
A G V I R R E
PHILOSOPHIAE
M O R A L I S
PARS POSTERIOR:

WILLIAM
EDWARD
BURNHAM
MILITARY ENGINEER

PHILOSOPHIA MORALIS

AB ARISTOTELE TRADITA
DECEM LIBRIS ETHICORVM AD NICOMACHVM:

A IOANNE ARGYROPILO BIZANTINO
LATINE REDDITA:

NUNC PERPETVO COMMENTARIO, LITTERALI ET
SCHOLASTICO, PLENISSIME ILLUSTRATA:

AUCTORE

R. P. Fr. IOSEPHO SAENZ DE AGVIRRE,
BENEDICTINÆ CONGREGATIONIS HISPANIARVM GE-
NERALI MAGISTRO, REGII AC SVPERIORI S. INQUISITIONIS SENATVS CEN-
SORE, ET A SECRETIORIBVS CONSILII IPSIVS, IN SALMANTICENSI ACA-
DEMIA PROFESSORE THEOLOGICÆ LAVREATO, PHILOSOPHICÆ CATHEDRÆ
ANTECESSORE EMERITO, INSIGNIS COLLEGII D. VINCENTIO SACRI
SEPTEM IAM ANNIS PRIMARIO STUDIORVM LEGEN-
TE, OLIM ABBATE COLLEGII D. ANDRÆ
DE ESPINAREDA.

OPVS ETHICVM,
PHILOSOPHIS, VTRIVSQUE IVRIS CANDIDATIS,
THEOLOGIS, ET ERVDITIS QVIBVSLIBET, AC VERÆ
HONESTATIS AMATORIBVS, IVCVNDVM
ET PERVTILE FVTVRVM.

QVASI PRAECVRSORIVM AD DISPVTATIONES
ETHICAS EIVSDEM AVCTORIS SEORSIM
ALIO VOLVGINE EDENDAS.

PARS ALTERA
CONTINENS QVINQVE POSTERIORES LIBROS
ETHICORVM.

Catholica Maiestatis Privilegio, & Superiorum permissa.

SALMANTICÆ:

Apud LVCAM PEREZ. Anno M. DC. LXXV.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

PHYSICS DEPARTMENT
5712 S. UNIVERSITY AVE.
CHICAGO, ILL. 60637

PHYSICS 351
LECTURE NOTES
BY
RICHARD P. FEYNMAN

LECTURE 1
THE SPECIAL THEORY OF RELATIVITY
PART I

1.1 THE GALILEAN TRANSFORMATION
1.2 THE GALILEAN RELATIVITY PRINCIPLE

1.3 THE GALILEAN TRANSFORMATION
AND THE ADDITION OF VELOCITIES

1.4 THE GALILEAN TRANSFORMATION
AND THE ADDITION OF VELOCITIES

1.5 THE GALILEAN TRANSFORMATION
AND THE ADDITION OF VELOCITIES

1.6 THE GALILEAN TRANSFORMATION
AND THE ADDITION OF VELOCITIES

EXCELLENTISSIMO PRINCIPI
D.D. PETRONVNEZ DE GVZMAN,
MARCHIONI DE MONTE ALEGRE, COMITI VILLÆ
VMBROSÆ ET CASTRI NOVI, CALATRAVENSIS OR-
DINIS EQVITI COMMENDATARIO, SVPREMI CASTEL-
LÆ SENATVS PRÆSIDI, AC PRIMO IVSTITIÆ
ADMINISTRO, HISPANIARVM GVBER-
NATORI, A CONSILIIIS
STATVS, &c.

TERVM Venio ad *T E*, nec sine munere:
vt mos olim erat aduentibus Perfarum Re-
ges. Et certè illud non exiguum est, si argu-
mentum Operis spectes. Regium apparebit,
& propè divinum. Neque enim sublimiore
PHILOSOPHIAM, quàm *ETHICAM*
didicerunt, aut vnquam professi sunt lectissi-
mi quique Cæsares, Reges, & Principes
magni nominis. Altera hæc Pars est, quam non sisto & offero
amplissimæ dignitati Tuæ, aut auctoritati, in Hispania summi æ. Vel si
molem Imperij humeris Tuis impositâ excuteres, libenter hoc quid-
quid est obsequij præstarem. Sat mihi esset, egregiæ animæ Tuæ, ac
menti vsque ad miraculum sublimi, ob oculos poluisse pulcherrimum
considerationis humanæ argumentum. Habes in eo, *PRINCEPS*
EXCELLENTISSIMÈ, chrySTALLINUM ac fidele speculum, vbi
contempleris Virtutes Heroe ac Principe dignas. Habes vbi præcep-
ta ac monita legas, vtilia sanè & honestissima, ad summâ rerum ge-
rendam, cui indefessè excubas. Exempla passim occurrent in lectissi-
mis Viris, ijs præsertim, quibus Rerum publicarum administratio
commissa fuit. Quin & ad privatam vitam cum laude instituendam,

vix pagina vlla est, quæ animum non informet. Virtutum præcellentissimarum, præfertim Prudentiæ, Iustitiæ, & Temperantiæ, totidem ferè regulæ, quot capita, sunt. Felicitas privata & publica, quæ in Parte Priore huius Operis quasi in typo delineata fuit, iam in hac Posteriori vberius exponitur, ac paratur. Nomothetica, seu disciplina legum ferendarum, quæ maximè Tui muneris est, ad extremum describitur lineamentis quibusdam. Invenies, credo, regulis traditum, quod vsu ipso, & functione eximiarum Virtutum quotidie exequeris. Quocumquè pervenerint scripta hæc, imaginem Tuam secum deferent. Quaecumque Christiani Orbis plagas peragraverint, pariter exemplo Tuo, ac documentis suis, mortalium animos erudiant.

ET Certè postquam Priorem Ethicæ Partem inscripsi Excellentissimæ Comitiæ Sponsæ Tuæ, minimè licuit Posteriorem hæc Tui Nominis epigrapha non decorare. Monemur enim divinis oraculis non separare quæ Deus coniunxit. Quid autem magis illigatum *TIBI*? Neque vxorio tantùm nomine, seu coniugij legibus, licèt arctissimis. Est insuper nexus à Regio vtriusque sanguine. Est & alius longè arctior ab animorum vna indole, & capacissimarum mentium præstantia. Dixi iam alibi, nec poenitet, potuisse te summa dividere, ut quemadmodum viris præces, sic & ipsa fœminis antestaret. Neque enim minori elogio digna est mens illa de cælo tacta. Vnicuique itaque Vestrum ex asse vtramque Operis Partem inscribo. Nolo dividere quod cœlesti Naturæ genio, & eximiarum vtriusque animi doto, potius vnitatem, quàm similitudinem exhibet. Vale, *PRINCEPS EXCELLENTISSIME*, in commune Hispaniarum bonum, & posteritatis documentum. Salmanticæ Proprie die Kal. Sextilis, anno Reparatæ Salutis CIC. IIC. LXXV.

EXCELLENTIÆ, T. additissimus cliens,

Magister Fr. Iosephus Saenz, de Aguirre.

ILLVS

ILLVSTRISSIMIS, NOBI-

LISSIMIS, ET LITTERATISSIMIS DD. CONSILIARIIS
REGII AC SVPREMI IVSTITIÆ SENATVS.

VM Naturę arcanã, specularer Posteriori Physiologię Volumine, vñumquę-
que ferę Vestrũm singulari Epistola allocutus sum, ILLVSTRISSIMI DD. Ex
certę runc tractabam ea, quę magis conferent in oblectamentũ animi, quã
in solidam veritatem honestatemque morum. Nunc iam vbi de vita instituenda
in humano convictu dissero, & totius Politicę fundamenta iacis, oportuit me
VOBIS vtilia offerre post iucunda. Philosophiam itaque Morum, seu ETHI-

CAM, ab Aristotele comprehensam aureis illis ad Nicomachum libris, perpetuo Commenta-
rio, quã Litterali, quã Scholastico, explanatam, Vestro simul conspectui atque examini sicut
Potuissent quidem plurimi præstantes Viri in Hispania præoccupare hunc laborem nostrum, &
Commentarios edere longę illustriores. Sed tamen nemo id huicque præstitisse invenitur, quã-
vis in omni aliarum disciplinarum genere tot passim eximios Scriptores Regio nostra dede-
rit, quotidieque proferat. Quare ne Exterę Nationes in nobis desiderarent hanc doctrinę par-
tem, visum fuit in ea aliquid laboris & industrię collocare. Vtinam succedant plures alij, qui
eamdem promoveant, atque indies clariorem reddant. Quanta autem sit illius dignitas, & præ-
stantia, quantumque emolumentum ex eius intento studio sperare possint Philosphi, Theologi, Lu-
ris Candidati, & eruditi quilibet, præterquam quod ex ipsa Operis epigrapha apparet, consta-
bit plenę ex Introductione ad præcipuum Opus, quam præmissis in initio Partis Prioris. Nunc
ad solũ observare sufficiat (quod alibi me dixisse memini) potissima Theologia Moralis, Lu-
ris prudencię, & Politicę, principia atque effata, innumeris & vatisimis voluminibus sparsa, hisce
libris contineri, accuratęque explanari. Itaque quidquid ferę circa Virtutes & Vitia, atque actus
humanos & liberos, eorumque probitatem aut improbitatem, laudem aut vituperium, præmium
aut pœnam, fusę traditur à Theologis & Iuris peritis, id certę è purissimis Ethicę fontibus de-
rivatum est. Quare totam ferę doctrinam hisce libris cõprehensam Angelicę Doctõr D. THO-
MAS in Primam Secundę, & Secundam Secundę suę Theologicę Summę tantulit, atque in or-
dinem ac methodum redegit. Nimirum S. Doctõr perinde quoddammodo se gessit in tradenda
Philosophia Morali, ac Theologia. Hanc enim didicit quidẽ à SS. Patribus, & præsertim à Ma-
gno illo AVGVSTINO, quo nihil profundius, subtilius, aut nervosius, ad quoslibet errores de-
bellandos, & veritates fidei confirmandas. Verũm cũ tota illa sparsa esset apud Patres, absque
villo certo ordine (vt ipse inquit in Prologo Primę Paris, & omnibus notũ est) ac pluribus pos-
tea sæculis in aliquale Compendium redacta esset à Magistro Sententiarum circa annum
CHRISTI M. C. L. totam illam D. THOMAS præcipuę in ordinem ac methodum Scholis ac-
commodatam redegit, indeque cepit appellari Theologia Scholastica, quę antea ferę ex inte-
gro Dogmatica erat, seu intenta Dogmatibus Fidei stabilendis. Quare nomine Theologorum
Scholasticorum nemo intelligit Veteres illos Patres, quamvis sacre doctrinę Proceres, & claris-
sima Ecclesię lumina; sed eos tantũ qui à tempore Magistri Sententiarum scriperunt in vltis
Scholarum, præsertim circa ea, quę sine præiudicio Fidei in vtramque partem disputari solent
ac possunt. Horum enim disputationum exigua pars olim Patribus cura fuit, quod gravius
controversijs intenti essent adversus Iudæos, Gentiles, & Hæreticos. Eodem itaque ferẽ modo
Angelicus Doctõr Philosophiam Ethicam in ordinẽ ac methodum diserendi redegit; nisi quod
eam illigavit sacre Theologię, miscuitque, prout oportere vitum fuit ad tradendam doctrinam
divinitus revelatam. Nos autem in præsentem nudam Ethicam tractamus, vt ex toto ferẽ facillis &
plana sit, etiam ijs, qui Theologiam nullatenus didicerunt. Vbi autem opus est cautione aliqua,
nequis impingat in vnum aliumvẽ Gentilium errorẽm hisce libris contentum, levi manu illum
declinamus, quantum satis sit in vsũ Catholici Lectõris. Hunc itaque qualemcumque laborem
nostrum quã bonicę consulite, dum aliquantisper laborem intermitimus, vt Disputationes
Ethico-politicas, alio iusto velumine comprehensas, in lucem proferamus. Valete, ILLVSTRIS-
SIMI DD. Hispani cœli clarissima sidera, & magnum huius sæculi decus; atque hunc clientem
vestrũm fovere & honorare pergite.

IN-

INDEX SUMMARIUS
LIBRORVM ET CAPITVM
HVIUS POSTERIORIS PARTIS.

LIBER SEXTVS
ETHICORVM.

CAP. I. De reſta ratione, duplici Virtute & partibus anime. Pag. 1.

¶ Oportere plurimum ſcire quid ſit reſta ratio, & quibus prædijis pareatur. Animam intelligentem conſiſte duplici facultate: altera ad conſiderandum veritates neceſſarias & immobiles, altera ad deliberandum circa contingentia. An diſtinctio earum facultatum ſit vera & realis. 3

CAP. II. De Principijs agendi. 7

¶ Mentem & appetitum dumtaxat eſſe principium humanorum actuum. Intelligeria ſpeculatiua & practica qualiter comparentur, & ſuas functiones obeant. Diuiſio poſterioris in actiuam & operariam. Electio quomodo pendeat à mente & appetitu, & quarumnam rerum ſit. An ſemel à Deo facta poſſint infecta reddi. 8

CAP. III. Habituum intellectiuorum enumerationatio. Quod ſcientia obiectum, & qua proprietates. 13

¶ Virtutum intellectiuorum habitus eſſe quinque: Artem, Scientiam, Prudentiam, Sapientiam, & Intellectum. Eam porò diuiſionem eſſe exactam. Scientia proprie dicta ex quibusnam cauſis procedat, in qua materia velletur, & quænam ſit propria illius ratio. 13

CAP. IV. De Arte. 17

¶ Quæſitam rerum contingentium cadere ſub effectiõnem, quæſitam ſub actione. Has ſpectari à Prudentia, illas ab Arte. quæ eſt habitus efficiendi opus reſta cum ratione. Eius propria functio, quænam ſit, & qualiter comparetur cum Fortuna, atque habitu inertie ſibi contrario. 18

CAP. V. De Prudentia. 22

¶ Prudentie propriam rationem dignoſci ex actionibus viri prudentis, cuius of-

ficia deſcribuntur. Qualiter Prudentia differat ab Arte, itemque ab opinione: & quomodo connectatur cum alijs Virtutibus, præſertim cum Temperantia. 23

CAP. VI. De Intellectu. 29

¶ Intellectum principiorum eſſe habitum quendam Virtutis intellectualis, ſuperadditum intelligenti ac reiſiue ſtudio & induſtria adquiſitum, ac diſtinctum planè à Scientia, Sapientia, Arte, & Prudentia. Illuſtratur ſententia Ariſtotelis contra aliquos Interpretum, & ab obiectionibus vindicatur. 29

CAP. VII. De Sapientia. 35

¶ Quid ſit Sapientia, tum generatiuè & late accepta, tum ſpeciatiuè & anguſtiùs. Quà ratione ſit intellectus & ſcientia honorabiliſſimorum, ac veluti caput habens. Quibus nominibus differat à Prudentia & Politica. Eam in materia longè alia verſari. 36

CAP. VIII. De partibus Prudentia. 44

¶ Quid convenientie & diſcrimini ſit inter Politicam & Prudentiam. Vtriuſque diuiſio in Oeconomicam, Nomotheticam, & Adminiſtratoriam. Conſultatorum qui exiſtunt Politicè eſſe à Prudentia alienam. Poſtერიore hanc eſſe paratu difficilem, & cur, itemque diuerſam à Scientia & Intellectu principiorum. 54

CAP. IX. De Bona Conſultatione. 50

¶ Bona Conſultatio, ſeu Eubulla quid non ſit, quid etiam ſit. quas conditiones exigat. Qualiter deſinienda & diuidenda. 52

CAP. X. De Sagacitate. 55

¶ Synexis, ſeu Sagacitas, quid non ſit: quid etiam ſit: quodnam contrarium habeat: & qua ratione comparanda ſit cum Prudentia. 55

CAP. XI. De Sententia. 57

¶ Gnome, ſive Sententia, quid: & qualiter comparetur cum Synexi, ac Prudentia. Intellectum, ſive intelligentiam rerum ageu-

agendorum, habere rationem principij ac finis. 58

CAP. XII. *De utilitate Sapientia, atque Prudentia.* 61

¶ Propofitis Initio rationibus dubitandi, statuitur, Sapientiam, & Prudentiam plurimum momenti adferre parandæ Felicitati. Prudentiam firmissimo vinculo illegatam esse Virtutibus moralibus: proindeque, sine illa neminem esse posse felicem. 63

CAP. XIII. *De nativa Virtute, Virtutum, ac Prudentia connexion.* 66

¶ Virtutem moralem nullam omnino exitere absque Prudentia: nec partem illam alijs. Sapientiam tamen adhuc præstabiliorem esse, quam Prudentiam. 67

LIBER SEPTIMVS
ETHICORVM.

CAP. I. *De Heroica Virtute, Continentia, & earum oppositis.* 73

¶ Vitium esse contrarium Virtuti, Continentiæ incontinentiæ, Heroicæ Virtuti feritatem, seu immanitatem. Diferitur de Continentia, & Constantia, atque virtute extremis ubi plura selecta de Virtute Heroica, atq; immanitate ipsi contraria. 74

CAP. II. *De Continente, & incontinentē.* 78

¶ An incontinentes sciat esse malum id, quod agit: an etiam prudens esse possit. Diferatur de continens à temperato, & incontinentens ab intemperato. Similiter, an prior ille sit idem, ac qui persistit in ratione; posterior autem, qui in ea non persistit. Vter prior, intemperatus, an incontinentes. An Continentia, & Incontinentia extendatur ad eandem materiam morum. 80

CAP. III. *Quoniam passio continentes agūt.* 83

¶ Continentiam, & incontinentiam non in omni materia morum versari, sed in voluptatibus corporis, perinde ac Temperantiam, & intemperantiam. Incontinentem agere quoddammodo scientem, & quoddammodo nescientem. Quo modo eius ignorantia depellenda sit. Quid tandem existimandum de opinione Socratis circa hoc. 85

CAP. IV. *Circa qua continens & incontinentis versatur.* 90

¶ Continentiæ, & Incontinentiæ materia quænam sit. Quis dicatur incontinentens simpliciter, aut ex parte solum. Comparatio Continentiæ cum Temperantia, & Incontinentiæ cum Intemperantia. Nonnulla de vicio feritatis: cuius occasione tripartitò dividuntur res, quæ voluptatem ingenerant. 91

CAP. V. *Quod circa delectabilia prætermissuram non sit incontinentia, & eius duas sint species.* 95

¶ Quædam delectationum esse iuxta naturam: quasi præter, aut contra. Porro in ijs posterioribus non veterari incontinentiam, sed feritatem: cuius execranda malitia expenditur multipliciter. 96

CAP. VI. *De incontinentia iræ, voluptatis differentijs, & vicio humano.* 101

¶ Incontinentiam iræ non vsque ad eò detestabilem esse, ac illam, quæ in cupiditate, & libidine veritatur. Eam verò deterriorem esse feritate, quam vis hæc horribilior sit. 102

CAP. VII. *De continente, & incontinentē, constante, & molli.* 109

¶ Comparatio habitus Continentiæ cum Constantia, & Tolerantia: item incontinentiæ cum inconstantia & molitudine, quò ad probitatem, improbitatemque. Incontinentiæ humanæ divisio in duplicem speciem. 108

CAP. VIII. *Diferimen incontinentis ab intemperato.* 112

¶ Intemperatum multò deterriorem esse incontinentē. Quo diferant & conveniant inter se intemperantia, & incontinentia. 113

CAP. IX. *De continentis & pertinacis continentia, ac differentia.* 116

¶ Quibus inter te conveniant, ac diferant continens, & pertinax. Qualiter oporteat deserere opinionem semel susceptam. Continentiam porro, quamvis propriè virtus non sit, ipsi affinem esse, & studere mediocritati. 117

CAP. X. *Quod Prudentia, & incontinentia simul in eodem non sint.* 120

¶ An possit quis simul prudens esse, & incontinentens? Nullum incontinentem ex consilio incontinenter agere; id eoque sanari posse eo defectu laboratè, præsertim ubi peccat præcipitanter, seu ex abrupto. 121

CAP. XI. *De Voluptate.* 124

¶ Philosophi Morales esse diferere de Voluptate. Opiniones Veterum illam probantium, aut improbantium, & earum fundamenta. 125

CAP. XII. *Improbatio rationum de Voluptate.* 127

¶ Opiniorum capite præcedenti recensitarum circa Voluptatis bonitatem aut malitiam, confutatio, & solutio argumentorum, quibus illæ nitentur. 128

CAP. XIII. *De Voluptate: sum specibus.* 131

¶ Voluptatem esse aliquid bonum: aliquam item Voluptatem esse comitem summi boni. Confutatio Spensippi oppositum

tum afferentis. Neminem esse posse felicem sine praesidio bonorum corporis, & fortunae: nec tamen ideo Felicitatem esse vni-
atque idem cum prosperitate. 132

CAP. XIV. De corporis Voluptatibus. 135

¶ An omnes corporis voluptates sint male: & cur; aut quomodo sint ceteris expectabiliores. Cur ea ipsa, quae modò voluptatem afferunt, postea fastidium, aut etiam dolorem ingenerent. Deo summam voluptatem esse, eamque cuiuslibet mutationis expertem. 137

LIBER OCTAVVS

ETHICORVM.

CAP. I. De Amicitia.

¶ Philosopho Morali consentaneum esse, ut de Amicitia differat. Opinio constituentium illam in similitudine refertur, & in alium locum dirimenda remittitur. 143

CAP. II. De Amabili.

¶ *Amabile*, seu amabile, solum id esse, quod est bonum: nimirum, aut honestum, aut iucundum, aut vtile. Amicitiam vero sitam esse in benevolentia, non qualibet, sed mura, & minime obscura. 147

CAP. III. De speciebus Amicitia.

¶ Amicitia triplex genus esse: duplex nimirum, spirituum: quorum alterum iucunditate, alterum utilitate ducatur: & tertium denique simpliciter atque absolute bonum seu *τὸ ἀγαθόν*, ductum solius honestatis intuitu. 151

CAP. IV. Quod studiosa amicitia proprie dicatur Amicitia: alia vero per accidens. 157

¶ Comparantur tria genera Amicitiae inter se, penes id in quo conveniunt, & in quo differunt. Amicitiae nomen simpliciter supponere pro sola illa, quae honestate iucetur. Vix denique coniungi duas illas, quarum altera nititur utilitate, & altera iucunditate. 158

CAP. V. Qui dicendi amici, & qui ad Amicitiam apti. 158

¶ Amicitiae iucundae idoneos non esse nisi qui convivium habent: illam vero non tam in actu, quam in habitu sitam esse. 159

CAP. VI. In qua Amicitia possint plures esse amici. 162

¶ Amicitiae iucundae aptos non esse senes, acerbolque in humano convivio. Si illa sit perfecta, inter multos haberi non posse, secus si adulterina, aut notha. Viros ceteris praecminentibus, solius utilitatis voluptatibus intuitu inferiorum amicitiam deligere: verum & in hac miscata esse aliquam aequalitatem. 163

CAP. VII. De Amicitia in excellentia. 166

¶ Quomodo inferior cum superiori aliquod genus Amicitiae inire possit, & qualiter illa stabilienda sit. Quae proportio Amicitiae ad iustitiam. Amicitiae lex an obliget ad exoptandum amico maxima bona. 167

CAP. VIII. Quod Amicitia magis confisus in amari, quam amare. 170

¶ Utrum praesentius, amari, an honorari: quae etiam comparatio inter amare & amari. Quibus potissimum adimentis stabiliantur amicitiae. Etiam inter contraria Amicitiam quoddammodo habere locum. 172

CAP. IX. De civili Amicitia. 173

¶ Amicitiam omnem in societate sitam esse: ideoque pariter extendi, ac iustitiam, Huius varietatem ex diverso modo communicationis petendam. Omnem quoque societatem, seu communionem, revocari ad communicationem civilem. 175

CAP. X. De speciebus Republica. 177

¶ Politicae, seu Republicae triplex probabile genus esse, totidem Amicitiae speciebus respondens: Regnum, Aristocratiam, & Timocratiam, quibus opponuntur Tyrannis, Oligarchia, & Democratia. Quomodo tria illa appareant in communicatione oeconomica. 179

CAP. XI. De Amicitia regia, paterna, & conomica. & fraterna. 182

¶ Ex triplici Politicae genere laudabili oriri triplex genus Amicitiae probabile: ex triplici vituperabili triplex reprehensibile. Vbi de Amicitia regia, aristocratica, populari, & paterna, fraterna, & coniugali. 183

CAP. XII. De Amicitia sodalitia, & filiali. 187

¶ Amicitiae plurimas species oriri ex varia, & multiplici communicatione. Agitur praesertim de ijs, quae inter consanguineos, ac virum & uxorem, & de illarum proprietatibus. Amicitia, seu amor, an sit maior patris ad filium, quam est converso: an matris, quam patris: an fratrum quam consanguineorum. Vbi plura & vitiosa momenta pacatae ac felici vitae inter sodales, & consuetos, iucundae. 188

CAP. XIII. De duplici iustitia, & de com- pensanda Amicitia. 194

¶ Quomodo vitandae sint querelae in quolibet Amicitiae genere: & in quonam eorum sint iustae. Porro illas praesertim locum habere in ea Amicitia fucata, quae utilitate ducitur. Regulae ad faciendam compensationem. 195

CAP. XIV. *De querelis Amicitia in excellentia, & de abaiicatione.* 199
 ¶ Expostulationes, seu querelas etiam oriri ex Amicitia excellentiæ, seu inter inæquales. Radix earum, ac modus, quo præveri possint. Digressio de abaiicatione filii, an liceat patri, & e contrâ. 200

LIBER NONVS
 ETHICORVM.

CAP. I. *Qua conservant Amicitiam.* 203
 ¶ Quibus potissimum in prædijs stabilatur Amicitia dissimilium, seu inæqualium: & unde oriatur multiplex illorum querela. Remedium in compensatione sium esse, eaque à Iulice solum præscripta. Quomodo illa sit faciendâ. 205

CAP. II. *Quod singulis pro dignitate ius beneficia rependenda.* 208
 ¶ Iterum de compensatione debita pro beneficijs acceptis. An filius debeat parenti in omnibus obedire. An in aiori studio operetur retribuere benefactori, quàm largiri amico. Quæ tandem quibus exhiberi possint, aut debeant. 209

CAP. III. *Quando servanda Amicitia.* 213
 ¶ Amicitiam, quæ utilitate, aut voluptate ductitur, cessante eo sine, dirimi. Similiter & illam, quæ honestate nititur, ubi Virtus deseritur. Proficientem in honestate non posse iuu manere in Amicitia cum eo, qui parum, aut nihil proficit. Eam tamè quamvis dirempta fuerit non omni prorsus oblivione sepeliendam. 214

CAP. IV. *Qua opera Amicitia, & quod non sint pravorum.* 216
 ¶ Amicitia officia, seu opera quantum sint, & qualiter à viro pr. bo exhibeantur. Quomodo ille sibi bona velit, etiam aâta hypothefi quod est licet fieret alius à seipso. Qualiter e contrâ se habeat improbus & quàm alienus sit ab Amicitia, benevolentia, ac concordia, erga seipsum. 218

CAP. V. *De Benevolentia.* 223
 ¶ Benevolentiam per se loquendo nõ esse Amicitiam, nec a rationem: esse tamen principium illius, duci que primùm ex oculorum aspectu, & subinac ex uellectatione. Amicitiam porro ex Benevolentia ortam, non quamlibet esse, sed honestam, cuique Virtus pro tersera sit. 224

CAP. VI. *D. Concordia.* 228
 ¶ Concordia quid sit. Eam differre quoddammodo à consensu in eadem opinione. In qua materia ver etur, & qualem cognationem habeat cum amicitia civili. Quorû præteritiam hominû sit propria. 229

CAP. VII. *De Beneficentia.* 232
 ¶ Eos, qui beneficia ab alijs acceperunt, longè minus amare, quàm ab alijs amentur. Cautæ huius communis expostulationis à quibusdam assignatæ, rejiciuntur: & germana ac multiplex ratio redditur. 233

CAP. VIII. *De amore sui.* 237
 ¶ An possit aut debeat quis seipsum diligere præ alijs omnibus. Ratio dubitandi auverius omnem sui amorem, quasi turpis sit. Resolutio, aliquem sui amorem, seu philautiam, vituperabilem esse: aliquem item laudabilem: in utque maximè conferre aliè crimen inter virum probum, atque improbum. 238

CAP. IX. *De amicis felicis, & quibus morigat.* 245
 ¶ Vir felix an egeat amicis. Rationes dubitandi in utramque partem. Resolutio, virum probum esse non posse perfectè felicem abique amicis veris, id est, secundum honestatem sibi devinctis. Asserti eiusdem multiplex ratio moralis, etiam in rerum natura fundata. 247

CAP. X. *De numero amicorum.* 251
 ¶ Quis numerus amicorum conveniès sit, tam in eo Amicitia genere, quod utilitate, quàm quod iucunditate, aut etiam honestate ducitur. Resolutio postremum hoc certo, eoque exiguo, amicum numero coerceri: in alijs verò esse longè maiorem latitudinem. 252

CAP. XI. *In qua fortuna sint habendi amici.* 258
 ¶ An egeamus amicis potius tempore prosperitatis, quàm calamitatis Statuitur, utroque tempore amicis opus esse: & præscribitur modus, quo se gerere quisque debeat in utraque fortuna. 259

CAP. XII. *De præcipuo munere amicorum, & bonorum, & malorum.* 262
 ¶ Nihil optabilius aut iucundius esse amicorum convictu, si probi sint. Si autem improbi sint, convictum illorum detestabilem ac pessimum esse. 263

LIBER DECIMVS
 ETHICORVM.

CAP. I. *De Voluptate.* 265
 ¶ Dissertationem de Voluptate propriam esse Philosophi Moralists: acque multiplici ratione. Reprehensio illorum Philosophorum, qui omnem Voluptatem asseriebant esse malam, & tamen nullam non sequebantur. Vbi nonnulla circa veritatem doctrinæ à Philosophis observantur. 266

CAP. II. *Opinio Eudoxi de voluptate.* 267
 ¶ Eudoxi opinio, & multiplex ratio pro voluptate, quasi in ea sit posita Felicitas hominis. Aliorum quoque opinio contraria, & illius argumenta Offenditur, ea parum aut nihil roboris habere contra Eudoxum. 268

CAP. III. *Dicentium Voluptatem non esse bonum, consutatio, & si non omnis exprobrabitur.* 270

¶ Platoniorum varia argumenta aduersus Eudoxi opinionem, nihil demum evincere. Alijorū rationes solum probare, non omnem voluptatem esse bonam, ac per se expetibilem. Itaque, distinguendum esse inter varias species voluptatum. 272

CAP. IV. *Quid non sit voluptas, & quomodo operationem perficiat.* 275

¶ Voluptas qualiter habeat esse: an momento inuisibili, an poris tempore successivo. In quonam consistat, & qualiter perficiat operationem. Quando illa curet: & cur continua non sit. Quid causa, vt ab omnibus appetatur. 277

CAP. V. *Quod voluptates inter se specie differant.* 280

¶ Voluptates specie differre: tum ex diversitate actionum, vnde oriuntur: tum ex probitate, aut improbitate: tum etiam quod aliæ alijs puriores sint: tum denique ex varia animantium natura ad diversas voluptates proclivi, 282

CAP. VI. *De Felicitate.* 287

¶ Felicitatem non esse sitam in habitu, sed in actione, eaque per se expetibilis: quæ proit de non sit actio ludæ, sed Virtutis perfectæ. Quod multipliciti ratione probat. 289

CAP. VII. *De Felicitate obtemperativa.* 293

¶ Felicitatem sitam esse in operatione Virtutis optimæ: secundum optimam facultatem. Hanc vero esse intelligentiam: ideoque demum Felicitatem perfectam consistere in veritatis contemplatione, vt pote quæ actione præstantior sit. 295

CAP. VIII. *De Felicitate activa, & præcipuo munere operationis.* 300

¶ Virtutem moralem ac Prudentiam in bonis humanis veritari ac competere homini, quatenus animo & corpore constat. Porro Felicitatem contemplatiuam esse præstantiorem, quàm actiuam. Vir felix qualiter se gerat in rebus externis. 303

CAP. IX. *Peroratio Operis.* 311

¶ Non satis esse homini addicere Philosophiam Ethicam, nisi & probus fieri studeat: nec probum futurum absque bona consuetudine. eam verò parari institutione legum optimarum. Enitendum præterea esse, vt quis idoneus fiat condendis legibus: & quomodo id obtineri possit. Denique traditur institutio quædam ad libros Politicorum. 314

¶ *Index Alphabeticus Rerum, & Verborum memorabilium.* 322

LIBER SEXTVS

ETHICORVM

ARISTOTELIS.

SVMMA LIBRI.

RÆMISSIT Arist. lib. i. huius operis cap. vlt. in animo esse duplicem vim rationis participem: quæ altera propriè, atque in seipsa, rationem obtinet: altera verò minùs propriè, & quatenus rationi obtemperat. Prior illa dicitur mens, cui insidet ratio: posterior dicitur appetitus, qui licet ratione careat, natus est obedire rationi, cuiusque ductum sequi. Ea ve-

rò partitione præmissa, diuisit pariter Virtutes: vt quædam resideant in mente, seu ea parte animi, quæ rationem insitam habet: quædam autem in appetitu. Illas appellavit intellectuâles: has morales. Porro de moralibus disseruit lib. 3. 4. & 5. Nunc de intellectualibus disputare aggreditur: nimirum; Intellectu, Scientia, Sapientia, Arte, ac Prudentia: similiterque de actibus proprijs ipsarum, & partibus integran-
 tibus. De quibus omnibus tractaturus olim Serenissimus CAROLVS Vianæ Princeps, Regnorumque Aragoniæ & Navarræ (si vita perdurasset) hæres futurus, sic aiebat in Epistola quadam ad omnes viros doctos Hispaniæ, quam apud me habeo in vetustissimo volumine Operum ipsius: *Por distinguir las otras virtudes e costumbres buenas, procederemos a la virtud de Prudencia, e otras virtudes, que a la parte intelectual pertenescen: como son la solercia, la agudeza, la astucia, el arte, la sciencia, la sabiduria, la perquisicion, la opinion, el consejo, e sententia. Las quales virtudes rigen e guian todos los actos humanos, e informan, e dan noticia de la verdat.* Hæc ille clarissimus Princeps, mitiore parente, maiori felicitate, & diuturniore vita dignus, ac suæ spes altera Gentis.

animæ, quæ rationis est particeps. Sumendum est igitur quisnam vtriusque sit optimus habitus. Hic enim vtriusque est virtus. virtus autem est ad proprium opus.

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS PRIMI.

Opportere plurimum scire, quid sit recta ratio, & quibus præstijis pareatur. Animam intelligentem constare duplici facultate: altera ad considerandum veritates necessarias & immobiles; altera ad deliberandum circa contingentia. An distinctio earum facultatum sit vera ac realis.

PROPOSITA Ex dictis postremo capite libri primi partitione animæ in duplicem vim, seu facultatem, alteram cognoscentem, alteram appetentem; & explicatis iam Virtutibus,

quæ ad hanc posteriorem partem spectant; progrediuntur Aristoteles ad exponendum Virtutes illas, seu habitus, qui in priori nobiliorique parte resident. Dividitur autem caput in duas partes. Priore illarum monet, ex ijs, quæ antea dicta sunt, posse intelligi quid sit recta ratio. adhuc tamen opus esse quædam alia superaddere. Posteriore autem decernit, duplicem esse intelligentem animæ vim: quarum altera intenta est considerandis rebus necessarijs, altera contingentibus, & mutationibus obnoxijis.

2 CIRCA Priorem partem revocatur in memoriam, quod sæpe ex professo tradidit eodem secundo libro, virtutem morale esse sitam in medio inter exuperantiam, & defectum; ipsum verò medium esse id, quod recta ratio, seu arbitrium prudentis viri præscribit. Superest autem explicare quid sit ipsa recta ratio; & quibus præstijis instruenda, ut recta evadatur, & idonea præscribenda mediocritati Virtutum. Nimirum, in omnibus Virtutibus moribus, & quibuslibet alijs habitibus, est aliquis scopus, ad quem respiciens vir ratione præstijis, opus suum intendit & auget, aut ex opposito minuit & remittit, ut obtineat debitam mediocritatem, inter parum & nimium. Nec sufficit generatim tradidisse, eiusmodi medium à recta ratione præscribi, nisi accuratius perstringatur ipsa recta ratio, seu modus invenientiæ mediæ. Quod exponit exemplo artis Gymnasticæ & Medicinæ. Non enim sat est nostræ generatim in Gymnasticâ, exercitationem debere esse mediocrem inter nimiam & exiguam, ut opportuna sit: neque in Medicina scire, esse vitandam præstijis ordinatam ab arte medicandi. Licet enim virtusque verum sit, non satis confert ad idoneam exercitationem, & bonam valitudinem corporis: Enitendum itaque est, ut sciatur distinctè ipsa exercitationis mensura, & remedia illa in singulari,

quibus ægrotus redeat in pristinam sanitatem; Quare etiam in Virtutum moralium negotijs accuratissimè indagandum est, quid sit recta ratio, & quibus adiumentis pareatur, ut debitam mediocritatem præscribat inter exuperantiam & defectum.

3 HOC Autem præstabitur instituta disputatione de habitibus intellectualibus ac præcipue de Prudentia, qua potissimum mens instruitur, ut in omnibus Virtutibus medium attingat, & progressum faciat. Unde & licebit doctrinam hoc loco traditam sic præstringere, seu ad severam arguendi formulam coaptare. Quemadmodum se habet ars ad opera exercendi corpus in gymnasio, & curandi infirmum, ita etiam recta ratio ad opera Virtutum moralium. Atqui exercitatio corporis in gymnasio, & curatio infirmi, non sunt rectæ, si solum generatim sciatur, eas faciendas esse ad præscriptum artis, sed opus est ut in singulari ac distinctè sciatur quomodo & quantum corpus sit exercendum, quæ etiam medicamenta & qualiter applicandas. Ergo pariter ut opera Virtutum moralium rectæ fiant, non satis est scire, ea debere fieri iuxta recta rationem, nisi præterea, & in singulari sciatur, quid sit, & qualiter parari debeat recta ratio.

4 CIRCA Secundam partem, reseruit etiam ex doctrina superioribus tradita divisionem partium animæ, quarum una ratione prædita est, altera rationis est expertis in seipsa: ac pariter modo dividit vim animæ intelligentem in partes duas, quarum una res necessarias & immobiles; altera contingentis, & fluxas considerat. Neque in eo provando nunc insistit: sed demonstratum supponit ex libris de Anima, ubi propria sedem habet. Ad priorem partem spectant ea, quæ Physiologia & Metaphysica considerat: ut essentia, & proprietates rerum cum ijs necessarijs illigat: item & quæ Astronomia æstivæ & exploratis canonibus insistenti speculatur: ut ortus & occasus stellarum: earundem accessus & recessus: revolutio temporum, & annorum: dierum ac noctium vicissitudo: Lunæ ac Solis defectiones, aliaque eiusmodi. Postea

extenditur ad veritates contingentes operabile, simul & necessarias. *Secundo.* Omne id quod intellectus agens potest agere, recipi potest in eadem aique indivisa facultate intellectus passibilis. Atqui intellectus agens potest agere idola, seu species representantes, tum obiecta necessaria, tum & contingentia. Ergo & omnia ea idola, seu species representantes, tum obiecta necessaria, tum & contingentia, recipi possunt in eadem aique indivisa facultate intellectus passibilis. Quare nulla necessitas est distinguendi in illo duplicem potentiam, ut altera consideret res necessarias, altera contingentes. *Tertio.* Non enim magis differunt veritates necessariae & contingentes sub ratione communi veri, quam differant forma lapidis & forma hominis sub ratione communi formae substantialis. At huiusmodi differentia minime obstat, eadem potentia passiva materiae extenditur ad recipiendum formam lapidis & formam hominis. Ergo & eadem potentia perceptiva intellectus extendi potest ad considerandum veritates necessarias & contingentes.

9 HVIC Difficultati occurrunt aliqui alienantes, contingentia posse dupliciter accipi. Primo universè, & secundum suam rationem formalem: secundum in singulari: ac priori quidem ratione esse necessaria, considerarique ab unica potentia perceptiva intellectus, quae contemplantur qualibet res aeternas, aique immobiles: posteriori autem ratione percipi vi cuiusdam sensus interni, nimirum, cogitativa, quae apta est discurrere circa singularia. Hac igitur ratione aiunt, Aristotelem constituisse in anima duplicem potentiam distinctam, quarum altera sit intellectiva omnium, etiam contingentium, in communi acceptoribus, alia sensitiva & cogitativa singularium, ac proprie contingentium.

10 VERVM Solutio haec licet ex parte contineat veram doctrinam, quatenus docet de contingentibus & mutabilibus universè consideratis posse dari scientiam (quod nos satis explicuimus in *Physica disput.* 1.) est omnino extra rem, & contra mentem Aristotelis, qui in hoc capite disertè ait se velle agere de facultatibus *his divinis, intelligentia*, nimirum, de facultatibus propriis animae rationalis, secundum quod intelligens est. Nulla autem potentia sensitiva, ac proinde nec cogitativa, est facultas animae rationalis, secundum quod intelligens est, sed tantum prout est principium sentiendi. Ergo nulla facultas sensitiva, ac proinde nec cogitativa, est facultas aliqua earum, de quibus Aristoteles hoc loco disserit.

11 ALIO Modo respondet Gualterus Burleus, & cum eo recenter Tarquin. Gallus, Aristotelem non distinguere in ani-

ma rationali duas potentias ad considerandum veritates necessarias & contingentes: sed tantum diversos animae intelligentis habitus: quantum aliqui, ut sapientia & scientia, considerent res necessarias: alij verò, ut ars & prudentia, considerent res contingentes, & variationi obnoxias. Itaque in anima intelligente non esse duplicem potentiam perceptivam, sed tantum diversos habitus, qui hoc loci significantur nomine *ἡ ἀφύρω*, id est, *virtutum*, seu facultatum.

12 SED Haec etiam explicatio violentè apparet: Quoniam Aristoteles disertè loquitur de parte animae intelligentis, seu rationali per essentiam: prout antequidquam omnem informationem habitum superveniuntur: asseritque tunc utramque *ἡ ἀφύρω, facultatem* animae esse in statu optimo, cum informatus habitus Virtutis sibi respondentis. Ergo distinctio facultatum animae intelligentis, tradita ab Aristotele hoc loci, non est secundum habitus, sed pro priori ad omnem habitum superadditum. *Videtur.* Si distinctio facultatum animae intelligentis esset accipienda hoc loco secundum habitus intellectuales, cum hi generatim sint quinque, facultates animae intelligentis non essent duae tantum, sed quinque. Cum igitur Aristoteles, duas tantum animae intelligentis facultates distinguat, non accipit earum distinctionem secundum habitus intellectuales.

13 DENIQUE Alij volunt, Aristotelem dumtaxat locum de ijs, quae à natura sunt: ut si necessariae sint, spectent ad alteram partem animae, quae est contemplatrix: si autem contingentia, pertineant ad alteram, quae est ratiocinatrix. Sed *ij* tamen toto caelo errant: Quia facultas ratiocinatrix, de qua Philosophus, est eadem, ac deliberatrix, seu consultatrix, ut ipse expressè monet. Atqui facultas deliberans, seu consultans, non est circa ea, quae sunt à natura, sive necessario, sive contingenter: sed tantum circa ea, quae sunt à nobis ex electione, & sita sunt in nostra libera potestate: ut demonstratum est allegato loco *lib. 3. cap. 3.* Ergo facultas ratiocinatrix, de qua loquitur hoc loco Philosophus, non est circa ea, quae sunt à natura necessario, aut contingenter, sed de ijs tantum quae sunt à nobis ex electione, sive in nostra libera potestate. *Præsertim.* Nec doctrina eorum Auditorum, quam vis vera esset, faceret satis difficultati propositae adversus distinctionem utriusque facultatis in anima intelligente, ut vel leviter consideranti apparebit.

14 QVARE Placet solutio Acciarotti hoc ipso loco aherentis: partem animi rationalem dividi ab Aristotele in duas facultates, non quidem re, sed ratione tantum diversas. Veram, quoniam prædictus Auditor, nullam

huius interpretationis ratione reddat, oportet illam diligentius perquirere. Videbitur autem sufficienter assignari, observando, Philosophū hoc loci distinguere in anima potentiam intelligentem, sive intellectum, penes speculativum, & practicum. Nam intellectus speculativus is proprie est, qui considerat veritates immobiles & necessarias: practicus verò, qui deliberat, seu consulat circa res agendas, quæ contingentes & variabiles sunt, atque in ipsa agentis libera potestate. Intellectus autem speculativus & practicus non sunt duæ potentie, sed una & eadem: ut ex professo docet D. Thomas 1. p. q. 79. vbi art. 9. statuit, rationem superiorem & inferiorē non esse diversas potentias: similiter & art. 11. intellectum practicum non esse potentiam distinctam ab intellectu speculativo. Quod probat ibidem, tum ex Arist. 3. de Anima text. 49. alterente, intellectum speculativum sola extensione fieri practicum: tum & ratione: quia id quod accidentaliter se habet ad rationē obiecti inspecti à potentia, nullatenus diversificat potentiam: exemplumq; affert in obiecto visus, nimirum, coloratio, cui accidit, quod sit homo aut equus: ideoq; omne coloratum pertinet ad eandem potentiam visus. Accidit autē obiecto apprehenso per intellectū, ut ordinetur, vel non ordinetur ad opus. Ergo quod obiectum apprehensum ab intellectu ordinetur, aut non ordinetur ad opus, non sufficit ad diversificandum duas potentias in intellectu. Quare eadem potentia, idem intellectus, est simul speculativus, & practicus: speculativus prout solū ordinatur ad cognitionem veritatum, seu contemplationem rerum immobilium: practicus verò prout ordinat cognitionem ad opus.

15 EX Quo inferitur, diversitatem potentiarū animæ intelligentis hoc loco traditā ab Aristotele, non esse realem, sed rationis, seu denominationis tantum diversæ ac varietate obiecti inadequatæ eiusdem potentie intelligentis: quæ primò ac per se est contemplatrix veritatum immobilium æternarumq; & subinde ac consequenter considerat actiones contingentes variabilesq; ac de ijs deliberat. Quo sensu intelligenda sunt quæ supra diximus n. 5. ad probandum distinctionem duplicis facultatis in anima intelligente. Non enim evincunt distinctionem realem, sed rationis dumtaxat. Neque obstat exemplum ibidem adductum in potentijs sensitivis, quæ realiter diversæ sunt propter diversitatem obiectorum. Id enim solū est accipiendum, ut probeatur etiam in intellectu aliquis virtutū, seu facultatū distinctio, prout considerat, vel res necessarias, vel contingentes: non autem ut distinctio realis pariter in intellectu arguatur. Nam ut ibidem D. Thom. art. 11. super allegato, solutione ad tertium, & art. 7. ac quest. 67. art. 3. eiusdem primæ parti docet, multæ differentie sufficiūt

ad diversificandū realiter potentias sensitivas, quæ tamen nullo modo sufficiunt ad realem diversitatem potentiarum spirituum: quoniam cū hæc careat omni materia, nullatenus committantur, seu restringuntur ad aliquod determinatum genus entium: sed vagantur per omne verum ac bonum intellectus per omne verum, & voluntas per omne bonum. In potentijs autem sensitivis, cū materiales sint, est opposita ratio: ideoq; iuxta maiorem aut minorem materialitatem restringuntur magis, aut minus. EX QUVIBVS omnibus facile occurrit difficultati propositæ num. 8. & singulis eius instantijs, quoniam ex ijs aperte confirmatur noster dicendi modus.

16 DICES Adversus interpretationem nostram. Iuxta sensum Aristotelis ac D. Thom. distinctio intellectus in agentem & passibilem est realis: ut ex viroque communi Magistro docuimus tom. 2. Phil. Nov. antiqua, disput. 83. sect. 5. Aristoteles enim lib. 3. de Anima cap. 5. inquit: *Necessa est & in anima differentia hæc in esse. Est enim & quidam intellectus, qui omnia fiat, & quidam talis, ut omnia agat.* Quare D. Thom. ibidem lect. 10. tanquam ex ipsius mente, statuit distinctionem realem utriusque facultatis in intellectu; idemque repetit 1. part. allegata quest. 79. art. 7. vbi negata distinctione reali memorie ab intellectu passibili, adhuc docet, intellectum passibilem esse diversam potentiam ab intellectu agente. Cū igitur Arist. in præsentia doceat, aliā virtutem, seu facultatem esse, quam intellectus considerat necessarias veritates, aliam quæ deliberat circa res seu actiones contingentes; dicendum est ex ipsius mente, distinctionem utriusq; facultatis esse realem.

17 CÆTERVM Haud difficulter occurrere possumus huic obiectioni, concessio antecedente, negando consequentiam, propter apertum utriusque discrimen. Quod enim intellectus agens distinguitur reipsa à passibili; ideo est, quoniam principium agendi in quolibet genere debet distinguī realiter à principio passivo eiusdem generis. Intellectus autē agens est principii agendi species, seu formas intelligibiles obiectorum: & intellectus passibilis est principium passivum, seu receptivum earundem specierū. Oportet igitur ut intellectus agens sit facultas, seu vis realiter distincta ab intellectu passibili. Hæc autem ratio nullum habet locū in intellectu speculativo & practico, sive quod perinde est, in facultate animæ contemplatrice rerum immobilium, & deliberatrice circa actiones contingentes: quoniam utraq; consideratio est principium activū. Quare sufficit distinctio rationis, seu denominationis diversæ, ex diversitate obiectorum inadequatorū eiusdem potentie intelligentis. Et sane quemadmodum D. Tho. allegata q. 79. art. 7. fine

sine corporis doctri; memoriã & intellectum passibilem non esse potentias realiter distinctas, sed ratione, aut denominatione solum, quoniam ad eandem potentiam realem spectat recipere species sive formas obiectorum, & conservare illas; ita etiam mirum non est, eandem potentiam intelligentem considerare

res necessarias, & deliberatẽ circa contingentes: quoniam eiusdem potentie cognoscens est contemplari veritatem, subindeque extendi ad dirigendum operationes, quando & quomodo fieri oportet.

VIDE D. Thomam 1. p. q. 79. art. 9. 10. & 11. atque ipsius Interpretis.

CAPVT PRIMVM.

De Principijs agendi.

RIA Autem sunt in anima, quæ habentur agendi, veritatisque principia: sensus, intellectus, appetitus. Atque sensus, nullius est principium actus. quod quidem ex eo patet, quia belluæ sensus quidẽ habent, actionis autem sunt expertes.

Est autem id in appetitu persecutio, atque fuga, quod est affirmatio, negatioque in mente. Quare cum moris quidem virtus, habitus sit electivus, electio verò appetitus deliberativus, ob hæc ipsa & rationem veram, & appetitum rectum esse oportet, si electio sit studiosa, atque eadem, illam quidem dicere, hunc autem persequi. Hæc igitur mens, atque veritas activa est. Mentis autem eius (quæ contemplandi, non agendi, neque faciendi principium est) bonum, ac malum, verum est, atque falsum. Hoc enim mentis est omnis, opus: sed activæ mentis veritas est consentanea appetitui recto. Electio igitur actus principium est, unde motus, sed non id, gratia cuius. Appetitus autem, eaque ratio, quæ alicuius est gratia, electionis principium est. Idcirco neque sine intellectu menteque, neque sine habitu moris est ipsa electio. Sine nanque mente, atque more, non est actio bona, nec item contraria. Mens autem ipsa nihil movet, sed ea, quæ alicuius est gratia, & activa. Hæc enim & effectrici menti præest. Nam omnis, qui facit, gratia huius facit, & non est simpliciter finis, sed ad aliquid: & alicuius id, quod efficitur, sed non id, quod agitur. Ipsa nanque bona actio, finis est, & huius est appetitus. Quapropter electio, vel intellectus est appetitivus, vel appetitus intellectivus: & tale principium est homo. Nulla autem res facta, est eligibilis. Nemo enim eligit llium expugnasse: neque enim de eo quispiam consultat, quod factum est, sed de futuro, ac contingente. factum autem non contingit non factum esse. Quapropter rectè: Agatho dixit:

Hoc etiam ipse Deus, soloque carere videtur,

Inferitum ut faciat, quod factum est, atque per actum.

Opus igitur utriusque partis intellectivæ, veritas est. Quare quibus habitibus maximè pars utraq; verum dicit, ij sunt ambarum virtutes.

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS SECVNDI.

Mentem & appetitum duntaxat esse principia humanorum actuum. Intelligentia speculativa & practica, qualiter comparètur, & suas functiones obeant. Divisio posterioris in ætivam, & operariam. Electio quomodo pendeat à mente, & appetitu, & quarummodum rerum sit. An semel facta possint à Deo infesta reddi.

POSTQVAM Anima intelligēs divisa fuit in duplicem facultatem receptivam Virtutū intellectuum, quarum altera sit theorica, seu contemplativa; altera practica, seu activa; nunc disserit de principijs humanarū actionum. Dividitur autem caput in quatuor partes. In prima enumerantur principia humanarum actionum, & exponitur quomodo eadem actiones inter se convenient. In secunda explicatur quomodo se habeant intelligentia speculativa & practica circa ea, quæ considerant. In tertia edisseritur, qualiter se gerat utraque intellectus facultas in agendo. In quarta demum utriusque facultati adscribitur propria Virtus, & proprium opus.

2 CIRCA Primam partem statuitur triplex videri principium agendi, ac percipiendæ veritatis: nimirum, sensum, appetitum, & intellectum. Neque obest quod præcedenti capite tantum meminerit duarum facultatum. Ibi enim solum disserit de viribus animæ intelligentis, ut intelligentis, quæ sunt tantū duæ, altera theorica, & altera activa: nunc vero agit de principijs omnium actionum humanarum, ut postea deveniat ad exponendum in specie habitus intellectuales: principia autem omnium actionum humanarum videntur esse tria enumerata. Neque enim præterea addenda sunt potentia vegetativa, quam Philosophi nutritivam dicunt: nam hæc etiam communis est plantis, & nullo modo principium actus humani, eum non ducatur cognitione aliqua, nec intellectuuali, nec sensitiva. Agit itaque hoc loci de tribus principijs humanarum operationū. Nomine intellectus accipitur, non modò speculativus, sed etiam practicus. Nomine appetitus intelligitur, non solum voluntas, quæ est potentia propria rationalis animi; sed etiam appetitus sensitivus ipsi coniunctus in homine, & alioqui communis irrationalibus brutis: nam quemadmodum voluntas sequitur ductum intellectus, ita etiam appetitus sensitivus ducitur cognitione sensuum. Nomine demum sequitur

accipit potentiam sentientem, seu cognoscentem dependentem ab organo corporeo.

3 NEQUE Tamen propterea quis existimet, ex mente Aristotelis ista prædicta esse principia humanarum actionū. Non enim ait esse, sed videri; quasi velitando solum, & rationem dubitanti proponendo in ijs omnibus, de quibus aliqua suspicio esse poterat. Quare mox subdit, sensum non esse principium alicuius actionis, nimirum, humanæ. Licet enim sensus in homine sit principium cognoscendi, & inveniendi veritatem, quoniam nihil est in intellectu, quin prius fuerit in sensu; tamen nullo modo est principium actionis humanæ, quam Græci praxim, Latini factum dicunt. Nō enim actio sumitur hoc loci ratione illa ampla generalique, qua apud Physicos & Metaphysicos significat egressum termini ab agente, aut exercitium causæ activæ cuiuslibet; cum hæc ratio, ne etiam brutis, imò & inanimatis rebus conveniat agere: sed nominatim accipitur pro illa actione, quæ decernitur ex libero voluntatis arbitrio, ipsique subiacet. Cum igitur operatio sensus natura sua non subiaceat libero voluntatis arbitrio, & in brutis etiam animantibus inveniat; consequens est, ut non veniat intelligenda nomine praxeos, sive actionis, de qua hoc loci sermo est: ideoque sensus meritis expungatur à numero principiorum agendi. Quæ doctrina hoc syllogismo, perstringi potest. Id quod duntaxat est principium operationis eius, quæ communis est brutis, computari non debet inter principia actionum humanarum. Atqui sensus duntaxat est principium operationis eius, quæ communis est brutis. Ergo sensus computari non debet inter principia actionum humanarum. Nimirum, bruta potentia aguntur natura instinctu, quomodo agunt, cum nullum dominium agendi habeant, & qualiter, agentia libera.

4 DEINDE, Excluso sensu à numero principiorum agendi, recenset mentem & appetitum. Ea etenim quæ re ipsa concurrunt ordine quodam ad actiones humanas, ut alterum imperet, alterum obtemperet; verè sunt principia.

cupia illarum. Atqui mens & appetitus reipsa concurrunt ordine quoddam ad actiones humanas, ut mens imperet, & appetitus obtemperet. Igitur mens & appetitus verè sunt principia actionum humanarum. Maior propositio videtur manifesta: quia cuiuslibet actionis principium est id, quod verè concurrat ad eam efficiendam. Minor autem suadet ab Arist. ferè sic: Nam in omnibus actionibus humanis appetitus sequitur ductum mentis, sive intellectus, affirmantis aut negantis. Si enim intellectus affirmet aliquid esse bonum; appetitus prosequitur, seu amat illud. Si autem neget intellectus, id esse bonum, voluntas illud fugit, aut odio habet. Ergo mens & appetitus reipsa concurrunt ad omnes actiones humanas ordine quodam, ut mens imperet, & appetitus obtemperet.

5 VNDE Inferit, nullam esse posse Virtutem moralem perfectam, nisi intellectus sit verus, & appetitus reclus. Rationemque inveniunt: quoniam Virtus est habitus quidam *organizans, aptus ad eligendum*, sive, ut communiter in Scholis dicitur, *electio*: quemadmodum supra, lib. 2. statutum est. Electio autem nihil aliud est, quam appetitus decessens id quod antegressa intellectus deliberatio, seu consiliium probavit. Quare appetitus, sive electio, nequit habere rectitudinem, nisi præcellerit recta ratio deliberans, sive intellectus verus. Virtus itaque moralis in eo sita est, ut appetitus eligat rectè id, quod vero iudicio, deliberationeque prævia, ab intellectu consultitur faciendum. Et in hoc consistit sympathia seu concordia virtusque potentia, ut quod altera præscribit, amplectatur altera. Hoc autem statuto, iam per se apparet, ipseque Arist. monet, hanc esse facultatem rationis in agendo positam, de qua generatim disseruit capite præcedente. Nimirum, non est intelligentia theoretica, quæ contemplationi rerum immobilium & æternarum intenta est, sed practica, cuius est deliberare de rebus humanis, & agendis contingenter.

6 CIRCA Secundam partem exponitur quomodo intelligentia theoretica & practica se habeant in propria materia, seu materia. Priorem hoc loco appellat *diarior*, id est cogitationem, seu vim cogitandi, quam & alijs locis *vis, mentem*. Dianoa enim, seu dianoa, quamvis plerumque accipitur, & proprius, pro facultate animi, que intenta est considerationi rerum singularium & contingentium; adhuc tamen nonnumquam accipitur pro intelligentia contemplante res æternas & necessarias: ideoque Aristoteles in præsentem appellat illam dianoa theoreticam: posteriorem verò practicam: tamquam *diarior* nomen utrique commune sit, quæ ratione etiam *vis, sive mens*, quandoque accipitur pro intellectu

speculativo, quandoque etiam pro practico, sive aduovo.

7 ITAQUE Exponit qualiter veritas intelligencia se habeat, & dicitur unam ab altera iuxta differentiã materiæ in qua versantur. Intelligentia enim theoretica sita est in contemplando verum ac falsum, sive, ut inquit Arist. *τὸ εἶναι καὶ οὐκ εἶναι, bonum & malum*: speculativa, aimirum, potentia intelligenti ac speculari comparatur instar boni proprii veritatis, & instar mali falsitatis. Nil enim aliud querit, nisi ut attingat puram putamque veritatem abique vilo ordine ad appetitum, vel adionem humanam: quippe cui solum curæ est, verum à falso internoscere. Intelligentia autem practica, quamvis etiam attingat verum, sicut perceptioem dirigit ad actionem: nec veritatem nudam considerat, sed coniunctam cum appetitione. Scilicet, ut paulo antè præmisit, tunc appetitio est recta, cum exequitur id, quod intellectus verè, sive secundum rectam rationem iudicat esse faciendum.

8 VBI Acciaiolus merito observat, quemadmodum intellectus dividitur in speculativum, activum, & factivum, triplici consideratione, ita etiam triplex verum & falsum, seu bonum & malum ipsi competere. In intellectu enim speculativo potest esse habitus verus scientiæ, qui ipsi bonus est: similiter & habitus falsus erroris speculativi, qui est ipsi malus. Similiter & intellectu activo iustus verus habitus prudentiæ, & quidem bonus: aut ex opposito habitus falsus imprudentiæ, qui est malus. Denique in intellectu factivo potest esse verus, veluti bonum illius: aut è contra habitus errandi circa artefacta, qui est quoddam illius malum. Est autem discrimen inter verum intellectus speculativi, activi, & factivi: quod primum illud consideratur propter se, & abique vilo commercio, aut ordine ad actionem: verum autem intellectus activi attenditur propter actionem, sicut & factivi ob externam operationem.

9 CIRCA Tertiam partem exponit qualiter duplex illa animæ intelligentis facultas, speculativa, nimirum, & practica, suas functiones obeant, seu actiones exerceant. Ac primum quidem docet, electionem esse principium actionis & operis procedentis ab intelligentia practica: principium, inquam, non per modum finis, sive cause finalis, sed efficientis: ipsius verò electionis principium causamque esse se appetitum & rationem, habetque sibi propositum aliquem finem, qui non sit contemplatio, sed actio. Nimirum, ut hoc loco exponit D. Thomas, & communiter Scholastici, electioni nihil aliud est, quam appetitio mediorem, seu praesidiorum, quæ conferunt in adaptionem finis. Quare ratio proponens finem, & appetitus in eundem contendens, sunt principia electio-

810

tionis. Vnde inferitur, eandem rationem practicam, & appetitum, elle causam efficientem humanorum, actuum. Quod probatur: Quia electio est principium efficiens humanorum actuum: cum ij tantum sint, qui ex electione fiunt. Atqui ratio practica, & appetitus, sunt causa & principium efficiens electionis. Ergo & sunt causa ac principium efficiens humanorum actuum. Inferitur deinde, nullam esse electionem, scilicet, perfectam, & omnibus numeris absolutam, nisi procedente intelligentia, & habitu informante appetitum. Aut enim effectus electionis est proba hominis actio, aut improba. Atqui nulla actio hominis perfecta proba aut improba esse potest sine intelligentia praeunte, & habitu morali appetitum informante. Ergo & nulla electio perfecta esse potest sine intelligentia praeunte, & habitu moris informante appetitum.

10 SVBDIT Autem statim difficultia quaedam verba: *Mens autem ipsa nihil movet; sed ea qua est alieuius gratia, & activa.* Difficilia, inquam, & quae variè ab Interpretibus explicantur. Placet verò cum Gallusio sequi Eustatium, nobilem, & antiquum Interpretè, licet nullius pretij apud Obertum Gifanium, nescio quâ de causâ. Itaque est sensus Philosophi iterum constituere discrimen inter intelligentiam practicam & speculativam, quod hæc nihil movet, cum non sit principium appetitionis, vel alieuius actionis humanæ, sed solius contemplationis, in quâ vanâ quiescit: prior autem illa moveat appetitum ad operationem, cum non consideret veritatem propter se ipsam, sed propter operationem, veluti propter finem. Nimirum, cum activa sit, habet pro fine humanam actionem.

11 HINC Ansam desumit, ut eandem intelligentiam practicam, sive activam, bipartitè dividat in activam, & passivam, seu operatricem: quarum hoc est discrimen, quod prior finem suum habeat in sola actione positum: at verò posterior in opere alio exteriori permansuro. Vnde inferitur, priorè illarum practabiliorem, seu nobiliorem esse: ut pote cuius finis est actio elicita ab ipso agente, ipsumque perficiens: cum tamen posterior finem habeat extra ipsum agens in aliquo externo opere, seu artefacto. Scilicet, vnaquæque facultas eo practantior est, quo proximiorè sibi habeat finem: ideoque & vis intellectus speculativa superat activam, quoniam in cognitione veri intimâ sibi, & absque villo diverticulo ad diversam potentiam, omnino quiescit: cum tamen activa vis intellectus, seu practica, quæ rar actionem appetit, tamquam finem. Quare quemadmodum eam ob causam sapientia & scientia sunt habitus excellentiores, quàm prudentia; ita hæc practantior est arte: quoniam *in sapientia & scientia finis est, consem-*

platio pura, prudentia actio, & artis opus externum. Non enim ars, subindeque nec intelligentia operatrix, seu factiva, contenta est cognitione veri, neque etiam actione, nisi & præterea aliquid exteriori operetur.

12 ITAQUE Tres prædictæ facultates intelligentis potentia plurimum inter se dissident. Speculativa enim illius quærit contemplationem veri, absque ordine villo ad actionem, vel ad opus. Activa considerat quidem verum, sed propter actionem moralem, in quâ mens activa terminum, sive finem sibi præfixum habet. Neque obest quod ipsa actio moralis referatur ad felicitatem hominis: quia cum hæc sit perfectio immanens in ipso homine, quamvis actio moralis in eam ordinetur, non propterea existimatur referri ad aliquid omnino extrinsecum. Activa itaque facultatis scopus & finis, est actio moralis perfecta. Tendit enim eo, ut ira, cupiditas, timor, invidia, tristitia, voluptas, aliaque eiusmodi perturbaciones in mediocritate le continent, inter exuperantiam & defectum: eoque sine obtento quiescit, quoniam exinde habetur felicitas humana & civilis, quæ in actione perfecta secundum Virtutem moralem sita est. Denique facultas intelligentis operaria, seu factiva, quemadmodum medio habitu artis molitur aliquid opus externum & artificiosum, ita & in eo vult finem ac scopum habere, neque vltra progreditur.

12 ADDIT Deinde: *Quapropter electio, vel intellectus est appetitus, vel appetitus intellectivus: & tale principium est homo.* Quibus verbis inferitur ex doctrina prædicta, electionem esse, aut intellectum appetitivum, aut appetitum intellectivum. Vbi nomine intellectus & appetitus, non potentia intelligens & appetens, sed intellectio & appetitio, quæ sunt operationes virtuosæ, accipiendæ sunt: cum manifestum sit, electionem non esse potentiam, sed operationem. Itaque sensus est, electionem esse aut intellectioem appetitivam, aut appetitionem intelligentem. Ratione magis subindicat verbis sequentibus: *& tale principium est homo.* quoniam, nimirum, homo constans intellectu & voluntate est principium quod intra seipsum, sive immanenter, agit intellectioem appetitionemque, & proinde electionem. Vnde & formula hæc ferè subduci potest Omnis actus immanens hominis prout constantis simul mente & voluntate, aut est intellectio appetens, aut appetitio intelligens. Atqui electio est actus immanens hominis, prout constantis mente & voluntate. Ergo electio aut est intellectio appetens, aut appetitio intelligens. Maior propositio est periculosa: quoniam homo, quatenus constans simul mente & voluntate, intelligit & appetit. Minor autem suadetur: Quoniam aut electio est ope-

ratio intellectus adiunctam habens appetitionem, aut est appetitio associata deliberatione operatio voluntatis seu aegretta seu associata deliberatione intellectus. Quodcumque autem eorum sit, plane constat, debere esse actum immanentem hominis, quatenus mente ac voluntate præditi. Itaque homo secundum mentem & appetitum est principium efficiens electionis.

14. SI Auiem aliquis querat, an aliud aliud principium electionis sit in homine, præter intellectum & voluntatem; Respondet ijs ipsis verbis paulo ante explicatis: & tale principium est homo. Nimirum, mens & voluntas sunt electionis principium quo: homo autem utraq; facultate præditi est principium quod eligit, sive agit. Hæc, nimirum, differentia est inter potentiam & suppositum, ut operatio procedat à potentia, tanquam ratio agendià suppositio autem, tanquam ab agente simpliciter. Cum enim alijs locis doceat idẽ Philosophos, actiones esse suppositorum, & naturam esse principium motus eius in quo est; consequenter, imò & vrgentiori ratione, hoc loco asserit electionem non ita à mente & appetitu procedere, ut homo non sit verum electionis principium quod. quippe cui omnis earum facultatum operatio adscribitur, velui primo principio, è cuius essentia omnes potentie operatrices naturaliter fluunt, velui prædicatoris facultates ad operandum.

15. ADDIT Præterea, electionem non esse de ijs, quæ iam præterita & facta supponunt, sed de ijs tantum quæ futura & faciendâ à nobis sunt. Formula probationis sit: Nulla consultatio fit de præteritis, & iam factis, sed tantum de futuris; & non de quibuslibet futuris, sed de ijs, quæ à nobis ipsis fieri possunt contingenter: vt lib. 3. cap. 3. statutum est. Atque electio est effectus consultationis, eiusque ductum sequitur; vt ibidem quoque, & cap. 2. præcedenti, dictum fuit. Ergo electio non est de præteritis, & iam factis, sed tantum de futuris; & quidem ijs, quæ à nobis ipsis fieri contingenter possunt. Exemplumque statim adhibendum inquit: *Nemo enim eligit illum expugnasse*: siquidem excidium Troie longè antea præcessit: & nemo consultat de re iam facta, sed de futura, & à se faciendâ. Idque adhuc probare pergit ab absurdo. Si enim quis consultare, seu deliberare posset de re iam facta, & præterita, sequeretur, intellectum seu non factum reddi posse id, quod semel iam factum & præteritum est. Hoc autem communi omnium sensu absurdum & absurdum censetur. Quare laudat in eum finem versus Agathonis, sui olim sodalis, & condiscipuli in aula Platonis: qui, vel ipsi Deo, cuius potestas & dominium nullo termino coercetur, dixit impossibile esse, ut quæ semel facta sunt, infecta reddat. Versus

Græci Agathonis in ipso textu sunt:

*Μὲν γὰρ αὐτῷ καὶ θεὸς ὀρίσθηται,
Ἀγῶνα ποιεῖν ἢ παρρηγῆσαι.*

Quos Argyropylus, non seruat eodem metri genere, Latine, & satis eleganter reddidit duplici hexametro, ut habes in littera. Nos, seruatâ lege senarij iambici, ita vertimus.

*Res namque sola hæc subiacet nunquã Deo,
Quæ facta sunt, infecta posse reddere.*

Cui sententiæ consonat illa alia Plinij apud Petrum Victorium hoc loco aientis de Deo, nullum habere in præterita ius, præterquam oblivionis. Similiter & sententia Pindari in hymno 2. Olympiorum, vbi accinit, temporis omnium parenti, sive Saturno, id quoque negatum, vt possit facere non præterita ea, quæ semel præterita sunt.

16. HVIC Doctrinæ opponer aliquis esse contrariam Patribus, quorum aliqui docent, Deum posse facere, ut quæ facta iam sunt, non fuerint facta. Id potissimum tradere videtur S. P. N. Petrus Damianus, Cardinalis doctissimus Opusc. 36. cap. 13. vbi ita loquitur: Quantum ad æternitatem suam, quidquid poruit Deus, hoc etiam & potest, quia præsens eius in præterito nunquam ei vertitur: eius hodie non in eras, vel in aliquod temporis vicissitudine permutat, sed sicut ipse semper est, quod est; ita quidquid illi adest, semper adest. Quapropter sicut ritè possumus dicere, poruit Deus vt Roma, antequam facta fuisset, facta non fuerit; ita nihilominus possumus & congrue dicere, potest Deus, vt Roma, etiam postquam facta est, facta non fuerit. Potuit secundum nos: potest secundum se. Illud enim posse, quod habebat Deus, antequam Roma fieret, immutabile semper apud æternitatem Dei, & intransibile perseverat. Et vt de quacumque re possumus dicere, quia poruit eam Deus: valeamus etiam nihilominus dicere, quia potest eam Deus; quia potest eius, quod sibi vniquæ coæternum est, fixum semper atque immutabile est. Possuisse enim Dei apud nos est tantummodo: apud ipsum autem, non potuisse, sed immotum, constans, atque immutabile posse, semper est. QVODCVMQVE ENIM POTUIT DEVS, INDVBITANTER ET POTEST. apud quem, nimirum, sicut non est esse & fuisse, sed sempiternum esse: ita consequenter non est potuisse & posse, sed immobile semper & perpetuum posse. Hæc Damianus: iuxta cuius doctrinam, ratio, nemque vrgentissimam, ex immutabilitate divinæ potentie & æternitatis desumptam, videtur Deum posse facere, vt quæ iam facta sunt, facta non sint. Ergo immeritò Aristoteles laudat probatque versus Agathonis, oppositum accipientis.

17. RESP. Agathonis effectum non

ad 7

adversari doctrinæ Patrum, ne Damiani quidem præiactio testimonio tradita: nec communi Theologorum sensui, cui nihil magis conforme est, quàm existimare, Deum facere non posse, ut quod præteritum iam est, non fuerit præteritum; aut quod iam factum est, infectum sit. Intelligendus enim est Damianus de potestate Dei per se ac simpliciter considerata, quæ æterna omnino est, nulloque respectu ad differentias temporum intelligitur potestæ qualiter omnia. Cum hoc tamen coheret, quod habito respectu ad differentias temporum, non possit facere nunc, seu de præsentii, ut quod tempore præterito factum iam est, & supponitur; factum omnino non sit. Nimirum, hic sensus est, qui *compositus* dicitur, & iuxta quem indecens Deo non est, ut aliquid facere non possit; idque non modò circa præterita, sed circa præsentia etiã res, tum necessarias, tum & contingentes. Quod imò ipse Damianus dixerit tradit capite quinto eiusdem Opusculi in hæc verba: Quidquid nunc est, quandiu est, non esse impossibile est. Et insuper: Quod ergo dicitur de præteritis, hoc consequitur, nihilominus de rebus præsentibus, & futuris: nimirum, ut sicut omne quod fuit, fuisse necesse est; ita & omne quod est, quandiu est, necesse sit esse, & omne quod futurum est, necesse sit futurum esse. Atque ideo quantum ad ordinem differendi, quidquid fuit, impossibile sit non fuisse; & quidquid est, impossibile sit non esse; & quidquid futurum est, impossibile sit futurum non esse. Hæcenus ille. Cùm igitur indecens non sit Deo ut facere non possit illud quod est impossibile (quod patris Patribus & Theologis in ore est) consequens sit, ut ex Damiani sententiã, Deus absque indecentiã vlla nequeat facere, ut id quod iam præteritum est, non sit præteritum: siquidem expressè docet, id esse impossibile.

18 QVIN Potius si uia non esset, considerata potestate Dei cum respectu ad differentias temporis, indecentia in Deo argueretur quoniam faceret, id quod antea verum fuit, nõ fuisse verum, sed falsum. In quod probandum est illustre Augustini testimonium libro vigesimo sexto contra Faustum cap. quinto: ubi ita loquitur: Quisquis ita dicit; Si omnipotens est Deus, faciat ut quæ facta sunt, facta non fuerint; non videt hoc se dicere; Si omnipotens est Deus, faciat ut ea, quæ vera sunt, eo ipso, quo vera sunt, falsa sint. Potest enim facere ut aliquid non sit, quod erat: tunc autem facit ut non sit, quando id esse invenierit, de quo fiat: velut cùm aliquem, qui coepit esse nascendo, facit non esse moriendo. hoc enim factum invenit de quo fieret. Quis autem dicat, ut id, quod iam non est, faciat non esse? Quidquid enim præteritum est,

iam non est. Quod si & de ipso fieri aliquid potest, adhuc est de quo fiat. Et si est, quomodo præteritum est? Non ergo est quod verè dicimus fuisse: sed ideo verum est illud fuisse, quia in nostra sententiã verum esse; non in ea re, quæ iam non est. Sententiã quippe, quæ dicimus aliquid fuisse, ideo vera est, quia illud, de quo dicimus, iam non est. HANC SENTENTIAM DEVS FALSAM FACERE NON POTEST, QUIA NON EST CONTRARIUS VERITATI. Quid subtilius, aut opportunius. Id ipsum ferè legitur est apud S. P. N. Anselmum lib. 2. Cur Deus homo capite 17. Hugonem Etherianum lib. 1. contra Græcos cap. 15. & Cyrillum lib. contra Anthropomorphitas cap. 13. Vbi movens questionem ipsam, in qua Damianus ubi supra verfabatur, Cur, scilicet, Deus eam, quæ stuprum palsa est, nunquam facere possit ne stuprum palsa sit; respondet, ideo esse, *ὅτι ἄρὸ τοῦ τοῦ ἀδύναται ἀλλήλους ποιεῖναι*, &c. *Quoniam non potest mendacium veritatem facere. Neque verò imbecillitas ipsud vitium est, sed natura probatio nihil pati sustinens, quod ipsam dedecet. Alienum autem est penitus à Deo mendacium. porro mendacium eĩ, efficere, ut quæ stuprum palsa sit, nunquam sit palsa.*

19 MITTO Plura alia in id confirmandum, ostendendumque, non immeritò ab Aristotele laudari probarique versus Agathonis, negantis posse Deum infecta reddere, quæ semel facta sunt. quippe in quo, intellectu ut par est, nihil absurdum apparet, vel alienum à veritate, aut doctrinã Patrum.

20 CIRCA Quartam partem decernit, munus, seu functionem propriam virtutisque intelligentiæ, nimirum, speculativæ & practicæ, esse investigationem inventionemque veritatis: eo tamen discrimine, ut prior perquirat verum necessarium & invariabile, in eiusque contemplatione quiescat: posterior autem querat verum contingens, ac varietati obnoxium; & nullatenus in eius cognitione sedem figat, sed transeat ad actionem. Vnde & consequenter inferret, intelligentiam illam practicam, quæ operaria est secundum artem, & vulgò factiva dicitur, etiam perquirere veritatem: non tamen ut in contemplatione sistat, imò neque in actione, sed tantum in opere externo, quod potissimum querit. Nimirum, omnes eiusmodi intelligentiæ querunt verum sibi proportionatum, & in eo, ut sine, quiescant, suamque perfectionem sortiuntur.

21 INFERT Exinde, omnes eos habitus, quibus intelligentiã speculativã, activã, & operariã, perquirunt verum sibi proportionatum, esse Virtutes, earundem facultatum perceptrices. Quo ipso gradum facit ad discernendum de Virtutibus intellectuãlibus: de In-

tellectu quidem; Scientia, & Sapientia, tanquam de habitibus facultatis speculativæ: de Prudentia, veluti propriâ facultatis intelligentis aâuofe: ac denique de Arte,

tanquam perfectiâit viâ intellectus operariam.

VIDE D. Thom. 1. q. 79. art. 9. 10. & 11. atque illius Interpretes.

CAPVT TERTIVM.

Habitus intellectualium enumeratio. Quod scientia obiectum, qua proprietates?

DE Ipsis igitur rursus dicamus oportet, aliùs initio sumpto. Sint itaque ea, quibus verum anima dicit affirmando, aut negando, numero quinque. Hæc autem sunt, ars, scientia, prudentia, sapientia, intellectus. Fieri enim potest, ut falsum existimatione, opinioneque dicat. Scientia igitur quidnam sit, hinc perspicuum est, si exactè dicere oportet, & non similitudines sequi. Omnes enim putamus id, quod scimus, aliter sese habere non posse. Quæ verò possunt aliter se habere, post contemplationem latent si sint, an non sint. Ipsum ergo scibile necessariò est: ergo est æternum. Quæ enim necessariò simpliciter sunt, æterna sunt omnia. At æterna, ingenita, & incorruptibilia sunt. Præterea, omnis scientia doceri, & scibile disci posse videtur. At ex antea notis (ut in resolutivis etiam diximus) fit omnis doctrina. Nam alia per inductionem, alia per ratiocinationem efficitur. Atque inductio quidem principium est ipsius universalis. Ratiocinatio autem est ex universalibus. Sunt enim principia, ex quibus ipsa ratiocinatio constat, quorum non est ratiocinatio: ergo inductio. Scientia ergo demonstrativus est habitus: & cætera, quæ in resolutivis determinavimus. Tum enim quispiam scit, cum aliquo modo credit, & sunt ipsi principia nota. Si enim non sint magis, quàm conclusio, nota, per accidens habebit scientiam. De scientia igitur sit hoc modo determinatum.

SUMMA ET EXPLANATIO CAPITIS TERTII.

Virtutum intellectualium habitus esse quinque: Artem, Scientiam, Prudentiam, Sapientiam, & Prudentiam. Eorum porò divisionem esse exactam. Scientia propriè dicta, ex quibusdam causis procedat, in qua materia versetur, & quam sit propria illius ratio.

DVM Aristoteles sine capitis præcedentis indicat, Virtutes animæ intelligentis esse quosdam habitus, quibus facultates eius, speculativa, activa, &

operaria, attingunt verum sibi subiectum, seu propositum; nunc eosdem habitus recenset quinque numero: nimirum, Artem, Scientiam, Prudentiam, Sapientiam, & Intellectum. Dividit autem caput in duplicem partem. Priorè illarum,

rum; enumerat prædictos actus, & assignat functionem, in quâ omnes ij conveniunt. Posteriori autem, decernit in singulari quid sit scientia, quænam illius materia, & proprietates.

2 CIRCA Priorem partem, orditor aliud disputationem superioribus inchoatam; pronuntiatque, esse quinque habitus (nimirum, nuper enumeratos) quibus anima affirmando vel negando, verum enuntiat. Id enim supponit esse de ratione Virtutis intellectualis. Quare statim ab eo genere excludit *ἡθελος καὶ ἡθελος*, existimationem & opinionem. quæ duo, prout in præsentî accipiuntur, synonyma sunt, quanquam alioqui, & apud eundem Aristotelem nominati lib. 3. de Anima, *ἡθελος*, seu existimatio, accipiatur vt genus quoddam commune opinioni, & quinque Virtutibus intellectualibus: ead omnes illæ sunt principium alicuius existimationis, sive iudicij: quamvis aliter & aliter. Ait enim: *Sunt autem ipsi existimationis hæc differentia: scientia, opinio, prudentia, &c.*

3 PORRO Existimationem, acceptam pro opinione, excludit ab alio Virtutum intellectualium, hoc ferè discursu, quamvis solum leviter indicato in ipsa littera. Omne id, quo anima intelligens falli potest, non est Virtus ipsius. Atqui opinio anima intelligens falli potest. Opinio igitur non est Virtus ipsius. Maior propositio supponit ex dictis sine capitis præcedentis, vbi traditum iam est, Virtutes intellectuales esse perfectiones animæ intelligentis. Id autem, quo anima falli potest, non est illius perfectio, sed potiùs imperfectio. Minor autem non solum traditur à Philosopho hoc loci dicente; *Fieri potest ut falsum existimatione opinione que dicatur: sed etiam per seipsam constat: ead de ratione opinionis sit assensus in alteram contradictionis partem cum formidine de opposito.* quo ipso satis ostenditur, opinionem esse posse falsam.

4 VNDE Ex adverso subducitur ratio probans, quinque habitus enumeratos, esse Virtutes intellectuales. Omnes enim habitus perfectiores animæ, sive affirmet aliquid, sive neget, sunt Virtutes intelligentis animæ. Atqui Ars, Scientia, Prudentia, Sapientia, & Intellectus, sunt habitus perfectiores animæ, sive affirmet, sive neget. Ergo omnes quinque sunt Virtutes intelligentis animæ. Maior pater ex communi ratione Virutis, quâ nemo malè vititur, sed potiùs pericitur, quotiescumque secundum illam operatur. Minor autem traditur ratione insinuatâ ab ipso Arist. Quia omnis habitus, secundum quem anima semper verum dicit, sive affirmet, sive neget; proculdubio perficit animam: cum dicere verum sit quædam illius perfectio. Atqui secundum Artem, Scientiam, Prudentiam, Sapientiam, & Intellectum,

anima semper verum dicit, sive affirmet; sive neget. Differunt enim ab opinione, quoniam præ illa nunquam dicunt falsum. Ergo prædicti habitus sunt perfectiores animam.

5 SED Occurrit statim scrupulus: Quia non videtur vera assertio Philoſophi, afferentis, & non probantis, animam semper dicere verum ijs quinque habitibus intellectualibus. Certe enim est, & experimento constat, quandoque Prudentiam humanam falli, similiter & Artem deficere: atque adeo non semper dicere verum. Sed tamen hæc difficultas facile solvitur asserendo, animam medijs habitibus Artis & Prudentiæ semper dicere verum, sive affirmet, sive neget, quantum est ex capite ipsorum habituum, qui spectatâ naturâ suâ, semper inclinant ad verum; Ars quidem ad verum operabile; Prudentia autem ad verum agibile, seu eligibile. Quod si verò aliquando non dicant id quod reipsa verum est, solum est per accidens, & ex lubrica atque inconstanti conditione materiæ, in quâ versantur. In quo sanè differunt à Scientia, Sapientia, & Intellectu, versantibus in materia necessaria & immobili: ac proinde impotentibus dicere falsum; tam ex parte suâ, quam materiæ subiectæ. Differunt etiam ab opinione, quæ adhuc ratione sui, & in qualibet materiâ, sive necessaria, sive contingenti, errare potest: cum etiam circa essentias & proprietates rerum, sint utrimque opiniones, de quarum ratione est vt includant formidinem falsi.

6 VT Autem præoccupentur difficultates aliquæ aduersus divisionem Virtutis intellectualis in quinque habitus prædictos, quasi exacta non sit, seu non comprehendat omnes species sub eo genere contentas; adnotare oportet, Aristotelem hoc loci noluisse recensere omnes habitus utrumque perfectiores intellectum hominis; sed eos tantum, qui illum perficiunt tanquam veræ Virtutes; id est, naturâ suâ, semper, atque in qualibet materiâ. Hoc autem solum competit quinque habitibus recensitis: quoniam ex se, & semper, atque in qualibet materiâ, perficiunt intellectum: vpotè firmissimi & constantissimi ad dicendum verum, præ alijs habitibus intellectualibus. Quare divisio Virtutis intellectualis in eos quinque habitus est adæquata.

7 QVOD Ipsam ad mentem Aristoteles docet D. Thomas 1. 2. q. 57. art. & probat hoc ferè discursu. Totidem solum virtutibus facultatis Virtutes sunt; quot eam perficiunt simpliciter, veluti bonum ipsius proprium. Atqui facultatem intelligendi perficiunt simpliciter soli quinque habitus iam enumerati, tanquam proprium ipsius bonum. Ergo soli quinque habitus iam enumerati sunt Virtutes facultatis intelligendi: ideoque divisio tradita adæquata est. Maior eam consequentem

quæntiâ quo ad utramque partem est perspicua. Minor autem suaderur. Atque primo quidem, quod ij quinque habitus perfecti simpliciter facultatem intelligendi, veluti bonum ipsius proprium, patet: quoniam omnes ij constituunt illam certò cognoscendam, & absque fallacia vlla. quod sane bonum ingens est, & perfectio magna intellectus. Quod autem ij quinque habitus soli id præstent, probatur & explicatur: Quoniam verum cognoscibile certò ab intellectu, & absque fallacia vlla, aut est generale, aut singulare. Porro verum generale, aut est cognoscibile per se & absque vilo præsidio interiecto, seu, quod perinde est, ex solâ apprehensione vocum, & sic cognoscitur solo habitu primorum principiorum, qui dicitur *Intellectus*. Aut cognoscibile est solùm medio aliquo interiecto præsidio ratiocinationis: & hoc rursus distinguer oportet. Vel enim cognoscitur per supremas causas, præcipue principia: & sic pertinet ad solam Sapientiam. Vel per inferiores & peculiare causas: quo sensu spectat ad solam Scientiam. Nullus autem alius modus est cognoscendi certò, & absque fallacia vllâ, verum generale, præter tres prædictos. Si autem verum cognoscibile sit singulare, aut est earum rerum, quæ sub actionem & electionem cadunt; aut earum, quæ sub effectiõne. Priori consideratione solùm spectat ad Prudentiam: posteriori autem ad Artem duntaxat: ut apparebit expendenti proprias vniuscuiusque rationes. Igitur de primo ad vltimum facultatem intelligendi perfecti simpliciter soli quinque habitus iam enumeratis, tanquam proprium ipsius bonum.

8. CIRCA Posteriozem partem exponit seorsim, quid sit Scientia, quodnam illius subiectum, siue materia, & quæ nam proprietates. Et quidem hoc loci *ἡ επιστήμη*, *Scientia*, ab Aristotele non sumitur latè, vt sæpe alias secundùm acceptionem communem alijs habitibus intellectuales: sed angustè aut presè pro habitu illo, cuius est veritas circa materiam necessariam certò, atque infallibiliter: ac que eodem planè sensu, quo ipse Philosophus, nomen Scientiæ accepit 1. Postè. cap. 2. trito illo testimonio: *Sciens est rem per causam cognoscere, & quòd illius sit causa, & quòd non potest res aliter se habere*. Prius tamen, quam rem definiat, præmittit ac distinguit quasdam proprias Scientiæ notas, quibus inter noscatur ab alijs intelligentiæ habitibus: idque aduersus quosdam, præsertim aduersus Platonem: in *Theæto*, vt vult hoc loco Giphanius, quoniam minus bene Scientiam vnum eundem habitum existimauerunt eum quibuscumque alijs; quibusquam solùm Scientiæ similitudinem referunt. Quam illorum æquivocationem ex illius illud præsertim illustrat; *Eugenijs* exemplo

Illius, qui colymbam appellat palumbam; propter aliqualem vniuersæ similitudinem: vñ tamen simpliciter differant inter se. Ita etiam peccarunt, qui Scientiam propriè dictam cum Arte, alijsque habitibus, confuderunt, quasi idem omnino sint, cum tamen solùm similes quoddammodo existant.

9. IGITUR Loquendo de Scientia propriè, atque exactè, & non per similitudines, docet, propriam illius rationem colligi ex cõmuni omnium sensu. Omnes enim sibi persuasum habent se tunc aliquid scire, cum aliquid ita firmiter cognoscunt, vt se aliter habere non possit. Quippe in eo potissimum appareat peculiaris nota scientiæ, ac distinctio à ceteris habitibus, maxime verò ab opinione, quæ incerta profus est, & pronuntiat incertum, quodque aliter se habere contingat. Quare idè Arist. in lib. Magn. Moral. cap. vii. ait, animum nostrum, quonies opinatur, *ἢ ἠμφορεῖται, ambigere*: id est, modo hoc, modo illud sentire. A quo loquendi stilo non differt Plato vbì paulo ante ait, dum aits opinionem esse veltanti androgynum, similitudine ductâ ab hermafroditis. nam quemadmodum ij sunt aliquid medium inter virum & mulierem, ita etiam opinio est medium quoddam inter verum & falsum.

10. EXPONIT Itaque propriam rationem Scientiæ ex parte suæ causæ: ac tria potissimum pronuntiare videtur. Primum est: Scientiam gigni ex præcedenti cognitione. Secundum, gigni ex syllogismo. Tertium, non ex quocumque syllogismo, sed apodictico, siue demonstratiuo. PRIMVM eorum trium sic pene probat. Omnis doctrina & disciplina intellectualis sit ex præcedenti cognitione. Scientia autem sit ex doctrina intellectuali. Ergo & sit ex præcedenti cognitione. Maior probata supponitur ab ipso Aristotele. in libris Posteriorum, in quorum initio docet, omnem doctrinam, omnemque disciplinam, ex antecessa cognitione procedere. Minoris probationem subindicat in præfati: quoniam Scientia veritasatur circa scibile: mirum, circa id, quod doceri potest à Magistro, & disci ab eius auditore. Vbi notandum obiter cum Accioliò, doctrinam & disciplinam esse idem ex parte subiecti, differre autem ratione, vt via quæ ducit ab Athenis Thebas, & à Thebis à Athenis. Quo eodem exemplo vsus est Aristoteles 3. Physic. cap. 3. & D. Thomas ibidem lect. 5. Scientiam enim, prout accedit à Magistro, dicitur doctrina: prout autem exercitur à discipulo, vocatur disciplina. Notandum præterea, Scientiam raro obtineri sine docente, inventione solâ; & à paucissimis præcellenti ingenio præditis: vt supra lib. 2. cap. 1. dictum est. Vnde illud Seneca lib. 7. Epist. 53. *Nemo se per se fatiã valet, ut amaret. Operari, manum aliquis porrigat, alii.*

aliquis adducat. Quosdam ait Epicurus ad veritatem sine ullius adiutorio exiisse. Hos maxime laudat, quibus ex se impetus fuit: qui seipso protulerunt. Quare frequenter scientia adquiritur ex doctrinâ, seu institutione Magistrorum: quæ, si proprio cuiusquam ingenio promoveatur pollicetur, laudi adscribitur, quamvis non summa: ideoque addit statim idem Seneca ex Epicuro ipso, quosdam indigere ope aliena non uturos. Si memo præcesserit: sed bene fecuturos. Praclarum hoc quoque: sed secunda fertis ingenium. Quo ipso laus explicata manet illa maior propositio syllogismi, in quâ allumebatur, omnem doctrinam, omnetque disciplinam, gigni ex antegressa cognitione: similiter & minor propositio, in quâ diximus, Scientiam fieri, seu gigni ex doctrinâ. scilicet, communiter loquendo, quo sensu, nemo evadit sciens, nisi docente aliquo.

II SECUNDVM Aristotelis pronuntiatum est, Scientiam gigni ex syllogismo: & probatur. Omnis doctrina, quæ ex præcedenti cognitione fit (vt iam probatum est) aut fit per syllogismum, aut per inductionem. Atque Scientia fit ex doctrinâ, vt nuper etiâ probauimus. Ergo Scientia aut fit per syllogismum, aut per inductionem. At non per inductionem. Ergo superest vt fiat per syllogismum. Explicatur probatio in gratiam eorum, qui Dialecticæ documentis imbuti non sunt. Enthymema est: progressus quidam mentis ab vna propositione, quæ antecedens dicitur, ad conclusionem. De vitæ argumentationis specie dilerit Arist. in libris Priorum. Inductio est argumentatio in quâ ex singularibus sufficienter enumeratis, propositio vniuersalis colligitur: vt, hic ignis calefacit, & ille, & ille, ac si de cæteris omnibus. Ergo omnis ignis calefacit. Exemplum denique est argumentatio, in qua ex vno aliove singulari proceditur ad aliud singulare, ob similitudinem rationis. Vt eum dicitur: Dionysius clandestinis insidijs tyrannidem agrelis est: similiter & Pythistratus, & nonnulli alij. Atque etiam Catilina clandestinis insidijs vitur. Ergo etiam ipse aggreditur tyrannidem. De inductione & exemplo dilerit Aristoteles in libris Topicorum. Enthymema reduciur ad syllogismum, tanquam imperfectum ad perfectum: exemplum verò ad inductionem: vt idem Aristoteles in Posterioribus ait. Hoc prænotato, appareret vis probationis præiactæ. Scientia, cum fit de vniuersalibus, debet adquiri illo argumentationis genere, quod fit circa vniuersalia. Atque syllogismus est quoddam genus argumentationis circa vniuersalia: inductio verò non, nisi circa singularia. Ergo scientia adquiritur, seu fit per syllogismum, non autem per inductionem.

III TERTIVM Denique affectum est.

Scientiam fieri, seu gigni, non quolibet syllogismo, sed apodictico, seu demonstrativo. Cùm enim scire sit cognoscere rem firmiter, ita vt non possit aliter se habere, syllogismus per quem gignitur Scientia, debet procedere, non solum ex principijs vniuersalibus, sed necessario connexis cùm conclusionem. At solum syllogismus demonstratiuus procedit ex principijs vniuersalibus necessario connexis cum conclusionem. Scientia ergo solum gignitur per syllogismum demonstratiuum. Quare communiter scientia definitur solet habitus per demonstrationem adquisitus. Similiter & demonstrationis definitio frequenter admissa est, syllogismus faciens scire. De quibus vide quæ diximus in Philosophia Rationali disp. 2. serè per totam.

13 ADDIT, Omne scibile esse æternum, quia necessario est; & omne id, quod necessario est, æternum est etiam: vt potè ingenrabile, & incorruptibile. Quibus verbis videtur supponere suam illam opinionem circa æternitatem cœli, & materię primæ, ac denique circa mundum ipsum, quam tradidit pluribus locis, præsertim verò lib. 8. Physicorum; vbi late illam impugnavimus disp. 43. & 44. Adhuc tamen exponi potest, vt solum loquatur in præsentia de connexionem necessariâ prædicatorum, quæ dicitur æternæ veritatis, in ipsis essentijs ac proprietatibus rerum; & æterna est quodammodo; licet nullum esse reale positivum (quocumque nomine illud appellatur) habeat ex æternitate: vt late ostensum à nobis est in Metaph. disp. 4. per totam. Nam licet essentia rerum solum habeat æternitate connexionem obiectivam prædicatorum essentialium cum proprietatibus, adhuc id sufficit vt sint obiectum Scientiæ: siquidem ex essentijs rerum inferri necessario exigentia proprietatum cum ijs connexionem: quæ aliter se habere non possit: vt proinde si essentia fit in statu possibilitatis, in eo etiam connectatur cum proprietatibus possibilibus: si autem existens, necessario exigit proprietatè realem existentiam: si denique secundum se considerata, pariter claudat in suo conceptu obiectivo exigentiam earundem proprietatum. Omne ergo scibile, quodammodo est æternum necessariumque: ac proinde Scientia est de æternis & necessarijs.

14 ADDIT Præterea, inductioem esse principium ipsius vniuersalis. Nimirum; inductio est via, & preparatio quædam ad percipiendum propositionem vniuersalem in ijs rebus, in quibus vniuersalia sunt nobis minus nota, quoniam supergrediuntur omnem sensum: vt potè solum veritatem circa singularia: Cognitis enim sufficienter singularibus per inductionem, devenitur ad cognoscendam propositionem vniuersalem: & deinde ex vni-

verſalibus propoſitionibus, tanquã ex principijs proprijs & proximis cuiusque rei, devenimus ad probandũ conclusionem in ſyllogiſmo demonſtrativo. Quare verè dicitur ab Ariſt. inductionem eſſe principium propoſitionis univerſalis.

15 ADDIT Inſuper, univerſalia eſſe principia, quorũ non eſt ratiocinatio; nimirũ, apodictica, ſeu demonſtrativa: quoniã, vt ipſe ſtatim ſubdit, principiorũ non eſt ratiocinatio, ſed inductio. Nõ enim Scientia probat à priori ſua principia: quoniã ſic oporteret illa probare ex alijs principijs, & hæc rurſũ ex alijs: ac proinde eſſet abſitio, ſeu proceſſus *ẽs 70 a wã ger*, ſeu in *inſinitum*. Quare principiorũ eiufmodi nulla eſt ratiocinatio, ſeu probatio demonſtrativa, ſed tantũ inductio, quã colliguntur ex ſingularibus ſufficienter enumeratis: vt ſuprà exemplo declaratum eſt. Si autem ſint prima principia, quæ dicuntur maxima axiomata, ſeu dignitates, nulla inductione opus eſt: quoniam ſtatim ex prima vocum notione, ſeu apprehenſione, innotefeunt: vt latè traditur in libris Poſteriorum.

16 EXPLICATA iam præcedentibus Scientiã, tum ex parte cauſæ, ex quã gignitur, tum ex parte ſcibilium, ſeu materiæ necellariæ, & æternæ, circa quam verſatur, procedit ad ſignificandam eius definitionem, vi ſi *ẽs a d o. Anaxius, habitus demonſtrativus*. Cæterorum verò, quæ ad plenam Scientiæ cognitionem ſpectant, diſcuſſionem remittit ad ea, quæ in Analyticis: vbi plenius expreſſit, Scientiam eſſe habitum adquiſitum per demonſtrationẽ ex principijs veris, primis, immediatis, notioribus, prioribus, cauſiſq; conſolutionis. Ex principijs, inquam, veris: quia ſcientia dumtaxat eſt eorũ, quæ aliter ſe habere non poliunt: ea autem vera ſunt. Ex primis, id eſt, principijs proprijs rerum, ſeu conſolutionum: quoniam id vnicuique primum eſt, quod maximè proprium eſt,

Ex immediatis: quoniã omne principium cuiusque rei, debet eſſe immediatè connexum cum illa, nam ſi ſolum mediatè, nõ erit principium propriũ, ſed commune, ſive erroneum. Ex notioribus: quoniam debent eſſe rationes deveniendi in notitiam conſolutionum: propter quod autem vnumquodque eſt tale, & illud magis: vt paſſim Philoſophi ingeminant. Ex prioribus: quoniam priusquam conſuſio inferatur, oportet aſſenſum præſtare principijs, ex quibus illa eſt deducenda. Ex cauſis tandem: quoniam, vt ſuprà vidimus *num. 8.* ex triu illo iſtantiõ Poſteriorum, ſcire eſt rem per cauſam cognoscere, & quodd illius ſit cauſa, & quod non poſſit aliter ſe habere. Patet igitur, Scientiam eſſe habitum adquiſitum per demonſtrationem ex principijs veris, primis, immediatis, notioribus, prioribus, cauſiſque necellarijs conſolutionis.

17 EXPONIT Amplius requiſitum illud paulò antè indicatum, quod principia, ex quibus procedit demonſtratio, ſint notiora: quia *tum quiſpiam ſcit, cum a quo modo credit, & ſunt ipſi principia nota. Si enim non ſunt magis, quàm conſuſio, nota, per accidens habebit ſcientiam*. Vbi verbum *70 wã ẽs, credit, dẽrit*, non accipitur præſe pro actu credendi, ſed latius pro aſſenſu firmo & evidenti, qui debet adherere magis principijs, quàm conſuſioni deducæ. Non enim poſſet cognofcẽ ignotum per ignotius, ſed per cauſam notiorẽ. Alioqui enim Scientia non erit per ſe, ſed per accidens. Vbi obſervandum eſt, notitiam principiorum, non haberi per Scientiam, ſed ſolam per habitum principiorum, qui dicitur Intellectus eaque ſuppõſita in mente, veluti clariore, & evidentiore, inferri necellariam conſolutionem per habitum Scientiæ.

VIDE D. Thom. 1. 2. q. 57. art. 1. & 2. atque ipſius Interpretis.

CAPVT QVARTVM.

De Arte.

FORMA Autem, quæ aliter ſe habere poſſunt, eſt & aliquid, quod ſub effectiõnem, & aliquid, quod ſub actionem cadit. Diverſa verò ſunt effectio, atque actus. De his autem ipſis, & exterioribus ſermonibus credimus. Quare & habitus, qui cum ratione actiõnem eſt, diverſus eſt ab eo habitu, qui cum ratione eſt effectiõnem, neque alterũ ab altero continetur. Neque enim effectio actus eſt, neque

Hoc etiam ipse Deus, soloque carere videtur,
In se etum ut faciat, quod factum est, atque per actum.

Opus igitur vtriusque partis intellectivæ, veritas est. Quare quibus habitibus maximè pars vtraq; verum dicit, ij sunt ambarum virtutes.

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS SECVNDI.

Mentem & appetitum duntaxat esse principia humanorum actuum. Intelligentia speculativa & practica, qualiter comparètur, & suas functiones obeant. Divisio posterioris in activam, & operariam. Electio quomodo pendeat à mente, & appetitu, & quarum rerum sit. An semel facta possint à Deo inficili reddi.

OSTQVAM Anima intelligēs divita fuit in duplicem facultatem receptivam Virtutū intellectūalium, quarum altera sit theoretica, seu contemplativa; altera practica, seu aduosa;

nunc disserit de principijs humanarū actiōnum. Dividitur autem caput in quatuor partes. In prima enumerantur principia humanarum actiōnum, & exponitur quomodo eadem actiōnes inter se convenient. In secunda explicatur quomodo se habeant intelligentia speculativa & practica circa ea, quæ considerant. In tertia edisseritur, qualiter se gerat vtraque intellectus facultas in agendo. In quarta demum vtriusque facultati adscribitur propria Virtus, & proprium opus.

2 CIRCA Primam partem statuit, triplex videri principium agendi, ac percipiendæ veritatis: nimirum, sensum, appetitum, & intellectum. Neque obest quod præcedenti capite tantum meminerit duarum facultatum. Ibi enim solum disseribatur de viribus animæ intelligentis, ut intelligentis, quæ sunt tantū duæ, altera theoretica, & altera aduosa: nunc verò agit de principijs omnium actiōnum humanarum, ut postea deveniat ad exponendum in specie habitus intellectuales: principia autem omnium actiōnum humanarum videntur esse tria enumerata. Neque enim præterea addenda sunt potentia vegetatrix, quam Philosophi nutritivam dicunt: nam hæc etiam communis est plantis, & nullo modo principium actus humani, cum non ducatur cognitione aliqua, nec intellectuāli, nec sensitiva. Agit itaque hoc loci de tribus principijs humanarum operationū. Nomine intellectus accipitur, non modò speculativus, sed etiam practicus. Nomine appetitus intelligitur, non solum voluntas, quæ est potentia propria rationalis animi; sed etiam appetitus sensitivus ipsi coniunctus in homine, & alioqui communis irrationalibus brutis: nam quemadmodum voluntas sequitur ductum intellectus, ita etiam appetitus sensitivus ducitur cognitione sensuum. Nomine demum sen-

sus accipit potentiam sentientem, seu cognoscentem dependentem ab organo corporis.

3 NEQUE Tamen propterea quis existimet, ex mente Aristotelis ista prædicta esse principia humanarum actiōnū. Non enim ait esse, sed videri; quasi velitando solum, & rationem dubitandi proponendo in ijs omnibus, de quibus aliqua suspicio esse poterat. Quare mox subdit, sensum non esse principium alicuius actiōnis, nimirum, humanæ. Licet enim sensus in homine sit principium cognoscendi, & inveniendi veritatem, quoniam nihil est in intellectu, quin prius fuerit in sensu; tamen nullo modo est principium actiōnis humanæ, quam Græci praxim, Latini factum dicunt. Nō enim actio sumitur hoc loci ratione illa ampla generalique, qua apud Physicos & Metaphysicos significat egressum termini ab agente, aut exercitium causæ activæ cuiuslibet; eum hæc ratio, ne etiam brutis, imò & inanimatis rebus conveniat agere: sed nominatim accipitur pro illa actiōne, quæ decernitur ex libero voluntatis arbitrio, ipsique subiacer. Cum igitur operatio sensus natura sua non subiaceat libero voluntatis arbitrio, & in brutis etiam animantibus inveniatur; consequens est, ut non veniat intelligenda nomine praxeos, sive actiōnis, de qua hoc loci sermo est: ideoque sensus merito expungatur à numero principiorum agendi. Quæ doctrina hoc syllogismo perstringi potest. Id quod duntaxat est principium operationis eius, quæ communis est brutis, computari non debet inter principia actiōnum humanarum. Atqui sensus duntaxat est principium operationis eius, quæ communis est brutis. Ergo sensus computari non debet inter principia actiōnum humanarum. Nimirum, bruti potius aguntur natura instinctu, quam agunt, cum nullum dominium agendi habeant, quæ sitte agentia libera.

4 DEINDE, Excluso sensu à numero principiorum agendi, recenset mentem & appetitum. Ea etenim quæ re ipsa concurrunt ordine quodam ad actiōnes humanas, ut alterum imperet, alterum obtemperet, verè sunt principia.

eipia illarum. Atqui mens & appetitus reipsa concurrunt ordine quoddam ad actiones humanas, ut mens imperet, & appetitus obtemperet. Igitur mens & appetitus verè sunt principia actionum humanarum. Maior propositio videtur manifesta: quia cuiuslibet actionis principium est id, quod verè concurrat ad eam efficiendam. Minor autem suadetur ab Arist. ferè sic: Nam in omnibus actionibus humanis appetitus sequitur ducum mentis, sive intellectus, affirmantis aut negantis. Si enim intellectus affirmet aliquid esse bonum; appetitus profequitur, seu amat illud. Si autem neget intellectus, id esse bonum; voluntas illud fugit, aut odio habet. Ergo mens & appetitus reipsa concurrunt ad omnes actiones humanas ordine quodam, ut mens imperet, & appetitus obtemperet.

5 VNDE Infer, nullam esse posse Virtutem moralem perfectam, nisi intellectus sit verus, & appetitus rectus. Rationemque insinuat: quoniam Virtus est habitus quidam *organatus, aptus ad eligendum*, sive, ut communiter in Scholis dicitur, *electivus*: quemadmodum supra, lib. 2. statutum est. Electio autem nihil aliud est, quam appetitus decretoris id quod antegressa intellectus deliberatio, seu consilium probavit. Quare appetitus, sive electio, nequit habere rectitudinem, nisi præcelsit recta ratio deliberans, sive intellectus verus. Virtus itaque moralis in eo sita est, ut appetitus eligat rectè id, quod verò iudicio, deliberationeque præviâ, ab intellectu consilium facendum. Et in hoc consistit sympathia seu concordia virtutisque potentis, ut quod altera præscribit, amplectatur altera. Hoc autem status, iam per se apparet, ipsèque Arist. monet, hanc esse facultatem rationis in agendo positam, de qua generatim disseruit capite præcedente. Nimirum, non est intelligentia theoretica, quæ contemplationi rerum immobilium & æternarum intenta est, sed practica, cuius est deliberare de rebus humanis, & agendis contingenter.

6 CIRCA Secundam partem exponitur quomodo intelligentia theoretica & practica se habeant in propria materiae materia. Priorem hoc loco appellat *diaroiar*, id est cogitationem, seu vim cogitandi, quam & alijs locis *psis, mentem*. Dianoiar enim, seu dianoiar, quamvis plerumque accipitur, & proprius, pro facultate animi, quæ intenta est considerationi rerum singularium & contingens; adhuc tamen nonnumquam accipitur pro intelligentia contemplante res æternas & necessarias: ideoque Aristoteles in præsentem appellat illam dianoiar theoreticam: posterio-rem verò practicam: tamquam *diaroiar* nomen utriusque commune sit. quâ ratione etiam *psis*, sive mens, quandoque accipitur pro intellectu

speculativo, quandoque etiam pro practico, sive actuoso.

7 ITAQUE Exponit qualiter utraque intelligentia se habeat, & discernit vnam ab altera iuxta differentiam materiæ in qua versantur. Intelligentia enim theoretica sita est in contemplando verum ac falsum, sive, ut inquit Arist. *τὸ τῶν καλῶν, bonum & malum*: quoniam, aimirum, potentie intelligenti ac speculari comparatur instar boni proprii veritatis, & instar mali falsitatis. Nil enim aliud querit, nisi ut attingat puram putamque veritatem; absque vilo ordine ad appetitum, vel ad ientem humanam: quippe cui solum curæ est, verum à falso infernocere. Intelligentia autem practica, quamvis etiam attingat verum, eius perceptionem dirigit ad actionem: nec veritatem nudam considerat, sed coniunctam cum appetitione. Scilicet, ut paulo ante præmissit, tunc appetitio est recta, cum exequitur id, quod intellectus verè, sive secundum rectam rationem iudicat esse faciendum.

8 VBI Accitatio merito observatur quemadmodum intellectus dividitur in speculativum, activum, & factivum, triplicem considerationem, ita etiam triplex verum & falsum, seu bonum & malum ipsi comperere. In intellectu enim speculativo potest esse habitus verus scientiæ, qui ipsi bonus est: similiter & habitus falsus erroris speculativi, qui est ipsi malus. Similiter & intellectui activo iunctus verus habitus prudentiæ, qui quidem bonus: aut ex opposito habitus falsus imprudentiæ, qui est malus. Denique in intellectu factivo potest esse verus, veluti bonum illius: aut e contra habitus errandi circa artefacta, qui est quoddam illius malum. Est autem discrimen inter verum intellectus speculativi, activi, & factivi: quod primum illud consideratur propter se, & absque vilo commercio, aut ordine ad actionem: verum autem intellectus activi attenditur propter actionem, sicut & factivi ob externam operationem.

9 CIRCA Tertiam partem exponit qualiter duplex illa animæ intelligentis facultas, speculativa, nimirum, & practica, suas functiones obeant, seu actiones exercent. Ac primo quidem docet, electionem esse principium actionis & operis procedentis ab intelligentia practica: principium, inquam, non per modum finis, sive causæ finalis, sed efficientis: ipsius verò electionis principium causamque esse appetitum & rationem, habentem sibi propositum aliquid suum, qui non sit contemplatio, sed actio. Nimirum, ut hoc loco exponit D. Thomas, & communiter Scholastici, electio nihil aliud est, quam appetitio mediorem, seu præsidiorum, quæ conferunt in adaptionem finis. Quare ratio proponens suum, & appetitus in eundem contendens, sunt principia electio-

tionis. Vnde inferitur, eandem rationem practicam, & appetitum, esse causam efficientem humanorum, actuum. Quod probatur: Quia electio est principium efficiens humanorum actuum: cum ij tantum sint, qui ex electione fiunt. Atqui ratio practica, & appetitus, sunt causa & principium efficiens actionis. Ergo & sunt causa ac principium efficiens humanorum actuum. Inferitur deinde, nullam esse electionem, scilicet, perfectam, & omnibus numeris absolutam, nisi præcedente intelligentiâ, & habitu informantem appetitum. Aut enim effectus electionis est proba hominis actio, aut improba. Atqui nulla actio hominis perfectè proba aut improba esse potest sine intelligentiâ præeunte, & habitu morali appetitum informantem. Ergo & nulla electio perfectà esse potest sine intelligentiâ præeunte, & habitu moris informantem appetitum.

10 SVBDIT Autem statim difficultia quædam verba: *Mens autem ipsa nihil movet; sed ea qua est alicuius gratia, & activa.* Difficultia, inquam, & quæ variè ab Interpretibus explicantur. Placei verò cum Gallutio sequi Eustatium, nobilem, & antiquum Interpretè, licet nullius preij apud Obertum Gifanium, nescio quâ de causâ. Itaque est sensus Philosophi iterum constituere discrimen inter intelligentiam practicam & speculativam, quod hæc nihil moveat, cum non sit principium appetitionis, vel alicuius actionis humanæ, sed solius contemplationis, in quâ vnâ quiescit: prior autem illa moveat appetitum ad operationem, cum non consideret veritatem propter se ipsam, sed propter operationem, veluti propter finem. Nimirum, cum activa sit, habet pro fine humanam actionem.

11 HINC Ansam desumit, vt eandem intelligentiam practicam, sive actricem, bipartitè dividat in activam, & passivam, seu operatricem: quarum hoc est discrimen, quod prior finem suum habeat in sola actione positum: at verò posterior in opere aliquo exteriori permansuro. Vnde inferitur, priorè illarum præstabiliorè, seu nobiliorè esse: vt pote cuius finis est actio elicita ab ipso agente, ipsumque perficiens: cum tamen posterior finem habeat extra ipsum agens in aliquo externo opere, seu artefacto. Scilicet, vnaquæque facultas eo præstantior est, quò proximiorè sibi habeat finem: ideoque & vis intellectus speculativa superat activam, quoniam in cognitione veri inimicâ sibi, & absque villo diverticulo ad diversam potentiam, omnino quiescit: cum tamen activa vis intellectus, seu practica, quærat actionem appetitus, tamquam finem. Quare quemadmodum eam ob causam sapientia & scientia sunt habitus excellentiores, quàm prudentia; ita hæc præstantior est arte: quoniam sapientia & scientia finis est, contem-

platio pura, prudentiæ actio, & artis opus æternum. Non enim ars, subindeque nec intelligentia operatrix, seu factiva, contenta est cognitione veri, neque etiam ad actionem, nisi & præterea aliquid exterius operetur.

12 ITAQUE Tres prædictæ facultates intelligentis potentia plurimum inter se dissident. Speculativa enim illam quærit contemplationem veri, absque ordine villo ad actionem, vel ad opus. Activa considerat quidem verum, sed propter actionem moralem, in quâ mens activa terminum, siue finem sibi præfixum habet. Neque obest quod ipsa actio moralis referatur ad felicitatem hominis: quia cum hæc sit perfectio immanens in ipso homine, quamvis actio moralis in eam ordinetur, non propterea existimatur referri ad aliquid omnino extrinsecum. Activa itaque facultatis scopus & finis, est actio moralis perfectæ. Tendit enim eo, vt ira, cupiditas, timor, invidiâ, tristitia, voluptas, aliaque eiusmodi perturbationes, in mediocritate se contineant, inter exuperantiam & defectum: eoque sine obstituto quiescit, quoniam exinde habetur felicitas humana & civilis, quæ in actione perfectâ secundum Virtutem moralem sita est. Denique facultas intelligentis operaria, seu factiva, quemadmodum medio habitu artis movetur aliquod opus æternum & artificiosum, ita & in eo finem ac scopum habet, neque vltra progreditur.

12 ADDIT Deinde: *Quapropter electio, vel intellectus est appetitus, vel appetitus intellectivus: & tale principium est homo.* Quibus verbis insertæ doctrina prædicta, electionem esse, aut intellectum appetitivum, aut appetitum intellectivum. Vbi nominæ intellectus & appetitus, non potentia intelligens & appetens, sed intellectio & appetitio, quæ sunt operationes virtuosæ, accipiendæ sunt: cum manifestum sit, electionem non esse potentiam, sed operationem. Itaque sensus est, electionem esse aut intellectioem appetitivam, aut appetitionem intelligentem. Rationemque subindicat verbis sequentibus: *& tale principium est homo.* quoniam, nimirum, homo constans intellectu & voluntate est principium: quod intra seipsum, siue immanentè, agit intellectioem appetitionemque, & proinde electionem. Vnde & formula hæc ferè subdici potest: Omnis actus immanens hominis prout constantis simul mente & voluntate, aut est intellectio appetens, aut appetitio intelligens. Atque electio est actus immanens hominis, prout constantis mente & voluntate. Ergo electio aut est intellectio appetens, aut appetitio intelligens. Maior propositio est periculosa: quoniam homo, quatenus constans simul mente & voluntate, intelligit & appetit. Minor autem suadetur: Quoniam aut electio est ope-

ratio intellectus adiunctam habens appetitionem, aut est appetitus associata deliberatione operatio voluntatis seu antecedente seu associata deliberatione intellectus. Quodcumque autem eorum sit, planè constat, debere esse actum immanentem hominis, quatenus mente ac voluntate præditi. Itaque homo secundum mentem & appetitum est principium efficiens electionis.

14 SI Autem aliquis querat, an ali- quod aliud principium electionis sit in homi- ne, præter intellectum & voluntatem; Respon- deret ijs ipsis verbis paulo antè explicatis: & *talè principium est homo*. Nimirum, mens & vo- luntas sunt electionis principium quo: homo autem utraq; facultate præditus est princi- pium quod eligit, sive agit. Hæc, nimirum, dif- ferentia est inter potentiam & suppositum, vt operatio procedat à potentia, tanquam ratio- ne agendia suppositio autem, tanquam ab agē- te simpliciter. Cum enim alijs locis doceat idè Philosophus, adiones esse suppositiorum, & na- turam esse principium motus eius in quo est; consequenter, imò & vrgentiori ratione, hoc loco asserit electionem non ita à mente & ap- petitu procedere, vt homo non sit verum ele- ctionis principium quod. quippe cui omnis earum facultatum operatio adscribitur, veluti primo principio, è cuius essentia omnes pote- ntie operatrices naturaliter fluunt, veluti prædicatoris facultates ad operandum.

15 ADDIT Præterea, electionem non esse de ijs, quæ iam præterita & facta sup- ponuntur, sed de ijs tantum quæ futura & faci- enda à nobis sunt. Formula probationis sit: Nulla consultatio fit de præteritis, & iam factis, sed tantum de futuris; & non de quibuslibet futuris, sed de ijs, quæ à nobis ipsis fieri pos- sunt contingenter: vt lib. 3. cap. 3. statutum est. Atqui electio est effectus consultationis, eius- que ductum sequitur; vt ibidem quoque, & cap. 2. præcedenti, dictum fuit. Ergo electio non est de præteritis, & iam factis, sed tantum de futu- ris; & quidem ijs, quæ à nobis ipsis fieri con- tingenter possunt. Exemplumque statim adhi- beret dum inquit: *Nemo enim eligit illum expugnasse*; siquidem excidium Troie longè ante præcessit: & nemo consultat de re iam facta, sed de futura, & à se faciendâ. Idque adhuc probare pergit ab absurdo. Si enim quis con- sultare, seu deliberare posset de re iam factâ, & præteritâ, sequeretur, infectum seu non factum reddi posse id, quod semel iam factum & præ- teritum est. Hoc autem communi omnium sen- su absurdum & absurdum censetur. Quare lau- dat in eum finem versus Agathonis, sui olim sodalis, & condiscipuli in aula Platonis: qui, vel ipsi Deo, cuius potestas & dominium nullo termino coercetur, dixit impossibile esse, vt quæ semel facta sunt, infecta reddat. Versus

Græci Agathonis in ipso textu sunt:

*Μὲν γὰρ αὐτῷ καὶ θεὸς ὀρίσθηται,
Ἀγῆστον ποιεῖν ἢ παρρηγῆσαι.*

Quos Argyropilus, non seruat eodem metri genere, Latine, & satis eleganter reddidit du- pliciter hexametris, vt habes in littera. Nos, seruatâ lege senarij iambicij, ita vertimus.

*Res namque sola hæc sub æet nunquã Deo,
Quæ facta sunt, infæcta posse reddere.*

Cui sententiæ consonat illa alia Plinii apud Petrum Victorium hoc loco aientis de Deo, nullum habere in præterita ius, præterquam oblivionis. Similiter & sententia Pindari in hymno 2. Olympiorum, vbi accinit, tem- pori omnium parenti, sive Saturno, id quoque negatum, vt possit facere non præterita ea, quæ semel facta sunt.

16 HVIC Doctrinæ opponet ali- quis esse contrariam Patribus, quorum aliqui docent, Deum posse facere, vt quæ facta iam sunt, non fuerint facta. Id potissimum tradere videtur S. P. N. Petrus Damianus, Cardinalis doctissimus Opusc. 36. cap. 13. vbi ita loqui- tur: Quantum ad æternitatem suam, quid- dam potuit Deus, hoc etiam & potest, quia præsens eius in præterita nunquam ei ver- titur: eius hodie non ia eras, vel in aliquo temporis vicissitudine permutatur; sicq; ipse semper est, quod est; ita quidquid illi ad- est, semper adest. Quapropter sicut ritè pos- sumus dicere, potuit Deus vt Roma, ante- quam facta fuisset, facta non fuerit; ita nihi- lominus possumus & congruè dicere, potest Deus, vt Roma, etiam postquam facta est, facta & non fuerit. Potuit secundum nos: potest secundum se. Illud enim posse, quod habe- bat Deus, antequam Roma fieret, immutabi- le semper apud æternitatem Dei, & intransi- bile perseverat. Et vt de eamque re pos- sumus dicere, quia potuit etiam Deus: valea- mus etiam nihilominus dicere, quia potest etiam Deus; quia potest eius, quod sibi vique cœternum est, fixum semper atque immo- bile esse. Potuisse enim Dei apud nos est tan- tummodo: apud ipsum autem, non potuisse, sed immotum, constans, atque immutabile posse, semper est. QVODCVMQVE ENIM POTUIT DEVS, INDVBITANTER ET POTEST. apud quem, nimirum, sicut non est esse & fuisse, sed sempiternum esse: ita consequenter non est potuisse & posse, sed immobile semper & perpetuum posse. Hæc Damianus: iuxta cuius doctrinam, ratio- nemque vrgentissimam, ex immutabilitate divinæ potentie & æternitatis desumptam, vi- detur Deum posse facere, vt quæ iam facta sunt, facta non sint. Ergo immeritò Aristoteles lau- dat probatque versus Agathonis, oppositum accinentis.

17 R'ESP. Agathonis effectum non

ad-

adversari doctrinæ Patrum, ne Damiani quidem, præiacto testimonio tradit: nec communi Theologorum sensui, cui nihil magis conforme est, quàm existimare, Deum facere non posse, ut quod præteritum iam est, non fuerit præteritum; aut quod iam factum est, infectum sit. Intelligendus enim est Damianus de potestate Dei per se ac simpliciter considerata, quæ æterna omnino est, nulloque respectu ad differentias temporum intelligitur potestè equaliter omnia. Cum hoc tamen coheret, quod habito respectu ad differentias temporum, non possit facere: nunc, seu de præsentì, ut quod tempore præterito factum iam est, & supponitur factum omnino non sit. Nimirum, hic sensus est, qui *compositus* dicitur, & iuxta quem indecens Deo non est, ut aliquid facere non possit; idque non modo circa præterita, sed circa præsentès etiã res, tum necessarias, tum & contingentes. Quod idem ipse Damianus disertè tradit capite quinto eiusdem Opusculi in hæc verba: Quidquid nunc est, quandiu est, non esse impossibile est. Et insuper: Quod ergo dicitur de præteritis, hoc consequitur, nihilominus de rebus præsentibus, & futuris nimirum, ut sicut omne quod fuit, fuisse necesse est; ita & omne quod est, quandiu est, necesse sit esse, & omne quod futurum est, necesse sit futurum esse. Atque ideo quantum ad ordinem dilectendi, quidquid fuit, impossibile sit non fuisse; & quidquid est, impossibile sit non esse; & quidquid futurum est, impossibile sit futurum non esse. Hæcenus ille. Cùm igitur indecens non sit Deo ut facere non possit illud quod est impossibile (quod pascim Patribus & Theologis in ore est) consequens sit, ut ex Damiani sententia, Deus absque indecentiã vlla nequeat facere, ut id quod iam præteritum est, non si præteritum: siquidem expressè docet, id esse impossibile.

18 QVIN Porius si ita non esset, consideratã potestate Dei cum respectu ad differentias temporis, indecentia in Deo argueretur quoniam faceret, id quod antea verum fuit, nõ fuisse verum, sed falsum. In quod probandum est illustre Augustini testimonium libro vigesimo sexto contra Faustulum cap. quinto: ubi ita loquitur: Quisquis ita dicit; Si omnipotens est Deus, faciat ut quæ facta sunt, facta non fuerint; non videt hoc se dicere; Si omnipotens est Deus, faciat ut ea, quæ vera sunt, eo ipso, quo vera sunt, falsa sint. Potest enim facere ut aliquid non sit, quod erat: tunc autem facit ut non sit, quando id esse invenit, de quo fiat: velut cùm aliquem, qui cooperit esse nascendo, facit non esse moriendo. hoc enim factum invenit de quo fieret. Quis autem dicat, ut id, quod iam non est, faciat non esse? Quidquid enim præteritum est,

iam non est. Quod si & de ipso fieri aliquid potest, adhuc est de quo fiat. Et si est, quomodo præteritum est? Non ergo est quod verè dicitur fuisse: sed ideo verum est illud fuisse, quia in nostra sententia verum est; non in ea re, quæ iam non est. Sententia quippe, quæ dicitur aliquid fuisse, ideo vera est, quia illud, de quo dicitur, iam non est. HANC SENTENTIAM DEVS FALSAM FACERE NON POTEST, QUIA NON EST CONTRARIUS VERITATI. Quid subtilius, aut opportunius. Id ipsum ferè legere est apud S. P. N. Anselmum lib. 2. Cur Deus homo capite 17. Hugonem Etherianum lib. 1. contra Græcos cap. 15. & Cyrillum lib. contra Anthropomorphitas cap. 13. Vbi movens quæstionem ipsam, in qua Damianus ubi supra versabatur, Cur, scilicet, Deus eam, quæ stuprum passa est, nunquam facere possit ne stuprum passa sit; respondet, ideo esse, *ὅτι ἄρ' ἔτι τὸ τῶν δόξων ἀνάβηται ἰσθμῶν, &c. Quoniam non potest mendacium veritatem facere. Neque verò imbecillitatis ipsius vitium est, sed nature probatio nihil pati sustinens, quod ipsam deceat. Alienum autem est peritus à Deo mendacium. porro mendacium est, efficere, ut quæ stuprum passa sit, nunquam sit passa.*

19 MITTO Plura alia in id confirmandum, ostendendumque, non immerito ab Aristotele laudari probarique versus Agathonis, negantis posse Deum infecta reddere, quæ semel facta sunt. quippe in quo, intellectu ut par est, nihil absurdè apparet, vel alienum à veritate, aut doctrinã Patrum.

20 CIRCA Quartam partem decernit, munus, seu functionem propriam viriulque intelligentiæ, nimirum, speculativæ & practicæ esse investigationem inventionemque veritatis: eo tamen discrimine, ut prior perquirat verum necessarium & invariabile, in eiusque contemplatione quiescat: posterior autem quærat verum contingens, ac varietati obnoxium, & nullatenus in eius cognitione sedem figat, sed transeat ad actionem. Vnde & consequenter inferat, intelligentiam illam practicam, quæ operaria est secundum artem, & vulgò factiva dicitur, etiam perquirere veritatem: non tamen in contemplatione sistat, imò neque in actione, sed tantum in opere externo, quod potissimum querit. Nimirum, omnes eiusmodi intelligentiæ querunt verum sibi proportionatum, & in eo, ut sine, quiescunt, suamque perfectionem sortiuntur.

21 INFERT Esinde, omnes eos habitus, quibus intelligentia speculativa, activa, & operaria, perquirunt verum sibi proportionatum, esse Virtutes, earundem facultatum perceptrices. Quo ipso gradum facit ad discernendum de Virtutibus intellectuibus: de In-

tel'edū quidem; Scientia, & Sapiētia, tanquam de habitibus facultatis speculatiuæ: de Prudentia, veluti propriā facultatis intelligentis actiuæ: ac denique de Arte,

tanquam perfectiōē vīm intellectus operariam.

VIDE D. Thom. 1. q. 79. art. 9. 10. & 11. atque illius Interpretēs.

CAPVT TERTIVM.

Habituum intellectūalium enumeratio. Quod scientia obiectum, qua proprietates:

DE Ipsis igitur rursus dicamus oportet, aliūsi sumpto. Sint itaque ea, quibus verum anima dicit affirmando, aut negando, numero quinque. Hæc autem sunt, ars, scientia, prudentia, sapientia, intellectus. Fieri enim potest, vt falsum existimatione, opinioneque dicat. Scientia igitur quidam sit, hinc perspicuum est, si exactè dicere oportet, & non similitudines sequi. Omnes enim putamus id, quod scimus, aliter sese habere non posse. Quæ verò possunt aliter se habere, post contemplationem latent si sint, an non sint. Ipsum ergo scibile necessariò est: ergo est æternum. Quæ enim necessariò simpliciter sunt, æterna sunt omnia. At æterna, ingenita, & incorruptibilia sunt. Præterea, omnis scientia doceri, & scibile disci posse videtur. At ex antea notis (vt in resolutivis etiam diximus) fit omnis doctrina. Nam alia per inductionem, alia per ratiocinationem efficitur. Atque inductio quidem principium est ipsius vniversalis. Ratiocinatio autem est ex vniversalibus. Sunt enim principia, ex quibus ipsa ratiocinatio constat, quorum non est ratiocinatio: ergo inductio. Scientia ergo demonstrativus est habitus: & cætera, quæ in resolutivis determinavimus. Tum enim quispiam scit, cum aliquo modo credit, & sunt ipsi principia nota. Si enim non sint magis, quàm conclusio, nota, per accidens habebit scientiam. De scientia igitur sit hoc modo determinatum.

SUMMA ET EXPLANATIO CAPITIS TERTII.

Virtutum intellectūalium habitus esse quinque: Artem, Scientiam, Prudentiam, Sapientiam, & Prudentiam. Eam porro divisionem esse exactam. Scientiam propriè dista. ex quibusdam causis procedat, in qua materia versetur, & quantum sit propria illius ratio.

M Aristoteles in hoc capite præcedentis indicat, Virtutes animæ intelligentis esse quosdam habitus, quibus facultates eius, speculatiua, actiua, &

operaria, attingunt verum sibi subiectum, sed propositum; nunc eisdem habitus recenset quinque numero: nimirum, Artem, Scientiam, Prudentiam, Sapientiam, & Intellectum. Dividitur caput in duplicem partem. Priore illa

rum;

rum; enumerat prædictos actus, & assignat functionem, in quâ omnes ij conveniunt. Posteriori autem, decrevit in singulari quid sit scientia, quænam illius materia, & proprietates.

2 CIRCA Priorem partem, orditor aliud disputationem superioribus inchoatam; pronuntiatque, esse quinque habitus (nimirum, nuper enumeratos) quibus anima affirmando vel negando, verum enuntiat. Id enim supponit esse de ratione Virtutis intellectualis. Quare statim ab eo genere excludit *ὁ δὲ λόγος καὶ ἡ δόξα, existimationem & opinionem*. quæ duo, prout in præsentî accipiuntur, synonyma sunt, quanquam alioqui, & apud eundem Aristotelem nominati lib. 3. de Anima, *ὁ δὲ λόγος*, seu existimatio, accipiatur vt genus quoddam commune opinioni, & quinque Virtutibus intellectualibus: cum omnes illæ sint principium alicuius existimationis, sive iudicii: quamvis aliter & aliter. Ait enim: *Sunt autem ipsæ existimationis hæc differentia: scientia, opinio, prudentia, &c.*

3 PORRO Existimationem, acceptam pro opinione, excludit ab albo Virtutum intellectualium, hoc ferè discursu, quamvis solum leviter indicato in ipsâ littera. Omne id, quo anima intelligens falli potest, non est Virtus ipsius. Atqui opinione anima intelligens falli potest. Opinio igitur non est Virtus ipsius. Maior propositio supponitur ex dictis sine capitis præcedentis, vbi traditum iam est, Virtutes intellectuales esse perfectiones animæ intelligentis. Id autem, quo anima falli potest, non est illius perfectio, sed potius imperfectio. Minor autem non solum traditur à Philosopho hoc loci dicente; *Fieri potest ut falsum existimatione opinionemque dicatur*: sed etiam per seipsum constat: eum de ratione opinionis sit assensus in alteram contradictionis partem cum formidine de opposito. quo ipse satis ostenditur, opinionem esse posse falsam.

4 VNDE Ex adverso subducitur ratio probans, quinque habitus enumeratos, esse Virtutes intellectuales. Omnes enim habitus perfectiões animæ, sive affirmet aliquid, sive neget, sunt Virtutes intelligentis animæ. Atqui Ars, Scientia, Prudentia, Sapientia, & Intellectus, sunt habitus perfectiões animæ, sive affirmet, sive neget. Ergo omnes quinque sunt Virtutes intelligentis animæ. Maior pater ex communi ratione Virtutis, quâ nemo male vititur, sed potius perficitur, quod eisdem secundum illam operatur. Minor autem traditur ratione insinuatâ ab ipso Arist. Quia omnis habitus, secundum quem anima semper verum dicit, sive affirmet, sive neget, proculdubio perficit animam: cum dicere verum sit quædam illius perfectio. Atqui secundum Artem, Scientiam, Prudentiam, Sapientiam, & Intellectum,

anima semper verum dicit, sive affirmet; sive neget. Differunt enim ab opinione, quoniam præ illa nunquam dicunt falsum. Ergo prædicti habitus sunt perfectiões animæ.

5 SED Occurrit statim scrupulus: Quia non videtur vera asserptio Philosophi; asserentis, & non probantis, animam semper dicere verum ijs quinque habitibus intellectualibus. Certum enim est, & experimento constat, quandoque Prudentiam humanam falli, similiter & Artem deficere: atque adeo non semper dicere verum. Sed tamen hæc difficultas faciliè solvitur asserendo, animam medijs habitibus Artis & Prudentiæ semper dicere verum, sive affirmet, sive neget, quantum est ex capite ipsorum habituum, qui spectatâ naturâ suâ, semper inclinant ad verum; Ars quidem ad verum operabile, & Prudentia autem ad verum agibile, seu eligibile. Quod si verè aliquando non dicant id quod res ipsa verum est, solum est per accidens, & ex lubrica atque inconstanti conditione materiæ, in quâ versantur. In quo sanè differunt à Scientia, Sapientia, & Intellectu, versantibus in materia necessaria & immobili: ac proinde impotentibus dicere falsum; tam ex parte suâ, quam materiæ subiectæ. Differunt etiam ab opinione, quæ adhuc ratione sui, & in qualibet materiâ, sive necessaria, sive contingenti, errare potest: cum etiam circa essentias & proprietates rerum, sint utriusque opiniones, de quarum ratione est vt includat formidinem falsi.

6 VT ADEM præoccupentur difficultates alique adversus divisionem Virtutis intellectualis in quinque habitus prædictos, quasi exacta non sit, seu non comprehendat omnes species sub to genere contentas; adnotare oportet, Aristotelem hoc loci noluisse recensere omnes habitus utrumque perfectiões intellectum hominis; sed eos tantum, qui illum perficiunt tanquam veræ Virtutes; id est, naturâ suâ, semper, atque in qualibet materiâ. Hoc autem solum competit quinque habitibus recensitis: quoniam ex se, & semper atque in qualibet materiâ, perficiunt intellectum: vt potè firmissimi & constantissimi ad dicendum verum; præ alijs habitibus intellectualibus. Quare divisio Virtutis intellectualis in eos quinque habitus est adequata.

7 QVOD Ipsum ad mentem Aristoteles docet: Di. THOMAS 1. 2. q. 57. art. & probat hoc ferè discursu. Totidem solum virtutibus facultatis Virtutes sunt; quot cum perficiunt simpliciter, veluti bonum ipsius proprium. Atqui facultatem intelligendi perficiunt simpliciter soli quinque habitus iam enumerati, tanquam proprium ipsius bonum. Ergo soli quinque habitus iam enumerati sunt Virtutes facultatis intelligendi: ideoque divisio tradita adequata est. Maior cum consensu

quentia quo ad utramque partem est perspicua. Minor autem suaderetur. Atque primum quidem; quod ij quinque habitus perficiant simpliciter facultatem intelligendi; veluti bonum ipsius proprium, patet: quoniam omnes ij continentur illam certò cognoscenrem, & absque fallacia vlla. quod sane bonum ingens est, & perfectio magna intellectus. Quod autem ij quinque habitus soli id præstent, probatur & explicatur: Quoniam verum cognoscibile certò ab intellectu, & absque fallacia vlla, aut est generale, aut singulare. Porro verum generale, aut est cognoscibile per se & absque vilo prædicio interiecto, seu, quod perinde est, ex solâ apprehensione vocum; & sic cognoscitur solo habitu primorum principiorum, qui dicitur *Intellectus*. Aut cognoscibile est solùm medio aliquo interiecto prædicio ratiocinationis: & hoc rursus distinguitur oportet. Vel enim cognoscitur per superiores causas, primaque principia: & sic pertinet ad solam Sapientiam. Vel per inferiores & peculiarias causas; quo sensu spectat ad solam Scientiam. Nullus autem alius modus est cognoscendi certò, & absque fallacia vlla, verum generale, præter tres prædictos. Si autem verum cognoscibile sit singulare; aut est earum rerum, quæ sub actionem & electionem cadunt; aut earum, quæ sub effectione. Priori consideratione solùm spectat ad Prudentiam: posteriori autem ad Artium dumtaxat apparet expendenti proprias vniuersalesque rationes. Igitur de primo ad vltimum facultatem intelligendi perficiunt simpliciter soli quinque habitus iam enumerati, tanquam proprium ipsius bonum.

8. CIRCA Posteriores partem exponit seorsim, quid sit Scientia, quodnam illius subiectum, siue materia, & que nam proprietates. Et quidem hoc loci *ἡμετέριον*, Scientia, ab Aristotele non sumitur latè; vt sæpe alias secundùm acceptionem communem alijs habitibus intellectualibus: sed angustè aut præsertim pro habitu illo, cuius est veritas circa materiam necessariam certò, atque infallibiliter atque eodem planè sensu, quo ipse Philosophus nomen Scientiæ accepit 1. Poster. cap. 2. trito illo testimonio: *Sciens est rem per causam cognoscere, & quod illius sit causa, & quod non possit res aliter se habere*. Prius tamen; quam rem definiat, præmittit ac distinguit quasdam proprias Scientiæ notas, quibus internoscatur ab alijs intelligentiæ habitibus: idque aduersus quosdam; præsertim aduersus Platonem in *Theaeteto*, vt vult hoc loco Giphanius, quoniam minùs bene Scientiam vnum eundem habitum existimauerunt eum quibusdam alijs; quibusquam solùm Scientiæ similitudinem referunt. Quam illorum æquiuocationem exemplum illud ortam illustrat Eurastius exemplo

Illius, qui colubam appellaret palumbam; propter aliqualem virtutis similitudinem eum tamen simpliciter differant inter se. Ita etiam peccarent, qui Scientiam aliter dictam eum Arte, alijsque habitibus, confuderunt, quasi idem omnino sint, eum tamen solùm similes quoddammodo existant.

9. IGITUR Loquendo de Scientia propriè, atque exactè, & non per similitudines, docet, propriam illius rationem colligi ex còmuni omnium sensu. Omnes enim sibi persuasum habent se tunc aliquid scire, cum aliquid ita firmiter cognoscunt, vt se licet habere non possit. Quippe in eo potissimum apparet peculiaris nota scientiæ, ac distinctio à ceteris habitibus, maxime verò ab opinione, quæ incerta profus est, & pronuntiat incertum; quodque aliter se habere contingat. Quare idem Arist. in lib. Magn. Moral. cap. vlt. ait, animò nostrum, quoniam opinatur, *ἰσχυροτέρη*, *ἀμειβοτέρη*: id est, modo hoc, modo illud sentire. A quo loquendi stilò non differt Plato vbi paulo ante ait, dum ait, opinionem esse velti androgynum, similitudine duâ ab hermaproditis. nam quemadmodum ij sunt aliquid medium inter virum & mulierem, ita etiam opinio est medium quoddam inter verum & falsum.

10. EXPONIT itaque propriam rationem Scientiæ ex parte sue causæ: ac tria potissimum pronuntiare videtur. Primum est, Scientiam gigni ex præcedenti cognitione. Secundum, gigni ex syllogismo. Tertium, non ex quocumque syllogismo, sed apodictico, siue demonstratio. PRIMVM eorum trium siue pene probat. Omnis doctrina & disciplina intellectualis sit ex præcedenti cognitione. Scientia autem sit ex doctrina intellectuali. Ergo & sit ex præcedenti cognitione. Maior probata supponitur ab ipso Aristotele in libris Posteriorum, in quorum initio docet, omnem doctrinam, omnemque disciplinam, ex antegressa cognitione procedere. Minoris probationem subindicat in præfatu: quoniam Scientia veritas circa scibile: mirum, circa id, quod doceri potest à Magistro, & disci ab eius auditore. Vbi notandum obiter cum Acciolo, doctrinam & disciplinam esse idem ex parte subiecti, differre autem ratione, vt via que ducit: ab Athenis Thebas, & à Thebis Athenas. Quocodem exemplo vult Aristoteles 3. Physic. cap. 3. & D. Thomas ibidem lect. 3. Scientiam enim, prout erudit à Magistro, dicitur doctrina: prout autem excipitur à discipulo, vocatur disciplina. Notandum præterea, Scientiam raro obtineri sine docente, inventione solâ, & paucissimis præcellentibus ingenio præditis: vt supra lib. 2. cap. 1. dictum est. Vnde illud Seneca lib. 7. Epist. 53. *Nemo persfatissimè valet, ut amaret. Oportet, mentis aliqui, periculis*.

aliquis adducat. Quosdam ait Epicurus ad veritatem sine ullius adiutorio exiisse. Hos maxime laudat, quibus ex se impetus fuit: qui seipso protulerunt. Quare frequenter scientia adquiritur ex doctrinâ, seu institutione Magistrorum: si proprio cuiusquam ingenio promoveatur pollicetur, laudi adscribitur, quamvis non summa: ideoque addit statim idem Seneca ex Epicuro ipso, quosdam indigere ope, aliena sponturos. Si memo præferis: sed bene fecuturos. Praclarum hoc quoque: sed secunda fertis ingenium. Quo ipso laus explicata manet illa maior propositio syllogismi, in qua allumebatur, omnem doctrinam, omnemque disciplinam, gigni ex antegressa cognitione: similiter & minor propositio, in qua diximus, Scientiam fieri seu gigni ex doctrinâ, scilicet, communiter loquendo, quo sensu, nemo evadit sciens, nisi docente aliquo.

11 SECUNDVM Aristotelis pronuntiatum est, Scientiam gigni ex syllogismo: & probatur. Omnis doctrina, quæ ex præcedenti cognitione fit (vt iam probatum est) aut fit per syllogismum, aut per inductionem. Atqui Scientia fit ex doctrinâ, vt nuper etiâ probavimus. Ergo Scientia aut fit per syllogismum, aut per inductionem. At non per inductionem. Ergo superest vt fiat per syllogismum. Explicatur probatio in gratiam eorum, qui Dialecticæ documentis imbuti non sunt. Enthymema est: progressus quidam mentis ab vna propositione, quæ antecedens dicitur, ad conclusionem. De virâque argumentationis specie dixerit Arist. in libris Priorum. Inductio est argumentatio in quâ ex singularibus sufficienter enumeratis, propositio vniversalis colligitur: vt, hic ignis calefacit, & ille, & ille, ac si de cæteris omnibus. Ergo omnis ignis calefacit. Exemplum denique est argumentatio, in qua ex vno aliove singulari proceditur ad aliud singulare, ob similitudinem rationis. Vt cum dicitur: Dionysius clandestinis insidijs tyrannidem agressus est: similiter & Pystratus, & nonnulli alij. Atqui etiam Cætilina clandestinis insidijs vtitur. Ergo etiam ipse aggressus est tyrannidem. De inductione & exemplo dixerit Aristoteles in libris Topicorum. Enthymema reducit ad syllogismum, tanquam imperfectum ad perfectum: exemplum verò ad inductionem: vt idem Aristoteles in Posterioribus ait. Hoc prænotato, apparet vis probationis præiacta. Scientia, cum fit de vniversalibus, debet adquiri illo argumentationis genere, quod fit circa vniversalia. Atqui syllogismus est quoddam genus argumentationis circa vniversalia: inductio verò non nisi circa singularia. Ergo scientia adquiritur, seu fit per syllogismum, non autem per inductionem.

12 TERTIVM Denique assertum est,

Scientiam fieri, seu gigni, non quolibet syllogismo, sed apodictico, seu demonstrativo, cum enim scire sit cognoscere rem firmiter, ita vt non possit aliter se habere, syllogismus per quem gignitur Scientia, debet procedere non solum ex principijs vniversalibus, sed necellario connexis cum conclusione. At solum syllogismus demonstrativus procedit ex principijs vniversalibus necellario connexis cum conclusione. Scientia ergo solum gignitur per syllogismum demonstrativum. Quare communiter scientia definitur solum habitus per demonstrationem adquisitus. Similiter & demonstrationis definitio frequenter admittit, syllogismus faciens scire. De quibus vide quæ diximus in Philosophia Rationali disp. 2. serè per totam.

13 ADDIT, Omne scibile esse æternum, quia necellario est; & omne id, quod necellario est, æternum est etiam: vt ipse ingenrabilis, & incorruptibile. Quibus verbis videtur supponere suam illam opinionem circa æternitatem cæli, & materię primæ, ac denique circa mundum ipsum, quam tradidit pluribus locis, præsertim verò lib. 8. Physicorum; vbi latè illam impugnavimus disp. 43. & 44. Adhuc tamen exponi potest, vt solum loquatur in præsentem de connexionem necellariâ prædicatorum, quæ dicitur æternæ veritatis, ipsi essentij ac proprietatibus rerum; & æterna est quodammodo, licet nullum esse reale positivum (quocumque nomine illud appellatur) habeat ex æternitate: vt latè ostensum à nobis est in Metaph. disp. 4. per totam. Nam licet essentia rerum solum habeat ex æternitate connexionem obiectivam prædicatorum essentialium cum proprietatibus, adhuc id sufficit vt sint obiectum Scientiæ: siquidem ex essentij rerum inferitur necellario exigentia proprietatum cum ijs connexarum, quæ aliter se habere non possit: vt proinde si essentia sit in statu possibilitatis, in eo etiam connectatur cum proprietatibus possibilibus: si autem existens, necellario exigit proprietatē realem existentiam: si denique secundum se considerata, pariter claudat in suo conceptu obiectivo existentiam earundem proprietatum. Omne ergo scibile, quodammodo est æternum necellariumque: ac proinde Scientia est de æternis & necellarijs.

14 ADDIT Præterea, inductionem esse principium ipsius vniversalis. Nimirum; inductio est via, & preparatio quædam ad percipiendum propositionem vniversalis in ijs rebus, in quibus vniversalia sunt nobis minus nota, quoniam supergrediuntur omnem sensum: vt ipse solum veritatem circa singularia. Cognitis enim sufficienter singularibus per inductionem, devenitur ad cognoscendam propositionem vniversalis: & deinde ex vn-

versalibus propositionibus, tanquā ex principiis propriis & proximis cuiusque rei, devenimus ad probandū conclusionem in syllogismo demonstrativo. Quare verē dicitur ab Arist. inductionem esse principium propositionis universalis.

15 ADDIT Insuper, universalis esse principia, quorū non est ratiocinatio; nimirū, apodictica, seu demonstrativa: quoniā, ut ipse statim subdit, principiorū non est ratiocinatio, sed inductio. Nō enim Scientia probat à priori sua principia: quoniā sic oporteret illa probare ex alijs principijs, & hæc rursum ex alijs: ac proinde esset ab initio, seu processus eius *totum per se, seu in infinitum*. Quare principiorū cuiusmodi nulla est ratiocinatio, seu probatio demonstrativa, sed tantū inductio, quā colliguntur ex singularibus sufficienter enumeratis: ut supra exemplo declaratum est. Si autem sint prima principia, quæ dicuntur maxima axiomata, seu dignitates, nulla inductione opus est: quoniam statim ex prima vocum notione, seu apprehensione, innotentur: ut latè traditur in libris Posteriorum.

16 EXPLICATA iam præcedentibus Scientiā, tum ex parte causæ, ex quā gignitur, tum ex parte scibilem, seu materiæ necessariæ, & æternæ, circa quam versatur, procedit ad designandam eius definitionem, ut sic *ὁρισμὸς ἁπλοῦς, habitus demonstrativus*. Cæterorum verō, quæ ad pleam Scientiæ cognitionē spectant, discussionem remittit ad eas, quæ in Analyticis: ubi plenius expressit, Scientiam esse habitum acquisitum per demonstrationē ex principijs veris, primis, immediatis, notioribus, prioribus, causisq; conclusionis. Ex principijs, inquam, veris: quia scientia dumtaxat est eorū, quæ aliter se habere non possunt: ea autem vera sunt. Ex primis, id est, principijs proprijs rerum, seu conclusionum: quoniam id vnicuique primum est, quod maxime proprium est,

Ex immediatis: quoniā omne principium proprium cuiusque rei, debet esse immediate conexum cum illa, nam si solum mediātē, nō erit principium propriū, sed commune, sive extraneum. Ex notioribus: quoniam debent esse rationes deveniendi in notitiam conclusionum: propter quod autem vnumquodque est tale, & illud magis: ut passim Philosophi ingeminant. Ex prioribus: quoniam priusquam conclusio inferatur, oportet assensum præstare principijs, ex quibus illa est deducenda. Ex causis tandem: quoniam, ut supra vidimus *num. 8.* extrinseco illo testimonio Posteriorum, scire est rem per causam cognoscere, & quod illius sit causa, & quod non possit aliter se habere. Patet igitur, Scientiam esse habitum acquisitum per demonstrationem ex principijs veris, primis, immediatis, notioribus, prioribus, causisque necessarijs conclusionis.

17 EXPONIT Amplius requisitum illud paulo antè indicatum, quod principia, ex quibus procedit demonstratio, sint notiora: quia tum quispiam scit, eam à quo modo credit, & sunt ipsi principia nota. Si enim non sunt magis, quàm conclusio, nota: per accidens habebit scientiam. Vbi verbum *τοῦτοῦτον, creditur*; non accipitur præ se actū credendi, sed latius pro assensu firmo & evidenti, quæ debet adherere magis principijs, quàm conclusioni deducæ. Non enim potest cognoscere ignotum per ignotius, sed per causam notiorum. Alioqui enim Scientia non erit per se, sed per accidens. Vbi observandum est, notitiam principiorum, non haberi per Scientiam, sed solum per habitum principiorum, qui dicitur Intellectus: eadē supposita in mente, veluti clariore, & evidentiore, inferri necessariam conclusionem per habitum Scientiæ.

VIDE D. Thom. 1. 2. q. 57. art. 1. & 2. atque ipsius Interpres.

CAPUT QUARTUM.

De Arte.

ORVM Autem, quæ aliter se habere possunt, est & aliquid, quod sub effectorem, & aliquid, quod sub actionem cadit. Diversa verò sunt effectio, atque actus. De his autem ipsis, & exterioribus sermonibus credimus. Quare & habitus, qui cum ratione activus est, diversus est ab eo habitu, qui cum ratione est effectivus, neque alterū ab altero continetur. Neque enim effectio actus est, neque

que actus effectio. Atqui cum extruendarum ædium facultas ars quædam sit, ac habitus quidam faciendi cum ratione, nullaque sit ars, quæ non sit habitus faciendi cum ratione, nec ullus habitus talis, qui non sit ars, sit ut idem sit ars, atque habitus faciendi vera cum ratione. At verò circa generationem ars omnis versatur, & inventionem, contemplationemve, quoniam modo fiat eorum aliquid quæ & esse, & non esse possunt, & quorum principium non in eo quod efficitur, sed in ipso est faciente. Nam neque eorum, quæ necessariò sunt, vel fiunt, est ars, neque eorum, quæ sunt secundum naturam. Hæc enim in se ipsis habent principium ipsum. Cum autem effectio, atque actus diversa sint, artem effectiois esse, non actus, necesse est. Atque circa eadem quodam modo versatur ars, & Fortuna, quemadmodum & Agatho dicit:

Quippe ars fortunam, fortunaque diligit artem.

Ars igitur (ut diximus) habitus est quidam faciendi vera cum ratione. Contrarium autem artis habitus est faciendi, falsa cum ratione, circa id, quod sese aliter habere potest.

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS SEXTI.

Quosdam rerum contingentium cadere sub effectioem, quasdam sub actionem. Hæc spectari à Prudentia, illas ab Arte, quæ est habitus efficiendi opus recta cum ratione. Eius propria functio quanam sit, & qualiter comparetur cum Fortuna, atque habitu inertia, sibi contrario.

POSTQVAM Arist. differuit generationem de quinque habitibus Virtutum intellectualium, ac singulatim de Scientia, quæ versatur circa necessaria & æterna; nunc speciatim agit de Arte, quæ spectat ad aliud genus Virtutis intellectualis, & versatur in rebus contingentibus. Itaque hoc loco querit, quid sit Ars, quæ illius materia, & quodnam opus, qualiter differat à cæteris Virtutibus intellectualibus: & quisnam habitus sit contrarius Arti. Dividitur autem caput in quinque partes. In prima statuitur, duos circa contingencia veritari habitus intellectuales, & alterum eorum esse Artem. In secunda traditur, Artem ex sua propria ratione esse habitum œconomodatum ad efficiendum aliquod opus. In tertia assignantur functiones Artista mirum, consideratio & effectio alicuius operis. In quarta comparatur Ars quibusdam alijs, quibus aut similis, aut dissimilis est. In quinta denique exponitur habitus quidam contrarius Arti.

2 CIRCA Primam partem statuit initio, *res contingens*, id est, contingens, seu id quod aliter se habere potest, bipartito dividit:

ut quoddam cadat sub effectioem; quoddam autem sub actionem. Cumque effectio & actio sint res diversæ, oportet assignare duplicem habitum diversum, quorum alter versetur circa effectioem, alter verò circa actionem. Unde cum Ars sit habitus rectæ rationis ad efficiendum, sicut Prudentia ad agendum, oportet ut Ars sit habitus diversus à Prudentia. Formula autem rationis Aristotelicæ in id probandum, hæc ferè est. Omnes habitus intellectuales differunt inter se iuxta diversitatem materię, in qua versantur. Atqui intra genus contingentium rerum effectio & actio sunt materię diversæ. Ergo habitus intellectuales, qui intra genus rerum contingentium versantur in effectioe & actione, sunt diversi. Ars autem est, quæ versatur in effectioe, & Prudentia in effectioe. Ergo habitus intellectuales Artis & Prudentię sunt diversi.

3 PORRO Effectioem, quæ vulgò dicitur factio, distecte ab actione, non probat hoc loco Arist. sed probatū supponit in *sermonibus exotericis, seu externis*, ut vertit Argropilus; sive *exotericis*, aut *externis*, ut verba Interpretis D. Tho. Quinã porro sint ij *sermones*, seu libri, res controversa est, quam tam ali-

alibi dissectimus. Nunc sufficiat dicere, ea appellatione significatos hoc loco videri libros illos, in quibus non agitur de materia morali, sed physica, aut metaphysica, aut dialectica. Ij enim omnes videntur exteriori, seu extranei huic tractationi, quæ tota in rebus morum versatur. In ijs autem traditur diversitas inter actionem effectivemque: quæ sanè omnino inter se differunt: quatenus actio est aliquid perficiens ipsum subiectum, seu principium agens, & ad illius perfectionem, tum physicam, tum moralem, ordinatum. Est enim actus immanens appetitui, à quo procedit, vel principio efficiente: vt suprâ cap. 2. dictum est. Effectio autem est aliquid perficiens, non quidem ipsum agens, sed opus externum ab eo factum. Est enim operatio transiens in materiam externam, illamque expolians, ac perficiens: vt patet in operationibus quarumlibet artium, quæ instrumento corporeo exercentur, & versantur in materia externa, ad perficiendam illam, iuxta regulas ipsarum. Hanc quippe doctrinam tradit idem Aristoteles lib. 9. *Metaph.* & ex ipso D. Thomas I. p. q. 18. arti. 3. ad 1. illis verbis: *Sicut dicitur lib. 9. Metaphys. duplex est actio: una qua transit in exteriorem materiam, vt calefacere & secare: alia qua manet in agente, vt intelligere sentire, ac velle. Quorum hæc est differentia: quia prima actio non est perfectio agentis, quod movet, sed ipsius motus: secunda autem actio est perfectio agentis.* Cùm igitur adeo inter se differant actio, & effectio, sequitur plane, habitum rectam cum ratione agentem, qui est Prudentia, differre omnino ab habitu recta cum ratione efficiente, qui est Ars. Nè mirum, habitus differunt inter se iuxta diversitatem materię, seu operationis, in qua versantur. Vide quæ diximus in *Logica disput. 1. sect. 2.*

4 CIRCA Secundam partem tradit, Artem esse habitum mentis, natura sua aptum ad efficiendum aliquid opus, secundum rectam rationem: in eoque sitam esse rationem formalem Artis, quatenus differat à cæteris habitibus intelligentiis, & ab ipsa Prudentia. vt potè, quæ non est habitus per se institutus ad efficiendum aliquid cum recta ratione, sed ad agendum. Eamque doctrinam illustrat exemplo: nam *ἡ οὐκ ἀπομνηστικὴ τέχνη, ars ad faciendam, seu extruendam ædium, cui student fabri parietarii, & ipsorum magistri, seu architecti, est habitus quidam recta cum ratione comparatus ad efficiendam domum: idemque ipsum apparet in quibuslibet alijs habitibus, qui verè ac propriè Artium nomine censentur. Immo & Artes illæ, quæ solum cognominantur *καὶ ἀπομνηστικὴ, secundum similitudinem, seu per quandam metaphoram, scilicet, liberales, etiam efficiunt recta cum ratio-**

ne aliquid, ad modum cuiusdam operis. Quod tradit luculenter D. Thom. 1. 2. q. 57. arti. 3. ad 3. illis verbis: *In ipsis speculabilibus invenitur aliquid per modum cuiusdam operis: puta, constructio syllogismi, opus numerandi, & mensurandi. Est ideo quicumque habitus speculative: ad huiusmodi opus ordinatur, dicuntur artes per quandam similitudinem: scilicet liberales. Itaque omnis Ars propriè dicta, est habitus recta cum ratione efficiens aliquid opus, propriè etiã dicta: impropria autè, seu liberalis, opus improprium. Aliunde verò, nullus est habitus recta cum ratione efficiens aliquid opus, nisi sit Ars: vt propterea eò verum se habeat. Igitur Ars, prout distincta ab omnibus alijs habitibus, nihil aliud est, quàm *ἡ ἐστὶν τῆς μὲτα τὴν οὐρανίαν, habitus quidam cum ratione efficiens.**

5 ARS, Inquam, propriè dicta, & non solum contraposta liberalibus disciplinis, sed quibusdam etiã rebus, quæ per caricachresim, seu abusum, appellatione Artis significari solent. Etenim appellari solet ars, non solum habitus ipse, sed etiã ratio quædam, seu via, aut progressio ad habitum comparandum, quæ Aristoteles aliquando methodum nominat. Vnde & apud Tullium idem est aliquid arte facere, ac via & ratione tractare, sive iuxta Artis præscriptum. Quin & in Acad. 4. in I. de Oratore habetur illa descriptio Artis generatim sumptæ, vt sit, cœrervatio, seu collectio præceptorum, ex multis perceptionibus, animi usus, & exercitatione conquisitis, atque in vno exitum vitæ vitæ spectantibus. Verùm Aristoteles multo strictius hoc loci accipit nomen *ἡ τέχνη*, de Arte illa sola, quæ recta cum ratione est principii efficiendi, seu inducendi formæ aliquam in materiam externam: quoniam verbum *τέχνη* apud Græcos propriè significat efficiere aliquid ex præscripto Artis. Alioquin oporteret meditari communissimam quandam definitionem, quæ conveniret etiam malis artibus, & insidijs, ac dolis, qui etiam artes dici solent, præsertim apud Poetas. Quod verò idem Cicero lib. Tuscul. QQ. tribuat Aristoteli senarium illud carmen, *Quam quisque novit artem, in hæc se exercet*, & quamvis poeticè fuerit prolatum, videatur de Arte propria accipiendum: siquidem in versu Græco, vnde id desumptum; & habetur vox *τέχνη*, quæ vlti frequenit Aristotelis significat strictam Artem. Legendus Erasmus in eò Adagio pag. 529.

6 CIRCA Tertiam partem exponitur propria functio Artis, quæ est actio artificis operantis iuxta ipsius præscriptum: similitèr & illius materia, quæ est opus, seu forma artificiosa inducenda in materiam. Primò enim artifex quisque industrius considerat, quanam ratione, seu modo, efficiendum sit opus. Deinde aggreditur moliturque illius extractionem

in materia externa: ad denique exequitur ipsum opus. Ideoque inquit Arist. omnem Artē, scilicet, propriè acceptam, versari in generatione: nimirum, in efficiendo illo, quod antea non erat. Nimirum *γίγναι, generationem* non accipit hoc loci, ut *ἀπε* alias, pro generatione substantiali, sed pro effectione cuiuspiam operis iuxta rationem molientem & attendentem quomodo fiat, seu quomodo immutetur materia per formam artificiosam, apto congruentique modo. Ex qua doctrina, ac modo loquendi Aristotelis, videtur desumptus stilus Juris Pontificij *diff. § 8. cap. Eiciens*, ubi dicitur, eos esse propriè artifices, qui res vendunt à se in aliam formam elaboratas. Arte solùm extrahitur, seu fabricatur, quod antea non erat: ut etiam monet Alciatus ad *l. mercis, ff. de verb. significat.* Itaque tria prædicta considerantur ab Aristotele in adione artificis.

7 IN Opere autem per Artē factō considerat duo. Primum est, omne id quod per artē fit, debere esse contingens, sive, quod perinde est, de numero eorum, quæ possunt esse, & non esse. Omne enim quod est indifferens ut fiat, vel non fiat, contingenter se habet ad esse, aut non esse. At omne opus Artis est indifferens ut fiat, vel non fiat, prout voluerit, aut noluerit artifex. Ergo omne opus Artis contingenter se habet ad esse, aut non esse. Secundum est, principium efficiendi opus artificiosum, non esse in ipso opere, sed in artifice, seu molitore ipsius. Non enim opera artificiosa se habent instar naturalium, quorum vis effectrix intima est rebus ipsis; quinam semper & continenter existunt: sed potius pendent ab idea, & recta ratione agendij, quæ residet in mente artificis, operantis, aut nolentis operari pro libito. Non enim domus vel cathedra v. g. principium effectiois habet in se, sed in architecto, seu fabricatore. Cæterum naturalia principium effectiois insuum habent: cum eo ipso quod naturalia sunt, consent natura, quæ est principium & causa motus, eius in quo est.

8 QVOD si verò huic doctrinæ opōponat quis, etiam principium efficiens secundum naturam esse prorsus extrinsecum effectui per ipsum productō; ideoque ex hoc capite non esse discrimen inter opera naturæ, & Artis; RESP. Verum quidem esse utraque procedere à causa efficiente, tanquam à principio extrinsecō. Adhuc tamen eo potissimum nomine differunt, quod materia, in qua agens naturale inducit formam substantialem; per se illam exigit, veluti complementum intrinsecum ad esse & operari. Est enim materia prima, & ens in potentia, per se incompletum. Quare semper verum existit, quod nuper dictum est, naturalia, nimirum, intrinsecè consistere forma aliqua, quæ

fit principium agendi: forma enim, & vis operatrix, quibusque rebus infra est ab ipsa conditione naturæ. Materia autem rerum artificiosarum, immediatè recipiens ab artifice formam inductam, non est prima, sed secunda; nec incompleta, aut ens in potentia, sed in actu. ideoque non exigit per se formam artificiosam, sed illà recipit per accidens ab artifice, operante pro libito. Ligna enim & lapides antequam recipiant formam artificiosam domus, vel cathedra, habent suum esse completum intra genus substantiæ, ideoque formam artificij inductam recipiunt veluti adicitium & extrinsecam, aut veluti appendicem, quæ periaption quoddam, ut loquitur Aristoteles ubi vult significare quidquam rei accessorium.

9 INFERT Gallutus, & opportunè quidem, Artē esse imperfectissimam in agendo, naturam perfectiorem, & Deum verò perfectissimū. Vt enim docet Arist. *lib. 8. Phys. sect. 62.* & per se costare videatur, eodè minus perfectum est agens, quò pluribus adiumentis, sive subsidijs ad agendū, opus habet. Atqui Ars pluribus eget ad agendū, quam natura, & hæc quæ Deus. Ergo Ars est minus perfectum agens, quàm natura, & hæc, quam Deus. Minor propositio, quæ sola eget probatione, laudetur & explicetur. Ars enim eget externis instrumentis ad agendū, similiterque materiā iam perfectā & completā intra suum genus. Natura verò, quævis non eget externis prædijs, nec materia perfectā; eget tamen materia ut subiecto incompleto, ut in ea inducat substantialem formam. Neque enim naturæ, seu cuiuspiam agentis naturalis creati, est efficere aliquid, nisi per educationem ex subiecto præsupposito: ut dicitur 2. *Phys. sic.* & nos ibidem latè *disp. 6.* Deus autem cum sit summum & absolutum agendū principium, continens in se quidquid perfectiois efficacitatisque est, aut esse potest, in quibuslibet rebus creatis, nullo earum subsidio eget ad quidquid efficiendum: ideoque potest naturalia effectū producere independentè à subiecto præsupposito, per creationem rei ex nihilo: quam statim in ordine ad animam rationalem agnoscibile videtur Aristoteles: nam *lib. 2. de Gener. Animal. cap. 3.* asserit, intellectuales animas de foris venire, & educationem non esse de potentia materis. Vide quoque diximus *disp. 77. de Anima sect. 2. n. 20.*

10 INFERTVR Præterea, materiā in qua versatur Ars, differre omnino ab ea, quæ subieitur scientiæ rerum divinarum, seu Metaphysicæ; similiter ab ea, quam tractant discipline Mathematicæ. Et enim materia contingens, & variabilis; omnino dissidet ab ea, quæ necessaria, & immutabilis est. Atqui materia, in qua versatur Ars, est contingens, & variabilis: illa verò circa quam versatur, Metaphysica, & Mathematica, est necessaria; &

& immutabilis. Differt etiam à materia Physiologia, seu Physicæ: quoniam huius materia propria est ens naturale, quod proinde constat natura, seu principio intimo (sui motus; quod iam ostensam est non convenire materie Artē. Differt denique à materia Prudentiæ: ut pote quæ non versatur in effectione, ut Ars, sed in actione.

11 CIRCA Quartam partem comparat Artē cum fortuna: & asserit, viramque in eo convenire, quod, sicut Ars versatur in materia contingente, & variabili, ita etiam fortuna in rebus solum mutabilibus & inconstantibus cernitur. Nihil enim magis in ore omnium, quam fortunam volubilem esse, instar rotæ in gyrum atæ: atque adeo mirum esse, si materia, in qua illa versatur, non esset pariter lubrica & versatilis. Quare ex eo capite, aliquam communionem inter se habent Ars & fortuna. In quam doctrinam illustrandâ asserit versus senarium Agathonis, sodalis sui, ac dilectissimi magistro viri usque Platoni, accinentis: *Τίχρη πύχην ἐστὶν ἄρτις, καὶ τὴν τὴν τὴν*. Quod ipsum versu hexaetero expressum habes apud Argyropolum in textu. Melius tamen eodem metro servato reddidit, Lambinus: *Fortuna ut artē, sic & ars fortunam amat*. Eiusdē versus memini apud P. Victorium Simplicius 2. Physic. ubi etiam de fortuna dicitur: aitque nonnullos Poetarum eundem serē ad fortunam referre.

12 PORRO Artē cum fortuna eomunione illustrant aliqui exemplo mutato ex Dione Chryso. *Orat. 1. de Fortuna*, in picture quodam, qui cum vellet in tabula exprimere spumas anhelantis equi, & iam è bello lapsi, nec satis potest; suam indignatus artē proiecit in frænum spongiam variis illiam coloribus ex ipsis, quos è tabula absterferat: illoque iactu, & illusione fortuita, ad vivam expressit spumas, quas imitari non potuerat sola arte. *Quin* & in eo eventu fortuna non solum præstitit subsidium arti, sed etiam exemplo demonstravit, qualiter de cætero ars se debere gerere, ad exprimendum vivide spumas anhelantis equi. Itaque fortuna habet aliquam cognitionem cum Artē, propter similitudinem materię contingentię. Aliunde verò & simpliciter differt ab Artē, quoniam hæc rationem inveniatur cum agit: & multo magis à Prudentiâ, quæ adhuc magis, quam Ars, consilium & rationem attendit. Fortuna autem præceptis fuit, & temerè, tanquam rationis, ac consilij pœcia.

13 VNDE Vetères oppositis schematibus effingere solebant Fortunam & Artē, veluti contrarias. Mercuriū enim Artibus præsidem pingebant supra basim quadratâ, seu tessellam vndique niçientem quatuor angulis: *Fortunam verò sub specie mulieris insistentis*

pilæ volubili. Quæ schematū diversitate exprimebatur oppositio Artē & Fortune, quatenus prior illa solido & stabili fundamentamento nititur, ideoque nulla Fortune calamitate, adversitateve, deici potest: hæc verò volubili fundamentō insitit, ideoque inconstans admodū est. Vnde illud Biantis Prienci: *OMNIA MEA MECVM PORTO*. Quasi Artium liberarum doctrina instructus, nullis alijs egeat divitijs, aut subsidijs fortune. Inde etiam monitū Aristippi Cyrenæi, qui civibus suis mandavit, ut eas sibi conquirerent: opes, quæ factō naufragio polenti simul natæ cum possessore suo, & evadere ad litus. Indidem demum vetus Græcorum proverbium tenario expressum:

Ἄλκην ἀτυχίας ἐστὶν ἀνθρώποις τίχρη.
Ars ipsa inopia portus est mortalibus.
Nimirum, confugium vnicū in egestate, aut calamitatibus fortune. Consonat & aliud effatum, *Artē quæ avis alit regio*. Qui enim secum Artē aliquam defert, quamvis expiletur à latronibus, aut aliter fortunâ adversam experietur, habet in seipso vnde vivat, seu victum ac vestitum parei. Idque exemplo suo confirmavit Dionysius ille Siciliæ tyrannus, qui imperio spoliatus Corinthi ludum aperuit, ac pueros in literis & musica instituit. Porro eam antithesim Artē & Fortune eleganter expressit Galenus Oratione parenetica ad bonas artes, atque ex ipso Alciatus Emblemate XCVIII. dum accinit:

Insedit Fortuna cubo, sphaera incubat Elementis:
Artibus hic varijs, casibus illa præst.
Adversus vim Fortuna est Ars facta: sed Artis
Cum Fortuna mala est, saepe requirit opem:
Difce bonas artes igitur studiosa iuventus,
Quæ certa secum commoda sortis habent.
Legendus quoque eâ de re Plutarchus eommemario *De exilio*.

14 CIRCA Quintam partem referunt propriam notionem Artē, paulo antè explicatam, ut sit habitus quidam cum ratione verè efficiens. At quæ admodum libris præcedentibus, cum ageretur de vicijs moralibus in specie consideratis, dissertit quoque de vitijs vnicuique earum oppositis: ita etiam nunc post explicatam rationem propriam Artē, progreditur ad exponendū vitium contrarium, quod *ἄρτιος* Græcè appellat, Latine verò satis comode *inertia* dicitur à Giphanijs, estque habitus faciendi cum ratione falsâ, circa id quod potest aliter se habere. In qua definitione exprimitur convenientia generica cum Artē, sub ratione virique communi habitus efficiendi circa materiam varianam & contingentiem; simulque diversitas & oppositio: quoniam Ars vera cum ratione, inertia verò cum ratione falsâ, efficiendâ principium est.

15 DIXI, Habitum prædictum At-
 gi contrarium, satis commodè à Giphano
inertiam Latine nominari: quoniam non sem-
 per inertia apud Latinos est idem ac segnitias,
 aut delidia: sed quandoque etiam accipitur
 pro ipsa Artis ignorantia & qualitate animi
 prava, seu contraria Arti: ut colligit Gallutius
 ex Cicerone in Partitionibus, illis verbis: *Ani-
 mi autem, aut quemadmodum affecti sunt vit-
 tutibus, vitij, artibus, inertij, aut quemad-
 modum commoti cupiditate, molestia, &c.* Vbi
 quemadmodum vitium contraponitur virtuti,
 & cupiditas molestiæ, ita & inertia Arti. Ita-
 què hoc loco inertia usurpatur pro illa prava
 dispositione animi, qua mens imbuta est ad
 efficiendum contra rationem opera illa, quæ
 deberent esse iuxta Artem: non autem pro de-
 lidia, aut segnitie, quæ solam otiositatem de-
 notat, & cunctationem, ubi quis deberet solli-
 citus esse ad agendum. Vnde illud eiusdem Ci-
 ceronis in Verrinis per metaphoram reprehen-

dentis ignaviam, ac desidiam Verris. *Quid st-
 des, Verres? Quid spectas?* Item in Pisonem:
*An potest ulla excusatio esse, non dico malè sen-
 tiens: sed sedenti, curetanti, dormienti in ma-
 ximo Reipublicæ motu Consul?* Vnde illud ce-
 lebre estatum Pythagoræ, *ebanici non esse inst-
 dendum*, id est, non oportere per inertiam &
 otium, sectari alienum cibum, seu victitare ali-
 eno labore: sed unicuique enitendū esse, ut pro-
 prio labore & industria vivat. De quo idem
 Alcianus, qui supra, libi 1. Parergon cap. 17.
 ac præterea alio loco accinens:

*Quisquis iners, abeat: nam in ebanice figere
 sedem*

*Nos prohibent Samij dogmata sancta senis.
 Surge igitur, duroque manus affusces la-
 vori:*

Det tibi dimensos crassina ut hora cibos.

*VIDE D. Thom. 1. 2. q. 57. art. 3. art. 3.
 & 4. atque illius Interpretes.*

CAPVT QVINTVM

De Prudentia.

DE Prudentia verò quænam sit perceperimus, si contem-
 plabimur quosnam ipsos prudentes dicimus esse. Vide-
 tur itaque prudentis esse, bene consulere posse circa ea,
 quæ sibi sunt bona, ac profunt, non aliqua ex parte, ut
 quænam ad sanitatem, vel vires, sed quæ ad bene viven-
 dum omnino conducant. Argumento est id ita esse, eos etiam qui circa
 aliquid versantur, prudentes dici, cum bene ad finem studiosum ali-
 quem, excogitaverint ea, quorū nulla est ars. Quare & omnino prudens
 is est, qui ad consultandū est aptus. Consultat autem de ijs nemo, quæ
 aliter sese habere non possunt, aut de ijs, quæ ipse agere nequit.

Quare si scientia quidem est cum demonstratione (quorum
 autem principia aliter sese habere possunt, eorum non est demon-
 stratio: cuncta enim & aliter sese habere possunt) neque de ijs, quæ
 sunt necessariò, consultatio fieri potest: ipsa prudentia profectò, ne-
 que scientia, neque ars esse potest. Scientia quidem, quia quod sub
 actionem cadit, aliter sese habere potest. Ars autem, quod aliud actio-
 nis, aliud effectiois est genus. Restat ergo, habitum ipsam esse
 agendi vera cum ratione, circa ea, quæ sunt bona homini, atque mala.
 Finis enim effectiois, est quid aliud præter ipsam effectioem: actio-

nis,

nis verò non semper. Est enim ipsa bona actio finis. Quocirca Periclem, & viros tales arbitramur esse prudentes, quia quæ sibi ipsis, & quæ cæteris hominibus sunt bona, perspicere possunt. Esse autem eos tales putamus, qui ad rem familiarem, atque ad Rempublicam administrandam sunt apti. Vnde & temperantiam, conservatricem prudentiæ appellamus. Conservat autem talem existimationem. Voluptas enim, & dolor, non omnem existimationem corrumpit, atque pervertit. non enim hanc, triangulum tres angulos æquales duobus rectis habere: sed eas quæ circa id habentur, quod cadit in actionem. Nam principium quidem rerum agendarum id est, gratia cuius sunt ipsæ: ei verò, qui corruptus est ob voluptatem, aut dolorem, continuo non videbitur principium ipsum, nec huius gratia, ac propter hoc ipsum, expetenda esse univèrsa atque agenda. Vitium enim, principij corruptivum est. Quare prudentiam habitum esse agendi circa humana bona, vera cum ratione necesse est. At verò artis quidem est virtus, prudentiæ verò non est. Et in arte quidem, qui sua sponte peccat, magis est expetendus: circa verò prudentiam, minus: quemadmodum & circa virtutes. Patet igitur, prudentiam virtutem quandam esse, non artem. Cùm autem duæ sint animæ partes rationem habentes, alterius erit ipsa prudentia virtus, ipsius, inquam, opinativæ: nam & opinatio circa id versatur, quod aliter sese habere potest, & prudentia ipsa. Atqui neque habitus est cum ratione solùm. Huius autem indicium est, talis quidem habitus oblivionem esse, prudentiæ verò non esse.

SUMMA ET EXPLANATIO CAPITIS QVINTI.

Prudentia propriam rationem dignas ex actionibus viri prudentis, cuius officia describuntur. Qualiter Prudentia differat ab Arte, itemque ab opinione. & quomodo connectatur cum alijs Virtutibus, præsertim cum Temperantia.

POSTQVAM Duobus præcedentibus capitibus discevit Aristoteles de Scientiâ, & Arte, nunc de Prudentia disputationem instituit. Quippe prima illa instruit intellectum prout est principium speculationis; secunda, quatenus est principium effectivæ actionis; & tandem hæc tertia, secundum quod est principium actionis. Quippe iam sæpe statutus est, tum capite præcedenti, tum & alijs locis huius Operis, actione & effectivæ plurimam inter se differre. Dividitur verò caput in tres partes. In prima definitur, quid sit Prudentia, ex consideratione virorum, qui prudentes audiunt, & communiter censentur. In secunda statuitur differentiam Prudentiæ ab Arte. In

tertia demum explicatur qualiter Prudentia dissideat ab opinione, & circa quod obiectum versetur.

2 CIRCA Primam partem exponi quidnam sit Prudentia. Et ut id clarius præstet, sumit exordium à viro prudente: nam statuto, intellectuque satis, quis sit vir prudens, facile in cognitionem habitus Prudentiæ devenimus. Nimirum, id quibusdam habitibus solemne est, ut clarius innotescant in concreto, seu ratione subiecti, quod efficiunt, quàm in abstracto, & ratione sui. Ideoque supra lib. 4. cap. 3. dixit, nihil interesse, virum de habitu ipso, an de eo, qui habitus est præditus, disseramus. Cùm enim quilibet habitus innotescat ex operatione, ad quam incli-

nar, & hæc procedat ab illo, qui habitu instruat, est, videtur opportunum, vt ratio propria habitus ex subiecto operante dogmofcatur.

3 ASSEIT Igitur, illum verè ac pròprie prudentem esse diciçus, qui possit ex præexistente habitu consulare rectè, ac perpendere, quæ vtilia sunt, siue bona homini; non quidem ex parte considerato; qualia censentur quæ bonè valetudini, aut robori, vtilia sunt; sed integrè accepto, prout oportet ab bonè & feliciter vivendum. Itaque tria viro prudenti officia adscribuntur: primum, vt ex præexistente habitu sciat deliberare, seu consulare: secundum, vt in consultatione sciat deligere bona vtilitate: tertium, vt illa ipsa bona, quæ deligit, non sint peculiariter vtilia alicui hominis parti, vt corporis valetudini, aut robori; sed toti homini, vt bonè ac feliciter vivat. Primo ex ijs tribus officijs exprimitur propria ratio Prudentiæ, quæ potissimum in consultando sita est: ideoque vir prudens communiter dicitur consultator, & deliberativus, prout differt ab imprudente, qui temere, & absque consilio agit. Quare tum hoc loco, tum & infra cap. 7. Aristotel. vt exponat propriam Prudentiæ functionem, potissimum de consultatione disserit. Secundum officium viri prudentis statuitur in vtilitate rerum, circa quas consultat, seu deliberat: quoniam deliberativi generis argumentum, ac finis, etiã apud Rhetores, est vtilitas. Tertium officium designat qualitatem rerum, seu bonorum vtilium, circa, quæ consultat vir prudens. Non enim sufficit quoddam leviter, aut ex parte solum vtilia sint; nisi etiã toti homini vtilitatem magni momenti afferant. qualia sunt, quæ conferunt ad vitam honestè ac feliciter ineundam.

4 DICES: Viri prudentes non solum consultant de ijs, quæ immediatè conferunt ad totius hominis bonum, in honesta vita ac felicitate positum; sed etiã de ijs, quæ congruentia sunt bonæ valetudini, ac viribus corporis. Quippe eodem virtutis intellectuâlis habitus provident sibi circa ea omnia bona, quæ ijs verè vtilia sunt. Vtilia autem bona sunt ijs, etiã quæ ad corpus spectant. Igitur si pròprie illa spectant ad consultationem viri prudentis, etiã hæc posteriora. RESP. hinc solum probari, bona vtilia homini ex parte solum, siue convenientia corpori, etiã cadere sub consultationem viri prudentis, quatenus conferunt ad vitam honestè ac feliciter traducendam: cæterum secundum se spectata non considerari à viro prudente, nec sub eius deliberationem cadere. Quippe salus corporis, & robur virium, sub hac inspectione, non pertinet ad Prudentiam, sed ad Medicinam, vel artem Gymnasticam.

5 CVM Autem præcipua functio Prudentiæ potissimum, vt diximus, in consultan-

do posita sit, procedit ad exponendum circa quid sit consultatio, vt exinde dignofcatur quid sit Prudentia, & quibus nominibus differat à Scientia atque Arte. Ac primò quidem docet, consultationem non esse de rebus omnino necessarijs, seu quæ aliter sese habere non possunt: item nec de ijs, quæ ipse consultans agere non potest, sed aguntur à natura, aut ab alia causa procedunt. Quod non probat hoc loco, sed probatum supponit ex dictis lib. 3. cap. 3. Inde autem colligitur, Prudentiam differre à scientia, quoniam hæc est de rebus necessarijs, siue quæ aliter se habere non possunt: vt supra cap. 3. ostensum est: similiter, & ab Arte, quoniam hæc est circa res agendas, seu efficiendas ab eo, qui habitu Artis est præditus.

6 VERVM Præterea scorsim, ac distinctè probat, Prudentiam differre omnino à Scientia, hoc ferè dillegendi modo: Habitus versantes circa diversam materiam, differunt inter se. Atqui Prudentiæ & Scientiæ habitus versantur circa materiam diversam: Prudentia, nimirum, circa contingentia, seu quæ aliter se habere possunt: Scientia autem circa necessaria, seu quæ nequeunt aliter se habere: vt supponitur probatum viroque loco nuper iudicato. Ergo habitus Prudentiæ & Scientiæ differunt inter se. *Vterius.* Scientia procedit circa suum obiectum per demonstrationem, quæ solum nititur principijs necessarijs. Prudentia autem non procedit per demonstrationem insistentem principijs necessarijs, sed per consultationem, quæ solum est rerum contingentium. Prudentia igitur non est Scientia. Denique. Prudentia est de ijs solum, quæ aguntur: Scientia autem de ijs, quæ non aguntur. Differunt ergo Prudentia & Scientia.

7 IAM Verò habitum ipsum Prudentiæ esse diversum ab Arte, probat ferè sic: Habitus omnes, quorum operationes sunt diversæ, etiã differunt inter se. Atqui operationes habituum Prudentiæ & Artis sunt diversæ. Nimirum, vt supra ex professo probatum est cap. 3. & 4. operatio propria Artis, quæ est effectio, differt ab actione, quæ est operatio per se inspecta à Prudentia. Ergo habitus Prudentiæ & Artis differunt inter se. Sed de hoc rursus.

8 ITAQUE, Constituto discrimine inter Scientiam, Artem, & Prudentiam; huius propriam rationem, seu definitionem assignat, vt sit: *habitus agendi vera cum ratione, circa ea quæ sunt bona homini, atque mala.* Dicitur habitus, prout convenit cum alijs habitibus, etiã ijs, qui vera cum ratione coniunguntur, quales sunt Scientia & Ars: differt tamen ab eis, quoniam non est quilibet habitus rectè rationi coniunctus, sed *habitus agendi*: in quo differt à Scientia, quæ est habitus speculandi, & ab Arte, quæ est habitus efficiendi rectè cum

com ratione. Nimirum, actio, quam Græcè *εὐλαξία* nominat, est quid diversum a speculatione, & effectione. Dicitur præterea, non quilibet habitus agendi recta cum ratione, sed nominatim circa ea que sunt bona homini, atque mala. Est enim habitus per se institutus ad deliberandum circa ea, que homini conveniunt, ut bene ac feliciter vivat, declinetque ab ijs, que vitam turpem & infelicem reddunt. Ergo versatur circa ea, que sunt homini bona ac mala.

9 VLTERRIVS, Prudentiam esse habitum agendi circa ea, que homini bona ac mala sunt, probare videtur dupliciter. PRIMMO. Prudentia, prout distincta ab Arte, versatur circa ea que à nobis agi possunt, non autem effici. Versatur enim propriè circa eas actiones immanentes, quibus ipsum agens perficitur, & in quibus finem suum habet, quo nomine differt ab Arte, que non molitur, nec efficit aliquid, quo agens ipsum perficitur in se; nec habet pro fine effectiorem ipsam, sed opus externum, quod in locum profertur. Atque operationes immanentes, quibus agens perficitur, tanquam sine per se inspecto, sunt bonæ: sicut & malæ, que ijs opponuntur. Ergo Prudentia, prout distincta ab Arte, versatur circa ea, que sunt homini bona ac mala. *VLTERIVS*. Solum id est bonum, quod habet rationem finis: constat ex lib. 1. Atqui actio deliberata per habitum Prudentiæ, habet rationem finis: ipsa enim *εὐπραγία*, id est, bona actio, est finis viri prudentis: effectio autem non est finis artificis, sed externum opus, quod fit. Ergo actio deliberata per habitum Prudentiæ, quatenus distincta ab effectione propriè Artis, est bona.

10 SECUNDO Id ipsum probat à signo, seu ab existimatione communi. Frequenter enim solemus Periclem appellare prudentem; quoniam in privatis ac publicis rebus rectè prospexit, seu deliberavit, circa ea, que bona & mala sunt. Hoc etiam nomine laudem apud omnes meruerunt inter Græcos Themistocles ac Nicias: sicut & apud Romanos Cato ac Fabius Maximus: & inter Hispanos Philippus II. cognomento PRVDENS. Ergo quia habitus Prudentiæ versatur propriè in deliberando & agendo circa ea que bona & mala sunt. Quo ex capite differunt ij, qui prudentes censentur, ab ijs, qui sapientes & docti existimantur. Anaxagoras enim; Thales Milesi; & alij eisdem nomine Philosophi, quamvis sapientes habitus fuerint; non tamen prudentes quoniam non prospexerunt privatè ac publicè utilitati circa bona & mala: sed solum discipulos suos doctrinam imbuendos curarunt circa ea, que sub contemplationem cadunt. Scientia autem, si ve privatim obiecta; si ve etiam publicè alijs tradita, non est certa

nota prudentis viri, nisi quatenus bene dirigitur in utilitatem scientiæ privatam, ac publicam aliorum. Sunt enim aliqui hominum ingenio admodum subtiles, & speculationi detritissimi, qui tamen circa res agendas nesciunt deliberare, aut si fortè deliberant, toto cæco errant. Ijs adaptatur proverbium illud Græcorum: *μὴ σοφία δ' οὐκ ἔστι χ' αὐτῶν σοφία: non sapit, qui sibi ipsi non est sapiens*. Vixque ab eo distat illud adagium, quod ex Ennio mutavit Cicero in epistola quidam ad Tribarium, dum dixit: *illud semper memento: Qui sibi ipsi sapiens prodesse nequit, nequequam sapit*.

11 NOTANDVM Autem est, hanc ipsam doctrinam accipi debere de Prudentiâ strictè dicta, ut non sit idem, esse prudentem, ac scientem: aliqui enim pro vno eodemque accipi solet vir prudens, ac sciens, si ve sapiens, etiam apud Auctores primæ ac summæ notæ. Itaque Prudentiæ nomen quandoque accipitur communi quâdam significatione, prout extenditur ad significandum etiam omne genus doctrinæ, tum speculatiuæ, tum & prædictiæ. Quod sæpe legitur est apud Ciceronem, cui non semel idem est vir prudens, ac instructus præcellenti rerum cognitione, si ve ea sit theoretica, si ve actiuosa: præferim lib. 1. Officiorum, initio, ubi dicitur de Prudentia sub eâ communi acceptione. Quod & Platonis solemne est, atque ipsi Aristoteli multis locis, quibus Prudentia dicitur nihil aliud esse, quam scientia, ac plurimarum rerum multiplex & varia cognitio: atque infra cap. vii. huius libri testatur, Socratem omnes scientias solitum appellare *σοφιστικόν*, id est, prudentias: & lib. 1. Mag. Moral. præter refert, virtutes omnes morales ab eodem nominatas fuisse *εὐνοίας σοφίας*, quasi vnum idemque existimaret, scientiam, prudentiam, & virtutem moralem. Hoc autem loco Aristoteles dicitur de Prudentiâ strictè acceptâ, & quatenus differt ab omni scientia, ac virtute morali, & ab alijs speciebus virtutum intellectualium, de quibus hoc libro agitur. Et hanc strictam Prudentiæ acceptionem agnovit Cicero loco nuper allegato, dum dixit: *Prudentiam enim, quam Græci σοφίαν dicunt, aliam quandam intelligimus, quæ est rerum expectandarum fugiendarumque scientiâ*. Nimirum; hæc ipsa, de qua modò agimus; quamvis Aristoteles in præsentiarum illam, non *σοφίαν*, sed *σοφιστικόν* vocet. Nimirum habitum Sapientiæ infra cap. 6. & passim *σοφιστικόν* dicit: Prudentiam verò *προνόσιν*: quæ est habitus omnino distinctus à sophiâ. Itaque Prudentiæ, si ve *προνόσιος*, aut *προνόσιος* nomine, expressè accepto, significatur habitus ille, qui est principium, non speculandi, non efficiendi, sed agendi recta cum ratione, circa ea, que sunt homini bona, atque mala, seu expectanda, aut fugienda.

12 TERTIO Probat idipsum alio significationem, ex eo quod virtus Temperantia dicitur à Græcis σωφροσύνη, *sophrosyne*, quasi conservatrix Prudentiæ: nimirum à verbo σωζω, quod significat servare, & ἀπό τῆς σωφροσύνης, quæ est Prudentia. Itaque Temperantia dicitur *sophrosyne*, quasi σωζύσα τῆν ἐφρόνησιν, *servans prudentiam*, aut illam factam rectam custodientem. Quod videtur accepisse Aristoteles ex Platone, qui in Cratylō monet, Temperantiam dictam fuisse σωφροσύνην, quasi σωφροσύνην τῆς ἐφρόνησιν, *custodiam prudentiæ*. Ac merito quidem: nam solius hominis temperantia, ac continentis in officio perturbatio animi, est, rectum ferre de rebus agendis iudicium, sive, quod perinde est, prudenter deliberare circa res expetendas, aut fugiendas. Inde est, ut inter illos celebres Græcorum Philosophos, qui sapientes ab omnibus censebantur, paucissimi prudentes extiterint, quoniam admodum pauci eorum temperantes fuerunt, seu in animi perturbationibus moderati ad rationis præscriptum, ut propterea rectum de rebus expetendis aut fugiendis iudicium ferrent.

13 QUAM Eorum labem, similiter & aliorum sui ævi, observavit Cicero, gravissimis illis verbis: *Quotusquisque Philosophorum invenitur, quis ita moratus, ita animo & vita constitutus, ut ratio postulat? qui disciplinam, non ostentationem suæ scientiæ, sed legem vitæ putet: qui obtemperet ipse sibi, & decretis pareat suis?* Gravissima, inquam, verba, & que adnotare debeamus Philosophi, etiam Christiani, ut in nobis coherant vita ac doctrina. Similiter & Cornelius Nepos in epistola quadam ad eundem Ciceronem apud Laëtantium lib. 3. de falsa sapientia, idem argumentum tractat, dum ait: *Tantum abest ut ego magistrum esse putem vitæ à Philosophiam, beatæque vitæ perfectiorem, ut nullis modis esse putem opus magistris vivere, quam plerisque, qui in ea disputando versantur. Video enim magnam partem eorum, qui in Schola de pudore & continentia præcipiunt argutissime, eosdem in omnium libidinum cupiditatibus vivere. Sed & audire par est eundem Laëtantium, qui, inter alios Philosophos, quos intemperantiæ, atque aliorum vitiorum, arguit, hæc de Aristippo profert: *Aristippo cum Laide nobili scorto fuit consuetudo. Quod flagitium gravius ille Philosophia doctor sic defendebat, ut diceret, multum interesse, ac ceteros Laidis amatores interesse, quod ipse haberet Laidem, alij verò à Laide haberentur. O præclara & imitanda boni sapientiæ! Hinc verò liberos in disciplinam daret, ut discerent habere meretricem? Aliquid interesse, ac perditos, interesse dicebat, scilicet, quod illi bona sua perderent, ipse gratis luxuriaretur. In quo sanè sapientior cre-**

*trix fuit, qua Philosophum habuit pro lenone, ut ad se omnis inventas, doctores exemplo, & auctoritate corrupta, sine ullo pudore concurreret. Hæcenus ille. Legendi præterea eâ de re Philo Iudæus lib. 2. de vit. contempra. Gellius lib. 13. cap. 2. & lib. 19. cap. 11. Plutarchus lib. de educandis liberis ante finem, Chrysothomus, Ambrosius, Theodoretus, & Antelmus Nolleæ ac Cornelius in cap. 1. Epist. ad Romanos, ad illa verba: *Tradidit illo: Deus in passionem ignominiam*: ubi longum censum producent eorum Philosophorum, qui cum delectissimi & præstantissimi haberentur, extiterunt turpissimi, & sepulii omnimodæ intemperantiæ ceno. Quod & luculentius ac distinctius habetur apud Diogenem Laërtium in Vita Philosophorum. Hæc tantum indicasse sufficiat, ut appareat, merito Temperantiam ab Aristotele & Platone appellari conservatricem Prudentiæ: quoniam eorum Philosophorum, qui intemperanter vixerunt, prudens existimatus fuit. Vbi enim non est habitus agendi recta cum ratione, circa ea quæ expetenda aut fugienda sunt, sed tantum habitus speculandi, qualem habebant ij Philosophi; ibi Scientia quidem est, non autem Prudentia.*

14 CIRCA Secundam partem, explicat uberius distinctionem Artis à Prudentia, iam supra traditam. Dixerat, nimirum, antea, quod pene omnibus obvium & in prospectu est, Artem eo nomine differre à Prudentiâ, quod illa sit principium effectiōnis, & operis alicuius externi, in eoque solo finem sibi præstituat: contra verò Prudentia solum sit principium agendi, & in actione honestâ suum finem collocet; totiusque vitæ cûrsum instituat secundum rectam rationem, in veram utilitatem hominis, aliorumque ipsi utcumque coniunctorum. Nunc autem exquisitiores & reconditiōres discriminis causas inter utramque assignat. PRIMA ER, Artem non posse proferri in usum, qui sit utilis vitæ humane honestæ ac laudabiliter incedendæ, nisi dirigatur per aliquam Virtutem moralem. Ratio est ferè huiusmodi. Omnis habitus indifferens vt bene aut male prodeat in exercitium operationis, eget aliquo habitu ex se ac determinatè dirigente in honestum finem, vt sit utilis honestati morum. Ars est habitus indifferens, vt bene aut male prodeat in exercitium operationis: eum aliqui bene, aliqui autem male utantur, vt experimèto patet; quidam in utilitatem suam & aliorum; quidam verò in perniciem. Virtus autem moralis, est habitus ex se ac determinatè dirigens in finem honestum: eum sit qualitas, quæ nemo male vitur. Ergo Ars eget aliquo habitu Virtutis moralis dirigente in finem honestum, vt sit utilis honestati morum. Prudentia autem nullâ aliâ Virtute dirigente opus habet, & cum ipsa ab intrinseco inclinet, feraturque in id, quod

quod honestum est, & vera felicitas hominis. Quin & Prudentia nunquam est sine ceterarum Virtutum comitatu, ut infra apparebit cap. 13. ideoque nullus est locus ut vir verè prudens erret ex depravatione iudicii. Etenim perturbaciones animi ad mediocritatem redactæ medijs Virtutum habitibus, non commovent appetitum, ut terminos rationis prætergrediat: ideoque nullum impedimentum afferunt ad ferendum de rebus simplicium ac rectum iudicium.

15 SECUNDA Differentia inter Prudentiam & Artem est, quod in Arte ille magis expetendus est, qui spontè peccat, quàm qui invitò, aut ex ignoracione. Spontaneus enim, seu voluntarius error in extruendo opere artificioso, non arguit in artifice imperitiam, seu defectum Artis, sed tantum abulum artificis. Prudentia verò è contrà se habet: nam quodlibet vitium spontaneum, seu voluntarium, arguit defectum Prudentiæ. Quisquis enim spontè suâ peccat: improbus est: nemo autem improbus est prudens; seu præditus habitu Prudentiæ. Itaque ambo quidem habitus in eo conveniunt, quod voluntariè peccans, sive circa opus artificiosum, sive circa mores, meritis reprehendatur. Aliunde tamen magnam dilcrimen est, quod peccans spontè circa opera Artis, non accusatur de imperitiâ, seu defectu Artis: peccans verò spontè circa mores, arguitur improbitatis; ac proinde & imprudentiæ. Imò magis reprehenditur, quàm si invitò, seu ignoranter peccaret, quoniam sic dignus esset miseratione: peccans verò spontè, nullam excusationem obtendere potest, ideoque dignus veniâ non est, ut dictum fuit supra lib. 3. cap. 1.

16 TERTIA Denique discriminis ratio in eo consistit, quod Prudentia sit virtus quædam hominis propria, quâ homo est: quoniam propriè rationem perficit, dum hominem reddit probum ac bonum simpliciter. Ars autem licet sit habitus intellectualis, non tamen perficit hominem, quâ homo est, simpliciter loquendo. Quamvis enim reddat hominem industrium, seu bonum artificem, non tamen probum; seu simpliciter bonum. Quam utriusque differentiam Arist. emphaticè, ut asolet, ac quasi à longè indicat, verbis illis: *Præter igitur prudentiam virtutem quandam esse non artem*. Vbi dum Prudentia dicitur non vitiumque virtus, sed *agèrà tis, virtus quædam*, indicatur subobscurè, rationem Virtutis aliter convenire Prudentiæ, quàm Arti. Convenit enim illi ratio Virtutis ita ut perficiat simpliciter hominem, constituendo ipsum probum: quod tamen non convenit Arti, licet etiam intellectualis habitus sit.

17. CIRCA Tertiam partem comparat Prudentiam cum opinione, quæ licet

non sit virtus, ut suprâ cap. 3. traditum fuit; aliquo tamen modo perficit animam intelligentem. Ac primò quidem observat similitudinem quandam inter opinionem & Prudentiam, tam ex parte subiecti in quo ambie resident, quàm obiecti, sive materiae, circa quam versantur. Ex parte quidem subiecti conveniunt: nam eum docent animæ intelligentis facultates, altera per se instituta ad sciendum & contemplandum; altera verò ad opinandum, ut cap. 10. huius libri dictum est; & alias planè constat, Prudentiam non esse sitam in facultate scientie ac contemplative; oportet et sit in facultate animæ opinantæ, quæ dicitur *Opinativa*. Ergo subiectum Prudentiæ atque opinioni commune est eadem facultas animæ opinativa. Quod autem etiam conveniant in obiecto; seu materia circa quam versantur, facile constat: quia tam Prudentiæ, quàm opinio, versantur circa ea, quæ aliter se habere possunt, quoniam contingentes sunt. Prudentia enim veritatur circa ea, quæ sub consultacionem cadunt: hæc autem solùm sunt contingentiæ, seu quæ possunt agi aut non agi. Similitè opinio intrinsecè claudit formidinem partis oppositæ: ideoque est de rebus quæ possunt aliter se habere, saltem relatè ad iudicium opinantis, quoniam non cognoscit rem per causam necessariam; & quod illius sit causa, & quod nequeat aliter se habere. hoc enim proprium est scientiæ.

18 DEINDE Statuit utriusque discrimen duplex ex duplici utriusque proprietate. Quamvis enim Prudentia & opinio conveniant in subiecto, simulque in obiecto, seu materia mutabili; aliunde differunt, quatenus Prudentia non est habitus cum sola ratione coniunctus, sed præterea etiam cum rectitudine appetitus. Vt enim infra cap. 13. huius libri traditur ex profecto, Prudentia est connexa necessariò cum Virtutibus moralibus, quæ rectum & moderatum appetitum constituunt. Insuper & lib. 7. cap. 4. statuitur, neminem improborum esse verè prudentem, quia omnis improbus habet inordinatum appetitum. Est ratio eius doctrinæ nunc breviter indicata, hæc, quoniam eum mens & appetitus sint due potentie adeo viciniæ atque illigatæ inter se, quoties ægrotat appetitus inordinatus perturbacionum ex celi aut defectu, ægrotet etiam ipsum iudicium necesse est. Ergo ut iudicium sit rectum, quæle existit in viro prudente, oportet etiam existere rectum appetitum. Prudentia igitur non modò est habitus cum ratione, sed etiam cum rectitudine appetitus. In quo planè differt ab opinione, quæ pariter esse potest cum appetitu recto, aut non recto. Vade tam improbi homines, quàm probi, suas opiniones virtutumque stabilitur & teneant; cum tamen solùm ij, qui Virtutem colunt, & bene morati existunt, Prudentia præditi sint. **ALIAM**

19 ALIAM Quoque discriminis rationem assignat. postremo verbis capit, quod opinionis sit oblivio, non autem Prudentiæ. Nimirum, opinio ex duplici capite habet, vt faciliè oblivione deleri possit: nam & recognitione acquiritur, quæ oblivioni admodum subiecta est, & nullam per se loquendo firmitatem habet, cum non sit certa omnino de eo, quod affirmat vel negat. Prudentia verò aliter se habet. quod distinctè apparebit considerando eius initium, progressum, ac finem. Initium enim, seu principium Prudentiæ, maxime in nature qualitate nititur: nimirum, in perspicacitate ac tolerantia ingenij, ac peculiari, & apto primarum qualitarum & humorum temperamento. Quare & senes vt plurimum prudentiores iuventus sunt, quoniam hi plus iusto fervidi sunt sanguine, ideoque temere ac precipitanter ad agendum feruntur; illi e contra frigidiore, & sicciore. Quin & inter animantes brutus fornicæ & apes prudentiores habentur, non solum apud Poetas, sed Historicos etiam Naturales, quod idonea & competenti qualitate humorumque mixtione præditi sint. Progressus autem Prudentiæ potius est in noitia practica & experimentalis rerum extendendarum ac fugiendarum: quæ monitis sapientum & experientiarum virorum, atque lectione rerum gestarum, habetur. Finis demum Prudentiæ in splendidissimo Virtutum satellitio, seu comitatu consistit, quæ assiduè pene inclinant & concitant animum ad exercitium honesti, passim ferè & vbique occurrenti.

20 HINC Faciliè evincitur, Prudentiam non subiacere oblivioni: quoniam si de eius principio, seu initio, loquamur, illud sub oblivione non cadit: quoniam non est aliquid cognitione acquisitum, sed à natura acceptum, quod proinde immobile semper consistit. Si de medio, seu progressu, sermo sit, deleri quidem absolute potest per oblivionem rerum à sapientibus præceptarum, aut traditarum in scriptis aliorum: non tamen ita facile, ac opinio: quoniam frequens occasio agendi circa res experendas, aut fugiendas, passim in memoriam revocat, quæ audivimus, aut legimus. Si tandem de fine dicendum sit, manifestum apparet, Prudentiam tot Virtutibus stipatam, passim inclinantibus ad honestum, quod vbique agendum occurrit, non faciliè oblivione deleri posse. Patet igitur, id discriminis inter Prudentiam & opinionem esse,

quod hæc faciliè oblivione deleri possit; illa verò vix, aut ne vix quidem.

21 EX Doctrina hac lucem non modicam affert quod supra lib. 1. cap. 19. dictum fuit: Virtutes, scilicet, morales habere maiorem firmitatem, quam scientias, artes, & disciplinas. Nam licet scientiæ versentur circa res necessarias & æternas, atque adeo ex hoc capite appareant stabiliores, quam Virtutes morales, & Prudentia ipsa, quoniam hæc versantur circa contingentia, aliunde tamen Prudentia & Virtutes morales sunt stabiliores; quoniam in humano ac civili convictu longè frequentior exercitatio illarum occurrit, quam scientiarum. Rarè enim plenam & perfectam rerum demonstrationem assequimur: Virtutum autem & Prudentiæ exercitatio in viro probò, frequens ac pene assidua est. Vnde magis ac magis augentur Virtutes, ideoque firmius animò hærent, ac procul ab oblivione sunt pluraquam scientiæ.

22 IDQUE Præterea experimento patet in ijs, qui ad exitum senium perveniunt, aut in amentiam incidunt, post plures scientias & Virtutes morales iam acquisitas. Obliviscuntur enim omnino scientiarum, & tamen Virtutum antiqua exercitia non intermittunt. Cuius rei illustre testimonium alibi me observasse memini ex Abulensi quodam loco alieno: *Ioannes Agadius Zamorensis, Oratoris Minorum, homo valde doctus qui pleraque voluminum, tam historiarum, quam sapientiarum, edidit, ad tantam pervenit senectutem, ut iam nec litteras nosset, nec sciret se esse, qui prius libros edidisset.* Lege eiusdem Abulensis Indicem littera l. pag. 197. col. 3. Similiter & plures alij senio confecti, prorsus obliviscuntur earum disciplinarum, quas diu noscunt tractarunt. Et tamen, adhuc in ea ætate, repetunt; quantum per vires corporis licet, pia illa exercitia Virtutum, in quibus assidue fuerunt. In amentibus quoque idem sæpe observavimus: nam quarum Virtutum exercitia ijs fuerunt assidua, dum sano iudicio essent; eadem quoque post amentiam maneat: idque quamvis exierarum rerum antea gestarum prorsus immemores sint. Nihil ergo mirum, si Virtutes non faciliè oblivione deleantur, instar opinionum, quæ adhuc infirmius animo hærent, quam scientiæ.

VIDE D. Thom. 2. 2. q. 47. quæ est de Prudentia secundum se, & illius Interpretis.

CAPVT SEXTVM.

De Intellectu.

VM Autem scientia existimatio sit de vniuersalibus, & ijs, quæ necessariò sunt, suntque demonstrabilem, scientiæque omnis principia (est enim ipsa scientia cum ratione principij rei scibilis) nec est scientia, nec ars, nec prudentia. Scientia, quia ipsum scibile, demonstrabile est. Ars, & prudentia, quia in ijs versantur, quæ sese aliter habere possunt. At neque sapientia est. Est enim sapientis, de quibusdam demonstrationem habere. Quòd si ea quidem, quibus verum dicimus, & nunquam falsum in ijs, quæ possunt, aut non possunt aliter sese habere, hæc sunt, scientia, prudentia, sapientia, intellectus, horum autem trium habituum nullus esse potest (atque tres dico, prudentiam, scientiam, sapientiam) restat intellectum esse principiorum.

SYMMA ET EXPLANATIO CAPITIS SEXTI.

Intellectum principiorum esse habitum quemdam Virtutis intellectualis, superadditum intelligentiæ, cuiusque studio & industria aduersum, ac distinctum planè à Scientiâ, Sapientiâ, Arte, ac Prudentiâ. Illustratur sententiâ Aristotelis contra aliquos Interpretum, & ab obiectionibus vindicatur.

CCEDIT Aristoteles hoc capite ad explanandam quartam speciem habitus intellectualis, quam hoc loco *intell.* appellat, id est, *mentem*, seu *intelligentiâ*, ut Cicero loquitur. Latini verò Interpretes, & Philosophi Scholastici dicunt communiter Intellectum primorum principiorum. Porro *intell.* sive mens, aut intelligentia, aut Intellectus; hoc loci non accipitur pro facultate animi vniuersicque nostrum insitâ ad percipiendum verum, sed pro habitu quodam versante circa principia: Dividitur à quibusdam hoc caput in duas partes. Priore illarum asseritur, Intellectum distingui à quatuor habitibus intellectualibus, Scientiâ, Arte, Prudentiâ, & Sapientiâ. Posteriori parte decernit eiusmodi habitum versari propriè circa principia. Nos autem absque vllâ partium divisione putamus illud commodè exponi & illustrari posse.

2. **PORRO** Aristoteles præmittit,

quod supra cap. 3. statutum est, Scientiam esse circa vniuersalia, & necessaria, quæ sub demonstrationem cadunt, veluti conclusiones illatae ex principijs: atque adeò oportere ut sint principia aliqua, ex quibus conclusiones demonstrantur, & omnis earum scientia ortum ducat. Hoc enim statum colligit, debere existere habitum aliquem mentis, qui versetur circa eadem principia. Etenim aliquis habitus mentis est circa conclusiones demonstrabiles ex principijs. Ergo & aliquis etiam habitus esse debet circa principia ipsa indemonstrabilia.

3. DEINDE Pronuntiat, habitum hunc, seu Virtutem mentis, differre à Scientiâ, Arte, Prudentiâ, & Sapientiâ, quæ sunt aliquæ quatuor Virtutes intellectuales. Primum sic ferè probat. Scientiâ solum est de ijs, quæ per demonstrationem innotescunt. Habitus autem, seu intellectus principiorum, non est de ijs, quæ per demonstrationem innotescunt: insitum, principia ipsa sunt indemonstrabilia.

Et

Ergo Intellectus principiorum non est idem, ac Scientia. Secundum, itemque tertium, suadet. Habitus circa ea, quæ se aliter habere possunt, longè differi ab illo, qui versatur in ipsis, quæ aliter se habere nequeunt. Atqui habitus Artis & Prudentiæ sunt circa ea, quæ aliter se habere possunt, ut ostensum est cap. 4. & 5. Intellectus autem circa ea, quæ aliter se habere nequeunt: cum principia ipsa, in quibus versatur, sint omnino necessaria. Intellectus ergo est habitus diversus ab Arte & Prudentiâ. Quorum denique probatur. Habitus qui se extendit ad ea, quæ demonstrari possunt, differt ab eo, qui solum extenditur ad ea, quæ demonstrari non possunt. Sed habitus Sapientiæ extenditur ad conclusiones demonstrabiles: habitus autem Intellectus ad sola principia indemonstrabilia. Ergo habitus Sapientiæ differt ab habitu Intellectus.

4 SED Occurrit statim difficultas Communis Interpretum: quorum aliqui volūt, Intellectum differre quidem à quatuor habitibus Intelligentiæ prædictis; non tamen proprie esse habitum, sive Virtutum intellectuales, sed ipsam nudam potentiam intelligendi, absque præsidio aliquo Virtutis, vel habitus superadditi. Idque probare conantur multiplici ratione, argumentoque.

5 PRIMO Enim, nullus habitus Virtutis est nobis inditus à naturâ, sed doctrinâ atque exercitatione acquiritur (ut supra lib. 2. cap. 1. & 5. ex professo traditum est. Atqui Intellectus principiorum est nobis inditus à naturâ. Non ergo est habitus Virtutis. Minor propositio, in qua est difficultas, suadet. Quoniam inditum est nobis à naturâ, ut à primis principiis, & vniuersalibus, ad peculiaria & singularia procedamus. Intellectus autem est circa prima principia & vniuersalia. Ergo est inditus nobis à naturâ.

6 CONFIRMATVR. Ideo constituuntur habitus Virtutum intellectualium in anima, quia vis eius innata non est satis per se idonea ad proferendos actus cognoscendi aliquod determinatum genus veri: proprie atque per se facile & expedite illud cognoscat, indiget præsidio aliquo Virtutis, seu habitus superadditi. Hæc autem ratio, nullum habet locum circa principia: quoniam quælibet anima rationis compos statim, & absque difficultate vlla, cognoscat veritatem principiorum. Non ergo locum habet in anima quispiam habitus, seu Virtus intellectualis circa principia.

7 VRGETVR Amplius. Omnis habitus Virtutis difficulti loco positus est, atque in arduo versatur: ut ostensum est allegato cap. 5. libri secundi. Atqui intellectus principiorum non est difficultis, nec in arduo versatur. Ut enim ait Boetius lib. de Hebdomadibus, Intellectus est communis animi conceptio,

quam vnusquisque probat auditam: quoniam principia ipsa sunt per se nota, quæque primâ ac simplici apprehensione sui assensum statim extorquent. Intellectus igitur non est habitus Virtutis.

8 SECUNDO. Omnis habitus Virtutis versatur in ea materia, in quâ accidere potest peccatum & error. Ideoque supra lib. 4. cap. 1. statuta fuit necessitas Virtutis superadditi, ut homo instruat competentem aliquo præsidio ad declinandum ab exuperantia & defectu, in quibus est assiduum periculum erroris & peccati. Atqui Intellectus non versatur in materia, in quâ possit esse peccatum & error. Versatur enim circa principia, in quibus errare aut decipi non potest: ut idem Aristoteles docet 2. Metaphysicæ, & confirmat pro verbo illius temporis perualgato: *In foribus quis errat?* quemadmodum enim qui in foribus alicuius domus est, non potest errare, seu ignorare domum: ita aëno ob oculos mentis habens prima principia, per quæ ingredimur ad res cognoscendas, errare potest circa eadem prima principia. Intellectus ergo principiorum non est habitus Virtutis.

9 TERTIO. Eodem modo se habet potentia intelligendi in ordine ad prima principia, sicut voluntas in ordine ad vltimum finem. At voluntas ita se habet in ordine ad vltimum finem, ut nullo habitu sibi superaddito eget ad ipsum amandum: nimirum, innata vi atque inclinatione sua fertur in amorem vltimi finis sui. Ergo nec potentia intelligendi eget vlllo habitu superaddito ad cognoscendum prima principia.

10 VERVM Auctores prædicti proculdubio deserunt Aristotelem: qui aperitissime hoc ipso libro capite tertio, receiuit Intellectum inter quinque habitus Virtutum intellectualium. Præmiserat enim vltimis verbis capitis secundi: *καὶ ἀρετὴν ἐστὶν, &c. Quibus habitibus maxime pars utraque verum dicit, ij sunt amaran virtutes.* Et statim initio capitis tertii: *De ipsis igitur* (nimirum, habitibus eisdem, seu virtutibus virtuosæ facultatis intelligentis) *varius dicamus oportet, alius initio sumpto. Snt itaque ea, quibus verum anima dicit affirmando, aut negando, numero quinque. Hæc autem sunt ars, scientia, prudentia, sapientia, intellectus.* Quam eandem doctrinam divisionemque palam supponit, & confirmat hoc ipso capite. Si autem Intellectus est habitus Virtutis intellectualis, debet omnino differre à potentia intelligendi. Et enim omne quod naturâ insitum, cuiusque homini est, & à prima ipsius productione trahitur, omnino differt ab eo, quod non est naturâ insitum, nec trahitur à prima hominis productione, sed potius exercitatione, aut doctrinâ acquiritur. Atqui potentia intelligendi est

naturâ infra cuilibet homini, trahiturque à prima productione; nullus autem Virtutis habitus natura infusus est, aut trahitur ab ipsa productione; sed postea exercitatione aut doctrinâ acquiritur: vt lib. 2. cap. 1. & 5. probatum fuit. Si ergo Intellectus principiorum est habitus Virtutis, omnino differet à potentia intelligendi. Quare sicuti hæc, quamvis naturalis inclinatio vultur circa omne verum, tanquam obiectum sibi adæquatum, eget habitibus superadditis, quibus prompte, facile, & delectabiliter, percipiat verum ipsum; tum theoreticis, vt Scientiâ, & Sapientiâ; tum practicis, vt Prudentiâ & Arte: ita etiam licet naturalis inclinatio vultur circa prima principia, adhuc eget habitu superaddito, quo prompte, facile, & delectabiliter, percipiat veritatem ipsam primorum principiorum.

11 PRÆTEREA. Naturalis intelligendi facultas eget habitu superaddito circa omne id genus verum, in cuius cognitione quodammodo errare potest. Atqui circa cognitionem principiorum errare quodammodo potest: nimirum, illorum quæ simpliciter prima, & maximè evidentia non sunt. Quod experimento constat, non modò in hominibus amulsis, aut è media plebe, qui aliter de rebus ipsis iudicare solent, quàm exigant principia rerum; sed etiam in ijs, qui eum aliâ Philosophi haberentur, circa cognitionem principiorum errarunt: vt patet in Heraclito & Anaxagora, quos Aristoteles lib. 4. Metaph. eam ob causam reprehendit: similiterque in Parmenide ac Melisso, ac Zenone Eleate, alijque, quos in libris Physicorum eodem nomine impugnat. Ergo naturalis intelligendi facultas eget habitu superaddito circa cognitionem principiorum, vt ab omni errore libera sit: saltem circa cognitionem illorum, quæ non sunt per se atque omnino evidentia.

12 ULTERIVS. Permissio gratia quoddammodo intelligendi errare vix, aut ne vix quidem possit, circa principia, adhuc id certum est, atque experimento comprobatum, post crebram mentis exercitationem in speculandis primis principijs, comparari, seu adquiri facilitatem quandam & promptitudinem ad ea penitus cognoscenda. Hæc autem ratio sufficeret ad attendendum in mente locum habere quandam habitum speculativum eorundem principiorum. Nam sicuti ex simili facilitate, & promptitudine, quam experimur in mente post crebram exercitationem circa veritas theoreticas, aut practicas, colligimus existentiam habitum superadditorum Scientiæ & Sapientiæ, itemque Prudentiæ & Artis; eodem quoque fundamento colligere possumus existentiam Intellectus superadditi, seu habitus principiorum.

13 IN SUPER Idipsum evincitur,

iuxta communem sententiam traditam à D. Thoma 1. p. q. 79. art. 12. & 2. q. 47. art. 6. quod, nimirum, in mente, sit habitus intellectualis superadditus, quem sinderesim dicunt, circa prima principia practica, & qualia sunt, malum fugiendum esse, & bonum amandum, ius suum unicuique tribuendum, nulli irrogandam iniuriam. quæ quidem omnia, non minùs evidentia sunt, quàm principia speculabilia, nec minùs naturali mentis acuminè innotescunt; quasi sponte suâ. Ergo & similiter debet esse aliquid habitus menti superadditus circa principia speculabilia, nõ obstanti quod quædam illorum evidentia sint, & sponte suâ naturali mentis acuminè innotescant.

14 ALII Interpretes, cum viderent, nullo modo statui posse identitatem mentis, seu potentie intellectualis cum intellectu principiorum, dixerunt, hunc quidem esse habitum Virtutis superadditum; non tamen villo modo acquisitum, sed inditum à natura: quoniam simul cum potentia intelligendi infunditur, abque villo studio, aut exercitatione instruitur.

15 CÆTERVM Et ij procul ab errant à sensu Aristotelis: qui allegato lib. 2. huius Operis cap. 1. & 5. universè negans Virtutes esse nobis inditas à natura, docensque illas omnes acquiri studio nostro, id est, doctrinâ, exercitationeque; & aliunde in præsentia, non aliter Intellectum principiorum esse habitum Virtutis; consequenter docet, ipsum non esse naturæ inditum ab ipsa generi, sed partem studio & labore vniuscuiusque.

16 DEINDE Idipsum refellitur multipliciter. PRIMO: Quia naturæ beneficio nõ inditur homini, nisi id, quo simpliciter eget, vt sit, & operetur. cætera autem, quæ solum conferunt ad operandum meliùs, seu faciliùs, committuntur vniuscuiusque industria ac studio adquirenda, medijs potentijs in eum sine concessis, idoneisque. Neque alia est ratio, cur ab ipsa generatione non trahamus habitus disciplinarum, & Virtutum, tam moralium, quàm intellectualium, nisi quod ex non sint necessaria simpliciter vt simus & operemur, sed ad meliùs & faciliùs operandum dumtaxat. Atqui Intellectus, seu habitus principiorum, non est simpliciter necessarius vt simus, cum non spectet ad complementum essentialè, aut conaturalè; neque etiam vt operemur; cum possit absolute sine illo mēs aliteri principijs evidentibus, sed tantùm ad alienandum meliùs & faciliùs. Ergo non est habitus naturæ beneficio inditus homini, sed partus studio ac labore vniuscuiusque.

17 RVRSVS. Quæcumque nobis indita sunt natura, nec augentur intendunturve exercitatione, nec minuuntur remittunturve per cessationem ab actu, sed eadem ubique manent;

ñent: vt patet in pōtentijs animi, quoniam ipsi naturā inditit sunt. A qui experimento diuturno patet, habitum principiorum intēdi exercitacione, & remitti per cessacionem ab actibus attendendi principijs. Qui enim crebrō ijs attenditor, percipit in seipso facilitatē & prop̄ritudinem attendendi prae illo, qui cessat, seu non solet attendere, quod in omnibus habitibus est argumentum manifestum intensionis, remissionisque. Ergo habitus principiorum non est nobis natura inditus.

18 DENIQUE Idipsum evincitur ex doctrinā illā communiter admissā Aristotelis lib. 3. de Anima textu 1.4. i. a. entis, intellectum nostrum ante adventum imaginum, seu specierum, esse instar tabulæ levīs & rāz, in quā nihil est depictum. Hinc autem colligitur, in ipso intellectu nullum habitum naturaliter inditum praeexistere circa principia: quoniam sic intellectus ante adventum specierum non esset omnino nudus, seu instar levīs tabulæ: insuper & necessario praeexistere: cum speciebus etiam à naturā inditis ad cognoscendum eadem principia: quoniam quilibet habitus existens in pōtentiā cognoscendī vim habente, exigit naturaliter & necessariō consortium specierum representantium illius obiectum. Cū igitur certum exploratumque sit apud omnes, intellectum nullas habere species naturā inditas, sequitur planē, neque in ipso esse naturā inditum habitum principiorum.

19 NEQUE Obstat quod aliqui objiciunt ex D. Thomā 1.2. q. 51. art. 3. docente, habitum hunc partim esse naturalem, partim studio atque inusu cuiusque exercitacione adquisitionem. Inde enim nihil adversus nos inferitur, sed solum colligitur, habitum ipsum initium aliquod habere in ipsā naturā, in eāque veluti in semine contineri. Ex hac autem doctrina, quae verissima est, nullatenus colligitur habitum ipsum in se inditum à naturā esse, seu non adquisitionem: nam eodem modo Arist. loquitur de habitibus Virtutum generationem ijs ipsis locis, in quibus expresse negat illas esse naturā inditas. Et enim supra lib. 2. cap. 1. inquit: *Neque igitur natura, neque prae naturam in nobis virtutes efficiuntur: sed idonei quidem ad ipsas suscipiendas sumus natura: suscipimus autem ipsas atque perficimur per consuetudinem.* Similiter & infra cap. tertio decimo huius libri ait: *Omnes enim singuli mores in se quoddammodo natura videntur. Et enim & iusti natura, fortesque, atque ad temperatiam nati videntur: cetera iue consuetudinem habemus ex ipso ortu.* Et tamen omnibus in consello est, nullam Virtutem ex ijs omnibus in seipsa consideratam, sive in ratione habitus, naturā instam nobis esse. Vnde post verba relecta subdit: *Seu esse tamen quoniam aliquid aliud, quod est proprie bonum, & talia nobis*

alio modo inesse. Nimirum, exercitacione ipsa studemus, vt nobis ipsis adquiramus habitus illos Virtutum, quorum initium, seu semina sola à naturā accipimus. Idem ergo dicendum de habitu principiorum, inchoatum esse ab ipso ortu, & illius semina contineri in naturā rationali: non quidem ita, vt habitus ipse praeexistat secundum suam entitatem in gradu aliquo, adhuc remisso: sed quoniam natura rationalis ex seipsa capacitate inditam habet assentiendi simpliciter principijs, ac medio assensu generandi sibi habitum principiorum.

20 SIC Etiam idem Aristoteles lib. 9. Metaph. docet naturā rationali ab ipso ortu inesse semina, seu inchoationem aliquam scientiæ, quam postea discit. Ait enim: *τὸ μαθητὸν ἀνάγκη ἔχει τὴν ἐπινοήσασθαι ἴσως.* *Discentem necesse fortasse est aliqua scientia habere.* Vbi τὸ ἴσως fortasse, non dubitantis est, sed assentis ex coniecturā probabili, vt solenne est Aristoteli, dum eo titolo loquitur. Et tamen inde non colligitur, habitum scientiæ penes aliquid suæ entitatis, sive in gradu intenso, sive remisso, inditum esse naturaliter, sed solum inferitur, in ipsa natura esse quaedam semina, id est, capacitatem naturalem ad acquirendum habitum scientiæ. Quo sensu intelligendus D. Thom. eodem loco lect. 7. dum ait: *In ipsa ratione praeinsunt quaedam semina & principia scientiarum & virtutum, virtute quorum potest homo aequaliter exire in scientia & virtutis actum, antequam habeat habitum scientiæ & virtutis: quo adeptus, operatur perfectē, prius autem imperfectē.*

21 ADHVC Tamen id discriminiū est inter habitum principiorum, & ceterarum Virtutum intellectualem; quod natura rationalis per prius sit initium, seu inchoatio illius, quam aliorum habituum. Quomodo enim principia sunt naturæ ordine priora conclusionibus; ita & habitus principiorum naturæ ordine prior est ceteris habitibus versantibus circa conclusiones: ac proinde potius ad prius quoddammodo in facultate instā naturæ rationalis continere. Vt enim opportunè monet Albertus Magnus hoc lib. 6. tract. 2. cap. 18. solo habitu principiorum, prout distincto à ceteris Virtutibus intelligentiæ, assentitur promptè ac facillè primis principijs, theoreticis, & practicis: ideoque ab eo Scientia, Sapientia, Prudentia, & Ars, firmitatem suam accipiunt, & constantem veritatem. Quod exponit dūdo exemplo à causis naturalibus, quæ omnes pendunt à prima causa, seu intelligentiā Dei, sine cuius directione, atque influxu, illæ nihil omnino operari, seu ad effectum perducere possunt: quamvis Deus ipse absque consortio causarum succedantur positæ quilibet moliri & efficere. Ita etiam quoddammodo, habitus principiorum secūm à ceteris Vir-

rebus intelligentē; potest agere, seu assentiri primis principiis, etiam promptē ac facillē: ceterum Virtutes ipsę nequeunt procedere circa sua objecta, nisi que firmiter assentiri, nisi eo habitu prævenire, & quasi manu ducēte: quoniam omnis assensus præstus conclusivus, ac principis eius proximis, seu non primis, pendet omnino atque oritur ab assensu præstato primis principiis, ac maximē universalibus per habitum, sive intellectum principiorum.

22. IDQUE Verissimum est, quavis in ipso aliarum Virtutum intellectualium exercitio, videatur hic habitus nihil confectę, aut agere; sed solum in apertum se profertre Sapientia, Scientia, Prudentia, aut Ars; omnesque disputationis partes explere. Adhuc enim habitus principiorum plurimum confert, & in ipsis aliorum habituum actibus exercet vim suam, virtute saltē, & veluti radicem eorū, quibus totam quantum firmitatem habent, communicat. Quod vel exinde comprobatur, quod si augmentatio, seu ratiocinatio ab alijs habitibus procedens redordienda sit, & revocanda ad sua prima capita, opus omnino sit, ut retextatur vbi que ad prima principia, que, si theoreticę seu speculabilia sunt, spectant ad Intellectum, sive habitum principiorum speculabilem, de quo agimus: si autem practica, pertinent ad Sinderesim, de qua supra num. 13. dictum est.

23. QVONIAM Verō hoc ipso loco docet Aristoteles, principiorum non esse Scientiam, nec Artem, nec Prudentiam, id est, principia ab ijs habitibus non demonstrari, aut probari, sed supponi ut certę; observandum est cum Accaiolo in præsentiarum principia demonstrationum, ex quibus oritur Scientia, bifariam dividi. Quędam enim dicuntur axiomata, seu dignitates: quędam verō theses, seu positiones. Axiomata, seu dignitas, est oratio indemonstrabilis, nullaque probatione indigens ut moveat ad sui assensum, quoniam ex se, atque ex prima apprehensione vocum, seu terminorum, vt aiunt, innoscit. Talia sunt principia illa prima speculabilia. *Quodlibet est, vel non est; & Omne totum est maius sua parte: si milititerque practica: Bonum est prosequendum, & Malum non est faciendum:* ac similiter, *Quod tibi non vis, alteri ne feceris.* Appellari autem meritis solent conceptus animi: quoniam percipiuntur animo statim ac naturaliter ab hominibus, nescientibus, vt inquit Averroes, vnde id habeant: dicunturque principia complexa, quoniam in ijs aliquid affirmatur, aut negatur: quod pertinet ad operationem mentis complexam, que est iudicium. Thesis autem, sive positio, est quidem principium, non tamen primum & universale simpliciter, neque ad evidens, vt omnibus ex prima terminorum apprehensione innoscit. Dividiturque

in suppositionem, & definitionem. Suppositio est principium complexum, quod Aristoteles exponit in Posterioribus dum ait: *Rursus ea quidem positivum, quę utramvis cruntiationis partem accepit, esse, inquam, quippiam, aut non esse; suppositio dicitur.* Definitio autem est principium incomplexum, vt ipse eodem loco tradit. Porro definitionem differre ad suppositionem, probat exemplo à Mathematicis petito: nam quid sit unitas, quod spectat ad definitionem, non est idem, ac esse unitatem, quod pertinet ad suppositionem.

24. QVO Sic explicato & statuto, placet, & in aperto est mens Aristotelis, dum à hoc loco, principiorum non esse Scientiam, nec Artem, nec Prudentiam. Sive enim loquatur de principijs universalibus & primis simpliciter, que dicuntur axiomata, seu dignitates, sive de minis universalibus, que appellantur theses, & dividuntur in suppositionem, ac definitionem; illa non demonstrantur ab ijs habitibus, sed supponuntur vera. Et præsertim priora illorum omnino indemonstrabilia sunt, quoniam non est aliquid prius; ex quo inferantur. Alioquin non essent prima principia simpliciter: aut certe oporteret potest inferri & redordiri in infinitum. Quare superest, vt eorum principiorum cognitio spectet ad Intellectum, qui dicitur habitus principiorum, & nullam vim haberet demonstrandi, cum non sit circa objectum demonstrabile; sed tantum assentendi naturaliter, supposita apprehensione terminorum.

25. SED Dices, etiam ad habitum Sapientiam spectare, vt assentiaris principijs. Quod non obicitur indicat Philosophus in præsentia, nam docet, Sapientiam differre ab Intellectu, quoniam hic nihil demonstratione Sapientię autem, seu *Sapientis esse de quibusdam demonstrationes habere.* Vbi dicitur de quibusdam, docet demonstrationem habere à sapiente, videtur plane non spectare ad ipsam, vt demonstrat circa omnia, que sub Sapientię considerationem cadunt. Non ergo proprium est Intellectus, seu habitus principiorum, versari circa principia indemonstrabilia, sed commune etiam Sapientię.

26. HVIC Obiectioni occurrendum videtur asserendo, solius habitus principiorum esse proprium, vt versetur circa principia simpliciter prima, quę sunt speculabilia, & practica num. 23. aliquidque maiori aut minori facilitate, promptitudine, & claritate, secundum quod habitus ipse magis aut minus ingenius exierit per repetitionem actuum in eadem materia, & que hoc quidem sine ullo ordine ad demonstrationem. Habitus autem Sapientię est magis attentus principijs

verum; tum primis, tum & secundis dignitate: qualia videntur illa duo, quibus nititur Sapientia naturalis, id est, Metaphysica: scilicet, *Quæ sunt eadem vni tertio sunt eadem inter se*; & *Quæ sunt eadem inter se, distinguuntur ab vno tertio*. Nimirum, Sapientia, seu Metaphysica, ijs principijs insistit, vt conclusiones suas demonstrat; eaque subministrat alijs scientijs sibi inferioribus, quas subalternatas dicunt. Denique scientiæ omnes peculiare nituntur proprijs principijs, & sue ipsarum materiæ proximioribus, quæ appellari possunt principia tertij generis, quoniam adhuc minus nota sunt, minusque vniuersalia principijs, quibus Sapientia insistit: ex ijsque procedunt ad suas conclusiones demonstrandas. Ex quibus omnibus ad obiectiorem propositiõnam aliquid in promptu est solutio. Faciemur enim, ad Sapientiam spectare vt principijs assentiatur, non tamen sine ordine ad demonstrationem; quoniam hoc proprium est Intellectus, seu habitus principiorum: sed vt demonstret conclusiones suas. In quo etiam Sapientia differt à Scientia. Illa enim altioribus principijs assentitur, quamvis non omnia sint simpliciter prima: hæc verò inferioribus, & sue materiæ proximioribus, seu immediatis, vt supra cap. 3. huius libri dictum est, & iterum redibit sermo cap. sequenti.

27. ADDENDVM Denique, consequenter ad doctrinam *num. 11.* traditam, habitum principiorum, seu Intellectum, non solum assentiri primis principijs simpliciter, sed etiam cæteris alijs quibuslibet indemonstrabilibus, & eò pluribus, ac similiter eò facilius ac clarius, quò intensior fuerit assidua, & vivida exercitatio. Assentiri tamen ijs absque vilo ordine ad demonstrationem: & in hoc differt à Sapientia, & Scientia, quæ dum præstant quidem assensum proprijs ipsarum principijs, in ordine tamen ad demonstrationes faciendas intra propriam materiam.

28. IAM Verò haud difficile erit occurrere difficultatibus propositis à *num. 5.* AD I. Negamus habitum principiorum esse indium nobis à naturâ: cum satis superbe ostensum sit, illum studio & industria vniuersitatis parari. Neque oppositum, vel in speciem, probatur ex progressu illo ab vniuersalibus ad peculiaribus: quoniam licet ille sit conformis naturæ, adhuc tamen, vt promptè ac facilliter omnino fiat, præsupponit habitum versantem circa principia vniuersalia, & prima, sicuti & habitum alium circa minus vniuersalia, aut etiam peculiaribus. Quare sicuti exinde non probatur, naturam rationalem nullo habitu superaddito egere ad cognoscendum veritates minus vniuersales; ita neque evincitur, illam non egere su-

peraddito habitu principiorum primorum, & vniuersalium; vt, nimirum, ea promptè, ac facilliter cognoscat, & clarius, ac clarius peneiret.

29. AD Confirmationem patet ex ea ipsa doctrina. Quomuis enim natura rationalis se sola sufficiat ad assentiendum primis principijs, non tamen promptè ac facillè: sicuti licet simpliciter potens sit discurrere, ac demonstrare veritates quarumlibet scientiarum in singulari ante habitum ipsarum proprium sibi superadditum, adhuc ijs eget ad id præstandum promptè facilliterque. Quare ex hoc ipso ferè capite oportet agnosceie habitum principiorum naturali intelligentiæ superadditum.

30. AD Instantiam vlietorem, quæ assumitur, Virtutem omnem in arduo, ac difficili positam esse, respondetur similiter, quævis facile sit assentiri principijs primis secundum se inspectis; adhuc tamen difficile esse admodum ea penetrare secundum ea omnia, quæ circumstant. Licet enim absque negotio innotescat, quodlibet esse aut non esse, nihilque simul esse & non esse, & omne totum esse maius sua parte; attamen non omnes absolue, & perfecte, vel æquali facilitate, claritate, aut constantia, veritatem eorum principiorum intuentur, aut comparant extrema eorum inter se: ideoque vel ex hoc capite oportet cognoscere habitum principiorum intelligentiæ naturali superadditum. Mitto, quod *num. 27.* monui, eundem habitum etiam versari circa principia non prima, quæque non omnibus in prospectu sunt, imò, & quibusdam, etiam Philothophorù, arcana fuerunt. Quare habitus principiorum ex eo potissimum capite, quo extenditur ad cognoscenda hæc principia non prima, in difficili atque arduo versatur; & per consequens habet rationem Virtutis.

31. AD II. Patet ex modò dictis, posse esse errorem; seu peccatum circa principia, quæ non sunt simpliciter prima, & dicuntur iheses, seu positiones: & iam supra observavimus ex eodem Aristotele, Heraclitum atque Anaxagoram circa illa errasse. Circa ea verò, quæ prima simpliciter sunt, licet nequeat esse peccatum aut error, si solum abstractè & secundum se considerentur; potest tamen esse in concreto, vt aiunt, & iuxta circumstantias subiecti ac prædicati, cui adaptantur.

32. AD III. Est apertum discrimen inter voluntatem, & intellectum. Voluntas enim nullam omnino difficultatem pati potest in amando suum vitium finem, abstractam à vero & apparenti, qui est bonus in communi, seu Felicitas, sive solida, sive apparentis, vt supra lib. I. constitutum est: ideoque solum eget prævia propositione, & directione

intellectus, absque aliquo habitu sibi superaddito. In intellectu autem opposita ratio vergit, cum per seipsum debeat cognoscere, & dirigere; ac plane errare possit circa principia non prima; imò & circa prima ac notissima, eo modo, quo paulo ante dictum est. Merito igitur Aristoteles hoc loco inter ha-

bitus Virtutum intellectualium recenset Intellectum principiorum, illumque ratione essentiali, ac munere proprio distinguit à Scientia, Arte, Prudentia, & Sapientia.

VIDE D. Thom. 1. 2. q. 57. art. 1. & 2. atque eius Interpretes.

CAPVT SEPTIMVM.

De Sapientia.

SAPIENTIAM Autem in artibus ijs tribuimus, qui in ipsis sunt exactissimi. Phidiam enim sapientem sculptorem lapidum dicimus, & Polycletum, statuarium item sapientem. Atque hic per sapientiam nihil aliud intelligimus, quam ipsius artis virtutem. At quosdam etiam esse sapientes omnino, non aliqua ex parte, nec aliquid aliud, quam sapientes arbitramur, vt in Margite dixit Homerus:

Divum is munere, nec fossor, nec durus arator,

Nec sapiens alia vlla nimirum exitit arte.

Quare constat exactissimam scientiarum ipsam sapientiam esse. Sapientem ergo non solum ea scire, quæ ex principijs cognoscuntur, sed etiam circa principia dicere vera oportet. Quare sapientia, intellectus est, & scientia, & (vt caput habens) scientia rerum earum quæ summis afficiuntur honoribus. Perabsurdum est enim si quispiam facultatem civilem, aut prudentiam studiosissimam esse putet, si non sit homo eorum optimum, quæ sunt in Mundo. Quòd si salubre quidem, ac bonum aliud est hominibus, aliud piscibus, album autem, & rectum semper est idem, & sapiens omnis idem profectò, prudens verò diversum dixerint esse. Quod enim circa se ipsum rectè singula perspicit, id prudentiam habere dixerint, & huic ipsa commiserint. Quapropter & nonnullas belluas prudentiam habere dicunt, quæcumque in sua vita providendi vim habere videntur. Constat autem, eandem non esse sapientiam, & facultatem civilem. Nam si eam facultatem sapientiam esse dicent, quæ circa commoda propria versatur, multæ sanè sapientiæ erunt. Non enim vna circa omnium animalium bonum, sed alia, atque alia circa vnumquodque versatur, nisi de omnibus, quæ sunt, vna sit & facultas medendi. Quod si homo præstantissimum esse cæterorù animalium

diceretur, nihil refert. Etenim homine sunt alia longè diviniore natura: ut ea maiestissimè, ex quibus ipse constitit Mundus. Patet igitur ex ijs, quæ diximus, sapientiam scientiam esse, & intellectum eorum, quæ honorabilissima sunt natura. Quapropter Anaxagoram, & Thalem, & similes, sapientes quiddem, at non prudentes inquiunt esse, cum vident ipsos propria commoda ignorare. Et superflua quidem, & admiranda, & difficilia cognitu, divinaque scire ipsos: sed inutilia dicunt, quia non quærunt bona humana. Prudentia autem circa humana versatur, & in quibus habet consultatio locum. Prudentis enim hoc maximè opus dicimus esse, bene, inquam, consulere. Consultat autem de ijs nemo, quæ aliter sese habere non possunt, & quorum non est aliquis finis: atque is ad bonum agendum. Is autem ad bene consulendum est simpliciter aptus, qui coniectura quod est homini optimum eorum, quæ cadunt in actionem, excogitando mente capere potest. Neque prudentia est universalium solum, sed singula etiam oportet cognoscere. Est enim activa: & actio circa singula ipsa versatur. Quapropter, & nescientes nonnulli, magis, quam nonnulli scientes, idonei sunt ad agendum: & in cæteris ij, qui sunt experti. Nam si quispiam sciat leves carnes facilè concoqui, ac esse salubres, quæ verò sint leves ignoret, non efficiet sanitatem. Sed qui scit avium carnes leves esse, atque salubres, is efficiet magis. Prudentia autem est activa. Quare utramque cognitionem, aut hanc potius habere oportet. Fuerit autem quedam & hæc architecturæ subiens rationem.

SYMMA ET EXPLANATIO CAPITIS SEPTIMI.

Quid sit Sapiencia, cum generatione & latè accepta, tum speciatim & angustius. Quæ ratione sit intellectus & scientia honorabilissimorum, ac veluti caput habens.

Quibus nominibus differat à Prudentia & Politica.

Eam in materia longè alia versari.

AGITVR Iam modo de nobilissima Virtute inter omnes quinque intellectuales, quam Arist. Græcè appellat Sophiâ, Latini cum Ennio, ac Cicero. ne lib. 1. *Offic. sine*, Sapienciam dicimus. Est autem nomen homonymum, sicuti & vus, & *oponnis*, *Intellectus*, & *Prudentia*: nam quandoque latius, quandoque angustius sumitur, ut mox patebit. Porro scopus Philosophi in hoc capite est, ostendere quid sit Sapiencia, examinareque an sit præstantissi-

ma inter Virtutes intellectuales, & in quibus differat à Prudentia. Dividitur caput commodiori distributione in quatuor partes, quamvis Aeciaolus in duas tantum illud parriatur. In prima præmittitur, aliquos dici sapientes ex parte solum: alios simpliciter & omnino: Sapienciâ verò ex intellectu & Scienciâ consurgente esse honorabilissimâ. In secunda docet, doctrinâ Civilem, seu Prudentiâ non esse habitum intelligentiæ præstantissimû, nec Sapienciâ honorabiliozem. In tertia assignatur discrimen ex parte materie, in qua versatur uterque habitus: in-

indeque confirmatur excessus Sapientiae supra Prudentiam. In quarta denique tradit, Prudentiam, non solum communia, & generalia attendere (id quod Sapientia agit) sed etiam, ac potissimum quidem, singularia, & peculiariora.

2 CIRCA Primam partem incipit exponere rationem propriam Sapientiae, quaerentando & velutando solum, ab-acceptio- ne illius impropria. Quemadmodum enim capi- e quinto docuit, quandam esse Prudentiam latiori significato acceptam, quae dicitur pec- culariis, seu ex parte solum, & tribuitur arti- ficibus peritissimis in qualibet arte, non in- genua ac liberalis solum, sed etiam servili; ut in ea nominatim, & cum addito prudentes dicantur: ita etiam nunc observat, Sapientiam quandoque latius usurpari pro perfectione ex- quisita cuiuslibet in ea arte, quam proficitur, qualiscumque ea sit. Vnde apud Graecos so- lemne fuit eximios pictores, statuarios, & quoslibet alios praecellentes artifices, dicere *σοφους, sapientes*, non quidem simpliciter, sed ex parte solum, sive in sua arte tantum ut le- gere est apud Platonem in *Theaet.* & *Theaete- to*, ac Suidam in verbo *σοφία*. Exemplis rem illustrat Aristoteles, tum in Phidias, quem ap- pellat hoc loco *καθηγητής*, id est, lapidum (sculp- torem), aut sculpsitorem; quaeque alij inde pot- tissimum celebrant, quod Athenis elegantis- simam Minervae statuum ex ebore fecerit, alti- tudinis viginti sex cubitorum: tum etiam in Polylecto, quem cognominat *ἀνδραγαθηστής*, id est, statuarium generatim. quavis aliorum scriptis proditum sit, illum ex parte nominatim ita ut facile, praesertim illas, quae passim à Poetis, celebrantur, & integ- ros, à Statio Papinio *lib. 4. Sylv. 6.*

3 HIS Autem relictis, pergit ad ex- ponendum quanam sint *σοφία ὅλων, ἢ οὐ κατὰ μέρος, sapientes omnino, & non ex parte*: id est, proprie simpliciterque sapientes. Eos vero alicui esse, quibus non aliqua solum, sed omnia nota, ac perspecta sunt: ut potè omnino contrarios ijs, qui nihil omnino sciunt, neque vllā prorsus arte exculti sunt, ut ex parte saltem & improprie prudentes dicantur. Horum exemplum subiicit ex Home- ro in *Margarite*. Sic enim inscripsisse dicitur quoddam poema ludicrum, cuius meminit idem Aristotel. in *Arte Poetica*, & Plato in *Alcibiade posteriore*: quavis temporum iniu- ria perierit. Plutarchus tamen, & D. Basilius, hoc loco allegati à Giphanio, nolunt id opus- culum fuisse Homeri, sicuti nec Barrachomyo- machiam. Porro Margites ipse dicitur fuisse stultissimus, atque insulsiusimus hominum. de quo Homerus ipse hoc loco allegatus ac- cinit;

Τὸν δὲ ἄρ' ἀρ' ὑπερλήγη, &c. id est;
Hunc neque sossorem voluerunt numina di-
vium
Esse, nec agricolam, nec in villa prae-
rea re

Scitum aut egregium.

Refert autem Erasmus ex Suida, usque aded stupidum fuisse eundem Margitem, ut non po- tuerit numerare supra quinque: ducta etiam uxore, non aulum eam attingere, veritum ne se apud matrem incusaret. insuper & factum iam iuvenem interrogasse matrem suam, an ex eodem patre natus esset. Vnde & apud Au- rores Margites stultitiae celebris est. Hinc illud Luciani in *Hermotimo*: *Existimas te cum Margite quopiam loqui?* Similia, aut eadem pene. leguntur de alijs fatuitate nobili- bus apud eundem Homerū, & Eustathium eius Interpretem *lib. 10. Odyss.* ac Zenodotum. Legendus idem Erasmus in *Adagio, Stultior Meliside.*

4 ITAQUE Sapientis nomen sim- pliciter ijs daturat tribuitur, qui Margiti omnino contrarij sunt: quoniam eum ille omnium scientiarum, & artium, ac genera- tim eorum omnium, quae ad vitam humanam & civilem convictum attinent, ignarus om- nino existerit: Sapiens è contrà rerum om- nium scientissimus est, seu notitiam absolutis- simam, limatissimam, & in Graeco habe- tur, *ἀντιβουλῆτο, exquisitissimam* habet. Vnde infert Aristoteles, sapientem non solum scire conclusiones, seu conclusiones ex prin- cipijs deducas, sed etiam verum iudicium ferre circa ipsa principia, eaque penetrare, & in- trospicere. Indequè colligit, Sapientiam esse aliquid constans ex intellectu & Scientia ex illo quidem, quatenus optime novit prin- cipia, absque discurfu aliquid: ex Scientia au- tem, prout certissimè ac firmisimè infert con- clusiones.

5 SED Tamen idipsam satis dif- ficile apparet: quòd, nimirum, Sapientia sit Intellectus, ac Scientia, ut inquit hoc loco Aristoteles. Constat enim ex dictis hoc ipso libro *cap. 2.* esse quinque habitus intel- lectuales diversos: inter te, Intellectum, Scien- tiam, Artem, Prudentiam, & Sapientiam; Constat vterius, vnumquemque eorū esse qua- litatem simplicem. Igitur Sapientia neque est Intellectus, neque Scientia, neque aliquid con- stans, seu compositum ex vtroque. Praeterea. Multi doctorum hominum praesui sunt habi- tibus Intellectus & Scientia, Geometriae v; g. aut Arithmeticae; qui tamen non sunt sim- pliciter Sapientes, seu praedicti Sapientia ha- bitu proprie dicto. Non ergo illa est ali- quid constans ex Intellectu, & Scientia alioqui omnis intelligens, & sciens, es- set sapiens simpliciter. quemadmodum quia

homo est quid constatum ex animo rationali, & corpore, omne quod constat animo rationali coniuncto corpori, est homo simpliciter.

6 VIDES Difficultatem non levem: quam miror ab Interpretibus politioribus, ac recentibus prætermittam: nam nec Giphanius, nec Gallurius, neque plures alij ex Neotericis illam sibi obiecerunt. Vnus Actaionus eam proposuit ante illos, solutionemque reddere conatus est, quamvis fatis obscuram. Dicendum itaque est, Sapientiam verè propriè esse habitum diversum ab Intellectu principiorum, & Scientia, atque ab ijs duobus simul acceptis: ut ratio dubitandi nuper proposita evincit planè, tum ex mente Aristotelis, tum iuxta veritatem ipsam. Neque obstat quòd in presenti dicitur, σοφία οὐκ ἐστὶν επιστήμη, Sapientia esse intellectus confecta. Non enim est vnumquodque eorum, neque vtrumque simul propriè loquendo, sed aliq uid vtroque sublimius, habens rationem intellectus & scientiæ minori modo, quàm ijs competat.

7 ITAQUE Sapientia habet rationem Intellectus, seu altioris, quàm sit habitus principiorum, qui simpliciter Intellectus principiorum dicitur. Hic enim nudo solùm iudicio audentur principijs, neque illa probat vilo modo: ut capite præcedenti dictum est. Sapientia autem ita audentur principijs universalibus & communibus, ut non solùm ea introspiciat, & exactissimeque penetret, sed etiam prober illorum veritatem à posteriori. Idem est in textu Aristotelis, quod Sapientia tribuitur, non modò que ex principijs sunt, cognoscere, sed & οὐκ ἐπι τὰς ἀρχὰς ἀναβήντων. circa principia verum tenere, nimirum, introspicere ipsa principia, eaque tenaciter penetrare, & tueri. Alia verò principia sunt peculiariora propriaque scientiarum: & hæc à Sapientia probantur à priori, seu demonstratione propter quòd, quod longissimè abest, & omnino alienum est ab Intellectu principiorum.

8 HINC Etiam constat, Sapientiam habere quidem rationem Scientiæ communiter dictæ, verùm longè altioris, quàm sit habitus Scientiæ proprias. Hic enim nullatenus probat ratione aliqua apodicticà, seu demonstratîva, neque à priori, neque à posteriori, axiomata communia, seu prima principia; neque etiam principia peculiariora, & propria, quibus nititur: sed illa tantùm supponit, & ex ijs inferret conclusiones iuxta materiam sibi subiectam. Sapientia igitur, que eiusmodi principia probat, longè sublimiorem Scientiæ gradum habet, quàm habitus intellectuales Scientiæ propriæ dictæ. Itaque quemadmodum in iudicio capitis huius observavimus ex Aristote-

tele, nomina Prudentiæ, & Sapientiæ homonyma esse, bifariamque accipi: ita & nomen επιστήμη, scientiæ, homonymum est & generatim quidem sumitur pro habitu, quo res certò, ac demonstratîve cognoscitur per suas causas, & principia, sive proxima, & peculiariora, sive remota & universaliora: quo sensu est aliq uid commune Sapientiæ, & Scientiæ. Speciatim autem accipitur, & propriè, pro habitu illo, qui ex proximis principijs, omnino præsuppositis, & nõ probatis à seipso, demonstrat suas conclusiones. In quo sanè exceditur à Sapientia, que non solùm demonstratîve procedit circa conclusiones, sed etiam à priori demonstrat principia propria aliarum scientiarum. Cùm enim Sapientia, que profectò est Metaphysica, habeat pro, obiecto omne ens; nullis limitibus coercetur; & ad omnia aliorum habituum intellectualem obiecta se extendit, earumque principia propria apodicticè rationibus probat. Sublimiori ergo modo habet rationem Intellectus, & Scientiæ.

9 SVBDIT Philosophus loquens de Sapientia: ET (VT CAPVT HABENS) SCIENTIA EORVM, QUÆ NOBILISSIMA SVNT. Ita veritè Argypopolis pro eo quod Græcè erat in exemplari, quo illè visus est, καὶ ὡς περ κεφάλου ἔχουσα επιστήμη τ τριμύταται. Et quidem Græcè legendum esse κεφάλου, caput in accusativo, non κεφαλή in nominandi casu probat Petrus Victorius ex omnibus antiquis exemplaribus à se perlectis: asseritque pro sua opinione Eustratium: ut proinde sensus Aristotelis sit, non quidem quòd Sapientia sit caput & princeps scientiarum omnium, ut interpretantur Mutretus, & Lambinus (de hoc enim agitur infra cap. 13. huius libri sine) sed quòd Sapientia præ quibuslibet scientijs habeat caput, seu instructa sit principijs, tanquam capite. Non enim solùm cognoscit ea, que ex principijs colliguntur, ut quælibet scientiæ; sed ipsa quoque principia continet, quæ se habent instar capitis. Quam ipsam interpretationem videatur antea tradidisse, non modò Eustratius iam allegatus, sed & Andronicus: illamque suffragio suo probat eruditissimus vir, & magnum huius sæculi decus, Dionysius Petavius Prolegomen. 4. in Opus insigne Theologicorum Dogmatum, num. 7.

10 CÆTERVM Probabilis etiam est interpretatio Giphanij, cui subscribit Gallurius: ut sensus sit, Sapientiam habere caput, id est, mentem, seu Intellectum principiorum, qui est veluti caput, quo præeunt Sapientia ipsa omnes dirigit, disciplinas, quæ ab ea recipiunt principia, & ex quibus suas conclusiones probent. Itaque Sapientia est

Vniuersi. Habitus enim intelligentiæ præstantissimus veritari debet circa rem totius Vniuersi præstantissimam: quoniam debet scientia præstantissimarum, *honorabilissimorum*, seu præstantissimarum rerum, vt supra ostensum est. Atqui homo non est ens totius Vniuersi præstantissimum. Igitur nec Prudentiæ habitus inter omnes intellectuales præstantissimus est. Porro hominem non esse ens totius Vniuersi præstantissimum, patet: quoniam Deus, & Intelligentiæ, sunt aliquid longè præstantius. vt omittamus opinionem quorundam Philoſophorum, qui existimarunt, cælos, & astra constare animo, eoquæ sublimiori, quàm sit mens humana. Hoc enim & Fidei Catholicæ, & rationi naturali aduersatur: vt latè ostendimus in Laurea Theologiæ Ludo VIII. & tom. 2. *Phil. Nov. antiquæ disputationis*. 63. Obiit autem notanda sunt verba illa Augustini, siue cuiusdam alterius Auctoris libri de Cognitione veræ vitæ, inter Augustini Opera, cap. 6. aientis: *Qui sidera rationabilia, vel saltem sensibilia corpora arbitrantur, iure sensu carentes inter irrationabilia computantur*. Habendusque præ oculis est canon ille V. Synodi Generalis anathematisimo 6. *Siquis dicit, cælum, & Solem, & Lunam, & stellas, animantes, quasdam esse, & animales virtutes; anathematisis*. Sed de hoc rursus infra.

15 **SECUNDA RATIO.** Omnes i habitus, quorum vnus veratur circa ea, quæ semper sunt eadem apud omnes, alter circa ea, quæ alio atque alio modo se habent, sunt planè diversi inter se. Atqui habitus Sapiaentiæ, sicut & Scientiæ, veratur circa ea quæ semper sunt eadem apud omnes: habitus autem Prudentiæ circa illa, quæ alio atque alio modo se habent. Album enim & reûm v. g. circa quod veratur Sapiaentia, aut Scientia, eandem vbi que essentiam invariabilem retinet: bona autem humana, in quibus veratur Prudentia, alio atque alio modo se habent. Vt enim aliud est salubre & bonum hominibus, aliud piscibus: ita & res, in quibus veratur Prudentia, aliter atque aliter se habent, & iuxta varias personarum, temporum, ac locorum circumsstantias variantur. Quin & quasdam brutarum animantium solemus appellare prudentes, similitudine quadam, vt apes, formicæ, & vulpes: quoniam prudentiam aliquam habere videntur circa proprium ipsarum bonum, salubreque. Cùm autem aliud sit bonum, & salubre piscibus, aliud alijs animantibus; patet Prudentiam variari iuxta genus, & opportunitatem bonorum, circa quæ veratur. Ergo habitus Sapiaentiæ & Prudentiæ sunt diversi inter se.

16 **TERTIA** Procedit simul de Prudentia & doctrina Civili, seu Politica, & probat hoc ferè modo vitamque à Sapiaentia differre: Si enim uterque i habitus non differ-

ret à Sapiaentia, hæc non esset vna, sed plures: Nimirum, cùm paulo ante ostensum sit, Prudentiam variari iuxta varietatem bonorum, quæ providentur, etiam Sapiaentia esset multiplex, ac varia, si etiam idem habitus cum Prudentia. Similiter, cùm doctrina Civili alia atque alia sit iuxta aliam & aliam Rempublicam, variasque Gentium leges ac consuetudines, Sapiaentia quoque alia atque alia esset, si ab ea non differret. Consequens autem absurdum esse patet: cùm Sapiaentia omnino vna & eadem sit: quippe quæ ad omnia entia se extendit, quantumcumque inter se diversa. Absurdum ergo est etiam quod Prudentia & doctrina Civili, seu Politicæ, idem habitus cum Sapiaentia sit.

17 **QVOD** Si verò quis obieciat, Prudentiam ac doctrinam Civilem esse habitum præstantissimum, quoniam veratur circa hominem, qui est inter omnia animalia præstantissimus; ideoque neutram earum differre à Sapiaentia; RESPONDET Aristoteles negando assumptionem. Quamvis enim homo præcellat cæteris animalibus, adhuc non est ens omnium præstantissimum. Rationemque reddit: *Etenim homine alia sunt longè diviniora natura: ut hæc manifestissima* (alij vertunt, *clarissima*) *ex quibus ipse consistit mundus*. Porro quænam sint entia eiusmodi multo diviniora homine, & constituentia mundum ex sensu Aristotelis, non ita facillè explicari potest. Eustratius ait, diviniora illa ex mente Platoniorum accipienda, de Heroibus, Genijs, aliisque naturis eiusmodi, & cælestibus item corporibus, quæ ab ipsis animata, & homine excellentiora putabantur. Cæterum addit, Aristotelem fuisse in ea opinione Græcis familiaris, quæ existimabant, quælibet corpora cælestia constare rationali animo, eoquæ vivere, sapere, intelligere, ac providere, longè excellentius & sublimius quàm homines. Verba Eustratii in hunc locum è Græco reddita ex-
 ,, scribo: Platoniei Heroes intelligent, &
 ,, mones, aliasque eiusmodi naturas, & cæle-
 ,, stia etiam corpora, quæ ab ipsis animata, &
 ,, supra conditionem humanam politè existi-
 ,, mantur. Sed Aristoteles sola hic sibi sumit,
 ,, quæ maximè conspicua sunt, & præstantur
 ,, ab omnibus, & ex quibus constitutus est mû-
 ,, dus. Hæc autem sunt cælestia corpora. Vni-
 ,, cuique enim ex his Græci, sicut animam, &
 ,, rationem, & intelligentiam, ita prudentiam
 ,, tribuunt: & quod hinc sequitur, eius, quod
 ,, bonum est, cognitionem, appetitionem, &
 ,, prudentiam, studiumque ad id adipiscen-
 ,, dum, quod prudentiæ proprium est. Itaque
 ,, dicunt, aliam quandam humanam longè præ-
 ,, stantiorè & diviniorè inveniri prudentiam.
 ,, Tandemque, veluti ex mente Aristotelis,
 ,, excludit: *Divinissimum corpus* (hoc est orbium

caelestium) appellat corpora, omni generatione atque interitu superiora: atque inde perpicuum esse ostendit, ea non modo esse animata, sed nominatim animâ rationis atque intelligente participare prædita esse, atque instructa prudentiâ: idque illis præstantiori modo, quam humanæ naturæ conveniat, esse tributum. Haec enim ille.

18 IN Quare, & difficultate satis implexâ, existimabunt forte aliqui, interpretationem Eustratii apparentem esse, & conformem sensui, quem præ se ferre videtur verba prædicta Aristotelis. Dum enim ait esse aliqua entia multo diviniora homine, & addit illa esse *πνεύματα*, id est, manifestissimâ, seu clarissimâ, ex quibus mundus constituitur; videtur planè de cælis & astris loqui: quæ profectò, vi homine diviniora sint, debent constare spiritu nobiliore. Nam quod aliâ præstantiori corpore, id est, naturâ corporeâ incorruptibili constat, non succederet ad excelsum simpliciter. Si igitur corpora illa caelestia diviniora simpliciter homine asseruntur, videntur ex mente Aristotelis constare spiritu diviniora. Quam existimationem promovere Eustratius potuisset ex ipso Arist. qui lib. 1. de Cælo textu 100. ait cælum vivere, & lib. 2. textu 61. ac 63. cælum intelligere: & lib. 12. Metaph. textu 36. cælum intelligere & velle. Nec mirum ita loqueretur ijs locis: cum esset opinio celebris & pervagata, non apud Græcos modo, sed Chaldaeos, Ægyptios, atque Arabes, qui omnia caelestia corpora & luminaria spiritu vitæ intelligentis prædita arbitrabantur. Latini quoque in eadem existimatione fuerunt, quam satis expressit Virgilius VI. Æneidos illis versibus factis notis:

*Lucentemque globum Luna, Titaniaque astrâ
Spiritus insur alis, totamque insusa per artus
Mens agitat molem, & magno se corpore miscet.*

Alio item loco apud ipsum, Nisus ut Euryalum fervet, sibi vni facinus adscribit, quod Euryalo impuabatur: vique testimonio suo fidem conciliat, adhibet iukurandum illud,

— cælum hoc & conscia sidera testor.

Quo planè supponere videtur in astris vim intelligendâ, seu nostrorum factorum consciam. Deique pleni sunt Ethnici testimonij, ex quibus manifestum est, illos in stellis, ac præsertim Planetis, credidisse latentem Spiritum, humano longè præstantiorem, ac divinam: de quo plurimâ & varia dedimus in Laureâ Theologiæ iam indicatâ, Ludo VII. & VIII. vnde huc plurimâ advocari possunt.

19 CÆTERVM Multo verius asserendum videtur, Aristotelem non fuisse in ea

opinionè, sed potiùs in oppositâ. Nam lib. 2. de Cælo ca. 1. ex professo docet, probatque, caelestia corpora non moveri ab anima. Si autem cælos pariter animatos, præsertim animâ intelligente & volente, diceret vique, eos ab animâ moveri: cum ipse animam rationalem definiat, vi sit principium, quo vivimus, sentimus, loco movemur, & intelligimus. Præterea lib. 8. Physic. textu 40. & 41. docet, cæli motorem suo orbis, seu sphaeræ, coniunctum esse contactu virtutis. Existimât igitur, spiritum illum, quo cæli moventur, non esse animam informantem, sive formam animantem, sed vim intellectualem, sive intelligentiam assistentem, & contactu solo virtutis cælos cientem. Insuper eodem lib. 8. cap. vlt. textu 48. arbitrat, eundem cæli motorem esse in extrema parte sphaeræ caelestis. Si autem cælum esset animatum mente rationali atque ab eâ moveretur, iuxta opinionem Aristotelis, deberet mens ipsa esse diffusa per totum cælum; & non in extrema solum parte residens. Quin & iuxta ipsum eodem loco, virtus cælum movens semper est in Oriente, seu à parte Orientis: ideoque S. Thom. 1. part. q. 51. art. 3. ad 3. inquit *Semper est in Oriente virtus movens, ut dicitur octavo Physicorum*: quoniam, nimirum, vt ibidem addit, & art. 2. sequenti, non est opus vt spiritus motor sit diffusus per totum cælum, sed fat est si adsit, & impellat à parte Orientis, vnde incipit motus. Quod idem Aristoteles confirmat lib. 2. de cælo cap. 2. illis verbis: *τὸ δὲ πνεῦμα ἀρχὴ τῆς κινήσεως, ὅτι ἀπὸ τοῦ ἀλλοῦ, τὸ αὐτὸ ἵπται, Conversionis vero cæli principium est id, vnde oriuntur stella.* Si autem mens cæli motrix esset anima ipsius, non esset solum à parte Orientis, sed insinuaret se & intus illaberetur per totam cæli Sphaeram: Denique cum Philosophus ipse lib. 2. de Anima cap. 1. textu 6. vniuersam animam definiat ædem corporis organici, seu constantis heterogeneis partibus, quibus profectò cælum caret; evidens est, ex ipsius mente cælum animatum non esse.

20 NEQUE Obstant verba iam expensa huius capituli, quibus Eustratius nititur, vt eam opinionem Aristotelis adscribat. Dum enim ait, plura esse homine diviniora, nimirum illa, clarissima & manifestissima, ex quibus mundus constituitur; fatetur quidem, fermonem esse de cælis & astris; sed tamen comparat cum homine quantum ad permanentiam rotis. Cælum enim ab intrinsicè incorruptibile est opinione eiusdem Philosophi, quam ex instituto tradidimus tom. 2. Phil. Nov. antiquæ disp. 64. per totam; cum tamen homo naturâ suâ moralis & corruptibilis sit. Itaque acceptâ comparatione in hoc sensu, cæli & astrâ sunt aliquid præstantius homine. Insuper factâ comparatione cæli cum homi-

ne, ex parte spiritus moventis utrumque, seu qualitercumque præstantis initium virtusque motui; verum etiam est, cælum esse aliquid præstantis homine: quoniam spiritus, seu Intelligitiam, à quâ moveretur, & circumagitur, nobilior est, quam rationalis animus, quo constat & moveatur homo. Quare nihil mirum si ex utroque eo capite dixerit Arist. cælum & sidera esse multo diviniora, seu præstantiora homine. Aliunde verò componitur vt homo simpliciter præstantior sit cælo: quoniam præ illo constat movereturque animâ rationali intemè informante ac vivificante: cum tamen cælum spiritui dumtaxat assisente, & per solum virtutis contactum sibi coniuncto, moveatur. Neque vltimus obstat quod idem Aristoteles locis illis supra indicatis dixerit, cælum vivere, intelligere, ac velie. Ibi enim loquitur de cælo, non secundum substantiam considerato, sed solum ex parte *τὸν πνεῦμα*, seu Intelligentiæ, à qua moveatur. Spiritus enim motor, & contactu virtutis suæ cælos circumagens, verè vivit, intelligit, & vult.

21 IGITUR Regrediendo ad difficultatem insinuatam in ipso textu, & propositam supra num. 17. à principio, non sequitur, Prudentiam & Politicam esse habitus intelligentiæ præstantissimos: siquidem res humanæ, circa quas versantur, non sunt omnium præstantissimæ. Homo enim non est ens præstantissimum omnium, cum existat aliquid ipso divinius: nimirum, substantiæ prorsus separate à materiâ, seu Intelligentiæ, à quibus movetur cæli, & clarissima eius lumina, quæ in prospectu sunt, & motu suo atque irrequiâ vicissitudine hunc orbem terrarum regunt, diesque ac noctes distinguunt. Accedit, ab omnibus pene Ethicis notos fuisse, & scriptis consignatos Genios, tum bonos, tum & malos: vt laudissimè ostendimus in Laureâ Theologiæ iam allegatâ Ludo I. per totum: & eos quidem sublimioris ac longè altius naturæ ab humana. Quod vnum sufficeret, ne res humanæ essent omnium præstantissime: ac proinde ne Prudentia & Politica, quibus curæ sunt res humanæ, sint habitus intelligentiæ præstantissimi.

22 CIRCA Tertiam capituli partem iterum refellit illos, qui Sapientiam vnum eundemque habitum cum Prudentia & Politica arbitrabantur. Refellit autem argumento petito ex materiâ, in quâ illæ tres versantur: quod sub hanc formulam proponi potest. Habitibus qui versantur in materiâ diversâ, proculdubio dissident inter se. Atqui habitus Sapientiæ, Prudentiæ & Politicæ versantur in materiâ diversâ. Sapientia enim est intellectus & scientia rerum honorabilissimarum, seu ab omni materiâ abstractarum, quibus nihil est præstantius, vt supra explicatum est. Prudentia autem & Politica versantur in rebus humanis, quas

constat iam, nec esse omnium præstantissimas, nec omnino abstractas à materiâ singulari, cum sint plerumque actiones singulares; de quibus est consultatio, & providentia. Sapientia igitur non est idem habitus cum Prudentia & Politica.

23 CONFIRMAT Idipsum experimento. Nonnullos enim videre licet, qui Sapientes communiter existimantur, nec tamen prudentes cœnentur: quoniam est res valde univ ersales & divinas subtiliter speculantur; adhuc tamen quæ in singulari agere oportet, ipsi quæ vitia sunt, prorsus ignorant. Non ergo idem est, sapientem esse, ac prudentem: proindeque habitus Sapientiæ & Prudentiæ differunt. Porro assumptionem in singulari illustrat exemplum in Anaxagora & Thales: in quibus apparuit manifestè quàm longè aliud sit sapientem existere, & prudentem esse, opinionione hominum. Anaxagoras enim, prædivine patrimonio spreto, totum se dedit speculationi veritatum naturalium ac divinarum; irridentibus cæteris, quod prodigis eorum, quibus egēbat ad vidēdum, illa dilapidaret, vnius Sapientiæ studio allectus. Thales quoque oblitus rei familiaris, ac plene deditus contemplantationi cælorum & Planetarum motui, noctū domo exibat, & sub dio vigilabat, vt siderum accessus & recessus notaret. Accidit autem aliquando, vt non satis observato loco, vbi pedem figere volebat, incautè rueret in foveam, fractoque propterea crure, solum omnibus excitaret; veluti qui necius eorum, quæ ad se suâque domum spectabant, & vicina erant, tam inentè obleraret vsque adeo dissiatâ & cælestia. Quæ ferè ex causa sæculo præcedenti Astronomus quidam deridiculo fuit: in quem ludic Paulus Iovius, quod se futura quælibet prænosceret ex astrorum aspectu gloriaretur; & tamen neciret infamiam sibi ab vxore mæcha illatam intra domesticos lares. Sic quippe Iudic:

*Astra tibi ætherco parant sese omnia vati,
Omnibus & quæ sint fata futura vident.
Omnibus est vxor quod se tua publicat,
hoc est,
Astra licet vident omnia, null'a movent.*

24 ITAQUE Longè aliud censetur communi hominum existimatione, sapientem esse, & prudentem existere. Nam sapiens ille habetur, qui res omnes univ ersæ & exactissimè speculatur, ac præstantissimorum quorumlibet, divinarumque contemplationi deditus est, quasi spreto civili convictu, & ijs quæ ad utilitatem, ac bonum familiæ spectant. Prudens verò ille existimatur qui scit providere & consultare de ijs, quæ vitia sunt sibi, suisque, & bono communi: vt supra cap. 5. dictum est. Vnde eorum est vt multi inuiles iudicave-

rint omnes disciplinas theoreticas, seu speculatives, nisi instruatur diriganturque praesidio & confortio Prudentiae. Ideoque Socrates diridebat veluti infanos, quoscumque Philosophorum videret solâ rerum abditarum speculatione contentos. Democritum quoque concives sui, veluti amentem aut fatuum, detulerunt ad Hippocratem, ut ipsi mederetur: qui tamen eos tantum insaniam laborantes censuit, Democritum autem sanum. Sed, quod magis est, ipse Arist. lib. 2. de Partibus Animalium fatetur, ex theoreticis disciplinâ nullam utilitatem oriri, sed solam voluptatem.

25 SENECA Autem ex professo probat, disciplinas theoreticas id tantum utilitatis afferre, ut ingenium acuunt ac praeparant ad Ethicam doctrinam, seu Moralem Philosophiam. At enim Epist. 89. De liberalibus studiis quid sentiam, scire desideras. Meritoria artificia sunt, eatenus vitia, si praeparant ingenium, non detineant. Tandiu enim istis immorandum est, quandiu nihil maius agere animus potest. Quidam illud de liberalibus studiis querendum iudicaverunt, an verum bonum facerent. Ne promittunt quidem, nec huius rei scientiam affectam. Grammaticus circa curam sermonis versatur, & si latius evagari vult, circa historias: iam, ut longis sine fines suos proferat, circa carmina. Quid horum ad virtutem viam sternit? Ad Geometriam transeamus, & ad Musicam. Nihil apud illas inventas, quod vetet timeat, veret cupere. Quisquis haec ignorat, alia frustra scit. Doces me quomodo seuiæ & graves voces inter se conlontent, quomodo numerorum disparum redditum sonum fiat concordia. Fac potius quomodo meus animus secum consonet, nec consilia mea discrepent. Monstras mihi, qui sint modi flebiles. Monstra potius quomodo inter adverbiosa non emittam flebilem vocem. Meiri me Geometra docet latifundia. Doceat potius quomodo meriar quantum homini satis sit. Numerare docet me Arithmetica, & avaritiae commodare digitos. Doceat potius, nihil ad rem pertinere istas comparationes, nec esse feliciorum, cuius patrimonium tabularios lassat. Venio nunc ad illum, qui celestium notitiam gloriatur: frigida Saturni, quod se stella receperit, quos ignis caeli Cylleus erret in orbis. Hoc scire quid proderit? Ut sollicitus sim cum Saturnus & Mars ex contrariis stabunt, aut eam Mercurius vespertinum faciet occalum, vidente Saturno. Potius hoc discam, vbi cumque sunt ista, propicia esse, non posse mutari.

26 HACTENUS Ille admirandus & prudensissimus vir: cuius opinio omnis theoretica disciplina, solum utilis est, quatenus & quandiu animus nihil maius potest agere, seu

aprius ad vitam recte instituendam: in quo vultus hominis studium collocaum vult. Et hoc quidem legitimus in homine Ethnico. Quidni & omnes ij, quibus vera Religio lux affulsit, iudeamus ita theoreticis disciplinis, ut quoddammodo gradum faciant, ac deserviant vitae ordinandae ad praescriptionis honestatis? Deservire enim possunt ad cognoscendum Deum per effecta, subindeque ad ipsum honorandum, & vbi que ac semper amandum. Hic est scopus speculationis nostrae. nam licet illa per se expectabilis sit, & propter se quaeratur ex natura rei, ut saepe Arist. in hoc Opere docet, similiterque initio huius Metaphysicæ, iuxta leges tamen Prudentiae, praesertim Christianae, dirigi debet in finem paulo ante assignatum. Quare dammandum non est studium disciplinarum theoreticarum, quiddid in oppositum docere videatur. Seneca verbis nupè ex scriptis: sed tamen fatetur oportet, eam speculationem debere coniungi cum Prudentia, seu recta ratione agendi, qua dirigatur in Dei obsequium, & honestae vitae institutionem. Alioqui sola voluptas mentis, & plerumque vanitas, reperabitur, absque vlla solida utilitate. Verum hoc praetermisso nunc, quod maiorem in scribente & lucente auctoritatem, quam se nostrae, exigit, atque in omnibus Scholis palam denuntiari deberet, ex praedictis plane evincitur, alium esse habitum Sapientiae, alium Prudentiae: eum multi communiter sapientes censentur, qui prudentes non habentur, nec verè sunt.

27 CIRCA Quartam partem edidit amplius discrimen Sapientiae à Prudentia ex parte materiae, in qua versatur. Prudentia enim versatur circa res agendas, quod profus alienum à Sapientia est. Insuper haec solam habet contemplari res univèrsas, in eoque potissimum vires exercit, ut speculetur rationes communes, & si quando ad res in singulari contemplandas descendit, eas consideret sub ratione univèrsali. Prudentia vero, cum sit Virtus practica, seu actiosa, potius in actionibus, rebusque singularibus posita est, quam in univèrsalibus & communibus.

28 ID Autem dupliciter probat. PRIMO: Quoniam actio magis cernitur: seu apparet in rebus singularibus, quam in univèrsis & communibus: ideoque experimento deprehendimus, eos homines, qui actuosiores sunt in rebus peculiaribus, seipsum, aut plurimum, rerum univèrsarum, seu communium cognitione destitutos esse: contra vero illos, qui rerum univèrsalium notitiam praecellunt, esse minus actuosos circa singularia. Prudentia igitur, qua actionem inuenerit, non tam attendit res univèrsales, quam peculiare: Sapientia autem, quae non inuenerit actionem, sed speculationem, magis versatur in rebus univèrsalibus.

versalibus, quàm in singularibus. SECUNDO probat à simili in medicis qui, quoniam actuosus artifex, seu operarius est, nihil proderit infirmo, si res solùm univèrsè cognoscat, & in singulari nesciat. Quamvis enim noverit generatim, carnes leviores concoqui faciliùs, & salubriores eie; si tamen nesciat quænam carnes in specie, seu in singulari, faciliùs concoquantur, & salubriores sint; nunquam infirmo valetudinem afferet. Non enim infirmus velcitur carnis levioribus aut gravioribus in abstracto, ut aiunt, aut generatim, sed in singulari his, aut illis. Quare ut quis infirmo opportunè medeatur, nolite debet, carnes avium nominatim esse concoctû faciliore salubrioresque, ut illas in singulari præscribat infirmo.

29 SIMILITER Ergo res se habet cir-

ca valetudinem animi. Non enim illam assequetur qui solùm univèrsè noverit, actiones Temperantiæ, Iustitiæ, Fortitudinis, aliarumque Virtutum salutare esse; nisi & singularim sciat qualiter, quando, & ubi promovendæ sint actiones propriæ earum Virtutum in singulari. Hoc autem Prudentia docet: quoniam in omni Virtutum moralium materia præscribit mēsuram, seu mediocritatem actionum, & omnes circumstantias necessariò observandas, ut honestè prorsus evadant. quod supra lib. 2. latè traditum est. Prudentia igitur, quatenus distincta à Sapiaentia, potissimum in actionibus, rebusque singularibus versatur.

VIDE D. Thomam 1. 2. q. 57. art. 2. & 2. q. 45. art. 2. & 3. & q. 46. atque eius Interpretes.

CAPVT OCTAVVM.

De partibus Prudentia.

TQVI Civilis facultas & Prudentia idem est habitus: esse tamen ipsarum non idem est. Eius autem, quæ in civitate versatur, ea quidem, quæ est ut architectura, prudentia, legum est ferendarum facultas. Quæ verò in singulis versatur, civilis, nomine communi, vocatur. Hæc autem est activa, & deliberativa. Decretum enim in actionem venit ut ultimum. Idcirco rem civilem hos solos gerere dicunt. hi nanque soli agunt perinde, atque ij, qui suis manibus artis conficiunt opus. Videtur autem ea maximè prudentia esse, qua sibi ipsi quispiam vni quærit, ac prospicit bona. Atque hæc ipso communi nomine prudentia nuncupatur. Illarum autem gubernandæ rei familiaris, alia ferendarum legum facultas, alia civilis vocatur: atque huius, alia est deliberativa, alia iudicialis. Cognitionis igitur quædam species fuerit, ea, quæ bona sunt sibi, scire: sed magnam differentiam habet. Atque qui sciunt ea, quæ sibi ipsis sunt bona, in illisque versantur, prudentes esse videntur: civiles autem, negotiosi. Quapropter & Euripides dixit.

Qui nanque prudens sum, negotio sine?

Licebat inter milites cui vivere,

Aequamque partem habere cunctis ex bonis.

Quæruntenim quod sibi ipsis est bonum, & hoc arbitrantur esse agendum. Ex hac igitur opinione est ortum, prudentes hos esse. Et tamen

pro-

proprium vniuscuiusque bonum, non est fortasse sine rei familiaris gubernatione, atque civilis. Præterea autem, quoniam modo sua cuiusque administranda sit res, non est manifestum, atque considerandum, est. Indicatur id, quod dicitur illo signo. Geometræ enim iuuenes & mathematici, ac sapientes in talibus fiunt: prudentes autem fieri non videntur. Causa autem est, quod & singularium rerum est ipsa prudentia: quæ quidem per experientiam notæ fiunt. Iuuenis autem non est expertus. Experientiam enim temporis efficit longitudo. Nam & hoc quispiam consideraverit, cur puer mathematicus quidem fieri potest, sapiens autem, aut naturalis non potest? An quia mathematica quidem per abstractionem, horum verò principia experientia innorescunt? Et hæc quidem adolescentes non credunt, sed dicunt. Illorum autem definitiones non sunt obscuræ. Præterea, peccatum, quod fit in consulendo, aut circa vniuersale, aut circa singulare fieri solet. Ignorare nanque quispiam potest, aut omnes aquas ponderosas esse pravas, aut hanc ponderosam esse. Prudentiam autem non esse scientiam patet: est enim, vt dictum est, ipsius extremi. Tale enim id, quod cadit in actionem: opponitur igitur intellectui. hic enim est terminorum, ratio quorum non est. Hæc autem est vltimi, cuius non est scientia, sed sensus: non priorum quidem, sed qualis est is, quo sentimus id, quod vltimum in mathematicis est, triangulum esse. Stabitur enim & ibi: sed hic prudentia magis est, quam sensus. Illius autem est alia species.

SUMMA ET EXPLANATIO CAPITIS OCTAUI.

Quid convenientia & discriminis sit inter Politicam & Prudentiam. Vtriusque divisio in Oeconomicam, Nomotheticam, & Administratorem. Consuetudo eorum que existimant Politicam esse à Prudentia alienam. Posteriorem hanc esse paratam difficilem, & cur: itemque diuersam à Scientia, & intellectu principiorum.

POSTQVAM Arist. disseruit. quinque capitibus præcedentibus de totidem Virtutibus intellectualibus, nimirum, Scientia, Arte, Prudentia, Intellectu principiorum, & Sapientia; nunc iterum instituit disputationem de eadem Prudentia, vt partes illius distinguat, ac singillatim exponat. Dividitur autem caput in quatuor partes. In prima explicat quam ratione differant Prudentia & Politica, seu doctrina Civilis. In secunda refellit eos, qui existimant, Prudentiam solum providere circa bona illa, que ad ipsum prudentem

spectant: ostenditque, illam etiam de bono aliorum, seu communitatis esse sollicitam. In tertia tradit, Prudentiæ non tantum curæ esse vniuersalia, sed singularia etiam: In quarta denique fit comparatio Prudentiæ cum Intellectu principiorum & Scientiæ.

2. **CIRCA** Primam partem inquiri, quænam inter Prudentiam & Politicam convenientia ac differentia sit: ac decerni, veramque esse eundem habitum quoniam vitæque est recta ratio rerum agendarum, & per se intenta bonis ac malis humanis inspicendis, diiudicandisque: cæterum vnam ab altera eo nomine differre, quod Prudentia sit recta ratio rerum

agendarum in ijs, quæ ipsi prudenti, sive homini singulari, bona aut mala sunt: Politica verò sit ratio recta agendarum rerum in ijs, quæ sunt bona aut mala communitatis, seu totius Reipublicæ. Itaque quamvis subleto idem sint (quod male hoc loco negat Eustratius) quoniam in mente eadem resident, nec diversum re ipsa habitum constituent; adhuc ratio formalis virtusque diversa est ex capite prædicto. Habent enim se Politica & Prudentia, sicut Iustitia legalis & Virtus; quæ re ipsa à legali sive communi Iustitia non differt subiecto, aut re ipsa, sed ratione tantum: ut supra dictum est lib. 5. cap. 1. à num. 23. Neque enim non differre saltem secundum rationem, Virtus illa intelligentiæ, quæ vnicum dirigit hominem circa res privatas; & Virtus, quæ plures homines regit in publicis rebus.

3. PORRO Eadem differentia deprehenditur iuxta D. Thomam inter Prudentiam & Oeconomicam: quoniam hæc est recta ratio rerum agendarum in ijs, quæ spectant ad familiam, sive ad multitudinem domesticorum: cùm tamen illa vnius hominis privati bonum præ oculis habeat. Quare idem re ipsa habitus omnia hæc præstat. Cùm enim vnius singularis hominis bonum dirigit, Prudentia dicitur & est: cùm totius familiæ, seu domesticorum bono providet, appellatur Oeconomica: cùm denique, totius communitatis, seu Reipublicæ utilitatem præ oculis habet, dicitur Politica, seu doctrina Civilis.

4. VEKVM Politicam ipsam bimbrem statim observat. Altera enim est, quæ appellatur Nomothetica, id est, scientia legum cõdendarum, seu ferendarum: altera, quæ communi vocabulo dicitur Politica. Priorem illarum docet esse: quoniam Legislator nihil agit per se, sed tantum præscribit alijs modum agendi, tanquam dominus, aut architectus cõparatus operarijs, eius ductum exequentibus. Ferendo enim leges, præcipit civibus quid faciendum sit, qualiter diligendi Magistratus, Consules, Senioresque: qualiter etiam privati homines se gerere debeant in civili convitiu. Hinc leges dicuntur reginæ: quoniam in universum feruntur, & rerum agendarum genera præscribunt, veluti quæ universale seu despoticum imperium habeant in omnes cives, neque ad singulares actiones deveniant. Hæc, nimirum, ad subditos attinent, quorum est in singulari agere, seu parere legibus.

5. POSTERIOR Politicæ pars est, quæ, ut diximus, communi nomine Politicæ appellatur, propter defectum nominis proprii. Cuius idoneum exemplum adhibet Cyprianus in adoptione: quam eùm Iuriconsulti dividant in partes duas, alteram arrogationem dicunt, alteram verò adoptionem communi nomine. Rationemque eius, appellationis divinat idem

Auctor ex Arist. verbis illis, *ἡ δὲ πολιτικὴ τῶν τε μέγαν λέγουσι. ἵεριστο βοσολοι τὴν εὐδοκίαν γενερε δίκαιον.* Nimirum, communiter Politicæ appellari solent, non tam Legislatores, quàm curatores & administri Reipublicæ. quoniam *πολιτικὴν* Græcè est Reipublicæ operæ dare. Cùm enim Legislator, ut paulo ante dictum est, solus universus, seu generatim respiciat bonum Reipublicæ, administri autem illud curent in actionibus rebusque singularibus, factum est, ut commune Politicorum nomen his fuerit peculiariter adaptatum.

6. QUAKE Quicumque Reipublicæ navant operam, sive magistratum gerant, sive legationes obeant, sive in negotijs deliberent, aut consilium ex munere præsentent, omnes sunt & dicuntur communiter Politici. Idque declarare pergit exemplo *τὸ ἄντικυα. τ. 6.* quo nomine intelligi potest, iuxta alios atque alios Interpretes, plebicitium, aut Senatûs consilium, aut decretum, vel sententiam. Verùm hoc loci rectè monet Gallinius, non debere accipi pro plebicitio aut Senatûs consilio: quoniam hæc duo obtinent legem, ut exprimit Iustinianus lib. 1. Instituti. de Iure natur. Geni. & Civili. Id autem, in quo Politici communiter dicti versantur, non est conditio alicuius legis, quoniam hæc ad solos Legislatores spectat. Superest igitur, ut *τὸ ἄντικυα* accipiat pro peculiari quadam actione circa bonum Reipublicæ, quam Aristoteles interpretatur decretum, alij verò iudicium, seu sententiam. Itaque qui Politicæ hac communiter dicta est præditus, versatur in actionibus singularibus instar iudicis, seu administri, qui non fert leges universales, sed ijs iam lais ab alio decessis ad singularia, & iuxta illas fert sententiam in re peculiari ac certâ. Nihil enim aliud est decretum, sive sententia, quàm vni generalis præceptionis ad rem peculiarem agendam accommodatus.

7. VOLVNT Aliqui, has duas Politicæ, tum Nomotheticæ, tum & communiter dictæ, species, iam antea fuisse traditas à Platone, & ex Homero erutas. Plato enim in Dialogo de Legibus indicat Nomotheticam fuisse ab Homero adumbratam in Rege Minos, quem sapientissimum Legislatorem appellat: Politicam verò communem in Rhadamanto, quem iudicem questiosemque diligentissimum vocat. Hoc autem genere Politicæ præditos cõparat Aristoteles admoventibus manus operi, seu operarijs Architectorum famolis: Quæ ratione observat hoc loco Victorius se gestisse Periclem, Themistoclem, & Demosthenem, qui sententiam in concilio dicebant, eam de pace aut bello in eũdo esset consultatio. Longe vero aliter se habuit Solon: qui, cum fuerit Legislator, potius Architecti instar se gestit, quàm operarij, aut vni ac certis ac manibus.

Quo

Quo eodem filo Cicero vitur in epistola quadam ad Varronem, vbi inquit, *non desse, si quis addere velit, non modò ut Architectos, verum etiam ut fabros, ad edificandam Rempublicam.* Nimirum, appellat fabros, quos Aristoteles hoc loci *χρηστὰς*, nominat, id est operarios manibus videntes ad edificandum: Architectos verò, quos idem Philosophus vocat Legislatores, & remotos ab opere manuum; sine actione.

8 PRÆTEREA Prudentiæ aliam divisionem assignat ijs verbis: VIDETVR AVTEM EA MAXIME PRUDENTIA ESSE, &c. nimirum, vt Prudentia alia sit, quã quis sibi vni consulit providenti; alia verò, quã prospicit aliorum bonum. Rursus & hæc posterior trimembris est. Prima dicitur Oeconomica, quã quis suæ domui & familiæ gubernandæ ac tuendæ intentus est. Secunda Architectonica, quam nuper diximus versari in condendis legibus. Tertia Chirotechnæ, seu operariæ, & actiua, quoniam manum admovet Reipublicæ administrandæ. Hæc postrema rursus dividitur in Deliberativam, & Iudicalem. Prior illa, quam Buleutiken appellat, est quæ consultat, seu deliberat, quidnam conveniens aut damnosum Reipublicæ sit. Posterior, quam Dicastiken nominat, est quæ lites in foro ad iudicia tractat. Hæc ipsam distinctionem agnovit Cicero, qui alio atque alio tempore Oratoris ac Senatoris personam agit: ideoque de seipso ait: *Cùm defensionum laboribus, Senatoris quæ muneribus, aut omnino, aut magna ex parte effensus liberatis, &c.* Nimirum, Oratoris erat accusare aut defendere, ac totum iudicium ferre, quod ad Iudicalem Prudentiam spectat: Senatoris autem deliberare & consulere, quod attinet ad Deliberativam.

9 ITAQUE, Redigendo ad synopsim quæ paribus dicta sunt, Prudentia communiter dicta, seu providens vni tantum, non est genus quoddam rectæ rationis agendorum habens subiunctas tres illas Prudentiæ species nuper explicatas quasi partes subiectivas: sed est species quædam ab ijs distincta quoddammodo: prout, scilicet, vni tantum providet: cùm tamen Oeconomica, Némotechnica (quæ & Architectonica) ac tandem Chirotechnæ, seu operatrix, vel administratrix, provideant bono aliorum. Quare operet assignare aliquam rationem communiorem ac genericam Prudentiæ abstractentis à monoistica, seu providente vni soli, & ab ea quæ prospicit bonum multitudinis. Porrò ea ratio generica Prudentiæ iam supra cap. 5. explicata est per rectam rationem operum agendorum. Id quippe commune est omnibus Prudentiæ formis iam explicatis.

10 CIRCA Secundam partem refellit opinionem, quæ existimari posset, nullam

esse Prudentiam circa familiam; aut multitudinem, sed tantum circa privatum vnius hominis bonum: proindeque Prudentiam dicitur esse monoisticam, non autem Oeconomiam, ac multò minus Politicam. Eiusque opinionis potissimum fundamentum desumi poterit, quia solus ille, qui tractat ea ac providet, quæ ad seipsum pertinent, videtur prudenter agere: ij autem, qui Reipublicæ administrandæ incumbunt; potiùs negotiosi, ac plurimis & varijs rebus distracti apparent, quam prudentes. Quo spectant carmina illa Euripidis ab Argyropilo Latine expressa, vt habes in textu. Adrianus autem Turnebus ita vertit:

*Qui namque prudens sim, licet ut cui procul
Negotij inter numeratos milites
Æquum accipere.
Nam curiosus odorem.*

Sunt autem desumpti ij versus ex Euripide in Phylodectæ, alleganturque à Platarcho in libello, *Quando circa invidiam se laudare quis possit.* Porrò tertius ex ijs versibus iniecer non est: quartus autem vt rectè monet, Giphanius, est quidem integer numeris, sed non sententia. Supplendus est ex Græco Scholiaste addendo, *vel iuratos, dij oderunt.* Legendus circa hæc carmina Theod. Cant. lib. 1. var. lect. c. 2. Consonatque in eandem existimationem quod Cicero ait lib. 1. Offic. prudentem esse, qui quæ sibi bona norit, & ijs dumtaxat decuperet; suamque tantum negotiorum agat. Politici autem Polypragmones, multisque rebus implicati, & aliena curantes, relictis quæ suæ ipsorum intersunt: ideoque idem Cicero ad Atticum se mirè polypragmonem dicit. Denique eiusmodi homines communiter censentur ardelliones: id est, volitantes ardearum instar huc atque illud, inquieti, & nunquam stabiles. Quorum genium ita depingit Phædrus Augusti liberius in Fabulis Æsopi lib. 2. cap. 35.

*Est ardellionum Roma quædam natio
Trepidat concussans, occupata morio,
Gratis anbelans, multa agendo nihil agens,
Sibi molesta, & alijs odiosissima.
Hæc emendare, si tamen possum, volo.*
Huc etiam spectat illud Martialis de Attalo; quamvis aliis proteritum:
*Semper agis causas, & res agis Attale semper:
Est non est quod agas, Attale semper agis.
Si res & cause ædesunt, agis Attale multas:
Attale, ne quid agas desis, agas animum.*

Denique non immeritò quispiam huc advocet illud Senecæ, *iniquam esse quæ ubique est.* In peregrinatione agentibus hoc evenire, vt multa hospitia habeant, nullas vero amicitias
Idem

Idem accidat, ijs est necesse, qui nullius ingenio familiariter se applicant, sed omnia cuiusque & propteranter transmittunt. Nihil æque sanitatem impedit, quam remedium crebra mutatio. Non convalescit planta, que sæpius transfertur. Similiter ergo videtur non esse prudens, qui multis variisque distractur negotiis in utilitatem aliorum, sed ille tantum qui sibi vni consulit, & proprium dumtaxat negotiorum præ oculis habet. Non ergo est Prudentia aliqua Politicæ, sive erga alios, sed tantum monastica, sive erga se.

11 VERVM Aristoteles refellit hæc existimationem, veluti vulgarem, & orram ex vitioso illo rerum privatarum amore, quem Græci philantiam dicunt. Refellit autem ferè sic. Quisquis suæ familiæ, & civitatis, seu communicari, ut par est, consulit, ac provideret, is profectò curat etiam que sua ipsius inter sunt: quoniam cum ipse sit pars eius familiæ, aut civitatis, nequis bonum commune querere, quin & suum ipsius proprium. Cùm igitur vulgares homines prudentem cum existiment, qui sibi provideret, suumque negotiù tractat; etiam prudentem censere debent illum, qui invigilat bono suæ familiæ ac civitatis. Quam rationem tetigit etiam Xenophon. in *lib. de venandi studio*, observatus à Giphanio, & Livius lib. 26. vbi inquit. *Res publica incolumis etiam privatis res salvas præstat. Publica providendo, sua nequicquam servaveris.* Non ergo prudens is solus est, qui suum negotium tractat, sed etiam, qui aliorum bono invigilat, seu spectantium ad eandem familiam, seu ad eandem civitatem. Igitur præter Prudentiam Monasticam, est insuper Oeconomica, ac præterea Politicæ. Est tamen id differimins inter illas, quod qui duabus posterioribus præditus est, primam illam habere poterit: cùm bonum familiæ & civitatis spectet etiam ad seipsum, ut partem illius. Cæterum non omnis ille, qui Prudentiam Monasticam habet, præditus præterea est duabus alijs Prudentiæ formis: cùm possit non habere familiam, cui provideat, nec administrare rem publicam. quo casu certe poterit esse prudens sibi, & non erga alios.

12 CIRCA Tertiam partem tradit, Prudentia non solum esse, ut res agendas universè cognoscat, sed etiam in singulari. Sumit verò initium disputationis huius ex verbis illis immediate præcedentibus: *Præterea enim quoniam modo sua cuiusque administranda sit res, non est manifestum, atque considerandum est.* Vbi planè decet, Prudentiam Monasticam, seu vniuersaliusque erga se, non esse obviam & paratam facilem, sed obcuram ac difficillimam. Quod exponit, simulque probat exemplo puerorum, qui dicere Geometriam, & Mathematicas disciplinas possunt, Prudentiam verò qua-

tinere non possunt. Nimirum, ut constat ex Platone in *Alcibiado*, pueri olim ab ineunte ætate imbuebantur Geometriæ, & Mathematicis, quemadmodum apud nos Grammaticæ institui solent. Legendæ de te, Philo Iudeus lib. 4. de Agricult. Plutarchus lib. de contrar. Stoicorum. Quare iam alibi observavimus, in ant. Platonis, vbi Philotopia tradebatur, præ foribus scriptum fuisse, *μηδεις ἀγνοῦστω τὸ εἶναι Νεμο, nisi Geometria, ingrediatur.* Nimirum, eo leviori disciplinæ genere se parabant pueri ad Philosophiam addiscendam.

13 RATIO Autem, quam assignat eius maioris difficultatis in obtinenda Prudentia, quam addiscendis Mathematicis, in eò sita est, quod illa non solum rerum agendarum universè rationem habeat, sed etiam, & multò magis, in observatione & diuurno experimento singularium rerum posita sit: quod tanè diuturnam exposcit vitam, qualis in pueris non est. Mathematicæ verò disciplina, cùm solum versetur in communibus & vniuersalibus, nec exigunt observationem rerum singularium, nec diuurnum earum experimentum: ideoque vitam diuturnam non exposcunt, & disci possunt, etiam à pueris,

14 HOC Statuto differimine, comparat Mathematicas disciplinas, cum Physicæ & Metaphysicæ, quam hoc loci, & sæpe alias, Sapientia nomine cohonestat: & inquiri, eus pueri idonei sint ad Mathematicas addiscendas, non autem ad Physicam aut Metaphysicam. Videret autem, iuxta Eustratium, & alios Interpretes, non modò excitare, sed & dirimere controuersiam hæc, asserendo, causam in eò consistere, quod res Mathematicis disciplinis subiectæ cognoscantur per abstractionem, sive separationem a sensibili & corporata materia: percipiunturque vi illius sensus interni, quem imaginativam, seu phantasiam dicimus. Ad hoc autem non est opus diurna observatione, nec multiplici experimento: ideoque à pueris etiam addisci possunt. Cæterum res que subijciuntur Physicæ non abstrahunt à materia sensibili, nec aliter cognoscuntur, quin per experimentum rerum singularium, quod exigit longitudinem temporis. Physica enim abstrahit res sibi subiectas à materia singulari: postquam quis res naturales in singulari diuultumque observavit: quod brevi temporis spatio fieri nequit.

14 SED Occurrit statim difficultas: Quoniam hæc ratio pueri facile imbuti possent habitu Metaphysicæ, cùm hæc consideret res in summa abstractione, ut supra cap. 6. explicatum abundè est, cùm de Sapientia tractaretur. Quomodo ergo paulò antè Aristoteles, studium Metaphysicæ pueris difficillimum, & inaccessibilem dicitur? Verùm hunc modum extricet. Quam idem Philosophus dum addit,

pueros non credere, id est, intelligentia non
arrigere, nec magister fidem præstare circa
res metaphysicas; quamvis verbis indicent, se
tas satis callere, ac percipere. Cuius doctrinæ
causam credo continuam cum præcedenti-
bus. Studium enim, seu intelligentia rerum Me-
taphysicæ subiectarum, præsupponit notitiam
rerum, quas Physicæ speculatur. Non enim pro-
greditur mens ultra naturam, nisi naturam antè
perspectam habeat. Res autem ad Physicam
spectantes, cum diuturno egeant experimento,
quod in pueris non habet locum; prætergre-
diuntur ipsorum fidem & capium, quamvis
ipsi contra testentur. Ergo multo magis res
Metaphysicæ subiectæ illorum mentem & cap-
tum superant.

16. NON Immerito autem hoc loci
meministi fidei in discipulis exactæ, ut profi-
ciant: quoniam adagij loco habetur ex ipso
Arist. OPORTET DISCENTEM CREDE-
RE. Quod iam antè tradiderat Plato in *Gor-
gia*, sine fide nullas artes posse obtineri: quas
pestes disciplinarum oblivionem, & incredu-
litatem. Vnde & illud satis per vagatum, vai-
cuique credendum esse in sua ætate. Cum igitur
maior habeatur fides Mathematicis, quam Phy-
sicis & Metaphysicis (ita enim experimento
deprehenditur) consequens est ut pueri faci-
lius addiscant Mathematicas, quam Physicam
& Metaphysicam. Et hæc quidem Arist. in eam
gratiam affert, ut ostendat, Prudentiam esse ob-
tentu difficillimam pueris, in hæc Physicæ, ac
Metaphysicæ; cum tamen ij facile addiscant
Mathematicas, in quibus adeo diversa ratio est.
Quare & supra lib. I. sepe dictum est, pueros
non esse idoneos auditores Ethicæ, seu Philo-
sophiæ Moralis: tum, quod in ea præsupponantur
multa ex Physica pueris inaccessa: tum
etiam, quod illa potissimum veretur in hū-
mana vita dirigenda ad præscriptum Pruden-
tiæ, quæ non obtinetur, nisi diuturno experi-
mento & observatione.

17. RATIO Alia ad probandum;
Prudentiam esse paratu difficillimam, hæc ferè est,
quod difficillimum sit rectè sapienterque deli-
berare circa res agendas, tum univèrsæ, tum &
in singulari, expensis omnibus circumstantijs
earum. Atqui Prudentia est recta ratio delibe-
randi circa res agendas, tum univèrsæ, tum &
in singulari, expensis omnibus circumstantijs
earum. Prudentia ergo paratu difficillima est:
In quo sane differt à scientijs theoreticis, quo-
niam in generalibus dumtaxat, univèrsisque
versantur, absque consideratione singularium;
& eorum quæ circumstant. Prudentiæ autem id
non est, nisi descendat ad singularia, & matu-
rè expendat, ac deliberet. Non enim satis est,
ut quæ prudenter se gerat, deliberare in v. g.
duccenda sit vxor; sed vltimus in hæc, vel illa.
Nec etiam sufficit nosse generatim vana

vestigalia esse potiora, quam rustica, & pa-
cem meliorem, quam bellum, quo exemplo vir-
tur. Cicero in *Officijs*. Adhuc enim accidere
potest tempus & occasio, in qua oportet deli-
berare circa oppositum, & prætere in casu
occurrenti ac singulari id, quod univèrsè esse
postponendum. Verùm adhuc clarior exem-
plo id declarat Arist. in ipsis aquis, de quibus
institui potest quæstio in genere, an graves &
ponderosæ sint insalubres: aut etiam in specie,
an hæc aqua sub aspectum posita sit gravis &
ponderosa, necne. Deliberationes igitur se-
cundum Prudentiam potius pertinent ad qua-
estionem singularem, quam univèrsalem, hæc
hanc etiam complectantur, & in vtraque eā-
rum peccari per imprudentiam possit. Quo-
niam autem in eo exemplo videtur Aristoteles
supponere aquas graviorese esse insalubres, le-
viores autem saluti tuende opportunas, visum
est hoc loco insinuare ex doctissimo Lagu-
na in Dioecoridem, aquas Tiberis, ac nostræ
Tormis saluberrimas existere, quoniam le-
vissimè sunt omnium, quas ille præstantis-
simus Archiepiscopus Pauli III. & Caroli V. tot
regionibus peragratis invenit, & examinavit.

8. CIRCA Quartam partem confir-
mat, quod superius docuerat, Prudentiam à
Scientia differre plurimum: quoniam hæc re-
bus univèrsis, seu generalibus contenta est;
Prudentia verò etiam ad singularia descendit:
indeque fit, ut puer possit esse sciens, non au-
tem prudens, defectu diuturnæ experienciæ
rerum singularium. Porro dum ait Pruden-
tiam esse *τὸ ἐπιεικὲς*, id est, *extremum*, id signi-
ficare vult, singulare, ad quod descendit ex
univèrsalibus Prudentia, habere rationem ex-
tremi. Nam, veluti per quosdam gradus, ab uni-
versalibus ad singularia vltimo devenitur:
ideoque hæc sunt quoddammodo extrema,
seu in quibus est actio, sub quam non cadit, nisi
quod singulare est. Vnde & hæc formulæ ar-
gumentationis à Giphanio observata insti-
tuiti potest. Prudentia est extremi. Scientia
non est extremi. Prudentia igitur non est
Scientia.

19. ADDIT Statim, Prudentiam
differre etiam ab intellectu principiorum, de
quo supra cap. 6. explicatum est. Id autem ob-
scure probat, sed in hunc sensum, iuxta inter-
pretationem Eustratii. Intellectus principio-
rum, sive mens, proprie est *ἐπινοητικὴ*,
quorum non est ratio. Nimirum termini sunt
definitiones essentialis rerum, quæ apodicti-
cè ratione probari nequeunt: similiter, &
principia prima, quæ sub demonstrationem
non cadunt. Significat, ut auct. ab Aristote-
le appellatur *ἔσopus*, *terminativum*: quoniam
si dissipatio sit redordanda, ac detinenda,
revocatur aliando ad definitionem,

& principia, tanquam in quibus terminetur tandem controversia. Prudentia non est terminorum, scilicet principiorum, ac definitionum indemonstrabilium; sed vltimi, seu extremi, videlicet, singularis, cuius non est scientia, sed sensus. Singularia enim directe solum percipiuntur sensu, non autem intellectu, vt idem Aristoteles sepe docet, ac praefertim lib. 3. de Anima textu 10. & 1. Physic cap. 3. textu 47. illis verbis: *ὅτι μὴ καθόλου, &c. Vniuersale quidem ratione est notum, singulare autem sensu: nam rei vniuersa, ratio: eius verò, quae inest, sensus.* Vide quae diximus disput. 83. de Anima, sect. 5. Vnde sic in formulam redigitur ratio Aristotelis. Habitus principiorum definitionumque, differt ab habitu extremi, seu singularis, spectantis ad sensum. Atqui Intellectus est habitus principiorum definitionumque: Prudentia autem, est habitus extremi, seu vltimi, id est singularis spectantis ad sensum. Intellectus ergo non est Prudentia.

20 ADDIT Præterea, sensum nos accipi hoc loco pro illo, qui propriorum est, sed pro eo quo sentimus in Mathematicis extremum esse triangulum. Licet enim Mathematici de ijs differant, quæ triangulo insunt per se, et quæ generatim demonstrantur; vltimus tamen triangulus, id est, singularis, atque individuum, non percipitur directe habita scientiæ, quoniam hæc de singularibus non curatur, sed sensu, qui semper terminatur singulari aliquo. Vide & subdit: *Stabitur enim & ibi.* Sive, vt alij verunt, *Sicet enim etiam illis,*

Cum enim devenitur ad triangulum singularem, ac certum; disputatio finem accipit, quoniam iam non potest inferius progredi, cum iam à summo, id est ab vniuersalibus ad singulare, processerit. Sensus autem nomine in præsentiarum non est accipiendus aliquis ex quinque externis, sed interius ille, cui tribuitur vis cogitandi, & cuius interuentu cognoscimus individua quorumlibet prædicamentorum, vt hanc substantiam, illam relationem, hunc triangulum vltimum, & vnamquamque figuram extremam.

21 DENIQUE Claudii disputationem ijs verbis: *Sed hic prudentia magis est sensus: illius autem est alia species.* Quibus significat, quamvis vterque sensus, externus internusque, percipiat singularia; internum tamen magis deservire Prudentiæ, quàm externum; quoniam Prudentia ad sua munia obeunda magis vtitur facultate cogitandi, quàm percipiendi aliquid exterius. Non enim Prudentia deliberat circa hunc colorem, odorem, aut sonum; sed circa hanc pacem, hoc bellum, illud pactum, has inducias, quæ nullo sensu externo percipiuntur, sed intimo solùm, & habent vni cogitandi, ac deservienti rationi, proindeque & Prudentiæ, quæ est recta ratio rerum agendarum. Quare subiungit longè aliam speciem esse huius interni sensus, quàm aliorum: vipotè præstantiorem, & menti vitiosam.

VIDE D. Thom. 2. 2. q. 48. 49. 50. & 51. Atque illius Interpretes.

CAPVT NONVM.

De Bona Consultatione.

T Verò quærere, ac consultare differunt. Consultare nanque est aliquid quærere. Oportet autem & de bona consultatione quidam sit accipere: vtrum scientia quædam sit, an opinio, an coniectatio bona, an aliquod aliud genus. Scientia igitur non est. Non enim de ijs quærunt, quæ sciunt. At bona consultatio, quædam est consultatio: qui verò consultat, quærit, rationemque subducit. Atqui neque bona coniectatio est. Ipsa nanque sine ratione, & citò fit. Ad consultationem verò longum temporis spatium adhibetur. Atque aiunt celeriter quidem deliberata esse agenda, cum

mo-

mora autem, consulendum. Præterea, diversa sunt, solertia, & consultatio bona. Solertia verò, bona quædam est cōiectatio. At neque opinio vlla est. Sed cùm is, qui malè deliberat, peccet, is autem, qui bene consultat, rectè deliberet: constat, bonam consultationem, rectitudinem esse quandam. Non autem scientiæ, neque opinionis. Scientiæ nanque non est rectitudo, quippe cùm neque peccatum sit. Opinioni verò rectitudo, veritas est. Et insuper determinatum iam est id omne, cuius est opinatio. At verò neque sine ratione est ipsa consultatio bona: deficit ergo à mente. Hæc enim enim nondum est enuntiatio. Etenim opinatio, non inquisitio, sed quædam iam enuntiatio est. Qui verò consultat, sive bene, sive malè consultet, quærit aliquid, rationemque subducit. Sed ipsa consultatio bona, consilij quædam est rectitudo. Quapropter quærendum est primùm quidnam sit consilium, & circa quid ipsum versetur. Cùm verò multipliciter rectitudo dicatur, constat, non omnem rectitudinem, bonam consultationem esse. Incontinens enim, & pravus, id quod videre proponit, attinget, cogitando, rationemque subducendo. Quare rectè quidem consultabit: malum autem magnum existimabit. Bene verò consultasse, bonum quoddam esse constat. Talis enim rectitudo consilij, qua bonum quispiam assequi potest, bona est consultatio. At potest quispiam, & hoc ratiocinatione falsa attingere, atque id quidem, quod facere oportet, assequi: non autem per quod oportet, falsus medius terminus esse potest. Quare nec ipsa bona est consultatio, qua quispiam adipiscitur id, quod oportet, non tamen per quod oportet. Præterea, fieri potest, vt alius longo deliberans tempore id consequatur, alius citò. Igitur nec illa bona est consultatio. Sed eadem rectitudo bona est consultatio, qua quispiam ratione conducentis assequitur quod oportet, & vt oportet, & cùm oportet.

Insuper fit vt & absolute quispiam bene consultet, & ad aliquem finem. Atque bona quidem consultatio absolute est ea, qua ad eum finem, qui est absolute finis, pergitur rectè: quædam autem ea, qua ad aliquem finem. Quòd si bene consultare prudentium est, consultatio bona rectitudo est, qua ratione conferentis ad aliquem pergitur finem, cuius ipsa prudentia est existimatio vera.

SYMMA ET EXPLANATIO CAPITIS NONI.

Bona Consultatio, seu Eubolia. quid non sit: quid etiam sit. Quas condiciones exigat. Qualiter definienda, & dividenda.

POSQVAM Aristoteles differuit de quinque habitibus intellectibus, pluraque tradidit circa Prudentiam, & illius divisionem in membra sua; nunc exponit quasdam aptitudines, siue affectiones, quæ, cum rectæ sint, videntur coherentes eidem Prudentiæ: vt Bona Consultatio, Sagacitas, & Sententia. Nimirum, omnium Virtutum, seu moralium, seu intellectualium, sunt quædam comites, vel cognate, veluti illarum partes, causæ, aut principia: vt Liberalitatis, facilitas, hospitalitas, & humanitas: Iustitiæ fides, veritas, probitas, & pietas: Magnanimitatis simplicitas & generositas: Temperantiæ pudor & reverentia: ac sic de alijs, vt legere est libello de Virtutibus, qui communiter tribuitur Aristoteli. Similiter ergo Prudentiæ comites, seu administræ sunt quædam: inter quas præcipue enumerat Aristoteles Euboliam, Synefism, & Gnomem. Præter has verò Pontanus lib. 4. de Prudentia enumerat & exponit alias viginti: quæ tamen, vt monet Giphanius, potius sunt functiones, quam partes, vel comites Prudentiæ. Franciscus tamen Patricius lib. 6. de rerum institutione, tribuit Prudentiæ novem comites, ideoque plures quam Aristoteli. Stoici olim solas quatuor assignabât, vt testatur Laertius in Zenone, Aristoteles tamen quinque exponit: id est, memoriam, exercitationem, siue vsum; Euboliam, Anchinæam, & Dinotia: vt apparet partim ex hoc loco, partim ex lib. 1. Magn. Moral. cap. vltimo, & lib. 2. cap. 2. & 3. Addit duobus capitibus sequentibus Synefism, & Gnomem, quibus denique omnibus septenarius numerus efficitur. Porro de ipsa Eubolia, seu Bona Consultatione, procedit totum hoc caput: quod dividit in quatuor partes. In prima pluribus Assertis exponit, quid non sit Bona Consultatio. In secunda decernit quid illa sit. In tertia statuit plures condiciones Bonæ Consultationis. In quarta denique illam dividit, & definit.

2 **CIRCA** Primam partem statuit quinque Asserta. *Primum* est: Bonam Consultationem esse aliud ab inquisitione. Probat hoc ferè modo. Quoties aliqua duo ita se habent, vt alteri sit vniversalis altero, inter se differunt. At inquisitio ita se habet circa Bonam Consultationem, vt illa sit aliiquid vniversalius. Ergo inter se differunt. Probat minor. Quia licet omnis Bona Consultatio sit inquisitio, non tamen è contrariè multæ inquirunt, & tamen nõ bene consultant. Ergo inquisitio est quid vniver-

salius Bona Consultatione, vt potè quod nõ ad solam illam extenditur, sed ad plura alia. *Confirm.* Separatio duorum est signum evidens distinctionis. Cùm igitur manifestum sit, inquisitionem sæpissimè à Bona Consultatione separari, seu abique illa esse, consequens est vt idem cum illa non sit. *Secundum* Alterum est. Bona Consultatio non est idem, ac scientia. Probat. Scientia non est inquisitio: non enim inquirimus de ijs, quorum evidentiam certam habemus ex scientia proveniente. At omnis Bona Consultatio est inquisitio, vt nuper tradidimus est. Ergo nulla Bona Consultatio est scientia. *Tertium.* Bona Consultatio non est idem, ac Euflochia, seu bona coniectatio. Suadet. Bona coniectatio abique discursu fit, & subito concipitur, seu abique longa investigatione, vt experimento patet. At bona Consultatio non abique discursu fit, nec subito concipitur, sed longè investigatione. Non ergo idem est bona coniectatio, & Bona Consultatio. Quare hanc comitatùr maturum rei examen: ideoque Philosoph. monet à longo spatio esse rem consultandam, celeriter autem exequendam. *Quartum,* & præcedentè coherens. Bona Consultatio non est idem, ac solertia. Hæc enim nihil aliud est, quam quædam species coniectationis bonæ. Cùm igitur quid diversum sit Bona Consultatio à coniectatione bona, consequens est, vt etiam Bona Consultatio differat à solertia. Consequentia patet: & antecedens liquet ex doctrina eiusdem Phil. in libris Poster. vbi statuit, solertem esse, qui perceptis extremis celeriter coniectat medium: vt si videat quis pauperem, loquentem cum diuite, statim coniectat pauperem ab eo aliquid petere. *Quintum.* Bona Consultatio non est idem, ac opinio. Probat. Nulla opinio est inquisitio. At omnis Bona Consultatio est inquisitio, vt supra dictum est. Ergo nulla Bona Consultatio est opinio. Consequentia est in *Camsistris*, & minor supponitur ex dictis. Maior autem suadet. Omnis enim opinio est inventio eius, quod queritur: cùm sit assensio alterius partis contradictionis, quamvis tum formidine oppositi. Nulla autem inquisitio est inventio eius, quod queritur: siquidem via & terminus differunt: inquisitio autem ordinatur ad inventionem sicut via ad terminum. Nulla ergo opinio est inquisitio.

3 **CIRCA** Secundam partem statuit in quo consistat ex parte generis Bona Consultatio, ac decernit esse rectitudinem quandam.

Jam. Probatur. Quicumque recte deliberat in ijs, quæ inquire, operatur: rectitudinem quædam. At bene consultans, eo ipso recte deliberat. Ergo bene consultans, eo ipso operatur rectitudinem quædam: ideoque Bona Consultatio est quædam rectitudo. Subdit statim hæc rectitudinem non esse scientiæ, nec opinionis. *Primum* istorum probat. Bonæ Consultationis rectitudo, est illius, cuius potest esse aliquis error: quia rectitudo & error sunt circa idem. At nullius scientiæ potest esse aliquis error. Ergo Bona Consultatio non est rectitudo scientiæ. Maior constat quia qui consultat potest deliberare bene, aut male, ac proinde utrovis modo consultare. Ergo rectitudo ita convenit Consultationi, ut tamen in ea possit esse aliquis error. Minor autem suadetur: quoniam scientiæ essentialiter opponitur error: ideoque nullius errorem pariter secum ac proinde nec rectitudinem. Quare scientiæ nunquam dicitur habitus rectus; sed verus, certus, & evidens: quia rectitudo non habet locum; nisi in ijs, quæ in genere suo obliquitate, aut errorem admittere possunt. *Secundum* autem, scilicet, rectitudinem Consultationis Bonæ non esse idem ac rectitudinem opinionis, probat hoc pacto. Opinonis rectitudo est ipsa veritas. At rectitudo Bonæ Consultationis non est ipsa veritas, sed tantum rectitudo consilij. Ergo opinionis rectitudo non est eadem ac Bonæ Consultationis. *Præterea*. Opinio est solum rei determinata & firmæ. At Bona Consultatio non est rei determinata & firmæ, sed adhuc indeterminata. Ergo opinio non est Bona Consultatio. Igitur nec opinionis rectitudo est cum rectitudine Bonæ Consultationis. *Denique*. Omnis rectitudo opinionis est enuntiatio, ac proinde absoluta affirmatio, aut negatio. At rectitudo Bonæ Consultationis non est enuntiatio, sive non est affirmatio, aut negatio. si quidem in ea non quæsitur, nec decernitur, sed inquiretur, seu sentatur via ad decernendum. Ergo Bonæ Consultationis rectitudo non est eadem ac opinionis. Cum igitur Bona Consultatio sit rectitudo quædam, & non scientiæ, nec opinionis; reliquum est, ut sit rectitudo consilij: neque enim aliud esse posse videtur. Quare oportet quærare quidnam sit Consilium, & circa quid ipsum versetur. Quod iam lib tertio huius Operis cap. 3. definitum relinquitur: nimirum, consilium esse eorum, quæ sunt ad finem, & neminem consultare de æternis, & de pluribus alijs ibidem indicatis, sed tantum de ijs, quæ à nobis agi possunt.

4. CIRCA Tertiam partem exponit qualis esse debeat rectitudo consilij pertinet ad Bonam Consultationem, seu quas conditiones servare debeat. Potissimæ autem sunt

tres: quarum prima desumitur per ordinem ad finem: secunda per ordinem ad mediam: tertia denique ex parte temporis & menturæ ipsius Consultationis. *Prima* igitur proprietas rectæ Consultationis est, quod in ordine ad bonum finem sit: nam si in ordine ad pravam finem dirigatur, quamvis recte disposita sit ad illum infalibilibiter obsequendum, ideoque recta consultatio appellari vicumque possit, non tamen est rectitudo Bonæ Consultationis absolute loquendo. Quare licet incontinens sepe dirigat consilia sua in finem turpis delectationis ea dexteritate, ut illum æquatur; adhuc dicendus non est recte consultare: quia rectitudo consilij non est nisi in ordine ad finem rectum, sive rationi conformem: ut pote à quo potissimum speciem sequitur. *Secunda* proprietas est, ut etiam omnia media, quæ ex Bona Consultatione eliguntur, sint recta ac decencia. Nam si turpia, aut indecentia sint, quamvis in ordine ad bonum finem eligantur, Consultatio recta non erit: ut pote vitiosa ex parte mediorum. Quare Consultatio circa auxilium, elemosinamve præstendam amico, aut pauperi, bona non est, si per furum, aut aliud medium indecens dirigatur. Omnis enim actus Peccati, qualis est recta Consultatio, non, nisi per decencia media, tendit ad finem obsequendum. Neque obstat, quod hic quandoque bonis, quandoque malis medijs demum obtingatur. Hæc enim est eoadiutio rerum operabilium, sicut & speculabilium. Porro in speculabilibus sæpe accidit, ut ex malis quasi medijs, id est, ex præmissis falsis, non minus, quam ex veris, recta conclusio inferatur, ex parte formæ. Ns in hoc syllogismo: *Omnis lapis est visibilis: Omnis homo est lapis: Ergo omnis homo est visibilis*. Ecce consequentiam rectam in forma; deductam tamen ex præmissis falsis, seu non rectam ex parte medijs. Eadem vero consequentia potest esse omnino recta, si ex præmissis veris, ordinateque dispositis ex parte medijs, inferetur. Ut in hoc syllogismo: *Omnis ad præteritum est visibilis: Omnis homo est præteritus: Ergo Omnis homo est visibilis*. Similiter ita in operabilibus, rectus finis se habet, ut conclusio, quoniam per mala media aut bona, decencia aut etiam indecentia, obtineri potest. Verum quemadmodum non est simpliciter rectus syllogismus, cuius medium recte ordinatum, seu dispositum non est: ita neque est recta Consultatio boni finis, nisi & media ad illum obtinendum sint recta. Sic eam se habet speculatio in ordine ad verum, & falsum, sicuti actio moralis ad bonum, & malum. *Tertia* denique proprietas est rectæ Consultationis, ut congruo, seu opportuno modo deliberet: id est, nec valde celeriter, nec nimium mo-

vois; sed prout res exigit, ac debet: vitiois enim vitio peccatur, per defectum, aut excessum.

3 ID Verò cum eodem Aristotele observandum, Eubuliam, seu deliberationem fieri debere cum disputatione in omnes partes, ac proinde cum mora: ea autem præmissa, celeriter exequendum esse, quod semel deliberatum est. Huc spectat verus illud adagium, *ἄσπρον βυλίαν, dum deliberato*. Et carmen quoddam Græcorum:

Ἄσπρον βυλίαν, ἢ ἔχῃ τοῦ πολλοῦ ἀμύτων.
Consultato diu, multo, ut præcellere possis.
 Ideo & Sallustius inquit: *Antequam incipias, consulta; ubi consulueris, maturè factū opus est.* Alioqui accidere poterit Platonicum illud, ut festinantes in principio, serius perveniamus ad finem. Quare celeberrimum fuit inter Veteres adagium illud *Festina lentè*: quod miris laudibus effert & fuscè exponit Erasmus initio Chiliadis secundæ. Huc spectat illum Livij in bello Punico secundo, Terentio Verroni, homini juveniliter exultanti, & remerario, datum fuisse collegam Paulum Amilium, maturum ætate, & consilio, ut sua prudentia & cunctatione nimium alterius fervorem temperaret. Sic etiam Fabius Maximus fuit creatus belli dux, quoniam alterius fervorem reprimeret. Ideo & Augustus Cæsar frequenter dicere solebat, *ενώδης βυλίαν*, quo simul cunctationem in deliberando, & celeritatem in agendo, commendabat. Sed de his hæcenus. Porro Aristoteles; assignatis iam tribus conditionibus, assert definitionem bonæ Consultationis, ut sit *reclitudo consilij ad obtinendum finem bonum per decentiam media, congruo tempore con-*

cepti.

6 CIRCA Quartam partem dividit ipsam Bonam Consultationem, ut sit duplex, quemadmodum, & finis humanarum actionum duplex est. Alius est enim finis simpliciter dictus, qui est ultimus finis hominis; nimirum, ipsa felicitas; alius vero est partia-

cularis; & non ultimus; ut pax inter civēs, aut vnus vnus cum alijs; qui proinde ordinatur ad felicitatem hominis, ut ad finem vltimum. Similiter ergo duplex Consultatio recta est: altera de fine vltimo hominis per debita media oportuno consequendo: altera circa alios fines particulares, decentesque, quæ ad finem vltimum ordinantur. Vtrique autem in relatis proprietatibus convenit, & in eo etiam quodd secundum Prudentiam sit. Hoc enim omni Virtutum exercicio commune est, quoniam Prudentia omnibus Virtutibus moralibus mediocritatem præscribit, sine quâ esse non possunt. Quare omnis Bona Consultatio breviter definiri poterit: *Consultatio secundum prudentiam*. Eo namque ipso respiciet bonum finem, & per decentia media, & congruo tempore: ac proinde servabit conditiones superius assignatas rectæ Consultationi. Verum & observare oportet, Bonam Consultationem dupliciter accipi posse: vno modo sub ratione habitus, seu vi vim quandam prudentis, qua potest, & solet bene consultare: alio modo sub ratione actionis, quo sensu videtur Philosoph. loqui de illa dum docet, profluere ab ipsa prudentia. Quare & duplicem definitionem subire poterit. Priori sensu sic definienda erit: *Habitus mentis ad consultandum secundum prudentiam*. Sive aliter, & explicatius: *Habitus mentis ad consultandum circa bonum finem, per decentiam media, servata temporis congruentia*. Posteriori sensu definitur: *Consultatio secundum prudentiam*. Sive aliter, ut inquit Aristoteles: *ἢ ἡ ὀρθὴ ἀρετὴ ἐν τῷ βυλίῳ ἐστίν*: *Causa prudentia vera existimatio est*. Aut denique, & clarior: *Actus, quo mens consultat circa bonum finem per decentiam media, congruo tempore*.

VIDE D. Thomam 1. 2. quæst. 14. quæ est de consilio, quod est finem præcedit, ut in quæ 2. 2. quæst. 51. atque illius interpretes.

(7)

CAPVT DECIMVM.

De Sagacitate.

ST Autem & ipsa sagacitas, cui contrarium est hebetudo, quibus sagaces dicimus, ac hebetes: nec idem omnino, quod scientia, aut opinio (omnes enim scientes, vel opinantes, sagaces essent) nec vna quædam scientia: vt aut medicina de sanis, aut geometria circa magnitudines. Neque enim de ijs est, quæ sunt semper, & non moventur: neque de ijs, quæ à quouis fiunt, sed de qui-

bus dubitaverit quispiam, aut consultaverit. Quapropter est quidem de ijs, circa quæ versatur prudentia. Non est autem idem sagacitas, & prudentia. Prudentia namque præceptiva est. Finis enim ipsius est, quidnam sit agendum, aut non agendum, præcipere. Sagacitas autem, vis iudicandi duntaxat. Idem est enim sagacitas, & bona intelligentia: quippe cum sagaces sint & boni intelligentes. Neque autem habere, neque accipere prudentiam, est ipsa sagacitas: sed in opinionationis vsu ad ea bene iudicanda, de quibus est prudentia, alio dicente consistit: sitque hic perinde, atque cum discipulus ea discit, ac comprehendit, quæ à scientiam tradente præcipiuntur.

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS DECIMI.

Synopsis, seu Sagacitas, quid non sit: quid etiam sit: quodnam contrarium habeat: & quâ ratione comparanda sit cum Prudentia.

GIT Philosophus in hoc epite de Synesi, quæ à quibusdam Latine redditur Sagacitas, ab alijs peripicacitas, aut intelligentia. Verum cum frequenter Sagacitas dicatur, eo nomine vtemur in presenti. Similiter & dispositionem ipsi contrariam, quam Græci *ἀβυστία* dicunt, hebetudinem appellabimus, sicut & plerique Interpretum. Porro Synesis, sive Sagacitas, est vna ex ijs partibus Prudentiæ, quæ potentiales dicuntur: nam illa est quædam vis, sive potentia, qua Prudentia discernit quid in actionibus humanis sit agendum; & quid omittendum. Dividitur caput in duas partes. In prima exponitur quid non sit Synesis, & quid sit, quidnam etiam illi contrarium existat. In secunda agitur, quâ ratione Sagacitas cum Prudentia comparari possit.

2 CIRCA Primam partem tuit Philosoph. Sagacitatem non esse scientiam, aut opinionem, neque *σλως*, id est, omnino, vel universionem, neque singulariter, neque ex parte. Non omnino: quia Sagacitas non est scientia, neque opinio, in genere, & universione loquendo. Non singulariter, aut ex parte: quia Sagacitas non est singularis aliqua scientia, aut opinio: nec vlla generalis pars scientiæ, aut opinionis. Prior affectus huius pars, nimirum, Sagacitatem non esse scientiam, aut opinionem omnino, vel universionem, probatur serè sic ab Aristotele. Nullus mortalium est adeo hebes, aut stultus (modo ratione utatur) qui non habeat de rebus scientiam, aut opinionem aliquam. At plerique mortalium sunt, qui Sagacitatem non habent. Ergo Sagacitas non est idæ ac scientia, vel opinio. Consequentia patet: Quia si Sagacitas esset

d 4 idem

CAPVT DECIMVM.

De Sagacitate.

ST Autem & ipsa sagacitas, cui contrarium est hebetudo, quibus sagaces dicimus, ac hebetes: nec idem omnino, quod scientia, aut opinio (omnes enim scientes, vel opinantes, sagaces essent) nec vna quædam scientia: vt aut medicina de sanis, aut geometria circa magnitudines. Neque enim de ijs est, quæ sunt semper, & non moventur: neque de ijs, quæ à quouis fiunt, sed de qui-

bus dubitaverit quispiam, aut consultaverit. Quapropter est quidem de ijs, circa quæ versatur prudentia. Non est autem idem sagacitas, & prudentia. Prudentia nanque præceptiva est. Finis enim ipsius est, quidnam sit agendum, aut non agendum, præcipere. Sagacitas autem, vis iudicandi duntaxat. Idem est enim sagacitas, & bona intelligentia: quippe cum sagaces sint & boni intelligentes. Neque autem habere, neque accipere prudentiam, est ipsa sagacitas: sed in opinionationis vsu ad ea bene iudicanda, de quibus est prudentia, alio dicente consistit: sitque hic perinde, atque cum discipulus ea discit, ac comprehendit, quæ à scientiam tradente præcipiuntur.

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS DECIMI.

Synopsis, seu Sagacitas, quid non sit: quid etiam sit: quodnam contrarium habeat: & quâ ratione comparanda sit cum Prudentia.

Philosophus in hoc capite de Synesi, quæ à quibusdam Latine redditur Sagacitas, ab alijs peripicacitas, aut intelligentia. Verùm cum frequentius Sagacitas dicatur, eo nomine vtetur in præfati. Similiter & dispositionem ipsi contrariam, quam Græci ἀβυστία dicunt, hebetudinem appellabimus, sicut & plerique Interpretum. Porro Synesis, sive Sagacitas, est vna ex ijs partibus Prudentiæ, quæ potentiales dicuntur: nam illa est quædam vis, sive potentia, qua Prudentia discernit quid in actionibus humanis sit agendum; & quid omittendum. Dividitur caput in duas partes: In prima exponitur quid non sit Synesis, & quid sit, quidnam etiam illi contrarium existat. In secunda agitur, quâ ratione Sagacitas cum Prudentia comparari possit.

2 CIRCA Primam partem tuit Philosoph. Sagacitatem non esse scientiam, aut opinionem, neque ὄλως, id est, omnino, vel vniuersim, neque singulariter, neque ex parte. Non omnino: quia Sagacitas non est scientia, neque opinio, in genere, & vniuersè loquendo. Non singulariter, aut ex parte: quia Sagacitas non est singularis aliqua scientia, aut opinio: nec vlla generalis pars scientiæ, aut opinionis. Prior affectus huius pars, nimirum, Sagacitatem non esse scientiam, aut opinionem omnino, vel vniuersim, probatur serè sic ab Aristotele. Nullus mortalium est adeo hebes, aut stultus (modo ratione utatur) qui nõ habeat de rebus scientiam, aut opinionem aliquam. At plerique mortalium sunt, qui Sagacitatem non habent, Ergo Sagacitas non est adeo ac scientia, vel opinio. Consequenter patet: Quia si Sagacitas est

d 4 idem

videt, sed prout res exigit, ac debet: vitio enim vitio peccatur, per defectum, aut excessum.

3 ID Verò cum eodem Aristotele observandum, Eubuliam, seu deliberationem fieri debere cum disputatione in omnes partes, ac proinde cum mora: ea autem præmissa, celeriter exequendum esse, quod sensel deliberatum est. Huc spectat vetus illud adagium, *ἄνευ βυλάων, diu deliberato*. Et carmen quoddam Græcorum:

Διὰ τὸ βυλάειν, τὴν ἄχην ἀπὸ πολλῶν ἀμύσειν.
Consultato diu, multo, ut præcellere possis.
 Ideo & Sallustius inquit: *Antequam incipias, consulta; ubi consulueris, maturè factò usus est.* Alioqui accidere poterit Platonicum illud, ut festinantes in principio, serius perveniamus ad finem. Quare celeberrimum fuit inter Veteres adagium illud *Festina lentè*: quod miris laudibus effert & fuscè exponit Erasmus initio Chiliadis secundæ. Huc spectat illum Livij in bello Punico secundo, Terentio Verroni, homini juvenili, ter exultanti, & temerario, datum fuisse collegam Paulum Æmilium, maturum ætate, & consilio, ut sua prudentia & cunctatione nimium alterius fervorem temperaret. Sic etiam Fabius Maximus fuit creatus belli dux, quoniam cunctator & maturus erat, ut Marecelli celeritatem reprimeret. Ideo & Augustus Cæsar frequenter dicere solebat, *ενὸς ἡμέρας βυλάειν*, quo simul cunctationem in deliberando, & celeritatem in agendo, commendabat. Sed de his hæcenus. Porro Aristoteles; assignatis iam tribus conditionibus, affert definitionem bonæ Consultationis, ut sit *ἔθις τοῦ consilij ad obtinendum finem bonum per decentia media, congruo tempore con-*

6 CIRCA Quartam partem dividit ipsam Bonam Consultationem, ut sit duplex, quemadmodum, & finis humanarum actionum duplex est. Alius est enim finis simpliciter dicitur, qui est ultimus finis hominis; nimirum, ipsa felicitas: alius verò est parti-

cularis; & non ultimus; ut pax inter cives; aut vnus vrbis cum alia; qui proinde ordinatur ad felicitatem hominis, ut ad finem ultimum. Similiter ergò duplex Consultatio recta est: altera de fine ultimo hominis per debita media oportune consequendo: altera circa alios fines particulares, & decentesque, quæ ad finem ultimum ordinantur. Vtraque autem in relatis proprietatibus convenit, & in eo etiam quod secundum Prudentiam sit. Hoc enim omni Virtutum exercicio commune est, quoniam Prudentia omnibus Virtutibus moralibus mediocritatem præscribit, sine quâ esse non possunt. Quare omnis Bona Consultatio brevius definiti poterit: *Consultatio secundum prudentiam*. Eo namque ipso respiciet bonum finem, & per decentia media, & congruo tempore: ac proinde servabit conditiones superius assignatas rectæ Consultationi. Verùm & observare oportet, Bonam Consultationem dupliciter accipi posse: vno modo sub ratione habitus, seu ut vim quandam prudentis, qua potest, & solet bene consultare: alio modo sub ratione actionis, quo sensu videtur Philosoph. loqui de illa dum docet, proflere ab ipsa prudentia. Quare & duplicem definitionem subire poterit. Priori sensu sic definienda erit: *Habitus mentis ad consultandum secundum prudentiam*. Sive aliter, & explicatius: *Habitus mentis ad consultandum circa bonum finem, per decentia media, servata temporis congruentia*. Posteriori sensu definitur: *Consultatio secundum prudentiam*. Sive aliter, ut inquit Aristoteles: *ἢ ἡ ἐπίνοια ἀγαθῶν ἐπιλοχίζεισθαι*: *Cuius prudentia vera existimatio est*. Aut denique, & clarius: *Actus, quo mens consultat circa bonum finem per decentia media, congruo tempore*.

VIDE D. Thomam 1. 2. quæst. 14. quæ est de consilio, quod elektionem præcedit, item quæ 2. 2. quæst. 51. atque illius Interpretes.

(?)

CAPVT DECIMVM.

De Sagacitate.

ST Autem & ipsa sagacitas, cui contrarium est hebetudo, quibus sagaces dicimus, ac hebetes: nec idem omnino, quod scientia, aut opinio (omnes enim scientes, vel opinantes, sagaces essent) nec vna quædam scientia: vt aut medicina de sanis, aut geometria circa magnitudines. Neque enim de ijs est, quæ sunt semper, & non moventur: neque de ijs, quæ à quouis fiunt, sed de quibus dubitaverit quispiam, aut consultaverit. Quapropter est quidem de ijs, circa quæ versatur prudentia. Non est autem idem sagacitas, & prudentia. Prudentia nanque præceptiva est. Finis enim ipsius est, quidnam sit agendum, aut non agendum, præcipere. Sagacitas autem, vis iudicandi duntaxat. Idem est enim sagacitas, & bona intelligentia: quippe cum sagaces sint & boni intelligentes. Neque autem habere, neque accipere prudentiam, est ipsa sagacitas: sed in opinionationis vsu ad ea bene iudicanda, de quibus est prudentia, alio dicente consistit: sitque hic perinde, atque cum discipulus ea discit, ac comprehendit, quæ à scientiam tradente præcipiuntur:

bus dubitaverit quispiam, aut consultaverit. Quapropter est quidem de ijs, circa quæ versatur prudentia. Non est autem idem sagacitas, & prudentia. Prudentia nanque præceptiva est. Finis enim ipsius est, quidnam sit agendum, aut non agendum, præcipere. Sagacitas autem, vis iudicandi duntaxat. Idem est enim sagacitas, & bona intelligentia: quippe cum sagaces sint & boni intelligentes. Neque autem habere, neque accipere prudentiam, est ipsa sagacitas: sed in opinionationis vsu ad ea bene iudicanda, de quibus est prudentia, alio dicente consistit: sitque hic perinde, atque cum discipulus ea discit, ac comprehendit, quæ à scientiam tradente præcipiuntur:

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS DECIMI.

Synesis, seu Sagacitas, quid non sit: quid etiam sit: quodnam contrarium habeat: & quâ ratione comparanda sit cum Prudentia.

AGIT Philosophus in hoc capite de Synesi, quæ à quibusdam Latine redditur Sagacitas, ab alijs perspicacitas, aut intelligentia. Verum cum frequentius Sagacitas dicatur, eo nomine viemur in præsentia. Similiter & dispositionem ipsi contrariam, quam Græci *ἁβυστία* dicunt, hebetudinem appellabimus, sicut & plerique Interpretum. Porro Synesis, sive Sagacitas, est vna ex ijs partibus Prudentiæ, quæ potentiales dicuntur: nam illa est quædam vis, sive potentia, qua Prudentia discernit quid in actionibus humanis sit agendum; & quid omitendum. Dividitur caput in duas partes. In prima exponitur quid non sit Synesis, & quid sit, quidnam etiam illi contrarium existat: In secunda agitur, quâ ratione Sagacitas cum Prudentiâ comparari possit.

2 **CIRCA** Primam partem tenuit Philosophus. Sagacitatem non esse scientiam, aut opinionem, neque *ἄσως*, id est, omnino, vel unversum, neque singulariter, neque ex parte. Non omnino: quia Sagacitas non est scientia, neque opinio, in genere, & unversè loquendo. Non singulariter, aut ex parte: quia Sagacitas non est singularis aliqua scientia, aut opinio: nec vlla generalis pars scientiæ, aut opinionis. Prior assertio huius pars, nimirum, Sagacitatem non esse scientiam, aut opinionem omnino, vel unversum, probatur ferè sic ab Aristotele. Nullus mortalium est adeo hebes, aut stultus (modo ratione utatur) qui non habeat de rebus scientiam, aut opinionem aliquam. At plerique mortalium sunt, qui Sagacitatem non habeant. Ergo Sagacitas non est idæ scientia, vel opinio. Consequentiâ patet: Quia si Sagacitas esset idem

videt, sed prout res exigit, ac debet: verovis enim vitio peccatur, per defectum, aut excessum.

3 ID Verò cum eodem Aristotele observandum, Eubuliam, seu deliberationem fieri debere cum disputatione in omnes partes, ac proinde cum mora: ea aurem præmissa, celeriter exequendum esse, quod semel deliberatum est. Huc spectat vetus illud adagium, *ἄγχι βυλίην, diu deliberato*. Et carmen quoddam Græcorum,

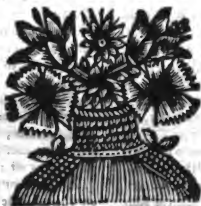
Ἀγχι βυλίην, ἢ ἔχῃ ἄθ' ὡλλὰς ἀμύρας.
Consultato diu, multò, ut præcellere possis.
 Ideo & Sallustius inquit: *Antequam incipias, consulta; ubi consulueris, maturè factò opus est*. Alioqui accidere poterit Platonicum illud, vt festinantes in principio, serius perveniamus ad finem. Quare celeberrimum fuit inter Veteres adagium illud *Festina lentè*: quod miris laudibus effert & fuscè exponit Erasmus initio Chiliadis secundæ. Huc spectat illum Livij in bello Punico secundo, Terentio Verroni, homini juvenilliter exultanti, & temerario, datum fuisse collegam Paulum Æmilium, maturum ætate, & consilio, vt sua prudentia & cunctatione nimium alterius fervorem temperaret. Sic etiam Fabius Maximus fuit creatus belli dux, quoniam cunctator & creatus erat, vt Marcelli celeritatem reprimeret. Ideo & Augustus Cæsar frequenter dicere solebat, *ενώδης βραδέως*, quo simul cunctationem in deliberando, & celeritatem in agendo, commendabat. Sed de his hæcenus. Porro Aristoteles; assignatis iam tribus conditionibus, affert definitionem bonæ Consultationis, vt sit *ἔκτιστο συλλογὴ ἀπὸ τοῦ ἀγαθοῦ πρὸς τὸ ἐπιχειρῆσαι τὸ κατὰ τὴν ἐπιτήδευσιν*. *Consilium ad obtinendum finem bonum per decetiam media, congruo tempore con-*
cepti.

6 CIRCA Quartam partem dividit ipsam Bonam Consultationem, vt sit duplex, quemadmodum, & finis humanarum actionum duplex est. Alius est enim finis simpliciter dicitur, qui est ultimus finis hominis; nimirum, ipsa felicitas; alius vero est partia-

ularis; & non ultimus; vt pax inter civitates, aut vnus verbis cum alia; qui proinde ordinatur ad felicitatem hominis, vt ad finem ultimum. Similiter ergo duplex Consultatio recta est: altera de fine ultimo hominis per debita media oportuno consequendo: altera circa alios fines particulares, decentesque, quæ ad finem ultimum ordinantur. Vtraque autem in relatis proprietatibus convenit, & in eo etiam quoddam secundum Prudentiam sit. Hoc enim omni Virtutum exercicio commune est; quoniam Prudentia omnibus Virtutibus moralibus mediocritatem præscribit, sine quâ esse non possunt. Quare omnis Bona Consultatio breviter definitur poterit: *Consultatio secundum prudentiam*. Eo namque ipso respiciet bonum finem, & per decetiam media, & congruo tempore: ac proinde servabit conditiones superius assignatas rectæ Consultationi. Verùm & observare oportet, Bonam Consultationem dupliciter accipi posse: vno modo sub ratione habitus, seu vt vim quandam prudentis, qua potest, & solet bene consultare: alio modo sub ratione actionis, quosensu videtur Philosoph. loqui de illa dum docet, profluere ab ipsa prudentia. Quare & duplicem definitionem subire poterit. Priori sensu sic definienda erit: *Habitus mentis ad consultandum secundum prudentiam*. Sive aliter, & explicatius: *Habitus mentis ad consultandum circa bonum finem, per decetiam media, servata temporis congruentia*. Posteriori sensu definitur: *Consultatio secundum prudentiam*. Sive aliter, vt inquit Aristoteles: *ἡ ἐπιτήδευσιν ἀγαθὴ ἐπιτήδευσιν ἀγαθῶν*: *Quis prudentia vera existimatio est*. Aut denique, & clarius: *Actus, quo mens consultat circa bonum finem per decetiam media, congruo tempore*.

VIDE D. Thomam 1. 2. quæst. 14. quæst. 1. de consilio, quod est electio præcedis, item quæ 2. 2. quæst. 51. atque illius interpretes.

(?)

CAPVT DECIMVM.

De Sagacitate.

ST Autem & ipsa sagacitas, cui contrarium est hebetudo, quibus sagaces dicimus, ac hebetes: nec idem omnino, quod scientia, aut opinio (omnes enim scientes, vel opinantes, sagaces essent) nec vna quaedam scientia: vt aut medicina de sanis, aut geometria circa magnitudines. Neque enim de ijs est, quæ sunt semper, & non moventur: neque de ijs, quæ à quouis fiunt, sed de qui-

bus dubitaverit quispiam, aut consultaverit. Quapropter est quidem de ijs, circa quæ versatur prudentia. Non est autem idem sagacitas, & prudentia. Prudentia nanque præceptiva est. Finis enim ipsius est, quidnam sit agendum, aut non agendum, præcipere. Sagacitas autem, vis iudicandi duntaxat. Idem est enim sagacitas, & bona intelligentia: quippe cum sagaces sint & boni intelligentes. Neque autem habere, neque accipere prudentiam, est ipsa sagacitas: sed in opinionationis vsu ad ea bene iudicanda, de quibus est prudentia, alio dicente consistit: sitque hic perinde, atque cum discipulus ea discit, ac comprehendit, quæ à scientiam tradente præcipiuntur:

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS DECIMI.

Synesis, seu Sagacitas, quid non sit: quid etiam sit: quodiam contrarium habeat: & quâ ratione comparanda sit cum Prudentia.

AGIT Philosophus in hoc capite de Syneſi, quæ à quibusdam Latine redditur Sagacitas, ab alijs perspicacitas, aut intelligentia: Verùm cum frequentius Sagacitas dicatur, eo nomine viemur in præſenti. Similitèr & dispositionem ipsi contrariam, quam Græci *ἀβυσσία* dicunt, hebetudinem appellabimus, sicut & plerique Interpretum. Porro Syneſis, siue Sagacitas, est vna ex ijs partibus Prudentiæ, quæ potentiales dicuntur: nam illa est quædam vis, siue potentia, qua Prudentia discernit quid in actionibus humanis sit agendum, & quid omittendum. Dividitur caput in duas partes: In prima exponitur quid non sit Syneſis, & quid sit, quidnam etiam illi contrariū existat: In secunda agitur, quâ ratione Sagacitas cum Prudentiâ comparari possit.

2 **CIRCA** Primam partem loquitur Philosophus. Sagacitatem non esse scientiam, aut opinionem, neque *ἄλως*, id est, omnino, vel univèrsam, neque singularitèr, neque ex parte. Non omnino: quia Sagacitas non est scientia, neque opinio, in genere, & univèrsè loquendo. Non singularitèr, aut ex parte: quia Sagacitas non est singularis aliqua scientia, aut opinio: nec vlla generalis pars scientiæ, aut opinionis. Prior assertio huius pars, nimirum, Sagacitatem non esse scientiam, aut opinionem omnino, vel univèrsam, probatur ferè sic ab Aristotele. Nullus mortalium est adeo hebes, aut stultus (modo ratione utatur) qui nõ habeat de rebus scientiam, aut opinionem aliquam. At perique mortalium sunt, qui Sagacitatem non habeant. Ergo Sagacitas non est idè ac scientia, vel opinio. Consequentiâ patet: Quia si Sagacitas esset idem

SUMMA ET EXPLANATIO CAPITIS NONI.

Bona Consultatio seu Eubulia, quid non sit: quid etiam sit. Quas condiciones exigit. Qualiter definienda, & dividenda.

POSQVAM Aristoteles differuit de quinque habitibus intellectualibus, pluraque tradidit circa Prudentiam, & illius divisionem in membra sua; nunc exponit quasdam aptitudines, siue affectiones, quæ, cum rectæ sint, videntur coherentes eidem Prudentiæ: vt Bona Consultatio, Sagacitas, & Sententia. Nimirum, omnium Virtutum, seu moralium, seu intellectualium, sunt quædam comites, vel cognatæ, veluti illarum paries, causæ, aut principia: vt Liberalitatis, facilitas, hospitalitas, & humanitas: Iustitiæ fides, veritas, probitas, & pietas: Magnanimitatis simplicitas & generositas: Temperantiæ pudor & reverentia: ac sic de alijs, vt legere est libello de Virtutibus, qui communiter tribuitur Aristoteli. Similiter ergo Prudentiæ comites, seu administræ sunt quædam: inter quas præcipue enumerat Aristoteles Eubuliam, Synesim, & Gnomem. Præter has verò Pontanus lib. 4. de Prudentia enumerat & exponit alias viginti: quæ tamen, vt monet Giphanius, potius sunt functiones, quam partes, vel comites Prudentiæ. Franciscus tamen Patricius lib. 6. de rerum institutione, tribuit Prudentiæ novem comites, ideoque plures quam Aristotel. Stoici olim solas quatuor assignabât, vt testatur Laertius in Zenone. Aristoteles tamen quinque exponit: id est, memoriam, exercitationem, siue visum; Eubuliam, Anchincam, & Dinotita: vt apparet partim ex hoc loco, partim ex lib. 1. Magn. Moral. cap. vltimo, & lib. 2. cap. 2. & 3. Addit duobus capitibus sequentibus Synesim, & Gnomem, quibus denique omnibus septenarius numerus efficitur. Porro de ipsa Eubulia, seu Bona Consultatione, præcedit totum hoc caput: quod dividit in quatuor partes. In prima pluribus Assertis exponit, quid non sit Bona Consultatio. In secunda decernit quid illa sit. In tertia statuit plures condiciones Bonæ Consultationis. In quarta denique illam dividit, & definit.

1 CIRCA Primam partem statuit quinque Asserta. *Primum* est: Bonam Consultationem esse aliud ab inquisitione. Probat hoc ferè modo. Quoties aliqua duo ita se habent, vt alterutrum sit vniuersallius altero, inter se differunt. At inquisitione ita se habet circa Bonam Consultationem, vt illa sit aliquod vniuersallius. Ergo inter se differunt. Probat minor. Quia licet omnis Bona Consultatio sit inquisitio, non tamen è contrariè multæ enim inquirunt, & tamen non bene consultant. Ergo inquisitio est quid vniuers-

alius Bona Consultatione, vt potè quod non ad solam illam extenditur, sed ad plura alia. *Confirm.* Separatio duorum est signum evidens distinctionis. Cum igitur manifestum sit, inquisitionem sæpissimè à Bona Consultatione separari, seu abique illa esse, consequens est vt idem cum illa non sit. *Secundum* Assertum est. Bona Consultatio non est idem, ac scientia. Probat. Scientia non est inquisitio: non enim inquirimus de ijs, quorum evidentiæ certam habemus ex scientia provenientem. At omnis Bona Consultatio est inquisitio, vt nuper traditum est. Ergo nulla Bona Consultatio est scientia. *Tertium*. Bona Consultatio non est idem, ac Eustochia, seu bona coniectatio. Suadet. Bona coniectatio abique discursu fit, & subito concipitur, seu abique longa investigatione, vt experimento patet. At bona Consultatio non abique discursu fit, nec subito concipitur, sed longa investigatione. Non ergo idem est bona coniectatio, & Bona Consultatio. Quare hanc comitatur maturum rei examen: ideoque Philosoph. monet à longo spatio esse rem consultantem, celeriter autem exequendam. *Quartum*, & præcedentè coherens. Bona Consultatio non est idem, ac solertia. Hæc enim nihil aliud est, quam quædam species coniectationis bonæ. Cum igitur quid diversum sit Bona Consultatio à coniectatione bonæ, consequens est, vt etiam Bona Consultatio differat à solertia. Consequentia patet: & antecedens liquet ex doctrina eiusdem Phil. in libris Poster. vbi statuit, solertem esse, qui perceptis extremis celeriter coniectat medium: vt si videat quis pauperem loquentem cum diuite, statim coniectat pauperem ab eo aliquid petere. *Quintum*. Bona Consultatio non est idem, ac opinio. Probat. Nulla opinio est inquisitio. At omnis Bona Consultatio est inquisitio, vt supra dictum est. Ergo nulla Bona Consultatio est opinio. Consequentia est in *Camæstres*, & minor supponitur ex dictis. Maior autem iuadet. Omnis enim opinio est inventio eius, quod queritur: cum si assensio alterius partis contradictionis, quamvis cum formidine oppositi. Nulla autem inquisitio est inventio eius, quod queritur: siquidem via & terminus differunt: inquisitio autem ordinatur ad inventionem sicut via ad terminum. Nulla ergo opinio est inquisitio.

3 CIRCA Secundam partem statuit in quo consistat ex parte generis Bona Consultatio, ac decernit esse rectitudinem quandam.

dum. Probatur. Quicumque recte deliberat in ijs, quæ inquiri, operatur rectitudine quadam. At bene consultans, eo ipso recte deliberat. Ergo bene consultans, eo ipso operatur rectitudine quadam: ideoque Bona Consultatio est quædam rectitudo. Subdit statim, hanc rectitudinem non esse scientiæ, nec opinionis. *Primum* istorum probat. Bonæ Consultationis rectitudo, est illius, cuius potest esse aliquis error: quia rectitudo & error sunt circa idem. At nullius scientiæ potest esse aliquis error. Ergo Bona Consultatio non est rectitudo scientiæ. Maior constat quia qui consultat potest deliberare bene aut male, & profunde utrovis modo consultare. Ergo rectitudo ita convenit Consultationi, ut tamen in ea possit esse aliquis error. Minor autem suaderet: quoniam scientia essentialiter opponitur errori, ideoque nullum errorem patitur secum: ac proinde nec rectitudinem. Quare scientia nunquam dicitur habere rectus; sed verus, certus, & evidens: quia rectitudo non habet locum, nisi in ijs, que in genere suo obliquantur, aut errori admittere possunt. *Secundum* autem, scilicet, rectitudinem Consultationis Bonæ non esse idem ac rectitudinem opinionis, probat hoc pacto: Opinioni rectitudo est ipsa veritas. At rectitudo Bonæ Consultationis non est ipsa veritas, sed tantum rectitudo consilij. Ergo opinionis rectitudo non est eadem ac Bonæ Consultationis. *Præterea*. Opinio est solum rei determinata & firmæ. At Bona Consultatio non est rei determinata & firmæ, sed adhuc indeterminata. Ergo opinio non est Bona Consultatio. igitur, nec opinionis rectitudo est cum rectitudine Bonæ Consultationis. *Denique*. Omnia rectitudo opinionis est enuntiatio, ac proinde absoluta affirmatio, aut negatio. At rectitudo Bonæ Consultationis non est enuntiatio, sive non est affirmatio, aut negatio, sed quidem in ea non quæritur, nec decernitur, sed inquiritur, seu sentitur: via ad decernendum. Ergo Bonæ Consultationis rectitudo non est eadem, ac opinionis. Cum igitur Bona Consultatio sit rectitudo quædam, & non scientiæ, nec opinionis; reliquum est, ut sit rectitudo consilij: neque enim aliud esse posse videtur. Quare oportet querere quidnam sit consilium, & circa quid ipsum versetur. Quod iam libentius huius Operis cap. 3. definitum relinquimus: nimirum, consilium esse eorum, que sunt ad finem, & neminem consultare de æternis, & de pluribus alijs ibidem indicatis, sed tantum de ijs, quæ à nobis agi possunt.

4. CIRCA Tertiam partem exponit qualis esse debeat rectitudo consilij pertinens ad Bonam Consultationem, seu quas conditiones servare debeat. Possimæ autem sunt

tres: quarum prima desumitur per ordinem ad finem: secunda per ordinem ad mediâ: tertia denique ex parte temporis & mensuræ ipsius Consultationis. *Prima* igitur proprietas rectæ Consultationis est, quod in ordine ad bonum finem sit: nam si in ordine ad pravam finem dirigatur, quamvis recte disposita sit ad illum infallibiliter assequendum, ideoque recta consultatio appellari utcumque possit, non tamen est rectitudo Bonæ Consultationis absolute loquendo. Quare licet incontinentes se, pe dirigat consilia sua in finem turpis delectationis ea dexteritate, ut illam allequaatur; adhuc dicendus non est recte consultare: quia rectitudo consilij non est nisi in ordine ad finem rectum sive rationi conformem: vitiose à quo potissimum speciem sortitur. *Secunda* proprietas est, ut etiam omnia mediâ, que ex Bona Consultatione eliguntur, sint recta ac decetia. Nam si turpia, aut indecentia sint, quamvis in ordine ad bonum finem eligantur, Consultatio recta non erit: vitiose vitiosa ex parte mediâ. Quare Consultatio circa auxilium, elemosinamve prestandam amico, aut pauperi, bona non est, si per furum, aut aliud medium indecentia dirigatur. Omnis enim actus Prudentiæ, qualis est recta Consultatio, non nisi per decetia mediâ, tendit ad finem allequendum. Neque obstat, quod hic quandoque bonis, quandoque malis medijs demum obtineatur. Hæc enim est conditio rerum operabilium, sicut & speculabilium. Porro in speculabilibus sepe accidit, ut ex malis quasi medijs, id est, ex præmissis falsis, non minus quam ex veris, recta conclusio inferatur, ex parte formæ: Vt in hoc syllogismo: *Omnis lapis est visibilis: Omnis homo est lapis: Ergo omnis homo est visibilis.* Ecce consequentiam rectam in forma; deductam tamen ex præmissis falsis, seu non rectam ex parte medijs. Eadem verò consequentia potest esse omnino recta, si ex præmissis veris, ordinatæque dispositis ex parte medijs, inferretur. Vt in hoc syllogismo: *Omnis animal rationale est visibile: Omnis homo est animal rationale: Ergo Omnis homo est visibilis.* Similiter ita in operabilibus, rectus finis se habet, ut conclusio, quoniam per mala mediâ aut bona, decetia aut etiam indecentia, obtineri potest. Verum quemadmodum non est simpliciter rectus syllogismus, cuius mediâ recta ordinatur, seu dispositum non est, ita neque est recta Consultatio boni finis, nisi & mediâ ad illum obtinendum sint recta. Sic enim se habet speculatio in ordine ad verum, & falsum, sicuti actio moralis ad bonum, & malum. *Tertia* denique proprietas est rectæ Consultationis, ut congruo, seu opportuno modo deliberet: id est, nec valde celeriter, nec nimis mo-

CAPVT DECIMVM.

De Sagacitate.

ST Autem & ipsa sagacitas, cui contrarium est hebetudo, quibus sagaces dicimus, ac hebetes: nec idem omnino, quod scientia, aut opinio (omnes enim scientes, vel opinantes, sagaces essent) nec vna quædam scientia: vt aut medicina de sanis, aut geometria circa magnitudines. Neque enim de ijs est, quæ sunt semper, & non moventur: neque de ijs, quæ à quouis fiunt, sed de quibus dubitauerit quispiam, aut consultauerit.

Quapropter est quidem de ijs, circa quæ versatur prudentia. Non est autem idem sagacitas, & prudentia. Prudentia nanque præceptiva est. Finis enim ipsius est, quidnam sit agendum, aut non agendum, præcipere. Sagacitas autem, vis iudicandi duntaxat. Idem est enim sagacitas, & bonâ intelligentia: quippe cum sagaces sint & boni intelligentes. Neque autem habere, neque accipere prudentiam, est ipsa sagacitas: sed in opinionationis vsu ad ea bene iudicanda, de quibus est prudentia, alio dicente consistit: sitque hic perinde, atque cum discipulus ea discit, ac comprehendit, quæ à scientiam tradente præcipiuntur.

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS DECIMI.

Synopsis, seu Sagacitas, quid non sit: quid etiam sit: quodnam contrarium habeat: & quâ ratione comparanda sit cum Prudentia.

GIT Philosophus in hoc capite de Synesi, quæ à quibusdam Latine redditur Sagacitas, ab alijs peripicacitas, aut intelligentia. Verum cum frequenter Sagacitas dicatur, eo nomine viemur in presenti. Similiter & dispositionem ipsi contrariam, quam Græci ἀβυστία dicunt, hebetudinem appellabimus, sicut & plerique Interpretum. Porro Synesis, siue Sagacitas, est vna ex ijs partibus Prudentiæ, quæ potentiales dicuntur: nam illa est quædam vis, siue potentia, qua Prudentia discernit quid in actionibus humanis sit agendum; & quid omitendum. Dividitur caput in duas partes. In prima exponitur quid non sit Synesis, & quid sit, quidnam etiam illi contrarium existat. In secunda agitur, quâ ratione Sagacitas cum Prudentia comparari possit.

2 CIRCA Primam partem tuit Philosoph. Sagacitatem non esse scientiam, aut opinionem, neque δ'λος, id est, omnino, vel vniuersum, neque singulariter, neque ex parte. Non omnino: quia Sagacitas non est scientia, neque opinio, in genere & vniversè loquendo. Non singulariter, aut ex parte: quia Sagacitas non est singularis aliqua scientia, aut opinio: nec vlla generalis pars scientiæ, aut opinionis. Prior assertio huius pars, nimirum, Sagacitatem non esse scientiam, aut opinionem omnino, vel vniuersum, probatur ferè sic ab Aristotele. Nullus mortalium est adeo hebes, aut stultus (modo ratione utatur) qui nõ habeat de rebus scientiam, aut opinionem aliquam. At plerique mortalium sunt, qui Sagacitatem non habeant. Ergo Sagacitas non est adeo scientia, vel opinio. Consequentia patet: quia si Sagacitas esse

idem ac ſcientia vel opinio vniuerſim, quicumque mortalium habent ſcientiam aut opinionem, habent etiam Sagacitatem. Minor autem ſuadetur experimento, quò aperitè deprehenditur, plerique mortalium, aut plurimos ſaltem, quamvis vſu rationis præditos, non eſſe ſagaces, id eſt, intelligentes, & perſpicaces. Ergo plerique mortalium ſunt, qui Sagacitatem non habeant. Jam maior illa præcipua in dubio vocari non poſſe videtur: cùm nemo ex mortalibus, quotquot ratione vtiuntur, ſit aded debet aut ſtupidus, vt iudicium aliquod de rebus, ſaltem aliquibus, non ferat, ſive ſecundum ſcientiam, ſive ſecundum opinionem humanam. Nomine autem ſcientiæ in præſenti intelligitur habitus ſive actus cognitionis certæ & evidentiſ, ſive ad ſcientiam ſtrièctè dictam ſpectet, ſive ad artem, ſive ad iudicium certum & experimentale de rebus acceptum. Nomine au tem opinionis intelligitur iudicium ex probabili fundamento ortum, cum formidine aliqua oppoſiti.

3 DEINDE, Sagacitatem non eſſe ſcientiam aliquam peculiarem, ſic probat. Si Sagacitas eſſet peculiaris aliqua ſcientia, verſaretur profecto circa eandem materiam, in qua cuiusmodi ſcientia verſatur. Atqui Sagacitas non verſatur circa materiam alicuius peculiaris ſcientiæ: vt ab inductione conſtat. Non enim verſatur in materia Medicinæ; cùm Sagacitas non ſtudeat corpori medendo, neque agat de ſalubribus & inſalubribus. Neque etiam in materia Geometriæ, cùm magnitudines rerum non dimetiatur. Neque in materia Phyſicæ; quia non contemplantur rerum naturalium cauſas, aut motus entium generabilium & corruptibilium. Neque in materia Metaphyſicæ; cùm non agat de rebus immutabilibus, & ſempiternis, aut materiæ expertiſ, ſed tantùm de rebus agendis dubitationi, & incertitudini expoſitiſ, circa quaſ proinde conſilium, & deliberatio eſſe ſolet: an nimirum, hoc aut illo modo, vel tempore, ſint faciendæ. Paſet igitur ab inductione, Sagacitatem non eſſe vllam peculiarem ſcientiam.

4 CIRCA Secundam partem docet; Sagacitatem verſari circa res illas, quæ ſunt communes Prudentiæ: non tamen eſſe ideam, ac Prudentiam. Prior pars ſuadetur: Quia tam Prudentiæ, quàm Sagacitatis, ſunt de rebus humanis agendis, dubitationi atque incertitudini obnoxiiſ. Ergo materia communis vtrique eſt. Poſterioſrem partem, quæ præcedenti apparet contraria, ſic probat. Omnes habitus, quorum opera diuerſa ſunt, inter ſe differunt. Atqui Prudentiæ & Sagacitatis opera, ſive actus, diuerſi ſunt. Ergo habitus Prudentiæ & Sagacitatis inter ſe differunt. Minor, in qua eſt diſſentientia, probatur. Prudentia enim, cùm ſit præceptrix, imperat quod oportet agere; nam in

hoc collocatus eſt ſinis, & opus ipſius. Sagacitas autem non eſt præceptrix, ſed diſceptatrix, & critica, ſeu iudicatrix. Officium namque ipſius non eſt imperare, ſed diiudicare atque inſpiciſere ea, quæ Prudentia imperat; an recta ſint & honeſta. Ergo Prudentiæ, & Sagacitatis opera, ſive actus diuerſi ſunt.

5 CONFIRMAT, Expoſitiſque hoc ipſum, prænotando, idem eſſe Sagacitatem, ſive Syneſim, ac *τοῦ ἁπλοῦς*, id eſt, bonam Sagacitatem: ſicuti apud Græcos ijdem ſunt *εὐνοῦτο*, *ſagaces*, ac *εὐνοῦτο*, *bene ſagaces*. Non enim Sagacitas in bonam, & malam partem accipi poſſit, ſicut conſultatio, quæ poſſet eſſe prava aut recta; ſed ſemper in bonam partem accipitur. Hoc autem ſuppoſito, confirmatur ratio præcedens, & ampliùs offenditur, diuerſum eſſe opus Sagacitatis & Prudentiæ. Quemadmodum enim rationis ſpeculatiuæ duo opera ſunt; alterum inquirendo inuenire, alteram de inuentis iudicare: ſic etiam rationis prædictæ, ſeu ad agendum ordinatæ, tria ſunt opera: primum, inquirere per conſilium quod ad Eubuliam ſpectat: ſecundum iudicare de rebus in conſilio poſitiſ, an recta & honeſta ſint, quod ad Sagacitatem attinet; & tertium denique præcipere de liberata ac iam iudicata, quod eſt proprium Prudentiæ. Ergo quamvis Sagacitas & Prudentia circa eadem ſent agendas verſentur, vt à principio dicebamus, adhuc tamen diuerſa vtriuſque opera ſunt, ac proinde vtriuſque habitus eſt diuerſus.

6 ADDIT Philoſophus verba quædam difficilia: *Ἐπὶ δὲ τῷ τῷ ἴσῳ τῷ ὁδοῦναι: ἢ τῷ λαμβάνειν, ἢ εὐνοῦναι*. Neque verò habere prudentiam, neque ſagacitatem eſſe. Cuius ſententiæ obſcuritas diuinaſe fecit Interpretes. Tarquinius Gallatius, allegato Euftratio, cenſet ſenſum eorum verborum in eo poſitum eſſe, quòd non ſimul adquirentur Sagacitas & Prudentia; ſed hæc eſt prior, & illa poſterior; quoniam diiudicari quæ imperata ſunt à Prudentia, an ſint recta, necne. Si autem prior eſt Sagacitas, quàm Prudentia, pater non eſſe ideam habere vnam, atque alteram: quoniam vbi duo aliqua non ſimul adquirentur, ſed vnum poſt aliud, non eſt ideam habere vnum, atque aliud.

7 VERVM Paſe doctiſſimi viri atque erudiſſimi, interpretatio prædicta videtur longè à vero aberrare: quoniam prior eſt; ſaltem natura operatio Sagacitatis, quàm Prudentiæ; ac proinde prius natura ſaltem generatur habitus illius, quàm iſtius. Aſſumptum probò: Quia prius eſt iudicare verùm ea, quæ per Eubuliam deliberata ſunt, ſint recta & rationi conformia, quàm ea abſolutè præcipere ſea imperare. Ita enim recta ratio exigit, & ipſa rectitudo Prudentiæ: cuius non eſt præcipere,

nisi ea, quæ iudicata sunt recta, & honestati conformia. Alioqui cæco modo præciperet, aut exposito errori, in ea prioritate quâ antecederet illud iudicium. Ergo prior est operatio Sagacitatis, quâ iudicatur de rebus per Eubuliam deliberatis, quàm operatio, quâ præcipitur earum executio. *Deinde.* Ut idem Auctor præmonuerat, operatio Prudentiæ est perfectissimum opus rationis practicæ, & quali cæterorum consummatio. At quidquid hoc modo se habet in quolibet genere, sicut est in intentione primum, ita & generatione vltimum. Ergo inter opera rationis practicæ opus proprium Prudentiæ est generatione vltimum. Immerito ergo docet, Sagacitatem, siue pro habitu, siue pro actu acceptam, esse posteriorem generatione, si fiat comparatio cum Prudentia.

3 QVARE Sensus eorum verborum est, non esse idem adquirere, seu habere Sagacitatem, ac Prudentiam: quæ est altera confirmatio doctrinæ superius traditæ, circa distinctionem vtriusque, & sic proponi potest. Quoties duo aliqua non simul adquiruntur, aut habentur, sed vnum post aliud; non est idem adquirere seu habere vnum, atque aliud. Atqui Sagacitas & Prudentia non simul adquiruntur, aut habentur, sed vna post aliam; quia prius est

quod Sagacitas iudicet an quæ deliberata sunt; recta sint, necne, quàm quod Prudentia ea imperet; seu præcipiat agenda. Ergo non est idem adquirere aut habere Sagacitatem ac Prudentiam. Cum verò habitus generentur per actus; & seruent in sui generatione ordinem prioris & posterioris, quem seruant ipsi habitus; consequens est, ut sicut actus Sagacitatis præcedit tempore aut naturâ actum proprium Prudentiæ, ita & habitus Sagacitatis sit prior tempore aut naturâ, quàm Prudentiæ habitus.

9 DENIQUE Philolophus similiter quædam exponit doctrinam prædictam circa officium Sagacitatis, quod est sagire, seu diiudicare. Quemadmodum enim vbi Doctor scientiâ vtitur ad rem exponendam, discipulus adest; qui, nisi hebeti ac plumbeo ingenio sit, rectè diiudicat, vtrum ea quæ traduntur, sint vera, an potiùs falsa; ita etiam munus Sagacitatis est sagire, seu diiudicare an recta sint, an potiùs prava, quæ per Eubuliam deliberata sunt, & præcipienda à Prudentia. Indeque ait deductum fuisse nomen Synesis, quod dicitur *ἡ ἀπὸ τῆ συνήσεως*, id est, *sagiendo*, seu bene iudicando, aut intelligendo.

VIDE D. Thomam 2. 2. q. 49. art. 4. 6. 7. atque illius Interpretes.

CAPVT VNDECIMVM.

De Sententiâ.

A Verò, quæ vocatur sententiâ, qua bene sentientes homines dicimus, sententiâque habere, iudicium est rectum æqui, & boni viri. Cuius hoc indicium est. Bonum enim, & æquum virum, ad ignoscendum proclivem dicimus esse: & veniam in aliquibus dare, bonum & æquum esse. At veniâ, sententiâ est iudicativâ, rectâ, æqui, & boni viri. Recta autem est ea, quæ est ipsius veracis.

Omnes autem habitus non sine ratione ad idem tendunt. Nam sententiâ, sagacitatem, prudentiam, & mentem, ad eosdem afferentes, prudentes illos, atque sagaces, & sententiâ habere, mentemque dicimus. Omnes enim hæ potentia, extremorum sunt, ac singularium. Atque idem ea ratione, qua est idoneus ad ea iudicanda, de quibus est prudens, sagax est; beneque sentiens; aut ad danda veniam aptus. Bona enim, & æqua, omnibus sunt communia bonis, ea ratione, qua ad aliam

alium tendunt. Sunt autem singularia, & extrema ea omnia, quæ agi possunt. Et prudentem oportet ipsa cognoscere. Et sagacitas, & sententia, circa hæc ipsa versantur. Hæc autem sunt extrema. Et intellectus extremorum est ad partem utramque. Etenim primorum terminorum, ac extremorum, intellectus est, & non ratio. Is quidem ad demonstrationes attinet immobilium terminorum, atque primorum. Is autem, qui in agendis rebus versatur, extremi & contingentis, atque alterius propositionis. Hæc enim principia sunt eius, gratia cuius. Ex singulis enim oritur ipsum univrsale. Horum igitur sensum habere oportet. hic autem est intellectus. Quapropter & naturalia hæc esse videntur. Atque sapiens quidem natura est nemo, sententiam autem habet, & sagacitatem, & intellectum natura. Signum autem est, nos hæc etiam ætates sequi putare: atque hæc ætas intellectum, & sententiam habet, tanquam causa sit ipsa natura. Quo circa principium & finis est intellectus. Ex his enim & de his, ipsæ demonstrationes efficiuntur. Quare non minus eorum, qui sunt experti, & seniorum, vel prudentium, & demonstrabilibus sententijs, opinionibusve, quam ipsi demonstrationibus, mentem adhibere oportet. Quia namque iam experientiam visum habent, principia ipsa cernunt. Quid igitur prudentia, & sapientia est, & in quibus utraque versatur, & diversatum animæ partium utramque virtutem esse, iam diximus,

SVMMÆ ET EXPLANATIO CAPITIS VNDECIMI.

Gnome, sive Sententia, quid: & qualiter comparetur cum Synesi, ac Prudentia. Intellectum, sive intelligentiam rerum agendarum, habere rationem principij ac finis.

ACCEDIT Philosophus ad explanandam vltimam Prudentiæ partem ex ijs, quæ cõmuniter potentiales dicuntur, quoniam sunt quædam veluti vires, seu facultates Prudentiæ ad rectè agendum. Eam verò *γνώμη* appellat, quæ Latine significat sententiam: & toto capite in id præcipuè contendit, ut doceat Gnomem, sive Sententiam, esse rectum iudicium æqui bonique, seu æquitatis. Dividit autem caput in tres partes. In prima exponit quid sit Gnome. In secunda comparat illam cum Synesi, & Prudentiâ. In tertiâ denique statuit, intelligentiam, sive intellectum, in rebus agendis posse dici principium & finem. Monent aliqui Interpretum, difficillimam esse huius capituli expositionem ad litteram, nisi Græci sermonis peritus sit, qui illud interpretatur. Verùm cum

iam totius lingue peritissimi nobis prævērunt, & textum elucubraverint, fortasse haud ita difficile erit penetrare quidquid in eo reconditum est.

2 **CIRCA** Primam partem exponit Arist. quid sit Gnome, & quibus nominis diceretur ab alijs. Asserit itaque esse habitum, *Sententiam* nominatum ex eo, quod quosdam hominum dicitur bene sentientes, sive rectam sententiam habentes de re aliqua. Neque enim, ut observat hoc loco Eustratius, Sententiæ vocabulum tam crebrè est in ore hominum, nisi etiam res aliqua, cui iure ac merito impositum fuerit. Definit autem illam ut sit *ἡ ἐπιπένησις κατὰ τὸ εὖ*. *Boni aequique viri iudicium rectum.* Nimium, viri videntis ἐπιπένησις, de qua dictum est supra lib. 5. cap. 10. quoniam secundum eam fertur iudicium ex bono & æquo. Porro in eâ definitio ἐπιπένησις est, iudicium ponitur

vt genus, in quo Gnome convenit cum Sagacitate, precedenti capite explicata. Ceterum additur loco differentia quod non sit qualecumque iudicium, sed *boni aequique viri*. In quo sanè disiderat Sagacitate: quia sagax, seu perspicax, quatenus sagax sive perspicax est non iudicat ex æquitate, sive epikia, sed ex Sagacitate, aut perspicacitate: ad quam solùm spectat perspicere opus quod à Prudenti proficitur, & finem ab eâ propositum, & modum quo opus ipsum accommodatum est fini obtinendo, idque secundum rectam rationem. Sententia autem est iudicium ex æquitate, seu ex bono & æquo.

3 CUIUS Exemplum affert allegatum iam Eustratius in quodam Imperatore, qui irruente hostium exercitu, & egressis civibus è patrij muris ad tuendam urbem, agnovit, eos minus fortiter resistisse ac pugnasse, propter securitatem, quam sibi pollicebantur ex murorum præsidio: ideoque terga vertisse. Quare nè murorum ambitus postea esset timiditatis occasio, iussit mœnia exurbari, ac solo æuari. Porro si is Imperator accuberet, quod muros urbis demolitus fuerit, vir æquus & bonus non iudicabit dammandum, sed potius laudandum quod rebus bene inspectis firmiorem reddiderit defensionem urbis, quàm si mœnibus cingeretur. Cives enim deficientes murorum securitate pugnabunt fortius, & in acie stabunt, quoniam si terga vertant, non habent quod retro confugiant. Hoc igitur iudicium ex bono & æquo est, quod Sententiam nominamus; distinctum ab illo alio quod fertur ex Sagacitate. Versaturque in ijs potissimum actionibus, quæ dubiam interpretationem habent, an iuxta Prudentiæ præscriptum factæ sint, necne. Verùm ubi sufficiens & rationabile fundamentum est ad eas in bonam partem accipiendas, iudicantur rectæ, & conformes Prudentiæ.

4 PREIACIAM Definitionem esse rectam coniecit Arist. ex vocabulo compositò *συντήρησις*, quæ significat *conservationem*, seu veniam, aut pronitatem quandam ad ignoscendum, & deductur à voce simplicis *τηρησις*, quæ sententiam significat. Vnde colligitur, Gnomem rectè defini sententiam viri conscientis, seu proni ad ignoscendum. Quare viri ex bono & æquo iudicantes dicantur *Sygnomones*, quasi ad conficiendum & ignoscendum proclives. Vbi Arist. non dubitavit, præter usum communem, colligere propriam significationem vocis simplicis *τηρησις* ex compositò *συντήρησις*, quæ ab illò ortum habet, quoniam hæc notior est; & qualibet res, imò & significationes, ex notioribus probande sunt. Præmittit autem Arist. viri æqui & boni esse consensum præbere, ac veniam dare, non quidem in omnibus; sed *επιπέτοις, in quibusdam*

Non enim in omnibus viri æquitate, sed duntaxat in aliquibus: scilicet, in ijs quæ aliquid imprudentiæ admittum videntur habere; sed tamen rebus inspectis ex bono & æquo lequendum Prudentiam facta iudicari possunt.

5 QVOD Autem in eâ definitione dicatur, Sententiam non esse qualecumque iudicium, sed rectum, merito additum est: quoniam, vt idem Eustratius monet, & latius traditum est dicto lib. 5. cap. 10. leges vniuersim profertur, & propter varietatem temporum, locorum, ac necessitatum, non possunt comprehendere singula, quæ eveniunt in actionibus humanis. Unde contingit legem sæpe violari secundum nudum, verborum corticem, quia tamen violatur secundum mentem Legislatoris, aut finem ab eo inspectum. Vt si lex aliqua sit in urbe nequis peregrinus muros ascendant. Accidit vero vt irruente hostium exercitu ascendat peregrinus muros, indeque magnam stragem hostibus inferat, & urbem tueatur. Sanè si solus cortex legis ascensum prohibentis spectetur, peregrinus damnabitur. Si autem consideretur mens & finis Legislatoris, liber erit, & præmio dignus habebitur. Hoc ergo iudicium ex bono & æquo est, quod Gnomem sive Sententiam appellamus: & rectum sanè est, quoniam procedit ex rectâ interpretatione legis, non iam secundum corticem litteræ, quàm iuxta Legislatoris mentem, quæ est veluti anima legis.

6 CIRCA Secundam partem comparat Gnomem, sive Sententiam cum Prudenti (sub quâ intelligitur Eubulia) & similiter cum Sagacitate, atque intellectu, seu habitu principiorum reatorum ad actionem, quæ propterea dicuntur activa. Ac primo quidem statuit, omnes prædictos habitus in se convenire, quia in eodem homine (sunt simul, & eâ connexionem, vt vnus eorum non invenitur sine cæteris omnibus. Quisquis enim prudens est, is etiam bonus consulor est; sagax, æquus; bonusque æstimator, & rectè ac subtiliter intelligens principia rerum agendarum. Adde, insuper, in eo convenire omnes eos habitus, quod singuli sint rerum extremarum & singularium; in quibus veritatur Prudentia. Nihil enim eligit aut præcipit Prudentia, nihil consulit Eubulia, nihil providet Sagacitas, nihil iudicat Gnome ex bono & æquo, quod non sit extremum, aut singulare. Ceterum quamvis in ijs duobus conveniant, adhuc tamen differunt penes aliam & aliam rationem, ac munerum varietatem. Eubulia enim rectè deliberat: Prudentia eligit & præcipit ea, quæ putat idonea seu apta ad finem consequendum; Sagacitas iudicat & intropicit ea ipsa, an sine honestate & opportuna obtinenda sibi: Gnome ex bono & æquo iudicium fert; & corrigit legem in ijs, quæ providere non potuit Legislator, habetque

Ratione locorum, temporum, & personarum
 ac denique habitus principiorum rerum agen-
 darum, & cognoscit operationem electionemve
 esse ipsi principijs conformem.

¶ CVM Verò docet intellectum extre-
 morum, sive singularium, esse in vitæque par-
 tem, videtur loqui generatim de intellectu, sci-
 fieri de habitu primorum principiorum, qui
 dicitur *intellectus*, prout comprehendit theo-
 ricum, & practicum; quomodo prior est circa
 principia theoretica, seu speculabilia, eaque uni-
 versalia, ut, *Quodlibet est, vel non est*: & *Omne
 totum est maius sua parte*; posterior circa pra-
 ctica, seu rerum operabilium, ac singularium.
 Veraque verò principia dicuntur ab Arist.
 e *extrema*, generalia quidem, quia com-
 parata cum singularibus, à quibus incipit hu-
 mana cognitio, vitæque sunt; & postremo loco
 cognoscuntur: singularia vero, quia spectant
 ad vitæ ordine nostræ cognitione incipere debe-
 ret à communioribus, deindeque progredi ad
 minus communia, ac tandem devenire ad sin-
 gularia. Hoc igitur sensu utraque extrema ap-
 pellantur. Verum quoniam habitus principio-
 rum, sive intellectus non attingit ea principia
 ratione inando, aut discurrendo, sed cognitione
 simplici adherendo; subiungit Arist. princi-
 piorum non esse *rationem*, id est scientiam, dis-
 cursum adquisitionem, sed *intellectum*, scilicet, cog-
 nitionem simplicem, ac veluti intuitum. Addit
 insuper, principia illa, quæ theoreticis intelle-
 ctus cognoscit, esse quosdam terminos immo-
 biles, id est, immutabiles & universales, quæ
 nequeunt se aliter habere: ut potest ex quibus
 sunt demonstrationes, quæ non nisi stabilibus
 & invariabilibus principijs nituntur. Ceter-
 rum principia illa, in quibus versatur intelle-
 ctus activus, sunt eorum rerum, quæ variabiles
 sunt, & aliter atque aliter possunt evenire, quo-
 niam singulares & contingentes sunt. Quare
 intellectus, sive habitus principiorum activus,
 vitur singularibus principijs, propositionibusque,
 & ex ijs inferit conclusionem solam ve-
 rosimilem, aut probabilem: quales sunt con-
 clusiones Oratorum ex principijs singularibus
 & verosimilibus ductæ. Cuius rei exemplum
 affert Eustratus in Oratore, qui ita arguit:
 Hic nos vagatur per verbum, ergo aliquid ma-
 lum versat in animo.

¶ CÆTERVM Quia habitus activus
 principiorum non est proprius alienis à com-
 munitibus principijs, subdit Aristot. alteram ex
 propositionibus intellectus activi semper esse
 singularem: verum ex ea fieri gradum ad com-
 munitatem & generalem. Exemplum affert idem
 Eustratus in Demosthene dehortante Athe-
 nienses ab incedendo fœdere cum Philippo Re-
 ge. Offenso enim esse singularibus Philippici
 actionibus, eum esse Atheniensem hostem,
 pergit ulterius, & hanc propositionem com-

muem statuit: *Qui ea meditatur & agit, qui-
 bus ego seduear, & capiari, adversum me bel-
 lum gerit, quamvis non dum tela iaciat, neque
 stringat eum.* Quæ propositio primo quidem
 aspectu videtur singularis, & de vno Philip-
 po prolata: ceterum sequentia in eâ clausa est
 communis & generalis, æquivalente huic:
*Quisquis ea meditatur & agit, quibus ego sedu-
 ear & capiari plane adversum me bellum ger-
 it, quamvis nondum tela iaciat, neque stringat
 eum.* Vbi ex singularibus propositionibus
 intenc observati, Orator aut Politicus collig-
 git universalem & communem propositionem,
 ex quâ rursus ad singularia descendat, & effi-
 ciat demonstrationem; non quidem exactam,
 aut metaphysicam, mathematicamve; sed ora-
 toriam, politicam, aut morale. Quo sensu in-
 telligenda sunt verba illa Arist. *ἐκ τῶν καθ' ἑκά-
 στην γὰρ τὸ καθόλου.* Nam ex *singulis universum
 existit.* Nimirum, ex singularibus propositioni-
 bus colliguntur generales & communes, ex
 quibus partur in mente doctrina.

¶ MONET Verò, scientiam, id est, ob-
 servationem harum singularium propositio-
 num, esse maxime convenientem ijs, qui in vi-
 tâ civili honestè & prudenter agere volunt.
 Oportet enim esse præditijs multiplici singu-
 larium rerum experimento, ideoque nosse at-
 que observare plurima in quibuslibet nego-
 tijs, ut exinde vitam instituât, suasque dirigat
 actiones. Qui enim aut experius non est, aut
 plura non vidit, aut vidit quidem, sed tamen ea
 non observavit, intenc animo, sive quia no-
 luit, sive quia non potuit ob plumbeam con-
 ditionem ingenijis profecto, nullam ex singu-
 laribus, quæ quotidie accidunt, instructionem
 percipiet: ideoque nec assequetur Prudentiam,
 quâ honestè & laudabiliter se gerat in vitâ ci-
 vili.

¶ COLLIGIT Arist. ex prædictis,
 habitus hucusque expostus, nimirum, Pruden-
 tiam, Subuliam, Sagacitatem, Gnomem, & in-
 tellectum activum principiorum, naturales esse,
 si comparantur cum Sapientia. Ratio est
 quoniam hæc solùm doctrinâ & institutione
 percipitur: qui modus habendi non dicitur
 naturalis, sed ex industria aut arte. Ceterum
 prædicti habitus non est doctrinâ aut institu-
 tione comparantur, sed quasi natura, quoniam
 versantur in singularibus, quorum cognitio
 naturalis est. Cuius rei assignat rationem à sig-
 no, & modo communi loquendi, quo dicere
 soliti sumus, hanc viam afferre Prudentiam,
 illam Sagacitatem, aliam intellectum: quod
 tamen non dicitur de Sapientia, quoniam hæc
 non statim alieni tribuitur, sed doctrinâ. Verum
 non propterea quis existimet de mente Arist.
 esse quod prædicti habitus sit insitit, nobis à
 natura. Id enim alienum à veritate est: cum
 multi vni rationis præditi ijs careant, aut etiam
 præ-

perditū sint contrario habitu. quod certe ita esse non potest, si à naturā nobis insiti essent. Solum itaque dicuntur nobis naturales tripliciter insiti. Primo, quatenus versantur circa singularia, quae nobis naturaliter innotescunt. Secundo, quia non ex doctrinā aut institutione comparantur, qualiter Sapientia. Tercio denique, quia dispositio naturalis temperamenti secundum alias atque alias aetates plurimum cōfert ad eos habitus obtinendos. Vnde dicimus, huic aetati annexi Prudentiam, illi Sagacitatem; nulli tamen Sapientiam.

11 CIRCA Tertiam partem colligitur ex prædictis, habitum principiorum, sive intellectum, non solum esse principium, verum & finem. Quod tam de intellectu speculativo, quam activo potest commodè accipi. De speculativo, quoniam ex his, id est, principiis, & de ijs, scilicet, conclusionibus, efficiuntur demonstrationes. Ex principiis enim progredimur ad probandas conclusiones, & sic intellectus speculativus est principium. Cū vero resolvimus conclusiones ad sua principia, tunc intellectus principiorum est finis, qui tandem seu ultimus habetur. De practico, sive activo, id etiam intelligi potest, habere rationem principij; cū procedat semper à principiis singularibus ad conclusionem probandam. Nimirum, in quolibet syllogismo practico semper minor est singularis, & habet rationem principij relatè ad conclusionem. Vnde intellectus practicus procedens à minori ad conclusionem, habet rationem principij. Rursus, & idem intellectus practicus habet rationem finis: sive quia principia singularia sunt principia rei agenda, quae habet rationem finis, ut interpretatur Acciaiolus: sive quia ex conclusionibus singularibus intentè observatis colligit intellectus practicus propositionem generalem, veluti finem, ut supra dicebamus.

12 NOTANDA Verò est aurea & observatio digna sententia Aristi, qui conclusiones practicas, quamvis ex singularibus principijs deductas, hoc loco nominat *ἀναλυτικὰς*,

demonstrationes. Quamvis enim exactæ demonstrationes non sint, quales in Metaphysica, aut Mathematica fieri solent; sunt tamen admodum probabiles, & vrgentissimæ probationes, quantum patitur materia incerta & lubrica, in qua versantur. Ideoque monet plurimum referre ut quis serio attendat ad dicta & placita seniorum peritorumque hominum, quamvis nulla demonstratione suam sententiam probent, perinde ac si demonstrationibus eam munirent. Rationemque reddite *διὰ τὸ τὸ ἔχοντα τὴν ἐμπειρίαν ὄμμα, ἐγὼσι τὰς ἀρχάς*. Nam quia habent ab experientia oculum, certum principia. Et revera ita accidit prudentibus ac peritis. Diuturno enim rerum experimento, & observatione intentè plurimarum rerum, eam rerum cognitionem practicam nasci sunt, ut ipsorum placitis plurimum sit deferendum circa agenda, ac si demonstrationibus vererentur. Non enim caeci sunt ut caecum abducant; sed instructi Prudentiā, quā Arist. *ἄμειν*, id est, *oculum* nominat; sicuti & mentem hominis Plato in *Symposio ἰσθῶν*, id est, *visionem*, dixit; & Cicero mentis aciem. Qui & eandem Aristi. doctrinam confirmat lib. 2. Offic. circa fidem præstandam prudentibus & peritis viris, dum ait, Fides autem ut habeatur, duabus rebus esse, sicuti potest: si existimabimur adepti cum iuris, scilicet prudentiam. Nam ijs fidem habemus, quos plus intelligere quā nos arbitramur; quosque & futura prospicere credimus. Quare merito Iurisconsulti in l. non omnium ff. de Legibus & Senatusconsultis, reprehendunt protervos & perversos homines, qui nemini, quantumvis perito & prudenti, fidem præstant; nisi omnium reddat rationem. Verba sunt: Non omnium, quae à maioribus constituta sunt, ratio reddi potest: & ideo rationes eorumque constituuntur, in quibus quiri non oportet. Alioqui multa ex ijs, quae dicta sunt, subvertentur.

VIDE D. Thomam 2. 2. q. 60. quae est de iudicio, & illius Interpretes.

CAPVT DVODECIMVM.

De vtilitate Sapientia, atque Prudentia.

VBITABERIT Autem quispiam ad quidnam habitus hi sunt vtilis. Nam sapientia quidem nihil eorum contemplatur, ex quibus fuerit homo felix: nullius enim est generatōnis. Prudentia autem hoc quidem habet.

Secd

Se d cuiusnam gratia opus est ipsa? si prudentia quidem est ea, quæ circa iusta, & honesta, bonaque homini versatur, hæc autem sunt ea, quæ viri boni est agere, atque ipsa sciendo, non magis ad agendum nos sumus idoneis, siquidem virtutes sunt habitus, quemadmodum nec ea sana, quæ non efficiunt bonam corporis habitudinem, sed ab ipsa proveniunt: non enim apti sumus ad hæc agenda, medendi artem, aut exercendorum corporum facultatem habendo. Quòd si non horum gratia sit ponenda prudentia, sed ut studiosi homines fiant, ijs non fuerit utilis sanè, qui iam sunt studiosi. At nec etiam ijs, qui studiosi non sunt. Nihil enim refert sive ipsi habeant, sive alijs habentibus parent. Atque hoc tatis est nobis, quemadmodum & in sanitate. Nam & si valere volumus, medicinam tam en non discimus. Insuper absurdum sanè videbitur, si prudentia, quæ quidem est inferior sapientia, sit magis domina, quam ipsa, magisque princeps. Nam ea, quæ agit, dominatur in singulis, atque iubet. De his igitur dicendum. nunc enim de ipsis dubitavimus tantùm. Primùm itaque dicimus, has expetendas necessaridè per se ipsas esse, quippe cum sint partium utrarumque virtutes, etiam si neutra ipsarum quicquam efficiat. Deinde & faciunt quidem. An non ut medicina sanitatem: sed ut sanitas, sic sapientia felicitatem. Nam cum sit pars totius virtutis, felicem efficit, ex eo quia habetur, ac operatur. Præterea, opus ipsum, & per prudentiam, & per virtutem moris efficitur. Etenim virtus quidem propositum ipsum efficit rectum: prudentia autem ea, quæ in illud perducunt. Quare autem partis animæ, quæ quidem est principium vegetandi, nulla est talis virtus: quippe cum in ipsa sit agere, aut non agere situm. De eo verò, quod dictum est, non esse magis aptos ob prudentiam homines ad honesta, iustaque agenda, paulò altiùs incipiendum est, hoc principio sumpto. Nam ut & iusta agentes, quosdam nondum iustos esse dicimus, ut eos, qui faciunt ea, quæ legibus sunt instituta, inviti, vel ob ignorantiam, vel ob aliquid aliud, & non ob ipsa: & si agunt ea, quæ oportet, & quod virum oportet agere studiosum, sic (ut videtur) agere singula unumquenque oportet modo quodam affectum, ut sit homo bonus, ob electionem, inquam, & ipsorum gratia, quæ aguntur. Electionem igitur rectam efficit virtus. Sed ea, quæ illius gratia sunt agenda, non sunt ipsius virtutis, sed ad aliam potentiam spectant. Dicendum autem de ipsis dilucidius est. Est igitur quædam potentia, quam habilitatem vocant. Hæc talis est, ut ea possit agere, atque attingere, quæ ad suppositam intentionem conducunt. Si igitur propositum sit honestum, laudabilis est: sin improbum, versutia est. Quapropter & ipsos

pru-

prudentes habiles, & versutos dicimus esse. Ipsa verò prudentia non est quidem hæc dicta potentia: non tamen est sine ipsa. Habitus autem ipse huic oculo imprimitur animæ. Neque absque virtute, sicut diximus, atque constat. Ratiocinationes enim agendarum rerum principium habent, cum talis sit ipse finis, & ipsum optimum, quicquid tandem sit illud. Sit autem, verbi gratia, quidvis: hoc autem non nisi bono viro videtur. Pravitas enim pervertit, facitque ut circa principia rerum agendarum homo fallatur. Quare patet, prudentem neminem esse posse, nisi sit bonus.

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS DVODECIMI.

Propositis initio rationibus dubitandi, statuitur, Sapientiam & Prudentiam plurimum momenti adferre paranda Felicitati. Prudentiam strictissimo vinculo illigatam esse Virtutibus moralibus: prorsusque sine illa neminem esse posse felicem.

ARGVMENTVM Capituli huius est, Sapientiam & Prudentiam esse vitales ad parandam Felicitatem, sive summum hominis bonum. Dividitur verò in tres partes. In prima

proponuntur rationes dubitandi, quibus suaderi videtur, neutram earum Virtutum intellegendam necessariam esse Felicitati assequendæ. In secundâ ostenditur ex professo oppositum, & utilitas earum probatur. In tertiâ additur, Prudentiam cum omnibus Virtutibus moralibus strictissimum habere nexum, ideoque sine illa nullum esse posse Felicitati locum.

2. **CIRCA** Primam partem indicat rationes dubitandi, seu argumenta, quibus aliquis forte conari possit, ut probet, nec Sapientiam, nec Prudentiam conferre quidquam momenti ad Felicitatem parandam. Ac primò quidem adversus utilitatem Sapientie sic disputari potest. Omne quod in rebus humanis est utile ad humanam Felicitatem, confert aliquid in illam. Atqui Sapientia nihil confert in Felicitatem humanam. Ergo neque vitilis ad ipsam est. Assumptionem, sive minorem huius syllogismi, in qua est difficultas, probat Arist. presens, & mirâ emphasi, illis verbis: *ἡ ἀσπίς γὰρ ἰσὶ γυρίων. Nullius enim est generatio nisi.* Quæ sic expendi possunt. Omne quod confert aliquid in Felicitatem humanam, debet esse principium actionum honestarum, quibus Felicitas ipsa paratur. Atqui Sapientia nihil eiusmodi generat, seu non est principium actionum honestarum quibus Felicitas paratur. Non enim est principium actionum contingentium, quales sunt operationes morales;

sed solum cognitionis theoreticæ, seu speculativæ, quæ necessaria est, & invariabilibus principijs nititur. Sapientia ergo nihil confert in Felicitatem humanam.

3. **SIMILITER** ET contra utilitatem Prudentiæ sic disputari posse ait. Illud enim quod non est principium actionum, honestarum, nullatenus vitile videtur Felicitati obtinendæ: quæ nimirum solis Virtutum operationibus acquiritur. Atqui Prudentia non est principium actionum honestarum. Non enim Virtutum opera efficit: sed solum facem præfert, seu directionem, quâ nihil omnino agitur. Quod exponit Arist. exemplo Gymnasticæ, & Medicinæ, sine quarum præsidio possunt ab homine sano & robusto operationes sanæ & robuste fieri. Unde & colligitur posse ab homine elici operationes solidæ ac veræ Virtutis absque Prudentia. Ergo hæc non est vitilis ad Felicitatem.

4. **NEC** Sufficit si aliquis occurrat dicatque, rationem prædictam solum evincere, Prudentiam esse inutilem postquam semel aliquis Virtutum habitus adquisiverit multiplici operatione honestâ. Tunc enim iam videtur non esse Prudentiæ opus: sicut corpori iam restituro ad bonam valetudinem non est opus medicinâ, sed tunc solum, quando in ægritudine est. Non, inquam, sufficit: quoniam argumento prædicto contenditur, nec Virtute iam præditis, nec nondum præditis, vitilem aut necessariam esse Prudentiam. Non enim prioribus, ut ostensum fuit. Neque etiam posterioribus: Quoniam ut ij Virtutes assequantur, satis erit si alterius prudentis hominis ductu consilioque ducantur: sicuti ut æger salutem assequatur, satis est si obtinetur a quibusdam medicis præ-

prescribentis remedia opportuna. Ergo quem ad modum hanc ob causam xgro ad convalescendum non est opus ut sit prescriptus arte Medicinæ; sic neque homini, ut Virtutes & sanitatem ani ni allequatur, necessarius est habitus Prudentiæ.

5. CONFIRMAT Eandem partem ab absurdo. Si enim Prudentia esset vilis necessitariaque Felicitati parandæ, dominaretur plane ipsi Sapientiæ, & imperaret ipsi: sicut supra lib. I. cap. 2. dictum fuit, Politicam esse *verperat in maximè dominâ*, & quoddammodo imperare ac præcipere omnibus disciplinis, etiam theoreticis, quatenus iubet, quenam ex ijs tradendæ sint in civitate, aut ab eâ profectandæ, ex fine parandæ civium Felicitatis. At consequens videtur absurdum: cum dictum fuerit supra cap. 8. Sapientiam esse Virtutum omnium præstantissimam; & absurdum sit, ut Virtus inferior dominetur superiori, eidemque præcipiat. Ergo Prudentia non est vilis necessitariaque Felicitati parandæ. Et hæc quidem sunt feci, quæ proponit Arist. adversus utilitatem virtutisque Virtutis intellectualis licet ad obsecræ, & sub dubio tantum. Huic objectioni occurrit capitè sequenti. Vide ibi num. 1. 8.

6. CIRCA Secundam partem pronuntiat in oppositum, Sapientiam & Prudentiam esse Virtutes vitales, ac per se optabiles ad Felicitatem parandam. Idque probat convelendo fundamenta contraria superioris producta. Ac primò quidem ostendit, ex eo quod neutra earum quidquam exterius agat, malè inferri utramque inutilem esse: Quia vile & per se optabile est omne illud, quod perficit animam secundum utramque partem, id est, contemplatricem, & actricem. Atqui Sapientia & Prudentia, quamvis nihil exterius agant, perficiunt animam secundum utramque partem: prior secundum contemplatricem; posterior secundum actricem. Ergo Sapientia & Prudentia, quamvis nihil exterius agant, sunt vitales & optabiles per se. SECUNDO evertit assumptionem eius argumenti: Quia verè Sapientia & Prudentia sunt conscientes Felicitatis, seu verè aliquid agunt, quod è re Felicitatis sit. Sapientia enim est principium actionis contemplandi, in qua posita est Felicitas theoretica; & præstantissima: ut probatur late infra lib. 10. cap. 7. Quare perperam alimur, eam nihil agere, seu otiosam esse. Prudentia quoque plurimum agit. Præcipit enim & dirigit actiones Virtutum moralium, quibus paratur activa Felicitas. Ergo falsò alimur in objectione, nec Sapientiam; nec Prudentiam quidquam agere, quod interfir ad Felicitatem.

7. ADDIT Sapientiam & Prudentiam efficere Felicitatem: sed non eo modo, quo ars medendi valetudinem, verùm illo, quo

valetudo ipsa efficit opera sana corporis, quæ dicuntur vulgò opera sana. Sapientia enim est quasi sanitas aut valetudo: quædam animæ secundum facultatem contemplatricem: Prudentia autem secundum facultatem activam. Ergo Sapientia & Prudentia, instar sanitatis aut valetudinis efficiunt, altera tandem actionem contemplandi, quæ est Felicitas speculativa; altera autem actionem operandi, in qua sita est Felicitas practica. Itaque Sapientia perficit animam secundum mentem: Prudentia autem secundum mores.

8. ADDIT Insuper, malè in argumento excludi à Prudentia omnem adivitatem: quoniam opus Virtutis moralis efficitur, tum ab ipsa Virtute, tum à Prudentia. Ut enim opus evadat honestum, duo habere debet: alterum, ut ex bono fine eliciatur: alterum, ut operans se rectè habeat in ijs, quæ sunt ad finem, inquirendo, iudicando, eligendo, & præcipiendo, prout recta ratio exigit. Primum horum à Virtute morali præstat: quoniam munus ipsius est appetitum inclinare in bonum finem. Secundum verò spectat ad Prudentiam, cuius est inquirere, iudicare, eligere, & præcipere ea, quæ sunt ad finem, iuxta rectam rationem. Ergo ut opus evadat honestum, non solum necessaria est Virtus moralis, sed & Prudentia: ideoque hæc aliquid agit, imò & plurimum præstat ad rectam operationem. Si autem præterea ad sit Sapientia, totus homo perfectus & felix evadet secundum alteram & alteram animæ facultatem, theoreticam & practica: ac præterea secundum appetitum sensitivum. Sapientia enim, ut dictum est, perficit animam secundum facultatem contemplatricem: Prudentia secundum facultatem operatricem: Virtus denique moralis secundum appetitum sentientium: qui est veluti tertia pars animæ, & duabus prædictis inferior. Quarta autem animæ pars, quæ vegetatrix & nutritiva dicitur, nullius Virtutis capax est, cum promiscuus naturalis & necessarius sit, qualiter in plantis, quæ nullam Virtutum culturam perfectionem admittunt.

9. CIRCA Tertiam partem denuò ostendit, Prudentiam plurimum agere, seu conferre in opera honesta: ut verius confuetur obiectio in oppositum initio producta. Id autem probat, quia Prudentia ita cum Virtutibus moralibus illigata est, ut sine ijs consistere nequeat. Quod licet ex professo ostensus sit capite sequenti, nunc etiam demonstrare aggreditur hac rectè ratione. Prudentia ibi tantum est, ubi recta finis electio est. At recta finis electio connectitur necessario cum Virtute morali: Prudentia ergo etiam necessario connectitur cum Virtute morali. Patet hæc consequentia: Quoniam ubi operationes habituum sunt necessario connectuntur, etiam

etiam habitus debent inter se connecti. Itaque difficultas solū est in probanda utraque præmiſſa. Maiorē illarū probat: Quia Prudentia est quedam rerum agendarū cognitio, ſimilis illi, quæ ducitur ex conſideratione theoricæ rerum immutabilium; & finis in rebus agendis habet eundem locum, quem in rebus ſpeculabilibus obtinent principia. Sicut enim in hiſce rebus nulla ſcientia eſſe poteſt, ubi aliquis circa principia error eſt; ita neque in moralibus ſeu agendis nulla Prudentia eſſe poteſt, niſi adſit recta finis electio: eūdem Prudentia ipſa ſit recta cognitio rerum agendarum, quæ rectam electionem ſuis exigat, ut principium ſui. Ergo ſicut nulla ſcientia eſſe poteſt, niſi ubi adest recta principiorum cognitio; ita neque Prudentia, niſi ubi eſt recta finis electio.

10 IAM Minor illa præcipui ſyllogiſmi probatur: Quia recta finis electio præſcribitur à Virtute morali. Quod ut oſtendat Ariſt. reſeruat doctrinā à leſtaturā lib. 2. c. 4. ubi aſignavit diſcrimen inter iuſta agere, & iuſte agere. Ex inde enim conſtat, aliquos eſſe qui iuſta agunt, & tamen nō ſunt iuſti vere: & propriè: quoniā non ex recto fine, & Virtuti conſentaneò, faciūt ea quæ legibus imperantur: ſed ex metu, ignorantia, aut ob lucrū, aliāve ſimilem cauſam. Quippe vir iuſt' & probus debet eſſe ita affectus, ut quæcumque iuſta, ſeu legibus conformia agit, ex electione finis honeſti, & delectatione honeſtatis agat. Cū ergo electio & delectatio eiufmodi proveniant à ſola Virtute morali, conſequens eſt ut cum ea connectantur, ſicut eſt eūdem cum ſua cauſa per ſe. Vera igitur eſt illa minor præcipua, in qua aſſumabatur, rectam finis electionem neceſſario connecti eūdem Virtute morali.

11 NEQUE Ex eo quod Virtus moraliſ eligat rectum finem, inferre licet, Prudentiā eſſe ſupervacaneā ad eligendū. A dhuc enim vtilis & neceſſaria eſt; non quidē ad finem eligendum, quod præſtatur à ſola Virtute morali: ſed ad eligendū media, ſive præſidia, quæ ſunt ad finem, eaque parāda quādo & quomodo oportet. Indeque eſt ut Prudentia nequeat eſſe abique Virtute morali. Nō enim poteſt eligere media, niſi antea Virtus moraliſ elegerit finem: quia electio mediorum ſupponit propoſitum, ſive intentionem finis. Ergo Prudentia ſupervacanea non eſt ad eligendū & operandū bonū moraliſ, ſed imo potius neceſſaria: eūdem nemō poſſit bene operari, & finem rectum obtinere, niſi per media ſibi præſcripta à Prudentia, cuius eſt eligere ea quæ ſunt ad finem.

12 CONFIRMAT Ariſt. idipſum, nimirum, Prudentiā ſine Virtute morali, ſeu probitate, eſſe nō poſſe. Id verò ut præſtet, obſervat eſſe in homine quandā ſcultatē, quā Græci dicunt *Ανείροτα*: Latini autē Interpretes appellant *ſolertiā*, ut Victorius, Tamebus, &

Labinus, vel *calliditatem*, ut Paccius, & Caſtillius: vel *apertū adinē*, ſeu *habilitatem*, ut Argypophilus, alijque. Quod eūdem non nomine Latine explicetur, id certū eſt, eiufmodi facultatē eſſe vim quandā homini naturali, atque inſitam, & indifferētē eſſe ad Virtutē & vitii, qua aptus eſt facile & nullo negotio agere ea, quæ ad propoſitū finem conducunt. Et quidem ſi finis ſit bonus, facultas eiufmodi laudabilis eſt, & Virtutis nomen aſſequitur, ac Prudentia dicitur. Si autem malus finis præſcribatur, vituperabilis eſt; & verſutia nominatur. Verū eūdem utraq; eſſentiat in illa facultate naturali, quæ hominē callidum aut ſolertiē reddiſſimam eſt, ut propter eiufmodi ſimilitudinē prudentes homines, modo ſolertes, modo verſuti appellantur, quāvis vere ſecundū proprias rationes opponantur ſolertia & verſutia, tantāquam laudabilis vna, & vituperabilis altera.

13 EX Quibus colligitur, Prudentiā ſine Virtute morali eſſe nō poſſe: Quoniā licet facultas illa, quæ calliditas dicitur, indifferētē ſit ad laudē & vituperiū, ideoque cū Virtute nō connectatur, tamē facultas ipſa, in ordine ad bonum finem, nunquam ſine Virtute morali eſt. Atqui facultas ipſa in ordine ad bonū finem, Prudentia eſt & dicitur: quippe Prudentia eiufmodi facultatē includit. Prudentia igitur nunquā ſine Virtute morali eſt: Minor patet: quia Prudentia eſt habitus, qui ratione inſpecto perquirat idonea media ad conſequendum bonum finem, electum à Virtute morali. Maiorem verò probat: Quoniā facultas, ſeu ſolertia in ordine ad bonū finem, ſolūm eſt per ſe viro habenti rectum de rebus iudicium; qualis eſt ſolus vir probus, & Virtute morali præditus. Ipſi enim eſt oculus quidam, ſeu acumen mentis, ut præſcribat bonū finem per idonea media conſequendum. Improbi autem homines, & vitiorum mancipia, carent eūdem oculo: & licet multū titorum verſuti ſint; ab ea tamen perſpicacitate alieni exiſtunt, quæ eſt ſolertia in ordine ad bonum finem. Calligant enim & cæcipiunt nimirum perturbatorum tenebris involuti. Igitur ſolertia illa in ordine ad bonum finem, nunquam ſine Virtute morali eſt. Quam ſane ſententiam etiam ſupra cap. 5. expreſſiſti verbis: *Primo ſpūm quidem rerum agendarū in id eſt, grata quædam ſunt ipſe. Et verò qui corruptus eſt ob voluptatem aut dolorem, conſtitit nō videtur primū eorum ipſum, ac huius gratia, ac propter hoc ipſum, expetenda ſiſſe univ'erſa atque agenda. Vitium enim primo ipſi corruptivum eſt. Ex quibus omnibus tandem, concludit Ariſt. neminem eſſe prudentem, niſi & probus ſit.*

AD VIDE D. Thomam 1. 2. quæſt. 65. art.

1. & illius Inſerprete.

DE VITIIS MORALIUM, QUORUM IN

DE VITIIS MORALIUM, QUORUM IN

CAPVT DECIMVM TERTIVM.

De nativa virtute, virtutum, ac prudentia connexione.

CONSIDERANDVM Est iterum & de virtute. Etenim vt prudentia sese habet ad habilitatem, quæ non est idem, sed simile: sic & propriè virtus sese habet ad naturalem virtutem. Omnibus enim singuli mores inesse quoddammodo natura videntur. Etenim & iusti natura, fortesque, atque ad temperantiam nati videmur, cæteraque continuò habemus ex ipso ortu. Sed esse tamè quærimus aliquid aliud, quod est propriè bonù: & alia modo alio nobis in esse. Pueris enim, ac belluis naturales habitus insunt. At absque mente nocere videntur. Atque vt robusto fit in corpore sine oculis se movente (errat enim vehementer ex eo, quia non habet visum) sic & hic accidit. Si verò mentem acceperint, in agendo differt. Atque habitus ille similis, tunc erit propriè virtus. Quare vt in opinativo duæ sunt species, habilitas, atque prudentia: sic & in morali sunt duæ, vna naturalis virtus, altera propriè virtus. Atque harum ea, quæ est propriè virtus, non fit sine prudentia. Quapropter, inquit, virtutes omnes, prudentias esse. Et Socrates partim rectè quærebat, partim peccabat. Peccabat, quia virtutes omnes prudentias esse putabat. Bene dicebat, quòd non esse sine prudentia ipsas aiebat.

Hoc autem huius indicium est: Etenim nunc omnes, cum virtutem definiunt, dicentes ipsam habitum esse, & afferentes ea, circa quæ versatur, addunt, secundum rectam rationem. At recta est ea, quæ est secundum prudentiam. Videntur igitur omnes vaticinari quodammodo, talem habitum esse virtutem, qui est secundum prudentiam. Oportet autem parumper migrare. Est enim is habitus virtus, qui non solum est secundum rationem rectam, sed cum recta etiam ratione. Recta autem de talibus ratio ipsa est sanè prudentia. Socrates igitur virtutes ipsas rationes esse arbitrabatur. Omnes enim scientias esse dicebat. At nos cum ratione esse censemus. Patet igitur ex dictis, fieri non posse, vt sine prudentia sit homo propriè bonus, & absque morum virtute prudens. At enim & ea ratio, qua quispiam differuerit separari virtutes, hinc solvi potest. Non enim idem ad omnes suscipiendas aptissimus est ingenio: quare aliam iam accepit, aliã nondum accepit.

pit. Hoc enim in naturalibus quidem virtutibus fieri potest. At in ijs, quibus absolute dicitur homo bonus, fieri nequit. Etenim cum prudentia, quæ est vna, simul inerunt vniversæ. Constat autem, & prudentia opus esse, etiam si non esset activa, quia partis est virtus. Et sine prudentia, sineque virtute, electionem rectam non fore. Altera namque finem, altera ea, quæ sunt ad finem, agere facit. At verò neque sapientiæ præest, neque præstabilioris est partis: sicut neque ars medædi præsidet sanitati. Non enim vitur ipsa, sed videt vt fiat. Illius igitur gratia, non autem illi, iubet. Præterea, simile est, ac si quispiam facultatem civilem principem esse deorū dicat, propterea quod præcipit de omnibus, quæ aguntur in civitate.

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS DECIMI TERTII.

Virtutem moralem nullam omnino existere absque Prudentia, nec perfectam sine alijs. Sapientiam tamen ab hac præstabiliorem esse, quam Prudentiam.

DOCVIT Aristor. probavitque superiori capite Prudentiam existere non posse sine Virtute morali. Nunc vicissim ostendit, nec Virtutem moralem posse sine Prudentia inveniri: summamque iradit solertiam à natura esse velut inchoatam Prudentiam, & sine hac Virtutes perfectas esse non posse. Dividitur caput in tres partes. In primâ statuitur, Virtutem moralem absque Prudentia non esse. In secundâ determinatur, Virtutem vnam perfectam sine alijs esse non posse. In tertiâ demum asseritur, Sapientiam meliorem ac præstantiorem, quam Prudentiam, existimari debere.

2 CIRCA Primam partem monet, Virtutem se habere in ordine ad Prudentiam, sicuti hænt in ordine ad solertiam. Quod vt penitiùs intelligatur, referendum est ex dictis circa finem capitis præcedentis, esse in animâ quandam facultatem, ab Aristotele nominatâ *δυσίτητος*, id est, solertiam, calliditatem, subtilitatem, vel acumen, aut naturalem vim ad inquirendas rerum agendarum rationes, & media opportuna ad finem obtinendum, abstracto ab eo, vt finis bonus vel malus sit. In quo sanè differt à Prudentia, quæ determinatè perquirat & eligit media idonea ad bonum finem obtinendum. Itaque vis seu facultas eiusmodi inest naturaliter hominibus, indifferenterque se habet ad Virtutem & vitium: atque adeo si vitio adiungatur & prava media inquirat eligatque, dicitur calliditas & vertutia: si autem eorum comitem habeat Virtutem, & bonum finem ab ea electum querat per opportunâ atque ho-

nesta media, subinduit Virtutis formam, diciturque Prudentia. Ideo & appellari solet Prudentia naturalis: non quia verè Prudentia sit, sed quia faciliè fieri Prudentia possit. Vnde Eustathius Homeri Interpres Iliad. 3. *δυσίτητος*, solertiam appellat *τὸ ἐγγονότατον* *ἰεντίβια*, prudentiam matrem. Solertia enim quasi gignit & parit Prudentiam.

3 PRONUNCIAT Igitur, esse quandam vim naturalem, quæ perinde se habet comparaturque ad Virtutem moralem, sicut solertia siue calliditas ad Prudentiam. Sicut enim solertia est innata, Prudentia autem vsu & frequentiori exercitio atque experimento adquiritur; ita etiam vis seu virtus naturalis est innata à natura, Virtus autem moralis vsu atque exercitiatione assidua paratur. Præterea, sicut solertia est præparatio quedam ad Prudentiam habendam; ita naturalis virtus est veluti dispositio ad Virtutem moralem comparatam, atque instar terræ excoltæ & subactæ ad semina recipienda, & fructus ferendos. Porro eam vim seu virtutem naturalem, & quasi præparationem ad morales Virtutes, probat ex communi modo loquendi omnium. Frequenter enim dicitur de aliquibus hominibus esse optimè indolis, & à primis vnguiculis iustos, fortes, aut temperatos. Quod tamen nec bene, nec verè diceretur, nisi ijs essent à natura virtutes eiusmodi naturales, ac moralium præparatrici.

4 DEINDE statuit, eas virtutes naturaliter inestis, non esse Virtutes simpliciter, sed in speciem vel similitudinem tantum, & quoddam abusu nominis. Quod tripliciter probat. PRIMO: Quia ille dumtaxat sunt simpliciter & proprie Virtutes, ad quas contere-

mus, ut ijs obtentis felices simus. At virtutes illæ naturaliter insitæ, non sunt ad quas contendimus, ut ijs felices simus: cum ijs à natura iam receptis adhuc in ambiguo sit Felicitas. Ergo virtutes illæ naturaliter insitæ, non sunt Virtutes simpliciter & propriè. SECVNDO. Nulla vera & propria Virtus inest pueris aut belluis: ut lib. 2. cap. 1. dictum est. At virtutes illæ naturales insunt pueris & belluis. Pueri enim quidam liberales & temperati dicuntur: similiter & leo fortis, & canis fidelis, naturaliter. Ergo Virtutes illæ naturales non sunt Virtutes verè & propriè. TERTIO. Nulla vera & propria Virtus est damnosa & noxia habenti: cum constituat hominem probum simpliciter & idoneum ad Felicitatem habendam. At virtutes naturaliter insitæ sæpe sunt damnosæ & noxiæ habenti. Ergo non sunt Virtutes veræ & propriè.

5 PORRO Virtutes naturaliter insitas interdum noxiæ & damnosæ esse habent, declarat Aristoteles similitudine corporis. Quemadmodum enim corpus, licet validum & robustum, si careat visu, impingit sæpe, & magno impetu cadit, ac nocumentum recipit: sic etiam si quis habeat à natura insitam vehementem propensionem ad opera alicuius Virtutis moralis, & tamen careat visu, siue oculo rationis dirigentis, nocumentum recipiet ab eadem propensione vehementi, vnde adiuvari debuit. Exemplo præterea constat in ijs qui naturaliter ad opera Fortitudinis propensi sunt: & ob defectum considerationis, cæco ac præcipiti modo se conijciunt in pericula, atque in ijs miserè pereunt. Quod pertinet illa Demadis Oratoris vox, aientis, exercitum Alexandri Macedonis, amisso duce, futurum insitar Cyclopi ab Vlyse per dolum excecari. Est & aliud exemplum in Milone Crotoniense infra referendum lib. 10. cap. ultimo, ac notatu dignum. Similiter & propensi ad abstinentiam, nisi oculo rationis ducti ad mediocritatem se redigant, facillè vires corporis extenuant, & sibi immaturum obitum parant. Verè igitur pronunciat Aristot. Virtutes naturaliter insitas sæpe esse damnosas & noxiæ, atque adeo proprias & veras Virtutes non esse: quoniam, nisi aliud præsidium adit, rationis ductu, quasi oculo, carent.

6 SI Autem eiusmodi naturales virtutes intelligentiam, velut oculum, adeptæ fuerint; excedunt incomparabiliter eas, quæ tali præsidio sunt destitutæ, & evadunt Virtutes verè ac propriè. Eiusmodi autem intelligentiæ, seu oculi, est Prudentia. Vnde & virtutes naturales evadunt excellentiores, & hinc Virtutes verè ac propriè, accedente Prudentia. Quare quemadmodum in ea animæ parte, cui opinandi vim tribuimus, duæ sunt species,

solertia & Prudentia: ita in morali duæ sunt; altera naturalis virtus, altera moralis & propriè dicta, quæ nunquam est sine Prudentia. Ideo & quidam dicunt, omnes Virtutes esse prudentias. Ac Socrates quidem, eius opinionis sectator, partim verum dicebat, partim falsum. Quatenus enim censuit, omnes Virtutes esse prudentias, erravit. quatenus verò docuit, Virtutes perfectas absque Prudentia esse non posse, verum dixit. Idque probat ex communi Philosophorum sensu: qui, cum Virtutem definiunt, postquam habitum esse pronunciant, & in quibus versetur, addunt hæc verba, *ἢ τὸν ὀρθὸν λόγον, secundum rectam rationem*. Atque recta ratio est secundum Prudentiam. Ergo ex sensu & definitione omnium, Virtus moralis debet esse secundum Prudentiam: ideoque verè dixit Socrates, Virtutem moralem sine Prudentia esse non posse. DEINDE, Virtus in sui definitione non solum dicitur habitus secundum rectam rationem, sed & *κατὰ τὸ ὀρθὸν λόγον*, cum recta ratione. Igitur cum recta ratio sit ipsa Prudentia, Virtus moralis non solum debet esse secundum Prudentiam, sed etiam simul cum Prudentia.

7 QUA Eadem doctrina refellit posteriorem partem opinionis traditæ à Socrate, præsertim dum assererat Virtutes nihil aliud esse, quàm scientias. quod & Stoici cum ipso tradiderunt, ut Plato restat in Menone. Refellit, inquam, Aristot. *ἡμετέρι* estimationem: Quia omnes viri docti, & præstantes Philosophi eius temporis, definiunt Virtutem, non dicebant, eam esse scientiam, siue rationem: sed scientiæ, aut rectæ rationi convenientem. Quo ipso satis indicabant, Virtutes esse aliquid aliud à scientiâ, & rectâ ratione, ac proinde à Prudentia. Verùm neque huic eorum definitioni acquiescendum putat. Nam, ut idem Aristot. arguit lib. 1. Magn. Moral. cap. ultimo. si Virtus moralis nihil aliud esset, quàm habitus rectæ rationi congruens, sequeretur inde, quidquid sit congruentem rectæ rationi, id etiam ex Virtute fieri. Consequens autem est absurdum: cum manifestum sit, etiam improbos, & nulla Virtute morali præditos, interdum facere aliquid rectæ rationi conforme, quin ex Virtute agant. Ergo Virtus moralis aliquid aliud est, quàm habitus rectæ rationi congruens. Quare ijdem Authores ex parte solum veritatem attigerunt, quatenus dixerunt, Virtutem esse rectæ rationi congruentem. Debuerunt enim addere, Virtutem esse rectam cum ratione, id est, cum Prudentia coniunctam.

8 CONFIRMAT Idipsum: Quia secundum rectam rationem dicitur etiam agere quis, monente alio, & de fine cogitate: sicut natura dicitur secundum rationem agere, quia à

fuo Authore dirigitur. Et tamen qui secundum rectam rationem agit, solum monente alio, non operatur ex Virtute. Solum enim agit ex Virtute, qui agit sciens quae agit, & de fine cogitans. Ergo non sufficit agere secundum rectam rationem, ut quis operetur ex Virtute. Ergo praeterea necessarium est ut recta cum ratione agatur, nimirum, sciens quae agit, & de fine cogitans. Hoc autem solum praestare potest ille, qui Prudentia praeditus est. Ergo solum potest operari ex Virtute ille, qui Prudentia praeditus est. Nulla ergo vera & propria Virtus moralis sine Prudentia esse potest, sicut nec Prudentia sine Virtute morali.

9. EX Quibus colligitur, Socratem in illa sua opinione peccasse per excessum, ceteros autem Philosophos per defectum. Excessit quippe Socrates, dum docuit Virtutes esse prudentias: cum moralis Virtus, licet Prudentiae coniuncta esse debeat, non tamen usque adeo allurgat, ut Prudentia sit. quippe Virtutes motum inferiores sunt intellectualibus, de quarum numero Prudentia est. Alij vero Philosophi defecerunt cum dixere, Virtutem nihil aliud esse, quam habitum secundum rationem activum. Constat quippe ex dictis, Virtutem non modo esse habitum secundum rationem, sed etiam cum ratione: quia debet esse coniuncta cum Prudentia, ut sit vera & propria Virtus. Unde demum concluditur, neminem esse probum virum absque Prudentia. Nemo enim est probus vir absque Virtute morali. Nulla autem Virtus moralis sine Prudentia est. Nemo igitur probus vir est absque Prudentia.

10. CIRCA Secundam partem tradit, Virtutes invicem esse connexas, neque vnam aliquam earum perfectam absque alijs consistere posse. Quod ex consequentibus videtur plane inferri. Dictum enim est capite praecedenti, Prudentiam esse non posse absque Virtute morali. Ostensum praeterea est in hoc capite, nec Virtute moralem esse posse sine Prudentia. Ergo Virtus moralis & Prudentia mutuo connechtuntur, ita ut altera sine altera esse non possit.

11. HVIC Doctrinae opponit argumentum, quod ab aliquo posset in hunc ferè modum proponi. Si enim omnes Virtutes invicem connexae atque illigatae essent, quicumque hominum bene affectus invenitur ad vnam Virtutem, etset etiam bene dispositus circa aliam. At consequens falsum esse, experimento patet. Invenitur enim quidam ad solam Liberalitatem bene affectus: alius ad Temperantiam: alius ad Fortitudinem: alius ad Clementiam: & sic de alijs Virtutibus. Ergo quia Virtutes omnes non sunt invicem connexae.

12. RESPONDET Arist. distinguendo, ut supra num. 3. Virtutes naturales, seu inatas à natura & complexione, atque improprie di-

ctas, à Virtutibus moralibus, quae sunt propriae & germanae Virtutes. Ac de prioribus quidem fateatur non esse invicem connexas, & postea vnam abique altera inveniri: ut probat experimentum illud in argumento propositum. Ceterum de posterioribus negat posse vnam absque altera consistere. Quilibet enim illarum reddi hominem simpliciter probum. quod praestare non potest, nisi secum aserat comitarum ceterarum omnium Virtutum, acque inter eas Prudentiam, cum qua ceterae nexum habent.

13. PORRO Prudentiam esse ceteris Virtutibus coniunctam, ita ut sine omnibus ijs nequeat consistere, probat dupliciter. PRIMMO: Quia solus ille homo qui recte & intime penetrat principia rerum agendarum, est praeditus Prudentia. At solus ille qui habet omnes Virtutes morales, penetrat recte & intime principia rerum agendarum. Ergo solus ille qui possidet omnes Virtutes morales, praeditus est Prudentia: ac proinde haec sine ijs omnibus esse non potest. Consequentia patet quod ad veramque partem, & maior similiter: quia principia rerum agendarum sunt fines, quos intime penetrare debet vir prudens, ut perferretur & eligat media idonea & rationabilia, quibus obtineantur. Minor autem suadetur: Quia solus ille potest intime penetrare principia rerum agendarum, qui habet animum recte compositum, & liberum à perturbationum procella. Alias enim aegrotabit mens ab aegritudine inordinati appetitus. At solus, qui possidet omnes Virtutes morales, habet animum recte compositum, & liberum à perturbationum procella. nimirum, is est proprius effectus formalis praeditarum Virtutum. Ergo solus ille qui possidet omnes Virtutes morales penetrat intime principia rerum agendarum.

14. SECUNDO Idipsum probat: Quoniam quisquis Prudentia praeditus est, scrutatur omnia media, & eligit ea, quae conferunt in bonum finem aliquodum. At quisquis scrutatur omnia media, & ex ijs eligit ea, quae conferunt in bonum finem consequendum, debet esse exornatus omni Virtute morali. Ergo & quisquis Prudentia praeditus est, debet esse exornatus omni Virtute morali. Maior patet: quia id est proprium munus Prudentiae, ut late explicatum est supra hoc libro cap. 5. & sequq. Minor autem suadetur: Quia perterutatio & electio mediocri ad finem coniequendum, praesupponit electionem ipsius boni finis, quae certe a totis Virtutibus moralibus praestatur, quarum singulae sunt habitus electivi proprii & boni finis. Ergo praesupponit in animo Virtutes morales, & finis boni electionem ab ijs factam. Qua de re legendi, Plato in Sophista, atque in Protogora, & Cicero lib. 2. de Officijs, & 5. de Finibus, & in Tuscul. 2. & 3.

15 HINC Regreditur ad confutandam iterum obiectionem cap. præced. num. 3. propositam, qua cōtendebatur, Prudentiam videri inutilem, quia nihil agit eorum, quæ exteriùs operamur in materia Virtutum. Confutatur, inquam, obiectionem hanc: Quia licet Prudentia actiuola non eſet, adhuc perficeret partem animæ intelligentem, in qua ſedem habet Felicitas cōtemplatiua: vt apparebit lib. 10. cap. 7. Deinde & vim habere ad indagandum & proponendū oportuna media parandæ Felicitati politicæ, ſeu actiue. Vnde, vel ex ijs Capitibus, quamvis alia deſeſſent, per ſe expectabilis foret, magnumque animo fruſtum reportaret Prudentia. Nulla ergo ratio eſt eür inutilis aut fruſtranea exiſtetur.

16 CIRCA Tertiam partem proponit quæſtionem iam antè cap. præced. ſeuiter ſolum indicatam, vtrum Prudentia ſit excellentior, quàm Sapientia, & aliquam in eam dominatum habens. Reſpondet verò, Prudentiam non excellentiorem eſſe, ſed potiùs inferiorē. Idque probat hac ſerè ratione. Omnis habitus perficiens animam ſecundum partem ignobiliorem, eſt inferior habitum perficiens animam ſecundum nobiliorem partem. Atqui Prudentia eſt habitus perficiens animam ſecundum ignobiliorem, Sapientia autem ſecundum nobiliorem. Ergo Prudentia eſt inferior Sapientiã. Maior patet: Quia partes animæ quod nobiliores ſunt, eò præſtantioribus habitibus perficiuntur per ſe loquendo, & attenda rerum naturali exigentia. Minor autem ſuadetur: Quia pars animæ actiua, ſeu ad operandū relata, eſt planè inferior, quàm contemplatiua: vt demōſtratur infrà lib. 10. cap. 7. & 8. Atqui Prudentia eſt habitus perficiens animam ſecundum partem actiuam, Sapientia autem ſecundum contemplatiua, vt ex ſe patet, & ibidem vbcriùs conſtabit. Prudentia ergo eſt habitus perficiens animam ſecundum partem ignobiliorem, Sapientia autem ſecundum nobiliorem.

17 OPPONIT Doctrinæ huic difficultatem capite ſuperiori indicatam, n. 5. vt Prudentia ſit præſtabilior quàm Sapientia. Etenim Prudentia, ſicut & Politicæ, omnibus diſciplinis præcipit, etiam theoricis, quatenus decernit quænam earum tradendæ ſint in civitate: vt dictum eſt lib. 1. cap. 2. Ergo & præcipit eidem Sapientiæ: eum par ratio ſit, & nihil eximi debeat à recta gubernatione & præceptis Prudentiæ Politicæ. At quidquid præcipit, ſeu imperat alteri, eſt natura ſua excellentiùs, vt patet. Prudentia igitur, ſicut & Politicæ, excellentior quàm Sapientia eſt.

18 RESPONDET Arift. negando Prudentiam præcipere Sapientiæ. Non enim Sapientiæ rationem præſcribit, nec modum, quo ſe gerere debeat in contemplatione rerum,

quod erat neceſſarium vt Sapientiæ imperaret. Solum itaque præcepit de Sapientia, quatenus viam oſtendit ac tuetur, qua facilè ad ipsius Sapientiæ adeptionem perueniamus. Id duplici exemplo illuſtrauit: altero à Medicinã petito, altero à Politicã. Medicinã enim præcipit ea quæ vtilia ſunt ad valerudinem recuperandã: non tamen præcipit ipſi valerudini, nec in eã dominatur, aut ea vitium, veluti famularicæ. Politicæ etiam præcipit quidem de omnibus, quæ ſunt in civitate, quatenus ad cõmunẽ bonum referuntur: proinde etiam præcipit de ijs, quæ ad diuinum cultum ſpectant, & honorem Dei. Non tamen inde conſequens eſt, vt & ipſi Deo præcipiat, cui cultus & honor vſusmodi deſertur: immo neque præcipit ipſi cultui, vt pote ſuperiori, ſed tantum viam oſtendit vel aſignat tempus, quo ſolvendus ſit Deo. Similiter igitur Prudentia ſolum præcipit, ſeu præſcribit viam parandæ Sapientiæ: non tamen præcipit ipſi Sapientiæ, nec præſcribit rationem aut modum cōtemplandi: qui ſolum ad eandem Sapientiam attingit. Sic nec Prudentiæ Politicæ eſt decernere, quænam ſit recta de Deo & rebus diuinis ſententia, ſive quænam ſecta à civibus amplectenda ſit. Id enim duntaxat ad Religionem ſpectat: cuius miniſtri ſunt Pontifices, & Sacerdotes, aliique ex Hierarchia Eccleſiæ ad id muneris deputati, & ſegregati à turba civili, ſeu populo.

19 EX Hoc loco Ariftotelis exiſtimat Theodoros Zuingerus reſelli Iuriſconſultor, dum ſuam ipſorum diſciplinam deprædicant, & ceteris anteponunt eo nomine, quod in adminiſtranda Republica verſetur, & leges de omnibus omnium ordinum officijs interpretentur. Id enim falſum eſſe conſtat ex Arift. cuius ratio, quem ad modum de Politicã, ſic etiam de Iuriſprudentiã probat, longè inferiorẽ eſſe, quàm vt poſſit præcipere, aut interpretari ea, quæ ad Dei cultum attinent. Verum longè vrgentior eſt locus idem Arift. ad explodendū ipſum Zuingerum, aliòſque ſimilis ſariniæ, vt ſurfuris hæreticos, qui doctrinã Religionis, & rerum diuinarum magiſteriũ, politicis Magiſtratus, & Principibus ſecularibus tribuunt. Deberent enim erubere, quod ea illorum exiſtimatio, vel ab Ethnicis Philoſopho abſurda putetur, & contra rationem omnem: quoniam res ſacræ, & ad diuinum cultum ſpectantes, ac potiſſima earum, quæ in electione & approbatione ſententiæ circa Deum, & diuinas res, ſita eſt: nõ à ſecularibus hominibus, non à Politicis, deſiniende ſunt: ſed à ſacris Pontificibus, ipſorumque miniſtris. Quod etiã aliorum exemplo Gentilium, eorum præſertim quibus vel inanium Deorum alicuiſculatus ſuis, diſcere poſſent.

VIDE D. Thomam 1. 2. q. 65. art. 3. & illius Interpretes.

LIBER SEPTIMVS ETHICORVM.

SVMMA LIBRI,

POSTQVAM Superioribus libris egit Aristoteles ac singulis Virtutibus, tum intellectuualibus, tum & morabilibus, quarum priores perficiunt intellectum speculativum & practicum, posteriores verò appetitum; pergit ad exponendū quāsdam affectiones, seu dispositiones morum, quæ nec sunt Virtutes, nec vitia; sed tamen aliquam cum ijs similitudinem habent: ideoque aut prosequendæ sunt, aut fugiendæ. Sunt autem illæ, Heroica virtus, & feritas; Continentia, & incontinentia; Constantia, & mollitudo. De quarum singulis in hoc libro disputatur.

ILL^{MO} ET NOBILISSIMO D.

D. LVPO DE LOS RIOS CERON ET GVZMAN,
GALATRAVENSIS EQVITI, POST AMPLISSIMA MVNERA, POST PRÆFECTVRAM
YTRIVSQVE PRÆTORII, NAVARRÆ, ET GRANATÆ, SVMMORVM IVS-
TITIÆ AC REGII CVBICVLI SENATVVM CONSILIARIO,
REGIÆ GAZÆ OLIM PRIMO
ADMINISTRO, &c.

QVOD Officij mei iam diu fuerat, tandem aliquando exequor, ILLVSTRIS-
SIME D. Varijs, nimirum, Operum antea editorum locis alias atque alias:
Disertationes inscripsi Clarissimis Consiliarijs Regij Senatus, præterquã
TIBI. At cur eo tempore in publicâ commoda peccarem? Quippe dum
Præses Fisci Regij es, tot sustinebas, & tanta negotia solus, vt nihil oij
supereslet ad evolvendum lucubrationes nostras. Amant otium licere, &
in tumultu mareant. Nunc iam vbi liberiori aurâ fruereis (neque enim am-
plissimæ menti Tuz onera sunt, quibus alij fatiscerent & succumberent):
fas sit qualecunque hoc observantiæ meæ testimonium edere, simul & consignare æternaturæ,
famæ Nominis tui. Differendum illud ex industria fuit iure ac merito, donec in hoc septimo,
Philosophiæ Ethicæ libro differerem cum Aristotele DE VIRTUTE HEROICA. Quippe is
tractatus præ alijs nuncupandus fuit TIBI, cui nihil est, nisi Heroicum & summum. Heroicum
inquam, à genesi, ab indole, & exercitatione Virtutum. De genesi, quamvis ego taceam, clamabit
Corduba Heroum mater: quæ splendidissimam Domum Tuam DE LOS RIOS inter primas
veneratur & prædicat. Vique adeo pluribus iam sæculis ferax ac impetiva, vt sibi mag-
num fecerit nomen, vel in eâ vrbe, vbi delibatus Hispanæ nobilitatis flos à tempore primorum
expugnatorem radices misit. Bætis ipse aquarum Vandalicæ parens, qui rivos, qui fluens
que, atque ipsorum nomina pariter cum aquis absorbet, ac tepelit; non ideo FLYMINEOS
HEROAS (licet ita ludere Hispana dialecto) non ideo clarissimum agnomen DE LOS RIOS
abscondere, aut tumulare potuit. Bætis muros Cordubæ exteriori lambit: FLYMINEI Heroes
interius habitant, non minori nomine, aut fonitu. Nimirum, si Paternam, si Maternam genem
Tuam, si Avos, si Atavos, & quidquid supra est pluribus retro sæculis considero, atque in Histo-

rijs evolvo, nihil occurrit quod splendidissimum non sit, quod primam nobilitatem non præferat. Non summa laus est, illigatum existere multiplici nexu cum plurimis Hispaniæ Principibus, ac Magnatibus. Augustus adhuc est, Paternum deus à Serenissimis Infantibus, & Comitis D. NV ñ O NV ñ EZ derivatum: Maternum verò CERONVM à clarissimis Regibus Legionis. Bæticis è montibus originem trahit, cuiusque aqua (vt cum Plinio lib. 2. cap. 65. loquar) è summis inguis erumpit, quò spiritus aëris, & terra pondere expressa, siphonum modo emittat: tan- tumque à periculo decidendi abest, vt in summa quæ aque & altissima exiliat. Quidni itaque è Flumineo, montano, & clarissimo aquarum instar genere ortus, nunquam decideris, sed in tum- ma quæque Virtutum & honorum fastigia consunderis? Sed enim hæc nota Heroicæ Virtutis est, quæ in TE longè lateque à prima læuente ætate radices misit. Inde totius vitæ perodus in- tra honesti limites conclusa: indidem ANTIQVI MORES ab ipsa adolescentia. Hinc zelus iustitiæ infractus, ac libertas in proferendo consilio, siue sententiæ animi. Non TE cuiuspiam meritis, aut authoritas, ab eâ ingenuitate deterruit. Constantis vbi que, & tenax sedâ inventus, euan- alijs atque alijs Senatibus Regijs. Hoc ipsum est quod Cicero ad Atticum loquens, in Consilia- rijs desiderabat: *in omni vita transversum vnguem à rectâ conscientia non discedere*. Neque aliud Sallustius, dum Cæsarem ita alloquebatur: *Ego ita cõpèri, omnia regna, civitates, nationes, vsque eò prosperum imperium habuisse, dum apud eos vera consilia valuerunt. Vbi cumque gratia, timor, voluptas, ea corruptum, pòst paulò minuit a opes, deinde ademptum imperium, postremò seruitus imposta est*. Faciat qui quis aliter se gerit, vt intuitu utilitatis cuiuspiam, *magis pro uul- ty qd' op'is xaz ev líty, præter animi mentem aliquid, & ad gratiam loquatur*, quod aiebat Thu- cydides lib. 3. Ideo & apud Aristotelem hoc ipso libro, quom explanandum incipio, maximè Constantia commendatur, ac vir è *μυλωνικὸς τῆ λογισμῶ, persistens in ratione*. Et certè non temere, aut ex abrupto, ea TIBI consilia insunt. Absiduo literarum cultu, eruditione varia, ac multiplicitate rerum experientia, didicisti iudicium de rebus ac negotijs redâ ac firmum ferre, quo nihil maius. Nimirum, teste eodem Aristotele in Rhetoricis ad Alexandrum, *το βέλτερον, ἢ τὸ πλεον, ἀλλὰ τὸ ἀγαθόν, βέλτερον ἐστίν. Consilium, eorum quæ inter homines, diuini sumum est*.

HÆC Cùm ita sint, quid mirum quòd Reges Nostri TE alijs atque alijs honoribus emulauerint, vi que ad summam ferè rerum? Quidni post alias amplissimas dignitates, quarû quæ- libet vnique magno Virò fatis esset, olim Supremi Fiscis Senatus Præsidentem constituerint? Aut cur non fidei & vigilantie Tux committerent substantiam suam? Nimirum, Regia gaza ita dicitur postquam,

*Humani quod splen est corporis in populi re,
Hoc Casar Fiscum dixerat esse suum.*

Neque enim facillè alium inuenirent æquè industrium: adeo nec æquè pium. Non enim propterea ex aetore egisti, aut plus iusto vectigalium redditus ab afflictis Hispaniæ populis extorquebas. Quippe id alienum à TE fuit, quin & ingratum ellet pijsimis Regibus Nostri. Nimirum vel ipsi Principes Ethnici exemplo tuo præuere. Ideo Alexander aiebat: *Oratorem odi, præditus verbas e: uolentem*. Artaxerxes quoque Longimanus: *Addere, quàm auferre, magis est regium*. Ideo & Plinius Iunior Traianum Cæsarem exinde potissimum celebrat, dum ait: *Qua tota gloria est, sape uincitur fiscus: cuius nunquam mala causa est, nisi sub bono Principe*. Verùm in tantè rerum calamitate, atque exhausti propemodum Regni, defecerunt corporis vires, non animi. Onerosissimæ, & ne ad momentum quidem intermisit curæ, TE in confinio vitæ & mortis collocarunt. Merito itaque sarcinam illam, & importabile onus excussisti humeris. *Satis, &* (verba sunt Senecæ de Brevit. Vitæ cap. 18.) *per laboriosa & iniqua documenta exhibita virtus est. Experiare quid in otio faciat. Maior pars atatis, certè melior, Reipublicæ data sit: aliquid temporis Tus sume etiam TIBI. Nec TE ad sequeum aut inertem quietem uoco: non ut somno & ebriis turba voluptatibus, quidquid in TE est indolis tua demergas. Non est istud quiescere. Inuenies maiora omnibus ad huc strenuè tractatis optribus, quæ repositus & securus agites. TV quidem Orbis terrarum rationes administrasti, tam absinenter, quàm alienas; tam didigeret, quàm Tuas; tam religiosè, quàm publicas.: Istum animi vigorem, rerum maximum capacissimum, à misis honore quidem, sed parum ad tranquillam vitam apto, ad TE reuocasti: & cogitasti, non id egisse TE ab atate prima, omni cultu studiorum liberalium, vs TIBI multa uicilia committerentur. Maius quiddam & altius de TE promiseras. Non decernit & frugalitatis exa- ctæ homines & laboriosa opera. Sat ponderis imponit uterque Regis Senatus, cuius rebus indefe- is excubas. Vtrumque id non minoris oneris, quàm honoris est. Vel alterum eorum fati esset ad peruigiles curas. Verùm capacissimè menti Tux facilis sunt, quæ ceteris ferè molestissima appa- rent. Sed desino iam, in uis licet, ne uel modestiæ Tux ruborem adiciam, uel Panegyricum in- stituisse videar, qui epistolam solum scribere decreui. VALE igitur, ILLVSTRISSIME D. & pe- renna, vt Nobilissimus, patier ac Consiliarijs, præluceas, Heroicarum, ac quoddammodo diuina- rum Virtutum exemplo. Salmantiæ VII. Idus Iunias, CIO. IC. C. LXXV.*

CAPVT PRIMVM.

*De Heroica Virtute, Continentia, & earum oppositis.*ARIST. META' DI. ταυτοδυναμιον, &c.

OST Hæc dicendum est, alio sumpto principio, tres esse species eorum, quæ circa mores sunt fugienda: vitium, incontinentiam, feritatem. Atque contraria quidem duobus manifesta sunt: aliud enim virtutem, aliud continentiam appellamus. Ad feritatem autem, & immanitatem, maximè virtutem eam convenit dicere, quæ est supra nos, Heroicam, inquam, quandam, atque divinam, ut Homerus de Hectore, propterea quòd eximia bonitate præstabat, dicentem; Priamum induxit,

Nec iam hominis sanè mortalis filius ille,
Esse videbatur, sed divo femine natus.

Quare si ex hominibus ob virtutis excellentiam dii fiunt, ut aiunt: talis quidem is habitus fuerit, qui feritati opponitur. Etenim ut fera, neque vitium est, neque virtus, sic neque Dei. Sed hoc quidem præstabilius est virtute, illud autem diversum quid à vitio genus. At ut rarò fit, virum esse divum, ut appellare Lacones consuevere, cum valde aliquem admirantur, (dicunt enim vir divus hic est) sic & ferus, atque immanis est inter homines rarò. Maximè verò inter nationes Barbaras est. Fiunt autem quidam tales & ob morbos, læsionesque principij. Et eos etiam homines, qui in vitijs exuperant, hac infami consuevimus appellatione notare. Sed de tali quidem dispositione mentio aliqua posterius fiet. De vitio verò prius est dictum. Nunc de incontinentia, mollitie, luxuque, & de continentia, atque constantia est dicendum. Neque enim ut idem quod virtus & vitium, neque ut diversum genus, hæc sunt putanda. Atque ut in cæteris egimus, asserere ea, quæ videntur, oportet, & dubitare primum. Deinde omnia, quæ probabilia sunt, aut saltem plurima, maximeque præcipua circa hos affectus, ostendere. Nam si solvantur quidem ea, quæ difficultatem afferunt, relinquuntur autem ea, quæ probabilia sunt, satis sanè fuerit demonstratum. Videtur itaque continentia quidem, constantiaque studiosa esse, ac laudabilis: incontinentia verò, & mollities, prava, atque vituperabilis: & idem esse continens, & in ratione persistens: & idem

idem etiam incontinens, & rationem egrediens. Et incontinens quidem, improba sciens improba esse, agit ob perturbationem. Continens autem, cupiditates sciens pravas esse, non sequitur ob rationem. Et temperantem quidem continentem esse aiunt, atque constantem. Talem autem alij temperantem esse omnem, alij nullum dicunt. Et item intemperantem incontinentem esse, & incontinentem intemperantem, confuse nonnunquam diverfos inquirunt esse. Interdum etiam ipsum prudentem incontinentem esse non posse: interdum nonnullos homines, qui prudentes, ac habiles sunt, incontinentes esse dicunt. Præterea incontinentes, & iræ, & honoris, & lucri dicuntur. Ea igitur, quæ dicuntur, hæc sunt.

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS PRIMI.

Vitium esse contrarium Virtuti, Continentia incontinentiam, Heroica Virtuti feritatem, seu immanitatem. Differtur de Constantia & Constantia, atque utriusque extremis. Vbi plura selecta de Virtute Heroica, & immanitate ipsi contraria.

ACTENVS Differuit Aristoteles de Virtutibus, & vitijis propriè ac simpliciter dictis. Nunc autè aggreditur disputare de ijs, quæ aut bonitate Virtutem superat, aut malitia vitium: deinde autem de alijs, quæ nec honestate Virtutem adequant, nec pravitate cum vitijis conferri possunt. Ad priorem elatè pertinet Virtus Heroica & feritas: ad posteriorem verò Continentia & incontinentia: de quibus omnibus in hoc capite. Dividitur autem illud in tres partes. In prima recenset tres species eorum, quæ circa mores sunt fugienda: ac primò agit de Virtute Heroica, & feritate, seu immanitate ipsi contraria. In secunda differit de Continentia & incontinentia, Constantia & mollitie. In tertia tandem varias opinioniones aliorum circa eas affectiones refert.

22 CIRCA Primam partem exponit tres species eorum, quæ homini fugienda sunt: nimirum, vitium, incontinentiam, & feritatem. Ea namque omnia vitare debet quicumque vult mores suos componere, & ad Felicitatem contendere. Porro ijs totidem contraria sunt, Virtus generatim dicta, Continentia, & Virtus illa quæ Heroica dicitur: ut potè quæ præstantia tua longe antecellit Virtutibus cæteris, sicut feritas alijs vitijis, quia potius apparet divina, quam humana. Quoniam vero aliquis dubitare posset, an illa in aliquo homine inventari, occurrat dubitationi affirmando, idque probando, tum autoritate Homeri,

tum ex dictis & sensu aliorum. Scilicet Homerus lib. vltimo Iliados inducit Priamum Regem de Hectore filio suo iam occiso sic loquentem:

Ἄλλος γέ ἐντὸ πάρος ἔμμεν, ἀλλὰ θεός.
nec pater eius,

Vir censetur mortalis, sed Deus esse.

Sive, ut vertit noster Argyropilus:

*Nec iam hominis sanè mortalis filius ille
Esse videbatur, sed divo semine natus.*

Inde autem probari videtur esse aliquam Virtutem longè præstantiorem humana, & quæ propemodum accedat ad divinam: quoniam Hektor tam mira Fortitudine præditus fuit, ut non tam mortalis hominis filius, quam divina soboles videretur. Nimirum, ut idem Aristoteles observat lib. 4. Politic. cap. 3. & 4. ac lib. 1. Rhetor. ad Theodecæten cap. 5. gloriosum ac singulare nomen assequantur, qui alios Virtute, scientia, industria, eloquentia, re militari, Reipublicæ gubernatione, aut qualibet alia excellentia minimè vulgari, longo spatio cæteris antebant. Ideoque non exhibebatur ijs communis honor, aut deseri solitus hominibus mediocriter excellentibus, sed inustatus, & longè augustior, ac propemodum divinus. Hinc apud eundem Homerum Achilles ob egregiam Fortitudinem & insolitas animi doctes se divino generè natum gloriatur, dum accipit:

Αἰὼς ἐγὼ γὰρ γεγαυῖα μεγάλης θύοις ἔχουμαι
 εἶν, &c.

*Alibi ego (me) sobolem magni Iovis glorior
 esse.*

*Genuit me vir multis imperans Myrmidoni-
 bus*

*Peleus Aëtidis. hic autem Aëtus ex Io-
 ve fuit.*

Idem quoque apud ipsum Homerum de se prædicat Aeneas Iliad. 20. ubi gloriatur se à Iove descendisse per gradus, quos ibidem enumerat. Similiter & apud Virgiliū lib. 6. Aeneidos Sibyllam Cumzā alloquens, inquit:

*Quid memorem Alcidem, & mi genus ab
 Iove summo.*

Hinc apud eundem Virgiliū sæpe legitur illud, *Nate Deus*; & Homerus alijs atque alijs locis significare volens excellentiam aliquorum supra communem hominum conditionem, eos appellat *Διογενέας, Iovis filios*, seu Iove genitos; & præterea *Διογενεῖας, Iovis alumnos*, seu à Iove nutritos. Ac Pindarus Od. 9. Olymp. accinit Epharmostum palæstritam, ob miram excellentiam artis, esse divinam sobolem, probatque exemplo Heraculis, & ait:

ἀγαθὸν δὲ
 Σαρπηθὶ δαιμονίᾳ ἄστρῳ
 ἔργοντο.

Id est, *Quotquot viri sunt strenni & sapientes, geniti sunt à Deo.* Verū eū Ethnicī vsque adeo, non dicam liberales, sed effusi essent in tribuenda mortalibus divinitate, mirum non est quōd divinam progeniem adferberent quibusdam eximie præstantibus viris. Itaque ex illo priorē testimonio Homeri appellantis Hæciorē divo semine natū propter admirandam Fortitudinē præstantiam, probat Aristoteles esse in quibusdam Virtutē Heroicā.

3 SED Rogabit aliquis, eū Aristoteles Virtutem eximiam eorum, qui divino genere orti habebantur, Heroicā appellet. Anne idem est Heroicū ac divinum iudicio ipsius RESP. apud Ethnicos sæpe vtrumque id pro vno eodemque vsurpari. Nimirum, iuxta Platonem in Epinomide Heroes censebantur, non mortales homines, sed aliquid medium inter homines divosque: ideoque illos *ἡμιθεοί*, id est, *semideos* appellabant: ac per consequens, non ex terra, sed ex aqua natos censebant, quōd existimarent illos crassiore quadam substantia constare, quā Deos; & subtiliore, quā homines. Vnde & Plato allegatus peculiarem ijs genesim assignat ἀπὸ τοῦ ἔρωτος, à Cupidine: quōd, nimirum, ex amore immortalis Dei in summam, aut immortalis famina in virum, procreari videntur. Alij etiam, licet non ab aqua, vñ

Plato, ducentes ortum dixerint, ipsorum etymon duxere ἀπὸ τῆς ἠῆρας, à Junone, quasi matrem Deam haberent: idque refert S. Augustinus lib. 10. de Civitate. cap. 21. Illosque præsei Latinorum *semones* dixerunt, quasi *semihomines*. quoniam iij nōn hominem, sed *homonem* initio proferebant. Nimirum, ab alijs semidei, ab alijs semihomines appellabantur, quōd aliquid haberent divini & humani permistum. Quōd specat illud Luciani Dial. 3. mor. aientis: *ἦρος ἐστὶν ὅς μιν τὰ ἀνθρώπων ἡμιθεοί, ἀλλὰ σαρπηθὶ τερροῖσι. ἦρος ἐστὶ, qui neque homo, neque Deus, sed simul utrumque est.* Illosque non modō à vulgari hominum conditione secernit Horatius, sed à viris quoque, qui aliquid præstantius significant, & à Dijs, dum accinit:

*Quem virum, aut Heroas, Iyra, vel acri
 Tibi sumas celebrare, Cloto*

*Quem Deum, cuius retinet iocosa
 Nomen imago.*

Itaque ab Aristotele dicitur Heroica illorum Virtus, qui divini, aut semidei existimabantur.

4 VERVM In gratiam eiusdem Philosophi addendum est, ipsorum non in eo fuisse errore, vt existimaret eos, qui virtute eximia & admiranda cæteris antecellunt, verè habuisse divinam progeniem. Neque enim id existimare putandus est de vero Deo, id est, de prima causa, & unica, cuius existentiam discretè probabit lib. 7. Physicorum, & cuius summa immaterialitatem, perfectionemque expressit in Metaphysicā, ab omni fræce, & contagione humanæ generationis alienam. Nec præterea id videtur censuisse de substantijs illis separatis, quas *νοήματα*, id est, *Intelligentias*, quandoque appellat: quoniam, eūm sæpe doceat, esse prius incorporeas & immateriales, nec esse nō potuit, impossibile esse illarum commercium cum corporibus, qualiter ad veram generationem exigitur. Itaque putandus est Heroas censuisse veros ac meros homines; sed qui Virtutum excellentia mira longè cæteris antestarent, ideoque divini, aut semidei haberentur. Nimirum, etiam inter Catholicos, quibus stricta religio est, etiam in modo loquendi, Heroicæ & quoddammodo divinæ appellatur Virtutes eximie quorundam hominum in paucis illustrium. Ideoque Sereuissimus Princeps Vianæ D. CAROLVS alloquens Patrum suum ALPHONSVM II. Aragoniæ & Siciliæ Regem in Prologo Ethicorum à se Hispanicè redditorum, eiusque Virtutes laudans, veluti communem mensuram longè supergressas, aiebat tribus ferè retro sæculis: *Las bonras communes vncidra magnanimidad non consisten: porque todas sus virtudes mas divinas, que humanas parisen.* Sic olim divitijs habitus sunt prudentia Vlyssis, Aristidis

Justitia, bonitas atque humanitas Phocionis, constantia Catonis, Socratis & Platonis sapientia. Porro multus sim, ac plenus nimio prolixus, si in id probandum plura ex sacris & profanis aecumulem, quæ nulli non obvia sunt. Scilicet, eo epitheto, quod *divinus* aliquis appellatur propter insolitam & egregiam Virtutem, solum significat peculiaris aliqua participatio divinæ & increatæ perfectionis, ultra communem cæterorum hominum, etiam proborum, mensuram. Quo sensu apud Lacones, quisquis longè antecederet reliquis, more suo, mutato ò in σ, ut observat Victorius, *αὐτὸς ἀνὸν, divinus vir* appellabatur. Et modò etiam in Ecclesia Catholica, ut quis in Divorum, seu Sanctorum fastos referatur, instituitur peculiaris & accuratissimum examen, an præditus fuerit Virtutibus in gradu Heroico, seu quoddammodo divino. nam si in inferiori, nullo modo inter Divos, seu Beatos accensetur. Quippe eo eximio honore ij solum digni censentur, qui Virtute admirandâ, & quoddammodo divinâ, effulserunt.

5 HVIC Igitur tam excellenti & miræ Virtuti opponit Aristoteles quoddam genus vitij monitrosi, & exorbitantis à communi scelerum hominû improbitate, quod Græcè *ὀργιστίας*, appellat, nos Latine feritatem, aut immanitatem dicimus. Ratio huius appellationis est: Quia quemadmodum supra homines evehitur, & divinò olim habebatur, qui præcellentissimè atque insolite Virtutis fulgoribus emicabat, sic etiam infra homines deprimitur, omnemque humanitatem exuere, videtur, & in ferâ degenerare, qui quis solite improbitatis modum longè supergreditur. Porro feræ omnes vitiorum, propriè loquendo, incapaces sunt, propter defectum rationis, sive præteritis, quæ non absque ratione est: Deus autem è contrâ ob summam perfectionem aliquid longè alius Virtute habet. Vnde Communi Veterum Philosophorum effatio vulgatum est, nec belluis vitium esse, nec Deo Virtutem. De quo infra lib. 10. cap. 8. & Cicero lib. 5. de Finibus, ubi docet, in Deum non cadere Virtutem, sed ea solum quæ excellentissima sunt. Nimirum, quamvis in Deo Iustitia sit, Misericordia, Sapientia, & aliz similes perfectiones, quæ in nobis Virtutes appellantur, adhuc tamen in ipso ob interminum excelsum, & summam præstantiam, sibi vendicant augustius nomen, quam commune Virtutis, dicunturque perfectiones divinæ. Quare & insignis probitas quorundam hominum in paucis Deo similitum, meretur quoddammodo appellari, potius divinam, quam Virtus. Ergo, & insignis quorundam hominum improbitas à Deo quam longissimè distantium, non debet communi vocabulo *Vitium*, appellari, sed ferè

manitas, quæ significat aliquid longè deterius vitio.

6 QVONIAM Verò omne pretiosum, rarum est, Virtus Heroica & divina, quæ pretiosissima est, rarò admodum invenitur. Certe si diligenter evolveremus Virtutes illas quorundam Ethnicorum supra memoratas, quæ Heroica & divinæ habitæ sunt, inveniremus planè non modò ea epitheta non meruisse adeò illustrata, sed ne attigisse quidem gradum solidæ & perfectæ Virtutis, quâ homò simpliciter probus est. Nec mirum: quoniam omnes Virtutes in gradu perfectio sunt invicem connexæ ex veriori sententia, quam Arist. tradidit libro præced. cap. ultimo. Nemo autem eorum Ethnicorum, qui divini, & Heroes habitæ sunt, deprehenditur obtinuisse Virtutes in gradu perfectio. Non enim in eo gradu obtinent, nisi diuturno & constanti usu operationum simpliciter honestarum, & quandoque admodum difficultium. Eiusmodi autem usus tam diuturnus, constans, & difficilis, vix, aut ne vix quem, in aliquo illorum fuisse invenitur. Quin & si pleraque eorum opera evolantur, inveniuntur non simpliciter honesta, sed prava, aut ex indebito fine, aut ex modo, aut circumstantijs. Ideoque S. Augustinus pluribus locis, præcipue verò libro de Spiritu & littera cap. 28. pauca admodum opera simpliciter honesta, seu proba ex omni capite, concedit fuisse in Gentilibus. Quanto minus ea constanter, diu, & superatis quibuslibet difficultatibus, exercuisse putandi sunt? Quod ergo quorundam ex ijs Virtus putaretur Heroica, & prope divina, intelligendum est, non ut eiusmodi verè eiset, sed videretur, insituta comparatione cum alijs Gentiliis, qui in medioctri gradu probi habebantur. Qui enim Heroica Virtute præditi censebantur, ea opera exhibebant in oculis hominum, quæ longissimo intervallo viderentur excellere solitam honestatis mensuram: quamvis si ferò, & iuxta veritatem examinarentur, fortasse nec dignè elenti simpliciter appellatione Virtutis. Legendus Diogenes Laertius, qui Vitæ Philosophorum scripsit, etiam eorum, qui Virtute præcellentes habitæ sunt: & exinde constabit, quàm pauci, si tamè aliqui, extiterint, qui mores suos vitio aliquo, aut pluribus, non deturpaverint. Vide plura & selecta supra lib. 6. cap. 5. à num. 12.

7 VIRTUS Itaque, quæ verè Heroica, & quasi divina est, vix, aut ne vix quidem in Gentilibus locum habuit. Quippe id vni populo Dei servatum erat in lege Veteri, & Ecclesie Catholice in lege gratia. Hinc Abrahamus Constantiæ ac Fidelitatis, Ioseph Castimonie & Pudoris, Iobus Patientie, Davida & David Manuetudinis, Machabei Fortitudinis admirandæ, honor & exemplar præ-

tium nullatenus rationi obtemperat, siue cedit. At Continentia & Constantia obtemperant tandem rationi, quamvis post resistentiam aliquam. Neutra igitur illarum est vitium. Superest itaque ut utraque sit dispositio ad Virtutem, quatenus tandem obediunt rationi. Similiter ex opposito statuit Aristot. incontinentiam & molliitudinem non esse propriè vitia, nec Virtutes. Non primum: nam in homine incontinente est pugna inter appetitum & rationem, ac tandem appetitus superat. Ergo incontinentia non est vitium: quia omne vitium talis naturæ est, ut absque pugna vlla appetitus dominetur, posthabita ratione: sicuti omnis Virtus eius est conditionis, ut absque pugna prævaleat ratio, & appetitus obediat. Non etiam secundum: quia omnis Virtus obtemperat rationi. At nec incontinentia, nec molliitudo rationi obtemperant, sed potius resistunt. Non ergo sunt Virtutes. Solum itaque sunt dispositiones quædam ad vitia.

11 CIRCA Tertiam partem assert opinioniones Antiquorum quò ad eiusmodi dispositiones. PRIMA statuit, Continentiã & Constantiam, esse affectus laudabiles, quatenus

sequuntur ductum rationis: contra verò incontinentiam & molliitudinem vituperabiles, quoniam ab ea declinant. SECUNDA opinio est eorum, quibus idem est continens, & constans, seu persistens in ratione: idem quoque incontinens, & mollis, seu rationem prætergrediens. Quæ existimatio non videtur vera, ut progressu libri apparebit. TERTIA opinio censet, incontinentem esse illi, qui scienter improba agit ob cupiditatem: continentem verò eum, qui opposito modo se gerit. QUARTA existimat, Continentiam Constantiam, & Temperantiam esse idem, aut omnino, aut maxima ex parte. QUINTA decernit, incontinentiam esse talis conditionis, ut in viro prudente locum habere nequeat: cum tamen alij velint oppositum evenire posse, & coniungi Prudentiam cum incontinentia. SEXTA denique tuetur, Continentiam non solum esse circa voluptates, sed etiam circa iram, honorem, & lucrum. Quænam verò harum opinionum vera sit, non decernit Philosophus in præsentibus, sed differt in libri progressu.

VIDE D. Thomam 2. 2. quæst. 155. quæ est de Continentia, & illius Interpretes.

CAPVT SECVNDVM.

De Contiente, & incontinente.

VBITAVERIT Autem quispiam, qui sit ut reète aliquis existimans agat incontinenter. Scientem igitur, inquit quidam, impossibile esse. Nam absurdum est, ut arbitrabatur Socrates, si scientia insit, aliud quippiam vincere, & ipsum perinde, atque mancipium, trahere. Socrates enim omnino contra rationem ipsam pugnabat,

incontinentiamque exterminabat. Neminem enim existimantem, præter id, quòd est optimum, agere, sed ob ignorantiam dicebat. Hæc igitur sententia ijs adversatur, quæ manifestè apparent. Atque quærere oportet, quisnam in ipsa perturbatione, si ob ignorantiam agit, ignorantia sit modus. Constat enim, incontinentem non putare illud esse bonum, antè, quàm in perturbatione sit constitutus. Sunt autem qui hæc partim concedunt, partim non concedunt. Etenim scien-

scientia quidem nihil esse validius confitentur: at huic non assentiuntur, neminem agere præter id, quod visum est melius. Quapropter inquirunt, incontinentem à voluptatibus superari, non scientiam quidem, sed opinionem habentem. At verò si sit opinio, non scientia, neque vehemens existimatio, quæ resistit, sed remissa (sicut in ambigētibus) venia danda est, si non in his persistit adversus vehementes cupiditates. At pravitati non est venia danda, nec aliorum cuiquam, quæ vituperabilia sunt. Estne igitur id, quod resistit, prudentia? Hæc enim est validissima. At est absurdum. Erat enim idem prudens, atque incontinens simul. Nemo autem dixerit, prudentis esse, ea sponte agere, quæ pravissima sunt. Et insuper demonstratum est antea, prudentem aptum ad agendum esse, (est enim quidam extremorum) & cæteras virtutes habere. Præterea, si continens est ex eo, quia vehementes, ac pravas habet cupiditates, neque temperans continens erit, neque continens temperans. Etenim neque vehementes habere cupiditates, neque pravas, est temperantis. At oportet. Nam si cupiditates sint bonæ, pravus est habitus ille, qui prohibet non sequi. Quare non omnis continentia est studiosa. Sin imbecilles, & non pravæ; non est quid egregium, nec etiam magnum quid, si sint pravæ, ac imbecilles. Præterea, si continentia in quavis opinione facit persistere, prava etiam est, ut si & in falsa. Et si incontinentia à quavis opinione dimoveret, erit aliqua incontinentia studiosa: quale fecit Neoptolemus apud Sophoclem in Philoctete. Est enim laudabilis, quia non persistit in ijs, quæ suaserat Vlysses, ob mentiendi dolorem. Præterea, captio mentiens, dubitatio est. Quia nanque admirabilia, præterque opinionem, sophistæ inferre volunt redarguendo, ut cum attigerint, videantur acuti: ratiocinatio facta dubitatio fit. Ligatur enim mens, cum manere quid non vult, quia conclusio non placet: procedere autem non potest, quia rationem solvere nequit. Fit autem aliqua ratione, ut imprudētia cum incontinentia sit virtus. Qui nanque habet utrunque, contraria ijs, quæ existimat, ob incontinentiam ager. Existimat autem bona esse mala, & agere non oportere: quare bona ager, & non mala. Præterea, qui persuasus agit, voluptatesque sequitur, atque eligit, melior eo videbitur esse, qui non ob rationem, sed ob incontinentiam agit. Nam facilius curari potest, quippe cum possit illi dissuaderi. At incontinens obnoxius est ei proverbio, quo dicimus: Quid insuper bibere opus est, cum strangulat aqua? Etenim si non persuasum esset ipsi, ea non agenda esse, quæ agit, dissuasus tandem cessasset. Nunc verò persuasum est ei, & nihilò minùs talia agit. Insuper si circa univērsa conti-

nen-

nentia sit, atque incontinentia, quisnam sit ille, qui est incontinens absolute? Nemo enim habet incontinentias omnes. Dicimus autem quosdam simpliciter incontinentes esse. Tales igitur quaedam hac in materia dubitationes emergunt. Horum autem alia tollere, alia relinquere oportet. Dubitationis enim solutio intentio est.

SYMMA ET EXPLANATIO CAPITIS SECVNDI.

An incontinens sciat esse malum id, quod agit: an etiam prudens esse possit. Differatne continens à temperato; & incontinens ab inemptato. Similiter, an prior ille sit idem, ac qui persistit in ratione, posterior autem, qui in ea non persistit. Vter peior, intemperatus, an incontinens. An Continentia & incontinentia extendatur ad omnem materiam morum.

Philosophus dixisset; cap. precedenti se velle de Continentia & incontinentia, aliisque similibus affectionibus aliquot quaestiones institueret, easque tandem ratione definire, nunc eas proponit, quamvis plures earum non solvat, sed differat resolutionem in sequentia capita, praesertim in octavum. Dividitur autem caput praesens in sex quaestiones, sive partes. In prima quaerit, utrum incontinens malum esse intelligat id, quod male agit. In secunda, an incontinens prudens esse possit. In tertia, an idem sit continens, ac temperatus; & incontinens, ac intemperatus. In quarta, utrum continens, & is qui persistit in ratione, sit idem: atque è converso idem sit incontinentens, atque à ratione discedens. In quinta, utrum intemperatus sit deterior incontinente, necne. In sexta, an Continentia & incontinentia extendantur ad eorundem materiam moralem.

2 PRIMA Quaestio est, an sciens intelligensque aliquis, possit esse incontinens. Occasionem controversiae dedit experientia frequens. Videre enim est plures incontinententer agere contra id, quod optimum est; ac proinde suspicio esse potest, eos ideo ab optimo discedere, quod ignorant, aut nesciant id optimum esse. Proponit autem opinionem Socraticam in animo existens: atque adeo verosimile non esse, ut sciens quidquam esse honestum & optimum, illud respiciat, & eligat quod inhonestum ac pessimum est. Etenim id quod firmiter ac praestantius est nullatenus vinci potest ab eo, quod infirmius & ignobilius est. Atque scientia honesti & optimi firmiter & praestantius est perturbatione inclinante ad inhonestum & turpe. Ergo scientia honesti & optimi vinci non potest à perturbatione

inclinante ad inhonestum & turpe. Ergo sciens aliquid esse honestum & optimum, non potest ab eo discedere, nec incontinententer se habere declinando in id, quod inhonestum & turpe est. Haec erat ratio, in qua nitentur Socrates. Cuius veluti consuetudina est ratio alia eiusdem, quod nemo videatur esse potest tam improbus, ut agat, quae perspicue nocet esse mala: sed ea tantum quae imprudenter iudicat bona, aut existimat non mala. Cuius rationis hanc formulam exhibet Giphanius: Mala nemo agit sciens prudensque; sed ignorans per imprudenciam. At incontinentens agit mala. Ergo per imprudenciam.

3 VERVM Aristoteles in oppositum arguit ab experimento eorum, quae quotidie in oculos incurunt. Videmus enim passim nonnullos id agere, quod certo sciunt & evidenter intelligunt malum ac turpe esse: similiterque recedere ab eo quod plane perspectum habent, esse honestum atque optimum. Ergo, quidquid sit de firmitate & praestantia scientiae, fieri potest & soleri, ut sciens optimum discedat ab eo, & eligat id, quod scit esse turpe. PRÆTEREA. Si omnis improbus, seu incontinententer agens, ex ignorancia operaretur, & non sciens, ignoratio illa aut antecederet actum incontinententiae, aut comitaretur, aut sequeretur. Neque enim ignoratio extra eam tria temporis spatia, aut momenta accedere potest. Quare Socrates debuit eam hęc tempora distinguere, ut mature controversiam resolveret. In quorum primo, quod actum antecedit, incontinens, qui non est sub perturbatione, censet non esse turpiter agendum, nec indulgendum cupiditati. In secundo, ubi iam est sub perturbatione, peccat, & incontinententer agit: atque adeo tunc iam vere incontinens est: sicut ebrius, cui ebrietas impedit usum habitualis scientiae antea acquisitae. In

In tertio demum, ubi re turpi executioni mandata, veluti transacta ebrietate, quis erratum suum agnovit, poenitentia subit, & adus scientiæ redit. Itaque Socrates non debuit absolute proferre solius ignorantis, sive nescientis, etie incontinentem agere. Oportuit itaque dicere potius, eiam scientem & cognoscentem incontinentem agere. Nam aut actum ipsum incontinentiæ sciens est: & quando agit incontinentem, adversus habitum scientiæ agit: quamvis non adversus scientiæ actum.

4. DEINDE, Exposita, atque ex parte reiecta Socratis opinione, subdit quosdam eiusdem xvi Philolophos fuisse, qui partim cum eo consentirent, partim refragarentur. Concedebant enim, fieri non posse, ut quis adversus scientiam agat, aut discederet a bono quod honestum & optimum sciret: sed tamen niebant, fieri posse ac solere, ut quis agat contra opinionem, que longe debilior est quam scientia: ideoque & eligat id, quod turpe arbitraur, reiecto eo, quod optimum existimatur. Quare incontinentem sola opinione turpis & honesti instructum, posse prius eligere, & a posteriori recedere. Verum eos refellit Aristoteles argumento bicornis, sive dilemmate. Cuius efficacia, ut clarius appareat, notandum apud ipsum *ὁ πάλαιος ἄγ. δεξ. id est, opinionem & fidem*, etie duplicem: alteram, *ἰσχυράν, fortis*, seu animo immobiliter haerentem, que firmitatem scientiæ æmularur, & locum habere putatur in quibusdam hominibus pervicacis, atque obstinatæ mentis, qualis putatur fuisse Heraclitus; alteram vero *ὑπερήφανον, facilitam*, seu quietam; id est, debilem, necita in anima fixam. Hoc præmissio, argumentum Aristotelis sic ferè procedit. Aut opinio, contra quam pugnat incontinentem, est illa prior, fortis ac firmata aut posterior debilis & infirma. Si primum dicatur; non poterit incontinentem agere contra illam, sicut neque contra scientiam, in opinione Socratis: quoniam firmitas illius opinionis æmularur firmitatem scientiæ. Si autem secundum allegerant iidem Philolophi, sequitur veniam etie dandam agenti incontinentem: quemadmodum datur ijs, quorum animus in dubio est, & vacillat ex infirmitate sententiæ. Quare neque improbus erit existimandus, sed indulgentia prosequendus. Consequens verò absurdum esse patet: cum incontinentia sit improbitas, & incontinentem improbus, qui que venia indignus habeatur. Ergo de primo ad ultimum prædicti Philolophi immerito aiunt, incontinentem non agere contra scientiam, sed contra opinionem.

5. SECUNDA Quæstio, an incontinentem prudens esse possit: sive, quod idem est, an in incontinentem sit Prudentia. Circa quod primo refert quorundam rationem ut inconti-

nentia coherere cum Prudentia possit: nimirum, quia incontinentem habet cognitionem aliquam obstitentem & repugnantem cupiditatibus pravis. Eiusmodi autem cognitio non est alia, quam Prudentia. Non enim est scientia: quia sic non posset agere contra illam. Sed neque etiam est opinio debilis, atque imbecilla: quippe que operantem reddit veniæ, seu indulgentia dignum; cum tamen incontinentem venia dignus non sit. Ergo superest, ut sit opinio firma, & immobilis, atque quodammodo æquivalens scientiæ. Atqui inter omnes opiniones de rebus agendis, nulla firmior, quam Prudentia. Ergo incontinentem dum malè agit, operatur contra Prudentiam, atque adeo illam habet dum incontinentem est.

6. SED Rationem & opinionem prædictam refellit Arist. ab absurdo. Si enim idem simul est incontinentem & prudens, idem erit simul bonus & malus. Erit bonus: quia prudens simul est præditus omnibus Virtutibus: ut ostensum est *lib. 6. cap. 13.* Erit malus: quia incontinentem sponte sua turpiter agit, ac propterea improbus est. Atqui absurdum est, & contrarietate plenum, ut idem simul bonus, & malus sit. Ergo & absurdum est, eundem simul prudentem, & incontinentem etie. Prudentem verò hoc loco dicit Arist. versantem in extremis: id est in rebus peculiaribus & singularibus, circa quas versatur Prudentia, prout distincta à scientia.

7. TERTIA Quæstio, an idem sit continens & temperatus. Circa quam respondet negativè, & sic ferè suum affectum probat. Non enim idem est qui pace fruitur, absque pugna cupiditatum, saltem gravi; ac qui pravis gravibusque cupiditatibus agitatur, & contra eas pugnat. Atqui temperatus pace fruitur, absque pugna cupiditatum; saltem gravi: continens autem pravis gravibusque cupiditatum moribus agitatur, & contra eos pugnat. Ergo temperatus non est idem, ac continens. Quod si verò dicatur, cupiditates illas, quibuscumque pugnat continens, non esse pravas, nec vehementes, sed moderatas bonasque, quales in temperato inveniuntur; ac propterea continens non differre à temperato; in oppositum arguit Aristoteles. Quia si cupiditates illæ, quibuscumque pugnat continens, non sunt male, nec graves, sed bonæ & moderatæ; plane sequitur, habitum illum, qui contra eas pugnat, malum esse. Atqui habitus contra eas pugnans est Continentia. Ergo hæc mala erit, atque distincta omnino à Temperantia, que semper bona est. Ergo & continens erit malus, ac proinde diversus à temperato, qui semper bonus est. Si autem iustus dicatur, eas cupiditates, quibuscumque pugnat continens, etie

malas quidem, sed parvas, & debiles, ac faciles, videtur; inferit Arist. non fore aliquid magnum continere à cupiditatibus: quia magnum non est, nec excellenti laude dignum vincere cupiditates pravas, si leves & infirmæ sint. Ergo neque aliquid magnum erit, quæpiam esse continentem. Atqui magnum, & excellenti laude dignum est, temperatum aliquem esse. Ergo continens non est idem, ac temperatus.

8 **QUARTA** Quæstio; an continens sit qui firmiter persistit in qualibet opinione; & incontinens qui facile à qualibet opinione discedit. Excitat verò controversiam hanc, quædam supra cap. I. huius libri dixerat, eum videri continentem qui sit, *ἡ μὲν τῆς τοῦ λόγου, permansit in ratione, sive opinione: incontinentem verò, qui sit, ἐκστατικός τοῦ λόγου, digrediens facile à ratione, opinione-ve.* Et quæstio est, quæcumque cuiusmodi opinio sit, rationalis, aut irrationalis; bona; aut mala. Circa quod primò differit, ut probeat non omnem hominem persistentem in qualibet opinione existimandum esse continentem. Fieri enim potest ut cuiusmodi opinio irrationalis & prava sit, ac proinde malum in eâ persistere. Atqui continentem esse, malum non est. Ergo continentem esse non est idem, ac persistere in qualibet opinione. Deinde circa alteram quæstionis partem differit, probatque tripliciter, non esse idem incontinentem, ac facile à qualibet opinione discedentem.

9 **PRIMO** Id probat: Quia si idem est incontinentem esse, ac recedere facile à qualibet opinione, accedere poterit ut bonum quandoque sit & laudabile, aliquem incontinentem esse. Quia quandoque accedere poterit, ut opinio sit irrationalis & prava, à quâ bonum est discedere. Atqui nunquam est bonum & laudabile, aliquem incontinentem esse: sed id semper prævum & vituperabile est. Ergo neque esse incontinentem est idem, ac facile recedere à qualibet opinione. Rationem hanc illustrat Arist. exemplo Neoptolemi apud Sophoclem in Philoæte: qui opinionem deseruit semel acceptam, & consilium fallendi susceptum ab Vlyste; idque cum laude: quoniam consilium fallendi, seu mentiendi pravum erat. Quare laudatur apud Sophoclem. Quo eodem exemplo videtur Arist. infra cap. 9. Aliud quoque exemplum affert in captivibus sophisticis. Etenim Sophistæ nonnunquam, ut præter ceteros scire videantur, ex veris principiis falsa quædam & absurda concludere solent, aut *παρά ποσιν*; idque non rite servatâ methodo syllogisticâ. Vnde Iulianus leg. 65. ff. de Reg. iuris, inquit: *Est natura cavillationis, quam Græci *υπερηχισμὸς* appellant, ut ab evidentibus veris per brevissimas*

mutaciones disputatio ad ea, quæ evidentia falsa sunt, perducatur. Atque igitur Arist. eum, qui premitur captione, seu cavillatione Sophistica, non audere attingeri conclusioni, quantumvis appareat illata ex præmissis, quia scit esse falsam: in eois laudabile existere, quoniam abhorret à sophismate. Vitiur autè Arist. verbo *ὑπερηχισμὸς*. Vbi plura ex adytis eruditionis deprimunt more suo Giphanius circa varia captivorum genera, quorum vnum eo nomine à Græcis appellabatur.

10 **EX** Præiâs verò exemplis apparet, non esse idem, incontinentem existere, & facile à qualibet opinione recedere. Neoptolemus enim Achilles filius, facile recessit ab opinione, seu consilio mentiendi: similiter & qui cum Sophistis disserunt, facile ab eorum cõclusionibus captiosa discedunt: & ij omnes laudabiles, cum recedant à falsa opinione. Ergo non agunt incontinenter: quia incontinenter agere, non est laudabile, sed potius vituperabile. Aliud ergo est facile recedere à qualibet opinione suscepta, aliud verò incontinenter agere. Vbi notandum Arist. tanquam verè Sophum, reprehendisse Sophistas, veluti inanis gloriæ cupidos: quoniam non amore veritatis inveniendæ disputant, sed *ἵνα δοκῶν ἄριον, ut arguti videantur.* Quare & Plato eos appellat *καλῶν*, id est, gloriosos, & iactabundos, qui se omnia nosse profitentur. Tertullianus quoque lib. de Anima, & Hieronym. Epist. ad Pammachium, eos vocant *animalia gloriæ*, & *popularis auræ vilis mæcipia*. quæ eadè censurâ illos notat S. Aug. Epist. 58. sicuti & lib. I. contra Academicos, vbi eorum disciplinam appellat ventosam. Sic & apud Clementem Alex. lib. I. *Stromatum* dicitur *artium rerumque aucupes, certatores, & litium avidi, & speciosorum captivorum factores*:

11 **QUINTA** Quæstio, an intemperatus sit deterior incontinente, aut è converso? Quæ eadem difficultas exagiri potest de ipsis affectionibus incontinentiæ & intemperantiæ, utra illarû peior sit. Circa quod primùm proponit rationem, quâ suadere aliquis posset, incontinentem esse peiorem intemperato, & hunc longè meliorem, seu excusabiliorem. Quisquis enim malû committit existimans esse bonum id quod agit, melior aut excusabilior est illo, qui id agit sciens esse malû. Prior enim sanari potest, si diluadeatur, & noverit id malû esse: posterior autè insanabilis est, cû nihil aliena exhortatione facturus videatur, qui sciens aliquid malû, non ideo desistit ab agendo illud. At intemperatus committit malum, existimans esse bonum id quod agit: incontinentem verò malum perpetrat, sciens esse malum. Ergo incontinentem peior est intemperato. Porro vti ostendatur, sciens aliquid malum esse, & nihilominus id agentem, frustra admoneri de malitia sui operis, affert Arist. proloquimur eo tempore celebres

ὅταν τὸ ὑδάτος πρὸς τὴν γῆν ἴσῃ πρὸς τὴν ἕρῃαν; Quando aqua praefocet, quid insuper bibere opus est? Cui affinita etiam sunt quaedam alia: vt, In siluam ne ligna feras. Et quod dicitur ferre noctuas, sive vultas. Athenas: frumentum in Aegyptum: crocum in Ciliciam. Nimirem, superuacuum videtur ferre aliquam rem in eum locum, vbi eius maxima affluentia est. Cùm igitur incontinentens plenus sit atque instructus cognitione malitiae operis quod agit, frustra videtur dicere ipsi malum esse quod agit. Non enim propterea desisset. Ergo insanabilior est, ac proinde peior intemperato, qui peccans ex ignorantia respiscit vbi primum admonetur sui erroris, malitiaeque, quae est in eo quod agit.

12 PROPOSITA Verò ea ratione Arist. non dirimit quaestionem vique ad caput octauum, vbi ostendit peiorem esse intemperatum, quàm incontinentem: idòue ex quatuor rationibus ibidem proferendis: quarum vna ex diametro aduersatur rationi praesertim, dum allumit insanabiliores esse intemperatum incontinentem: quoniam hic ad recipiendam persuasionem multo paratior est, quia improbitas nondum fixit in eo radices, sicut in intemperato; nec rationem corruptam habet. Quod verò discursu praecedenti opponebatur, non ex Arist. mente, sed aliorum, dictum est: nec ratione ignorantiae excusat intemperatū, aut probat minus malum incontinentem: quoniam ignorantia, quā laborat intemperatus, non est antecedens, sed consequens, & voluntaria;

quam vltro contraxit agēdo malè atque intemperanter. Quare superest, vt adhuc ex eo capite ignorantia sit peior incontinentem.

13 SEXTA Quaestio est, vtrum Continentia & Incontinentia versentur solùm circa voluptates & tristitias, an etiam in alijs rebus, in quibus Virtus aut vitium habet locum. Hanc difficultatem non resoluit, sicut nec praecedentem. Proponit tamen rationem qua quis existimare posse videatur, Continentiam & incontinentiam non ita extendi, vt versentur circa omnem morum materiam. Si enim circa eam omnem versaretur, nullus inueniretur proprie & simpliciter incontinentens: quia nullus est, qui incontinentem agat in omni materia morali: sed vnus aliquis incontinentem se habet circa voluptates & tristitias; alter circa iram; alius circa lucrum; alius circa honores, &c. At consequens absurdum est: cùm pluri mi inueniantur, qui censentur dicunturque iure ac merito incontinentens, vel si in vna ex praedictis materijs incontinentem agant. Ergo Continentia & incontinentia non versantur circa omnem materiam morum.

Hucusque Aristoteles proposuit dubitationes; circa quas plerumque non resoluit sed dubitat. Monet verò quaedam ex ijs progressu Operis probanda esse, quaedam improbanda: vt proprio loco & seorsim apparebit.

VIDE D. Thomam 2. 2. q. 155. & 156. vbi agit de continentia & incontinentia.

CAPVT TERTIVM.

Quonam pacto continentes agunt.

RIMVM Itaque considerandum est, si incontinentes scientes agant, necne, & quonam modo scientes: deinde de circa quae sit incontinentens ponendus, & continens. Vtrum circa voluptatem omnem, atque dolorem, an circa definitas quasdam voluptates, atque dolores. Et vtrum idem sit, an diuersus, continens, atque constans. Similiter & de ceteris, quae ad hanc attinent contemplationem. Est autem considerationis initium, Vtrum continens & incontinentens, ijs, circa quae versantur, differant, an modo. Dico autem sic, vtrū incontinentens ex eo solùm sit incontinentens, quia circa haec versatur, an nō, sed ipso modo, an vtrisque. Deinde si continentia & incontinentia sint circa vniuersa, necne. Neque enim circa omnia versatur is, qui est incontinentens absolutè, sed circa ea, circa quae est intemperans. Neque simpliciter sese habet ad illa. Est enim

incontinentia, ac imperantia idem: sed hoc modo. Nam ille quidem eligens ducitur, putans semper oportere persequi voluptatem presentem. Incontingens autem non putat quidem, persequitur tamen. Si itaque vera sit opinio, sed non scientia, qua transgredientes incontinenter homines agunt, nihil refert ad rationem. Nonnulli nanque eorum, qui opinantur, non ambigunt, sed arbitrantur exacte se scire. Si igitur opinantes ex eo, quia remisse credunt magis, quam scientes, contra suam agent existimationem, nihil differret ab opinione scientia. Sunt enim, qui non minus opinioni suae, quam alij suae scientiae credunt, ut ex Heraclito patet. Sed cum dupliciter dicatur scire, (nam & is, qui scientiam quidem habet, non autem vitur ipsa; & is, qui vitur, dicitur scire) haec inter sese different: habentem, inquam, scientiam, at non contemplantem, & habentem, ac contemplantem, agere ea, quae agere non oportet. Hoc enim videtur absurdum. Sed non si agat non contemplando. Praeterea, cum propositionum duo sint modi, nihil prohibet, ut quispiam agat contrarium eius, quod scit, si habeat quidem utraque, vniuersali tamen, & non particulari propositione utatur. Nam ea, quae aguntur, singularia sunt. Differt autem & ipsum vniuersale. Nam aliud est in ipso, aliud in re. Ut omni homini sicca conducunt, & hic est homo: vel siccum est, quod est tale. Sed si hoc sit tale, aut non habet, aut non operatur. Magna igitur per hos emerget vtrique differentia modos: atque adeo ut hoc quidem modo non absurdum esse, alio vero modo mirabile videatur. Praeterea, fit ut homines scientiam habeant alio modo, quam nuper diximus. Nam in habendo quidem, sed non in utendo differentem cernimus habitum, ut quispiam & habeat quodammodo, & non habeat ipsum: qualis est dormiens, & furens, ac ebrius. At hoc modo disponuntur ij, qui sunt in perturbationibus constituti. Nam irae, & cupiditates venerae, caeteraque similia, corpus etiam manifeste permutant, atque nonnullos & in furorem, ac insaniam adigunt. Patet igitur, dicendum esse, incontinentes perinde sese habere, atque hi sunt affecti. Dicere autem eas sententias, quae a scientia proficiuntur, nullum est signum. Etenim ij, qui sunt in hisce perturbationibus constituti, demonstrationes, & carmina dicunt Empedoclis. Et qui primum discunt, ne tunc quidem orationes, sed nondum sciunt. Oportet enim, ipsorum infideant menti, ad quod tempore opus est. Quare putandum est, ut histriones poemata recitant, sic & incontinenter agentes, sententias dicere. Insuper & hoc modo quispiam naturaliter inspexit causam. Opiniorum enim alia est vniuersalis, alia de singularibus est, quibus iam ipse praesidet sensus. Atque

cùm ex ipsis ratio fuerit vna, anima conclusum ipsum in contemplandis quidem dicat, in agendis autem rebus continuò agat, necesse est. Nam si omne dulce gustare oportet, & hoc est dulce, vt vnumquid singularium, is hoc simul & agat, qui potest, nec prohibetur, necesse est. Cùm igitur vna quidem vniuersalis inest opinio gustare vetans, alia verò dicit, omne dulce voluptatem afferre, & hoc esse dulce: hæc autem operatur, atque inest fortè cupiditas: illa quidem hoc fugere dicit, cupiditas autem ducit, mouere enim singulas partes potest. Quare fit, vt à ratione quodam modo, & opinatione incontinententer agatur: non tamen per se contraria, sed per accidens. Cupiditas enim rectæ rationi, sed non opinatio aduersatur. Quare & propter hoc bestię non sunt incontinentes, quia non vniuersalem existimationem, sed singularium imaginationem, atque memoriam habent. Quomodo autem soluitur ignoratio, ac rursus fit incontinens, sciens, eadem est ratio, & de ebrio, & dormiente, & non est huius propria perscrutationis: quam quidem à Naturalibus audire oportet. Cùm autem vltima propositio rei sit sensibilis opinatio, atque actuum domina, hanc incontinens aut non habet, dum est in perturbatione: aut sic se habet, vt in habendo non sit scire, sed dicere perinde, atque temulentus Empedoclis carmina profert. Et quia terminus extremus non est vniuersalis, nec ad scientiam vt vniuersalis attinet: atque id accidere videtur, quod Socrates quærebat. Non enim ea, quæ proprie scientia est, præsentem, fit perturbatio: nec ipsa ob perturbationem distrahitur, sed sensitiva. De his igitur, si sciens, inquam, incontinens, an non sciens, & quonam modo sciens incontinententer agat, tot à nobis sint dicta.

SYMMA ET EXPLANATIO CAPITIS TERTII.

Continetiam & Incontinentiam non in omni materia morum versari, sed in voluptatibus corporis, perinde ac Temperantiam & Intemperantiam. Incontinentem agere quoadmodum scientem, & quoadmodum nescientem. Quomodo eius ignorantia depellenda sit. Quod tandem existimandum de opinione Socratis circa hoc,

N Preſenti exagitur prima illa & præcipua quæſtio, capite præcedenti propoſita. An, ſcilicet, incontinens malum eſſe intelligat & ſciat id, quod malè agit: ſive, quod perinde eſt, an idem prout homo dum incontinens eſt, ſeu dum incontinententer agit, ſit ſciens, ſive planè conſcius malitiæ ſui operis. Si autem ſciens ſit & incontinens, dubitatur, qua ratione, ſeu modo, ſciens ſit. Diuidit verò Ariſtoteles totum caput in quatuor partes. In

prima præmittit quædam ad reſolutionem controverſiæ. In ſecunda proponit quandam ſolutionem quæſtionis, eamque reiſcit, quòd non videatur probabilis. In tertia veram quæſtionis ſolutionem præſtat. In quarta denique novam aliam eſhibet in illius confirmatiõnem.

2 CIRCA Primum monet, rem diligenter conſiderandam eſſe, ob rationè illam ſuperiori capite propoſitam, quæ conuictus Socrates exiſtimavit, incontinentiam nullam eſſe, nullumq; hominem inueniri, qui incontinens ſit.

Incontinentes enim esse non potest, nisi qui scit malum esse quod agit. Impossibile autem est ut quisquam sciat malum esse quod agit: quoniam scientia est habitus firmissimus, contra quem nemo agere potest. Ergo impossibile est quod aliquis sit incontinens. Proponit insuper vestigandum, quoniam sint res illæ, in quibus versatur incontinentes: an omnes voluptates, & dolores; an aliqui tantum. Præterea, an idem sint continens, & tolerans, ac perseverans: & denique nonnulla alia dubia ijs similia indicat dirimenda.

3 PRÆCIPVAM Verò controversiæ difficultatem ait in eo esse positam, utrum incontinens sit sciens eorum rerum, quas contra rationem admittit. Quod vt maturius decernatur, duo præmittit dubia, resolvendæ questionis opportuna. *Primum* est, Vtrum Continentia & Incontinentia differant ab alijs morum habitibus penes materiam aliquam sibi peculiarem & propriam: an verò solum in qualitate, seu modo, quo materiam tractant: an in vitroque simul. *Secundum* dubium est, An Continentia, & Incontinentia versentur in omnibus materijs ad mores spectantibus, an in certis & determinatis tantum.

4 SOLVIT Autem utrumque dubium ordine præposito. Et ad secundum respondet, Continentiam atque Incontinentiam non versari circa omnem materiam morum: sed solum circa illam, in qua posite sunt Temperantia atque Intemperantia. Ea verò restringitur ad voluptates corporis, & præsertim illas, quæ ad tactum & gustum spectant: vt iam supra *lib.* 3. definitum est. Ad primam deinde dubitationem respondet, Continentiam atque Incontinentiam non satis differre à cæteris habitibus in materia. Sic enim non differant à Temperantia & Intemperantia, quibus eam eandem materiam habent. Cùm ergo planè ab ijs differant, oportet vt differant ex alio capite; quàm ex sola materia. Id verò caput est diversus modus, & dissimilis ratio tractandi materiam eandem. Quæ diversitas in eo sita est, quod intemperans amplectitur voluptatem ductus electione atque consilio; quo, nimirum, existimet oportere illam præseniem amplecti. Incontinentes verò amplectitur delectationem inconstitute, nec existimans oportere illam eligere, aut amplecti: sed tamen illam persequitur concitatus & turbatus cupiditate aliqua impotenti & vehementi.

5 CIRCA Secundum refellit modum dicendi eorum, qui capite præcedenti arbitrabantur, incontinentem non esse prædicitū scientia mali quod agit, quoniam illa est firmissima, & insuperabilis: sed opinione tantum, quæ infirmior est, & derubari, seu vinci potest ab impotente cupiditate. Verùm hanc existimationem impugnat Aristoteles, quia ad

dirimendam controversiam, parum refert, an cognitio incontinentis sit scientia, an opinio: cùm saepe virtutisque eadem ratio sit. Etenim experimento constat, quibusdam incontinentium esse opinionem mali quod agunt, non infirmam, aut levem, quæ facile vinci possit; sed tenacissimam, & immobilem inditæ scientiæ, & qua rebus cognitis omnino adherent. Quod Heraclitus accidisse testatur, qui hoc apertissime suo exemplo declaravit. Sive quia firmiter, ac tenacissime arbitrius est, nullum in rerum naturâ motum esse: vt quidam exponunt. Sive quia e contra censuit moveri semper omnia, & nihil vnquam consistere: vt interpretatur D. Thomas & Burleus: Sive tandem, quia in tota Philosophia aiebat nihil esse certi, ac plenè noti; sed omnia esse posita sub opinionibus; quibus tamen æquè firmiter adhaerebat, ac cæteri Philosophi assensum præstabant propositionibus certis, & evidenter deductis ex principijs omnino firmis: vt Giphanius, & cum eo Gallutius interpretantur. Quodcumque verò horum sit, exemplo Heracliti demonstratur, in quibusdam esse tam firmam adhesionem opinionibus, tamque tenacem & immobilem, ac quæ ex scientia oritur. Ergo tam non poterit malè agere, si firmiter opinantur id esse malum, quàm si certè, & evidenter sciunt. Frustra igitur existimet quis, incontinentem posse opinari, non tamen scientem esse.

6 CIRCA Tertium accedit iam ad veram solutionem nodi præcipui. Pro quâ præmittit primum triplicem distinctionem; deinde illam adaptat præsentī instituto. *Prima* distinctio est, vt scire dupliciter dicatur: vno modo in habitu, altero in actu. Priori acceptione solum significat quæpiam esse prædicitum habitu scientiæ, quamvis non sit in via actuali illius. Posteriori sensu importat actualem considerationem secundum prædicitū scientiæ habitum. Quæ sanè distinctio profertur dirimendæ controversiæ: quoniam fieri potest vt aliquis sit actu incontinentes, & sciens in habitu; quamvis non in actu. Sciens v.g. in habitu, malum esse mœchari, potest actu esse incontinentes, & mœchari: dum autem mœcharus, nō sciet actu id malum esse. Hoc enim apparèt difficile, & vt inquit Arist. *ἄνω δὲ ὄψις, videtur durum.* Quid enim durius, seu difficilius, quàm quod quis actu sciat, seu perfectè noscat aliquid esse turpe & fugiendum, sed tamen illud elsgat, & prosequatur? Durum autem non est, vel difficile existimatum, quod turpiter agat aliquis, quā in habitu scit esse malum, modo id non consideret actu. Tunc enim habitus scientiæ quasi sopitus est, & perinde se habet, ac si non esset. Si autem quis objiciat, prædicitum habitu scientiæ debere esse actu scientem, sicut prædicitus habitus

habitu debet esse actu sanus; *Respondetur*, sed scire accipi dupliciter: nimirum, & in actu primo, & in actu secundo. Qui igitur habitu scientie præditus est, quando intemperanter agit, scit in actu primo id malū esse: non tamen in actu secundo, quia perturbatur cupiditate, ne actu considerat, siue scit malum esse quod perpetrat. In sanitate verò non sic distinguitur actus primus & secundus: quia sanitas nihil aliud est, quàm bona quedam habitudo totius corporis ad omnes functiones nature obediens: ideoque non tam sita est in actu secundo, quàm primo.

7. **SECUNDA** Distinctio est, ut sicut duo sunt propositionum modi, quibus ratio practica virtus; alter communis, alter peculiaris: ita etiam scire duplex sit; vnum generale, & commune, aliud peculiare & singulare: nimirum, est scientia propositionis, aut communis, aut singularis. Ea verò distinctione supposita, respondet Aristotel. quæstioni, scientiam actu propositionem aliquam communem, v.g. mœchari malum esse, sed actu non considerantem id in propositione singulari & definita, posse & solere incontinenter agere, & mœchari. quo casu operatur contra scientiam suam; non quam actu habeat circa actionem illam singularem; sed quã in habitu præditus sit, & in genere, siue in communi circa actionem eius generis. Ratio est, quoniam actiones, quæ executioni mandantur, sunt singulares, & circa singularem materiam. Ergo fieri potest, ut quis sciens in habitu propositionem aliquam communem de malitia actionum aliquius generis, adhuc id non sciat actu & in singulari, ubi occurrit peculiaris actio: quia, nimirum, potest non applicare illam scientiam communem & generalem huic actioni peculiaris; ex defectu actualis considerationis; ideoque malè operari hinc & nunc. Potest igitur quis scire in vniuersum & in habitu, malū esse mœchari, & tamen hic & nunc mœchari ex defectu actualis considerationis circa hanc peculiarem actionem.

8. **VERVM** Hoc ipsum quã ratione possit esse verum, aut non possit, vterius edisserit. Dividit enim id, quod vniuersum, & commune est, in duas partes. Aliud enim est quod cognosci non potest, nisi & singulare sub eo contentum agnoscat: aliud vero quod cognosci potest, non cognito singulari, sub eo contento. Illud prius appellat vniuersum *ἐν ἑαυτῷ*, in *ipsis*; hoc autem posterius vniuersum, *ἐν ἄλλοις*, in *re*. Exemplum primi adhibet Aristotel. in hac propositione vniuersali: *Omni homini sicca conueniunt*, & *salutaria sunt*. Quæ propositio generalis, ut inquit Eustratius, conuenit homini *ἐν ἑαυτῷ*, in *ipsis*: quoniam est in ipso homine, qui eam intelligit, & considerat. Proindeque quisquis

illam agnoscit in genere; nēquit in singulari non cognoscere hanc propositionem particularem: *Ego sum homo*, & *mibi sicca conueniunt*, ac *salutaria sunt*. Non enim potest ignorare hanc propositionem singularem sub illa vniuersali contentam, nisi ignoret seipsum. Eiusdem ferè rationis est in re morali aliud exemplum adductum ab ipso Eustratio, in hæc propositionem communi: *Omni homini conuenit iusta agere*. Sanè quisquis eam cognoscit, nēquit non cognoscere hanc singularem sub ea contentam: *Ego sum homo*, & *mibi conuenit iusta agere*. Vniuersale enim prioris propositionis conuenit homini in seipso. Quare nemo tam stupidus aut iniquus esse potest, ut cognita priore propositione vniuersali non cognoscat simul posteriorem & singularem.

9. **VNIERSVM** Autem posterioris generis, seu *ἐν ἄλλοις*, in *re*, opposito modo se habet: quoniam cognosci potest, non cognito singulari sub eo contento. V. g. cognita hac propositione vniuersali, *Omne siccam homini prodest*; adhuc in singulari potest ignorari propositio singularis, *Hoc est siccum*. Quæmodum cognita vniuersali propositione, *Omne veratrum bitem extergit*; potest adhuc non cognosci in singulari an hoc sit veratrum, necne; ac proinde an hoc in singulari habeat virtutem ad extergendam bitem. Cùm enim hoc genus vniuersalis non conueniat homini, in seipso, sed in rebus à se distinctis, potest cognosci vniuersè; & ignorari in singulari.

10. **HAC** Distinctione data, & exemplis statutis, decernit Arist. scientem aliquid in genere, seu vniuersale. In rebus ipsis, adhuc potest in singulari non cognoscere id quod sub eo contentum est; ut scientem v. g. omne turpe esse fugiendum, adhuc posse non cognoscere actu, hoc esse turpe; ideoque illud committere, & incontinenter agere. Non enim est hoc vniuersale homini in *ipsis*, quod pertinet ad primum membrum distinctionis prædictæ; sed est vniuersale in *re* distincta ab ipso homine, quod spectat ad secundum membrum: ideoque potest cognosci in communi & non cognosci in singulari. Quo casu cupiditas abripiens hominem, ut incontinenter operetur, in causa est ut homo operetur contra scientiam illam communem circa vniuersale in *re*; non autem contra cognitionem in singulari, quoniam hæc nulla est, seu non adest.

11. **TERTIA** Distinctio. Eorum qui præditii sunt habitu scientiæ, absque illius actu, est duplex conditio. Quidam enim non vtuntur actu scientiæ, absque vlllo impedimento. Non enim prohibentur obice vlllo, aut perturbatione: sed sponte tuã desistunt à cognitione, quoniam ita placet. Quidam verò desistunt

actu cognoscere, ratione alicuius perturbationis, quâ id prohibetur agere: quemadmodum ij, qui sponte suâ se commiserunt somno, aut ebrietati. Hac distinctione statuta, solvitur tertio præcipua controversia, asserendo, incontinentem esse quidem scientem in habitu, non tamen actu. Agitante enim perturbatione prohibetur actu cognoscere quod malum est in singulari, quemadmodum qui sponte sua se somno, aut ebrietati tradidit. Porro commotio ex perturbatione orta quandoque talis & tanta est, vt qui eâ agitur, non modò immutetur animo, sed & corpore, instar ebriorum ac furentium. Vnde Eustratius hoc loco obiervat, irascentibus rubere oculos, & incandescere, quemadmodum & furentibus: amantibus quoque pallere faciem, & imminere ianiam ex impotenti perturbatione amoris: qualiter accidit Antiocho Seleuci filio, qui Stratonicem novercam deperijt vique ad insaniam, ab Erasistrato medico tertis indicis deprehensam: vt est apud Plutarchum in *Demetrio*. Patet igitur, incontinentes posse male agere, quamvis in habitu scient id malum esse: quia, nimirum, perturbatione ita agitantur, vt actu non cognoscant, malum esse quod agunt.

12 POSSET Quis obijcere, incontinentes, etiam dum malè agunt, proferre aliqua signa cognitionis & scientiæ actualis. Incedunt enim proferunt verba & sententias sapientissimas. Vnde & nomine cuiusdam illorum dictum videtur illud Poeta:

————— scio meliora, probosque.

Deteriora sequor.

Respondet vero Arist. obiectionem hanc non vegere: cum & ipsi amantes, furiosi, atque ebrii, quandoq; etiam verba sapientissima, ac versus Empedoclis dicant: cum tamen actu careant ratione. Idemq; accidit in pueris memoriter scientibus ac recitantibus carmina aliorum, quin actu intelligant. Quare potest etiam fieri, vt incontinentes actu non scient malum esse quod agunt, quamvis tunc sententias proferant cordatas ac rationabiles. Itaque demum comparat eos histrionibus, qui nesciunt quod loquuntur, v.g. dum supra persona Achillis, Hectorisive, carmina Homeri recitant. Ita etiam incontinentes quasi assumunt personam continentis, aut probi viri; eiusque nomine propositiones edunt doctrinæ ac veritatis plenas, sed tamen illarum sensum non percipiunt.

13 CIRCA Quartum addit non tam novam distinctionem supra tres præcedentes, quam earum explanationem vberiozem, in qua potissimum expedit controversiam. Quod vt præstet, nonnulla observat. *Primum* est, in methodo doctrinæ practicæ duplicem esse propositionem, qua explicatur opinio; alteram

universalem & in rebus universalibus positam: cuiusmodi est, *Omne inhonestum esse fugiendum*: alteram verò singularem, & circa singularia, ac sensui manifestam, vt, *Hoc opus esse inhonestum*. Ex his duabus propositionibus constatur vna tertia, atque etiam singularis, quæ in ijs continebatur: nimirum, *Hoc opus esse fugiendum*. In hoc enim æquiparantur doctrinæ practicæ theoreticis, seu contemplationi incumbentibus: quæ ex duplici propositione, altera universali, singulari altera, tertiam aliquam singularem, quæ in ijs virtute continebatur, inferunt. Vt in hoc syllogismo: *Omnis homo est animal. Socrates est homo. Ergo Socrates est animal*. Est tamen aliunde larum vniuersæ discrimen: quòd in hoc posteriori solum queritur iudicium, siue assensus intellectus, qui necessariò & semper sequitur ex assensu præmissarum, sicuti dies ex præsentia & luce Solis. At in illo priori syllogismo, id est, moralis & practicæ, non queritur solum intellectus iudicium, sed assensus efficax voluntatis, siue fuga ab illo opere inhonesto: quæ quidem nec necessariò, nec semper sequitur; sed quandoque impediatur, propter cupiditatem, aut aliam perturbationem: sicuti etiam pluvia nata est sequi ex nubibus, sed tamen aliquando impeditur ratione contrariæ dispositionis.

14 REM Illustrat præterea hoc exemplum. Opinatur quis, & enunciat, omne dulce esse gustandum: quæ est vniuersalis propositio. Deinde ex opinione singulari subiungit, hoc esse dulce. Inferitur quod hoc gustabit, non tamen absolutè, sed positò quòd non sit aliquod impedimentum in voluntate, & cupiditate iam correctæ, ac temperatæ. Cupiditatis enim correctio, seu moderatio; poterit impedire executionem operis, siue actum gustandi: Contrà verò: opinatur quis in genere & dicat, nullum dulci rationi adversum esse gustandum. Subiungit deinde ex opinione singulari, hoc esse dulce rationi adversum. Inferitur quidem per se loquendo, & ex vi præmissarum, hoc dulce non esse gustandum: sed tamen in re, siue in executione non sequitur, propter pravam dispositionem subiecti, seu impedimentum perturbationis, qua agitur incontinentis. Ratio autem cur non sequatur re ipsa, seu in executione repudiatio dulcis; hæc assignata videtur ab Aristotele. quòd in incontinentem sit etiam alia opinio in genere, quæ iudicat, & affirmat, quidquid adest voluntatem gustuui esse expectandum. Quare vbi ex opinione singulari iudicat hoc esse dulce, inserti illico, expectandum esse. Vbi ad practicam resolutionem inferendam deserit illum priorem syllogismum, & adheret huic posteriori longe efficacius: quoniam conclusio prioris syllogismi non erat omnino absoluta, sed conditionata, seu dependens ab absentia perturbationis prohibentis.

ris gustationem turpem. Conclusio autem posterioris syllogismi in homine incontinentem absoluta est: quoniam non attendit illam propositionem vniuersalem: *Nullam dulce rationi aduersum est gustandum*: sed hanc: *Quidquid offert voluptatem gustui, expectandum est*. Unde lubrida minori propositione, *Hoc dulce offert voluptatem gustui*; inferit absolute: *Ergo hoc dulce gustandum est*. Quare & re ipsa procedit ad gustandum, nullam habitam considerationem an sit rationi aduersum: quia impotens perturbatio, seu cupiditas immoderata in causa est, vt de priori illo syllogismo, non curet, sed solum de posteriori. Quo demum fit, vt incontinentes agat contra illam scientiam generalem, quâ iudicabat, nullam dulce rationi aduersum esse gustandum: non tamen agit contra illam secundum se consideratam, eam non negat illam in actu signato: sed tantum contra illam, prout iam ligatam & impeditam perturbatione aliquâ.

15 INFERT I. Arist. ex dictis, belluas nec esse, nec dici propriè incontinentes; idq; probat: Quia incontinentes est, qui habens scientiam alicuius mali in genere; adhuc in singulari amplectitur illud. Atqui belluæ nullam scientiam, nullam cognitionem rerum habent in genere: cum omnis earum cognitio sit per sensum; qui solum percipit obiectum singulare. Ergo belluæ non sunt incontinentes.

16 INFERT II. Incontinentem agere quoddammodo scientem, & quoddammodo nescientem. Scientem, quia in habitu retinet scientiam illam, seu opinionem, quâ in genere iudicat malum esse fugiendum, & dulce rationi aduersum esse repudiandum. Nescientem verò, quia vbi devenit ad propositionem singularem, non cogitat actu, rem illam esse inhonestam, aut rationi aduersam; sed dulce: indeque movetur ad eam eligendam, post habitam cognitionem vniuersali, & rectâ, quæ vocat ab illicito. Quare oportet initio præcludere aditum pravis cognitionibus, ne rectum rationis iudicium absorbeant. Et, vt accinebat olim Serenissimus *Vianæ Princeps Carolus*:

Ca non solo del errar

Es de suir,

Mas aun no lo presumir,

Nin lo pensar.

Quanto se debe esquivar

Mal pensamiento,

Cómo a quel sea clemente

Del obrar.

17 INFERT III. Quomodo de peccata ignorantia illa, quâ laborabat incontinentes, & per quam incontinenter egisse dicitur. Nimirum, depelleitur remissa iam & sopita

perturbatione illâ, quæ impulsit ad turpiter agendum, & vehementi concitatione corporis ac sensuum obtenebravit mentem, ne attenderet ad turpitudinem operis in singulari. Cuius rei explicationem inquit Arist. potius ad Physiologos, seu Philosophos naturæ consideranda intentos, spectare; quàm ad Philosophum Moralem. Id verò illustrat Aspasius optimo exemplo: Sthenis quis grammaticus ex nimio haustu vini ebrius reddatur, statim vapores ascendunt, qui mentis tenebras offundunt; ne aliquid ad Grammaticam præscriptum loquatur, intelligatve actu. Cum verò ij vapores iam exspuati sunt, ac resoluti, illico redit facultas rectè loquendi, & intelligendi præceptionis Grammaticæ. Sic etiam vbi quis cupiditate aut passione impotenti agitatus subijt tenebras mentis ne actu cognosceret turpitudinem adulterij, ideoque tenechatus est, potest ad saniorem sensum redire, & scire in singulari eam actionem fuisse turpem, vbi primum cupiditas illa & commotio sensuum cessaverit. Cessat enim tunc impedimentum, quo prohibitus fuit attendere ad turpitudinem illius actionis in singulari.

18 INFERT IV. Quo sensu tandem vera sit aut non sit existimatio Socratis dicitis, neminem scientem incontinentem agere. Vera enim est si intelligatur de cognitione singulari; falsa autem si de vniuersali. Prior pars constat ex dictis. Quia dum incontinentes committit adulterium v. g. non cogitat actu & in singulari eam actionem esse malam & fugiendam, prohibente id perturbatione vehementi, quæ animum & corpus immutat, ne limpida mentis acie consideret opus illud esse turpe in singulari. Ergo dum incontinenter agit, non est actu & in singulari sciens. Posterior verò pars suadetur: Quia cognitio illa vniuersalis, quâ præditus erat incontinentes antequam malè ageret, non fuit ab eo exclusa per oblivionem, neque per existimationem contrariam in vniuersum, quibus solum excludi poterat. Ergo cognitio illa vniuersalis permanet adhuc quando turpiter agit. Nec tamen permanentia ipsius impedit omnino opus pravam in singulari: tum quia ligata est, & quasi sopita impedimento superveniente perturbationis aut cupiditatis immodicæ: tum et quia actio est singularis, ac proinde non sequitur cognitionem illam vniuersalem, quâ assermabatur, omne malum esse fugiendum: sed illam singularem affirmantem, hoc adulterium esse incundum & prosequendum: ideoque sequitur actio prava adulterij, in singulari.

VIDE D. Thomam 2. 2. q. 155,

& 156.

(9)

CAPVT QVARTVM.

Circa qua continens, & incontinens versatur.

TRVM Autem sit aliquis incontinens absolute, an aliqua ex parte sint omnes, & si sit, in quibusnam sit, dicendum deinceps est. Patet igitur, continentes, atque constantes, & incontinentes, ac molles, circa voluptates, doloresque versari. Quoniam autem eorum, quæ voluptatem efficiunt, alia sunt necessaria, alia per se quidem expetibilia sunt, exuperationem autem habent (atque necessaria quidem dico, quæ ad ipsum pertinent corpus, alimentum, inquam, Veneris usum, & huiusmodi cætera, circa quæ temperantiam, intemperantiamque posuimus: non necessaria verò, per se autem expetibilia, victoriam, honorem, divitias, & quæ sunt similis generis, quæ bona sunt, & delectant) eos quidem, qui in his præter rectam rationem, quæ est in ipsis, exuperant, absolute quidem incontinentes non dicimus, sed hæc addentes, pecuniarum incontinentes, & lucri, & honoris, & iræ dicimus, vt diversos, & similitudine nomen idem habentes: vt homo, qui ludo in Olympico vicit. Communis enim ratio parum ab illius ratione propria differebat: attamen erat diversa. Atque huius signum est illud: nam incontinentia quidem non solum vt delictum, sed etiam vt quoddam, aut simpliciter, aut aliqua ex parte vitium vituperatur. At horum nemo. Eorum autem, qui circa corporis voluptates versantur, in quibus temperantem, intemperantemque ponimus, qui non eligendo, sed præter electionem, ac mentem, efficientium quidem voluptatem exuperationes prosequitur, dolorem autem inferentium fugit, famis, sitis, æstus, frigoris, & omnium, quæ ad tactum, gustumque pertinent, is non additione circa hæc, inquam (vt circa iram) sed absolute solum incontinens dicitur. Cuius hoc indicium est: circa nanque has voluptates, & non circa vllam illarum, intemperantes dicuntur. Et propterea in eodem incontinentem ponimus, & intemperantem, & continentem, ac temperantem: sed illorum neminem, quod circa voluptates easdem quodam modo, doloresque versantur. Atque sunt quidem hi circa hæc eadem, sed non eodem modo. Sed illi quidem eligunt: hi verò non eligunt. Quapropter potius cum intemperantem dixerimus, qui non cupiens, aut

remissè exuperationes voluptatum persequitur, ac mediocres fugit dolores, quàm hunc, qui ob vehementes cupiditates eadem agit. Quid enim faceret ille, si cupiditas adveniret ingens, & circa rerum necessariorum indigentiam vehemens dolor? Cùm autem cupiditatum; ac voluptatum, aliæ genere sint honestæ, studiosæque; aliæ non sint; (eorum enim; quæ voluptatem efficiunt, quædam expetibilia sunt natura, quædam hisce contraria, quædam media, que modum priùs distinximus, vt pecuniæ lucrum, honor, victoria) in omnibus talibus, atque medijs, non ex eo vituperantur homines, quia his afficiuntur, cupiunt, atque amant: sed ob modum, & quia exuperant. Quapropter qui præter rationem aut vincuntur, aut sequuntur quippiam eorum, quæ natura sunt honesta, & bona, non laudantur, vt ij, qui circa honorem magis, quàm oporteat, student; aut erga filios, & parentes. Etenim bona sunt hæc, & laudantur qui circa hæc student. Attamen est & in his exuperatio quædam, si quispiam (vt Niobe) & adversus Deos contenderet, aut sic erga patrem afficeretur, vt Satyrus ille, qui patris amator appellabatur, insanire nanque nimium videbatur. Circa igitur hæc nulla est pravitas, propterea quòd vnumquodque per se (vt diximus) natura est expetibile: Exuperationes tamen ipsorum improbæ sunt, ac fugiendæ. Similiter nec incontinentia. Etenim incontinentia non solum est fugienda, sed etiam vituperanda. Ob perturbationis autem similitudinem adiungentes singula, incontinentiam circa vnumquodque dicunt: vt malum medicum, aut malum histrionem, quem absolute non dicerent malum. Vt igitur neque hic absolute dicitur malus, quia non est vitium quicquam ipsorum, sed rationum comparatione simile: sic & illhic solam existimandum est incontinentiam, & continentiam esse, quæ in ijs est, circa quæ temperantia, intemperantiaque versatur. Circa autem iram per se similitudinem dicimus. Quapropter & ipsam addentes, incontinentem dicimus iræ, quemadmodum & honoris, & lucri.

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS QVARTI.

Continentia & Incontinentia materia quanam sit. Quis dicatur incontinentis simpliciter, aut ex parte solum. Comparatio Continentie cum Temperantia, & Incontinentia cum Intemperantia. Nonnulla ac vitio feritas: cuiusque occasione tripartitò dividuntur res, qua voluptatem ingenerant.

POSTQVAM Dissertuit de cognitione incontinentis dū male agit, procedit ad vestigandam definiendamque materiā, in qua versantur, continens & incontinens. Summa autem

doctrinæ hoc loco traditæ est, Continentiæ & Incontinentiæ propriæ materiā esse cum Temperantiæ & Intemperantiæ communem: impropiæ verò longè aliam. Dividitur caput in quatuor partes. In primâ statuitur, voluptates & delectationes esse materiā quandam

generalem communemque; in qua Continentia & incontinentia versatur. In secundâ assignatur duplex genus rerum afferentium delectationem, seu voluptatem. In tertiâ comparantur Continentia & incontinentia cum Temperantia & intemperantia, per quamdam similitudinem. In quartâ denique explicatur feritatis vitium, & multipliciter dividuntur res, quæ delectationem afferunt.

2 CIRCA Primam partem scrutatur, quantum sit materia Continentiæ & incontinentiæ. Id ut deprehendat, duplicem questionem movet. Prima est, an sit aliquis ita affectus, ut possit dici simpliciter incontinentis: an potius, omnes quotquot per incontinentiam peccant, dicantur incontinentes solum *κατὰ μέρος*, secundam partem. Nomine autem simpliciter incontinentium, intelligit eos, qui abque villo addito, aut sine restrictione appellantur incontinentes. Ex parte autem incontinentes nominat eos, qui cum limitatione aliquâ, seu in certâ materiâ dumtaxat incontinentes sunt, ut circa iram v.g. Altera questio est, quantum materiam: similiter & continentis, sive simplici sit, in quâ versatur in solum secundum partem incontinentis sit, sive mens, & constans, & mollis, qui duo sanè inter se contrarij sunt, sicut continens & incontinentis. Decernit verò, materiam, in qua ij omnes versantur, esse dolores voluptatisque.

3 CIRCA Secundam partem assignat duplicem rationem eorum, quæ afferunt voluptatem, ut ex ijs appareat quis dicendus sit incontinentis simpliciter, quis autem solum ex parte. Quædam enim ex afferentibus voluptatem sunt vitia & necessaria: quædam verò non necessaria, sed tamen optabilia, & quæ videantur hominibus eligenda. Priora sunt, sine quibus vita servari non potest, aut in individuo, ut cibus & potus; aut in specie, ut usus venereorum: quæ omnia voluptatem pariunt. Et dicuntur necessaria si in debitâ mensurâ sumantur: quoniam secundum excelsum, potius nocent, quam profint vitæ, valetudinique tuendæ. Posteriora sunt, quæ licet non sint necessaria, optabilia tamen sunt, & digna quæ à nobis expectantur & diligantur, in vitâ civili: ut divitiæ, honor, & victoria. Sine ijs enim civilis vitæ transigi commodè nequit.

4 HINC Colligit circa quodnam genus rerum delectationem afferentium veretur dicaturque iam continens *κατὰ μέρος*, simpliciter, quam qui *κατὰ μέρος*, secundum partem incontinentis est. Qui enim excedit in rebus posterioris generis, scilicet, in ijs, quæ necessariz non sunt, sed solum per se experibiles; is incontinentis solum dicitur secundum partem, ut incontinentis gloriæ, aut opum. Quâ ipsa limitatione, aut restrictione, significatur veluti alius ab eo, qui simpliciter incontinentis est,

quamvis cum ipso aliquam similitudinem habeat, sicuti & cognationem nominis. Unde infertur, eos simpliciter incontinentes dici, app continentis, qui præter rationis præscriptum, aut secundum illud, versantur in eo genere rerum iucundarum, quæ priori loco recensuimus, & humanæ vitæ sunt necessaria: ut in cibo, & potu, ac rebus venereis: ac demum generatim in delectationibus, quæ gustu, tactu, quæ percipiuntur.

5 REM Illustrat similitudine quadam. Homo enim, qui Olympiâ vicin, differt à simpliciter homine, quia licet parva sit virtus que differentia, verè vnus ab alio distinet, ut limitatio illa in priori denotat. Nimirum, Olympionices quidam, quem idem Arist. in *Eudemij* pugilem appellat, cum sæpe videt in eo certamine evasisset, ac victoriam reportasset; communi omnibus mortalibus nomine specialem sibi applicat dictus fuit *ὀλυμπιονίκης*, homo. Quod licet quidam diversimodè explacent, videntur meliùs coniecit illi, qui autumant eiusmodi pugilem habuisse quidem proprium nomen: sed tamen cum illud ignorarent præcones, illum victorem denunciantes, clamasse victorem hominem: quasi vox eorum hæc fuerit: *Homo vicisti Olympiâ*. Aut certè incredibile non est, quod Græci Interpretes; Michael Ephesinus, & Aspasius arbitrantur, Olympionicem illum non habuisse aliud nomen cæteris cognitum & sibi proprium, sed commune hominis, quacumque demum causâ id acciderit. Sunt etiam qui id accipiant de Milone Crotoniate, de quo alius in hoc Opere lib. 2. cap. 6. & lib. 10. cap. 9. sed tamen eum homo fuerit dictus, non satis congruenter exponunt. Quicquid de hoc sit, Aristotelis doctrina est, ita differre incontinentem simpliciter ab incontinentè secundum partem, sive solum in determinatâ materiâ, sicut differt homo simpliciter ab homine qui vicisti Olympiâ: Hic enim non est homo quilibet, aut simpliciter, sed cum addito, & restrictione nominis communis ad illum pugilem, qui singulariter in Olympiâ victor audetbat.

6 PORRO Incontinentem simpliciter, ab eo differre qui secundum partem est, probat: quia prior notatur ut vitiosus absolute, quamvis vitium illud non sit consummatum, sed inchoatum. Posterior verò non arguitur vitij, sed veluti errati cuiusdam. Non enim vituperatur tanquam vitiosus, qui plus iusto appetens est honoris, aut divitiarum: sed ille dumtaxat, qui corporis voluptatis, quæ gustu tactuque percipiuntur, impotenter expetit, etiam si in eâ inordinatione appetitus non fixerit radices, sed solum per partes ceciderit. Nimirum, hic posterior præ illo priori indulget sibi in voluptatibus, quæ communes sunt belluit; ideoque ab humanæ naturæ dignitate

Quæ denique spectant ad genus medium, sive neutrum, naturâ suâ nec bona, nec mala sunt; sed tamen ad aliud bonum parandum conducunt: ut cibi, vestes, nuptiæ.

12 EA Distingtione præmissa, affert, amatorum earum rerum, quæ naturâ suâ bonæ sunt, aut etiam indifferentes, sive mediæ, quoties in eo affectu non excedunt rectam rationem, sed eius limitibus continentur; laudabiles esse: quoniam amari quod amari merito potest, & quatenus expedit illud amari. Si autem in amandis isdem rebus excedat aliquis, seu plus iusto amet; vituperabitur quidem quasi errans, vel à debita mensurâ excedens; non tamen veluti improbus, ac vitiosus: quoniam, scilicet, id peccatum non in substantiâ amoris, ut ita loquamur, sed solum in immoderatione aut excessu situm est. Actus enim amandi, tam ex specie suâ, quam ex obiecto & fine, bonus est: solumque evadit malus ac exuperantiâ, aut intensione.

13 EXEMPLVM Affert in amore filiorum, & parentum; qui naturâ suâ bonus est: verum si in eo excedatur mensura rationis, amor erit vituperabilis. Talem ait fuisse amorẽ filiorum, quæ rapta Niobe cum Dijs ipsi pugnabat. Præferendos enim filios suos putavit, ipsi etiam filijs Latonæ; nimirum, Apollini, ac Dianæ, qui pro Dijs præcipuis celebrabantur. Verum Latona indignata, Apollinis & Dianæ sagittis filios Niobis interficiendos curavit, ipsamque Niobem sibi conviciantem rapuille dicunt iuxta Sipylum montem, & in saxum convertisse. Ita fabulatur, inter alios, Ovidius 6. Metamorph. Rei autem ipsius veritatem, qui scire voluerit, consulat Pærlphatum lib. 1. & Paulaniam in *Arcadicis*. Vnde & extat in Niobis tumulum elegiaca prolopopœia satis elegans, his verbis.

*Esse procul latet: et manent mea funera tristes:
Non similis toto mæror in orbe fuit.*

*Bis septem nasos peperit, bis pignora septem
(Miseram!) Divum sustulit ira tibi
Dirigis demum lacrymis, & marmora
manant:*

*Sic mihi mors dolor est: sic mihi vita dolor.
Dixit, mortales, quid sit turgescere fastu,
Et quid sit magnos possibuisse Deos.*

Et hæc quidem de nimio amore filiorum. De excessu autem ipso in amore parentum notat Aristoteles quemdam nomine Saryrum, qui quod patrem suum impotenter amaret, dictus est eognomēnio *παρὰ πάρος*, id est, patris amator, sive patricola. Cuius res gestas nemo Veterum scripsisse invenitur, nisi Græcus Scholiastes Eustratius, sive Alpasius, quem tamen, ut sæpe alias, Obertus Giphanius irridet, nec sibi dignum cenat. Quidquid tamen de hoc sit,

Arist. notat Saryrum erroris & insanitæ, quod adeo impotenter patrem suum amaret. Forssatè quia eum colebat, invocabatur veluti Deum. Sic enim legitur apud Paraphrastem Græcum: *ὁ δὲ Σάργος ὡς θεὸς ἐπιλάττει, καὶ τὸν πατέρα αὐτοῦ προσεβόησεν ὡς θεὸν, ὅτι τὸν πατέρα αὐτοῦ προσεβόησεν ὡς θεὸν.*

14 ITAQUE Etiam in ijs rebus, quæ naturâ suâ bonæ, & per se expetendæ sunt, excessus & vituperatio esse potest: verum non turpis, qualiter in ijs rebus, quæ sunt materia incontinentiæ: ut voluptatibus corporis, quæ gustu tactuque percipiuntur. Hæc, nimirum, non eo dumtaxat nomine reprehenduntur, quod exuperantiam habeant; sed præterea quod turpes & fœdæ sint, seu ferinæ, & naturâ suâ sylvæ: ut lib. 3. cap. 11. traditum est. Vnde demum colligit incontinentiæ materiam non esse res illas, quæ per se expetibiles & honestæ sunt, ac solum ratione excessus vituperari possunt: sed dumtaxat voluptates corporis turpes ac fœdæ: quia, nimirum, incontinentia non solum desolabilis est propter excessum cupiditatis, sed quoniam ipsa per se deformis & turpis est. Quare incontinentia non versatur in rebus naturâ suâ honestis, aut per se expetibilibus; ut honore, victoriâ, & bonâ valetudine, aut amore filiorum, parentumve, aut alijs eiusmodi: sed solum in voluptatibus corporis ac turpibus gustuque spectantibus, ut dictum est.

15 VERVM Monet, id tantum intelligendum esse de incontinentiâ simpliciter non verò de illo, qui incontinentis solum est secundum partem. Incontinentia enim secundum partem, seu improprie dicta, etiam in ijs rebus versari potest, quæ naturâ suâ bonæ & per se expetibiles sunt, & in quibus solum ob exuperantiam, sive defectum moderationis, peccari potest. Vnde & hoc modo incontinentes, solum dicuntur incontinentes cum addito, sive per adiectionem: ut incontinentes honoris, aut amoris erga liberos, vel parentes: ideoque nec fœdi aut turpes apparent; quamvis vituperabiles: propterea sint, & mali plerumque dici soleant; sicuti cum medicum malum, aut malum histionem nominamus. Non enim hoc malos dicimus simpliciter, quasi improbi aut vitiosi sint: sed eo dumtaxat nomine, quod aliter malè corporibus medentur, aliter malè fabulas agat; utroque, nimirum, errante in sua arte. Quo pene sensu de Poggio civis Florentino & historico lepidè dictum fuit:

*Dum patriam laudat, damnat dum Poggiat
hostem.*

Nec malus est civis, nec bonus historicus. Incontinentes autem simpliciter, versantur in rebus turpibus: ideoque sine adiectione aut limitatione vili vitiosi & improbi audiunt.

VIDE D. Thom. 2. 2. q. 159. ubi agit de crudelitate, & feritate.

CAPVT QVINTVM.

Quòd circa delectabilia prater naturam non sit incontinentia, & eius dua sunt species.

V M Autem quædam natura voluptatem efficiant, quorum alia simpliciter, alia generibus animalium voluptatem, atque hominum afferunt: quædam non natura, sed partim ob morbos, partim ob consuetudinem, partim ob naturas pravas delectent: licet & circa horum singula similes habitus cernere. Dico autem ipsos immanes, vt mulierem illam, quam gravidas rescindentem, foetus devorare aiunt, aut qualibus ferunt nonnullos circa Pontum efferatos homines delectari, quorum alios inquit crudis, alios humanis carnibus gaudere, alios suos filios in convivijs comedendos mutuò dare: aut id, quod de Phalaride dicitur. Atque hi quidem ferini habitus sunt. Alij autem quibusdam ob morbos, & ob insaniam fiunt: vt qui mactavit matrem, atque comedit, quique censervi iecur item comedit. Alijsunt ex morbo, vel ex consuetudine: vt evulsiones pilorum, & vnguium esus, & carbonum, & terræ: & insuper venercorum habitus maribus. Alijs enim natura, alijs ex consuetudine accidunt: vt ijs, qui à puericia cõsuescunt. Quibus igitur causa est natura, eos nemo dixerit incontinentes: que madmodum neque mulieres, quod Venerem non agant, sed patiantur: pari modo neque eos, qui ob consuetudinem, morbo se habent. Igitur singula quidem hæc habere, extra fines est vitij, quemadmodum & ipsa feritas. Habentem autem vincere, aut vinci, non est ea, quæ absolute est continentia, aut incontinentia, sed ea, quæ per similitudinem dicitur. Quemadmodum & is, qui circa iram sic se habet, dicens est cum affectu, & non incontinens absolute. Omne nanque vitium exuperans, & dementia, & timiditas, & intemperãtia, & acerbitas, aut est ferinum, aut ex morbo. Nam qui talis est natura, vt vniuersa formidet, etiam si obstrepuerit forex, timidus est timiditate ferina. Quidam etiam felem ob morbum pertinẽscibat. Et dementium, qui natura quidem ratione carent, sensuque tantummodo vivunt, immanes sunt: quales nonnullæ nationes sunt longè habitantium Barbarorum. Qui verò non natura, sed ob morbos, aut comitalem, aut insaniam, ij sunt mor-

morboſi. Fieri autem poteſt, vt horum aliqua quiſpiam interdum habeat tantum, ſed non ſuperetur: vt ſi Phalaris puerum percupiens comedere, ſeſe detineret, aut ab nefanda libidine abſtineret. Fit etiam vt non ſolum habeat, verum etiam ſuperetur. Vt igitur & prauitas ea quidem quæ eſt humana, abſolute dicitur prauitas, alia vero cum additione, ferina, inquam, aut ex morbo, & non abſolute: ſic & incontinentia, alia eſt ferina, alia ex morbo. Abſolute autem ea eſt ſola, quæ intemperantiæ humanæ non egreditur fines. Perſpicuum igitur eſt, incontinentiam, & continentiam in ijs eſſe duntaxat, circa quæ intemperantiam, temperantiamque verſatur, & in cæteris ſpeciem aliam incontinentiæ, quæ quidem non abſolute, ſed per translationem, incontinentia dici ſolet.

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS QVINTI.

Quaſdam delectationum eſſe iuxta naturam: qualdam præter, aut contra. Porro in ijs poſſe vitioribus non verſari nec in virtutibus præſeritatem: cuius execranda malitia expetatur multijliciter.

DICTVM Fuit eſſe præcedenti, voluptates corporis, nominatiuque eas, quæ ſaſu gustuque percipiuntur, eſſe materiam, in quâ verſantur Continentia & incontinentia. Nunc vero decernit, Ariſt. vitiumque habitum non verſari in ijs voluptatibus, quæ præter naturam ſunt: quoniam id ad feritatis vitium ſpectat. Diuiditur autem caput in duas partes. In primâ tradit, delectationem duplicem eſſe: alteram ſecundum naturam: alteram præter aut contra naturam. In ſecundâ docet, incontinentiam non verſari in ijs delectationibus, quæ præter aut contra naturam ſunt.

2. CIRCA Primam partem bipartitò diuidit delectationes, vt quædam ſint iuxta naturam, ſive ſolitum naturæ vitium: quædam autem præter, aut contra naturam. Diuidit autem, occasione deſumptæ ex capite præcedenti. Cum enim ibi docuerit, Continentiam & incontinentiam verſari in voluptatibus corporis: poſſet quiſpiam inde colligere, nomine earum voluptatum omnes prius intelligi, vt nulla omnino ſit, circa quam non ſe exerceat vitiorum aut incontinentium. Verum vt eam exiſtimationem falſitatis arguat, diſtinctionem præm indicatam verarumque delectationum tradit: atque in prioribus ſolum, ſive ijs, quæ ſecundum naturam ſunt, offendit verſari continentem & incontinentem: non vero in ijs, quæ præter aut contra naturam ſunt.

3. **PORKO** Voluptates ſecundum naturam ſubdiuidit: vt quædam ſint abſolute ſimpliciterque iucunda, ac proinde omnibus animalibus: vt voluptas ex cibo & potu percepta. Nullum enim animal eſt, cui delectationem non pariat cibus & potus vnicuique ipſorum idoneus, ſive ſeruum animal ſit, ſive non aſuetum. Quædam autem non ſunt ſimpliciter iucunda: ſed duntaxat huic aut illi animalium ſpeciei. Pales enim equus & bos iucunde veſciuntur: glandibus ſus: colubris aquilæ: capra oleaſtro: quorum tamen plerique alijs animalium ſpecielus, & homini ingrata ſunt. Itaque etiam ipſa voluptates, quæ naturæ ductum ſequuntur, quædam ſunt omnibus naturalibus, quali in genere: quædam autem aliquibus, in ſpecie ſolum conſideratis.

4. **VOLVPTATIS** Quæque præter aut contra naturam, diuiduntur ab Ariſt. Aliquæ enim, licet naturæ ipſi repugrent, tamen quædam iucunda ſunt *Aut negatos*, id eſt: propter debilitates, aut morboſam ſiſioneſve appetitus ſenſitivi: quibus nonnunquam ſit, vt res natura ſua aptæ ad pariendam delectationem, falſitudo ſint: res autem naturæ repugnantes delectationem aliquibus pariant. Exemplumque aſſert Alpaſus in intaiois morboſiſ, quæ: quibus ob vitiatam facultatem gustandi, res acida ſunt iucunda: dulceſque; res vero dulces, ingrati & inluæue ſunt. Accidit quoque, vt ex rebus naturæ humanæ aduerſantibus quædam alicui iucunda reddantur: præter in veteratam conſuetudinem, quæ eſt: veluti natura altera, & facit vt quis veluti humani ingenium exuat, & alienum, aut etiam, ferinum

Induat. Vnde & illud tritum: *Profus epoto Mithridates saepe veneno*. Quamvis enim venenum sit exitiale naturæ humanæ, & solum connaturale animantibus venenatis; potuit diuturnus eius usus quasi mutare Mithridatis naturam, & bonam valetudinem tueri; forsasse & iucunditatem parere. Quædam denique voluptates sunt abhorrentes à naturâ: quæ tamen aliquibus iucunde sunt propter pravam corporis constitutionem, & perversam humorum complexionem, quæ pervertitur organum ipsum, sive sensorium, in quo illæ percipiuntur. Vbi autem organum & complexio humorum perversa est, nihil mirum quòd delectatio prava sit & perversa. Habemus itaque tres formas seu rationes voluptatum naturæ adversantium: primam ex morbo ortam; secundâ ex inveterata consuetudine; tertiam denique ex perversa humorum complexionem.

5 DEINDE Procedit ad illustranda exemplis tria prædicta genera voluptatum naturæ adversantium: ac primò quidem illud, quod ex perversa humorum complexionem procedit, & postremo loco assignatum est. Docet prægitur, ea sinistra complexionem præditos, esse similes belluis, præsertim feris, indeque ferinos nominari. Huic generi adseribit feminam quandam circa Pontum trucelem, & sceleratam, quæ gravidarum viarum ferro scindebat, sætumque repertum & extractum devorabat. Illam verò Aspasius hoc loco monet, appellatam fuisse Lamiam, quod postea quarundam sagarum, seu maleficarum nomen commune exitit, quòd artem suam impiam in occidendis infantibus ponant: & addit, eò furoris devenisse, quòd filios amisisset suos; neque aliud solatium inveniret, quàm in occidendis & devorandis filioliis aliarum matrum. Verùm si ita est, vix consonat doctrinæ Aristotelis, qui hoc loco non affert exemplum voluptatum naturæ adversantium, quæ ex furore aut infania oriuntur; sed earum, quæ ex perversa humorum complexionem. Nisi dicatur, mulierem illam pessimæ complexionis eiusmodi fuisse, quæ occasione addita mortis filiorum, in id horrendum, & ferum scelus exorbitaverit.

6 ALIUD Exemplum similis immanitatis ex pessima humorum complexionem oritur affert in quibusdam populis immanibus, & trucelem ad eundem Pontum (Scythas Ponticos appellat idem Aspasius) quorum quidam carnibus crudis vescerantur, quidam etiam humanis, Ipsæque similes alios adiungit, qui ad eam omnem humanitatem evertunt, ut filios suos in epulas sibi mutuo dare solerent. Quamvis autem nemo Interpretum exponat quinam is fuerint, forsasse Heniochi sunt, aut Achæi: de quibus idem Aristoteles lib. 8. *Politico*. cap. 4. asserit fuisse anthropophagos, sive hominivoros.

Quod idem virum adscribitur quibusdam barbaris apud Æthiopiæ Regionibus, & alijs nostro pene ævo detectis apud Novum Orbem.

7 TERTIUM Denique exemplum profert de Phalaride Tyranno, quem insolita crudelitas famosum vbiq; fecit. De eo asserit Aspasius, ideo ab Aristotele memoratum hoc loco, quia filium suum comedit: ut idem Arist. infra satis indicat. Linconienfis addit, fuisse usque adeo immanem ac dirum, ut hospites domo exceptos, & in lecto locatos, si lecto longiores essent, detruncaret; si autem breviores, extenderet, ut lecto exæquarentur. Verim hæc insolita crudelitas, non Phalaridis Agrigentini fuit, de quo Veteres nihil eiusmodi, sed Procusis latronis Alexandrini. Et quamquam id scelus commisit Phalaris, opportunius ad exemplum feritatis doctrinæque Aristotelis est, quod nuper ex Scholiastæ Græco indicavimus. Cui accedit quod apud Athenæum testatur Clearchus de eodem Phalaride, vesci voluisse infantibus avulsis ab uberibus matrum. Alioqui, & non habita ratione antropophagiæ, seu mestionis humanæ carnis, possent quoque in exemplum asserri crudelitates immanes Semiramidis, quæ tempore Aristotelem præcesserunt sicut & quæ postea sequuntur sunt, Tiberij, Nerois, Caligulæ, Heliogabali, Commodi, de quibus Suetonius: sicut & Diocletiani, & Maximiani, quibus sæpè historice plene sunt. Omnia autem exempla ex Aristotele producta denotant habitum, seu vitium feritatis; à terrena humorum complexionem ortum.

8 ALTERVM Illud genus voluptatum naturæ contrariarum, supra *nom. 4.* primo loco relatam, ex morbo aut infania procedens, illustrat seorsum exemplo illius, qui matrem Dijs immolavit, veluti victimam, immolantemque comedit: insuper & alterius, quæ conservi sui voravit iecur. Divinat idem Aspasius, priorè illum fuisse Xerxem Perlarum Regem: sed nullo Veterum testimonio probat, nec facile invenitur ab aliquo eorum traditum. Deposteriori autem, neque ipse Aspasius, qui in rebus eiusmodi facile coniectare solet, verbum profert.

9 DEMVM Voluptatum ex inveterata consuetudine prodeuntium exemplum adhibet in ijs, qui pilos sibi carpit evellunt, aut vngues corrodunt, aut terram, carbonesque comedunt, indeque, quamvis relictæ nature, delectationem capiunt. Quamvis enim nonnihil cause sit in exuperantia acæ bilis, & acidi humoris, atamen consuetudo diuturna est, quâ potissimum invertitur nature ordo, & voluptuosum fit, quod per se insuave, imò & horribile est. Huic montrosæ

voluptati addit aliam, eamque nefariam, & prolixior naturæ excereabilem, in præpostera masculorum Venere sitam. Quod verò indicat, eam aliquibus naturalem esse, solum denotat, quibusdam complexionem in id quoddammodo propensam existere: quamvis consensus ipse & opus contra naturam sit. Quo sensu exponeadū erit Problema 27. sect. 4. ubi etiam distinguit eos qui ex complexionem, & eos qui esse impia consuetudine in seculis adeo immine propensum sunt, præsertim ab ipsa pueritia. Consuetudini rodendi vngues, & evellendi capillos, quia immani, & contra naturam, adiungit Giphanius ex Pontano aliam cuiusdam hominis, qui semper intra aquas maris habitare consuevit: insuper & ex Averroë refert, puellam fuisse, quæ tota vita consueverit nullo alio cibo vesci, quam napello, id est, quadam radice alica. Id enim videtur naturæ humanæ adyersum.

10 CIRCA Secundam partem pronunciat, Continentiam & incontinentiã non versari in delectationibus naturæ repugnantibus, & ferinis: idque probat discurrendo per tria illa genera voluptatum eiusmodi recensitata num. 4. Ac primò quidem de ijs, quibus eorum voluptatum quoddammodo causa est prava, & quasi belluina complexio humorum, pronunciat nec continentes, nec incontinentes simpliciter dici posse, aut solere. Idque probat exemplo fœminarum, quæ non dicuntur incontinentes. Quod sanè difficile intellectu est, præsertim propter varietatē Interpretum in exponendis illis verbis Græcis, quibus Arist. de fœminis ait, *ὅτι ἐπιθυμῶσι, ἀλλ' ἐπινοῦται*. Quæ vetus Interpres apud D. Tho. ita vertit, *non ducunt, sed ducuntur*. Itaque iuxta mentem S. Doctoris 2. *quæst.* 56. *art.* 1. Aristoteles ijs verbis voluit denotare in fœminis imperfectionē iudicij, & rationis; cuius causa potius duci & regi debent à viris, quam eos ducere, ac regere: ac proinde docuit, eas non esse simpliciter incontinentes. Quicumque enim simpliciter incontinens est, is ratione firmissima præditus est, cui tamen relinquitur vidus cupiditate impotenti. Quod ipsum exponit Gualterus Burlesus observando, bellas ideo non dici continentes, incontinentesque, quia non modò nesciunt principia generalia rationis, ex quibus dicitur cognitio in singulari eorum, quæ agere aut vitare oportet; sed præterea quia solum habent phantasiam & memoriã singularium rerum, qua commotæ, necessario aut experunt, aut irascuntur. Vnde nullam potestatem habent ut se continent: quia carent ratione, & notitia principiorum universalium.

11 IUXTA Quem sensum ratio Arist. sub hac formulâ proponi potest. Quicumque præditi sunt levi cognitione principiorum universalium, instar fœminarum, ut prop-

terea idonei non sint ad resistendū fortiter cupiditatibus; ij simpliciter incontinentes non sunt. Quippe incontinens simpliciter is solus est, qui ratione validam & fortem habet: vincitur tamen immodica cupiditate. At qui pravam & quasi belluinam complexionem habent, præditi sunt levi cognitione principiorum universalium, instar fœminarum, ut propterea non sint idonei ad resistendū fortiter cupiditatibus. Ergo ij simpliciter incontinentes non sunt. Cùm verò omne vitium, omneque peccatū, cuiuscumque generis sit, debeat esse voluntariū non solum in se, & iuxta doctrinã Fidei, sed etiam opinione eisdem Aristoteles in hoc Opere, præsertim *lib.* 3. *cap.* 1. consequens est, ut illa cognitio principiorum generalium rationis, quæ præditi sunt homines complexionis pravæ & belluinæ, sicut & fœminæ, quamvis non sit fortis & valida, sicut incontinentiū, sit tamen sufficiens ad dignoscendam malitiam voluptatum naturæ adversantium; & impediendam operationē turpem: suppositis tamen ad vincendam tentationē gravē auxilijs divinæ gratiæ, & ignoratis à Aristotele. Quæ ab Interpretibus hoc loco prætermitti non debent, ne Aristotelem sequamur inferentes quoddam præiudicium Fidei. Itaque nulla fœmina, nullus viget est cuiuslibet complexionis, etiam barbaræ, & belluinæ, qui, si præditus ratione sit, non valeat resistere cõplexioni effrenatæ, qua propendat ad peccandum, & indulgendum voluptatibus, tam ijs quæ iuxta, quam quæ contra naturam sunt.

12 CÆTERVM Interpretes Recentiores, quotquot Græci sermone peritissimè exiit, longè aliter accipiunt verba illa Aristoteles docentis, fœminas haud dici incontinentes, quòd *ὅτι ἐπιθυμῶσι, ἀλλ' ἐπινοῦται*: id est, *venere non agant, sed patiuntur*, ut vertit Argyropilus: aut *non incubent, sed succubent*, ut habet Turnebus: aut *non subigant; sed subigantur*, ut alij exponunt. Quæ omnes versiones in idem recidunt, & respondent germanæ significationi verbi *ἐπινοῦ*, quod non significat ducere, ut antiquus Interpres putavit; quamvis interdum significet uxorem ducere; sed tantum sit impositum ad significandum actum illum; quo viri fœminis incundis operam dare dicuntur. Quæ versio statuta, & sensus Aristotelis est, eos qui delectantur voluptatibus naturæ adversis, propter belluinam complexionem humorum pravæ atque inordinatæ mixturam, non esse incontinentes simpliciter: quia ratione adeò infirma præditi sunt, ut potius videantur pati instar fœminarum, quam agere: eum tamē incontinentes simpliciter is solus sit, qui valida & firma ratione præditus agere & resistere potest, quamvis tandē cedat cupiditati virgenti. Quod tamē eadē ratione adhibita intelligendū est,

est, ac præcedens. Nimirum, nemo invitus peccat, nemo contra naturam delinquit, nisi sufficienti cognitione & arbitrio præditus ad resistendum: quamvis non in omnibus sit ille rationis vigor, qui in incontinentibus, dum reclamante conscientia, & fortiter dehortante à pravo opere, succumbit.

13. DEINDE Docet, nec incontinentes simpliciter esse eos, qui voluptates naturæ contrarias sequuntur ob pravam & inveteratam consuetudinem. Ratio est: Quia nemo incontinentes simpliciter habet corruptum iudicium, æstimationemque rerum: cum satis clarè & patenter intelligat malum esse id quod agit. At qui voluptates naturæ contrarias sequuntur, ob pravam & inveteratam consuetudinem, planè habent corruptum iudicium æstimationemque rerum. Nimirum, vitio ipso effrazni quasi induerunt belluinam naturam, & exuerunt rationem humanam. Ergo qui voluptates naturæ contrarias sequuntur ob pravam & inveteratam consuetudinem, non sunt simpliciter incontinentes. Scilicet, ij omnes, sicut & præcedentes, excedunt limites vitij, dum belluinis moribus sibi comparant, & incurruunt feritatem, quæ omne vitium humanum prætergreditur.

14. VNDE Arist. appositè observat, eimodi homines ferinos ex consuetudine, esse similes ægrotis & morbofis, quibus ex diutina infirmitate complexio ipsa nascitur humorem iam corrupta est. Similiter enim ij, corrumunt iudicium & rationem, ne autendant, aut expendant turpissimorum operum improbitatem, cuius intenti ac vivida consideratione aliqui possent ab ijs deverti. Ergo ij non sunt simpliciter incontinentes: quia incontinentes simpliciter est præditus in toto iudicio, & consideratione mali quod agit, eo sensu, quo dictum fuit supra cap. 3. Quare, solum incontinentes dici possunt cum addito, improprie, & per quandam similitudinem: vt cap. præced. num. 14. & 15. traditum fuit de incontinentibus iis; honoris, & pecunie; qui non sunt simpliciter incontinentes, sed ex adfectione, & improprie, aut, vt ipse Arist. ibidem loquebatur: *κατὰ μῆτρος, secundum partem*. Ita & ij incontinentes belluinarum, aut ferinarum voluptatum digni possunt, similitudine quadam.

15. SED Quæcumque ex causa trium prædictarum oriatur immanes eimodi delectationes, generatim probat Aristoteles eas non spectare ad incontinentiam simpliciter. Formula argumenti hæc esse potest. Quicumque in peccando prætergreditur limites improbitatis humane, incontinentes simpliciter non est. At qui delectationes immanes & ferinas admittit, in peccando prætergreditur limites improbitatis humane. Ergo incontinentes

simpliciter non est. Maior pars: quia esse incontinentem simpliciter est improbitas humana, seu propria hominis. Minor autem subdatur: Quia admittere delectationes immanes, & ferinas, est quasi induere naturam feræ, & humanam exuere. Ergo egrèditur limites improbitatis humane. Vnde & inferitur, nec incontinentes simpliciter dici debere habentem eimodi cupiditates, & illas vincentem: quia Continentia simpliciter dicta non est posita in frænantis cupiditatibus ferinis, sed humanis. Quare nec Continentie simpliciter laudem merebitur, nec denominationem sortietur, sed solum cum addito, & similitudine quadam, vt solum dicatur continentia immanium aut ferinarum voluptatum.

16. HVCVSQUE Arist. egit solum de feritate illa, quæ proprie spectat ad naturam Temperantie, postquam in delectationibus gustus & tactus. Nunc iam procedit ad exponendam notionem quandam generaliore feritatis, vagantem per omnia illa vitia, in quibus summus quidam excelsus, seu exuperantia invenitur. Sicut enim cap. 3. huius libri dictum fuit Virtutes illas, quæ summum apicem perfectionis attingunt, Heroicas appellari, quoniam excedunt commune mensuram probitatis humane: ita etiam dicendum, vitia illas, quæ summam exuperantiam continent, & prætergrediuntur communem modum improbitatis humane, generatim ferina esse, mererique feritatis notam. Eimodi, inquit, est insignis amentia, timiditas, lævitas, & asperitas; ac denique omnis insolita exuperantia fines humanitatis excedens, sive ex prava complexione humorum, sive ex diuturna consuetudine, sive tandem ex morbo procedat. Sicut enim Achillis fortitudo, Vlyssis prudentia, & Caronis constantia, Heroicæ dicte sunt, propter excelsam Virtutum earum ad communes aliorum humanorum: ita & vitia quæque exuperantiam modum humanorum feritatis nomine insigniuntur.

17. DVPLEX Exempli genus tantummodo offert: alterum in nimia & insolita timiditate, sive ignavia; alterum in imprudentia, seu dementia. Circa primum ait, esse quosdam ita pavidos, vt vel musculi stridentu expavescant, & vt in Politicor. lib. 7. inquit, vel muscas prævolantes exhorreant. Quod & in proverbium abiit. Simileque est illud aliud, *τῶν αὐτῶν οὐκ ἔστι φοβέσθαι, suam ipsius umbram metueri*. Quod translatum est ab ijs, qui forte conspecta umbra corporis, subito expavescant. vel etiam à quibusdam melancholicis, qui iuxta eundem Aristotelem, propter imbecillos oculos spiritus, in ære proximo suam veluti imaginem contèplantes, existant se suos videre Manes. Inde illud Socratis apud Platonè in Phedone: *Tu verò tuam, quemadmodum dici solet, metuis*

Ombram. nimirum, tibi ipsi diffidis. Eodemque proverbio vivunt Cicero de *Consulto preterito*, & Plutarchus *Symposiacorum Problematum decade 7*. Simile etiam est aliud, *Timere ne exluat ruat*: dociturque, ut idem Aristotel. observat *lib. 5. Physic.* a priscis illis & rudibus hominibus, quibus aliter defixum animo erat; eorum Atlantis robore & humeris sustineri: ideoque periculum esse, ne Atlantem motu, aut defatigato, ruat.

18 SED Singularia quorundam hominum exempla sunt, quibus insignis & solitaria longe maior timiditas fuit: Plutarchus *lib. de facie in orbe Lunæ* tætarat, Pharnacem quemdam timuisse ut forte Lunæ laberetur in terram: ideoque miserum eorum, qui Lunæ suppediti essent, ut Æthiopes, & qui Trapobanam incolunt. Antænon quoque, iuxta Heraclidem Ponticum in *Eclogis*, semper galea contentus domo prodibat, & publice versabatur; insano timore cæli casuri. Celebris quoque fuit Pisander ille, meticulosorum idea, cuius causa proverbium fuit, *Pisando timidior*. Nimirum, de illo legitur, assidue pavidum fuisse, ne suam ipsius animam haberet obviam. Adagium quoque aliud est, *Timidus Plusus*: de quo Aristophanes, & Lucianus in *Timore*, asserunt, omnia formidatæ, & nulli fidisse. Omnes igitur ij, & alij similes in ignavia, seu timiditate, excederunt modum humanum, ideoque feritate notantur, generali quadam acceptione. Et eos quidem Arist. meticulosos existimat ratione pravæ complexionis: alios vero ratione morbi, qualem fuisse asserit quemdam, qui pergit inelucebat selem:

19 ALTERVM Exempli genus est in imprudentia aut dementia immani & ferina; partim ex natura, partim ex morbo. Natura enim, seu complexione humorum, quedam nationes sunt admodum immanes & barbaræ. quas hoc loco nominatim non exprimit: sed ramen in *Politiis* nominat Cætar, stultissimos sanè populos, qui olim adversus maris fluctus pugnarunt: sicut & Pysillos in Africa adversus Agram pugnavisse testantur idem Arist. Herodotus, & Ælianus. Quibus merito accenset Giphantius Tartaros, apud quos feminæ non decumbunt post partum, sed viri, qui postquam viros pepererunt, se in lectum conijciunt: ibi

demque puerperis circumcursantibus, illa omnia officia excipiunt, tum gratulationum, tum & deliciarum; que apud nos impediuntur feminis post emissionem sætus. res planè non modò barbara, sed & ridicula, cui plures Historici fidem faciunt. Similiter & ex morbo, ut comitali, seu epilepticorum, aut insaniâ, eundem mentis stuporem, seu immanitatem, provenire ait: Legendus est idem Arist. *Problem. 1. scilicet 30*. ubi de melancholicis, & epilepticis, seu caduco morbo laborantibus dixerit, docetur, id in causa esse, ut homo exuat hominem: v. g. Plato, Pythagoras. Sic & Bellerophon adeo melancholicus fuisse dicitur, ut nollet versari inter homines, & vestigia agnorum lastraret. Ideoque de hominibus eiusmodi inquit, aut esse Deos, aut belluas; id est, prorsus diversos ab hominibus.

20 DE Omnibus ijs hominibus beluina indole laborantibus, sive illa ortum duxerit ex naturali humorum complexione, sive ex consuetudine, sive ex morbo, sive denique generatim ex insolita exuberantia, atque humanum modum excedente; pronunciat demum non esse incontinentes simpliciter: sicut nec proprie continent eos; qui ab alijs immanitatibus abstinent. Non enim continens proprie erit quis tæsus ijs effrenatis cupiditatibus, resistat & vincat: ut si Phalaris, iniquitè commoveri se sentirèt ad devorandum puerum; aut ad libidinem nefariam, & tamen resisteret; proprie continens non esset: sicut neque incontinens simpliciter est, qui belluinis cupiditatibus extiratus succumbit, & turpe aliquid præter solitum naturæ ordinem committit. Sicut enim virtuositas alia dicitur absolute & simpliciter, qualis est propria hominis; alia autem solum cum adiunctione, qualis est, que humanitatis fines prætergreditur, & feritas nominatur: ita etiam incontinentia duplex est; altera simpliciter & absolute; id est, humana, & limitibus intemperantiæ adstricta; altera autem cum adiunctione, ut ea que humanam virtuositatem supergreditur; & hominem quasi transformat in belluam: Sed de his non nihil amplius cap. sequenti.

VIDE D. Thomam 2. 2. *quæst. 150.*

ubi de feritate.

(17)

CAPVT SEXTVM.

De incontinentia iræ, voluptatum differentijs, & vitio humano.

POST Hæc autem, & minus esse turpem, iræ, quàm cupiditatum, incontinentiam ostendamus. Ira nanque aliqua ex parte, & non perfectè, rationem audire videtur: perinde atque veloces ministri, qui quidem antea, quàm totum id audirent, quod dicitur, excurrunt, deinde in agendo aberrant. Canes etiam antè, quàm considerent, si sit amicus, si tantùm pulsaverit ostium, latrant. Sic & ira propter caliditatem, celeritatemque naturæ, audita quidem ratione, non præcepto autem audito, ad ipsam properat ultionem. Ratio nanque, vel imaginatio contumeliam, aut paruipensionem esse ostendit: illa autem, ac si rationatione facta concluderit, oportere tali bellum inferre, statim insurgit. At cupiditas, si solum dixerit ratio, aut sensus, hoc afferre voluptatem, pergit ad fruendum. Quare ira quidem sequitur quodam modo rationem: cupiditas autem non sequitur: turpior igitur est. Nam incontinens quidem iræ, à ratione quodam modo vincitur: cupiditatis autem, non à ratione, sed à cupiditate. Præterea, magis est ignoscendum, si quispiam naturales appetitiones sequatur: quippe cum & cupiditates tales sequenti, quæ sunt omnibus communes, & quoad communes sunt, venia magis detur. At ira, atque acerbitas, magis est naturalis, quàm hæc cupiditates, quæ exuperant, & quæ non sunt necessariae. Ut qui se excusabat quòd patrem pulsaret: & hic enim, inquit, suum patrem pulsabat, & ille suum: & hic etiam, ostenso pnero, cum vir fuerit, me pulsabit, est enim nobis gentile. Et qui trahebatur à filio, sistere iubebat in ostio, & se enim patrem eoulsq; traxisse dicebat. Præterea iniusti magis sunt ij, qui magis occultè procedunt, ac insidias faciunt. Iracundus igitur non insidias facit, nec ira, sed est manifesta. Cupiditas autem contra, quem admodum Venerè aiunt, nam ipsam dolos necere dicunt: & Homerus baltheum ipsi tribuit, in quo fraudem etiam inesse dicit. Fraus quoq; inest, quæ prudentè per sæpe fefellit. Quare si cupiditas magis sit iniusta, quàm ira, & incontinètia, quæ est circa ipsam, turpior erit ea, quæ est circa iram: & absolute incontinentia, atq; quodam modo vitium. Insuper, nemo vitur libidine dolens: sed qui facit per iram, dolens omnis facit: qui verò exequitur libidinem, id facit: cū voluptate.

Si igitur ea sunt magis iniusta, quibus irasci magis est, iustum & incontinentia profecto, quæ fit ob cupiditatem, magis erit iniusta, non est enim in ira, libido. Incontinentiam igitur circa cupiditates turpiorum esse incontinentiam circa iram, & continentiam, atque incontinentiam circa corporis cupiditates, voluptatesq; versari, ex ijs, quæ diximus, perspicuum evasit. Harum autem ipsarum differentiarum sunt sumenda. Nam, ut ab initio diximus, aliæ sunt humanæ, ac naturales, & genere, & magnitudine: aliæ ferinæ, aliæ ob labefactatum principium, atque morbos emergunt. Circa autem harum tantummodo primas, temperantia, intemperantiaque versatur. Quapropter & feras, nec temperatas, nec intemperatas, nili per translationem, dicimus, & si quod omnino aliud genus animalium ab alio differt petulantia, coitu, voracitateque. Non enim habent electionem, nec rationem, sed dimotæ sunt à natura perinde, atque homines ij, qui sunt mente capti, atque insani. Feritas autem minus est malum, quam vitium, sed terribilius. Non enim corruptum est id, quod est optimum, ut in homine: sed non habet. Fit igitur perinde, atque si quispiam animatum cum animato compararet, utrum sit peius. Semper enim pravitas eius, quod non habet principium, minus nocere potest, at mens est principium. Perinde est igitur, atque si quispiam iniustitiam ad iniustum hominem compararet. Est enim utrumque aliquo modo peius. Homo nanque malus millies plura mala, quam fera, facere potest.

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS SEXTI.

Incontinentiam iræ non usque adeo detestabilem esse, ac illam, quæ in cupiditate, & libidine versatur. Eam verò deterioiorem esse feritate, quamvis hæc horribilior sit.

DICTVM Fuit utroque capite precedenti, incontinentiam simpliciter solum versari in delectationibus spectantibus ad gustum & tactum, comprehensiq; sub obiecto intemperantia humanæ: atque adeo eos, qui in cupiditate iræ, honoris, aut pecuniæ, peccant, & rapi se sinunt, conscientia reclamante, non esse incontinentes simpliciter, sed solum cum addito, & improprie; ut incontinentes iræ, honoris, avaritiæque. Nunc disserit Arist. de ea incontinentia iræ, quamvis impropria & similitudinaria: & summam docet, incontinentias esse varias, multipliciq; modo inter se comparabiles. Dividitur autem caput in duas partes. In prima pronunciat, incontinentiam iræ minus malam esse, quam incontinentiam cupiditatis & libidinis. In secunda statuit, vitium

esse quidem feritate peius: verum hanc horribiliorem esse.

2 **CIRCA** Primam partem docet, incontinentiam libidinis, seu voluptatum spectantium ad gustum & tactum, esse peiorem, quam incontinentiam iræ. Idque probat quatuor rationibus. **PRIMA** est huiusmodi. Illa incontinentia est turpior, quæ remotior à ratione. At incontinentia libidinis est remotior à ratione, quam incontinentia iræ. Ergo incontinentia libidinis peior est, quam incontinentia iræ. Maior pater: Quia illa incontinentia est turpior, quæ magis degenerat à natura rationali, seu propria hominis. At incontinentia illa, quæ remotior à ratione est, magis degenerat à natura rationali, seu propria hominis. Ergo & illa turpior est. Minorem pluribus probat Aristoteles ferè sic. Illa incontinentia remotior à ratione est, quæ

que minus rationem audit. At incontinentia libidinis minus rationem audit, quam incontinentia iræ. Imò prior illa nullo modo audit rationem, neque illam sequitur: sed cum primum per sensus renuntiatur voluptas, rapit impotenter hominem, ut ea fruatur, absque villo respectu rationis. Posterior verò quoddammodo & leviter audit rationis imperium. Quod eleganter exprimit Aristoteles dum inquit, iracundiam *αἰσῶν*, ἀλλὰ παρακαῶν, *audire, sed leviter audire* rationem: sicuti eleganter diceremus, inquit Giphanius, imperfectè videntem; *βλέπων μὲν*, ἀλλὰ παραβλέπων, *videre quidem, sed malè videre*: quemadmodum aliqui syllogizant quidem dum argumentantur, sed paralogizant.

3 NEC Soluti affirmat eà elegantione, iracundiam audire, quamvis leviter, rationis imperium: sed præterea exponit duplici exemplo. Alterum est apparatus, aliorumve servorum, qui ad aliquid raptim agendum mittuntur à dominis suis. Cum verò ardentiores & iusto celeriores sint, non satis percepto dominorum mandato statim accurrunt & advolant: ideoque illorum iussa non exequentur, sed imò verò contraria præstant, quoniam non satis audierunt, seu auscultarunt. Alterum verò exemplum petit à canibus domesticis, qui propter iram celerem, ac faciliè mobilem, quæ fervent, ubi vel levem strepitum ad fores dominorum percipiunt, statim latrant, & prohibent ingressum cuiuscumque adventanti, etiam ignoto, quasi dominus ita iusserit: cum tamen veteris latratum. Similiter ergo incontinens iræ, quoties iniuriam sibi illatam sentit, aut suspicatur, momentem rationem audit quidem, quamvis leviter & in transitu: sed tamen statim quasi in latratum profilit, & ad vlciscendum dolorem suum impotenter rapitur, priusquam mature deliberet, an irasce oporteat, necne. Ex quibus omnibus patet, incontinentem iræ ratione quadam, licet infirma, moveri, & concitari ad irascendum: quia ratio, quamvis depravata, aut insufficientis, proponit ipsi, iniuriam esse vlciscendam. Incontinens autem libidinis sola voluptate movetur, in quo nulla est, vel apparens, ratio. Ergo bene & verè assumit Arist. incontinentem libidinis remotiorem esse ab audienda ratione, quam incontinentem iræ.

4 SECUNDA Ratio, qua idipsum probat, est huiusmodi. Illud minus turpe est, cui facilius venia conceditur. At incontinenti iræ facilius venia conceditur, quam incontinenti libidinis. Ergo incontinens iræ minus turpis, quam incontinens libidinis est. Ut autem eius syllogismi vis introspicatur, observare oportet, cibi potusque cupiditatem duplicem esse: alteram communem, & ci-

borum frequentium; quorum appetitus naturæ cuique initus est: alteram peculiarem, & ciborum non frequentium, & quæ in delicijs habentur, sive ob raritatem, sive ob exquisitum condimentum. Prior illa cupiditas est naturalis, sicut & ira: posterior autem quatenus peculiaris, non est naturalis, sed ex vitio, aut gulositate procedens. Ira autem, cum sit vaicuique naturalis (quippe quæ & belluis competit) non comparatur cum hac posteriori cupiditate cibi, & potus exquisiti, sed cum illa priorè & naturali. Incontinentia autem libidinis æquiparatur posteriori cupiditati cibi, & potus delicati & pretiosi, quoniam utraque præter naturam est. Eo autem observato, suadet præcipua illa syllogismi propositio minor, in qua sola est distinctum. Id enim quod naturalis est, facilius obtinet veniam. At incontinentia iræ naturalior est, quam incontinentia libidinis. Ergo incontinentia iræ facilius obtinet veniam, quam incontinentia libidinis.

5 CONFIRMATUR Idipsum: nimirum, iram esse nobis magis naturalem, & cognatam, atque adeò incontinentiam iræ digniorem esse venia. Confirmat, inquam, duplici exemplo, seu verò, seu excogitato ab aliquo Poetarum. Primum est, quod quidam accusatus quia verberaverat patrem suum, excusavit se quòd is etiam parentem suum verberasset, & hic deinceps suum: insuperque addidit, se rursus à filio suo verberandum. Quo ipso veniam precabatur, quasi hereditarium esset illud scelus, & à natura quoddammodo: ideoque veniam mereretur. Secundum exemplum est, quendam à filio tractum, seu rapratum fuisse ad fores, vique domus suæ: ibique filio dixisse, *Desine iam, huculque enim, & non ultra parentem meum ego iraxi*. Quibus planè evincitur, quoddammodo venià digna esse, quæ non tam vitio, & prava cuiusque voluntate comparantur, quam origine, & natura quoddammodo habentur. Vbi supponit Aristoteles parentum indolem ad filios per generationem plerumque descendere. Quod multiplici eruditione hoc loco illustrari posset ex ijs, quæ observavimus tom. I. *Theologia Florulenta*, *Ludo V.* nec reperire vix eam.

6 TERTIA Ratio. Quicumque insidiantur, peiores sunt ijs, qui aperte agunt. At incontinentes cupiditatis insidiantur, incontinentes verò ire aperte agunt. Ergo incontinentes cupiditatis peiores sunt, quam incontinentes iræ. Maior patet: quia agentes per insidias, sive dolum, & magis contrarij sunt vitæ, & societati civili, quæ ingenuitatem animi expugnat, & ut omnia, quæ ad convitium spectant, prona & in aperto sunt. Minor verò quò ad posteriorem partem, quæ est de ira, experientia ad sensum comprobatur;

quoniam ira foras erumpit, & statim in apertum se profert. Quo ad priorem verò probatur ab Aristot. quia cupiditas est insidiatrix: ideoque Homerus Venerem *δέλενα κορ*, id est, *dolos noctentem*, vocat: & Iliad. ξ. de eadem accinit, cetero, seu cingulo suo mentem adimere, etiam quibusque prudentissimis. Carmina Homeri ab Aristotele allegata sic aliquantò liberius à Recentiore quodam Latine reddita sunt:

*Sic ait, & solvit de peccatore texeileorum
Præburatum, in quo lenimina cumbea ferebat.
Huc merat æstidicium, huic amor, huic mul-
libris*

*Bianilloquentia, qua & egregie sapientem
Furtivis adiuta dolis, fallitque, capitiq;ue.*
Eiusdem zone, sive cestus Veneris, meminit Theocritus in Adonidis epiaphio, dum accinit: *Ξει δ' ἄμα κείλος ἑλάδα. Tecum una & cestus perijt.* Et de ijdem artibus Veneris Virgilius: *At Cytherea novas artes, nova peccatore versat.*

7 QUARTA. Is cui ceteri magis irascuntur, & merito succensent, peior est, quam cui minus. At incontinenti cupiditatis ceteri magis irascuntur, quam incontinenti iræ. Ergo prior ille peior est. Maior propositio patet: quia graviori culpæ debetur ac merito respondet indignatio gravior. Minor autem suadetur: Quoniam homines magis indignantur & succensent inferenti contumeliam, quam non inferenti. At incontinens cupiditatis contumeliam inferit; non verò incontinens iræ. Cuius ratio est: quia cupiditas est coniuncta cum voluptate, ira autem cum dolore. Arqui nemo cum dolore inferi alteri contumeliam. Licet enim in irâ sua quoque voluptas sit, ut patet in ijs qui vilicuntur; tamen & voluptas illa ex dolore procedit. Cupiditas autem nudam voluptatem parit: ideoque & contumeliam proprie dictam, ubi quis ex cupiditate alterum verbis in faciem provocat. Quare idem Arist. lib. 2. *Rhetor.* docet, contumeliam esse iniuriam quandam cum alterius dedecore, & pudore: sua verò eum utilitate, seu solius voluptatis petulantis explendæ gratia. Cùm ergo contumelia proprie dicta ingentem pariat indignationem, consequens est, ut incontinenti cupiditatis ceteri magis irascantur, quam incontinenti iræ. quæ est illa præcipui syllogismi minor.

8 CONFIRMATVR Explicaturque amplius ratione quasi à priori. Maior indignatio debetur peccanti magis voluntarie. At incontinens cupiditatis peccat magis voluntarie, quam incontinens iræ. Prior enim ex voluptate peccat, quam maxime volûtas amat: posterior autem ex dolore iniuriæ acceptæ, quem voluntas fugit. Ergo maior indignatio debetur incontinenti cupiditatis, quam iræ.

9 CIRCA Secundam partem comparat vitiositatem humanam immunitati & ferocitati: & summam docet, immunitatem esse peiorem feritate, quamvis hæc horribilior sit. Quod sanè videbitur immane paradoxon, nisi paulò attentius consideretur. Pro quo admonet, seu in memoriam nobis revocat divisionem cap. 5. traditam voluptatum, rerumque iucundarum: ut alie sint naturales, tam ex genere suo, quam ex mensurâ, seu magnitudine, proindeque humane, seu non abhorrentes ab homine: alie autem ferinæ, aut belluinæ: ideoque excedentes modum improbitatis humane, aut ex suâ formalis ratione, aut ob insolitam exuperantiam. Similiter & memoria recolendum commendat, Continentiam & incontinentiam simpliciter, in priori dumtaxat delectationum genere positam esse: vitiorè in quibus versantur Temperantia & intemperantia. Quod postremum ideo observare videtur, quia hoc loco non tam vitium & feritatem in genere comparat, quam vitium intemperantiæ in specie, cum ijs speciebus feritatis, quæ ni materia propria intemperantiæ possit: funt; mirum, in voluptatibus gustus, & tactus. Inde etenim deprehendetur, an vitium intemperantiæ sit peius vitio feritatis, an. potius à contrâ.

10 SED Priusquam ad dirimendam eam controversiam accedat, digreditur ad questionem aliam incidentem: an, scilicet, bellum temperantes, aut intemperantes sint. Videtur enim neurum ijs concedendum: quoniam Temperantia & intemperantia, ex diâis, solum versantur in voluptatibus humanis. Cùm igitur bellum capaces non sint voluptatum humanarum, inferrur, nec capaces esse Temperantiæ, aut intemperantiæ. Aliunde verò videtur id affirmandum: quia voluptates gustus & tactus, in quibus posita est Temperantia & Intemperantia, sunt communes bellis.

11 HVIC *Questioni respondet negando* bellus temperantes aut intemperantes esse: idque dupliciter probat: *Primò*: Quia Temperantia & intemperantia, ut nuper dictum est, posite solum sunt in voluptatibus competentibus homini, quia homo est: ideoque capitæ præcedenti demonstratum fuit, eas non extendi ad ferinas voluptates, seu modum humanum excedentes. At bellus capaces non sunt voluptatum competentium homini quia homo est, sed ferinarum dumtaxat, & prætergradientium modum humanum. Ergo neque capaces sunt Temperantiæ. *Secundò*. Quicumque temperans aut intemperans est, operatur ex consilio & electione, vitiorè ex habitu procedens ad opus. At bellus non operatur ex consilio & electione. Ergo nec temperantes, nec intemperantes sunt.

12 VERVM Conceditur tandem
bel:

bellis impropria quædam temperantia & intemperantia, seu per similitudinem, & catachresim, sive abusionem vocabuli. Quod ut exponat, assignat iras animantium inter se differencias, seu affectiones diversas. Prima est *v. Bpiss*, id est, contumelia & vis; quamvis aliis sæpe pro libidine accipitur. Secunda *struogis*, quæ licet alijs locis significet stultitiam, in præfenti accipitur pro libidine effusâ, aut lasciviâ. Tertia est edacitas, seu voracitas. Itaque animalium quædam sunt alijs contumeliosiora, id est, nocentiora & truculentiora, ut leones, & dracones; alia turpiora & profusiora ad libidinem, ut fues, & capræ; alia demum voraciora & ad ingluviem ventris propensiora, ut lupi. Vnde consequens est, ut ex ijs tribus belluarum generibus, quæ magis ad nocendum aliorum, libidinem, aut voracitatem propense sunt, dicantur intemperantes, comparatione factâ ad ea belluarum genera, quæ minus nocent, lascivium, & comedunt. Cæterum totum id improprium & penes solam similitudinem est.

13 NINC Proccedit ad dirimendam quæstionem supra institutam, & docet, feritatem esse minus malam, quam vitium humanum: esse tamen malum *postegorasov, terribilius*, seu horribilius. Priorem resolutionis partem probat ferè sic. Id quod naturâ suâ inducit plura & maiora mala, peius est eo; quod pauciora & minora natum est afferre. At vitiositas humana intemperantiz naturâ suâ inducit plura & maiora mala, quam feritas. Ergo prior quam feritas est. Minorem; in quâ est difficultas, probat: Quia vitiositas humana intemperantiz, quamvis rationem pervertat, non tamen profusè extinguit, nec intelligentiam excludit: in quibus armatus homo vitiosus potest plurimis nocere modis, & gravissima damna inferre. Feritas verò nullum omnino rationi atque intelligentiz locum relinquit, sed perinde eripit homini iudicium, ac si esset bellua. Vnde non relinquit in homine principium aliquid ad machinandum alijs damna & nocumenta. Ergo vitiositas humana intemperantiz naturâ suâ inducit plura & maiora mala, quam feritas.

14 POSTERIOR Afferri pars suatur, vel ex eodè principio: Quia licet vitiosus intemperans peior sit, quam ferinus; adhuc retinet rationem, & intelligentiam, licet pervertat, quâ possit à maleficio desistere, & cohibere vitiositatem suam, ne alijs noceat. Qui autem effratus est moribus, omnem à rationis ductum expulsi: ideoque nihil in eo manet, quo impediatur immanem illam nocendi vim. Ergo hic posterior est longè formidabilior seu horribilior: tanquam à quo certius & inevitabilius malum timeri possit. Quare merito Iurisconsulti, dum loquuntur de homine,

qui alienæ rei nocuit, ut alienis vineis, olivæ, aut prædijs, dicunt, cum fecisse damnum: cæterum dum de bellis nocentibus leges ferunt, non dicunt eas damnum intulisse, sed pau periem fecisse. Vnde epigrapha illa cuiusdam tituli Institutionum; *Si quadrupes pauperiem fecisse dicatur*. Quo ipso ostendunt, belluam, sive feram multo magis nocere, quam hominem. Hic enim, cum præditus ratione sit, videtur se cohibere, ne tantum afferat nocuenti, quantum possit. Bellua autem, cum ratione omnino careat, non habet aliquid, quo vires nocendi cohibeat: ideoque ex toto naturæ impetu proruens, pauperiem, sive vastitatem affert.

15 DEINDE Afferri similitudinem ductam ex inanimis, & animatis: quæ proprie ingentem distantiam vix admittunt comparationem mutuam. Sic ait, vitium & feritatem vix inter se comparationem admittere: quoniam habent se, vitium quidem instar inanimati, feritas autem instar animati. Sicut enim animatum est quod in se habet principium vitæ, quo caret animatum: ita etiam vitiosus homo habet in se principium nocendi pluribus & diversis modis, quod est ratio seu intelligentiâ, quâ possit excogitare & invenire plurima in damnum aliorum. Qui autem belluosus seu ferinus mores induit, expellit à se ductum rationis & intelligentiæ: ideoque caret principio illo multipliciter nocendi. Ergo quemadmodum in genere naturæ vix comparationem admittunt animatum & inanimatum; sic etiam in genere moris vitium & feritas vix comparari possunt. Quare sicut in genere naturæ animatum est longè melius inanimatum, quia addit præ illo principium vitæ, quæ est aliquid bonum: ita in genere moris longè peior est homo vitiosus, quam ferinus: quoniam præ hoc addit principium plurium operationum noxiarum, quæ sunt aliquid malum.

16 DENIQUE Similitudine aliâ comparat vitiositatem humanam cum feritate, sicut iniustum cum iniustitiâ. Hæc enim caret principio illo adiuncto, quod appellari solet, principium quo: ideoque non videtur per se ledere; sed solum quia est in homine iniusto; qui per se lædit; quoniam præditus est principio intrinseco nocendi. Ergo peior est homo iniustus, quam iniustitia. Arqui etiam vitiositas humana adiunctum habet sibi principium multipliciter nocendi, in mirum, rationem & intelligentiam, quamvis pervertat, & obtinebratam: feritas autem id principium excludit, sicut & rationem omnem. Ergo vitiositas humana multo peior quam feritas est. Itaque analogiâ quadam invicem comparantur vitiositas & feritas: atque invicem se excedunt sub diversâ inspectione. Feritas terribilior est, seu formidabilior, quia non habet sibi adiun-

Aut principium aliquod rationis; quo vires nocendi cohibeantur. Viriositas autem peior est, quia adiunctum habet qualescumque lumen, seu principium rationis, quo excogitare possit plures nocendi vias, & multiplex malum inferre. Ratio itaque, seu intelligentia hominis viriosus prodest, tum ad augendam malitiam

viriositatis, tum & ad minuendam eius terribilitatem: quæ duo, licet in speciem contraria videantur, reipsa coherent sub aliâ & aliâ inspectione.

V I D E D. Thomam 2. 2. q. 155. art. 4. & q. 156. art. 4. & q. 159. art. 2. atque ipsius Interpretes.

CAPVT SEPTIMVM.

*De continente & incontinente, constante,
& molli.*

IT Autem vt circa voluptates, doloresque per tactum, gustumque, & cupiditates, ac fugas, circa quæ versari temperantiam, & intemperantiam prius est definitum, ita sese habeat quispiam, vt aut superetur ab ijs ipsis, quæ plerique superant homines, aut superet ea ipsa, à quibus plerique vincuntur. Atque si circa voluptates ea sese habeat, primo quidem modo incontinens est, secundo autem continens. Sin circa dolores, primo quidem modo mollis est, secundo autem constans. In horum autem medio plurimorum hominum habitus collocantur, & si ad deteriores magis declinant. Sed quoniam quædam voluptates sunt necessariae, quædam non necessariae, & vsque ad quendam terminum, exuperationes verò defectusque non sunt necessarij: & simili modo res sese habet, & in cupiditatibus, atque doloribus: quæ voluptatum exuperationes, aut exuperantes voluptates ob electionem, atque ob ipsas, & ob nullam rem aliam inde proveniente[m] persequitur, intemperans est. Hunc enim non pœnitere necesse est: quare est incurabilis. Quem enim non pœnitet, is est incurabilis. Qui verò deficit, oppositus est. At qui inter hos medius collocatur, temperans est. Similiter intemperans est, & qui, non quia vincitur, sed ob electionem, dolores corporis fugit. Eorum autem, qui non eligunt, alius ob voluptatem, alius ob eius fugam doloris, qui à cupiditate provenit, ducitur. Quare inter se differunt. Cuilibet enim deterior esse videbitur, si quis non cupiens, aut remissè, quippiam ageret turpe, quàm vehementer cupiens: & si non iratus pullaret, quàm concitatus ira. Quid enim ageret, si esset in perturbatione?

Qua-

Quapropter intemperans incontinente deterior est. At eorum, quos diximus, alter mollitiæ magis subijcitur speciei, alter est incontinens. Atque incontinenti quidem continens, molli verò constans opponitur. Constantia nanque in resistendo, continentia verò in superando consistit: suntque diversa resistere, ac superare, sicut non vinci, & vincere. Quapropter & continentia magis, quam constantia, est expetenda. Qui autem in his, quibus plerique resistunt, deficit, is mollis est, & delicatus, (deliciæ nanque sunt mollitiæ quædam) qui quidem velteni trahit, ne subeat laborem tollendi: & cum imiteretur ægrotantem, se non putat miserum esse, qui misero similis est. Similiter res sese habet & circa continentiam, & incontinentiam. Non est enim mirum, si quis à vehementibus, & exuperantibus, aut voluptatibus, aut doloribus vincitur: quin ignoscendum est, si resistens vincitur tandem: ut Theodeti poetæ Philoctetes à serpente morsus: aut Carcini Cercyon in Halope: & ut homines ij, qui detinere risum enitentes, accumulatum illum effundunt, ut accidit Xenophanto. Sed si quis ijs, quibus multitudo resistere potest, succumbit, & non adversari potest, non ob generis naturam, aut ob morbum, qualis est mollities, quæ regibus Scytharum inest ob genus, & ut mulier à viri distat natura. Videtur autem & is, qui est ad iocum propensior, intemperans esse: est tamen mollis. Nam iocus relaxatio est, siquidem requies est. Qui verò ad iocum proclivis est, ex ijs est, qui in hac exuperant. Atqui incontinentiæ alia est temeritas, alia infirmitas. Quidam enim deliberatione facta, non persistunt in ijs, quæ statuerunt ob perturbationem: quidam ex eo quia non consultarunt, à perturbatione ducuntur. Sunt enim qui antè sentientes, & providentes, ac se ipsos, rationemque excitantes, non superantur à perturbatione, sive voluptatem id, quod movet, sive dolorem efficiat: perinde atque pertillati non titillantur. Maximè autem celeres, ac biliosi atra bili, temeraria incontinentia sunt incontinentes. Illi enim ob velocitatem, hi ob vehementiam non expectant rationem, ex eo quia ipsius sunt imaginationes sequaces.

SYMMA ET EXPLANATIO CAPITIS SEPTIMI.

Comparatio habituum Continentia cum Constantia & Tolerantia: item incontinentia cum inconstantia & mollitudine, quod ad probitatem, & improbitatemque. Incontinentia humana diviso in duplicem speciem.

OMPARAT Arist. hoc loco Continentiam & incontinentiam cum alijs habitibus, qui videntur valde affines utriusque: nimirum Continentiam cum Constantia, quæ & toler-

antia, & perseverantia dicitur: incontinentiam verò cum mollitie, seu mollitudine. Dividitur caput in tres partes. In prima traditur, Continentiam atque incontinentiam versari in materia communi Temperantia & intemperantia, Constantia & mollietate. In secunda decernitur, Continentia atque incontinentia esse suam probitatem & improbitatem, quæ cum ijs habitibus conferri possit. In tertia denique dividitur incontinentia humana, seu propria hominis, in duas species, sive genera.

2 CIRCA Primam partem comparat prædictos habitus Continentia & incontinentia cum Constantia & mollitudine: ac primo pronuntiat, duos priores versari in voluptatibus corporis, quæ ad gustum & tactum spectant: duos verò posteriores in doloribus corporis. Inter quos opportuna comparatio fit: quoniam Continentia & Constantia se habent per modum prosecutionis: incontinentia verò & mollitudo per modum fugæ: simili sane modo, ac Continentia ipsa cum Temperantia, & incontinentia cum intemperantia confertur. Dupliciter enim observat versari homines in voluptatibus: aut enim vincuntur ab ijs, quæ faciles superantur, & quibus plerique hominum prævaleat; ideoque sunt incontinentes: aut vincunt illas, à quibus plerique superantur; & sunt continentes. Similiter & circa dolores, aut vincuntur ab ijs, quos plerique hominum vincunt; & sunt molles: aut superant eos, à quibus plerique superantur; & sunt ac dicuntur constantes.

3 QVATVOR Itaque habitus, aut quasi habitus sunt Continentia & incontinentia, Constantia & mollitudo, quorum differentia delimitur in ordine ad voluptates & dolores. Præter eos verò ait esse plures habitus intermedios, & eiusmodi, ut magis inclinēt in id quod deterius est, quàm in id, quod honestum: omnesque ij in voluptatibus & doloribus positi sunt. Oportet enim circa vehementiores aut leviores, tum voluptates, tum & dolores, assignare plures habitus interceptos, ut Aspasius ob-

continentes enim non solum superantur ab ijs, quos cupido superant, sed etiam

à levioribus; quos plerique hominum superant: continens autem vincit magnas & vehementes cupiditates. Qui igitur mediocres cupiditates solum superat, inferior erit continens, & superior incontinentie: quia nec tantumdem probitatis habet, ac prior; nec improbitatis, ac posterior. Similiter continens superat ingentes dolores: mollis autem vel à levibus superatur. Ergo qui solum vincit mediocres dolores, erit inferior constans, & superior molli: atque adeo sicut inter Continentiam & incontinentiam, ita etiam inter Constantiam & mollitudinem debet esse aliquis habitus interiectus. Nimirum, ubi specialis difficultas est, oportet assignare peculiarem habitum ad victoriam. Cum igitur peculiaris difficultas sit ad vincendum mediocres voluptates & dolores; oportet esse in eum finem destinatos alios quos habitus intermedios.

4 DEINDE Assignat rationes quaedam differentia inter eos habitus: ac primò quidem inter incontinentiam & mollitudinem id discriminis esse ait, quòd licet utraque versetur in voluptatibus & doloribus; alio tamen, & alio modo. Incontines enim magis studium suum collocat in prosequendis voluptatibus, quàm in fugiendis doloribus; & ex amore voluptatum fugit dolores: mollis autem magis in eo est, ut fugiat dolores, quàm ut prosequatur voluptates; & eas amplectitur, ut dolores vitet. Similiter quoque se habent Continentia & Constantia suo modo. Continentia enim præcipue vires exerit, ut voluptatibus & cupiditatibus contradicat: Constantia autem, ut vincat tristitias & dolores. Verùm quia dolores sæpe in causa sunt, ut minus restat ut voluptatibus; Continentia ex consequenti pugnat adversus dolores, ut voluptates vincat. Et quoniam voluptates sæpe etiam impedimento sunt ad vincendum tristitias & dolores; inde est quòd Constantia pugnat indirectè adversus voluptates, ut ex doloribus & tristitijs palmam seu victoriam reportet, quam directè querit.

5 ALTERAM Differentiam constituit inter eosdem habitus ductam ex comparatione illorum cum Temperantia atque intemperantia: sicut enim priori illarum similis est Continentia, ita & Constantia: ac quemadmodum posteriori affinis incontinentia est, ita & mollitudo. Temperantia enim conatur vincere animi tristitiam ortam ex desiderio voluptatum; quod etiam suo modo præflare

flu.

student Continentia & Constantia. Intemperantia eandem tristitiam fugit: quod suo etiam modo faciunt incontinentia & mollitudo.

6 VERVM Vt id Iulentiùs exponat, observat, quod sepe alias docet in hoc Opere, varias esse corporis delectationes. Quædam enim sunt necessariæ, vt illæ quæ capiuntur generatim ex cibo: aliz autem non necessariæ, quæ solùm ex cibo delicatiori aut exquisitiori habentur. Insuper & in ipsis voluptatibus quæ necessariæ sunt, aut esse definitam aliquam mensuram, intra quam sint necessariæ: quoniam cibùm, etiam communem, accipere vltra quàm par sit ad viram corporis tuendam, & in proportione debitâ conservandam, non censetur quid necessarium aut permillum; sed exuperans, & vituperio dignum. Eâ verò distinctione statutâ, pronunciat, illum verè & propriè intemperantem esse, qui sequitur exquisitâs delicatioresvè corporis voluptates, & fugit dolores seu tristitias oppositas. Insuper & illum qui in communibus delectationibus, quàmvis ex genere suo necessarijs, vt in cibo & potu frequenti, querit quod nimium sive exuperans est, ex sine solius voluptatis. Neque enim aliud propositum habet intemperans in omnibus operationibus vtriusque generis assignari delectationem afferentibus, quam vt in ijs voluptatem querat ex iustis consilio electioneque. Vnde infert Arist. intemperatos homines esse propemodum insanabiles; & quid difficile penitentia corrigi possint; quoniam in eo proposito querendæ voluptatis penè immobiles hærent, & in voluptate ipsâ non inveniunt amaritudinem aliquam penitentia, quâ ad meliorem frugem reuocentur.

7 EXINDE Igitur colligit oportunum discrimen inter intemperatùm, incontinentem, & mollè. Intemperans enim ex animi consilio electioneque; delectationes sequitur, & ex earum amore tristitias ac dolores fugit. Incontineus vero id ipsum sequitur, non ex animi consilio; sed ex impetu perturbatio nis ad voluptatem inclinante. Mollis denique est, qui vincit se sintâ tristitia & dolore exiguo, ob desiderium voluptatis. Quare demum omnes prædicti habitus conveniunt in materia, quæ communis est omnibus; & continentur intra voluptates ad gustum & tactum spectantes. Conveniunt quoque in eo, quod Temperantia, Continentia, & Constantia, vincunt cupiditates earum voluptatum: intemperantia autem, incontinentia, & mollitudo, vincuntur ab ijs. Differunt autem prout iam supra explicatum est.

8 SED Differentia hæc illorum plentis innoscet; propositâ vniuseuiusque definitione ad mentem Aristotelis; eaque in concreto tradita; quoniam si melius explicatur. Itaque definiendus modus est temperatus

& intemperatus: continens & incontinens: constans & mollis. Temperatus est qui servat mediocritatem in voluptatibus vitæ necessarijs ad gustum & tactum spectantibus, respuitque non necessarias, & satis resistit doloribus, quibus allicitur ad nimias & illiçtas voluptates eiusmodi. Intemperatus è contrâ est, qui ex animi consilio & electione eandem voluptatem sequitur, & fugit omnes tristitias, quibus impediri posset à voluptate atsequendâ. Contineus est, qui non vincitur a vehementi cupiditate earum delectationum, sed resistit, nec abduci se patitur. Incontinens est, qui facillè cedit cuiuslibet cupiditati gustus aut rerum venerationem, quamvis ea levis sit: vt qui turpis ac deformis formæ amore ducitur. Constans est qui nõ cedit magnis doloribus & tristitijs; sed forti atque immoto animo se habet circa eas omnes, vt famem, sitim, calorem, frig°, orbitatem, bonorum iacturam, exilium, & alias ingentes calamitates: neque ijs trahi se patitur ad inconcessas voluptates gulæ aut veneris. Mollis denique est qui doloribus exiguis, & tristitijs levioris notæ vincitur; ideoque voluptatibus cedit. Quæ definitiones, seu potius descriptiones, maxime notandæ sunt; quoniam ex ijs attentius consideratis plures difficultates satis implexæ præoccupantur.

9 CIRCA Secundam partem comparat eisdem habitus quod ad probitatem & improbitatem vniuseuiusque. Ac primò quidem querit de intemperato, & incontinente; quoniam eorum deterior sit. Pronunciat autem, intemperatum peiorem esse, quam incontinentem: idque serè sic probat. Quisquis levi cupiditate allectus succumbit & turpius agit, peior est, quàm qui vrgenti cupiditate, & impotenti perturbatioe ductus. At intemperatus levi cupiditate allectus succumbit & turpius agit: incontinens verò non, nisi vehementi cupiditate, & impotenti perturbatioe ductus. Ergo intemperatus peior est, quàm incontinens. Vnde & peior habetur qui ex qualibet levi occasione alium percutit, quàm qui ex gravissimo impetu ira; & peior quisquis ex præelectione, sive habitu viciofo, facillè ducitur ad operandum malum, quàm qui ex passione aut turbatione aliqua; quoniam in priori operatio est magis voluntaria, quàm in posteriori. Pater verò intemperatum spectare ad primum ex ijs generibus: incontinentem autem ad secundum. Intemperatus ergo deterior est, quàm incontinens.

10 DEINDE Comparat continentem cum constans, & deinde incontinentem cum molli. Ac circa primum probat continentem esse constans meliorem: Quia melior est, per se loquendo, qui vincit, quàm qui solùm non vincitur: sicut melius est bonum quàm carentia sola mali. At continentem est

vincit voluptatum cupiditatem: constans vero, qui non vincitur à doloribus & tristitijs. Ergo melior est per se loquendo, continens, quam constans. Quò ad secundum verò dicit, mollem esse peiorem incontinentem. Probatque: Quia peior est ille qui leviori adversario, sive cupiditati succumbit, quam qui cadit maiori & fortiori. At mollis leviori adversario, seu cupiditati succumbit, quam incontinentens. Nimirum, ut Alpasius observat, mollis est, qui sinit se vinci à levissimis doloribus & tristitijs, quibus nec incontinentens quidem cederet. Ergo mollis peior est, quam incontinentens. Quare mollis ab Arist. dicitur *εὐφρόνῃ*, id est, *delicatus*, à verbo *εὐφραίνω*, quod significat delicate vitam agere. Vnde & *εὐφροῦς*, *delicatus*, sive *tener*. De molli igitur, seu delicato, doceret esse eum, qui omnem fugit tristitiam ex quolibet levi labore provenientem: exemplumque affert in eo, qui luxuriantia incedens viâ pertrahit vestes fluxas & defluentes per lorum, ne levissimam molestiam subeat in ijs attollendis. quo defectu notatus fuit in pueritiâ Iulius Cæsar, quoniam malè præcinctus incedebat. Addit deinde, delicatos esse similes miserè laborantibus: quoniam superveniente gravi labore ingeniem afflictionem sentiunt præ alijs: sicut qui fluxis vestibus cotinum collegit, ut minimam molestiam vitaret, postea maiori cum labore cogitur eas purgare acque eluere.

11. UT Autem tacitam obiectiõnem præoccupet, admonendum putat, non omnem hominem qui voluptatibus vincitur, esse incontinentem; neque omnem illum, qui doloribus superatur, esse mollem. Si enim voluptates aut dolores ingentes sint, & nimium proinde alliciant, aut deterreant; qui ab ijs superatur, neque incontinentes erit, neque mollis. Quod hac ferè ratione demonstrat. Nemo incontinentens aut mollis, venià dignus est. At qui vincitur ab vrgentissimâ cupiditate, aut acerbissimo dolore, venià dignus est. Ergo qui vincitur ab vrgentissimâ cupiditate, aut acerbissimo dolore, non est incontinentens, neque mollis. Consequentia est in tertio modo secunda figura. Maior constat: quia neque in incontinentente, neque in molli est vlla excusationis ratio, aut commiserationis: cum à levi inimico vincantur, cui facile resistere possent. Minorem verò probat Arist. triplici exemplo: PRIMUM est Philoctetes apud Theodectem, Poetam Tragicum, & ipsius Arist. auditorum: in cuius Tragediâ quidam Philoctetes à viperâ scitulis heros morfu, & post maximam dolorum tolerantiam exclamans, dixisse fertur: *Καταρτίω εἰμὸν χεῖρα. Abscindite meam manum.* Quod ita refert Alpasius, & confirmat Sophocles in Tragediâ illâ, quæ *Philoctetes* inscribitur, & Homerus multo antea accina-

rat Iliad. β. ac denique Cicero 2. Tuscul. QQ. commemorat illis verbis: *Aspice Philoctetem, cui concedendum est gementi.* Ergo qui acerbissimo dolore victus tandem prorumpit, & cedit dolori, dignus est veniâ.

12. SECUNDUM Exemplum affert ex Carcino, Poetâ item Tragicò, & Agrigentino: qui, dum fabulam meditaretur, à serpente idus interijt, ut Suidas testatur. Is ergo in Tragediâ, quam Alopem inscribit, fabulatur Alopem ipsam deprehentam à Cercyone patre suo vierum ferentem. Cumque pater ipse seiscitaretur ab eâ quoniam fuisset eius turpitudinis auctor, & deprehenderet fuisse Neprunum, statim in miserò eiulatus prorupit, & eo dolore correptus fuit, ut vitam acerbissimam duceret. Sanè in tantâ doloris causâ, inquit Arist. Cercyon veniâ & commiseratione dignus fuit, longeque à mollium conditione positus. Hi enim, vel levissimis doloribus cedunt, & impatienter se habent in ijs, quibus communiæ cæteri hominum resistunt: ideoque nullam condonationem mereantur. Philoctetes autem & Cercyon non, nisi acerbissimo & insolito dolore commoti, in clamore prorupit perunt: ideoque veniâ digni habiti sunt.

13. TERTIUM Exemplum petit ab ijs, qui diu multumque reprimunt risum, ne iam potentes amplius illum cohibere, tandem repente totum effundunt, & solvantur in eam chinum. Ita Arist. olim Xenophanto accidisse inquit, & exempla ferè obvia sunt. Ac quæ admodum veniâ dignus est qui diu fortiterque cohibuit risum, quamvis postea immolètia rei iocositate victus in cachinnum prorumpat: etiam condonationem aliquam mereatur, seu excusationem videtur habere, qui aut impotentia perturbatione, aut dolore nimium accubomous, cedit tandem, & vinci se sinit à cupiditate. Ergo is, neque incontinentens, neque mollis est.

14. SICUT Autem non omnes qui cedunt cupiditati aut dolori, sunt incontinentes aut molles, nisi ubi cupiditas nimium vrgens est, aut dolor maxime acerbus; ita etiam addit, neque omnes eos qui communibus & vrgentibus cupiditatibus ac doloribus cedunt, seque vinci ab ijs patiuntur, esse incontinentes & molles. Aliqui enim sunt, qui incontinentibus & mollibus accesserit non debent, quoniam eiusmodi cupiditatibus doloribusque se superari sinunt, propter solum generis vitium aut morbum. Quibusdam enim accidit ex complexione hereditaria humorum, aut ex naturâ totius gentis, civitatis, provincie, vel vel seculi delectationibus tristitijsque repugnare aut prevalere facile nequeant. ut fieri videmus in filijs Principum, Regumque, mollior educationis, & observat Arist. live in Regibus Scytharum, ut Florentini & Parisienses codices habent:

live

sive in Regibus Persarum; ut Aspasius quondam legit, & Lambinus, alijque legendum putant. Et merito quidem: quoniam Scythæ apud Historicos nusquam molles, sed barbari & immites audiunt: Persarum verò Reges, quamvis initio severissimi fuissent, postea labente imperio, & soluta disciplina, in luxus & delicias abierunt, ut plures tradunt, & observat Polinæus lib. 4. *Stragtagematum*. Quamvis Giphanius id de Scythis accipiat, & probare conetur ex Herodoto lib. 1.

15 SIMILES Scytharum, sive Persarum Regibus fuere, & fortè molliores, Sybaritz: de quibus Athenæus lib. 12. testatur ita delicatos existisse, ut omnes opifices, in quorum officinis strepitus aliquis edi posset, ut fabros, textores, alioque eiusmodi, imò & gallos gallinaceos, ex urbe depulerint, ne sonitum intrurbarent. Smindydes, eiusdem civitatis Princeps, teste eodem Athenæo, ac Senecâ, vsq; adeo mollis & delicat⁹ fuit, ut videns quemdam fortè terram fodientem, & rastrum alius elevanem, conquestus fuerit propierea de idu capitis, & dolore lateris, hominemque coegerit ab eo exercitio cessare. Sæpe etiam conquestus dicitur, bilem sibi concitatam, & stomachum, quod solarum solijs complicariq; incubasset. Omnes eos igitur Arist. molles quidem fatetur, nisi fortè id acceperint ab origine, parentum hæreditario vitio, aut gentis, vel civitatis peculiari complexionem. Tunc enim non tam vitium est, quam defectus naturæ, & imbecillitas.

16 PRÆTEREA Et ad mollium atque incontinentium numero excludit morbosos, qui propterea ægrè ferunt molestias & dolores, atque ab ijs se superari patiuntur: quales sunt apoplectici, & podagri laborantes; quibus omnis motio est admodum molesta. Ijs accenset fœminas, quæ propter debilitatem & imperfectionem sexus delicatiores sunt ad ferendos dolores. Quare ij omnes non sunt dicendi simpliciter molles; incontinentesque; sed solum relatè, sive comparatione factâ ad alios similis conditionis aut sexus. Si enim aliquis ex Regum filijs, aut morbosus, aut fœminis, non sustineat eos dolores, quos perferunt communiter ceteri filij Regum, aut morbosus, aut fœminæ; is, comparatione cum ijs factâ, merito censetur mollis, aut incontinens; quamvis cum adiectione, et genere, aut morbo, aut sexu. Similiter & molles cum adiectione dicendos existimat iociferos, propter similitudinem quandam: quamvis eos incontinentes appellat Cicero lib. 1. *Offic.* Verùm præstat eos molles dicere: quoniam iociferos est nimia propensio ad remissionem seu relaxationem animi in ludis sive iocis positam, ut hoc loco ait Arist. & iam docuerat lib. 4. cap. 8. ubi plura de hoc. Cum ergo nimia remissio,

sive relaxatio animi, sit valde affinis molliudini; consequens est, ut qui plus iusto indulgent iocis, similitudine quadam molles dicantur. Propriè tamen molles non sunt, cum iociferos non veretur in voluptatibus gustus & tactus; in quibus solis posita est molliudo, sicut & incontinentia, & incontinentia, atque habitus ijs contrarij, ut sæpe dictum est.

17 CIRCA Tertiam partem dividit incontinentiam bipartitò: ut quædam sit temeraria, effrænâ, & præcepta: alia infirma, seu imbecilla. Prior est propria illorum, qui statim ac cupiditatis impetum aliquem sentiant, absque vllâ deliberatione consiliove, ducuntur ab ipsâ cupiditate, & veluti in præcepta feruntur. Posterior ijs competit, qui ingruente cupiditatis illice, consilium capiunt, deliberantque, an ipsi parendum sit, an potius contrariendum: atque in eâ pugna rationis & voluptatis positi, licet sæpe vincant, sæpius tamen vincuntur. quod potius infirmitatis, quam temeritatis est. Quare prius illud incontinentiæ genus est minus voluntarium, ratione urgentioris causæ; ac proinde exaltatione dignius. Cæterum, hoc posterius, minus frequentem lapsum asserit. Qui enim deliberant & consilium capiunt, vincere possunt & solent cupiditatem, quamvis sæpe ab eâ vincantur: quæ sanè est imbecillitas humana. Ideoque vitæ ad præscriptum honestatis instituendæ plurimum prodest; ut quis secum consulat deliberetque, quid in qualibet occasione facere oporteat, aut quomodo ea fugienda seu declinandâ sit; quod sanè tutius est. Is enim facit, ut Arist. loquitur, non aliter ac ij, qui cum seipso titillaverint, postea ab alijs titillati non commoventur. Qui autem absque consilio aut deliberatione vllâ se gerunt, longè fragiliores sunt, quoniam abique vllò rationis fræno in præcepta rapiuntur, & reiiciunt à se rationis ductum, quo possent à voluptatibus cohereri.

18 HVIVS Generis esse ait plerumque homines acutos; & melancholicos. Acutorum appellatio eos intelligit, qui acutè bile præditi sunt & cholericis vulgè dicuntur. Ijenim celeriter huc atque illud commoveri solent, ideoque non expectare consilium & deliberationem ad opelandum. Melancholicis quoque id incontinentiæ præcipitæ genus tribuit: quoniam ijs propter excessum atque bilis accidit vehementissimi motus, tanquam amentibus & furiosis; ut idem Arist. observat problem. 3. c. 1. Malè autem Galenus docet, incontinentes præcipitè esse deteriores, quam imbecillos, & consilium capièntes: cum nihil eiusmodi doceat hoc loco Arist. quin & palam oppositum tradat cap. sequenti. Vide ibi num. 3. Prodest illustrandæ doctrinæ tradite illud Livij 22. *Omnia non properanti clara cernuntur; jssinatio im-*
pro.

provida vsq̄ & circa. Et lib. 13. Nihil magni
discriminis consilij tam inimicum, quam ce-
leritas. Denique illud Herodoti lib. 3. præ-
oculis habere oportet: ἀνὸρ ἄνθρωπος ἀνὴρ ἰσχυρὸς

et c. &c. Vir ea ratione fiet optimus, si in de-
liberando quidem cunctetur, & pratineat
quidquid potest contingere: in agendo autem
confidat.

CAPVT OCTAVVM.

Discrimen incontinentis ab intemperato.

AT Vero intemperantem quidem non poenitet, vt
est dictum. In electione nanque persistit. Inconti-
nens autem facilis est omnis ad poenitentiam: quo
circa non ita res sese habet, vt dubitavimus: sed ille
quidem incurabilis, hic autem est curabilis. Vitium
enim morbis est hisce persimile, aquæ intercui,
inquam, & tabi: incontinentia verò morbo comitiali. Etenim illud
continua, hæc non continentia est improbitas. Atque omnino diver-
sum est genus incontinentiæ, atque vitij. Vitium enim latet, inconti-
nentia verò non latet. Horum autem ipsorum ij, qui ante rationem
ducuntur, meliores ijs sunt, qui rationem quidem habent, non autem
persistunt in ea. A minore nanque perturbatione vincuntur, & non abs-
que deliberatione, vt illi. Incontiens enim similis est ijs, qui citò
fiunt ebrij, & paucò vino, & pauciore, quàm plerique. Patet igitur,
incontinentiam, vitium non esse, nisi aliqua ex parte fortasse. Nam hæc
quidem est præter electionem, illud autem cum electione. In actio-
nibus tamen est similitudo, vt Demodocus in Milesios dixit. Milesij
nanque insipientes quidem non sunt, ea tamen faciunt, quæ agunt insi-
pientes. Et incontinentes iniusti quidem non sunt, iniuriam tamen fa-
ciunt. Cùm autem alter sit talis, vt non ex eo quia est ipsi persuasum,
exuperantes corporis voluptates, præterque rationem rectam sequa-
tur: illi quidem dissuaderi faciliè, huic autem haud faciliè potest. Princi-
pium enim ipsum, virtus quidem conservat, vitium verò corrumpit. Id
autem gratia cuius, principium est in actibus, perinde vt suppositiones
ipsæ in mathematicis. Neque igitur ibi docendorum principiorum
est ratio, nec hic. Sed virtus aut naturalis, aut assuetudine parta, causa
est opinandi circa principium rectè. Talis igitur homo temperans est:
at contrarius est intemperans. Est autem quidam alius ob perturba-
tionem à recta ratione discedens, quem perturbatio, vt non agat qui-
dem vt recta ratio iubet, superat: vt sit autem talis, vt ipsi sit persuasum,
opor-

oportere persequi voluptates liberè, tales non vincit. Atque hic est incontinentis, qui quidem intemperante melior est. Nec est autem absolute pravus. conservatur enim id in ipso, quod est optimum, principium, inquam, ipsum. Alius autem est huic contrarius, qui persistit, & non ob perturbationem à ratione discedit. Ex his igitur patet, hunc quidem studiosum, illum autem improbum habitum esse.

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS OCTAVI.

Intemperatum multò deteriorem esse incontinentem. Quo differant & convenient inter se intemperantia & incontinentia.

VENIAMMODUM Superiori capite instituta fuit comparatio inter continentem & constantem, propter quandam virtutis similitudinem: ita & nunc comparantur incontinentis atque

intemperatus, quoniam valde sibi affines videntur. Dividitur autem caput in duas partes. Prior illarum decernitur, intemperatum esse peiorem incontinentem. Posteriori parte traditur multiplex similitudo & dissimilitudo inter incontinentiam & intemperantiam.

2 CIRCA Priorem partem pronuntiat, intemperatum esse peiorem incontinentem. Idque quatuor rationibus probat, quarum vis subobicurè & breviter pertrahitur, pro more suo. PRIMA sub hac formula proponi potest. Quicumque in peccat, ut non facile peccare possit, peior est illo, qui ita peccat, ut facile possit peccare. At intemperatus ita peccat, ut non facile peccare valeat: incontinentes autem ita, ut facile possit peccare. Ergo intemperatus peior est, quam incontinentes. Maior patet: nam qui ita peccat, ut via præstet locum remedio, peior est, quam qui ita delinquit, ut remedio locum præstet. Minor autem suadetur ex constitutis præcedenti capite. Intemperatus enim peccat ex animi consilio, electioneque, & in ea permanet secundum habitum: quo ipso excludit a se dolorem seu penitentiam malefactorum. Incontinentes vero solum peccat instante cupiditate ac perturbatione: qui postmodum refrigerante facile potest cognoscere suum errorem, & displicere sibi in illo. Ergo prior longe difficilius peccare potest, quam posterior.

3 SECUNDA Ratio, & veluti confirmatio præcedentis est, quod instituta comparatione inter duo mala, illud sit deterius, quod diuturnius: sicuti & inter bona melius illud habetur, quod magis durabile est. Atqui intemperantia est malum diuturnius, quam incontinentia. Ergo instituta inter utramque comparatione, intemperantia deterior est. Assumptio, sive minor syllogismi, suadetur ab Aristotele similitudine morborum corporis. Intemperantia

enim est habitus, seu vitiositas quædam natura sua stabilis & perpetua, instar tabis, aut hydropi; quæ, ubi se mel corpus humanum possederint, immobiliter hærent, & vix ad sepulchrum committantur. Incontinentia autem est vitiositas non continua, sed interrupta, & similis epilepsie, seu morbo comitiali, qui modò abit, modò revertitur. Nimirum, intemperantia est vitiositas per modum habitus, atque adeo permanens instar eorum morborum, qui vulgò habituales dicuntur: incontinentia autem potius se habet instar dispositionis, quæ facile fluit, seu accedit, & recedit. Ergo intemperantia est malum diuturnius, quam incontinentia.

4 TERTIA. Omne malum occultum & latens, peius est quam apertum & manifestum. At intemperantia est malum occultum & latens: incontinentia autem malum est apertum & manifestum. Ergo intemperantia peior est, quam incontinentia. Maior videtur per se nota: & suadetur insuper: quia malum quod periculosius est, & difficultius vitari potest, proculdubio deterius est malo illo, quod minus periculi affert, & vitari potest facilius. At malum occultum est periculosius, & vitari difficultius, quam apertum & manifestum, ut palam est. Minor autem probatur, quia intemperatus habet iudicium corruptum, ac proinde non attendit, nec considerat malitiam operis quod agit. Unde pravitas operis occulta quoddammodo est, & quæ decipit sub speciebus voluptatis forma. Incontingens vero antequam turpiter agat, deliberat secum, & consulit an exequatur opus, quia iucundum est; an ab eo se cohibeat, quia malum est. Ergo intemperantia malum est occultum, incontinentia vero apertum & manifestum.

5 QUARTA. Quicumque vincitur à minori cupiditate, & leviori commotione, peior est illo, qui superatur à graviore, & vehementiori. At intemperatus vincitur à minori cupiditate, & leviori commotione: incontinentis vero à graviore & vehementiore. Ergo intemperatus peior est incontinentem. Maior patet

ad persuasionem eiusmodi, inquit Aristor. quoniam solum ex perturbatione peccavit. Intemperatus autem corruptum habet iudicium, & perversum propositum, adhuc in genere, circa profectivas corporis voluptates: quia licet speculativè & velut in abstracto iudicet eas pravas esse & contrarias rationi; practicè tamen iudicat & decernit, etiam in genere, esse amplectendas, quasi re ipsa viles essent, & honestæ. Operatur enim ex pravo habitu, qui ad omnem pravam operationem inclinat intra materiam suam, & ex practico iudicio perverto. Sic viderur exponi debere sensum Arist. circa intemperatum: quoniam alioqui oporteret dicere, iudicium ipsius, etiam speculativum, esse corruptum circa voluptates turpes, existimareque eas esse honestas, & amore dignas. Quod certè non iudicat intemperatus, nisi infidelis, sit: imò non solum infidelis, sed atheus, & destitutus lumine naturalis rationis. De quo latè in *Disput. Ethicis*.

10 HINC Differentiam alteram vtriusque colligit: quod, nimirum, sanabilis sit incontinentis, & ad pœnitentiam idoneus: intemperatus verò non item, sed longè difficilior. Quisquis enim errat in rerum agendarum principijs, valde difficulter corrigi, seu sanari potest: seorsus verò ille qui rectum de principijs iudicium habet. Quod probat similitudine petita ex disciplinis Mathematicis: in quibus si fortè quis circa principia certa explorataque errorem patiatur, vix corrigi potest; facile autem, si rectum de principijs iudicium habens, committat erratum aliquod in singulari. At intemperatus habet corruptum iudicium circa principium operandi: nimirum, circa finem agendorum, qui in rebus moralibus habet rationem principij. Iudicat enim in genere, & practicè saltem, quiescendum sibi esse in voluptatibus, ac si essent ultimus finis, seu felicitas ipsius. Incontinentis autem retinet, in habitu saltem, rectum de fine iudicium, & ad illud identidem redit, sedato impetu perturbationis. Ergo intemperatus multò insanabilior est, quàm incontinentis.

11 ADDIT Deinde coniecturas aliquot, ut incontinentis existimetur sanabilis, & idoneus ad pœnitentiam errati animo concipiendam. Prima earum, quæ iam paulò antè indicata fuit, sub hac formulâ instaurari au-

plius potest. Quisquis de fine universè & habitualiter saltem rectum iudicium habet, quamvis semel aut iterum contra rationem operetur ex impotenti perturbatione, sanari corrigique potest. Cum enim cessante causa, cesset effectus, languescente perturbationis impetu, qui fuit causa eius pravi operis, ipsum quoque operans sanari & corrigi poterit. At incontinentis de fine universè, & habitualiter saltem, rectum iudicium habet. Scit enim, in habitu saltem, & sæpe practicè considerat, finem, sive bonum honestum non esse situm in voluptatibus gustus & tactus. Ergo quamvis semel aut iterum contra rationem operetur ex impotenti perturbatione, sanari corrigique potest.

12 DENIQUE Ratione aliâ demonstrat, quod ab initio tradiderat, incontinentem minùs malum esse, quàm intemperatum. Facta comparatione inter duos male agentes, minùs malus est qui retinet in se quod optimum censetur in homine, & quasi origo ceterorum bonorum, quàm qui illud non retinet. At dum incontinentes & intemperatus male agunt, incontinentis retinet in se quod optimum censetur in homine, & quasi origo ceterorum bonorum; nimirum, rectum iudicium de fine, quod est veluti origo rectorum operationum: intemperatus autem illud non retinet, nisi perversum aut corruptum. Ergo facta comparatione incontinentis minùs malus est, quàm intemperatus.

13 DE Continente autem nihil addendum arbitratur: quoniam ex dictis circa incontinentem ipsi contrarium dignosci potest, quid de illo cõfendum sit. Perspicuum enim est ex his esse, Continentiam esse probum habitum, incontinentiam autem pravum. Habitum, inquam, solum inchoatum, & imperfectum: quoniam, ut sæpe aliàs monet, nec Continentia in bono, nec incontinentia in malo radices figit, aut stabiliter perducit in operationem, ut operetur ad rationem habitus perfecti: sed per intervalla solum, modò resistente cupiditati homine, modò cedente, in bonum aut malum inclinat: quod porius ad naturam dispositionis, quàm habitus, videtur spectare.

VIDE D. Thomam 2. 2. quæst. 155.

art. 4. & q. 156. art. 4. aique
illius Interpretes.

(1.)

Quum principium aliquod rationis, quo vires nocendi cohibeantur. Virtuositas autem peior est, quia adiunctum habet qualescumque lumen, seu principium rationis, quo excogitare possit plures nocendi vias, & multiplex malum inferre. Ratio itaque, seu intelligentia hominis vitiosus prodest, tum ad augendam malitiam

vitiositatis, tum & ad minuendam eius terribilitatem: quæ duo, licet in speciem contraria videantur, re ipsa coherent sub aliâ & aliâ inspectione.

V I D E D. Thomam 2. 2. q. 155. art. 4. & q. 156. art. 4. & q. 159. art. 2. atque ipsius Interpretes.

CAPVT SEPTIMVM.

De continente & incontinente, constante, & molli.

IT Autem vt circa voluptates, doloresque per tactum, gustumque, & cupiditates, ac fugas, circa quæ versari temperantiam, & intemperantiam prius est definitum, ita sese habeat quispiam, vt aut superetur ab ijs ipsis, quæ plerique superant homines, aut superet ea ipsa, à quibus plerique vincuntur. Atque si circa voluptates ea sese habeat, primo quidem modo incontinens est, secundo autem continens. Sin circa dolores, primo quidem modo mollis est, secundo autem constans. In horum autem medio plurimorum hominum habitus collocantur, & si ad deteriores magis declinant. Sed quoniam quædam voluptates sunt necessariæ, quædam non necessariæ, & vsque ad quendam terminum, exuperationes verò defectusque non sunt necessarij: & simili modo res sese habet, & in cupiditatibus, atque doloribus: quæ voluptatum exuperationes, aut exuperantes voluptates ob electionem, atque ob ipsas, & ob nullam rem aliam inde provenientem persequitur, intemperans est. Hunc enim non pœnitere necesse est: quare est incurabilis. Quem enim non pœnitet, is est incurabilis. Qui verò deficit, oppositus est. At qui inter hos medius collocatur, temperans est. Similiter intemperans est, & qui, non quia vincitur, sed ob electionem, dolores corporis fugit. Eorum autem, qui non eligunt, alius ob voluptatem, alius ob eius fugam doloris, qui à cupiditate pro venit, ducitur. Quare inter se differunt. Cuilibet enim deterior esse videbitur, si quis non cupiens, aut remissè, quippiam ageret turpe, quàm vehementer cupiens: & si non iratus pulsaret, quàm concitatus ira. Quid enim ageret, si esset in perturbatione?

Qua-

Quapropter intemperans incontinente deterior est. At eorum, quos diximus, alter mollitiæ magis subijcitur speciei, alter est incontinens. Atque incontinenti quidem continens, molli verò constans opponitur. Constantia nanque in resistendo, continentia verò in superando consistit: suntque diversa resistere, ac superare, sicut non vinci, & vincere. Quapropter & continentia magis, quàm constantia, est expetenda. Qui autem in his, quibus plerique resistunt, deficit, is mollis est, & delicatus, (deliciæ nanque sunt mollitiæ quædam) qui quidem vellem trahit, ne subeat laborem tollendi: & cum imitetur ægrotantem, se non putat miserum esse, qui misero similis est. Similiter res sese habet & circa continentiam, & incontinentiam. Non est enim mirum, si quis à vehementibus, & exuperantibus, aut voluptatibus, aut doloribus vincitur: quin ignoscendum est, si resistens vincitur tandem: vt Theodecti poetæ Philoctetes à serpente morsus: aut Carcini Cercyon in Halope: & vt homines ijs, qui detinere risum enitentes, accumulatum illum effundunt, vt accidit Xenophanto. Sed si quis ijs, quibus multitudo resistere potest, succumbit, & non aduersari potest, non ob generis naturam, aut ob morbum, qualis est mollities, quæ regibus Scytharum inest ob genus, & vt mulier à viri distat natura. Videtur autem & is, qui est ad iocum propensior, intemperans esse: est tamen mollis. Nam iocus relaxatio est, siquidem requies est. Qui verò ad iocum proclivis est, ex ijs est, qui in hac exuperant. Atqui incontinentiæ alia est temeritas, alia infirmitas. Quidam enim deliberatione facta, non persistunt in ijs, quæ statuerunt ob perturbationem: quidam ex eo quia non consultarunt, à perturbatione ducuntur. Sunt enim qui antè sentientes, & providentes, ac se ipsos, rationemque excitantes, non superantur à perturbatione, siue voluptatem id, quod movet, siue dolorem efficiat: perinde atque peritillati non titillantur. Maximè autem celeres, ac biliōsi atra bili, temeraria incontinentia sunt incontinentes. Illi enim ob velocitatem, hi ob vehementiam non expectant rationem, ex eo quia ipsius sunt imaginationes sequaces.

SYMMA ET EXPLANATIO CAPITIS SEPTIMI.

Comparatio habituum Continentiæ cum Constantiâ & Tolerantiâ: item incontinentiæ cum inconstantia & molliitudine, quod ad probitatem, improbitatemque. Incontinentiæ humanae divisio in duplicem speciem.

COMPARAT Arist. hoc loco Continentiam & incontinentiam cum alijs habitibus, qui videntur valde affines vtrique: nimirum Continentiam cum Constantiâ, quæ & tolerantia, & perseverantia dicitur: incontinentiam verò cum molliitie, seu molliitudine. Dividitur caput in tres partes. In prima traditur, Continentiam atque incontinentiam versari in materia communi Temperantiæ & intemperantiæ, Constantiæ & molliitie. In secunda decernitur, Continentiæ atque incontinentiæ esse suam probitatem & improbitatem, quæ cum ijs habitibus conferri possit. In tertiâ denique dividitur incontinentia humana, seu propria hominis, in duas species, siue genera.

2 CIRCA Primam partem comparat prædictos habitus Continentiæ & incontinentiæ cum Constantiâ & molliitudine: ac primò pronuntiat, duos priores versari in voluptatibus corporis, quæ ad gustum & tactum spectant: duos verò posteriores in doloribus corporis. Inter quos opportuna comparatio fit: quoniam Continentiâ & Constantiâ se habent per modum prosecutionis: incontinentiâ verò & molliitudo per modum fugæ: simili sane modo, ac Continentiâ ipsa cum Temperantiâ, & incontinentiâ cum intemperantiâ confertur. Dupliciter enim observat versari homines in voluptatibus: aut enim vincuntur ab ijs, quæ faciles superatu sunt, & quibus plerique hominum prævaleat; ideoque sunt incontinentes: aut vincunt illas, à quibus plerique superantur; & sunt continentes. Similiter & circa dolores, aut vincuntur ab ijs, quos plerique hominum vincunt; & sunt molles: aut superant eos, à quibus plerique superantur; & sunt ac dicuntur constantes.

3 QVATVOR Itaque habitus, aut quasi habitus sunt Continentiâ & incontinentiâ, Constantiâ & molliitudo, quorum differentia delimitur in ordine ad voluptates & dolores. Præter eos verò ait esse plures habitus intermedios, & eiusmodi, ut magis inclinēt in id quod deterius est, quàm in id, quod honestum: omnesque ij in voluptatibus & doloribus positi sunt. Oportet enim circa vehementiores aut leviores, tum voluptates, tum & dolores, assignare plures habitus intercepios, ut Aspasius observat. Incontinentes enim non solum superantur ab virginitibus cupiditatibus, sed etiã

à levioribus; quos plerique hominum superant: continens autem vincit magnas & vehementes cupiditates. Qui igitur mediocres cupiditates solum superat, inferior erit continens, & superior incontinentie: quia nec tantumdem probitatis habet, ac prior; nec improbitatis, ac posterior. Similiter constantis superat ingentes dolores: mollis autem vel à levibus superatur. Ergo qui solum vincit mediocres dolores, erit inferior constante, & superior molli: atque adeo sicut inter Continentiam & incontinentiam, ita etiam inter Constantiam & molliitudinem debet esse aliquis habitus interiectus. Nimirum, ubi specialis difficultas est, oportet assignare peculiarem habitum ad victoriam. Cùm igitur peculiaris difficultas sit ad vincendum mediocres voluptates & dolores; oportet esse in eum finem destinatos alios quos habitus intermedios.

4 DEINDE Assignat rationes quaedam differentiarum inter eos habitus: ac primò quidem inter incontinentiam & molliitudinem id discriminis esse ait, quòd licet vtrique versetur in voluptatibus & doloribus; alio tamen, & alio modo. Incontinentes enim magis studium suum collocat in prosequendis voluptatibus, quàm in fugiendis doloribus; & ex amore voluptatum fugit dolores: molles autem magis in eo est, ut fugiat dolores, quàm ut prosequatur voluptates; & eas amplectitur, ut dolores vitet. Similiter quoque se habent Continentiâ & Constantiâ suo modo. Continentiæ enim præcipue vires exercit, ut voluptatibus & cupiditatibus contradicat: Constantiâ autem, ut vincat tristitias & dolores. Verùm quia dolores sæpe in causâ sunt, ut minus resistat voluptatibus; Continentiâ ex consequenti pugnat adversus dolores, ut voluptates vincat. Et quoniam voluptates sæpe etiam impedimento sunt ad vincendum tristitias & dolores; inde est quòd Constantiâ pugnat indirectè adversus voluptates, ut ex doloribus & tristitijs palmam seu victoriam reportet, quam directè querit.

5 ALTERAM Differentiam constituit inter eosdem habitus duam ex comparatione illorum cum Temperantiâ atque intemperantiâ: sicut enim priori illarum similis est Continentiâ, ita & Constantiâ: ac quemadmodum posteriori affinis incontinentiâ est, ita & molliitudo. Temperantiâ enim conatur vincere animi tristitiam ortam ex desiderio voluptatum; quod etiam suo modo præstare

flu.

student Continentia & Constantia. Intemperantia eandem tristitiam fugit: quod suo etiam modo faciunt incontinentia & molliudo.

6 VERVM Vt id Iululentius exponat, & observat, quod sæpe alias docet in hoc Opere, varias esse corporis delectationes. Quædam enim sunt necessariae, vt illæ quæ capiuntur generatim ex cibo: aliz autem non necessariz, quæ solum ex cibo delicatiori aut exquisitiori habentur. Insuper & in ipsis voluptatibus quæ necessariae sunt, ait esse definitam aliquam mensuram; intra quam sint necessariae: quoniam cibum, etiam communem, accipere vitra quàm par sit ad vitam corporis tuendam, & in proportione debitâ conservandam, non censetur quid necessarium aut permitlum, sed exuperans, & visuperio dignum. Eâ verò distinctione statuta, pronunciat, illum verè & propriè intemperantem esse, qui sequitur exquisitas delicatiorisvè corporis voluptates, & fugit dolores seu tristitias oppositas. insuper & illum qui in communibus delectationibus, quamvis ex genere suo necessarijs, vt in cibo & potu frequenti, querit quod nimium sive exuperans est, ex fine solius voluptatis. Neque enim aliud propositum habet intemperans in omnibus operationibus vniuscuius generis assignari delectationem afferentibus, quàm vt in ijs voluptatem querat ex animi consilio electioneq;e. Vnde infert Arist. intemperatos homines esse propemodum insanabiles; & qui difficile penitentia corrigi possint; quoniam in eo proposito querendæ voluptatis penè immobiles hærent, & in voluptate ipsâ non inveniunt amaritudinem aliquam penitentiz, quâ ad mellorem frugem revocentur.

7 EXINDE Igitur colligis oportunitum discrimen inter intemperatium, incontinentem, & mollem. Intemperans enim ex animi consilio electioneq; delectationes sequitur, & ex earum amore tristitias ad dolores fugit. Incontines verò id ipsum sequitur, non ex animi consilio, sed ex impetu perturbationis ad voluptatem inclinante. Mollis denique est, qui vincit se sibi à tristitia & dolore exiguo, ob desiderium voluptatis. Quare demum omnes prædicti habitus conveniunt in materia, quæ communis est omnibus: & continentur intra voluptates ad gustum & tactum spectantes. Conveniunt quoque in eo, quod Temperantia, Continentia, & Constantia, vincunt cupiditates earum voluptatum: intemperantia autem, incontinentia, & molliudo, vincuntur ab ijs. Differunt autem prout iam supra explicatum est.

8 SED Differentia hæc illorum plenitudo innotescet, præpositâ vniuscuiusque definitione ad mentem Aristotelis, eaque in concreto tradita; quoniam sic melius explicatur. Itaque definiendus modus est temperatus

& intemperatus: continens & incontinens: constans & mollis. Temperatus est qui servat mediocritatem in voluptatibus vitæ necessarijs ad gustum & tactum spectantibus, respiciunt non necessarias, & satis resistit doloribus, quibus allicitur ad nimias & illicitas voluptates eiusmodi. Intemperatus è contrâ est, qui ex animi consilio & electione eadem voluptates sequitur, & fugit omnes tristitias, quibus impediri posset à voluptate atsequendâ. Continens est, qui non vincitur a vehementi cupiditate earum delectationum, sed resistit, nec abduci se patitur. Incontines est, qui facile ceditis: cuiuslibet cupiditati gustus aut rerum venerearum, quamvis ea levis sit: vt qui turpis ac deformis fœminæ amore ducitur. Constans est qui non cedit magis doloribus & tristitijs, sed forti atque immoto animo se habet circa eas omnes, vt famem, sitim, calorem, frig, orbitatem, bonorum iacturam, exilium, & alias ingentes calamitates: neque ijs trahi se patitur ad incommensas voluptates gulae aut venenis. Mollis denique est qui doloribus exiguis, & tristitijs levioris notæ vincitur, ideoque voluptatibus cedit. Quæ definitiones, seu potius descriptiones, maxime notandæ sunt: quoniam ex ijs attentius consideratis plures difficultates satis implexæ præoccupantur.

9 CIRCA Secundam partem comparat eisdem habitus quod ad probitatem & improbitatem vniuscuiusque. Ac primò quidem querit de intemperato, & incontinente, quisnam eorum deterior sit. Pronunciat autem, intemperatum peiorem esse, quam incontinentem: idque serè sic probat: Quisquis levi cupiditate allectus succumbit & turpiter agit, peior est, quàm qui virgenci cupiditate, & impotenti perturbatione ductus. At intemperatus levi cupiditate allectus succumbit & turpiter agit: incontinens verò non, nisi vehementi cupiditate, & impotenti perturbatione ductus. Ergo intemperatus peior est, quàm incontinens. Vnde & peior habetur qui ex qualibet levi occasione alium percussit, quàm qui ex gravissimo impetu ira: & peior quisquis ex præelectione, sive habitu vitioso, facile ducitur ad operandum malum, quàm qui ex passione aut turbatione aliqua: quoniam in priori operatio est magis voluntaria, quàm in posteriori. Patet verò intemperatum spectare ad primum ex ijs generibus: incontinentem autem ad secundum. Intemperatus ergo deterior est, quàm incontinens.

10 DEINDE Comparat continentem cum constante, & deinde incontinentem cum molli. Ac circa primum probat continentem esse constantem meliorem: Quia melior est, per se loquendo, qui vincit, quàm qui solus non vincitur: sicuti melius est bonum, quàm carentia sola mali. At continens est qui

vincit voluptatum cupiditatem: constans verò, qui non vincitur à doloribus & tristitijs. Ergo melior est per se loquendo, continens, quam constans. Quò ad secundum verò docet, mollem esse peiorem incontinentem. Probaturque: Quia peior est ille qui leuiori aduersario, siue cupiditati succumbit, quàm qui cedit maiori & fortiori. At mollis leuiori aduersario, seu cupiditati succumbit, quàm incontinentem. Nimirum, vt Alpasius observat, mollis est, qui sinit se vinei à leuissimis doloribus & tristitijs, quibus nec incontinentem quidem cederet. Ergo mollis peior est, quàm incontinentem. Quare mollis ab Arist. dicitur *συμπαρ*, id est, *aelicatus*, à verbo *σπαρᾶν*, quod significat delicate vitam agere. Vnde & *σπαρᾶτος*, *delicatus*, siue *tener*. De molli igitur, seu delicato, docere esse eum, qui omnem fugit tristitiam ex quolibet levi labore provenientem: exemplumque affert in eo, qui turbulentè incedens viâ pertrahit vestes fluxas & desuantes per lurum, ne leuissimam molestiam subeat in ijs attollendis. quo defectu notatus fuit in pueritiâ Iulius Cæsar, quoniam malè præcinctus incedebat. Addit deinde, delicatos esse similes miserè laborantibus: quoniam superueniente gravi labore ingentem afflictionem sentiunt præ alijs: sicut qui fluxis vestibus cœnum collegit, vt minimam molestiam vitaret, postea maiori cum labore cogitur eas purgare atque eluere.

11 VT Autem tacitam obiectionem præoccupet, admonendum putat, non omnem hominem qui voluptatibus vincitur, esse incontinentem; neque omnem illum, qui doloribus superatur, esse mollem. Si enim voluptates aut dolores ingentes sint, & nimium proinde alliciant, aut deteriant; qui ab ijs superatur, neque incontinens erit, neque mollis. Quod hac ferè ratione demonstrat. Nemo incontinentens aut mollis, veniâ dignus est. At qui vincitur ab vrgentissimâ cupiditate, aut acerbissimo dolore, veniâ dignus est. Ergo qui vincitur ab vrgentissimâ cupiditate, aut acerbissimo dolore, non est incontinentens, neque mollis. Consequentia est in tertio modo secundæ figuræ. Maior constat: quia neque in incontinentem, neque in mollem est illa excusationis ratio, aut commiserationis: eum à levi inimico vincantur, cui facile resistere possent. Minorem verò probat Arist. triplicè exemplo: PRÆMVM est Philoctetes apud Theodætum, Postea Tragæicum, & ipsius Arist. auditorum: in cuius Tragædiâ quâdam Philoctetes à viperâ scus lephero morsu, & post maximam dolorem tolerantiam exclamans, dixisse fertur: *Κίχνη τὸν ἐμὸν χεῖρα. Abscindite meam manum.* Quod ita refert Alpasius, & confirmat Sophocles in Tragædiâ illâ, quæ *Philoctetes* inscribitur, & Homerus multo antea accingit

rat Iliad. β. et denique Cicero 2. Tuscul. QQ. commemorat illis verbis: *Aspice Philoctetem, cui concedendum est gementi.* Ergo qui acerbissimo dolore victus tandem prorumpit, & cedit dolori, dignus est veniâ.

12 SECVNDVM Exemplum affert ex Carcino, Puerâ item Tragico, & Agrigentino: qui, dum fabulam meditaretur, à serpente idus interijt, vt Suidas testatur. Is ergo in Tragædiâ, quam Alopem inscribit, fabulatur Alopem ipsam deprehensam à Cereyone patre suo vierum ferentem. Cumque pater ipse sciscitaretur ab eâ quisnam fuisset eius turpiudinis auctor, & deprehenderet fuisse Neprunum, statim in miserò euilans prorupit, & eo dolore correptus fuit, vt vitam acerbissimam duceret. Sanè in tantâ doloris causâ, inquit Arist. Cereyon veniâ & commiserationem dignus fuit, longeque à mollium condicione positus. Hi enim, vel leuissimis doloribus cedunt, & impatienter se habent in ijs, quibus communiè cæteri hominum resistunt: ideoque nullam condonationem mereant. Philoctetes autem & Cereyon non, nisi acerbissimo & insolito dolore commoti, in clamores prorupit: ideoque veniâ digni habiti sunt.

13 TERTIVM Exemplum petit ab ijs, qui diu multumque reprimētis risum, nec iam potentes amplius illum cohibere, tandem repente totum effundunt, & solvuntur, in cachinnum. Ita Arist. olim Xenophano accidisse inquit, & exempla ferè obvia sunt. Ac que admodum veniâ dignus est qui diu fortiterque cohibuit risum, quamvis postea immodicè se iocostare victus in cachinnum prorumpat: etiam condonationem aliquam mereatur, seu excusationem videtur habere, qui aut impotentè perturbatione, aut dolore nimium acerbato motus, cedit tandem, & vinci se sinit à cupiditate. Ergo is, neque incontinentens, neque mollis est.

14 SICVT Autem non omnes qui cedunt cupiditati aut dolori, sunt incontinentes aut molles; nisi, ubi cupiditas nimium vrgens est, aut dolor maximè acerbus; ita etiam addit, neque omnes eos qui communibus & vrgentibus cupiditatibus ac doloribus cedunt, seque vinci ab ijs patiuntur, esse incontinentes & molles. Aliqui enim sunt, qui incontinentibus & mollibus accenseri non debent, quoniam eiusmodi cupiditatibus, doloribusque se superari sinunt, propter solum generis vitium aut morbum. Quibusdam enim accidit ex complexione hereditariâ humorum, aut ex naturâ totius gentis, civitatis, provinciae, vt vel leuibus delectationibus tristitijsque repugnare aut prevalere facile nequeant. vt fieri videtur in filijs Principum, Regumque, molliter educatis, & observat Arist. live in Regibus Scytharum, vt Florentini & Parisienses codices habent:

sive in Regibus Persarum; vt *Aspasius* quondam legit, & *Lambinus*, alijque legendum putant. Et merito quidem: quoniam *Scythæ* apud *Historicos* nusquam molles, sed barbari & immites audiunt: Persarum vero Reges, quamvis initio severissimi fuissent, postea labente imperio, & soluta disciplina, in lusus & delicias abierunt, vt plures tradunt, & observat *Polinæus* lib. 4. *Stragtagematum*. Quamvis *Giphanius* id de *Scythis* accipiat, & probare conatur ex *Herodoto* lib. 1.

15 SIMILES *Scytharum*, sive *Persarum* Regibus fuere, & forte molliores, *Sybaritæ*: de quibus *Athenæus* lib. 12. testatur ita delicatos exiisse, vt omnes opifices, in quorum officinis strepitus aliquis edi posset, vt fabros, textores, aliosque eiusmodi, imò & gallos gallinaceos, ex vrbe depulerint, ne somnum interrumbarent. *Smindydes*, eiusdem civitatis Princeps, teste eodem *Athenæo*, ac *Seneca*, vsq; adeo mollis & delicatus fuit, vt videns quemdam forte terram fodientem, & rastrum aliud elevantem, conquestus fuerit propterea de idu capitis, & dolore lateris, hominemque coegerit ab eo exercitio cessare. Sæpe etiam conquestus dicitur, bilem sibi concitatum, & stomachum, quod rosarum folijs complicatis incubuisset. Omnes eos legit *Arist.* molles quidem fatetur, nisi forte id acceperint ab origine, parentum hæreditario vitio, aut gentis, vel civitatis peculiari complexione. Tunc enim non tam vitium est, quam defectus naturæ, & imbecillitas.

16 PRÆTEREA Et ad mollium atque incontinentium numero excludit morbosos, qui propterea ægrè ferunt molestias & dolores, atque ab ijs se superari patiuntur: quales sunt apoplectici, & podagræ laborantes, quibus omnis motus est admodum molestus. Ijs accenset feminas, quæ propter debilitatem & imperfectionem sexus delicatiores sunt ad ferendos dolores. Quare ij omnes non sunt dicendi simpliciter molles; incontinentesve; sed solum relatè, sive comparatione factâ ad alios similis conditionis aut sexus. Si enim aliquis est Regum filijs, aut morbosus, aut feminis, non sustineat eos dolores; quos perfectior communitur cæteri filij Regum, aut morbosus, aut feminæ; is, comparatione cum ijs factâ, merito censetur mollis, aut incontinens; quamvis cum adiectione, ex genere, aut morbo, aut sexu. Similiter & molles cum adiectione dicendos existimat iocosos, propter similitudinem quandam: quamvis eos intemperantes appellet *Cicero* lib. 1. *Offic.* Verùm præstat eos molles dicere: quoniam iocositatis est nimia propensio ad remissionem seu relaxationem animi in ludis sive iocis positam, vt hoc loco ait *Arist.* & iam docuerat lib. 4. cap. 8. ubi plura de hoc. Cùm ergo nimia remissio,

sive relaxatio animi, sit valde affinis molitudini; consequens est; vt qui plus iusto indulgent iocis, similitudine quadam molles dicantur. Propriè tamen molles non sunt, cùm iocositas non veretur in voluptatibus gustus & tactus; in quibus solis potestas est molliudo, sicut & incontinentia, & incontinentia; atque habitus ijs contrarij, vt sæpe dictum est.

17 CIRCA Tertiam partem dividit incontinentiam bipartitò: vt quædam sit temeraria, effrænis, & præcepta infirma, seu imbecilla. Prior est propria illorum, qui statim ac cupiditate imperium aliquem sentiunt, absque vllâ deliberatione consiliove, ducuntur ab ipsâ cupiditate, & veluti in præcepta feruntur. Posterior ijs competit, qui ingruente cupiditatis illicite consilium capiunt, deliberantque, an ipsi parendum sit, an potius contrariendum: atque in eâ pugna rationis & voluptatis positi, licet sæpe vincant, sæpius tamen vincuntur. quod potius infirmitatis, quàm temeritatis est. Quare prius illud incontinentiæ genus est minus voluntarium, ratione vrgentioris causæ; ac proinde excusatione dignius. Cæterùm, hoc posterius, minus frequentem lapsum asserit. Qui enim deliberant & consilium capiunt, vincere possunt & solent cupiditatem, quamvis sæpe ab eâ vincantur: quæ sanè est imbecillitas humana. Ideoque vitæ ad præscriptum honestatis instituentæ plurimum prodest, vt quis secum consulari deliberetque, quid in qualibet occasione facere oporteat, aut quomodo ea fugienda seu declinanda sit; quod sanè tutius est. Is enim facit, vt *Arist.* loquitur, non aliter ac ij, qui cùm seipos titillaverint, postea ab alijs titillati non commoverint. Qui autem absque consilio suo deliberatione vllâ se gerunt, longè fragiliores sunt, quoniam absque vllò rationis fræno in præcepta rapiuntur, & reiciunt à se rationis ductum, quo possent à voluptatibus cohiberi.

18 HVIVS Generis esse ait plerumque homines acutos, & melancholicos. Acutorum appellatio eos intelligit, qui acutâ bile præditi sunt & cholericæ vulgò dicuntur. Ijenim celeriter huc atque illud commoveri solent, ideoque non expectare consilium & deliberationem ad operandum. Melancholicis quoque id incontinentiæ præcipitum genus tribuit: quoniam ijs propter excessum atque bilis accidenti vehementissimi motus, tanquam amentibus & furiosis; vt idem *Arist.* observat *problem.* 30. sect. 1. Malè autem *Gallenus* docet, incontinentes præcipites esse deteriores, quàm imbecillos, & consilium capientes: cùm nihil eiusmodi doceat hoc loco *Arist.* quin & palam oppositum tradat cap. sequenti. Vide ibi num. 5. Prodest illustrandæ doctrinæ traditæ illud *Livij* 22. *Omnia non properant sine certa ius sunt; festinatio im.*
pro.

provida est & curata. Et lib. 13. Nihil magni discriminis consilij tam inimicum, quam celeritas. Denique illud Herodoti lib. 3. præ oculis habere oportet: ἀνὴρ ἄνθρωπος ἢ ἄνθρωπος ἢ ἄνθρωπος

et, &c. Vir ea ratione fiet optimus, si in deliberando quidem cunctetur, & prætimeat quicquid potest contingere: in agendo autem confidat.

CAPVT OCTAVVM.

Discrimen incontinentis ab intemperato.

AT Vero intemperantem quidem non poenitet, vt est dictum. In electione nanque persistit. Incontingens autem facilis est omnis ad poenitentiam: quo circa non ita res sese habet, vt dubitavimus: sed ille quidem incurabilis, hic autem est curabilis. Vitium enim morbis est hisce persimile, aquæ intercuti, inquam, & tibi: incontinentia verò morbo comitiali. Etenim illud continua, hæc non continentia est improbitas. Atque omnino diversum est genus incontinentiæ, atque vitij. Vitium enim later, incontinentia verò non later. Horum autem ipsorum ij, qui ante rationem ducuntur, meliores ijs sunt, qui rationem quidem habent, non autem persistunt in ea. A minore nanque perturbatione vincuntur, & non absque deliberatione, vt illi. Incontingens enim similis est ijs, qui citò fiunt ebrij, & paucò vino, & pauciore, quàm plerique. Patet igitur, incontinentiam, vitium non esse, nisi aliqua ex parte fortasse. Nam hæc quidem est præter electionem, illud autem cum electione. In actionibus tamen est similitudo, vt Demodocus in Milesios dixit. Milesij nanque insipientes quidem non sunt, ea tamen faciunt, quæ agunt insipientes. Et incontinentes iniusti quidem non sunt, iniuriam tamen faciunt. Cùm autem alter sit talis, vt non ex eo quia est ipsi persuasum, exuperantes corporis voluptates, præterque rationem rectam sequatur, illi quidem dissuaderi facile, huic autem haud facile potest. Principium enim ipsum, virtus quidem conservat, vitium verò corrumpit. Id autem gratia cuius, principium est in actibus, perinde vt suppositiones ipsæ in mathematicis. Neque igitur ibi docendorum principiorum est ratio, nec hic. Sed virtus aut naturalis, aut assuetudine parata, causa est opinandi circa principium rectè. Talis igitur homo temperans est: at contrarius est intemperans. Est autem quidam alius ob perturbationem à recta ratione discedens, quem perturbatio, vt non agat quidem vt recta ratio iubet, superat: vt sic autem talis, vt ipsi sit persuasum,

opor-

oportere persequi voluptates liberè, tales non vincit. Atque hic est incontinentis, qui quidem intemperante melior est. Nec est autem absolute pravus. conservatur enim id in ipso, quod est optimum, principium, inquam, ipsum. Alius autem est huic contrarius, qui persistit, & non ob perturbationem à ratione discedit. Ex his igitur patet, hunc quidem studiosum, illum autem improbum habitum esse.

SUMMA ET EXPLANATIO CAPITIS OCTAVI.

Intemperatum malis deteriorum esse incontinentem. Quo differant & conveniant inter se intemperantia & incontinentia.

VE MADMODUM Superiori capite instituta fuit comparatio inter continentem & constantem, propter quandam virtutisque similitudinem: ita & nunc comparantur incontinentis atque

intemperatus, quoniam valde sibi affines videntur. Dividitur autem caput in duas partes. Prior illarum decernitur, intemperatum esse peiorem incontinentem. Posteriori parte traditur multiplex similitudo & dissimilitudo inter incontinentiam & intemperantiam.

2 CIRCA Priorem partem pronuntiat, intemperatum esse peiorem incontinentem. Idque quatuor rationibus probat, quarumvis subobicure & breviter pertractatis, pro more suo. PRIMA sub hac formula proponi potest. Quicumque in a peccat, ut non facile peccare possit, peior est illo, qui ita peccat, ut facile possit peccare. At intemperatus ita peccat, ut non facile peccare valeat: incontinentis autem ita, ut facile possit peccare. Ergo intemperatus peior est, quam incontinentes. Maior patet: nam qui ita peccat, ut vix praestet locum remedio, peior est, quam qui ita delinquit, ut remedio locum praestet. Minor autem suadetur ex constitutis precedentis capite. Intemperatus enim peccat ex animi consilio, electioneque, & in ea permanet secundum habitum: quo ipso excludit à se dolorem seu poenitentiam malefacti. Incontinentis vero solum peccat instante cupiditate ac perturbatione: quae postmodum refrigerante facile potest cognoscere suum errorem, & displicere sibi in illo. Ergo prior longe difficilius poenitere potest, quam posterior.

3 SECUNDA Ratio, & veluti confirmatio precedentis est, quod instituta comparatione inter duo mala, illud sit deterius, quod diuturnius: sicuti & inter bona melius illud habetur, quod magis durabile est. Atqui intemperantia est malum diuturnius, quam incontinentia. Ergo instituta inter utramque comparatione, intemperantia deterius est. Assumptio, sive minor syllogismi, suadetur ab Aristotele similitudine morborum corporis. Intemperantia

enim est habitus, seu vitiositas quaedam natura sua stabilis & perpetua, instar tabis, aut hydropi: quae, ubi senel corpus humanum possederint, immobiliter haerent, & vique ad sepulchrum commutantur. Incontinentia autem est vitiositas non continua, sed interrupta, & similis epilepsiae, seu morbo comitiali, qui modò abit, modò revertitur. Nimirum, intemperantia est vitiositas per modum habitus, atque aded permanens instar eorum morborum, qui vulgo habituales dicuntur: incontinentia autem potius se habet instar dispositionis, quae facile fluit, seu accedit, & recedit. Ergo intemperantia est malum diuturnius, quam incontinentia.

4 TERTIA. Omne malum occultum & latens, peius est quam apertum & manifestum. At intemperantia est malum occultum & latens: incontinentia autem malum est apertum & manifestum. Ergo intemperantia peior est, quam incontinentia. Maior vide ut per se nota: & suadetur insuper: quia malum quod periculosius est, & difficilius vitari potest, proculdubio deterius est malo illo, quod minus periculum affert, & vitari potest facilius. At malum occultum est periculosius, & vitari difficilius, quam apertum & manifestum, ut palam est. Minor autem probatur, quia intemperatus habet iudicium corruptum, ac proinde non attendit, nec considerat malitiam operis quod agit. Unde pravitas operis occulta quoddammodo est, & quae decipit sub speciebus voluptatis forma. Incontinentes vero antequam turpiter agant, deliberat secum, & consultat an exequatur opus, quia iocundum est; an ab eo se contineat, quia malum est. Ergo intemperantiae malum est occultum, incontinentiae vero apertum & manifestum.

5 QUARTA. Quicumque vincitur à minori cupiditate, & leviore commotione, peior est illo, qui superatur à graviore, & vehementiori. At intemperatus vincitur à minori cupiditate, & leviore commotione: incontinentis vero à graviore & vehementiore. Ergo intemperatus peior est incontinentem. Maior patet: nam

ad persuasionem eiusmodi, inquit Aristor. quoniam solum ex perturbatione peccavit. Intemperatus autem corruptum habet iudicium, & perversum propositum, adhuc in genere, circa prosequendas corporis voluptates: quia licet speculative & velut in abstracto iudicet eas pravas esse & contrarias rationi; practice tamen iudicat & decernit, etiam in genere, esse amplectendas, quasi res ipsa vitales eient, & honeste. Operatur enim ex pravo habitu, qui ad omnem pravam operationem inclinat intra materiam suam, & ex pratico iudicio perverso. Sic videtur exponi debere sensum Arist. circa Intemperatum: quoniam alioqui oporteret dicere, iudicium ipsius, etiam speculative, esse corruptum circa voluptates turpes, existimareque eas esse honestas, & amore dignas. Quod certe non iudicat Intemperatus, nisi infidelis, sit: imò non solum infidelis, sed atheus, & destitutus lumine naturalis rationis. De quo latè in *Disput. Ethicis*.

10 HINC Differentiam alteram vtriusque colligit: quod, nimirum, sanabilis sit incontinentis, & ad poenitentiam idoneus: Intemperatus vero non item, sed longè difficilior. Quisquis enim errat in rerum agendarum principijs, valde difficulter corrigi, seu sanari potest: secus vero ille qui rectum de principijs iudicium habet. Quod probat similitudine petita ex disciplinis Mathematicis: in quibus si fortè quis circa principia certa explorataque errore patiatur, vix corrigi potest: facile autem, si rectum de principijs iudicium habens, committat erratum aliquod in singulari. At Intemperatus habet corruptum iudicium circa principium operandi: nimirum, circa finem agendorum, qui in rebus moralibus habet rationem principij. Iudicat enim in genere, & practice saltem, quiescendum sibi esse in voluptatibus, ac si eient ultimus finis, seu felicitas ipsius. Incontingens autem retinet, in habitu saltem, rectum de fine iudicium, & ad illud identidem redit, sedato impetu perturbationis. Ergo Intemperatus multò insanabilior est, quam Incontingens.

11 ADDIT Deinde coniecturas aliquot, ut Incontingens existimetur sanabilis, & idoneus ad poenitentiam errati animo concipiendam. Prima earum, quæ iam paulò antè indicata fuit, sub hac formulâ instaurari am-

plius potest. Quisquis de fine universè & habitualiter saltem rectum iudicium habet, quamvis semel aut iterum contra rationem operetur ex impotenti perturbatione, sanari corrigique potest. Cum enim cessante causa, cesset effectus, languescente perturbationis imperiò, qui fuit causa eius pravi operis, ipsum quoque operans sanari & corrigi poterit. At Incontingens de fine universè, & habitualiter saltem, rectum iudicium habet. Scit enim, in habitu saltem, & sæpe practice considerat, finem, sive bonum honestum non esse finem in voluptatibus gustus & tactus. Ergo quamvis semel aut iterum contra rationem operetur ex impotenti perturbatione, sanari corrigique potest.

12 DENIQUE Ratione aliâ demonstrat, quod ab initio tradiderat, Incontingentem minus malum esse, quam Intemperatum. Facta comparatione inter duos male agentes, minus malus est qui retinet in se quod optimum censetur in homine, & quasi origo ceterorum bonorum, quam qui illud non retinet. At dum Incontingens & Intemperatus male agunt, Incontingens retinet in se quod optimum censetur in homine, & quasi origo ceterorum bonorum; nimirum, rectum iudicium de fine, quod est veluti origo rectorum operationum: Intemperatus autem illud non retinet, nisi perversum aut corruptum. Ergo facta comparatione Incontingens minus malus est, quam Intemperatus.

13 DE Contingente autem nihil addendum arbitrar, quoniam ex dictis circa Incontingentem ipsi contrarium dignosci potest, quid de illo cõsendum sit. Perspicuum enim est ex his esse, Contingentiam esse probum habitum, Incontingentiam autem pravum. Habitu, inquam, solum inchoatum, & imperfectum: quoniam, ut sæpe aliàs moneri nec Contingentia in bono, nec Incontingentia in malo radices figit, aut stabiliter producit in operatione, ut oporteret ad rationem habitus perfecti: sed per intervalla solum, modò resistenti cupiditati homine, modò cedente, in bonum aut malum inclinat. quod potius ad naturam dispositionis, quam habitus, videtur spectare.

VIDE D. *Thomam* 2. 2. *quest.* 155. 1

art. 4. & q. 156. art. 4. *aliquæ illius Interpretes.*

(1)

CAPVT NONVM.

De continentis, & pertinacis convenientia, & differentia.

QVÆRENDVM Est autem, vtrum is sit incontinens, qui quavis in ratione, electionevè perstat, an is, qui in recta persistit. Et vtrum is sit incontinens, qui nō permanet in quavis electione, rationevè, an is, qui non persistit in ratione falsa, & electione non recta: quemadmodum antea dubitavimus. An per accidens quidem in quavis, per se autem in ratione vera, rectaque electione alter perstat, alter non perstat? Nam si quispiam hoc ob hoc expetit, aut sequitur, per se quidem hoc expetit, aut sequitur, per accidens autem, ipsum prius. At quod est per se, id simpliciter esse dicimus. Quare fit, vt aliquo quidem modo quavis in opinione, absolutè autem in vera alter persistat, alter non persistat. Sunt autem quidam in opinione persistentes, quos pertinaces appellant: hi non nisi cum difficultate dimoveri à sua sententia possunt. Et simile quidem qui habent cum continente, sicut & prodigus cum liberali, & audax cum confidente. Sunt autem in multis ab illo diversi: continens enim non mutat sententiam ob perturbationem, atque cupiditatem. Nam cum acciderit, facilem sese offert recta persuadenti. Illi verò non à ratione mutantur: nam cupiditates cupiunt, atque à voluptatibus plerique ducuntur. Sunt autem ij pertinaces, qui suæ sententiæ: & qui sunt indocti, ac rustici. Atque suæ sententiæ homines, ob voluptatem, atque dolorem sunt pertinaces. Gaudent enim vincentes, si non è sua sententia dissuasio vlla dimoveantur: & dolent, si sua sint irrita vt decreta. Quare potius sunt incontinenti, quàm continenti, similes. Sunt etiam qui non ob incontinentiam in sententia non persistunt, vt Neoptolemus apud Sophoclem in Philoctete: quanquam ob voluptatem nō persistit, sed honestatem. Erat enim honestum illi, vera loqui: ab Ulyssè autem fuerat illi persuasum mentiri. Etenim non omnis, qui propter voluptatem quippiam agit, intemperans est, aut pravus, aut incontinens: sed qui agit ob turpem. Cum autem sit & quidam talis, vt minus, quàm oporteat, corporis gaudeat voluptatibus, non persistens in ratione: inter hunc, & incontinentem, medius ipse continens collocatur. Incontinens enim non persistit in ratione: quia magis, quàm oportet, voluptatibus delectatur. Hic verò non permanet, quia minus, quàm oportet, eisdem gaudet. At continens perstat, & ob neutrum sententiam

mu-

mutat. Oportet autem, si continentia sit studiosum, habitus hos utroque contrarios improbos esse, quemadmodum & videntur. Sed quia per paucis alter hominibus inest, raroque ad modum fit temperantia, soli contrarium intemperantiae esse videtur, sicut & continentia soli incontinentiae adversari putatur. At vero cum ob similitudinem multa dicantur, factum est ut temperans per similitudinem continens dicatur. Continens enim talis est, ut nihil praeter rationem ob voluptatem corporis agat: & temperans etiam talis est. Sed ille quidem habet pravas cupiditates, hic autem non habet. Et hic quidem est talis, ut non delectetur praeter rationem: ille vero talis, ut delectetur quidem, sed non ducatur. Similes etiam sunt incontinentens, & intemperans, qui quidem diversi sunt: uterque enim corporis sequitur voluptates: sed alter & oportere putat, alter non putat.

SUMMA ET EXPLANATIO CAPITIS NONI.

Quibus inter se conveniant ac differant continens, & pertinax. Quomodo oportet de seere opinione, nempe sibi suscipere. Continentiam porro, quamvis proprie virtus non sit, nisi assensum esse, & studere moderatam.

COPVS Aristot. hoc loco est ostendere, in quibus conveniant & differant continens ac pertinax: Dividitur caput in tres partes. In prima traditur continens per se quidem in recta ratione consistit, & permanere contra velle incontinentem, in secunda dicitur pertinax nec nec opinionem sibi suscipiam deponere, nec pati sibi quiddam in oppositum persuadatur habere tamen aliquid convenientiae: ubi mille, plus autem incontinentie: Vbi & praeteribitur rectus modus deponendi opinionem semel susceptam. In tertia demum alteritur, continentiam suam quoque medium habere iustae virtutis, quamvis proprie virtus non sit.

2. CIRCA Primam partem inquiri in iudicio, verum sit incontinentis ille, qui in quacunque opinione & electione permanet, sive recta sit, sive erronea, sive turpis, seu honesta, sive vera, seu falsa: verum vero sit incontinentis, qui omnem prorsus opinionem electionemque deponit & mutat, recta sive erroneam, turpem aut honestam, veram aut falsam. Respondet vero huic quaestioni, solita illa distinctio: iuxta quam dicuntur quaedam esse aut fieri per se, quaedam autem per accidens, aut ex eventu: id est, aut sponte plene & proprie, aut secundum quid, & improprid. Priori modo se habere inquit illud, quod sui gratia expetitur, & cuius gratia expetuntur alia. Posteriori aurem, quod solum gratia alterius expetitur. Exemplum commune est

in sanitate, quae per se quaeritur: & in medicina, aegritudo, quae per se idem expetuntur, nimirum ratione & gratia salutis. EA vero distinctione praestata, docet, continentem per se esse in opinione veram, & electione rectam, atque in iis, constantem permanere per accidens tamen in opinione falsa, & electione prava esse. Si enim quis putaret, non esse turpe scurrere, vel putale videtur. Adhibet Demea, assueti in ea opinione persisteret, per se quidem persisteret, in opinione vera, & in falsa solum per accidens, vel hoc loco exponunt Gualterus, & Jayellus: quoniam capitulum ipsius, sic dicit, non est, adhaerere ipsi opinioni, sed vere: quomodo modum qui est, fel, quod proprie colitur, sicut iudicium, sicut mat mel, atque ad hoc dulce, gullip, per se quae est mel, & fel solum per accidens.

4. CONTRA. Autem incontinentens, per se in opinione vera, non persistit, sed deiecit, ab ea, dum deserit illud rectum iudicium, quo, castissimabat, non esse turpiter operandum. Vagetur enim perurbatione solum accedit, ad voluptatem, ab eaque se rapi sicut in singulari, quamvis paulo antea recte in universum iudicaret, omnia turpem delectatione esse fugienda. Fieri autem potest, ut idem incontinentens sit, in vera recta sententia per accidens, & ab ea discedat, quod agit incontinenter. Potest enim, per accidens evenire, ut incontinentens opinioe falsae sit imbutus, qui existimat verae: & tamen eam opere ipso deserat, quando incontinenter agit. Iunc enim per se

illa enim voluptas est honesta, & longe alia ab ea, propter quam homo improbus, aut intemperans, aut incontinens, quandoq; opinione mutat. Hæc enim delectatio turpis est: ideoque & variatio sententiæ vituperio digna habetur, dum ex pravo sine concipitur.

9. CIRCA Tertiam partem docet, Continentiæ suam mediocritatem esse, sicut & Temperantiæ: atque adeo etiam in hoc alteram alteri similem videri, sicut & incontinentiam & intemperantiamque. Porro Continentiam esse suam in mediocritate, sic ferè probat. Vbiq; que est nimium & parum, sive exuperantia & defectus vituperabilis, ibidem quoque mediocritas laudabilis intercedat, necesse est. At in materia Continentiæ, nimirum, in voluptatibus gustus & tactus, est nimium & parum, sive exuperantia & defectus vituperabilis. Ergo in materia Continentiæ mediocritas laudabilis est. Maior patet ex ijs, que lib. 2. 3. 4. constituta sunt circa Virtutum mediocritatem, tum in genere, tum & in specie. Minor autem suadetur: Quia sicut fieri potest, soletque passim, ut quis non peccet in recto iudicio & proposito, nimium indulgeat ijs corporis voluptatibus, ex impetu perturbationis, idque, incontinens sit, & peccans per excessum: ita etiam potest accidere, ut quis habeat rectum iudiciu[m] circa delectationem eiusmodi moderate capientis, adhaec ex perturbatione aliqua illas reijciat, & accipere nolit quando oporteret accipere, licque peccet per defectum. Quamvis enim rarus sit eius conditionis homo, & propeo carat nomine, solumq; dicitur ab Arist. *asmodoros, vacuus sensu*, ut lib. 3. cap. 1. vidimus; tamen id absolute fieri potest, ut homo eiusmodi inveniatur. Ergo in materia Continentiæ, seu in voluptatibus gustus, & tactus, est nimium est parum, sive exuperantia & defectus vituperabilis.

10. ADDIT, Continentiam non esse incompabilem cum Temperantia, quamvis ab ea differat: quia utraque est bona qualitas animi inellians ad eum honestum: & nihil bonum contrariatur alteri bono, nec incompabile cum eo est. Addit insuper, eam esse similitudinem cum continens cum temperato; & incontinentiam cum intemperato, ut sæpe continens dicitur temperans, & incontinens appelleretur intemperans. Veru[m] licet similes sint, dissimilitudine etiam habent: quia continens quodlibet habet cupiditates bene subactas: ideoq; ab ijs fortiter impetu[m] oppugnatq; quamvis tandem prævaleat & vincat. Temperans autem subiectas & debellatas habet cupiditates, perturbationisque, ideoq; ab ijs nullâ aut exigua oppugnatione subie. Insuper & est instructus eo Virtutis habitu, ut non delectetur præter rationem in voluptatibus corporis, sed delectationem capiat in mediocritate, seu moderatione illarum.

Continens autem à suo illo qualicumq; habitu, solum habet ut non vincatur à cupidinibus. Addit denique, incontinens ab intemperato eodem nomine differre, quod ille prior retinet iudiciu[m] rectum circa voluptates corporis mediocritati adversantes, tamquam fugiendas & turpes, quamvis perturbationis impetu videns interdum turpiter operetur. Intemperatus vero ratione habitus vitiosus habet corruptum iudiciu[m], & animum obfirmatum in querendis voluptatibus corporis extra moderationem, ipsique permanenter eligendis. Vbi an tribuat intemperato errorem speculativum circa voluptates in genere, sicut & incontinenti circa delectationem turpem in singulari, iam insinuavimus cap. præced. num. 9. & apparebit ex Disputationibus Ethicis in hunc lib. 7.

11. PLACET. Verò in summam redigere cum Giphanio & Galutio que hæcenus totò ferè libro dicta sunt circa differentias continentis à temperato, & incontinentis ab intemperato. Modò enim docuit Arist. continentem oppugnari perturbatorum impetu, quo tamen caret temperatus. Continens voluptates turpi & inconcetta delectatur, quamvis eam vincat; temperatus autem, ne delectationem quidem sentiat: ut cap. 2. ita cum fuit. Unde & colligitur, Continentiam esse imperfectam Virtutem, seu propriè non habere rationem: Virtutis: quod tamen competit Temperantiæ. Loquendo autem de differentiis intemperati ab incontinente, prior ille corruptum habet iudiciu[m], quo voluptates absque discrimine sequendas arbitratur, & sibi persequatur habet; posterior vero neque ita arbitratur, nec persequatur habet sibi: ut traditum est, tam hoc capit, quam tertio & octavo. Intemperans est cum præterit, seu prædectione, & consilio deliberato: incontinens autem non habet antecedentem delectionem, sive præteritum; sed solum perturbationis impetum, à quo vincatur. Prior illa in assensuione voluptatum ita se exercet, ut de ijs iam obtentis, imò & transactis, lætissimè capiat: ideoque penitentia locum non tribuit. Posterior è contra: ex parte voluptatibus amaritudinem, & omni entiam colligit. Rursus incontinentia melior est, seu non ita mala, ac intemperantia: ideoque illa sanari facillius potest; hæc autem difficilius: ut constat ex cap. 7. 8. 9. Vbi & traditum fuit, intemperantiam esse quoddammodo immutabilem, quoniam obtinet ratione habitus vitiosus incontinentiam vero facile mobilem & sanam esse, quoniam ex causa instabili procedit, que est impetus perturbationis, nec tam ratione habitus obtinetque dispositio: nec tam viri per se fecti, quam inchoati, quod præterea cap. 9. vidimus. Rursus, intemperantia est orbata principio recte agendi, nimirum, modo rationis iudicio, quod corruptum: incontinentia vero non est

est eo principio destituta: cum rectum iudicium conservet incorruptum: vt *sup. 6. & 8.* probatum est.

12 DENIQUE Notandum est discrimen Temperantiæ à Continentiâ ex Plutarcho *libello de morali Virtute*: ubi docet, Temperantiâ habere coniunctam rationem, quæ dominetur perturbationibus, vltro, sive absque

Contradictione obtemperantibus: Continentiâ verò sociam habere rationem, dominantem quidem eidem perturbationibus; sed tamen contradicentibus, veluti equis indomitis; quibus continendis in officio, seu mediocritate, opus sit chamo & freno. Quam ipsam vtriusque distinctionem *suprà Num. 10. factis ex Arist.* indicavimus.

CAPVT DECIMVM.

Quòd Prudentia & incontinentia simul in eodem non sint.

QUI neque fieri potest vt idem sit prudens, atque incontinentens simul. Est enim demonstratum, prudentem simul, & more studiosum eundem esse. Præterea, non solum ex eo quia scit prudens est, sed ex eo etiam quia idoneus est ad agendum. At incontinentens non est idoneus ad agendum: habilem autem nihil prohibet esse incontinentem. Quapropter & interdum nonnulli prudentes esse videntur, atque incontinententes, quia differt habitus à prudentiâ eo modo, quem *suprà* diximus: & sunt ratione quidem propinqua, electione verò diversa. Nec incontinentens sese habet vt is, qui scit, ac contemplatur, sed vt is, qui dormit, aut est vinolentus: & sponte sua quidem agit, scit enim quodam modo, & quid, & cuius gratia facit. Malignus tamen non est: electio nanque est bona. Quare semimalignus est, & non iniustus: non est enim insidiator. Nam ipsorum alter quidem non persistit in his, quæ statuit consultando. Biliosus autem atra bili, nec ad consultandum omnino est aptus. Et similis est igitur incontinentens civitati, quæ decernat quidem omnia, quæ sunt agenda, & leges habeat bonas, sed non vtatur: vt Anaxandrides facetè dixit:

Vrbs consultabat, leges quæ negligit almas:

malignus autem civitati, quæ legibus quidem vtatur, sed pravis. Est autem continentia, atque incontinentia circa id, quod multitudinis exuperat habitum. Alter enim magis, alter minùs persistit, quàm plurimi possunt. Faciliùs autem ea curari potest incontinentia, qua biliosi atra bili incontinententer agunt, quàm eorum, qui deliberant quidem, sed non persistunt. Et ij faciliùs curari possunt, qui per assuetudinem, quàm ij qui natura incontinentes sunt. Est enim faciliùs consuetudinem, quàm naturam, mutare. Ideo enim & consuetudinē mutare difficile est, quia *similis est naturæ, quem admodum & Euenus poeta dixit:*

Vfus

Vfus, longus mos est, ac meditatio crebra:
Hunc tandem assero naturam mortalibus esse.

Quid igitur continentia sit, & incontinentia, & quid constantia, mollitiaque, & quomodo inter sese habeant habitus hi, iam diximus.

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS DECIMI.

An possit quis simul prudens esse, & incontinens? Nullum incontinentem ex consilio incontinenter agere: ideoque sanari posse eo defectu laborantem, praesertim ubi peccat precipitantes, seu ex abrupto.

VONIAM Incontinentia, de qua haecenus toto fere libro disceptatum est, videtur nihil aliud esse, quam intemperantia quaedam inchoata; ideo quaerit Arist. verum Prudentia & incontinentia simul esse non possint, quemadmodum lib. 6. cap. 12. & 13. quaesivit, verum Prudentia & intemperantia simul esse possint. Dividitur autem caput in duas partes. Priore illarum docet, esse prudentem & incontinentem simul, ex aliquo capite componi posse: aliunde tamen ita differre & contrariari inter se, ut idem homo simul prudens & incontinens esse non possit. Posteriore vero parte tradit, nullum incontinentem ex consilio incontinenter agere: ideoque omnem incontinentem esse sanabilem, sive correctionis e capite: praecipue autem illum, qui precipitantes & temere agit, ante omnem deliberationem.

2 **CIRCA** Priorem partem dirimit controversiam praecipuam hoc loco excitatam, & docet, eundem hominem simul prudentem & incontinentem esse non posse. Idque dupliciter probat. **PRIMO:** Quia incontinens ille est, qui à perturbationibus, affectibusque animi turbidis vincitur, & prosternitur. Atqui nullus homo prudens à perturbationibus affectibusque animi turbidis vincitur & prosternitur. Nullus igitur homo prudens, simul incontinens est. Consequentia est optima in secundo modo secunda figuræ. Major constat ex dictis totò fere hoc libro circa incontinentem, quatenus differat à continente, & ab intemperato. Minor autem probata satis est lib. 6. cap. 13. ubi ex proferro traditum fuit, hominem Prudentiæ, & qualibet aliâ Virtutis perfectæ præditum, & necessariò instructum esse debere omnibus Virtutibus propter mutam earum omnium connexionem. Hinc autem illa propositio suadet sub severiore arguendi formula. Nullus homo præditus omni Virtute, à perturbationibus, affectibusque animi turbidis, vincitur aut prosternitur. At omnis homo prudens est præditus omni Virtute;

ut eo loco probatum est. Ergo nullus homo prudens à perturbationibus, affectibusque animi turbidis prosternitur. Qui sanè syllogismus est in figurâ & modo perfectior: ac præmiarum prior evidens, posterior autem probata iam suo loco.

3 **SECUNDA** Ratio. Omnis & solus ille prudens dicitur, & est, qui non solum intelligit & scit res agendas, sed etiam idoneus est ad eas practicè præcipiendas & exequendas. Nimirum, ut eodem lib. 6. cap. 8. dictum fuit, tres Prudentiæ partes sunt, deliberativa, critica, & aëtuosa, quæ modò præcipit, modò executiva dicitur. Quare vir prudens aliquis sit, non satis est, ut partem deliberativam habeat, quæ sciat inquirere media idonea fini allequendo; nec præterea criticam, quæ de eisdem medijs optimè iudicat, & discernat, quænam magis aut minus opportuna sint, nisi præterea habeat partem aëtuosam, quæ dicitur præcipitrix, aut executrix: cum parum referat nosse quæ fieri debent, nisi ea executioni mandentur. Itaque in summâ, omnis vir prudens rectè deliberat, iudicat, & simul exequitur res agendas. At nullus incontinens rectè deliberat, iudicat, & exequitur res agendas: imò male illas exequitur, cum turpiter operetur, & contra præscriptum rationis. Nullus ergo incontinens, simul prudens est.

4 **ADDIT** Verò, ex dictis eodem lib. 6. esse quosdam nullatenus probos viros, seu omni solida Virtute vacuos, qui prudentiæ apparent, exterum verè proprièque prudentes non sunt, sed *diviti*, id est, solertes & sagaces, sicut ve industrij ingeniosique; atque adeò natura bene dispositi ad Prudentiam comparandam. Ergo fieri potest, ut aliqui prudentes videantur, & tamen verè proprièque prudentes non sint. Unde & similiter fieri potest, ut aliqui omni solida Virtute carentes, & interdum turbidis affectionibus victi, quales sunt incontinentes, videantur quidem prudentes, sive propriè tam *diviti*, solertiam, sive ob aliam causam; & tamen verè proprièque prudentes non sint. Nimirum, veræ & propria Prudentiæ

non est posita in illa sagacitate naturali, quæ sæpe cum pravis moribus, & fordida vitiorum colluvie componitur: sed in solertia illa, quæ consilio ac multiplici rerum experimento comparatur, semperque in honestum contendit finem, per idonea media, & rationi consentanea. Quam differentiam sagacis hominis à verè prudente se tradidisse monet Arist. eo loco.

5 NEQUE Inde tamen existimari vult, perinde differre prudentem ab incontinentente, ac ibidem dictum fuit, prudentem differre à vitioso. Quippe incontinentens minùs differt à prudente, quàm vitiosus. Quod ferè sic probat. Ille minùs à prudente differt, qui magis cù illo convenit, sive maiorem cum eo similitudinem habet. Atqui incontinentens magis cum prudente convenit, seu maiorem cum eo similitudinem habet, quàm vitiosus. Ergo incontinentens, minùs quàm vitiosus, differt à prudente. Minor, in quà solà est dissidium, probatur. Incontinentens enim convenit cum prudente, quatenus uterque rationem habet rectam. Incontinentens quippe, sicut & prudens, rectè ac verè iudicat, nihil improbè faciendum esse; nulli voluptati illicitæ & turpi indulgendum esse: quamvis aliunde differant in eo, quòd vir prudens, quoniam sedatas habet perturbationes, nullà earum impellitur ad operandum turpiter, & eligendum in singulari, quòd in genere iudicaverat pravum: incontinentens verò perturbationum impetu trahitur ad eligendum & operandum in singulari, quod paulò antè censuraverat malum, & sugendum. At vitiosus utroque ex capite differt à prudente, atque in nullo eorum convenit. Non enim solum turpiter operatur, sicut & incontinentens: sed præterea etiam corruptum habet iudicium, quo censet, saltem practicè, vivendum esse secundum voluptatem. Ergo incontinentens magis cum prudente convenit, seu maiorem cum eo similitudinem habet, quàm vitiosus.

6 HINC Colligit, incontinentem non esse simpliciter malum, & vitiosum: sed solum semipravum, semivitosumque: & probat hæc pene ratione. Quisquis pravus & vitiosus simpliciter est, non solum habet perversum appetitum, sed etiam iudicium corruptum. Ergo qui solum habet perversum appetitum, iudicium tamen servat incorruptum, is non est pravus, seu vitiosus simpliciter, sed ex parte solum. At incontinentens est eiusmodi: quamvis enim impetu perturbationis eo trahatur, ut appetat turpiter, sequaturque illicitas voluptates; adhuc retinet iudicium incorruptum: ut sæpe dictum fuit superioribus. Ergo incontinentens non est simpliciter pravus, seu vitiosus; sed ex parte solum. Nimirum, ex duobus ijs, quæ ad plenam vitiositatem exiguntur, alterum dumtaxat habet: ideoque solum **semipravus, & semivitosus est. CONFIRMAT.**

Arist. quia si incontinentens esset simpliciter iniustus, ageret certè per insidias, qualiter ij omnes, qui iniustitiam norantur. At incontinentens non agit per insidias, sed palam. Habet enim rationis iudicium rectum, secundum quòd nullò dolo malo agit, & solum turpiter agit ex perturbatione animi. Ergo non est simpliciter iniustus.

7 CIRCA Secundam partem docet; nullum ex incontinentibus pravè agere ex consilio deliberationeque. Id autem ut probet, supponit ex dictis cap. 7. num. 17. incontinentens bifariam dividi. Quidam enim illorum dicuntur prævolantes, seu præcipites, & temerarij: quoniam ante consilium & deliberationem rapiuntur perturbationis impetu ad agendum incontinenter: alij autem non, nisi post consilium, deliberationemque, ex eodem impetu perturbationis turpiter agunt, quia non persistant in illo iudicio firmo, sed abducuntur illo impotenti passionis aflu ad voluptatè explèdam, ideoque infirmi, seu imbecilles dicuntur. Hoc supposito, ratio Arist. sic procedit. Omnis incontinentens, aut est præceps, aut imbecillus. At neuter eorum ex consilio & deliberatione turpiter agit. Ergo nemo incontinentens ex consilio & deliberatione turpiter agit. Minor, quæ sola probatione eget, suadetur. Præceps enim, nullum exspectat consilium, deliberationemve, sed temerè rapitur ad operandum incontinenter. Imbecillus autem, quamvis deliberet, & rationis iudicium consulat, tamen accedente perturbationis impetu, non persistit in eo iudicio consilioque. Ergo neuter eorum peccat ex consilio & deliberatione.

8 DEINDE Idipsum exponit pulcherrà similitudine civitatis, in quà deliberant quidem, & non, nisi maturo iudicio præcedente, leges ac placita formandis moribus opportunè feruntur, atque ad felicem Reipublicæ statum idonea. Ad postea nulla earumdem legum observantia est, sed summa negligentia in ijs exequendis. Quare civitas eiusmodi digna est concipio illo, quòd in Athenienses protulit Anaxandrides trimetro iambico.

ἢ πόλις ἔβληθ' ἢ νόμος ἢ ἀγ' ἡμεῖς.

Sancitæ urbi, cui nulla legum cura erat.

Fuit verò is Anaxandrides, ut est apud Athenæum, & Liliū Gyraldum Dialog. 6. Comicus Poeta celebris: cuius tamen fabularum sola exabat, quæ *Tereus* dicebatur, quòd cæcæ ipse igni tradidisset, quia non placebant. Fuisse etiam dicitur formâ pulcherrimus, staturâ procerus, bene comatus, veste purpureâ viens, & simbrijs aureis: sed a speris moribus notatus: & qui, ubi fortè ab æmulis Poetis vincebatur, garmina sua dilaceraret. Inter alia verò Dirh-

rain.

rambum scripsit, eiusque partem Athenis equo infidens recitavi: & in eo, sive forte in alio Opere, verum illum in Athenienses protulit, quasi nimium deliberarent circa condendas leges, quarum tamen nihil opere servarent. Verum eives eius verbis usque admodum indignati sunt, ut Anaxandriem in vincula coniectum pædore & fame consumerint.

9 ID Igitur convicium Aristi. opportunè adaptat Incontinentibus illis, qui post maturam deliberationem consiliumque de fugiendis voluptatibus pravis, tandem superveniente perturbationis impetu, id totum obliviscuntur, & cupiditati obediunt. Verum adhuc docet, improbum vitiosumque, ac nominatim incontinentem, longè prius se habere eiusmodi civitate quæquam nec rectas quidem leges habet, quas prætergrediar, sed iniquas, iuxta quas lupiter agat. Cùm enim vitiosus quisque, & intemperatus, corruptum habeat iudicium, non solum contra rationem operatur, sed etiam sentit, sive opinatur. Vt uti qui sibi ipsi leges pro ratione arbitrij, & solius voluptatis præscripserit, omni recta ratione perhabita.

10 **CAPUT V. De continentiæ & incontinentiæ.** Licet docuerit incontinentem esse qui a consilio & deliberatione præcedenti discedit, ut voluptatem ex impetu perturbationis sequatur, adhuc moneri non omnem illum, qui rationis limites prætergreditur, incontinentem dici debere. Quod probat à simili: Quia non dicitur continens ille, qui qualitercumque in ratione persistit, sed qui persistit in ratione huiusmodi superandis, quas plerique cupidum non vincunt. Ergo neque incontinentes ille dicendi sunt, qui vitiumque desunt in reatitudine rationis, sed ille solum qui ab eâ recedentes superantur ab ijs cupiditatibus, quas plerique hominum superant. Quem admodum ergo continentis appellatio non insignitur, qui leves & exiguas cupiditates vincit, quas alij frequenter superant, sed is dumtaxat, qui magnas, & urgentes, quibus ceteri plerumque cèdent: ita qui cedit ijs non mereatur probrosam incontinentis notam, sed ille solus, qui levibus cupiditatibus, & parum urgentibus, quibus alij committere possunt, ignavia quadam & nimia fragilitate cedit. Verum hoc intelligendum est de appellatione strictâ & maxime propria, tum continentis, tum & incontinentis. Alio, qui enim, & verè, quamvis non usque adeo presertim, continens etiam est qui persistit in ratione superandis ijs cupiditatibus, quæ non nimium, neque graviter urgent, & quas plerique superant: incontinentes vero, qui cedit urgentibus & gravibus cupiditatibus commotionibus, quibus plerique superantur. Quod ex toto fere libri progressu satis colligitur. Ceterum sicut in Virtutibus & vitijs inæquales gradus sunt, ita

etiam in Continentiâ atque incontinentiâ: & proinde Contingentiâ excellentior superat cupiditates, quas pauci superant: incontinentia autem deterior vincitur ab ijs cupiditatibus, quibus plerique prævalent.

11 **DENIQUE** Assignat differentiam illorum incontinentium, qui præcipites & temerarii sunt, atque hoc loco prævalentes melancholice dicuntur, ab ijs qui debiles & imbecilli: quod priores longe facilius sanari, sive corrigi possint, quam hi posteriores. Ratio autem, quæ id probat, non est quam Gallus proponit, petitam ex eo quod posteriores præ prioribus rationem habeant admodum, quæ facilius vitare malum possent, quam incontinentes melancholici, qui nullo modo deliberant, nec à ratione admonentur. Hinc enim potius colligitur oppositum: ut vincitur hoc illogico. Qui quis rationem habet admodum, facilius potest vitare malum, quam qui eam admodum non habet: ut idem Auctor alluvit. At incontinentes debilis rationem admodum habet: incontinentes autem melancholici non habent rationem admodum: que propositio est Gallus cum Aristi. Ergo incontinentes debilis facilius potest vitare malum, quam incontinentes melancholici. Et sanabilior ille est, qui facilius potest vitare malum. Ergo sanabilior est incontinentes debilis, quam incontinentes melancholici. Quæ sanâ consequentia est contradiçtoria, seu contraria Aristoteli, palam docentia sanabiliorum esse incontinentem melancholicum incontinentem debilem.

12 **ALIVNDE** Igitur probanda est ea Aristotelis propositio: Quia sanabilior ille est, qui comitit aliquod erratum, nulla consideratione habitâ malitiæ ipsius, quam qui eâ optime & plene perspectâ non abstinet à pravopere. Huic enim non potest occurrere ad va aliqua deformitas in opere, quam non prævidisset ante lapsum: ideoque fieri potest, ut nullâ ratione moveatur ad corrigendum illud erratum præius. Qui autem nulla consideratione habitâ malitiæ operis, illud admisit, poterit ab eo repetendo facilitè cohiberi, superveniènte cognitione malitiæ, quæ non præcessit. Ergo sanabilior ille est, qui commissit erratum, nullâ consideratione habitâ malitiæ, quam qui eâ probè perspectâ non abstinet à pravopere. At incontinentes præcepti, sive melancholici, committit erratum, nulla consideratione habitâ malitiæ operis: incontinentes autem debilis, malitiæ probè perspectâ non abstinet à pravopere. Ergo sanabilior est incontinentes præcepti, sive melancholicus, quam incontinentens debilis. Nimirum, prior ille, superveniènte iudicio rationis, & notitiâ deformitatis, quæ in opere est, poterit præsumari sufficiens modo, ne vincatur ab impetu atque debilis facit.

perueniente; & in malum impellente:

13 SIMILITER Docet, incontinentes ex consuetudine sanabiliore esse, qui incontinentes sunt per naturam, siue ex complexione humorum naturali: Quoniam prava consuetudo, quamvis non facile, simpliciter tamen deferri potest mutatione iudicij, voluntarietque, in consuetudinem oppositam. Qui autem ex naturali humorum complexione incontinentes sunt, longè difficilius sanari possunt, quia natura vix, aut ne vix quidem mutari potest. In ótota difficultas quæ est in mutanda consuetudine, exinde oritur, quod consuetudo naturam imitetur, quæ immuta-

bilis est. In quod illustrandum afferit versus duos Eueni Poetæ Elegiaci, quos ita Latine veritit Adrianus Turnebus:

*Esse mihi meditatio longa videtur, amies,
Ac tandem vim natura progressa subire.*

Et hæcenus quidem Arist. se egisse ait de Continentiâ & incontinentiâ, Constantiâ & molliudine, ac de propriâ ratione eorum habittum, ac distinctione inter se.

VIDE D. Thomam 2. 2. q. 47. art. 13. vbi querit, an prudentia inueniatur in malis, & illius Interpretes.

CAPVT VNDECIMVM.

De Voluptate.

D. Ipsum autem civilem Philosophum pertinet de voluptate contemplari, atque dolore. Hic enim architectus est finis, ad quem respicientes, vnumquodque aut malum, aut bonum simpliciter dicimus. Insuper & necessarium est de ipsis considerare. Et virtutem enim morum, & vitium, circa dolores, voluptatesque posuimus. Et felicitatem plurimi cum voluptate asserunt esse. Quibusdam igitur nulla voluptas aut per se, aut per accidens, bonum esse videtur. Non enim idem bonum esse putant, ac voluptatem. Quibusdam nonnullæ quidem bonæ, pleræque autem præuæ esse videntur. Sunt & qui tertio censent, & si omnes sunt bonæ, summum tamen bonum voluptatem esse non posse. Non bonum igitur omnino esse putatur, quia omnis voluptas, generatio est sensibilis ad naturam. Generatio verò nulla genus idem subit, quod finis: nulla enim ædificatio domus est. Præterea, vir temperans fugit ipsas voluptates, Præterea, prudens persequitur vacillatorem doloris, non id, quod afficit voluptate. Præterea, voluptates impedimento prudentiæ sunt: atque quo magis hisce quilibet gaudet, eò magis impeditur: vt in Venerea fit voluptate. Nemo nanque dum est in illa, mente quicquam perspicere potest. Præterea, ars nulla est voluptatis: & tamen omne bonum artis est opus. Insuper & pueri, & feræ ipsas voluptates sequuntur. Non esse autem omnes studiosas, existimatur: quia sunt & turpes, atque infames: & quia afferunt detrimentum. Eorum enim, quæ voluptatem efficiunt,

non-

nonnulla pariunt morbos. Ex coverò voluptas summum bonum non esse putatur, quia non est finis, sed generatio. Hæc igitur ferè sunt, quæ de voluptate dicuntur.

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS VNDECIMI.

Philosophi Moralis esse differere de Voluptate. Opiniones Veterum illam probantium, & improantium, & eorum fundamenta.

POSTquam Aristoteles egit de Virtutibus, tum perfectis, tum & inchoatis, aggreditur tractationem de Voluptate; sive, ut habetur initio huius capituli, *πῶς ἡδονῆς καὶ πόνου*. *De voluptate & dolore.* Cùm enim suprâ egerit de Continentia & incontinentia, Constantia & mollitudine, aliisque eiusmodi habitibus, qui versantur in voluptate & dolore, tanquam in propria materia; nunc ex instituto id ipsum illustrat: & exponit quot & quales circa voluptatem opiniones fuerint apud Philosophos Veteres. Et merito: quoniam ad plenam notitiam cuiuslibet habitus, necessaria est cognitio obiecti; circa quod versatur: ideoque prædictorum habituum, sicut & Temperantia atque intemperantia, tractatio exigat, ut de obiectis spirituum, consistentibus in voluptate & dolore, disseratur. Quare in explicanda voluptate impendit Arist. quidquid reliquum est huius libri, similiter & quinque priora capita libri decimi, præter ea quæ tradit in Magnis Moral. lib. 2. cap. 7. Dividitur autem caput hoc in duas partes. In prima discernit, tractationem, de voluptate ac dolore esse proprium argumentum huius Operis: idque dupliciter probat. In secunda tres Veterum opiniones recenset circa voluptatem & dolorem, præsertim verò circa voluptatem, ut bona censei debeat, aut mala; sive ex natura sua, sive ex adiuncto; atque vniuscuiusque opinionis fundamenta breviter & suo ordine profert.

2 **CIRCA** Primam partem statuit Arist. ad Civilem Philosophum spectare considerationem de voluptate ac dolore: idque probat triplici ratione. PRIMA hæc ferè est. Ad illum spectat tractatio de voluptate ac dolore, ad quem pertinet, tanquam ad architectum, considerari finem humanum. At Philosophus civilis est huiusmodi. Igitur ad ipsum spectat tractatio de voluptate ac dolore. Maior patet: Quia ad architectum attingit considerari ea, quæ conducunt ad finem consequendum, aut ab eo divertunt: voluptas autem & dolor, aut conducunt ad finem vite humanæ consequendum, aut ab eo dimovent. Minor autem non sic accipienda est, ut intelligatur

de Philosopho Civili, qui moralis non sit: nam reverà procedit de eo, qui simul & Moralis, & Civilis, seu politicus est: quoniam Moralis Disciplina continet prima elementa Doctrinæ Civilis, seu Politicæ; & ad illam sternit viam, sicuti libri Physicorum ad Philosophiam Naturalem. Quare tum hoc loco, tum & alijs, Philosophus Civilis ac Moralis pro eodem usurpatur, sicuti Physicus, & Philosophus Naturalis. De quo vide quæ diximus in Introductione cap. 5. SECUNDA ratio est. Ad eum spectat consideratio voluptatis & doloris, ad quem attingit differere de Virtutibus & vitijs; quoniam voluptas & dolor sunt materia circa quam Virtutes vitiaque versantur. At differere de Virtutibus & vitijs, attingit ad Philosophum Civilem & Moralem, sive Ethico politicum. Ergo ad eundem pertinet consideratio voluptatis ac doloris. TERTIA. Illius est agere de voluptate ac dolore, cuius est disquirere in quo sit posita felicitas vite humanæ: quoniam multi ex Philosophis illam posuerunt in voluptate & absentia dolorum. Quare *beatus*, *μακάριος* dicitur Græcè, quasi gaudens, *ἀπὸ πόνου καὶ πένου*. Cùm igitur Philosophi Ethico politici sit agere de felicitate, eiusdem quoque est differere de voluptate ac dolore. Præter ea verò quæ hoc loco, & infra lib. 10. dicuntur de Voluptate, oportet legere quiddam de illa scitè & eleganter scriperunt peculiaribus libris Marcus Tullius Cicero, Vincentius Magius, & Flaminius: ut alios omittam.

3 **CIRCA** Secundam partem refert varias Veterum opiniones circa Voluptatem & dolorem. Prima est existimantium, nullam voluptatum esse bonam, nec per se, sive ex natura sua, nec per accidens; sive ex consortio alterius boni: quin potius facere, ut bonum illud ex admitione voluptatis habeat rationem mali. Secunda eorum, qui putarunt, quamvis plures delectationum sint malæ, aliquas tamen habere rationem boni. Tertia demum existimantium, omnes quidem delectationes habere rationem boni, non tamen summi boni humani. Deinde singularum opinionum fundamenta afferit ordine suo.

4 **PRIMA** Opinio multipliciter probat, voluptatem nullatenus habere rationem

sem boni. PRIMO: Quia nulla generatio sensibilis ad naturam est bona (generatio, inquam, quidquid Giphanius repugnet, qui generat, iuxta Ciceronem, non generationem, sed ortum dicendum contendit, adversus antiquam innumerabilem Philosophorum phrasim.) At omnis voluptas est generatio sensibilis ad naturam. Nulla igitur voluptas est bona. Maior patet: Quia solus finis habet rationem boni: nulla autem generatio sensibilis ad naturam est finis, nec de genere finis, sed motio ad finem, ut edificatio ad domum. Nulla igitur generatio sensibilis ad naturam est bona. Minor vero sudetur: Quia omnis voluptas, de qua procedit questio, est morio quaedam sensibilis, sive sensu aliquo perceptibilis, ad naturam delectandam, sive repleendam, ut comestio, & potatio cum voluptate. SECVNDO probant. Omne id quod exotum est viro temperanti & sobrio, malum est omnino. At voluptas cuilibet temperanti ac sobrio viro exota est. Ergo prorsus mala est. TERTIO. Vir prudens quamvis fugiat dolores, non ideo appetit voluptatem. Ergo quia voluptas nullatenus bona est. QVARTO. Nullum bonum est impedimento prudentiae: quia nullum bonum alteri bono contrarium est, ideoque omnes Virtutes possunt esse simul. At voluptas est impedimento prudentiae: quia pervertit aut corumpit iudicium rerum agendarum, sicuti temperantia ipsi opposita illud conservat, indeque Graecae etymon trahit, ut superiori libro traditum est. Ergo nulla voluptas habet rationem boni. Quod idem confirmat Philosophus exemplo rei veteris, quae totam intellectus aciem obtenebrat: & Cicero in Catoe Maiore, dum ait: Cum homini Deus nihil praestabilius mente dedisset, huic divino muneris nihil tam inimicum est, quam voluptas. Neque enim libidine dominantem, est temperantiae locus, neque omnino in voluptatis regno potest virtus consistere. Haecenus ille. Similiter & Augustinus dum ait: Commiseri facit animum vis in gens libidinis cum ipso corpore, & vnum cum ipso quoddammodo agglutinari, &

devinatum esse in tantum, ut nihil aliud ipsi, fo momento & experimento huius tam instigati, ni flagitij cogitare homini liceat aut intendere. Quare Hippocrates eorum appetat parvam quandam epilepsiam, seu morbum quandam comitalem, ut Gellius interpretatur. QUINTO. Omne bonum est opus artis: vtpote proficiens ad rectam rationem, quam iidem Philosophi aiebant, aut esse artem, aut cum arte. At nulla voluptas est opus artis, sed appetitus tantum. Nulla igitur voluptas, habet rationem boni. SEXTO. Id quod pueri ac bestiae sequuntur, non est bonum, quia regitur solum appetitu sensitivo. At pueri & bestiae sequuntur voluptatem, ut patet. Voluptas igitur bonum non est.

SECVNDA Opinio duobus nititur, ut probet non omnes voluptates esse bonas. PRIMVM est. Eo ipso quod aliqua voluptates sint pravae, non omnes voluptates bonae sunt: alioqui dux contradictoriae propositiones essent simul verae. Atqui voluptatum aliqua sunt pravae, quae propterea merito vituperantur. Ergo non omnes voluptates sunt bonae. SECVNDVM. Nihil habens rationem boni natum est asserere detrimentum. Atqui voluptatum aliqua naturae sunt asserere detrimentum: ut patet in morbis, quos sepe afferunt. Ergo aliqua voluptatum non habent rationem boni.

TERTIA Ita probat nullam voluptatem, quamvis bona sit, habere rationem summi boni. Id enim quod nequit habere rationem finis, non potest esse summum bonum: quoniam in hoc sita est ratio finis vitae humanae. At voluptas nequit habere rationem finis. Ergo neque esse summum bonum. Probatur minor: Quia omnis voluptas est generatio quaedam: nulla autem generatio habet rationem finis, sed tantum medij ad finem. Nulla igitur voluptas rationem finis habet.

VIDE D. Thomam 1. 2. q. 31. quae est de delectatione secundum se, & illius Insuper praes.

CAPVT DVODECIMVM.

Improbatio rationum de voluptate.

ON Effici autem ob ea , quæ dicta sunt , vt voluptas bonum non sit , nec id , quod est optimum , ex hisce sanè constabit. Primum nanque cum bonum sit duplex , (est enim aliud absolute , aliud alicui bonum) & naturæ ipsæ , & habitus hæc sequentur: quare sequentur & motus , & generationes. Atque earum , quæ quàm pravæ videntur esse , quædam sunt , sed expectibiles huic: quædam nec huic , sed nonnunquam & tempore paruo: expectibiles verò non sunt: quædam neque voluptates sunt , sed videntur , quæ sunt cum dolore , & medicaminis gratia , quales sunt ægrotantium. Præterea , cum bonorum aliud sit operatio , aliud habitus , operationes , quæ naturalem constituunt habitum , per accidens afficiunt voluptate. Est igitur operatio in cupiditatibus indigentis habitus , atque naturæ. Nam & sine dolore , cupiditateque , sunt voluptates , vt operationes contemplandi , non deficiente natura. Signum autem est , quòd non eisdem gaudent homines , cum repletur , & cum est constituta natura: sed cum est constituta his , quæ simpliciter afficiunt voluptate ; cum repletur & contrarijs. Nam & acris gaudent , & amaris , quorum nihil prorsus aut natura , aut simpliciter afficit voluptate: quare nec voluptates. Nam vt ea quæ voluptatem efficiunt , inter sese distant , sic & voluptates eæ , quæ ab illis proveniunt. Atqui non necesse est , aliquid aliud esse præstabilius voluptate , vt quidam inquirunt generationis ipsius finem. Non enim generationes sunt voluptates , neque cum generatione sunt omnes , sed operationes , & finis. Nec eveniunt dum fiunt , sed cum fit usus: nec omnium est finis aliud quicquam , sed earû , quæ ducunt ad perfectionem naturæ. Quapropter & non bene sese habet , voluptatem dicere generationem esse sensibilem: sed dicendum est potiùs , operationem eius habitus esse , qui est secundum naturam , & pro hoc insensibilem , sine impedimento. Videtur autem ex eo generatio quædam esse , quia est propriè bonum. Operationem enim generationem esse existimant: est autem diversum. At verò si voluptates esse pravæ ex eo censent , quia nonnullæ rerum afferentium voluptatem morbos efficiunt , idem & in salubribus rebus censebunt.

Non-

Nonnullæ nanque obsunt pecuniariæ rei: hoc igitur modo pravæ sunt ambæ. At non sunt ob id ipsum pravæ: nam obest interdum ad sanitatem, & contemplatio. Impedit autem neque prudentiam, neque habitum vllum voluptas ea, quæ ab vnoquoque prodit, sed alienæ. Nam eæ voluptates, quæ à contemplatione emergunt, & disciplina, conferunt potius ad contemplandum, atque discendum. Id præterea, quod dicitur, nullam vllius artis opus voluptatem esse, cum ratione accidit: nec enim vlla alia operatio artis est, sed potentia: quamquam & vnguentaria ars, & coquinaria, voluptatis esse videntur. Temperantem autem fugete voluptatem, & prudentem sequi vacuitatem doloris, pueros denique persequi, belluæque, afficientes res voluptate, eodem omnia modo solvuntur. Nam cum voluptatum, ut dictum est, aliæ sint absolutè bonæ, aliæ non bonæ, tales voluptates tam pueri, quam belluæ, persequuntur: & harum indolentiam prudens, quas cupiditas comitatur, & dolor, quæque corporis sunt. Hæ nanque tales sunt, & harum exuperationes, quibus intemperans, intemperans est. Quapropter has temperans fugit. Nam sunt voluptates & temperantis.

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS DVODECIMI.

Opinionum capite præcedenti recensitarum circa Voluptatis bonitatem aut malitiam, consuetatio, & solutio argumentorum, quibus illa nitentur.

N Hoc capite refelluntur rationes opinionum nuper relatarum circa voluptatem: dividiturque illud in quatuor partes. In prima earum refellitur prima opinio, docens nullam voluptatem esse bonam, nec per se, nec per accidens, & potissima eius ratio præcluditur. In secunda impugnatur ratio tertie opinionis, excludentis omnem voluptatem à ratione finis, & summi boni. In tertia rejicitur ratio secunde opinionis probantis, aliquam saltem voluptatem esse pravam. In quarta denique diluuntur cætera argumenta primæ illius opinionis, excludentis omnem voluptatem à ratione boni.

2. **CIRCA** Primam partem improbat rationes primæ opinionis; quæ asserebatur nullam delectationem, sive voluptatem, esse bonam, nec per se, nec per accidens: arguitque fere in hunc modum. Aliquæ voluptates sunt simpliciter bonæ. Quemadmodum enim se habet bonum, ita etiam natura & habitus, atque adeo & voluptates, quæ naturam & habitum consequuntur. Atqui bonorum quoddam est simpliciter bonum, quoddam non simpliciter,

sed alicui tantum. Ergo similiter natura & habitus, ac proinde & voluptates, quæ consequuntur vtrumque, erunt quædam simpliciter habentes rationem boni, quædam verò non simpliciter, sed alicui tantum. Aliquæ igitur voluptates sunt simpliciter bonæ. Illustrat Phil. hanc rationem à pari voluptatum pravarum, quarum quædam sunt simpliciter sive naturæ suæ pravæ, quædam tantum alicui & secundum quid: ac præterea voluptatum simpliciter pravarum aliquæ à nullo expetuntur, quædam verò ab aliquo: quædam item apparentes, quædam autem veræ. Cum igitur, iuxta Aureos eius opinionis, voluptates sint generationes & motiones ad naturam & habitum; quæ duos, scilicet & bonum, dicuntur simpliciter & secundum quid; consequens est, ut etiam voluptates sint bonæ vel pravæ, aut simpliciter, aut secundum quid. Ergo non omnis voluptas est prava simpliciter, sed aliqua bona, contra opinionem telaram.

3. **DEINDE** Rejicit rationem illam, quæ prædicti Philosophi probabant, nullam voluptatem esse bonam: quia, nimirum, omnis voluptas est generatio sensibilibus ad naturam; Quod ut improbet, duas asserciones statuit.

Præ-

Prima est: *Operatio constituens naturam, nō est voluptas simpliciter & per se, sed per accidens.*
 Secunda: *Operatio procedens à natura vel habitu, est voluptas simpliciter ac per se, & non per accidens.* Primam probat hoc pacto. Nulla operatio coniuncta cum dolore, est simpliciter voluptas: quia hæc simpliciter accepta, excludit omnem dolorem. At operatio constituens naturam est coniuncta cum dolore: ut patet in operatione comedendi ac bibendi, quæ constituit naturam, siue tendit ad subveniendum ipsi, cum aliquo dolore adiuncto famis ac sitis. Ergo operatio constituens naturam, non est simpliciter voluptas. Secunda assertio sic suadetur. Omnis operatio procedens à principio non deficiente, sed plenè atque optimè constituto, in rebus cognitione atque appetitu prædictis, est voluptas simpliciter & per se, non autem per accidens. Atqui operatio procedens à natura, vel habitu, est huiusmodi. Ergo est voluptas simpliciter & per se, nō autem per accidens. Maior patet: quia operatio ab eiuſmodi principio procedens, nihil impedimenti habet ex aliquo capite ut voluptuosa sit. Minor autem suadetur: Quia nomine naturæ, vel habitus, in præſenti intelligitur principium omnino connaturale operationis, ac proinde cuius operatio fit absque dolore, & est facilitas. Operatio autem à principio omnino connaturale procedens, oritur à principio non deficiente, sed plenè atque optimè constituto. Iam verò statua vitæ acseritione, rejicitur illa ratio primæ opinionis, qua alu-
 mebatur, omnem voluptatem esse generationem sensibilem ad naturam. Quamvis enim id locum habeat in voluptate operationis tendentis ad constituendam, siue reficiendam naturam indigentem, iuxta primam assertionem, non tamen in voluptate operationis procedentis à natura plenè constituta & instructa per habitum, ut in secunda conclusione ostensum est. Hæc enim voluptas non est generatio sensibilis ad naturam, sed operatio nature perfectæ: ideoque potest esse voluptas simpliciter, ac bona per se.

4 CIRCA Secundam partem, impugnat similiter rationem illam tertie opinionis, qua asserbatur, etsi omnis voluptas sit bona, nullam tamen esse summum bonum, quia summum bonum est hæc, nulla autem voluptas est finis, sed ad finem, cum sit generatio: ac proinde nulla voluptas est summum bonum. Respondit verò Aristot. probationem hanc: Quia falsò in ea assumitur, omnem voluptatem esse generationem. Quamvis enim id verum sit de voluptate quæ est operatio ad naturam fovendam, reficiendam, vel constituendam, ac proinde voluptas secundum quid, quoniam non fit sine dolore ac difficultate, falsum tamen est de voluptate quæ est operatio nature

iam perfectæ per habitum Virtutis. Hæc enim non est generatio, sed operatio perfecta, & omnem dolorem ac difficultatem excludens. Ergo ex capite generationis perperam excluditur à ratione finis, ac proinde à ratione summi boni. Unde & reprehendit Aristot. definitionem voluptatis ab ijs Philosophis traditam per hoc, ut voluptas sit *generatio sensibilis ad naturam.* Nequit enim convenire voluptati procedenti à natura plenè constituta per habitum: quoniam illa non est generatio, sed actio tantum; nec sensibilis, siue passionem sensibilem excitans, sed potius facilis & libera ab impedimento. Quare voluptas simpliciter talis, potius definitur debet: *Operatio natura iam perfecta per habitum, siue carentis impedimento.* Solum ergo habere potest locum definitio illa in voluptate secundum quid, tendente ad naturam constituendam, siue ab imperfectione extrahendam. Insuper, & consequenter, refellit eosdem Auctores, quod in definitione prædicta pro eodem acciperent generationem & operationem, quasi omnis operatio sit generatio, ac proinde operatio voluptuosa, sit generatio voluptatem asserens. Hoc enim & falso, & inconsequenter dicitur. Falsò, quia licet omnis generatio sit operatio, non tamen è converso. Voluptas enim procedens à natura iam perfecta per habitum, quamvis sit operatio, non tamen generatio, ut nuper probatum est. Inconsequenter etiam: quia si omnis operatio est generatio; ergo cum aliqua operatio sit finis ultimi, & summum bonum, aliqua generatio habebit tandem rationem summi boni & ultimi finis. quod non modò falsum est, sed & repugnans immediatè eidem opinioni. Superell igitur ut non omnis operatio sit generatio: quoniam generationi omni repugnat ratio finis, cum necessario sit ad finem; aliqua tamen operatio possit esse finis, immò & finis ultimus: illa, scilicet, quæ præsupponit naturam perfectam, & constituitur per habitum.

5 CIRCA Tertiam partem impugnat secundam Veterum opinionem, cap. præcedenti relatam, qua asserbatur, non omnem voluptatem esse bonam, sed aliquam pravam; quia aliqua est efficientia voluptatis alienans detrimentum vel morbum; & omne quod asserit detrimentum vel morbum, est pravum. Hunc verò diciturum rejicit, veluti nimium probantem, ac proinde nihil. Probat enim primo, etiam res salubres, siue sanitate corpori asserentes, esse pravas: quia interdum aliqua illarum alienant detrimentum rei pecuniariz. Probat secundo, etiam contemplationem esse pravam, quia sepe detrimentum salutis, siue mortem avertit, quoniam interdum absumit atque in cerebrum rapit spiritus illos,

qui intepdi deberent in alijs partibus corporis, ad fovendum illud. Consequens autem quod ad vitamque partem absurdum est: cum proum & in aperto sit, medicamenta salubria esse bona, & contemplationem optimam, ac prestabilissimum opus hominis. Absurdum ergo est quod in ea ratione assumitur, nempe, malum esse omne id, quod detrimentum vel morbum afferit. Non ergo recte colligitur aliquas voluptates esse malas, quoniam quædam illarum afferunt morbum, vel detrimentum.

6 CIRCA Quartam partem reuertitur ad impugnandam denuo primam illam opinionem superius reiectam, ac singillatim improbat quartam rationem, qua nitebatur: deinde & reliquas. Porro quarta illa ratio inde probabat, omnem voluptatem esse malam, quia omnis voluptas est impedimento prudentiæ; & omne quod prudentiam impedit, malum est. Hunc verò discursum rejicit Aristot. quoniam licet aliquæ voluptates sint impedimento prudentiæ, non tamen omnes: nam voluptas procedens ab operatione prudenti, nullum prudentiæ impedimentum affert, sed potius perficit illam: similiter & voluptas consequens operationem omnem consequentem ad ædum perfectæ Virtutis, non impedit habitum Virtutis ipsius, sed potius illum perficit, proindeque & ipsam prudentiam; tandemque voluptas contemplationis, & disciplinæ nihil obest, immo & plurimum profect ad contemplandum & discendum. Et ratio à priori est: Quia licet voluptas extranea atque innaturalis sit impedimento prudenti, non tamen illa que propria est & connaturalis habitui prudentiæ ac reliquarum Virtutum, quoniam per eam perficiuntur, & subiectum promptius redditur ad earum operationes. Ergo licet voluptas extranea sit mala non tamen propria; ideoque perperam assumitur, omnem voluptatem esse impedimento prudentiæ, ac proinde malam.

7 SEXTA Ratio eiusdem opinionis in eo nitebatur, quod malum sit quicquid pueri & bestię sequuntur: manifestum autem est, pueros & bestias sequi voluptatem. Hanc verò probationem enervat Philosophus recurrendo ad distinctionem superius statutam inter voluptates, quarum quædam sunt simpliciter bonæ, quædam secundum quid, vel respectu alicuius tantum. Et has quidem concedit pueris & bestiis, priores autem negat. Non enim pueri & bestię voluptatem perfectam assequuntur, quoniam illorum operationes & sensationes non procedunt à natura perfectâ, sive instructa habitu Virtutis: sed potius tendunt ad naturam perficiendam & reficiendam, idque cum dolore aliquo ex indigentia, aut difficultate orro, qui alienus est à perfectâ voluptate. Quare ad summum illa

ratio probare potest, voluptates aliquas, quales sunt puerorum & bestiarum, non esse bonas simpliciter: non tamen omnes voluptates.

8 TERTIA Ratio prædictæ opinionis ex eo procedebat, quod vir prudens non sequatur voluptates, quamvis dolores fugiat; ideoque omnes voluptates videantur male. Hanc verò difficultatem expedit Philosophus asserens, prudentem virum non sequi voluptates corporis, quoniam propriæ & simpliciter voluptates non sunt, utpote doloribus permixtæ: sed tantum sequi, sive amare indolentiam; seu absentiam illius doloris, qui procedit ex absentia talium voluptatum corporæat. Si enim eiusmodi dolorem haberet, eo ipso non esset prudens. Quare ad summum sequitur, eas voluptates non esse bonas simpliciter, sicut neque amabiles prudenti. Cum hoc tamen eohæret quod aliæ voluptates simpliciter bonæ sint, & amabiles illi, scilicet, quæ prudentis propriæ sunt ex operatione perfectæ Virtutis, quas vir prudens merito & rationabiliter amat.

9 SECUNDA Ratio eiusdem opinionis vix differt à tertia iam soluta, & solum concludit, delectationes turpes, seu rationi adversantes, esse viro sobrio & prudenti exosas: non autem illas, quæ consequuntur naturam plenè constitutam habitu Virtutis. Hæc namque amabiles & honestissimæ sunt, sicut & operationes ipsæ Virtutum, quas naturaliter consequuntur, ut passionem vel accidentia illarum. Consequuntur, inquam: quia reverà operatio virtutis perfectæ non est ipsa voluptas, sed subiectum ex quo voluptas emanat, & resultat, sicut pulchritudo ex bonâ cõplexione & compositione partium. Unde fit, ut propter connexionem hanc solius resultat, voluptas ipsa sæpe accipitur ab Arist. nomine operationis, quæ secundum perfectam Virtutem est.

10 QUINTA Denique eiusdem opinionis ratio inde sumebatur, quod omne bonum sit opus artis; ac proinde procedens à recta ratione, quæ vel est ars, vel simul cum arte: nulla autem voluptas est opus artis, quia nulla voluptas procedit à ratione: ergo nulla voluptas habet rationem boni. Huic verò argumento respondet Arist. negando maiore: quia operatio habens rationem boni non est propriè opus artis, sed potentia prædictæ habitu artis, quæ est principium efficiens operationis. Deinde, si ars est recta ratio, est utique recta ratio factibilium, & eorum quæ aguntur à nobis. Unde & negat minorem: quia voluptas est opus alicuius artis: ut patet exemplo artis coquinariæ & vnguentariæ, quæ sunt effectrices voluptatum. Nihil itaque prohibet voluptates ab arte procedere: & sanè ita contingit in artibus, seu disciplinis mathematicis, quæ ingentem voluptatem pariunt in ijs, qui

lon-

lento ac pertinaci studio illas plenè affecuti sunt. Idemque est de quibuslibet Virtutibus: quoniam, ut in initio libri secundi traditum est, non sunt opus naturæ, sed artis, scilicet, industriæ, & voluptarij exercitij: ideoque illarum actiones, voluptatè afferentes, potunt dici opus artis. Patet igitur, nullo ex argumentis primæ opinionis probari, omnem voluptatè esse malam, & à ratione boni excludendam.

II NOTANDUM Vero est circa priorè & præcipuam capituli partem Arist. revera hoc loco diliteruile ad verus Platonem, quamvis illius nomen dissimulat, ac rejicere definitionè voluptatis, quam ille tradiderat per hoc, ut sit, *involuntatis quoniam a natura generatio in naturam sensilis*, sive ut Giphanius interpretatur, *ortus ad naturam, sub sensum eadem*. Reijcit, inquit, ex eo potissimè quod plures sint voluptates, quæ tamen generationes non sunt: ut ostentum est supra n. 3. circa finè, & infra lib. 10. c. 3. & 4. vberius explicabitur. Itaque voluptatis genus Arist. non in generatione, sive ortu, sed in actione situm vult ducere. Similiter cum

Plato differentiâ voluptatis in eo constitueret ut generatio illa sit sensilis, sive sub sensum eadem, Arist. id negat, & allerit in eo sita esse, ut actio, sive operatio sit non impedita. Non enim omnis voluptas sub sensum eadem, ut patet in ea quæ percipitur ex theoreticis disciplinis, & viva veritatù contemplatione. Exinde obiter rejicitur definitio alia voluptatis à Cicer. tradita lib. 2. de Finib. ubi inquit: *Voluptas est in eadem motus, quo sensus hilaratur*. Patet enim ex dictis, id non convenire omni voluptati. Mirro aliam definitionè Stoicorum ab eodè Cicerone memoratam, & qualdam alias apud Alexandrum lib. 2. Topicor. Præferenda itaq; est Aristotelica voluptatis definitio, ut sic operatio, sive actio eius habitus, qui est secundum naturam, nullatenus impedita. Sive, ut brevius perstringit Giphanius, *actio quaedam habitus optimè affecti, non impedita*. Seu paulò aliter, *actio habitus naturæ consentaneæ, non impedita*. Cuius definitionis bonitas ex dictis facile appareat.

VIDE D. Th. 1. 2. q. 31. quæ est de delectatione, & illius Interpretès.

CAPUT DECIMUM TERTIUM.

De Voluptatum speciebus.

TQVI malum & ipsum dolorem esse, ac fugiendum, conceditur. Alius enim est simpliciter malum. Alius aliqua ex parte, ex eo quia affert impedimentum. At contrarium fugiendo, quo fugiendum quid est, atque malum, est bonum. Igitur voluptatem bonum quid esse, necesse est. Eo namque modo, quo Speusippus solvebat, non convenit solutio: ut minori maius, & æquali voluptatem, contrarium esse. Non enim sub malo voluptatem ipsam, ut speciem dixerit sub genere collocari. At verò nihil prohibet, voluptatem aliquam optimum esse, si nonnullæ voluptates sunt pravæ: quemadmodum & scientiam aliquam, si sunt nonnullæ scientiæ pravæ. Quin potius forsitan & necesse est, expetibile esse aliquam summè. Si sunt uniuscuiusque habitus operationes sine impedimento, sive omnis operatio sit felicitas, sive unius cuiuspiam ipsorum vacans impedimento: hoc autem est voluptas. Quare fit ut aliqua voluptas, ipsum sit summum bonum, etiam si forte pleræque voluptates sint simpliciter pravæ. Atque ob id ipsum felicem vitam iucundam esse omnes arbitrantur, ne autem ipsam voluptatem cum felicitate, non absque ratione. Nulla namque operatio perfecta est, si impediatur. At felicitas, operatio est perfecta. Quapropter felix indiget bonis, & corporis, & externis, ipsaque fortuna, quo non hæc impediatur. Quia au-

rem aiunt, cum, qui rota torquetur, & magnis in calamitatibus est constitutus, felicem esse, si modo sit bonus, nihil profecto dicunt, aut sua sponte, aut inviti. Quia verò felix indiget & fortuna, ideo quibusdam fortunæ prosperitas, & felicitas idem esse videtur, quod non est ita. Nam & ipsa, si exuperet, impedimentum affert, atque fortasse iure tū non est prosperitas appellanda. Definitio enim ipsius, est ad ipsam felicitatem. Illud etiam, belluas, hominesque persequi voluptatem, indicat ipsam esse quodammodo summum bonum.

Quam populi celebrant, omnino fama perire,

Nulla potest. Sed quoniam eadem natura, habitusque optimus neque est, neque videtur, nec voluptatem eandem omnes sequuntur. Voluptatem tamen omnes sequuntur, Fortasse autem & persequuntur, non eam, quam putant, neque quam dicerent, sed eandem. Omnia namque divinum quid habent natura. Sed corporis voluptates ex eo sibi nomen hoc vendicarunt, quia sæpissimè occurrunt, & omnes sunt ipsarum participes. Solas igitur has esse putant, quia solæ sunt notæ. Patet etiam, nisi voluptas, & operatio sit bonum, felicem vivere cum voluptate non posse. Cuius namque gratia ipsa est opus, si bonum non est? At simul & cum dolore ipsum vivere contingit. Dolor enim neque malum est, neque bonum, si neque voluptas. Cum iam itaque fugiet? Neque igitur studiosi ipsius vita iucunda erit, si nō sint & operationes ipsius iucundæ.

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS DECIMI TERTII.

Voluptatem esse aliquod bonum: aliquam item voluptatem esse comitem summi boni. Confutatio Speusippi oppositum asserentis. Neminem esse posse felicem sine præsidio bonorum corporis & fortuna: nec tamen idem Felicitatem esse unum atque idem cum prosperitate.

POSTQVAM Aristoteles reiecit aliorum opiniones circa voluptatē, aut certè rationes illarum, nunc pergit ad probandum voluptatem esse quid bonum, immò & aliquam voluptatem esse summum bonum humanū. Quod non est intelligendum ita vt e mente Arist. aliqua voluptas sit essentialiter seu constitutive summum bonum: hoc enim expressè negat infra lib. 10. sed eomitanter tantum, quatenus aliqua voluptas comitatur summum bonum, ex eoque naturaliter resultat: sicut cap. præcedenti diximus, voluptatem appellari operationem perfectæ Virtutis, quatenus ex ea pulsat naturaliter, & est idem subiecto cum illa, quamvis non constitutive. Hoc itaque præsupposito, in quo aliqui Auctores expatiale videntur, dividitur caput præsens in duas partes. In

prima decernit, voluptatem esse aliquod bonum, idque probat, & refutata solutione Speusippi confirmat. In secunda statuit vterius, aliquam voluptatem habere rationem Felicitatis, siue summi boni: idque probat triplici ratione, & vnica confirmatione. Interim verò corollaria aliquot infert, difficultates emergentes solvit, & quasdam aliorum opiniones obiter impugnat.

2. CIRCA Primam partem statuit præcipue, voluptatem esse aliquod bonum: idque probat hoc ferè pacto. Quidquid adversatur rei malæ & fugiendæ, est bonum. At voluptas adversatur dolori, qui est res malæ & fugienda. Ergo voluptas est aliquid bonum. Maior patet: quia malo, & fugiendo nihil aliud adversatur, nisi quod bonum est. Minor autem statim innotebit: quoniam voluptati nihil æquè contrarium, ac dolor, & dolor ab omnibus

bus malus habetur, ideoque & nemo est, cui exofus non fit. Monet verò Phil. dolorem aliū esse simpliciter malum; qualis est qui in hominibus vitiosis oritur ex absentia voluptatum: alium verò solum ex aliqua parte malū, quatenus impedit operationes perfectę Virtutis; qualis est dolor ex absentia aut obitu amici, qui non videtur simpliciter malus, sed secundū quid tantū, quatenus impedimento est nobilioribus Virtutum operationibus. Quāvisque autem dolor ex ijs duobus sit, aduersatur voluptati.

3 VIDIT Rationem hęc Speusippus, Platoni ex forore nepos, aique heres doctrinā ipfius, asserentis voluptatē, saltem corporis, esse pravam; atque ut avunculi opinionē tueretur, respondit, voluptatē adueriari quidē malo, sed tanquam extremū quoddam; ideoque nō rectē inferri voluptatem esse bonam, ex eo quōd dolor ipsi contrarius sit malus. Optime enim coheret quōd aliquid opponatur alicui bono tāquam extremū, & tamen nō propterea malum sit: ut patet in prodigalitate, quę extremē opponitur avaritię, & tamen bona non est, quāvis avaritia sibi contraria sit mala. Itaq; Speusippus, ut eam doctrinā tueretur, ponebat dolorē & voluptatem, veluti duo extrema cōtraria; & tanquam medium, vtriusque abientiam, seu indolentiam: sicut prodigalitas & avaritia extremē sibi aduersantur, & liberalitas est medium inter vtrāque. Quare sicut prodigalitas non est bona, quāvis avaritia extremē opposita sit mala; ita nec voluptas bona est, quāvis dolor, extremē ipsi oppositus, malus sit. Malo enim aduersatur, non modō id quod bonū est, sed etiam aliud malum, si habeat rationem extremi, ut voluptas relatē ad dolorem.

4 VERVM Hanc solutionem Speusippi refellit Arist. argumento ad hominem desumpto. Ipse enim fatebatur, aliquam voluptatem esse bonam in specie determinata. Ergo voluptas non est sub genere mali: nam si voluptas esset sub genere mali, omnis voluptas in specie determinata, esset mala, nullaque proinde bona. Ergo voluptas non opponitur malo doloris tanquam aliud malum extremum: quia omne malum extremē oppositum alteri malo, debet esse sub genere mali, ut patet in prodigalitate. Restat igitur, ut voluptas opponatur malo doloris, non tanquam extremum, sed tanquam medium: ac proinde quōd si dolor est malus, voluptas bona sit. Habent enim se voluptas & dolor sicuti egritudo & sanitas, inter quas nullum datur medium, iuxta Philosophos; quamvis Medicū illud assignare conentur in corpore neutro, id est, nec sano, nec ægro. Non autem se habent, ut prodigalitas & avaritia, inter quas mediat liberalitas; neque ut timiditas & audacia, quibus media interiacet Fortitudo; ne-

que ut album & nigrum, quorum intermedij sunt colores alij: sed tanquam continentia & incontinentia, iustitia & iniustitia, alijque habitus eiusmodi, quorum si vnus est malus, alter necessariō sit bonus. Et quemadmodū hoc non obstanti accedere potest, ut quis, saltē adu (ut vulgo in Scholis loquimur) atque in exercitio nec sit continens nec incontinens, nec iustus nec iniustus; ac proinde nec adu bonus nec malus, quāvis habitu debeat esse alterū & duobus ita etiam licet voluptas, dolorque absque vllō medio opponantur, tanquā bonum & malū, fieri potest ut quis adu & in exercitio nec sentiat voluptatē, nec dolorem, sed sit in statu indolentię, seu abientię vtriusque affectus. Verū quociescumque senserit dolorem, ille debet esse malus: ac proinde voluptas ipsi contraria, necessariō erit bona.

5 CIRCA Secundam partē statuit, aliquā voluptatem esse summū bonum, & felicitatem ipsam: scilicet, comitanter, ut supra observatum est, & per modū accidentis cuiusdam resultantis ex operatione secundū perfectā virtutē, in qua consistit essentialiter summū bonū ac felicitas hominis. Assertū verò, probat dupliciter. *Primō*. Eo ipso quōd voluptas procedat ab habitu perfectę operatiōe, aliqua voluptas erit summū bonum humanū. At voluptas procedit ab habitu perfectę operante. Ergo aliqua voluptas erit summū bonum humanū. Consequentia patet, & minor similiter: quia voluptas procedit ab habitu operante cū facilitate, & absque vllō impedimēto. Ergo ab habitu perfectę operante. Maior autē suadetur: Quia habitū perfectę operantiū est aliqua coordinatio, ita ut vnus sit perfectior alio, & aliquis illorū perfectissimus omnium. Ergo aliqua voluptas, scilicet, procedēs ab eiusmodi habitu perfectissimo, & perfectissimē operante, erit voluptas perfectissima, ac proinde summa, ideoq; & summū hominis bonū. Quippe sicut voluptas habet rationē boni, ut supra probatum est; ita etiā summa voluptas rationē summi boni. *Secundō* probat id assertū à signo, quia homines existimāt summū bonum, siue felicitatē, illam vitā, quę est omnino iucunda, seu voluptate plena: indeq; colligit, aliquā voluptatem esse summū hominis bonū, aut eū summo bono connexam. Omnis enim operatiō perfectā caret impedimēto. At felicitas est operatiō perfecta. Ergo caret impedimento. Modo sic. Omnis operatiō carēs impedimento est voluptas, aut voluptatem assert. At felicitas est operatiō carēs impedimēto. Ergo felicitas est voluptas, aut voluptatem assert. Ergo eū felicitas sit summum bonum humanum, est etiam summa voluptas, aut summam voluptatem assert. Aliqua igitur voluptas est felicitas, & summum bonum humanum, quatenus, scilicet, ipsum comitatur.

6 HINC Infert corollarium quoddam: scilicet, felicem non posse consistere sine ijs bonis, quæ corporis & fortunæ censentur: idque probat ex prædictis: Quia felicitas est operatio sine impedimento. At si bona corporis & fortunæ desint, non erit operatio sine impedimento. Ergo nec felicitas. Vnde refert & refellit sententiam Stoicorum afferentium, felicitatem in sola Virtute ac probitate consistere, quamvis desint cætera bona corporis & fortunæ; immò & quis sit in tormento rotæ, ac in ira Phalaridis taurum æneum. Refellit, inquam, existimationem hanc: quia si bona corporis & fortunæ desint, & multò magis, si quis ætumnas & tormenta patiat, impedimentum subit ad operandum, ex defectu instrumentorum, quibus indiget ad operationem. Ergo quamquam Virtutes in animo habeat, nõ tamen est felix: quia felicitas consistit in operatione absque impedimento. Quare Auctores prædicti, si ve ipse sua, si ve invitati, fateri debent, in ijs grumnis corporis, ac bonorum fortunæ indigentia, neminem felicem esse posse. Vnde paradoxon censetur dictum illud Stoicorum, *sapientem etiam inter tormenta beatum esse*. Ijs subscipuisse videtur Cicero lib. 3. de Finibus, dum ait: *Eorum, qui in malis non habent, ratio certe cogit, ut in omnibus tormentis conservetur vita beata*. Ac lib. 5. id declarat exemplo Attilij Reguli, ac Metelli: quorum prior propter fidelitatem erga patriam crudelissimis vexatus fuit supplicijs apud Carthaginem: posterior ex iisdem Pœnis insignem reportavit triumphum, ductis secum Romam tredecim hostium ducibus, ac centum viginti elephantis. Atque, Zenonem Stoicorum Antesignanum, si rogaretur, ut eorum felicior esset, an Metellus in triumpho, an Attilius in tormentis, arbitratum eos patres. Quin & Epicurus, alioqui voluptatum magister, ipud eundem Ciceronem 2. Tuscul. inquit: Si vratur sapiens, si crucietur, in Phalaridis tauro si erit, dicit, *Quam suave est hoc, quam vos non curo* Et de eodem! Epicuro in gravissimis vrinx doloribus posito testatur Seneca, dixisse: *Beatissimum hunc & ultimam diem ago*. Hanc itaque opinionem refellit Aristot. velut longè à vero & ratione alienam. Quod autem docet de necessitate subsidiorum fortunæ, intelligendum quidem est de felicitate civili & activa, quæ est in ordine ad alios, ijsque propterea subsidijs, seu instrumentis eger. Nam alioqui, & loquendo de felicitate speculativa, quæque inter fagos & quercus haberi potest, extra omnem humanum conviciũ, certum est non egere bonis externis, nisi paucissimis: vt lib. 1. cap. 8. dictum est.

7 INFERT Secundo, falsam esse opinionem eorum, qui existimarunt idem esse felicitatem ac prosperitatem. Id enim, quod af-

fert impedimento felicitati, non est felicitas: quia nihil potest esse impedimento sibi ipsi. At prosperitas, si immodica sit, alicui impedimentum felicitatis. Ergo prosperitas, saltem si immodica sit, non est idem ac felicitas. Maior cum consequentia patet. Minor probatur. Omne instrumentum, ad aliquod consequendum, vel efficiendum, si immodicum, si ve excedens sit, impedimento est: vt patet in instrumentis artis cuiuslibet. At prosperitas, scilicet, bonorum externorum, est quoddam instrumentum ad felicitatem consequendam, vt patet. Ergo prosperitas, si immodica, si ve excedens sit, impedimento est felicitati consequendæ.

8 CONFIRMAT Philosophus superior illud alicuius hac ratione. Id quod omnia animalia exoptant, & votis persequuntur, est quocummodo summũ bonum. Atqui voluptatem omnia animalia, si ve homines, si ve bestię, exoptant, & in votis habent. Voluptas igitur quocummodo est summũ bonum. Minor experimento patet. Maiorem probat testimonio illo Hesiodi accipientis:

*Θύμῳ δ' ὄ τ' ἵ γὰρ πέμψων ἀσάλευτα, ἢ
τινάλαλ*

Παλλὸν θημιθεύων.

Nec vero, in totum transiscit fama per orbem,

Quam populi multi celebrant.

Quo spectat aureum illud Plinij in Panegyrico: *Singuli & decipere, & decipi possunt: nemini omnes, neminem omnes fefellerunt*. Omnes autem populi, gentesque, felicitatem in eo sitam censent, quod generatim appetunt, atque in votis habent. Ergo, ne omnium existimatio vana sit in illo ipso sita est felicitas.

9 VERUM Difficultas statim occurrit circa hanc doctrinam: Quia licet pueri & bestię sequantur voluptates, non tamẽ illas quæ simpliciter voluptates sunt, & ad animũ spectant, sed eas tantum, quæ alicui solum, & secundum quid voluptates censentur, atque ad corpus attinent. Ergo voluptas ab ijs expetita non est summũ bonum vilo pacto: quoniam voluptas tummi boni comes, est simpliciter voluptas, non ad corpus spectans, sed ad animã. Respondet idem Phil. huic obiectioni, ex optima solum natura, & optimo habitu, proficisci optimã operationem, in qua consistit felicitas & summum bonum hominis. Cũ autem pueri & bestię non constant optima natura, & optimo habitu, consequens est vt nequeant elicere optimã operationem, ideoque nec habere nec solidam felicitatem, & summũ bonũ, quod sit tale simpliciter. Tantum itaque atque possunt illi felicitatem, illudque bonũ, quo maius aliud contemni nequeunt, & quod relatè ad illos summum appellari potest, in corporis voluptate consistens, quamvis absolute nec summum bonum sit, nec felicitas, nec voluptas simpliciter.

Hoc

Hec autem sufficit ut ratio illa in confirmationem adducta sit efficax: Quia omnia animalia, siue irrationalia, siue ratione videntia, appetunt voluptatem, veluti felicitatem suam: irrationalia quidem voluptatem corporis, rationalia vero animi. Ergo quia aliqua voluptas pertinet ad felicitatem, siue ad summum bonum, qualecumque sit illud, quod a sequei possunt creature rationales, aut irrationales. Verum quidem est, voluptatum nomen communiter accipi solere de ijs tantum que corporis sunt, & sibi rapuerunt nomen, veluti magis nota: ideoque executione digni sunt Philosophi illi, qui supra cap. 11. dixerunt, voluptates omnes esse pravas, quoniam videatur locuti de corporeis voluptatibus, iuxta communem acceptionem. Hoc enim sensu videtur locutus Seneca, eiusdem opinionis præcipuus sectator, dum ait Epist. 93. *Voluptas bonum præoris est.* Similiter & de Vita Beata cap. 7. ubi hanc voluptatis & virtutis antithesim instituit: *Quid dissimilia, imò diversa componitis? Altum quiddam est Virtus, excelsum, & regale, invictum, insatiabile: voluptas, humile, servile, imbecillum, caducum, cuius status ac domicilium fornices & popina sunt. Virtutem in templo invenies, in foro, in curia, pro muris stantem pulcherrimam, coloratam, callosas habentem manus: voluptatem latitantem apertius, ac tenebris captantem circa balnea & sudatoria, ac loca adilem mentientia, mollem, enervem, mero atque unguento inadentem, pallidam, aut fucatam, & medicamentis pollentem.* At hoc non prohibet, quin & animi voluptates sunt, multo maiores, ac melioris notæ, quam quæ proinde aliqua esse possit optima, ac summum bonum. Quare & idem Seneca aliquas eiusmodi voluptates probat laudatque. Nam Epist. 2. & lib. 2. de Benef. cap. 22. ait: *Lussa causa letitia effusum amicum videre: iussori fecisse.* Et Epist. 23. *De tuo gaude. Quid est hoc de tuo? Te ipso, & optima tui parte.* Expressis adhuc Epist. 4. illa

voluptas est, quæ percipitur ex contemplatione virtutis, ab omni labe pura, & splendida. Quasi diceret; ceteras que ad corpus spectant, non esse voluptates, quamvis ita appellentur: illam autem dici merito esseque voluptatem. Denique tota Epist. 60. est de vera voluptate & vero gaudio. Vbi plane emollit rigidam illam opinionem, que omnes unversæ voluptates improbat, & proferibit.

10 VLTIMO Probat idem assertum, scilicet, aliquam voluptatem habere rationem boni, ac proinde voluptatem optimam, siue summam, in summo bono ac felicitate inveniri. Probat verò ab inconvenienti, siue absurdo: idque dupliciter. PRIMO. Si voluptas non sit bonum, felix non vivet cum voluptate, ac proinde nec cum iucunditate. Consequens est absurdum. Ergo & illud ex quo sequitur. Absurditas consequentis facile constat, cum ipsa felicitatis notio statim præsterat vitam voluptuosam ac iucundam. Sequela autem probatur: quia felicitas solam importat affluentiam perfectam bonorum; non vero eorum, quæ bona non sunt. Ergo si voluptas non est bonum; felix non vivet cum voluptate, ac proinde nec cum iucunditate. SECUNDO. Si voluptas non est bonum, felix vivet, aut vivere poterit cum dolore. quod absurdum esse, nemo non videt. Sequela probatur. Si enim voluptas non est bonum, nec dolor erit aliquod malum: quippe contrarium eadem ratio est. At felix vivit, aut vivere potest cum eo, quod non est malum. Ergo aut vivit, aut vivere poterit cum dolore. Cum igitur hæc duo illata sint absurda, consequens est, ut voluptas sit bonum, & aliqua voluptas optimum, siue summum bonum, quod est hominis felicitas. A quo loquendi modo nec rigidus Seneca discedit: siquidem Epist. 125. ait: *Tunc beatum te iudico, cum tibi ex te gaudium nascitur.*

VIDE D. Thom. 1. 2. q. 32. qua est de causa delectationis, & illius Interpretes.

CAPVT. DECIMUM QVARTVM.

De corporeis Voluptatibus.

Corporis voluptatibus considerandum est eis, qui dicunt, nonnullas voluptates appetibiles esse valde, ut honestas, sed non corporis, & in quibus intemperans ipse versatur. Cur igitur contrarij dolores sunt pravi? Malo namque bonum contrarium est. An necessariæ voluptates sic

sunt bonæ, quia & id, quod est non malum, est bonum? An usque ad aliquem terminum bonæ sunt? Habituum enim eorum, ac motuum, quorum non est melioris exuperatio, neque voluptatis est. Eorum autem, quorum est, est & voluptatis exuperatio. At bonorum corporis est exuperatio, & pravus in persequendo exuperationem, sed non necessarias voluptates, consistit. Omnes enim gaudēt quoddammodo, & epulis, & vino, & Venere, sed ut oportet. Contrā autem in ipso dolore facit. Non enim exuperationi dolor contrarius, nisi ipsi persequenti exuperationem. At enim cū non solum ipsum verum sed etiam falsi causam oporteat dicere, (hoc enim ad faciendam fidem conducit: nam cū id rationi consentaneum fuerit visum, ob quod verum esse videtur, quod non est verum, faciat ut ipsi vero magis assentiamur) dicendum est, cur corporis voluptates expetibiles videntur. Primū igitur, ex eo quia pellunt dolorem, atque ob exuperationes doloris, voluptatem exuperatam, uti medelam, & omnino voluptatem corporis persequuntur, ipsæ autem medelæ vehementes fiunt. Quapropter & ipsas sequuntur, qui tales vidētur, cū contrarium adest. Et propter hæc igitur duo, sicut dictum est, voluptas non studiosum esse videtur: quia aliæ pravæ natura sunt operationes: aut ab ortu, quemadmodum feræ: aut & ob cōsuetudinem, quales pravorum sunt hominum. Aliæ sunt medicamenta, quia sunt indigentis, & melius est habere, quàm fieri. Aliæ accidunt dum perficiuntur: per accidens igitur sunt studiosæ. Præterea, ipsas, quia sunt vehementes, ij persequuntur, qui alijs nequeunt gaudere. Ipsi itaque sitim quandam comparant: quæ cū sine quidem documento fit, nō est increpandum: cū verò cum detrimento, perpravum est. Neque enim habent alia, quibus gaudent, & nec aliud habere plerisque permolestum est ob naturam. Nam animal semper laborat, ut naturales etiam sermones testantur, videre, ac audire, dolorem inferre dicentes: sed consueti iam sumus, ut aiunt. Similiter in iuventute quidem ob incrementa, perinde disponuntur, ac vinolenti. Et iuventus ad voluptates propensior est. Biliofi autem atra bili natura semper egent medicamento, semper enim corpus ob complexionem mordetur, & semper in appetitione sunt vehementi. Voluptas autem contraria, & quævis etiam, modo sit vehemens, pellit dolorem. Et propterea intemperantes homines, pravique fiunt. Voluptates autem eæ, quæ sine dolore sunt, exuperationem non habent. Atque hæc proficiuntur ex ijs, quæ natura, & non per accidens afficiunt voluptate. Ea verò dico per accidens afficere voluptate, quæ medentur. Etenim

quia fit vt homini medeatur, eò quòd sanum permanet, aliquid agēte, ideo talia afficere voluptate videntur. At ea natura voluptate afficiunt, quæ faciunt operationem talis naturæ. Nulla autem res eadem ex eo nos semper delectat, quia non est simplex nostra natura, sed inest & aliquid aliud, quo corruptibiles sumus. Quare si quippiam agat alterum, id est alteri naturæ præter naturā. At cum æquatur, neque molestam, neque iucundum videtur quod agitur. Quòd si alicuius natura sit simplex, semper eadem operatio iucundissima erit. Idcirco Deus vna semper, simplicique gaudet voluptate. Non enim solum motionis est operatio, sed & immobilitatis: & voluptas in quiete potius, quam in motu consistit: mutatio verò omnium dulcissimum est secundum poetam, ob prauitatem quandam. Vt enim homo prauus, facile est mutabilis, sic & natura prava est ea, quæ indiget mutatione. Non est enim simplex, nec bona. Sed de continentia quidem, atque incontinentia, & de voluptate, dolore, & quid vnumquodque ipsorum est, & quonam modo alia ipsorum sunt bona, alia mala diximus. Deinceps autem de amicitia dicemus.

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS DECIMI QVARTI.

An omnes corporis voluptates sint mala: & cur, aut quò sensu sint cæteris expetibiles. Cur ea ipsa, quæ modò voluptatem afferunt, postea fastidium, aut etiam dolorem in-generent. Deo summam voluptatem esse, sed totius mutationis expertem.

CVM Philosophus capitibus præcedentibus statuit non omnem voluptatem esse malam, sed aliquam bonam, immò annexam felicitati, sive summo bono hominis; nunc iam determinatè disserit de voluptatibus corporis, dividitque hoc caput in tres partes. In prima proponit quandam rationem dubitandi pro bonitate voluptatum corporis, eamque dupliciter solvit, pluribus interim observatis. In secunda quaerit causam, cur voluptates corporis expetibiles videantur, quam animi, quamvis hæc res ipsa sint præstantiores: illamque multipliciter assignat, & illustrat. In tertia denique infert quædam corollaria circa vicissitudinem voluptatum in hominibus, quatenus natura composita præditi sint, & à Deo disident.

3 CIRCA Primam partem proponit quandam difficultatem in hunc ferè modum. Dicitum est superioribus, quasdam voluptates esse simpliciter tales, & omnino liberæ à dolore, diversasque à corporeis, quo-

nam corporeæ semper sunt dolori permittæ. Ex hoc autem colligi videtur, omnes corporis voluptates esse pravas. Ergo & dolores corporis eisdem contrarij erunt boni: siquidem malo non opponitur, nisi quod bonum est. Absurdum verò apparet dicere, dolores corporis esse bonos, cum ab omnibus odio habeantur. Ergo & absurdum est asserere, omnes corporis voluptates esse malas, vt dixisse videtur Aristot. in præcedentibus. Vnde & formulam hanc subducit Giphanius. Contrariorum alterum si est malum, alterum certè, vel est bonum, vel certè non malum. Atqui dolor, cui contraria est voluptas, est in malis. Ergo voluptas corporis non est in malis.

3 HANC Difficultatem enervat Aristot. duplici solutione. PRIMA est, voluptates illas corporis, quæ naturales, sive necessariz sunt, quales habentur ex victu moderato, non esse malas, immò & esse bonas, quatenus male non sunt: quippe in ijs est medium inter malum & bonum, vt potè necessariz in quibus nec vitium, nec virtus est.

Y₂₂

Vnde non inferitur, dolores ipsis oppositos, scilicet, necessarios, esse malos, nisi quatenus boni non sunt, & negativè tantùm. Quippe cum contrarium eadem sit ratio, vt in ipsa difficultate tangitur, sicut voluptates necessaric non sunt bonæ, nisi quatenus èarent malitiæ, sic nec necessarii dolores, ijs oppositi, mali sunt, nisi quatenus èarent bonitate. Quod autem alijs locis indicavit Aristot. voluptates corporis esse malas, accipiendum non est de naturalibus necessarijsque, sed de alijs, in quibus aliquid libertatis deformitatisque inventur, infra explicandis.

4. SECUNDA solutio est, Voluptates corporis, scilicet, resulantes ex cibo & potu, esse bonas vsque ad aliquem terminum intra fines mediocritatis. Quod vt luculentius exponat, observat habitus & motus esse in duplici differentia. Quidam enim non suscipiunt excessum meliorem, vt cõtingit in Virtutum operationibus: quidam autem excessum suscipiunt, ac proinde etiam excessum voluptatis. Nam si non suscipiant excessum, nec excessum voluptatis suscipere nata sunt. Exemplum priorum est in speculationibus & operationibus Virtutum; quæ sicut non suscipiunt excessum meliorem, sic neque excessum voluptatis; ideoque nullam pariunt voluptatem, quæ prava sit. Exemplum posteriorum est in vsu cibi & potus, quorum excessus est vituperandus, ideoque & immoderata voluptas ex eo resultans. His positis docet Aristot. voluptates corporis excedentes esse pravas, idque probat: Quia quoties excessus operationis est pravius, etiam excessus voluptatis inde confurgens pravius est. Atqui operationum corporis excessus in cibo & potu est pravius: ideoque excedentes in cibo & potu pravius appellare solemus. Ergo & voluptatis excessus inde confurgens pravius est.

5. ADDIT verò quædam alia in eiusdem doctrinæ exornationem. PRIMVM est, omnes quidem homines gaudere victu & venere; sed plerumque nimis, & irrationabiliter, quia excedunt; & excessio in ijs est vituperanda, sicuti è contrà mediocritas in cibo & potu est laudabilis, quoniam vitæ individui necessaria est. De venere autem alia videtur esse ratio, quia non est necessaria vitæ individui, aut ipsius conservationi; sed tantùm multiplicatiori, seu propagationi intra eandem speciem, vt alio loco dictum est. Quare intemperantes peccant, tum quia excedunt in vsu rerum ad corpus spectantium, tum quia non seruant mediocritatem in voluptatibus inde ortis, tum denique quia dolent si ijs immodicè non potantur. ideoque in ijs & voluptas mala est, & dolor pravius. SECUNDVM est, excessus voluptatis non esse contrarium dolorem eiusmodi, sed alium

longè dolorem, voluptati oppositum: quia dolor conceptus ex absentia voluptatum, est amor illarum, eum odio habeat ipsarum absentiam. Quibus sic statutis, respondet obiectiõni, in qua colligitur ut voluptates corporis malæ sunt, dolores fore bonos, respondet, inquam, voluptates corporis excedentes, & non necessarias, esse malas; ac proinde dolorem ijs contrarium, seu voluptatibus repugnantem, esse bonum: in quo nihil est absurdum. Non enim absurdum est, sed immò necessarium, vt si voluptas excedens prava est, dolor ipsi repugnans bonus sit. Si autem obiectio procedat de voluptatibus corporis necessarijs, & ad mediocritatis præscriptum; dicendum est, dolorem ijs repugnantem esse malum, quoniam illæ non sunt prava; & nihil inconuenit pravius esse id, quod extremo non pravo contrarium est. Idque adhuc facilius intelligitur iuxta secundam solutionem supra assignatam. Si enim, iuxta illam, voluptates necessariæ & moderatæ corporis bonæ sunt, dolor ijs contrarius erit plane malus, vitore impeditivus debiti ac necessarii boni. Quod tamen intelligendum est à Catholicis, nisi adit vergeat in oppositum sublime aliquod motivum, ex quo oporteat aliquid subtrahere corpori de voluptatibus necessarijs, ijsque contradicere: vt de sanctis viris legitur, & multo hodie exequuntur, iuxta propositum severioris vitæ. Verum hæc maceratio corporis potius conformatur Philotopliæ Christianæ, quàm Ethicæ Gentilibus nota, ac solius naturalis rationis legibus comprehensæ.

6. CIRCA Secundam partem querit rationem, cur voluptates corporis videantur magis expetibiles, quamvis pravae sint, & de factò expetantur ab hominibus magis, quàm voluptates animi, quæ bonæ sunt, & natura sua expetibiliore. Respondet verò huic interrogationi dupliciter. PRIMO, voluptates quæ expellunt dolorem sensibilem, apparere expetibiliore ijs, quæ eiuismodi dolorem non pellunt, quamvis revera expetibiliore sint. At voluptates corporis præ voluptatibus animi expellunt dolorem sensibilem, vt famis, sitis, ægreditudinis, &c. Ergo mirum non est quod voluptates corporis expetibiliore, quàm animi, appareant; quamvis revera non sint. Porro non esse reipsa expetibiliore voluptates corporis, sed solum apparenter, probat: quia quædam illarum sunt natura sua prava; ideoque nullatenus expetibiles, nisi contra rationis præscriptum: quædam necessariæ ad naturam retinendam, sive sanandam, vt voluptates vitæ necessarij, & medicinæ opportuna. Hæ autem non sunt bonæ simpliciter, sed alicui; scilicet, indigenti aut ægrotanti; nec studiose

ſe per ſe; niſi per accidens, cūm præcedant habitum & completionem naturæ. Voluptates autem animi ſunt ſimpliciter bonæ, & ſtudioſæ, cūm omnibus bonæ ſint, & præſupponant habitum, naturamque plenè conſtitutam. Ergo reſcipia meliores ſunt & expectabiliiores quibuslibet voluptatibus corporis.

7 SECUNDO reſpondet interrogationi eideꝛ, ideo corporis voluptates appetere expectabiliiores, & frequentius appeti, quia cum homines aſſiduis penè doloribus & ærumnis aſſigantur, ideoque ardentè optent ab ijs liberari, conſugiunt ſtatim ad voluptates corporis quæcumque præſentaneum & ſenſibile ſubſidium attere poſſunt. Omnes etiam ijs, quibus aſſiduis penè dolor aut deſatigatio eſt, indigent conſugio ad ſenſibilem aliquam voluptatem. At cunctis ferè hominibus aſſiduis penè dolor aut deſatigatio eſt: nam non modò ægri, ſed etiam ijs, qui ſani habentur, aſſiduo ſenſum exercitio paſſionem ſubeunt, ideoque & abſque intermiſſione vlla deſatigantur, præteritū in tactu à nimio calore aut frigore, fame aut ſiti, ſomno aut vigilia, motu aut quiete. Vnde illud commune Philoſophorum eſtatum ex Ariſtotele. *Omne agens agendo reſtatitur.* Ergo cūm perpetuas non habeant honeſtiſſimas animi voluptates, quæ paucis & cælo probatis viris in experimento ſunt, indigent conſuſione frequentè ad voluptates corporis ſenſibiles, quibus citò ac facile ſuam aſſidionem leniant, aut ex toto auferant. Idque conſtat experimento in iuuenibus præcipuè ac melancholicis. Iuvenes enim ſunt ſimiles ebrjjs propter exagitationem aſſiduam partium corporis, humorumque, qui irrequieto ac vario augmento ſui perturbant corpus: ideoque ijs conſugiunt ad ſenſibiles voluptates. Similiter & melancholici aſſiduo morſu atræ bilis nimium punguntur, & excitantur, vt in eadem voluptates eant. Hæc igitur cauſa eſt, vt voluptatum corporis, quàm animi, frequentior ſit proteſtatio, & crebrior vius.

8 CONFIRMAT Præſtantiam ſuperiùs indicatam voluptatum animi vltra voluptates corporis in re loquendo, quanquam non in ſpeciem, duplici argumento. PRIMVM eſt huiusmodi. Ille omnes voluptates, quæ non habent excelsum vituperabilem, præſtantiiores reſcipia ſunt, quàm quæ habent. At prioris generis ſunt voluptates animi, poſterioris verò voluptates corporis. Ergo voluptates animi præſtantiiores reſcipia ſunt, quàm corporis. Maior patet: quia ille omnes voluptates quæ non habent excelsum vituperabilem, ita bonæ ſunt, vt quantò magis de ijs fuerit, tantò magis de bonitate habeatur: ille autem voluptates quæ habent excelsum vituperabilem, non ita bonæ ſunt, vt

quantò magis de ijs fuerit, eo plus habeatur de bonitate. At quæcumque priori modo ſe habent, præſtantiiores ſunt ijs, quæ poſteriori modo, vt patet. Ergo illæ omnes voluptates quæ non habent excelsum vituperabilem, præſtantiiores reſcipia ſunt, quàm quæ habent. Iam minor illa præcipua iudicetur: Quia voluptates animi natura ſua ac ſimpliciter bonæ ſunt, vt iam ante conſtitutum eſt, ac proinde quanto maiores fuerint, eo plus habeat de bonitate: ideoque excelsum vituperabilem ſubire nequeunt. Voluptates verò corporis non ſunt tales natura ſua, nec ſimpliciter, ſed per accidens, & reſpectu naturæ indigentis, cui ſubveniunt. Vnde eorum excelsus eſt vituperabilis, quia tranſgreditur meas neceſſitates, ideoque potius eſt oneri, quàm ſubſidio naturæ. SECUNDOVM eſt. Voluptates provenientes à natura perfectæ & completa per habitum præſtantiiores reſcipia ſunt, quàm que tendunt ad naturam compleendam & perficiendam: vt ipſe provenientes à nobiliori principio. At prioris generis ſunt voluptates animi, vt contemplationis, & operationis perfectæ in materia Virtutum, provenientes à natura iam completa per habitum: poſterioris verò voluptates corporis, vt cibi, potus, aut medicinæ, tendentes ad naturam reſtitudinam, ſanandamv. Ergo voluptates animi præſtantiiores ſunt reſcipia, quàm corporis.

9 CIRCA Terriam partem inferre quædam corollaria ad voluptates ſpectantia. PRIMVM eſt, hominibus non ſemper idem eſſe iudicandum, ſive voluptatem aſſerens, ſed modò vnum, modo aliud. Ratio autem huius vicifſitudinis in aſſectibus oritur ex eo, quod natura humana non ſit ſimplex, ſed compoſita ex animo, & corpore; atque immortalis quidem ex priori capite, mortalis autem ex poſteriore, ideoque iubiactens aſſectibus rerum contrariarum, quarum quædam deleſtant animum, quædam corpus, etiam contra alterius partis inclinationem. Cūm verò corpus ipſum ex contrarijs quatuor elementorum qualitatibus coaleſcat, & modò in eo prævaleat frigus, modò calor, modò ſiccitas, modò humiditas, propter aſſiduam illarum pugnam; conſequens eſt, vt nec corpori eadem ſemper placeant, ſed diuerſa, iuxta varietatem eius diſpoſitionem. Si autem natura hominis ſimplex eſſet, & diſidio primarum qualitarum carens, ſicut cælum, profectò ijs mutationibus non ſubiaceret.

10 SECUNDOVM eſt, Deum ſemper vna ac ſimplici voluptate gaudere, idque ex oppoſito fundamento: quia, nihil omnino conſtat natura ſimplicis, ac totius compoſitionis experire: proindeque nulli voluptatum varietati ſubiaceat, ed vna & conſtanti voluptate gaudet. Quod ſi verò quis obijciat, om-

nem voluptatem esse aliquem motum, ac proinde repugnare Deo, quoniam ille omnino immobilis est; Respondet Arist. non omnem voluptatem esse motum, quia non omnis operatio afferens voluptatem est motio. Operatio enim naturæ perfectæ non est motio, & quæ habeat unam partem post aliam; sed est actus perfecti, & veluti quies, ac proinde tota simul. Quare ex eo quod Deus voluptatem aliquam, eamque unam & constantem, habeat, minime inferitur, motum aliquem Deo inesse. Aut certe si motus aliquis Deo est, profectò non ille, qui mutationem arguit, sed qui denotat actionem immanentem, actumve mentis & voluntatis complacentiamque iucundissimam & æternam in seipso, quam expressit idem Philosophus lib. 12. Metaph. cap. 6. & 7. ac 2. de Cælo cap. 3. illis præsertim verbis: Θεὸς δὲ ἐν ἑαυτῷ, ἀβαστασία. τὸ το δὲ ἐστὶ ἡ ἀθάνατος, ἀσθητικὴ Θεῶν ἡνικαὶ ἀιδίου ἀναρχῶν. *Dei actio immortalis. Hos autem est perpe-*

tua vita: ut necessum sit Deo motum perpetuum in esse.

11 TERTIVM est, humanis voluptatibus, eo ipso quòd humanæ sint, competere mutationem & varietatem quandam: quia hæc est imperfectio humanæ naturæ, ut mutabilis sit, ac proinde similes affectiones pariat. Verùm hæc ipsa voluptatum vicissitudo, hominibus placet, quoniam neque simplicis naturæ sunt, neque omnino perfectæ. Vnde & Poetam allegat, qui cecinit: μεταβολὴ πάντων γλυκύτατον. *mutatio omnium rerum dulcissima est.* Quibus ita discussis, Arist. tractationem suam de continentia, & incontinentia, voluptate & dolore, ac denique totum septimum librum absolvit.

VIDE D. Thom 1. 2. quæst. 31. art. 5. & 6. & quæst. 35. vbi de tristitia seu dolore, opposito delectationi, & illius

Interpretes.

* * *

LIBER OCTAVVS ETHICORVM ARISTOTELIS.

AD ILLUSTRISSIMUM ET LITTERATISSIMUM
D. D. BENEDICTVM DE TRELLES VILLAAMIL,
IACOBÆVM EQVITEM, MARCHIONEM DE TORRAL-
BA, SVPREMORVM SENATVVM IVSTITIÆ AC REGI CVBICVLI CON-
SILIARIVM, OLIM SALMANTICÆ INSIGNEM IVRIS CÆSAREI
PROFESSOREM, ET MAIORIS COLLEGII OVEIEN-
SIS TOGATVM, &c.

SVMMA LIBRI.

QVEMADMODVM Arist. præcedenti libro egit de quibusdam habitibus, sive affectionibus animi, quæ licet non habeant rationem Virtutis præsertim sumptæ, attamen exhibent quandam illius speciem, similitudinemvè, & non parùm conferunt ad Felicitatem perfectam, omnibusque numeris absolutâ: ita hoc libro differit de Amicitia, quæ, si Virtus propriè non est, certè similis est Virtuti, & cum ea connexa, nec parùm conferens præsidij, sive adiumenti in plenam & integram hominis Felicitatem. Nemo enim mortalium, quibuslibet naturæ aut fortunæ bonis instructus, se felicem existimat, si amicorùm ope aut vinculo destitutus sit. Ne ij quidem, quos amor contemplationis in solitudinem defert, possunt ea mentis tranquillitate ad diuturnum tempus perfrui, sine aliquali cæterorum mortalium cõsuetudine, amicitiaè: cum ijs vt minimum egeant ad salutem ipsam corporis, vitamque tuendam. Dico *aliquali*: quoniam Amicitiaè nomine non solùm comprehenditur illa, quæ stricta est; sed etiam quælibet humanæ vitæ necessitudo innumeris ferè modis contingens, quibus recensendis exponendisque non dubitavit Philosophus totum hunc librum, & sequentem ferè integrum destinare. Porrò liber hic potissimum impeditur circa explicandum illud genus Amicitiaè, quod est inter privatos & singulos inter se: vt cives eiusdem Republicæ, aut incolas eiusdem domus. Idque eo ordine digeritur, vt primùm agatur de illo amicitiaè genere, quod est inter æquales: deinde inter inæquales. Demum differitur de querimonijs accusationibusque, quæ sæpe excitantur inter amicos, & quolibet necessitudinis genere illigatos inter se.

CAPVT PRIMVM.

*De Amicitia.*ARISTOT. META' *Ἀιτῶνα*, &c.

OST hæc consequens est de amicitia pertractare. Est enim quædam virtus, aut est cum virtute. Res est præterea summè necessaria in vita. Nemo enim habens cætera omnia bona, sine amicis expereret vivere. Nam & locupletes, & in principatu, potestateque constituti, plurimum amicis indigere videtur. Quid enim prodest talis prosperitas beneficio sublato? quod quidè maximè fit in amicos, ac maximè commendatur. Aut quonam modo sine amicis custodiri, conservarique potest? Quo namque magis abundat, eò magis periculis subiacet. In paupertate quoque, cæterisque calamitatibus, vnicum esse confugium amici putantur. Iuuenibus etiam conferunt ad compescenda peccata: & senibus ad obsequium, atque ad eos actus perficiendos, quos ob imbecillitatem ipsi peragere nequeunt. Et ijs item, qui sunt in statu, ad actiones honestas. Etenim si duo simul eant, intelligere magis, atque agere possunt. Inesse etiam amicitia videtur natura ei, quod genuit, ad id, quod est ortum ab eo: non in hominibus solùm, sed in plurimis etiam animalibus, & ijs inter sese, quæ sunt eiusdem generis, & hominibus maximè. Quapropter amatores hominum laudamus. Cernere etiam quispiam potest & in ipsis erroribus, familiarem omnem hominem homini, atque amicum esse. Civitates etiam amicitia continet. Et legumlatores circa hanc magis, quàm circa iustitiam student. Concordia namque simile quid amicitia esse videtur. Hanc autem maximè affectant: seditionem autem, ut inimicam, maximè expellunt. Et si sint quidè amici, iustitia non est opus. Sin verò sint iusti, indigent amicitia. Et id quod maximè iustum est, ad amicitiam attinet. Non solùm autem necessarium est, sed & honestum. Laudamus enim eos, qui amant amicos, copiaque amicorum honestum esse putatur: & quidem eosdè viros bonos esse, atque amicos putant. Est autem controversia de ipsa non in mediocri. Quidam enim similitudinem quandam ipsam esse posuerunt, & similes esse amicos. Unde & similem ad similem pergere inquirunt, & monedulam ad monedulam, & similia. Quidam cõtrà singulos inter sese omnes tales inquirunt esse, & de his ipsis altiùs, naturaliusve perquirunt. Euripides quidè inquit:

Cùm est sicca tellus, ipsa certè tum imbrem amat:
 Cùm turget æther, imbre cùm cælum tumet,
 Affectat vt telluris in sinus cadat.

Heraclitus autem contrarium dicens esse conducens, & ex differrentibus pulcherrimum concentum oriri, & per discordiam omnia fieri. Sed his contraria complures alij sentiunt, & Empedocles, qui quiddam simile appetere simile dicebat. Naturales igitur dubitationes omitamus. Non enim ad hanc sunt accommodatæ consideratione. Quæ verò sunt humanæ, & ad mores, affectusque pertinet, eas consideremus. Vt sitne inter omnes homines amicitia: an impossibile est, pravos esse amicos: & vtrum vna species amicitiae sit, an plures. Qui namque vnam esse putant, quia magis est, atque minus, non sufficienti argumento ducuntur. Nam & quæ sunt diversa specie, magis sunt, atque minus. Sed de his antea diximus.

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS PRIMI.

Philosopho Morali consentaneum esse, vt de Amicitia disserat. Opinio constituentium illam in similitudine refertur, & in alium locum dirimenda remittitur.

SVMMMA Capituli totius in consista est, vt ostendatur, tractationem de Amicitia ad Philosophum Moralem spectare. Deinde quædam de Amicitia quæstiones excitantur.

2 **CIRCA** Primum ait, postquam disputatum fuit de voluptate, tractandum esse de Amicitia: idque ad Philosophum Moralem pertinere. Quod probat quinque rationibus. PRIMA sic ferè institui potest. Disserere de omni Virtute morali, & de omni illo, quod cum ea connexum est, spectat ad Philosophum Moralem. Amicitia autem, aut est Virtus moralis, aut saltem connexa cum Virtute morali. Ergo disserere de Amicitia, spectat ad Philosophum Moralem. Maior patet: Quia disserere de Felicitate, & ijs, quæ cum illa connectuntur, spectat ad Phil. Moralem: vt lib. I. ostensum est. Atqui Virtus moralis, & quicquid cum ea necessariò connectitur, est eidem Felicitati, siue summo hominis bono connexum. Ergo disserere de omni Virtute morali, & de ijs quæ necessariò connexa sunt, spectat ad Philosophum Moralem. Minor autem primi & præcipui syllogismi suadet ab Aspasio apud Eultratum in præsentem: Quia Amicitia servat quoddammodo mediocritatem rationis, siue æqualitatem, inter extrema. Versatur enim in moderando & componendo quodam animi affectu medio inter nimium amorem, & medium: quorum vtrumque habet rationem vi-

tij extremi. Insuper & Amicitia mediat inter adulationem, & aliud vitium carens proprio nomine, quod tamen ait posse rusticitatem appellari: quoniam & fugit blanda quædam quasi mendacia assentationis, & ab altero extremo nimiam asperitatem. At quidquid mediocritatem inter duo vitia servat, videtur habere rationem moralis Virtutis. Amicitia igitur habere videtur rationem moralis Virtutis. Si autem ratione hæc non probatur, esse Virtutem moralem, quæ est prior illius minoris pars; saltem evincitur pars posterior; qua asseritur, esse cum Virtute morali connexam: quia, vt observat idem Aspasius, Amicitia videtur inseparabilis iustitiæ comes: quoniam, iustar illius, quæ sit æqualitatem. & solum inter æquales esse vult. Insuper idipsum probat: quoniam vera Amicitia non, nisi in probis hominibus, & perfecta Virtute præditis, invenitur. Ergo de primo ad vltimum, vera est illa assumptio Aristot. *ἡ ἀρετὴ γὰρ ἀρετῆς τῆς ἡμετέρας ἐστὶν ἀρετῆς. aut est virtus, aut cum virtute, scilicet, connexa.*

3 **RATIO** Secunda Arist. in idem probandum est: Quia quicquid est laudabile, & humane vitæ, ac Felicitatis necessarium, spectat ad considerationem Philosophi Moralis. Amicitia autem est quid admodum laudabile, & vitæ humane, ac Felicitatis necessarium. Ergo Amicitia spectat ad considerationem Philosophi Moralis. Assumptio, siue minor, suadet & illustratur per singulas partes.

Ac

Ac primo quidem laudabilem esse Amicitiam, constat ex communi hominum assinatione, sapientium & insipientium, quibus sanctum & venerabile semper fuit vere Amicitie nomen & exemplar quodlibet. Ipsi Scytharum, quamvis antronomacis barbari, vsque adeo venerati sunt amicitiam Pyladis & Orestis, ut eo titulo quasi Deos venerati fuerint, & propria ipsorum lingua *Coracas* appellaverint, quasi Deos, Amicitie prædixit, ut testatur Lucianus in *Tolaxo*. Poletis ille, tyrannorum crudelissimus, electum amicorum par, Caritumem & Menalippum, non est ausus de medio tollere, propter mirum Amicitie nexum, quo inter se illigabatur. Ita enim refert Aelianus lib. 2. Dionysius quoque Siciliæ tyrannus, satis nobilitatis crudelitatem, eas Amicitie aras erexit, ut voluerit recipi in locieratem Damonis & Pythæ, quamvis sibi inferentium, quod mutuum illorum Amicitiam veneraretur. Ergo illa laudabilis profecto est.

4 P O R R O Necessariam præterea esse vitæ humane & Felicitati, quæ est altera illius assumptionis pars, suadet Aristot. quia sine amicis nemo potest vivere, quamvis habeat omnia reliqua bona. Quod demonstrat excurtu quodam per omnes Italias, conditiones, ætatesque hominum. Etenim divitibus, & principatus, ac potestatis obtinentibus, videtur maxime opus esse amicis. Quæ etenim utilitas est eiusmodi prosperitatis, sublata beneficentia quæ potissimum existit, & maxime laudabilis est erga amicos? Aut quomodo servaretur, aut custodiretur abque amicis? Quamto enim amplior est prosperitas & potentia, eo periculosior est. Quare tergeminus ille Geryon, qui Nostræ Hispaniæ Rex fuisse memoratur, plura corpora & brachia habuisse dicitur, sicut & Briareus centimanus, quod ambo essent magno amicorum præsidio circumvallati, ac proinde ab inimicis securi. Dion quoque Philosophus admonuit fertur Dionysium, ut si nollet regno excedere, pararet sibi potius amicorum præsidium, quam divitiarum. Quare & Dionysius ipse filium suum aliquando obiurgavit, quod ex hoc & tam magnis poculis aureis à patre acceptis, nullum dedisset, quo amicos lucraretur. Idipsum quoque de pauperibus, & in calamitate positis, probat Aristot. quoniam ijs unicem est refugium ad amicos recurrere. Similiter & de juvenibus: quoniam ijs plurimum confert ad non peccandum: nimirum, quoniam ab amicis admonentur, ut se continent. Senibus quoque necessariam esse Amicitiam ait, ut, nimirum, colantur ab amicis, & debitum obsequium ab ijs accipiant. præterea ut & illorum ope defectum virium suppleant in ea deversa ætate. In quod illustandum profert illud Homericum ex lib. 10. Iliados,

οὐτὲν τὸ ἀνὴρ ἔχρημα, σὶ δύο σὺν ἰβὺντ.
quo significatur, potencie esse ad inelligendum & agendum duos aut plures simul, quam unum. Quo ipso Homeri versiculo vltius est Cicero in *Epist. ad Varronem* & 9. Atticæ, ut observat Giphanius. Patet igitur in omni hominum statu, conditione, & ætate, homini esse opus amicis.

5 RATIO Tertia. Quæcumque naturæ humane admodum contentanea & recta sunt, ad vitam bene feliciterque ducendam, pertinent ad considerationem Philosophi Moralis. Etenim doctrina Morum comprehendit omnia, quæ ad bene & feliciter vivendum cognata homini sunt. Atqui Amicitia est admodum contentanea naturæ humane ad vitam bene feliciterque ducendam. Ergo Amicitia pertinet ad considerationem Philosophi Moralis. Minor, in qua est difficultas, probatur ab Aristotele inductione facta inter gignentia & genita, quibus natura insita est benevolentia, aut quasi amicitia quædam, ut apparet in avibus, & animalibus universis, quorum generans & genitum insito quodam naturæ affectu se amat. Insuper & animalia omnia unius speciei peculiariter quadam inclinatione sibi invicem coniunguntur, & maxime homines: ideoque laudantur qui præ alijs *φιλαρῆσται*, id est, *hominum amatores*, seu humani, & affabiles existunt. Obediant enim naturæ rationali, cui insitus est eiusmodi amor, ut homines inter se bene ac feliciter vivant. Amicitia igitur admodum contentanea est naturæ humane ad vitam bene feliciterque ducendam.

6 CONFIRMAT Aristot. observatione rei frequentis apud homines, & notatu dignæ. Si enim quis videat alium aberrantem, insitum naturæ est, ut illi statim ostendat viam, & in rectum iter deducat. Ideoque Diphilus Comicus observat, id tam sanctè atque inviolabiliter servatum apud Athenienses, ut si forte quis erranti non ostenderet viam, aut per obliqua dirigeret, sacris ei interdiceretur, cum execrationibus & diris. Cuius etiam consuetudinis meminit Cicero lib. 3. Offic. In quo naturali debito, aut iure murio hominum, videtur niti illud, quod præcipitur Deuteronomij 18. & 21. ut si quis viderit pecus alterius, etiam inimici, vagans & errans, illud domum reducat; addita insuper minaci execratione in eum, qui cæcum in errorem induerit. Insitus ergo natura est hominibus quidam amor, beneficentiæ pars, & veluti fundamentum Amicitie, quæ cum iudicio & electione amat redamantes, ut idem Aspasius supra allegatus apud Eustratum exponit.

7 RATIO Quarta Philosophi Moralis est diserere de illo, quod civitates in optimo & felici statu servantur. Amicitia autem est id, quod civitates in optimo & felici statu ser-

servantur. Philosophi ergo Moralis est differere de Amicitia. Maior patet: Quia doctrina Morum iam in maximè contendit, ut res omnes in convivio humano & civili prosperè ac feliciter se habeant: idque potissimam curam legum conditores, qua præmissis, quæ pœnis indictis. Minor autem suadeur. Amicitia enim est mater concordie & consensionis animorū inter cives. Concordia autem & consensione animorū inter cives servantur civitates in optimo & felici statu, atque ab omni iniustitia alieno. Nam inter concordēs nullæ intercedunt iniuriæ, & communia pene sunt omnia. Amicitia igitur est, quæ civitates in optimo & felici statu servantur. CONFIRM. Melior enim quoddammodo est Amicitia, seu concordia animorū, quàm Iustitia, ad felicitatem Reipublicæ. Tum, quia Legumlatores magis habet præ oculis concordia civium, quàm Iustitia: ut potè experimento edocti, prælatæ Reipublicas, & civitates ex discordia corruisse: id eoq; Amicitia quoddammodo præferunt Iustitiæ, veluti commodiorè earū conservationi. Tum etiam, quia inter eos, apud quos servatur Iustitia, sepe concordia, seu Amicitia, desideratur. Neque enim ex eo quod aliqui duo sint iusti, cōtinuò inferitur, amicos invicem esse: sed fieri potest ut alter alterius Amicitia desideret, ad suam Felicitatē explendam. Contra verò si iusti amici sint, neuter Iustitiā desiderabit in ordine ad alterū. Cū enim hæc solū desideretur ad æqualitatem constituendā, & æqualitas utriusq; per Amicitia posita sit; consequens est, ut statuta semel Amicitia inter duos, Iustitia non desideretur. Quæ ipsa ratione Arist. *infra lib. 10.* docet, Iustitiā propriè dictam nō cerni inter deos; quos, nimirum, supponit inter se concordēs. Ergo si cui Philosophi Moralis est differere de Iustitia, quia conveniens est Reipublicæ; etiam ad illius partes & officia spectabit tractare de Amicitia, quæ quoddammodo convenientior est.

8 RATIO Quinta, & parum differens à prima. Quidquid honestum est, & laudè apud homines meretur, id profectò argumentū, seu materia est Philosophiæ Moralis: Amicitia autem honesta est, & laudè apud homines meretur. Non enim laudatur solū philophilis, seu amicorū redamatio; sed etiam polyphilia, id est, amicorū multitudo. Laudatur, inquam, hæc posterior, nō opinio Arist. quæ *infra lib. 9. c. 10.* multitudinem amicorū damnat, docetque Amicitiam solidā non posse cum pluribus haberi: sed ex opinioe vulgi, apud quæ laudabilior habetur quis, quò plures amicos habet. Verūm quidquid de eo sit, & an in autographo Arist. legeretur solū philophilis, ut plerique volunt, etiam etiā ἀποφιλία, quod Lambinus in pluribus exemplaribus inveniri testatur; inde convincitur, sanctum & honestū censeri Amicitie nexum, ac laudè dignū. Amicitia igitur,

sicuti & omnis honestas, est argumentum, seu materia Philosophiæ Moralis.

9 CIRCA Secundam partem capituli, incipit propuere aliquot de Amicitia questiones, veluti præcludendo, & velitando solūm. Prima est circa Amicitie definitionē. In quo sunt variz & dissidentes Philosophorū sententiæ. Quidam enim volunt suam esse rationem amicitie in quadam similitudine, prætereaque omnes, qui similes sunt inter se, invicem quoque amicos esse. Ita Plato indicat pluribus locis, sed præsertim in *Lyside*, ubi & accessit Poetas, in primisque Homerum *Odyss. 9.* pro eodem placito: sicut & in *Gorgia* Socrati docentē, singulos homines singulis hominibus amicos esse, quoniam similes sunt. In quo idem confirmandū affert Arist. proloquiū illud suo tempore pervulgatū, *κολλῶν πρὸς κολίῳ, Græculum ad Græculum*, nimirū, facile se adiungere. Vide & illud Ciceronis protrium: *Parca cum paribus facile congregantur.* Quò etiam spectat adagium, quo dicitur, similitudinem esse matrem amoris.

10 CONTRA Alij voluerunt, similitudinē potius odij, quàm amoris causam existere. Cuius opiniois auctorē facere videtur Hesiodū, quamvis ipsum nominatum non alleget; quoniam affert verba ex ipso desumpta, quibus dicitur, singulū singulo contrariū esse, fabrū fabro, &c. Carmina autē Hesiodi Græco Latine expressa, hæc sunt apud Athenæum *lib. 13.*

Semper vicinus vicino est amicus, hunc ut Condere cernit opes.

Invidet atque faber fabro, siguloque mollesius

Est sigulus semper, mendis quoque invidet alter.

Mendicus: cantor cantorem lividus odit.

Alios denique professione Physicos inducē ex illimantes, Amicitia potius ex dissimilitudine, quàm ex similitudine oriri. Quod exemplo rerum naturalium probabant: quoniam in ijs oritur amica coniunctio ex qualitatibus dissidentibus inter se permixtis: ideoque Euripides cecinit terram aridam amare imbricantē, quæ, quando nubibus tumidum est amare pluviam ad irrigandam aridam terram. Allegat præterea Heraclitum, qui aiebat ex sonis discordantibus inter se oriri suavem harmoniam, & omnia ex contrarijs generari. Quamvis addat non detulle ex Physicis, qui contrā sentierit. Empedocles enim, qui de 10 à naturā, versibus egit, inter alia, dixit, *τὸ οὐκ ἰσὺν τὸ οὐκ ἰσὺς ἐπιπέδῳ. simile appetere suum simile.* Vide *infra cap. 12.* circa finem partis secundæ.

11 VERVM Arist. ijs relatis aliorum placitis, monet, in præsentiarum non esse agendū definitivumve aliquid ex principijs physicis; sed ex ijs, quæ humane & civilis vitæ

propria sunt. Vnde & trāsit ad quæstiones alias: quarum vna est. *An in omnibus hominibus Amicitia locum habeat: an solum in bonis seu probis? Altera: An vna solum species sive ratio Amicitie sit: an iuris diuisio?* Et circa hanc posterioŕem quæstionem ait, nonnullos existimasse, vnicam speciem Amicitie esse, debili nitentes principio. Ducebantur enim ex eo quod Amicitia admittat magis ac minus, & per comparationē videatur crescere ac decreŕere: nam Amicitia in honestate nitens melior est, quā quæ ex vtilitate oritur. Redarguit

verò sic existimantes, quod infirmo fundamento nitantur. Ex eo enim quod magis ac minus admittat Amicitia, & altera sit melior aut deterior altera, non satis colligitur, vnicam esse Amicitie speciem: siquidem & ea, quæ specie essentiali dissident, admittunt magis ac minus, & vnum alio melius est. Virtutes enim morales magis & minus admittunt, & vna perfectior est quā alia, cum tamen inter se specie essentiali differant. Neutram vero prædictarum quæstionum resoluit hoc loco.

CAPVT SECVNDVM.

De amabili.

PATEBVNT Autem hæc fortasse, si ipsum amabile fuerit notum. Non enim omne quodvis amatur, sed ipsum amabile. Hoc autem, aut bonum, aut iucundum, aut vtile est. Atque id vtilē videbitur esse, per quod efficitur aliquod bonum, aut voluptas. Quare fit vt amabilia sint ipsum bonum, & iucundum, vt fines. Verum igitur ipsum bonum amant homines, an id, quod ipsis est bonum? Discrepant enim nonnunquam hæc. Similiter & circa ipsum iucundum. Videtur autem id quisque amare, quod bonū est sibi. Et esse simpliciter quidem amabile, ipsum bonum: vnicuique autem id, quod est vnicuique bonū. Amat autē quisque non id, quod est sibi bonum, sed quod apparet: neque quicquā id refert: erit enim ipsum amabile apparens. Cum itaque tria sint ea, propter quæ homines amant, circa benevolentiam quidem inanimatarum rerum, non dicitur amicitia, quippe cum non sit reciprocus amor, neque voluntas boni illarum. Est enim ridiculum forsitan, vno bonum quempiam velle. Quod si vult, saluum illud vult esse, vt habeat ipse. at oportere aiunt amico bona illius gratia velle. Eos autem, qui hoc modo volunt bona, benevolos dicunt, si non idem, & ab illo fiat. Mutuam nauque benevolentiam, amicitiam esse dicunt. An adiungendū est, non latentem? Sunt enim complures ijs benevoli, quos non viderunt: putant autem studiosos esse, vel frugi. Atque fieri potest vt illorum etiam quispiā similiter ad hos afficiatur. Igitur hi mutuò quidē sibi benevoli esse videntur. Amicos autem ipsos quonā modo quispiam dixerit latentes, vt erga sese mutuò sunt affecti. Oportet ergo amicos mutuā habere benevolentiam, & velle sibi mutuò bona latentes, ob vnum quid eorum, quæ dicta sunt.

SYMMAET EXPLANATIO CAPITIS SECVNDI.

ἡμιότιον, seu amabile, solum id esse, quod est bonum: nimirum, aut honestum, aut iucundum, aut utile. Amicitia: non vero sitam esse in benevolentia, non qualibet, sed iusta, & minime obscura.

VM Superiori capite præmississet Arist. plures circa Amicitia pos se moveri quaestiones, & quaedam excitaret, neque ullam eorum decidisset; nunc investigat definitionem Amicitia, & de-

cernit eam ex amabili petenda esse. Dividit autem caput in duas partes. In prima docet, genus in Amicitia definitione esse benevolentiam: In secunda statuit, differentiam in eo sitam esse, quod benevolentia sit mutua, & non latens.

2 CIRCA Primam partem præmittit, ad facilem enodationem difficultatem conferre, ut cognoscatur *ἡμιότιον, amabile*. Non enim quodlibet amatur, sed solum quod amabile est: nimirum, quod est, *ἀγαθόν, ἢ ἡδύ, ἢ χερύσιμον, bonum, aut iucundum, aut utile*. Nominem autem τὸ ἀγαθόν, boni, profectio intelligit honestum: quoniam antonomastice bonum dicitur. Vtile est medium, quo obtinetur bonum honestum, aut iucundum: ideoque hæc duo solum amantur ut fines. Quo demum ad facilitatem methodi redactio docet, solum amari id, quod amabile; five bonum est: triplex vero genus esse amabilis, seu boni: quorum primum per se & antonomastice bonum dicitur; quia honestum est: secundum vero quod delectatione parit, ideoque iucundum, ac frequentius delectabile dicitur: tertium autem quod ad alteram prædictorum conferre per modum adiuvanti, aut medij, ideoque utile appellatur. Quare duæ priora solum amantur ut fines: cum ea tantum amentur, ut fines, five, quod perinde est, amentur propter se, quiescente vicumque animo in eorum adoptione. Utilia autem bona nunquam amantur ut fines; nec propter se quaeruntur, sed propter honestum; aut delectabile; neque vllus invenitur qui in ijs vicumque conquiescat. Nemo enim appetit divitiis, nisi ad usum virtutis, aut parandas voluptates.

3 DICES, Non bene nec verè pronunciarit ab Arist. bonum vtile solum esse amabile propter aliud, & non gratia sui. Quidquid enim ex peti potest tanquam finis; amabile est propter se. Atqui divitiis, quæ sunt bonum vtile, ex peti possunt, & aliquando expectantur tanquam finis. Ergo bonum vtile est amabile propter se. Assumptio, five minor, iustitiam primum exemplis avarorum, qui finis sunt constituant in divitijs. Qualiter fecit videtur Imperator Caligula, qui, teste Suetonio, super immensos auroreum nummorum acervos, præsentissimo

diffusos loco, nudis pedibus ambulabat, animisque gratia faciebat ipatia, & toto corpore volutabat se. Verum intuper probatur eadem assumpcio ex doctrina ipsius Arist. lib. 1. Politic. decernentis, solum finem inter omnia quæ appetuntur, infinitè expecti, idque proprium esse finis, ut eius appetitio infinitè crescat. At etiam ibidem docet, divitiis, five pecuniâ infinitè appeti, nec eius appetendam finem vllam esse. Vnde illud notum carmen Horatii: *Crescit amor nummi quantum ipsa pecunia crescit*. Et Oudey ni, recentis Poetæ illustrior:

Infinito propter par modus optativus:

Optandi finem nam sibi nemo facit.

Ergo divitiis, five pecuniæ, quæ sunt bonum vtile, expecti possunt; & quandoque expectantur ut fines.

4 RESP. Prætermisissis Aspectijs, Guala terri, & Galliarum solutionibus, bonum vtile, quatenus vtile est, nunquam propter se amari, nec habere rationem finis: Quia finis est cuius gratia aliquid fit, five quod sui gratia quaeritur. At qui bonum vtile quatenus vtile, non est cuius gratia aliquid fit, five quod sui gratia quaeritur. Solum erit quaeritur quatenus confert, five eum ducit ad aliud in ratione medij. Vtile ergo quatenus vtile nunquam habet rationem finis. Neque ob id eo evincit quidquam in oppositum ab eodem quorundam nimis avarorum: quia per accidens contingit quod in finem interdum collocent in divitijs, quæ tamen viles sunt: & adhuc tunc non respiciunt divitiis, ut viles, sed ut delectabilia, ex monstrata inordinatione appetitus. Quippe sic: bonum apparens & pure iucundum, sed improbo amatur quasi verum bonum, & simpliciter amabile, eam tamen eiusmodi non finis: etiam divitiis, quæ solum sunt bonum vtile, possunt amari ut finis, five ut delectabile bonum, ab improbo & avaro homine. Quod delectabile vtile proæalâ nobis esse optat Regius Baltesdam accinit: *Divitiis si affluant, nois cor apponit*. Itaque per accidens, & ex effectibus avaricia potest contingere ut infinitè anserius, five nullas sit finis appetendi pecuniam apprehensam, ut bonum delectabile, & finis nem: licet nullus est finis amandi voluptatem, quando inordinate quaeritur ut finis, & bonum, quatenus simpliciter nec bonum finis, nec finis. Per se autem loquendo divitiis non amantur infinitè; sed moderate solum, & quantum sufficit ad finem honestum per ea media obtinendam. Et præterea plurimque contingit quod divitiis; etiam ab improbis, non quaerantur propter se, sed propter aliud: quoniam

tamen frequens. Iudicium vero sic appetitio volup-
tatum propria se, & sine ordine ad alium

5 HIS Sententiis, excitat quaestiones
inde ortam. Dicitur enim esse, homines, quo-
ties amant, profecto amare bonum aliquod.
Nunc quibusvis virtutem amant, quod vere bo-
num & simpliciter est: an quod non simplici-
ter, sed ijs duntaxat bonum. Idcirco mox est
inquiri posse de bono iucundo, an ament quod
simpliciter iucundum est, an solum quod ijs
iucundum. Porro bonum simpliciter, & per se
est illud, quod homini bene affecto, & secun-
dam naturam rationemque constituto, bonum
est. Bonum iuxta relatè, sive in ordine ad ali-
quem, saepe est quod praeter, sive contra, natu-
ram aut rationem est. Exempli causa a corpora
sano & bene valenti bona est, quod est simplici-
ter salubre: aegrotanti autem saepe non est ho-
num, quod est salubre simpliciter, sed quando-
que quod est salubre relatè, sive alicuius, ut
alioquin (salus veni). Similiter & bonum iucundum
quoddam est simpliciter iucundum: quoddam
autem relatè, seu alicuius tantum. Quae ritur ita-
que cuiusnam generis bonum sit quod amatur,
ad hominibus: an quod bonum est simpliciter,
aut iucundum, an quod solum relatè, sive alicui
cui bonum & iucundum est.

6. HVIC Dubitatio respondet Arist.
vix quemque hominum amare id, quod si-
bi iudicat bonum. Voluntas enim amat id,
quod proponitur, ab intellectu, ut proportio-
natum & conveniens amanti; sive, illud in se,
& simpliciter bonum sit, aut iucundum, sive in
speciem solum, & ex similitudine apprehensio in-
tellectus. Sic etiam interdum amat, quasi vile,
quod in se vile non est, sed in apprehensio-
ne tantum: eum verò non conserat, sive conde-
cat in affectionem finis. Quare tunc non
amatur quod simpliciter vile est, sed relatè
tantum, sive appetitur, quia in eo peculiarem
sibi convenientiam utilitatis apprehendit, aut
perit, aut falsam.

7 COLLIGITUR Autem ex dictis
oblectum Amicitiae ex ratione generica esse
bonum, & amabile: ipsam vero, rationem gen-
ericam in Amicitiae definitione ponendam,
sive benevolentiam, seu amorem. Nihil enim
aliud est amare, quam bene velle, alicui. Quae
se Amicitia in genere considerata, amor seu
benevolentia est. Naque hoc opponitur doctrin-
ae eiusdem Arist. infra lib. 9. c. 5. ubi tradit,
benevolentiam non esse Amicitiam, sed prin-
cipium Amicitiae: postea apparetur.

8. CLIRCA Secundam partem proce-
dus ad vestigandam discrepantiam in Amicitiae
definitione ponendam: eiusque triplicem notam
statuit. Prima est, ut amor sit mutuus, seu
benevolentia mutua: nimirum talis amor, cui
respondet a recipiendi id est, recipiendi; sive,

ut magis Latine dicendum vult Giphanius, le-
tuus amor. Verum cum ea vox fere integra le-
gatur apud Platum, & iam vix recepta sit, ea
viximus praesertim in hoc Opere, ubi non de
vocabulary, aut exacta sermonis Latini proprie-
tate curatur, sed de rebus ipsis, & pro vi Scho-
larum. In ea nota, & necessitate redamationis ad
veram Amicitiam, contentum caeteri, & no-
minatim Plato in Lyfide, ubi id probat, quia
nisi in Amicitia elicit redamatio, sequetur
odium posse inter amicos esse, etiam dum ami-
ci sunt iurimur, si alter eorum vellet malum
alteri, quod plane repugnat Amicitiae. Ratio
autem Arist. in idem probandum est: Quonia
si ad Amicitiam necessaria non elicit redamatio,
sequetur homini Amicitia esse posse cum re-
bus inanimis: proindeque eos, qui amant vi-
num, cum eo Amicitiam habere: similiter &
eos, qui aurum aut argentum amant, cum ijs
inter Amicitiam. Consequens vero falsum esse
patet: idque ex eo, quod in vino, auro, argen-
to, & quibuslibet rebus inanimis non fit red-
amatio, seu amor mutuus. Ergo hic necessaria
est ad Amicitiam constitutendam.

9. SECUNDA Nota vel differentia
Amicitiae est, ut amor, seu benevolentia sit non
latens: nimirum, ut vnicuique amicus suus no-
telcat se ab altero amari. Alioquin enim Am-
icitia non erit. Quod probat: Quia multi amant
eos, quos nunquam viderunt, nec aliter nover-
unt, quam ex narratione aliorum, testantur
esse probos amabileque: a quibus sola est ratio
ratione aliorum nolescunt & diliguntur. Inter
eos autem nemo dixerit esse Amicitiam, si neuter
sciat se ab altero amari. Ergo quia Amicitia
duorum exigit ut vterque sciat, se ab altero amari.
Quare certum apparet, Amicitiam non in quo-
libet mutuo amore sita esse, sed in eo nomi-
natum, qui vtrique amantur innolescit. Inno-
tescit autem non quia alter amicum in altero per-
picitur ad sui voluntatis, quo vicissim amatur; cu-
si imperceptibilis clara cogitatio ab amato:
sed quia probabiliter deprehenditur ab effectu,
& veluti signis. Qui enim vere alium amat, be-
ne ei vultus pròinde & benevolentiam suam
quo potest, & occasio id exigit. Amicitia nan-
que vera, iuxta eundem Arist. infra lib. 9. c. 5.
non est ignava, aut iners, sed activa, &, ut in-
quit Cicero in Lelio, officiosa. Proinde enim
est officii, & illorum ablatione tollitur. Non igitur
oblitus, aut ignotus est amor amicorum,
sed percipit, & officiorum vicissitudine vtrique
innolescit.

10. TERTIA Amicitiae nota est, ut
amicus amico velit bonum, ipsis amor gra-
tia. Probat hoc Arist. exemplo ipso superius
adducto in rebus inanimis, quibus tunc Amicitia
nullatenus habetur, non solum quia non red-
amant, ut iam dictum est: sed etiam quia non
amantur sui ipsorum gratia, sive propter se.

Ridiculus enim habebitur qui dixerit se amare vinum v.g. propter vinum, & non potius ob utilitatem, aut voluptatem, quam caput ex vino. Cui doctrina illustrandæ vaide opportunum est quod Gallus observat in Aristippo Cyrenaeo, & in Philoſopho celebri, sed Laidos meteoricis amore perditio. Qui cum interrogaretur à quodam, cur ita deperiret Laida, à qua sciebat se non redamari? Respondit scire etiam se non amari à viuo, & pisce; nec tamen ipse prohiberi ab amando piscem ac vinum: quippe quæ solius utilitatis, & voluptatis gratia vellet, expeteretque. Quare ut Amicitia vera sit, necessarium est amicum amari gratia sui, sive propter seipsum, & non ob utilitatem, aut voluptatem amantis. Quam doctrinam illustrat Cicero, tam in *Laelio*, tam & lib. 1. de

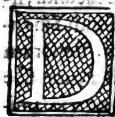
Natura Deorum; atque idem Arist. lib. 2. *Rhetor.* & plerique alij. Ideoque mutuos quoque, dam amor, in privata eiuſque utilitate voluptate constituitur, per solam catachresin, sive abudum dici solet Amicitia. Quo sensu accipit Ovidius: *Vulgus amicitias utilitate probat.*

CLAVDIVS Denique caput asserendo, ad Amicitiam oportere, ut amantes bene velint sibi mutuo, & non latenter, propter bonum amari, quo demum tota Amicitia definitio comprehenditur, ut sit *mutuus amor, non latens*. Quod autem debeat esse propter bonum amari, solum spectat ad Amicitiam perfectam, de qua mor.

VTD B D. *Leonam* 1. 2. q. 8. & illius Interpretis.

CAPVT TERTIVM.

De speciebus Amicitia.

DIFFERVNT Autè hæc specie, & amores ergo, & amicitia. Tres igitur sunt amicitia species, æquales numero amabilibus ipsis. Ob vnumquodque enim est mutuos amor, non latens. Atque qui se se mutuo amant, hoc bona sibi invicem volunt, quo amant. Qui igitur ob utilitatem se mutuo amant, non per se amant, sed quo aliquid à se invicem capiunt bonum. Similiter & qui amant ob voluptatem: non enim factos amant, quia sunt tales, sed qui ipsis afferunt voluptatem. Qui igitur ob utilitatem amant, ob suam diligunt bonum. Et qui ob voluptatem, ob id, quod est ipsis iucundum, & non quo talis est is, qui amatur, sed quo est utilis, aut iucundus. Per accidens igitur hæc sunt amicitia. Non enim amatur quomodo talis est is, qui amatur: sed quo vel bonum aliquid affert, vel voluptatem. Tales autem amicitia, facile dissolvi possunt, non permanentibus ipsis similibus. Nam si non ulterius iucundi sint, aut utiles, amare desistunt. Utilitas autè non permanet, sed alias alia fit. Dimoto igitur eo, propter quod erant amici, dissolvitur & amicitia, utpote quæ ob illud erat. Maxime autem amicitia talis in senibus fieri videtur. Huius enim ætatis homines, non voluptatem, sed utilitatem sequuntur, & in ijs iuvencibus, atque viris, qui sua student utilitati. Tales attem nec multum simul vivunt. Interdum enim nec sunt iucundi: nec indigent igitur tali congressione, si non sint utiles. Nam eorumque iucundi sunt, quousque boni consequendi spem habent. Cum his

amicitijs & hospitalitiam ponunt. Iuvenum autem amicitia, ob voluptatem constat. Vivunt enim cum affectu, & id maximè sequuntur, quod est sibi ipsis iucundum, & præfens. At cum mutatur ætas, alia sunt & ipsa iucunda. Quo circa citò fiunt amici, citòque desistunt. Nam simul cum eo, quod ipsos afficit voluptate, & amicitia ipsa mutatur. Talis vero voluptatis, celeris fit mutatio. Proni sunt etiam ipsi iuvenes ad amores. Plurimum enim amatoriarum amicitiarum perturbatione fiunt, & ob voluptatem. Quapropter amant, & citò desistunt, eadem die propositum læpe mutant. Hi volunt totos dies unà versari, simulque vivere: sic enim fit ipsis id, quod per amicitiam suam affectant. Bonorum autem amicitia, similitudinumque virtute perfecta est amicitia. Hi nanque mutuo sibi bona similiter volunt, quo boni sunt. Boni verò sunt per se ipsos. Atque ij maximè sunt amici, qui bona amicis illorum gratia volunt. Propter se ipsos enim ita sese habent, & non per accidens. Permanet igitur horum amicitia quandiu sunt boni. At virtus res permanens est. Atque horum uterque bonus est simpliciter, & amico. Boni enim ipsi, & absolute, & sibi mutuo boni sunt, & utiles, & iucundi, simili modo. Nam boni, & absolute, & sibi mutuo sunt iucundi. Singulis enim propriæ actiones sunt voluptati, & quæ sunt tales. Bonorum autem actiones tales sunt, aut similes. Talis autem amicitia, non sine ratione permanens est. Coniunguntur enim in ipsa omnia, quæ in amicis esse oportet. Nam omnis amicitia aut est ob bonum, aut ob voluptatem, vel simpliciter, vel amanti, vel ob similitudinem, quandam. Hæc autem omnia bonorum per se ipsos amicitiarum insunt. Huic enim similes sunt & cæteræ. Et id quod est absolute bonum, est & iucundum simpliciter. Maximè igitur hæc sunt amabilia: & amare, ac amicitia. In his est maximè, & optima amicitia. Sunt autem merito tales amicitiarum raræ: pauci enim sunt tales. Tempore insuper, & consuetudine opus est. Secundum enim proverbium, non fit ut mutuo se cognoscant prius, quam simul consumant dictam salis mensuram. Nec igitur fit, ut prius recipiant se, sintque amici, quam amabilis utrique videatur esse, atque credatur uterque. Qui verò ea celeriter inter sese mutuo faciunt, quæ ad amicitiam attinent, volunt quidem esse amici, sed non sunt, nisi sint & amabiles, & id ipsum sciant. Amicitiarum nanque voluntas, non amicitia celeriter fit. Hæc igitur & tempore, & cæteris perfecta est amicitia, & per hæc omnia fit. Et utrique similis est ab utroque, quod quidem amicis insit oportet.

SUMMA ET EXPLANATIO CAPITIS TERTII.

Amicitia triplex genus esse: duplex, nimirum, spurium, quorum alterum iucunditate, alterum utilitate ducatur: & tertium denique simpliciter atque absolutè bonum, seu τὸ ἀγαθόν, ductum solius honestatis intuitu.

NOBILISSIMO ET DOCTISSIMO HEROI,
D. D. ALPHONSO DE LLANO ET VALDES,
CALATRAVENSIS MILITIÆ EQVITI, REGIO CONSILIARIO
IN SVPREMIS SENATIBVS IVSTITIÆ AC FIDEI, &c.

DVM Differo de Amicitia, nobilissimo animorum nexu, occurris statim mihi Clarissime, & multis nominibus colendissime Heros. Nimirum, si oculos alio convertam, vix invenire potero exemplum. Vique adeo rara avis Amicitia est. Sunt qui Phœnicem in Arabia se vasisse dicant sed de ijs ipsis affirmare aultim, neccum amicis duos vasisse. Paucissimi enim sunt, quibus adsint utriusque conditiones illæ, quæ ad solidam & perfectam animorum contensionem desiderantur. Verum inter eos paucos TIBI locus est cum Excellentissimo Principe ac D. D. DACO DE SARMATO VALLADARES, Summi Castellæ Prætorij quondam Præsides, nunc Inquisitore Generali, & Hispaniarum Governatore. Hoc enim amicorum par & exemplar mirum, etas nostra vidit Aristoteles hoc libro multus est in exlyenda similitudine & convictu eorum, qui verè amici adiunt, iuxta illud Empedoclis, τὸ μὴ τὸ ἐμὸς ἐστὶν ἄλλο, simile appetere suum simile. Ideoque cap. 12. inquit: Μέγα δὲ ἀπὸς φίλων καὶ τὸ εὐστέφρον, καὶ τὸ καθ' ἡλίαν. Magnam etiam ad amicitiam est, una educatum esse, & etate congruere. Vobis autem maxima similitudo, par etas, & convictus pene diuturnus fuit. Similitudo, inquam, ab illustri virtutis profapia, ab excellentia ingenij, à cultu impensissimo literarum, ab eruditione mira, ab honestate morum. De convictu, & familiaritate frequenti, ne tius est, quàm ut opus sit multis exprimere. Inchoata est ab ipsa adolescentia: stabilita in vno eodemque Maiori S. CRVCIS Collegio, & Vallitolerana Academia, multorum annorum contubernio: & plurius adhuc spatio continuata in eadem Matritenù Curia. Accessit demum consensus, atque, ut in proverbio est, idem amborum velle ac nolle. Quæ cognatio, quis nexus, quæ Amicitia maior? Facilliant Veteres, & obtrudere desinant eecantatam illam philallejam Pyladis & Orestis, Nisi atque Euryali: in qua fortasse nihil præter fabulam est. Spuriæ amicitia, quæ plerumque ducitur utilitatis intuitu, conditio affinis est, ut parum duret, & instar horum Aconitum citò languescat & marceat. Ideo Philolophus hoc loco ait: In amicitia quæ utilitatis gratia constat, locum accusationes habent atque querela. Nam cum sibi mutuo pro utilitate utantur, semper indigent pluribus, & minus, quàm oportet, se habere putant & queruntur in eo, quod non tot affluunt, quos indigent, cum sint digni. Procul hæc, non tam voluntatum concordia, quàm benebris, ipsecioso Amicitia nomine indigna. Mirro illam altam, cui vna voluptas pro regula est: nam & in ea utriusque apparet questus, ac negotiatio: ut nihil de turpitudine dicam, cui frequenter studet. Præferenda itaque illa, quæ toto impetu in honestum est, cuique dumtaxat studio firmiter ac solidè nititur in amicis prorsus similibus. VOS ipsi huius exemplar dedistis posteritati, minimè delendum dum hæc scripta permanserint, ut mihi quoddammodo liceat Virgilianum illud usurpare:

Fortunati ambo, siquid mea carmina possunt:

Nulla dies unquam memori vos eximet ævo.

Audeo etiam de Seneca Epist. 21. mutare aureum illud, & tanè oportunum: Si gloria tangimini, iutores VOS epistola mea facient, quàm omnia ista, quæ coisist, & propter quæ bonæ VOS colunt. Quis Idomea nōstet, nisi Epicurus ille suis litteris maia flet? Omnes illos Magystratus, & Satrapas, & Regem ipsum, ex quo Idomei tenuis petebatur, abire alta impressis. Nomen Attici perie epistola Ciceronis non sinant. Nihil illi profuisset gener Agrippa, & Tiberius progener, & Drusus Casar prompos. Inter tam magna nomina taceat, nisi Ciceroniam applicuisset. Sed desino iam, ne videar aliquid amborum æternaturæ fânæ contulisse, cum reddo quæcumque obsequium, multis nominibus debitum. Salamancae XVI. Kalendas Iulij, M. DC. LXXV.

RIA Amicitiae genera constituit Aristoteles in hoc capite, & dividit illud in tres partes. In prima docet aliquam Amicitiam esse, quae delectationem spectat: aliquam etiã, quae utilitate ducitur. In secunda ostendit, neutram ex praedictis Amicitijs consistentem aut firmã esse, sed utraq; fluxã & quae facile solvatur. In tertia denique disserit de Amicitia, quae nititur in honestate; & de eã docet, perfectãam ac constantem esse.

2 CIRCA Primam partem statuit triplicem esse Amicitiam, idque probat: Quia totidem sunt amoris mutui live Amicitiae species, quot bonorum seu amabilium. Virtutumque enim numerus debet esse aequalis: quoniam habitus & actus diversitatem capiunt ab objectis. At bonorum seu amabilium species tres sunt, ut capite praedicti constitutum fuit. Est enim honestum, quod antonomastice *τὸ ἀγαθόν*, bonum dicitur, veluti simpliciter & absolute bonum. Est insuper *τὸ ἡδονή*, iucundum, seu delectabile. Est denique *τὸ χρησίμου*, utile. Ergo & triplex amoris mutui live Amicitiae species est. Quare quaedam Amicitia est, quae ab honestate movetur: alia, quae à iucunditate: alia, quae ab utilitate. Porro ijs omnibus convenire rationem genericam Amicitiae, veluti subiectis speciebus, probat: Quia quibuscumque convenit Amicitiae in genere definitio, ijs etiam ratio Amicitiae conveniat necessè est. Atqui tribus praedictis convenit Amicitiae definitio. Ergo & ratio Amicitiae ijs omnibus convenit. Minor, seu assumptio, quae forte negari potest, suadetur. Definitio enim Amicitiae, in genere est quod sit *amor mutuus non latens*. At quilibet ex praedictis, est amor mutuus non latens. Sive enim duo aliqui se amant propter honestatem, sive ob iucunditatem, sive ob utilitatem, verò ijs inest mutuus amor, neutrum eorum latens, sed vnicuique manifestus. Ergo ijs convenit definitio Amicitiae in genere.

3 ADDIT Statim, eiusmodi Amicitias non esse eiusdem rationis, sed diversae, & inaequalis perfectionis. Id est, ut interpretatur Eustratius, non convenire vnicò in ratione Amicitiae, sed analogicè, seu proportionè quadam tantùm. Ratio enim Amicitiae simpliciter solum convenit illi, quae nititur in bono honesto, cui vni inest absolute & antonomastice ratio boni. Ceteris autem duabus, quarum altera iucunditate, altera utilitate ducitur, solum convenit ratio Amicitiae secundum quid, sive per analogiam ad primam & perfectam Amicitiae speciem. Quamvis enim amantes se mutuo & non latenter ob iucunditatem, utilitatemvè, amant sibi invicem bonum aliquod; non tamen quod simpliciter,

sed secundum aliquid, aut per accidens tantum sit bonum.

4 QVOD Vterius sic suaderi potest. Omnis illa Amicitia, qua aliquis mutuo diligitur, non propter se, sed propter aliud; non est Amicitia per se, sed per accidens. At in Amicitia ob voluptatem, utilitatemvè, aliquis mutuo diligitur, non propter se, sed propter aliud. Amicitia igitur ob voluptatem, utilitatemvè, non est Amicitia per se, sed per accidens. Minor, quae probatione eget, suadetur. Qui enim amat quemquam ob utilitatem, utilitatemvè, non amat illum propter se, neque propter qualitatem aliquam ipsius animo inherentem, quae amore digna sit: sed solum ob iucunditatem, utilitatemvè, quam ex ipso caput. Quod exponit Arist. exemplo comis & urbanei hominis, sive Eurapelia praediti. Is enim verè in se habet Virtutem ipsam Eurapeliae, ratione cuius amatur propter se. Ceterum quoniam Virtus illa delectationem in alijs parit, contingere potest, ut is ametur, non quia Virtute praeditus, & propter se amabilis; sed ob delectationem, seu iucunditatem, quae ex ipsius familiaritate capitur. Idemque est de eo, qui probatus est, & dignus propter se amari: sed tamen solum amatur ob utilitatem ex ipso advenientem. Ergo in Amicitia ob iucunditatem, utilitatemvè, aliquis mutuo diligitur, non propter se; sed propter aliud. Solum itaque in ea Amicitia, quae ducitur honestate, amatur aliquis propter se: nimirum, ob eam qualitatem honestam, & verè amabilem, quae intimè praeditus est.

5 CIRCA Secundam partem assequatur propria notam earum amicitiarum, quae solum sunt ex iucunditate, aut utilitate ortae, & non ducuntur, honestate. Omnes enim illae fluxae sunt, & inconstantes, quae proinde diu permanere nequeunt. Ratione id probat: Omnis enim res, quae nititur causis variabilibus, & inconstantibus, parum durat, & facile dissolvitur. Amicitia autem ob voluptatem, & utilitatem nititur causis variabilibus, & inconstantibus: quoniam iucundum & utile, quibus nititur, veluti causis suae generationis & conservationis, sunt fluxa bona, infirma, & quae passim mutationem subeunt. Amicitia igitur ob voluptatem, aut utilitatem, parùm durat, & facile dissolvitur. Porro vtilis ac iucundum facile mutari, ac desinere, patet: quia quod modo, aut hodie, vtile vel iucundum est, postea aut cras non est vtile, vel iucundum. Scisio venae, aut visio, v.g. hodie vtilis est infirmo: cras non est vtilis eidem infirmo, aut sano. Subeunt procellam vtilis est gubernator navis: non autem incolae civitatis, seu versant in terra, iucunda etiã hodie sunt, quae cras ingrata habeantur. Iuveni delectationem afferunt, quae seni tristitiam pariunt: & è converso. Pater

igi-

igitur iucundum & vile, quibus nititur vitæque illa ficitæ & adulterinæ Amicitia species, esse bona admodum inconstantia & fluxa.

6 PROCEDIT Arist. ad assignandum, quorum hominum propria sit vitæque ea species impropræ amicitia. Pronuntiatque, amicitias illas, quæ utilitate ducuntur, plerumque in senibus locum habere: quoniam eum vires corporis infirmæ sint, & naturalis calor inveniatu extenuatus, non expetunt voluptatem, sed utilitatem; & in id maxime feruntur, quo suæ imbecillitati consulendum existimant. Quare eos solum in amicorum numero collocare volunt, quos vident sibi fore alicuius adiumentum. Ideoque ab eodem Arist. 2. Rethor. appellantur *φιλοχρηματοι*, id est, *utilitatis amatores*. Post lenes huic Amicitia generi maxime additos, recenitet aliquos *ἄνθρωποι, ἃν νῆας, &c.* id est, *corii qui in virili sunt ætate, & ex iuvenibus, qui utilitatis sectantur*. Addit verò notam huiusmodi hominum in virili aut iuvenili ætate quaesitæ & utilitati delectationem, quod nec ament convictum societatemve aliorum, nisi ijs viles existiment; nec iucunda sectentur, qualiter alij eiusdem ætatis; sed tristiores sint. Addit deinde, ad hanc Amicitia speciem videri spectare illam, quam *ἰσχυροὶ* appellant, id est, *pergrinam, vel hospitem*: quoniam inter peregrinos & hospites versatur. Nam licet videatur honestior, ideoque recepta sit apud quoslibet præstantes viros, dum iter simul agunt, aut in diversorio versantur; adhuc tamen quoniam vitæ commoda intuetur, aut solatum in itinere vel peregrinatione querit; videtur quoddammodo a finis Amicitia ex studio utilitatis ortæ. Monet verò Eustathius hoc loci, lenes & adolescentes ab Arist. dici illos, qui non suat perfectæ Virtutis præditi. alioqui enim nonnullos invenire licet, qui, quemadmodum Virtutem in delicijs habent, ita & Amicitiam ex studio honestatis, omni utilitate contemptam. Verùm Philosophus loquitur iuxta ea quæ plerumque accidunt, tum in senibus, tum & in quibusdam perfectæ aut iuveniliis ætatibus.

7 RERSVS Pronuntiat, illam Amicitia speciem, quæ iucunditatem sectatur, plerumque in juvenibus inveniri, quoniam vitam instituire solent, non secundum rationem & Virtutem, sed iuxta impetum appetitus, & turbidarum affectionum. Vnde & infert, hanc Amicitia speciem, valde fluxam & mutabilem esse: idque probat duplici ratione, quarum alteram petiit a re iucunda, alteram ab amico, qui propter voluptatem diligit. Prior ratio hæc est. Quoties permutantur ea, quibus nititur Amicitia, & ipsa Amicitia mutationem subit. At ea, quibus nititur Amicitia iuvenum, facile permutantur. quippe prætereunte ætate,

& identidem se in aliam convertente, illæ ipsæ res, quæ antea iucundæ erant, seu iucunditatis effectrices, desinunt esse iucundæ. Amicitia igitur iuvenum facile mutationem subit. Quod rectè expressit distichon illud Poetæ dialogum ineuntis cum Cupidine:

*Ventosas humeris curfixit Iuppiter alas?
Est quovis levior flamme quisquis amat.*

Et præterea Horatius in Arte Poet. vbi iuvenis dicitur,

Sublimis, cupidusque, & amata relinquere pernix.

Posterior ratio est desumpta ex conditione ipsa iuvenum, quos Arist. *εὐπράκτους* appellat, id est, *ad amandum proclives*, & positissimum excitari solitos ad amandum ex ipsa animi commotione. Atqui eiusmodi commotio non persistit in statu eodem, sed facile mutatur. Colligit verò notam dissimilem & contrariam superius observare in iuvenibus, qui utilitate ducuntur in amando. Illi enim odio habent exterorum familiaritatem & convictum: hi autem, *simul tota die versari & convivere volunt*. Capiunt enim ex consortio similium voluptatem, quam vnam in vois habent.

9 CIRCA Tertiam partem statuit, perfectam esse proborum Amicitiam, & secundum Virtutem similium, ac cæteris supra explicationis longè præstantiorem. Quod probat sex rationibus. PRIMA est, quoniam eiusmodi Amicitia est vera, propria, & per se. Amicitia enim, quæ quis diligit amicum propter ipsum amicum, est Amicitia per se: vix enim ipso amico listens, & non relata in aliud. Atqui Amicitia proborum, sive secundum Virtutem similium, amicum amat propter ipsum amicum: nimirum, propter honestatem, seu Virtutem, quæ in ipso est, independenter ab utilitate, aut iucunditate. Amicitia igitur proborum, sive secundum Virtutem similium, est Amicitia per se. SECUNDA ratio huic consecraria est, prædictam Amicitiam similium, propriè esse Amicitiam. Quia in quolibet genere id magis propriè seu maxime tale habetur, quod est per se, & non per accidens. Atqui in genere Amicitia, illa quæ ab honestate ducitur, est Amicitia per se; quæ autem à iucundo, aut vili, solum per accidens, ut supra probatum est. Ergo in genere Amicitia, illa quæ ab honestate ducitur, est magis propriè Amicitia. TERTIA ratio a constantia & firmitate desumitur. Amicitia enim, quæ habet causam maxime firmam & constantem, firma admodum & constans est. Amicitia autem proborum habet pro causa Virtutem ipsam, quæ est habitus, seu qualitas difficilè mobilis, ac proinde maxime

mè firma & constans. Amicitia igitur proborum firma admodum & constans est.

10 QVARTA ratio versatur in probando, eiuſmodi Amicitiam perfectam esse. Etiam Amicitia illa, cui nihil deest eorum omnium, quæ ad genus Amicitie pertinent, proculdubio est perfecta: quoniam perfectum est illud, cui in suo genere nihil deest. Atqui proborum Amicitia nihil deest eorum, quæ ad genus Amicitie pertinent. Afferit enim honestatem virque amorem, quoniam movetur ex honestate. Afferit iubinde & consequenter iucunditatem: quia iucundum est familiaritatem inire cum probo amico, & amantissimi: afferit denique utilitatem, cum amicus amico opem ferat & subsidium in necessitatibus humane vite. Amicitia igitur proborum proculdubio perfecta est. QUINTA ratio est appendix præcedentis, & attingit, eam Amicitiam optimam esse. Bonum enim Virtutis, maxime bonum, ac proinde optimum est. Atqui inter omnes Amicitie species, illa, quæ ab honesto ducitur, est bonum Virtutis. Ergo Amicitia, quæ ab honesto ducitur, inter omnes Amicitie species optima est. SEXTA denique ratio detumitur ex raritate, quæ rerum optimarum & pretiosarum nota esse solet. Virtus enim rara dicitur, & iubinde pretiosa, quia paucissimorum est. Atqui prædicta Amicitia, aut est Virtus, & inseparabilis comes Virtutis. Ergo rara, & per consequens pretiosa est. Unde Cicero in *Lalio*, conqueritur, magnam amicorum penuriam esse: id est, eorum, qui secundum Virtutem amici sunt. Et alio loco affirmatè pronunciat, gravem, constantem, & stabilem in Amicitia vitam, iudicandum esse ex admodum raro hominum genere, ac pene divino. Porro inter carmina Serenissimi D. CAROLI Principis Vianæ, & tribus retro sæculis scriptis, hæc invenio, quibus ad Amicitiam perfectam incundam hortatur;

*A quem puede corregir,
O consolar,
O te paeae amonstrar,
Debes seguir.
Piensa mucho en eliger
Tal amistad,
Que te acuerde bonistas,
E bien vivir.*

11 ALIA Insuper ratione probat perfectam Amicitiam esse raram: Quoniam omnis Amicitia, quæ non brevi oritur aut perficitur, sed longo ac diuturno tempore, rara est. Amicitia autem vera non brevi tempore oritur aut perficitur, sed longo & diuturno. Exigit enim ut alter alterius Virtutem & benevolentiam perfectam satis habeat, non verbis solum, sed opere; nec in rebus dumtaxat facili-

vus, sed & difficilioribus. quod non vna die, neque quolibet tempore fit. In quod probandum aſſert Philoſophus illud proverbium, *non licere amicis mutuo se cognoscere*. *περί τῆς λογιμῆς ἀλλὰ συναλλαγῆς, πρὶς τῶν ἰσθμίων ἰσθμίων ἰσθμίων* salis unâ consumperint, quo etiam adagio Latini videntur, & Cicero maxime in *Lalio*, ubi ait, multos salis in odios simul edendos esse, ut munus Amicitie perfectum sit. Amicitia vera igitur rara est. Quod si vero obijciatur, quoddam esse qui facillè ac brevi Amicitiam contrahant, cum nihil amore celerius sit: ex levi enim oculorum aspectu incenditur quædamque amor, & operibus officijque se prodita si, inquam, ita obijciatur, *Resp.* Aristoteles, eos qui iam citò se coniungunt stricto amicitie vinculo, & mutuis officijs, non statim inire Amicitiam, sed tollim velle. Amicitia enim vera multiplex experientium & diuturnum tempus expostit: quamvis voluntas, seu propositum eius in eundem velox & concitatum quædamque sit.

12 PLACVIT Verò pro coronide capitis tubiugere explanationem earum trium Amicitie speciesum traditam ab eodem Serenissimo Principe D. CAROLO, sicut illo veteri, atque hæc verbis: *La amistad segunt dice Aristoteles en el octavo de las Ethicas se decia solo en un proverbio, es una de tres maneras: por deleite, è por provecho, è por honesto. Por deleite es como la amistad de estos, que vulgarmente llaman albaranes è donosos. È esta dura poco. Ca tura solamente quanto agrada è delectan aquellos conaires. È como non agrada en todo tiempo, ni en toda edad, non dura aquesta amistad por todo tiempo. Ay otra amistad por provecho: è esta es como amistad de mercaderia, segunt dice Seneca: que no nos dura mas la amistad que el provecho. Esos que siguen esta amistad, mas lo hacen por el provecho que por la persona. Siguen dice Seneca, las moscas siguen la miel, è los lobos los corderos muertos. Aquesta gente mas sigue la riqueza que no al hombre. Fobia aqui Seneca de los amigos por provecho que siguen mas la preta è despojo que esperan sacar que non al hombre. Ay otra amistad por honesto. Esta tiene fundamento en virtud, è esta es igual en todo tiempo, assi de prosperidad, como de adversidad. Aquesta es la verdadera amistad, de quien fobia el proverbio que debes seguir. È esta es de la que dice Aristoteles que haze de los amigos un corazon, è una voluntad; è es un querer solo, è un*

non querere,

&c.

CAPVT QVARTVM.

Quòd studiosa amicitia propriè dicatur Amicitia: alia verò per accidens.

A Verò, quæ ob voluptatem, & ea, quæ ob utilitatem est, similitudinem huius habent. Boni nanque, & iucundi, & vtilis sibi mutuò sunt. Maxime autem & tales amicitie permanent, cum æquale sit ab utrisque, ut voluptas, & non solum hoc modo, sed etiam ab eodem: ut inter facetos fit, & non inter amatorem, ac adamatum. Hi nanque non delectantur eisdem: sed ille quidem aspectu gaudet adamati, hic autem obsequio amatoris. Desinente verò pulchritudine, amicitia quoque nonnunquam desinit. Illi nanque aspectus non est iucundus, huic autem obsequium non præstatur. Plerique autem in amicitia permanent, si ex consuetudine mores dilexerint, eosdem mores habentes. Sed qui non voluptatem in amoribus, sed utilitatem commutant, ij & minus sunt amici, minus permanent. Qui verò sunt ob utilitatem amici, ij simul cum utilitate dissoluntur. Non enim hi sese mutuò, sed utilitatem amabant. Fit igitur ut & pravi pravis, & boni pravis, & neutri quibusvis amici sint ob voluptatem, atque utilitatem: sed boni soli sunt propter se ipsos amici. Mali nanque se ipsis non gaudent, nisi utilitas proveniat aliqua. In sola etiam bonorum amicitia, nullum calumnia locum habet. Non enim facile cuiquam quispiam de eo credere potest, quem ipse diuturno tempore comprobavit. In his ipsis est, & sibi mutuò credere, & nunquam iniuriam facere, cæteraque omnia, quæ amicitie veræ censentur inesse. In cæteris autem in amicitijs, nihil prohibet ea, quæ sunt hisce contraria, fieri. Interdum nanque homines eos etiam dicere consueverunt amicos, qui ob utilitatem amant, ut civitates (societates enim à civitatibus utilitatis gratia fieri videntur) & item eos, qui se propter voluptatem mutuò diligunt, ut pueri. Nos etiam fortasse tales quidem amicos dicere oportet: & asserere autem species amicitie plures esse. Atque primò quidem, & propriè amicitiam eam esse, quæ bonorum est hominum, ratione sanè, qua boni sunt: cæteras autem per similitudinem. Quo nanque bonum quoddam in ipsis est & simile, hoc sunt amici. Id enim, quod afficit voluptate, bonum quoddam ijs est, qui voluptatem amant.

mē firma & constans. Amicitia igitur proborum firma admodum & constans est.

10 QVARTA ratio versatur in probando, eiusmodi Amicitiam perfectam esse. Etiam Amicitia illa, cui nihil deest eorum omnium, quæ ad genus Amicitiz pertinent, proculdubio est perfecta: quoniam perfectum est illud, cui in suo genere nihil deest. Atqui proborum Amicitia nihil deest eorum, quæ ad genus Amicitiz pertinent. Assert enim honestatem virtutis amiceorum, quoniam movetur ex honestate. Assert tubinde & consequenter iucunditatem: quia iucundum est familiaritatem inire cum probō amico, & amanti similiti: assert denique utilitatem, cum amicus amico opem ferat & subsidium in necessitatibus humanæ vitæ. Amicitia igitur proborum proculdubio perfecta est. QUINTA ratio est appendix præcedentis, & alium, eam Amicitiam optimam esse. Bonum enim Virtutis, maxime bonum, ac proinde optimum est. Atqui inter omnes Amicitiz species, illa, quæ ab honesto ducitur, est bonum Virtutis. Ergo Amicitia, quæ ab honesto ducitur, inter omnes Amicitiz species optima est. SEXTA denique ratio desumitur ex raritate, quæ rerum optimarum & pretiosarum nota esse solet. Virtus enim rara dicitur, & subinde pretiosa, quia paucissimorum est. Atqui prædicta Amicitia, aut est Virtus, aut inseparabilis comes Virtutis. Ergo rara, & per consequens pretiosa est. Vnde Cicero in *Lalio*, conqueritur, magnam amicorum penuriam esse: id est, eorum, qui secundum Virtutem amici sint. Et alio loco affirmatè pronunciat gravem, constantem, & stabilem in Amicitia virum, iudicandum esse ex admodum raro hominum genere, ac pene divino. Porro inter carmina Serenissimi D. CAROLI Principis Vianæ, tribus retro sæculis scripta, hæc invenio, quibus ad Amicitiam perfectam incedam hortatur;

*A quien puede corregir,
O confesar,
O te pueae amonstrar,
Debes seguir.
Piensa mucho en eligir
Tal amistad,
Que te recuerde boniflat,
E bien vivir.*

11 ALIA Insupér ratione probat perfectam Amicitiam esse raram: Quoniam omnis Amicitia, quæ non brevi oritur aut perficitur, sed lōgo ac diuturno tempore, rara est: Amicitia autem vera non brevi tempore oritur aut perficitur, sed longo & diuturno. Ex igitur enim ut aliter alicuius Virtutem & benevolentiam perfectam fati habeat, non verbis solum, sed opere; nec in rebus dumtaxat facili-

ter, sed & difficilioribus, quod non vnâ die, neque quolibet tempore fit. In quod probandum assert Philosophus illud proverbium, *non licere amicis mutuo se cognoscere πρὸ τῆς ληγομένης ἀλλας συνπαλαιῶσαι, priusquam ipsi vadium salis vnâ consumpserint.* quo etiam adagium Latini venit, & Cicero maxime in *Lalio*, ubi ait, multos salis non odios simul edendos esse, ut munus Amicitiz perfectum sit. Amicitia vera igitur rara est. Quod si vero obijciatur, quodam esse qui facili ac brevi Amicitiam contrahant, cum nihil amore celerius sit: ex levi enim oculorum aspectu incenditur quædamque amor, & operibus officijque se proditum, inquam, illa obijciatur, *Resp.* Aristoteles, eos qui tan cito se coniungunt stricto amoris vinculo, & mutuis officijs, non statim inire Amicitiam, sed solum velle. Amicitia enim vera multiplex experimentum & diuturnum tempus expolcit: quamvis voluntas, seu propositum eius incedat velox & conciatum quædamque sit.

12 PLACVIT Verò pro coronide capitis tubiugere explanationem earum trium Amicitiz specierum traditam ab eodem Serenissimo Principe D. CAROLO, sicut illo veteri, atque hisce verbis: *La amistad segunt dice Aristoteles en el octavo de las Ethicas se dice fuso en vn proverbio, e es vna de tres maneras por deleite, o por provecho, o por honesto. Por deleite es como la amistad de estos, que vulgarmente llaman albaranes e donosos. Esta dura poco. Ca dura solamente quanto agrada e deleitan aqueellos conaires. E como agrada en todo tiempo, nun en todo está, non dura aquesta amistad a por todo tiempo. Ay otra amistad por provecho: e esta es como amistad de mercaderia, segunt dice Seneca: que no nos duramos la amistad que el provecho. Elos que figun esta amistad, mas lo faxen por el provecho que por la persona. Sigun dice Seneca, las moscas figun la miel, e los lobos los cuerpos muertos. Aquesta gente mas figun la riqueza que no al hombre. Faba aqui Seneca de los amigos por provecho que figun mas la preta e despojo que esperan fazer que non al hombre. Ay otra amistad por honesto. Esta tiene fundamento en virtud, e esta es igual en todo tiempo, asi de prosperidad, como de adversidad. Aquesta es la verdadera amistad, de quien faba el proverbio que debes seguir. Esta es de la que dice Aristoteles que faxe de los amigos un corazon, e vna voluntad; e es vn querer fuso, e vn querer,*

CAPVT QVARTVM.

Quòd studiosa amicitia propriè dicatur Amicitia: alia verò per accidens.

A Verò, quæ ob voluptatem, & ea, quæ ob utilitatem est, similitudinem huius habent. Boni nanque, & iucundi, & utiles sibi mutuò sunt. Maximè autem & tales amicitia permanent, cum æquale sit ab utrisque, ut voluptas, & non solum hoc modo, sed etiam ab eodem: ut inter facetos fit, & non inter amatorem, ac adamatum. Hi nanque non delectantur eisdem: sed ille quidem aspectu gaudet adamati, hic autem obsequio amatoris. Desinente verò pulchritudine, amicitia quoque nonnunquam desinit. Illi nanque aspectus non est iucundus, huic autem obsequium non præstatur. Plerique autem in amicitia permanent, si ex consuetudine mores dilexerint, eosdem mores habentes. Sed qui non voluptatem in amoribus, sed utilitatem commutant, ij & minùs sunt amici, minùs permanent. Qui verò sunt ob utilitatem amici, ij simul cum utilitate dissoluntur. Non enim hi sese mutuò, sed utilitatem amabant. Fit igitur ut & pravi pravis, & boni pravis, & neutri quibusvis amici sint ob voluptatem, atque utilitatem: sed boni soli sunt propter se ipsos amici. Mali nanque se ipsi non gaudent, nisi utilitas proveniat aliqua. In sola etiam bonorum amicitia, nullum calumnia locum habet. Non enim facillè cuiquam quispiam de eo credere potest, quem ipse diuturno tempore comprobavit. In his ipsis est, & sibi mutuò credere, & nunquam iniuriam facere, cæteraque omnia, quæ amicitia veræ censentur inesse. In cæteris autem amicitijs, nihil prohibet ea, quæ sunt hisce contraria, fieri. Interdum nanque homines eos etiam dicere consueverunt amicos, qui ob utilitatem amant, ut civitates (societates enim à civitatibus utilitatis gratia fieri videntur) & item eos, qui se propter voluptatem mutuò diligunt, ut pueri. Nos etiam fortasse tales quidem amicos dicere oportet: & asserere autem species amicitia plures esse. Atque primò quidem, & propriè amicitiam eam esse, quæ bonorum est hominum, ratione sanè, qua boni sunt: cæteras autem per similitudinem. Quo nanque bonum quoddam in ipsis est & simile, hoc sunt amici. Id enim, quod afficit voluptate, bonum quoddam ijs est, qui voluptatem amant.

mè firma & constans. Amicitia igitur proborum firma admodum & constans est.

10 QVARTATA ratio versatur in probando, eiusmodi Amicitiam perfectam esse. Etenim Amicitia illa, cui nihil deest eorum omnium, quæ ad genus Amicitiam pertinent, proculdubio est perfecta: quoniam perfectum est illud, cui in suo genere nihil deest. Atqui proborum Amicitia nihil deest eorum, quæ ad genus Amicitiam pertinent. Afferit enim honestatem utriusque amicorum, quoniam movetur ex honestate. Afferit iubinde & consequenter iucunditatem: quia iucundum est familiaritatem inire cum probò amico, & amanti simili: afferit denique utilitatem, cum amicus amico opem ferat & subsidium in necessitatibus humane vitæ. Amicitia igitur proborum proculdubio perfecta est. QUINTA ratio est appendix præcedentis, & altumit, eam Amicitiam optimam esse. Bonum enim Virtutis, maxime bonum, ac proinde optimum est. Atqui inter omnes Amicitia species, illa, quæ ab honesto ducitur, est bonum Virtutis. Ergo Amicitia, quæ ab honesto ducitur, inter omnes Amicitiarum species optima est. SEXTA denique ratio delimitur ex raritate, quæ rerum optimarum & pretiosarum nota esse solet. Virtus enim rara dicitur, & subinde pretiosas quia paucissimorum est. Atqui prædicta Amicitia, aut est Virtus, aut inseparabilis comes Virtutis. Ergo rara, & per consequens pretiosa est. Unde Cicero in *Latio*, conqueritur, magnam amicorum penuriam esse: id est, eorum qui secundum Virtutem amici sint. Et alio loco affirmatè pronuntiat, gravem, constantem, & stabilem in Amicitia virum, iudicandum esse ex admodum raro hominum genere, ac pene divino. Porro inter carmina Serenissimi D. CAKOLI Principis Vianæ, tribus retrò sæculis scripta, hæc invenio, quibus ad Amicitiam perfectam incundam hortatur:

*A quem pudes corregir,
O confexar,
O te pacas amonestar,
Debes seguir.
Pienza mucho en eligir
Tal amistad,
Que te acuerde boniflat,
E bien vivir.*

11 ALIA Insuper ratione probatè perfectam Amicitiam esse raram: Quoniam omnis Amicitia, quæ non brevi oritur aut perficitur, sed longo ac diuturno tempore, rara est. Amicitia autem vera non brevi tempore oritur aut perficitur, sed longo & diuturno. Ex igitur ut alter alterius Virtutem & benevolentiam perfectam satis habeat, non verbis solum, sed opere; nec in rebus dumtaxat facili-

vus, sed & difficilioribus. quod non vna die, neque quolibet tempore fit. In quod probandum afferit Philosophus illud proverbium, *non licere amicis mutuo se cognoscere.* *αἰγιὸς τῶν ἀγαθῶν οὐκ ἔστιν ἀλλήλων ἀγνοῖαν, πρὶν ἴσθαι ἑαυτῶν ἅπαντα ἑαυτῶν ἀλλήλων.* *pristinam ipsi vobis salutem vna consumpserint.* quæ etiam adagium Latini videntur, & Cicero maxime in *Leilio*, ubi ait, multos salis in odios simul edendos esse, ut munus Amicitia perfectum sit. Amicitia vera igitur rara est. Quod si vero obijciatur, quosdam esse qui facili ac brevi Amicitiam contrahant, cum nihil amore celerius sit: ex levi enim oculorum aspectu incenditur quantædoque amor, & operibus officiosæ se prodituri, inquam, ita obijciatur, *Resp.* Aristoteles, eos qui tam cito se coniungunt stricto amoris vinculo, & mutuis officijs, non statim inire Amicitiam, sed solum velle. Amicitia enim vera multiplex experimentum & diuturnum tempus exposcit: quamvis voluntas, seu propositum eas incunde velox & concitatum quantædoque sit.

12 PLACVIT Verò pro coronidè capitis tubiugere explanationem earum trium Amicitiarum specierum traditam ab eodem Serenissimo Principe D. CAROLO, sibi illo veteri, atque hisce verbis: *La amistad segunt dice Aristoteles en el octavo de las Ethicas se dezia fuso en un proverbio, es una de tres maneras: por deleite, o por provecho, o por bonfio. Por deleite es como la amistad de esos, que vulgarmente llaman albaranes è donofus. Esta dura poco. Ca dura solamente quanto agrada è delectan aquellos conaires. E como non agrada en todo tiempo, nin en toda edad, non dura aquesta amistad por todo tiempo. Ay otra amistad por provecho, è esta es como amistad de mercaderia, segunt dice Seneca: que no nos da mas la amistad que el provecho. Esos que figuen esto amistad, mas lo fazen por el provecho que por la persona. Sigunt dice Seneca, las moscas figuen la miel, è los lobos los cuerpos muertos. Aquesta gente mas figue la riqueza que no al hombre. Fubla aqui Seneca de los amigos por provecho que figuen mas la prea è despojo que esperan faze: que non al hombre. Ay otra amistad por bonfio. Esta tiene fundamento en virtud, è esta es igual en todo tiempo, asi de prosperidad, como de adversidad. Aquesta es la verdadera amistad, è de quien fubla el proverbio que debes seguir. Esta es de la que dice Aristoteles que faze de los amigos un corazon, è una voluntad, è es*

un querer fuso, è un

non querer,

&c.

CAPVT QVARTVM.

Quòd studiosa amicitia propriè dicatur Amicitia: alia verò per accidens.

A Verò, quæ ob voluptatem, & ea, quæ ob utilitatem est, similitudinem huius habent. Boni nanque, & iucundi, & vtilis sibi mutuò sunt. Maximè autem & tales amicitia: permanent, cum æquale sit ab utrisque, ut voluptas, & non solum hoc modo, sed etiam ab eodem: ut inter facetos fit, & non inter amatorem, ac adamatum. Hi nanque non delectantur eisdem: sed ille quidem aspectu gaudet adamat, hic autem obsequio amatoris. Desinente verò pulchritudine, amicitia quoque nonnunquam desinit. Illi nanque aspectus non est iucundus, huic autem obsequium non præstatur. Plerique autem in amicitia permanent, si ex consuetudine mores dilexerint, eosdem mores habentes. Sed qui non voluptatem in amoribus, sed utilitatem commutant, & minùs sunt amici, minùs permanent. Qui verò sunt ob utilitatem amici, & simul cum utilitate dissoluntur. Non enim hi sese mutuò, sed utilitatem amabant. Fit igitur ut & pravi pravis, & boni pravis, & neutri quibusvis amici sint ob voluptatem, atque utilitatem: sed boni soli sunt propter se ipsos amici. Mali nanque se ipsi non gaudent, nisi utilitas proveniat aliqua. In sola etiam bonorum amicitia, nullum calumnia locum habet. Non enim facillè cuiquam quispian de eo credere potest, quem ipse diuturno tempore comprobavit. In his ipsis est, & sibi mutuò credere, & nunquam iniuriam facere, cæteraque omnia, quæ amicitia: veræ censentur inesse. In cæteris autem amicitijs, nihil prohibet ea, quæ sunt hisce contraria, fieri. Int erudum nanque homines eos etiam dicere consueverunt amicos, qui ob utilitatem amant, ut civitates (societates enim à civitatibus utilitatis gratia fieri videntur) & item eos, qui se propter voluptatem mutuò diligunt, ut pueri. Nos etiam fortasse tales quidem amicos dicere oportet: & asserere autem species amicitia: plures esse. Atque primò quidem, & propriè amicitiam eam esse, quæ bonorum est hominum, ratione sanè, qua boni sunt: cæteras autem per similitudinem. Quo nanque bonum quoddam in ipsis est & simile, hoc sunt amici. Id enim, quod afficit voluptate, bonum quoddam ijs est, qui voluptatem amant.

mè firma & constans. Amicitia igitur proborum firma admodum & constans est.

10 QVARTA ratio versatur in probando, eiuſmodi Amicitiam perfectam esse. Et eam Amicitia illa, cui nihil deest eorum omnium, quæ ad genus Amicitia pertinent, proculdubio est perfecta: quoniam perfectum est illud, cui in suo genere nihil deest. Atqui proborum Amicitia nihil deest eorum, quæ ad genus Amicitia pertinent. Afferi enim honestatem virique amecorum, quoniam movetur ex honestate. Afferi iubinde & consequenter iucunditatem: quia iucundum est familiaritatem inire cum probo amico, & amicitia simili afferi denique utilitatem, cum amicus amico opem ferat & subsidium in necessitatibus humanæ vite. Amicitia igitur proborum proculdubio perfecta est. QUINTA ratio est appendix præcedentis, & aliam, eam Amicitiam optimam esse. Bonum enim Virtutis, maxime bonum, ac proinde optimum est. Atqui inier omnes Amicitia species, illa, quæ ab honesto ducitur, est bonum Virtutis. Ergo Amicitia, quæ ab honesto ducitur, inier omnes Amicitia species optima est. SEXTA denique ratio detumitur ex raritate, quæ rerum optimarum & pretiosarum uota esse solet. Virtus enim rara dicitur, & iubinde pretiosa, quia paucissimorum est. Atqui prædicta Amicitia, aut est Virtus, aut inseparabilis comes Virtutis. Ergo rara, & per consequens pretiosa est. Vnde Cicero in *Leio*, conqueritur, magnam amicorum penuriam esse: id est, eorum, qui secundum Virtutem amici sint. Et alio loco affirmatè pronuntiat gravem, constantem, & stabilem in Amicitia virum, iudicandum esse ex admodum raro hominum genere, ac pene divino. Porro inter carmina Serenissimi D. CAROLI Principis Vianæ, tribus retro sæculi scripta, hæc invenio, quibus ad Amicitiam perfectam iucundam hortatur;

*A quien puede corregir,
O consolar,
O te puede amar, flatar,
Debes seguir.
Piensa mucho en elegir
Tal amistad,
Que se recuerde bien flatar,
E bien vivir.*

11 ALIA Insuper ratione probatur perfectam Amicitiam esse raram: Quoniam omnis Amicitia, quæ non brevi oritur aut perficitur, sed longo ac diuturno tempore, rara est; Amicitia autem vera non brevi tempore oritur aut perficitur, sed longo & diuturno. Ex igitur enim ut aliter alterius Virtutem & benevolentiam perfectam satis habeat, non verbis solum, sed opere; nec in rebus dumtaxat facili-

vus, sed & difficilioribus. quod non vna die, neque quolibet tempore fit. In quod probandum aſſert Philosophus illud proverbium, *non licere amicis mutuo se cognoscere, nisi tibi de-gerimus alias curam habere, priusquam ipsi vobis salis vna consumpserint.* quo etiam adagio Latini videntur, & Cicero maxime in *Leio*, ubi ait, multos talis modis simul edendos esse, ut munus Amicitia perfectum sit. Amicitia vera igitur rara est. Quod si vero obijciatur, quodam esse qui facili ac brevi Amicitiam contrahant, cum nihil amore celerius sit: ex levi enim oculorum aspectu incendiur quantumque amor, & operibus officijque se prodita sit, inquam, ita obijciatur, *Resp.* Aristoteles, eos qui tam cito se coniungunt stricto amoris vinculo, & mutuis officijs, non statim inire Amicitiam, sed solum velle. Amicitia enim vera multiplex experimentum & diuturnum tempus exposcit: quamvis voluntas, seu propositum eius in eundem velociter & concitatim quantumque sit.

12 PLACVIT Verò pro coronide capitis tubigere explanationem earum trium Amicitia species traditam ab eodem Serenissimo Principe D. CAROLO, sicut illo veteri, atque hæc verbis: *La amistad segunt dice Aristoteles en el octavo de las Ethicas se deca sujo en un proverbio, es una de tres maneras por delecte, ò por provecho, ò por honesto. Por delecte es como la amistad de estos, que vulgarmente llaman albaranes è donosos. Esta dura poco. Ca dura solamente quanto a gradan è delectan aquellos conares. E como no agradan en todo tiempo, non en toda edad, non dura aquista amistad por todo tiempo. Ay otra amistad por provecho: è esta es como amistad de mercaderia, segunt dice Seneca: que no nos duran mas la amistad que el provecho. Es lo que figuen esta amistad, mas lo fazen por el provecho que por la persona. Segunt dice Seneca, las moscas figuen la miel, è los lobos los cuepo muertos. A questa gente mas figuen la riqueza que no al hombre. Falsa aqui Seneca de los amigos por provecho que figuen mas la preda è despojo que esperan fazer que non al hombre. Ay otra amistad por honesto. Esta tiene fundamento en virtud, è esta es igual en todo tiempo, assi de prosperidad, como de adversidad. A questa, es la verdadera amistad, è quien habla el proverbio que debes seguir. Esta es de la que dice Aristoteles que haze de los amigos un corazón, è una voluntad, è es lo que se quiere sujo, è un non querer,*

&c.

CAPVT QVARTVM.

Quòd studiosa amicitia propriè dicatur Amicitia: alia verò per accidens.

A Verò, quæ ob voluptatem, & ea, quæ ob utilitatem est, similitudinem huius habent. Boni nanque, & iucundi, & utiles sibi mutuò sunt. Maxime autem & tales amicitia permanent, cum æquale sit ab utrisque, ut voluptas, & non solum hoc modo, sed etiam ab eodem: ut inter facetos fit, & non inter amatorem, ac adamatum. Hi nanque non delectantur eisdem: sed ille quidem aspectu gaudet adamati, hic autem obsequio amatoris. Desinente verò pulchritudine, amicitia quoque nonnunquam desinit. Illi nanque aspectus non est iucundus, huic autem obsequium non præstatur. Plerique autem in amicitia permanent, si ex consuetudine mores dilexerint, eosdem mores habentes. Sed qui non voluptatem in amoribus, sed utilitatem commutant, & minus sunt amici, minus permanent. Qui verò sunt ob utilitatem amici, simul cum utilitate dissoluntur. Non enim hi sese mutuò, sed utilitatem amabant. Fit igitur ut & pravi pravis, & boni pravis, & neutri quibusvis amici sint ob voluptatem, atque utilitatem: sed boni soli sunt propter se ipsos amici. Mali nanque se ipsis non gaudent, nisi utilitas proveniat aliqua. In sola etiam bonorum amicitia, nullum calumnia locum habet. Non enim facile cuiquam quispiam de eo credere potest, quem ipse diuturno tempore comprobavit. In his ipsis est, & sibi mutuò credere, & nunquam iniuriam facere, cæteraque omnia, quæ amicitia veræ censentur inesse. In cæteris autem amicitijs, nihil prohibet ea, quæ sunt hisce contraria, fieri. Interdum nanque homines eos etiam dicere consueverunt amicos, qui ob utilitatem amant, ut civitates (societates enim à civitatibus utilitatis gratia fieri videntur) & item eos, qui se propter voluptatem mutuò diligunt, ut pueri. Nos etiam fortasse tales quidem amicos dicere oportet: & asserere autem species amicitia plures esse. Atque primò quidem, & propriè amicitiam eam esse, quæ bonorum est hominum, ratione sanè, qua boni sunt: cæteras autem per similitudinem. Quo nanque bonum quoddam in ipsis est & simile, hoc sunt amici. Id enim, quod afficit voluptate, bonum quoddam ipsis est, qui voluptatem amant.

AMIICITIAE genera constituit Aristoteles in hoc capite, & dividit illud in tres partes. In prima docet aliquam Amicitiam esse, quae delectationem spectat: aliquam etiā, quae utilitate ducatur. In secunda ostendit, neutram ex praedictis Amicitijs consistentem aut firmā esse, sed utraq; fluxā & quae facile solvatur. In tertia denique dilertit de Amicitia, quae nititur in honestate; & de eā docet, perfectam ac constantem esse.

2 **CIRCA** Primam partem statuit triplicem esse Amicitiam, idque probat: Quia totidem sunt amoris mutui sive Amicitiae species, quot bonorum seu amabilium. Verorumque eam numerus debet esse aequalis: quoniam habitus & actus diversitatem capiunt ab objectis. At bonorum seu amabilium species tres sunt, ut capite praedicti constitutum fuit. Est enim honestum, quod antonomastice *τὸ ἀγαθόν*, *bonum* dicitur, veluti simpliciter & absolute bonum. Est insuper *τὸ καλόν*, *invidium*, seu delectabile. Est denique *τὸ χρησίμου*, *utile*. Ergo & triplex amoris mutui sive Amicitiae species est. Quare quaedam Amicitia est, quae ab honestate movetur: alia, quae à iucunditate: alia, quae ab utilitate. Porro ijs omnibus convenire rationem genericam Amicitiae, veluti tubicinis speciebus, probat: Quia quibuscumque convenit Amicitiae in genere definitio, ijs etiam ratio Amicitiae conveniat necessesse est. Aequi igitur praedictis convenit Amicitiae definitio. Ergo & ratio Amicitiae ijs omnibus convenit. Minor, seu assumptio, quae forte negari poterit, iudicatur. Definitio enim Amicitiae, in genere est quod sit *amor mutui non latens*. At quaelibet ex praedictis, est amor mutui non latens. Sive enim duo aliqui se amant propter honestatem, sive ob iucunditatem, sive ob utilitatem, verè ijs inest mutui amor, neutrum eorum latens, sed utriusque manifestus. Ergo ijs convenit definitio Amicitiae in genere.

3 **ADDITIONE** Statim, eiusmodi Amicitias non esse eiusdem rationis, sed diversae, & inaequalis perfectionis. Id est, ut interpretatur Eustratus, non convenire ut vocè in ratione Amicitiae, sed analogice, seu proportionem quaedam tantum. Ratio enim Amicitiae simpliciter solum convenit illi, quae nititur in bono honesto, cui vni inest absolute & antonomastice ratio boni. Ceteris autem duabus, quarum altera iucunditate, altera utilitate ducitur, solum convenit ratio Amicitiae secundum quid, sive per analogiam ad primam & perfectam Amicitiae speciem. Quamvis enim, amantes se mutuo & non latenter ob iucunditatem, utilitatemve; amant sibi invicem bonum aliquod; non tamen quod simpliciter,

sed secundum aliquid, aut per accidens tantum sit bonum.

4 **QUOD** Ulterius sic suaderi potest. Omnis illa Amicitia, quae aliquis mutuo diligitur, non propter se, sed propter aliud; non est Amicitia per se, sed per accidens. At in Amicitia ob voluptatem, utilitatemve, aliquis mutuo diligitur, non propter se, sed propter aliud. Amicitia igitur ob voluptatem, utilitatemve, non est Amicitia per se, sed per accidens. Minor, quae probatione eget, iudicatur: Qui enim amat quemquam ob iucunditatem, utilitatemve, non amat illum propter se, neque propter qualitatem aliquam ipsius animo inhaerentem, quae amore digna sit: sed solum ob iucunditatem, utilitatemve, quam ex ipso caput. Quod exponit Arist. exemplo comis & urvani hominis, sive Eurapelia praediti. Is enim verè in se habet Virtutem ipsam Eurapeliae, ratione cuius amatur propter se. Ceterum quoniam Virtus illa delectationem in alijs parit, contingere potest, ut is ametur, non quia Virtute praeditus, & propter se amabilis; sed ob delectationem, seu iucunditatem, quae ex ipsius familiaritate capitur. Idemque est de eo, qui probatur esse, & dignus propter se amari: sed tamen solum amatur ob utilitatem ex ipso advenientem. Ergo in Amicitia ob iucunditatem, utilitatemve, aliquis mutuo diligitur, non propter se; sed propter aliud. Solum itaque in ea Amicitia, quae ducitur honestate, amatur aliquis propter se: nimirum, ob eam qualitatem honestam, & verè amabilem, quae intimè praeditus est.

5 **CIRCA** Secundam partem assig-
nat propriae notam earum amicitiarum, quae solum sunt ex iucunditate, aut utilitate orae, & non ducuntur, honestate. Omnes enim illae fluxae sunt, & inconstantes, quae proinde diu permanere nequeunt. Ratione id probat: Omnis enim res, quae nititur causis variabilibus, & inconstantibus, parum durat, & facile dissolvitur. Amicitia autem ob voluptatem & utilitatem nititur causis variabilibus, & inconstantibus: quoniam iucundum & utile, quibus nititur, veluti causis suae generationis & conservationis, sunt fluxa bona, infirma, & quae passim mutationem subeunt. Amicitia igitur ob voluptatem, aut utilitatem, parum durat, & facile dissolvitur. Porro vtilis ac iucundum facile mutari, ac desinere, patet: quia quod modo, aut hodie, vtilis vel iucundum est, postea aut cras non est vtilis, vel iucundum. Scisis venae, aut visio, v.g. hodie vtilis est infirmo: cras non est vtilis eidem infirmo, aut sano. Subeunt procellam vtilis est gubernator navis: non autem incolae civitatis, seu versant in terra. Iucunda etiam hodie sunt, quae cras ingrata habentur. Iuveni delectationem afferunt, quae seni tristitiam pariunt: & e converso. Pater
igi-

Igitur incundum & vile, quibus nritur vitæ que illa fucæ & adulterinæ Amicitia species, esse bona admodum inconstantia & fluxa.

6 PROCEDIT Arist. ad afsignandum, quorum hominum propria sit vitæque ea species improprie amicitia. Pronuntiatque, amicitias illas, quæ utilitate ducuntur, plerumque in senibus locum habere: quoniam cum vires corporis infirmæ sint, & naturalis calor inveniatu extenuatus, non expectunt voluptatem, sed utilitatem; & in id maxime feruntur, quo suæ imbecillitati consulendum existimant. Quare eos solum in amicorum numero collocare volunt, quos vident sibi fore alicuius adiumentum. Ideoque ab eodem Arist. 2. Rethor. appellantur *φίλοι χρηματικοί*, id est, *utilitatis amâtes*. Post lenes huic Amicitia generi maxime addictos, recenset aliquos *ἄετι ἀκμαί, ἢ νῆες, &c.* id est, *ἄετι qui in virilitate atate, & ex iuvenibus, qui utilitatē sectantur*. Adii verò notam huiusmodi hominum in virili aut iuvenilii ætate questui & utilitati deditorum, quod nec ament convivium societatemve aliorum, nisi ijs viles existimant; nec iucunda sectentur, qualiter alij eisdem ætatis; sed tristes sint. Addit deinde, ad hanc Amicitia speciem videri spectare illam, quam *ἄξιον* appellat, id est, *pergrinam, vel hospitem*: quoniam inter peregrinos & hospites versatur. Nam licet videatur honestior, ideoque recepta sit apud quoslibet præstantes viros, dum iter simul agunt, aut in diversorio versantur; adhuc tamen quoniam vitæ commoda iactetur, aut solatium in itinere vel peregrinatione querit; videtur quoddammodo afinis Amicitia ex studio utilitatis oriri. Monet verò Eultratus hoc loci, lenes & adolescentes ab Arist. dici illos, qui non sunt perfectæ Virtutis præditi. Alioqui enim nonnullos invenire licet, qui, quemadmodum Virtutem in delicijs habeat, ita & Amicitiam ex studio honestatis, omni utilitate contemptâ. Verùm Philosophus loquitur iuxta ea quæ plerumque accidunt, tum in senibus, tum & in quibusdam perfectæ aut iuvenilii ætatis.

7 RURSUS Pronuntiat, illam Amicitia speciem, quæ iucunditatem sectatur, plerumque in iuvenibus inveniri; quoniam vitam institere solent, non secundum rationem & Virtutem, sed iuxta impetum appetitus, & turbidam affectionem. Vnde & infert, hanc Amicitia speciem, valde fluxam & mutabilem esse; idque probat duplici ratione, quarum alteram perij à re iucunda, alteram ab amico, qui propter voluptatem diligit. Prior ratio hæc est. Quoties permittantur ea, quibus nritur Amicitia, & ipsa Amicitia mutationem subit. Et ea, quibus nritur Amicitia iuvenum, facile permittantur, quippe prætereunte ætate,

& identidem se in aliam convertente, illæ ipsæ res, quæ antea iucundæ erant, seu iucunditatis effectrices, desinunt esse iucundæ. Amicitia igitur iuvenum facile mutationem subit. Quod rectè expressit distichon illud Poetæ dialogum ineuntis cum Cupidine:

*Ventosas humeris curfixit Iuppiter alas
Est quovis levior flamme quilibet amat.*

Et præterea Horatius in Art. Poet. vbi iuvenis dicitur,

Sublimis, cupidusque, & amata relinquere pernix.

Posterior ratio est desumpta ex conditione ipsa iuvenum, quos Arist. *εἰρηαιῶδες* appellat, id est, *ad amandum præcivios*, & positivum excitari solios ad amandum ex ipsa animi commotione. Atqui eiusmodi commotio non persistit in statu eodem, sed facile mutatur, Colligit verò notam dissimilem & contrariam superius observatæ in iuvenibus, quæ utilitate ducuntur in amando. Illi enim odio habent exterorum familiaritatem & convivium: hi autem, *simul tota die versari & convivere volunt*. Capiunt enim ex consortio similitum voluptatem, quam vnam in vois habent.

9 CIRCA Teriam partem statuit; perfectam esse proborum Amicitiam, & secundum Virtutem similitum, ac cæteris supra explicatis longè præstantiorem. Quod probat sex rationibus. PRIMA est, quoniam eiusmodi Amicitia est vera, propria, & per se. Amicitia enim, quæ quis diligit amicum propter ipsum amicum, est Amicitia per se: vpo: in ipso amico sistens, & non relata in aliud. Atqui Amicitia proborum, sive secundum Virtutem similitum, amicum amat propter ipsum amicum: nimirum, propter honestatem, seu Virtutem, quæ in ipso est, independentem ab utilitate, aut iucunditate. Amicitia igitur proborum, sive secundum Virtutem similitum, est Amicitia per se. SECUNDA ratio huic confederaria est, prædictam Amicitiam similitum, propriè esse Amicitiam. Quia in quolibet genere id magis propriè seu maxime tale habetur, quod est per se, & non per accidens. Atqui in genere Amicitia, illa quæ ab honesto ducitur, est Amicitia per se; quæ autem à iucundo, aut vili, solum per accidens, ut supra præbatur est. Ergo in genere Amicitia, illa quæ ab honesto ducitur, est magis propriè Amicitia. TERTIA ratio constantia & firmitate desumitur. Amicitia enim, quæ habet causam maxime firmam & constantem, firma admodum & constant est. Amicitia autem proborum habet pro causa Virtutem, ipsamque est habitus, seu qualitas difficilè mobilis, ac proinde maxime

CAPVT QVARTVM.

Quòd studiosa amicitia propriè dicatur Amicitia: alia verò per accidens.

A Verò, quæ ob voluptatem, & ea, quæ ob utilitatem est, similitudinem huius habent. Boni nanque, & iucundi, & vtilis sibi mutuò sunt. Maxime autem & tales amicitia permanent, cum æquale fit ab utrisque, ut voluptas, & non solum hoc modo, sed etiam ab eodem: ut inter facetos fit, & non inter amatorem, ac adamatum. Hi nanque non delectantur eisdem: sed ille quidem aspectu gaudet adamati, hic autem obsequio amatoris. Desinente verò pulchritudine, amicitia quoque nonnunquam desinit. Illi nanque aspectus non est iucundus, huic autem obsequium non præstatur. Plerique autem in amicitia permanent, si ex consuetudine mores dilexerint, eosdem mores habentes. Sed qui non voluptatem in amoribus, sed utilitatem commutant, ij & minus sunt amici, minus permanent. Qui verò sunt ob utilitatem amici, ij simul cum utilitate dissoluntur. Non enim hi sese mutuò, sed utilitatem amabant. Fit igitur ut & pravi pravis, & boni pravis, & neutri quibusvis amici sint ob voluptatem, atque utilitatem: sed boni soli sunt propter se ipsos amici. Mali nanque se ipsi non gaudent, nisi utilitas proveniat aliqua. In sola etiam bonorum amicitia, nullum calumnia locum habet. Non enim facile cuiquam quispiam de eo credere potest, quem ipse diuturno tempore comprobavit. In his ipsis est, & sibi mutuò credere, & nunquam iniuriam facere, cæteraque omnia, quæ amicitia veræ consentur inesse. In cæteris autem in amicitia, nihil prohibet ea, quæ sunt hisce contraria, fieri. Interdum nanque homines eos etiam dicere consueverunt amicos, qui ob utilitatem amant, ut civitates (societates enim à civitatibus utilitatis gratia fieri videntur) & item eos, qui se propter voluptatem mutuò diligunt, ut pueri. Nos etiam fortasse tales quidem amicos dicere oportet: & asserere autem species amicitia plures esse. Atque primò quidem, & propriè amicitiam eam esse, quæ bonorum est hominum, ratione sanè, qua boni sunt: cæteras autem per similitudinem. Quo nanque bonum quoddam in ipsis est & simile, hoc sunt amici. Id enim, quod afficit voluptate, bonum quoddam ijs est, qui voluptatem amant.

amant. Non autem multum hæc copulantur, nec. idem ob utilitatem, voluptatem inque sunt amici. Nam ea, quæ per accidens sunt, non nimium coniunguntur. In has autem species amicitia distributa, pravi quidem erunt ob voluptatem, aut utilitatem amici, hæc rationis similitudinem subeuntes: boni autem sunt propter se ipsos amici: ea nanque ratione, qua boni sunt. Hi igitur sunt absolute amici, illi verò per accidens, & quia sunt similes his.

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS QVARTI.

Comparantur tria genera Amicitia inter se, per se idem quo conveniunt, & in quo differunt. Amicitia nomen simpliciter supponere pro sola illa, qua honestate inquitur. Vix denique coniungi duas illas, quarum altera nititur utilitate, & altera iucunditate.

ROSEQVITYR Aristoteles explanationem variarum Amicitia specierum, inchoatam præcedenti capite, & modo comparat Amicitia honestæ, atque omnium præstantissimæ, iucundam atque utilem: statuitque, honestam, vere & proprie ac per se Amicitiam esse, dicique: reliquas verò duas solum ex accidenti & minus proprie. Dividit autem caput in tres partes. In primâ docet, & amicitias illas, quæ iucundo aut utili bono ducuntur, similes esse perfectæ Amicitia, quæ solâ honestate ducitur. In secundâ docet, dissimiles tamen esse ab eâ, & multipliciter distingui. In tertiâ denique anacephalosi quâdam colligit, quæ suis docuerat.

2 **CIRCA** Primam partem instituit iterum sermonem de duplici illâ spurâ & adulterinâ specie Amicitia, quarum altera honesto, altera utili ducitur; & docet utramque similem esse perfectæ Amicitia, quæ ob solam nititur honestatem. Similitudinem verò in quibusdam attributis assignat; quæ videntur communia, tam solidæ Amicitia, quam vitiæque tenentur & fucata. **PRIMUM** est, quod quemadmodum perfectæ amici, sive iucuntes Amicitiam honestam, sive invicem iucundiant, atque utiles; ita etiâ amici ob iucunditatem, aut utilitatem, sibi invicem iucundi aut utiles sunt. **SECUNDVM** est, quod sicut Amicitia, perfectæ est cõstans & diuurna: ita etiam Amicitia iucunda & utilis aliqualem persistentiam habet in mutuis, standi, quoad diu permanet causa mutua iucunditatis aut utilitatis, ex qua oritur. Existente enim causâ utriusque in ambobus, & vnoquoque illorum alteri inferente iucunditatem, utilitatemve, persistit æqualitas utriusque, & proinde animorum consensio, in qua potissimum nititur Amicitia. Cuius exem-

plum offert in facies hominibus, qui invicem amici sunt, quoniam: alter ab altero vicissim voluptatem capit ex faceris, dicisque ridiculis. Contrâ vero futurum esse ait, si alter ab altero utilitatem capiat. Tunc enim non erit redamatio æqualis, nec eiusdem rationis. Exempla plura que offert in eo qui perditè amat alium, ob voluptatem, quam ex eius pulchritudine capit, sed ab eo solum amatur propter obsequium sibi præstitum, utilitatemve. Verum addit, deficientem pulchritudine in eo, qui ob voluptatem diligebatur, aut obsequijs in eo qui diligit, deficere motum utriusque amorem. Nimirum, pulchritudo variis, & obsequium alterius, erant causæ amoris mutui: ideoque illis cessantibus, ob naturam suam instabilem & fluxam, necesse est ut & amor mutuus omnino desinat. Permanet tamen dum ea cause persistunt, & in hoc habet aliqualem similitudinem cum Amicitia perfectâ. **TERTIVM** denique est, similitudo morum in amicis iucundis, & utilibus, sicut & in probis perfectisque. Unde & oritur ut aliquandiu permaneat Amicitia iucunda & utilis, instar perfectæ: nimirum, quandiu uterque amicorum, aut iucundorum, aut utilium, similitudinem sui in altero expressam considerat, simul & amat.

3 **EX** Hac doctrina duplex est inferri, seu corollarium inferri. **PRIMUM** est, minus amicos existere duos, quorum alter amat alterum ob voluptatem, alter ob utilitatem; quam duos alios qui se mutuo amant propter solam voluptatem. Ratio est: Quia eo minor, seu minus vera Amicitia duorum est, quò minus servatur æqualitas & similitudo in amore & redamatione. At ubi alter amat alterum ob voluptatem, alter ob utilitatem, minus servatur æqualitas & similitudo in amore & redamatione, quam ubi ambo se invicem ob voluptatem amant. Ergo minor sive minus vera Ami-

*Hinc, quem vina tibi, quem cœna paravit
amicum.*

Esse putas fida peccas amicitia

*Vinum amat, & cyathos, & sumina, &
oïrea: non te.*

Sablato vino, nullus amicus erit.

CAPVT QVINTVM.

Qui dicendi amici, & qui ad Amicitiam apti.

VT. Autem in virtutibus alij habitu, alij actu boni dicuntur, sic & in amicitia. Amicorum enim alij simul viventes gaudent se mutuo, bonaque conferunt. Alij dormientes aut locis seiuncti, non operantur quidem, sed ita sese habent, vt operentur amicè. Loca nanque non dissolvunt amicitiam absolute, sed operationem. Quod si diuturna absentia fuerit, amicitia quoque videtur oblivionem efficere. Vnde dictum est: Taciturnitas amicitias complures dissolvit. Atqui neque senes, neque severi, videntur esse ad amicitiam apti. Exigua enim afficiant voluptate. Nemo autem conversari cum eo potest, qui dolorem affert, aut non sit iucundus. Maximè nanque naturam videtur molestiam quidem fugere, oblectamenta autem affectare. Qui verò se quidem mutuo acceptant, non simul autem vivunt, ij benevolis magis sunt similes, quam amici. Nihil enim tam proprium est amicorum, quam vivere simul. Nam egentes quidem, utilitatem affectant: simul autem vivere & ipsi beati. Etenim solitarios quidem hos esse minimè convenit. Vt simul autem degant, fieri non potest, nisi sint iucundi, eisdemque gaudeant. quod quidem amicitia sodalitia videtur habere. Bonorum igitur amicitia maximè est (vt sæpe diximus) amicitia. Nam amabile quidem id & experibile esse constat, quod est absolute bonum, aut iucundum: vnicuique verò, quod ipsi est tale. Bono autem propter hæc utraque bonus. At verò amor quidem similis est affectui, amicitia verò habitui. Amor nanque non minùs est ad inanimata. Amici autem amant sese mutuo cum electione: electio verò ab habitu proficiscitur. Et volunt ijs bona, quos amant, illorum gratia, non per affectum, sed habitum: & amantes amicum, id amant, quod sibi ipsis est bonum. Vir enim bonus factus amicus, bonum fit ei, cui iam est amicus. Vterque igitur & id, quod sibi bonum est, amat, & par reddit voluntate, atque iucunditate. Dicitur enim amicitia æqualitas: maximè autem bonorum hæc amicitia insunt.

SYMMA ET EXPLANATIO CAPITIS QVINTI.

Amicitia incunda idoneis non esse, nisi qui convictum habent: illam verò non tam in actu, quàm in habitu sitam esse. Qualiter illam dissolvat absentia amicorum.

AD NOBILISSIMUM ET LITTERATISSIMUM
D. D. HIERONIMUM DE PRADO ET TOLEDO,
IACOBÆVM EQVITEM, REGII AC SVPREMI IVSTITIÆ SENATVS
CONSILIARIVM, OLIM IN SALMANTICENSIS AC DEMIÆ
PRÆSTANTI CATHEDRÆ CODICIS ANTECESSORI,
ET MAIORIS COLLEGII S. SALVATORIS
OVETENSIS TOGATO, &c.

DVO Potissimum curz sunt Aristoteli in præsentiarum. Alterum est, proprium Amicitiz effectum esse convictum eura, qui ad ipsum idonei sunt. Alterum, eandem Amicitiam non esse actum, sed habitum. Dividit verò caput in tres partes. In primâ assignat actum maximè proprium Amicitiz. In secundâ edisserit, quinam ad Amicitiam apti non sint, qui etiam apti. In tertiâ statuit, Amicitiam non esse actum, affectumve, sed habitum.

2 CIRCA Primam partem docet, perinde existimandum esse de Amicitia, ac de Virtutibus. In his arietem accedit ut quidam solo habitu præditi sint; Temperantiæ v.g. aut Fortitudinis; quidam verò præterea actum se exercent. Idem ergo accidit in Amicitia, ut quandoque solum in habitu sit; quandoque etiâ in actu, sive exercitio. Nonnulli enim amicorum vna videntes, eo convictu & familiaritate gaudent, per fruunturque, ut invicem consilia & subsidia utantur. Alij autem, sive quia dormiunt, sive quia negotijs distracti sunt, aut in disitis locis, non se exercent in operibus Amicitiz: cæterum eius habitu sic præditi & affecti sunt, ut parati existant ad opera & officia Amicitiz sibi invicem præstantia, quoties fuerit opus. Quo demum fit, ut quemadmodum lib. 1. bipartita fuit Virtus in eam que habitu solum existit, & eam que actu exercetur; & lib. 6. disciplinæ ac scientiæ pariter sunt divisa in habitum & actum: ita etiam Amicitia nunc bipartita læquetur in eam, que solum habitu est, & eam que præterea in actu se promit.

3 CIRCA Secundam partem exponit, quinam idonei sint ad Amicitiam contrahendam, quinam verò inepti. Ut autem hoc declararet, præmittit causam, que dissolvere Amicitiam possit. Ea verò est diuturna absentia. Quamvis enim paulo ante docuisset, posse absentes retinere habitum Amicitiz inter se, nunc addit, eò diuturnam esse posse absentiam; ut Amicitiz habitus consumpatur, veluti corpore

que quodam, & omissione diutina totius exercitij. In quod probandum offert proverbium illud Herodico carmine comprehensum:

*Πολλὰς ἀν φιλιάν συννορία ἀρλεναται.
Tollit amicitias multas offatus ademptus.*

Sic vertit Turnebus, aliquantulo licentius, ut metrum servet. Alioqui ἀρρονορία Argypopilo & alijs, iaciturnitas est; que tamen verbi Hexametro adaptari non potest. Itaque diuturna absentia & taciturnitas multorum amicitias dissolvit. Quare Hesiodus monet, vicinos potissimum invitandos esse ad convivium, ut eâ frequenti & communione mensæ Amicitia foveatur; & Chremes apud Terentium potiores Amicitiz partes in vicinitate constituit.

4 VERVM Ne forte Arist. sibi contrarij appareat, notandum est, præteream doctriam, seu corruptionem Amicitiz ex diuturnâ absentia, solum accipiendam esse de illo Amicitiz genere, quod ducitur voluptate. Ex silentio enim diutino & mutua amicorum distantia, cessat voluptas, quam alter ex altero capiebat. Unde & necessum est cessare Amicitiam illam, que solâ voluptate nitetur ut eausâ conservatrice. Quo sensu accipiendum est illud:

Iam dudum amissa patria, oblitusque tuorum,

*Quis tibi seu sanguis, sive parabat, amor,
Romam habitas, nec cura domum subit vlla
reverti.*

Æterna tantum te capit Urbis honor.

Respondetque adagium Hispanicum: A muertos i à idos, no ay mas amigos. Ceterum perfecta & solida Amicitia, cum nitatur in mutua amicorum honestate, que est habitus immobilis, & in viroque eorum permanentiam si alter ab altero abiens sit, & nullum cum eo habeat commercium; persistere in ambobus potest secundum habitum, quavis vsu & actu ipso non utatur. Quare idem Arist. supra, cum

cum meminisset illius proverbij, *Amici qui procul sunt, non sunt amici*, subiunxit, eam pariter etiam etiam *ut vulgus ait*, id est, inhumanissimum, siue prolatam ab aliquo, qui genus humanum maxime exolum habuerit: cum maxime e re nature humane sit, ut vera Amicitia, etiam inter abstantes, facta tecta seruetur. Quod & Socrates confirmat in *Oratione ad Demoniacum*, ubi notat id esse discriminis gregiorum hominum à sapientibus, ut illi tantum presentes amicos observent, hi vero etiam abstantes. Quia autem habitus quilibet, etiam Virtutum, & qualitercumque honesti, torpent ac marcescunt sine exercitio; amicis in more positum est, ut quando diu abstantes sunt, se invicem litteris alloquantur, quia sermone nequeat. Sic enim, ex parte saltem, supplet defectum frequentie, siue convictus; & proinde retinent illatum Amicitie habitum.

6 HOC præsupposito, gradum facit ad exponendum, quinam apti non sint ad Amicitiam contrahendam. Ac primo recenset, seu potius excludit senes, sive acerbos, & austeros homines. Quisquis enim aptus ad Amicitiam est, is debet esse, cum quo iucundum sit versari, & familiaritatem habere. At neque senes, neque acerbi, aut austeri homines sunt cuiusmodi. Nemo enim est, inquit Arist. qui totos exigere dies possit cum tristi & molesto viro, qualis est senex, aut acerbus, vel austerus quilibet. Natura, nimirum, refugit quod iniucundum & molestum est. Ergo neque senes, nec acerbi, aut molesti, ad Amicitiam apti sunt. Præterea alio syllogismo id ipsum sic probari potest. Quisquis ad convictum & consuetudinem humanam aptus non est, nullo modo idoneus existit ad Amicitiam, quippe actus Amicitie proprius est amicorum convictus & consuetudo: ut apparebit etiam cap. sequent. & lib. 9. cap. 9. At senes, & acerbi, aut austeri homines, ad convictum & consuetudinem apti non sunt, ut experientia testatur. Ergo nullo modo idonei existunt ad Amicitiam. Et hoc quidem accipiendum iuxta ea quæ frequenter accidunt. Quamdoque enim senes Inveniuntur iucundi.

7 QVONIAM Autem obijci possent, quosdam esse strictissimo Amicitie nexu deventos, qui tamen nullà ex causâ nullam ineunt societatem, convictumve; præoccupat difficultatem hanc, & docet cuiusmodi homines proprie dici non possent amicos, sed tantum benevolentia adstrictos. Amicitia enim, ut propria sit, exigit convictum, saltem per aliquod diuturnum tempus, veluti actum maxime proprium, & characterem, aut notam. Quod probare aggreditur ferè sic: Actus ille Amicitie, quem omnes amici exoptant, in qualibet fortunâ possit, seu prospera, siue adversa, est actus præcipuus ipsius Amicitie. Ad convictum est eiusmodi. Cum enim duo sint actus Amicitie,

alter positus in convivendo, alter in accipiendo aut largiando bona; hic posterior non ab omnibus amicis experitur, nisi ab ijs, quorum alter indigentia patitur. Prior vero actus ab omnibus amicis experitur, siue indigentes, siue divites sint, & quantumcumque demum fortunam experiantur. Ergo convictus est actus præcipuus Amicitie. Amici enim, quamcumque felices sint, nolunt esse solitarij, nec se felices existimant inter fagos aut quercus, nisi & consuetudine amicorum utantur. Quare nisi aliquanto tempore præcesserit convictus inter aliquos, benevolentia quidem esse potest, Amicitia autem esse non potest.

8 VBI Duo notanda sunt. Primum est, convictum dici actum præcipuum Amicitie, non absolute, sed solum facta comparatione ad actus externos. Nam alioqui & simpliciter præcipuus actus Amicitie est mutus amor, seu affectus iucundus benevolentie, quo amici vicissim se diligunt. Ab hoc enim procedunt cæteri, quotquot exterius exercentur, in primisque ipse convictus. Secundum est, convictum hoc loci non accipi pro cohabitatione, seu communione mensæ, quam etiam invicem habent qui amici non sunt: sed pro communicatione animorum consilioque mutua, quæ fit verborum interventu. Hæc enim solum inter amicos haberi potest.

9 COLLIGIT Ex dictis, Amicitiam totam proborum hominum maxime operabilem esse præ cæteris, quæ voluprate, aut utilitate ducuntur. Hæc enim facile dissolvi possunt, pluresque corruptionis suæ causas habent. Illa vero aut nunquam interit, aut difficillè solvitur, & paucioribus causis suæ dissolutionis obnoxia est. Inde verò educitur ratio. Quod bonum atque firmitus est, & difficillius animo eripi potest, eò etiam eò optabilius: Amicitia autem proborum est bonum aliquod firmitus, & quod difficillius animo eripi potest, quam cæteræ amicitie. Amicitia igitur proborum est optabilior, quam cæteræ amicitie. *Rursus*. Amabile atque optabile duplex est: vnum absolute & simpliciter aliud relatè, & in ordine ad aliquem: nimirum, amanti, & eligenti. Hoc autem supposito, ratio sic procedit: Quod non solum absolute & simpliciter, sed etiam relatè ad eligentem optabile est, id est maxime optabile: potest ex omni capite. Amicitia autem proborum non solum absolute & simpliciter optabilis est, sed etiam relatè ad eligentem. Probus enim vir propter seipsum, atque adeo absolute & simpliciter optabilis est; & insuper eligenti, nimirum, amico, à quo diligitur. Ergo Amicitia proborum est maxime optabilis.

10 CIRCA Tertiam partem doctet, Amicitiam non esse actum, siue affectum, sed habitum. Probat verò: Quia si Amicitia esset

esse actus, sive affectus amoris, aut amari-
onis; quicumque amat aliquid, habet Amici-
tiam erga illud, quamvis res inanimata sit:
ac proinde qui esurit, aut sitit, & per con-
sequens amat panem, aut vinum, habet ami-
citiā cum ijs. Cū ergo hoc absurdum sit,
oportet dicere Amicitiam non in actu, esse-
ctivè amoris sive amariōnis, sed in habitu ū-
tam esse. Porrò id absurdum esse patet: Ami-
citiā enim exigit mutuum amorem, seu reda-
mationem, quam habere non possunt res in-
animæ. Redamatio enim procedit ex electio-
ne, quā res inanimatæ habere nequeunt, in-
dè nec animā constantes, nisi & rationis partici-
pes sint: quoniam procedit ab habitu. Ergo
de primo ad vltimū Amicitia est habitus, non
verò actus.

11 CÆTERVM, Vt ratio hæc om-
nino efficax sit, & planè innotescat, notandum
est, electionem triplicem esse. *Prima* lætè pa-
ter, vagaturque per omne illud quod volunta-
rium & liberum est, quamvis ex cupiditate,
aut aliā perturbatione impellente processerit.
Dicitur enim fieri non absque electione, quia
ita sit, vt potuerit non fieri ab homine pro li-
bero. *Secunda* aliquantò strictior significat
actum ipsū eligendi ex præcedente consilio,
ac deliberatione, quamvis nulla perturbatio
vrgeat inclinetve appetitum ad id quod eli-
gitur. *Tertia* denique propriissima est, que
non solum ex consilio & deliberatione fit, sed
præterea ex habitu inclinante potentiam ad
operandum suaviter & faciliter. Quando er-
go Philosophus docet, redamationem exactam
ab Amicitia procedere ex electione, loquitur
de hac præse accepta, quatenus procedit ex
habitu inclinante ad redamandū amicum. Vnde
ratio præiacta probat, Amicitiam non in
actu sitam esse, sed in habitu: quia infert reda-
mationem ex stricta electione procedentem,
atque adæ orram ex habitu.

12 PROBAT Secundò, non in actu,
sed in habitu positam esse Amicitiam. Qui-
cumque enim bona volunt, & exoptant ami-
cis amicorum gratia, non ea cupiunt ex alijs

quo affectu, aut perturbatione; sed ex habi-
tu. Ergo Amicitia non est sita in aliquo affe-
ctu, sive actu secundum perturbationem; sed
in habitu. *Alumptio* suadetur: Quia affectus
& perturbatio pertinent ad vim animæ sentiē-
tis, secundum quam non potest exoptari bonum
amicis amicorum gratia: eūm vis animæ
sentientis solum appetat bonum proprium,
non autem alienum. Ergo quicumque bona
volunt & exoptant amicis amicorum gratia,
non ea cupiunt ex aliquo affectu, aut pertur-
batione. Restat igitur vt ea cupiant ex ha-
bitu, qui ad appetitum rationalem pertinet;
& perinde extenditur ad exoptandum bonum
alienum, sive amici, propter ipsum ami-
cum.

13 OBICIT Sibi difficultatem ex
doctrina superioribus tradita subortam. Di-
ctum enim antea fuit, vnicuique esse amabi-
le quod sibi bonum est. Inde autem sequitur,
nemineam amare quidquam, nisi propter seip-
sum. Si verò nemo amat quidquam, nisi propter
seipsum; ergo & nemo amat bonum ami-
cis amicorum gratia. quod contradicit do-
ctrinæ nuper traditæ. RESPONDET Aristotē-
les huic difficultati, asserendo, virumque
rectè cohærere. nam & ij qui amant amicos
amicorum gratia, suum ipsorum bonum
amant. Amicus enim, qui diligitur, si est
verè amicus, non solum est bonus absolute,
& in se, sed etiam alteri amico. Quare qui
amicum propter amicum amat, cerè amat
illum propter id, quod bonum sibi est, &
vicissim ab eo amatur eodem modo, vt sit
perfecta æqualitas. Vbi sermo est de Amici-
tia perfecta, quæ honestatè ducitur, & in qua
quilibet amat amicum propter amicum, quia
bonus est in se: quamvis inde consequenter,
& quasi præter intentionem, resultet sibi vti-
litas ex bono amici, qui amico suo bonus
est, atque iucunditatem, & utilitatem pa-

ret; vt præcedentibus sta-
turum fuit.

(?)

(?)

CAPVT SEXTVM.

In qua Amicitia plures possant esse amici.

LN Severis autem, atque senibus, tantò minùs fit amicitia, quantò difficiliore sunt, & minùs congressionibus gaudent. Hæc enim ad amicitiam maximè spectare, & ipsam efficere videntur. Quocirca iuvenes quidem citò, senes autem non citò fiunt amici: non enim fiunt ijs amici, quibus non delectantur. Si militer nec severi: sed tales benevoli quidem mutuò sibi sunt. Etenim & bona volunt, & prompti sunt ad necessitates. Amici verò non valde sunt, propterea quòd non simul degunt, neque sese mutuò delectantur: quæ quidem ad ipsam amicitiam pertinent maximè. Non fit autem ut amicitia perfecta multis quispiam sit amicus, quemadmodum nec ut complures simul adamat. est enim exuperationi similis. Tale autem ad vnum aptum fieri. Multos verò eidem vehementer placere non facile est, fortasse autem nec bonos esse. Oportet autem & experientiam accipere, & consuetudinè fieri. quod quidem est perdifficile. Ob vtilitatem autem ac voluptatè multis placere quis potest. Complures enim sunt tales: & subministraciones manifestæ, brevi in tempore fiunt. Harum autè ea magis est similis amicitia, quæ est ob voluptatem: cum eadem ab vtrisque proveniunt, & sese mutuò gaudent, aut eisdem: quales sunt iuvenum amicitia. inest enim magis in his liberalitas. At ea, quæ ob vtilitatem constat, eorum est hominù, qui quæstui vacant. Beati etiam vtilibus non indigent, sed iucundis. Cum quibusdã enim simul vivere volunt, & molestù parvo quidem tempore ferunt: continuè verò nemo, nec ipsum bonù toleraret, si dolore ipsum afficeret. Quare iucundos quærent amicos. Sed forsitan & bonos oportet: cum sint tales & etiam ipsis. Sic enim inerunt, quæ amicis inesse oportet. Qui autè sunt in potestatibus constituti, divisus vti videntur amicis. Alij enim sunt ipsis vtilis, alij iucundi. Ut autem ambo sint ijdem, non nimum fit. Neque enim cum virtute iucundos quærent, neque vtilis ad honesta: sed facetos quidem quærent, voluptatem appetentes: habiles autem ut agant ipsum præceptum. Atque hæc homine in eodem non nimum fiunt. Studiosus autè homo iucundus est simul, ut diximus, atque vtilis. Sed talis amicus non fit exceedenti, si & non virtute exceedatur. Sin minùs non æquatur, cum rata sit inferior ratione: non nimum autem tales fieri solent. Hæc igitur amicitia

tiae dictae, in æqualitate consistunt. Eadem enim ab utrisque fiunt, & sibi mutuo volunt: aut aliud pro alio (vt voluptatem pro vtilitate) commutant. Dictum est etiam has minus amicitias esse, minusque permanere. Videntur autem & ob similitudinem, dissimilitudinemque eiusdem, & esse amicitiae, & non esse. Nam similitudine amicitiae, quae est ob virtutem, videntur amicitiae esse. Altera namque voluptatem, altera habet vtilitatem, quae quidem infunt & illi. Sed quia illa quidem omnia vacuum, & stabilis est, hæc vero citò dissolvuntur, alijsque compluribus differunt, non videntur ob illius similitudinem amicitiae esse.

SVMMAET EXPLANATIO CAPITIS SEXTI.

Amicitia in eunda aptos non esse senes, acerbosque in humano convivio. Si illa sit perfecta, in secer multos haberi non possit; sed si adulterina, aut notha. Viros ceteris præcipientes, solius vtilitatis voluptatisve intuitu inferiorum amicitiam deligere: verum & in hac fucata esse aliquam æqualitatem.

ISSERIT Arist. hoc loco de hominibus ad Amicitiam aptis, ineptivis, & de numero amicorum: de quo etiã in *lib. 9. cap. 10.* ac potissimum statuit, senes, acerbosque non

esse ad Amicitiam accommodatos: deinde verò plures esse posse amicos aliquo Amicitiae genere. Dividit autè caput in quatuor partes. In prima docet, senes & austeros, seu acerbo genio præditos, quoniam humano convivio iucundi non sunt, nec affabiles; idoneos non esse ad contrahendã Amicitiam. In secunda decernit, plures non posse esse amicos in ea Amicitia, quæ perfecta est, & bonorũ virorũ propria: posse autem esse in alijs Amicitiae generibus adulterinis & spurijs. In tertia observat, viros in potestate constitutos, divitesque, deligere sibi amicos, vtilitatis aut voluptatis intuitu. In quarta denum statuit, omnes Amicitiae species, etiam degeneres & fucatas, consistere in aliqua æqualitate.

2 CIRCA Primam partem repetit ferè, quod superiori capite præmiserat, Amicitiae in eunda idoneos non esse senes, & austeros. Idque probat: Quia quotquot morosi sunt, & iniucundi ad colloquia, inepti etiam ad Amicitiam sunt, quippe quæ plurimum conferant ad Amicitiam, eiusque conservacionem. At senes & austeri morosi sunt, & ad colloquia iniucundi. Ergo iidem ad Amicitiam inepti sunt. Vnde & colligit, iuvenes fieri citò amicos, senes & austeros autè minimè. Nimirum, quoniam in iuvenibus oppositũ invenitur, cum faciles, & iucundi ad colloquia sint invicem, ideoque convivio & mutuis sermonibus delectentur. Vbi notandum, Aristotel. hoc

loco non tam loqui de senibus secundum ætatem, vt capite præcedenti: quàm de senibus in morositate, & senili conditione vitariis, molestivis; quos propterea nunc *ψροβυρδως* appellat, id est, *seniles*; cum tamen ibi *ψροβυρδως*, *senes* solum dixisset. Quo planè ostendit, senes aliquos interdũ esse faciles, suavesque, & iucundos ad colloquia, atque humanũ convivium; quoniã nihil senile habent, præter x-tatem, alios contra iuvenes esse, qui senili morositate præferant, & malo genio suo antevertant; ideoque iucunda amicitiae apti non sint.

3 ADDIT, iuvenes præ senibus, propensos esse ad contrahendam Amicitiam, & conciliandos sibi aliorum animos: quoniã cũ præsenibus & austeris proclives sint ad iucunda colloquia, & congressiones cum alijs, facilius quoque sibi Amicitiam parant, in ijs officijs maxime positam. Addit insuper, austeros, quamvis non facillè amici fiant, esse nihilominus benevolos inter se: quoniam propensi sunt ad sublevandam alienam necessitatem, & viro subveniunt egenis sibi in austeritate similibus. Vnde aliquem Amicitiae rationem servatim ter se in eã mutuã propensione, & æqualitate: verum non plenam, neque integram, quoniam non in eundem Amicitiae congressionem, nec convivium muruum amant: sine quibus benevolentia quidem esse potest, sed tamen Amicitia non est.

4 CIRCA Secundã partem quærit, an in prædicta societate & convivio necessario Amicitiae stabilendæ oporteat esse plurimos, & an quis plurium amicos esse possit. Dirimit autè dubitationem triplici assertionem. *Prima* est, in eã societate, quæ inquit iuxta perfectã Amicitiam,

& proborum hominum propriam, amicos plures esse non posse. *Secundâ*, In degeneribus & & spuris amicitijs, quæ voluptatē aut utilitatē ducuntur, posse plures simul amicos esse. *Tertiâ*, In iusta comparatione inter hæc duo adulterina Amicitie generâ, similitudinem perfectam esse illam, quæ voluptatē ducitur, quàm quæ utilitatē.

5 PRIMAM Assertionem præiacturum probat quadrupliciter. *Primò* à præstantia Amicitie perfectæ, seu ab excellentia, quam hoc loco significat *υπερβολη*, *hyperbole*: quamvis sæpe aliâ ab Arist. accipitur pro exuperantia vitiosa, & excedente medium Virtutis. Ratio autem sic proponi potest. Nihil perfectum & excellens est eius conditionis, ut pluribus commune esse possit. Debet enim esse pretiosum & rarum, ac proinde in paucis inveniri. At qui solida Amicitia est quid perfectum, & excellens. Omnibus enim amicitijs antecellit, proprietasq; excellentia amoris dici potest, si cum ceteris componatur. Ergo solida Amicitia non est eius conditionis, ut pluribus communis esse possit. Vbi & obiter rem illustratâ pari amicitia Venerei, qui vehementissimus est, & nunquã simul eidem est circa plures. Id enim denotant verba illa: *ὅστις ὅδ' ἐπὶ πολλῶν ἄμα: quemadmodũ neque amare complures simul*, scilicet, contingit. Cũ ergo etiã amor secundũ Amicitia perfectam præstantissimus sit, nemini contingit ita amare complures simul. *Secundò*. Vt quis cum alio solidam Amicitia inear, necesse est, ut ipsi vehementer placeat, neque aliquid in eo videat, quod offendat, ingraturumve appareat. At, ut varia sunt hominũ ingenia, conditionesq; fieri non potest ut vni plures vehementer placeant, neque aliquid in ijs appareat, quod offendat, ingraturumve sit. Ergo & fieri non potest, ut vnus cũ pluribus solidam Amicitia inear. *Tertiò*. Vt perfectam Amicitia cũ plurimis habeatur, opus est plurimos invenire bonos, & solidæ Virtutis cultores. quippe eorum propria est Amicitia solida. At difficillimũ est plurimos invenire bonos & solidæ Virtutis cultores; cũ ij per pauci sint. Ergo & difficillimũ est perfectam Amicitia habere cũ plurimis. *Quartò*, Nequit vnus Amicitia perfectam habere cũ alio, nisi diuturnũ experimentũ habeat probitatis, fidelitatis, constantiæ, & consiliorũ ipsius. At difficillimũ est habere de multis tam diuturnum & plenum experimentum. Ergo & difficillimũ est perfectam Amicitiam habere cum multis.

6 SECUNDAM Assertionem dupliciter probat. *Primò*: Quis ad ineamdã cum pluribus simul amicitia spuriam, qualis est quæ ducitur voluptate, aut utilitate, sufficit ut plures mutuo contempnent in eo, quod ijs invicẽ parit voluptatē aut utilitatē. At ut moralium communis propensio est ad eiusmodi bonã fluxa & cadu-

ca, facile est plures mutuo cõvenire in eo, quod ijs invicẽ parit voluptatē, aut utilitatē. Ergo & facile est amicitiam spuriam cum pluribus inire simul. *Secundò*. Quia eorum hominũ, quibuscumque iniur amicitia spuria, facile est plurimũ simul periculũ facere, seu experimentũ subire, an utilitatē, voluptatemve altera eorũ convicius & frequentia. Hoc enim brevi tempore deprehendi potest. At qui deprehensa utilitate, voluptateve mutua, nihil deest ad eiusmodi amicitiam contrahendam, quippe quæ nihil aliud querit. Ergo & facile est cum pluribus simul amicitiam spuriam inire. Nimirum, in ea rationes oppositæ sunt ijs, quæ expeditimas nuper in Amicitia perfectã, ut ea cum pluribus sit difficilis.

7 TERTIAM Assertionem ut probet, præmittit se non loqui de illa amicitia ob voluptatem, quæ mutua non est, sed ex parte alterius extremorum tantũ: quando, nimirum, alter amat ob voluptatē alterũ, quo solũ amatur ob utilitatē. Hæc enim societas non est similior Amicitia perfectæ, quàm quæ mutua amborum utilitate ducitur. Auctorio itaque intelligenda est de amicitia ob voluptatē ex parte utriusque amicorum: & dupliciter probatur ab Arist. *Primò*. Quantò liberalior est Amicitia aliqua ex imperfectis, eo similior existit perfectæ Amicitia: ut ipse liberalissimæ, & non propriũ bonum querentis, sed amici. At qui illa amicitia quæ voluptate ducitur, liberalior est ea, quæ ob utilitatē est. Ergo & similior est perfectæ Amicitia. Assumptionem, sive minore probat: Quia longè liberaliori ingenio præditus videtur qui querit voluptatem, quàm qui solam utilitatē. Hoc enim posterius sordidorũ hominũ est, & questui deditiorũ. *Secundò* id ipsum evincit, ex maiori nobilitate amicitia, ob voluptatē contrahæ, quàm ob utilitatē. Priorem enim illam querunt homines ij, qui felices, seu beati audiunt, quoniam dominantur, ac divitijs præstant. Cum quæ opus nõ habeant rebus alienis, nec egeant alienis opibus, vnam voluptatem exoptant, ideoque amicos exoptant, à quibus eam capiant. Posteriores vero, quæ utilitate ducitur, plerumque sciantur pauperibus & sordidũ, quos aut necessitas, aut avaritia movet ad questum, lucrumve. Ergo prius illud Amicitia genus nobilissimum est, ac proinde similitudine Amicitia perfectæ. Monet vero Aristoteles prudenter eos, qui vulgò beati dicuntur, nimirum, potentes & divites, ut quemadmodum iucundos amicos querant, sic & bonos exoptent: quoniam ab ijs vberior & fructuosior voluptas haberi poterit. Neque enim dammandi sunt, quod eos sibi velint amicos, qui suaves & iucundi sunt: sed solum quod in ijs primũ non querant probitatem morum, ex quã haurire sibi possunt voluptatem puram & perfectam.

8 CIRCA Tertiam partem statuit, eos qui principatum obtinent, ac potentes sunt, varijs ac diversis amicis vti: quibusdam ad utilitatem, ut eorum consilio & opera augeant potentiam, & fortunæ bona: quibusdam autem ad voluptatem, ut ex ijs delectationem capiant. Monet verò Arist. ut nuper, eos longè meliùs facturos, si quærentur bonos viros in Amicitiam, qui proinde simul essent probi & iucundi: scilicet, eos qui non oblectent facieijs aut salibus ridiculis; sed gratia & decore Virtutis ipsius; quique viles sint ad gerendum res honestas. Hæc enim iucunditas & utilitas ex amore Virtutis queritur, & digna est expectari à probò viro: Cæterùm plerumque potentes divitesque iucunditatem amicorum, & utilitatem, à Virtute secundas appetunt. Non enim ad delectationem querunt, nisi parasitos, histriones, & scurras, quibus nihil probitatis est: neque ad utilitatem, nisi in dusters & solertes homines, seu probos, seu improbos, quorum interventu amplificare vicumque valeant dominatum & potentiam suam. Quo ipso planè ostendunt se alienos à vera Virtute, dum non ex Virtutis amore, sed ex alio sinistro aut spurio fine, amicos sibi deligunt.

9 DICET Forte aliquis: si vir probus potest simul esse amicus iucundus & utilis, sequitur viros potentes & principatum habentes, non egere distinctis amicis; sed ijs sufficere vnum Virtute præditum, qui iucunditatem simul & utilitatem afferat. Hanc objectionem, quæ subobicatur solum continetur in textu, præoccupat Arist. & docet, vix unquam evenire ut vir probus amicus fiat *ut supra*, nimirum, ei qui superat potestate & dominatu. Rationemque assignat: Quoniam, cum Amicitia solum sit inter æquales, vir probus nequit esse amicus potentioris, nisi ipsum adæquet; proindeque excellit Virtutis compensat defectum potestatis æqualis; & hæc compensatio percipiatur ab eo qui potentior est. Hoc autem difficillimè invenitur: quoniam nec facile est invenire virum ad eò probum, ut tantundem honestate morum excedat magnatè ac

potentem, quantum ab eo in dominatu exceditur. Insuper & eo supposito, adhuc difficile est, ut vir potens ac longè latèque imperans, verè cognoscat se ita inferiorem esse in Virtute quidam alteri, ac superiorem in dominatu. Hæc enim ingenuitas, modestia, & Virtutis exultatio, plerumque aliena est à potestibus, quibus nihil æquè amabile, aut æstimabile est, ac dominatus & excellentia cæculi. Ergo denique difficillimum est, ut vir probus sit amicus potentis, & longè superioris in dominatu. Quare idem Aristotel. 1. *Polit. cap. viim. & 1. 7. cap. 4.* hortatur Principes, ut quantum alios potestate superant, tantum Virtutibus excellent. Tunc enim fiet æqualitas; non simplex, sed analogica, qualis assignata fuit *lib. 5.* inter superiorem & inferiorem.

10 CIRCA Quartam partem redigit in epilogum plura lucasque tradita. *Primum* est, omnes amicitias hucusque explicatas consistere in æqualitate: quoniam in ijs omnibus alter amicorum par alteri refert; aut, si par non reddat, aliud pro alio compensat, ut voluptatem pro utilitate. At ita non fieret, si omnis Amicitia sita non esset in æqualitate. Omnis igitur Amicitia sita est in æqualitate. *Secundum* est, amicitias vulgares minus habere Amicitie, quam perfectam & proborum propriam, minusque permanentes esse: ceterùm existerè partim ei similes, partim dissimiles. Similes, quoniam altera earum affert voluptatem, altera utilitatem, quarum utramque perit Amicitia perfecta. Dissimiles verò, quod ambe facile evanescant, & dissolvantur; hæc autem immobilis & firma permaneat. Ex qua dissimilitudine ostitur, ut admodum discrepent in ratione Amicitie, & hæc longè minus inveniat in duabus illis vulgaribus, quam in vna proborum, quæ honestate dicitur.

VIDE infra *lib. 9. cap. 10.* eandem materiam fusius & plenius elaboratam.
(?)

CAPVT SEPTIMVM.

De Amicitia in excellentia.

ST Et alia species amicitiae, quae in excellentia consistit: vt amicitia patris ad filium, & omnino senioris ad iuniorem, virique ad vxorem, & principis omnis ad eos, qui ipsi subiiciuntur. Atque hae inter se etiam differunt. Non est enim eadem amicitia parentibus ad liberos, & principibus ad subditos: nec patri ad filium, & filio ad patrem: nec viro ad vxorem, & vxori ad virum: diuersa enim est vniuscuiusque horum virtus, ac opus. Diuersa etiam sunt & ea, propter quae amant: diuersi ergo & amores, & amicitiae. Atque eadem quidem vtrique ab altero nec fiunt, nec sunt quaerenda. Sed cum liberi quidem ea parentibus tribuunt, quae tribuenda sunt genitoribus, parentes autem filijs, quae natis tribui debent: stabilis talium, & bona est amicitia. Oportet autem & amorem omnibus in amicitijs, quae in excellentia consistunt, comparatione fieri rationum. Magis enim amari praestabiliorem, vtilioremve, quam amare oportet: & caeterorum vnumquemque similiter. Nam cum amor est pro dignitate, tunc fit aliquo modo aequalitas: quod quidem amicitiae esse videtur. Aequale autem in iustis, & in amicitia non similiter sese habet. Est enim in iustis quidem aequale primo, quod est pro dignitate: secundo, quod est in quantitate. In amicitia autem id quidem, quod est in quantitate, primo: ad autem, quod est pro dignitate, secundo. Constat autem, si in virtute, vel vitio, vel diuitijs, vel in aliqua alia re magna distantia fiat: non enim vltcrius sunt amici, nec dignum putant se esse amicos. Maximè autem hoc est manifestum in ipsis dijs immortalibus: hi nanque plurimum bonis omnibus antecellunt. Constat autem, & in regibus: nec enim his se esse amicos dignum ij putant, qui sunt valde inferiores: nec item optimis viris, aut sapientissimis, ij, qui nullius sunt pretij. Exacta igitur in talibus non est definitio, quousque sint amici: multis enim ablatis, adhuc amicitia manet. Quod si nimis fuerint separati, vt à Deo, non permanet. Vnde & dubitatur, si amici velint amiceis ea bona, quae maxima sunt, vt deos esse. Non enim vltcrius erunt ipsis amici: quare nec bona. Amici nanque bona sunt suis amicis.

Quod

Quod si bene sit dictum, amicum amico bona, illius gratia, velle manere oportet, qualiscumque sit ille. Homini autem volet maxima bona inesse, & fortasse non omnia. sibi enim ipsi maximè quisque vult ipsa bona.

SUMMA ET EXPLANATIO CAPITIS SECUNDI.

Quomodo inferior cum superiori aliquod genus Amicitie inire possit, & qualiter illa stabilienda sit. Quæ proportio Amicitia ad Iustitiam. Amicitia lex an ubi liget ad exoptandum amico maxima bona.

VM Circa finem capitis præcedentis nonnihil libasset Arist. circa difficultatē potentiū, ac divitiū ad inveniendam Amicitia cum probis viris, potestate inferioribus, nunc assumit, docetque ex præfello, polle nihilominus superiori cum inferiori certum quoddā Amicitie genus esse. Dividitur verò caput in quatuor partes. In prima docet, aliquod esse Amicitie genus inter superiorem inferioremque, quod in uno & alio diversæ speciei sit. In secunda tradit modū, quo eiusmodi amicitie permaneant. In tertia statuit proportionem inter Amicitiam, Iustitiamque. In quarta demum querit, virū amico debeat cupere seu velle amico suo maxima bona.

2 CIRCA Primam partem docet, aliud à prædictis esse genus Amicitie, quod nō in æqualitate positum est, sed in excellentia unius ad alterum sibi inferiorem: qualiter in patre erga filium, in omnino seniore erga iuniorem, in viro erga uxorem, & in omni Principe erga subditum. In ijs enim omnibus aliter alicui superior excellentior est: ideoque nequit inter eos esse Amicitia illa æqualitatis, de qua præcedentibus disceptatum fuit; sed alterum Amicitie genus, quod dicitur secundum excellentiam. Subdit verò statim Amicitiam hanc excellentie dividi in plures species: quia non eadem species Amicitie est parenti erga filium, ac Principi erga subditum: neque etiam eadem parentis erga filium, ac filij erga patrem: neque viri erga uxorem, ac uxoris erga virum. Quod duplici ratione probat. *Prima* est. Amicitie eorum, qui virtutes seu facultates diversas habent, et quibus oriuntur diversæ operationes, proculdubio specie dissident inter se. At amicitie quorumlibet superiorum, comparate cum amicitijs inferiorum, ut Principis ad subditum, parentis ad filium, senioris ad iuniorem, & mariti ad uxorem, habent virtutes, seu facultates diversas, et quibus dissimiles operationes prodeunt. Alia est enim virtus, & operatio, seu officium Principis ad subditum: alia parentis ad filium: alia senioris ad iuniorem: alia denique mariti ad uxorem suam: &

et converso, aliud est officium subditi ad Principem: aliud filij ad patrem: aliud iuniore ad seniore: aliud denique uxoris ad virum. Ergo amicitie quorumlibet superiorum comparate cum amicitijs suorum inferiorum, proculdubio specie differunt. *Secunda* est. Vbi rationes amandi specie dissident, etiam amicitie sunt secundum speciem diversæ. At rationes amandi in prædictis superioribus & inferioribus specie dissident. Ergo & amicitie in ijs omnibus sunt secundum speciem diversæ. Minor, sive assumptio, probatur & explicatur. Ratio enim cur pater filium diligit est, quod illum genuerit, dederitque illi partem suæ substantiæ. Dominus servum amat, quod vilis sit ad vitam & res fortunæ tuendas. Vir diligit uxorem, quia ex ipsa querit prolem, in qua perpetuo maneat: quoniam in seipso manere non potest. Princeps amat subditum, quia obsequio illius eget. Verum longè alia ratio est in amore filij ad patrem, servi ad dominum, uxoris ad virum, & subditi ad Principem. Filius enim amat patrem, quoniam ab eo ortum duxit, & hereditatem sperat. Servus diligit dominum, quoniam victum ab eo accipit & vestium ad præfens, & de futuro libertatem expectat. Uxor amat virum, quia præsidium est imbecillitatis suæ. Subditus denique amat Principem, quoniam ab eo favorem, & præmia sperat. Ergo rationes amandi in omnibus prædictis, tam superioribus, quàm inferioribus, specie differunt.

3 CIRCA Secundam partem tradit modum, quo huiusmodi amicitie superiorum & inferiorum permaneant. Atque potissimum in eo consistere, si unusquisque amicorum exhibeat alteri quod oportet, habita ratione dignitatis, & modi, quem Amicitia excellentie postulat. Non enim exigit ut pari rependant, seu æqualibus aut similibus omnino officijs alter munus respondeat alteri, sicut in Amicitia æqualium: nec deceret, ut subditus à Principe, filius à patre, servus à domino, & uxor à marito, exigent idem obsequium, aut eadem officia, quæ ijs præstant. Quare solum superest, ut unusquisque alteri præstet quod sui muneris est, & eo modo, quod debet relate ad alterum, sive

superiorem, sive inferiorem. Sic enim persistet amborum Amicitia; non quidem æqualis; sed *ἐπιαντὸς ἀquila*: sicuti accidit in ijs, quæ ex Epikuria, sive ex æquo & bono ad Iustitiam reducuntur: v. dictum est *lib. 5. cap. 10.* Quemadmodum enim in ijs, quæ ex æquo & bono definiuntur, non sit perfecta æqualitas, sed solum servetur proportio, Iustitiæ respondens: ita & in amicitijs iam dictis, non est æqualitas officiorum absoluta seu arithmetica inter amicos, sed solum proportio, seu æquitas quædam. Ea verò statuta, permanebunt in Amicitia superiori, & inferiori, sicuti in Amicitia æqualitatis persistunt amici, ubi sibi invicem reddunt æquale.

4 INFERT Arist. in ijs ipsis amicitijs superiori & inferiorum, ut servetur proportio, debere esse maiorem dilectionem inferioris ad superiorem, quam è converso. Ratio est: quia cum hæc Amicitia non servet æqualitatem, sed proportionem, seu analogiam; amor ex parte viriulque extremi non debet esse æqualis, sed proportionatus. Iusta autem proportio exigat ut ex duobus diligatur magis qui superior & excellentior est, quam qui inferior. Ergo in hoc genere Amicitie servabitur proportio, si inferior magis diligat superiorem, quam superior inferiorem. Porro superiorem debere magis amari, patet: quia excellentior est, & melior, aut iucundior, aut vilior, per se loquendo. Quare servatà eà proportione, iuxta dignitatem viriulque amicorum, & secundum mensuram illam, in quâ decet alterum ab altero amari, permanebit viriulque Amicitia.

5 VBI Observandum ex Gualtero Burleo, etiam in Amicitia hæc inæqualium servari debere æqualitatem quandam. Non enim æqualitas consistit in indivisibili, neque solum accipitur pro illa, quæ solius proportionis est, & geometrica frequenter dicitur. In Amicitijs æqualium, de quibus hæcenus disceptatū fuit, servari debet prior æqualitas: in hæc verò, quæ ob oculos habemus, inæqualium propriâ, exigitur & sufficit ut servetur posterior. Nisi enim alter alterum diligat iuxta illam proportionem, quæ par est superiori ab inferiore diligi, & inferiori à superiore, non erit Amicitia excellentiæ, seu inæqualitatis: quia hæc Amicitia solum excludit æqualitatem arithmeticam, non autem geometricam, sive proportionalem, consistentem in eo quod alter ab altero diligatur iuxta meritum dignitatemque, & ratione habita excessus superioris ad inferiorem. Quod illustrari potest ex dictis *lib. 5. cap. 5.* ubi statum fuit, Iustitiam servare æqualitatem in contrapallo, seu repensione: verum eam non semper esse arithmeticam, sed quandoque geometricam, & ratione habita offendentis atque offensi. Si enim vir nobilis alapam inflixerit plebeo, nõ est repercutiendus ab eo, sed minori supplicio

afficiendus, iuxta dignitatem personæ. Si autem è contrâ plebeius nobili & primario viro alapam inflixerit, æqualitas ipsa Iustitiæ exigat, ut longè maiori supplicio, quam alapa, in eum animadvertatur: habita, nimirum, ratione excessus primarii viri ad homuncionem plebeium, & abiectionis fortis. Sed de hoc amplius infra.

6 SI Autem querat aliquis, an hæc Amicitie impares ratione excellentiæ alterius amicorum, sint omnino alterius rationis ab ijs tribus Amicitie generibus, quæ ducuntur honestate, iucunditate, aut utilitate, & præcedentibus explicatæ (nam: Respondet Eulratius, allegato Theophrasto, nullas hic novas Amicitie species constitui, distinctasve essentialiter ab ijs tribus: sed solum assignari quandam conditionem, quæ adiungi interdum potest & solèt singulis illarum. Obiungit enim vi in Amicitia, quæ perfecta dicitur, quoniam ex sine honestatis contrahitur, alter amicorum sit *Virtute* excellentior, superiorque alteri: similiter & in alijs duabus minüs proprijs, alter iucundior, aut vilior. Quo casu sanè Amicitia excellentiæ est, ratione excessus in altero amicorum) diciturque proinde ab Arist. hoc loco *ἐπιαντὸς ἀβὶ ὑπεροχῶν, amicitia secundum excellentiam*. Hæc ille, à quo non dissentit Gallutius: Sed verius & conformius Aristoteli existimo, Amicitiam, de qua loquitur in hoc capite, omnino ab ijs differre, quamvis illæ ipsæ quandoque versentur inter eos, qui inæquales sunt honestate, iucunditate, utilitate. Quod enim alter magis aut minus honestus, iucundus, aut utilis sit, non sufficit ad variandum speciem Amicitie mutæ vnius ad alterum; quamvis sufficiat ad minuendum, seu impediendum æqualitatem exactam ab Amicitiam omnibus modis perfectam. Quare Amicitia eo modo inæqualium, eiusdem speciei est in viroque. Atquæ Amicitia inæqualium, de qua in hoc capite dissentit Arist. est alterius generis ab ijs tribus; & diversæ omnino speciei in viroque: ut fatetur Gallutius, & ipse Arist. docet in initio capituli, dum ait, hoc genus Amicitie esse alterum ab illo triplici; & insuper Amicitiam superioris ad inferiorem differre ab eâ, quæ inferioris ad superiorem est. Vbi verba illa, *διὰ τὸ ὑπεροχῆν καὶ ἀλλοτρίαν*, iuxta phrasim Arist. indicant diversitatem speciei essentialis. Ergo Amicitia excellentiæ omnino dissent genere à tribus illis præcedentibus, & in vnoquoque amicorum est diversa speciei essentialiter.

7 CIRCA Tertiam partem statuti proportionem, pariter & dissimilitudinem inter Amicitiam hæc excellentiæ & Iustitiam. Etenim licet ambæ attendant æqualitatem, & illam servent, aliter tamen & aliter. Iustitia enim distribuens, quæ præcipuum obinet locum inter species Iustitiæ, non servat in distri-

bata

buendo æqualitatem omnimodam, five arithmeticam: sed solum geometricam, & solius rationis, vt lib. 5. dictum est. Iustitia autem commutans, quæ secundum locum habet inter species Iustitiæ, attendit æqualitatem omnimodam, five arithmeticam. Itaque æqualitas primùm inspecta à Iustitiâ, solius proportionis est: quæ autem secundario attenditur, est æqualitas perfecta. Ceterum in Amicitia opposito modo res se habet: quoniam absoluta & omnimoda æqualitas primò inspicitur, & secundùm illa tria Amicitie genera, superioribus explicata. Æqualitas autem solius proportionis secundo loco inspicitur, & solum attenditur in hoc posteriori genere Amicitie, quæ dicitur secundùm excellentiam. Est enim hæc æqualitas secundùm proportionem, seu rationem.

§ VNDE Colligitur, quemadmodum inter Iustitiæ species principem obtinet locum distributus, sic etiam inter species Amicitie principem habere locum eam, quæ est inter omnino æquales. Quò enim minor est in amicis distantia aut dissimilitudo, eò maior est æqualitas nexuque animorum, ac proinde strictior & proprior Amicitia: quò autem maior distantia, eò minor Amicitia. Immo, & quandoque tantam distantiam esse posse, vt nullus Amicitie locus sit, probat Arist. triplici exemplo. Primum est Deorum, seu Mentium humane concretions experium, quibuscum propria & naturalis Amicitia nulli mortalium esse potest. Secundum est Regum, inter quos, & privatos homines, subditosque, non est propriæ Amicitia. Neque enim quisquam eorum adeò impudens erit, vt se dicat amicum Regis. Vnde illud tritum Poetæ: *Nobis bene conveniunt, nec in una sede morantur, Maestas & amor.* Tertium petit ab optimis ac sapientissimis viris, qui propriæ Amicitie iure nequeunt cum improbis & indoctis, rationis ingentis distantie. Ergo quantò hæc maior fuerit, eò minus Amicitie erit.

9 Si Autem queratur, intra quem gradum distantie possit aut non possit servari Amicitia excellentiæ, Respondet Arist. in hoc certam aliquam mensuram assignari non posse. Neque enim qualibet mutatione factâ tollitur duorum Amicitia, vt si alter alteri aliquantò magis inferior aut superior reddatur, quàm antea esset. Si autem alter duorum plurimum evehatur, vt ad sceptrum, alterve admodum deprimatur, dissolvitur Amicitia virtusque. Non enim permanebit convictus, familiaritas, & frequentia, sine quibus iam alibi dictum est Amicitiam non servari. Vbi iterum Arist. monet, non servandam Amicitiam, si alter amicorum nimium extollatur, & alter proinde distet ab ipso, tanquam à Deo. Quod non præiudicat decretis Theologorum statu-

tium Amicitiam hominis ad Deum ex vi donorum supernaturalium: quoniam hoc loci solum agit de Amicitia intra metas ordinis naturæ, quam solam agnovit Arist.

10 CIRCA Quartam partem proponit quæstionem, utrum amici velint amicis maxima bona, veluti Deos esse: ratio dubitandi ne ea bona velint, deturitur ex prædictis. Quòdo alter enim amicorù nimium eveatur supra conditionem alterius, vt si fiat Deus tollitur Amicitia. Ergo si amicus velit amico maximum bonum, nimirum, vt sit Deus, vult plane aliquid, quo tollatur virtusque Amicitia. Atqui alienum est ab officijs amici vel aliquid, quo Amicitia tollatur. Ergo & alienum est ab amico, vt amicus velit maxima bona. *Deinde.* Nemo est ita amicus alterius, vt velit carere proprio bono. At si vellet amico maxima bona, vellet carere proprio bono: nimirum, vellet carere amico, quò bonum ali-quod sui amici est. Ergo nemo est ita amicus alterius, vt velit ipsi maxima bona.

11 RESPONDET Arist. quæstioni dupliciter. PRIMò, expedienda quidem esse amico maxima & summa bona, sed iam illa, quæ consentanea sunt *ἀρετῆς ἀδελφῆ, homini, & quandiu est*, five quatenus homo existit. Non est autem homini consentaneum, quatenus homo existit, vt in Deum evehatur. Ergo amicus non debet amico velle vi in Deum evehatur. Sed adhuc restat difficultas, quoniam alia bona sunt, infra divinitatem, ita excellentia, vt ijs positus in altero amicorum, tollatur Amicitia: qualiter supra dictum est de Regiâ dignitate, aut insigni Virtute & sapientiâ in vno præ alio. Ergo si amicus ea insignia bona, infra divinitatem, velit amico, operabitur tantè aliquid, quo tollatur Amicitia. Respondet tamen potest ex eodem Arist. si verba eius attentius considerentur, nullam dignitatem hominis in propriâ natura manentis tantam esse posse, vt in infinitum excedat conditionem alterius amici, sed sint tantùm ideoque semper mansuram aliqualem Amicitiam, & longè minus propriam, quàm antea; nec afferentem idem genus frequentie, & convictus, ac antea erat; sed longè inferioris. Quia iam supra docuerat Regiâ dignitatem excludere Amicitiam cum subdito, dicendum est, id intelligi debere quòdo quis, an equam regnare, non præsupponebatur Amicitiam cum altero contraxisset. Si autem simul illam iurata, & postea amici suffragio aut desiderio fiat Rex, necneur aliqualem Amicitiam saltem retinere eum eo, cuius desiderio aut suffragio eam dignitatem obtinuit. Quo demum evincitur, amicum desiderantem amico regnum, & qui libet summa bona infra divinitatem, non ideo velle aliquid, quo Amicitia omnino tollatur.

12 SECUNDO Respondet post-

rioni rationi debitandi, volentem amico maxima bona, non ideo velle carere proprio bono: quoniam amicus in quacumque fortunâ sit, etiam felicissimâ, bonum amici tui est. Quare qui vult maxima bona amico, sibi etiam eadem bona vult: cum perinde sit ea obtineri ab amico, qui bonum ipse est, ac à seipso. Quod dictum intelligo, etiam de Amicitia perfectâ, quidquid in oppositum velint Linconientis, & Gallusius, interpretantes Arist. de imperfecto

Amicitia genere. Nam etiam in eâ, quæ perfecta est, & gratiâ honestatis iunxit, verum existit, amicum esse bonum sui amicitia: propterea amicum desiderantem amico maxima bona; non propterea desiderare absentiam boni proprii; cum & illud amici bonum excellens sit bonum amantis & amici, quantumvis mentis desiderio abstrahat à iucunditate & utilitate privatâ.

CAPVT OCTAVVM.

Quòd Amicitia magis consistat in amari, quàm amare.

PLERIQUE Autem ob ambitionem, magis amari, quàm amare, velle videntur. Quapropter plerique amant ipsos adulatorem. Adulator enim inferior est amicus, aut fingit se talem, & magis amare, quàm amari. Amari autem propinquum huic esse constat affici, inquam, honore, quod quidem plerique affectant. Non per se autem, sed per accidens videntur honorem appetere. Nam plerique gaudent, cum honorantur ab ijs, qui sunt in potestatibus, propter spem: putant enim se, si quo indigeant, id ab illis impetraturos. Gaudent igitur ipso honore, ut signo beneficii suscipiendi. Qui autem appetunt à bonis viris, atque scientibus honorari, confirmare opinionem eam, quam ipsi habent de se, affectant. Gaudent igitur, quia sunt boni, credentes eorum iudicio, qui id dicunt. Amari autem per se gaudent. Quapropter præstabilius ipsum esse, quàm honorari videbitur, & amicitia expetenda per se ipsam esse. Videtur autem magis in exhibendo amorem, quàm in suscipiendi consistere. Argumento sunt matres, amando gaudentes. Nonnullæ nanque suos tollendos filios dant: & amant quidem scientes: ut amentur autem ab illis non querunt, si utrumque fieri nequeat: sed satis est ipsis, si in prosperitate vident illos esse constitutos. Amantque illos, & si illi non possunt ob ignorantiam ea, quæ sunt exhibenda, retribuere matri. Cum igitur amicitia magis in amando consistat, & laudentur qui amant amicos, virtus amicorum videtur esse amare. Quare in quibus hoc sit pro dignitate, ij stabiles sunt amici, & amicitia talium est stabilita. Hoc autem modo & qui sunt inæquales, maximè fuerint amici: æquales enim fieri pos-

possunt. *Æ* qualitas autem, & similitudo, est amicitia. Et maximè quidem eorum similitudo, qui similes sunt virtute. nam cùm stabiles per se ipsos sint, & tales inter sunt: & neque indigent pravis, neque talia subministrant, quin potiùs prohibent. Est enim bonorum hominum neque ipsos delinquere, neque amicos permittere prava subministrare. Pravi autem stabilitatem quidem non habent, quippe cùm neque se ipsis similes perseverent: brevi verò tempore fiunt amici, sua gaudentes mutuò pravitate. Utiles autem, & iucundi permanent magis: permanent enim quousque voluptates, aut comoda sibi mutuò præstant. Ex contrarijs autem maximè videtur ea fieri amicitia, quæ ob utilitatem afficitur. Nam fit amicus pauper diviti, ac indoctus scienti. Cuius enim quis indiget, id affectans aliud affert pro ipso. Huc trahere quispiam & amatorem, ac adamatum, & pulchrum, ac turpem potest. Quapropter & amatores ridiculi videntur. interdum, dignum esse censentes perinde amari, ut amant. At si similiter quidem amabiles sint, amandi sunt tortasse ut censent: si verò nihil amabilis habeant, ridiculum est profectò, sese ut amant, amari oportere censere. Fortasse autem neque contrarium per se contrarium appetit, sed per accidens. Appetitio verò ipsius est medijs: hoc enim est bonum. Veluti sicco, non ut humidum fiat, sed ut accedat ad medium, & calido, & cæteris simili modo. Sed hæc quidem missa faciamus: non enim ad hunc locum accommodantur.

SUMMA ET EXPLANATIO CAPITIS OCTAVI.

Virum præstantius amari, an honorari? que etiam comparatio inter amari, & amari: Quibus potissimum adiumentis stabilantur amicitie. Etiam inter contraria Amicitiam quoddammodo habere locum.

H doctrinæ toties inculcaræ ab initio huius libri cõstat, Amicitiam non esse absque mutuo duorum amore, quo unusquisque illorum amat alterum, & redamatur ab eo. Nunc verò Arist. nonnullas instituit quæstiones circa hos actus amandi & redamandi, ac præcipuè quidnam sit magis proprium Amicitie, amarine, an potiùs amare. Dividit autem caput in quatuor partes. In primâ quærit, quid sit præstantius, amari, aut honorari. In secundâ quænam comparatio sit inter amare, & amari. In tertiâ, quid sit quod facit stabile amicitiam, seu illas conservat. In quartâ docet, etiam inter contraria genus aliquod esse Amicitie.

2

CIRCA Primam partem observat

in initio, plerisque mortalium, propter cupiditatem honoris magis velle amari, quàm amare, ideoque amantes esse adulatorum; quoniam adultores sunt inferiores amici, aut fingentes se amicos, & qui magis amant, quàm amantur. Nimirum, ex eo quod ab adulatibus amantur, laudenturque, existimant consultum sibi suo ipsorum honori, quem ardentè amant: idemque putant esse laudari ab ijs, ac honore affici, & diligere quoniam cùm adultores, dum laudant, se fingant inferiores amicos, tribuunt ijs superioritatem quandam Amicitie secundum excellentiam, proindeque & honorem, qui eidem excellentie defertur. Vnde & apparet, amari ac honorari, admodum propinqua & affinis esse. Reverà tamen non sunt eadem & idem, sed duo diversa. Licet enim ni-

nihil merito amatur, quod honore aliquo dignum non sit, eademque proinde deberet esse amoris & honoris causa, adhuc tamen plerumque accidit, ut laudentur & amentur ea, quæ non sunt honore digna: idque passim fit in ijs, quæ voluptatis vitiositate gratiã amantur. Quod vitium aliquot retro seculis reprehensum lego in æt carmina Serenissimi CAROLI Vltimæ Principis: vbi & addit

*Ama è honra, la verdat
Non de forando:
Mas à e lla conformando
Tu amiflat.*

Insuper amari, & honorari non esse vnum atque idem patet, quoniam invidem separantur. Filii enim amatur à patre, & servus à domino; & tamen non honoratur filius à patre, nec à domino servus. Contrã autem plurimi in potestate aut principatu honorantur, veluti Tyranni: & tamen non amantur. Ergo amari & honorari non sunt vnum quid, sed duo diversa.

3 SUPPOSITA Vero amborum distinctione, querit Arist. quidnam sit præstantius, honorari, an amari. Vbi videtur primas deferre posteriori: Quia præstantius est illud, quod optabile est per se, quam quod solum est optabile per accidens. At amari est quid optabile per se, honorari autem solum est optabile per accidens. Amari enim ab alijs, non expetitur ob quiddam aliud, sed propter se, tanquam bonum nostrum & felicitas quedam. Honorari autem solum est expetibile per accidens: nimirum, quoniam honorati à potentibus, probis, & intelligentibus viris, speramus nos ab ijs præmium aliquod seu bonum consecuturos; insuper & confirmamus opinionem, quam de nostro merito aut probitate habemus, dum eam cernimus gravium virorum iudicio confirmatam. Ergo præstantius est amari, quam honorari.

4 CIRCA Secundam partem instituit comparationem inter amare & amari, inquirensque utrum eorum sit præstantius in Amicitia, & magis proprium illius. Respondet autem duplici assertionione. PRIMA est, Amicitiam potius esse sitam in eo ut quis amet, quam in eo ut ametur. SECUNDA, magis accommodatum idoneumve esse amare, quam amari, ad conservandam Amicitiam. Priorem assertionionem probat exemplo ducto à matribus, quæ filios suos ardentissimè amant, etiam cum nutritibus lactandos committunt; & tamen ab ijs non redamantur, ratione ignorantie, seu impotentie exercendi voluntatem. Nec matres id curant, ut redamantur; sed satis sibi esse putant, si filij bene habeant, quamvis non redamant. Ergo amicitia potius sita est in eo ut

quis amet alterum, quam in eo ut ametur vicissim. Quod sic amplius expendi posset. Amicitia præcipue videtur esse sita in eo actu, quo amantes delectantur magis. At amantes delectantur magis in amando, quam in eo ut amentur, quod probat exemplum matrum erga teneros filios. Amicitia igitur potius videtur posita in eo actu quo quis amat, quam in eo quo redamatur. Alterã quoque ratione id ipsum evincit. Omnis enim Virtus laudatur potissimum ab actu meliori & præstantiori. Atquã laudatur potissimum amicus secundum Virtutem Amicitie ex actu quo amat; non verò ex actu quo redamatur. Ergo actus quo amicus amat, est melior & præstantior, quam actus redamationis, quo vicissim amatur. Vnde laus iusta tribui solet amico, quoniam diligit secundum rectam rationem, seu amat id quod verè amabile est in amico; non autem quia amatur, seu diligitur: quamvis & ex hoc ipso colligatur, ipsum ete probum aut laude dignum, si iure meritoque ab altero amico diligitur.

5 CIRCA Tertiam partem præscribit modum servandum in actu, seu exercitio amandi, ut idoneum sit stabilis de se conservandæ Amicitie. Modum verò situm esse ait in eo quod unusquisque amicorum diligatur pro dignitate, sive secundum dignitatis proportionem. Sic enim constans & diuturna erit Amicitia viriisque, tam illa quæ æqualium propria est, seu inter pares versatur; quam quæ inter inæquales habetur, & Amicitia excellentie dicitur. Prior enim illa nona habet unde facile dissolvatur, si quemadmodum inter æquales est, ita alter pari pari referat, seu æquali amore correspondeat, quoniam æqualis in vno, atque in altero, amandi ratio est. Posterior quoque servabitur, si quantum alter excedit alterum dignitate, tantumdem magis ab eo ametur. Sic enim excellus alterius in dignitate compensatur, seu adæquatur excellu alterius in amore. Vbi autem æqualitas servatur, Amicitia permanere potest. Ergo servata amoris adæquate proportioneve, tam prior, quam posterior Amicitia, permanere potest.

6 EX Hac doctrinã anam desumit, ut identidem doceat quod sæpe alijs tradidit; Amicitiam perfectam, sive proborum, quæ honestate ducitur, constantissimam esse: Quia omnibus Amicitia, in qua servatur perfecta similitudo & æqualitas, constantissima & valde diuturna est. Atqui Amicitia perfecta, sive proborum, quæ honestate ducitur, est huiusmodi. Ambo enim simillimi sunt in probitate: ambo parem sibi invicem amorem rependant; neuter ab altero exigit quiddam ab honestate alienum, eum vique in honestate collineat; & quemadmodum neuter vult aliquid pravum committere, sic neque vult ut ab altero fiat.

Er.

Ergo Amicitia perfecta, sive proborum, constantissima & valde diuturna est. E contra vero accidit in Amicitia improborum, sive duratur voluptate, sive vilitate. Non enim incipit principio aliquo constanti & stabili, qualis est Virtus; sed inordinata affectione, quæ varia & mutabilis est; cum voluntas non habeat in eâ vbi conqueſcat, aut semper sibi similis existat. Ideoque improbi non solent permanere in vno aliquo vitio, sed quotidie in alia & alia divertunt. Vnde fit, vt amillâ similitudine illâ, & æqualitate in vno vitio, ratione cuius amicitiam degenerem & spuram inierunt, citò amicitiam ipsam diſſoluant, & quandoque in murum odium conuertant. Monet tamen Arist. hoc non esse intelligendum de ijs, qui contrahunt amicitiam ob voluptatem, aut vilitatem, ab omni improbitate alienam. In ijs enim tenacior & diuturnior Amicitia est, quam in improbis, de quibus modò loquebamur. Quamvis enim causa illa, quæ in ijs conservat mutuum voluptatem vilitatemve licitam, non sit æquè tenax & diuturna ac Virtus, quæ stabilit Amicitiam perfectam, est tamen durabilior seu permanentior improbâ voluptate & vilitate turpi, quibus nihil inconstantius, & mutabilius. Infatiabilis enim est omnis improbitas, cum in eâ non inveniat villo modo rationalis natura vbi conqueſcat.

7 CIRCA Quartam partem docet, sæpe accidere vt amicitia voluptuosa & vtilis invenitur inter eos, qui contrario genio aut conditione præditi sunt, longèquè dissimiles & inæquales. Cuius rei exempla afferit in paupere & divite, docto & indocto, pulchro & deformi: inter quos sæpe aliqua earum amicitiarum cernitur, quamvis dissimiles aut contrarij sint. Pauper enim amat divitem, & indoctus doctum, propter vilitatem pecunie aut doctiuz, quam ab ijs recipiunt: defor-

mis autem pulchram ob voluptatem. Vbi autem redamanur à divite, docto, & pulchrâ, quamvis, non æqualiter, sed leviter; aliquis vtrorumque Amicitia est, saltem iuxta vulgarem loquendi vsum: atque adeo illa etiam inter contrarios vel dissimiles esse potest. Redamatur, inquam, leviter, & longè minus quam amant, pauper à divite, indoctus à docto, & deformis à pulchrâ: quia, vt inquit Arist. si vellet ij æqualiter amari, elient *επαρταλ γυνοισι, αματορες νικαλι*. Quid enim magis risu dignum, quam quod pauper ita amet divitem, indoctus doctum, & deformis pulchram, vt velit æqualem sibi ab ijs amorem recipi; cum ipsi longè minus amabiles sint, titulo voluptatis, aut vilitatis? Longè autem alia ratio esset, si æqualiter amabiles existerent. Tunc enim vnos conqueri posset, si ab altero æqualiter non amaretur.

8 VERVM Obijeit sibi, difficile videri vt quis Amicitiam habeat cum contrario sibi, etiam imperfectam, & in propriam: quoniam ita amaret sibi malum, seu interitum. Omne enim contrarium est malum contrario suo, & tendit ad ipsius interitum. Respondet vero, non lequi id absurdum: quoniam vbi contrarium aliquid incit imperfectam amicitiam cum suo contrario, non experit illud quatenus contrarium est; sed quatenus iucundum aut vtile, & quantum opus est ad servandum cum eo statum medium, sibi convenientem; ad quem pervenire nequit, nisi interventu & accessione contrarij. Quod exponit exemplo humani corporis plus iusto sicci, & proinde appetentis humidum sicco contrario; non quidem in summo gradu, quia hæc ratione corrumpeteret, sed in gradu temperato & iusto, quo se in mediocritate reducat. Verùm hæc solum indigitat, quoniam peregrina iudicat à disciplina Moralî.

CAPVT NONVM.

De civili Amicitia.

VIDETVR Autem amicitia, & iustum (vt in principio diximus) circa ead em, & in eisdem esse. In omni nanque societate iustum aliquid, & amicitia esse videtur. Itaque & amicos appellant, simul navigantes, & commilitones, & cæteros similiter socios. Atque quatenus communicant, cætenus est amicitia, & iustum enim eodem

dem modo. Et proverbium rectè ea, quæ sunt amicorum, cõmunia dicit esse. Amicitia nanque in communicatione, societateque consistit. Atque patribus quidem, sodalibusve cuneta communia sunt. Cæteris autem definita, & alijs quidem plura, alijs verò pauciora. Et amicitiarum enim, aliæ magis, alæ minus amicitia sunt. Differunt autem & iusta: non enim eadem sunt parentibus ad filios, & fratribus inter se, neque sodalibus, atque civibus, & in cæteris similiter amicitijs. Diversa igitur sunt & iusta ad horum singulos. Et incrementa suscipiunt, quod sunt ad magis amicos. Est enim gravius sodali, quam civi, pecuniam auferre: & fratri, quàm extraneo, opem non ferre: & patrem, quàm quemvis alium, pulsare. Crescit autem & iustum cum amicitia simul, quippe cum sint in eisdem, & æquè sese extendant. At verò societates omnes, similes sunt partibus societatis civilis. Nam ob utilitatem aliquam conveniunt homines, & aliquid eorum consequuntur, quæ ad vitam conferunt. Civilis quoque societas, gratia utilitatis ab initio constitui, permanereque videtur. hoc enim & latores legum coniectant, & iustum id inquirunt esse, quod publicè prodest. Cæteræ igitur societates per partes utilitatem appetunt: nautæ quidem eam, quæ ex navigatione provenit, acquisitionem, inquam, pecuniarum, aut aliquid tale: milites autem eam, quæ fit ex bello, sive pecuniam, sive victoriam, sive civitatem affectent. Eodem modo contribulesque & populares. Nonnullæ autem societates gratia voluptatis constant. ut eorum, qui choros simul exercent, aliaque similia: & eorum qui pecunias conferunt ad convivia sibi paranda: hæ nanque sacrificij, convivijque causa fiunt. Omnes autem hæ sub civili societate collocantur. Non enim præfens commodum civilis affectat, sed ad omnem vitam. Atque sacrificia, & cœtus circa hæ faciunt, honorem dijs tribuentes, & sibi ipsis quietem præstantes cum voluptate. Vetusta nanque sacrificia, conventusque, post frugum perceptionem (ut primitiæ) celebrabantur: hoc enim in tempore maxime otio indulgebant. Societates igitur univasas, partes esse civilis, manifestum est. Tales autem amicitia, tales societates sequuntur.

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS NONI.

Amicitiam omnem in societate sitam esse: ideoque pariter extendi, ac Iustitiam. Huius varietatem ex diverso modo communicationis petendam. Omnem quoque societatem, seu communionem, revocari ad communicationem civilem.

AD CLARISSIMUM ET LITTERATISSIMUM,
D. D. IOSEPHVM FERNANDEZ DE RETES,
CÆSAREI IVRIS IN SALMANTICENSI ACADEMIA PRIMARIVM
ANTECESSOREM EMERITVM, COMMVNEM MAGISTRVM
NOBILITATIS HISPANÆ, SCRIPTOREM INSIGNEM,
REGIVMQVE CONSILIARIVM IN SVPREMO
IVSTITIÆ SENATV.

RIST. Hoc loco addit quendam aliam Amicitia divisionem, à tribus communicationum, seu communisatam speciebus desumptam: nimirum, sodalium, cognatorum, & civium; quæ universè nomine societatum intelliguntur. Scopus itaque præcipuus capitis est ostendere, Amicitiam omnem sitam esse in communitate, aut societate: omnes autem communitates revocari ad præcipuam & primariam illarum, quæ proprie politice, seu civilis dicitur. Porro caput totum dividitur in tres partes. In primâ docet, iustum atque Amicitiam, simul esse, & æque parere, in omni societate, & communicatione. In secundâ venatur varietatem Iustitiæ, sive Iusti, ex variâ communicatione. In tertiâ decernit, omnem communicationem & societatem revocari ad communicationem politicam.

2 CIRCA Primam partem, statuit, omnem Amicitiam, pertinere ac Iustitiam, in communicatione sitam esse. Quod tripliciter probat. PRIMO ferè sic. Iustitia & Amicitia in eadem materiâ versantur: quoniam ambe inspiciunt æqualitatem. At omnis Iustitia consistit in aliquâ humanâ communicatione. Est enim ad alterum, & bonum alterius intuetur curatque. quod sine communicatione cum altero esse non potest. Ergo & omnis Amicitia consistit in aliquâ humanâ communicatione. SECUNDO id probat ex vulgato loquendi usu. Frequenter enim se amicos solent appellare, quicumque simul aliquod genus vitæ ineunt, seu communicationem habent in eodem instituto, professioneve: ut qui simul navigant, vel in castris, aut acie versantur. Ergo quia sentiunt, Amicitiam in communicatione sitam esse. TERTIO id ipsum colligit ex illâ veteri paræmiâ: *κοινὰ τὰ φίλων*, communia, quæ sunt amicorum: sive, vt apud Latinos plerumque profertur: *Communia amicorum omnia*. Quod proverbium ἀπὸ τῆς, id est, recte prolatum censetur: quoniam id insitum Amicitia

est, vt bona amicorum communia faciat, illorumque vltro & citro communicationem inerat. Quod longè antea iudicio suo probaverat Socrates, exinde colligens, bonorum virorum esse omnia. Nam sic ferè syllogizabat: Bonus vir est eorum amicus. Eorum autem sunt omnia. Cùm igitur communia sint bona amicorum, sequitur vt boni viri sint bona omnia. Neque bona tantùm, sed & mala communia æque dicuntur amicis: quoniam eadem vtrorumque ratio est ob inimiam amicorum unionem, seu potius *αὐτότῳρα*, identitatem. Eoque sensu interpretantur id adagium Euripides in *Orestæ*, atque in *Phaniasis*, Terentius in *Adelphis*, Cicero, & perique alij. Verè igitur omnis Amicitia in communicatione posita est, sive bonorum, sive etiam malorum.

3 STATVIT Secundò, omnem Amicitia æqualitatem dividi, seu distingui in partes totidem, ac sunt communicationes. Semel enim probato, & nunc supposito, Iustitiam & Amicitiam esse valde sibi affines, & in eadem materiâ equalitatis versari, rectè inferitur, Amicitia æqualitatem distingui in tot partes, quot fuerint communicationes: nam & æqualitas proportionis, quam attendit Iustitia, non est vna & eadem, sed varia pro varietate materie, sive meritorum. Ergo & æqualitas, quàm spectat Amicitia, non erit vna eademque, sed multiplex pro diversitate communicationum, seu communisatam. Porro statim duo genera communitatis assignat. Vel enim omnia sunt amicis invicem communia: vel solum certa quedam & separata. Communitas prioris generis invenitur inter fratres, sodales & coniuges: quoniam eo nexu viuuntur, & adeo stricto, vt omnia ips vltro citroque communi videantur. Posterioris verò generis communitas est non vna eademque, sed varia & inæqualis pro ratione discriminis eorum, inter quos est. ideoque facit, vt quibusdam plura sint communia, quibusdam pauciora. Plura enim civibus communia sunt, quàm provincialibus: plura tri-

bu.

bulibus, quàm civibus: plura denique propinquius, quàm tribulibus. Quemadmodum enim superiorem statum fuit, plures esse Amicitiam gradus, & aliam alia perfectionem, ac strictiorem; ita inter amicos plures sunt communiones bonorum, & alia maiores, seu ampliores alij.

4 CUI Doctrinæ illustrandæ oportuissimum admodum est locus Ciceronis lib. 1. Offic. à Giphano primùm obliteratus, & postea à Galiano exscriptus. Sic loquitur Cicero: *Gravibus plures sunt societas hominum. Ut enim ab illa distat ut infinitate, propior est eiusdem gentis, nationis, linguæ, qua maxime homines coniunguntur. Interius etiam est, eiusdem esse civitatis. Multa enim sunt civibus inter se communia: forum, fana, porticus, viae, leges, iura, iudicia, suffragia, consuetudines præterea & familiaritates, multæque eum multæ res, rationesque contractæ. Arctior vero est colligatio societas propinquorum. Ab illa enim innumera societas humani generis in existimamus angustissimæ concluditur. Nam cum sit hoc natura commune omnium animantium, ut habeant libidinem procreandi, prima societas in ipso est coniugio; proxima in liberis; deinde una domus, cui sunt omnia communia. Id autem est principium orbis, & quasi seminarium Republicæ. Sequuntur post communiones consobrivorum, &c. Vide infra cap. 12. reliqua eiusdem verba.*

5 CIRCA Secundam partem digreditur ad explicandum iustum, sive ius, ut exinde veritas constet, Amicitiam communionem varias merito ijs comparari, quæ à Iustitiâ spectantur. Quare sicuti nuper communionem Amicitiam distinxit, ita nunc exponere aggreditur communionem repertam in ijs, quæ iusta dicuntur. Iusta enim differunt variâ communicatione, sicut amicitia. Quippe non sunt eadem iura, sive iusta parentum erga filios, ac fratrum inter se, aut sodalium & civium, aut aliorum similium erga similes. Singuli enim eorum habent proprium iustum & æquum, quoddam alijs commune non sit. Diverso, scilicet, iure præditus est pater erga filium, quàm filius erga patrem; & maritus erga uxorem, quàm vxor erga virum. Id quod etiam à contrariis, sive ab iniurijs probat Arist. quoniam diversa iniusta sunt adversum horum singulos, & ed graviora, quò ad versum consuetiores sunt. Gravior enim est pecunijs spoliare sodalem, quàm civem; & auxilium non ferre fratri, quàm alieno; & percutere patrem, quàm quemcumque alium. Quod ipsum habet Cicero *Orat. pro Quintio*, & docent Iurisconsulti l. 1. ff. de ijs qui notantur infamia. Ergo diversi gradus necessitudinis, seu coniunctionis sunt, qui magis aut minus impellunt ad obeunda munera Iustitiæ, sicut & Amicitia: & iustum ipsum au-

geri solet in Iustitiâ, simul cum coniunctione Amicitia, cum ambæ in eisdem versentur, & peræquè extendantur.

6 CIRCA Tertiam partem docet omnes communicationes hucquæ explicatas, esse partim similes, partim dissimiles communicationi politicæ, seu civili, & sub ea contineri. Similes esse probat: quoniam omnes æ communicationes sunt institutæ propter aliquod eorum quæ necessaria sunt aut proficua civili vitæ decem transigendæ: neque alio sine homines ab initio erexerunt civitates, populosque, & diversos cœtus, in quibus communionem haberent. Eodemque respectu legum conditores, quibus nihil antiquius fuit in sanctoribus suis, quàm utilitatem Reipublicæ sacram rectam servare: ideoque ius ipsum definitur quod est Reipublicæ seu communitatæ veil: ut idem Philoophus docet lib. 3. Politicæ & ante ipsum tradiderat Plato lib. 1. de Reipubl. Omnes igitur communicationes privatas, quævis vana & dissidentes inter se, in eorum conveniunt, quod sint similes communicationi, ni politicæ seu civili, in quaerendâ utilitate aliqua vitæ humanæ.

7 VERVM Addit, esse etiam dissimiles: Quia communicatio politica non attendit peculiarem huius aut illius personæ utilitatem, sed communem, sive publicam; neque huius aut illius temporis, sed totius humanæ vitæ. Prædictæ autem societas & communicatio, nes directè quaerunt solam utilitatem privatam. Quod exponit exemplo utilitatis illius, quam quaerunt *πλωτῆρες*, id est, *navæ*, & mercatores ad faciendum simul questum, & commilitones in prælio, sive ut pecuniam accipiant, sive ut victoriam simul atlequantur; sive ut civitates donentur. Quod ultimum significare videtur Arist. verbis illis, *ἢ πόλιω ἐγγύμνησι, sive civitatem appetentes*. Ita enim exponit ea verba Petrus Victorius: quoniam arbitratur, etiam inter Græcos fuisse positum in more, ut fortiter demicantes civitate donarentur, id est, privilegijs & exemptionibus proprijs civium: qualiter & apud Carthagienses fiebat, teste Ennio: apud quem legitur vox illa Annibalis, ita suos ad præliandum hortantis:

Hoslem qui feriet, mihi erit Carthaginiensis.

Denique inter eos, qui invicem colligantur aliqua vitæ communicatione, recententur ab Arist. *πολιταί*, id est, tribules, seu eiusdem tribus; & *δημοταί*, nimirum eiusdem plebis homines: quorum virique societatem invicem instituunt circa aliquod vile.

8 OBIICIT Sibi, non videri verum quod hucquæ traditum fuit circa utilitatem in omni societate, seu communicatione ne quaerant: Quia aliqua societas, sive commu-

natio est; quæ nihil querat utilitatis, sed solius voluptatistales videntur fuisse duæ illæ, altera Thiasotarum, altera Eraniſtarum. Priores Orgia celebrabant, & iudebant simul ad venerandam Bachum & Liberū parem. Thiasoroniæ à Græcis dicebatur Satoryum græc, & viatorum ac fornicarum conventus, in quo sacra fiebant Libero patri, quæ cantu, quæ tripudio, quæ comotatione: vi accinit Catullus in *Berecynthia*, atque in *Aty*, indicatque Virgilius *Ecloga* 5. Giphanius scribit *Thiasos*, per *v*, seu *yp̄silou*, nescio quo fundamento ductus. Cæteri per iora scribunt, & ipse Arist. sicut & Suidas dum ait: *θιασος ἵπὸς χοῦς, Thiasus sacer chorus*. Athenæus quoque, & ipse opportunè admodum ad texum illustrandum: *ναπαῖαι ἀὲ βλασ, &c. Dicitur autem Thiasus multitudo ea, quæ Bachum sequitur, ut ait Euripides*. Sic ille *lib. 8*. Et Servius in dictum Virgilij locum: *Sunt Thiasii cætus virginum, atque puerorum bachantium, pangentibus Nymphis*. Fortè Giphanius eam vocem duxit à verbo *θύω*, quod significat celebrare Orgia, Verùm cæteri deducunt *θύω* ἢ *θύω* ἀναί, à *διώμα* unum verum cantu. Posteriores ab Arist. memorati, nimirum, Eraniſtæ erant, qui faciebant cœnam & convivium collatiuum ex Symbolis & collectis multorum sodalium: *ἔπαρος* enim eiusmodi cœnam significat, institutionem sacrificij & convivij gratiæ, & celebratam ab agricolis: qui post collectas & cœditas fruges convenire solebant, & de frugibus suis sacra faciebant dijs, ac postea epulabantur.

Cuius moris etiam meminere Virgilius 2. *Georg. Lucretius lib. 5. Tibullus lib. 1. Eleg. 1. & silius Horatius l. 1. epist. 1.*

10 VNDE Obiectioni facili occurrat Arist. negando eiusmodi societates, seu communicationes, *quæ institutas solius voluptatis causa: cum plane constet, Thiasotas, Eraniſtasque, eiusmodi conventus, sacrificia, & ludos, instituisse, tum in cultum Deorum, quod speciem Virtutis, sive Religionis præ se ferret, tum & in recreationem animi, quæ sanè vitilis est ad laborem postea tolerandum. Nisi enim aliqua fiat intermissio laboris, nulla eruat vires, quæ sufficiens oneri perferendo. Quare negatur, aliquid esse genus communicationis, quod non dirigatur in utilitatem aliqualem ipsius societatis.*

11 GLAUDIT Aristotel. doctrinam capitis, inferendo, omnes societates iam memoratas vitæ humanæ ad politicam revocari, sub eaque contineri. Omnis enim humanæ vitæ communiō & societas, quæ instituta est peculiaris utilitatis gratia, continetur sub ea communiōe & societate, quæ publicam utilitatem querit. At communiōes & societates iam memorate institutæ sunt peculiaris utilitatis gratia; sola autem societas civilis, sive politica, publicam utilitatem querit. Ita enim constat discurrendo per singulas illarum ab uno extremo, & hanc posteriore ex altero. Ergo communiōes & societates iam memoratæ continentur sub communiōe & societate civili, sive politica.

CAPVT DECIMVM.

De speciebus Republica.

REPUBLICÆ Tres sunt species, & totidem etiam transgressiones, & quasi labe illarum. Et illæ quidem sunt, regnum, & optimorum potestas, & tertia est ea, quæ à censibus fit, quam censu potestatem dicere, accommodatum videtur: plurimum autem Rempublicam appellare consueverunt. Atque harum optima quidem est Regnum: deterrima verò censu potestas. Transgressio autem regni quidem tyrannus est. In utraque enim vnus est princeps: sed inter sese plurimum differunt. Nam tyrannus quidem suum, rex autem eorum, qui ab ipso reguntur, considerat commodum. Non est enim rex, nisi sit ex sese sufficiens, & bonis omnibus antecellat. Talis autem nullius indiget rei.

m

Non

Non ergo suas ipse, sed eorum, qui reguntur, utilitates considerat. Qui nanque talis non est, forte potius quidam est princeps, quam rex. Tyrannis autem est contraria regno: suum nanque bonum sequitur ipse tyrannus. Quò magis patet, ipsam esse pessimam. Pessimum enim id est, quod est contrarium optimo. Fit autem in tyrannidem ex regno transgressio. Tyrannis enim eius principatus est pravitas, in quo vnus est princeps. Pravus autem rex, fit tyrannus. Ex optimatum verò potestate ad paucorum potentiam fit transgressio, vitio principum, qui res civitatis præter dignitatem distribuunt, & cuncta bona sibi, vel plurima tribuunt, & magistratus semper eisdem plurimi divitias facientes. Pauci igitur, & pravi pro optimis dominantur. Sed ex censu potestate ad popularem fit transgressio. Sunt enim hæ finitimæ. Nam & censu potestas, multitudinis esse solet: & pares sunt omnes, qui sunt in censu. Minimè verò pravum est popularis potestas: parum enim Reipublicæ transgreditur speciem. Res igitur publicæ hoc maximè modo mutantur. Minima enim sic, atque facillima fit ipsarum migratio. Similitudines autem ipsarum, & quasi exempla quispiam & in domibus accipere potest. Societas enim patris ad filios, regni præ se fert effigiem. Nati nanque patri sunt curæ. Hinc & Homerus Iovem patrem appellat. Ipsum nanque regnum, imperium est suapte natura paternum. Patris autem apud Persas imperium tyrannicum est: suis enim filijs vtuntur vt servis. Heri etiam ad servos tyrannicum est: nam in ipso utilitas agitur heri. Atque hoc quidem rectum esse videtur: sed Persarum aberrat. Diversorum enim diversa sunt imperia. Viri autem & vxoris societas similis est optimatum potestati: pro dignitate nanque vir præsidet, & in ijs, quæ virum oportet. Quæ verò vxori accommodantur, hæc illi tribuit. Quòd si in omnibus vir dominetur, in paucorum potestate mutatur: præter dignitatem enim hoc facit, & non ea ratione, qua præstabilior est. Interdum autem dominantur vxores, ob amplitudinem patrimonij. Non igitur fiunt imperia ob virtutem, sed ob divitias, & potentiam: perinde atque in paucorum fit potestate. Fratrum verò societas similis est censu potestati. Sunt enim pares, præter differentiam ætatis. Quocirca si multum ætatibus differant, non fraterna inter ipsos fit amicitia. Popularis autem potestas in ijs maximè habitationibus est, quæ domino carent. Hic enim omnes sunt æquales. Et in quibus princeps est imbecillis: & vnicuique inest potestas.

SUMMA ET EXPLANATIO CAPITIS DECIMI.

Politica, seu Republica triplex probabile genus est, totidem Amicitia speciebus respondens: Regnum, Aristocratiam, & Timocratiam: quibus opponuntur Tyrannus, Oligarchia, & Democratia, profus vituperio digna. Quomodo tria illa appareant in communicatione economica.

STENSVM Fuit capite præcedenti, omne genus societatis, præsertim verò civilis, seu politice, inducere communicationem, quæ dici vicumque Amicitia possit, & solet. Verùm quoniam civilis societas diversimodè constituitur & distinguitur secundùm varia Reipublicarum genera, consequens est, ut iuxta harum varietatè diversa etiam & multiplex Amicitia sit. Quare hoc loco præcipue statuitur, tres esse Reipublicæ species, totidemque Amicitia, ijs respondentes. Dividitur verò caput in duas partes. In prima docet Arist. communicationem politicam tres habere species laudatas & rationabiles, totidemque vituperio dignas & à ratione alienas. In secunda statuit, earum trium specierum similitudinem apparere in economica communicatione.

2 CIRCA Primam partem præmittit communicationis politicæ & Reipublicæ tres species laudatas & rationabiles: Regnum, Aristocratiam, & Timocratiam. Regnum, quod & Monarchia dicitur, est principatus unus: Aristocrazia, dominatus optimorùm: Timocrazia, quæ à censibus est, ut ipsum erymon ostendit. Duellur enim *ἀνδρῶν τιμῶν ἕνεκα*, seu æstimatione bonorum. Censur enim in ea dominatur: non tamen magnus, sed mediocris. Magnus enim Oligarchiam constituit: mediocriter autè Timocratia, quam Aristotel. docet communiter à Græcis Politiam appellari. Latini vulgato nomine Reipublicam dicimus. Itaque ex ijs tribus maximè laudabile existit Regnū: deinde Aristocratia: demū Timocrazia, quæ pessimā prædicarum trium dicit, non quod absolutè mala sit, cum tres omnes laudabiles esse pronuntiet; sed quoniā minus bonæ ceteris duabus est.

3 ENVMERAT Statim, & contraponit præcedentibus, tres alias Reipublicæ species vituperabiles, & à ratione alienas: quas proinde vocat *ωλιγαρχίας, τραπεζισμοί, & δημοκρατίας*, quoniam à bono Reipublicæ statu exorbitant, & illam impellunt in ruinā. Ex verò sunt Tyrannus, Oligarchia, & Democratia. Tyrannus est omnium earū pessima: Oligarchia media, sive mediocrè gradū improbitatis obtinens: Democratia optima, id est minus distans à malo, quā alie due. Quippe Tyrannus contraponitur Regno: Oligarchia Aristocratia: & Democratia Timocratia. Tyrannus contraponitur, inquit, Regno: quia licet utraque in eo conveniat quod unus dominatus sit, & Tyrannus ipse

vulgò Rex audiat; aliunde summa oppositio virtusque est. Tyrannus enim solum quod sibi est utile, spectat: Rex autem quod est subditorū. Id ipsum docet *ισθ. 3. Polit. c. 4. & lib. 5. c. 10.* ex quibus omnibus locis Seneca videtur decerpisse aurea illa verba lib. 1. de Clemētiar. *Tyrannus à Rege distat factis, non nomine. Plurimum tamen inter se differant. Nam Tyrannus suum commodū & utilitatē, Rex suorū civitatis, sibi que parentis, spectat commodū.* Idemquæ docet Xenophō *lib. 3. Memorabiliū* Ratio autē quæ probat Arist. verū Regē, prout à Tyranno distinctum, nō spectare commodū suū, sub hæc formā proponitur à Giphonio: Qui bonis omnibus abundat & antecellit, nulla re præterea opus habet. Atqui Rex verò omnibus bonorū generibus affluat & antecellit. Ergo nulla re præterea opus habet. Quare supererit ut vitilitates non querat suas, sed suorum. Maior propositio est nota. Minor explicatur ab eodē Arist. *lib. 1. Politic. cap. vitimic.* simul & hoc locor: nam qui non omnibus antecellit honorū generibus, is non erit verus Rex, sed fortuitorū aut sorte. Verus enim Rex, quique non nomine tantum, sed virtute Regis effulget, debet esse *αυτάξιος*, id est per se sibi sufficiens. Contrà verò Tyrannus, sibi ipsi per se non est factus, sed indiget pluribus bonis: ideoque propriam virtutem querit ex dominatu indebitorū; ut bonis, quibus caret, dietur & affluat. Tyrannus igitur non est verus Rex, sed solum nomine. Porro, Tyrannidem esse omnium dominationum pessimam (quod supra indicavimus) probat Aristotel. quia quod directè optimo contrariatur, id certè pessimum est. Tyrannus autem directè contrariatur Regno, sive Monarchiæ, quæ est omnium dominationum optima. Tyrannus ergo omnium dominationum pessima est.

4 SECUNDA Species prave dominationis est Oligarchia, id est, dominatus paucorum: eisque parim similis Aristocrazia, quæ etiam principatus paucorum est: ac parim dissimilis, quoniā Aristocrazia non est principatus quorumlibet paucorū, sed eorū tantum qui optimi sunt, & bona civitatis vnicuique iuxta meritum & eadem ratione distribuunt. Oligarchia verò est dominatus paucorum improborum, qui bona communia civitatis iniquè dispensant, non habita meritorum ratione inter cives; sed spectata solum privata sui ac suorum utilitate. Ideo Oligarchia est veluti corruptio Aristocratia: quia quando optimi gubernatores Reipublicæ paulatim dege-

nerant, & transeunt in motes contrarios rectæ administrationi bonorum communium; tunc quæ fuerat Aristocrata, degenerat in Oligarchiam, solumque retinet paucitatem dominatorum, alioque per omnia dissimilis, & prorsus corrupta. Cùm verò Aristocrata non sit optima, sive suprema inter dominationes laude dignas, sed media, ut supra dictum est; ita etiam Oligarchia ipsi contraria non est pessima pravorum dominationum, sed medium obtinens locum pravitatis.

5 TERTIA Species inique dominationis est Democratia, seu dominatus populi, *ἀνοξία*, id est, à populo, vulgo, aut multitudine popularium, penes quam interdum est summa rerum. Hanc Aristotel. constituit partim similem, partim dissimilem Timocratæ superius explicatæ. Similitudo est, tum in eo quod vtrique sit principatus multitudinis; tum etiam, quòd quicunque dominantur in vtraque, sint æqualis conditionis, potestatisque. Dissimilitudo autem est, quoniam in Timocrata iij, qui dominantur, curant commune bonum, iam divitum, quàm pauperum, & vtrisque communia bona ex iustâ proportionem distribuunt. Cæterùm in Democratia solum attendunt qui dominantur, ad bonum inopum, sive plebis, non autem divitum. Nimirum, hoc ipsum denotatur reipsa in natura Democratæ, quæ licet secundum etymon nominis significet dominatum populi, verò consistit in dominatu plebis, quatenus à populo distinctæ. Populus enim est quasi genus, ideoque totam Rempublicam complectitur: plebs autem est veluti species, & portio illius: ut tradit Iustinianus in *Institutionum. lib. 1. titul. 2. §. Plebiscitum*, & Caius in *l. Plebs de Verbor. signific.* & Gellius observat *lib. 10. cap. 10.* Quare nihil mirum quòd in Democratia solum attendatur ad vilitatem pauperum, sive plebis, si iij, qui in eâ dominantur, ad plebem ipsam spectant, seu ignobiliorum populi partem. Verùm quamvis hoc genus Reipublicæ malum sit, perversitas eius minima est trium specierum prædictarum: sicut & in Timocrata ipsi opposita diximus, minimam esse probitatem inter tres laudabiles species Reipublicæ. Porro de ijs omnibus susè agit idem Arist. *lib. 3. Polit. cap. 5. & lib. 4. c. 2. & lib. 5. per totum.*

6 CIRCA Secundam partem edisserit amplius tres memoratas Reipublicæ species, tum laude, tum & vituperio dignas, earumque probitatem aut improbitatè exponit similitudine ducta ab Oeconomis, sive familijs. Etenim in gubernatione privatarum domuum est imago quædam Reipublicarum, sive in bonum, sive in malum. Primò autem loco recenset inter laudabiles gubernationes privatarum domuum illam, in quâ exercetur patria potestas erga

filios: eamque docet esse similem Monarchiæ, sive Regno, ex duplici causa. Altera est in eo sita, quòd quemadmodum Rex in ditioræ suæ gerit civium quorumlibet populorumque curam; ita etiam pater in domo propria filijs suis omnibus providet. Altera est ab Homeri testimonio, Iovem appellantis patrem hominum deorumque. quo planè indicat, Regnum singulare, sive vnius, quale erat Iovis in existimatione Honeri, paternum esse, patriamque potestatem esse Regiæ admodum similem. Quo eodem loquendi modo pest Homerum vsù sunt cæteri Poetæ: atque in primis ex Græcis Aristides *Hymno in Iovem*: vbi ipsum appellat Homericis pene verbis, *πάτερ ἀρχαῖος τε, θεῶν τε, πάτερ ἡνθρωπῶν τε, δειῶν τε*. Ex Latinis Ennius *lib. 6. Ann.* illis verbis, *deorum pater atque hominum Rex*. Quem imitatur Virgilius, mutatis omnino verbis *lib. 10. Æneid.* pluresque alij.

7 COLLIGIT Aristoteles ex hæc ipsa doctrina, patres qui videntur filijs ut servis, non tam patres, quàm dominos aut Tyrannos esse. Ut enim superius dictum, Tyranni sunt qui dominantur vnius, non in aliorum vilitatem, sed suam. At patres videntes filij ut servi, non eorum vilitatem attendunt, sed suam: quippe potestas in servum tota, quam est, in vilitatem ipsius dominantis est. Ergo patres videntes filijs, ut servi, non tam patres quàm Tyranni sunt. Quare reprehendit morem Perlarum, apud quos filij à parentibus, ut servi sub dominio habebantur. Idemque Tyrannidis genus fuisse apud Romanos, constat ex Dionysio Halicarn. *lib. 2.* & refertur à Paulo Iuriconsulto *l. in suis, ff. de liberis & posthumis*. Erat enim olim Romæ parentibus plena potestas vitæ necisque in filios, perinde ut servos. quòd novo iure abrogatum fuit. Vbi unico eodemque exemplo protulit Aristoteles similitudinem, tum Regni, tum & Tyrannidis, in Oeconomia bona aut mala parentum erga filios. Sed & vberius hanc ipsam Tyrannidiæ similitudinem exponit in dominis relatè ad servos, si in obsequio vnam suipsorum vilitatem præ oculis habeant, ita, ut nihil omnino cure in eos impendant. Hoc enim tyrannicum est. Nam licet dominus possit iure meritoque uti servo in propriam vilitatem, adhuc tamen debet ipsi providere in necessarijs, & aliqualem ipsius curam gerere. Quod si non faciat, Oeconomia eius erit instar Tyrannidis. Similiter & genus Tyrannidis erit, si pater in filios illum dominatum exerceret, qualem iure potest circa servos: quia aliter filij, aliter servi spectandi sunt, ne patria potestas sit quoddammodo tyrannica, qualis apud Perlas.

8 PRÆTEREA Statim aptissimam similitudinem Aristocratiae ex una parte, & Oligarchiae ex altera in Oeconomia viri vxorisque, quae instar prioris potest esse bona, & instar posterioris perveria. Quomodo enim Aristocratia constitit in eo quod sit principatus optimorum virorum, qui moderate & rationabiliter distributa habent officia inter se; ita etiam Oeconomia viri & feminae imitabitur Aristocratiam, & instar illius erit laudabilis, si vir ac femina moderate & secundum rationem distribuant officia domesticae curae. Quamvis enim vir praemineat vxori, & si caput, sive superior ipsius: adhuc tamen decessit virum non omnia curare, aut exequi, sed ea tantum quae viri propria ac decentia sunt, ceteris vxori permisis. Viro autem dignum est querere, parare, augere opes, locare agros, fruges condere, distrabereque, & alia id genus. Vxoris autem est virum veteri, familiae & ancillas alere, cibaria distribuere, easque in officio continere, & diaria pensā assignare. Si autē vir hoc ipsum vxoris officium sibi arripit, non servabit iusta officiorū distributio, & Aristocratiae imago, sed erit quoddam simulachrum Oligarchiae, in qua dominantes non recte inter se officia distribuunt. Et quamvis in hoc ipso appareat quaedam species Tyrannidis, quatenus vir omnia sibi arripit, & videtur tantum spectare utilitatem suam; adhuc tamē Arist. noluit comparare hoc Oeconomiae pravæ genus Tyrannidis, sed Oligarchiae: quia potest fieri vi vir non trahat durē aut asperē vxorem, nec familiam, sed solum velit se ingerere in omnibus, quoniaque pro arbitratu suo disponere: in quo non tam Tyrannidem exprimit, quam vnum aliquem eorum, qui in Oligarchia dominantur.

9 RVRSVS In eadem Oeconomia viri atque vxoris exponit alteram similitudinem Aristocratiae contrariam, & Oligarchiae affinem, atque oppositam praecedenti: si nimirum, vxor velit imperare domi, & omnia gerere pro arbitratu suo. Quod observat accidere quandoque in ijs feminis, quae viro pauperi, aut inferioris conditionis, asserunt opes ingentes, hereditate obtentas. Solent enim nimis spiritus & arrogantiam sumere ex opibus secum allatis: ideoque volunt omnia, quae domi gerenda sunt, ad ipsarum nutum, potiusquam mariti, fieri. Has vero Arist. tam hoc loco, quam *lib. 2. Polit. nominat. ἐπιεικῆς*, quod, iuxta Budei interpretationem significat mulieres, seu virgines, quibus, utroque iam parente orbatis, & nullo fratre superstitie, contigit opulenta hereditas. Quare & Oligarchiae similitudinem referunt, quatenus officium sibi indebitum assumunt, & auferunt ab eo, qui iure ac merito congruetur. Hoc autem vitium feminarum superbiendum dicitur Gynocratia ac eodem Arist. *lib. 2. Polit. c. 7.* qualis feminae principatus: ubi &

refert saepe inveniri in nationibus bellicosis; si Celtæ & Germani excipiantur. In alijs enim, ut Ægyptijs, Lycijsque, & Sarcatis, principatus apud feminas erat supra viros. Verum & apud Græcos, Romanosque, & omnes nationes, experimento deprehenditur, quorundam ingens superbia & dominatus supra maritos: sive quia nobilitate sanguinis excellent, sive quia amplissimam, doctaque secum detulerunt. Quod monstrum Oeconomiae vitare volebat Poeta ille, qui lepidissime cecinit: *Vxori numerare no. o. me a.* Et Iuvenalis dum ait:

*Intor:rabilius nihil est, quāvis femina dives.
Molo Venusinam, quā te Carcellia, mater
Gracchorum, si sis magna virtutibus affecta
Grande supercilium, & numeras in dote
trumpbos.*

10 DENIQUE In alio genere Oeconomiae, quae inter fratres, aut vicinos, aut hospites est, similitudinem exprimit, cum Timocratiae obtinentis locum infimum probatis inter species laudabiles Reipublicae; ut & Democraeae minimum improbitatis inter pravas species habentis. Fratres enim, si demeritis parentibus cohabitent eum aequali penes omnes potestate, & nullo alio discrimine, quam ætatis; imitantur planē Timocratiam, in qua plurimi aequaliter dominantur ac regunt. Si autem ob magnam inaequalitatem fratrum inter se, qui maior est omnium, totam domus administrationem gerat; tunc non videtur esse fraterna Oeconomia, sed paternae: proinde similitior Regno, quam Timocraeae. Vbi vero plures simul habitant, aut concurrunt in eodem hospitio, singuli suis legibus viventes, & absque eo quod aliter in alterum regimē, seu administrationem habeat; tunc est aliqualis similitudo Democraeae, in qua nullus rectorum sub alterius curā, ac administratione, vel dominio est. Quid si tamen quisquam eorum prefficiatur ad aliquam procuracionem, sive ad expensas faciendas, id praefectum genus ad exilium aut leve est, ut nihil dominationis habeat; proindeque ad nullam praedictarum Impericiorum reveetur. Est itaque solium quaedam societas humana absque rectori, aut domino, quae sanctae, sicut acephala, ita & perniciosa est.

(1)

CA

CAPVT VNDECIMVM.

De Amicitia regia, paterna, æconomica, & fraterna.

IN Vnaquaque autem Republica tantum amicitia constat esse, quantum & iusti. Atque regis quidem amicitia ad eos, qui reguntur, in excellentia beneficij consistit: confert enim in eos beneficia, qui ab ipso reguntur. Siquidem cum sit bonus, curam ipsorum habet, quo bene sese habeant, vt ovium pastor. Vnde & Homerus Agamemnonem, populorum nuncupavit pastorem. Talis autem est & amicitia paterna: beneficiorum verò magnitudine differt. Est enim essendi causa pater: quod maximum esse certum est: & enutritionis, ac eruditionis. Hæc eadem & cæteris maioribus tribuuntur. Natura namque pater filiorum, & avus nepotum, & rex eorum, quibus præsidet, imperium obtinet. Hæ autem amicitia in excellentia consistunt: quapropter, & honorantur ipsi parentes. Et iustum igitur in his non idem est, sed quod efflagitat dignitas. Sic enim sese habet & amicitia. Et virtuti etiam ad uxorem eadem est amicitia, & in optimatum potestate: est enim vt virtus postulat. Et præstabiliori plus tribuitur boni, & quod unicuique accommodatur. Sic autem sese habet, & ipsum iustum. At amicitia fratrum similis est sodalitatæ: sunt enim pares, atque æquales ætate. Tales autem eiusdem plerumque disciplinæ, & eorundem sunt morum. Similis est huic & quæ est in census potestate. Cives enim pares esse solent, ac boni. Et quisque nunc dominatur, nunc pareret, & æquè. Sic igitur est in ipsis & amicitia. In transgressionibus autem, quemadmodum & iustum, sic & amicitia exigua est: & minima est in ea, quæ est pessima. In tyrannide namque nihil, aut perparum est amicitia. In quibus enim nihil est commune imperanti, atque parenti, nec amicitia est: nam neque iustum. Sed tale quidem est, quale est artificij ad instrumentum, & animæ ad corpus, & hero ad servum. Hæc enim omnia utilitatem quidem ab ijs suscipiunt, qui ipsis vtuntur. Sed amicitia non est ad inanimata, nec iustum: quia neque ad bovem, vel equum, neque ad servum ea ratione, qua servus est: non est enim quicquã commune. Servus enim animatũ est instrumentũ: instrumentum autem inanimatum est servus. Ad servum igitur hoc ipso, quo

ser-

servus est, non est amicitia, sed quo est homo. Nam omni homini iustum quiddam est ad omnem hominem, qui communicare secum legem, pactionemque potest: quare & amicitia, ratione qua homo est. Perparum igitur & in tyrannide est amicitia, atque iusti: in popularibus potestatibus plurimum. Complura enim his sunt communia, cum sint pares.

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS VNDECIMI.

Ex triplici Politica genere laudabili oriri triplex genus Amicitia probabile: ex triplici vituperabili triplex reprobabile. Vbi de Amicitia regia, aristocratica, populari, paterna, fraterna, & coniugali.

CLARISSIMO ET LITTERATISSIMO HEROI,
D. D. IOANNI ANTONIO
 DE OFALORA ET GVEBARA,
 IACOBÆO EQVITI, SVPREMI IVSTITIÆ SENATVS CONSILIARIO,
 OLIM SACRÆ ROTÆ AVDTORI, ET PRÆTORII
 GRANATENSIS PRÆSIDI, &c.

NOVO Huic Consulatu Tuo in Regio ac Supremo Iustitiæ Senatu applaudere visum est nova etiã, ceterè minime vulgari tractatione, CLARISSIME HEROS. Nimirum, quamvis omnes Amicitiam in ore habeant, pauci sunt qui eius conditiones ac leges ex professo examaverint: pauciores, qui observaverint. Philallelia quotendã, meminisset contiguata, aut fabulosa, aut rara est. Huius argumenti politior & amantior tractatio debebatur genio melioribus auribus flueto, id est, Tuo. *Namque ceteris ingenij vnum, aiebat Seneca Epist. 39. humilia delectant & sordida: magnarum rerum species aule vocat. & extollit.* Debebat Viro, non solum generis protapia, verum etiam subtilitate mentis, & multiplici eruditione illustri. His certe dotibus præfulges, quas cælum in TE liberali & munificentiã, velut effudit. Testis Salmantica: vbi in ipso adolescentiæ flore, simul cum duebus Fratribus Tuis, VICTOR audiebas, & digito monstrabaris, quod olim inter Romanos summa ingenij laus fuit. Aderam ipse eo tempore, & in eadem aula, atque ab eodem communi Hispanæ iuventutis, imò & Regis Nostræ Magistro, dilectam. Iocò & ceteris stemmatibus Militarium Ordinum Iacobæus ensis Tibi congruit, veluti tonitruj filio, & igne ac subtilis naturæ, quæ terræna hæc supergreditur. Testis quoque clarissimus D. BARTHOLOMÆI: coctus, lectissimorum Virorum Heroumque colonia: vbi Togatus postea primos Academiæ Nostræ honores primis certaminibus meruisti, necdum expertus moram illam, qua alij Peritores cathærarum fatiscunt. Testis Roma ipsa, Terrarum Dea, Gentiumque Principes: quæ Tuam doctrinam & eruditionem pluribus annis venerata est, dum in gravissimo Sacræ Romæ Senatu Auditor pieno proferes iura, theatro. In eã Regione, qua liberiori sanè cœlo fruitor, & amantioribus litteris exulta est, quid nãm profeceret, excolereturq; supra modum nobilissima ingenij Tui: doles, animarum pinguium terminos supergrediat? Sunt inter nos plurima quæcum egregiæ antora: ve ùm pãlar adamantium brutorum, quoniam patris frons clausa, nunquam tatis expoluntur. Testis quæque Granatensis Chancelleria, vbi Præcœm egisti, ea re studiat, nullitia, & præsentia, vt merueris accenseri inter Consiliarios Supremi Castellæ Senatus: vbi doctrina, vbi integritas, vbi pietas Tua largius & sublimius splendeat. Ceterè nullo antea is honore amplissimis meritis Tuis debebatur: neque alto cernine dilatus fuit, quam exacta ceterorum numerum administratione. Nimirum, is eras, qui congrueres vnicuique dignitati, quali naturæ genio in id muneri designatus. Felix, nec mutata præmiorum mora, cui non

alia, quàm meriti, culpa fuit. Igitur ad eam sublimem speculanti evocatus, atfende, quæ-
fo, & considera, si fortè graviores curæ sinunt, quot paria hominum verè amicorum in-
veneris, tot terris & Provincijs peragratis. Imò quot partium millia passim occurrerunt,
quibus sanctum & inviolatum dicitur Amicitie nomen: cum, tamen ea, quam profitentur,
spuria solli & fucata sit. Scilicet, ut verbis Senecæ lib. 2. de Beneficijs utar, *ij lucri & vi li-
tatis gratia amicitij non donant, sed ordantur amores suos*. Alij voluptate ducuntur, eamque
voluptate rependant, quasi & in hoc mercimonij sit. In paucis beati, qui honestatis solius
gratia mutuo amoris nexu illigati sunt, eoque virili, ac constanti. Rari certè, in quibus
experimento deprehendatur Pythagoricum illud, *τῶν φίλων ἰσότης εἶναι, καὶ μίας ψυχῆς,
καὶ τὸν φίλον ἕτερον αὐτοῦ. amicitiam esse equalitatem, & animam unam, & amicum alterum
ipsum*. Sed desino, ne excedam modum epistolæ, quæ non debet sinistram manum implere, ut
cum eodem Cordubentù philosopho finiam. VALE Clarissime; & Nobilissime D. Sal-
nantiæ in Profeto D. Barnabæ, Clj. 17C. LXXV.

UPERIORI Capite deseruit

Arist. de tribus Politicæ ge-
neribus, tum probis, tum &
improbis; similiter & de tri-
bus Oeconomicæ modis, tam
rectis, quàm obliquis, & vi-

tuperabilibus; ut gradum faceret ad exponen-
dam peculiarem rationem Amicitie, quæ in
qualibet eorum invenitur. Quare hoc loco po-
tissimum docet, iuxta divisionem Politicam, &
partium Oeconomicæ, existere multipli-
cem Amicitiam: id est, Regiam, Aristocraticam,
popularem, paternam, fraternam, & con-
iugalem. Dividit verò totum caput in duas
partes. In prima docet, ex tribus Politicæ ge-
neribus rectis & probabilibus oriri triplex ge-
nus Amicitie laudabilis & honestæ. In secun-
da statuit, ex tribus alijs generibus Politicæ
vitiosæ & reprehensibilis naici triplex genus
Amicitie vitiosæ.

2 CIRCA Primam partem tradit, se-
cundum vnamquamque Politicam, existere
Amicitiam & iustum. Quare sicut triplex est
genus Politicæ rectæ, Regnum, Aristocratiæ,
& Timocratiæ, de quibus præcedenti capite dis-
putatum est; & triplex rectæ Oeconomicæ gra-
dus, paternus, uxorius, & fraternus: ita etiam
triplex Amicitie forma ijs correspondens ex-
istit, recta, & iustitia, sicut & equalitati, con-
sentanea. Primum genus probatæ Amicitie
est optimum, vi potè simile Regno, quod est
optima Politicæ species: & sicut est in Amici-
tia Regia, sive Regis cum subditis, inter quos
eo sentio Amicitia est, quo & iustitia esse po-
test. Iustitia autem inter Regem & subditos
esse non potest secundum equalitatem arith-
meticam, sed secundum geometricam, cum
omnino impares inter se sint. Quare & Ami-
citiæ ijs erit, non secundum arithmetice, sed
geometricæ solum equalitatem. Nimirum,
erit Amicitia proportionis cuiusdam, sive se-
cundum equalitatem solius rationis: quæ su-
prà cap. 7. ab ipso Aristotel. cognominata fuit
φιλία καὶ ὑπερβολή, Amicitia secundum ex-
cellentiam, quoniam inter inæquales est, quo-

rum alter alterum excellere debet, non condi-
tione solum, sed effectibus quoque ipsius Ami-
citiæ. Hæc igitur Amicitia potissimum dig-
noscitur in beneficentiâ Principis erga suos,
quos fovet, tueri, & pascit. In quod illustran-
dum affert Arist. elogium, quo Homerus cele-
brat Agamæonem, dum illum appellat *ποι-
μένα λαῶν, pastorem populorum*.

3 REGIÆ Amicitia similis est pa-
terna erga filios, quæ etiam inæqualium est:
Sicut enim Amicitia excellentiæ, quæ est in-
ter Regem & subditos, dignoscitur, tum ex
honore quem ipsi deferunt subditi tanquam
excellentijs; tum & ex beneficijs à Rege col-
latis in subditos: sic etiam Amicitia excellen-
tiæ, quæ est inter patrem & filios, apparet, tum
in ea observantia & honore, quem filij paren-
tibus deferunt; tum præterea in beneficentiâ
patris ad filios, quos educat, alit, & induit.
Imò & in hoc beneficentiæ genere pater quod-
dammodo excedit Regem, quatenus præ illo
dat filijs, ut sint (quod est beneficentiorum maxi-
mum, vi potè primum, & fundamentum cætero-
rum) & præterea illos ab ortu educat, ac dis-
ciplina instruit; quorum nihil ferè præstat in
subditos Rex. Quare infra cap. 12. de hoc ip-
so agens, iam non comparat parentes Regibus,
sed Dijs, quoniam instar horum beneficia fi-
lij largiuntur, id verò quod de parentibus di-
citur, admonet Arist. dicendum etiam de avis
atque nepotibus: cum & in ijs eadem ratio sit.
Quippe, ut docet Modestinus Iuriconsultus
*l. 104. ff. de Verborum signific. τῶν τέκνων ὡς
σὺγγενῶν καὶ ἐνὶ τῷ ὑπὲρ καὶ ὑπὸ καὶ ὑπὲρ
ἀπὸ καὶ ἐκ τῶν ὑπὲρ καὶ ὑπὸ καὶ ὑπὲρ*, filiorum
appellatio etiam ad nepotes extenditur. Idem-
que latius habetur *l. Liberosum 220. ff. eodem
tit.* Aliunde ex ipso iure constat, patrem
appellatione, avum, proavum, abavum, &c.
contineri. Ideoque Arist. meritiò idem Jecernit
de patre & filijs, ac de avo & nepotibus. Et
quemadmodum iustum servatur inter Regem &
cives, sic etiam inter patrem & filios. Iustum
verò ita servatur inter Regem & cives, ut non
eodem officia præstare debeat Rex erga cives,
ac cives erga Regem: quoniam Rex honore,
obse-

obsequio, & obedientiâ à civibus colitur, quibus tamen non debet eadem officia præstare, sed ea quæ Regiam dignitatem decant. Ergo iustum ita etiam inter patrem & filios debet servari, ut non eadem mutuo sibi officia præstent honoris & obsequij, sed proportionata dignitati & conditioni vniuscuiusque.

4 SECUNDVM Genus probatæ Amicitie in Oeconomica est mediocris bonitatis, instar Aristocratice, quam imitatur: & apparet in viro atque vxore. Causa verò ut in Aristocratia sit aliquod Amicitie genus inter Optimates, non est beneficentia vnius in alterum, quâ excellentior reddatur, ut in Regno seu Monarchia: sed Virtus, quam vnam præ oculis habent Optimates ad regendam Rempublicam, tribuentes vni cuique suum pro dignitate ac merito. Vnde & ortur æqualitas, ac vbi inde Amicitia civium, tum inter se, tum etiam in eisdem Optimatibus, ut Præfatis, seu Gubernatoribus eisdem Reipublice. Hinc verò Amicitie generi docet similem esse illam, quæ inter virum & vxorem est: quoniam & hæc à Virtute manat, si ambo probi sint, ut amplius constabit cap. sequenti circa finem. Alia autem ratio est vbi coniuges probi non sunt, quoniam inter eos nulla, nisi iniqua, communio esse potest, quæ longissimè à verâ Amicitia distat. Vbi tamen non est intelligendum, Aristotelem dedisse viro & vxori æqualem potestatem, qualis in Aristocratia est inter Optimates: sed inter vtrumque divisisse domesticam curam & officia, qualiter explanatum fuit cap. præced. circa secundam partem capitris.

5 TERTIVM Amicitie genus in Politia pertinet ad Timocratiam, bonitate infimam inter probatas Reipublice species servaturque inter eos populares, qui à cæcis sumi, & eo Reipublice vincto colligantur. Hinc verò similis est in Oeconomica illa species Amicitie, quæ inter socios, & fratres tenetur, cum summâ æqualitate, & sine excellentiâ vnius in alterum, sicut & in ipsa Timocratia fit, in qua omnes imperant per partes, seu vices, & ex æquo. Huius ergo generis videtur Amicitia fratrum & sociorum, vixote moribus & studijs simillimam, atque ætate parium, quorum nemo alteri antestat. Quare inter eos nulla est Amicitia excellentior, qualiter in Monarchia parentum erga filios, neque in Aristocratia viri erga vxorem: sed omnia æqualia sunt, instar eius Amicitie, quæ in Timocratia est.

6 CIRCA Secundam partem differit de speciebus Reipublice pravæ, & Amicitijs improbis, quæ ab ijs ortum ducunt. Quemadmodum enim ex triplici formâ Reipublice probabili & rectâ confluunt tres Amicitie, ita & ab illa ex triplici formâ perversa Reipub-

lice nascuntur tres diversæ species Amicitie inordinatæ. Et quemadmodum tres illæ priores Amicitie formæ inæquales in bonitate sunt iuxta inæqualitatem probitatis, Reipublicarum, seu Politiarum, ita & in his posterioribus Amicitie perversitas inæqualis est iuxta inæqualitatem perversitatis Politiarum, quas imitatur.

7 QVOD Ut luculentius explanari, præmittit, in omnibus formis Politie corrupte perversæque, esse parum Amicitie, sicut & Iustitiæ. Sunt enim imbecillæ comites Amicitia & Iustitia, cum amba spectent æqualitatem: ut superioribus traditum est. Quate eo minus Amicitia in ijs erit, quò fuerit minus Iustitiæ. Hinc colligit, in Tyrannide, quæ est Politiarum pessima, minimum esse Amicitie, quoniam & minimum Iustitiæ in eâ est. Quod & insuper ratione suadet sic. Quoties inter superiores & subditum nulla aut pene nulla communio bonorum est, nulla aut pene nulla Amicitia esse potest. Hæc enim in communione bonorum sita est. Atqui in Tyrannide inter superiorem & subditum nulla aut pene nulla communio bonorum est. Ut enim dictum fuit capite proximo præcedenti, Tyrannus suam solum utilitatem querit, contempnit subditorum bono, ideoque sibi omnia arripit. Ergo in Tyrannide nulla aut pene nulla Amicitia esse potest. Ideo scit observari Arist. Tyrannum erga suos perinde se habere, ac artificem ad instrumentum, animam ad corpus, & dominum ad servos. Artifex enim instrumentum, anima corpore, & dominus servo, vtiuntur solum in gratiam sui, seu utilitatem propriam. Vnde sicut artificii nulla est Amicitia cum instrumento inanimo, neque animæ cum corpore (sicut neque cum equo aut bove) neque domino cum servo, quæ servus est: ita neque Tyrannus cum subditis.

8 ADDIT Autem, domino esse posse erga servum ius quoddam, & aliquam Amicitiam, non quæ servus est, ut nuper dicebamus, sed qua homo est, & rationis particeps. Nimirum, cum servus ratione sit præditus, & sæpe aptus ad tractandâ negotia, potest esse cum eo communias, sive societas pactio, & rerum contrahendarum. Ex quo Arist. loco Oberus Giphaniæ arbitratur plurimum illustrari iura Iuriconsultorum decreta, præsertim vbi Vlpiani l. 3. ff. de diversis Reg. iuris, ita loquens: *Quod attinet ad ius civile servos pro nullis habentur: non tamen iure naturalis quibus quod ab eis naturale pertinet, omnes homines sunt æquales.* Quare servus potest naturaliter obligari, quamvis non civiliter: ut constat ex l. naturaliter, l. si id quod, ff. de conditione indebiti, l. ad opivus s. serviles, ff. de ritu nuptiarum. Vnde & constat nullam communicationem Amicitie domino cum servo in

in civilibus esse posse: fecus verò in naturalibus, secundum que eiusdem rationis cum dōtīno particeps est. In quo sanè est latum discrimen ab instrumento & corpore, quibuscum nec artificij, neque animæ vllum Amicitia: genus esse potest, cum ratione careant.

9 DICES: Servus, etiam vt servus est, aliquam vtilitatem domino affert, similiter & ab eo recipit. Ergo aliqua communio est bonorum inter virumque. Ergo & Amicitia, quæ consistit in mutuâ communicatione bonorum. RESPONDET Arist. non hoc loco, sed in Polit. lib. 3. cap. 8. servum aliquam vtilitatem reportare à domino, non tamen per se, sed per accidens, sive ex eventu. Dominus enim si alit servum & tuetur, non facit hoc gratiâ servi, sed sui ipsius, & vt: propriè vtilitati consulat, quam refert ex servo. Hoc autem non sufficit ad veram Amicitiam, quæ exigit communicationem mutua bonorum inter amicos sui ipsorum gratiâ. Quare servus vt servus nullam cum domino Amicitiam contrahit, sed est veluti instrumentum sive organum relatè ad artificem. Quo circa apud Plutarchum in *vita Crassi*, qui tot copiosas servorum familias habuit, legitur, servos appellare solum, viventia rei familiaris organa, id est, instrumenta. Ideo neque viventes in iure Civili reputantur, sed inanimis, aut mortuis, quoniam servus est quædam mones civilis: & tunc solum nasci dicuntur, cum libertate donantur.

10 HOC Loco videbatur Arist. dicturus de secunda specie pravæ Politicæ, quæ est Oligarchia, & de Amicitia mediocriter pravâ ipsi respondente. Sed id prætermisit, fortasse, quia cum media sit inter præcedentem & subsequenter statim explicandam, tatis eius natura dignoscitur, utroque extremo pravæ Politicæ & perverſæ Amiciticæ cognito. Oligarchia enim non est quædã prava: ac Tyrannis, quæ vnius tantum spectat bonum: & est prior, quàm Democratia, quæ bonum solum plebis attendit: mediumque maliticæ gradum obrinet, & curat bonum paucorum, qui Rempublicam mode-

ratur. Ideoque Oligarchiæ nec responderam parum aut nihil Amiciticæ, ac Tyrannidicæ neque quantum Democratia, quæ inter plebeios & ignobiles equalitatem Amicitiamque ponit, quamvis quoddammodo pravam: sed quædam mediocritas improbæ Amiciticæ inter paucos illos, qui Rempublicam trañant.

11 QVAKE Transit ad iterum perverſæ Politicæ genus, quod est Democratia: & in hac plurimum esse Amiciticæ ait, quoniam multa communio est bonorum inter plurimos cives, quorum nemo alium dignitate præcedit, sed omnes habentur æquales. Licet enim desinat ab illa Politicæ specie, quæ Timocratia dicitur, & postremum bonitatis locum habet inter tres species Politicæ probabiles, eoque potissimum nomine peccet, quod potius plebeiorum bona curat, quàm nobilium, vt capite præcedenti traditum est: adhuc tamen servari equalitas & bonorum communicatio inter plurimos ad plebem spectantes. Vbi autem plurimum equalitatis & communio bonorum est, ibi & plurimum Amiciticæ est. Ergo & in Democratia est plurimum Amiciticæ. Verùm hoc est intelligendum, non de solidâ Amicitia, quæ semper rationabilis est, & iustitiæ comes: sed de apparenti, & in speciem solum. Etenim secundum rectam rationem ac iustam distributionem bona Reipublicæ communia non deberent dividi omnino equaliter, vt in Democratia fit: sed iuxta meriti vniuscuiusque; nec tam in attendenda esset equalitas arithmetica communicationis, quam geometrica & proportionis solius, quæ secundum rationem est. Ergo Democratia, dum bona equaliter arithmeticè omnibus distribuit, nulla habitâ consideratione aut distinctione nobilium à plebeijs, nec proborum ab improbis, minimè servat rationem rectam, aut iustam distributionem. Ergo nec secundum iustitiam distribuenem est; atque adeo solidam & perfectam Amicitiam generare non potest.

CAPVT DVODECIMVM.

De Amicitia sodalitia, & filiali.

MNIS Igitur amicitia (vt dictum est) in societate consistit. Consanguineam autem quispian seiunxerit, ac sodalitiā. Civium autem amicitia, & contribulium, & simul navigantium, & quotquot sunt tales, magis in societate consistunt: nam stipulatione quasi quadam constare videntur. Inter has quispiam & hospitalitiam collocaverit. Consanguinea verò multiplex est. Pendet autem omnis ex paterna. Parentes enim diligunt natos, vt aliquid suū nati verò parentes, vt aliquid ex illis. Atque magis sciunt parentes eos, qui sunt ex ipsis, quàm nati se esse ex illis. Magisque coniunctum est id, ex quo natum est, ipsi nato, quàm factum ei, quod fecit. Est enim ei, ex quo est ortum, proprium id, quod ex ipso est ortum: vt dens, crinis, & quidvis habenti. Nulli autem illorum id, ex quo orta sunt, aut minùs. Accedit eodè & temporis longitudo. Parentes enim natos continuò diligunt: illi verò parentes, incrementis tempore susceptis, & mentis comprehensione, vel sensus. Ex his autem patet & cur magis diligant matres. Parentes igitur natos, vt se ipsos amant: qui nanque ex ipsis sunt orti, sunt quasi ipsi alij separatione. Nati verò parentes vt orti ex illis. Fratres autem sese mutuò diligunt, quòd ex eisdem sunt orti. Identitas enim quæ est ad illa, idem inter ipsos facit. Quapropter eundem sanguinem dicunt, & stirpem, & talia. Sunt igitur quodam modo idem & in diuisis. Magnum autem ad amicitiam est & enutritos simul esse, & ætatis æqualis. Æqualis enim æqualem delectat, & ipsi familiares sodales sunt. Et idcirco fraternæ amicitia sodalitæ similis est. Patrueles verò, cæterique propinqui, ex his sunt coniuncti, propterea quòd sunt ex eisdem. Atque alij magis, alij miuùs fiunt ex eo coniuncti, quia propè est, aut distat origo. Amicitia autem, quæ filiorum est ad parentes, & hominum ad eos, vt ad bonum est, atque excellens. Nam maxima beneficia contulerunt. Fuerunt enim essendi causa, & alimenti, ac educationis. Habet autem & voluptatem, & vtilitatem, talis amicitia magis, quàm extraneorum, quantò & vira communior ipsis est. Sunt autem & in fraternæ amicitia ea, quæ & in sodalitia sunt, & magis in bonis, & omni-

nino in similibus quanto coniuncti sunt magis, atque ab ortu sese mutuo diligunt. Et quanto sunt magis similibus morum, qui ex eisdem sunt orti, & simul nutriti, & similiter educati, ac eruditi. Probatio enim, quæ quidem fit tempore, plurima est, atque firmissima. Sunt etiam & cæteris in consanguineis ea, quæ ad amicitiam attinent ut rationum comparatio flagitat. Viro autem & uxori secundum naturam amicitia videtur inesse. Homo nanque natura coniugale magis est, quam civile: quanto prius, & necessarium magis est domus, quam civitas, & procreatio communior animalibus. Atque cæterorum quidem animalium, hic societatis est terminus: homines autem coniugium subeunt non solum procreationis, sed eorum etiam gratia, quæ ad ipsam conferunt vitam. Officia nanque continuo sunt divisa: atque alia viri, alia sunt vxoris. Opem itaque sibi mutuo ferunt, res proprias in commune ponentes. Quapropter hæc in amicitia utilitas inest, atque voluptas. Erit autem & ob virtutem etiam amicitia, si boni sint. est enim utriusque virtus, atque hoc ipso gaudebunt. Filij autem parentum vincula sunt, & nexus. Idcirco & citius ij, qui carent liberis dissolvuntur. Filij nanque, bonum est utriusque commune: ipsum autem commune continet. Quærere verò quonam modo viro vivendum est cum vxore, & omnino amico cum amico, nil aliud est, quam quærere quomodo iustum est. Non enim idem iustum videtur amico ad amicum, nec ad alienum, & sodalem, ac condiscipulum esse.

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS DVODECIMI.

Amicitia plurimas species oriri ex varia & multiplici communicatione. Agitur præsertim de ijs, quæ inter consanguineos, ac virum & uxorem, & de illarum proprietatibus. Amicitia seu amor, an sit maior patris ad filium, quam è converso: an matris, quam patris: an fratrum, quam consanguineorum. Vbi plura & vitia monita patet, ac felici vita inter sodales, & conatus. Et in unâ.

CLARISSIMO ET SAPIENTISSIMO VIRO
D. D. ALPHONSO DE OLEA, IN ACADEMIA
VALLISOLETANA PRIMARIO ANTECESSORI EMERITO IVRIS
PONTIFICII, SIMVL AC CASAREI, SCRIPTORI DOCTISSIMO,
REGIOQVE CONSILIARIO IN SVPREMO
IVSTITIÆ SENATV.

COPVS Arist. hoc loco est ostendere, varias ac multiplicem vitæ humanæ communionem efficere species plurimas. Videtur vero prosequi argumentum ipsum de quo differerat præcedenti capite. Ibi enim statuit

tot esse Amicitia genera, quot & Politia, & Oeconomiz. Quamvis verò explicuerit Amicitias illas, quæ ex diversis Politia generibus oriuntur; eas tamen, quæ ex diversis Oeconomiz procedunt, solum breviter & transito quodam explanavit. Ideo nunc operosius de iisdem differit, & dividit totum caput: in tres em-

omnino partes. In primâ observat, ex variâ communione nasci quamplures species Amicitia, vt consanguineâ, socialis, civilis, aliarumque. In secundâ docet, communicacionem consanguineorum gignere Amicitiam inter cognatos. In tertiâ denique tradit, viri uxorisque comunione eam parere Amicitiam, quæ coniugalis dicitur.

2 CIRCA Primam partem præmittit, quod sæpe docuit præcedentibus, omnem Amicitiam in communione sitam esse. Atque initium facit ab eâ quam hoc loco, & lib. 7. Eudemiorum cap. 10. nominat *συγγενικὴν*, id est, *consanguineam*, vt Argyropilus & Gallutius verunt: sive propriam *cognatorum*, vt Victorius & Turnebus interpretantur: sive *propinquorum* & *affinium*, vt habet Giphanius, Nos verò incomplexa voce *consanguineam* appellabimus, qualiter & ipse Arist. Græcè expressit appellatione incomplexâ, quamvis minus propria: quia non tam ipsa *συγγενικὴν*, *consanguineam* est, quàm *συγγενικῶν*, *consanguineorum*. Hæc igitur docet nasci ex arcuissimo illo vinculo communicacionis in eodem sanguine, quo aliqui inter se illigantur: ideoque primam omnium eam constituit. Secunda & huic proxima est socialis, seu sodalitia, quod sodaliam propria sit. Tertia civilis, quæ inter eiusdem Reipublicæ cives. Quarta, quæ inter tribules est. Quinta in ijs cernitur, qui simul ad mercimonia navigant. Sexta, quæ inter hospites & peregrinos gignitur ex consortio diversorij aut itineris. Cùm enim in ijs omnibus sit quædam mutua communicatio, in quâ potissimum Amicitia consistit, & illa sit multiplex ac varia, nequit non exinde multiplex Amicitia species consurgere.

3 ADDIT Verò, fortasse aliquos expuncturos ab albo coniunctionem eam, quæ inter cognatos & sodales est. Amicitia enim non ex qualibet coniunctione videtur generari, sed ex illâ solâ, quæ ab electione & consilio oritur. A quo coniunctio, quæ inter cognatos & sodales est, non ab electione & consilio oritur: sed prior ab ipsâ naturâ, & posterior ab educatione, quarum neutra sub consilium aut electionem cadit. Amicitia ergo non videtur generari ex coniunctione, quæ inter cognatos & sodales est. Cuius tamen oppositum cernitur in iam memoratis. Nam quæ inter cives, tribules, socios navigationis ad mercimonia, aut peregrinationis & hospitalitatis sunt: à consilio & electione ortum ducunt: eùm sicut consensu & pacto quodam; sive, vt habet textus Arist. *καθ' ἰκονογίαν*. secundum consensum, aut pactiorem. Itaque erit qui consensum, aut pactiorem. Itaque erit qui consentiat & velit has quatuor posteriores coniunctionum species longè aptiores esse ad parandam Amicitiam, quàm duas illas priores.

4 EXPLICATUR Amplius. Coni-

iunctio illa consanguineorum, non à voluntate, sed à naturâ procedit: neque cuiquam voluntarium aut liberum est alteri coniungi vinculo sanguinis ab ipso ortu. Similiter & coniunctio sodalitatis, non oritur à voluntate sodalium: sed vel parentum, vel tuorum, aliorumve, qui aliquos simul educandos curant. Ergo utraque videtur nimium distare à coniunctione pariente strictam Amicitiam: quoniam eùm hæc sita sit in mutuo amore, debet oriri à voluntate. At coniunctio, quæ inter consanguineos & sodales est, non oritur à voluntate; sed potissimum à naturâ educatione. Vt. Ergo coniunctio, quæ inter consanguineos & sodales est, videtur nimium distare ab eâ quæ parit strictam Amicitiam. Opposito autem modo accidit in ceteris coniunctionibus iam indicatis: quoniam illæ non à naturâ, aut educatione procedunt; sed à passione, seu conventionem liberâ voluntatis, quâ alter alteri coniungitur. Civium enim communicatio in eisdem legibus & bonis communibus Reipublicæ, videtur nisi in quadam passione, salutem civitatis, ipsorum, quâ velint simul in societate eadem persistere: idemque fere est de tribulibus, sive ijs, qui sunt ex eadem tribu: nam & hi colligantur invicem certis legibus, ineventuque aliquam societatem. Similiter & qui simul navigant ad mercimonium, antequam à portu solvant, pactum celebrant societatis circa iustitiam & lucrum. Denique & coniunctio hospitalitatis ita annexam habet consensum, voluntatem, passionemque, vt olim inter hospites esset testera societatis index, quàm hospitalitatem appellabant. Igitur omnes hæc quatuor postremæ coniunctiones longè magis positæ sunt in voluntariâ communicacione, sive societate, quàm duæ illæ priores: atque adeo plus habere videntur voluntariæ Amicitia.

5 CIRCA Secundam partem agit speciatim de Amicitia consanguineâ, sive consanguineorum: ac primo loco statuit paterna, secundò fraternam, tertio demum eam, quæ inter consanguineos minus proximis est, vt inter patruos, consobrinos, & alios similes. Paternam verò ideo primam assignat, quod sit veluti fons & origo cæterarum. Quod etiam accipiendum de Amicitia avi, proavi, abavi, &c. erga nepotem, pronepotem, & abnepotem, &c. eum priores parentum, posteriores filiorum nomine censentur, vt capit præcedenti observatum est. Rationem verò eius Amicitia paterna, quâ pater diligit filium in eo sitam esse ait, quod filius ipsius patris aliquid sit. Pater enim in filio patrem suæ substantiæ postquam spectat, ideoque sicuti seipsum amat, ita & filium amare, naturæ genio & pondere constringitur, veluti non omnino alium à se. Unde in iure pater ac filius pro vna eademque personâ reputantur, Inst. lib. 3. tit. 20. de inu-

vilibus stipul. s. ei verò. Consequens verò inde est, ut & filij parentes suos ament, quoniam ipsorum portiones & decerpta sunt; atque eo affectu, quo pars à toto divita amaret totum ipsum, si mentem & voluntatem haberet. Itaque patris Amicitia erga filium est prima & ponissima omnium, ac veluti fons cæterarum, & ipsius Amicitia, qua filius vicissim amat patrem. Hæc enim ab illâ ortum ducit.

6 INFERT Arist. ex præiactâ doctrinâ, maiorem esse Amicitiam, sive amorem patris ad filium, quàm filij ad patrem. Quod tripliciter probat ex triplici differentiâ versusq; amoris. *Prima* ratio sic fert ab illo proponitur. Quantò quis Amicitia causam meliùs novit, tantò magis amat (cæteris paribus) id quod amandum est. At pater Amicitia causam meliùs noscit, quàm filius. Ergo pater magis amat filium, quàm filius patrem. Maior est nota; quoniam causâ incrementum capiente, effectus etiam crescere debet. Minor autem suadetur: Quia causa Amicitia, sive amoris mutui inter patrem & filium, est quòd pater principium filij sit, filius autem pars sive portio substantiæ ipsius. At pater meliùs noscit hoc, quàm filius, quippe qui nullâ cognitione præditus erat cum nasceretur a patre, sciente se aliquid substantiæ in eius generationem contulisse. Ergo pater Amicitia seu amoris mutui causam meliùs novit, quàm filius. Vbi obiter nota, ex hoc capite amorem matris erga filios esse maiorem amore patris: quia matri noxior est sceleris, ut idem Arist. docet infra lib. 9 cap. 7. sive, & observantur in consulti l. Quia fide in ius vocando. Potest enim pater non scire certò an filius ab vxore suâ editus, sit filius suus, an alicuius adulteri. Mater verò ignorare nequit illum ipsum, quem vtero gestat & parit, filium suum esse.

7 SECVNDA Ratio & differentia, quâ id probat, est veluti paradoxon, seu mira admodum sententia, ut pater magis amet filium, quàm filius patrem. Sic autem proponi potest. In consanguineorum Amicitia, qualis est inter filium & patrem, quò amans est propinquior amato, eò maior est amor. At pater est propinquior filio, quàm filius patri. Ergo & maior est amor patris ad filium, quàm filij ad patrem. Maior est certa: quia in consanguineorum Amicitia ratio amandi est propinquitas sanguinis: atque adeò crescens hæc, debet crescere amor. Minor autem suadetur: quia filius, sive genitus, est quedam patris generantis pars separata, sive separabilis, *ut dicitur, ut bêt sicut dens, aut erinis*; quæ proinde continetur in toto, seu generante: totum autem ipsam, seu generans non continetur in illâ. Ergo pars separata aut separabilis propinquior erat toti, in quo continebatur, quàm totum sit propinquum eidem parti, quæ ipsum nullo modo

continet. Ergo pater, seu generans, propinquior est filio ut parti, quàm filius patri, seu generanti, ut cuidam toti. Ergo pater magis amat filium, quàm filius patrem.

8 QVOD ipsum est aliquantò faciliùs explicari potest. Id propinquius & coniunctius est, atque adeò magis amans, quò presentente magis habeatur seu possidetur id, quò est propinquum. Atqui præter totum meliùs habetur, seu possidetur pars, quàm præter parte habeatur seu possidetur totum. Totum enim includit partem, & non includitur vicissim ab eâ: id verò quò ita includit aliud, ut ab eo non includatur, propinquius est inclusio, quàm inclusum includenti. Ergo totum est propinquius & coniunctius, ac proinde magis amans, quàm pars. Cùm igitur pater relate ad filium sit totum quoddam includens, filius autem pars non includens ipsum totum, consequens est, ut pater sit propinquior filio, quàm filius patri. Ergo & consequens est ut pater magis amet filium, quàm filius patrem.

9 TERTIA Ratio desumitur à diuturniori amore parentum in filios, quàm filiorum erga patres & sub hac forma proponi potest. Amor diurnitate temporis stabilitur & augetur: atque adeò quò diuturnior est eò maior existit. At parentum amor in filios diuturnior est, quàm filiorum in parentes. Pater enim amare filium incipit ab ortu ipsius, filius verò patrem non statim, sed postquam illum cognoscere incipit. Ergo amor patris in filium maior est, quàm filij in patrem. Cui rationi forte affinis est alia Platonis in *Symposio*, quòd omnes suam diurnitatem, imò & æternitatem amant. Pater verò amando filium, amat diurnitatem suam, imò & æternitatem, quia in filio, & nepote, ac posteris eorum, immortalis quoddammodo perseverat. Filius autem in patre nec diurnitatem, nec æternitatem, nec immortalitatem aliquam allequitur. Ergo vrgentior est ratio ut pater diligat, filium, quàm filius patrem.

10 INFERT Secundo, licet subobscure, maternum amorem in filios, esse maiorem pater: quoniam tres rationes præiactæ magis vrgent in matrem, quàm in patrem. *Prima* quidem: nam matres melius ac certius, quàm patres, noscunt filios esse aliquid suis partibus, ut supra indicavimus. *Secunda*, quia filij magis proprie continentur, seu includuntur in matre, quæ intra vterum eos gestat, quàm in patre, qui solum portionem, seu partem separabilem substantiæ dedit. *Tertia*, quia diuturnior est amor matris, quàm patris: quoniam matres priùs agnoscunt factum esse in vtero, quàm patres: insuper & diutius cohabitant filijs suis. Ergo vrgentiores in matrem quàm in patrem, rationes sunt ad amorem in filios.

II INFERT Tertio rationem, eū fratres mutuō se diligant: nimirum, quod ex eisdem fontibus sive principijs oriuntur. Inde autem convincitur ut & invicem se ament, tanquam aliquid quoddammodo vnum. Formula verō probationis hæc adducitur à Giphano, satis ad mentem Aristi. Quæ sunt eadem vni tertio, etiam inter se sunt eadem. At fratres eidem tertio, nimirum, parentibus idem sunt, & quasi eadem persona, ut iam dictum est. Ergo & inter se quasi idem planè esse videntur. Coniunctio enim illa, sive, ut loquitur Aristi. *ταυρίτης, identitas*, quam habere videntur cum parentibus, facit ut & inter se *ταυρίτητα, identitatem* habeant. Confirmatque ipsūm Aristi. ex vulgari phrasi, quæ fratres dicimus eandem stirpem, eundem sanguinem: qualiter apud Virgilium 6. *Aeneid.* Anchises pater de posteris suis, nimirum, de Julio Cæsare inquit: *Proieci tela manu, sanguis meus.* Vnde & Horatius de Augusto in carmine læculari: *Clarus Anebya, Venerisque sanguis.* Et Iuppiter apud Silium lib. 3. alloquens Venerem: *— tunc, longumque tenebis Tarpeias arces sanguis tuus.* Ac Stratus 3. Theb. exclamat: *— ò superi, meus ordine sanguis.* Quæ omnia denotant strictissimum amoris vinculum inter fratres, quoniam eiusdem sanguinis sunt.

II ALIÆ Quoque causæ existunt mutui amoris, seu Amicitie fraternæ, quamvis minus vrgentes. Quales sunt educatio eadem, similitudo morum, ætas non admodum inæqualis, instructio eiusdē doctrine, & communiō studiorum. Porro educatio vna quàm potens sit ad amorem generandum, patet ex amore eorum qui ab eadem nutrice lac susceperunt, tum inter se, tum & circa ipsam, veluti matrem: similiter & ex amore circa pædagogum, qui conceptus à pueritiâ, vix vnaquam moritur, ut Cicero in *Latio* observat. De similitudine morum nihil est quod dicatur, eum illa & inter extraneos facit amorem conciliat. De ætate æquali aut propemodum, id probat Aristi. proverbio illo: *Æqualis æqualem amat.* Quod experimento deprehenditur in ijs fratribus, qui peculari Amicitie nexu stringuntur, & eiusdem pene ætatis sunt. Quod si valde inæquales existant, quandoque inter eos rixæ & contentiones excitantur, etiam gravissimæ: ut notat Plato in *Commentario De Amicitia fraterna.* Nimirum accidit sæpe ut qui maior natu est, velit imperare iuniori, tanquam filio pater, aut dominus servo: cum tamen, hortante ita Plurarcho, meliùs faceret, si sodaliter & leniter admoneret. Denique de institutione eiusdem doctrine, & studiorum, quantum valeat ad coniungendos animos, non solum constat propter similitudinem, quæ amoris causâ existit, sed etiam exemplo eorum,

qui in vni aulâ, & ab eodem magistro discunt simul. Plerumque enim mutuō libi bene volunt, & toto vitæ progressu invicem se diligunt. De quo digna lectu est illustis illa epistola Plini, Iunioris ad Tacitū lum: vbi iuvener recordatur eius temporis, quo ambo in eadem aulâ ad studium litterarum in iuventute conveniebant.

III QVOCIRCA Reprehensione admodum digni sunt, qui eadem omnino Scholas frequentant, sive discendi simul, sive docendi gratiâ; & tamen ea communiōe discipulorum & studiorum non modò nullam Amicitiam, saltem sodalitiâ, sive socialem contrahunt; verum & acerbam emulationem concipiunt, & quandoque Variianum odium. Quali enim eiusdem Scholæ matris non essent filij, quasi eodem non nutrimento lacte sapientie, quasi vno Academie non recumberent sinu, sic inter se certamina movent; non tam mentis, quàm dentis, & implacabilis odij. ve meriti ijs adaptet illud lib. 1. Epigram. Græcorum, ab Alcæio Latinè expressum:

Quid rapis, beu Præge, vocalem se vocatam,
Pignoriūque tuis secula dira parat?
Sividua fridnem, vernam vernæ, hospita
ladis
Hospitam, & aligeram penniger ales
averat?
Ergo abice hunc prædam: nam iusticia pectora
summum est
Alterum ab alterius dente perire nefas.

Vide suprâ cap. 1. huius libri, circa finem.

IV INFERT Quarto, etiam inter consanguineorum ceteros esse Amicitiam *συγγενικὴν*, sive cognationis, post eam, quæ inter fratres est. Quo ipso ordine eam expressit Cicero lib. 1. de Officijs: vbi post constitutam primo loco societatem inter parentes & filios, subdit: *Sequuntur fratrum consuetudines, post consobrinorum. Sobrinorumque: qui, vum in una domo iam capi non possint, in alias domos, tanquam in colonias exeant, &c.* Ratio autem cur inter consobrinos, patruels, & alios cognatos Amicitia sit, est quod ab eodem fonte ortum ducant, sive ab eodem stipite, aut capite generis, seu familie: qualis fuit Pelops Pelopidarum, & Æacus Æacidarum. Generatum verò ab Aristi. dicitur *ἀγγυός*, quasi princeps generis. Porro hæc consanguineorum Amicitia eò maior est, quod ipsi minùs à stipite distant. Quare sicut fratrum est maior, ita & nepotum minor, & adhuc inferior pronepotum, quia *ταυρίτης*, seu identitas illa in stipite eodem, contingat, & refrigerat quò longiores ab eâ lineæ ducuntur.

13 DENIQUE Assignat proprietatem: quasdam amicitiarum, quæ hucusque explicatae sunt, ac primò quidem illius, quæ est propria filiorum ad parentes: de qua duo docet. Alterum est, filiorum Amicitiam ad parentes esse tanquam erga bonum, & bonum excellens. Præstantissimum enim beneficium est quod filij à parentibus acceperunt, & maius, quam ut rependere possint: eùm ab ijs habeant ut sint, vivant, & institutionem ac disciplinam hauriant. Itaque hoc genus Amicitia simile esse ait illi, quæ colimus Deum, præcipuum Authorem nostrum, cui proinde æquale reddere non possumus. Ergo filiorum Amicitia ad parentes ducitur bono præcellenti, & longè superiore ijs, quibus ceteræ ducuntur. Alterum est, quòd hæc Amicitia præ alijs pariat delectationem, utilitatemque, & maiorem, quam ea quæ erga extraneos est: quia nititur in maiori communicatione. Deinde & duplicem aliam fraternæ Amicitia notam sive proprietatem edulserit. Prima est quòd admodum similis existat Amicitiae sodalitia, atque eorum qui simul educati & nutriti sunt. Secunda est quòd inter probos fratres sit maior, vehementior, constantiorque, quam inter improbos, quorum amor non honestate, sed naturali sanguinis communiōne ducitur. Ratio autem præcipua quæ id probat, est: quoniam fratres, si probi sint, ad augent similitudinem ratione Virtutis, quæ firma & constans est. Ergo eùm similitudo amoris causa existat, probi fratres ad augent coniunctioni naturali causam constantissimi amoris. Tandem de cæteris consanguineorum amicitijs docet esse prædicta similibus proprietatibus ijs, quos modo descripsimus in Amicitia fraterna: sed tamen proportione quadam, & eo magis vel minùs, quò consanguinei magis aut minùs proximi sunt primæ stirpi.

16 CIRCA Tertiam partem disserit de Amicitia viri & vxoris, qui arctissimè omnium colligati sunt; quamvis ab eodem stipite non procedant, ut fratres & consanguinei. Huius autem Amicitia duas proprietates proponit. Prima est communis, non hominum modò, sed & animantium quorumlibet: nimirum, quòd inter virum & vxorem sit Amicitia naturalis, sive ab insitâ naturæ inclinatione, etiam ante passionem civilem. Quod ut demonstrat, adsumit, hominem naturaliter esse magis coniugale animal, quam politicum, idque probat dupliciter. PRIMÒ: Quia quòd naturâ prius est, & magis necessarium, id perfectò est magis naturale. Atqui esse coniugale animal est homini naturâ prius, & magis necessarium, quam esse politicum. Ad Politiam enim, sive civitatem constituendam; prius existere debet societas coniugalis, ex quâ procedunt filij, qui constituunt domum,

sive familiam, & postea civitatem. Ergo esse coniugale animal est homini magis naturale, quam esse animal politicum. SECUNDO id probat: Quia illud prius sequitur naturam generis totius animantium, quæ omnia coniugium amant: esse verò politicum non sequitur naturam genericam animalis, sed specificam hominis. Ergo societas coniugalis est magis naturalis, quam esse politicum. Igitur & homini magis naturale est ut sit animal coniugale, quam politicum animal.

17 VNDE Prona & in aperto est assumptio Aristotelis stauentis, Amicitiam ex coniugio ortam esse naturalem, magis quam civilem, licet civilis appareat propter pactorem & conventa, quæ in eâ interveniunt iuxta civiles leges. Si enim homo naturaliter est magis animal coniugale, quam civile; ergo & coniugium ipsum est magis naturale, quam civile: ac proinde Amicitia ex coniugio orta; potius naturalis, quam civilis, existimanda est. Oriunt enim ex motu viri & feminae, coniunctione, quæ prior est generatione filiorum, ac proinde & domo familiaque. Cùm ergo generatio filiorum, & domus ac familia sint priores civitate, tanquam partes illius; consequens est ut coniunctio viri & feminae, Amicitiaque inde orta, sint priores civitate; ac propterea magis naturales, quam civiles sint. Hæc igitur est prima nota, sive proprietas Amicitia coniugalis, non tam sequens hominibus speciem, quam genus.

18 SECUNDA Amicitia Coniugalis proprietas soli humanæ convenit, seu hominum propria est, prout differunt à quolibet aliâ specie animantium. Consistit autem in eo, quòd non solum procreat liberos, sed alia quædam effecta parit vite humanæ congruentia, & conformia Oeconomica inter virum & vxorem. Ea verò potissimum sunt, ut administratio domus & rei familiaris rectè ac decenter inrer virum vxoremque dividatur, atque unusquisque eorum in id incumbat, quòd sibi consentaneum est. Quædam enim decet, sive congrua sunt soli virò; ut locare agros, conducere operarios, negotiari, disceptare in foro, seu litigare, rem domesticam & honorem familiae armis aut publico iure defendere: quædam verò soli vxori decora sunt; ut necesse, suere, texere vestes, cibaria ancillis ministrare, & pensa distribuere, atque demum obediunt viro iusta præcipienti. Quo circa inter Opera gloriosi Vianæ Principis Caroli hos versus lego:

*Grana corona del varon
Es la muger,
Quando quiere obedecer
A la razon.
Non consentas opinion*

En casamiento:

*Mas elige con graná tiempo
Dijeracion.*

Quæ omnia & ijs affinia si seruentur, erit inter virum & vxorem coniugalis Amicitia ex recta OEconomicæ distributione procedens; qualis non inuenitur in cæteris animantibus, quæ solo naturæ genio sive instinctu coniunguntur, nec cognoscunt ea quæ circumstant, aut provident in futurum, aut inter se distribuunt opera, quarum quedam alteri consentanea sint, & quedam alteri.

19 DEINDE Amicitiam eandem comparat tribus primis Amicitie generibus supra cap. 3. explicatis, quorum unum & præcipuum honestate ducitur, aliud voluptate, aliud tandem utilitate. Comparat inquam, asserendo tria hæc bona posse inueniri in Amicitia viri & vxoris: quoniam utilitatem asserit ex eo quod secundum rectam OEconomicam uterque coniugum operam collocet in bonum commune amborum. Præterea & iucunditatem parit ex coniunctione decenti corporum affectuumque. Asserit denique honestatem, si ambo Virtute præditi sint, & secundum eam agant, atque vauisquæ ea, quæ sui muneris sunt, exequatur. Et certe in hoc postremo duo priora includuntur: quia operari secundum habitum Virtutis asserit secum voluptatem & utilitatem, quamvis non è conuerso. Verùm quamvis Amicitia coniugalis in hoc conueniat cum cæteris speciebus Amicitie honestæ, adhuc tamen ab ijs differt quatenus peculiare rationem & proprietates certas habet, quas nuper explicuimus.

20 VINCVLVM Verò coniugalis Amicitie, quo illa conservatur, & perhæsit, esse positum docet in procreatione filiorum, secuta ex coniugio. Cùm enim coniugium præcipuè spectet generationem prolis, tunc perfectionem suam & finem assequitur, cùm liberi procreantur: ac proinde tunc maxime confirmat Amicitiam, quæ inter coniuges est.

Idque etiam à contrario suaderetur ex infœcunditate aut sterilitate coniugum, qua vtriusque amor refrigerat, & paulatim dissolvitur. Quare apud Romanos, non quidem à principio, sed circa annum D. LIII. ab Urbe condita, infœcunditas exstimata fuit repudij iusta ratio: eoque tempore Spurius, seu P. Carvilius Ruga dicitur fuisse primus, qui libellum repudij dederit vxori: quod & illa se sterilem faceret, & ipse intraret vxorem habere gratia querendæ prolis. Ita enim testantur Gellius, & Valerius Maximus.

21 DENIQUE Si quisquam querat quomodo, præter procreationem liberorum, vir & vxor, in ea coniugali Amicitia permanere possint, & rectam ac beatam viam ducere, RESPONDET, id ab utroque stabiliter assequendum, si iustum inter eos sit: nimirum, si alter alteri vicissim præstet, quod ipsi debetur. Iustum enim inter vxorem, & virum non est generatim dictum, aut quale intercedit erga extraneos, amicos, sodales, condiscipulos: sed illud peculiare, quod exigitur à coniugio, & præstare debet alter alteri coniugum. Verùm cùm hoc potius ad OEconomicam, quam ad Ethicam pertinere videatur, noluit Arist. hoc loco explicare in quonam positum sit iustum proprium viri & vxoris, quatenus differt à iusto aliarum coniunctionum. Quomodo autem propter bonum ipsum matrimonij prohibita sint aut etiam permixtæ donationes inter virum & vxorem, Iuriconsulti tradant, & in ijs truditissimus ac piissimus D. D. Laurentius Santos de San Pedro in lib. 6. Regularum Licinij Rufinij ad textum in leg. nam & Imperator 41. ff. de donat. inter virum & vxorem.

VIDE infra lib. 9. cap. 3. ex cuius doctrina circa vltimam partem illustrari admodum potest hoc caput.

VIDE D. Thomam 2. 2. quæst. 26. ars. 3. 9. 10. & 11. atque illius Interpretes.

CAPVT DECIMVM TERTIVM.

De duplici iusto, & de compensanda Amicitia.

MVM Autem tres sint amicitiaē, (vt ab initio dictū est) & in vnaquaque alij sint pares amici, alij impares, nam similiter boni fiunt amici, & præstabilior deteriori: similiter & iucundi, & ob vtilitatem etiam in commodis pares, & differētes. Pares quidem, tam amādo, quā cæteris æquales esse oportet: impares autē id reddere, quod excellentiæ ratio flagitat. Fiunt autem in amicitia, quæ vtilitatis est gratia, vel sola, vel maximè, in culationes non sine ratione, atque querelæ. Qui nāque sunt ob virtutem amici, prōpter sunt ad beneficia sibi mutuò conferenda. Hoc enim est & virtutis, & amicitiaē. Atque cū ad hoc certatim properent, nullæ profus inter ipsos accusationes, nec rixæ fiunt. Nemo enim amanti, & beneficia conferenti succenset: sed, si sit gratus, beneficijs respondet. Atque qui in beneficijs conferendis exuperat, cū id assequatur quod cupit, non incusabit amicum: vterque enim bonum affectat. Nec in ijs, quæ ob voluptatē constant, querelæ nimiū fiunt. Nam si simul degere gaudēt, fit id simul vt risque quod appetit. Ridiculus autem videtur, & est, qui non delectante in incusat, cū liceat, non conversari. At in ea, quæ vtilitatis gratia constat, locum inculationes habent, atque querelæ. Nam cū sese mutuò pro vtilitate vtantur, semper indigent pluris: & minùs, quā oportet, sese habere putant, & queruntur ex eo quia nō tot assequuntur, quorū indigent, cū sint digni. Qui verò conferunt beneficia, nequeunt tot conferre, quot indigent ij, in quos beneficia conferuntur. Videtur autem vt duplex est iustum, aliud sine scripto, aliud lege: sic & eius amicitiaē, quæ vtilitatis est gratia, alia moralis, alia legitima esse. Fiūt igitur inculationes tum maximè, cū non per eandem commutant, atque dissolvūtur. Atque legitima quidem est ea, quæ in definitis consistit: & quædam est omnino sordida de manu in manū: quædam liberalior, ad tēpus, sed per pactiōem quid pro quo est. Est autē id, quod debetur, in hac manifestū, & non ambigitur. Habet autē dilationem ad amicitiam attinentē. Quapropter apud nonnullos tales nō sunt iudicia, sed arbitrantur eos oportere contentos esse, qui fide commutarunt. Moralis autem non in definitis consistit, sed vt amicū quidem munere afficit, aut aliquid aliud in illum confert. Accipere autē dig-

dignū esse cēset, æquale, aut plus: quasi nō dederit, sed mutuaverit. Atque si non vt commutavit, dissolutio fit, inculcabit. Hoc autem ideo accidit, quia omnes, vel plurimi, volunt quidem honesta, anteponunt autem ea, quæ profunt. Atque honestum quidem est beneficia conferre, non vt vicissim suscipiantur: vtile verò suscipere. Si potest igitur, dignū reddere oportet beneficiū ijs, quæ accepit, & sponte quidem: invitatus enim non est faciendus amicus. Vt errore igitur in principio factō & beneficio, à quo accipere non oportebat, suscepto (non enim ab amico, nec ob id ipsū id faciente) dissolvere ipsū oportet, vt beneficio pro definitis suscepto, atque polliceri, cū posset reddere. Nam si non posset, nec dignū is, qui dedit, ipsū suo munere cēstuerit. Quare reddendū est, si habeat facultatē. In principio autem considerandū est, à quo nam beneficiū, & pro quo cōfertur, vt pro his suscipiat, aut nō suscipiat illud. Existit autē dubitatio, utrū eius, qui suscipit, utilitate metiri oporteat id, quod reddi debet, an eius, qui cōtulit beneficiū. Qui nāque beneficiū acceperunt, extenuantes id ipsū, ea dicunt sese cepisse, quæ parva erant illis, quæque ab alijs licebat accipere. Illi verò contrā, ea, quæ maxima rerū erant suarū, quæque ab alijs assequi non poterāt, & in periculis, aut necessitatibus talibus. An quia amicitia est ob utilitatē, utilitas eius, qui beneficiū suscipit, mensura est statuenda? Hic est enim, qui indiget, & huic fert opem, vt accepturus æquale. Tantū igitur auxiliū fuit, quantum utilitatis habuit hic. Et reddendū est igitur tantū, quantum ipse consecutus est: vel etiā plus: est enim magis honestū. In amicitijs autē, quæ sunt ob virtutē, accusationes quidē non sunt. Mēsuræ autem similis est electio eius, qui beneficiū contulit. Id enim, quod est virtutis, ac moris præcipuum, in electione consistit.

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS DECIMI TERTII.

Quomodo vitanda sint querela in quolibet Amicitia genere: & in quonam eorum sint iusta. Porro illas præsertim loqui habere in ea Amicitia iurata, qua utilitas ducitur.

Regula ad illorum compensationem.

AD CLARISSIMVM ET LITTERATISSIMVM

D. D. PETRVM DE SALCEDO,

PLVRIVM VOLVMINVM IAM EDITORVM FOETV CELEBREM,
REGIVM CONSILIARIVM IN SVPREMO IVSTITIÆ SENATV.

VM Statutum sit superioribus esse certa quædam officia, ad quæ omnes amici mutuo tenentur, iuxta variam rationē Amicitia, ne censeantur illius iura violare; nunc disserit de accusationibus & querimonijs inter

amicos excitari solitis, & summatim docet, ad eas impediendas, aut tollendas, compensari beneficia debere beneficio æquali. Dividitur autem caput in quatuor partes. In prima præscribit modum, quo vitari possint querimoniae in quolibet Amicitia genere. In secunda observat, in quibusnam Amicitijs iustæ sint ac-

confusiones & querelæ. In tertia ediferit quomodo in ea Amicitia, quæ utilitate ducitur, sæpe excitentur querimonie & expostulationes. In quarta demum assignat mensuram & modum compensationis in eadem Amicitia, quæ est ob utilitatem.

2 CIRCA Primam partem revocat in memoriam, quod pluribus antea docuerat, tria esse genera Amicitie: & insuper addit, in quolibet eorum posse esse æqualitatem amicorum, tum & inæqualitatem, ratione excellentiæ vnius supra alterum: sive id genus honestate ducatur, sive iucunditate, sive etiam utilitate. Etenim in Amicitia honesta non semper amici æquè probi sunt, sed quandoque alter altero melior est: similiter & in Amicitia, quæ propter voluptatem inicitur, sæpe alter est altero iucundior, quamvis aliàs contingat, ambos equè iucundos esse: & denique in ea Amicitia, quæ utilitate ducitur, fieri potest ut ambo equè utiles sint, aut etiam inæqualiter. Ex qua observatione facile deprehendi poterit, qualiter præcavendæ sint querimonie in singulis amicitijs. Hoc autem fiet si huiusmodi regula servetur. Vbi amici fuerint æquales, debent se invicem in æquali mensura diligere, atque alter alteri vicissim æqualia officia ac beneficia rependere. Vbi verò inæquales fuerint, constituendos erit in amore aliquis certus gradus, qui secundum proportionem respondeat merito vnius cuiusque: ut proinde qui excellentior est, magis ametur, & maioribus obsequijs colatur: qui autem inferior est, diligatur minus, & minoribus officijs ab altero cumuletur. Sic enim servatur inter ambos iustum consentaneum Amicitie: si fuerint æquales, secundum æqualitatem arithmeticam: si autem inæquales, secundum geometricam, iuxta merita vniuscuiusque.

3 CIRCA Secundam partem observat in quibusnam Amicitie generibus sint iustæ accusationes & querelæ, & facile excitentur: in quibusnam vero secus. Statuit autem in eo Amicitie genere, quod ob utilitatem est, plerumque ac potissimum querelas excitari, & quidem *εὐλόγως*, hoc est, rationabiliter & merito: in alijs vero generibus raro, idque irrationabiliter plerumque, si ve absque iusta causa. Priorè huius resolutionis partem inferius probat. Posteriozem verò nunc suadet, ac primò quidem, in ea Amicitia, quæ honestate ducitur, & optima omnium est, accusationes & querelas non esse. Probat autem ferè sic. Omnis querela & accusatio inter amicos oritur ex eo, quod alter alteri non respondeat in amando aut benefaciendo. Atqui in ea Amicitia, quæ ob honestatem est, alter alteri correspondet in amando ac benefaciendo: cum ambo sint optimi, & præditi virtute firma, quæ in id constanter inclinât. Ergo

in ea Amicitia, quæ ob honestatè est, nulla inter amicos querela aut accusatio oritur. PRÆTEREA. Vbi uterque amicorû consequitur totum id quod exoptat, neuter adversus alterum querelâ habet. At qui in Amicitia honesta uterque amicorû consequitur id quod exoptat. Solum enim exoptat ut alter amicus bonus sit in se simpliciter & ipsi amico: quod certe alicuius dū uterque supponitur bonus, tū in se, tū & relatè ad amicû. Ergo in Amicitia honesta neuter amicorû adversus alterum querelâ habet.

4 DEINDE, Neque in eo Amicitie genere, quod voluptate ducitur, querelas excitari frequenter, aut iusta ex causa, probat: Quoniam in Amicitia, quæ propter voluptatem est, oportet ut amici familiariter conversentur, & convictum seu consuetudinem vna habeant. Ergo necesse est, ut in eo convictu & consuetudine percipiant voluptatem, aut non percipiant. Si, primum asseratur, neuter in alterum querelam habebit, quoniam in amico invenit totum, quod exoptat, nimirum, voluptatem. Si autem secundum contingat, & neuter ab altero voluptatem capiat, sed potius exofum habeat illius convictum, nulla querela erit querimonie iusta occasio: cum liberum sit vnicuique eorum discedere ab ea consuetudine, quæ iam sibi iniucunda reddita est. Quod si verò adhuc nolit eam deserere, & tamen conqueratur alter illorum; *γλαῖος*, id est, ridiculus erit, inquit Arist. cum in eius voluntate situm sit non degere simul aut convictu querere ab illo, ex cuius consuetudine nullû capit oblectamentum. Ergo in ea Amicitia, quæ ob voluptatem inicitur, aut querelæ non sunt, aut iustæ non sunt.

5 CIRCA Tertiam partem docet, in ea Amicitia, quæ utilitatem sive commodum spectat, oriri frequenter accusationes, & querelas: ideoque ab eo dicitur *ἐγκληματικὴ*, id est, querula, seu expostulatrix, aut accusatrix. Causam verò præcipuam frequenter querimonie in eo sitam esse ait, quod uterque amicorum sola utilitate ducatur, & questum Amicitie faciat, ac non iam amicum, quam utilitatem ex ipso, querat. Vnde fit, ut si non percipiat ab eo tantum utilitatis, quantum sibi debet, aut posse conferri arbitrat, convertat in eum querelas, & accuset tanquam minus beneficium. Cum verò & alter amicus se præsertim se satis largum esse in beneficijs conferendis, & minus sibi rependi ab altero, quam par eilet, consequens est, ut & ille conqueratur, & vicissim accusationes querelasque spargat.

6 VERUM Cum utilitas duplex sit, & proinde ex ea duplex Amicitie forma consurgere possit, ut utraque innotescat satis, comparat Arist. eses Amicitiam utilitatis cum iusto, vel iure: quod duplex est: scriptum, videlicet, & non scriptum. Ex qua divisione forte de-

delumpta fuit quæ habetur lib. 1. Infit. tit. 2. ubi dum dividitur Ius Civile in sex species, hæc verba habentur: *Considat autem ius nostrum, quo utimur, aut scripto, aut sine scripto: ut apud Græcos, τὸ μὴ ἐν ἴσχυρῳ, ἢ ἐν ἀγγραφῇ.* (id est, legum quædam scriptæ, quædam non scriptæ.) *Scriptum autem ius est, lex, plebiscitum, Senatusconsultum, Principum placita, Magistratum edicta, responsa prudentium.* Et eodem titulo infra dicitur: *Sine scripto ius venis, quod usus approbavit: quoniam disturni mores consensu utuntur approbati, legem imitantur.* Ad quod ius non scriptum existimat Giphanius spectare id quod ex bono & æquo definitur: quoniam in eo non fertur iudicium iuxta aliquam legem scriptam, sed solum iuxta rationem naturalem, & ipsa scripta corrigitur, ne vitia mentem & voluntatem Legislatoris extendatur: ut supra satis lib. 5. cap. 10. & lib. 6. cap. 11. dictum est. Vbi Aristot. iustum non scriptum nominavit, iustum naturale; scriptum verò, iustum legimum.

7 COMPARAT Itaque Arist. hoc loco utilitatem utriusque iusto nuper explicato: ideoque eam duplicem facit. Altera est moralis, correspondens iusto non scripto: altera legalis, quæ similitudinem refert iuris scripti. Ex hac duplici utilitate ortum ducit Amicitia duplex: altera quæ utilitate morali, altera quæ legali ducitur. Prior apparet in eo, qui alteri utilis est secundum honestatem, & probatos mores. Posterior cernitur in illo, qui alteri utilitatem præstat ad præscriptum legum, & sanctionum iuris civilis. Hinc igitur apparet querelarum occasio inter amicos viles, quos non secundum eandem Amicitiam utilitatemque sibi invicem respondent. Alter enim alteri rem vilem exhibet, volens eam taxari iuxta legem præscriptam: alter autem vult sibi eam exhiberi secundum honestatem & probatos mores. Exemplo illustratur: Titius Lælio amico exhibet amphoram vini, aut modium tritici, iuxta pretium lege constitutum. Lælius agrè fert id sibi eodem pretio exhiberi ab amico, quo exhiberetur ab extraneo; putatque id minori pretio dari debuisse, iuxta probatos Amicitia mores. Ecce querela Lælij, quoniam nitiur utilitate morali, cum tamen Titius legalis solum nitatur.

8 DEINDE Amicitias easdem utilitatis, legalem, & moralem, amplius exponit: ac de priorè illarum adserit spectari potissimum in conditis, sive pactis & conventis utriusque partis. Rursum eam ipsam utilitatem legalem dividit, ut duplex sit. Altera est forensis, seu proflus venalis; & capere maximè in emptione & venditione eius rei, quæ traditur ex *χρησῖς ἢ ἀπὸ τῆς χειρὸς, de manu in manum.* Quod pro verbum Græcum mutuatur Latini, atque in

primis Cicero in Epistola quadam ad Cæsarem pro Trebatio. Itaque eiusmodi utilitas legalis est omnino forensis, & fordida, qualem habent qui publice cibaria vendunt, & ea in manum emptoris tradunt, à quo pecuniam accipiunt. Altera utilitas legalis est aliquantò magis ingenua liberaliorque: in qua non statim pretium rei venditæ exigitur, sed differtur vique ad certum tempus, in quo emptor debeat solvere, & obignatam fidem liberare ab onere suscepto. In quo ipso adhuc liberalius agitur, si pacto (solvendæ certo tempore, non configuetur scripto, sed solum bona fide emptoris, promittentis solutionem non vtrâ differendam iri. Vbi obiter notat Arist. (quod valde mirandum est, & morosis debitoribus huius temporis improbandum) quod quædam gentes ita factum & inviolatum fuisse ius pactionis, seu promissionis eiusmodi, ut nullæ essent tribunalia, aut iudicia publica; quæ de ijs cognoscerent: quoniam putabatur, neminem defuturum promissioni, aug fidei suæ.

9 AMICITIA Autem utilitatis moralis, & legali oppositæ, non nitiur in conventis, pactione utriusque partis, imò nec remune rationem exprèsse exigit, aut pretium rei, quavis id animo expetat. In ea namque ita alter amicorū donat alteri, ut nihil quidè circa remunerationem dicat, sed tamen illam speret, aut æqualem, aut etiam amplioem. Quamvis enim exprèsse alteri, se nullam omnino remunerationem velle adhuc tamè verè illam sperat, eiusque intuitu largitur. Alioquin nō Amicitia utilis esset, ut supponimus, sed honesta, aut iucunda. Cuius signum est, quod si postea alter amicus non redonet, nec respondeat opere ac recipia, prior statim in querelas & expostulationes prorumpat. Ergo verè intuitu utilitatis donavit, quavis verba aliud præferrent: quod sane procul ab honesta & proflus ingenua Amicitia est. Et ita plectumque accidit in ijs qui amici audiunt: quoniam, ut sapienter observat Arist. adeo iustum mortalibus est desiderium propriæ utilitatis aut comodi, ut etiam ijs, qui se nihil eiusmodi spectare profuturum donant, verè utilitate deantur. Ceterum quoniam in hoc posteriori genere Amicitia utilis liberalius ac decentius agitur, quàm in priorè: ideo Arist. eam moralem nominat, veluti quoddammodo imitatricem Amicitia perfectæ. Sed tamen in illa querimonias ortiuntur, & plures quàm in præcedenti: quoniam inter amicorum existimat sibi datum intuitu Amicitia, quod non, nisi ex fine remunerationis reipia exhibitum fuit: ideoque inter utrumque amicum vilem excitantur querelæ & expostulationes. In præcedenti verò, cum omnia secundum pactionem aut legem præstentur, non est æqualis occasio querelarum.

10 HINC Gradum facit ad monita aliqua, quibus eiusmodi accusationes, seu expostulationes impediuntur, aut saltem minuuntur. PRIMVM est, vt qui aliquid ab amico acceperit, si possit, reddat tantundem, siue pro dignitate accepti: quemadmodum si non ab amico, sed ab extraneo accepisset, teneaturque solvere æquale iuxta legem, & actionem. Quin & expedire monet, amicum dum ab altero recipit, significare verbis se gratum fore, ac memorem beneficij recepisse. Sic enim alter intelligit, se non frustra dedisse. Si autem non possit æquè rependere, quoniam facultates nõ suppetunt, hortatur cap. sequenti, vt reddat, *ἢ ἂν ἴσῃ, quantum potest*, siue secundum facultatem quam habet. Hoc enim modo gratum animum offendimus, vel erga parentes, atque in Deum ipsum, quanquam ijs non possumus reddere æquale. Ergo & eodem modo facimus satis beneficijs amicorum, quando non possumus tantundem reddere. SECUNDVM est, vnicuique diligenter considerandum esse antequam beneficium ab amico accipiat, vtrũ sibi facultas sit ad reddendum æquale, aut amplius, aut solum minus. Quod si postremum hocprehenderit, monet vt abstinat à beneficio recipiendo, ne postea ex inæquali remuneratione querelæ in amico orientur. Sed hoc intelligendum censeo, vbi amicus conferens beneficium aut donum, nescit impossibilitatem alterius amici ad æqualem retributionem. Nam si illam probè perceptam habeat, videtur purè & omnino liberaliter donasse; saltem quo ad excessum supra facultates ipsius.

11 CLICA Quartam partem assignat modum seu regulam compensationis, vt querelæ inter amicos viles dirimantur. Quod vt doceat, quæstionem excitat opportunam. Fieri solet vt inter eos, qui Amicitiam inuicè ducunt vtilitatis gratia, videantur beneficia; magna quidem danti, verùm exigua accipienti. Frequenter enim accidit, vt qui beneficium siue donum recipit, illud extenuet, contendatque non fuisse magnum, nec indebitum, nec difficile iuxta facultates largientis: contra verò largiens velit magnum fuisse, & indebitum, atque eo tempore collatum, quo indigentiam patiebatur. Cùm verò in hac controversia, quæ ad privatam amborum causam spectat, neuter sit idoneus iudex, querendus erit quidã alius, qui dirimat quæstionem, & arbitretur, an sit standum iudicio dantis, an accipientis: & an beneficium sit æstimandum iuxta vnius ne-

cessitatem, aut alterius beneficentiam. Et quavis Arist. lib. seq. cap. 9. fusiùs hanc ipsam controversiam exagitet, nunc breviter illam decernit sub hac distinctione. Aut loquimur de Amicitia illa perfecta quæ ob honestatem est, aut de illa degeneri, quæ dicitur vtilitatis. Et in illa priori quidem spectari debet beneficentia dantis: in hac verò necessitas seu vtilitas accipientis.

12 RATIONEM Verò huius discriminis ex eo assignat: quòd in hac posteriori Amicitia, iam ille qui petit & accipit beneficium, quam qui confert, respiciunt indigentiam, cui vterque consulere vult. Itaque mensura beneficij non erit æstimanda secundum iudicium dantis, qui sæpiùs se dedisse magna putat, cùm exigua sint. Quasè superest vt æstimetur secundum indigentiam accipientis, & commodum, siue adiumentum, quod ex beneficio recepit. Cùm verò huius indigentiz & adiumenti nemo satis conscius esse possit, nisi ille qui recepit, & penuriam primùm, ac deinde commodum experius est; eius iudicio standum erit. In priori verò Amicitia potius spectatur voluntas & electio dantis, quam pretium doni, aut vtilitas, vel indigentia accipientis: Quippe voluntas & electio in omni Virtutis actu principem locum habet: proindeque & in Amicitia perfecta, quæ aut Virtus est, aut Virtutem comitatur: vt initio huius libri dictum est. Ergo dõnum ex ipsa procedens æstimandum erit iuxta amoris, siue voluntatis & electionis mensuram. Quod ipsum docet Seneca illis verbis: *Beneficium non in eo quod sit, aut datur, consistit: sed in ipso dantis aut facientis animo. Animus est qui parua extollit, sordida illustrat, magna & in pretio habita debonstat. Si beneficia in rebus, non in ipsa benefaciendi voluntate consisterent, eò maiora essent, quòd maiora sunt quæ accepimus. Numquam enim magis nos obligat qui dedit parua magnificè, qui Regum aquavit opus animo, &c.* Et in Evangelio laudatur muliercula, quæ exiguum monetam in gazophylacium misit. Theophrastus quoque monet, non spectandum, an quis magnas & sumptuosas hostias mactet, sed an sæpe: quoniam frequentia pietatem animi ac voluntatem denotat: magnitudo autem & sumptuositas certior diuitiarum, quàm pietatis, index est.

* * *

CAPVT DECIMVM QVARTVM.

DE QVERELIS AMICITIAE IN EXCELENTIA,
& de abdicatione.

T verò dissentiunt & in amicitijs, quæ in excellentia consistunt: nam uterque dignum existimat plus habere. Atque cum hoc non sit, dissolvitur amicitia. Qui namque præstabilior est, plus habere oportere se putat: plus enim tribuendum est bono. Eadem censet & qui magis utilis est. Si namque quispiam inutilis sit, non æquale inquit ipsum habere oportere. Subministrationem enim, & non amicitiam fieri dicunt, si non pro dignitate operum ea fuerint, quæ ab amicitia sunt. Nam ut in pecuniarum societate plus ij capiunt, qui plures pecunias conferunt, sic arbitratur & in amicitia fieri oportere. Qui verò eget, & qui est inferior, contra: ad amicum namque bonum spectare censet egentibus opem ferre. Quid enim prodest, inquit, amicum esse quempiam studioso viro, aut potenti, si nihil consecuturus sit inde? Videtur autem uterque rectè censere. Atque plus quidem utrisque est ex amicitia tribuendum, non tamen eiusdem rei. Sed excellenti quidem honoris, egenti autem lucri. Virtutis enim, & beneficentiæ præmium, honos est: indigentia vero auxilium, lucrum. Hoc ita se habere & in rebus publicis constat. Non enim is honoratur, qui nihil boni Reipublicæ præstat. Id enim, quod est publicum, ei tribuitur, qui beneficia in Rempublicam confert. At honor, publicum est. Non enim fit ut simul quispiam pecunias à Republica, atque honorem accipiat. Nemo namque fert in omnibus minus habere. Qui igitur in pecunijs imminuitur, ei honorem tribuunt. Qui verò munera suscipit, ei pecunias dant. Quod enim fit pro dignitate, id æquat, & conservat amicitiam, ut est dictum. Sic igitur & ijs est agendum, atque congregiendum, qui impares sunt. Et is, qui in pecunijs, aut virtute utilitatem accipit, reddat honorem oportet, id reddendo quod potest. Amicitia namque id exposcit, quod fieri potest, non id, quod est pro dignitate. Neque enim in omnibus est, ut in honoribus erga deos, aut parentes: nemo enim unquam dignum reddere potest. Sed qui quoad potest obsequitur, bonus, & æquus esse videtur. Quapropter constat, patrem quidem non licere filio abdicare, filium autè patri licere. Debent enim

enim reddere oportet. At quicquid egerit, nihil vnquam ijs dignum fecerit, quæ à patre suscepit. Quare semper debet. Quibus autè debetur, potestas est dimittendi. igitur & patri. Simul autem nemo forsitan vnquam sese mouere videtur, nisi ille exuperet prauitate. Nam absque amicitia naturali, humanum est, auxilium non negare. Illi autem fugiendum est, aut non studendum opem afferre, cum sit prauus. Plerique enim suscipere beneficia volunt, conferre autem nolunt, ac fugiunt vt inutile. Sed de ijs quidem coufque fit dictum.

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS DECIMIQUARTI.

Expostulationes, seu querelas etiam oriri ex Amicitia excellentia, seu inter inaequales.

Radix earum, ac modus, quo praecaveri possint. Digressio de abdicatione filij, an liceat patri, & e contra.

PRÆCEDENTI Capite dictum est de querelis, seu accusationibus, inter amicos excitari solitis, vniuersè & generatim loquendo. Nunc verò nominatim agitur de ijs, quæ oriuntur inter eos, qui vinculo Amicitia

hab' vniuersè. Secundum excellentiam adstricti sunt: nimirum, inter illos amicos, quorum alter altero excellentior est, vel Virtute, vel genere, vel opibus, vel autoritate, aut dignitate. Diuidit autem caput in tres partes. In prima docet, sepe querelas & discordias excitari in ijs, qui Amicitiam proficiuntur secundum excellentiam. In secunda aperit causam vnde excoriantur, simul & prescribit modum, quo praecaveri aut abscindi possint. In tertia demum infert corollarium quoddam ex eadem doctrina.

2 **CIRCA** Primam partem docet, in praedicto Amicitia genere exoriri plurimas amicorum querelas, quibus ipsa dissolvitur. Neque id mirum esse: quoniam plurimæ causæ existunt vter alter amicorum de altero conqueratur. Prima est quod vterque eorù, id est, tam superior, quam inferior, plus sibi deberi arbitretur, quam ab altero accipiat: idque, siue in ea Amicitia, quæ honestate ducitur; siue in ea, quæ utilitate. In priori enim illarù, qui Virtute præminet alteri putat sibi plus tribuendum, quoniam viro probo & Virtute praedito, plus debetur. In posteriori etiam is, qui utilitate præcellit, ideo sibi magis tribuendum putat, quod iniquè appareat, eum, qui minus utilis est, æquale commodum ex Amicitia reportare. Idque illustrat ex èpulo liturgiæ, quæ apud Athenienses fuit cuiusdam publici muneris administratio, in qua oportebat liturgum, id est, ipsum administratorem, ingentes sumptus de suo facere in bonum Reipublicæ. Vt enim refert Livius, Atheniensis Reipublica erat pau-

peritima, & plus animo, quam opibus, nitentur ad magna quælibet aggredienda. Vbi autem clasis paranda esset, aut bellum inuadendum, aut festa aliqua splendide celebranda; committebantur sumptus alicui ex civibus opulentiori, qui de suo erogaret quod necessarium esset rei gerendæ. Et autem pro tot expensis, & tanta honorum iactura, seu immixtione, ingens honor à Republica exhibebatur. Quippe non alia poterat remuneratio exhiberi, quam honoris, pro magnis sumptibus in bonum Reipublicæ factis.

3 **HINC** Igitur innotefcit ratio querelarum in amico præcellenti secundum utilitatem: quod cum is longè maiores impensas faciat in utilitatem alterius, quam ab eo recipiat, arbitratur id sibi ab illo compensandum vberioribus officijs gratitudinis & honoris, quemadmodum ingentes expensæ apud Athenienses liturgo compensabantur honoribus à Republica exhibitis. Et quemadmodum liturgus iustam haberet expostulationis causam, si pro magnis sumptibus non sibi redderetur excellentis honor; ita amicus utilitate superior censet iustam sibi esse querimoniam causam, si quantum excedit alterum in exhibendis ipsi officijs utilitatis, non tantundem recipiat ab eo gratitudinis & honoris. Aut etiam querela præstantioris est quod Amicitia, siue societas, non cedat in maiorem sui utilitatem; cum ipse maiores impensas faciat. In hac enim Amicitia, verè degeneri, & impropria, perinde se habere vult amicus utilior, ac inter mercatorum societatem inuentus is, qui plus de suo contulit ad mercimonium. Quemadmodum enim hic contendit, plus sibi ex lucro tribuendum esse, quam alijs, quoniam maiorem quantitatem lucro exposuit in consortio aliorum; ita etiam amicus utilior vult maiorem sibi utilitatem ex Amicitia provenire, quia maiorem

vtilitatem alteri amico attulit, quàm ab eo recepit. Quod si recuset alter, conqueritur, & accusat superior.

4 ALIUNDE Verò inferior contra superiorem amicum regerit querelas, siue in honestate inferior sit, siue in vtilitate. Nã qui inferior est, arbitratur, vel ex eo ipso, quod minus Virtutis aut facultatum habeat, suppeditandum sibi largiùs ab eo qui honestior aut opulentior est. Decet enim, vt qui maiorem affectus est probitate & prudentiam, largiùs etiam monitis & consilijs instruat amicum minus probum prudẽtẽve, quàm ab eo instruat. Similiter & decere videtur, vt qui inter amicos vtilis opulentia præcellit, largiùs beneficia effundat in alterum longè minus diuitem, quàm ab eo recipiat. Indignum enim apparet ac fordidum, vt in tanta facultatum inæqualitate ambo equaliter contribuant, quæ admodum fit inter ementes ac vendētes in foro. Itaque in vtroque Amicitia genere, tam superior, quàm inferior, videtur sibi habere contra alterum iustam causam querelarum.

5 CIRCA Secundam partem decernit, vtrumque amicorum quoddammodo causam habere expostulationis: quoniã verè vnicuique illorum plus debetur ab altero; sed nõ in eadem materia, aut eodem prorsus modo. Superiori enim secundum honestatem aut vtilitatem, plus honoris debetur ab inferiori; huic verò plus vtilitatis aut quæstus impendi debet à superiori. Quod probat Arist. tum ratione, tum & exemplo. Ratione quidem primò ex parte superioris, deinde ex parte inferioris. Ex parte superioris: Quia præmium Virtutis tribuendum est præstantiori. Atqui honor est præmium Virtutis. Ergo honor tribuendus est præstantiori. Ideoque qui inferior est, aut probitate, aut vtilitate, compensare debet defectum seu inæqualitatem suam amplioribus officijs honoris erga superiorem. Ex parte autem inferioris suadetur: Quoniã id quod est subsidium indigentis, dari debet indigenti & inferiori. Atqui vtilitas maior & quæstus est subsidium indigentis. Ergo maior vtilitas & quæstus dari debet inferiori.

6 EXEMPLO Rem illustrat in Rebus publicis, apud quas in more positum est, vt iuxta qualitatem & merita civium, ijs præmia aut bona communia conferantur; & dignioribus quidem honor, minus autem dignis pecunia. Quò circa sententiam profert Arist. quæ in proverbium abiit: *ὃ γὰρ ἰσὶν ἄμεινον ἔσται, ἰσὶν ἀπὸ τοῦ κοινού, ἅμ' ἑνὶ μέρει.* Non enim contingit simul lucrari ex rebus publicis & honorari. Cui consonat adagium Hispanicum: *Honra i proverbio no caben en vn saco.* Sic igitur, vt querelæ inter amicos inæquales videntur, superiori deferendum est plus honoris, inferiori verò plus vtilitatis. Et sanè qui su-

perior est, ea compensatione debet esse contentus: quoniã Virtuti & beneficentiæ nulla esse potest remuneratio ita excelens, ac honor. In quod illustrandum affert Giphanius celebrem locum Ciceronis in Orat. pro Muræna, ita loquentis: *Et, minus tenuis vnum habens in nostrum ordinem, aut promerendi, aut profertendi beneficij locum, hanc in nostris petitionibus operam atque affectionem: à quibus si domus nostra crederetur, si intrudum ad forum deauincimur, si vno Basilica spatio honestamur, diligenter obseruari videmur. & coli, &c. Noli igitur eripere huic inferiori generi bonum, cuius fructum officij, Cato sine eos, qui omnia à nobis sperant, habere ipsos quoque aliquid, quod nobis tribuere possint.* Idem quoque Cicero lib. 2. Offic. præscribit tenuioribus hominibus modum alium solvendi beneficia: si, uimirum gratiarum adione respondeat: & inter alia inquit: *Inops ille si bonus est, etiam si referre gratiam non potest, habere eertè potest.*

7 VIKVM Cùm sepe statutum fuerit in hoc libro, Amicitiam in æqualitate, ac proinde ab Amicitia, discedant ijs, quorum alter honorem vtilitate compensat, alter honore vtilitatem. Cùm enim officia hæc mutue retributionis nõ sint æqualia, videtur ijs Amicitia, non tam seruari, quàm distolvi. Verùm obiectionem hanc præoccupat ipse Arist. & statuit, posse Amicitiam seruari, quamvis alter alteri non rependat æquale, modò rependat quantum potest. Si enim accidat vt quis adeò inferior sit, vel in vtilitate, vel in honestate, vt nullatenus possit tantumdem reddere superiori; iudicio prædictum faciet satis obligationi suæ, modò reddat quantum potest; & si nequeat in eadem materia solvere, reddat in alia. Quod illustrat exemplo hominum ad Deum, & filiorum ad parentes. Etenim in Amicitia, siue hominis ad Deum, siue filiorum ad parentes, nõ potest fieri compensatio pro dignitate. Quantumlibet enim homo Deum veneretur & colat, quantumvis filij diligant & obseruent parentes suos, nunquam adeo quibus beneficium acceptum, cum debeant ipsis quidquid sunt. Quod si verò quifquam eorum eos veneretur & obseruet *sic dicitur, pro facultate*, siue quantum potest; si planè videbitur *in vno, bonus & aquus*, quod sufficit ad eam æqualitatem proportionis seruandam, quam exigit Amicitia secundum excellentiam.

8 CIRCA Tertiam partem digreditur quoddammodo occasione doctrine præcedentis, qua tradiderat filios non posse reddere parem gratiam beneficio accepto à parentibus. Et inquit, vtrum filio liceat parem dimittere, seu abdicare, vel patri filium domo expellere, & auferre ei omnia iura, ac si filius non esset. Quod totum videtur significare, tam

tam in patre, quā in filio, vox infinitivi *abdicere*, id est, *abdicare*. Quod enim filius abdicet patrem, significat abijcere illum a se, nec de illo cogitare iam magis, quam si pater non esset. Quod vero pater abdicet filium, denotat, non modo illum domo depellere, sed & privare omni iure ad paterna bona, neque habere illum pro filio. Quod est plerumque exheredare ipsum, ut Valla docet lib. 5. quia exheredare solum est expellere filium ab hereditate: abdicare autem filium, est privare illum omni iure filiationis, & resipere, seu alienare profusus a familia. Quod olim apud Græcos fiebat publice, & sub voce præconis: ut testatur Plato lib. 9. de Legibus. Apud Romanos etiam locum habuit, sed rarius: ut constat ex Seneca lib. 2. Controv. & Quintiliano lib. 7. cap. 4. & 5. ubi recite, iustas abdicacionis causas: quas & commemorat Aelianus lib. 2. cap. 27. Formulam verò abdicacionis profert Cyprianus ex Valerio Maximo, apud quem Torquatus contra filium suum Silanum ita pronuntiat: *Gaius Silanus filium meum pecunias a te, & ijs accepisti: mihi probatum sit, & Republica. Quod domo mea in d. gnium iudico, proinusque de conspectu uno abire nibeo.*

9 SED Accedendo ad rem ipsam, si ve resolutionem quæstionis, decernit Arist. licitum videri patri abdicare filium, non tamē filio patrem: quoniam pater perpetuus est creditor filij: filius autem perpetuus debitor patris. At creditor potest dimittere debitorem, non e contra. Ergo pater potest dimittere filium, non e contra. Quam rationem, proculdubio efficacissimam, oportet per partes digerere. Ac primò quidem, filio non licere ut adiciat patrem, probatur ex doctrina prædicta circa impotentiam ad reddendum aequalitate Deo, & parentibus. Quisquis alteri semper debitor est, & ita ut nequeat suum debitum ad æqualitatem solvere; is non potest abdicare creditorem: sic enim a debito liberaretur, contra hypothesim. At filius semper est debitor patri, & ita ut nequeat suum debitum ad æqualitatem solvere. Ergo filius non potest abdicare patrem. Jam verò quod pater possit abdicare filium, suadetur opposita ratione. Vnicuique enim creditor licet debitorem dimittere, seu debitum condonare. At pater est creditor filij. Ergo patri licet filium dimittere, seu debitum ipsi condonare. Hoc autem planè est ipsum abdicare, seu velle haberi pro non filio: nam alioqui, si filius in morali æstimatione maneret, semper esset debitor, etiam post

dimissionem: quod est contra hypothesim.

10 DLINIQUE Horitur parentes ne filios abdicent facili, sed solum iusta ex causa. Neque enim humanum est, multo mindus autem paternum, ut quis domo eijciat, & veluti omnino extraneum reputari velit filium suum, nisi ob insignem aliquam improbitatē, qua se dignum præstiterit tam ingentis penitentiæ. Quod præterea duplici ratione probat. Primo: quia parentibus insitum natura est amare in filios. Ergo, cum amare sit velle bonum alteri, insitum etiam ijs est, ut filij velint bonum. Ergo nunquam putandum, parentes velle filijs tantum malum, quantum est abdicacionis, nisi insolenti aliquo illorum crimine moveantur ad abdicandum. Deinde id ipsum evincit ab amore parentum ipsorum erga se. Insitum enim amori parentum ipsorum erga se, naturale est nolle domo depellere & abijcere adiumenta & præsidia ad proprium bonum stabilitudum & conservandum. At filij sunt adiumenta & præsidia quædam ad proprium bonum parentum stabilitudum & conservandum. Sunt enim solatio, & subsidio, præsertim in senectute parentum, eosque faciunt immortales quoddammodo in prole, sive progenie, quam vterius ducunt. Ergo insito amori parentum erga se, naturale est nolle domo depellere & abijcere filium. Cum vero nemo opereatur contra insitum sui amorē, nisi raro, idque ex gravissima & insolenti causa; existimandum est, neminem parentum abdicaturum a se filium, nisi ex gravissima & insolenti causa. Nimirum, quando ad statum deploratissimum devenierit, & planè perditus sit.

11 E Contra ait in filijs, præsertim improbis, accidere. Facile enim a patre discedunt, & ipsi auxilio esse negligunt, præsertim in ætate deversa & imbecilla valetudine, ubi subsidio opus habent. Rationemque indicat: Quoniam hominibus plerumque solemne est, ut beneficium recipere, quam dare malint: quoniam utilitatem apprehendunt in recipiēdo, nullam autem in largiēdo. At filij in eo quod parentibus auxilio sint, non recipiunt beneficium, sed dant. Ergo nullam in hoc utilitatem apprehendunt. Quo fit, ut facile patres suos deserant, & in senectute aut imbecilla valetudine subsidio ijs esse nolint. Contra quos invehitur proinde Cicero lib. de Arust. picum responso, dum ait: *Parentibus*

*nos primū natura conciliat,
quos non alere nesā-
pium est.*

LIBER NONVS

ETHICORVM.

SVMMA LIBRI.

ROSEQVITVR Aristoteles tractationem præcedenti libro inchoatam, quæ ferè tota fuit de Amicitia: & illam præsertim, quæ in querelis amicorum, & expostulationibus sita est. Videtur autem totus hic liber distribui in tres partes. In prima persequitur inchoatam de querelis & officijs amicorum disputationem: in eaque impedit tria prima capita. In secunda, quæ totidem alia sequentia completitur, præscribit normam officiorum Amicitia: differitque de Benevolentia, & Concordia, quæ sunt ipsi affines. In tertia denique completitur sex quæstiones satis graves, totidem capitibus comprehensas.

CAPVT PRIMVM.

Quæ conservant Amicitiam.

IN omnibus autem amicitijs, quæ sunt dissimiles specie, comparatio rationum æquat, atque conservat amicitiam, ut est dictum, ut & in civili societate, futuri pro calcamentis, & textori, & cæteris pro dignitate permutatio fit. Atque his quidem cõmunis habetur mensura, nummus ipse, ad quem omnia referuntur, & quo mesurantur. In amatoria autem amicitia interdum amator queritur quod supra modum amans non vicissim ametur, nihil habens fortè amabile. Interdum is, qui adamat, quod cum prius cuncta polliceretur, nunc nihil facit. Fiunt autem talia, cum ille quidem ob voluptatem adamat, hic autem ob vtilitatem diligit amatorem, & hæc non adsunt utrisque. Nam cum propter hæc sit amicitia, fit dissolutio, cum ea non fiunt, gratia quorum amabant. Non enim se mutuo amabant, sed ea, quæ inerant, quæ non permanent. Quapropter tales & amicitia sunt. Mo-
rum

rum verò amicitia, cum per se sit, permanet, vt dictum est. Different autem & cum alia fiunt ipsis, & non ea, quæ appetunt. Est enim simile, ac si nihil fieret, cum non id assequitur, quod affectat. Quale ficit & qui citharædo pollicebatur, quâto melius catarer, tantò se pretia daturû. Postridie verò reposcenti promissa, voluptatē reddidisse cixit pro voluptate. Si igitur vterque hoc affectaret, satis vtrique habere t. Sin verò ille voluptatē, hic lucrû. n affectabat, & alter habet, alter non habet: nō bene sese habet ipsa societas. Quorū enim indiget vnusquique, hæc & assequi vult, & horū gratia dabit ea, quæ habet. Vtrius autē est æstimationē facere, eiusne, qui dat, an eius, qui primò accepit? Nā qui dat, videtur illi permittere: quod quidē & Prothogorā fecisse aiūt. Cū enim docuisset ea, quæ profitebatur, discipulum æstimare iubebat, quanti ipsi videretur ea, quæ sciret, & tantū accipiebat. Nonnullis autē in talibus satis est illud: Sufficiens socio merces sanè est statuenda.

Qui verò prius acceperunt argentū, deinde nihil eorū quæ promiserunt, ob exuperationē promissionū efficiunt, meritò incusantur. Nō enim perficiunt ea, quæ pepigerunt. Hoc autē fortasse sophistæ facere cōpelluntur, quia nemo daret pro ijs, quæ sciūt, argentū. Hi igitur, ea, pro quibus acceperunt mercedē, non efficientes, meritò accusantur. Eorū autē, in quibus subministracionis non fit pactū, qui propter se ipsos exhibēt, incusationibus carēt, vt diximus: talis est enim ea amicitia, quæ ob virtutē conflatur, remuneratioq; faciēda est electione: hæc enim est amici, atq; virtutis. Sed est faciendū & in societate, quæ fit ob philosophiā. Non enim tantæ dignitati pecuniæ æquari possunt, nec honos patris vnquā fiet momenti. Sed satis est forsità, vt & ad deos, atque parentes, id, quod fieri potest. Quod si datio nō sit talis, sed pro aliquo, maxime quidē oportet forsità retributionē fieri, vt vtriusque videtur esse pro dignitate. Si verò hoc non accidit, nō solū necessariū, verū etiā iustū ipsūm præhabentē hanc ipsam statuere. Nam si quantū hic vilitatis habuit, aut pro quanto voluptatē expetit, tantū ille receperit, dignā de hoc retributionē habebit. Etenim in rebus venalibus ita fieri cōstat. Et quibusdā in locis sunt leges, quæ vetāt, spōte actorū cōtractuū iudicia esse: propterea quod oportet vnūquēque ad eū, qui credidit, sic dissolutionē facere, vt societate contraxit. Putant enim, eū iustius esse statuere, cui permissum est, quā eum, qui permisit. Etenim plerūq; nō æquē æstimant qui habent, & qui accipere volūt. Sua enim cuiq; & ea, quæ dat, multo vi dētur pretio digna. Attamē retributio fit ea, quā statuūt ij, qui capiunt, quantitati. Oportet autem fortasse non tanti æstimare, quanti videtur dignum habenti, sed quanti æstimabat antea, quā habere.

SUMMA ET EXPLANATIO CAPITIS PRIMI.

Quibus potissimum praesidijs stabilietur Amicitia dissimilium, seu inaequalium: & unde oriatur multiplex illorum querela. Remedium in compensatione situm esse, eaque à iudice idoneo praescripta. Quomodo illa sit faciendae.

AD ILLUSTRISSIMUM ET NOBILISSIMUM HEROEM,
D. D. G A R S I A M D E M E D R A N O,
ANTIQUISSIMAE DOMVS ET TVRRIS S. GREGORII
TOPARCHAM, REGIVM CONSILIARIVM IN SVPREMIS SENATIBVS
IVSTITIAE, FIDELI, ATQVE INTERIORIS CVBICVLI, OLIM IN
SALMANTICENSI ACADEMIA VESPERTINVM IV-
RIS CANONICI ANTECESSOREM, ET VE-
TERIS COLLEGII D. BARTHOLO-
MAEI TOGATVM, &c.

VM Tot dicta sint praecedenti libro de multiplici ac diversa Amicitia hominum equalium & inaequalium, superiorum & inferiorum inter se, pergit Arist. ad assignandum causas accusationum, quae saepe inter amicos excitantur, & earum cautionem, seu remedia opportuna, ut sic Amicitia facta recta servetur. Dividit vero caput in quatuor partes. In prima quaerit, quid nam sit illud, quo Amicitia inaequalium, sive dissimilium conservari queat. In secunda observat, accusationes & querimonias esse in ijs Amicitiae formis, in quibus analogum, seu proportionatum non recipiuntur. In tertia decernit, eiusmodi querelas compensationis estimatione tolli: assignatque iudicem idoneum eius estimationis. In quarta demum praescribit modum, quo ipsam compensationem facere oporteat.

2 CIRCA Primam partem, exquirat & decem invenit remedia idonea stabilien-
Amicitiae inter homines inaequales, sive dissimilis conditionis: quoniam in praecipue ratione disparitatis ac diversarum artium invicem in querelas & expostulationes prorumpunt. Remedium vero potissimum esse ait, quod libro praecedenti tradidit relinquit: ut analogum secundum dignitatem inter utrumque amicum servetur: nimirum, illa mensura, iuxta quam, rebus bene expensis, officia mutua amicorum ad aequalitatem geometricam, sive proportionis, redigantur. Sic enim servabuntur amicitiae dissimilium, praesertim vulgares illae, quibus invicem colligati sunt, quamvis leviter, in eodem civitatis. Ideo & exempla proponit opificum, inter quos ad qualemquam Amicitiam stabilien-
analogiam, seu proportionem; sicut & ad servandam Iustitiam, cui affinis est Amicitia: quoniam utraque spectat aequalitatem, sive arithmetica, sive geometrica. Porro exemplum quod affert in sutoris & textoris, pro

aequalitate geometrica Iustitiae Politicae, proindeque & Amicitiae est. Sutori enim non redditur calceus pro calceis, nec textori textura pro alia textura: sed aliquid proportionatum alterius generis, ut frumentum, vinum; aut pecunia; quo sit compensatio, sive aequalitas proportionis. Sic igitur in Amicitia dissimilium facere oportet, ut proportionatum alterius generis reddatur, quemadmodum in Iustitia Politica.

3 VERVM Monet, adhuc esse lacum vtriusque discrimen: quoniam aequalitas necessaria ad servandam Iustitiam Politicam facile deprehendi potest: cum mensura quaedam communis adinventum sit (nimirum, nummus) iuxta quam facile taxari possit pretium rei datae & acceptae, ut proinde aequale sit. Est enim numerus eius institutionis & valoris apud homines, ut etiam ea, quae secundum naturam profus diversa sunt, beneficio ipsius ad proportionem & aequalitatem redigantur. Hoc autem ad admissum servari in Amicitia non potest: quoniam beneficia quae sibi invicem amici communicant, non tam in rebus ipsis externis & corporatis sitae sunt, quam in animorum affectibus: quae, quemadmodum sub sensum non cadunt, ita neque exacte mensurari & proportionari possunt.

4 CIRCA Secundam partem observat, frequentes esse expostulationes, seu querelas inter amicos, qui arbitrantur sibi non reddi aequale adhuc secundum proportionem, seu aequalitatem analogam. Quandoque enim conqueruntur de minori affectu alterius amici erga se, quam par sit: quandoque autem de impari retributione secundum bona externa. Quod ad priorem querelarum causam exemplum adhibet in ijs, qui amantes supra modum, non redamantur aequaliter: ideoque conqueruntur quod sibi par non reddatur. Quae accutatio quandoque iusta esse potest: quandoque non iusta, nec rationi consentanea. Iusta quidem videbitur.

debitur si amator dignus æquali redamatione sit. Iniusta autem si amator aut sit deformis, aut alia ex causa non sit amabilis, saltem amore æquali. Et hæc quidem est prima querelæ causa inter eos amicos, sive amatores, quos *ἐγαυρας* nominat, & Latinè amafios dicimus. Posterior querelæ occasio cernitur in eo qui, cum non amet, sed solum ametur, accusat amatorem, quod parcus fuerit in largiendo externa bona. Promisit enim aureos montes: & tamen respâ præstitit parum aut nihil. Quam etiam querelam Arist. docet esse posse modò iustam, modò iniustam. Erit iusta, si is qui amatur nihil præsti. erit, quod demeratur ad impletionem promissi: iniusta autem, si aliquid egerit, quo te indignum munere promissio reddat.

5 HVIVS Querelæ posterioris originem ait sitam esse in voluptate vnius, & alterius utilitate: quarum quælibet si, postquam sperata fuit, non exhibeatur ab amico, in querelas accusationesque alterum eorum excitat. Quod certè in Amicitia perfecta, sive proborum, non habet locum: ut sæpe libro præcedenti dictum est, præsertim cap. 13. Quandoque etiã fontem eiusmodi querelærum docet consistere in eo quod licet amico retribuatur bonũ ali- quod externum, non tamen illud, quod promissum est, aut quod in votis habebatur, sed longè aliud. Quo fit, ut donum, sive munus ingratum sit recipienti, & perinde ab eo reputetur, ac si nihil omnino accepisset. Cuius querelæ exemplum petit lepidissimum in citharædo, cui aliquis promissit præmiũ, & eò maius, quò dulcius caneret. Cùm vero ille dulcissimè cecinisset, ac deinde præmiũ à promissore exigeret, respondit hic, se iam implevisse promissum: quia eum citharædus habuisset æqualem voluptatem in canendo, ac promissore in audiendo, iam æqualis voluptas pro alia equali reddita fuerat citharædo. Verùm hic conquerebatur, & eò endebat, sibi non fuisse promissam voluptatem, sed quidquam aliud. Simile est illud C. Cæsaris, Græculo poetæ carmina sæpe pro carminibus reddentis, cùm tamen in scribendo solum intenderet animum ad pecuniam.

6 CIRCA Tertiam partem decernit eiusmodi querelas cõpensationis æstimatione tolli: sed prius querit, vtrumnam sit æstimationem dati & accepti statuere; an eius qui prius dedit; an eius qui prius accepit? Huc questioni ut respondeat, constituit tria. PRIMVM est, æstimationem cõpensationis ad vtrũque spectare: nam & qui dat, competentem habet pretium doni, quod sciens prudens largitus est: & qui recipit, experimento didicit quantæ & quali ipsius indigentie subventum fuerit eo beneficio accepto. SECUNDVM est, quamvis ad vtrumque spectet, magis tamen spectare doni æstima-

tionem ad recipientem, quàm ad donantem. Causam verò in eo sitam docet, quod is qui prior dedit, permittere videatur recipienti æstimationem doni, nec velle definire quantum illud valeat, sed ipsi definiendũ relinquere. Quare dancem comparat Protagora Sophistæ ingeni, de quo legitur, postquam docuisset discipulos, solum fuisse ijs committere iustæ æstimationem doctrinæ ab eo receptæ, ut tantundem pretij ipsi exsolverent. quod ille in mercedem sive præmiũ recipiebat. Quod & Plato in Protagora de ipso testatur. Et sanè Protagoras in eo causam propriã satis callidè egit ad maius pretium discipulorum accipiendũ: quoniam adolecentes honoris cupidi, & bonæ opinionis amantes, cogebantur liberalissimè æstimare, quod tanto labore didicerant, ut vel sic appareret, eos plurimum proficere in litteris. Quare memoria proditum est, Protagoram ea industria magnas sibi opes parasse, quemadmodum & Gorgiam Leontinum, qui eadem arte vsus est. Addit Arist. in dimerendis obsequijs seu beneficijs alteri collatis, placere quibuidam illud Hesiodi:

Μισθὸς δ' ἀνδρῶν φιλοφειρήνῶν ἐστὶν ἄλλο.
Dista verò merces ab amico sit satis ampla.
 Quo significatur, eum qui fuit alteri auxilio, seu qualecumque beneficio præstitit, nulla conventionem facta, sed sola spe retributionis ductus, contentum esse debere illa mercede; quam amicus definitur iustam, si forte res in controversiam vocetur.

7 TERTIVM Ex cõstitutis ab Arist. est, quod licet æstimatione beneficij potissimè spectet ad recipientem, ut modò dicebatur, ac proinde eius iudicio stare debeat qui dedit; neque aliquid præterea exigere; adhuc tamen oriri soleant querimoniae ex eo quod accipiẽs promississet, aut sponte sua, aut exigente altero, se aliquid reddi: vtrumquod tamen postea non præstat, aut respisa, aut eo modo, quo pollicitus est. Quod etiam illustrat exẽplo Sophistarum. Hi enim, testibus Platone, & Isocrate, antequam discipulos docerent, mira de se prædicabant, & singularè rerũ abstrusarũ cognitionem pollicebantur; tum ut gloriam nominis assequerentur, tum etiam ut à discipulis ingentem pecuniam questum perciperent: Ceterùm postea meras nugas, & cavillos, aut tricas docebãt. Sic ergo inquit Arist. multos esse, quòdum beneficia recipiunt, pollicentur mira & magna, instar Sophistarũ: sed tamen nihil reipsa præsent, aut saltem non id, quod promissurunt. Vnde & Isocrates iam allegatus eos carpit, quòd nequidem more Protagore permitterent discipulis æstimationem doctrinæ traditæ, abique pactione vlla præcedenti: sed in initio stipularentur pretium eum discipulis, & ab ijs vana expectatione delusis extorquerent ingentem pecuniam summam.

8 LONGE Aliter, quàm ij Sophiſta, veri Philoſophiquorum eſt, non propter lætiam, ſed ob honeſtatem & publicam utilitatem atque eruditionem docere. quod certè omni mercede, ſeu pretio, excellentius & æſtimabilis eſt. Eoque nomine Iuriſprudentiam commendat Vlpianus, atque inæſtimabilem pronuntiat l. 1. ff. de varijs & extraordin. cognit. Vnde Obertus Giphanius colligit nõnulla diſcrimina maioris notæ inter Philoſophum & Sophiſtam. Hic enim multa & magnifica ambitioſè pollicetur; nihil autem præſtat: inſuper non tam rei, ac veritatis, quàm pecunie, ſtudioſus eſt; denique & iure ac merito exolus omnibus eſſe poteſt, quoniam fidè fallit. Contrà autem Philoſophus, nihil polliceri, quod non præſtet; pecuniã contemnere: charum eſſe omnibus: idque vique adeo, vt Ariſt. non dubitet cum compare parentibus, & ipſi Deo. Quemadmodum enim Deo aut parentibus æquale reddi non poteſtis: ſic nec Magiſtris, ſeu veriſ præceptoribus Philoſophia, nulla mercede aut præmio pecuniarum fieri ſatis poteſt, quoniam illa inæſtimabilis eſt. Vnde Imperator Anton. Pius apud I. C. Modeſtinum lib. 6. de exceſſat. tutorum, &c. ita loquitur: *Philoſophorum numerus læticio præſtitus non eſt, quia pauci ſunt philoſophantes, At eos quidam, qui divitijs abundant, arbitror libenter de ijs patria accommodaturos eſſe. Qui autem de pecunia cupidus & acrius contendens, iam tunc ex conſequentibus philoſophari deprehenditur.* Et Vlpianus loco paulo antè indicato, inquit: *An & Philoſophi proſſorum numero ſunt? Et non putem. Non quia non religioſa res eſt: ſed quia hos primùm proſiteri oportet, mercenariam operam ſpernere. Proinde non iuris quidem civitas proſſoribus ius dæcendum.* Nimirum, Philoſophia, & Civilis ſapientia, res ſanctiſſima eſt: ideoque nullo pretio nummario turpari aut dehoneſtari debet. Quæ omnia conſerunt in ſcopum ſpectatum ab Ariſt. contendente, iudicium & æſtimationem compenſationis eſſe permittendum accipienti; eoque contentum eſſe debere eum qui dedit, citra pactionem vllam. Quod ſi faciat, vt facere debet, nulli erunt inter dantem & recipientem querelæ.

9 CIRCA Quartam partem aſſignat modum, quo faciendã ſit compenſatio, ac primò quidem in ea Amicitia, quæ honeſtate ducitur: deinde in cæteris. Primum vt exponat, præmittit, eſſe quãdam amicitias, in quibus nulla ſit pactio, promiſſio, aut *διουλογία*, id eſt reſtipulatio, vt Lambinus interpretatur: quoniam accipiens beneficiũ nihil danti reſtipromittit, neque datur ob remunerationem aliquam, vel iuritu compenſationis; ſed ſolum in gratiam recipientis, ſive propter bonum amiſi. In ijs ergo generibus Amicitia dõ-

et Ariſt. remunerationem non eſſe vulgari modo remetiendam, id eſt, iuxta pactionem, aut promiſſionem (quippe, quæ ſupponitur non interveniſſe) ſed iuxta conſilium & electionem dantis, abique vllò intuitu retributionis. Quod vberius docuerat lib. præced. cap. 13. circa finem.

10 HINC Verò digreditur breviter ad Philoſophos ac Magiſtros, quemadmodum nuper adverſus Sophiſtas: docetque in Amicitia illa, quæ inter Philoſophos & ipſorũ diſcipulos eſt, præiactam regulam æſtimationis obſervari debere. Cùm enim doctrina ipſa quæ traditur, ſit divinum quoddam, & omni pretio maius, non eſt vulgari pretio æſtimanda: ideoque ſolum pendendi poteſt iuxta conſilium & electionem docentis. Qui, cum ſolius honeſtatis gratia doceat, & ingenito Virtutis amore doctrinã diſcipulis tradat, vt ipſi fructum ſaluberrimũ reportent; nullam aliam retributionem proportionatam habere poteſt, quàm eorumdem diſcipulorum animum, voluntatemque, ſeu dilectionem. Hac enim contentus eſſe debet Philoſophus, neque mercedè vllam aliam parem ſperare poteſt: ſicut nec Dij, aut parentes, inquit, aliud à nobis habere poſſunt, quàm vt pro viribus eos diligamus & honoremus. Quippe præter mutuum amorem & honorem, *τιμησὶς οὐδὲν ἔτι γίνωτο, præſtium æquilibre baud unquam invenietur.*

11 SEQUITUR. Vt aſſignet modũ compenſationis faciendũ in cæteris amicitijs, quæ non honeſtate, vt præcedens, ſed voluptate, aut utilitate ducuntur. In ijs ergo docet, iudicium, ſeu æſtimationem, faciendam eſſe à dante & recipiente beneficiũ, ſed præſertim à recipiente. Quod & iam docuerat lib. 8. c. 13. circa finem; & modò duplici ratione confirmat. PRIMA eſt. Is cui melius perſpecta eſt quantitas beneficii collati, aptior eſt ad æſtimandam illius compenſationem. Ad recipienti melius perſpecta eſt quantitas beneficii collati, quàm danti. Ergo recipiens aptior eſt, quàm dans, ad æſtimandam compenſationem. Quæ ratio licet videatur ſolum procedere in Amicitia utilitatis, etiam locum habet in Amicitia voluptatis: quoniam non minùs is qui voluptatem recipit, quàm qui utilitatem, eoſcius eſt quantitatis beneficii accepti, ſive illud ſit vile, ſeu iucundum. Percipit enim ex perimẽtaliter, præ donante, quantum deſiderij vel indigentia ſua expleverit voluptas aut utilitas ſibi ab alio collata. Illuſtratur rem Ariſt. exemplo rerum venalium: in quibus, licet vẽditor initio aſſignet pretium, & plerumque maius iuſto emptor tamen, ſive recipiens rem venalem, eſt qui vltimò taxat pretium rei, iuxta illius valorem & ſuam indigentiam, ſive utilitatem exinde provenientem. Sic igitur dicendum, utilitatem & voluptatem in euſmo, di

di amicitiaꝝ, potiꝝ iudicio recipientis quã dantis, definiri debere, ac proinde & compẽſationem.

12 SECUNDA Ratio, qua vritur in idem probandum deſumitur ab authoritate legum receptarum apud quaſdã civitates, quibus prohibebantur omnia fortè iudicia actioneſque circa eos contractus, qui certa paſſione duorum celebrati fuident: præcipue auturque vt ſi fortè ille qui tradidit alteri rem ſuã exigere compenſationem maiorem, quã ſi-

bi à ſocio oblatam; iudicium, ſive æſtimatione pretij non eſet penes dantem, ſed penes accipientem: vt potè conſcium vtilitatis, quã ex ea percepit. Ergo in ijs amicitiaꝝ quæ vtilitate ducuntur, iudicium compenſationis potiꝝ ad recipientem, quã ad dantem ſpectat. Obſervat verò Arilt. eum qui rem acceperat, debuiſſe ſe illam æſtimare ex indigentia, qua laborabat priuſquam rem acciperet: quia poſt expletam indigentiam non tantũ res æſtimantur, quã antea.

CAPVT SECVNDVM.

Quòd ſingulis pro dignitate ſunt beneficia rependenda.

ABENT Autem & talia dubitationem, Vtrum oporteat omnia patri tribuere, in omnibuſque obtemperare: an ægrotanti quidem parendum ſit medico: deligenti verò ducem exercitus deligendus ſit rei militaris peritiſſimus homo. Simili modo, vtrum amico ſit potiꝝ, an ſtudioſo ſubmiſtrandum: & an benefactori reddenda ſit gratia, an ſodali potiꝝ dandum, ſi vtrunque fieri nequeat. Omnia igitur talia exactè determinare, non eſt facile. Multas enim, ac varias habent differentias, & magnitudine, & parvitate, & honeſtate, atque neceſſitate. Verùm non omnia eidem eſſe tribuenda, non eſt obſcurum. Atque beneficia plerumque reddenda ſunt potiꝝ, quã eſt largiendum amicis: ſicut & mutuum reddendum eſt potiꝝ, cui debeas, quã dandum ſodali. Fortaſſe autem neque hoc agendum eſt ſemper. Vt redemptum à prædonibus, vtrum eum, qui ipſe redemit, redimere viciffim oporteat, quicumque iſ ſit: aut non capto quidem, repetenti verò mutuum, reddere, an redimere patrè? videbitur enim, patrem potiꝝ, quã ſe, etiam redimere illum oportere. Debitum igitur, vt diximus, ſimpliciter eſt reddendum. Si verò datio honeſtate, aut neceſſitate excedat, ad hæc ipſa eſt declinandum. Interdum enim neque eſt æquum, beneficium retribuere, cùm alter quidẽ in ſtudioſum, ſciens ſtudioſum eſſe, contulit beneficiũ, alter autẽ illum flagitioſum eſſe exiſtimat. Nonnunquã enim nec ei, qui mutua vit, viciffim eſt mutuandũ. Nam ille quidẽ putans ſe recepturũ, bono mutua vit viro: hic autẽ non ſperat à pravo recipere. Sive igitur re ve-

ra hoc sic se habeat, non æqualis est dignitas: sive non ita quidem se habeat, pudent autem sic se habere, non videbuntur absurde facere. Quod igitur sæpe est dictum, sermones, qui de affectibus, actibusve sunt, perinde habent definitionem, ut ea, circa quæ sunt. Non eadem igitur univrsis esse reddenda, neque patri cuncta, quemadmodum neque Iovi sacra omnia dantur, non est obscurum. Quod si diversa tribuenda sunt parentibus, & fratribus, & sodalibus, & beneficiis, tribuenda sunt singulis sua, quæque ad quenque accommodantur. Sic autem & facere videntur. Nam ad nuptias vocant cognatos. genus enim ijs est commune: quare & astus, qui circa hoc sunt. Et ad sponsalia etiã maximè cognatos propter idem putant accedere oportere. Videbitur autem parentibus maximè alimentis filios, ut debentes, opitulari oportere: & honestius esse ijs, qui causa sunt essendi, quam sibi ipsis subvenire. Honorem etiã ut dijs tribuere oportet, non omnem autem parentibus, neque eundem patri, matrique, neque sapientis, aut imperatoris, sed patri paternum, & similiter matri maternum. Omni quoque seniori honor est tribuendus, qui ad ætatem accommodatur, alturgendo, locoque cedendo, & talibus. Sodalibus autem, atque fratribus præstanda est libertas, omniumque communitas. Atque cognatis, & ijs, qui sunt eiusdem tribus, & civibus, ac cæteris univrsis temper est eritendum, id, quod accommodatur, tribuere, & comparare, quæ insunt singulis ratione familiaritatis, & virtutis, aut utilitatis. Equum igitur, qui generis sunt eiusdem, facile est iudicium: differentium autem est, difficilius. Non tamen pro hoc desistendum est, sed ut fieri potest, ita est distinguendum.

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS SECVNDI.

Iterum de compensatione debita pro beneficijs acceptis. An filius debeat parenti in omnibus obedire. An maiori studio oporteat retribuere benefactori: quam largiri amico. Quæ tandem quibus exhiberi possint, aut debeant.

SPLENDIDISSIMO ET CLARISSIMO HEROI,

D. D. ÆCIDIO FEDERICO CASTEXON,
ALCANTARENSIS MILITIÆ EQVITI. SVPREMI IVSTITIÆ SENATVS
CONSILIARIO, OLIM IN SALMANTICENSI ACADEMIA PRIMARIÆ
IVRIS PONTIFICII CATHEDRÆ MODERATORI, AC VETERIS
COLLEGIJ D. BARTHOLOMÆI TOGATO, &c.

VM Multus sit Arist. in abscondendis querelis, quibus Amicitia dissolvitur, nihil intentatum relinquat, ut ea incorrupta servetur. Ideoque licet tot regulas hucusque præmiserit, adhuc dixerit de

ratione dandi, ac reddendi beneficia: quoniam expostulationes inter amicos præsertim oriuntur ex eo quod aliter conquiretur de altero, sive quia non dat, sive quia non reddit. Quare in hoc capite agit de multiplici genere compensationum, quibus fit beneficiorum

tum retributio; & summam docet, beneficia quidem retribuenda esse, sed non omnibus omnia. Dividit verò illud in quatuor partes. In prima quaerit, verum patri sit obtemperandum in omnibus. In secunda decernit, plerumque maiorem curam esse debere circa retribuendum beneficium, quam dandum amico. In tertia statuit, non omnia patri exhibenda esse. In quarta demum inquiri, quae, & quibus exhiberi possint, aut debeant.

2 CIRCA Primam partem, proponit triplicem quaestionem. Prima est, an oporteat filium omnia patri tribuere, & ipsi in quibuslibet iustis, absque discrimine villo, obedire. Exempli causa: si filio amplissima sit potestas in Republica ad largiendum quaelibet bona, & varios honorum ordines: oportebitne omnia illa patri suo largiri? Insuper: egrotet filius, & praescribat medicus remedium calidum, pater vero frigidum. Tenebitur filius more gerere parenti, potius quam medico? Praeterea. Si filio possitas data sit ad eligendum Imperatorem, sive ducem exercitus, tenebitur, aut poterit parentem suum deligere in id muneris, ad summam rem in bello? vel saltem illum, quem pater arbitratur deligendum? aut potius extraneum aliquem bellicosissimum, & periculisimam rei militari? Et ratio dubitandi esse potest: Quia, ut saepe iam dictum est, de curis Operis, filius patri debet quod sit, nullaque retributione potest reddere aequale: ideoque tenetur colere & honorare patrem quantum poterit, ac per consequens ipsi semper obedire. Ergo tenebitur omnes honorum gradus, quos habuerit in potestate, ipsi conferre, & obtemperare in infirmitate, potius quam medico, & ipsum deligere ducem exercitus, praetermissis quolibet extraneo, quamvis excellentiore, & periculisimo artis militaris. Aliunde verò ratio dubitandi vrgere videtur in oppositum: quia nec bona communia Reipublicae conferenda sunt, nisi iuxta merita civium: nec licet praetermittere consilium periti medici in aegritudine, nec praeficere ducem exercitus iuxta maiorem sanguinis coniunctionem cum eligente, sed solum iuxta maiorem peritiam artis militaris. Videtur itaque in utramque partem quaestio ingerere difficultatem. *Secunda* quaestio est, An potius amico, quam homini probo, & Virtute praedito, subveniendum sit in necessitate, ubi simul utriusque suoveniri non potest, sed necessum est alterum illorum derelinquere? *Tertia*, Verum benefactori, & optime de nobis merito, retribuere beneficium potius oporteat, quam amico dare? Omnia enim haec in utramvis partem difficultate resoluta apparent, propter multipliciter differentias secundum magnitudinem, & parvitatem, & necessitatem, & honestatem.

3 CIRCA Secundam partem incipit respondere quaestionibus iam excitatis, & pri-

mum tertiarum, in qua dubitabatur, an potius amico conferendum primo sit beneficium, quam retribuendum benefactori. In qua quaestione supponitur, amicum nondum beneficium, nam sic dubium tolleretur de modo. Supponitur ulterius, non esse facultatem ad donandum simul vni, & retribuendum alteri, sed necessarium esse omittere alterum eorum. Nam si facultas ad utrumque esset, praestare deberet vnum & alterum. Huic verò quaestioni primum respondeo, plerumque, ac ferè semper expedire magis vè benefactori retribuatur, quam vti amico gratius beneficium conferatur. Id probat à similitudine sepe tradita inter Amicitiam, & Iustitiam legalem. Haec enim praecipit, vt quod mutuo acceptum fuit, potius & prius reddatur, quam quod vltro receptum est, seu absque obligatione stricta ad solvendum. Ergo & in Amicitia potius ac prius retribuendum est beneficium ei qui dedit, quam largiendum amico, à quo quis nondum quidquam accepit. Illud enim prius videtur obligationem moralem inducere, ideoque praescedendum est huic posteriori.

4 SED Tamen monet, vt antea praemissis, hoc frequenter & vt plurimum esse excusandum. Nam aliqui & raro oppositum facere expediet. Fieri enim potest, honestates aut necessitate vrgente, vt prius beneficium sit largiendum amico, aut viro probo, quam retribuendum benefactori. Ratio est: Quia in istis circumstantiis, quibus aliquid melius & excellentius est, praeferre debet cuiusque inferiori bono. Atqui possunt esse circumstantiae in quibus melius & excellentius sit largiri beneficium amico, aut viro probo, quam retribuere benefactori. Ergo tunc praeterea est largitio beneficii in amicum aut virum probum, retributioni in benefactorem. Maior videtur per se nota: Quia honestatis lex impellit rationalem animum vt deligat id, quod rebus omnibus prudenter expensis melius & excellentius est. Minor autem probatur ab Aristotel. multiplici rerum eventu. Possunt enim incidere ea tempora, vt amicus, aut vir probus, aut sodalis à latronibus capiatur, aut in vinculis habeatur. In istis autem circumstantiis nemini dubium esse potest, quin melius, & excellentius sit, largiri beneficium, seu succurrere amico, viro probo, parenti, aut sodali, quam iis in extrema ferè necessitate relinquit, retribuere benefactori. Potest praeterea accidere, vt benefactor, qui probus primum fuerat, iam improbus factus sit, & paratus puerat ad male expendendum antidotum, seu donum retribuendum, sive in turpia, sive in perniciosia alijs. Potest demum evenire, vt improbus mutuo aliquid dederit probo viro, quoniam certam sperat retributionem; & tamen probus vir non

non teneatur vicissim ei mutuo dare, quoniam non sperat ab improbo solutionem. Ergo possunt esse circumstantiæ, in quibus melius, & excellentius sit largiri beneficium amico, aut probo viro, quam retribuere benefactori. Claudius denique resolutionem questionis huius asserendo, ut supra, materiam hanc esse admodum variabilem, & diversimode inspectionis, propter conditionem ipsam rerum humanarum maxime mutabilem, præsertim earum, quæ ad Amicitiam, & officia spectant, quare non posse unam aliquam regulam in universum constitui, profus inconcussam, & omni exceptione liberam. Quod & Gellius *lib. 1. cap. 3.* allegato Theophrasto confirmat, & illustrari potest ex dictis *lib. 1.* huius Operis *cap. 4.*

5 CIRCA Tertiam partem discutit primam illam questionem, An filius debeat patri omnia conferre, & quomodo libet obedire, quæ dubitatio est bimestris. Priori parti respondet negando, filium tribuere debere omnia patri. Idque probat exemplo Iovis: cuius omnia debentur patri, non propterea omnes hostiæ, & cuiuslibet generis victimæ offerrebantur, sed propria, & in ipsius cultum peculiariter instituitur. Quamvis enim Iovi iuxta varietatem cognominis variè offerrentur victimæ, & aliæ quidem elicio Iovi, aliæ fulminatori, aut tonanti, aliæ irodigiali; non tamen omnes. Neque enim fas putabatur ipsi iaurum, verrem, aut arietem immolare, ut inquit Asteius Capito apud Macrobius: quoniam ex hostiæ Deorum aliorum propriæ existimabantur. Ergo licet filius omnia, sive quidquid est, patri debeat, non tamen ei tribuere omnia potest. Quippe non omnia sunt omnibus reddenda, sed longè alijs, & dissimilibus dissimilia.

6 SI Verò quaeratur, cuiusnam generis sint ea, quæ disparibus, sive dissimilibus oportet tribuere; *Respondet*, adhibito exemplo desumpto ex nuptijs, & funeribus, aut exsequijs. Nuptiæ enim & exequij sunt duæ solemnitates, ad quas invitatur honoris gratia, non omnes, sed cognati, aut propinqui: quoniam nuptiarum celebratio est officium ad genus, & familiam spectans, sicut & exequiarum & funeris, iuxta interpretationem Petri Victorij, Lambini, Aretini, Giphaniij, & Gallutij, ita accipiuntur *τὰ κτήνη*, quamvis Argyropilus, & Turnebus, sequenti veterem Scholiastem Eustratum, non *funus*, aut *exequias*, sed *sponsalia* verterint. Cæterum hi minus bene, quoniam iam aut Aristoteles nuptiarum meminerat, & τὸ κτήνος Græcè bustum aut obitus est, à quo & Epicædion didicimus, quasi iustus, aut lamentatio in funere, sive exequijs, quæ olim ingenti sumptu, ambitu, & frequentia celebrabantur, invitatis ad eas, non

omnibus, sed cognatis, honoris gratia. Hic enim honos non condebatur omnibus deferendus: sed ijs tantum, quos eiusdem sanguinis nexu coniungebat defuncto, neque ipsius posteris. Similiter ergo Arist. docet, filium non debere tribuere omnes gradus honoris, aut omnia bona patri suo; sed id tantum quod paternæ reverentiæ & dignitati consentaneum, ac decens fuerit.

7 CIRCA Quartam partem assignat quid propriū sit & decens unicuique, ut propterea ipsi reddatur, & nullæ sint querelæ occasiones. Cum autem varij sint gradus, & diversæ conditiones personarum, quibus non eundem honorem reddere, aut obsequium exhibere par est, procedit Philoſophus per linguam primò quidem circa parentes ait, ijs debentur alimenta, cæteraque vix subsidia, & præterea honorem, reverentianique. Id enim ad filios spectat, *ὡς οὐλοῦντας, tanquam debitores*. Oblitraguntur enim parentibus artificissimo debito: ideoque honestius est, ut subveniant ijs, tanquam *τοῖς κτήσις & ἰσῶν, causis ut sint*, sive ipsius esse, quam ut suæ ipsorum necessitati consulant. In quibus hæc ferè ratio continetur. Hoc ipso quòd filij debentur parentibus vitam ipsam, & quidquid sunt, debiores existunt ad vitam parentibus dandam, seu retribuendam, si quoddammodo id possint. At ubi egestate, seu necessitate opprimuntur parentes, qui dat ipsi alimenta, & cætera subsidia necessaria, dat etiam ijs vitam, seu retribuit eo modo quo potest. Ergo hoc ipso quòd filij parentibus debeant vitam ipsam, & quidquid sunt, debent etiam dare ijs alimenta, & cætera necessaria subsidia. Præterea & statuitur ratione eadem, filios potius debere consulere parentum vitæ, quam suæ ipsorum proprietate: quæ adeo si contingat necessitas, seu periculum inevitabile alterutrius vitæ, debere subire filium iudicium suæ, ut vitam patris incolumem seruet. Filius enim, quia vitam accepit à parentibus, debet ijs vitam quoque retribuere, si potest. At in prædicta necessitate, seu periculo potest ijs vitam retribuere. Ergo debet. Quare si contingat in naufragio unquam esse tabulam, in qua solus alter eorum possit evadere, inferret, filium debere patri eam permittere, cum certo periculo propriæ vitæ. Insuper, si pater extrema necessitate laboret, quamvis alia æquali vigeat filius, ieneat patri subvenire, si potest vitam ipsius sarram rectam servare, quamvis propriæ iacturam faciat: quoniam alter non retribuit pro ratione debiti. Id autem si faciat, videbitur referre gratiam pateri.

8 Vnde Minus pia videtur esse quædam Athenicium memorata à Viruvio *in præfat. lib. 1.* quæ filij eximebantur ab one-

ijs, qui fuerunt amici, tribuendum est aliquid ob amicitiam, quæ antea fuit, cum non ob exuperationem: pravitatis est dissolutio facta.

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS TERTII.

Amicitiam, quæ utilitate, aut voluptate ducitur, cessante eo fine, dirimi. Similiter & illam, quæ honestate nititur, ubi Virtus deseruit. Præsentem in honestate non posse diu manere in Amicitia cum eo, qui parum aut nihil, refert. Eam tamen, quamvis dirempta fuerit, non omni prorsus oblivione sepeliendam.

DICTVM Est sæpe, tam hoc libro, quam præcedenti, plures esse accusationes, & querimonias inter amicos, ratione quarum Amicitia ipsa subeat dissolutionis periculû.

Nunc autem inquiri Philosophus, an quandoque sufficientes sive idoneæ causæ existant ad Amicitiam dirimendam. Dividitque caput in quatuor partes. In prima statuit, causam dissolutionis eius Amicitie, quæ voluptate aut utilitate ducitur, sitam esse in eo quod iam nulla spes sit voluptatis aut utilitatis. In secunda decernit, Amicitiam illâ, quæ honesto nititur, dirimi, ubi desererit Virtus: sed tamen solvendam non esse statim, ac alter amicorum deserit esse probus. In tertia observat, proficientem in Virtute, non diu retinere Amicitiam cum eo, qui non proficit. In quarta demum innotet, nõ omni prorsus oblivione delendam esse Amicitiam, quamvis dirempta fuerit ex causis idoneis.

2. CIRCA Primam partem indicat; posse non leviter dubitari, utrum Amicitia solvenda sit, ubi alter amicorum valde mutatur, nec similis sibi persistit: an potius oporteat adhuc persistere alteri in eadẽ benevolentia. Respondet verò, in Amicitia, quæ voluptatẽ spectat, & in ea quæ utilitatem, posse solvi mutæ benevolentiam iure ac merito, ubi alter sit iniucundus, aut inutilis alteri. Quod ferè sic probat. Vbi cessat causa efficiens & conservans Amicitiam, rationale est ipsam cessare, seu non procedere ulterius. At causa conservans Amicitiam iucundam, & vilem, est voluptas, aut utilitas. Ergo ubi cessat voluptas, aut utilitas, rationale est cessare Amicitiam iucundam & vilem. Cessat autem, si alter amicorum reddatur iniucundus, aut inutilis alteri. Ergo in hoc eventu rationi consonum est ut Amicitia solvatur. Itaque cû in ijs duobus generibus Amicitie sola voluptas aut utilitas mutua utriusque amici sit causa effectrix & conservatrix Amicitie, permanebit vel mutabitur hæc, prout contigerit voluptatẽ utilitatemve, *διαιμία, ἢ ἀλλοίωσις, permanere, aut mutari.* Quod ipsum ferè tradiderat lib. 8. c. 3. & 4. ut hinc hoc c. 1. Quæ doctrina maxime illustratur à Cicero in *Laelio*, ubi docet, esse quandam

veluti calamitatem in amicitia dimittendam, & causam huius assignat mutuatam ex Aristoteli. dum ait: *Sin autem & morum & studiorum, ut fieri solet, facta erit mutatio, &c.*

3. HINC Digreditur ad querimonias & expostulationes amicorum, de quibus antea fusius disseruit: & addit nunc, quasdam earum iustas esse, quarum proinde causâ merito Amicitia deponi valeat. Potissimum verò expendit illam, quæ sita est in simulatione alterius amicorum, decipientis alterum. Quandoque enim accidit, ut quis fingat se amare alterum propter morum honestatem; & tamen sola voluptate, aut utilitate ducatur. Quo casu, si aliter id novit, habebit iustam expostulationis causam, & merito Amicitiam deseret. Si verò adhuc eo comperto, voluerit in Amicitia persistere, immerito accusabit alterum: sed potius de seipso conqueri potest, quod sciens prudens voluerit permanere in Amicitia, cum eo, à quo se decipi novit. Porro eiusmodi simulatores homines non amare amicum, sed seipsum; quantumvis oppositum verbis proficiantur, & dicant se sola honestate morum alterius ducij; exinde constat, quia vnam voluptatem, aut utilitatem amant, quæ bonum proprium ipsorum est. Ergo potius amant seipsum, quam amicum. Unde vrgens accusandi ratio est probis viris adversus illos, & multo gravior, quam sit contra eos, qui monetam publicam corrumpunt, & adulterinam faciunt. Quod sic probat: Multo maior querela & accusandi ratio est contra illum, qui corrumpit & adulterat præstantius bonum, quam contra eum, qui adulterat bonum inferius. At qui fucatur Amicitiam, id est, iucundam aut vilem, simulat pro honestâ, is sane corrumpit & adulterat præstantius bonum, quam qui monetam fallam solvit pro vera. Amicitia enim honesta est longè præstantius bonum, quam vera moneta. Ergo multo maior querela, & accusandi ratio est contra eum, qui fucatur Amicitiam simulat pro honestâ, quam contra eum qui adulterat monetam.

4. CIRCA Secundam partem inquirat duo. Primum est, utrum etiam in Amicitia perfecta, sive quæ honesto ducitur, laboriosi possint iustæ causæ ad eam dirimendam. *ὁ κύριος,*

dum, an isti suppositis, statim solvenda sit; an potius oporteat aliquandiu expectare. Priorem questionem resolvit, affirmando, posse etiam in honesta Amicitia suboriri rationabilem, seu idoneam causam, ut ea dissolvatur: si nimirum, aliter amicorum ex probo & Virtutis calore improbus effectus sit. Tunc enim non oportet persistere in Amicitia cum illo, sed potius eam deserere. Assertionem hanc dupliciter probat. *Primo* sic. Secundum perfectam Amicitiam omnis amor debet esse ad alterum, propter Virtutem & honestatem quæ in ipso est. At ubi alter amicorum effectus est improbus, nulla Virtus & honestas in ipso est. Ergo ubi alter amicorum effectus est improbus, secundum perfectam Amicitiam nullus amor est ad alterum. Quare superest, ut Amicitia utriusque dissolvatur, ubi in altero deficit honestas. *Secundo* sic probat. Nequit vllū Amicitia genus retineri inter dissimiles: cum omnis Amicitia similitudine amitorum exigit: *ut lib. 8. præsertim cap. 6.* statuerunt fuit. At ubi alter amicorum factus est improbus, alio redduntur dissimiles. Ergo ubi alter amicorum factus est improbus, nequit inter eos Amicitia retineri.

5 **POSTERIOREM** Questionem discutit asserendo, non statim deserendam esse probo homini Amicitiam cum illo, qui improbus se reddidit, sed tunc solum, eam eò vitiōsitatis deveniat, ut deploratissimus aut insanabilis habeatur. Prior pars probatur: Quia de re veri & probo amici est, ut si alter amicus defecerit ab honestate mori, studeat quàm primum & ferè ipsam ad Virtutē & probitatem reducere, quàm monitis, quàm beneficiis, quàm obiurgationibus. Multo magis enim apparet in hoc vera & probata Amicitia, quàm si amico in bonis corporis, fortunæ, aut honoris iacturâ subeanti, opem & auxilium præbet. Ergo non statim ac ille devia verit ab honestate, deserenda Amicitia cū illo; sed expectandum aliquandiu, & curandum si fortè respiscat. Posterior autem pars suaderetur: Quia ubi deficit omnino, desperatūque est finis Amicitia, frustra illa retinetur. At ubi alter amicorum ita improbus se reddidit, ut nulla iam admonitione, obiurgatione, aut beneficio mores correcturus credatur, deficit iam omnino, desperatūque est finis Amicitia; nimirum, probitas ipsius. Ergo tunc frustra Amicitia retinebitur. Deserenda igitur erit, ne in casum sit. Quam eandem doctrinam quò ad Vtramque partem videtur tradere etiam Cicero in *Lectis*, quamvis non ita expresse, dum ait, omnes quidem eiusmodi amicitias dirimendas esse: verum cum hoc discrimine, quòd cum leviter improbo paulatim solvendæ sint; cum perditio autem & profligatio statim præcedendæ.

6 **CIRCA** Tertiam partem proponit aliam questionem in hunc ferè modum. Inter

amicos, qui honestate ducuntur, accidere aliquando potest, ut alter in Virtute antea proficiat, proindeque ex bono, qualis amicus erat, optimus fiat: alter verò lentiori gradu, & longè inferiori, in honestate permaneat, ideoque nunquam meliorē se præbet, nec optimus vnumquam futurus appareat. In hoc eventu, quid facere oportebit? Retinenda erit ab honestiori Amicitia, an deserenda? Respondet vero generatim, & subdubitando, videri, non posse utriusque Amicitiam stabilem esse inter eos, quorū Virtus, seu probitas tam longo intervallo discedit. Deinde & expressius pronunciat, eam servari non posse, propter dissimilitudinem ingenii utriusque, idè confirmat exemplo eorū, qui à pueritia mutuè inierunt Amicitia, propter similitudinem ætatis & morū. Si verò postea alter eorū progressu ætatis mores mutaverit, & evaserit probus vir, ac prudens, alter autem moribus puer permanserit ut antea, nulla alia mutatione facta, nisi ætatis; nullatenus iam erit Amicitia inter utriusque. Ratio erit: Quoniam Amicitia retineri non potest inter eos, qui nequeunt diu familiariter agere, aut iucundum habere convivium duobus hæc ad Amicitiam exigantur, ut dicitur etiam *lib. præc. 6. 7.* At is qui temper moribus puer est, & is qui vir prudens, ac probus evasit, neque diu familiariter agere, aut iucundum habere convivium, prohibente id magna dissimilitudine morum. Ergo is qui semper moribus puer est, & is qui vir prudens ac probus evasit, nequeunt Amicitiam retinere. Hæc autem ratio ferè ex æquo militat inter duos, quorum alter, in Virtute magnos & assiduos profectus facit, alter verò nulloscūm inter eos tanta sit morū distantia, ut videantur, non posse diu familiariter agere, aut iucundum convivium habere. Ergo neque inter eos Amicitia retineri potest. Vel certè, ut monet Burleus, solum imperfecta Amicitia inter eos manere poterit, qualis inter admodum superiorem & inferiorem, iuxta dicta *lib. 3. cap. 7.* nuper allegato.

7 **CIRCA** Quartam partem inquiri, qualiter se gerere invicem debeant, qui Amicitiam iustis ex causis diremerunt, an perinde ac si nunquam antea amici fuissent, an tertio invicem aliquo benevolentia gradū, quamvis inferiori. Hæc dubitationi Arist. expresse non respondet. Sed tamen, quantum ex verbis ipsius conijci potest, existimare videtur, habendam semper esse rationem aliquam veteris Amicitia, neque illam alia oblivione deserendam esse, sive distinctionem. Aut enim Amicitia soluta fuit (perfecta, inquam, sive honesta, de qua solum hoc loco agitur) propter mutationem alterius à probo in improbum communiter dictam, sive in qua is, non admodum exorbitavit: aut propter ingentem, & insolitam mutationem, quæ pessi-

ijs, qui fuerunt amici, tribuendum est aliquid ob amicitiam, quæ antea fuit, cum non ob exuperationem: pravitatis est dissolutio facta.

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS TERTII.

Amicitiam, quæ utilitate, aut voluptate ducitur, cessante cessare, dirimi. Similiter & illam, quæ honestate nititur, ubi Virtus deseruit. Præsentem in honestate non posse diu manere in Amicitia cum eo, qui parum aut nihil, refert. Eam tamen, quam vis dirempta fuerit, non omni prorsus oblivione sepeliendam.

DICTVM Est sæpe, tam hoc libro, quam præcedenti, plures esse accusationes, & querimonias inter amicos, ratione quarum Amicitia ipsa subeat dissolutionis periculū.

Nunc autem inquiri Philoſophus, an quandoque sufficientes sive idoneæ causæ existant ad Amicitiam dirimendam. Dividitque caput in quatuor partes. In prima statuit, causam dissolventem eius Amicitiam, quæ voluptate aut utilitate ducitur, sitam esse in eo quod iam nulla spes sit voluptatis aut utilitatis. In secunda decernit, Amicitiam illam, quæ honesto nititur, dirimi, ubi defecerit Virtus: sed tamen solvendam non esse statim, ac alter amicorum defecerit esse probus. In tertia observat, proficientem in Virtute, non diu retinere Amicitiam cum eo, qui non proficit. In quarta demū monet, non omni prorsus oblivione delendam esse Amicitiam, quamvis dirempta fuerit ex causis idoneis.

2 **CIRCA** Primam partem indicat, posse non leviter dubitari, verum Amicitiam solvendam sit, ubi alter amicorum valde mutatur, nec similis sibi persistit: an potius oporteat adhuc persistere alterū in eadē benevolentia. Respondet verò, in Amicitia, quæ voluptatē spectat, & in ea quæ utilitatem, posse solvi mutam benevolentiam iure ac merito, ubi alter sit iniucundus, aut inutilis alteri. Quod ferè sic probat. Vbi cessat causa efficiens & conservans Amicitiam, rationale est ipsam cessare, seu non procedere ulterius. At causa conservans Amicitiam iucundam, & vilem, est voluptas, aut utilitas. Ergo vbi cessat voluptas, aut utilitas, rationale est cessare Amicitiam iucundam & vilem. Cessat autem, si alter amicorum reddatur iniucundus, aut inutilis alteri. Ergo in hoc evento rationi consonum est ut Amicitia solvatur. Itaque cū in ijs duobus generibus Amicitie sola voluptas aut utilitas mutatur, utriusque amici sit causa efficiens & conservans Amicitiam, permanebit vel mutabitur hæc, prout contrigerit voluptatē utilitatemve, *συνίπνυσι, ἢ ἀλλοιοῦσθαι, permanere, aut mutari.* Quod ipsum ferè tradiderat *lib. 8. c. 3. & 4. ut hinc hoc c. 1.* Quæ doctrina maxime illustratur à Cicerone in *Laelio*, ubi docet, esse quandam

veluti calamitatem in amicitijs dimitten dis, & causam huius assignat mutuam ex Arist. dum ait: *Sin autem & morum & studiorum, ut fieri solet, facta erit mutatio, &c.*

3 **HINC** Digreditur ad querimonias & expostulationes amicorum, de quibus antè fusiùs disseruit: & addit nunc, quasdam earum iustas esse, quarum proinde causam merito Amicitia deponi valeat. Potissimum verò expendit illam, quæ sita est in simulatione alterius amicorum, decipientis alterum. Quandoque enim accidit, ut quis fingat se amare alterum propter morum honestatem; & tamen sola voluptate, aut utilitate ducatur. Quo casu, si aliter id novit, habebit iustam expostulationis causam, & merito Amicitiam deseret. Si verò adhuc eo comperto, voluerit in Amicitia persistere, immerito accusabit alterum: sed potius de seipso conquiri potest, quod sciens prudens voluerit permanere in Amicitia, cum eo, à quo se decipi novit. Porro eiusmodi simulatos homines non amare amicum, sed seipsum; quantumvis oppositum verbis proficiantur, & dicant se sola honestate morum alterius duci; exinde constat, quia vnam voluptatem, aut utilitatem amant, quæ bonū proprium ipsorum est: Ergo potius amant seipsum, quam amicum. Unde virgens accusandi ratio est probis viris adversus illos, & multo gravior, quam sit contra eos, qui monetam publicam corruptunt, & adulterinam faciunt. Quod sic probat: Multū maior querela & accusandi ratio est contra illum, qui corruptit & adulterat præstantius bonum, quam contra eum, qui adulterat bonū inferius. At qui fucratam Amicitiam, id est, iucundam aut vilem, simulat pro honesta, is sanè corruptit & adulterat præstantius bonum, quam qui monetam fallam solvit pro vera. Amicitia enim honesta est longè præstantius bonum, quam vera monetæ. Ergo multo maior querela & accusandi ratio est contra eum, qui fucratam Amicitiam simulat pro honesta, quam contra eum qui adulterat monetam.

4 **CIRCA** Secundam partem inquirat duo. *Primum* est, verum etiam in Amicitia perfecta, sive quæ honesto ducitur, suboriri possit iusta causa ad eam dirimendam. *Secundum*,

dum, an ijs suppositis, statim solvenda sit; an potius oporteat aliquandiu expectare. Priorem questionem resolvit, affirmando, posse etiam in honesta Amicitia suboriri rationabilem, seu idoneam causam, ut ea dissolvatur: si, nimirum, alter amicorum ex probi & Virtutis cultore improbus effectus sit. Tunc enim non oportet persistere in Amicitia cum illo, sed potius eam deserere. Assertionem hanc dupliciter probat. *Primo* sic. Secundum perfectam Amicitiam omnis amor debet esse ad alterum, propter Virtutem & honestatem quæ in ipso est. At ubi alter amicorum effectus est improbus, nulla Virtus & honestas in ipso est. Ergo ubi alter amicorum effectus est improbus, secundo perfectam Amicitiam nullus amor est ad alterum. Quare superest, ut Amicitia virtutisque dissolvatur, ubi in altero deficit honestas. *Secundo* sic probat. Nequit vllū Amicitiam genus retineri inter dissimiles: cum omnis Amicitia similitudine amicorum exigat: *vid. lib. 8. præsertim cap. 6.* statutum fuit. At ubi alter amicorum factus est improbus, ambo redduntur dissimiles. Ergo ubi alter amicorum factus est improbus, nequit inter eos Amicitia retineri.

5. POSTERIOREM Questionem determinat asserendo, non statim deserendam esse probi homini Amicitiam cum illo, qui improbus se reddidit; sed tunc solum, cum eo vitiositas deveniat, ut deploratissimus aut insanabilis habeatur. Prior pars probatur: Quia esse veri & probi amici est, ut si alter amicus defecerit ab honestate morū, studeat quàm primum & serid ipsum ad Virtutē & probitatem reducere, quā monitis, quā beneficijs, quā obiurgationibus. Multo magis enim apparet in hoc vera & probata Amicitia, quàm si amico in bonis corporis, fortunæ, aut honoris iactura subeanti, opem & auxilium præbet. Ergo non statim ac ille devierit ab honesto, deserenda Amicitia cum illo; sed expectandum aliquandiu, & curandum si forte resipiscat. Posterior autem pars suadetur: Quia ubi deficit omnino, desperatusque est finis Amicitiam, frustra illa retinetur. At ubi alter amicorum ita improbus se reddidit, ut nulla iam admonitione, obiurgatione, aut beneficio mores emendari credatur, deficit iam omnino, desperatusque est finis Amicitiam; nimirum, probitas ipsius. Ergo tunc frustra Amicitia retinebitur. Deserenda igitur erit, ne in casum sit. Quam eandem doctrinam quò ad vtramque partem videtur tradere etiam Cicero in *Levia*, quamvis non ita expresse, dum ait, omnes quidem eiusmodi amicitias dirimendas esse: verum cum hoc discrimine, quò cum leviter improbo paulatim solvendæ sint; cum perditio autem & profligatio statim præcedendæ.

6. CIRCA Tertiam partem proponit aliam questionem in hunc fere modum. Inter

amicos, qui honestate ducuntur, ac edere aliquando potest, ut alter in Virtute admodum proficiat, proindeque ex bono, qualis antea erat, optimus fiat: alter vero lentiori gradu, & longè inferiori, in honestate permaneat, ideoque nunquam meliorē se præbet, nec optimus vaquam futurus appareat. In hoc eventu, quid facere oportebit? Retinenda erit ab honestiori Amicitia, an deserenda? Respondet verò generatim, & subdubitando, videri, non posse utriusque Amicitiam stabilem esse inter eos, quòrū Virtus, seu probitas tam longo intervallo distat. Deinde & expressius pronunciat, eam servari non posse, propter dissimilitudinē ingentē utriusque, idē confirmat exemplo eorū, qui à pueritia mutuū inierunt Amicitiam, propter similitudinē ætatis & morū. Si verò postea alter eorum progressu ætatis mores mutaverit, & evaserit probus vir, ac prudens, alter autem moribus puer permanserit ut antea, nulla alia mutatione facta, nisi ætatis; nullatenus iam erit Amicitia inter utrumque. Ratio erit: Quoniam Amicitia retineri non potest inter eos, qui nequeunt diu familiariter agere, aut iucundum habere convivium. *duo hæc ad Amicitiam exigantur, ut dictum est lib. præced. c. 7.* At si quis temper moribus puer est, & is qui vir prudens, ac probus evasit, neque diu familiariter agere, aut iucundū habere convivium, prohibente id magna dissimilitudine morum. Ergo is qui temper moribus puer est, & is qui vir prudens ac probus evasit, nequeunt Amicitiam retinere. Hæc autem ratio ferè ex æquo militat inter duos, quorum alter in Virtute magnos & assiduos profectus facit; alter verò nullotibus inter eos tanta sit morū distantia, ut videantur non posse diu familiariter agere, aut iucundum convivium habere. Ergo neque inter eos Amicitia retineri potest. Vel certe, ut monet Burelius, solum imperfecta Amicitia inter eos manere poterit, qualis inesse admodum superiori & inferiori, iuxta dicta *lib. 8. cap. 7.* nuper allegato.

7. CIRCA Quartam partem inquirunt, qualiter se gerere iavicem debeant, qui Amicitiam iustus ex causis dirimerunt, prinde ac si nunquam antea amici fuissent, an tertio iavicem aliquo benevolentia gradu, quamvis inferiori. Huic dubitationi Arist. expresse non respondet. Sed tamen, quantum ex verbis ipsius conijci potest, existimare videtur, habendū semper esse rationem aliquam veteris Amicitiam, neque illam atra oblivione delendam. Cæterum adhuc moner cautionem adhibendam esse, siue distinctionem. Aut enim Amicitia soluta fuit (perfecta, inquam, siue honesta, de qua solum hoc loco agitur) propter mutationem alterius à probi in improbum communiter dictam, siue in qua is non admodum exorbitavit: aut propter ingentem, & insolitam mutationem, quæ petit

ijs, qui fuerunt amici, tribuendum est aliquid ob amicitiam, quæ antea fuit, cum non ob exuperationem: pravitatis est dissolutio facta.

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS TERTII.

Amicitiam, quæ utilitate, aut voluptate ducitur, cessante cofine, dirimi. Similiter & illam, quæ honestate nititur, ubi Virtus defuerit. Proficientem in honestate non posse diu manere in Amicitia cum eo, qui parum aut nihil; reficit. Eam tamen, quamvis dirempta fuerit, non omni prorsus oblivione sepeliendam.

DICTVM Est sæpe, tam hoc libro, quam præcedentibus, plures esse accusationes, & querimonias inter amicos, ratione quarum Amicitia ipsa subeat dissolutionis periculū.

Nunc autem inquiri Philofophus, an quandoque sufficiens five idoneæ causæ existant ad Amicitiam dirimendam. Dividitque caput in quatuor partes. In prima statuit, causam dissolventem eius Amicitiam, quæ voluptate aut utilitate ducitur, sitam esse in eo quod iam nulla spes sit voluptatis aut utilitatis. In secunda decernit, Amicitiam illam, quæ honesto nititur, dirimi, ubi defecerit Virtus: sed tamen solvendam non esse statim, ac alter amicorum defierit esse probus. In tertia observat, proficientem in Virtute, non diu retinere Amicitiam cum eo, qui non proficit. In quarta demum innotet, non omni prorsus oblivione delendam esse Amicitiam, quamvis dirempta fuerit ex causis idoneis.

2 **CIRCA** Primam partem indicat, posse non leviter dubitari, verum Amicitiam solvendam sit, ubi alter amicorum valde mutatur, nec similis sibi persistit: an potius oporteat adhuc persistere alterum in eadem benevolentia. Respondet verò, in Amicitia, quæ voluptatē spectat, & in ea quæ utilitatem, posse solvi cuius benevolentiam iure ac merito, ubi alter sit iniucundus, aut inutilis alteri. Quod ferè sic probat. Vbi cessat causa efficiens & conservans Amicitiam, rationale est ipsam cessare, seu non procedere ulterius. At causa conservans Amicitiam iucundam, & vilem, est voluptas, aut utilitas. Ergo ubi cessat voluptas, aut utilitas, rationale est cessare Amicitiam iucundam & vilem. Cessat autem, si alter amicorum reddatur iniucundus, aut inutilis alteri. Ergo in hoc eventu rationi consonum est ut Amicitia solvatur. Itaque cum in ijs duobus generibus Amicitiam sola voluptas aut utilitas mutua viri utque amici sit causa efficiens & conservatrix Amicitiam, permanebit vel mutabitur hæc, prout contigerit voluptatē utilitatemve, *ἢ ἀλλοιωθῆναι, ἢ ἀλλοιωθῆναι, permanere, aut mutari.* Quod ipsum ferè tradiderat lib. 8. c. 3. & 4. ut hinc hoc c. 1. Quæ doctrina maxime illustratur à Cicerone in *Latina*, ubi docet, esse quandam

veluti calamitatem in amicitiam dimitten dis, & causam huius assignat mutuatam ex Arist. dum ait: *Sin autem & morum & studiorum, ut fieri solet, facta erit mutatio, &c.*

3 **HINC** Digreditur ad querimonias & expostulationes amicorum, de quibus antè fufius disseruit: & addit nunc, quasdam earum iustas esse, quarum proinde causam merito Amicitia deponi valeat. Potissimum verò expendit illam, quæ sita est in simulatione alterius amicorum, decipientis alterum. Quandoque enim accidit, ut quis fingat se amare alterum propter morum honestatem; & tamen sola voluptate, aut utilitate ducatur. Quo casu, si alter id novit, habebit iustam expostulationis causam, & merito Amicitiam deseret. Si verò adhuc eo comperto, voluerit in Amicitia persistere, immerito accusabit alterum: sed potius de seipso conquiri potest, quod scitens prudens voluerit permanere in Amicitia, cum eo, à quo se decipi novit. Porro eiusmodi simulatos homines non amare amicum, sed seipsum; quantumvis oppositum verbis profiteantur, & dicant se sola honestate morum alterius duci; exinde constat, quia vnam voluptatem, aut utilitatem amant, quæ bonū proprium ipsorum est. Ergo potius amant seipsum, quam amicum. Unde virgens accusandi ratio est probis viris adversus illos, & multo gravior, quam sit contra eos, qui monetam publicam corruptunt, & adulterinam faciunt. Quod sic probat: Multo maior querela & accusandi ratio est contra illum, qui corruptit & adulterat præstantius bonum, quam contra eum, qui adulterat bonum inferius. At qui fucatam Amicitiam, id est, iucundam aut vilem, simulat pro honesta, is sane corruptit & adulterat præstantius bonum, quam qui monetam fallam solvit pro vera. Amicitia enim honesta est longè præstantius bonum, quam vera moneta. Ergo multo maior querela, & accusandi ratio est contra eum, qui fucatam Amicitiam simulat pro honesta, quam contra eum qui adulterat monetam.

4 **CIRCA** Secundam partem inquirat duo. *Primum* est, verum etiam in Amicitia perfecta, five quæ honesto ducitur, laboriri possit iuste causæ ad eam dirimendam. *Secundum*,

dum, an isti suppositis, statim solvenda sit; an potius oporteat aliquandiu expectare. Priorem questionem resolvit, affirmando, posse etiam in honesta Amicitia suboriri rationabilem, seu idoneam causam, ut ea dissolvatur: si, nimirum, alter amicorum ex probi & Virtutis cultore improbus effectus sit. Tunc enim non oportet persistere in Amicitia cum illo, sed potius eam desistere. Assertionem hanc dupliciter probat. *Primo* sic. Secundum perfectam Amicitiam omnis amor debet esse ad alterum, propter Virtutem & honestatem que in ipso est. At ubi alter amicorum effectus est improbus, nulla Virtus & honestas in ipso est. Ergo ubi alter amicorum effectus est improbus, secundum perfectam Amicitiam nullus amor est ad alterum. Quare superest, ut Amicitia utriusque dissolvatur, ubi in altero deficit honestas. *Secundo* sic probat. Nequit vllū Amicitiam genus retineri inter dissimiles: cum omnis Amicitia similitudinē amicorum exigit: ut *lib. 8. præsertim cap. 6.* statutum fuit. At ubi alter amicorū factus est improbus, ambo redduntur dissimiles. Ergo ubi alter amicorum factus est improbus, nequit inter eos Amicitia retineri.

5. POSTERIOREM Questionem dilimit asserendo, non statim deservendam esse probi homini Amicitiam cum illo, qui improbus se reddidit, sed tunc solū, cum eo vitiositatis deveniat, ut deploratissimus aut insanabilis habeatur. Prior pars probatur: Quia è re veri & probi amici est, ut si alter amicus defecerit ab honestate morū, studeat quàm primum & serid ipsū ad Virtutē & probitatem reducere, quā monitis, quā beneficijs, quā oburgationibus. Multo magis enim apparet in hoc vera & probata Amicitia, quàm si amico in bonis corporis, fortunæ, aut honoris iacturā subeuntis, opem & auxilium præstet. Ergo non statim ac ille delinverit ab honesto, deservenda Amicitia cū illo; sed expectandum aliquandiu, & curandum si forte respiciat. Posterior autem pars suadetur: Quia ubi deficit omnino, desperatusque est finis Amicitia; frustra illa resistitur. At ubi alter amicorum ita improbus se reddidit, ut nullam admonitione, oburgatione, aut beneficio mores correderis credatur, deficit iam omnino, desperatusque est finis Amicitia; nimirum, probitas ipsius. Ergo tunc frustra Amicitia resistitur. Deservenda igitur erit, ne in casum sit. Quam eandem doctrinam quò ad vitiosam partem videtur tradere etiam Cicero in *Leilio*, quamvis non ita expressè, dum ait, omnes quidem eiusmodi amicitias dirimendas esse: verum cum hoc differunt, quòd cum leviter improbo paulatim solvendæ sint; cum perditio autem & profligatio statim præcedende.

6. CIRCA Tertiam partem proponit aliam questionem in hunc fere modum. Inter

amicos, qui honestate ducuntur, ac deinde aliquando potest, ut alter in Virtute admodum proficiat, proindeque ex bono, qualis antea erat, optimus fiat: alter verò lentiori gradu, & longè inferiori, in honestate permaneat, ideoque nunquam meliorem se præstet, nec optimum vaquam futurus appareat. In hoc eventu, quid facere oportebit? Resolvenda erit ab honestiori Amicitia, an deservenda? Respondet vero generatim, & subdubitando, videri, non posse utriusque Amicitiam stabilem esse inter eos, quorū Virtus, seu probitas tam longo intervallo dissidet. Deinde & expressius pronunciat, eam servari non posse, propter dissimilitudinē ingentē utriusque, idque confirmat exemplo eorū, qui à pueritia mutua inierunt Amicitia, propter similitudinē ætatis & morū. Si verò postea alter eorū progressu ætatis mores mutaverit, & evaserit probus vir, ac prudens, alter autem moribus puer permanserit ut antea, nulla alia mutatione facta, nisi ætatis, nullatenus iam erit Amicitia inter utrumque. Ratio erit: Quoniam Amicitia retineri non potest inter eos, qui nequeunt diu familiariter agere, aut iucundum habere convivium. Quò hæc ad Amicitiam exigantur, v: dictum est *lib. præced. c. 7.* At is qui semper moribus puer est, & is qui vir prudens, ac probus evasit, neque diu familiariter agere, aut iucundū habere convivium, prohibente id magna dissimilitudine morum. Ergo is qui semper moribus puer est, & is qui vir prudens ac probus evasit, nequeunt Amicitiam retinere. Hæc autem ratio ferè ex æquo militat inter duos, quorum alter, in Virtute magnos & assiduos profectus facit; alter verò nullus: cū inter eos tanta sit morū distantia, ut videantur non posse diu familiariter agere, aut iucundū convivium habere. Ergo neque inter eos Amicitia retineri potest. Vel certè, ut monet Burleus, solū imperfecta Amicitia inter eos manere poterit, qualis in eæ admodū superiorem & inferiorem, iuxta dicta *lib. 8. cap. 7.* nuper allegato.

7. CIRCA Quartam partem inquirat, qualiter se gerere invicem debeant, qui Amicitiam iustus excausis diremerunt: perinde ac si nunquam antea amici fuissent, an terrore, in vicem aliquo benevolentia gradu, quamvis inferiori. Huic dubitationi Arist. expressè non respondet. Sed tamen, quantum ex verbis ipsius conijci potest, existimare videtur, habendā semper esse rationem aliquam veteris Amicitia, & neque illam atra oblivione deservendam. Cæterum adhuc monet cautionem adhibendam esse, sive distinctionem. Aut enim Amicitia soluta fuit (perfecta, inquam, sive honesta, de qua solum hoc loco agitur) propter mutationem alterius à probi in improbum communiter dictam, sive in qua is non admodum exorbitavit: aut propter ingentem, & insolitam mutationem, quæ potest

ijs, qui fuerunt amici, tribuendum est aliquid ob amicitiam, quæ antea fuit, cum non ob exuperationem: pravitatis est dissolutio facta.

SYMMA ET EXPLANATIO CAPITIS TERTII.

Amicitiam, quæ utilitate, aut voluptate ducitur, cessante eo sine, dirimi. Similiter & illam, quæ bonitate nititur, ubi Virtus deserit. Proficientem in bonitate non posse diu manere in Amicitia cum eo, qui parum aut nihil proficit. Eam tamen, quamvis dirempta fuerit, non omni prius oblivione sepeliendam.

DICTVM Est sæpe, tam hoc libro, quam præcedenti, plures esse accusationes, & querimonias inter amicos, ratione quarum Amicitia ipsa subeat dissolutionis periculû.

Nunc autem inquiri Philosophus, an quandoque sufficientes sive idoneæ causæ existant ad Amicitiam dirimendam. Dividitque caput in quatuor partes. In prima statuit, causam dissolvendam eius Amicitie, quæ voluptate aut utilitate ducitur, sitam esse in eo quod iam nulla spes sit voluptatis aut utilitatis. In secunda decernit, Amicitiam illam, quæ honesto nititur, dirimi, ubi defecerit Virtus: sed tamen solvendam non esse statim, ac alter amicorum defecerit esse probus. In tertia observat, proficientem in Virtute, non diu retinere Amicitiam cum eo, qui non proficit. In quarta demum monet, non omni prius oblivione delendam esse Amicitiam, quamvis dirempta fuerit ex causis idoneis.

2 CIRCA Primam partem indicat, posse non leviter dubitari, verum Amicitiam solvendam sit, ubi alter amicorum valde mutatur, nec similis sibi persistit: an potius oporteat adhuc persistere alterum in eadem benevolentia. Respondet verò, in Amicitia, quæ voluptatē spectat, & in ea quæ utilitatem, posse solvi mutæ benevolentiam iure ac merito, ubi alter sit iniucundus, aut inutilis alteri. Quod ferè sic probat. Ubi cessat causa efficiens & conservans Amicitiam, rationale est ipsam cessare, seu non procedere ulterius. At causa conservans Amicitiam iucundam, & vilem, est voluptas, aut utilitas. Ergo ubi cessat voluptas, aut utilitas, rationale est cessare Amicitiam iucundam & vilem. Cætera autem, si alter amicorum reddatur iniucundus, aut inutilis alteri. Ergo in hoc eventu rationi consonum est ut Amicitia solvatur. Itaque cum in ijs duobus generibus Amicitie sola voluptas aut utilitas mutæ utriusque amici sit causa efficiens & conservatrix Amicitie, permanebit vel mutabitur hæc, prout contingerit voluptatē utilitatemve, *ἢ ἀλλοιωθῆναι, ἢ ἀλλοιωθῆναι, permanere, aut mutari.* Quod ipsum ferè tradidit *lib. 8. c. 3. & 4. ut supra hoc c. 1.* Quæ doctrina maxime illustratur à Cicerone in *Laelio*, ubi docet, esse quandam

veluti calamitatem in amicitijs dimitten dis, & causam huius assignat mutatam ex Arist. dum ait: *Sin autem & morum & studiorum, ut ferè solet, facta erit mutatio, &c.*

3 HINC Digreditur ad querimonias & expostulationes amicorum, de quibus antè fusiùs disseruit: & addit nunc, quasdam earum iustas esse, quarum proinde causâ merito Amicitia deponi valeat. Potissimum verò expendit illam, quæ sita est in simulatione alterius amicorum, decipientis alterum. Quandoque enim accidit, ut quis fingat se amare alterum propter morum honestatem; & tamen sola voluptate, aut utilitate ducatur. Quo casu, si aliter id noverit, habebit iustam expostulationis causam; & merito Amicitiam deseret. Si verò adhuc eo comperio, voluerit in Amicitia persistere, immerito accusabit alterum: sed potius de seipso conqueri potest, quod sciens prudens voluerit permanere in Amicitia, cum eo, à quo se decipi novit. Porro eiusmodi simulatores homines non amare amicum, sed seipsum; quantumvis oppositum verbis profiteantur, & dicant se sola honestate morum alterius duci; exinde constat, quia unam voluptatem, aut utilitatem amant, quæ bonum proprium ipsorum est: Ergo potius amant seipsum, quam amicum. Unde de virgine accusandi ratio est probis viris adversus illos, & multo gravior, quam sit contra eos, qui monetam publicam corrumpunt, & adulterinam faciunt. Quod sic probat: Multo maior querela & accusandi ratio est contra illum, qui corrumpit & adulteram præstantius bonum, quam contra eum, qui adulteram boni inferius. At qui fucam Amicitiam, id est, iucundam aut vilem, simulat pro honestâ, is sanè corrumpit & adulteram præstantius bonum, quem qui monetam saltem solvit pro vera. Amicitia enim honesta est longè præstantius bonum, quam vera monetâ. Ergo multo maior querela & accusandi ratio est contra eum, qui fucam Amicitiam simulat pro honestâ, quam contra eum qui adulteram monetam.

4 CIRCA Secundam partem inquirat duo. Primum est, verum etiam in Amicitia perfecta, sive quæ honesto ducitur, suboriri possint iustæ causæ ad eam dirimendam. *Secundum,*

dum, an ijs suppositis, statim solvenda sit; an potius oporteat aliquandiu expectare. Priorem questionem resolvit, affirmando, posse etiam in honesta Amicitia suboriri rationabilem, seu idoneam causam, ut ea dissolvatur: si, nimirum, alter amicorum ex probro & Virtutis cultore improbus effectus sit. Tuac enim non oportet persistere in Amicitia cum illo, sed potius eam deserere. Assertionem hanc dupliciter probat. *Primo* sic. Secundum perfectam Amicitiam omnis amor debet esse ad alterum, propter Virtutem & honestatem quæ in ipso est. At ubi alter amicorum effectus est improbus, nulla Virtus & honestas in ipso est. Ergo ubi alter amicorum effectus est improbus, secundum perfectam Amicitiam nullus amor est ad alterum. Quare superest, ut Amicitia utriusque dissolvatur, ubi in altero deficit honestas. *Secundo* sic probat. Nequit vlll Amicitia genus retineri inter dissimiles: cum omnis Amicitia similitudine amicorum exigat: *vbi. 8. præsertim cap. 6.* statum fuit. At ubi alter amicorum factus est improbus, alio redduntur dissimiles. Ergo ubi alter amicorum factus est improbus, nequit inter eos Amicitia retineri.

5. POSTERIOREM Questionem determinat asserendo, non statim deserendam esse probro homini Amicitiam cum illo, qui improbus se reddidit; sed tunc solam, cum eò virtuositas deveniat, ut deploratissimus aut insanabilis habeatur. Prior pars probatur: Quia è re veri & probi amici est, ut si alter amicus defecerit ab honestate morù, studeat quam primum & serid ipsum ad Virtutem & probitatem reducere, quæ monitis, quæ beneficijs, quæ obiurgationibus. Multo magis enim apparet in hoc vera & probata Amicitia, quam si amico in bonis corporis, fortune, aut honoris iactura subeunt, opem & auxilium præbet. Ergo non statim ac ille deviaverit ab honesto, deserenda Amicitia cum illo, sed expectandum aliquandiu, & curandum si forte respiscat. Posterior autem pars suadetur: Quia ubi deficit omnino, desperatusque est finis Amicitia, frustra illa retinetur. At ubi alter amicorum ita improbus se reddidit, ut nullam iam admonitionem, obiurgationem, aut beneficium mores correpturus crederetur, deficit iam omnino, desperatusque est finis Amicitia; nimirum, probitas ipsius. Ergo tunc frustra Amicitia retinebitur. Deserenda igitur erit, ne in casum sit. Quam eandem doctrinam quò ad utramque partem videtur tradere etiam Cicero in *Leilio*, quamvis non ita expressè, dum ait, omnes quidem eiusmodi amicitias dirimendas esse: verum cum hoc discrimine, quòd cum leviter improbo paulatim solvendæ sint; cum perditio autem & profligatio statim præcedendæ.

6. CIRCA Tertiam partem proponit aliam questionem in hunc fere modum. Inquit

amicos, qui honestate ductuntur, accidere aliquando potest, ut alter in Virtute admodum proficiat, proindeque ex bono, qualis antea erat, optimus fiat: alter verò lentiori gradu, & longè inferiori, in honestate permaneat, ideoque nunquam meliorem se præbet, nec optimus nunquam futurus appareat. In hoc eventu, quid facere oportebit? Responda erit ab honestiori Amicitia, an deserenda? Respondet verò generatim, & subdubitando, videri, non posse utriusque Amicitiam stabilem esse inter eos, quorum Virtus, seu probitas tam longo intervallo distat. Deinde & expressius pronunciat, eam servari non posse, propter dissimilitudinem ingentem utriusque, idque confirmat exemplo eorù, qui à pueritia moribus inierunt Amicitiam, propter similitudinem ætatis & morù. Si verò postea alter eorum progressu ætatis mores mutaverit, & evaserit probus vir, ac prudens, alter autem moribus puer permanserit ut antea, nulla alia mutatione facta, nisi ætatis; nullatenus iam erit Amicitia inter utrumque. Ratio erit: Quoniam Amicitia retineri non potest inter eos, qui nequeunt diu familiariter agere, aut iucundum habere convivium duo hæc ad Amicitiam exigantur, v: dictum est *lib. præced. c. 7.* At is qui semper moribus puer est, & is qui vir prudens, ac probus evasit, neque diu familiariter agere, aut iucundum habere convivium, prohibente illi magna dissimilitudine morum. Ergo, is qui semper moribus puer est, & is qui vir prudens ac probus evasit, nequeunt Amicitiam retinere. Hæc autem ratio ferè ex æquo militat inter duos, quorum alter, in Virtute magnos & assiduos profectus facit; alter verò nullulcùm inter eos tanta sit morù distantia, ut videantur non posse diu familiariter agere, aut iucundum convivium habere. Ergo neque inter eos Amicitia retineri potest. Vel certe, ut monet Aristeus, solum imperfecta Amicitia inter eos manere poterit, qualis inesse admodum superiorem & inferiorem, iuxta dicta *lib. 8. cap. 7.* nuper allegato.

7. CIRCA Quartam partem inquiri; qualiter se gerere invicem debeant, qui Amicitiam iustis ex causis dirimerunt, an perinde ac si nunquam antea amici fuissent, an servaro invicem aliquo benevolentia gradu, quamvis inferiori. Huic dubitationi Arist. expressè non responderit. Sed tamen, quantum ex verbis ipsius conijci potest, existimare videtur, habendam semper esse rationem aliquam veteris Amicitia, neque illam alta oblivione delendam. Ceterum adhuc monet cautionem adhibendam esse, siue distinctionem. Aut enim Amicitia soluta fuit (perfecta, inquam, siue honesta, de qua solum hoc loco agitur) propter mutationem alterius à probro in improbum communiter dictam, siue in qua i, non admodum exorbitavit: aut propter ingentem, & insolitam mutationem, quæ *peh.*

rūm retributio; & summam docet, beneficia quidem retribuenda esse, sed non omnia omnia. Dividit verò illud in quatuor partes. In prima quaerit, utrum patri sit obtemperandum in omnibus. In secunda decernit, plerumque maiorem curam esse debere circa retribuendum beneficium, quam dandum amico. In tertia statuit, non omnia patri exhibenda esse. In quarta demum inquiri, quae, & quibus exhiberi possint, aut debeant.

2 CIRCA Primam partem, proponit triplicem quaestionem. Prima est, an oporteat filium omnia patri tribuere, & ipsi in quibuslibet iustis, abique discrimine villo, obedire. Exempli causa: si filio amplissima sit potestas in Republica ad largiendum quaelibet bona, & varios honorum ordines: oportebitne omnia illa patri suo largiri? Insuper: aegrotet filius, & praescribat medicus remedium calidum, pater vero frigidum. Tenebitur filius morem gerere parenti, potius quam medico? Praeterea. Si filio potestas data sit ad eligendum Imperatorem, sive ducem exercitus, tenebitur, aut poterit parentem suum deligere in id muneris, ad summam rerum in bello vel saltem illum, quem pater arbitratur deligendum? aut potius extraneum aliquem bellicosissimum, & peritissimam rei militaris? Et ratio dubitandi esse potest: Quia, ut saepe iam dictum est de cursu Operis, filius patri debet quod sit, nullaque retributione potest reddere aequale: ideoque tenetur colere & honorare patrem quaquam poterit, ac per consequens ipsi semper obedire. Ergo tenebitur omnes honorum gradus, quos habuerit in potestate, ipsi conferre, & obtemperare in infirmitate, potius quam medico, & ipsum deligere ducem exercitus, praetermissis quolibet extraneo, quamvis excellentiore, & peritissimo artis militaris. Aliunde verò ratio dubitandi vrgere videtur in oppositum: quia nec bona communia Republicae conferenda sunt, nisi iuxta merita civium: nec licet praetermittere consilium periti medici in aegritudine, nec praeficere ducem exercitus iuxta maiorem sanguinis coniunctionem cum eligente, sed solum iuxta maiorem peritiam artis militaris. Videtur itaque in utramque partem quaestio ingerere difficultatem. *Secunda* quaestio est, An potius amico, quam homini probo, & Virtute praedito, subveniendum sit in necessitate, ubi simul utriusque subveniri non potest, sed necessum est alterum illum derelinquere? *Tertia*, Utrum benefactori, & opum de nobis merito, retribuere beneficium potius oporteat, quam amico dare: Omnia enim haec in utramvis partem difficulta resoluta apparent, propter multiplicem differentiam secundum magnitudinem, & paritatem, & necessitatem, & honestatem.

3 CIRCA Secundam partem incipit respondere quaestionibus iam excitatis, & pri-

mum tertiam illarum, in qua dubitatur, an potius amico conferendum primo sit beneficium, quam retribuendum benefactori. In qua quaestione supponitur, amicum nondum benefecisse, nam sic dubium tolleretur in medio. Supponitur ulterius, non esse facultatem ad donandum si mul vni, & retribuendum alteri, sed necessarium esse omittere alteri eorum. Nam si facultas ad utrumque esset, praestare deberet vnum & alterum. Huic verò quaestioni primum respondet, plerumque, ac ferè semper expedire magis vè benefactori retribuatur, quam vè amico gratius beneficium conferatur. Id probat à similitudine saepe tradita inter Amicitiam, & Iustitiam legalem. Haec enim praecipit, ut quod mutuo acceptum fuit, potius & prius reddatur, quam quod vltro receptum est, seu ab absque obligatione stricta ad solvendum. Ergo & in Amicitia potius ac prius retribuendum est beneficium ei qui dedit, quam largitandum amico, à quo quis nondum quidquam accepit. Illud enim prius videtur obligationem moralem inducere, ideoque praesensendum est huic posteriori.

4 SED Tamen monet, ut antea praemisit, hoc frequenter & vè plurimum esse existimandum. Nam aliqui & raro oppositum facere expedit. Fieri enim potest, honestas aut necessitate vrgente, ut prius beneficium sit largiendum amico, aut viro probo, quam retribuendum benefactori. Ratio est: Quia in ijs circumstantiis, quibus aliquid melius & excellentius est, praefere debet cuiuscumque inferiori bono. Atqui possunt esse circumstantiae, in quibus melius & excellentius sit largiri beneficium amico, aut viro probo, quam retribuere benefactori. Ergo tunc praefertenda est largitio beneficii in amicum aut viro probum, retributioni in benefactorem. Maior videtur per se nota: Quia honestatis lex impellit rationalem animum ut deligat id, quod rebus omnibus prudenter expensis melius & excellentius est. Minor autem probatur ab Aristotel. multiplici rerum eveniu. Possunt enim incidere ea tempora, ut amicus, aut viro probus, aut sodalis à latronibus capiatur, aut in vinculis habeatur. In ijs autem circumstantiis nemini dubium esse potest, quin melius, & excellentius sit, largiri beneficium, seu succurrere amico, viro probo, parenti, aut sodali, quam ijs in extrema serò necessitate relinquit, retribuere benefactori. Potest praeterea accidere, ut benefactor, qui probus primum fuerat, iam improbus factus sit, & paratus putetur ad male expendendum antidorum, seu donum retribuendum, sive in turpia, sive in perniciose alij. Potest demum evenire, ut improbus mutuo aliquid dederit probo viro, quoniam certam sperat retributionem; & tamen probus vir

non

non tēderetur vicissim ei murus dare, quoniam non sperat ab improbo solutionem. Ergo possunt esse circumstantiæ, in quibus melius, & excellentius sit largiri beneficium amico, aut probo viro, quam retribuere benefactori. Claudius denique resolutionem questionis huius asserendo, ut supra, materiam hanc esse admodum variabilem, & diversimodæ inspectionis, propter conditionem ipsam rerum humanarum maximè mutabilium, præsertim earum, quæ ad Amicitiam, & officia spectant, quare non posse vnam aliquam regulam in universum consitui, prolixi incoaculam, & omni exceptione liberam. Quod & Gellius *lib. 1. cap. 3.* allegato Theophrasto confirmat, & illustrari potest ex dictis *lib. 1.* huius Operis *cap. 4.*

5 CIRCA Tertiam partem discutit primam illam questionē, An filius debeat patri omnia conferre, & quomodo libet obedire, quæ dubitatio est bimembri. Priori parti respondet negando, filium tribuere debere omnia patri. Idquæ probat exemplo Iovis: cui etiam omnia deberi putateatur, non propterea omnes hostiæ, & cuiuslibet generis vitæque offerrebantur, sed propria, & in ipsius cultum peculiariter instituta. Quamvis enim Iovi iuxta varietatem cognominis variæ offerrentur vitæque, & alia quidem elicio Iovi, alia fulminatori, aut tonanti, alia tridigitali; non tamen omnes. Neque enim fas putabatur ipsi taurum, verrem, aut arietem immolare, ut inquit *Atteius Capito* apud *Macrobius*: quoniam ex hostiæ Deorum aliorum propriæ existimabantur. Ergo licet filius omnia, sive quidquid est, patri debeat, non tamen ei tribuere omnia potest. Quippe non omnia sunt omnia reddenda, sed longè alijs, & dissimilibus dissimilia.

6 SI Verò queratur, cuiusnam generis sint ea, quæ disparibus, & sive dissimilibus oportet tribuere; *Respondet*, adhibito exemplo desumpto ex nuptijs, & funeribus, aut exequijs. Nuptiæ enim & exequijs sunt duæ solemnitates, ad quas invitantur honoris gratia, non omnes, sed cognati, aut propinqui: quoniam nuptiarum celebratio est officium ad genus, & familiarum spectans, sicut & exequiarum & funeris, iuxta interpretationem *Petri Victorij*, *Lambini*, *Aretini*, *Giphanijs*, & *Gallutij*, ita accipientium *τὰ κήδον*, quamvis *Argyropilus*, & *Turnebus*, sequunt veterem *Scholiam* *Eustratum*, non *funus*, aut *exequias*, sed *sponsalia* vererint. Cæterum hi minus bene, quoniam iam autè *Aristoteles* nuptiarum meminerat, & *τὰ κήδον* Græcè vestium aut obitus est, à quo & *Epicedion* dictum, quasi luctus, aut lamentatio in funere, sive exequijs, quæ olim ingenti sumptu, ambitu, & frequentia celebrabantur, invitatis ad eas, non

omnibus, sed cognatis, honoris gratia. Hic enim honos non censetur omnibus deferendus: sed ijs tantum, quos eiusdem sanguinis nexus coniungebat: defuncto, neque ipsius posteris. Similiter ergo *Arist.* docet, filium non debere tribuere omnes gradus honoris, aut omnia bona patri suo; sed id tantum quod paternæ reverentiæ & dignitati contentaneum, & decens fuerit.

7 CIRCA Quartam partem assignat quid propriū sit & decens unicuique, ut propterea ipsi reddatur, & nullæ sint querelæ occasiones. Cum autem varij sint gradus, & diversæ conditiones personarum, quibus non eundem honorem reddere, aut obsequium exhibere par est; procedit *Philosophus* per singulas: ac primò quidem circa parentes ait, ijs deberi alimenta, cæteraque vitæ subsidia, & præterea honorem, reverentiamque. Id enim ad filios spectat, ut *operarietas*, tanquam debitores. Oblitraguntur enim parentibus arduissimo debito: ideoque honestius est, ut subveniunt ijs, tanquam *τοῖς κήδον* & *κλήδον* ut sint, sive ipsius esse, quam ut lux ipsorum necessitati consulant. In quibus hæc ferè ratio continetur. Hoc ipso quod filij debeant parentibus vitam ipsam, & quidquid sunt; debitorum existunt ad vitam parentibus dandam, seu retribuendam, si quoddammodo id possint. At ubi egestatis, seu necessitatis opprimuntur parentes, qui dat ipsi alimenta, & cætera subsidia necesse est, dat etiam ijs vitam, seu retribuit eo modo quo potest. Ergo hoc ipso quod filij parentibus debeant vitam ipsam, & quidquid sunt, debet etiam dare ijs alimenta, & cætera necessaria subsidia. Præterea & statuitur, ratione eadem, filios potius debere consulere parentum vitæ, quam lux ipsorum propriæ: atque adeo si contingat necessitas, seu periculum inevitabile alterutrius vitæ, debere iubire filium iacturam lux, ut vitam patris incolumem seruet. Filius enim, quia vitam accepit à parentibus, debet ijs vitam quoque retribuere, si potest. At in prædicta necessitate, seu periculo potest ijs vitam restituere. Ergo debet. Quare si contingat in naufragio vitam esse tabulam, in qua solus alter eorum possit evadere, inferitur, filium debere patri eam permittere, cum certo periculo propriæ vitæ. Insuper si pater extrema necessitate laboret, quamvis alia equali vergeat filius, teneat patri subvenire, si potest vitam ipsius iacturam rectam levitate, quamvis propriæ iacturam faciat: quoniam alter non retribuit pro ratione debiti. Id autem si faciat, videbitur referre gratiam pene parenti.

8 VNDÈ Minus pia videtur ea quædam Athenienium memorata à *Vitruvio in præfat. lib. 1.* quæ filij eximebantur ab onere

te alendi parentes suos, si hi non curassent eos institui aliqua honestiori arte. Minus pia, inquam, apparet: quoniam independenter à titulo institutionis, seu disciplinæ, obstricti sunt filij ad quolibet officia exhibenda parentibus, veluti *τοῖς ἀντιοῖς τῶν ἀγαθῶν, αἰτίαις αὐτῶν ἐστὶν*, sive vt sint. Quare apud quoslibet alios Græcique populos vniuersè tantum erant, vt filij abique discrimine villo parentes in necessitate positos alerent, & si secus, vincerentur. Idque longè ante omnem legem populorum ipsa nature conditio faciendum deuotæ triuo illo exemplo ciconiae gestantis supra humeros parentes senio confectos, & impotentes volandi. Quod ita accidere testatur idem Aristotel. in *Hyst. Anim.* Plato in *Alciabiade*, Valerius Maximus *lib. 5. cap. 4.* Plinius *lib. 10. cap. 23.* Et Solinus *cap. 43. Polybist.* addit, quantum temporis impendierit ciconiae scõibus educandis, tantumdem & illas à pullis in senio ali. Quare Ægyptij ad significandum hominem, qui patris curam gerit, depingebant ciconiam & cucupham, quòd hæ aves præ cæteris soleant genitoribus senio confectis retribuere, sive eodem modo gratiam reddere, quo educatæ sunt. Quod legere est apud Pierium *lib. 17. Hærogl.* Et Casiodorus *lib. 2. Variar. epist. 14.* postquam pluribus hortatus est filios, vt parentibus in necessitate positos opem ferant, ita loquitur: Ciconia redemptis anni iugiter nuntiat, eiciens tristitiam hyemis, lætitiã verni temporis introducent, magnũ tradit exemplũ pietatis. Nam cũ parentes senio confectas laxauerint pennas, nec ad cibos, que reandos idonei poterint inueniri, pulli genitorum membra frigida plumis suis refoventes, efcis corpora lasa reficiunt. Donec in pristinum vigorem ales grandæua reddierit, pia vicissitudine iuuenes reddunt quod à parentibus parvuli acceperunt. Ideoque non immeritò vita longa seruantur, quibus pietatis officia non relinquunt. Quare & in nummis Adriani Cæsaris ciconia sculpta erat, cùm hac inscriptione, PIETAS AVGVSTA. Atque inter Græcos notum adagium est, ἀντιπαραγωγὸν, id est, rependere vicem instar ciconiae, quæ dicitur παραγωγὸν. Idem verò quod vniuersè à Græcis statutum fuisse diximus, etiam apud Romanos cautum fuit *l. 5. si quis à liberis ff. de liberis agnoscentis.*

9 ADDIT Verò, filios, præter alimta, debere etiam honorem, & reverentiam, sive observantiam illam, quam parentibus exhibere oportet. Honorè, inquam, quoniam Arist. iudicat parentes esse similes Dijs, quibus præfertur honor debetur, & rebus divinis, quæ potius honorabiles sunt, quàm laudabiles, vt supra dictum est *lib. 1. cap. 12.* ac propterea cùm parentes cõteantur veluti quoddam divinũ, nõ iam laudandi, quàm honorandi sunt. Verum præ-

terea monet, quemadmodũ non vnus idemque honor deferatur Dijs, sed summus Iovi, & inferior Dijs cæteris, ita non eundem honorem exhibendum vtrique parenti, sed maiorem patri, & minorem matri, quamvis vtrumque observare & colere oporteat. Quod ipsum arbitratr Giphanius expressisse Paulũ Luricencofultũ *l. vltimã. ff. de in ius vocando*, illis verbis: *Et si patrum non eadem est potestas, eadem tamen vtri-que debetur reverentia.* Cæterũ eo loco non satis explicatur diversitas honoris tribuendi, quemadmodũ in textu Arist. qui palam docet, plus honoris patri, quàm matri deferendum.

10 HINC Gradum facit ad assignanda officia, que alijs debentur. Et post parentes, primo loco statuit viros sapientes, nimirũ, magistros, de quibus *cap. præced.* insuper & Imperatores, seu duces exercitus, Reges quoque & Magistratus: quoniam ijs omnibus plurimũ debemus, licet minũs quàm parentibus. Secundo loco recenset seniores, seu grandævos, quos revereri & colere par est, ijsque assurgere, & loco cedere, alijs; honoris signa exhibere, quæ ab eodem Arist. indicantur *lib. 1. Resbor.* ac Sallustio *lib. 5. Hyst.* (quod opus perij) apud Nonium. Quare insignis est laus illa, qua gloriabatur Pompeius, quòd sibi iuveni adhuc delata fuisset eadem honoris & observantia signa. Tertio loco numerat fratres & sodales, inter quos omnia esse communia vult, & *ωφειλόμενα* quandam, id est, liberiotem loquendi licentiam, iuxta quam, sine vlla dissimulatione, vicissim se admoneant & obiurgent, vbi opus fuerit ad emendationem morũ. De quo legendus Plutarchus *lib. 1. Problem. Symposij, cap. penult.* Denique postremo loco numerat cognatos, tribules, & civet atque vnicuique eorum docet tribui debere, quod congruum ipsi est, pro ratione coniunctionis & propinquitatis; Vnde quò propinquior quis fuerit, quò melior, quò utilior, eò plura aut maiora ei officia debentur. Verũm id augulat definitur, difficillimum esse monet; quamvis aliquantò facilius appareat in ijs, qui sunt eiusdem generis, sive sanguinis.

VIDE D. Thomam 1. 2. quæst. 26. art.

8. 9. 10. 11. & 12. atque illius

Interpretas.

(?)

CAPVT TERTIVM.

Quando seruanda Amicitia

ST Etiam dubitatio, si dissolvendæ sint amicitia, necnè, ad eos, qui non permanent, an ad eos, qui ob vtilitatem, aut voluptatem amici sunt, cùm hæc non habent. Nec est absurdum dissolvi. illorum enim erant amici, quibus deficientibus, rationi consonum est non amare. Inculaverit autem quispiam, si ob vtilitatem, aut voluptatem amans, ob mores simulat amare. Quod enim superius diximus, plurimæ fiunt incusationes inter amicos, cùm non similiter optant, & sunt amici. Cùm igitur quispiam sua se opinione fefellerit, putaveritque ob amores amari, nihil illo tale agente, tum se ipsum is accusare debet. Cùm verò à simulatione illius deceptus fuerit, tum eum, qui decipit, iustum est accusare, & magis, quàm eos, qui nummos adulterinos conficiunt, quàm maleficium ipsum circa præstabilius est. Quòd si acceptat ut bonum, factus est autem pravus, atque apparet, estne amandus? An impossibile est? siquidem non omne quodvis est amabile, sed bonum. Neque autem dignum est, pravum amicum habere, neque oportet: non enim amatorem pravorum esse oportet, neque similem evadere pravo. Dictum est autem, simili esse amicum. Estne igitur statim amicitia dissolvida, an non omnis, sed in qua est incurabilis ob pravitatem? Qui autem emendari possunt, ijs magis ferendum est in moribus auxilium, quàm in pecunijs, quàm præstabiliores sunt, & magis amicitia proprij. Nil autem absurdi videbitur facere, qui amicitiam dissolvit: non enim huic aut tali amicus erat. Cùm igitur mutatum ad priores mores redigere nequeat, sese ab illo seiangit. Quòd si alter permaneat, alter magis bonus evadat, multumque virtute differat, estne utendū amico? an fieri nequit? In magna autem distantia maxime manifestū fit, ut in amicitijs, quæ à pueritia contrahuntur. Nam si alter mente permaneat puer, alter in optimū virū evaserit, quoniam modo fuerint amici? cùm neque eadem ipsis placeant, neque eisdem gaudeant, doleantque. Neque enim hæc erunt in ipsis. Sine verò his esse amici nō possunt. Simul enim ipsos vivere impossibile est. Atque de his antè diximus. Oportetne igitur ipsum non secus ad illud sese habere, quàm si amicus nunquam fuisset? An factæ memoriæ consuetudinis habere oportet. Atque ut amicis potius, quàm alienis, arbitramur gratificare oportere, sic &

ijs, qui fuerunt amici, tribuendum est aliquid ob amicitiam, quæ antea fuit, cum non ob exuperationem: pravitatis est dissolutio facta.

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS TERTII.

Amicitiam, quæ utilitate, aut voluptate ducitur, cessante eo sine, dirimi. Similiter & illam, quæ honestate nititur, ubi Virtus defecerit. Proficit enim in bonis: sed non posse diu manere in Amicitia cum eo, qui parum aut nihil proficit. Eam tamen, quamvis dirempta fuerit, non omni propositu obivione sepe licendam.

DICTVM Est sæpe, tam hoc libro, quam præcedenti, plures esse accusationes, & querimonias inter amicos, ratione quarum Amicitia ipsa subeat dissolutionis periculũ.

Nunc autem inquiri Philosopher, an quandoque sufficiens sive idonea causæ existant ad Amicitiam dirimendam. Dividitque caput in quatuor partes. In prima statuit, causam dissolvendam eius Amiciorum, quæ volutate aut utilitate ducitur, sitam esse in eo quod iam nulla spes sit voluptatis aut utilitatis. In secunda decernit, Amicitiam illam, quæ honesto nititur, dirimi, ubi defecerit Virtus: sed tamen solvendam non esse statim, ac alter amicorum defecerit esse probum. In tertia observat, proficientem in Virtute, non diu retinere Amicitiam cum eo, qui non proficit. In quarta demũ monet, nõ omni prout oblivione delendam esse Amicitiam, quamvis dirempta fuerit ex causis idoneis.

2. CIRCA Primam partem indicat, posse non leviter dubitari, verum Amicitiam solvendam sit, ubi alter amicorum valde mutatur, nec similis sibi persistit: potius oporteat adhuc persistere alteri in eadẽ benevolentia. Respondet verò, in Amicitia, quæ voluptatẽ spectat, & in ea quæ utilitatem, posse solvi mutam benevolentiam iure ac merito, ubi alter sit iniucundus, aut inutilis alteri. Quod ferè sic probat. Vbi cessat causa efficiens & cõservans Amicitiam, rationabile est ipsam cessare, seu non procedere ulterius. At causa conservans Amicitiam iucundam, & vilem, est voluptas, aut utilitas. Ergo ubi cessat voluptas, aut utilitas, rationabile est cessare Amicitiam iucundam & vilem. Cessat autem, si alter amicorum redigatur iniucundus, aut inutilis alteri. Ergo in hoc eventu rationi consonum est ut Amicitia solvatur. Itaque cũ in ijs duobus generibus Amicitie sola voluptas aut utilitas mutua utriusque amici sit causa effectrix & conservatrix Amicitie, permanebit vel mutabitur hæc, prout contigerit voluptatẽ utilitatemve, *διαιρέσει, ἢ ἀλλοιῶσθαι, permanere, aut mutari.* Quod ipsum ferè tradiderat lib. 8. c. 3. & 4. ut *lib. hoc c. 1.* Quæ doctrina maximè illustratur à Cicerone in *Latio*, ubi docet, esse quandam

veluti calamitatem in amicitijs dimittendam, & causam huius assignat mutuatam ex Ari. si. duntaxat: *Sin autem & morum & studiorum, ut fieri solet, facta erit mutatio, &c.*

3. HINC Digreditur ad querimonias & expostulationes amicorum, de quibus antè fatus discessit: & addit nunc, quasdam earum iustas esse, quarum proinde causam merito Amicitia deponi valeat. Potissimum verò expendit illam, quæ sita est in simulatione alterius amicorum, decipientis alterum. Quandoque enim accidit, ut quis fingat se amare alterum propter morum honestatem, & tamen sola voluptate, aut utilitate ducatur. Quo casu, si aliter id non verit, habebit iustam expostulationis causam, & merito Amicitiam deseret. Si verò adhuc eo comperto, voluerit in Amicitia persistere, immerito accusabit alterum: sed potius de seipso conqueri potest, quod sciens prudens voluerit permanere in Amicitia, cum eo, à quo se decipi novit. Porro eiusmodi simulatores homines non amare amicum, sed seipsum; quamvis oppositum verbis proficiant, & dicant se sola honestate morum alterius duci; exinde constat, quia unam voluptatem, aut utilitatem amant, quæ bonũ proprium ipsorum est: Ergo potius amant seipsum, quàm amicum. Unde vrgens accusandi ratio est probis viris adversus illos, & multo gravior, quàm sit contra eos, qui monetam publicam corrumpunt, & adulterium faciunt. Quod sic probat: Multo maior querela & accusandi ratio est contra illum, qui corrumpit & adulterat præstantius bonum, quàm contra eum, qui adulterat bonũ inferius. At qui fucatam Amicitiam, id est, iucundam aut vilem, simulat pro honesta, is sanè corrumpit & adulterat præstantius bonum, quàm qui monetam fallam solvit pro vera. Amicitia enim honesta est longè præstantius bonum, quàm vera moneta. Ergo multo maior querela, & accusandi ratio est contra eum, qui fucatam Amicitiam simulat pro honesta, quàm contra eum qui adulterat monetam.

4. CIRCA Secundam partem inquirat duo. *Primum* est, verum etiam in Amicitia perfecta, sive quæ honesto ducitur, suboriri possint iuste causæ ad eam dirimendam. *Secundum*,

dum, an ijs suppositis, statim solvenda sit; an potius oporteat aliquandiu expectare. Priorem questionem resolvit, affirmando, posse etiam in honesta Amicitia suboriri rationabilem, seu idoneam causam, ut ea dissolvatur: si nimirum, alter amicorum ex probo & Virtutis cultore improbus effectus sit. Tunc enim non oportet persistere in Amicitia cum illo, sed potius eam deserere. Assertionem hanc dupliciter probat. *Primò* sic. Secundum perfectam Amicitiam omnis amor debet esse ad alterum, propter Virtutem & honestatem quæ in ipso est. At ubi alter amicorum effectus est improbus, nulla Virtus & honestas in ipso est. Ergo ubi alter amicorum effectus est improbus, secundum perfectam Amicitiam nullus amor est ad alterum. Quare superest, ut Amicitia utriusque dissolvatur, ubi in altero deficit honestas. *Secundò* sic probat. Nequit vlll Amicitia genens retineri inter dissimiles: cum omnis Amicitia similitudine amitorum exigat: ut *lib. 8. præsertim cap. 6.* statutum fuit. At ubi alter amicorum factus est improbus, ambo redduntur dissimiles. Ergo ubi alter amicorum factus est improbus, nequit inter eos Amicitia retineri.

5 **POSTERIOREM** Questionem discutit asserendo, non statim deserendam esse probi homini Amicitiam cum illo, qui improbus se reddidit, sed tunc solum, cum eò de vitiositatis deveniat, ut deploratissimus aut insanabilis habeatur. Prior pars probatur: Quia esse veri & probi amici est, ut si alter amicus defecerit ab honestate mori, studeat quàm primum & serio ipsum ad Virtutem & probitatem reducere, quàm monitis, quàm beneficijs, quàm obiurgationibus. Multo magis enim apparet in hoc vera & probata Amicitia, quàm si amico in bonis corporis, fortune, aut honoris iactura subeanti, opem & auxilium præbet. Ergo non statim ac ille deviaverit ab honesto, deserenda Amicitia cum illo; sed expectandum aliquandiu, & curandum si forte resipiscat. Posterior autem pars suadetur: Quia ubi deficit omnino, desperatusque est finis Amicitia, frustra illa retinetur. At ubi alter amicorum ita improbum se reddidit, ut nulla iam admonitione, obiurgatione, aut beneficio moris correcturus credatur, deficit iam omnino, desperatusque est finis Amicitia; nimirum, probitas ipsius. Ergo tunc frustra Amicitia retinebitur. Deserenda igitur erit, ne in casum sit. Quam eandem doctrinam quò ad Vitamque partem videtur tradere etiam Cicero in *Leclio*, quamvis non ita expressè, dum ait, omnes quidem eiusmodi amicitias dirimendas esse: verum cum hoc discrimine, quòd cum leviter improbo paulatim solvenda sint; cum perditò autem & profligato statim præcidenda.

6 **CIRCA** Tertiam partem proponit aliam questionem in hunc fere modum. Inter

amicos, qui honestate ducuntur, accedere aliquando potest, ut alter in Virtute admodum proficiat, proindeque ex bono, qualis antea erat, optimus fiat: alter verò lentiori gradu, & longè inferiori, in honestate permaneat, ideoque nunquam meliorem se præbet, nec optimus nunquam futurus appareat. In hoc eventu, quid facere oportebit? Retinenda erit ab honestiori Amicitia, an deserenda? Respondet vero generatim, & subdubitando, videri, non posse utriusque Amicitiam stabilem esse inter eos, quorù Virtus, seu probitas tam longo intervallo distat. Deinde & expressius pronunciat, eam servari non posse, propter dissimilitudinem ingenij utriusque, idque confirmat exemplo eorù, qui à pueritia mutuè inierunt Amicitiam, propter similitudinem ætatis & mori. Si verò postea alter eorum progressu ætatis mores mutaverit, & evaserit probus vir, ac prudens, alter autem moribus puer permanserit ut antea, nulla alia mutatione facta, nisi ætatis, nullatenus iam erit Amicitia inter utrumque. Ratio erit: Quoniam Amicitia retineri non potest inter eos, qui nequeunt diu familiariter agere, aut iucundum habere convivium duobus hæc ad Amicitiam exigantur, ut dictum est *lib. præterea c. 7.* At is qui temper moribus puer est, & is qui vir prudens, ac probus evasit, nequeunt diu familiariter agere, aut iucundum habere convivium, prohibente id magna dissimilitudine morum. Ergo is qui semper moribus puer est, & is qui vir prudens ac probus evasit, nequeunt Amicitiam retinere. Hæc autem ratio, ferè ex æquo militat inter duos, quorum alter, in Virtute magnos & assiduos profectus facit; alter verò nullum eum inter eos tanta sit mori distantia, ut videantur, non posse diu familiariter agere, aut iucundum convivium habere. Ergo neque inter eos Amicitia retineri potest. Vel certè, ut monet Burleus, solum imperfecta Amicitia inter eos manere poterit, qualis inter admodum superiorem & inferiorem, iuxta dicta *lib. 8. cap. 7.* nuper allegato.

7 **CIRCA** Quartam partem inquiri, qualiter se gerere invicem debeant, qui Amicitiam iustis ex causis diremerunt, perinde ac si nunquam antea amici fuissent, an tervato iam vicem aliquo benevolentia gradu, quamvis inferiori. Huic dubitationi Arist. expressè non respondet. Sed tamen, quantum ex verbis ipsius conijci potest, existimare videtur, habendū semper esse rationem aliquam veteris Amicitia, neque illam alta oblivione deserendam. Caterum adhuc monet cautionem adhibendam esse, sive distinctionem. Aut enim Amicitia soluta fuit (perfecta, inquam, sive honesta, de qua solum hoc loco agitur) propter mutationem alterius à probo in improbum communiter dictam, sive in qua is non admodum exorbitavit: aut propter ingentem, & insolitam mutationem, quæ pessi-

mus; vel infanabilis redditus est. In priori eventu, oportebit aliqualem benevolentiam permanere, & memoriam Amicitiae veteris: quoniam indignitas amici non videtur tanta, ut debeat aeterna oblivione deleri.

In posteriori autem, cum ille adeo exorbitaverit, & usque adeo contrarium moribus se praestiterit, videtur omnino praetermittendus, ac si nulla vaquam necessitudo cum eo fuisset.

CAPVT QVARTVM

Quae opera Amicitia, & quod non sit praeorum.

A Verò, quae ad amicos attinent, & quibus amicitiae definiuntur, ex ijs, quae ad se ipsum quisque facit, profecta esse videntur. Ponunt enim eum amicum esse, qui vult, & agit bona, vel quae videntur, amici gratia: aut eum, qui vult esse, vivereque amicum, gratia ipsius amici: quod quidem matribus ad suos accidit filios, & ijs amicis, qui sunt offensa. Quidam autem eum esse dicunt, qui versatur una cum amico, & eadem expetit: aut eum, qui dolet una, atque gaudet cum amico. Maxime autem & hoc matribus accidit. Horum etiam aliquo & amicitiam ipsam definiunt. Vnumquodque autem horum, viro competit erga se bono: reliquis vero ex ratione, qua tales esse existimant. Videtur autem, ut dictum est, virtus, & studiosus ipse, unicuique esse mensura. Hic enim sibi ipsi consentaneus est, ac eadem affectat anima omni. Et vult igitur sibi ipsi bona, & quae apparent, ac agit. Est enim viri boni, bonum agere, & sui ipsius gratia. Mentis enim causa, quae quidem unusquisque esse videtur, & vult etiam se vivere, salvumque esse, atque id maxime, quo sapit. Est enim bonum homini studioso, esse. Unusquisque autem sibi vult ipsa bona. Factus verò alius, nullus expetit cuncta, illud quod est factum habere. Habet enim & nunc Deus summum bonum, sed est id, quod est ipse. Videtur autem id unusquisque esse quod intelligit, aut maxime, atque talis, secum degere vult. Libenter enim hoc, cum voluptateque facit. Nam & aeternarum rerum recordatio periucunda est, & futurarum spes bona. Talis autem afficit voluptate. Et insuper contemplationibus mente abundat. Praeterea maxime secum una dolet, atque laetatur. Id enim est omnino ipsi molestum, atque iucundum, & non aliud aliud. Est enim sine potentia profus. Ex eo igitur, quia unumquodque ipsorum ad se ipsum competit studioso, ad amicum autem sic se habet, ut ad se ipsum (amicus enim est alius ipse) & amicitia videtur horum

rum aliquid esse, & quibus hæc insunt, videntur esse amici. *Quæ-*
re verò vtrum ad se ipsum sit, an non sit, amicitia, nunc mittamus.
 Videbitur autem hoc amicitia esse, quo duo, vel plura ex ijs habet,
 quæ dicta sunt. Et quòd maxima amicitia similis est ei, quæ est ad
 se ipsum. At verò videntur ea, quæ dicta sunt, & ipsis multis inesse,
 quamvis sint pravi. An hoc participes ipsorum sunt, quo sibi ipsis pla-
 cent, & bonos se esse existimant? Nam eorum, qui vehementer sunt
 pravi, atque nefarii, nemini hæc insunt: sed nec inesse videntur, ferè au-
 tem neque pravis. *Dissident enim secum, & alia quidem cupiunt,*
alia autem volunt, ut incontinentes. Nam ijs, quæ bona sibi videntur,
 anteposunt ea, quæ voluptate afficiunt, atque nocent. *Quidam rur-*
sus ob formidinem, atque inertiam eas agere res committunt, quas
putant sibi ipsis optimas esse. Qui verò multas res graves, atque ne-
 fandas egerunt, vitam ob pravitatem odio habent, ac fugiunt, sibi-
 que mortem consciscunt. *Quærit præterea alios ipsi flagitiosos,*
quibus cum versentur, se verò ipsos fugiunt. Nam si sint secum, re-
 cordantur multarum, graviumque rerum, & sperant alias tales. Si
 cum alijs autem sint, obliviscuntur. Atque cum nihil habeant, quod
 sit amabile, nulla re prorsus afficiuntur ad se ipsos, quæ ad amicitiam
 attinet. Neque igitur vnà secum gaudent, atque dolent: est enim
 eorum anima in seditione. Atque interdum ob pravitatem dolet,
 abstinens à quibusdam, interdum lætatur. Et hæc quidem pars huc,
 illa autem illuc trahit, ut divellentur. Quod si fieri nequeat ut do-
 leat simul, atque lætetur, at paulò post dolet, quòd lætatus fuit, & nol-
 let sibi ipsi illa voluptati fuisse. Improbi nanque poenitentia sunt re-
 ferti. Improbus igitur ne erga se quidem amicè affectus est, prop-
 terea quòd nihil habet, quod sit amabile. Quod si ita sese habere
 vehementer est miserum, totis viribus fugienda est pravitas, & eni-
 tendum est bonum esse. Sic enim & ad se ipsum habebit amicè, &
 alij amicus poterit esse.

SUMMA ET EXPLANATIO CAPITIS QUARTI

Amicitia officia, seu opera, quamvis sint, & qualiter à viro probò exhibeantur. Quomodo etiam sibi bona velit, etiam data bipotest quòd esset fieri, & alius à seipso. Qualiter è contrà se habeat improbus, & quàm aliter sit ab amicitia, benevolentia, ac concordia, erga seipsum.

AD PRÆCLARISSIMUM ET NOBILISSIMUM EQVITEM,
D. D. ANTONIVM MONSALVE, OMNIGENAE
DOCTRINÆ, INTEGRITATIS, AC PIETATIS DOTIBVS CVMV-
LATVM, SVPREMORVM SENATVVM IUSTITIÆ AC
FISCI REGIVM IAM DIV CONSILIA-
RIVM, &c.

ICTVM Est huiusque, quibus querelis, seu expositionibus obnoxia sit Amicitia, quomodo præterea illa solvatur, aut conservetur. Nunc procedit Arist. ad assignandum opera, sive officia, quibus illa stabilitur, & integra perseverat: ac potiore capitis parte docet, Amicitia opera ab amore sui ipsius ortum ducere. Dividitur autem illud in tres partes. In primâ indicat, quænam sint Amicitia opera. In secundâ assignat modum, quo vir probus veretur in eisdem operibus circa seipsum. In tertiâ demum observat, qualiter in his se habeat improbus.

2 **CIRCA** Primam partem statuit, veluti certum exploratumque, omnia illa opera, quæ probus amicus in amicum probum exhibet, procedere ex illo infuso amore, quo secundum naturam unusquisque afficitur erga seipsum. Eadem quippe probus amicus facit amici gratiâ, quæ facere erga seipsum, aut vellet ab alijs fieri. Porro vir probus nec faceret erga seipsum, nec vellet ab alijs fieri, nisi quæ sibi convenientia sunt, & secundum eandem rationem. Non enim sibi inferret, aut ferri vellet mortem, vel malum aliud: sed bonum conveniens, & proportionatû, iuxta rationis præscriptum. Ergo dum eadem ipsa vult amico, & præstat, quantum potest, regula eorum officiorum Amicitia est amor, quo amicus probus diligit seipsum.

3 **HINC** Procedit ad assignandum opera peculiaria Amicitia ex eo capite orta, & docet esse omnino tria. Probaturque ex opinionibus aliorum, quamvis dissidentibus inter se. Prima est aliterentium, eam verè & opere ipso amicum esse, qui amico bona vult, aut solida, aut quæ sibi apparent bona, eaque studet conferre ipsius amici gratiâ, & non propter quidquam aliud. Si enim aut non velit bona amico, aut non præstet cum possit, aut præstet quidem, sed non ipsius amici gratiâ, profectò non exequitur opus proprium amici. Iuxta

hanc verò opinionem planè constat, vnum, aut etiam potissimum Amicitia opus, esse eiusmodi beneficentiam. Secunda aliorum opinio est, illum verè amicum dicendum, qui exoptat, seu vult amicum bene esse & bene vivere, non ob aliquam sui ipsius utilitatem, sed propter amici commodum. Idque exponunt exemplo, tum matrum, quæ summo amore volunt natos suos bene esse, & bene vivere, ob ipsorum commodum dumtaxat, & quamvis ab ijs non cognoscantur, nec redamantur: tum & eorum, qui absque culpâ vllâ patiuntur offensiveness & indignam suspicionem apud amicum, & tamen ipsi omne bonum, & prosperitatem exoptant, quamvis nullum inde commodum spectent. Iuxta quam opinionem, vnum ex præcipuis Amicitia operibus est benevolentia. Tertia opinio est arbitrarium, illum verè existimandum amicum, qui familiariter cum altero vitam exigit, eadem studia prosequitur, atque de eisdem rebus vna cum eo delectatur, aut dolet. Quod & in matribus erga filios appareret, & in iisdem demum, qui stricto Amicitia nexu colligati sunt. Iuxta hanc verè opinionem, præcipuum Amicitia opus est concordia, sive consensus animorum. Patet itaque, secundum varias opiniones, præcipua Amicitia opera esse tria: beneficentiam, nimirum, benevolentiam, & concordiam. Quare de vnaquaque earum postea singulatim disserit tribus capitibus sequentibus.

4 **CIRCA** Secundam partem ediferit, qualiter vir probus se gerat in eisdem operibus erga seipsum: nam qui probus non est, verè & absolutè sibi ea non exhibet, sed solum quatenus probus & amore dignus sibi ipsi videret. Probus autem verè erga se tria illa exhibet amoris officia, eaque internoscit, tanquam solida Virtutis notas, quas & in alijs divinare potest, seu cognoscere an ijs infusa. Quemadmodum enim in vnoquoque genere primum & optimum est mensura cæterorum, ita in officijs ad mores spectantibus vir probus est norma, canon, & veluti mensura aliorum.

Qua-

Quaere oportet in illo esse, ut verè sunt, tria illa solidæ Amicitia opera erga seipsum : nimirum, beneficentiam, benevolentiam, & concordiam. Porro vir probus erga seipsum beneficentia opera exercere videitur. Cùm enim habeat plane rationi subiectas perturbationes animi, ut lib. 7. cap. definitum est, semper eadem opera facit, id est, rectè rationi conformia, & sibi quàm maximè honesta, neque vnquam vicissitudinem subit, aut definit eue sibi similis. Ergo beneficentiam habere videtur erga seipsum. Præterea, semper sibi bonum & honestum vult κατὰ τὰς αἰσῶν ἄρχῆς, ἵτατο πρός τὸν αἴμα, ut loquitur Arist. Hoc autem planè est, benevolentiam ad seipsum habere. Denique & concordiam secum tenet, quia ita compositus animo est, ut nullis perturbationis procellis huc & illuc agatur : sed semper idem velitis, ac nolit, neque vnquam sibi contrarius appareat. Ergo tria illa Amicitia opera præcipua exhibentur à viro probò erga seipsum.

5 ADDIT Philotophus loquens de viro bono : *vult sibi ipsi ἀγαθὰ, bona.* quo loquendi modo denotat, quemadmodum in Amicitia perfectâ, quæ est ad alterum, vult quis bona amico, ipsius amici gratiâ; ita in benevolentia, quam vir probus habet circa se, & quam supra docuerat esse fontem benevolentia in alios, velle sibi bonum gratiâ sui. Est enim vniqueque, ut dicebamus, naturâ insitus amor sui: atque adeo & bono viro, quoniam nequit naturam excre. Quod & plures alij docent, vique adeo, ut & in proverbium abierit. Vnde illud Terentij in Andria:

Verum est verbum illud, vulgò quod dici solet, Omnes sibi meliùs esse velle, quàm alteri.

Et eodem loco insuper: *Hæus, proximus sum egomet mihi.* Plato etiam lib. 5. de Legibus: *Hæus est ergo quod aiunt, vnumquemque natura sibi amicum esse, idque rectè fieri.* Idem Arist. lib. 7. Magn. Moral. Nonnullis, inquit, videtur vnumquemque sibi potissimum amicum esse. Consonant & latina adagia, quale illud Plauti in Trinummio: *Tunica pallio propior.* Quod & apud Hispanos in paræmia est. *Mas cerca está la camisa, que el saio.* Et illud insuper: *Genus est surâ propior.* Cui ad litteram in Arist. respondet: *τὸν ἐνέμου ἐγγύω, tibi genu propinquius.* Quod Athenæus lib. 9. etiam affert. Et Theocritus Idyllio, cui epigrapha, *Charissa,* id adaptat, viro tenaci, qui sibi vni vivat, & nihil amicis imperitari velit. Carmina sunt,

πᾶς ἄ σὸν ὄμμα, &c. Id est, Vnum quisque sinu dextram oculis, illud & vnum

Cogitat, unde sibi congesta pecunia crescat, Nec vnquam, ab altera, rubigine domes amice.

Immo statim hoc, Mihi sursu genu longinquior, inquit, Ipsi mal in aliquid detur mihi.

6 VERVM Quoniam obijcere quis posset, non esse probi viri, sed avari aut cupidus, velle alia propter seipsum, huic difficultati spontè occurrat Arist. atque probum virum velle sibi bona, *ὡς καὶ τὸ διακονεῖν, gratia animæ intelligentis.* Non est autem a probitate, seu honestate alienum, velle bona convenientia nobilissimæ homini parti, qualis est rationalis animus, in quo Virtutibus ac disciplinis instruetum atque exornando potissima cura esse debet. Neque hic amor est qualis ille alius avarorum, aut cupidorum, in turpi questu, aut corporis voluptate, felicitatem suam constituentium: sed honestus & rationali naturæ conformis. Vnde & colligitur, virum probum rectè amare ipsam etiam corporis vitam, & bonam valetudinem: quoniam & illius amor naturâ insitus est: & id ipsum bonum ab eo amatur propter animæ bonum honestissimum, atque omni amore dignissimum.

7 ITAQUE Vir probus amat suum, suus gratiâ, siue propter animi perfectionem, bona omnia, quæ convenientia sunt, & secundum rectam rationem amari possunt. *Facilius verò alius* (inquit, Arist. iuxta veterem Aristogypoli) *nullus expetit curâ sibi, quod factum est, habere.* Difficilius sane verba. Adrianus Turnebus ita veritatè: *Efficitur verò alius, utmo velit illud, quod factum est, omnia habere.* Petrus Victorius, Cùm autem r. aditus est alius, nullus expetit curâ habere illud, quod effectum est. Laëlius omnium expetitus, licet pene conficiens ad periphrasim: *Si nullus est, qui sit alius, quam qui prius erat, afficitur sit, opset, id, in quod commutatus sit, bonis omnibus abundare.* Brevius Gallius: *Sequitur est, qui commutatus in alium, vult id, in quod commutatur, habere bona omnia.* Difficilia, inquam, verba. Verùm eorum sensus ab eodem Lambino, & Oberio Giphano expressus est, vnumquemque velle sibi bona omnia, dum manet idem. Nam si supponatur convertendus in quidquam aliud: ut in homem, aut equum, secundum illâ μεταμύχουσι, *transmutationem* fidam à Pythagora, iam non optabit bona omnia rei illi, in quam convertetur, quoniam alia à seipso eliet. Ergo vnusquisque potius sibi, quàm alteri, bona vult. Aliud quoque exemplum affert Arist. ab impossibili. Deus suum habet bonum, sibi contentaneum, ac proinde summum & infinitum, quod sibi ipsi amat. Verùm factâ hypothese impossibili, ut mutetur in creaturam, iam non amabit bonum illud, sed aliud convenientis rei illi quàm tu utaretur. Vnde etiam illud celebre D. Augustini in he-

logie facillè Principis Deum alloquentis: *Sicut tu es Angustinus*, &c. potius mysticè & analogicè; quam ad litteram accipiendum est. Vnusquisque ergo præcipue amat bonum suum, siue conveniens ipsi; potius quam alteri, iuxta solitum naturæ cursum.

8 PERGIT Vterius ut edisserat, nec desicere viro probò erga seipsum convictum illam, familiaritatem, & iucunditatem, quam experitur amicidum simul ætatem & vitam exigunt ac frequenter converlantur. Vir enim exornatus Virtutibus, secum vivit, secum agit, & libentissimè quidem ac iucundissimè quia causam iucunditatis intra se habet: nimirum, Virtutes ipsas, quas proprijs operationibus adquisivit: memoriam rectè factorum, quorum recordatio dulcis admodum est, & spem præmij futuri. Idque præsertim in viro sapiente locum habet; quoniam frequenter contemplationis exercitio, atque animo sereno & quieto, potest eiusmodi voluptates purius percipere, & liberius ab omni hæc. Cui doctrinæ illustrandæ prodest iterum illud: *Mibi & Musis*. Ac vox cuiusdam Sapientis ab hominum societate remoti: *Non sum solus. Habeo qui cum colloquar, & tempus fallam; mentem meam*. Et insuper celebre illud Scipionis effatum: nunquam se minus otiosum, quam cum esset solus. Vnde & versus, in quibus Ptolemæus à vulgo mortalium separatus de seipso dicere perhibetur:

*Sum mortalis homo, vita quoque perbrevis.
at cum
Astra globosque poliscandere fert animus;
Tunc pedibus non calco solem, sed celsior alto
Astris lovi, atque anima perfruo ambrosia.*

9 ASSIGNAT Præterea notam aliam Amicitie in viro probò erga seipsum, quod vna secum doleat & lætetur: & quidem de eisdem omnino doleat, & de eisdem lætetur: quoniam cum Virtutis habitu firmo & constanti præditus sit, semper sibi similis est, nec de vno eodemque modò dolet, & modò lætatur, ut improbi faciunt, propter turbulentiam affectionum inordinatarum, quibus identidem hæc & illuc impelluntur. Quare vir probus ab Arist. dicitur ἀμετάλητος, expressè penitentia. Quia omnis penitentia consistit in eo quòd sit dolor seu tristitia de illo, quòd aliquando placuit. At vir probus nunquam dolet tristitiae de illo quòd aliquando placuit. Quod enim illi semel placet, semper placet: quòd autem semel displicet, etiam displicet semper & ubique, propter constantem habitum honestatis. Ergo vir probus ἀμετάλητος, seu incapax penitentiae est. Quæ ratio accipienda sine dubio est, etiam ad mentem Philo-

sophi, de viro probò quandiu probus permanet. Nam si ex improbo factus sit probus, nec ratio verat, nec Arist. prohibet, ut doleat de illo ipso, quòd delectabatur, dum improbus esset. Similitèrque ubi coningat, ex probò fieri improbum, delectabatur plane turpia opera, quæ antea exiò fuerant.

10 CONCLVDIT, Amicitiam & amicum tribus operibus iam explicatis certitatè ad eò exhibentem ea, aut sibi, aut alteri amico, debere amicum existimari. Hinc verò oriri statim potest disputatio, quam Arist. hoc loco non resolvit: an scilicet, quis Amicitiam ad seipsum habeat. De hoc enim acturus est infra cap. 8. & dixerit in Eudemis lib. 7. cap. 6. Verum affinis hæc dubitatio est illi alteri, qui supra lib. 5. cap. 11. qualisvis, an possit quis facere iniuriam sibi ipsi. Et quoniam modum eo loco decrevit, neminem sibi ipsi iniuriam existere, quia iniuria est ad alterum: ita hoc loco dicitur videbatur, neminem sibi amicum existere, quoniam Amicitia ad alterum est. Cæterum adhuc videtur nunc inclinare in affirmativam partem: Quia ubi præcipua Amicitie opera sunt, ibi & Amicitiam esse necessum est. Atqui in viro probò erga seipsum præcipua opera Amicitie sunt: quòd iam antè probavit Arist. & denuo repetit illis verbis: quoniam satis impletis & obsecris, videbitur autem hæc amicitia esse, quòd duo vel plura ex ijs est, quæ sunt dicta. Ergo & in viro probò est Amicitia erga seipsum. Quòd verò Eustratius, & Lambinus referant ea verba ad corpus & animam hominis, quæ sunt duo, & sufficiunt ut ratione eorum quis Amicitiam erga seipsum habeat; reijciunt plane: quia prædictis verbis Arist. se refert ad illa duo aut plura, quorum antè meminerat: ut patet dum inquit: *Ex ijs, quæ dicta sunt*. Non meminerat autem corporis & animæ, quæ duo solum sunt; sed operum Amicitie iam explicatorum, quæ duo aut tria sunt. Ergo Arist. non loquitur ijs verbis de corpore & animâ, sed de præcipuis operibus Amicitie.

11 PRÆTEREA, Amicitiam hominis probi ad seipsum esse posse apparet ex illâ aliâ ratione, quâ id conijcit, petiit ex vulgato usu loquendi. Summa enim duorum Amicitia comparari solet illi, quâ unusquisque hominum est affectus erga seipsum. Vnde & vox illa amoris plena: Diligo te sicut me ipsum; ac præterea: Ita sum tibi amicus, sicut ipse mihi. Quòd & in sacris litteris exprimitur, præsertim divino illo præcepto: *Diligas proximum tuum sicut te ipsum*. Et de Ionathâ legimus, dilexit Davidem, sicut animam suam. Hoc autem modo non loqueremur, si nemo Amicitiam haberet ad seipsum. Videtur ergo esse Amicitiam hominis ad seipsum. Nec plura de hoc Arist. in præsentiarum: quoniam,

vt dixi, rem discufus est infrà cap. 8. Et hæc
æneus de viro probus.

12 CIRCA Tertiam partem differit
de homine improbo, & ftatuit, ac probat, fibi
ipfi amicum elle non poffe, neque vllum Ami-
citiæ genus habere: quia opera, five notæ, aut
indices veræ Amicitia, in eo non funt. Vt ve-
rò rem clarius doceat, distinguit varios im-
proborum gradus. Quidam enim improbitate
leviter afperſi funt: quidam autem protus im-
buti. De prioribus concedit, poffe erga fe ali-
quam Amicitiam habere, non quidem eâ
parte, quâ improbi funt; fed quâ fe bonos ac
Virtute præditos arbitrantur. Sub hac enim
confideratione exhibent circa feipfos opera
fimilia ijs, quæ viri probi exercent circa bo-
num proprium: ideoque notas quasdam, five
indices exprimiunt aliquæ Amicitia ad feip-
fos, quæ perfectâ imitentur. De posterioribus ve-
rò docet, nullam omnino Amicitiam habere
erga fe: ideoque vitam eorum elle miferri-
mam: vt potè deftitutam magno illo Amicitia
honestæ bono, tam cum alijs, quam circa fe.

13 ID AUREM præterea probat: Quia
vbi nullum est Amicitia opus, five nota, ibi
neque Amicitia est. At in hominibus omnino
improbis nullum est Amicitia opus, five nota,
erga feipfos. Ergo nulla in ijs est Amicitia ad
fe. Maior est per fe nota. Minorem autem de-
monſtrat excurrendo per tria præcipua Ami-
citiæ opera fuperius explicata: nimirum, be-
neficiam, benevolentiam, & concordiam.
Primo enim beneficentiam non elle in impro-
bo erga feipſum, fuadet: Quifquis nocet ſibi
in agendo, & vacat operibus ſibi pernicio-
ſis, nullam habet beneficentiam erga fe. At-
qui improbus nocet ſibi in agendo, & vacat
operibus ſibi pernicioſis: qualia certè funt
omnia prava & vitioſa opera. Ergo impro-
bus nullam habet beneficentiam erga fe. Quin,
& dum vitioſa eligunt plura, veluti ſibiipſis
vitia, aut iucunda; velutè noxia eligunt. Rurſus
& identidem in voluptatibus variant, & e-
adem quandoque volunt, quandoque nolunt,
velut incontinentes. Alij etiam ob formidi-
nem, aut ignaviam, non agunt ea, quæ ſibi
optima eſſent. Vnde & iterum confirmatur af-
ſumptio præiacta. Quifquis ſibi beneficus eſt,
iſ ſanè eligit ſibi convenientia & optima. At
improbus non eligit ſibi convenientia & op-
tima, ſed potiùs ea omittit agere. Ergo impro-
bus ſibi beneficus non eſt. Itaque ex duplici
capite videntur improbi non habere benefi-
centiam erga feipſos: & quia exequuntur per-
nicioſa opera, & quia optima atque honeſta
agere nolunt.

14 DEINDE Benevolentiam ijs
non elle erga fe (quæ eſt ſecunda aſſumptionis
pars) probat: Quoniam ij præterit qui mul-
ta gravia & atrocia commiſerunt, ſibiipſis gra-

ves funt, vbi in memoriam redeunt ſcelera per-
petrata; vique adeo, vt quidam eorum vitam
exofam habeant, & interdum ſibi afferant ma-
nus, & mortem conſecant. Inde autem evin-
citur, eiuſmodi improbos nullam erga fe be-
nevolentiam habere. quod probatur hoc ty-
logiſmo: Quifquis ſibiipſi gravis eſt, & vitam
ipſam exofam habet, nullam in ſe benevolen-
tiam habere dignoſcitur. At flagitioſi homi-
nes ſibiipſis graves funt, & quandoque vitam
ipſam exofam habent. Ergo flagitioſi homi-
nes nullam in ſe benevolentiam habere dig-
noſcuntur.

15 DENIQUE Concordiam ijs
nullam elle ſecum (quæ eſt tertia pars, ſimul &
poſtrema Amicitia nota) facile offendit: Quo-
niam ſcelerati homines ſecum habitare no-
lunt, & cum animo ſuo verſari. ideoque alio-
rum colloquia amant & querunt, ne ſoli ſint;
& impierum ſuarum meminiffe cogantur.
Quare nullam ſecum concordiam habere poſ-
ſunt, nullam ſocietatem, aut convivium, vbi
ſeipſos fugiunt, exagitati aſſiduo illo conſci-
entiæ mortu, æternùm rodentis, & miferam au-
tiam torquentis. Qui locus Ariſt. planè inſig-
nis & memorabilis eſt circa conſcientiam ho-
minum ſceleroſorum, & quibuldam alijs Ethoi-
corum adiungendum: vt ſacros Auctores omit-
tam, quorum teſtimonijs paginæ impleri poſ-
ſent. Nimirum, Ariſt. exprimit conſcientiam
ſceleroſorum hominum, veluti miniſtrum ſup-
plicij, & carnicinæ ipſorum, dum ait: *αὐτὰρ
δὲ φύσιν, ἀταμίωτον καὶ γὰρ πολλῶν, καὶ
δυνατὸν &c.* *Seipſos verò fugiunt. recordan-
tur enim impietatum & cogitantque rerum, &
ſperant alias tales, ſp̄m ſc̄orum ſunt.* Quod op-
portuè admodum exprimit Iuvenalis dum
ait: *ai:*

*Exempla quodcumque malo committitur, ipſi
Diſplicet autòri. prima eſt hac ultio, quod ſe
laudat: nemo nocens abſolvitur, improba quam-*

ois

Gratia fallacis Prætoris miseris ornans.

Conſonat & illud Ovidij: *pecca-
to torquetor ipſe iuvo.* Sed nemo carnicinam
hanc conſcientiæ rodentis vividius expendit,
quam Plato lib. de Tranquillitate animi, vbi ita
loquitur: *Facinoroſa conſcientia inſtat viceris
q̄ in corpore, vt ipſe qua pœnitentiam relin-
quas lancinantem iugiter, pervellentemque
animum. Nam cum alias omnes triſtities tolle-
re ratio ſolita ſit, ſolam hanc pœnitentiam fa-
cti ſus ſponte inſcitabilem præ pavore. & quaſi
mædicus impotentem ſeſe, atque ex carnicinam
tormentum. Quare & idipſum tormenti genus forijs
& orco æquiparat Cicero in Orat. pro Botico,
illis verbis: *Noiſte putare quemadmodum in
ſabulis ſepemacro videtis eos, qui aliquandò im-**

pid

*p' seclerateque commisserint agitari. & per-
terrefieri furiarum tunc aratibus. Sua quem-
que fraus. & sunt terror maxime vexat: suum
quemque zelus agitat, amensiaque officit.
Sua male cogitationes, conscientiaque animi
terrent. He sunt impijs assidue, donchocaque
exigant. Verum de hoc plura qui volet, adeat
Eratum in Dialogo colloquiorum extremo,
& librum Platonis nuper allegatum.*

16 CONFIRMAT Arist. eandem
doctrinam quo ad hanc postremam partem:
Quia quotquot inter se concordiam servant,
eisdem rebus invicem collantur, aut etiam
condolent. At scelerati homines nec secum
collantur, nec etiam condolent. Ergo se-
cum concordiam non habent. Assumptio ex-
plicatur. Partes enim animæ scelerati homi-
nis nullam consensionem inter se habent: sed
in assidua pugna & seditione sunt. Ratio enim
ad honestum inclinatur, & in recessu à vitij de-
lectatu appetitus autem & sensus ad turpe &
vitosum impellit, & circa ea quæ honesta
sunt, tristitia ac mœrore conficitur. Atqui
ubi ita accidit, nec altera pars animæ alteri
collatur, nec condoleat, sed contrarijs invi-
cem affectionibus pugnat. Ergo neque ho-
mo sceleratus secum collatur, aut condoleat.
Quare, ut notat Arist. *ἡ ταραχὴ τῆς ψυχῆς,
seditionem patitur ipsorum anima*, sive dissi-
dium pene assiduum, quod *ἀναμυρία*, nominat
Plato in *Phadone*, id est, inordinationem re-
pugnantem concordia, quam & harmoniam
vocat. Consonantque Philosophi communiter
huic modo loquendi, dum aiunt, in vitro pro-
bo esse harmoniam, sive concentum parium
animæ: quoniam sedatis perturbationibus, &
appetitu ac sensu subiectis rationi medio mul-
tiplici Virtutum habitu, nequit non esse con-
centus utriusque suavis, & dulcissima harmo-
nia. Insuper, cum in sceleratis hominibus eve-
niat, ut de eisdem omnino rebus modò gau-
deant secundum appetitum, aut modò dolent
secundum rectam rationem; consequens est
ut neque sibiipsis concordēs aut similes sint.

At contra in probis viris; ut supra dictum
est: quoniam de quo gaudent, semper gaudent:
& de quo dolent, semper dolent. vtpote qui
aliena pœnitentiæ sunt, live ab eisdem com-
mutatione dum pertulit in eo statu.

17 INFERT I. Improbos non mo-
dò sibi amicos non esse, verum & inimici-
simos. Qui enim non solum opera Amicitia:
non faciunt, sed potius contraria exhibet, is pla-
nè insensus & inimicus est. At improbi ho-
mines non solum non faciunt opera Amici-
tiæ erga se, verum & omnino contraria, ut pro-
batum est de singulis. Ergo non modo sibi
amici non sunt, verum etiam inimici. Quod
spectat illud Ciceronis lib. 10. Epist. ad Att.
de Iulio Cesare iam victore, quem Tyrannu-
m existimabat, dicens: *Corraat iste necesse
est, aut per adversarios, aut ipse per se, qui
quidem sibi est adversarius unus acerrimus.*
Et insuper de eodem: *Nihil inimicus, quàm
sibi ipse.*

18 INFERT II. Studendum
esse quàm maxime, ut reliqua improbitate
secemur Virtutem & honestatem. Quoniam
oportet totà animi intentione fugere id, quod
nos in extremam calamitatem & miseriam
pertrahit; confugere autem in id, quod feli-
ces & bonis omnibus affluentes facit. At im-
probitas nos in extremam calamitatem &
miseriam pertrahit: vtpote alienos reddens
ab omni beneficiatà, benevolentia, & cona-
cordia: Virtus autem, sive honestas, felices,
& omnibus bonis affluentes facit. Ergo oportet
totà animi intentione fugere improbitatem,
& sectari Virtutem. Sic enim erga nos
iplos eam Amicitiam habemus, quæ bono-
rum omnium mater est, dum omnes affectus
secundum rectam rationem dirigit in verum
& honestum amorem nostri ipsorum. Lege
infra cap. 8. plura ad hoc ipsum caput illu-
strandum.

VIDE D. Thomam 2.2. q. 26. art. 4.
§. 6. & 7. atque illius Inter-
pretes.

(?)

CAPVT QVINTVM.

De Benevolentia.

BENEVOLENTIA Autem, amicitia quidem est similis, non tamen est amicitia. Fit enim benevolentia & ad ignotos, & latens: amicitia verò non fit. Hæc autem antea diximus. At nec etiam est amatio. Non enim habet extensionem, nec appetitionem. Amationem autem hæc sequuntur. Et amatio quidem est cum consuetudine: benevolentia autem fit & repente: ut fit & erga certantes. Spectantes enim benevoli fiunt ipsis, & volunt bona. Nihil autem agerent simul. Quod enim diximus repente fiunt benevoli, & leviter diligunt. Videtur igitur benevolentia principium amicitia esse: sicut & adamandi, voluptas ea, quæ per aspectum efficitur. Nemo nanque amat, si non antea delectatus fuerit forma. Qui verò gaudet forma, non continuo & amat: sed cum absentem desiderat, præsentiamque affectat. Sic igitur & amicos, impossibile est esse, nisi benevoli fuerint. Benevoli verò non continuo & amant. Volunt enim duntaxat ijs bona, quibus benevoli sunt. Sed nihil agerent simul, neque pro illis molestiam susciperent ullam. Quapropter quispiam per translationem principium ipsam amicitia dixerit esse: diuturnam autem factam, & ad consuetudinem accedentem, amicitiam fieri: non eam quidem, quæ ob utilitatem, neque eam, quæ ob voluptatem est: neque enim pro hisce benevolentia fit. Qui nanque beneficium accepit, retribuit pro ijs, quæ accepit benevolentiam, faciens iusta. Qui verò vult aliquem prosperitatem habere, spe commodi alicuius consequendi per illum, non illi, sed sibi potius, benevolus est: quemadmodum nec amicus, si illi propter aliquem usum obsequium præstat. Omnino autem benevolentia ob virtutem, ac bonitatem aliquam fit, cum cuiuspiam quispiam pulcher, aut fortis, aut aliquid tale videtur: ut in certantibus diximus.

SUMMA ET EXPLANATIO CAPITIS QVINTI.

Benevolentiam præse læquendo non esse Amicitiam, nec amationem: esse tamen principium illius, dæque primum ex oculorum aspectu, & subinde ex aciectione.

*Amicitiam porro ex Benevolentia ortam, non quamlibet esse, sed honestam, cuique Virtus pro
i. sfera est.*

AD LITTERATISSIMVM AC PISSIMVM HEROEM,
D. D. LAURENTIVM SANTOS DE SAN PEDRO,
IACOBÆVM EQVITEM, SVPREMI IVSTITIÆ SENATVS CONSI-
LIARIVM, OLIM IN SALMANTICENSI ACADEMIA PRÆ-
STANTISSIMVM CATHEDRÆ DIGESTI VETERIS
PROFESSOREM, ET SODALEM COL-
LEGII MAIORIS OVETEN-
SIS, &c.

POSTQVAM Arist. superiori ca-
pite generatim egit de tribus
præcipuis Amicitiz operib⁹,
nunc singularim de vnoquo-
que eorum disserit, ac primò
de Benevolentia, quam hoc

loco summam docet ab Amicitia differre. Di-
vidit verò caput in tres partes. In primâ docet,
Benevolentiam non esse Amicitiam, nec ama-
tionem. In secundâ ostendit, illam esse princi-
pium Amicitiz. In tertiâ monet, non esse cui-
uslibet Amicitiz principium, sed illius dum-
taxat, quæ secundum Virtutem est.

2 **C**IVCA Primam partem querit,
quid sit *εὐνοια*, sive Benevolentia, & quid non
sit. Ac primùm statuit, propriè loquendo nec
Amicitiam, nec amationem esse. Priorem par-
tem probat: Quoniam Amicitia propriè dicta
solum versatur inter homines invicem notos,
& quibus inest certus familiaritasque. Desi-
nitur enim mutus amor non laeni. Atqui
Benevolentia esse potest etiam inter homines
non invicem notos, & quibus nullus inest con-
victus, familiaritasque. Nimirum esse potest in-
ter eos, qui nunquam de facie se voverunt, &
quorum neuter itic se ab altero amari, ut sepe
accidit. Ergo Benevolentia non est idem ac
Amicitia strictè dicta. Iam verò, nec amatio-
nem esse, quæ est posterior pars, probat dupli-
ci ratione. PRIMAM est: Id quod *ἀνάσσει, ἰσ-
χυσίον, & ἀπέσι, ἄστρον* impetum animi non
admittit, diversum est ab eo, quod admittit
virtutemque. Atqui Benevolentia non admittit
intentionem, aut acrem impetum animi: ama-
tio verò virtutemque admittit. Commoveri enim
acriter, aut certâ quadam contentione pro-
pendere, non est bene volentis, sed amantis. Be-
nevolentia igitur non est amatio. SECUNDA
ratio in id ipsum probandum est. Simplex vol-
untatis commotio, subita, & veluti prætervo-
lans, diversum quid est à fixo illo impetu, qui
assuetudine & tempore confirmatur. Benevo-

lentia est simplex voluntatis commotio, subi-
ta, & veluti prætervolans: amatio autem est
fixus quidam impetus, assuetudine & tempore
confirmatus. Ergo Benevolentia non est ama-
tio. Maior propositio cum consequentia pa-
tet.

3 **M**INOREM Verò, quæ in dissi-
dium vocari posset, probat. Et quidem Bene-
volentiam esse simplicem voluntatis motum,
subitumque, & quasi prætervolantem, evincit
experimento delumpto à spectatoribus Ago-
nistarum: id est, omnium qui spe alicuius præ-
mij impellente decertant inter se, præsertim
verò pugilum & gladiatorum. Quamvis enim
gladiatores vili non fuissent in Græcia, nisi
CL. annis post tempus Arist. ut Giphanius ob-
servat ex Livio, fortasse tamen aliud agonis
seu certaminis genus fuit simile gladiatorio.
Cuiuscumque tamen generis fuerint ij, quos
Aristoteles expressè Agonistas nominatis cer-
tum experimento est, spectatores modò erga
alterum decertantem, modò erga alterum,
subito quodam Benevolentiz motu affici, at-
que ipsi bene velle, id est, ut in certamine præ-
valeat: quin tamen exinde moveatur ad adiu-
vandam pugilem, vel quidquam exequendum,
quo causam illius reddat melioris conditionis.
Cæterum amatio contrâ se habet: quoniam
eum vehementior sit, & firmior ob consue-
tudinem & diurnitatem temporis, non con-
quiescit in simplici aut prætervolante affectu,
sed ulterius prorumpit in opus, si quoquo mo-
do subvenire & opem ferre amico valeat. Be-
nevolentia igitur in simplici voluntatis mo-
tu, subito, & prætervolante sita est: amatio au-
tem in fixo quodam ac vehementi impetu, qui
assuetudine confirmatur & tempore.

4 **V**BI Tria observari solent ex Gual-
tero Burleo. PRIMVM est, Benevolentiz no-
mine interdum significari habitum, interdum
actum: verum hoc loci ab Arist. usurpari pro-
terij illo, ac simplici actu, quo subito movemur
ad

ad bene volendum alteri; ac plane diverso ab amatione, quæ est actus absolutus, perfectus, & efficax voluntatis. Quamvis enim amare sit velle bonum, addit efficaciam aliquam, sive fertiam voluntatè inferendi bonum ipsa. Velle bonum autem est ratio communis & quasi genus ad simplicem imperfectumque voluntatis motum, & perfectum atque efficacem. *Secundum* est, Benevolentiam sumptam pro actu, quamvis in prædictis differat ab amatione, non tamen propterea specie essentiali differre, sed penes magis & minus intra eandem speciem, nimirum, tanquam affectum voluntatis simplicem & levem ab efficaci & absoluto: quorum uterque respicit idem obiectum formale, quamvis alio & alio modo. *Tertium* est, Benevolentiam adhuc in ratione habius dupliciter accipi posse. Primò pro habitu imperfecto voluntatis, quo quis dumtaxat propendet ad simplicem illum & interiore affectum bene volendi. Secundò pro habitu perfecto, & inclinate ad bene volendum absolute & efficaciter, id est, opere ipso, & auxilio. Priori sensu habitus Benevolentie longe differt ab Amicitie habitus, cum hic non sitat in affectu interno, & qualicumque; sed procedat ulterius ad beneficiendum. Posteriori autem sensu est genus ipsum Amicitie, absque dubio consistentis in eo perfectæ Benevolentie genere. Quare Aristoteles dum negat Benevolentiam esse idem ac Amicitiam, loquitur de Benevolentia secundum priorem acceptionem: non verò iuxta hanc posteriorem. Hæc ferè ille, cui consentit Gallus.

5. VERVM Auctores prædicti, dum secundo loco observant, actum illum Benevolentie, de quo differit modò Aristoteles, non differre specie ab actu amationis, qui est exercitium Amicitie; videntur postea sibi contradicere, dum tercio loco statuunt, habitum Benevolentie, qui est principium illius prioris actus, differre omnino ab habitu Amicitie, qui est principium actus posterioris. Etenim ubi actus proprii habituum specie non differunt, neque etiam habitus per se instituti ad eos exequendos differunt specie: ut constat inductione, tam in habitibus speculativis, quam practicis & moralibus, seu Virtutum, seu vitiorum. Ergo si actus proprii habituum Benevolentie & Amicitie non differunt specie, neque etiam ipsi habitus inter se specie diversi sunt.

6. QVARE Ex tribus illis observationibus Gualteri duæ priores placent. Tertia verò solùm probanda est, quatenus sensus sit, differre habitum Benevolentie, secundum priorem illam considerationem ab habitu Amicitie; non quidem specie essentiali, sed accidentaliter solùm, tanquam imperfectum

ad perfectum; & eo sanè modò, quo secundo loco dictum est simplicem Benevolentie motum ab amatione differre. Itaque idem habitus quæ initio comparatur, seu acquiritur per plures actus imperfectos, seu purè internos, & est habitus imperfectus Benevolentie; idem ipse, inquam, procellu diuturno temporis, & mutuo convictu, ac communicatione duorum confirmatus, proficitur in seipso, & evadit in habitum Amicitie perfectum, cuius proinde operationes non iam leves aut exiles, ut antè, sunt; sed robustæ & operibus confirmatæ. Quod facillè deducitur ex Aristotele supra lib. 8. cap. 6. docente, Amicitiam non facillè aut subito contrahi: sed longo temporis tractu, ac diuturno convictu, & frequentatione, qui Amicitiam inturi sunt. Adde eos, qui facillè videntur eam contraxisse propter sympathiam geniorum, & studiorum miram similitudinem, nonnum est perfectæ & amicos, sed solùm dispositivè, seu in præparatione animi. Ergo oportet dicere, habitum Amicitie non esse, nec dici talem à principio: sed solùm post diuturnum tempus, & mutuū utriusque amici experimentum. Quarescit ceteri habitus initio imperfecti sunt, & assuetudine longa atque exercitio perfecti demum evadunt: ita etiam habitus ille, qui initio purè & simpliciter Benevolentis est, & planè imperfectus, atque solùm ad simplices affectus animum inclinat; ille ipse diuturno temporis exercitio, & frequentati consuetudine, ac beneficijs duorum confirmatus, transit in perfectum habitum Amicitie, qui est principium vehementis amationis, & communicationis bonorum. Quod amplius colligi poterit ex dicendis hoc ipso capite.

7. CIRCA Secundam partem, exponit quid sit Benevolentia: quoniam hucusque solùm docuit quid non sit. Allerit verò esse quædam inchoationem, sive initium Amicitie. Quod declarat, simul & probat exemplo eorum, qui se invicem amare incipiunt. Quemadmodum enim frequenter accidit ut amor incipiat ex aspectu oculorum, quo videmus alicuius formam elegantem, quæ delectat, & placet: ita & Amicitia exurgit postquam duo alii, qui mutuè erga se Benevolentiam conceperunt. Periunde enim se habet ad Amicitiam Benevolentia, sicut aspectus formæ elegantis & liberalis ad amorè, sive amationem. At qui amor, sive amatio nulla est, nisi præcedat oculorum aspectus, quibus forma alicuius placeat. Ergo neque Amicitia vlla est, nisi Benevolentia præcesserit.

8. MONET Verò, non statim ac quis aspicit pulchritudinem alterius, sequi amationem, sive amorè absolutum: sed hunc esse ordinem, ut oculorum intuitum sequatur delectatio animi, delectationem verò amor. Cuius

signum esse ait, quod postquam quis delectatus est visa specie alterius, si contingat eum abesse, aut de medio tolli, graviter id fert, & præstantiam illius vehementer concupiscit. Ergo quia amor, seu amatio, post delectationem occupavit animum, sicut delectatio ingretra est post officium oculorum. Quæ doctrina Arist. verissima est, & in sacris litteris tradita: vbi sæpe monemur ad continentiam oculorum officium, ne videantur alienam pulchritudinem, in laqueo delectationis primùm, ac deinde inlolubili vinculo amoris capiatur. E multis pauca seligam, quæ mirè Aristotelis textum illustrent. Quippe *Ecclésiastes 9. v. 3. 5. 7. & 8.* hæc monita habeantur. *Ne respicias mulierem multosolam, ne forte incidas in laqueos illius. Et insuper: Virginem ne conspicias, ne forte scandalizetis in decore illius.* Et rursus: *Noli circumspicere in vicis civitatis.* Ac denique: *Averte faciam tuam à muliere compta, & ne circumspicias speciem alienam.* Nimirum, ut inquit Apostolus Petrus Epist. 2. cap. 2. v. 14. *Oculi sunt pleni adulteriis & insubibilibus delictis.* Vnde S. Salvianus lib. 3. de Provid. eleganter & ad rem inquit: *Scias Salvator, scias, nostras quoddammodo esse nostrarum mentium lumen oculorum, & omnes improbas cupiditates in cor per oculos, quasi per naturales cuniculos, introire; extinguere eas peccatis, nitus foris voluit, ne intus oriarentur, & thermaliter crescentibus fibris, convalescerent, fortasse in animo, si germinasset in visu. Hæc enim illerquo nihil conformis Arist. hoc loco allerent, improbas cupiditatem, seu delectationem, germinare ex oculorum aspectu, & postea convalescere, visque ad amationem. Sed audire par est Clementinum Alexandrinum lib. 3. Pedagogi cap. 1. sic loquentem: Videatur super omnia esse averfandus aspectus mulierum, non solum enim si tangantur, peccati potest. Etsi enim fieri potest, ut qui viderit, se fortiter gerat; verumtamen ne cadat, cavendum est. Fieri enim potest, ut qui viderit, labatur: sed fieri non potest, ut qui non viderit, concupiscat. Dum enim lascivium oculi, calefcunt appetitiones. Melius est labi peccatis, quam oculis. Dominus itaque quam fieri potest compendiosissimè medetur huic vitio. Si te tuus, inquit, oculus scandalizat, erue eum, nimirum, ex imo evellens cupiditatem, CVM PER OCVLOS CVPIDITAS IN-*

STAT PRIMA PVGNÆ PRÆLVDA. Ante totum enim corpus corumpuatur oculi.

9 ETHNICORVM Quoque monita eodem præstantia suppetunt, potius Christianis hominibus, quàm Ethnicis digna. Et, prætermisso illo Plutarchi festo, *amores, quibus nullus animus vehementior motus est, ab aspectu oculorum principium ducere;* prætermisso, inquam, quia nihil aliud habet, quàm ipsissimè

matæ Arist. doctrinã; habemus illustre testimonium, simul & exemplum apud ipsum Orat. 2. de Alexandri virtute, vbi illi laudat quod à procheritram virgine Darij Regis filiaris concupetu abstinuerit, ea ratione addita: *Nam se committendum sibi, ut cum viro vicisset, vinceretur à feminis.* Et insuper de iplo. *Perfidius tantum superior fuit pudicitia, quantum infirmitudine Persis. Nullam enim invitam visam: & quas vidit, magis præterijt, quàm non visas.* Et cum aliàs fuerit humanissimus, adversus pulchritudinem forma dumtaxat superbe se gesserit. Ac præterea idem Historicus libello de Curiositate, ita loquitur, in eadem & ethice simul in documentum nostrum: *Alexander Darij uxorem, quia formosissima dicebatur, noluit in suum venire consuetum. Nos læticiis mulierum oculis subjicientes, & eos à fenestris suspendentes, nihil peccare nobis videmur, addo lubricam, & ad omnia susceptam curiositate facientes.* Peccatum certe, quoniam nos concupiscimus sponte in periculum ipsa effusione oculorum: qui, ut inquit Heliodorus in Æthiopis, sunt prima origo, instrumentumque præcipuum amatorum fascinationis. Sive, ut Propertius accinit, *pravi amoris duces:* & ceterum aduerfus pudorem excitantes iuxta illustre Nafonis: *Lis est cum forma magna pudicitia.*

10. VNDE Non tam severa, quam iusta & prudens, habenda est lex illa Zeleucij Locrenlium Legislatoris de erudiendis oculis homini adultero, veluti ducibus, aut suavoribus delicti. Iusta, inquam: nam iuxta Iurisperitos, *inspicienda est origo delicti, & causa faciendi: quari debet, non factum.* I. si quis in seeritate 7. ff. eod. tit. Nimirum, oculi in causa fuerunt ad adulteriũ perpetrandum: ideoque digni sunt qui eruantur. Quare Seneca dilectens de remedijs fortuitorum, sic cæcos consolatur: *Oculi perdidit. Quam multis rebus erant, bis, quas ne videres, oculi erudiendi erant.* Non intelligis partem innocentie esse eruditatem? Huic oculi adulterium monstrant, huic incestum, huic domum, quam concupiscit, huic urbem & mala omnia. Certè irritamenta sunt vitiorum, ducesque scelerum. Scilicet, oculi idem ferè præstant, ac bitumem sulphurei, sive Naphthæ: de quo ita loquitur Plinius lib. 2. c. 105. *Huius magna cognatio ignis: transmissi que protinus in eam, nimirum, in naphtham, vnde aquaque visam.* Hoc itaque ipsum de igne est oculorum tedis, & interno concupiscentie genere dicendum. Continenda, nimirum, esse lamma ab aspicienda pulchritudine alterius. Igneus enim eorum ardorem cum ea conglutationem habet, ut transfiliat in eam vndeque visam.

11 QVARE Arist. rectè hoc loco docet, amationem à delectatione procedente, delectationem verò ab intuitu oculorum, vnde

luti originē totius amoris postea secuti. Nimirum, ipsi etiam, iuxta Lucianum, sunt *prima amoris via*: iuxta Platonem, *amoris sedes*: iuxta Philostratum, *duces amoris*. Et *maritales* illos nominat Oedipus apud Senecam *act. 5.* dum plorat & lamentatur se ipsi haussisse amorem maris; ipsamque vitam & amatam nefario matrimonio sibi devinxisse. Carmina autem sunt:

Fletre satir est? Hæcenus fundent levem

Oculi liquorem? Sedibus pulsi suis

Lachrymas sequantur. H. maritales Hæcimus

Fodiuntur oculi. Debitas pœnas tuli.

Inventa thalami digna nox tandem meis.

Nec dissentit ferè ab Arist. Philémon in assignandis gradibus, quibus devenitur ad amicum, dum accinit:

Primū vident omne; deinde subit admiratio.

Deinde contemplatur: & deinde spes venit.

Ita fit ex his amor.

Vix, inquam, dissentit ab Arist. qui hoc loco solum gradus præcipuos indicavit, ex oculorum aspectu ad delectationem, & ex delectatione in amorem. Hoc ergo modo inquit, non subito ad Amicitiam venit: sed primò oriri Benevolentiam, deinde motu convectu & locietate eam confirmari vique ad amationem, sive exercitium Amicitie. Quare & laudat eorum metaphoram, qui Benevolentiam dixerunt *εργω φιλίας, initium amicitie*, vt habebatur in codicibus Græcis, quibus vsi sunt Eustratius, Argyropilus, & Noster Perizonius: quævis in alijs, quibus ducti sunt, vetus Interpres apud D. Thomam, Victorius, Lambinus, & Gallucius, solum habebatur *εργω φιλίας*, id est, *ignavam & otiosam amicitiam*. Benevolentia enim prout differat ab Amicitia, nullam molestiam subit, nec periculum adit, nec beneficium præstat: sed ignava atque stertilis operum est. Cuius oppositum prorsus videre est in Amicitia.

12 CIRCA Tertiam partem docet, Benevolentiam non esse inchoationem, sive initium cuiuslibet Amicitie; sed ejus nominatum, quæ secundum honestatem est. Porro Benevolentiam non esse initium, seu (quod perinde est) non transire nunquam in Amicitiam illam quæ utilitate, aut voluptate ducitur, sic ferè probat: Quisquis est alicui benevolus, nõ vult sibi ipsi dumtaxat bonum, sed alteri erga quem benevolus est. At quisquis in amando ducitur utilitate, aut voluptate, vult sibi ipsi dumtaxat bonum, non autem alteri. Inimò & quamvis huic damnosum aliquid sit, illud amat, si utile sibi aut iucundum existat. Ergo quisquis in amando ducitur utilitate, aut voluptate, nullo modo benevolus est. Ergo Benevolentia nequit nunquam transire in illud genus Amicitie, quod ducitur utilitate,

aut voluptate. *Confirmatur*. Vt enim Aristoteles paulò antea docuit, Benevolentia diuturnitate temporis, & incremento sui evadere demum Amicitia potest, seu in Amicitiam transire, cuius principium, sive inchoatio est. At transire non potest diuturnitate temporis, & incremento sui, in Amicitiam utilitatis, aut voluptatis. Benevolentia enim quod diuturnior & maior est, eò magis amat bonum alterius, cui bene volumus. Amicitia autem utilitatis, & voluptatis eò magis amat bonum vile, aut iucundum ipsi amanti, quò diuturnior, & maior est. Altera itaque amat bonum proprium, altera alienum: quæ dux affectiones sunt contrariæ. Ergo cum nullus habitus diuturnitate temporis, aut incremento sui, transeat in habitum contrarium, nequit demum fieri, vt Benevolentia transeat in Amicitiam utilitatis, aut voluptatis.

13 DICET Aliquis, etiam in Amicitia vili intervenire Benevolentiam: quoniam is, qui recepit beneficium ab alio, retribuit gratiam, seu Benevolentiam pro alia Benevolentia rependit. Et tamen id facit ratione utilitatis acceptæ ex beneficio. Ergo iam intuitu utilitatis haberi Benevolentia potest, sicut & Amicitia. RESPONDET Aristoteles ne in prædicto quidem casu Benevolentiam esse posse principium Amicitie vili: quoniam vt eius illius principium, debet res ipsam antecedere, non subsequi. At in casu proposito Benevolentia non antecedit, sed potius subsequitur: cum sit in gratiarum actionem pro beneficio iam accepto. Benevolentia igitur, etiam in prædicto casu non est principium vili Amicitie. Addit præterea, volentem bonum alteri, spe alienum utilitatis ex ipso percipiendæ, non esse ipsi benevolum, sed sibi ipsi: quoniam non iam alterius utilitatem spectat, quàm suam. Sic nec solidam Amicitiam, seu perfectam habet, qui obviat, seu attendit ea, quæ amici sunt, ob aliquid sibi vile. Benevolentia igitur, sicut & vera Amicitia, non ducitur utilitate.

14 QUAPROPTER In fine capituli docet, Benevolentiam esse inchoationem Amicitie perfectæ, quæ honestate, ac Virtute ducitur. Idque dupliciter probat. *Primò*: quia Benevolentia est initium, seu inchoatio Amicitie: cum hæc non subito habetur, sed quasi per partes; quare ut potissima est, vt duo aliqui sibi invicem velint bonum. At probatum iam est, eam non esse initium Amicitie vili, aut iucundæ. Ergo cum solum superius aliud genus Amicitie, quæ honestate, & Virtute ducitur, dicendum est Benevolentiam huius postremæ Amicitie principium esse. *Secundò* idipsum probat:

Quia id quod propter Virtutem sive honestatem gignitur, solum potest esse principium illius affectionis, quæ Virtutem & honestatem spectat. Benevolentia autem gignitur propter Virtutem, sive honestatem: ut patet exemplo quod videmus aliquem excellere fortitudinis animi, vel corporis, aut alia insigni dote. Statim enim ipsi bene volumus propter seip-

sum, & absque vlla commodi nostri spe: ut supra de spectatoribus Agonistarum dictum est. quod tanquam ad Virtutem, seu honestatem spectat. Ergo Benevolentia solum est principium eius affectionis, quæ Virtutem & honestatem spectat. Si ergo principium est Amicitiae, illius maxime esse debet, quæ ob Virtutem & honestatem est.

CAPVT SEXTVM.

De Concordia.

AT Qui concordia etiam ad amicitiam attinet. Quapropter non est eadem opinatio. Hæc enim & in ijs, qui sibi mutuo sunt ignoti, inesse potest. Nec eos, qui de quouis sunt eiusdem sententiæ, concordēs dicunt: velut eos, qui de cœlestibus eadem sentiunt: non enim ad amicitiam pertinet, de his esse concordēs. Sed civitates concordēs inquirunt esse, cum de ijs, quæ conferunt, eadem sentiunt, eliguntque, atque agunt ea, quæ publicè visa sunt. Circa igitur ea, quæ in actionem veniunt, concordēs sunt homines: & horum circa ea, quæ in magnitudine sunt, possuntque utrisque vel omnibus inesse. Ut civitates concordēs sunt, cum omnibus videtur magistratus esse diligendos, aut societatem cum Lacedæmonijs ineundam esse, aut magistratū gerere Pittacum, cum vellet & ipse. At cum uterque seipsum vult (ut ij volunt, qui in Phœnisis) seditionem habent. Concordēs enim esse, non est idem utrumque intelligere, quicquid tandem id sit. Sed in eodem idem: ut cum & populus, & boni Rempublicam optimates gerere volunt. Sic enim fit omnibus quod exoptant. Civilis autem amicitia videtur ipsa concordia esse, sicut & dicitur. Nam circa commoda, & ea, quæ pertinent ad vitam, versatur. Est autem talis concordia in bonis: nam & secum quisque horum est concors, & omnes inter se sunt concordēs: quippe cum in eisdem omnino sint. Talium enim voluntates manent, & non refluunt, ut Euripus: voluntque semper ea, quæ iusta sunt, & quæ profunt. Hæc autem & communiter affectant. Pravos verò concordēs esse, impossibile est, nisi brevi in tempore, quemadmodum & amicos esse: in rebus quidem utilibus plus, in subeundis verò laboribus, subadministrationibusve minus habere percipientes. Unusquisque autem hæc sibi volens proximum persequatur, & prohibet. Perit enim res ipsa communis, cum ab ipsis

ipsis non conservetur. Fit igitur ut in seditione versentur : & sese quidem vicissim urgentes, quæ iusta sunt agere nolunt.

SUMMA ET EXPLANATIO CAPITIS SEXTI.

Concordia quid sit. Eam differre quoddammodo à consensu in eadem opinione. In qua materia versetur, & qualem cognationem habeat cum Amicitia civili. Quorum præsertim hominum sit propria.

AD CLARISSIMUM ET NOBILISSIMUM
D. D. ALPHONSUM MARQUEZ DE PRADO,
ALCANTARENSIS MILITIÆ EQVITEM, SVMMORVM SENATVVM IVSTI-
TIÆ AC FISCO CONSILIARIVM, OLIM IN SALMANTICENSI, ACADEMIA
DIGESTI VETERIS CATHEDRÆ ANTECESSOREM, AC MAIORIS
COLLEGII ARCHIEPISCOPALIS TOGATVM, &c.

ISSERIT Arist. hoc loco de alio Amicitia opere, quod est *φιλία*, id est, Concordia: ac summam probandum assumit, eam spectare ad Amicitiam politicam. Dividitur vero eaput in quatuor partes. In prima à negatione ineptens assignat, quidnam sit illud, circa quod non versatur, & quod non spectat Concordia. In secunda decernit asserendo, quid sit in quo versatur, intueitur, & sequitur. In tertia exponit, quam conjunctionem habeat cum Amicitia politica. In quarta demum observat, in quibusnam hominibus Concordia sit.

2 CIRCA Primam partem statuit Concordiam videri esse quiddam *φιλίας*, si-
ve ad Amicitiam pertinens, & cum ea necessa-
rio coniunctū: diversum autem ab *ὁμοδοξία*,
quæ est consensus opinionum. Licet enim hæc
nomina Græca *φιλία*, & *ὁμοδοξία*, sicut &
apud Latinos concordia, & consensus, videantur
significare idem, ac consensus opinionum;
re tamen ipsa differunt. Quod probat Aristoteles
dupliciter. *Primò*. Id quod solum inter
notos invicem esse potest, differt ab eo, quod
etiam inter ignotos esse potest. At solum inter
notos invicem esse potest Concordia;
cùm sit quid coniunctum Amicitia, quæ solum
inter notos habetur: consensus autem opi-
nionum etiam inter ignotos potest esse; ut
cùm aliqui idem omnino sentiunt, quamvis
alter nesciat sensum alterius. Ergo concordia
differt à consensu opinionum. Quare nec
ij qui in eadem opinione consentiunt, prop-
terea concordēs, sicut nec amici erunt. *Se-
cundò* id probat ex communi vñ loquendi.
Non enim ij qui eandem opinionem teneant
in qualibet disciplina, aut arte, veluti circa
res cœlestes, dicuntur concordēs, sed solum
consentientes. Fieri enim potest, ut quamvis
idem sentiant circa aliquam conclusionē theo-

ricam, scilicet *τὸν τὸν, verum speculabilem*;
adhuc voluntate dissentiant circa opus, aut
etiam sibi invicem infensi, atque inimici exis-
tant. Quo casu certè nemo eos proprie con-
cordēs dixerit, sicut nec amicos; cùm tamen
proprie consentientes in opinione sint. Con-
cordia igitur proprie loquendo non est con-
sensus opinionum.

3 CIRCA Secundam partem decer-
nit asseratè quid sit Concordia, & in qua
materia versetur. Ac primò quidem pronun-
ciat eam esse positā in ijs rebus, quæ sub actio-
nem cadunt. Quod generatim probat: Quia in
ijs rebus posita est, seu versatur Concordia, in
quibus civitates, & cives, dum consentiunt,
sunt & dicuntur concordēs. Atqui in ijs rebus,
quæ sub actionem cadunt; civitates & cives,
dum consentiunt, sunt verè & dicuntur con-
cordēs: nimirum, in ijs quæ agere oportet ad
bonum Reipublicæ, seu civium. Ergo in ijs, quæ
quæ sub actionem cadunt, posita est, seu versa-
tur Concordia. Hoc autè generatim statuto, del-
cendit ad exponendū in singulari res, siue ma-
teriā, in qua Concordia versatur: & docet, non
esse quascumque res agendas, sed illas tantum
quæ alicuius momenti sunt. Neque enim dis-
cordia in rebus minimis solvit Concordiam;
quæ est inter amicos, aut cives: sed illa tantum
quæ est in re maioris momenti. Neque etiam
Concordia est sita in omnibus rebus agenda,
quæ sunt magni momenti: sed in ijs solum no-
minatimque, quæ possunt convenire, vel vtri-
que concordantium, vel omnibus homini-
bus, vel civibus eiusdem civitatis. Si enim
nec vtrique concordantium conveniant, nec
omnibus hominibus, nec civibus eiusdem ci-
vitatē, ridicula erit Concordia, & numine
teus: cùm non sit in ijs rebus, quæ fieri posse
sint, aut obtineri queant ab ijs, qui concor-
dēs dicuntur; nec propierea circa illas delibe-
rare valeant, quoniam deliberatio solum est circa
agenda.

4. REM. Illustrat exemplo peitio à civitatibus, five civibus vna cōsuetudinibus. Tunc enim in civitatibus, five inter cives dicitur esse Concordia, quādo omnibus vnum & idem videtur faciendum in vtilitate communē Republicæ, & peculiarem singulorum: ve quando omnes conveniunt in eligendo Principe, aut Magistratu: vel in mittendis copijs auxiliariibus, aut in evadenda societate belli cum alia civitate, aut de imperio militiæ alicui ex civibus committendo. Subiungiturque adhuc exemplum peculiare Atheniensium, qui præsume deliberatione, an in evadenda esset belli societate cum Lacedæmonijs, & an Pittacum, vnum ex septē Græcæ Sapientibus eligendus esset in Magistratum ad decennium; omnes in eo concordarunt, seu veram & propriam habuerunt Concordiā: ut potè circa rem magnā agendā, quæ fieri poterat, & spectabat, tum ad publicam civitatis, tum & singulorum civium vtilitatem. Monet verò Arist. ut Concordia plena servetur in Magistratu eligendo satis non esse, si omnium suffragio eligatur; nisi & præterea electus ipse cōsentiat. Quo videtur respectu ad ipsum Pittacum, qui electionem suam ratam habuit, & toto decennio Atheniensium Republicam optime administravit. Verum cum ab absoluto decennio iterum rogaretur, ut in regimine persisteret, constanter id recusavit. Vbi apparet priorem illam electionem fuisse omnino concordem; secus verò posteriorem, quoniam electus contradixit.

5. ADDIT Præterea, non solū inter omnes cives Concordiam esse posse, sed etiam inter pauciores, imò & inter duos, si vierque cōsentiant in eo, ut velint ingens bonum alicui tertio, aut Republicæ. Si autem unusquisque eorū velit idem bonum, non quidem alicui tertio, nec Republicæ, sed sibi, veluti Regnum, aut Magistratum; conveniunt quidem in eo quod velint idem bonum: verum tamen non erunt concordēs, sed discordēs, adhuc in ipso desiderio. Non enim Concordia est, vel consensio animorum, sed potius discordia, aut seditio, quod duorū aut plurium quilibet idem omnino & indivisibile bonum sibi vni appetat. Idq; illustrat exemplo peitio ex Phœnissis Euripidis de Ethoole & Polynice, quorū vierque idem Regnum appetebat sibi: & exinde non modò nulla Concordia orta est, verum & intestina bella vnius fratris contra alterum, & ex bello exitus infelix, quem Euripides Tragedia illa decantat. Certè opposito modo se gessisse dicuntur tergemini Geryones, fratres simul & Hispaniæ Reges, qui propter miram animorum consensionem in regnando, dicuntur felicissimè imperasse, & symbolum Concordiæ extitisse. Vide & carmen illud:

*Ter geminos inter fuerat concordia fratres,
Tanta simul pietas mutua, & vnus amor,*

*Invisi humanis ut vrbibus ampla tenerent
Regna, vno dicti n. vno: Geryones.*

Quare fictione, seu exaggeratione populi vulgaratum fuit, tres illos vnica constituisse animam & voluntate: ut refert Luthius *lib. 4.* Vnde & nunquam ab Hercule victi fuisse leguntur, dum coniuncti exiterunt. Simile de Motionidjs, aut Molionibus observat S. Gregorius Nazianzenus, post Plurarchum: & Spondanus, alijque referunt, in extremo vitæ commendatum fuisse à Tamorlano-Perlarum duce, qui iam iam moriurus hortatus est duodecim filios suos ad Concordiam; ut hæreditarium Imperium stabilirent. Iussit enim vt duodecim virgas vnusquisque frangeret, seorsim vnā ab alijs, quod facillimè præstiterunt. Iussit deinde vt alias duodecim simul frangerent: sed nemo potuit. Idem igitur vobis accidet, inquit. Divisi frangemini: coniuncti permanebitis profus infracti.

6. DENIQUE Eandem partem concludit, resumendo quod antea dixerat, duoram Concordiam hominum non in eo sitam esse quod vierque idem sentiant, aut vnū idemque sibi velit: sed in eo quod ambo consentiant animo voluntateque circa eandem rem magni momenti agendam in bonum commune, aut alicuius tertij, aut saltem alterius ipsorum.

CIRCA Tertiam partem exponit, quam coniunctionem habeat Concordia cum Amicitia politica: & pronunciat nihil aliud esse vnā ab alia. In quo videtur contradicere opinionioni Platonis in *Alcibiade* docentis, omnem profus Amicitiam esse Concordiā, & e converso. Arist. verò Concordiam non vult esse Amicitiam quamlibet, sed illam dumtaxat, quæ politica est, & tripliciter divisa pro varietate partium, five generum, in quæ Republica dividitur. Dicitur autem politica, seu civilis, quoniam versatur inter eos qui civili convictu servant, seu eiusdem civitatis membra sunt. Rationem verò eorū Concordia sit idem, ac civilis Amicitia, ex eo assignat, quod tractet communia commoda, & quæ cumque conferunt ad civilem vitam feliciter traducendam; idque spectet veluti materiam propriam, perinde ac ipsa Amicitia civilis. At vbi duo aliquæ spectant vnū & idem omnino, veluti materiam propriam, sunt idem profus inter se. Concordia igitur & Amicitia civilis sunt idem profus inter se.

7. QVOD Si verò quis obieciat, non in sola Amicitia civili sitam esse Concordiam, sed in eā maximè, quæ inter amicos Virtutis præditos est; Respondetur huic obiectioni, inter amicos Virtutis præditos esse quidē summā consensionem animorū, voluntatū, studiorumque; verum eam non esse Concordiā illam, de qua hoc loci disserit Arist. Quippe, ut ipse in *Magna*

*Moral. docet, omnes amici se pari modo, id est, omnia consentiant, idemque volunt aut nolunt: verum in rebus proprijs, ac pecuniariter ad illos spectantibus. Confectio autem illa, de qua hoc loci agitur, quae quae proprio nomine, *amicitia* dicitur, sive Concordia, non tam privatum bonum, quam commune respicit. Quare distinet ab Amicitia illa perfecta, sive secundum Virtutem, qua duo aliqui mutuo, sibi privatum bonum amant: & est idem omnino cum Amicitia politica, seu civili, quoniam commune civitatis bonum attendit consensione ipsa animorum.*

8 CIRCA Quartam partem pronunciat, in quoniam hominum genere Concordia praedita locum habeat, vel non habeat. Ac primo quidem decernit, eam in hominibus probis ac Virtute praeditis, locum sibi vendicare. Quod probat: Quia in omnibus ijs, qui & sibi ipsis, & inter se invicem consentiunt, iudicio & voluntate constanti, circa bona humanae vitae conducibilia, versatur absque dubio Concordia. At qui homines probi & Virtute praediti, consentiunt sibi ipsis, & inter se invicem, iudicio & voluntate constanti, circa bona humanae vitae conducibilia. Ergo inter homines probos ac Virtute praeditos versatur Concordia. Porro viros eiusmodi consentire iudicio & voluntate constanti, seu immobili, declarat ex eo quod voluntas eorum, ratione habitum, seu Virtutum, haereat permanenter in bono definita; nec sicut aut defluat, *ut neque fugientes, sicut Euripus.*

9 QVOD Ut penitus intelligatur, advertit, Euripum proprie esse certum quandam maris sinum interfluentem ac reciprocantem assiduum motu suo inter Bœotiae portum & Eubœae insulam, cuius meminit Strabo lib. 9. Ab hoc igitur sinu maris dicti etiam suat Euripi, extensione quadam proprijs & singularis nominis, omnes tractus, sive sinus maris angusti, in quibus similis fluxuum reciprocatio fit. Eiusmodi est Tauro, in initianus, de quo Plinius lib. 2. cap. 97. inquit: *Est quorundam tamen privata natura est, ut Tauri, omnium Euripi septem, & in Eubœa insula, se, ties die ac nocte reciprocant.* Addit vero Pomp. Melas, tam rapidum esse illius conversionem, ut ventos, & plena ventis navigia secum rapiat. Similis quoque est Chalcidicus, de quo Cicero lib. 3. de Natura Deorum ita loquitur: *Quid Chalcidico Euripo in motu identidem reciprocando putas fieri posse constantis? Quasi & ipsa Euripi inconstantia assidua & perennis, in ipsa sua vicissitudine constantissima sit.* An vero Arist. obierit iudicio, seu dolore non deprehensa causa, ex qua procedit illa assidua Euripi vicissitudo, iam disserui tom. 2. *Philos. Nov. anti. quæ, disp. 94. circa finem. Livius l. 8. a ventis quibusdam illic flantibus rapi existimat.*

10 HINC Igitur similitudinem ducit Arist. alijsque Graecorum, & ex ijs Latini aucto-

res, ut Euripos dicant homines illos, qui in consilio ac proposito inconstantes sunt, & identidem fluctuant, neque quidquam stabile, aut permanente habent. Quare Aeschines in Demosthelen inconstantem nimis noraret, dixit Euripos in mobiliorem. Et S. Gregorius Nazianzenus, cognomento Theologus, in epistola quadam ad Sophonium Equitum Magistrum eleganter depingit Euripos conditionem humanam; dom inquit: *egens est & a qui rega, &c. id est: Vides quæ sit consilio rerum nostrarum, utque tota quædam negotiorum humanorum cursus circumagatur, nunc bis, nunc illis florentibus ac marcescentibus, dum neque prosperitas, neque adversitas, ut aiunt, nobis constet: sed quædam pessime in diversam mutatur & transit, ut auris ac litteris aera in scriptis fidere liceat citius, quàm humanae felicitati.* Verum & hoc commune hominibus videtur, nec ita proprium, ac eorum, qui in singulari dicuntur Euripi homines, seu fluctuivi, & reciprocantes: qualiter de Euripo ipso accinit Seneca in *Heracle Oetae*:

*Euripus undas fluctibus instabilis vagat,
Septemq; fluctus flebit, & totiens referet,
Dum lassum Titan mergit Oceanus iubar.*

Viri autem probi & Virtute praediti opposito modo se habent, inquit Arist. Constantes enim sunt, & perpetui sibi similes: quoniam habitus Virtutis eos quoddammodo immobiles in bono facit: proindeque & in bono consilio, seu proposito perseverantes, ideoque & servantes Concordiam.

11 ALIUNDE Verò ostendit, in hominibus improbis, & vitio corruptis, aut parum, aut nihil esse eius Concordiam, quæ in civili Amicitia est posita. Quemadmodum enim in aliquo est Amicitia, aut non est ita & Concordia. Atque in hominibus improbis parum aut nihil est Amicitiae. Ergo & in ijs parum aut nihil est Concordiae. Præterea. In ijs hominibus, qui solummodo utile & commodum exoptant, onerosum autem sive laboriosum omnino averlantur, nulla Concordia esse potest, sicuti & nullus amor communis æqualitatis, ac boni. Atqui improbi homines solum utile & commodum exoptant, onerosum autem sive laboriosum omnino averlantur. In id enim maximum animi intendunt, ut de communibus Reipublice bonis obtineant magis, de laboribus autem & oneribus perferant minus. Ergo in hominibus improbis nulla Concordia esse potest, sicuti & nullus amor communis æqualitatis & boni. Quare si in ijs consensio animorum vlla est, diuturna esse neque; quoniam vanusquisque eorum communem bono inhiat, & ab eo detudit alios: indeque necessum est discordiam oriri, sive seditionem inter cives, quæ est inimica Concordia.

VIDE D. Thomam 2. 2. q. 29. quæ est de pace, sive concordia, & illius interpretat.

CAPVT SEPTIMVM.

De Beneficentia.

IDENTVR Autem ij, qui beneficia contulerunt, magis eos amare, quos beneficia sunt collata, quàm ij, qui acceperunt, eos, qui contulerunt. Atque vt præter rationem eveniens quæritur. Plurimis igitur videtur id ex eo fieri, quia hi quidem debent, illis verò deberi. Vt igitur in mutuis, debitores quidem volunt suos creditores non esse, hi verò de salute quoque debitorum diligentiam adhibent, sic & eos inquirunt, qui beneficia contulerunt, velle eos esse erga quos fuere benefici, vt gratias accepturos; illis verò non esse curam reddendi. Epicharmus igitur fortasse dixerit hæc ipsos dicere, aspicientes ad malum. Videtur autem hoc esse humanum. Plerique enim immemores sunt, & suscipere potius, quàm conferre, beneficia appetunt. Videbitur autem causa naturalior esse, & non similis ei, quæ de creditoribus dicitur. Non est enim erga debitores amatio, sed voluntas salutis, recipiendi causa. Sed qui beneficia contulerunt, diligunt, atque amant eos, qui beneficia acceperunt, etsi nulla in re sunt viles, neque in posterum futuri: quod quidem & artificibus accidit. Magis enim vnusquisque proprium amat opus, quàm ipse ab opere amaretur si animæ particeps esset. Maximè verò forsitan hoc circa poetas accidit: hi nanque sua diligunt poemata supra modum, & periude; atque filios, amant. Tali igitur simile est & id, quod faciunt ij, qui beneficia contulerunt. Quod enim suscepit beneficium, ipsorum est opus: hoc igitur & amant magis, quàm eum, qui opus fecit. Huius autem causa est, quod vniversis est expectabile, atque amabile esse. Sumus autè actu, nam vivendo sumus, atque agendo. Qui igitur fecit, est actu suum quodam modo opus. Diligit itaque ipsum opus, quia amat & esse. Hoc autem est naturale. Quod enim est potentia, id opus ipsum actu declarat. Et insuper ei quidem, qui contulit beneficium, honestum est id, quod egit. Quare gaudet eo, in quo est hoc. At ei, qui accepit, nihil est honesti in eo, qui contulit, nisi conferens: quod quidem minùs est incundum, atque amabile. Est autem præsentis quidem operatio, futuri autem spes, facti verò memoria iucunda. Sed iucundissimum est, quod est actu, & amabile simili modo. Ei igitur, qui contulit beneficium, perma-

manet ipsum opus, diuturnum est enim ipsum honestum. Sed ei, qui cepit, transacta est ipsa utilitas: memoriaque honestarum quidem rerum est periocunda: utilium autem non nimium, aut minus. Expectatio verò contrà sese habet. Et amare quidem simile est actioni, amari autem passioni. Eos igitur, qui circa actum excellunt, sequitur amare, & ea, quæ ad amicitiam attinent. Præterea, quæ facta sunt cum labore, ea magis diligunt omnes: ut & pecunias magis diligunt, qui acquisiverunt, quàm qui ab alijs acceperunt. At beneficium quidem accipere, sine labore esse constat: beneficium autem conferre, difficile. Propter hæc & maiores filios magis amant: generatio nanque laboriosa est magis, & magis sciunt esse suos. Videbitur autem hoc & ijs accommodatum esse, qui beneficia conulerunt.

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS SEPTIMI.

Eos, qui beneficia ab alijs acceperunt, longè minus amare, quàm ab ijs amentur. Causa huius communis expostulationis à quibusdam assignata, rejiciuntur: & germana ac multiplex ratio redditur.

AD PERILLVSTREM NOBILISSIMVMQVE
D. D. ANTONIVM DERIAÑO SALAMANCA,
CALATRAVENSIS ORDINIS EQVITEM, SVPREMIVSTITIÆ SENA-
TVS CONSILIARIVM, OLIM IN VALLISOLETANA ACADEMIA
CELEBREM IVRISPRVDENTIÆ PROFESSOREM, AC MAIORIS COLLEGII S. CRV-
CIS TOGATVM, &c.

AGITVR Hoc loco de Beneficentia, veluti de postremo Amicitie opere, sive factu: ac summarim statuitur, beneficis plus diligere eos, quibus beneficia conulerunt, quam ab ijs diligantur. Caput verò dividitur in tres partes. In primâ proponitur querela illa communis, quod benefactores plus ament eos, quibus benefecerunt, quam ab ijs amentur. In secundâ rejiciuntur rationes eius mali, quæ à quibusdam assignari solent. In tertiâ demum perz rationes assignantur.

2 **CIRCA** Primam partem proponitur questio illa celebris, anie & post Aristotelis ævum agitari solita, & orta ex admiratione evenus, communi ferè experimento deprehensi. Videmus enim plerumque, eos, qui alteri beneficium, sive in vitâ, sive in honore, sive in bonis fortunæ conferunt, longè minorem reportare gratiam, quam par ellet. Nimirum, ipsi longè magis amare dignoscuntur eos, quibus benefecerunt, quam ab ijs amantur.

cum tamen opposito modo accidere deberet. Hoc autem videtur monstrum quoddam ingrati animi, & causa ut homines polientes divitijs auctoritateque nolint benefacere alijs, cum ab ijs se minùs amandos esse conijciant. Quæritur itaque, quænam sit ratio eius monstri, seu causa quare ita contingat.

3 **DEINDE** Refert, expendiqve rationes eius absurdas ab alijs assignatas. PRIMAM & antiquissimam inquit elie eorum, qui arbitriati sunt, benefactorem elie instar creditoris; recipientem vero beneficium ab eo, instar debitoris. Frequenter vero accidit, ut creditor magis amet debitore, quam ab eo ametur. Qui enim a quodam alteri mutuo dedit, aut qualitercumque ius habet in ipsum, sicuti amat rem sibi debitam, na & debitorem; cuius vitâ pendet solutio debiti, sive satisfactio. Contrâ verò debitor ipse exotum habet creditoris, & ab eo fugit, nolletque illum inter viventes censeri, quoniam sic excusaretur à debito. Nihil ergo mirum, aiebant illi veteres, si benefactor magis amet, quam ametur. Lij

Est enim veluti creditor comparatus debitori.

4 HANC Rationem potius exponit, quam rejicit Arist. Sed priusquam eam exponat, refert existimationē Epicharmi, qui eam penitus intropesisse videtur. Is vero fuit Poeta Comicus, & adeo antiquus, ut quidam ei tribuant invenum Comœdiarum. Præterea & auditor Pythagoræ fuisse dicitur, ab eoque Philosophiam didicisse. Unde & postea scripti de Naturâ rerum, & de arte medendi. Epicharmus itaque, cum perspectam haberet hominum indolem, dixit causam eius absurdam in eo positam esse, quod plerique mortalium improbi & ingrati sint, ideoque minus ament benefactorem, quam ab eo amentur. Itaque malum id esse ingrati animi vitio proficisci videtur, ut & debitores minus ament, quam amentur à creditoribus (quæ erat ratio Veterum) & ijs, quibus beneficium collatum est, magis à benefactore amentur, quam ament.

5 VERVM Aristoteles rejicit hanc rationem Epicharmi, quoniam in eâ fertur iudicium de omnibus hominibus ex eo, quod solum accidit in improbis, & ingrati animi vitio laborantibus. Impugnatio autem sub hanc formam proponi potest. Eius rei, quæ humana est, seu ad totum hominum genus spectat, non redditur idonea causa ex eo, quod improborum tantum hominum proprium est. Atqui minus amari benefactorem, quam ille amet, est quid *ἀνθρώπων, humanum*, seu ad totum hominum genus spectat; vitium autem ingrati animi improborum tantum hominum proprium est. Ergo huius quod est, minus amari benefactorem, quam ipse amet, non redditur idonea causa ex ingrati animi vitio. Neque suffragium ferri Epicharmo illa sententia Veterum paulo ante relata: quoniam ij non tam videntur pro causa eius absurdi assignasse improbitatem ipsam, vel vitium ingrati animi, quam proprietatem quandam hominibus veteri connaturalem, ut beneficiorum immemores sint, potiusque velint accipere, quam dare. Et hæc quidem hoc loco docet, antequam ipsam Veterum rationem impugnet.

6 CIRCA Secundam partem arbitratur, eius apparentis monstris, sive absurdi causam, magis naturalem esse, quam quæ ab alijs assignari solet. Ac primo quidem ostendit, exemplum illud creditoris & debitoris nullam cum eo, de quo agit, similitudinem habere. Ij enim qui crediderunt, seu mutuo dederunt, aut fœnori pecuniam alijs, non amant debitores suos: sed solum volunt ab ijs sibi reddi quod dederunt, sive quod sibi debetur. Qui autem alijs benefaciunt, verè illos amant; eum iporum bonum curent, sive in viâ, sive in honore, sive in fortunæ bonis; idque nullo sine utilitatis propterea, sed illorum, si verè benefa-

ctores sint. Ergo nulla est opportuna similitudo benefactoris cum creditore. Quamvis enim uterque incolentem velit deotorem, aliter tamen & aliterque benefactor incolentem velit debitorem ob utilitatem ipsius debitoris, seu recipientis beneficium ab ipso: creditor autem si vitam & bonum debitoris amat, solum amat ex fine propriae utilitatis, quæ vult sibi rependit debitum. Vade demum fit, neque illam similitudinem aptam esse, nec locum habere in Amicitia perfectâ, & ingenuâ, quæ honestate ductur; sed summum in degeneri & spuria, quæ utilitatem præcat.

7 CIRCA Tertiam partem procedit ad assignandum idoneas & genuinas causas, ut benefactor magis amet eum, cui benefacit, quam ab eo ametur. Quinque autem rationes assignat, & primam earum naturalem: quoniam licet in hoc Opere præteritur ratio- nibus physicis, sicut & in Politicis, quia ab ijs alienum esse id docet lib. de Demonst. attamen quandoque id fieri oportet, & præsertim hoc loco, ubi præmissis, se velle contra illos Veteres assignare genus causæ *φυσικῶν, naturalissimum*.

8 PRIMA Ratio itaque hæc ferè est. Quilibet naturaliter diligit opus suum, & longè magis, quam ab iplo diligeretur opere, si hoc esset animatum. Atqui benefactor respicit eum, cui benefacit, tanquam opus suum. Ergo benefactor naturaliter diligit magis eum, cui benefacit, quam ab eo diligitur. Maiorem huius syllogismi propositionem exponit & probat exemplo artificum omnium, quibus naturaliter insitum est, ut opera sua ament, & longè magis, quam ab ijs amarentur, si intellectu & voluntate constarent. Deinde & confirmat exemplo Poetarum, qui qualescumque verus suos deperunt, & veluti filios excolantur. Quod tum Poetis, tum & Oratoribus commune observat Cicero in quadam Epistolâ ad Atticum, ita scribens: *Nemo unquam, neque Poeta, neque Orator fuit, qui quumquam meliorem quam se arbitretur. Hoc etiam malis contingit.* Idem quoque de Scripioribus versus iudicat in prima Q. *Infulanorum* ubi de Dionysio Siciliæ Tyranno ita loquitur: *Muscorum verò persuasivum accepimus: Poetam etiam Tragicum: quàm bonum, nihil ad rem. In hoc enim genere nescio quo pacto magis, quàm in alijs suum cuique pulchrum. Ad hoc neminem cognovi Poetam (Et mihi sunt cum Aquinio amicitia) qui sibi non optimus videretur. Si res habet Te tua: me delicias mea.* Quæ eadem similitudine, valde ad nostrum institutum, usus fuerat Plato lib. 1. Polj ubi monet, parentes amare filios, ut Pœtâs opera, ac versus suos. Idque etiam locum habet in Sophistis: quoniam à tritâ aliorum viâ discedentes, excogitant quendam invera

necesse est ut etiam amet opus ipsum quod efficiunt. neque enim fieri potest, ut qui amat operationem non amet opus ex illa procedens. Si ergo benefactor respicit eum, cui benefecit, tanquam opus suum, necesse est ut illum amet; & quidem maiori amore, quam ametur ab ipso: sicuti artifices magis amant opera sua, quam ab ijs amantur, si iudicio & voluntate constarent.

11 SECUNDA Ratio, quâ id ipsum probat, ducitur à iucunditate, quæ est longè maior in conferente beneficium, quàm in recipiente. Formula verò hæc adhiberi potest. Quanto enim opus aliquod iucundius est, eò magis amatur, seu amari debet. Atqui opus largientis beneficium est iucundius, quam opus recipientis. Ergo magis amatur, seu amari debet opus largientis beneficium, quam recipientis. Ergo & vauisque magis amatur eum, cui largitur beneficium, quam ametur ab eo qui recipit. Maior propositio prædicti syllogismi videtur per se nota. Minorem probat Arist. quoniam is, qui largitus est beneficium, quoties recordatur eius operis, quam maximè lætatur: quoniam recoli memoriâ cogitatione opus honestissimum & nobilissimum beneficiendi alteri. Is verò qui recepit, dum recordatur sui operis, quod in recipiendo positum fuit, non recolit animo aliquod opus excellens, vel laude dignum. Recipere enim, aut nullam laudem meretur, ut certe exigam, & propè nullam, si compararetur cum opere largiendi. Ergo opus largiendi beneficium est longè iucundius, quam opus recipiendi.

12 CONFIRMAT Rationem hæc ex eodem iucunditatis capite. Id enim quod semper delectat, multo iucundius & amabilius est illo, quod non semper, sed raptim solum & in transitu. At largiri beneficium est aliquid semper delectans: recipere autem solum delectat: raptim & in transitu. Ergo largiri beneficium multo iucundius & amabilius est, quam accipere. Maior cum consequentiâ pater. Minor autem probatur quò ad vitæque partem. Et quò ad priorem quidem primùm: Quia cum opus largiendi sit honestissimum, ac nobilis animi proprium, non solum delectat eo tempore quo fit; sed etiam antequam fiat, per solam spem, seu propositum exequendi illud, ex quâ oritur quædam delectatio. Insuper & postquam factum est, dum ad memoriam revocatur, animum planè delectat. Quo fit, ut iucunditas ab eo procedens, amplectatur tempus omne, non modò præsens, sed & præteritum, & futurum: atque adeò semper maneat, iucundumque sit opus largiendi. Quòd autem opus recipiendi solum raptim & in transitu delectet, quæ est posterior minoris illius propositionis pars, suadetur: Quia receptio be-

neficii solum delectare potest, quatenus utilitatem affert, siue subsidium indigentia homini recipienti. Atqui utilitas eiusmodi, siue subsidium indigentia, solum raptim, & in transitu est. Quod enim hodie est vile & replet indigentiam, cras non est iam vile, nec indigentiam replet, sed omnino transijt. Ergo receptio beneficii solum delectare potest raptim & in transitu.

13 DICES: Desinente eo, cui beneficium est concessum, desinit etiam ipsum beneficium, propter desinendum subiecti. At sæpe accidit ut desinatis, cui beneficium est concessum: scilicet, quando moritur. Ergo & ipsum beneficium desinit. Ergo & nullo modo manere potest in ordine ad delectandum benefactorem: quia delectatio non oritur ex bono quod iam non existit, siue præteritum est, sed solum ex bono præsentis. Respondet Arist. adhuc in eo eventu, quo desinit esse, siue diem extremum clauserit qui beneficium recepit, iucundissimam esse recordationem operis beneficiendi, & multò magis quam recipiendi beneficium. Etenim quod honestum est in hoc longè supereminet vili, quòd illud prius delectationem inferat, etiam solâ sui recordatione, quamvis iam in re præteritis; hoc verò posterius solum delectare possit, quatenus actus est, seu quandiu explet indigentiam: quod solum præstat in tempore præsentis. Cum ergo opus beneficiandi sit honestum, etiam desinente seu moriuo eo, cui beneficium collatum est, delectare animum potest non autem opus recipiendi beneficium, quòd solum vile est.

14 ADDIT Verò, receptionem boni viliis, siue beneficii, etiam hoc habere, ut apprehensa de futuro delectet, ac longè magis, quam usus eius de presenti, aut recordatio de præterito. Ratio est, quoniam bona viliia antequam obtrineantur, apprehenduntur maiora, quam reipsâ sint: atque adeò animum pellicunt vehementer, ut ea asequatur. Ceterum dum reipsâ obtrinentur, aut dum subit mentem illorum recordatio, apparet statim, quam exilia & nullius momenti sint: ideoque siquæ primùm de ijs obtinendis delectatio fuit, omnino fugax est, & quæ momento ferè temporis labitur. Contrâ verò accidit in largitione beneficii: quamvis enim apprehensa in futurum delectet, multò tamen magis, dum reipsâ ponitur, aut quando iam præterita in memoriam revocatur: quia hoc est de ratione operis honesti, ut quanto frequentius exercetur, eò melius cognoscatur illius præstantia, & eò magis animum delectet.

15 TERTIA Ratio procedit ex ijs, quæ lib. 5. præmissa sunt circa actionem & perpersionem. Manifestum est enim meliorem præstantioremque esse actionem perpersione, seu

agere,quàm pati. Atqui actio,ad benefactorem spectat: perpersio autem ad eum, cui beneficium conferitur. Ergo praestantior est benefactor, quàm is, cui beneficium conferitur. At ex constitutis lib. 8. constat, praestantiores, seu excellentiores esse etiam ad amandum prioriores. Ergo benefactor est prior ad amandum, seu magis amat, quàm is, qui beneficium accepit.

16 QVARTA Denique ducitur ex maiori labore, seu difficultate quæ est in dando,quàm in accipiendo. Longè enim magis amantur quæ magno,quàm quæ parvo aut nullo labore parata sunt; & difficilia in maiori pretio habentur,quàm obvia & facilia. In quod probandum afferit exemplum eorum, qui suo labore aut industriâ opes & qualibet vitæ commoda pepererunt. Magis enim illa amant, quàm qui hereditario solum iure à maioribus obtinuerunt. Ideoque & lib. 4. cap. 1. dictum est, longè liberaliores esse qui possident divitias alieno labore paratas, quàm qui suo ipsorum. Atqui dare beneficium multo laboriosius est & difficilius, quàm recipere: dare enim, plerumque saltem, imminuit utilitatem & proprium commodum dantis, quòd sanè est difficile & laboriosum: recipere autem, auget utilitatem & commodum recipientis, quòd ipsi nequit non esse facile ac voluptuosum. Si igitur magis amatur quòd difficilius & laboriosius est; amatur etiam magis largitio beneficij, quàm receptio. Ergo & benefactor magis amat eum, cui largitur beneficium, quàm ab eo ametur. Patet hoc: Quia magis amat alium, qui subit aliquid difficile & laboriosum in bonum seu utilitatem ipsius, quàm qui

facile & sine villo labore illud recipit in utilitatem propriam. Atqui benefactor, dum largitur, subit aliquid difficile & laboriosum in utilitatem alterius; verò recipit illud facile & sine labore villo in propriam utilitatem. Ergo magis amat benefactor eum, cui benefacit, quàm ab eo ametur.

17 COLLIGIT Hinc (quod libro etiam octavo cap. 12. stabilitum reliquit) matres maiori ardentiorique amore ferri erga filios suos, quàm patres. Is enim magis amat aliquem, cui ille maiori labore ac difficultate stat, seu ob quem graviora & difficiliora subit. Atqui filij matribus maiori labore ac difficultate stant, quàm patribus: & ob eorum procreationem matres graviora & difficiliora subeunt ante & post partum. Matres igitur maiori amore, quàm patres, feruntur in filios. Huc etiam spectat, quòd matres multo certius quàm patres, agnoscunt eos esse filios suos: sicuti & ipsæ certiores sunt de nullo adulterio à se commisso, quàm viri, quibus nequit esse ita nota vxoris probitas, ac ipsi vxori. Ergo maior est amor matrum, quàm patrum, in filios. Quia quantò quis certius agnoscit se benefecisse alteri, eo certius novit, illum esse opus ipsius: atque adeò vividiori cogitatione impellitur ad maiorem amorem sui operis. Cùm ergo matres certius quàm patres noverint filios esse opus ipsarum, proculdubio impelluntur ad maiorem illorum amorem. Lege alia plura lib. 8. cap. 12. in exortationem huius capituli profuturæ:

VIDE D. Thomam 2. 2. q. 31. quæ est de Beneficentia, & illius Interpretes.

CAPVT OCTAVVM.

De amatore sui.

VBITATVR Autem & vtrum oporteat se ipsum amare maximè, an aliquem alium. Increpant enim eos, qui se ipsos maximè amant: &, vt turpe, sui amatores appellant. Atque pravus quidem, sui gratia cuncta agit: & tantò magis, quantò pravior est. Incusant igitur ipsum, quia nihil, nisi sibi, agit. Probus autem ob honestatem, & tantò magis, gratiaque amici, quantò prestabilior est: sua verò negligit. Ab his autem verbis non sine ratione ipsa opera discrepant. Nam eum inquit oportet summè amare, qui maximè est

est amicus. Is autem maximè est amicus, qui vult cui vult bona illius gratia, si nullus etiam scierit. At hæc ipsi ad se ipsum maximè competunt: & cætera omnia, quibus definitur amicus. Dicitur enim ab ipso ea omnia, quæ ad amicitiam atinent, & ad cæteros pervenire. Eodè m accedunt & proverbia univèrsa: vt, anima vna: & amicorum omnia sunt communia: & amicitia est æqualitas: & tibiæ genu propinquius. Hæc enim univèrsa ipsi ad se ipsum maximè competunt. Maximè nanque amicus est sibi: & se igitur ipsum maximè amare oportet. Dubitatur autem merito, vtrius oporteat assentiri, cum vtriusque videatur esse credendum. Fortasse igitur tales sermones distinguendi, determinandique sunt, quousque, & quonam modo sint veri. Si itaque sumptis quonam vtriusque modo sui amatorem dicunt, fuerit forsitan manifestum. Qui igitur hoc reprehendendum esse existimant, eos amatores sui appellant, qui sibi plus tribuunt in pecunijs, & honoribus, & voluptatibus corporis: hæc enim ipsa multitudo affectat, & ipsis, vt optimis, omni studio iucumbit: quapropter & in certamen veniunt. Qui igitur in hisce plus habere pergunt, ij cupiditatibus, & omnino affectibus, eique parti animæ, quæ rationis est expers, gratificantur: tales autem sunt ipsi multi: idcirco & appellatio orta est ex multitudine, quæ quidem est prava: ergo iustè vituperantur ij, qui ita se amant. Non est autem obscurum, vulgus eos, qui sibi ipsis talia tribuunt, sui amatores dicere consuevisse. Nam si quis semper studeat agere iusta maximè omnium, aut temperata, aut quævis alia, quæ à virtutibus proficiuntur, honestatemque omnino sibi ipsi semper vendicat, atque vsurpet, hunc nemo dicit amatorem sui, neque vituperabit. Magis autem videbitur talis homo sui amator. Nam ea sibi tribuit, quæ pulcherrima, maximeque bona: & gratificatur ei, quod sui ipsius potissimum, in omnibusque illi obtemperat. Vt autem & civitas id esse maximè videtur quod est potissimum, & alius omnis conventus: sic & homo. Amator igitur is est maximè sui, qui illud amat, illique gratificatur. Et continens igitur dicitur, & incontinens, quia mens vincit, aut non vincit: propterea quod ipsa est hominum quisque. Elegisse ipsi & sua sponte ea videntur, quæ cum ratione maximè egerunt. Non igitur est obscurum, hoc esse maximè vnumquemque, & hoc maximè virum bonum amare. Quapropter maximè sui est amator, diversa specie ab eo, qui reprehenditur: tantumque differt, quantum vita cum ratione, differt à vita cum perturbatione: & appetitio aut honesti, aut eius, quod conferre videtur. Qui si omnes ad consequendam honestatem, & ad res agendas pulcherrimas

mas decertarent, atque contenderent, & omnibus publicè ea, quæ oportet, & unicuique privatim maxima bona inessent: siquidem virtus est tale. Quare bonum quidem hominem, amatorem esse sui oportet: nam & sibi ipse, & cæteris proderit, agendo honesta. Pravum autem, non oportet: & sibi nanque nocebit, & propinquis, affectus pravos sequendo. Ea igitur, quæ vir improbus agit, ab ijs discrepant, quæ agere oportet. At probus, quæ oportet, ea & agit. Mens enim omnis id expetit, quod est optimum sibi: & probus obtemperat menti. Atqui verum est illud, quod de studioso dicitur, complura, inquam, ipsum agere, & amicorum, & patriæ gratia, & si opus fuerit, mortem obire. Et pecunias enim, & honores abijciat, & ea bona omnino, de quibus homines decertant, sibi vendicans honestate. Expetet enim potius voluptatem brevi tempore vehementem, quàm longo levem: & vitam honestam vno anno, quàm quamvis multis: & vnum actum honestum, magnumve, quàm multos, & paruos. Atque ijs, qui pro amicis, qui pro patria mortem obeunt, hoc forsitan accidit. Magnam igitur sibi ipsis eligunt honestatem, abijciuntque pecunias, ut amici capiant plures: hinc enim amicus facultates, ipse consequitur honestatem, atque sibi maius tribuit bonum. Eundem & circa honores modum, magistratusque servabit: nam hæc omnia amico suo concedet: est enim hoc honestum ipsi, ac laudabile. Merito igitur studiosus esse videtur, anteponeus omnibus honestatem. Fit etiam, ut & res agendas concedat amico, sitque honestius, se ipsum fuisse causam ut agat illas amicus, quàm si ipsemet agat. In vniuersis igitur laudabilibus, ipse studiosus plus honestatis tribuere sibi ipse videtur. Sic igitur sui ipsius (vbi diximus) amatorem esse oportet: ut ipsi autem multi sunt, non oportet.

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS OCTAVI.

An possit aut debeat quis seipsum diligere præ alijs omnibus. Ratio dubitandi adversus omnem sui amorem, quasi turpis sit. Resolutio, aliquem sui amorem, seu philautiam, vituperabilem esse: aliquem item laudabilem: in idque maxime conferre discrimen inter virum probum, atque improbum.

AD NOBILISSIMUM ET CLARISSIMUM
 D. D. FERDINANDVM DE ARCE, ALCANTARENSIS
 MILITIÆ EQVITEM, SVPREMI IVSTITIÆ SENATVS CONSILIIARIVM,
 OLIM IN SALMANTICENSI ACADEMIA
 IVRIS PROFESSOREM, ET MAIORIS
 COLLEGII CONCHENSIS
 SODALEM, &c.

DOCVIT Arist. suprà esp. 4. huius libri, eum de Amicitia diligeret, posse illam esse quoddammodo in homine erga seipsum, saltem, minus propriam, & non perfectam. Nunc vero inquiri, quousque extendatur Amicitia eiusmodi, & virum

tanta, & tam ardens esse possit, ut exterorum omnium amorem vincat: sive, quod perinde est, utrum debeat quisque seipsum maximè diligere, an potius diligere aliquem magis, quàm seipsum. Dividit verò caput in quatuor partes. In primâ proponit quoddam problema, ex cuius solutione videtur, vnamquemque seipsum debere maximè diligere. In secundâ docet aliquem sui ipsius a morem visuperabilem esse; aliquem etiam laudabilem. In tertiâ eandem doctrinam confirmat quò ad pariem posteriore, & assignat discrimine inter bonum virum, atque improbum, quò ad anorem sui. In quartâ denique occurrit euidam objectioni ex doctrinâ præiacta ortæ.

2 CIRCA Primam partem, proponit questionem indicatam, utrum quis debeat amare seipsum præ ceteris omnibus; an potius diligere aliquem magis, quàm seipsum. Ad primò quidem quasi tentando & velitando proponit rationem, quâ videtur omnem sui ipsius amorem esse turpem & vituperabilem, iuxta Platonis doctrinam, qui lib. 5. de Legibus omnem sui amorem graviter reprehendit & damnat, veluti *πάττω ἀμαρτανώτων αἰτίαι, ὀννίαν πεκατορων καυσαμ*. Ratio autem hæc ferè est. Nemo quidquam ita amare debet, ut propriè ab omnibus reprehensibilis habeatur. At quicumque amat seipsum plusquam omnes alios, ab omnibus reprehensibilis habetur. Ergo nemo debet amare seipsum plusquam omnes alios. *Confirmatur*. Quanto quis nequior & vilior est, eo magis omnia propter seipsum agit, & solum habitè ratione suæ vilitatis, quidquid sit in incommodo aliorum: contrâ verò, quanto alius melior est, & moribus excellentior, eo minùs spectat propriam vilitatem, & magis attendit alienam, etiam eum suo incommodo. Ergo qui seipsum ultra omnes alios amat, potius videtur improbus & vilis, quàm probus aut moribus excellens. Cum igitur nemo debeat esse improbus, sed potius teneatur similem se exhibere probis viris, & Virtute excellentibus; nemo etiam debet, imò nec iure potest amare seipsum, plusquam omnes alios.

3 ALIUNDE Autem videtur debere seipsum maximè diligere quilibet, & supra omnes alios. Antequam verò id probet, præmittit, à ratione paulò antè propositâ discrepare plurimum res & opera frequentia hominum; ex quibus liquidòprehenditur, neminem esse qui seipsum non maximè amet, ac suprâ omnes alios: ac proinde rationem illam, quâ videbatur probari oppositum, contrariam esse vsui & vitæ communi hominum. In Ethicis autem & Politicis illa, quæ viui & communi vitæ repugnant, admittenda non sunt: cum omnes viri, quæ disciplinæ, Ethicæ, & Politicæ præceptiones tradantur, non disputandi gratiâ,

aut secundum theoricâ argumenta, sed proût conferunt ad praxin, & vitam communem. Quare Horatius reprehendit graviter Stoicos, quòd ipsorum doctrina & vita sibi invicem non consentirent, & mores ac præceptiones inter se adverterentur. Ideoque de ijs cecinit:

Quis paria esse ferè placuit peccata, laborant.

Cum ventum ad verum est, sensus moresque repugnant,

Atque una vilitas iusti prope mater & aequi.

Ergo ratio illa paulò antè proposita, non est admittenda: quippe quæ omnium hominum vitæ & consuetudini contraria est. Vsu namque omnium patet, neminem esse tam amicum alteri, quàm sibi, omnesque maiori amore erga se suaque propendere, quàm in omnes alios. Id verò præterea non esse à ratione alienum, sed merito & secundum rationem fieri, probat Arist. triplici argumento.

4 PRIMVM est. Omnes aiunt, vnum quemque debere maximè & supra omnes alios diligere eum, qui maximè sit amicus. Atqui vni quilibet sibi ipsi maximè amicus est. Ergo & iuxta omnium sensum vni quilibet debet maximè & supra omnes alios diligere seipsum. Minor propositio, in quâ esse posset difficultas, probatur. Is vni quilibet maximè amicus est, cui ille maximè omnia, atque in primis bona vult, ipsius gratiâ, & quamvis nullus id sciret, nec alicui compertum esset. At vni quilibet sibi ipsi maximè omnium bona vult, suis ipsius gratiâ, & quamvis nullus id sciret, nec cuiquam compertum esset, quod experientia & inductione deprehenditur. Ergo vni quilibet sibi ipsi maximè amicus est.

5 SECVNDVM est. Omnia enim illa, quibus definiuntur amicus, ac suis plene numeris expletur, conveniunt homini seipsum amantem: cum probatur iam sit cap. 4. huius libri, quid quidvni quilibet impediatur, quidquid communicationis, necessitudinisve est inter amicos; totum id nasci, sive ortum ducere ex ijs, quæ vni quique facit erga seipsum. Ea nanque officia quis amico exhibet, quæ sibi ipsi exhiberi vult. Ergo vni quique sibi debet esse in primis amicus, & se amare supra omnes alios. Patet consequentia: Quia amor ille, qui aliorum mensura est, debet esse primus & maximus omnium: sicut in quolibet genere primum & maximum esse debet, quod est mensura ceterorum. At vni quicuiusque amor in seipsum est mensura amorum in quoslibet alios amicos. Ergo & vni quicuiusque amor in seipsum debet esse primus & maximus omnium amorum. Ergo & quilibet sibi debet esse maximè amicus.

ac se amare supra omnes alios. Idque confitemur dulcis illa & vitata loquela, qua quis volens alteri significare suam in eum amicitiam, dicere solet, eum te diligere, veluti seipsum. Quod etiam observat *lib. 2. Magn. Moral.*

6 TERTIUM Argumentum ducit ex varijs ac vulgaris axiomatis, sive proverbij, quibus evincitur, vnicuique natura insitū esse sui amorem supra omnes alios. Porro quatuor proverbja in id probandum afferunt. Primum est, quo amici dicuntur, *μία ψυχή, anima una.* Secundum, quo asseritur, *ομοίω τῶ φίλων, communitia amicorum;* scilicet, omnia, Tertium, quo pronuntiatur *ἰσότης φίλων, aequalitas amicitia.* Quorum pleraque Pythagoræ tribuuntur, cuius illud estiam referunt, *τὴν φίλων ἰσότητα εἶναι, ἅ τῶν ψυχῶν, ἅ τῶν φίλων ἕτερον αὐτῶν.* id est, *amicitiam esse aequalitatem, & amicitiam unam, & amicum alterum ipsam.* Quartum denique, quo dicitur, *γῆν κρημνὸν ἕγγυον, genu crure propius.* Et quamvis omnia illa iam decursu Operis explanata fuerint, ac circa hoc postremū nonnulla permissimus supra *cap. 4.* iam allegato, addendum modō, illud orū duxisse ex quodam eventu, quē ita alii referunt. Cū quis videret aliquando duos consanguineos & jamicos in prælio æque periclitantes de vita, quorū alter erat germanus, & consobrinus alter, nec vtrique simul suppetias ferre posset, sed alteri tantum, & adiuvit & periculo subduxit germanū, omisso consobriño, illā voce addita, *γῆν κρημνὸν ἕγγυον, genu crure propius.* quod postea in adagium abiit. Consonatque illi sententiæ poetice Hesiōdi: *Sed nec germano quisquam est æquandus amicus.* Vixque etiam differt ab illo alio Plauti axioma, admodum vitata, *Tunica pallio propior.* Nimirum, quem admodum, tunica vicinior est, & immediatior corpori, quā pallium; ita & genu propinquius est partibus superioribus corporis, ut capiti, & pectori, quā crus, si-
ve tibia.

7 HÆC Igitur proverbja omnia in id conspirare videntur, ut ostendant, neminem esse alicui tam vāū, sive tam proximum, quā sibi. Unde & ratio eruitur. Amor secundū rectam rationem debet esse maior, quō maior est coniunctio, seu propinquitas personæ, quæ amatur: ideoque & supra *lib. cap.* statutum fuit, parentes debere magis amari, quā fratres, & fratres quā consobrinos, & sic de alijs, iuxta maiorem, vel minorem coniunctionem. At quilibet sibi magis vāus, seu coniunctus, seu proximus est, quā cui libet alteri. Ergo quilibet secundū rectā rationē debet amare magis seipsum, quā omnes alios. Videretur itaque dilendū à prima illa opinione, quæ universè damnat in homine amorem maximum erga seipsum, & supra alios homines.

8 CIRCA Secundam partem dubitat, vtri opinionum prædictarum assentiendū sit: quoniam vnaqueque illarum videntur nisi probabili fundamento. Quare ut rē expediat, præmittit, oportere primū statuere quid sit quod viraque opinio appellat sui ipsius amorē, & quemnam censeat amatorem sui. Eo namque probē intellecto, fortasse vna & altera sententia erit quoddammodo vera, & altera alteri repugnabit. Ut autē id edisserat, & rem luculentius exponat, dividit amorē sui ipsius, sive *philautiam*, in notions duas: quarum prima significat amorem vnicuique propriū secundū partē illam, quæ rationis experta est, & sentiens dicitur, nec rationis imperio parete secūda verō, & principalior, exprimit amorē, positum quidē in eadem facultate animæ sentientis & appetentis; verū obtemperante parti rationali, sive imperio rationis. Ea verō distinctione adhibita, pronuntiat primō, amorem illū hominis erga seipsum, qui dicitur secundū partē rationis experte, nec rationis imperio parete, accusabilem esse, ac vituperio dignū. In quo sensu accepta prior opinio, verissima est. Idque probat: quoniam eō sensu, sive secundū hanc acceptionē, quiescuntque dicitur amatores sui, male audiunt spud omnes. Etenim ex pecunijs, honoribus, & voluptatibus corporis sumunt sibi plus, quā partem; neque vllam aliam amoris regulā, seu mensuram præscribunt, quā immodicam cupiditatē vtilis, aut iucundā, contra rectam rationē. Cū verō plerique mortalium hoc morbo ægrotent; factū est, ut *philautia*, sive amor sui, male vbiq; audiat, veluti turpis, & contrarius rationi.

9 ET Merito quidem eo sensu acceptus amor sui reprehenditur, atque exolus habetur. Quisquis enim sic amat seipsum, ut in amando sequatur solū animæ sentientis & appetentis ductū rationi adversum; is planē appetit exuperantiam bonorū fortunæ & corporis, ad effrenem cupiditatem explendā. At quisquis appetit exuperantiam bonorū fortunæ & corporis ad effrenem cupiditatem explendam, verē turpis & reprehensibilis est. Ergo quisquis sic amat seipsum, ut in amando sequatur solū animæ sentientis & appetentis ductū, rationi adversum, is planē turpis & reprehensibilis est.

10 PRONUNCIAT Secundō, iuxta alterā prædictæ distinctionis partē, sapienter, & bonū virū, rectē & laudabiliter agere dum ita se amat, ut velit sibi affluentiam omnium bonorū, quæ virtutis & honestatis sunt, eumque sibi vlturpata: quæ adeo amorē sui in hac acceptione non esse turpē, aut vituperio dignū, sed laudem. Non enim quis eo amore sibi appetit bona corporis fortunæ, ut rationi adversantia, quæ admodū ille prior: neque exoptat ea bona parti

tanta, & tam ardens esse possit, ut exterorum omnium amorem vincat: sive, quod perinde est, utrum debeat quisque seipsum maximè diligere, an potius diligere aliquem magis, quàm seipsum. Dividit verò caput in quatuor partes. In primâ proponit quoddam problema, ex cuius solutione videtur, vnaquemque seipsum debere maximè diligere. In secundâ docet aliquem sui ipsius amorem vituperabilem esse: aliquem etiam laudabilem. In tertiâ eandem doctrinam confirmat quò ad partem posteriorem, assignando discrimine inter bonum virum, atque improbum, quò ad anorem sui. In quartâ denique occurrit cuidam objectioni ex doctrinâ præiactâ orta.

2 CIRCA Primam partem, proponit questionem indicatam, utrum quis debeat amare seipsum præ cæteris omnibus; an potius diligere aliquem magis, quàm seipsum. Ac primò quidem quasi tentando & velutando proponit rationem, quò videatur omnem sui ipsius amorem esse turpem & vituperabilem, iuxta Platonis doctrinam, qui lib. 5. de Legibus omnem sui amorem graviter reprehendit & damnat, veluti *πάττω ἀμαρτανώτατος αἰτίος, ὀμνίαν ἁμαρτανώτων καύσαν*. Ratio autem hæc ferè est. Nemo quidquam ira amare debet, ut propterea ab omnibus reprehensibilis habeatur. At quicumque amat seipsum plusquam omnes alios, ab omnibus reprehensibilis habetur. Ergo nemo debet amare seipsum plusquam omnes alios. *Confirmatur*. Quanto quis nequior & vilior est, eo magis omnia propter seipsum agit, & solùm habitò ratione suæ utilitatis, quidquid sit de incommodo aliorum: contrà verò, quanto alius melior est, & moribus excellentior, eò minùs spectat propriam utilitatem, & magis attendit alienam, etiam cum suo incommodo. Ergo qui seipsum ultra omnes alios amat, potius videtur improbus & vilis, quàm probus aut moribus excellens. Cum igitur nemo debeat esse improbus, sed potius teneatur similem se exhibere probis viris, & Virtute excellentibus; nemo etiam debet, imò nec iure potest amare seipsum, plusquam omnes alios.

3 ALIVNDE Autem videtur debere seipsum maximè diligere quilibet, & supra omnes alios. Antequam verò id prober, præmittit à ratione paulò antè propositâ discrepare plurimùm res & opera frequentia hominum: ex quibus liquidò deprehenditur, neminem esse qui seipsum non maximè amet, ac suprâ omnes alios: ac proinde rationem illam, quò videbatur probari oppositam, contrariam esse vni & vitæ communi hominum. In Ethicis autem & Politicis illa, quæ vni & communi vitæ repugnant, admittenda non sunt: cum omnes viri, quæ disciplinæ, Ethicæ, & Politicæ, præceptiones tradantur, non disputandi gratiâ,

aut secundùm theoricâ argumenta, sed prout conferunt ad praxim, & vitam communem. Quare Horatius reprehendit graviter Stoicos, quod ipsorum doctrinâ & vita sibi invicem non consentirent, & mores ac præceptiones inter se adverterentur. Ideoque de ijs accinit:

Quis paria esse ferè placuit peccata, laborant.

*Cum ventum ad verum est, sensus morisque repugnant,
Atque una visitas iussi propè mater æqui.*

Ergo ratio illa paulò antè proposita, non est admittenda: quippe quæ omnium hominum vitæ & consuetudini contraria est. Vsu namque omnium patet, neminem esse tam amicum alteri, quàm sibi, omnemque maiori amore ergà se suamque proferre, quàm in omnes alios. Id verò præterea non esse à ratione alienum, sed merito & secundùm rationem fieri, probat Arist. triplici argumento.

4 PRIMVM est. Omnes aiunt, vnumquemque debere maximè & supra omnes alios diligere eum, qui maximè sit amicus. Atque vni quilibet sibi ipsi maximè amicus est. Ergo & iuxta omnium sensum vni quilibet debet maximè & supra omnes alios diligere seipsum. Minor propositio, in quâ esse posset difficultas, probatur. Is vni quilibet maximè amicus est, cui ille maximè omnium, atque in primis bona vult, ipsius gratiâ, & quamvis nullus id sciret, nec alicui compertum esset. At vni quilibet sibi ipsi maximè omnium bona vult, suis ipsius gratiâ, & quamvis nullus id sciret, nec cuiquam compertum esset, quod experientia, & inductione deprehenditur. Ergo vni quilibet sibi ipsi maximè amicus est.

5 SECVNDVM. Omnia enim illa, quibus definitur amicus, ac suis plene numeris expletur, conveniunt homini seipsum amantem: eum probatum iam sit cap. 4. huius libri, quidquid officiorum impeditur, quidquid communicationis, necessitudinisve est inter amicos, totum id nasci, sive ortum ducere ex ijs, quæ vni quilibetque facit erga seipsum. Ea nanque officia quis amico exhibet, quæ sibi ipsi exhiberi vult. Ergo vni quilibet sibi debet esse in primis amicus, & se amare supra omnes alios. Patet consequentia: Quia amor ille, qui aliorum mensura est, debet esse primus & maximus omnium: sicut in quolibet genere primum & maximum esse debet, quod est mensura cæterorum. At vni quilibetque amor in seipsum est mensura amorum in quoslibet alios amicos: Ergo & vni quilibetque amor in seipsum debet esse primus & maximus omnium amorum. Ergo & quilibet sibi debet esse maximè amicus,

ac se amare supra omnes alios. Idque confitemat dulcis illa & vitata loquela, qua quis volens alteri significare suam in eum amicitiam, dicere solet, eum te diligere, veluti seipsum. Quod etiam observat *lib. 2. Magn. Moral.*

6 TERTIUM Argumentum ducit ex varijs ac vulgatis axiomatis, sive proverbij, quibus evincitur, unicuique natura insitum esse sui amorem supra omnes alios. Porro quatuor proverbja in id probandum affert. Primum est, quo amici dicuntur, *μία ψυχή, anima una.* Secundum, quo alteritur, *οὐκ ἔστι φίλον, communia amicorum;* scilicet, omnia, Tertium, quo pronuntiat *ἰσὺς φίλων, aequalitas amicitia.* Quorum pleraque Pythagora tribuuntur, cuius illud estatum referunt, *τῶν φίλων ἰσότης εἶναι, ἅμα μίαν ψυχήν, καὶ τὸν φίλον ἕτερον εὐτόν.* id est, *amicitiam esse aequalitatem, & amicum unum, & amicum alterum ipsum.* Quartum denique, quo dicitur, *γένν κρήνης ἔγγυος, genu crure propius.* Et quamvis omnia illa iam deorsum Operis explanata fuerint, ac circa hoc postremū nonnulla p̄miserimus supra *cap. 4.* iam allegato, addendum modō, illud orō duxisse ex quodam eventu, quē ita aliqui referunt. Cū quis videret aliquando duos consanguineos & jamicos in praelio aequē periclitantes de vita, quorū alter erat germanus, & consobrīnus alter, nec virique simul suppetias ferrebrinus, sed alteri tantum, adiuvit & periculo subduxit germanū, omisso consobrino, illā voce addita *γένν κρήνης ἔγγυος, genu crure propius.* quod postea in adagium abiit. Consontaque illi sententię poetice Hesiodi: *Sed nec germano quisquam est aquandus amicus.* Vixque etiam distert ab illo alio Plauti axiōmate, admodum vitato, *Tunica pallio propior.* Nimirum, quemadmodum tunica vicinior est, & immediatior corpori, quam pallium; ita & genu propinquius est partibus superioribus corporis, vt capiti, & pectori, quam crus, sive tibia.

7 HÆC Igitur proverbja omnia in id conspirare videntur, vt ostendat, neminem esse alicui tam vni, sive tam proximum, quā sibi. Vnde & ratio eruitur. Amor secundum rectam rationem debet esse maior, quō maior est coniunctio, seu propinquitas personarū, quæ amatur: ideoque & supra *lib. cap.* statutum fuit, parentes debere magis amari, quā fratres, & fratres quā consobrinos, & sic de alijs, iuxta maiorem, vel minorem coniunctionem. At quilibet sibi magis vnus, seu coniunctus, seu proximus est, quam cuiilibet alteri. Ergo quilibet secundum rectam rationē debet amare magis seipsum, quā omnes alios. Videtur itaque diligentiendū à prima illa opinione, quæ vniversè damnat in homine amorem maximum erga seipsum, & supra alios homines.

8 CIRCA Secundam partem dubitatur, veri opinionum prædictarum assentiendū sit: quoniam vnaquæque illarum videtur nisi probabili fundamento. Quare vt rē expediatur, præmittit, oportere primum statuere quid sit quod vtraque opinio appellat suiipsius amorē, & quemnam censeat amatorem sui. Eo namque probè intellecto, fortasse vna & altera sententia erit quoddammodo vera, & neutra alteri repugnabit. Vt autē id ediderat, & rem luculentius exponat, dividit amorē suiipsius, sive *philautiam*, in notions duas: quarum prima significat amorem unicuique propriū secundum partē illam, quæ rationis experta est, & sentiens dicitur, nec rationis imperio partē secunda verō, & principalior, exprimit amorē, postum quiddē in eadem facultate animæ sentiens & appetens; verū obtemperante parti rationali, sive imperio rationis. Ea verō distinctione adhibita, pronuntiat primō amorem illū hominis erga seipsum, qui dicitur secundum partē rationis experte, nec rationis imperio partē, accusabilem esse ac vituperio dignū. In quo sensu accepta prior opinio, verissima est. Idque probat: quoniam eo sensu, sive secundum hanc acceptionē, quicquid dicuntur amatores sui, male audiunt apud omnes. Etenim ex pecunijs, honoribus, & voluptatibus corporis sumunt sibi plus, quā partem; neque vllam aliam amoris regulā, seu mensuram præferunt, quā immodicam cupiditatē vitilis, aut iucundi, contra rectam rationē. Cū verō plerique mortaliū hoc morbo ægrotent; factum est, vt *philautia*, sive amor sui, malè vbiq; audiat, veluti turpis, & contrarius rationi.

9 ET Merito quidem eo sensu acceptus amor sui reprehenditur, atque exotus habetur. Quisquis enim sic amat seipsum, vt in amando sequatur solū animæ sentiens & appetens: ductū rationi adversum; is planè appetit exuperantiam bonorū fortune & corporis ad estrānem cupiditatem explendam. At quisquis appetit exuperantiam bonorū fortune & corporis ad estrānem cupiditatem explendam, verè turpis & reprehensibilis est. Ergo quisquis sic amat seipsum, vt in amando sequatur solū animæ sentiens & appetens ductū rationi adversum, is planè turpis & reprehensibilis est.

10 PRONUNCIAT Secundō, in tanta alterā prædictæ distinctionis partē, sapienter, & bonū virū, rectè & laudabiliter agere dum ita se amat, vt velit sibi affluentiam omnium bonorū, quæ virtutis & honestatis sunt, eoque sibi usurpare; atque adeo amorē sui in hac acceptione non esse turpē, aut vituperio dignū, sed laudem. Non enim quis eo amore sibi appetit bona corporis fortunæve rationi adversantia, quæ admodū ille prior: neque exoptat ea bona parti

tanta, & tam ardens esse possit, ut exterorum omnium amorem vincat: sive, quod perinde est, utrum debeat quisque seipsum maximè diligere, an potius diligere aliquem magis, quàm seipsum. Dividit verò caput in quatuor partes. In prima proponit quoddam problema, ex cuius solutione videtur, vana quæcumque seipsum debere maximè diligere. In secundâ docet aliquem sui ipsius a morem vituperabilem esse: aliquem etiam laudabilem. In tertiâ eandem doctrinam confirmat quò ad partem posterioriorem, assignat discrimine inter bonum virum, atque improbum, quò ad amorem sui. In quartâ denique occurrit cuidam objectioni ex doctrinâ præiactâ orta.

2 CIRCA Primam partem, proponit questionem indicatam, utrum quis debeat amare seipsum præ ceteris omnibus: an potius diligere aliquem magis, quàm seipsum. Ad primò quidem quasi tentando & velitando proponit rationem, quâ videatur omnem sui ipsius amorem esse turpem & vituperabilem, iuxta Platonis doctrinam, qui lib. 5. de Legibus omnem sui amorem graviter reprehendit & damnat, veluti *πάττω μαγνήτων αἰσῆς, omnium peccatorum causam*. Ratio autem hæc ferè est. Nemo quidquam ira amare debet, ut propterea ab omnibus reprehensibilis habeatur. At quicumque amat seipsum plusquam omnes alios, ab omnibus reprehensibilis habetur. Ergo nemo debet amare seipsum plusquam omnes alios. *Confirmatur*. Quanto quis nequior & vilior est, eo magis omnia propter seipsum agit, & solùm habitò ratione suæ vilicitatis, quidquid fit in incommodo aliorum: contrà verò, quanto alius melior est, & moribus excellentior, eò minùs spectat propriam villitatem, & magis attendit alienam, etiam cum suo incommodo. Ergo qui seipsum ultra omnes alios amat, potius videtur improbus & vilis, quàm probus aut moribus excellens. Cum igitur nemo debeat esse improbus, sed potius teneatur similem se exhibere probis viris, & Virtute excellentibus; nemo etiam debet, imò nec iure potest amare seipsum, plusquam omnes alios.

3 ALIVNDE Autem videtur debere seipsum maximè diligere quilibet, & supra omnes alios. Antequam verò id probei, præmittitur à ratione paulò antè propositâ discrepare plurimum res & opera frequentia hominum: ex quibus liquidò deprehenditur, neminem esse qui seipsum non maximè amet, ac suprâ omnes alios: ac proinde rationem illam, quâ videbatur probari oppositum, contrariam esse sibi & vitæ communi hominum. In Ethicis autem & Politicis illa, quæ viui & communi vitæ repugnant, admittenda non sunt: cum omnes viri, quæ disciplinæ, Ethicæ, & Politicæ, præceptiones tradantur, non disputandi gratiâ,

aut secundùm theoreticâ argumenta, sed prout conferunt ad praxin, & vitam communem. Quare Horatius reprehendit graviter Stoicos, quòd ipsorum doctrina & vita sibi invicem non consentirent, & mores ac præceptiones inter se adverterentur. Ideoque de ijs accinit:

Quæ paria esse ferè placuit peccata, laborant.

Cùm ventum ad verum est, sensus moribus repugnant,

Atque una utilitas iusti propè mater æquæ.

Ergo ratio illa paulò antè proposita, non est admittenda: quippe quæ omnium hominum vitæ & consuetudini contraria est. Vix namque omnium paucis, neminem esse tam amicum alteri, quàm sibi, omnemque maiori amore erga se suaque propendere, quàm in omnes alios. Id verò præterea non esse à ratione alienum, sed merito & secundùm rationem fieri, probat Arist. triplici argumento.

4 PRIMVM est. Omnes aiunt, vnumquemque debere maximè & supra omnes alios diligere eum, qui maximè sit amicus. Atqui vni quilibet sibi ipsi maximè amicus est. Ergo & iuxta omnium sensum vni quilibet debet maximè & supra omnes alios diligere seipsum. Minor propositio, in quâ esse posset difficultas, probatur. Is vni quilibet maximè amicus est, cui ille maximè omnium, atque in primis bona vult, ipsius gratiâ, & quamvis nullus id sciret, nec alicui competere esset. At vni quilibet sibi ipsi maximè omnium bona vult, suis ipsius gratiâ, & quamvis nullus id sciret, nec cuiquam competere esset, quod experientia & inductione deprehenditur. Ergo vni quilibet sibi ipsi maximè amicus est.

5 SECVNDVM. Omnia enim illa quibus definitur amicus, ac suis plene numeris expletur, conveniunt homini seipsum amantem: cum probatur iam sit cap. 4. huius libri, quidquid officiorum impeditur, qui quid communicationis, necessitudinisve est inter amicos, totum id nasci, sive ortum ducere ex ijs, quæ vni quilibet facit erga seipsum. Ea namque officia quis amico exhibet, quæ sibi ipsi exhiberi vult. Ergo vni quilibet sibi debet esse in primis amicus, & se amare supra omnes alios. Patet consequentia: Quia amor ille, qui aliorum mensura est, debet esse primus & maximus omnium: sicut in quolibet genere primum & maximum esse debet, quod est mensura ceterorum. At vni quilibetque amor in seipsum est mensura amorum in quoslibet alios amicos. Ergo & vni quilibetque amor in seipsum debet esse primus & maximus omnium amorum. Ergo & quilibet sibi debet esse maximè amicus,

ac se amare supra omnes alios. Idque confitetur dulcis illa & visitata loquela, qua quis volens alteri significare suam in eum amicitiam, dicere solet, eum te diligere, velni seipsum. Quod etiam observat *lib. 2. Magn. Moral.*

6 TERTIUM Argumentum ducit ex varijs ac vulgatis axiomatis, sive proverbij, quibus evincitur, vnicuique natura insitū esse sui amorem supra omnes alios. Porro quatuor proverbja in id probandum assert. Primum est, quo amici dicuntur, *μία ψυχή, anima una.* Secundum, quo asseritur, *καία τὰ φίλων, communitia amicorum;* scilicet, omnia, Tertium, quo pronuntiat *ισότης φίλων, aequalitas amicis.* Quorum pleraque Pythagoræ tribuuntur, cuius illud effatum referunt, *τὸν φίλον ἰσότητι εἶναι, ἡδὲ μίαν ψυχήν, ἡδὲ τὸν φίλον ἕτερον αὐτόν.* id est, *amicitiam esse aequalitatem, & amicum unum, & amicum alterum ipsum.* Quartum denique, quo dicitur, *γόνυ κρείσσον ἄλλοις, genu crure proprius.* Et quamvis omnia illa iam decursu Operis explanata fuerint, ac circa hoc postremo nonnulla præmissimus supra *cap. 4.* iam allegato, addendum modò, illud ortū duxisse ex quodam eventu, quē ita aliqui referunt. Cum quis videret aliquando duos consanguineos & amicos in prælio aequè periclitantes de vita, quorū alter erat germanus, & consobrinus alter, nec virique simul superbia ferre posset, sed alteri tantum, adiuvit & periculo subduxit germanū, omisso consobrino, illā voce addita, *γόνυ κρείσσον ἄλλοις, genu crure proprius.* quod postea in adagio abiit. Consonantque illi sententia poetice Hesiodi: *Sed nec germano quisquam est aequandus amicus.* Vixque etiam differt ab illo alio Plauti axiomate, admodum vitato, *Tunica pallio proprio.* Nimirum, quemadmodum tunica vicinior est, & immediatior corpori, quam pallium; ita & genu propinquius est partibus superioribus corporis, vt capiti, & pedori, quam crus, siue tibia.

7 HÆC Igitur proverbja omnia in id conspirare videntur, vt ostendant, neminem esse alicui tam vnū, sive tam proximum, quam sibi. Vnde & ratio eruitur. Amor secundum rectam rationem debet esse maior, quò maior est coniunctio, seu propinquitas personæ, quæ amatur: ideoque & supra *lib. cap.* statutum fuit, parentes debere magis amari, quam fratres, & fratres quam consobrinos, & sic de alijs, iuxta maiorem, vel minorem coniunctionem. At quilibet sibi magis vnus, seu coniunctus, seu proximus est, quam cuiuslibet alteri. Ergo quilibet secundum rectam rationem debet amare magis seipsum, quam omnes alios. Videtur itaque diligendum à prima illa opinione, quæ uniuersè damnat in homine amorem maximum erga seipsum, & supra alios homines.

8 CIRCA Secundam partem dubitatur, vt opinio prædictarum assentiendū sit: quoniam vnaqueque illarum videtur nisi probabili fundamento. Quare vt rē expediatur, præmittit, oportere primum statuere quid sit quod vtraque opinio appellat sui ipsius amorē, & quemnam censcat amatorem sui. Eo namque probè intellecto, fortasse vna & altera sententia erit quoddammodo vera, & neutra alteri repugnabit. Vt autē id edisserat, & rem luculentius exponat, dividit amorē sui ipsius, sive *philautiam*, in notiones duas: quarum prima significat amorem vnicuique propriū secundum partē illam, quæ rationis expertus est, & sentiens dicitur, nec rationis imperio parens; secunda verò, & principalior, exprimit amorē, positum quiddē in eadem facultate animæ sentientis & appetentis, verum obtemperantem parti rationali, sive imperio rationis. Ea verò distinctione adhibita, pronuntiat primò, amorem illū hominis erga seipsum, qui dicitur secundum partē rationis experte, nec rationis imperio parens, accusabilem esse, ac vituperio dignū. In quo sensu accepta prior opinio, verissima est. Idque probat: quoniam consensus, sive secundum hanc acceptionē, quicunque dicuntur amatores sui, male audiunt: apud omnes. Etenim ex pecunijs, honoribus, & voluptatibus corporis sumunt sibi plus, quam pati; neque vllam aliam amoris regulā, seu mensuram præscribunt, quam immodicam cupiditatē vtilis, aut iucundæ, contra rectam rationē. Cum verò plerique mortaliū hoc morbo ægrotent; factum est, vt *philautia*, sive amor sui, malè vbiq; audiat, veluti turpis, & contrarius rationi.

9 ET Merito quidem eo sensu acceptus amor sui reprehenditur, atque exolos habetur. Quisquis enim sic amat seipsum, vt in amando sequatur solū animæ sentientis & appetentis ductū rationi adversum; planè appetit exuperantiam bonorū fortunæ & corporis ad estranem cupiditatem explendam. At quisquis appetit exuperantiam bonorū fortunæ & corporis ad estranem cupiditatem explendam, verè turpis & reprehensibilis est. Ergo quisquis sic amat seipsum, vt in amando sequatur solū animæ sentientis & appetentis ductū rationi adversum, is planè turpis & reprehensibilis est.

10 PRONVNCIAT Secundò, in tanta altera præiactæ distinctionis partē, sapienter, & bonū virū, rectè & laudabiliter agere dum ita se amat, vt velit sibi affluantiam omnium bonorū, quæ Virtutis & honestatis sunt, cuiusque sibi usurpata: quæ adeo amorē sui in hac acceptione non esse turpē, aut vituperio dignū, sed laudem. Non enim quis eo amore sibi appetit bona corporis fortunæ, vt rationi adversantia, quæ admodū ille prior: neque exoptat ea bona parti

tanta, & tam ardens esse possit, vt exterorum omnium amorem vincat: siue, quod perinde est, verum debeat quisque seipsum maximè diligere, an potius diligere aliquem magis, quàm seipsum. Diuidit verò caput in quatuor partes. In prima proponit quoddam problema, ex cuius solutione videtur, vnaqueque seipsum debere maximè diligere. In secundâ docet aliquem seipsum a morem vituperabilem esse: aliquem etiam laudabilem. In tertiâ eandem doctrinam confirmat quò ad partem posterioriorem, assignato discrimine inter bonum virum, atque improbum, quò ad amorem sui. In quartâ denique occurrit cuidam obiectioni ex doctrinâ præiactâ ortâ.

2 CIRCA Primam partem, proponit questionem indicatam, verum quis debeat amare seipsum præ cæteris omnibus; an potius diligere aliquem magis, quàm seipsum. Ac primò quidem quasi tentando & vltimando proponit rationem, quâ videatur omnes seipsum amorem esse iurperâ & vituperabilem, iuxta Platonis doctrinam, qui lib. 5. de Legibus omnem sui amorem graviter reprehendit & damnat, veluti *πάστιν ἀμαρτημάτων αἴτιος, ὀννίμην ἁμαρτωλῶν καύσασιν*. Ratio autem hæc fere est. Nemo quidquam ira amare debet, vt proprierea ab omnibus reprehensibilis habeatur. At quicumque amat seipsum plusquam omnes alios, ab omnibus reprehensibilis habetur. Ergo nemo debet amare seipsum plusquam omnes alios. *Confirmatur*. Quanto quis nequior & villior est, eo magis omnia propter seipsum agit, & solum habitat ratione suæ utilitatis, quidquid sit de incommodo aliorum: contrâ verò, quanto alius melior est, & moribus excellentior, eo minùs spectat propriam utilitatem, & magis attendit alienam, etiam eum suo incommodo. Ergo qui seipsum ultra omnes alios amat, potius videtur improbus & villis, quàm probus aut moribus excellens. Cùm igitur nemo debeat esse improbus, sed potius teneatur similem se exhibere probis viris, & Virtute excellentibus; nemo etiam debet, imò nec iure potest amare seipsum, plusquam omnes alios.

3 ALIVNDE Autem videtur debere seipsum maximè diligere quilibet, & supra omnes alios. Antequam verò id probet, præmittitur a ratione paulò antè propositâ discrepare plurimam res & opera frequentè hominum: ex quibus liquidò deprehenditur, neminem esse qui seipsum non maximè amet, ac supra omnes alios: ac proinde rationem illam, quâ videbatur probari oppositum, contrariam esse vni & vitæ communi hominum. In Ethicis autem & Politicis illa, quæ viui & communi vitæ repugnant, admittenda non sunt: cùm omnes virtusque disciplinæ, Ethicæ, & Politicæ, præceptiones tradantur, non disputandi gratiâ,

aut secundùm theoricâ argumenta, sed prout conferunt ad praxin, & vitam communem. Quare Horatius reprehendit graviter Stoicos, quòd ipsorum doctrina & vita sibi invicem non consentiant, & mores ac præceptiones inter se aduersarentur. Ideoque de ijs accinit:

Quis paria esse ferè placuit peccata, laborant.

Cùm ventum ad verum est, sensus moroseque repugnant,

Atque vna utilitas iussi propè mater æquæ.

Ergo ratio illa paulò antè proposita, non est admittenda: quippe quæ omnium hominum vitæ & consuetudini contraria est. Vni namque omnium patet, neminem esse tam amicum alteri, quàm sibi, omnisque maiori amore erga se suaque propendere, quàm in omnes alios. Id verò præterea non esse à ratione alienum, sed merito & secundùm rationem fieri, probat Arist. triplici argumento.

4 PRIMVM est. Omnes aiunt, vnumquemque debere maximè & supra omnes alios diligere eum, qui maximè sit amicus. Atque vni quilibet sibi ipsi maximè amicus est. Ergo & iuxta omnium sensum vni quilibet debet maximè & supra omnes alios diligere seipsum. Minor propositio, in quâ esse potest difficultas, probatur. Is vni quilibet maximè amicus est, cui ille maximè omnium, atque in primis bona vult, ipsius gratiâ, & quamvis nullus id sciret, nec alicui conperitum esset. At vni quilibet sibi ipsi maximè omnium bona vult, suis ipsius gratiâ, & quamvis nullus id sciret, nec cuiquam conperitum esset. quod experimento, & inductione deprehenditur. Ergo vni quilibet sibi ipsi maximè amicus est.

5 SECVNDVM. Omnia enim illa, quibus definitur amicus, ac suis plene numeris expletur, conveniunt homini seipsum amantem: cùm probatur iam sit cap. 4. huius libri, quidquid officiorum impeditur, quidquid communicationis, necessitudinive est inter amicos, totum id nasci, siue ortum ducere ex ijs, quæ vni quilibet facit erga seipsum. Ea namque officia quis amico exhibet, quæ sibi ipsi exhiberi vult. Ergo vni quilibet sibi debet esse in primis amicus, & se amare supra omnes alios. Patet consequentia: Quia amor ille, qui aliorum mensura est, debet esse primus & maximus omnium: sicut in quolibet genere primum & maximum esse debet, quod est mensura cæterorum. At vni quilibetque amor in seipsum est mensura amorum in quoslibet alios amicos. Ergo & vni quilibetque amor in seipsum debet esse primus & maximus omnium amorum. Ergo & quilibet sibi debet esse maximè amicus,

ac se amatē supra omnes alios. Idque confitetur dulcis illa & vitata loquela, qua quis volens alteri significare suam in eum amicitiam, dicere solet, eum te diligere, velui seipsum. Quod etiam observat *lib. 2. Magn. Moral.*

6 TERTIUM Argumentum ducit ex varijs ac vulgatis axiomatis, sive proverbij, quibus evincitur, vnicuique natura insitū esse sui amorem supra omnes alios. Porro quatuor proverbja in id probandum assert. Primum est, quo amici dicuntur, *μια ψυχη, anima una.* Secundum, quo asseritur, *ομοια τα φίλων, communitia amicorum;* scilicet, omnia, Tertium, quo pronuntiat *ισοις φιλοτης, aequalitas amicitia.* Quorum pleraque Pythagora tribuuntur, cuius illud estiam referunt, *του φιλου ισότης είναι, ηα μια ψυχη, ηα τον φιλον ιτερον αυτον.* id est, *amicitiam esse aequalitatem, & amicitiam unam, & amicum alterum ipsum.* Quartum denique, quo dicitur, *γονη κημος εγγυον, genu crure proprius.* Et quamvis omnia illa iam decursu Operis explanata fuerint, ac circa hoc postremo nonnulla premiserimus supra *cap. 4.* iam allegato, addendum modō, illud ortū dubisse ex quodam eventu, quē ita aliqui referunt. Cum quis videret aliquando duos consanguineos & jamicos in praelio aequē periclitantes de vita, quorū alter erat germanus, & consobrinus alter, nec vtrique simul superbas ferre pollet, sed alteri tantum, adiuvit & periculo subduxit germanū, omisso consobrino, illā voce addita *γονη κημος εγγυον, genu crure proprius.* quod postea in adagium abiit. Consonante illi sententię poetice Hesiodi: *Sed nos germano quisquam est aquandus amicus.* Vixque etiam differt ab illo alio Plauti axiomate, admodum vitato, *Tunica pallio propior.* Nimirum, quemadmodum tunica vicinior est, & immediatior corpori, quā pallium; ita & genu propinquius est partibus superioribus corporis, vt capiti, & pectori, quam crus, siue tibia.

7 HÆC Igitur proverbja omnia in id conspirare videntur, vt ostendant, neminem esse alicui tam vnū, sive tam proximum, quā sibi. Vnde & ratio eruitur. Amor secundū rectam rationem debet esse maior, quō maior est coniunctio, seu propinquitas personarū, quæ amatur: ideoque & supra *lib. cap.* statutum fuit, parentes debere magis amari, quā fratres, & fratres quā consobrinos, & sic de alijs, iuxta maiorem, vel minorem coniunctionem. At quilibet sibi magis vnus, seu coniunctus, seu proximus est, quā cuiilibet alteri. Ergo quilibet secundū rectā rationē debet amare magis seipsum, quā omnes alios. Videtur itaque dillegendū à prima illa opinione, quæ vniversè damnat in homine amorem maximum erga seipsum, & supra alios homines.

8 CIRCA Secundam partem dubitat, vtri opinionum prædictarum assentiendū sit: quoniam vnaqueque illarum videretur nisi probabili fundamento. Quare vt rē expedit, præmittit, oportere primum statuere quid sit quod vtraque opinio appellat insuipsum amorē, & quemnam censseat amatorem sui. Eo namque probē intellecto, fortasse vna & altera sententia erit quoddammodo vera, & acura alteri repugnabit. Vt autē id edisserat, & rem luculentius exponat, dividit amorē insuipsum, sive *philautiam*, in notiones duas: quarum prima significat amorem vnicuique propriū secundū partē illam, quæ rationis expertus est, & sentiens dicitur, nec rationis imperio parens; secunda verō, & principalior, exprimit amorē, positum quidē in eadem facultate animæ sentientis & appetentis; verū obtemperante parti rationali, sive imperio rationis. Ea verō distinctione adhibita, pronuntiat primō amorem illū hominis erga seipsum, qui dicitur secundū partē rationis expertē; nec rationis imperio parens, accusabilem esse, ac vituperio dignū. In quo sensu accepta prior opinio, verissima est. Idque probat: quoniam eo sensu, sive secundū hanc acceptionē, quicūque dicuntur amatores sui, male audiunt: pudentes enim ex pecunijs, honoribus, & voluptatibus corporis sumunt sibi plus, quā par est; neque vllam aliam amoris regulā, seu mensuram præseribunt, quā immodicam cupiditatē vtilis, aut iucundā, contra rectam rationē. Cum verō plerique mortalitū hoc morbo ægrotent; factum est, vt *philautia*, sive amor sui, malē vbiq; audiat, veluti turpis, & contrarius rationi.

9 ET Merito quidem eo sensu acceptus amor sui reprehenditur, atque exosus habetur. Quisquis enim sic amat seipsum, vt in amando sequatur solū animæ sentientis & appetentis ductū rationi adversum; is planē appetit exuperantiam bonorū fortunæ & corporis, ad estrānem cupiditatem explendā. At quisquis appetit exuperantiam bonorū fortunæ & corporis ad estrānem cupiditatem explendam, verē turpis & reprehensibilis est. Ergo quisquis sic amat seipsum, vt in amando sequatur solū animæ sentientis & appetentis ductū rationi adversum, is planē turpis & reprehensibilis est.

10 PRONVNCIAT Secundō, iuxta alterā prædictæ distinctionis partē, sapienter, & bonū virū, rectē & laudabiliter agere dum ita se amat, vt velit sibi affluentiam omnium bonorū, quæ Virtutis & honestatis sunt, enique sibi usurpata: quæ adeo amorē sui in hac acceptione non esse turpē, aut vituperio dignū, sed laudem. Non enim quis eo amore sibi appetit bona corporis fortunæ, aut rationi adversantia, quæ admodū ille prior: neque exoptat ea bona parti

est amicus. Is autem maximè est amicus, qui vult cui vult bona illius gratia, si nullus etiam scierit. At hæc ipsi ad se ipsum maximè competunt: & cætera omnia, quibus definitur amicus. Dictum est enim ab ipso ea omnia, quæ ad amicitiam atinent, & ad cæteros pervenire. Eodè accedunt & proverbia univèrsa: ut, anima vna: & amicorum omnia sunt communia: & amicitia est æqualitas: & tibiæ genu propinquius. Hæc enim univèrsa ipsi ad se ipsum maximè competunt. Maximè nanque amicus est sibi: & se igitur ipsum maximè amare oportet. Dubitatur autem merito, utris oporteat assentiri, cum utriusque videatur esse credendum. Fortasse igitur tales sermones distinguendi, determinandique sunt, quousque, & quonam modo sint veri. Si itaque sumplerimus quonam utriusque modo sui amator em dicunt, fuerit forsitan manifestum. Qui igitur hoc reprehendendum esse existimant, eos amatores sui appellant, qui sibi plus tribuunt in pecunijs, & honoribus, & voluptatibus corporis: hæc enim ipsa multitudo affectat, & ipsis, ut optimis, omni studio iucumbit: quapropter & in certamen veniunt. Qui igitur in hisce plus habere pergunt, ij cupiditatibus, & omnino affectibus, eique parti animæ, quæ rationis est expertis, gratificantur: tales autem sunt ipsi multi: idcirco & appellatio orta est ex multitudine, quæ quidem est prava: ergo iuste vituperantur ij, qui ita se amant. Non est autem obscurum, vulgus eos, qui sibi ipsis talia tribuunt, sui amatores dicere consuevisse. Nam si quis semper studeat agere iusta maximè omnium, aut temperata, aut quavis alia, quæ à virtutibus proficiuntur, honestatemque omnino sibi ipsi semper vendicet, atque vsurpet, hunc nemo dicit amatorem sui, neque vituperabit. Magis autem videbitur talis homo sui amator. Nam ea sibi tribuit, quæ pulcherrima, maximeque bona: & gratificatur ei, quod sui ipsius potissimum, in omnibusque illi obtemperat. Ut autem & civitas id esse maximè videtur quod est potissimum, & alius omnis conventus: sic & homo. Amator igitur is est maximè sui, qui illud amat, illique gratificatur. Et continens igitur dicitur, & incontinens, quia mens vincit, aut non vincit: propterea quod ipsa est hominum quisque. Elegisse ipsi & sua sponte ea videntur, quæ cum ratione maximè egerunt. Non igitur est obscurum, hoc esse maximè vnumquenque, & hoc maximè virum bonum amare. Quapropter maximè sui est amator, diversa specie ab eo, qui reprehenditur: tantumque differt, quantum vita cum ratione, differt à vita cum perturbatione: & appetitio aut honesti, aut eius, quod conferre videtur. Qui si omnes ad consequendam honestatem, & ad res agendas pulcherri-

mas decertarent, atque contenderent, & omnibus publicè ea, quæ oportet, & unicuique privatim maxima bona inessent: siquidem virtus est tale. Quare bonum quidem hominem, amatorem esse sui oportet: nam & sibi ipse, & cæteris proderit, agendo honesta. Pravum autem, non oportet: & sibi nanque nocebit, & propinquis, affectus pravos sequendo. Ea igitur, quæ vir improbus agit, ab ijs discrepant, quæ agere oportet. At probus, quæ oportet, ea & agit. Mens enim omnis id expetit, quod est optimum sibi: & probus obtemperat menti. Atqui verum est illud, quod de studioso dicitur, complura, inquam, ipsum agere, & amicorum, & patriæ gratia, & si opus fuerit, mortem obire. Et pecunias enim, & honores abijciet, & ea bona omnino, de quibus homines decertant, sibi vendicans honestatem. Expetet enim potius voluptatem brevi tempore vehementem, quàm longo levem: & vitam honestam vno anno, quàm quamvis multis: & vnum actum honestum, magnumve, quàm multos, & paruos. Atque ijs, qui pro amicis, qui pro patria mortem obeunt, hoc forsitan accidit. Magnam igitur sibi ipsis eligunt honestatem, abijciantque pecunias, ut amici capiant plures: hinc enim amicus facultates, ipse consequitur honestatem, atque sibi maius tribuit bonum. Eundem & circa honores modum, magistratusque servabit: nam hæc omnia amico suo concedet: est enim hoc honestum ipsi, ac laudabile. Merito igitur studiosus esse videtur, anteponens omnibus honestatem. Fit etiam, ut & res agendas concedat amico, sitque honestius, se ipsum fuisse causam ut agat illas amicus, quàm si ipsemet agat. In vniuersis igitur laudabilibus, ipse studiosus plus honestatis tribuere sibi ipse videtur. Sic igitur sui ipsius (vti diximus) amatorem esse oportet: ut ipsi autem multi sunt, non oportet.

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS OCTAVI.

An possit aut debeat quis seipsum diligere præ alijs omnibus. Ratio dubitandi adversus omnem sui amorem, quasi turpis sit. Resolutio, aliquem sui amorem, seu philautiam, vituperabilem esse: aliquem item laudabilem: in idque maxime conferre discrimen inter virum probum, atque improbum.

AD NOBILISSIMUM ET CLARISSIMUM
 D. D. FERDINANDUM DE ARCE, ALCANTARENSIS
 MILITIÆ EQVITEM, SVPREMI IVSTITIÆ SENATVS CONSI-
 LIARIVM, OLIM IN SALMANTICENSI ACADEMIA
 IVRIS PROFESSOREM, ET MAIORIS
 COLLEGII CONCHENSIS
 SODALEM, &c.

DOCVIT Arist. suprà cap. 4. huius libri, cum de Amicitia dillere-
 ret, posse illam esse quoddammodo
 do in homine erga seipsum, saltem, minus pro-
 priam, & non perfectam. Nunc vero inquiri-
 quousque extendatur Amicitia eiusmodi, & virum
 tan,

tanta, & tam ardens esse possit, ut exterorum omnium amorem vincat: sive, quod perinde est, virum debeat quisque seipsum maximè diligere, an potius diligere aliquem magis, quàm seipsum. Dividit verò caput in quatuor partes. In primâ proponit quoddam problema, ex cuius solutione videtur, vnamque nempe seipsum debere maximè diligere. In secundâ docet aliquem sui ipsius anorem vituperabilem esse: aliquem etiam laudabilem. In tertiâ eandem doctrinam confirmat quò ad partem posterio rem, assignando discrimine inter bonum virum, atque improbum, quò ad anorem sui. In quartâ denique occurrit cuidam objectioni ex doctrinâ præiactâ orta.

2 CIRCA Primam partem, proponit questionem indicatam, virum quis debeat amare seipsum præ cæteris omnibus, an potius diligere aliquem inagis, quàm seipsum. Ac primò quidem quasi tentando & velitando proponit rationem, quâ videatur omnem sui ipsius anorem esse turpem & vituperabilem, iuxta Platonis doctrinam, qui lib. 5. de Legibus omnem sui amorem graviter reprehendit & damnat, veluti *πάθος ἀμαρτανίας αἰτίας, omnium peccatorum causam*. Ratio autem hæc fertur est. Nemo quidquam ita amare debet, ut propterea ab omnibus reprehensibilis habeatur. At quicumque amat seipsum plusquam omnes alios, ab omnibus reprehensibilis habetur. Ergo nemo debet amare seipsum plusquam omnes alios. *Confirmatur*. Quanto quis nequior & vilior est, eo magis omnia propter seipsum agit, & solum habitè ratione suæ utilitatis, quidquid sit de incommodo aliorum: contrà verò, quanto alius melior est, & moribus excellentior, eo minùs spectat propriam utilitatem, & magis attendit alienam, etiam cum suo incommodo. Ergo qui seipsum ultra omnes alios amat, potius videtur improbus & vilis, quàm probus aut moribus excellens. Cùm igitur nemo debeat esse improbus, sed potius teneatur similem se exhibere probis viris, & Virtute excellentibus; nemo etiam debet, imò nec iure potest amare seipsum, plusquam omnes alios.

3 ALIENDE Autem videtur debere seipsum maximè diligere quilibet, & supra omnes alios. Antequam verò id probe præmittit, à ratione paulò antè propositâ discrepare plurimum res & opera frequentia hominum: ex quibus liquet deprehenditur, neminem esse qui seipsum non maximè amet, ac suprâ omnes alios: ac proinde rationem illam, quâ videbatur probari oppositum, contrariam esse vsui & vitæ communis hominum. In Ethicis autem & Politicis illa, quæ vsui & communi vitæ repugnant, admittenda non sunt: cùm omnes virtutesque disciplinæ, Ethicæ & Politicæ, præceptiones tradantur, non disputandi gratiâ,

aut secundùm theoretica argumenta, sed prout conferunt ad praxin, & vitam communem. Quare Horatius reprehendit graviter Stoicos, quòd ipsorum doctrina & vita sibi invicem non consentirent, & mores ac præceptiones inter se adversarentur. Ideoque de ijs æcinit:

Quis paria esse ferè placuit peccata, laborans.

Cùm ventum ad verum est, senfus moresque repugnant,

Atque una utilitas iusti prope mater & aequi.

Ergo ratio illa paulò antè proposita, non est admittenda: quippe quæ omnium hominum vitæ & consuetudini contraria est. Vsu namque omnium patet, neminem esse tam amicum alteri, quàm sibi, omnesque maiori amore erga se suaque propendere, quàm in omnes alios. Id vero præterea non esse à ratione alienum, sed merito & secundùm rationem fieri, probat Arist. triplici argumento.

4 PRIMVM est. Omnes aiunt, vnum quemque debere maximè & supra omnes alios diligere eum, qui maximè sit amicus. Atqui vni quilibet sibi ipsi maximè amicus est. Ergo & iuxta omnium sensum vni quilibet debet maximè & supra omnes alios diligere seipsum. Minor propositio, in quâ esse posset difficultas, probatur. Is vni quilibet maximè amicus est, cui ille maximè omnium, atque in primis bona vult, ipsius gratiâ, & quamvis nullus id sciret, nec alieui competere videretur. At vni quilibet sibi ipsi maximè omnium bona vult, suis ipsius gratiâ, & quamvis nullus id sciret, nec cuiquam competere videretur. Ergo vni quilibet sibi ipsi maximè amicus est.

5 SECVNDVM. Omnia enim illa quibus definitur amicus, ac suis plenè numeris expletur, conveniunt homini seipsum amantem: cùm probatur iam sit cap. 4. huius libri, quidquid officiorum impèditur, quidquid communicationis, necessitudinisve est inter amicos, totum id nasci, sive ortum ducere ex ijs, quæ vni quilibetque facit erga seipsum. Ea nanque officia quis amico exhibet, quæ sibi ipsi exhiberi vult. Ergo vni quilibetque sibi debet esse in primis amicus, & se amare supra omnes alios. Patet consequentia: Quia amor ille, qui aliorum mensura est, debet esse primus & maximus omnium: sicut in quolibet genere primus & maximum esse debet, quod est mensura cæterorum. At vni quilibetque amor in seipsum est mensura amorum in quoslibet alios amicos. Ergo & vni quilibetque amor in seipsum debet esse primus & maximus omnium amorum. Ergo & quilibet sibi debet esse maximè amicus,

ac se amatē supra omnes alios. Idque confitetur, illa & vitata loquela, qua quis volens alteri significare suam in eum amicitiam, dicere solet, eum te diligere, velui seipsum. Quod etiam observat *lib. 2. Magn. Moral.*

6 TERTIVM Argumentum ducit ex varijs ac vulgatis axiomatis, sive proverbij, quibus evincitur, vnicuique natura insitū esse sui amorem supra omnes alios. Porro quatuor proverbja in id probandum affert. Primum est, quo amici dicuntur, *μία ψυχή, anima vna.* Secundum, quo asseritur, *καία τὰ φίλους, communia amicorum;* scilicet, omnia, Tertium, quo pronuntiat *ισότης φίλων, aequalitas amicitia.* Quorum pleraque Pythagora tribuuntur, cuius illud estiam referitur, *τὸ φίλον ἰσότητά ἐστιν, καὶ μίαν ψυχήν, καὶ τὸν φίλον ἕτερον αὐτόν.* id est, *amicitiam esse aequalitatem, & amicitiam vnam, & amicum alterum ipsum.* Quartum denique, quo dicitur, *γόνυ νείμους ἄλλοι, genua crure proprijs.* Et quamvis omnia illa iam decursu Operis explanata fuerint, ac circa hoc postremū nonnulla premillerimus *supra cap. 4.* iam allegato, addendum modō, illud ortū dubitasse ex quodam eventu, quē ita aliqui referunt. Cū quis videret aliquando duos consanguineos & jamicos in praelio aequē periclitantes de vita, quorū alter erat germanus, & consolabrinus alter, nec vtrique simul suppetias ferre posset, sed alteri tantū, adiuvit & periculo subduxit germanū, omissō consolbrino, illā voce addita, *γόνυ νείμους ἄλλοι, genua crure proprijs.* quod postea in adagium abiit. Consonarique illi sententię poetice Hesiodi: *Sed nos germano quisquam est aequandus amicus.* Vixque etiam distat ab illo alio Plauti axioma, admodum vitatō, *Tunica pallio propior.* Nimirum, quemadmodum tunica vicinior est, & immediatior corpori, quā pallium; ita & genu propinquius est partibus superioribus corporis, vt capiti, & pectori, quā crus, sive tibia.

7 HÆC Igitur proverbja omnia in id conspirare videntur, vt ostendant, neminem esse alicui iam vnū, sive iam proximum, quā sibi. Vnde & ratio eruitur. Amor secundū rectam rationem debet esse maior, quod maior est coniunctio, seu propinquitas personę, quę amatur: ideoque & *supra lib. cap.* statutum fuit, parentes debere magis amari, quā fratres, & fratres quā consobrinos, & sic de alijs, iuxta maiorem, vel minorem coniunctionem. At quilibet sibi magis vnus, seu coniunctus, seu proximus est, quā cui libet alteri. Ergo quilibet secundū rectā rationē debet amare magis seipsum, quā omnes alios. Videtur itaque dissentiendū à prima illa opinione, quę vniversē damnat in homine amorem maximum erga seipsum, & supra alios homines.

8 CIRCA Secundam partem dubitatur, vtri opinio nūc prædictarum assentiendū sit: quoniam vnacunque illarum videtur nisi probabilī fundamēto. Quare vt rē expedit, præmittit, oportere primum statvere quid sit quod vtraque opinio appellat (sui ipsius amorē, & quemnam censet amatorem sui. Eo namque probē intellecto, fortasse vna & altera sententia erit quoddammodo vera, & altera alteri repugnabit. Vt autē id edisserat, & rem luculentius exponat, dividit amorē sui ipsius, sive *philautiam*, in notiones duas: quarum prima significat amorem vnicuique propriū secundū partē illam, quę rationis expertus est, & sentiens dicitur, nec rationis imperio patet: secunda verō, & principalior, exprimit amorē, positum quidē in eadem facultate animę: sentiens & appetentis, verū obtemperante parti rationali, sive imperio rationis. Ea verō distinctione adhibita, pronuntiat primō, amorem illū hominis erga seipsum, qui dicitur secundū partē rationis expertę, nec rationis imperio patet, acufabilem esse, ac vituperio dignū. In quo sensu accepta prior opinio, verissima est. Idque probat: quoniam eo sensu, sive secundū hanc acceptiōnē, quicunque dicuntur amatores sui, male audiunt apud omnes. Et enim ex pecunijs, honoribus, & voluptatibus corporis sumunt sibi plus, quā patitur; neque vllam aliam amoris regulā, seu mensuram præscribunt, quā immodicam cupiditatē vitilis, aut iucundi, contra rectam rationē. Cū verō plerique moralitā hoc morbo ægroient, factū est, vt *philautia*, sive amor sui, malē vbiq; audiat, veluti torpē, & contrarius rationi.

9 ET Merito quidem eo sensu acceptus amor sui reprehenditur, atque exosus habetur. Quisquis enim se amat seipsum, vt in amando sequatur solū animę sentiens & appetentis ductū rationi adversum; plane appetit exuperantiam bonorū fortunę & corporis: ad efrānem cupiritatem explendā. At qui quis appetit exuperantiam bonorū fortunę & corporis ad efrānem cupiditatem explendam, verē turpis & reprehensibilis est. Ergo quisquis se amat seipsum, vt in amando sequatur solū animę sentiens & appetentis ductorū, rationi adversum, is planē turpis & reprehensibilis est.

10 PRONVNCIAT Secundō, iuxta alterā prædictę distinctionis partē, sapientē, & bonū virū, rectē & laudabiliter agere dum ita se amat, vt velit sibi affluentiam omnium bonorū, quę Virtutis & honestatis sunt, cuiusque sibi usurpare: quę adeo amorē sui in hac acceptiōne non esse turpē, aut vituperio dignū, sed laude. Non enim quis eo amore sibi appetit bona corporis fortunę, vè rationi adversantia, quę admodū ille prior: neque exoptat ea bona parti

& honestissimus est: ideoque propriè non dicitur *philantia*, quæ plerumque in malam partem accipitur: sed appellari potest Græco nomine, quamvis composito, *φιλαυγαβία*, id est, *amor sui bonus*. Sic enim mihi fas videor loqui, tum, generali illa Græcorum licentia confin- gendi vnum aliquod vocabulum ex pluribus tum etiam quia Arist. ipse lib. 2. *Magn. Moral.* r. 10. hominè sui ipsius amantem secundùm rectam rationè non dubitat appellare, veluti proprio nomine, *φιλαυαβον*, id est, *amatorem bonum, seu bonorum*.

14 NOTANDVM Verò, ne fortè quis errorem suspicetur aliquem in prædicta doctrina Aristotelis, non doceri ab eo absolute hominem esse rationem, aut rationalem animum, quasi solum censeatur animà, non autem corpore, vt altera & essentiali parte sui, quamvis inferiore. Licet enim oppositū videatur indica- ri verbis illis, *ως τὸ εὐαλόγος ἄνθρωπος, quasi id vniuersiuersū sit*: siue, vt interpretatur Argyropo- litus, *propterea quod ipsa (ratio) est hominū quis- que*: adhuc tamen sensus Arist. non est, quod anima, siue ratio, sit totus homo: sed solum pars præcipua ipsius; siue, vt immediate ante præmisserat, pars *vincens*, aut principatum ge-rens in homine. Quod etiam ex toto ferè capi- vis contextu patet. Neque enim Arist. in eo errore fuit, vt assereret, animum hominis esse formam dumtaxat assistentem, & proinde totam hominis substantiam in animo, seu ratio- ne, aut mente, consistere: qualiter arbitrati dicuntur Plato, & Averroes: sed discretè cen- suit & docuit, animam rationalem, siue men-tem esse actum corporis, & partem hominis; quamvis præcipuam. De quo vide quæ dixi- mus tom. 2. *Philosoph. Nova antiquæ, disp. 79. sect. 1.* vindicantes Arist. ab impostura eius erroris. Quare hoc loco non licet colligere ex illius doctrina, enunciari posse animam de homine per *ταυτότητα, identitatem*; quasi hæc propositio vera sit: *Homo est mens*. Proculdubio enim falsa est. Summū licet colligere, magis falsam esse hanc propositionem, *Homo est materia, siue corpus*; quam hanc, *Homo est mens*: quia ex duabus enuntiationibus, quæ magis à veritate recedit, seu quæ minùs verosi- milis est, videtur magis falsa. Prior autem earū propositio minùs verosimilis est, quàm pos-terior; quia denominationem totius tribuit parti ignobiliori.

15 CIRCA Terriam partem confir- mat eandem doctrinam præcedentem, statuitq; virum bonū diligere seipsum longè alio amo- ris genere, quàm hominè improbum. Amor enim vnus differt ab amore alterius, tum ex capite actionis, tum & finis. Ex capite actio- nis differt: quoniam vir bonus amat seipsum, quatenus vitæ actiones, & opera exercet se- cundùm rationem: improbus verò seipsum

amat quatenus vitæ actiones; & opera exer- cet contra rationem rectam, & solum iuxta cupiditatem. Ex parte finis etiam differunt: quoniam vir bonus eatenus seipsum amat, quatenus sibi expetit quod verè bonum est, vepo- tē animam perficiens, & pariens honestatis in- crementum: improbus verò ita se amat, vt sibi velit dumtaxat bonum apparens, & re ipsa ma- lum, ac perniciosum. Diverfus ergo est amor vtriusque erga se.

16 DEINDE Exponit ampliùs, & vberius confirmat, laudabilem esse virum bo- num in amore sui. Laudabilis enim est ab om- nibus is, qui sibi vult affluentiùs bonorū in- nestorū, quibus & in se optimus sit, & aliorum utilitati, bonoquē, ampliùs proficit. Atqui vir probus dum seipsum amat, vult sibi affluen- tiam bonorum honestorum, quibus & in se ip- so optimus sit, & aliorum utilitati bonoquē largissimè proficit. Ergo vir probus dum amat seipsum, laudabilis profectò ab omnibus est. Neque enim non possunt alij non laudare exot- culariq; eum, qui vberrius cumulatus est om- ni honestate Virtutum, easque affluere facit in commune bonum cæterorum. Contrà autem improbus dum amat seipsum, vituperabilis, & exosus alijs est. Non enim solum fœdatur de- tur- patque seipsum improbis affectionibus, sed etiam dum vult sibi bona omnia vitia, impedi- mento cæteris est vt ea allequantur, quibus egent. quod nequit non esse ijs molestum, & odiosum.

17 CIRCA Quartam partem occur- rit obiectioni, quæ potest ex dictis emergere. Si enim vir probus maxime seipsum amat, & præ cæteris omnibus, vt constitutum relinquit- mus; videbitur fortè nihil facturus aliorū gra- tia, sed omnia propter seipsum. Hoc autē ap- paret vituperabile, & meritò exosum habetur in improbis amatoribus vitiorum. Huic verò dubitationi occurrit Arist. discretè pronun- cians, virum bonum iam procul ab ea calum- nia esse, vt potius is sit, qui plurima proficit, seu facit gratia aliorum, & patriæ suæ; vti quæ adeo, vt non dubitet eam ob causam, vbi opus fuerit, mortem oppetere. Abijcit enim & pecunias, & honores, ac demum *ταπεινω- χηται*, id est, ea bona de quibus homines de- cernant, vt vendicet sibi honestatem. Potius enim optabit brevi tempore vehementer læ- tari secundùm Virtutem, quàm longo levi- ter; & satius ducet vivere honestè annū, quàm aliter plures annos; ac denique melio- rem sibi existimabit vnam actionem honestam & magnam, quàm multas & parvas. Quod certè accidere videtur ijs, qui pro alijs ho- nestissimam, & gloriosissimam mortem subeunt.

18 CIVIS Doctrinæ exemplum oc- currit in Xenocrate: qui Dionysio Siciliæ Ty-

CAPVT NONVM.

De amicis felicis, & quibus indigeat.

FST Autem controversia & de ipso felici, si indigeat amicis, necne. Non esse enim inquit ipsi beatis, & sese sufficientibus, opus amicis: insunt enim ipsis omnia bona. Cùm igitur ex sese sint sibi sufficientes, nullius indigent rei. Amicum autem inquit, cum sit alter, ipse, ea afferre amico, que ipse per se amicus consequi nequit. Vnde & hanc sententiam dicunt:

Fortuna cùm bona est, amicis cur opus.

At absurdo simile est, vniuersa bona tribuentes felici, amicos ipsi non tribuere, quod externorum bonorum maximum est. Quod si ad amicum conferre potius, quàm accipere beneficia, spectat, atque ad virum bonum, virtutemque dare beneficia pertinet, magisque honestum est amicis, quàm alienis, largiri, beneficiaque conferre: vir studiosus ijs indigebit profectò, qui bona, beneficiaque sunt accepturi. Quapropter & quæritur, vtrum prosperis in rebus, an in aduersis opus sit magis amicis, vtpote cùm & is, qui mala fortuna vititur, ijs indigeat, qui beneficia conferant: & ijs, qui prospera fortuna fruuntur, ijs sit opus, apud quos beneficia collocabunt. Est etiam forsitan absurdum, beatum ipsum solitarium facere. Nemo enim expetet per se bona cuncta habere: nam homo ciuile animal est, & cum alijs aptum vnà vivere. Hoc igitur competit & felici: habet enim ea omnia, quæ natura sunt bona. Constat autem, melius esse cum amicis, probisque, quàm cum alienis ipsum & quibusvis conuersari. Amicis ergo beato est opus. Quid igitur illi primi dicunt? & qua parte vera loquuntur? an quia vulgus eos amicos esse putat, qui vtilis sunt? Talibus igitur non indiget ipse beatus: quippe cùm ipsi omnia bona insint. Nec etiam ijs, qui ob voluptatē amantur, aut perparum: nam cùm sit ipsius vita iucunda, adventitia non indiget voluptate. Atque cùm amicis talibus haud indigeat, non videtur indigere amicis. Hoc autem non est forsitan verum. Nam in principio dictum est, felicitatem operationem esse quandam. Constat autem, operationem ipsa fieri, & non vt quandam rem esse, quæ possidetur. Quòd si felicem esse, in vivendo, ac operando consistit, boni autem operatio studiosa, & iucunda per se, vt initio diximus, resque propria eius est.

est, quæ delectant, atque magis propinquos, quam nos ipsos, & actus illorum, quam nostros, possumus contemplari: studiosorumque non innum actus, si sint amici, iucundi sunt ipsis bonis, (habent enim ambo ea, quæ sunt natura iucunda) beatus profectò talibus indigebit amicis, si expetit actus bonos, & proprios contemplari: talesq; sunt ipsius boni, si sit amicus. Arbitrantur autem homines, felicem iucundè vivere oportere. Solitario igitur difficilis est vita. Non est enim facile per se ipsam semper operari, cum alijs verò, atque ad alios, facile. Erit igitur operatio continua magis, cū sit per se ipsam iucunda. Quod quidē esse circa beatū ipsum oportet. Studiosus enim hoc ipso, quo studiosus est, gaudet quidē ijs actibus, qui à virtute proficiuntur. Molestè autē fert eos, qui à vitijs procedunt: perinde, atque musicus delectatur quidem eleganti cantu, offenditur autē pravo. Fuerit etiam & quædam virtutis exercitatio ex convictu bonorum, vt & Theognidi placet. Naturaliùs autem considerantibus, studiosus amicus expetibilis esse natura studioso videtur. Diximus enim id, quod est bonum natura, studioso bonum, & iucundum esse per se. Definiunt autem ipsum vivere animalium quidem, potentia sensus: hominum autem, sensus, vel intellectiois. Potentia verò ad operationē reducitur, & ipsum præcipuum in operatione consistit. Ipsum autē vivere videtur propriè esse ipsum sentire, vel intelligere. At ipsum vivere de ijs est, quæ sunt per se bona, atque iucunda. Est enim definitū, definitum autem natura est bonū. Quod verò natura est bonū, id & bono est bonū: quia propter omnibus iucundū esse videtur. Non oportet autem, vitam sumere pravam, atque corruptam, neque in doloribus constitutam. Infinita nanque est talis, quemadmodum ea, quæ insunt ipsi. Eritque hoc manifestum magis in sequentibus de dolore. Si verò ipsum vivere bonum est, & iucundum etiam est. Quod vel ex eo videtur, quia omnes appetunt ipsum, & maximè boni, Hisce enim vivere maximè est expetibile, & horū vita est beatissima. Qui autē videt, videre sentit: & qui audit, audire: & qui ambulat, ambulare: & in cæteris similiter est aliquid sentiens nos operari. Sentire verò nos sentire, & intelligere nos, intelligere possumus. Quod quidem est nos esse. Esse enim, sentire, vel intelligere. Sentire autem se vivere, de ijs est, quæ per se sunt iucunda. Vita nanque natura est bonum. Bonum autem sibi quempiã inesse sentire, voluptate afficit. Ipsum verò vivere expetibile est, & maximè bonis: propterea quòd esse, bonū est ipsis, atque iucundum. Sentientes enim id, quod est per se bonū, voluptate afficiuntur. At studiosus vt erga se ipsum, sic sese habet, & ad amicum: amicus enim est alter ipse. Vt igitur se ipsum esse, est unicuique exp-

expetibile, sic & suum amicum esse, vel similiter. Esse autem idè est expetibile, quia sibi bonum esse ipsum sentit. At talis sensus iucundus per se ipsum est. Sentiat ergo & ipsum amicum esse oportet. Hoc autem fieri potest, cum ipso simul vivendo, & verba, mentemve commutando. Sic enim in hominibus dici videtur simul vivere: & non, ut in pecoribus, eodem in loco pasci. Si igitur ipsum esse, per se est expetibile viro beato, cum natura sit bonum, atque iucundum, simile autem est, & amici ipsius esse: amicus etiam ex ijs est profectò, quæ expetibilia sunt beata. At quod est expetibile beato, id adit ipsi oportet, vel egens erit hac parte. Opus est igitur ei, qui futurus felix, studiosis amicis.

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS NONI.

Vir felix an egeat amicis. Rationes dubitandi in utramque partem. Resolutio, virum probum esse non posse perfectè à felicem absque amicis veris, id est, secundùm bonstatem sibi deo: iudicis. Assertio eiusdem multiplex ratio moralis, etiam in rerum natura fundata.

PRÆCLARISSIMO ET SPLENDIDISSIMO HEROI,
D. D. IOANNI RAMIREZ DE GVEVARA ET ARELLANO,
CALATRAVENSI EQVITI, MARCHIONI MIRANDÆ DE AVTA,
SVPREMI IVSTITIÆ SENATVS CONSILIARIO, OLIM
MAIORIS AC VETERIS D. BARTHOLOMÆI
COLLEGI SODALI, &c

ELEBREM Quæstionem exagitantam & dirimendam proponit hoc loco Arist. de viro felici, *ei δὲ ἄριστος φίλος, ἢ μή;*. An egeat amicis, necne? De qua etiam agit lib. 2. *Magis.*

Moral. cap. 15. & in Eudæmij lib. 7. cap. 12. Dividit autem autem totum caput in quatuor partes. In prima proponit rationes verimque verosimiles, quibus partim apareat felicem virum egere amicis, partim non egere. In secunda exponit quid de viroque dicendum sit. In tertia rationibus ex Physica petitis velitat, & querit solutionem controversiæ. In quarta demum ex ipsam illam expedit & absolvit.

2 CIRCA Primam partem, ut quæstioni iam indicatæ locus sit, præmittendū ex dictis lib. 1. cap. 7. & seqq. Aristotelis opinione Felicitatem hominis non in Virtute dumtaxat sitam esse, sed præterea ex omnium bonorum affluentia consisti, ac proinde & instructam videri præsidio amicorum, qui inter externa bona censentur. Proceidit igitur Philosophus ad examinandum, seu controversiendum dubium in utramque partem, An vir felix egeat amicis? Ac primò proponit rationem

eorum, qui negant felici viro opus esse præsidio amicorum. Quicumque enim omni bonorum genere cumulatus est, & cui omnium rerum copia suppetit, nullo alio eger, ac propterea nec amicis. At vir felix omni bonorum genere cumulatus est, omniumque rerum copia ei suppetit, cum totum id sit de ratione Felicitatis. Ergo vir felix nullo alio eger, ac propterea nec amicis. CONFIRMATUR. Amici ea solum causa necessarii esse possunt, ut succurrant, seu præsidium ferant amico indigenti. Si igitur felix nullam indigentiam habet, utpotè qui bonis omnibus affluit, amici nullatenus viro felici necessarii erunt. Quod declarat apud Euripidem verius ille ab Arist. allegatus, quo Orestes in summis calamitatibus positus patrum suum Menelaum alloquitur:

Ὅταν ὁ δαίμων ἐὼ δίδω, τὴ δὲ φίλος;
Fortuna cum favet, quid amicis est opus?

3 NEC Assignat Arist. eius opinionis Authorè. Verùm fortasse nomine suppreto impugnat Theodorū illum, qui infamè cognomèto dictus est *ἄνιος*. Negabat enim viro felici opus esse amicis, idque ex eodem fundamento nuper proposito, ut refert Diogene. Laertius in *Aristippo*.

ALTERA Opinio est aliorum contrā affirmantium, & prædictam sententiam refellentium triplici argumento. PRIMVM Est huiusmodi. Quicumque affluit omni bonorum genere, necessario debet etiam affluere amicorum subsidio. At vir felix affluit omni bonorum genere: cum id de ratione felicitatis sit. Ergo vir felix necessario debet affluere amicorum subsidio. Minor cum consequentia patet. Maior propositio probatur. Quicumque enim affluit omni bonorum genere, affluere etiam debet bonis externis. Atqui amici compendantur inter bona externa, imo & sunt quid præstantissimū eorum omnium. Quare Arist. *lib. 1. Rhetor.* recensens bona omnia vite humane necessaria, inter ea refert, veluti præcipuum, *ωλυφιλίας καὶ ἄριστον ὀφιλίας*, id est, *copiam multorum & bonorum amicorum*. Ergo quicumque affluit omni bonorum genere, necessario etiam affluere debet amicorum subsidio.

4 SECUNDVM Argumentum est. Cuilibet viro probo magis contentanum est, ut benefaciat, quam ut beneficia recipiat. Omnium autem homo felix est vir probus. Ergo & omni homini felici contentanum magis est, ut benefaciat, quam ut beneficia recipiat. Benefacere autem, seu beneficia conferre, potissimum spectatur in ordine ad amicos, quibus opem ferre, & in necessitatibus subvenire, & bona quælibet communicare, iucundissimum atque honestissimū est. Oportet igitur ut vir felix habeat amicos, quibus & opem ferat, & in necessitatibus subveniat, & bona quælibet communicet. Quod ita Ciceroni placuit, ut dicitur, *satius sit viro probo habere amicos divites, an potius indigentes, quorum proinde necessitatibus succurrat.* Vnde in *Lælio* ita inquit: *Aque haud sciam, an ne opus sit quidem tibi nunquam omnino desisse amicos. Vbi enim studia nostra viguissent, si nunquam consilio, nunquam opera nostra, nec domi, nec militis Scipio quævis?* Ex eo autem quod amici bono viro sint necessarii, monet Arist. suboriri quaestionem aliam, Quibus in rebus maior & opportunior sit amicorum usus: an in rebus prosperis, an id adversis? Sed differt eius dubij resolutionem vsque ad *cap. 11.*

5 TERTIVM. Nullus vir felix & probus debet esse solitarius: cum natura sit homo, ac proinde animal sociale, & amicum humani convictus. Ergo omnis vir probus & felix debet habere, quibuscumque veretur, seu agat in humano convictu. Nam etiam si omnia pro viro ipsi contingerent, adhuc desideraret societatem hominum, (saltem ut ijs bona sua communicaret, & cum ijs ageret. Atqui inter eos, quibus bona communicantur, & quibuscumque habetur convictus, præcipui sui amici. Ergo omnis vir probus & felix debet habere amicos.

6 CIRCA Secundam partem accedit ad ferendum iudicium de utraque opinione: & quoniam posterior earum pluribus, & ac melioribus viri videtur rationibus, miratur quomodo Authores prioris opinionis in animo indocere poterint, ut ceaterent, virū probum numero omnibus felicem esse posse atque vltimo amicorū convictū. Quærit itaque causam, quæ eos in id erroris impulerit: & putat in eo sitam esse, quod instar maioris partis hominū exiti maverint, illos tantum censerī debere amicos, qui sint viles, & in necessitatibus opē ferant. Et sanè si hoc ita esset, Authores ipsi recte sentirent: quoniam quilibet in necessitate & calamitate potius eget aliena ope, & subsidio, proindeque & amicis vilibus, & paratis ad subveniendum. Quare cum vir felix supponatur positus extra omnem calamitatem necessitateinque, propter affluentiam omnium bonorū, absque indigentia vlla, non videtur vllō modo egere amicis secundum eam considerationem acceptis. Sed & similiter cogitare videntur de amicis iucundis, siue iucunditate afferentibus: quoniam eo nomine plerumque intelligi solent alienatores, securæ, & histiones, qui amantur ob voluptatē. Si enim ij tantum censentur amici iucundi, neque ijs eget vir felix: quoniam obtinet intra seipsum fontem vberissimū meliorū iucunditatū, & voluptatū. Cum verò aliud genus amicorū sit omnino diversum ab utroque præcedenti, & dignum amore hominis felici; colligitur planè, Authores posterioris opinionis errasse ex falsa hypothesi. Negatur enim felici viro opus esse amicis, quoniam falso existimant, nullum aliud esse genus amicorū præter illud duplex, quod ad felicitatē esplendē est impertinens: cum tamen verè aliud genus superius præstantissimum amicorū, eorum, scilicet, qui solius Virtutis causa amant, & amantur.

7 QVARE Assertio præcipua Arist. stoicis est, virum probum non posse habere Felicitatem integram & expletā numeris omnibus, sine amicis veris, id est, secundum Virtutem & honestatē sibi devotissimis. Idque triplici potissimum ratione ethica, seu moralij probat.

8 PRIMA, Iuxta interpretationem S. Thomæ, sic ferè institui potest. Ex *dictis, lib. 1. cap. 7.* patet, Felicitatem hominis esse integram in actione perfecta secundum Virtutē. At omnis actio perfecta secundum Virtutē debet esse iucunda: quoniam omnes actiones honestæ sunt iucundæ, sicut omne quod natura sua est bonum, etiam ex se iucundum est, ut eodē *lib. cap. 8.* dicitur. Ergo Felicitas hominis sita est in actione iucunda. Atqui nihil iucundum est, nisi & cognitum sit: quoniam, iuxta illud vetus effatum, *ignori nulla cupido*. Ergo primo ad vltimum Felicitas sita est in actione perfecta

Vir-

Virtutis, iucundâ simul, & cognitâ ab ipso viro felici. Modò sic. Nequit vir felix ad iucundam suam perfectam secundum Virtutem habere plenè notam, nisi per amicum probum, tanquam per speculum (vt in Magnis Moral. dicitur) illam intueatur: siquidem internas affectiones nostras non satis bene nec redè novimus in seipsis; tum ob nimium amorem rerum nostrarum, quo excutimus; tum & ratione perturbationum, quibus plerumque xgrotaamus. Ergo vir felix eget probis amicis, vt in ijs, veluti in speculo, intueatur ad iucundam suam perfectam, ex eaque opportunam delectationem capiat, qualiter ad plenam Felicitatem exigiur.

9 CONFIRMATVR Et explicatur ampliùs. Cùm hominis Felicitas sit vita & actio quædam perpetua, quamvis patitur fragilitas humane nature, vt eo cap. 7. lib. 1. dictum est, oportet vt semper illa signatur seu oriatur. Non enim Felicitas est habitus aliquis, aut res consistens, instar earum, quas possidemus inter bona fortune, aut domesticam supellestem, siue rem familiarem: sed est actio in perpetuo motu operationis posita. Cùm vero non solum actio sit, sed honesta & iucunda, debet habere ea præsidia, quibus temper iucunda sit. Iucunda autem esse non potest, nisi adsit etiam in amico probò honesta pariter & iucunda actio, eaque perennis; in qua vir felix suas videat actiones quasi ad vivum expressas. Ergo vt vir felix iucundam vitam agat, eget amicis probis, in quibus actione suas, veluti expressas, intueatur. Porro actiones probi amici esse aptas ad iucunditatem viro felici ingenerandam, probat: quoniam naturâ suâ honestè secundum Virtutem sunt: omnis autem eiusmodi actio, verè iucunda est, seu nata iucunditatem parit.

10 SECUNDA Ratio ducitur ex communi omnium existimatione de vitâ hominis felicitis. Omnes enim sibi persuasum habent, voluptatiem hominis felicitis esse perpetuam: vt ipse alienam ab omni tristitiâ & dolore, iuxta dicta lib. 1. cap. 9. & infra dicenda lib. 10. cap. 4. Atqui voluptas omnis viri felicitis in actione posita est, vt constat ex dicto cap. 9. Ergo iuxta omnium persuasionem, voluptas hominis felicitis in perpetuâ actione sita est. Modò sic dissero. Perpetuâ actio esse non potest sine subsidio amicorum: cùm nemo possit per seipsum omnia agere, sed necessariò opus habeat alijs, quorum operâ vtatur. Ergo neque perpetua voluptas esse potest viro felici sine subsidio amicorum.

11 CONFIRMATVR. Supposito semel, vitam hominis felicitis semper iucundam esse, fieri nequit, vt in solitudine, & procul ab humano conuictu, traducatur. Cùm enim homo naturâ suâ sit animal sociale, siue politicum,

nequit transigere diuturnum tempus iucundè & suaviter sine conuictu aliorum. Ergo oportet vt amicos habeat, quibuscum communitet, & quorum actionibus honestis delectetur: sicut bonus musicus, seu musice peritus, bonis aliorum cantionibus oblectatur, malis autem seu absurdis dolet. Que sane sententia præclara est, & vt observat Giphanius, desumpta ex Platone, qui sæpe comparare solet harmoniæ Virtutes, & earum actiones. Neque huius Aristotelis rationi occurret satis qui dixerit, ad vitandam molestiam, seu habendam perpetuâ iucunditatem, non esse opus amicis, sed sufficere si alij adsint, quamvis non amici. Hanc enim evasionem præoccupat Arist. dum asserit, non ita bene, nec satis retineri posse iucunditatem, aut vitari molestiam per alios, quam per amicos probos: quippe quorum dumtaxat honesta vitia, & diu probati mores viro felici, non modò omnem molestiam amoliantur, sed & suavissimum oblectamentum afferant.

12 TERTIA Ratio, sic proponi potest. Ad plenam & omnibus numeris absolutam Felicitatem spectat, vt vir felix aliudquam occasionem habeat exercendi se in Virtutibus adquisitis. Cùm enim Felicitas in perpetuâ operatione secundum Virtutem consistat, oportet vt ea adminicula adsint, quibus faciliùs actiones honeste continuari possint. In id vero congruentissimum est proborum amicorum conuictus & consuetudo: cùm & ipsi frequenter in Virtutibus se exercant, proindeque exemplo suo moventur ad similia opera patranda. Ergo vir felix eget conuictu seu consuetudine proborum amicorum ad frequens exercitium secundum Virtutem. Quod ait virille decantatum à Theonide in sententijs, quas Elogiâ comprehendit, saluberrimis non itis & documentis plenâ. In idque illustrandum prodest observatio Xenophontis lib. de discipulis & socijs Socratis, vbi refert, parentes olim fuisse solitos eam adhibere curam erga filios suos, vt non solum illos crearent ab improborum conuictu, sed etiam assuefacerent proborum virorum familiaritati; ex qua proinde nihil nisi honestum, & incitans ad Virtutem addicerent. Quibus omnibus demum conficitur, viro felici opus esse familiaritate amicorum, vel eo solum capite, quòd frequentis eorum exemplo, actionibusque Virtuti consentaneis, viridius & ferventiùs exciteat ad similia Virtutum opera frequenter exequenda.

13 CIRCA Tertiam partem aggredditur probationem eiusdem Asserti supra constituti, moralem quidem aut politicam, sed physico modo traditam. quare & physicam eam dicit. Vt verò eam expendat, initio præmittit, vnicuique vitam esse iucundam, & quiddam bonum. Quod vt demonstret, digreditur ad exponendum quid sit vita, ac pri-

primò quidem ea quæ comperit bellis, quas hoc loco appellat generali vocabulo *ſua*, id est, *viventia*: quemadmodum & *animalis* nomen quandoque generaliter accipitur Latine, vt observat Petrus Victorius lib. 23. Var. Lect. cap. 9. Vitam igitur belluorum docet definiti seu cæſeri poteſtate ad ſentiendum, quæ eſt principium ſenſionis. Poteſtate, inquam, ſentiendi; non autem ſenſu ipſo: quia belluæ etiã dum dormiunt, & ſopitos ſenſus habent, verè vivunt. Ergo vita eorum non conſiſtit in ſenſu, ſed in poteſtate ſentiendi. Vita autem hominis, quæ perfectior eſt, conſiſtit in poteſtate, tum intelligendi, tum & ſentiendi: quoniam natura ſua aptius eſt ad intelligendum & ſentiendum. Quia tamen abſoluta rei perfectio non eſt in poteſtate, ſed in actu, qui dicitur *τὸ κρείττον*, ſeu præcipuum in ſingulis rebus: ideo & perfectio vitæ humanæ non eſt ſua in poteſtate intelligendi, ſed in ipſo actu, qui dicitur *ἐνέργεια*. Vnde & perfectio vitæ humanæ, non tam per potentiam, quam per ipſam energiam, ſive actum intelligendi, & ſentiendi, definiti debet. Eo ſtaturo, pergit ad aſſumptionem probandam; nimirum, vitam unicuique eſſe quiddam naturæ ſuæ bonum, & quiddam iucundum: probo autem viro eſſe ſimpliciter bonum, & ſimpliciter iucundum. Probatio verò ſic ordinari poteſt. Quidquid ſuapte naturæ bonum eſt, id viro probo bonum & iucundum ſimpliciter & per ſe eſt. Atqui eſſe & vivere ſuapte naturæ bonum eſt. Ergo eſſe & vivere viro probo bonum & iucundum ſimpliciter & per ſe eſt. Maior patet: quia viro probo idem eſt bonum, ac iucundum: vt conſtat ex dictis ſupra lib. 1. cap. 8. & lib. 7. cap. 12. Ergo quidquid naturæ ſuæ bonum eſt, viro probo bonum & iucundum ſimpliciter eſt. Minor illa præcipua ſuadetur ab Ariſt. dupliciter. PRIMO: Quia eſſe & vivere eſt de numero rerum definitarum. Omne autè definitum eſt naturæ ſuæ bonum, ſicut indefinitum, iuxta Pythagoricos, ſpectat ad rationem mali & imperfecti: quia quidquid definitum eſt, conſtat formæ & actui, quod provenit perfectio. quod autem eſt indefinitum, conſtat quidem materia, ſed caret actu & formæ, ac proinde & omni perfectione. Ergo eſſe & vivere ſuapte naturæ bonum eſt. SECUNDO eandem propoſitionem probat: Quia nequit naturæ ſuæ bonum non eſſe id, quod omnia appetunt: cum univerſalis appetitus feratur ad bonum: vt lib. 1. cap. 1. conſtitutum eſt. Atqui omnia viventia appetunt eſſe & vivere, vt inductione patet, etiam in iſis, quos ingens calamitas aut miſeria premit: adhuc enim affectum ſeu deſiderium vivendi retinent. Ergo eſſe & vivere naturæ ſuæ bonum eſt. In quem verò ſcopum collineat hæc ratio, ſeu quomodo adaptetur inſtituto, quod præ moribus eſt: infra circa quartam partem apparebit.

14. DEINDE Occurrit cuidam obiectioni, quæ oriur ex eo quòd vita quorundam ſit vitioſa & prava; quorundam verò, doloribus & ærumis plena. At nihil vitioſum aut ærumoſum, eſt bonum, aut iucundum. Ergo quorundam vita, nec eſt bona, nec iucunda. Occurrit, inquam, huic obiectioni allatendo, hoc loci non eſſe diſputationem de vitæ prava & calamitoſa: quia modò ſolùm agimus de vitæ illa, quæ definita eſt: non autem de illa, quæ eſt indefinita. Vita autem, ſive vitioſa, ſive calamitatis plena, non eſt definita, ſed indefinita; ſicut & vitia ipſa & calamitates in infinito procedunt, ſive abſque numero augeri poſſunt. Quare ſemper verum & ratum manet, vitam per ſe bonam & iucundam eſſe: illam, ſcilicet, quæ à vitijs & calamitatibus libera eſt, & omnino definita per actum & formam. Huiusmodi autem vita eſt, quæ competit viro probo & felici. Nullis enim vitijs deturpatur: nullis calamitatibus ærumoſa reditur: ſed perfecta eſt in actu, ſive energiã reſtæ & perfectiſſimæ operationis. Si igitur omnibus iucundum eſt vivere, vt revera eſt, planè ſequitur, ipſum quoque vivere viro probo eſſe: per ſe iucundiſſimum: quia viri probi vita non eſt quæ liber, ſed honeſtiſſima ac feliciſſima, ideoque & naturæ ſuæ apta ad ſummam iucunditatem pariendam.

15. ADDIT Insuper; vitam ipſam bono viro eò iucundiorem eſſe, quò magis eam ſentit, intelligitque. Quod antequam probet, occaſio eſt ipſi querendi, an vita ſentiri poſſit. Reſpondetque, neminem eſſe, qui non ſentiat ſe vivere: idque evincit ſub hæc ſerè arguente formulâ. Si ſe ſentire quilibet ſentiri & ſe intelligere intelligit, perfectò & quilibet ſentit, ſeu percipit ſe vivere: quoniam ipſum ſentire & intelligere eſt quoddam vivere. Ad hypotheſis vera eſt: nimirum, quilibet ſentit ſe ſentire, & intelligit ſe intelligere: vt dicitur lib. 3. de Anima. Sicut qui videt, ſentit ſe videre: qui audit, ſtudet, ambulat, ſentit ſe audire, ſtudere, & ambulare. Ergo & quilibet dum vivit, ſentit ſe vivere. Scilicet, vt hoc obiter dicamus, quòd vberius explicuimus tom. 2. Phil. Novant. diſp. 84. ſect. 1. per totam, vitæ ſenſus æternus exiſtit in nobis ſenſus communis, cuius eſt iudicare de ipſis ſenſibus æternis, & percipere experimentaliter illorum actus, atque obiecta eorum diſcernere: ac proinde de quicumque ſenſu aliquo externo elicit opus rationem vitæ, ſenſu communi & interno ſentit ſe vivere, videndo, audiendo, tangendo, &c. Quà digreſſione abſolutè, colligitur quòd probandam alumbatur: viro, ſcilicet, probo vitam ipſam eò iucundiorem eſſe, quò magis eam ſentit, intelligitque. Quò enim præſtantius eſt bonum, & magis percipitur, eò maiorem iucunditatem parit. Atqui vita hominis pro-

probi est, bonum præstantissimum. Ergo quod magis percipitur, live sentitur à viro probò, eo ipsi iucundior est.

16 CIRCA Quartam partem redit ad institutum, vnde digressus fuerat, & confirmat denuò, viro felici opus esse amicis, quod erat præcipuum Assertum. Confirmat autem ferè sic. Demonstratum iam est, vnicuique esse & vivere quiddam bonum naturæ suæ, & iucundum esse. Ergo & viro probò ac felici esse & vivere iucundum est. Si autem ipsi esse suum & vivere iucundum est, etiam esse & vivere probi amici iucundum erit: quia probus amicus, est quasi alter ipse: & nequit probò viro non esse iucunda vita illius, qui quasi idem cum ipso est. Si autem viro probò iucunda est vita, proindeque & operatio amici probi, oportet ut illius convictu & familiaritate fruatur: nam sine eius modi frequentia non poterit sentire vitam & actionem sui amici, sicut sentit se ipsum vivere & agere. Ergo de primo ad vltimum vir felix eget convictu & frequentia proborum amicorum. Quam Arist. monet non in voluptatibus corporis vna fruentis sitam esse: non in comperationibus, aut cænationibus: sed in honestis ac iucundis colloquijs, & mutuâ communicatione consiliorum animi. Hæc enim societas seu familiaritas nobilis & ingenua est, quæ probos viros & amicos secundum honestatem decet. Alia verò quæ conellationibus & comperationibus impenditur, indigna hominum est, & cælestanea belluis, quæ quoniam ad partum natæ sunt, tunc solum cæntentur vna vivere, cum eodem loco pascuntur. Va-

de Cicero lib. de Senect. & lib. 9. Epist. epistola antepen. pulcherrimè observat, rediit à Latino vocabulum *convivij* instituisse, quàm Græcos *συμειννυ* & *συμνειννυ*. nam nomen Latinum *convivij* derivatum est à vivendo *simul* sive ab honestâ vitæ consuetudine, quæ profectò hominibus digna est: nomina verò illa Græca à partu & potu quæ sunt actiones beliarum.

17 POTEST Verò præcipua doctrina huius quartæ partis breviter comprehendî gradatione quadam, & formulâ elegantî, à Giaphanio constructâ in hunc modum. Si sua cuique vita est iucunda & expectanda: Ergo & amici. At sua cuique vita sensu seu conscientia est iucundior. Ergo & amici. Si sensu amici vita est iucunda: Ergo convictu est opus & consuetudine, sine qua sensus ille capi non potest. Vnde demum colligitur, viro probò ad plenam iucunditatem opus esse sensu vitæ amici, proindeque & illius convictu, seu consuetudine. Si autem viro probò opus est convictu seu consuetudine amicorum: Ergo & homini felici, quoniam hic vir probus est. Alioquin enim desideraret amicos, ac proinde indignitatem pateretur alicuius rei bonæ, imò & optimæ, qualis est bonus amicus. Vnde iam non esset beatus, sive felix, contra hypothesis: quia ut lib. 1. cap. 8. probatum est, absurdum cænteri debet, quod vir felix sit indigens, aut careat aliquo bono.

VIDE D. Thomam 1. 2. q. 4. art. 8. & ipsius Interpretes.

CAPVT DECIMVM.

De numero amicorum.

VNT Ne igitur quàm plurimi faciendi amici, an, ut de hospitalitate dictum concinnè fuisse videtur,

Hospite ne careas, hospes neque pluribus esto. Sic & ad amicitiam accommodabitur, neque sine amicis esse, neque rursus nimium multos habere amicos. Ad eas igitur amicitias, quæ sunt ob utilitatem, & valde id, quod dictum est, accommodatur. Multis enim vicissim sub ministrare, laboriosum est: neque ad hoc agendum, facultates ipsæ sufficiunt. Plures igitur ipsi, qui sunt ad facultates proprias

prias satis, supervacanei sunt, atque ad bene vivendum impedimento: non ergo opus est ipsis. Ij quoque, qui comparantur ob voluptatem, sufficiunt pauci, ut in epulis condimentum. At suntne studiosi plurimi comparandi? an & multitudinis amicorum est quidam numerus perinde, ac civitatis? Nec etiam decem ex hominibus, civitas constare potest, nec etiam est ex ceterum millibus adhuc civitas. Sed quantitas non est forsitan una quaedam determinata, sed omnis ea, quae est media inter quasdam multitudinis definitas. Et amicorum igitur multitudo quaedam est definita. Atque ij fortasse sunt plurimi, cum quibus quispiam vivere potest. hoc enim ad amicitiam spectare maxime videbatur. Fieri autem non posse ut una cum multis quispiam vivat, seque multis impertiat, non est obscurum. Praeterea illos etiam inter sese amicos esse oportet, si simul omnes victuri sunt. Hoc autem difficile est in multis. Est etiam perdifficile, gaudere familiariter cum multis, atque dolere. Concurrere enim haec simul possunt: cum uno, inquam, dolere, & cum altero gaudere. Forsitan igitur bene est, non querere quam plurimos amicos habere, sed quot ad communem vitam habendam sufficiunt. Neque enim posse videtur, multis vehementer amicum esse. Quapropter neque adamare plures: exuperatio enim quaedam amicitiae est. Hoc autem est ad unum. Et vehementer igitur amare, ad paucos erit. Hoc & in ipsis rebus ita se habet. Amicitia nanque sodalitia non fiunt multi amici: & quae fama celebrantur, inter duos fuisse dicuntur. Qui vero multos amicos habent, & omnibus sese familiariter offerunt, ij nemini sunt amici, nisi civiliter, quos & placidos appellant. Fit igitur ut civiliter, multis sit quispiam amicus, etiam si non sit placidus, sed verè vir probus. Sed ob virtutem, & se ipsos, amicitia non est ad multos. Amabile autem est, & paucos invenire tales.

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS DECIMI.

Quis numerus amicorum conveniens sit, tam in eo Amicitia genere quod utilitate, quàm quod innocenditate, aut etiam bonitate ducitur. Resolutio, postremum certo, eoque exiguo, amicorum numero coherere: in alijs vero esse longè maiorem latitudinem.

AD NOBILISSIMUM ET DOCTISSIMUM HEROEM,
D. D. IOSEPHVM BELTRAN DE ARNEDO,
REGIVM CONSILIARIVM IN SVPREMO IVSTITIAE SENATV, OLIM
IN SALMANTICENSI ACADEMIS CATHEDRAE DIGESTI VET-
RIS ANTECESSOREM, ET VETERIS COLLEGII D. BAR-
THOLOMAEI DIGNISSIMUM TOGATVM, &c.

OSTQVAM Superiori capite traditum fuit, viro felici opus esse amicorum convitium & consuetudine ad inveniendam vitam plenè

iucundam, & ab omni indigentia alienam: nunc opportunam & coherentem questionem instituit, An plurimi amici sint habendi, an pauci: idque non solum in Amicitia illa quae

hos

honestate ducitur; & virum felicem ac probum deest: sed in iustitiam, quarum altera ob utilitatem, altera voluptatem est. De quo videnda sunt quae docuit supra lib. 8. cap. 6. per totum. Dividitur vero caput in quatuor partes. In prima quaerit, quis numerus, & quantitas esse amicorum multitudine debeat, tum in Amicitia vili, tum & iucunda, & quae Virtutis seu honestatis amore contrahitur. In tertia solvitur ea quaestio varijs rationibus. In quarta demum fit comparatio inter varia Amicitiae genera, & traditur, in quonam illorum maiorem amicorum numerus admitatur.

2. CIRCA Primam partem proponit Arist. generatim quaestionem, oporteatne plurimos habere amicos; an potius servare in hoc mediocritatem quandam, sicuti Hesiodus servandam consulit in hospitalitate, ut neque quis habeat plurimos hospitis, sive nullos, dum accinit:

τὸ μᾶλλον ἠὲ φίλους, ἢ πάντας ἀφ' ἑσέ.

Neque multum hospes sis, neque non hospes. Videbitur enim fortasse aliquibus, ut quemadmodum sententia Hesiodi prudentissima habetur, circa hospitalitatem ita etiam censendum merito sit de Amicitia, ut neque per exuperantiam quis peccet in numero amicorum, neque etiam per defectum. Sic enim faciendum esse monet Euripides in *Hippolyto coronato*, dum ait: eodē plane sensu Aristotelis, oportet habere *mediocres amicitias*. Hanc ipsam ferē quaestionem supra lib. 8. cap. 6. cum ipso Arist. ex profecto examinavimus, eamque copiose expendit Cicero in *Latio*.

3. RESPONDET Verō quaestioni hoc loco, supposita distinctione triplicis Amicitiae generis iam indicatae in ijs duobus, quorum alterum iucunditate ducitur, non expedire amicos plurimos. Priorem partem probat; Quoniam non expedit subire onus difficillimum, & reddens vitam hominis admodum laboriosam. Atqui plurimos habere amicos viles, est subire, seu imponere sibi opus difficillimum, & reddere vitam admodum laboriosam. Ergo non expedit plurimos habere amicos viles. Minor, sive allumptio, suadet & explicatur. Quisquis enim habet plurimos amicos viles, ab ijs omnibus utilitatem accipit: ac proinde ijs omnibus teneri retribuere, seu compensationem facere aequalem. Atqui retribuere plurimis, & compensationem aequalem ijs facere, est onus difficillimum, reddentique vitam hominis admodum laboriosam. Difficillimum quippe est, ut plurimis fiat satis, absque viliis querelā de inequalitate compensationis: laboriosissimum item vique adeo occupare vitam, & collocare horas tot compensandis obsequijs, & officijs rependendis; eūdem tamen in brevi & fugaci vitā vix nobis tempus suppetat ad ea quae sunt longē magis pro-

ficua & necessaria. Ergo plurimos habere amicos viles, est subire quemquam, sive imponere sibi onus difficillimum, & reddere vitam plus nimio laboriosam.

4. CONFIRMATVR: Quia hominis *bios, vita*, seu ut habet in Magnis Moral. *φύσις, natura*, est impar ad ferenda tot obsequia plurimorum amicorum. Quod singularitatem exponit Plurarchus aureo libello de *πολυφιλία, multitudinē amicorum*; his verbis: *Si ceteris multis unus roget ad cenam alius adfunus, alius ut in foro sibi sis advocatus, alius ad nuptias, alius ad iter, alius denique alio: alius pecuniam roget mutuum, alius vespem, &c.* quis poterit simul esse par omnibus? Nemo sane. Ergo polyphilia, seu multitudo amicorum vitium, in quibus ea obsequia praestari debeant, nullatenus conveniens est. Quin & Lucianus in *Toxaridis* auctore est; polyphiliam apud Scythas tam infamem fuisse, ac est apud ceteros vnius mulieris consuetudo cum multis viris. Quare amicorum vitium mensura debet esse vita ipsa, ut tot solum habeantur, quot ad vitam commode vivendam sufficiant. Si autem plures sint praeterea, inquit Arist. *ἡσπείρουσιν ἡδὲ καὶ ἀπὸ τοῦ καλοῦ τὴν ψυχήν, supervacantes, & impedimento sunt ad bene vivendum.*

5. IAM Verō, & amicos iucundos, sive secundum voluptatem, non debere esse plurimos, sic probari potest ad mentem Arist. quamvis leviter solum, pro more suo, rationem indicet. Vbi pauci sufficient amici, frustra plurimi admittuntur, aut colliguntur. At pauci sufficient ad idoneam vitae delectationem, quae ex Amicitia iucunda quaeritur. Ergo frustra plurimi admittuntur, aut colliguntur ad Amicitiam iucundam. Minor, sive allumptio, probatur ab Arist. quia idonea delectatio, quae ex Amicitia iucunda quaeritur, similis est condimento epularum. At condimento epularum debet esse modicum, non autem nimium, ad gratiam epulis addendam, ut ex ijs capiatur idonea delectatio. Ergo pauci etiam amici sufficient ad idoneam vitae delectationem, quae ex Amicitia iucunda quaeritur.

6. CIRCA Secundam partem, quaerit an in Amicitia honestatis quaerendi sint plurimi amici, an pauci. Videtur enim ex altera parte, non debere esse plurimos, seu plures, quam par sit: cum omnis Virtus moralis, & quidquid ipsi affine est, ut amicitia honesta, exosa habeat exuperantiam, & se contineat intra mediocritatem rationis. Aliunde verò apparet, eiusmodi amicos debere esse plurimos. Ideo enim nuper dictum fuit, non oportere plurimos amicos viles, aut iucundos, quoniam priores mutant debitiohe officiorum sunt magno vitae oneri; posteriores autem impediunt opportunam iucunditatem, sicut nimium ciborum condimentum. Atqui haec ratio non ha-

habet locum in amicis probis, siue secundum honestatem: quoniam propter suauitatem motum & honestissimam vitæ rationem, nulli oneri aut impedimento sunt; & quod plures fuerint, eo magis delectant. Ergo oportet habere, seu deligere, plurimos amicos secundum honestatem.

7 CÆTERVM Arist. adhuc in hoc genere amicorum damnat multitudinem, & seruandam mediocritatem docet. Suprà lib. 8. cap. 6. docuerat, vix, aut ne vix quidem posse esse plures amicos secundum honestatem: idque potissimum, quia valde difficile est invenire plurimos ijs qualitatibus præditos, quæ necessaræ sunt, ut cum ijs Amicitia honestatis contrahatur. Nunc verò querit, an oporteat cum plurimis eorum (quorum plurimi inveniuntur) Amicitiam inire? quia etiam in hoc genere amicorum nimis multi, non tam adiumento, quam oneri & impedimento videntur esse. Id verò probat illustri similitudine civitatis optimè constitutæ, quæ non debet constare plurimis civibus, quamvis optimis, sed mediocri illorum numero inter nitium & exiguum. Neque enim decem cives, inquit, satis mutantur ad constituendam civitatem: quoniam pauciores sunt, quam oporteat. Ex altero verò extremo centum millia civium, ab exuperantia peccant: quoniam maiorem numerum iusto constituant, quam par sit, ad bonum regimen civitatis. Erunt igitur idem servandum in numero amicorum?

8 VIDE TVR Autem difficile quod Arist. damnet multitudinem centum mille civium in vna civitate: cum planè constet nonnullas fuisse, etiam ipsi ævo, optimè constitutas, quæ eiusmodi numerum excedebant. Athenæ ipsæ, ubi Arist. habitabat, viginti quinque milliaria in circuitu habebant: id enim, rebus ad rusticam Geographicam expensis, docet Dio Chrysostomus *Orat. de Tyrannide*, dum ait: *circuitus Athenarum cum Pyraeo & Longi muris fuisse ducentorum circiter stadiorum. Equivalent autem ducta stadia viginti quinque milliariis.* Et certè intra ambitum Athenarum vsque adeo ingentem, dubium non apparet, quin plura, quam centum civium millia, habitarent. Eodem quoque tempore Syracusæ idem circiter spatium occupabant, teste Plutarcho in *Nicia*, qui easdem appellat, *urbem Athenis non angustiorem.* Roma ipsa, quæ *vrbs æterna* audiebatur, & *visitæra annisculis*, iam ab ipso tempore Servij Tullij Regis tam vasta & ingens fuit, quam tempore Augusti Cæsaris, teste Dionisio Halycarne. lib. 4. qui postea lib. 8. inquit de ipsa: *Quod si quis metiri ambitum eius voluerit, conferat Athenarum urbi, nec vultò maior apparebit.* Ergo & Athenæ ipse plerumque centum milliibus civium constabant: ut potè paulò minores.

9 VERVM Magnitudo eadem urbis Athenarum (*si non vultò minor, quam Roma*) & numerus ingens civium ipsius, dignoscitur, melius cognitâ magis & expensâ magnitudinis: Urbis, & civium Romanorum numero. Idem Dionysius scribès, ut dicebamus, Augusti quoque Roma non erat maior, quam tempore Servij Tullij, atque adeo & ipsius Aristotelis, inquit, *si quis intuens magnitudinem Romæ exquirere velit, frustra cum fore, & de urbe ubi desinat urbs, ubi incipiat. Ad eò suburbana ipsi urbi adherent, & inaccessa sunt, & spectant IMMENSÆ LONGITUDINIS exhibitæ spectanti.* Ideo & Aristides, Græcus etiam, Scriptor, tempore Hadriani aiebat, *tantam Romam esse, ut in quacunque parte quis consideret, nihil impediat & in media eum esse.* Quare & alio loco eam appellat, *commune totius terræ oppidum.* Itemque addit, *omnes gentes, quasi vocatione divisa, ad eam suam arceam venire, qua nunquam omni se negat: sed ut terra solum fert omnes, sic hæc omnes homines capit.* Athenæus quoque Romam ipsam POPULVM appellat: Polemon Sophistas, ORBIS COMPENDIVM ET EPITOMEN. Audir quoque apud Veteres, VRBS VRBIVM. Quisnam, rogo, numerus civium assignabitur, non inferior tantæ Urbi? Seneca, laudè scribit & verax scriptor, ad *Helvium*, ita loquitur: *Alapice hanc frequentiam, cui vix VRBIS IMMENSÆ telæ sufficiunt. Maxima pars illius turba patria caret: ex municipijs, ex colonijs suis, ex toto denique orbe terrarum consumantur.*

10 SED Examinemus paulò explicitè etiàs, si fieri potest, numerum civium Romanorum. Ex lapide quodam Augusti Cæsaris simulque autoritate Suetonij, fuisse *trecenta viginti milia*, plebis vrbanæ, probat eruditissimus Lipsius lib. 3. de Magnit. Rom. ubi plurimam & admirandam collegit. Si autem tanta multitudo erat vrbanæ plebis tenuioris, & quæ è publico victu habebatur, putas, cæterorum hominum? Quot Senatores, aut Ordinis Senatorij, & ex ipsa plebe honesti. Nonne saltem alia ducenta duo millia? Adde pueros & foeminas duplo aut triplo excedentes. Conficies in vna Roma, inquit Liphysius, *duos hominum milliones.* Quin & intrepidus prosequitur, & plura addit, probatque Veterum testimonijs, & computatione variâ, quam exseribere longum esset. Si autem Athenæ propemodum æquales Romæ, ut ex Dionysio audivimus, idque etiam Aristotelis ævo: Ergo numerus civium Atheniensium longè maior erat, quam centenorum millium. Et tamen vtraque urbs optimè constituta erat, legibus, Magistratibus, Senatoribus, ordineque & disciplina civium. Quomodo ergo Aristoteles hoc loco docet, centena millia civium, maiorem numerum esse, quam se potè

possit comprehendere ab una civitate optime constituta? Damnat ergo Arist. regimen ipsarum Athenarum, & Romæ, & aliarum quarundam urbium, aut æqualium, aut ampliorum: de quibus plura & selecta exhibuimus in *Theologia Florulenta Lib. IX. excursu 4.* quæ huc transferre piget, quamvis admodum opportune inferentur.

11 HIS Addendum, quædam alias civitates intra Europam, aut non adeo procul ab ipsâ Græciâ fuisse, circa tempus Arist. quæ longè excederet numerum centenorū mille civium. De Cæsarea Cappadociæ (quamvis non numeraretur inter vrbes principes) testatur Zonaras habuisse *quadringenta milia incolarū*. De Agrigento Siciliæ vrbe Diogenes Laertius in *Empedocle* scribit, *eam olim octingenta hominum milia inhabitasse*. Mitro plures alias vrbes, de quibus loco indicato disserui. Vnde difficillimis omnino redditur doctrina Aristotelis multitudinem centum mille civium in una vrbe damnantis, veluti nimiam, & opimo regimini adversam.

12 EX Ratioe prædictâ dubitandi rejicitur interpretatio Petri Victorij ad nostrum caput: vbi admittit, vt sonat, sententiâ Arist. damnantis eum civium numerum, veluti iusto maiorem, respondens, rationem eius censuræ fuisse, quod Græci veteres soliti essent condere vrbes per exiguas, non autem magnas, eoque civium numero instretæ, qui facile angusto muro ambitu caperetur. Idque probat, quonia Cretam insulam appellarunt *κατὰ τὸ μέγεθος*, quod in eâ solè centum vrbes essent. Quæ occasione fuit Virgilio, vt de Cretensibus caperet, *Centum vrbes habitant*. Et Horatio, vt accineret de Europâ Cretam advectâ:

Qua simul centum teligis potentem

Oppida Creten.

Alio quoque loco:

*Aut ille centum nobilem Cretam urbibus
Venis iturus non suis.*

Itaque eum in vnâ Insulâ, eaque mediocri, centum vrbes essent, planè colligitur, omnes illas fuisse exiguas: quoniam aliter maiorem longè circuitum, seu terræ tractum cum suis limitibus occuparent. Quare & totam Græciam existimat idem Victorius exigua solum oppida habuisse Aristotelis ævo: ideoque universè tulisse sententiam, ne civitates amplius extenderetur, aut maiori numero civium constarent: quoniam visum ipsi est rationi & publicæ utilitati conformare, vt quod in Græciâ fiebat, vbi que etiam fieret.

13 REICITVR, Inquam, hæc interpretatio, eui ostentum sit supra testimonijs Dionis Chrysostomi, & Dionysij Halycarnassensis Græcorum certè Historiographorum, & quibus

merito credendum sit, veluti oculatis testibus, vrbes Athenarum vastissimo murorum circuitu constitisse. & Romam ipsam, tota quæta erat, non fuisse admodum maiorem. Neque videtur dici verè posse, Athenas ævo Aristotelis fuisse vrbes exiguas, postea autem nimium crevisse, tum amplitudine murorum, tum & multitudine civium. Non, inquam, verè dici posse videtur: tum quia vix, aut ne vix quidem, id probabitur testimonio alicuius Veteris Authoris, & fide dignitum etiam, quia de magnitudine ingenti Athenarum constat ex allegatis Dione & Dionysio. de exiguitate autem non constat: tum denique, quia trecentis illis circiter annis qui fluxerunt à tempore Aristotelis, vique ad tempus Augusti, quo scribebat Dionysius, Imperium Græcorum non subijte incrementa, sed paulatim dilapsum fuit morte ipsâ Alexandri Magni. Quare vix appareat quomodo ab eo tempore Athenæ ex civitate exiguâ creverint in vrbes vique adeo insolite magnitudinis, vt pene Romam, primum & maximum Orbis imperium, æmuleretur.

14 QVARE Aliæ videtur exponendus Arist. & quidem dupliciter. PRIMO, si dicamus, nomine civium non inelle esse hoc loco quoslibet homines intra mœnia civitatis comprehensos: vt inquilinos, peregrinos, pueros, senio confectos, servos, capite censos, & proletarios, sed illos dumtaxat, qui publicæ alicuius potestatis, administrationis, seu participes sunt, seu capaces gerendi Magistratum, aut ferendi suffragium in comitijs. Ij enim dumtaxat veri cives censentur ab eodem Aristotele lib. 3. Polit. cap. 1. Si autem horum centum mille in civitate sint, vltra illos alios ab alio civium expunctos, qui frequenter numero excedunt, videbitur multitudo incolarum maior, quàm vt rectè & ordinatè civitas administrari possit. luxia eundem Philosopherum 7. Polit. cap. 4. vbi hanc ipsam questionem exagitat, modus seu mensura multitudinis civium capiendæ est *ἀνεπὶ ἀναγκαίως*, id est, *δὲ sufficientia*, sive rerum copia, quæ victui & vestitui omnium incolarum sufficiat. Difficillimum est autem vt aliquot centenis millibus hominum, partim civibus, partim à civium albo exclusis, sit sufficientis annona, & competens victus, ac vestitus, vnde cumque asportetur. Quare tanta incolarum multitudo in una civitate videtur iusto maior.

15 SECVNDO Dicit potest, etiam si hoc loco veniant intelligendi civium nomine ij, quos paulò ante expunximus; adhuc nimiam esse multitudinem centum millium incolarum: quoniam tam ingens hominum numerus, nec commodè regi potest ministerio mortalium hominum, nec habere sufficientia atque opportuna alimentorum & vestium subsidia, nisi in magnâ plerumque caritate, aut etiam

etiam defectus, saltem ad tempus. Quod si verò obijciatur, aut ipsam Atheniensium urbem, aut Romam, maiori civium multitudine constituisse; & tamen vitamque fuisse optimè administratam, ac rebus omnibus vitæ humanæ necessarijs abundantem; *Resp.* fortasse vitamque urbem meliùs habiturâ, ac convenientiùs regendam, instruendamque rebus necessarijs, si minori numero civium constaret. Præterquam quod dici etiam potest, Aristotelem experimento didicisse in urbe sua, non fuisse rectè constitutum, aut permillum adeo copiosum numerum civium: quoniam regimen opportunum eorum omnium difficillimum erat, & non inveniebatur *ἀντάγουα* illa, sive sufficientia rerum, ex quâ metiendum docet multitudinem civium. Idemque fortasse diceret de ingenti Romæ amplitudine, & numero civium, si rem perspectam haberet. Verùm hoc loco satis fuit notare generatim, & secundùm ea quæ plerumque accidunt, multitudinem centum milium incolarum: quia videtur iusto maior, & quam ut commodè regi ac provideri possit.

16 ITAQUE Summa eius doctrinæ est, in numero civium servandam esse mediocritatem opportunâ, ut nec pauci sint, nec multi admodum. Neque enim in hoc deveniendum est ad numerum adeo exiguum, qualis est denarius; neque etiam abundum in infinitum: sed certâ quadam mediocritatis regulâ coerendum, prout visum fuerit expedire ad boni regimen, & abundantiam rerum in civitate. Querit ergo Arist. an sicut in civitatibus oportet numerum civium non esse indefinitum, sed certum definitumque inter parvum & magnum; sic etiam in Amicitia honestâ expediat numerum amicorum non esse indefinitum, sed certum ac medicorum, ut nec plurimi diligantur amici, neque admodum pauci.

17 CIRCA Tertiam partem procedit ad eam questionem dirimendam, & statuit, in Amicitia honestâ non expedire ut amici sint plurimi; neque in multitudine innumerabiles, sed certâ, & definitâ. Quod multiplici ratione probat.

18 RATIO Prima est. Amicitia omnis, proindeque & illa quæ honestate ducitur, exigit convictum, familiaritatem, & crebra colloquia. amicorum inter se. Atqui difficile, aut etiam *ἀδύνατον*, impossibile est vnum aliquem habere convictum, familiaritatem, & crebra colloquia cum plurimis. Ergo & difficile, aut etiam impossibile est, vnum aliquem habere cum plurimis Amicitiam honestam. Maior patet ex dictis lib. 8. cap. 3. & 5. Minor ab Arist. dicitur perpericua; & à Plutarcho probatur loco iam allegato, ubi docet, impossibile esse eiusmodi societatem inire cum multis: quia hoc esset veluti se dividere & distrahere in multas partes; ac tanquam scortum cum multis versari.

19 SECUNDA Ratio. Quicumque sunt alicuius amici, debent pariter mutui seu inter se esse amici. At hoc aut difficile, aut impossibile est, si plurimi sint. Ergo alicuius amicos esse plurimos, aut difficile, aut impossibile est. Maior probatur ab Arist. Quicumque enim sunt alicuius amici, debent vna cum eo vivere, versari, & familiariter colloqui, ac secreta seu consilia intima communicare. Ergo & pariter mutui, seu inter se debent vna vivere, eaque omnia officia præstare. Cùm ergo officia eiusmodi sint propria amicorum, quicumque sunt amici alicuius, oportet ut & sibi invicem præstent officia propria amicorum. Minor autem suadet: Quia plurimos sibi tot Amicitiarum officia præstare, vix paucorum est: plurimorum autem apparet longè difficilium, aut etiam omnino impossibile.

20 TERTIA. Quicumque inter se amici sunt, debent eisdem rebus prosperis lætari, ipsidemque ad veris condolere: quippe quorum *ἡδονήματα*, *ἡσπόμενα* omnia, ac proinde omnes tangentiâ, si vel vnum aliquem eorum tangant. Atqui difficillimum est gaudere & lætari cum plurimis *οἰκίαις*, id est, familiariter, sive, ut alij, elegantius vertunt, congruenter, accommodatè, amicè, aut ex animo. Ergo & difficillimum est plurimos inter se amicos esse. Quippe eùm in tanto amicorum numero necelum in frequenter vni aut alteri prospera contingere seu advenire, oporteret ad explenda Amicitiarum officia, non sequenter eum vno dolere, cum alio lætari, & eum affectuum vicissitudinem subire, atque inter eorum simul. Quod non modo summe difficultatis, sed gravissimi etiam oneris est, ut idem Arist. observat lib. 2. *Magn. Moral.* eùm miserum plane vitæ genus sit in assiduis penè, aut saltem frequentibus doloribus versari.

21 QUARTAM Rationem ut proponat, priùs horraur ne quis sit *ὡλύφειλος*, seu deditus querendæ multitudinì amicorum: sed eorum dumtaxat, atque in eo numero, ut satis sit ad idoneum convictum, honestatem & congruentem iucundam. Quippe eiusmodi convictus debet esse norma aut mensura ad præscribendum numerum amicorum. Hoc autem præmissò, rationem instituit ferè sub hac formâ à Giphanio expressa. Summa omnia & excellentia in paucis esse solent. Sunt enim pretiosa, ac proinde rara. Amicitia autem honesta est excellentia quædam; & amicorum amor non languidus est, sed fervidus, & acerrimus. Amicitia igitur honesta, & amicorum amor, in paucis esse solet. Non ergo inter plurimos invenitur, aut esse facile potest. Quæ sanè ratio suffragatur alijs duobus expensis lib. 8. cap. 6. illi præsertim, quæ Arist. amicos comparat quoddammodò amatoribus feminarum. Ut enim hi ardentèr non amant femi-

minas plures, sic neque quisquam vividè & ardentè amat amicos plures.

22 CONFIRMAT Doctrinam præcedentem experimento in Amicitia sodalium, sive sociorum, quæ solet esse maxima & verissima omnium. Nō enim inter multos iniri solet, sed perpaucos, & vix, aut ne vix plures, quàm duos. Ita enim sæculorū fama, & scriptis hominum consignatum est, ut celebres sociorum amicitia, duorum numero contentæ fuerint, nec ad plures processerint. Quod non edisserit Arist. adhibitis in singulari exemplis, sed generatim indicatis, dum ait: *οἱ δὲ φίλοι (φίλοι) ἐν δυοῖς λέγονται. Quæ verò celebres sunt (amicitia) in duobus existisse leguntur.* Nimirum eiusmodi paria decantatissima fuerint, Damon & Pythias, Orestes & Pylades, Theseus & Pirithous, Charitō & Menalippus, alijque nonnulli, quorum meminit Valerius Maximus lib. 4. cap. 7. & Cicero in *Lælio*. Neque obstat quod hic lib. 1. & 2. de Finibus referat, Epicurum domi suæ habuisse magnos fidelium amicorum greges. Ij enim non tam amici, quàm discipuli existimandi sunt, sive auditores ipsius: qui cum Magistro suo nequeunt habere Amicitiam strictam, de qua loquimur, sed illam solū quæ excellentiæ dicitur, & inter inæquales est, iuxta dicta, lib. præced. neque etiam inter se ineunt Amicitiam *ἐταρικήν*, sive sodalitiā, de qua agimus, sed dumtaxat pollicitā, & minis propriā.

23 ADDIT, πολὺ φίλος, sive studentes inite Amicitiam cum multis, nulli amicos censerit, nisi summum politicæ, seu civiliter. Idque etiam tradit in Eudemijis lib. 7. cap. 12. illo axiomate, *ὅθις φίλος ἢ πολλοὶ φίλοι, nullus amiens, cui multi amici.* Cui fere consonat sententia Senecæ, *Qui ubique est, nusquam est.* Et illud tritum Marcialis:

————— laudat Callistratus omnes,

Cui nemo malus est, quis bonus esse potest?

Rationem verò, ut qui multorum amicus esse gult, nullus sit, optimam assignat Arist. lib. 2. Polit. cap. 2. ubi civilem Amicitiam, quoniam inter multos est, vocat *ὀψῆν*, *distantem*. nimirum, tenuem & imbecillam, instar modicæ aquæ in cadum vini misce, quæ illico evanescit. Sic etiam vis amoris in multos dispersa di-

luitur, & vigorem amittit. Alia comparatione, sive similitudine fluminis in varios rivos divisi, vñtur Plurarchus libro iam allegato: & consonat illud apud Hispanos proloquium: *Quando el Mar se parte. Arroyos se haze.* Ita enim in amore humano accidit, & multo magis, ob sui exiguitatem. In hoc quippe dissidet amor humanus à divino: ut observat Otho Vænius in *Emblematibus divinis Amoris*: in quorum vno, doctrinam hanc, non solū Latinis, & Belgicis, sed & Hispanicis carminibus eleganter expressam ne legisse iam diu meminisset. Porro carmina Hispanicæ erant:

QUANDO EL MAR SE PARTE,
ARROYOS SE HAZE.

*Mas en el mar del amar,
Donde Dios el Golfo ha sido,
Por mas que esse dividido,
En cada parte ay un mar.*

24 CIRCA Quartam partem docet, quamvis cum pluribus simul iniri Amicitia illa non possit, quæ secundum Virtutem, sive honestatem est; posse tamen illam quæ civilis dicitur, & vulgi communi vsu Amicitia, quamvis improprie, dicitur. Hæc enim solūm exigit vitæ communitatem civilem, qua plures suaviter, seu blandis sermonibus, se invicem alloquuntur, ubi tempus & ratio consuetudine præferibit. Neque enim alio sensu cives, communi:er amici dicuntur. Hoc autem erga plures præstare, imò & plurimos, facile est. Si quis enim civium comes & urbanus sit ac iucundus in colloquijs, absque offensione aliorum, facile sibi plurimorum conciliabit animos in quotidianis congressibus: & saltem cum ijs omnibus, qui eiusmodi genij sunt, civilem Amicitiam inibit. Illa verò strictior, & numeris omnibus absoluta Amicitia, de qua nuper loquebamur, non ita facile, nec cum multis haberi potest: quoniam valde pretiosa est, & veluti rara avis. Ut enim res humanæ habent, difficillimum est invenire vel duos, qui nullo utilitatis, aut iucunditatis iuricū, propter unum honestatis amorem, ineant mutuo nexum sive necessitudinem illam, quæ ad solidam Amicitiam exigitur.

CAPVT VNDECIMVM

IN QVA FORTVNA SINT HABENDI AMICI.

AT Vtra in fortuna magis opus est amicis. Vtrum in prospera an in aduersa? In vtraque nanque quærentur. Nam & qui fortunam habent aduersam, indigēt ope. Et qui sunt in rerum prosperitate, eorum indigent, quibuscum vivant, & in quos beneficia conferant. Volunt enim donare, beneficiaque conferre. Amicos igitur habere necessarium quidem est magis in aduersa fortuna. Quapropter hic vtilibus amicis est opus. Honestius autem est, in prosperitate fortunæ. Idcirco & bonos quærent: in hos enim beneficia conferre, atque cum his vna degere magis est experibile. Est enim & ipsa præsentia amicorum iucunda in vtræque fortunam levantur ipsi dolentes condolentibus ipsis amicis. Quapropter & dubitaverit quispiam, si doloris, ut oneris, amici participes sunt: an hoc quidem non sit, ipsorum autem præsentia, cum sit iucunda, condolendique sensus minuit ipsū dolorem? Verum si ob hæc, aut ob aliquid aliud levantur, missum faciamus. Id quod dictum est, evenire sanè videtur. Ipsorum autem præsentia immista quædam est: nam aspicere quidem amicos iucundum est, præsertim ei, qui calamitatibus premitur: fertque præsidium aliquod aduersus dolores. Consolationem enim ipse amicus & aspectu, & verbis afferre potest, modò sit dexter. Scit nanque mores, quibus gaudet, atque dolet. At sentire suas ob ærumnas dolere amicum, afferre dolorem. Nam omnes fugiunt, se causam doloris esse amicis. Quapropter viriles quidem natura cavent, ne amici secum condoleant: & si non exuperent indolentia, dolorem, quo illi afficiuntur, non ferunt. Atque omnino simul plorantes, miserentesque non admittunt, quia nec ipsi sunt propensū ad luctus. Mulierculæ verò, & huiuscemodi viri, gaudent ijs, qui vnà cum ipsis gemunt, & amant eos, tanquam amicos, & condolentes. Oportet autem omnibus in rebus præstabilio-rem imitari. At amicorum prosperis in rebus præsentia & voluptatem affert omni in actu, & cogitatione delectat, quod in ipsius bonis lætantur. Quapropter videbitur oportere in prosperitatibus quidem promptè vocare amicos. Est enim honestum, beneficum iesse. In aduersitatibus autem pigrè. Minimè nanque facere participes malorū ipsos oportet. Vnde & illud dicitur:

Sat

Sat est gravis, tristisque, si me fors premit.

Maximè tamen vocandi sunt tunc amici, cum parva suscepta molestia multum prodesse possunt. Contra autem fortasse congruum est, ad calamitosos quidem ire non vocatum, & promptè. Est enim amici beneficia conferre, præsertim in eos, qui indigent, & antea, quam illi requirant. Vtrisque nanque honestius, atque iucundius est. Ad fortunatos autem promptè quidem accedere ad operandum vna cum illis: est enim ad hæc opus amicis. Lentè autem pro beneficijs consequendis: non est enim honestum, utilitatis suæ causa properare. Cavenda autem est forsitan opinio iniucunditatis in repellendo: accidit enim nonnunquam. Præsentia igitur amicorum in vniuersis expectabilis est.

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS VNDECIMI.

An egriamus amicis potius tempore prosperitatis, quam calamitatis. Statuitur, utroque tempore amicis opus esse: & præscribitur modus, quo se debeat gerere quisque in utraque fortuna.

AD CLARISSIMUM ET LITTERATISSIMUM
D. D. ANTONIVM SEVIL DE SANTELICES,
IACOBÆVM EQVITEM, SVPREMI IVSTITIÆ SENATVS CONSILIA-
RIVM, OLIM IN SALMANTICENSIS ACADEMIA ANTIQVIORIS
CATHEDRÆ CÆSAREARVM INSTITVTIONVM PROFES-
SOREM, AC VETERIS D. BARTHOLOMÆI COL-
LEGII TŒCATVM DIGNISSIMUM, &c.

OSTQVAM De número amicorum constitutum est, procedit Arist. ad indagandum ipsorum usum iuxta temporum varietatem. Scilicet, quando

sit magis necessarius eorum usus; an tempore prosperitatis, cum res omnes feliciter, & ex voto contingunt; an potius tempore adversitatis, cum infausa omnia, & adversa. Dividit verò caput in tres partes. In primâ, excitat eam questionem, & solvit. In secundâ docet, utroque tempore opus esse præsentia amicorum. In tertiâ denique præscribit modum, quo debeat quis se gerere in vtraque fortuna.

CIRCA Primam partem, in ea questione pronuntiat, utroque tempore amicos requiri; vtilis in adversitatibus; & in prosperitatibus probos. Priorem partem probat: Quicumque enim alieno subsidio indigent, ij maximè opus habent amicis vtilibus, quorum est auxilium ferre in rebus vitæ humanæ necessarijs, & explere indigentiam. At qui experiantur adversa & infausa omnia, alieno subsidio indigent. Ergo ij maxime opus habent amicis vtilibus, qui auxilium ferant in rebus vitæ hu-

manæ necessarijs, & explant indigentis. Posterior verò pars suadet. Quicumque est in statu apto ad benefaciendum, & communicandum bona sua alijs, opus habet amicis honestis & probis, atque adeo dignis, quos faciat eorum participes. At qui fortunam prosperam experitur, est in statu apto ad benefaciendum & communicandum dona sua alijs. Ergo opus habet amicis honestis & probis, ideoque dignis, quos faciat eorum, sive felicitatis suæ participes. Imò & nulla adeo prospera fortuna est, ne regnatis quidem, in qua amicis opus non sit. Ideoque aiebat Cyprius apud Xenophontem lib. 8. *Ὁς τὸ δὲ τὸ ἔχοντος οὐκ ἔστι, &c.* Non aureum istud scepterum est quod regnum custodit sed copia amicorum est Regibus scepterum verissimum, suis immumque.

2 QVOD Alij quoque Scriptores confirmant: & quò ad vitamque quidem partem Marcellus apud Ciceronem lib. Epist. 14. dum ait: *Hæc vero huiusmodi esse statuo, ut sine talium vitiorum & amicorum benevolentia, neque in adversa, neque in secunda fortuna, quisquam vivere possit.* Deinde spectatim prior pars traditur ab Ennio in illo versu senario, quem Cicero, instar proverbij refert: *Amicus*

certus in re incerta cernitur. Cuius sensus est, amici fidem in rebus adversis maxime examinari. Id enim quod periculo expositum est, dubium dicitur, pro quo Ennius *incertum* usurpavit, sicut & alij Veteres vsque ad ipsum Tullium Plautus quoque amicum pronunciat, qui in re dubia iuvat. Euripides etiam in *Oreste* accinit, cognoscit, seu deprehendi *τὸς φίλους ἐν τοῖς κακοῖς, amicos in malis*, seu adversis. Quare & Tarquinius apud Ciceronem in *Laelio* dixisse fertur, se, dum exul esset, intellexisse, quos fidos amicos haberet, quos infidos. Plerique enim aut ferre omnes mortaliū, amicos in felicitate positos observant & colunt: in calamitate vero fugiunt. Sive, ut aliquando dictum fuit Ferdinando Aragonio Hispaniarum Regi Catholico, Solem sequuntur, ubi oritur: ubi autem occidit, desunt.

3. ET Certè amicorum fidelitas potius in adversitate probatur, laudaturque, quàm in felicitate. Ideoque, inter plures alios, qui exinde celebritatem meruerunt, commendatur Lycurgus Rhetor. Is enim Xenocratem amicum suum occurrentem, & à Telone ductum ad carcerem Athenarum, liberavit, imposito fuisse in caput Telonis ipsius, eoque in carcerem detrulo. Cumque id Lycurgi factum ab omnibus celebraretur, accidit quadam die ut Xenocrates occurreret filijs Lycurgi. Quibus & dixit: Cito retuli gratiam patri vestro. Si enim mihi amico, & in adversitate constituto, auxilium tulit; dignam propterea ab omnibus nactus est laudem. Quare & Alciatus prudenter monet, querendos esse nobis eiusmodi amicos, ut in necessitate, seu adversitate non deserant. Id vero exprimit elegantè emblemate frondosæ vitis amplexantis vltimum, iam tenio confectam & arentem, à qua oliæ præsidium acceperat. Carmina sunt:

Arentem senio, nudâ quoque frondibus vltimâ,

Complexa est vitis opaca coma:

Agnoscitque vices natura, & grata parèti
Officij reddit mutua iura suo.

Exemploq; monet, tales nos querere amicos
Quos neque disjungat federe summa dies.

4. CIRCA Secundam partem statuit insuper, in utraque fortuna expetendam esse amicorum præsentiam. In adversa quidem: nam constituto in calamitate levamentum doloris est, quod amicos videat sibi condolentes; aut solatium aliquod colloquij & monitis suis afferentes. Cuius doctrinæ duplicem causam assignat, dubitans utra earum opportunior sit. PRIMA ducitur eorum exemplo, qui simul grave aliquod pondus gestant, ut alter alteri suppetias ferat. Hac ratione putabit aliquis se habere illum, qui in calamitate positus, ab amico præsentè opem recipit, & so-

latium. Ambo enim simul gestant, seu perferunt illud onus calamitatis & infortunij. Verùm eam similitudinem improbat Arist. veluti non omnino congruentem: quoniam tristitia illa, quam amicus suscipit ex infortunio alterius amici, nõ est eadem, sed diversa ab ea; quâ alter patitur. Onus autem quod duo alij qui simul gestant, idem omnino est. Ergo similitudo non omnino congruit. Quare amicus amico condolens, & aliam tristitiam perferens ab ea, qua amicus præmitur, comparandus non est ferenti simul cum alio idem pondus. Poterit tamen ea comparatio esse opportuna quod ad damnum: si nimirum, alter amicorum de suo sarciat, sive compenset partem damni illius, quod amicus calamitosus patitur. Tunc enim ambo idem damnum perferent, sicuti duo aliqui idem pondus gestant.

5. SECUNDA Ratio desumitur ex eo, quod nulla sit tristitia aut calamitas, quæ delectatione extrinsecus adveniente non minuitur. Atqui præsentia amici delectationem aliquam affert amico in calamitate positio. Ergo huius tristitia minuitur ex præsentia amici. Quare vel eo solâ titulo, ut tristitia infortunati hominis minor sit, opus est præsentia amicorum. Neque tamen Arist. videtur decernere, utra istarum rationum sit præferenda alteri: satique ad rem esse putat, quod compertum; & experimento frequentè deprehensum sit, neminem in afflictione constitutum esse, qui ex amicorum præsentia melius non habeat, seu aliquam tristitiæ immuntionem non sentiat.

6. ADDIT Verò, eam delectationem quam amicus calamitosus recipit ex præsentia amici, non esse eiusmodi, ut totam tristitiam depellat; neque delectationem puram, sed mixtam ex tristitia aliqua. Licet enim amicus in calamitate positus percipiat aliquid delectationis ex præsentia & suavi alioquo amici consolationis; adhuc tamen & nonnihil tristitiæ accipit ex eo quod videat amicum condolentem. Nequit enim non concipere mœrorem aliquem ex mœrore sui amici. Qui, cum probe perfectam habeat indolem amici sui, seieq; perfectò quomodo, quibus verbis, & quo vultu debeat ipsum consolari, & levare ab eo afflictionis onere. Verùm quacumque demum arte utatur, ubi dolorem suum de amici calamitate ostendit, revera non solum delectationem affert calamitoso amico, sed & tristitiam aliquam: vtpotè attendenti in ipso mœrorem, & veluti suum reputanti. Hinc esse ait, ut amici fortes, seu virili præditè animo, nolint in calamitatibus suis admittere luctum aliquem, vel mœrorem in amicis, qui veniunt ad eos solatio afficiendos. Nolunt enim eam consolationem admittere, quæ amicis ipsorum dolori & tristitiæ sic.

Quin

Quin & eum ipsa non sint ad lachrymandū faciles, aut propensius grē ferūt quod amici, causa ipsorum, lachrymentur. Quare ita amicos excipiunt, ad consolandam venientes, vt delectationem quidem accipiant ex eorum conspectu & colloquio: molestiam verō ex ipsorum dolore sentiant. Contrā verō fieri observat à mollioribus hominibus & effeminatis: qui, vt faciles ad plorandum sunt, ita & gaudent in calamitatibus, si amicos vnā plorantes intueantur. Hos autem minimē sequendos putat, sed priores illos, quod sint excellentioris animi.

7 INSVPER Addit, etiam in rebus prosperis, amicorum præsentiam esse iucundam. Quod dupliciter probat. PRIMO: quia non modo iucunda est absolute re generatim præsentia & conuidis amici, sed etiam consert nimium in eius conservationem. Dicitur enim lib. 8. cap. 5. Amicitiam ex absentia tepescere, & demum frigerescit, aut delecti. Vnde & illud Græcorum adagium: *ταχὺ φίλοι ναίοντες ἢ ἐκείνοι φίλοι. Amici, si procul absint, non sunt amici.* Quod refert Athenæus lib. 4. Dignosoloph. Consentireque videtur Propertius lib. 3. Eleg. dum accinit: *Quantum oculis auso tam procul ibit amor.* Nimirum, vt Consolati aiunt, *omnis res, per quas casus nascitur per eadem dissolvitur.* Atqui amoralicitur ex oculorum aspectu: vt fusc supra probatum est hoc ipso libro cap. 5. vbi supra de hoc videri possunt. Ergo & amor dissolvitur, aut paulatim tepescit, vbi celsat oculorum aspectus. Nihil itaque mirum, quod amicus amici presentiam amet, saltem vt Amicitiam conseruet. Quamvis enim allegato cap. 5. libri octavi dictum sit, Amicitiam illam que dissolvitur per absentiam, esse voluptuosam & imperfectam dumtaxat, negari non potest, etiam illam, quæ honestate ducitur, paulatim languescere; præsentiam si defecit præsentiam, litterarū seu epistolarum interventu non compensetur, siue suppleatur.

8 CIRCA Tertiam partem præscribit monita quædam servanda in excipienda aut exhibenda presentia erga amicum, idque tam in fortuna prospera, quam aduersa. Ac loquendo quidem de prosperitate, suadet, vt promptè blacriereque inuitemus amicos, & accersamus ad nos. Ratio est: quia omnis probus amicus debet amico suo etiam probo benefacere, illique oblectamentum querere. At invitando & accersendo illum in prospera fortuna ad se, ei bene facit, ipsique oblectamentum querit: vt potè ex conspectu mutuo & colloquio vtriusque, in eum finem accommodato. Ergo omnis amicus probus debet amicum invitare, in prospera fortuna, & accersere ad se. Vnde & inferitur per locum à contrario, probum amicum in calamitate positum, non debere invitare,

seu accersere amicum, nisi lenitè, & cunctanter; siue quasi invito, quoties aduertit, ipsum valde condoliturum, & ingenti tristitia afficiendum. Ratio autè est contraria quoddammodo præcedenti. Nullus enim amicus probus vult amicum subire tristitiam ingentem, nisi necessitate adactus, & tunc morosè, cunctanterque. At qui in gravissima calamitate positus est, si amicum accersat, infert ipsi aspectu suo miserabilis ingentem tristitiam. Ergo nullus amicus probus in gravissima calamitate positus, accersit amicum, nisi necessitate adactus, idque morosè & cunctanter. Idque præterea comprobatur ex illis verbis Orestis in gravissima calamitate positi apud Euripidem: *Αλλ' ἔγωγε δυστυχῶς, δαίτις ἔγωγε μίσηρ.* Quibus expressit, se non facile amicos advocare, ne eos faceret participes sui doloris.

9 QVOD Si verò ingentes calamitates, quas interdum patimur, invenire presentiam amicum & certum remedium possint in amicis, absque magno illorum dolore, molestiave; idque suadet vt promptè ac faciliè advocetur. Id autem ferè sic probat: Quia in qualibet deliberatione maius bonum preferendum est minori. Atqui molestiam seu laborem non magnè ferè pro solatio amici in ingenti calamitate positi, est maius bonum, quàm illum non perferre. Ergo ferenda est molestia seu labor non magnus, pro solatio amici in ingenti calamitate positi. Igitur & hic potè faciliè promptèque advocare amicum in sui opem solatorium, vt illud maius bonum præstet, relicto minori bono. Id enim consilium, & est ad optimum amici bonum, & non infert ipsi onus grave.

10 DENIQUE Triplex monitum tradit ijs, qui ad amicos veniunt in vtravis fortuna. PRIMVM est, vt ad amicum in calamitate constitutum promptè veniant, etiam si nõ vocentur. Probatur faciliè. Quilibet amicus debet erga alium præstare id quod melius, & ipsi iucundius est. At venire promptè atque vltro ad amicum in calamitate constitutum, aut consolandum, aut qualitercumque adiuvandum, melius est, ipsique iucundius, quàm vocari, aut rogati venire. Ergo quilibet amicus debet venire promptè atque vltro ad amicum in calamitate constitutum, aut consolandum, aut qualitercumque adiuvandum, potius quàm vocatus, aut ab eo rogatus. Cuius ratio veluti à priori est, quod beneficium, quo magis spontaneum, eò magis gratiosum sit: ac proinde in maiorem splendorem dantis, & gratiam accipientis. Si enim pesit illud, si rogatus, non tam donum accèpisse videtur, quàm emisse precibus suis.

11 SECUNDVM ER circa amicum in prospera ac leniter blandiente fortuna po-

firum: quem duplici ex fine convenire possumus, altero ad *εὐεργετας*, id est, ad cooperandum ipsi in felicitate, vel adiuvandam eius honestam actionem: altero ad *εὐμωβίας*, nimirum, ad recipiendum aliquid ex ea abundantia beneficium. Priori consideratione, adire oportet, seu convenire amicum, prompto atque hilari animo: quoniam id honestissimum est: Posteriori autem sensu, faciendum est id morosè & verecundè: quoniam nõ fatis honestum est eo modo beneficium obtinere: & quandoque timeri poterit, ne id amico, quamvis felicis, molestum sit. Pudoris enim honestas videtur potius exigere, ut beneficia spontè ab amico collata aut recusentur, aut lentè recipiantur;

quàm ut non oblata perantur.

12 TERTIUM Monitum est, ut quando amicus felix beneficia offert vrgendo; instando; & velut ea effundendo in sinum nostrum, nõ simus morosi ad ea recipienda: quia forte incurretemus notam acerbitatis, aut rusticitatis. Neque enim omnis donorum recusatio laudi est, aut semper modestiæ tribuitur; sed quandoque etiam duritiæ, & insuavis animo. Concludit itaque caput, & identidem ducet, in omni fortuna, tum prospera, tum & adversa, præsentiam amici exoptabilem ad iucundam esse.

VIDE D. Thomam 1. 2. q. 4. art. 8. & illius Interpretes.

CAPVT DVODECIMVM.

De præcipuo munere amicorum, honorum, & malorum.

AT Estne, ut adamantibus amabilissimum est ipse aspectus, magisque hunc sensum, quàm cæteros expetunt, propterea quòd per hunc maximè est, atque oritur amor: sic & amicis maximè expetibile conversari, simulque vivere? Amicitia nanque communicatio est. Et ut ad se ipsum quisque, sic sese habet & ad amicum. Sensus autem cuique de se ipso est expetibilis, igitur & de amico. At operatio ipsi in simul vivendo fit. Quare non immeritò vivere simul affectant. Atque quod tandem est singulis esse, vel gratia cuius vivere expetunt, in eorum cum amicis versari, degereque volunt. Quocirca alij comitant, alij talorum ludo simul incubunt, alij simul sese exercent, & vnà venantur, aut philosophantur, singuli totos dies id simul agentes, quod maximè amant. Vivere enim simul cum amicis volentes, hæc faciunt, & ea cum ijs communicant, quibus cum vnà vivere expetunt, quæ maximè ipsos in vita delectant. Fit igitur amicitia quidem improborum flagitiosa. Communicant enim prava, suntque instabiles, & peiores etiam fiunt moribus, similes evadentes. Proborum autem proba, congressionibus suscipiens incrementa. Videntur etiam tales & præstabiliores evadere, tam agendo, quàm se mutuo emendando. Eliciunt enim ex sese mutuo ea, quæ placent. Vnde illud dicitur rectè:

Disces ex studiosis nimirum optima semper.
Sed hætenus de amicitia. Deinceps de voluptate dicamus.

SVM:

SUMMA ET EXPLANATIO CAPITIS DVODECIMI.

Nihil optabilius aut iucundius esse amicorum convictum, si probi sint. Si autem improbi sint, convictum illorum detestabilem ac pessimum esse.

POSTquam Capite superiori constitutum est, amico in qualibet fortuna posito iucundum esse conspectum amici, nunc coherenter disserit de præcipuo amicorum munere, quod fitum est in convictu, & frequentia vtriusque. Dividit verò caput in tres partes. In prima querit, an cum amico convivere, ipsumque præsentem habere, sit omnium maximè optabile, & iucundissimum. In secunda statuit, nihil optabilius esse convictu amicorum. In tertia denique docet, Amicitiam improborum hominum ex convictu pessimam exilire.

2 CIRCA Primam partem querit an præsentia amici sit maximè optabilis: idque vestigare incipit per comparationem ab amicis, quorum mutuo amoris. Amicitia similis quoddammodo est. Experimento enim patet, eos qui se invicem & ardenter amant, nihil habere optabilius, aut iucundius, quam ut mutuo se aspeciant, & hunc oculorum sensum longè cæteris præponere. Quippe ex dictis c. 5. huius libri (vide huc plura advocari possunt ad commentarium locupletandum) satis constat, amorem, de quo loquitur, ab aspectu oculorum initium ducere. Ideoque vulgata illa vox Veterum est, præsertim Aristotelis & Plutarchi, *ἡ τὸ ὄμα ἕντρα τὸ ἰσῦν, ἐκ ἀσπείου γίνεταρ ἀμὸρ*. Unde & inferitur, amorem longè magis in oculis, quam in alio sensu habere sedem, quia ex nullo alio eque initium, sive originem ducit. Querit itaque Arist. an etiam in Amicitia idem existimandum sit, ut nihil magis appetat amici, quam mutuum aspectum, seu convictum.

3 CIRCA Secundam partem respondet quaestioni, & pronunciat, nihil amicis optabilius aut iucundius esse convictu. Quod triplici ratione probat. **P R I M A** est. Omnis præcipua vis Amicitiae posita est in communicatione: ut lib. 8. cap. 1. traditum est. Ergo communicatio in Amicitia est maximè optabilis & iucunda. At communicatio fit medio convictu ut patet. Convictus ergo in Amicitia maximè optabilis & iucundus est. **SECUNDA** Cum amicus sit alter ego, ita quis animatus est erga amicum, ac erga seipsum. At quilibet ita animatus est erga seipsum, ut sibi maximè

optabile & iucundum sit quod sentiat se vivere. Ergo & erga amicum sic animatus est, ut maximè optabile & iucundum sit, quod sentiat ipsam vivere. Sentit verò amicum vivere medio convictu. Ergo hic maximè optabilis & iucundus est. Hæc ratio illustrari etiam potest ex dictis supra cap. 9. præcipue circa tertiam partem capitis. **TERTIA**. Plerique hominum ita ducuntur amore quorundam studiorum, exercitationumque, ut in ijs vitam expendant, & annos insuntant. Ideo & socios querunt, alij ut cum ijs tætera aut alea ludant, alij ut compotent, alij ut venent, alij ut exercæantur in gymnasio. Omnes itaque ij amatæ convictum, iuc quo non possent ijs studij vitam impendere, & eiusdem consuetudinis amore qualemcumque illam Amicitiam mutuo ineunt. Convictus ergo in Amicitia optabilis & iucundissimus est.

4 CIRCA Tertiam partem docet, Amicitiam improborum hominum ex ipso convictu pessimam esse: quoniam pervertitis morum ex convictu incrementa capit, & deterior quotidie fit. Non enim in vno eodemque malitie gradu constitit: sed ipsa communicatione flagitiosarum actionum assidua suscipit incrementa. Contra verò bonorum amicorum probitas ex convictu augetur: quia cum ij mutuo communicent in bonis actibus, mediante convictu & familiaritate frequentius necessum est, ut amorum honestas & vitæ integritas subeat incrementum. In cuius confirmationem assert vulgatum eo tempore proverbium ex Poeta Theognide: *ἡ ἀρετὴ ἰσθλὴ, ἀ bonis quidem bona*. Quæ verbatim à Platone in *Menæ* allegantur. Unde & supra hoc ipso libro monitum quoddam Veterum adduximus, ut parentes non modo erent filios suos, avertere à convictu improborum, sed etiam assuefaciant societati & consuetudini proborum, ut exinde Virtutes addiscant, & earum incrementa faciant. Porro quàm perniciofa sit improborum societas, quamvis multi dixerint, nemo melius expressit, quam Iuvenalis, dum accinit:

*— — — — — dedit hæc contagio labem,
Et dabit in plures, sicut grex totus in agris,
Vnius se abie cadit, & porrigitur porci,
Vosque conspecta livorem docit ab una,*

habet locum in amicis probis, siue secundum honestatem: quoniam propter suavitatem motum & honestissimam vitæ rationem, nulli oneri aut impedimento sunt; & quod plures fuerint, eo magis delectant. Ergo oportet habere, seu deligere, plurimos amicos secundum honestatem.

7 CÆTERVM Arist. adhuc in hoc genere amicorum damnat multitudinem, & servandam mediocritatem docet. Suprà lib. 8. cap. 6. docuerat, vix, aut ne vix quidem posse esse plures amicos secundum honestatem: idque potissimum, quia valde difficile est invenire plurimos ipsi qualitatibus præditos, quæ necessariz sunt, ut cum ipsi Amicitia honestatis contrahatur. Nunc verò querit, an oporteat cum plurimis eorum (quamvis plurimi invenirentur) Amicitiam intrare? quia etiam in hoc genere amicorum nimis multi, non tam adiumento, quam oneri & impedimento videntur esse. Id verò probat illustri similitudine civitatis optimè constitutz, quæ non debet constare plurimis civibus, quamvis optimis, sed mediocri illorum numero inter ætium & exiguum. Neque enim decem cives, inquit, satis purantur ad constituendam civitatem: quoniam pauciores sunt, quam oporteat. Ex altero verò extremo centum millia civium, ab exuperantia peccant: quoniam maiorem numerum iusto constituunt, quam par sit, ad bonum regimen civitatis. Erunt igitur idem servandum in numero amicorum?

8 VIDETVR Autem difficile quòd Arist. damnat multitudinem centum mille civium in vna civitate: cum planè constet nonnullas fuisse, etiam ipsius ævo, optimè constitutas, quæ eiusmodi numerum excedebant. Athenæ ipsæ, ubi Arist. habitabat, viginti quinque milliaria in circuitu habebant: id enim, rebus ad trutinam Geographicam expensis, docet Dio Chrysostomus *Orat. de Pyramide*, dum ait: *circuitum Athenarum cum Pyraeo & Longit muris fuisse ducentorum circiter stadiorum.* Equivalent autem ducta stadia viginti quinque milliaribus. Et certè intra ambitum Athenarum vsque adeo ingenium, dubium non aparet, quin plura, quam centum civium millia, habitarent. Eodem quoque tempore Syracusæ idem circiter spatium occupabant, teste Plutarcho in *Nicias*, qui easdem appellat, *urbem Athenis non angustiorum.* Roma ipsa, quæ *vrbs æterna* audiebat, & *victoria eum seculis*, iam ab ipso tempore Servij Tullij Regis tam vasta & ingens fuit, quam tempore Augusti Cæsaris, teste Dionisio Halycarn. lib. 4. qui postea lib. 8. inquit de ipsa: *Quòd si quis metiri ambitum eius voluerit, conferat Athenarum urbem, nec multò maior apparebit.* Ergo & Athenæ ipse pluraquam centum millibus civium constabant, vixit paulò minores.

9 VERVM Magnitudo eadem verbis Athenarum (*sicut multò minor, quam Roma*) & numerus ingens civium ipsius, dignoscitur melius cognitâ magis & expensâ magnitudine: Urbis, & civium Romanorum numero. Idem Dionysius scribès, ut dicebamus, Augusti quoque Roma non erat maior, quàm tempore Servij Tullij, atque adeo & ipsius Aristotelis, inquit, *si quis intuenti magnitudinem Romæ exquirere velit, frustra cum fore, & de urbe ubi desinat urbs, ubi incipiat. Adò suburbana ipsi urbi adherent, & inaccessa sunt, & speciem IMMENSÆ LONGITUDINIS exhibent spectanti.* Ideo & Aristides, Græcus etiam Scriptor, tempore Hadriani aiebat, *tantam Romam esse, ut in quacunque parte quis conlisterit, nihil impediat & in media cum esse.* Quare & alio loco eam appellat, *commune totius terræ oppidum.* Itemque addit, *omnes gentes, quasi viciniam divijas, ad tam suam arcem convenire, qua nunquam vni se negat: sed ut terra solum fert omnes, sic hæc omnes homines capit.* Athenæus quoque Romam ipsam ORBIS POPULVM appellat: Polemon Sophista, ORBIS COMPENDIVM ET EPITOMEN. Audir quoque apud Veteres, VRBS VRBIVM. Quisnam, rogo, numerus civium assignabitur, non inferior tantæ Urbis? Seneca, sane scripsit & verax scriptor, ad *Helvium*, ita loquitur: *Aspicite hæc frequentiam, cui vix VRBIS IMMENSÆ telis sufficiunt. Maxima pars illius turba patria caret: ex municipijs, ex colonijs suis, ex toto denique orbe terrarum conflantur.*

10 SED Examinemus paulò exploratius, si ferri possit, numerum civium Romanorum. Ex lapide quodam Augusti Cæsaris simulque autoritate Suetonij, fuisse *trecenta viginti milia*, plebis vrbanæ, probat eruditissimus Liphsius lib. 3. de Magnit. Rom. vbi plurimæ & admiranda collegit. Si autem tanta multitudo erat vrbanæ plebis tenioris, & quæ è publico vicinitatibus quantæ putas, ceterorum hominum? Quot Senatores, aut Ordinis Senatorij, & ex ipsa plebe honesti. Nonne saltem alia ducenta duo millia? Adde pueros & foeminas duplo aut triplo excedentes. Conficies in vna Roma, inquit Liphsius, *duos hominum milliones.* Quin & intrepidus prosequitur, & plura addit, probatque Veterum testimonijs, & computatione variâ, quam exscribere longum est. Si autem Athenæ prope modum æquales Romæ, ut ex Dionysio audivimus, idque etiam Aristotelis ævo: Ergo numerus civium Atheniensium longe maior erat, quam centenorum millium. Et tamen vtraque vrbs optimè constituta erat, legibus, Magistratibus, Senatoribus, ordineque & disciplina civium. Quomodo, ergo Aristoteles hoc loco docet, centena millia civium, maiorem numerum esse, quam viginti

possit comprehendere ab una civitate optime constituta? Damna ergo Arist. regimen ipsarum Athenarum, & Romæ, & aliarum quarundam urbium, aut equalium, aut ampliorum: de quibus plura & selecta exhibuimus in *Theologia Florulenta Lud. IX. excursu 4.* quæ hæc transferre pigeat, quamvis admodum opportune insererentur.

11 **IIIS** Addendum, quasdam alias civitates intra Europam, aut non adeo procul ab ipsâ Græciâ fuisse, circa tempus Arist. quæ longè excederet numerum centenorum mille civium. De Cæsarea Cappadocicæ (quamvis non numeraretur inter vrbes principes) testatur Zonaras habuisse *quadringenta milia incolarum*. De Agrigeno Siciliæ vrbe Diogenes Laërtius in *Empedocle* scribit, *eam olim octingenta hominum milia inhabitasse*. Mitto plures alias vrbes, de quibus loco indicato disserui. Vnde difficillius omnino redditur doctrina Aristotelis multitudinem centum mille civium in unâ vrbe damnantis, veluti nimiam, & optimo regimini adversam.

12 **EX** Ratione prædictâ dubitandi reiicitur interpretatio (Petri Victorij) ad nostrum caput: vbi admittit, vt sonat, sententiâ Arist. damnantis eum, civium numerum, veluti iusto maiorem, respondet, rationem eius censuræ fuisse, quod Græci veteres soliti essent condere vrbes per exiguas, non autem magnas, eoque civium numero instructæ, qui facile angusto murorum ambitu caperetur. Id quæ probatur, quoniam Cretam insulam appellarunt *ἑκατόμηρος πόλις*, quod in eâ solè centum vrbes essent. Quæ oratio casu fuit Virgilio, vt de Cretensibus *cap. 1.* *Centum vrbes habitans*. Et Horatio, vt accineret de Europâ Cretam advektâ:

Qua simul centum tetigit potentem —————

Oppidis Cretæ.

Alio quoque loco:

*Aut ille centum nobilem Cretam orbibus
Veniens iturus non suis.*

Itaque eum in unâ insulâ, eaque medioeri, centum vrbes essent, planè colligitur, omnes illas fuisse exiguas: quoniam aliter maiorem longè circumum, seu terræ tractum cum suis limitibus occuparent. Quare & totam Græciam existimat idem Victorius exigua solum oppida habuisse Aristotelis ævo: ideoque universè tulisse sententiam, ne civitates amplius extenderentur, aut maiori numero civium constarent: quoniam visus ipsi est rationi & publicæ utilitati conformare, vt quod in Græciâ fiebat, vbi que etiam fieret.

13 **REIICITUR**, Insuper, hæc interpretatio, esse ostensum sit supra testimonij Dionis Chrysostomi, & Dionysij Halycarnassensis Græcorum certè Historiographorum, & quib-

bus merito credendum sit, veluti ocularis testibus, vrbem Athenarum vastissimam murorum circuitu constitisse. & Romam ipsam, tota quæta erat, non fuisse admodum maiorem. Neque videtur dici verè posse, Athenas ævo Aristotelis fuisse vrbem exiguam, postea autem nimium crevisse, tum amplitudine murorum, tum & multitudine civium. Non, inquam, verè dici posse videtur: tum quia vix, aut ne vix quidem, id probabitur testimonio alicuius Veteris Authoris, & fide dignitatem etiam, quia de magnitudine ingenti Athenarum constat ex allegatis Dione & Dionysio. de exiguitate autem non constat: tum denique, quia trecentis illis circiter annis qui fluxerunt à tempore Aristotelis, sicque ad tempus Augusti, quo scribentur Dionysius, Imperium Græcorum non subijte incrementa, sed paulatim dilapsam fuit mortè ipsâ Alexandrij Magni. Quare vix apparet quomodo ab eo tempore Athenæ ex civitate exigua creverint in vrbem vique adeo insolitæ magnitudinis, vt pene Romam, primum & maximum Orbis emporium, æmuleretur.

14 **QVARE** Alier videtur exponendus Arist. & quidem dupliciter. PRIMO, si dicamus, nomine civium nõ intellexisse hoc loco quoslibet homines intra mœnia civitatis comprehensos: vt inquilinos, peregrinos, pueros, senio confectos, servos, capite censos, & proletarios, sed illos dumtaxat, qui publicæ alicuius possessionis, administrationis, participationes sunt, seu capaces gerendi Magistratum, aut ferendi suffragium in comitijs. Ij enim dumtaxat veri cives censentur ab eodem Aristotele lib. 3. Polit. cap. 1. Si autem horum centum mille in civitate sint, ultra illos alios ab albo civium expunctos, qui frequenter numero excedunt, videbitur multitudo incolarum maior, quàm vt rectè & ordinatè civitas administrari possit. Iuxta eundem Philosophum 7. Polit. cap. 4. vbi hanc ipsam questionem exagitat, modus seu mensura multitudinis civium capienda est *ἢ τὸ αὐτάρκεια*, id est, *δὲ sufficientia*, sive rerum copia, quæ victui & vestitui omnium incolarum sufficiat. Difficillimum est autem vt aliquot centenis millibus hominum, partim civibus, partim à civium albo exclusis, sit sufficientis annona, & competens victus, ac vestitus, vnde cumque asportetur. Quare tanta incolarum multitudo in unâ civitate videtur iusto maior.

15 **SECUNDO** Dici potest, etiam si hoc loco veniant intelligendi civium nomine ij, quos paulo ante expunximus; adhuc nimiam esse multitudinem centum millium incolarum: quoniam tam ingens hominum numerus, nec commodè regi potest ministerio mortalium hominum, nec habere sufficientia atque opportuna alimentorum & vestium subsidia, nisi in magnâ plerumque caritate, au-

etiam

etiam defectu, saltem ad tempus. Quod si verò obijciatur, aut ipsam Athenensium urbem, aut Romam, maiori civium multitudine constituisse; & tamen utramque fuisse optimè administratam, ac rebus omnibus vitæ humanæ necessarijs abundantem; *Resp.* fortasse utramque urbem meliùs habiturâ, ac convenientiùs regendam, instruendamque rebus necessarijs, si minori numero civium constaret. Præterquam quòd dici etiam potest, Aristotelem experimento didicisse in urbe sua, non fuisse rectè constitutum, aut permillum ad eò copiosum numerum civium: quoniam regimen opportunum eorum omnium difficillimum erat, & non inveniebatur *ἀναγκαῖα* illa, sive sufficientia rerum, ex quâ meritiandæ docet multitudinem civium. Idemque fortasse decrevit de ingenii Romæ amplitudine, & numero civium, si rem perspicere haberet. Verùm hoc loco satis fuit notare generatim, & secundum ea quæ plerumque accidunt, multitudinem centum milium incolarum: quia videtur iusto maior, & quam ut commode regi ac providi possit.

16 ITAQUE Summa eius doctrinæ est, in numero civium servandam esse mediocritatem opportunâ, ut nec pauci sint, nec multi admodum. Neque enim in hoc deveniendum est ad numerum ad eò exiguum, qualis est denarius; neque etiam abundum in infinitum: sed certâ quâdam mediocritatis regulâ coerendum, prout visum fuerit expedire ad boni regimen, & abundantiam rerum in civitate. Querit ergo Arist. an sicut in civitatibus oportet numerum civium non esse indefinitum, sed certum definitumque inter parvum & magnum; sic etiam in Amicitia honestâ expediat numerum amicorum non esse indefinitum, sed certum ac mediocrem, ut nec plurimi diligantur amici, neque admodum pauci.

17 CIRCA Tertiam partem procedit ad eam questionem dirimendam, & statuit, in Amicitia honestâ non expedire ut amici sint plurimi; neque in multitudine innumerabiles, sed certâ, & definitâ. Quod multiplici ratione probat.

18 RATIO Prima est. Amicitia omnis, proindeque & illa quæ honestate ducitur, exigit convicium, familiaritatem, & crebra colloquia. amicorum inter se. Atqui difficile, aut etiam *ἀδύνατον*, impossibile est vnum aliquem habere convicium, familiaritatem, & crebra colloquia cum plurimis. Ergo & difficile, aut etiam impossibile est, vnum aliquem habere cum plurimis Amicitiam honestam. Maior patet ex dictis lib. 8. cap. 3. & 5. Minor ab Arist. dicitur perspicua; & à Plutarcho probatur locò iam allegato, ubi docet, impossibile esse eiusmodi societatem inire cum multis: quia hoc esset veluti se dividere & distrahere in multas partes, ac tanquam scortum cum multis vertari.

19 SECUNDA Ratio. Quicumque sunt alicuius amici, debent pariter mutuo seu inter se esse amici. At hoc aut difficile, aut impossibile est, si plurimi sint. Ergo alicuius amicos esse plurimos, aut difficile, aut impossibile est. Maior probatur ab Arist. Quicumque enim sunt alicuius amici, debent vna cum eo vivere, versari, & familiariter colloqui, ac secreta seu consilia intima communicare. Ergo & pariter mutuo, seu inter se debent vna vivere, eaque omnia officia præstare. Cùm ergo officia civiumodi sint propria amicorum, quicumque sunt amici alicuius, oportet ut & sibi invicem præstent officia propria amicorum. Minor autem suadetur: Quia plurimos sibi tot Amiciruz officia præstare, vix paucorum est: plurimorum autem apparet longe difficillius, aut etiam omnino impossibile.

20 TERTIA. Quicumque inter se amici sunt, debent eisdem rebus prosperis vna lætari, iisdemque adversis condolere: quippe quorû *κατὰ μέρος, ἀποκρίματα ὅμοια*, ac proinde omnes tangentia, si vel vnum aliquem eorum tangant. Atqui difficillimum est gaudere & lætari cum plurimis amicis, id est est, familiariter, sive, ut alij, elegantius vertunt, congruenter, accommodatè, amicè, aut ex animo. Ergo & difficillimum est plurimos inter se amicos esse. Quippe eùm in tanto amicorum numero necellum sit frequenter vni aut alteri prospera contingere seu advenire, oporteret ad explenda Amiciruz officia, frequenter cum vno dolere, cum alio lætari, & eam affectuum vicissitudinem subire, atque inter eorum simul. Quod non modo summe difficultate, sed gravissimi etiam oneris est, ut idem Arist. obiter vat lib. 2. *Magn. Moral.* cum miserum plancius te genus sit in assiduis penè, aut saltem frequentibus doloribus vertari.

21 QUARTAM Rationem ut proponat, priùs hortatur ne quis sit *πολύφιλος*, seu deditus querendæ multitudini amicorum: sed eorum dumtaxat, atque in eo numero, ut satis sit ad idoneum convicium, honestatem & congruetudinem iucundam. Quippe eiusmodi convicium debet esse norma aut mensura ad præscribendum numerum amicorum. Hoc autem præmissò, rationem instituit ferè sub hac formâ à Giphanio expressa. Summa omnia & excellentia in paucis esse solent. Sunt enim pretiosa, ac proinde rara. Amicitia autem honesta est excellentia quædam; & amicorum amor non languidus est, sed fervidus, & acerrimus. Amicitia igitur honesta, & amicorum amor, in paucis esse solet. Non ergo inter plurimos invenitur, aut esse facile potest. Quæ sanè ratio suffragatur alijs quibus expensis lib. 8. cap. 6. illi præsertim, quæ Arist. amicos comparat quoddammodò amatoribus feminarum. Ut enim hi ardentèr non amantur, mi,

minas plures, sic neque quisquam vivide & ardeenter amat amicos plures.

22 CONFIRMAT Doctrinam præcedentem experimento in Amicitia sodalium, sive sociorum, quæ solet esse maxima & verissima omnium. Nō enim inter multos iniri solet, sed perpaucos, & vix, aut ne vix plures, quàm duos. Ita enim sæculorū fama, & scriptis hominum consignatum est, vt celebres sociorum amicitia, duorum numero contentæ fuerint, nec ad plures processerint. Quod non edisserit Arist. adhibitis in singulari exemplis, sed generatim indicatis, dum ait: *οἱ δ' ὀμιλῶμενοι (φίλοι) ἐν δυοῖν λόγονται. Quæ verò celebres sunt (amicitia) in duobus existisse leguntur.* Nimirum eiulmodi paria decantatissima fuerunt, Damon & Pythias, Orestes & Pylades, Theseus & Pirithous, Charisō & Menalippus, alijque nonnulli, quorum meminit Valerius Maximus lib. 4. cap. 7. & Cicero in *Lælio*. Neque obstat quod hic lib. 1. & 2. de Finibus referat, Epicurum domi suæ habuisse magnos fidelium amicorum greges. Ij enim non tam amici, quàm discipuli existimandi sunt, sive audiores ipsius: qui cum Magistro suo nequeunt habere Amicitiam strictam, de qua loquimur, sed illam solū quæ excellentiæ dicitur, & inter inæquales est, iuxta dicta, lib. præced. neque etiam inter se inveniunt Amicitiam *ἐταρικήν*, sive sodalitariam, de qua agimus, sed dumtaxat politicam, & minis propriam.

23 ADDIT, *πελοφιλος*, sive studentes in ite Amicitiam cum multis, nulli amicos conferri, nisi summum politicæ, seu civiliter. Idque etiam tradit in Eudemijis lib. 7. cap. 12. illo axiomate, *ἄθις φίλος ἢ πολλοί φίλοι, nullus amicus, cui unus amici.* Cui ferè consonat effatum Senecæ, *Qui ubique est, nusquam est.* Et illud tritum Martialis:

Cui nemo malus est, quis bonus esse potest.

Rationem verò, vt qui multorum amicus esse vult, nullius sit, optimam assignat Arist. lib. 2. Polit. cap. 2. vbi civilem Amicitiam, quoniam inter multos est, vocat *ὄραρη*, *διεταμ*. nimirum, tenuem & imbecillam, instar modicæ aque in eadum vini misce, quæ illico evanescit. Sic etiam vis amoris in multos dispersa di-

luitur, & vigorem amittit. Alia comparatione, sive similitudine fluminis in varios rivos divisi, vtur Plutarchus libro iam allegato: & consonat illud apud Hispanos proloquium: *Quando el Mar se parte, Arroyos se haze.* Ita enim in amore humano accidit, & multo magis, ob sui exiguitatem. In hoc quippe dissidet amor humanus à divino: vt observat Otho Venius in *Emblematibus divinis Amoris*: in qua vna, doctrinam hanc, non solū Latinis, & Belgicis, sed & Hispanicis carminibus elegantè expressam me legisse iam diu meminisse. Porro carmina Hispanica erant:

QUANDO EL MAR SE PARTE,
ARROYOS SE HAZE.

*Mas en el mar del amar,
Donde Dios el yosfo ha sido,
Por mas que esse dividido,
En cada parte ay un mar.*

24 CIRCA Quartam partem doctet, quamvis cum pluribus simul iniri Amicitia illa non possit, quæ secundam Virtutem, sive honestatem est; posse tamen illam quæ civilis dicitur, & vulgi communi vsu Amicitia, quamvis improprie, dicitur. Hæc enim solūm exigit vitæ communitatem civilem, qua plures suaviter, seu blandis sermonibus, se invicem alloquuntur, vbi tempus & ratio consuetudoque præscribit. Neque enim alio sensu cives, communiter amici dicuntur. Hoc autem erga plures præstare, imò & plurimos, facile est. Si quis enim civium comes & vrbanus sit ac iucundus in colloquijs, absque offensione aliorum, facile sibi plurimorum conciliabit animos in quotidianis congressibus: & saltem cum ijs omnibus, qui eiulmodi genij sunt, civilem Amicitiam inibit. Illa verò strictior, & numeris omnibus absoluta Amicitia, de qua nuper loquebamur, non ita facile, nec cum multis haberi potest: quoniam valde pretiosa est, & veluti rara avis. Vt enim res humane habent, difficillimum est invenire vel duos, qui nullo vtilitatis, aut iucunditatis intuitu, propter vnum honestatis amorem, in eam tuocuo nexum sive necessitudinem illam, quæ ad solidam Amicitiam exigitur.

CAPVT VNDECIMVM

IN QVA FORTVNA SINT HABENDI AMICI.

T Vtra in fortuna magis opus est amicis. Vtrum in prospera an in aduersa? In vtraque nanque quæruntur. Nam & qui fortunam habent aduersam, indigēt opere. Et qui sunt in rerum prosperitate, eorum indigent, quibuscumq; vivant, & in quos beneficia conferant. Volunt enim donare, beneficiaque conferre. Amicos igitur habere necessarium quidem est magis in aduersa fortuna. Quapropter hic vtilibus amicis est opus. Honestius autem est, in prosperitate fortunæ. Idcirco & bonos quærunt: in hos enim beneficia conferre, atque cum his vna degere magis est expetibile. Est enim & ipsa præsentia amicorum iucunda in vtraque fortuna: nam levantur ipsi dolentes condolentibus ipsis amicis. Quapropter & dubitaverit quispiam, si doloris, vt oneris, amici participes fiunt: an hoc quidem non sit, ipsorum autem præsentia, cum sit iucunda, condolendique sensus minuit ipsū dolorem? Verum si ob hæc, aut ob aliquid aliud levantur, missum faciamus. Id quod dictum est, evenire sanè videtur. Ipsorum autem præsentia immista quædam est: nam aspicere quidem amicos iucundum est, præsertim ei, qui calamitatibus premitur: fertque præsidium aliquod aduersus dolores. Consolationem enim ipse amicus & aspectu, & verbis afferre potest, modò sit dexter. Scit nanque mores, quibus gaudet, atque dolet. At sentire suas ob ærumnas dolere amicum, affert dolorem. Nam omnes fugiunt, se causam doloris esse amicis. Quapropter viriles quidem natura cavent, ne amici secum condoleant: & si non exuperent indolentia, dolorem, quo illi afficiuntur, non ferunt. Atque omnino simul plorantes, miserentesque non admittunt, quia nec ipsi sunt propensi ad lætus. Mulierculæ verò, & thuiuscemodi viri, gaudent ijs, qui vnà cum ipsis gemunt, & amant eos, tanquam amicos, & condolentes. Oportet autem omnibus in rebus prætabiliorem imitari. At amicorum prosperis in rebus præsentia & voluptatem affert omni in actu, & cogitatione delectat, quòd in ipsius bonis lætantur. Quapropter videbitur oportere in prosperitatibus quidem promptè vocare amicos. Est enim honestum, beneficum iesse. In aduersitatibus autem pigrè. Minimè nanque facere participes malorū ipsos oportet. Vnde & illud dicitur:

Sat

Sat est gravis, tristisque, si me fors premit.

Maximè tamen vocandi sunt tunc amici, cum parva suscepta molestia multum prodesse possunt. Contra autem fortasse congruum est, ad calamitosos quidem ire non vocatum, & promptè. Est enim amicis beneficia conferre, præsertim in eos, qui indigent, & antea, quam illi requirant. Vtrisque nanque honestius, atque iucundius est. Ad fortunatos autem promptè quidem accedere ad operandum vna cum illis: est enim ad hæc opus amicis. Lentè autem pro beneficijs consequendis: non est enim honestum, utilitatis suæ causa properare. Cavenda autem est forsitan opinio iniucunditatis in repellendo: accidit enim nonnunquam. Præsentia igitur amicorum in vniuersis expectabilis est.

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS VNDECIMI.

An egeamus amicis potius tempore prosperitatis, quam calamitatis. Statuitur, utroque tempore amicis opus esse: & præscribitur modus, quo se debeat gerere quisque in utraque fortuna.

AD CLARISSIMUM ET LITERATISSIMUM
D. D. ANTONIVM SEVIL DE SANTELICES,
IACOBÆVM EQVITEM, SVPREMI IVSTITIÆ SENATVS CONSILIA-
RIVM, OLIM IN SALMANTICENSIVM ACADEMIA ANTIQVIORIS
CATHEDRÆ CÆSAREARVM INSTITVTIONVM PROFES-
SOREM, AC VETERIS D. BARTHOLOMÆI COL-
LEGII TOCATVM DIGNISSIMUM, &c.

POSTQVAM De número amicorum constitutum est, procedit Arist. ad indagandum ipsorum usum iuxta temporum varietatem. Scilicet, quando

sit magis necessarius eorum usus; an tempore prosperitatis, cum res omnes feliciter, & ex voto contingunt; an potius tempore adversitatis, cum infausta omnia, & adversa. Dividit vero caput in tres partes. In prima, excitat eam questionem, & solvit. In secunda docet, utroque tempore opus esse præsentia amicorum. In tertia denique præscribit modum, quo debeat quis se gerere in utraque fortuna.

CIRCA Primam partem, in ea questione pronuntiat, utroque tempore amicos requiri, viles in adversitatibus; & in prosperitatibus probos. Priorem partem probat: Quicumque enim alieno subsidio indigent, ij maxime opus habent amicis vtilibus, quorum est auxilium ferre in rebus vitæ humanæ necessarijs, & explere indigentiam. At qui experiantur adversa & infausta omnia, alieno subsidio indigent. Ergo ij maxime opus habent amicis vtilibus, qui auxilium ferant in rebus vitæ hu-

manæ necessarijs, & explant indigentiam. Posterior vero pars suadetur. Quicumque est in statu apto ad benefaciendum, & communicandum bona sua alijs, opus habet amicis honestis & probis, atque adeo dignis; quos faciat eorum participes. At qui fortunam prosperam experitur, est in statu apto ad benefaciendum, & communicandum dona sua alijs. Ergo opus habet amicis honestis & probis, ideoque dignis, quos faciat eorum, sive felicitatis suæ participes. Imò & nulla adeo prospera fortuna est, ne regnatis quidem, in qua amicis opus non sit. Ideoque aiebat Cyrus apud Xenophontem lib. 8. *Οὐ τίς τῶ το χερσὶν οὐκ ἔσται. Deo. Non aureum istud sceptrum est quod regnum custodit sed copia amicorum est Regibus sceptrum verissimum, suis immumque.*

QVOD Alij quoque Scriptores confirmant: & quò ad utramque quidem partem Marcellus apud Cicero nem lib. Epist. 14. dum ait: *Hoc vero huiusmodi est statuo, ut sine talium virorum & amicorum benevolentia, neque in adversa, neque in secunda fortuna, quisquam vivere possit.* Deinde speciatim prior pars traditur ab Ennio in illo versu senario, quem Cicero, instar proverbij refert: *Amicus*

certus in re incerta cernitur. Cuius sensus est, amici fidem in rebus adversis maxime examinari. Id enim quod periculo expositum est, dubium dicitur, pro quo Ennius *incertum* usurpavit, sicut & alij Veteres vsque ad ipsum Tullium Plautus quoque amicum pronunciat, qui in re dubia iuvat. Euripides etiam in *Oreste* accinit, cognosci, seu deprehendi *res pias in rebus incertis, amicos in malis*, seu adversis. Quare & Tarquinius apud Ciceroem in *Laelio* dixisse fertur, se, dum exul esset, intellexisse, quos fidos amicos haberet, quos infidos. Plerique enim aut ferè omnes mortaliùm, amicos in felicitate positos observant & colunt: in calamitate verò fugiunt. Sive, ut aliquando dictum fuit Ferdinando Aragonio Hispaniarum Regi Catholico, Solem sequuntur, vbi oritur: vbi autem occidit, desierunt.

ET Certè amicorum fidelitas potius in adversitate probatur, laudaturque, quàm in felicitate. Ideoque, inter plures alios, qui exinde celebritatem meruerunt, commendatur Lycurgus Rhetor. Is enim Xenocratem amicum suum occurrentem, & à Telone ductum ad carcerem Athenarum, liberavit, impaßo fuisse in caput Telonis ipsius, eoque in carcerem detrulo. Cumque id Lycurgi factum ab omnibus celebraretur, accidit quadam die ut Xenocrates occurreret filijs Lycurgi. Quibus & dixit: Citò retuli gratiam patri vestro. Si enim mihi amico, & in adversitate constituto, auxilium tulit; dignam propterea ab omnibus nactus est laudem. Quare & Alciatus prudenter monet, querendos esse nobis eiusmodi amicos, ut in necessitate, seu adversitate non deserant. Id verò exprimit elegantè emblemate fronsæque vitis amplexantis vlmum, iam lenio confectam & arentem, à qua olim præsidium acceperat. Carmina sunt:

Arentem senio, nudâ quoque fröibus vlmum,

Complexa est vitis vitis opaca coma:

Agnoscatque vices natura, & grata partii
Officii reddidit mutua iura suo.

Exemploq; monet, tales nos querere amicos

Quos neque disjungat federe summa dies.

4 CIRCA Secundam partem statuit insuper, in utraque fortuna expetendam esse amicorum præsentiam. In adversa quidem: nam constituto in calamitate levamentum doloris est, quòd amicos videat sibi condolentes; aut solummodo aliquod colloquijs & monitis suis adherentes. Cuius doctrinæ duplicem causam assignat, dubitans vtra earum opportunior sit. PRIMA ducitur eorum exemplo, qui simul grave aliquid pondus gestant, ut alter alteri suppetias ferat. Hac ratione putabit aliquis se habere illum, qui in calamitate positus, ab amico præsentè opem recipit, & so-

latium. Ambo enim simul gestant, seu perferunt illud onus calamitatis & infortunij. Verùm eam similitudinem improbat Arist. veluti non omnino congruentem: quoniam tristitia illa, quam amicus suscipit ex infortunio alterius amici, nõ est eadem, sed diversa ab ea, quã alter patitur. Onus autem quòd duo alij qui simul gestant, idem omnino est. Ergo similitudo non omnino congruit. Quare amicus amico condolens, & aliam tristitiam perferens ab ea, quã amicus præmitur, comparandus non est ferenti simul cum alio idem pondus. Poterit tamen ea comparatio esse opportuna quò ad damnum: si iniuriam, alter amicorum de suo farciat, sive compenset partem damni illius, quòd amicus calamitosus patitur. Tunc enim ambo idem damnum perferent, sicuti duo aliqui idem pondus gestant.

5 SECUNDA Ratio desumitur ex eo, quòd nulla sit tristitia aut calamitas, quæ delectatione extrinsecus adveniente non minuitur. Atqui præsentia amici delectationem aliquam affert amico in calamitate positò. Ergo huius tristitia minuitur ex præsentia amici. Quare vel eo solum titulo, ut tristitia infortunati hominis minor sit, opus est præsentia amicorum. Neque tamen Arist. videtur decernere, vtra istarum rationum sit præferenda alteri: sãtisque ad rem esse putat quòd compertum; & experimento frequentè deprehensum sit, neminem in afflictione constitutum esse, qui ex amicorum præsentia melius non habeat, seu aliquam tristitiæ immutationem non sentiat.

6 ADDIT Verò, eam delectationem, quam amicus calamitosus recipit ex præsentia amici, non esse eiusmodi, vti totam tristitiam depellat; neque delectationem puram, sed mixtam ex tristitia aliqua. Licet enim amicus in calamitate positus percipiat aliquid delectationis ex præsentia & suavi alioque amici consolantis; adhuc tamen & nonnihil tristitiæ accipit ex eo quòd videat amicum condolentem. Nequit enim non concipere mœrorem aliquem ex mœrore sui amici. Qui, cum probè perspectam habeat indolem amici sui, sciens profectò quomodo, quibus verbis, & quo vultu debeat ipsum consolari, & levare ab eo afflictionis onere. Verùm quacumque demum arte utatur, vbi dolore suum de amici calamitate ostendit, revera non solum delectationem affert calamitoso amico, sed & tristitiam aliquam: vtpote attendenti in ipso mœrorem, & veluti suum reputanti. Hinc esse ait, ut amici fortes, seu virili prædicti animo, nolint in calamitatis suis admittere luctum aliquem, vel mœrorem in amicis, qui veniunt ad eos solatio afficiendos. Nolunt enim eam consolationem admittere, quæ amicis ipsorum dolori & tristitiæ sit.

Quia

Quin & cum ipsi non sint ad lachrymandū faciles, aut propensius grē ferūt quod amici, causa ipsorum, lachrymentur. Quare ita amicos excipiant, ad consolandum venientes, ut delectationem quidem accipiant ex eorum conspectu & alloquio; molestiam verō ex ipsorum dolore sentiant. Contrā verō fieri observat à mollioribus hominibus & effeminatis: qui, ut faciles ad plorandum sunt, ita & gaudent in calamitatibus, si amicos vñ plorantes intueantur. Hos autem minimē sequendos putat, sed priores illos, quod sint excellentioris animi.

7 INSVPER Addit, etiam in rebus prosperis, amicorum præsentiam esse iucundam. Quod dupliciter probat. PRIMO: quia non modo iucunda est absolute seu generatim præsentia & convicius amici, sed etiam confert nimium in eius conservationem. Dicitur enim lib. 8. cap. 5. Amicitiam ex absentia tepescere, & demum frigidari, aut deleri. Vnde & illud Græcorum adagium: *τὸ πρὸς φίλοις μακρῶς ἐν τοῖς φίλοις. Amici, si procul absint, non sunt amici.* Quod refert Athenæus lib. 4. Diphosoph. Consentireque videtur Propertius lib. 3. Eleg. dum accinit: *Quantum oculis amato tam procul ibit amor.* Nimirum, ut Consiliarii aiant, *omnis res, per quas causas nascitur per casum dissolvitur.* Atqui amornascitur ex oculorum aspectu: ut fusc supra probatum est hoc ipso libro cap. 5. ubi plura de hoc videri possunt. Ergo & amor dissolvitur, aut paulatim tepescit, ubi cessat oculorum aspectus. Nichil itaque mirum, quod amicus amici presentiam amet, saltem ut Amicitiam conservet. Quamvis enim allegato cap. 5. libri octavi dictum sit, Amicitiam illam que dissolvitur per absentiam, esse voluptuosam & imperfectam dumtaxat; negari non potest, etiam illam, que honestate docitur, paulatim languescere; præsertim si defectus presentie, litterarū seu epistolarum interventu non compensetur, sive supplicetur.

8 CIRCA Tertiam partem præscribit monita quædam servanda in excipienda aut exhibenda presentia erga amicum, idque tam in fortuna prospera, quam adversa. Ac loquendo quidem de prosperitate, suadet, ut promptè placriterque invitemus amicos, & accersamus ad nos. Ratio est: quia omnis probus amicus debet amico suo etiam probo benefacere, illique oblectamentum quærere. At invitando & accersendo illum in prospera fortuna ad se, et bene facit, ipsique oblectamentum quærere: ut potè ex conspectu mutuo & colloquio utriusque, in eum finem accommodato. Ergo omnis amicus probus debet amicum invitare, in prospera fortuna, & accersere ad se. Vnde & inferitur per locum à contrario, probum amicum in calamitate positum, non debere invitare,

seu accersere amicum, nisi lenitè, & cunctanter; sive quasi invito, quoties advertit, ipsum valde condoliturum, & ingenti tristitia afficiendum. Ratio autè est contraria quoddammodo præcedenti. Nullus enim amicus probus vult amicum subire tristitiam ingenem, nisi necessitate adactus, & tunc morose, cunctanterque. At qui in gravissima calamitate positus est, si amicum accersat, infert ipsi aspectu suo miserabilè ingentem tristitiam. Ergo nullus amicus probus in gravissima calamitate positus, accersit amicum, nisi necessitate adactus, idque morosè & cunctanter. Idque præterea comprobatur ex illis verbis Orestis in gravissima calamitate positi apud Euripidem: *Αἰὲς ἐὼν δουρῶν, δαίτις ἐγὼ μίσηρ.* Quibus expressit, se nolle amicos advocare, ne eos faceret participes sui doloris.

9 QVOD Si verò ingentes calamitates, quas interdum patimur, invenire presentiam & certum remedium possint in amicis, absque magno illorum dolore, molestia, & tristitia suadet ut promptè ac facile advocetur. Id autem ferè sic probat: Quia in qualibet deliberatione maius bonum preferendum est minori. Atqui molestiam seu laborem non magnè ferre pro solatio amici in ingenti calamitate positi, est maius bonum, quam illum non perferre. Ergo ferenda est molestia seu labor non magnus, pro solatio amici in ingenti calamitate positi. Igitur & hic potest facillè promptèque advocare amicum in sui opem solatiumque, ut illud maius bonum præstet, relictò minori bono. Id enim consilium, & est ad optimum amici bonum, & non infert ipsi onus grave.

10 DENIQUE Triplex monitum tradit istis, qui ad amicos veniunt in vtravis fortuna. PRIMVM est, ut ad amicum in calamitate constitutum promptè veniant, etiam si non vocentur. Probatur facillè. Quilibet amicus debet erga alium præstare id quod melius, & ipsi iucundius est. At venire promptè atque vltro ad amicum in calamitate constitutum, aut consolandum, aut qualitercumque adiuvandum, melius est, ipsique iucundius, quam vocari, aut rogari venire. Ergo quilibet amicus debet venire promptè atque vltro ad amicum in calamitate constitutum, aut consolandum; aut qualitercumque adiuvandum, potius quam vocatus, aut ab eo rogatus. Cuius ratio veluti à priori est, quod beneficium, quo magis spontaneum, eo magis gratiosum sit: ac proinde in maiorem splendorem dantis, & gratiam accipientis. Si enim petijt illud, si rogavit, non tam donum accepisse videtur, quam emisse precibus suis.

11 SECYNDVM Est circa amicum in prospera ac lenitè blandiente fortuna po-

ficum: quem duplici ex fine convenire possumus; altero ad *συγγηταις*, id est, ad cooperandum ipsi in felicitate, vel adiuvandam eius honestam actionem: altero ad *συμμαχίας*, nimirum, ad recipiendum aliquid ex ea abundantia beneficium. Priori consideratione; adire oportet, seu convenire amicum, prompto atque hilari animo: quoniam id honestissimum est. Posteriori autem sensu; faciendum est id morosè & verecundè: quoniam non satis honestum est eo modo beneficium obtinere: & quandoque timeri poterit, ne id amico, quamvis felici, molestum sit. Pudoris enim honestas videtur potius exigere, ut beneficia spontè ab amico collata aut recusentur, aut lentè recipiantur;

quàm ut non oblata perantur.

12 TERTIVM. Monitum est, ut quando amicus felix beneficia offert vrgendo; instando; & veluti ea effundendo in sinum nostrum, non simus morosi ad ea recipienda: quia forte incurreremus notam acerbitatis, aut rusticitatis. Neque enim omnis donorum recusatio laudi est, aut semper modestiæ tribuitur; sed quandoque etiam duritiæ, & insuavis animo. Concludit itaque caput, & identidem docet, in omni fortuna, tum prospera, tum & adversa, præsentiam amici exoptabilem ac iucundam esse.

VIDE D. Thomam 1. 2. q. 4. art. 3. & illius Interpretes.

CAPVT DVODECIMVM.

De præcipuo munere amicorum, bonorum, & malorum.

T Estne, ut adamantibus amabilissimum est ipse aspectus, magisque hunc sensum, quàm cæteros expetunt, propterea quòd per hunc maximè est, atque oritur amor: sic & amicis maximè expetibile conversari, simulque vivere? Amicitia nanque communicatio est.

Et ut ad se ipsum quisque, sic sese habet & ad amicum. Sensus autem cuique de se ipso est expetibilis, igitur & de amico. At operatio ipsis in simul vivendo fit. Quare non immeritò vivere simul affectant. Atque quod tandem est singulis esse, vel gratia cuius vivere expetunt, in eorum cum amicis versari, degereque volunt. Quocirca alij compotant, alij talorum ludo simul incubunt, alij simul sese exercent, & vnà venantur, aut philosophantur, singuli totos dies id simul agentes, quod maximè amant. Vivere enim simul cum amicis volentes, hæc faciunt, & ea cum ijs communicant, quibus cum vnà vivere expetunt, quæ maximè ipsos in vita delectant. Fit igitur amicitia quidem improborum flagitiosa. Communicant enim prava, suntque instabiles, & peiores etiam fiunt moribus, similes evadentes. Proborum autem proba, congressionibus suscipiens incrementa. Videntur etiam tales & præstabiliores evadere, tam agendo, quàm se mutuo emendando. Eliciunt enim ex sese mutuo ea, quæ placent. Vnde illud dicitur rectè:

Disces ex studiosis nimirum optima semper.

Sed hætenus de amicitia. Deinceps de voluptate dicamus.

SVM:

SUMMA ET EXPLANATIO CAPITIS DVODECIMI.

Nihil optabilius aut iucundius esse amicorum convitiu, si probi sint. Si autem improbi sint, convitiu illorum deestabilem ac pessimum esse.

POSTquam Capite superiori constitutum est, amico in qualibet fortuna postro iucundum esse conspectum amici, nunc coherenter dilectis de præcipuo amicorum munere, quod situm est in convitiu, & frequentia vtriusque. Dividit vero caput in tres partes. In prima querit, an cum amico convivere, ipsumque præsentem habere, sit omnium maxime optabile, & iucundissimum. In secunda statuit, nihil optabilius esse convitiu amicorum. In tertia denique docet, Amicitiam improborum hominum ex convitiu pessimam existere.

2 CIRCA Primam partem querit an præsentia amici sit maxime optabilis: idque vestigare incipit per comparationem ab amatoribus, quorum mutuo amoris, Amicitia similis quoddammodo est. Experimento enim patet, eos qui se invicem & ardenter amant, nihil habere optabilius, aut iucundius, quam ut mutuo se aspiciant; & hunc oculorum sensum longe cæteris præponere. Quippe ex dictis c. 5. huius libri (vnde huc plura advocari possunt ad commentarium locupletandum) satis constat, amorem, de quo loquimur, ab aspectu oculorum initium ducere. Ideoque vulgata illa vox Veterum est, præsertim Aristotelis & Plutarchi, *ἐκ τοῦ ὁραῖν ἔρχεται τὸ ἰσῆν, ἐκ ἀσπείτου γίνεταί ἄμωρ*. Vnde & inferitur, amorem longe magis in oculis, quam in alio sensu habere sedem; quia ex nullo alio æquè initium, sive originem ducit. Querit itaque Arist. an etiam in Amicitia idem existimandum sit, ut nihil magis appetant amici, quam mutuum aspectum, seu convitiu.

3 CIRCA Secundam partem respondet questionibus, & pronunciat, nihil amicis optabilius aut iucundius esse convitiu. Quod triplici ratione probat. PRIMÆ est. Omnis præcipua vis Amicitie posita est in communicatione: ut lib. 8. cap. traditum est. Ergo communicatio in Amicitia est maxime optabilis & iucunda. At communicatio fit medio convitiu ut patet. Convictus ergo, in Amicitia maxime optabilis & iucundus est. SECUNDÆ. Cum amicus sit alter ego, ita quis animatus est erga amicum, ac erga seipsum. At qui libet ita animatus est erga seipsum, ut sibi maxime

optabile & iucundum sit quod sentiat se vivere. Ergo & erga amicum sic animatus est, ut maxime optabile & iucundum sit, quod sentiat ipsum vivere. Sentit verò amicum vivere medio convitiu. Ergo hic maxime optabilis & iucundus est. Hæc ratio illustrari etiam potest ex dictis supra cap. 9. præcipue circa tertiam partem capituli. TERTIÆ. Perlique hominum ita ducatur amore quorundam studiorum, & exercitationumque, ut in ijs vitam expendant, & annos insuntant. Ideo & focios quærent, alij ut cum ijs tætera aut alea ludat, alij ut comitent, alij ut venent, alij ut exerceantur in gymnasio. Omnes itaque ij amant convitiu, tunc quo non possent ijs studij vitam impendere, & eiusdem consuetudinis amore qualemcumque illam Amicitiam mutuo ineunt. Convictus ergo in Amicitia optabilis & iucundissimus est.

4 CIRCA Tertiam partem docet, Amicitiam improborum hominum ex ipso convitiu pessimam esse: quoniam pervertitas morum ex convitiu incrementa capit, & deterior quotidie fit. Non enim in vno eodemque malitia gradu constituit id ipsa communicatione flagitiosarum actionum assidua suscipit incrementa. Contra vero bonorum amicorum probitas ex convitiu augetur: quia tunc ij mutuo communicant in honestis actionibus mediante convitiu & familiaritate frequentius, necessum est, ut amorum honestas & vite integritas subeat incrementum. In cuius confirmationem afferit vulgatum eo tempore proverbium ex Poeta Theogride: *ἄγλαυ ἄμωρ γὰρ ἀν' ἰοβλῆ, ἀ bonis quidem bona*. Quæ verba etiam à Platone in *Memone* allegantur. Vnde & supra hoc ipso libro monitum quoddam Veterum adduximus, ut parentes non modo curent filios suos, avertere à convitiu improborum, sed etiam abscendant societatem & consuetudinem proborum, ut exinde Virtutes addiscant, & earum incrementa faciant. Porro quam perniciosa sit improborum societas, quamvis multi dixerint, nemo melius expressit, quam Iuvenalis, dum accinit:

*— dedit hæc contagio labem,
Et dabis in plures, sicut grex totus in agris
Vnius scæbæ cadit, & porrigitur porci,
Vtique conspecta iuvenem dicit ab omni,*

LIBER DECIMVS
ETHICORVM
ARISTOTELIS.

AD ILLUSTRISSIMVM ET SAPIENTISSIMVM
D. D. FRANCISCVM RAMOS DEL MANZANO,
SUMMORVM SENATVVM IVSTITIÆ AC REGII CV-
BICVLI CONSILIARVM, CATHOLICI REGIS CAROLI II. MAGISTRVM,
QVONDAM SALMANTICENSIS ACADEMIÆ ORACVLVM,
CÆSARIBIQVE IVRIS ANTECESSOREM.
PRIMARIVM, &c.

SVMMA LIBRI.

INSTAR Architecti peritissimi se gessit Ari-
stoteles in pulcherrima Philosophiæ Moralis,
seu Ethicæ structura; cui iamiam extremam
manum imponit. Primò enim, vt & Archi-
tectis mos est, concepit Ideam, seu exemplar
totius Operis, veluti cuiusdam ædificij ad
præscriptum artis. Deinde paravit ac dispo-
suit, quasi per partes, omnia illa, quæ necessa-
ria novit ad structuram exequendam & perficiendam. Quare initio
figurativè, vt ipse loquitur, seu lineamentis quibusdam adumbravit
extremum humanæ vitæ finem, qui est Felicitas hominis. Deinde
progressu Operis disseruit vberimè de ijs subsidijs, sive instrumentis,
quæ in eam consequendam plurimùm momenti afferunt: nimirum,
de Virtutibus, tum intellectualibus, tum & moralibus. Insuper &
quosdam alios habitus, seu affectiones exposuit, magnam cum Virtu-
tibus cognationem habentes, ac præsertim Amicitiam, sine cuius
præsidio existimavit, neminem felicem esse posse. Nunc denique ip-
sam formam Felicitatis, præsertim in contemplatione positæ, luculen-
ter tradit. Prius verò disserit de Voluptate, quòd eius penitior noti-
tia plurimùm conferat ad exactam Felicitatis cognitionem.

CA-

CAPVT PRIMVM.

DE VOLVPTATE.

ARIST. *Metà dè raùra,*

OST Hæc sequitur forsitan vt de voluptate dicantur. Maximè namque voluptas nostro generi familiaris est. Quapropter erudiunt iuvenes, gubernantes ipsos voluptate, atque dolore. Videtur autem ad consequendam moris virtutem maximum esse, gaudere ijs, quibus oportet, & odisse ea, quæ oportet. Comitantur enim hæc tota in vita, momentum, & vim ad virtutem habentia, felicemque vitam. Nam eligunt quidem ea, quæ voluptate afficiunt, fugiunt autem, quæ dolore. Talia verò minimè prætermittenda sunt, præsertim cum magna de ipsis sit controversia. Quidam enim summum bonum voluptatem esse dicunt. Quidam contrà, vehementer pravum: partim forsitan & credentes sic esse, partim putantes ad vitam nostram melius esse, voluptatem ostendere pravam esse, etsi talis non est. Plerique enim propensiores sunt ad ipsam, & voluptatibus inserviunt. Quamobrem ad contrarium ipsos ducere oportere dicunt: sic enim ad ipsum medium tandem perveniunt. Fortasse autem hoc non bene dicitur. Sermones enim, qui de affectibus fiunt, & actibus, minùs creduntur, quàm opera. Cum igitur ab his discrepant, quæ sensu percipiuntur, tum spretæ veritatem etiam ipsam interimunt. Qui namque voluptatem vituperat, is, si eam visus nonnunquam fuerit affectare, ad ipsam inclinari videtur, vt talem omnem. Distinguere namque, non est ipsius multitudinis imperitiæ. Sermones igitur veri, non solum ad sciendum, sed ad vivendum etiam, peritiles sunt: creduntur enim, cum sunt operibus consentanei. Quapropter hortantur eos, qui ipsos intelligunt, ad ita vivendum, vt ipsi definiunt. Sed de his hæc tenus. Nunc ea, quæ de voluptate dicta sunt, referamus.

SUMMA ET EXPLANATIO CAPITIS PRIMI.

*Dissertationem de Voluptate propriam esse Philosophi Moralis, idque multiplici ex causa. Reprehensio illorum Philosophorum, qui omnem voluptatem sfferrebant esse turpem, cum tamen factio rebus ipsis nullam non am-
plecterentur. Vbi nonnulla circa veritatem do-
ctrina à Philosophis observanda.*

DIVIDITVR Caput hoc in tres partes, quibus totidem continentur rationes ad probandum, è re Philosophi Moralis esse, vt de Voluptate differat. Neque enim quidquam

aliud aserit, probavè Aristoteles in præsentiarum: quamvis obiter moneat, qualiter Philosophi fe gerere debeant in tradenda vera doctrina.

2 **P**RI MA Ratio est. Ad Philosophum Moralem spectat vestigare id, quod est valde familiare toti generi humano, & opportunum maxime iuventuti erudienda. At cuiusmodi est voluptas. Omnes enim voluptatem querunt, in eaque potissimum assequenda operam tuam collocant: dein & iuvenes ipsius consideratione existimantur ad disciplinam, exercitiumque Virtutum, sicuti & experimento dolorum: ideoque in prosperis & adversis erudiantur à pædagogis & parentibus. Igitur ad Philosophum Moralem spectat vestigare, seu considerationem influentem de Voluptate.

3 **S**ECUNDA Ratio. Moralis Philosophi maxime est agere de ijs, quæ plurimum conferunt ad exercitia Virtutum. Talis autem est voluptas, sicut & dolor ipsi contrarius. Exercitia nanque, sive operationes Virtutum, propter voluptatem decentem, aut metu doloris, queri solent: quæ duo sunt materia circa quam versantur Virtutes & vitia. Moralis igitur Philosophi est agere de voluptate, sicuti & de dolore contrario.

4 **T**ERTIA. Ad vitam, Virtutem, & felicitatem humanam, spectat cognoscere, tum ea de quibus oportet voluptatem habere, tum ea quæ expedit odisse: quoniam totum pene hominis bonum in quarundam rerum amore, & aliarum odio versatur. Hoc autem difficilissimum vestigatum est: tum propter ingentem difficultatem discernendi inter bonum & malum: tum ob differentiam voluptatum penes solidas & apparentes, honestas & turpes: tum denique propter cruentum opinionum dissidium inter Philosophos, quorum aliqui voluptatè aiunt esse summum bonum; alij contra malum aliquid: sive quod ita sibi persuasû habeant, sive quod sic existimari oporteat ad vitam hominis re- & instituendam, quamvis in re voluptas prava non sit. Cum igitur Morali Philosopho curæ sint ea, quæ ad vitam, Virtutem, & felicitatem spectant, ac de quibus oporteat gaudere,

quænam autem odisse consequens est, vt & ipsius sit agere de dolore ac voluptate.

5 **M**ONET. Verò, quosdam ex ijs Philosophis, qui docuerunt voluptatem esse pravam, nihilominus ita voluptatem omnem amasse & fecerit fruisse, ac si bonam arbitratentur. Id verò fortasse ortum ex eo, quod iudicantur maxime conveniens, vt opinio docens voluptates esse pravas, celebris & plausibilis in populo foret, quamvis eorum iudicio & præxi non esset vera. Quippe cum plerique hominum amore voluptatum rapiantur, indeque in via præcipites ruant, oportet vt ijs persuasum sit, voluptatibus nihil esse boni, sed mali, & periculi plurimum, quò ab ijs deterreatur. Hanc verò illorum pseudo-philosophiam, seu hypocritism, redarguit Aristoteles, quod in consequenter procederet: aliud enim factò, aliud verbo docebant: factò quidem suo, voluptates esse bonas, vt potè quas ardentem prosequébatur: verbo autem pravas, & periculis plenas. Hæc autem inconsequentia doctrinæ est, & nisi ipsorum repugnans. Homines enim cæteri plus fidei adhibent operibus, quam verbis: magisque ducuntur visu factorum, quam auditu sermonum. Neque enim est multatilius imperite discernere inter verba & opera Philosophorum circa mores humanos: ideoque desperata videbatur veritatis causa, si ex præterita à plebe discredito inter illorum doctrinam & vitam: ac iuxta priorem quidem, voluptatum odium; si ex posteriori haurebatur ipsarum amor. Quare potius distinguere debeuerunt inter voluptates: tum ob bonâ sui nominis estimationem, tum ob veritatem doctrinæ. Cum enim multi illorum voluptatem illam sectarentur, quæ ex noçitia Geometriæ, Astronomiæ, aliarumque eiusmodi disciplinarum oritur, & in quibus nihil vituperabile est, profectò tenebantur illam scripto ac verbo discernere: ab ijs saltem voluptatibus, quæ turpes sunt, & rationi manifestè contradicunt. Sic enim & veritatis, & plebis imperitæ causam agerent, nullamque ansam ministrarent, vt vel omnes voluptates pravæ existimarentur iuxta illorû doctrinam, vel bonæ iuxta vitam.

6 **Q**VA Doctrina videtur reflexe opinionem Platonis lib. 3. de Legibus existimantis, mendacium quidem turpe ac fugiendum esse: sed tamen Magistratibus ob publicas causas posse permitti. Verba Platonis loco allegato non longè post initiû libri hæc sunt:

Si recedat paulò antè dicebamus, Deo inutile esse mendacium omne, hominibus tamen nonnunquam esse utile, & quasi pro medicamento. Quare publicis medicis concedendum est: privati autem hominibus minimè attingendum. Itaque Rempublicam administrantibus præcipuè, si quibus alijs, mentiri licet, vel hostium, vel civium causa, ad communem civitatis utilitatem: reliquis autem à mendacio abstinendum est. Hæc ille. Eadem verò ratio de Philosophis publicè docentibus videtur esse ex mente Platonis, vbi viderint expedire mendacium aliquod ad iuventutem bonis moribus imbuedam. Arist. verò hoc loco videtur ipsi contradicere, dū rejicit Philosophos illos, qui causa utilitatis publicæ mentiendum arbitrabantur: nam tradebant populo, omnes voluptates esse pravas (cùm tamen id falsum esse cognoscerent) ne populares homines voluptatum desiderio in illicites raperentur, qui certè finis bonus erat. Et quidem in eo Arist. consequenter ac verè loquitur. Consequenter: quoniam supra lib. 4. cap. 7. dixerat: καὶ αὐτοὶ δὲ τὸ μὲν τῷ θεῷ, πᾶσι δὲ καὶ ἀνθρώποις. Per se autem mendacium quidem improbum est, & vituperatione dignum. Et lib. 1. Elench. loquens de Philosophis inquit: *Est in unoquoque opus sapientis,*

non mentiri de quibus novit, & mentientes alios manifestare. Verè autem: quoniam certa explorataque sententia est, mendacium natura sua malum esse, & ex fine nullius utilitatis, etiam publicæ, aut avertendæ calamitatis, licere. Legèdus de hoc præ alijs clarissimis Theologorum dux D. Augustinus libro integro contra mendacium, vbi gravissimis sententijs, & argumentis ineluctabilibus adversus mendacium invehitur, tanquam omnino turpe sit, & rectæ rationi repugnans. Legendi quoque in eam gratiam S. P. N. Gregorius Magnus lib. 18. Moral. D. Thom. 2. 2. q. 110. Quare rejicienda est vt absurda & perniciofa sententia illa Histaspis, qui postea fuit Persarum Rex, apud Herodotum lib. 3. dicentis: *Vbi expedit mendacium dicere, dicatur. Nam idem optamus & qui mendacium dicimus, & qui veritatem.* Quippe qui mentiuntur, tunc merentur, cùm tali mendacio lucrì quippiam facturi sunt: & qui verum dicunt, idè dicunt, vt aliquod lucrum consequantur.

VIDE D. Thomam 1. 2. quæst. 34. qua est de bonitate & malitia delectationum, & illius Interpretet. præter plura alia loca S. Doctoris, vbi doctrina huius capituli locum habet.

CAPVT SECVNDVM.

OPINIO EVDOXI DE VOLVPTATE.

EVDOXVS Itaque voluptatem ex eo summum bonum esse putabat, quia cernebat, vniuersa ipsam affectare, & quæ rationem habent, & quæ expertia sunt eiusdem. Atque in cunctis quod est expertibile, bonum esse: & quod maximè est expertibile, optimum esse. Vniuersa vero ad idè ferri declarat, omnibus illud optimum esse.

Quod igitur vniuersis est bonum, quodque cuncta affectant, id esse summum bonum aiebat. Huius autem viri rationes ob moris magis virtutem, quàm propter se ipsas credebantur: valde enim videbatur esse modestus. Non igitur vt voluptatis amicus hæc dicere videbatur, sed quia verè res ita se habet. Non minùs autem hoc manifestum esse censebat, & ex contrario. Dolorem enim etiam dicebat fingendum per se omnibus esse: itaque contrarium expertibile esse simi-

mili modo. Maximè autem id expetibile esse, quod non ob aliud, neque cuiusquam expetimus gratia. Atque tale ipsam esse sine controversia voluptatem. Neminem enim interrogas, cuiusnam gratia capiat voluptatem, propterea quòd per se ipsam expetibilis est ipsa voluptas. Facereque ipsam quodvis bonum expetibile magis, si illi addatur, ut iustas operationes, temperatasve, & incrementa suscipere bonum ipsum se ipso. Videtur autem hæc ratio voluptatem ostendere bonum esse, & non magis, quàm aliud bonum. Omne enim bonum expetibilius est cum alio bono, quàm solum. Tali itaque ratione & Plato tollit voluptatem summum esse bonum. Vita enim iucundam cum prudentia dicit expetibiliorem esse, quàm si sit sola. Quòd si mixtum est præstabilius, voluptatem summum bonum nõ esse: nullo enim addito summum bonum se expetibilius fieri. Constat autem, neque aliud quicquam summum esse bonum, quod cum eorum aliquo, quæ sunt per se bona, expetibilius sit. Quid igitur est tale, cuius & nos participes sumus? nam tale quæritur bonum. Qui verò negant bonum id esse, quod omnia appetunt, ij nihil omnino dicunt. Quod enim univèrsis videtur, id esse dicimus. Qui autem fidem hanc tollit, non valde credibilia dicet. Nam si ea solum, quæ mente carent, ipsam appeterent, esset aliquid quod dicitur. Sin verò & ea, quæ prudentiam habent, ipsam affectant, qui fit ut aliquid dicant? Fortasse esse autem & in pravis est aliquid naturale bonum præstabilius, quàm ipsa per se sunt, quod proprium appetit bonum. Non videtur etiam & de contrario rectè dici. Inquiunt enim, non si dolor fit malum, voluptatem continuo bonum esse. Adversatur enim & malum malo, & ambo ei, quod neutrum est. Atque hæc non malè dicunt: non tamen verè in ijs, quæ sunt dicta. Si enim ambo essent mala, oporteret & fugienda utraque esse. Sin neutra, neutrum, aut similiter. Nunc verò illum quid em fugere ut malum, hanc autem expetere tãquam bonum videtur. Sic igitur & opponuntur.

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS SECVNDI.

Eudoxi opinio, & multiplex ratio pro Voluptate, quasi in ea sit posita Felicitas hominis; Aliorum quoque opinio contraria, & illius argumenta. Offenditur, ea parum aut nihil roboris habere contra Eudoxum.

MPENDITVR Caput hoc in referenda opinione Eudoxi, & rationibus illorum, qui arbitrabantur Felicitatem, sive bonum hominis summum, in voluptate consistere. Dividi-

tur verò in duas partes. In prima exhibentur opinio Eudoxi, & quatuor illius rationes, quibus probabat sententiam suam. In secunda afferuntur contræ rationes aliorum contra Eudoxum, præsertim verò Platonis, & illarum confutatio, quod non satis occurrant argumentis Eudoxi.

CIR-

2 CIRCA Primam partem notandū est, Eudoxum fuisse Gnidium Philosophum, auditorem Archite, insignem Mathematicū, alijsq; disciplinis excultum, ac Virtutibus præditum. De quo Cicero lib. 2. de Finibus restatur, tam magnos in Astrologia progressus fecisse, vt eius rationibus, seu argumentis, ne ipsi quidem satisfacere possent Chaldæi: præferim vbi eos impugnat circa revolutiones nativitatū, & prædictiones futurorum contingentiū ex natalitijs astris. De quo nos plura disseruimus tom. 1. Theologie Florulentæ Ludo 6. per totum. Hic ergo, teste Aristor. in præfenti, & Laetio, Felicitatem hominis in voluptate collocavit, quasi ea esset summū hominis bonum. Quatuor verò potissimū argumentis nitebatur, vt suaderet summum bonum, siue Felicitatem hominis, in voluptate sitam esse. PRIMVM est huiusmodi. Illud, quod omnia appetunt, tam ratione vtentia, quam irrationabilia, est summum bonum. At voluptatem omnia appetunt, tam ratione vtentia, quam irrationabilia. Voluptas ergo summum bonum est. SECYNDVM. Id omnibus experibile est, ac proinde bonum summum, cuius oppositum omnes fugiunt. At dolorem voluptati oppositum omnes fugiunt. Voluptas igitur omnibus experibilis est, ac propterea summum bonum. TERTIVM. Id quod propter se ab omnibus queritur, & non propter aliud bonum, profectō esse bonum vltimū ac summū. At voluptas propter se ab omnibus queritur, & nō propter aliud bonum. Ineptē enim rogaretur aliquis cur querat voluptatem, cū manifestū sit, ipsius voluptatis intuitu voluptatem queri. Ergo voluptas est bonum vltimū & summum. QVARTVM. Id quod additū bono facit illud magis experibile, est summū bonum. At voluptas addita cuilibet bono facit illud magis experibile. Voluptas ergo summum bonum est.

3 MONET Aristoteles, Eudoxi rationes præiactas in pretio fuisse multis, non tam ob ipsarū efficaciam, quam propter virtutē & bonā existimationē Eudoxi. Ipse enim valde modestus videbatur: ideoque non illicēbrarū ductus amore, sed veritatis, vt sibi apparebat, pro voluptate decertavit, illamq; ad summū bonū fastigiū extulit. Præterea & addit, quartū eius argumentum nullius esse efficaciz: quia quod voluptas addita bono facit illud magis bonū, solum probat; voluptatē inter bona ceteri debere; nō tamen pertingere ad culmē summī boni. Omne enim bonū simul cū alio bono experibile est, quam seorsū sumptum, quāvis bonum illud associatum non sit summum. Ergo quamvis ratio illa probet voluptatem bonam esse, non tamen summē bonam.

4 CIRCA Secundam partem assertorū aliorum sententiam contrariā, ac primō Pla-

tonis, qui vltimū Eudoxi argumentum, nuper ab Arist. impugnatum, aliter rejiciebat; immo & retorquebat hoc ferē pacto: Id quod experibile sit ex societate alterius boni superadditi, non est summum bonum: quia hoc debet esse summē perfectū, ac proinde incappax additioni. At omnis voluptas experibilior sit ex societate alterius boni superadditi, v.g. ex societate adiuncta Prudentiæ, aut Iustitiæ. Ergo nulla voluptas est summum bonum. Hanc verò Platonis impugnationem, veluti nimium probantem rejicit Arist. Probat enim: non modō voluptati, sed nec alteri cuiquam ex rebus humanis, competere posse rationem summī boni; quia nihil omnino in ijs est, quod additione alterius boni non reddatur magis bonum, quam seorsū ab illo. Ergo si hanc ob causam excluditur voluptas à ratione summī boni, excludi etiam debet omnis res humana, siue homini potens convenire, aut esse intra hominem. Ergo hominē repugnabit habere aliquid intra se, quod sit summum bonum. Quare inutilis erit controversia apud omnes celebris, qua queritur, quidnam in homine, seu intra res humanas, habeat rationem summī boni. Si autem recursus fiat ad aliud summum bonum à nobis separatū, quale idem Plato allegatus lib. 1. huius Operis posuit; non est ad propositum huius disputationis: in quo non agimus de summō bono simpliciter, quod nullius boni accessione melius redditur. Id enim, esse constat solum Deum, summē atque infinite bonum à quo bona omnia procedunt, & in quo longe perfectius continentur, quam in seipsis. Disserimus itaque nunc de bono illo, quod dicitur summum intra genus boni humani, seu ad quibilibet ab homine intra se ipsum. Et hoc, certē debet esse limitatum, ac proinde tale vt additionem subeat bonitatis ex consortio alterius boni; quamvis ex se vitam sufficientem, optabilem, & nullius alterius boni indigam præstet. Hoc enim postremum satis est ad rationem summī boni, non quidem simpliciter, sed solum in determinato genere boni humani.

5 ALITER Quoque quidam alij ex Philosophis opinionem Eudoxi labefactare conabantur, præferim impugnando primam eius rationem, supra indicatam, procedentemque ex eo quod omnia, tam rationabilia, quam irrationabilia appetant voluptatem, ac proinde hæc sit summum bonum. Arguebant: nāque ex eiusmodi appetitione ne quid probat voluptatem esse bonam: quoniam appetitus sæpe fertur in id, quod nec summū bonum, immo nec bonum quidem est. Ergo ex eo quod omnia voluptatem appetant; non probatur illius summa bonitas, immo nec bonitas quidem. Verū hanc objectionē redarguit Arist. Qui

Quia esto ratio illa non convinceret, si pro-
cederet de solo brutorum appetitu; convincit
planè eo ipso quòd procedat de omnibus, quæ
sensu, aut etiam ratione videntur. Impossibile
autem est vt id, quod ea omnia appetunt, non
sit bonum. Nequeunt enim omnia rationabili-
lia, & prudentiæ lumine prædita, conspirare
in appetendo aliquid, nisi id prudenter appe-
tatur, proindeque bonum sit. DEINDE, id ad
quod homo fertur instinctu naturæ suæ, ne-
quit non esse bonum. Fertur autem instinctu
naturæ suæ in id quod naturaliter appetit. Er-
go si naturaliter voluptatem appetit, voluptas
nequit non esse aliquid bonum. DENIQUE,
adhuc in pravis hominibus ratio illa convin-
cit: nam & in ijs est naturale bonum rationis
& mentis, quod non fertur sponte sua, nisi in
id quod bonum est. Cui doctrinæ consonatè
videtur sententia illa Augustini lib. de Spiritu
& litt. cap. 28. *Imaginem Dei non ita detri-
tam esse post peccatum, ut renouum affectuum
labre, ut nulla veluti lineamenta extrema re-
manerint, etiam in idololatriis, unde aliqua le-
gis facere, vel sapere, meritis dici possint. Ac
præterea de eisdem loquens: ipsi homines erant,
& vis illa natura inerat eis, qua legitimum
aliquid anima rationalis & sentit & facit.*
Quibus planè tradit, impetum illum, seu in-
clinationem naturæ ad bonum, inesse omni-
bus hominibus, etiam pravis. Ratio ergo illa
Eudoxi saltem probat voluptatem esse quid
bonum, vt eo quod ab omnibus appeta-
tur.

6 DENIQUE Alij reiciebant se-
cundum illud argumentum Eudoxi proban-
tis, voluptatem esse bonam per se, quia dor-
lor ipsi oppositus est malus per se. Dicebant
enim, optimè componi quod aliquid fugien-

dum sit vt malum, & tamen non ideo contra-
rium ipsius sit prosequendum vt bonum: liqui-
dem malum non modò opponitur bono, sed
etiam alteri malo: vt prodigalitas non solum
opponitur liberalitati, quæ bona est, sed vlti-
teriùs avaritiæ habenti rationem mali. Quo
ipso supponebant, voluptatem & dolorem
opponi quidem, non tamen immediatè, seu
absque medio aliquo; sed veluti contraria ex-
trema, inter quæ esset medium vacuitas dor-
loris, seu indolentia: sicut prodigalitas &
avaritia opponuntur quidem, sed veluti ex-
trema contraria, inter quæ liberalitas habet
rationem mediæ, & veluti color albus & ni-
ger, inter quos sunt alij intermedij colores, vt
fauiscus, & viridis. Non ergo ex eo quod dor-
lor voluptati contrarius sit malus, colligitur
rectè voluptatem esse bonam. Sed tamen hæc
eualionem præcludit Arist. quasi importunã.
Licet enim malum non solum opponatur bo-
no, sed & alteri malo, vt probat instantia ad-
ducta in vitijs extremè oppositis, & habenti-
bus medium Virtutis interiectum; attamen do-
ctrina hæc extra rem adducitur. Dolor enim
non opponitur voluptati vt malum alteri ma-
lo, sed tanquam bono contrario. Ea enim qua
in se opponuntur tanquam malum alteri
malo, talis conditionis esse debent, vt ambo
fugienda sint. At dolor & voluptas non ita se
habent, vt ambo fugienda sint; sed potius ita;
vt dolor quidem sit fugiendus, voluptas verò
prosequenda, cum ab omnibus appetatur. Er-
go dolor & voluptas non opponuntur tan-
quam malum alteri malo, sed tanquam malum
& bonum. Pater igitur, rationibus Eudoxi non
fieri satis ab ijs Philosophis, quidquid sit de
veritate eius opinionis.

CAPVT TERTIVM.

*Dicentium voluptatem non esse bonum, consutatio, etsi non
omnis expetibilis sit.*

ATQVI neque si voluptas non est qualitas, propter hoc
bonum non est. Neque enim operationes virtutis sunt
qualitates, neque felicitas ipsa. Dicunt etiam bonum
quidem ipsum definitum esse, voluptatem verò inde-
finitum, quia suscipit intentionem, remissione in ve. Si
igitur ex eo, quia magis voluptas, minusve capitur, hoc iudicant, erit
idem & circa iustitiam, cæterasque omnes virtutes, quibus manifestè
dicunt magis, minusve tales eos esse, qui ipsas habent: nam magis sunt
iusti,

iusti, forte sive. Et fit, ut & iuste agatur, ac temperate, magis, & minus. Sin in voluptatibus hoc inquit esse, videant ne fortasse non dicant causam, si voluptatum alia sunt non mista, alia mista. Quid autem prohibet, ut sanitas, quae definita magis est, atque minus, sic & voluptates esse? non enim eadem in cunctis est temperatio, nec una quaedam semper est in eodem. Sed cum remittitur, permanet usque ad aliquem terminum, & differt ex eo, quia magis est, atque minus. Tale igitur & in voluptate esse potest. Præterea, summum quidem bonum perfectum esse, motiones autem, & generationes imperfectas esse ponentes, voluptatem motionem esse, generationemve ostendere enitentur. Sed non dicere bene videntur. Non est enim motus. Omni nanque motui propria est celeritas, tarditasve, etsi non per se ipsum, ut motui ipsius Mundi: at ad aliud. At neutrum horum competit voluptati. Fit enim ut aliquis citò sit constitutus in voluptate, quemadmodum & in ira: ut velociter autem delectetur, non fit, neque ad alium: sed fit ut velociter ambulet, & accrescat, & omnia id genus. Fit igitur ut celeriter, atque tardè quispiam ad voluptatem mutetur. At non fit ut hac ipsa celeriter operetur, id est delectetur. Generatio verò quonam fuerit modo? Etenim non ex quovis fieri quodvis, sed ex quo fit, in id dissolvi videtur. Et cuius generatio esset voluptas, eius esset corruptio dolor. Dicunt autem, dolorem quidem indigentiam eius esse, quod est secundum naturam, voluptatem verò repletionem. Hi autem effectus corporis sunt. Si igitur voluptas, repletio eius est, quod est secundum naturam, id & voluptate afficitur, in quo est repletio. Corpus ergo capit voluptatem. At non videtur. Non est ergo voluptas, repletio: sed dum fit repletio, voluptate quispiam afficitur: & dum secatur, dolet. Opinio autem hæc ex doloribus circa alimentum, & voluptatibus orta est. Nam indigentes facti, & antea affecti dolore, repletionem capimus voluptatem. Sed hoc non circa omnes accidit voluptates: nam sine dolore sunt & ipsæ mathematicæ voluptates, & quæ per olfactum, & auditum fiunt, ac visum, & species quam plures, item & recordationes voluptate afficiunt. Cuius igitur hæc generationes erunt? nullius enim rei fuerunt indigentia, cuius repletio fuerit. Ad eos autem, qui proferunt voluptates eas, quæ sunt obscenæ, ac improbæ, dicere quispiam potest, eas, quæ tales afferunt voluptates, non esse iucunda. Non enim si pravè dispositis sunt iucunda, putandū est & iucunda simpliciter esse, nisi illis. Quemadmodum neque salubria, aut dulcia, aut amara, quæ ægrotantibus, aut alba, quæ lippis videntur. Vel hoc modo dicatur, voluptates expetibiles quidem esse,

non

non tamen ab illis: quemadmodum & divitem esse, expetibile quidem est, at non ex patriæ prodicione: & sanum esse, at non quodcumque edendo. An voluptates differunt specie? Diversæ nanque sunt, quæ ab honestis rebus, & quæ à turpibus procedunt: & non fit ut quisquam iusti capiat voluptatem, si non sit iustus: aut musici, si non sit musicus: & in cæteris simili modo. Ostendere autem videtur & ipse amicus, cum sit ab adulate diverfus, non esse voluptatem bonum, aut specie voluptates differre. Hic enim ad bonum, ille ad voluptatem congregitur. Et ille quidem vituperatur, hanc autem laudant, ut ad diverfum congregientem. Nemo præterea expetet ita vivere, ut mentem habens per vitam pueri, ijs ex rebus capiat voluptatem, quibus pueri maximè delectantur, ut putant: aut gaudere turpissimū quid faciendo nullum unquā suscepturus dolorē. & cō pluribus indulgeremus rebus, etiā si nullam voluptatē afferrent. Damus enim operā ut videamus, ut meminerimus, ut sciamus, ut habeamus virtutes. Quod si necessariū hæc sequatur voluptas, nihil refert. Expeteremus enim hæc, etiā si nulla prorsus ab ipsis provenitura esset voluptas. Voluptatē igitur neque summū bonū esse, neque expetibilem omnē, & voluptates nonnullas esse per se expetibiles, specie differentes, aut ea, à quibus proveniunt, perspicuum esse constat. Ea igitur, quæ de voluptate, doloreve dicuntur, satis sint dicta.

SUMMA ET EXPLANATIO CAPITIS TERTII.

Platoniorum varia argumenta adversus Eudoxi opinionem nihil demum evincere. Aliorum rationes solum probare, non omnem voluptatem esse bonam, at per se expetibilem. Itaque, distinguendum esse inter varias species voluptatum.

DIVIDITUR hoc caput in duas partes. In priorē illarū Arist. exhibet quinque Platoniorum argumenta adversus opinionem Eudoxi, capite præcedenti relata, eaque multipliciter rejicit ac solvit. In secunda aliorum rationes in eandem expendit, & concludit quid sentiendum sit de voluptate, utrum bona ac merito expetibilis sit, an potius mala & detestabilis.

2. **CIRCA** Primam partem affert opiniones Platoniorum, & momenta rationum, quibus probabant, voluptatem non esse bonū. **PRIMA** Ratio hæc erat. Omne bonum est qualitas: at voluptas non est qualitas: ergo neque bonum. Respondit Arist. hoc argumento nihil evinci. Negari enim potest illa maior, & dici, bonum non modo in qualitate consistere, sed etiam in rebus aliorum prædicamentorū. Nam & actiones Virtutis, & ipsa felicitas,

non sunt qualitates: & tamē ex omnī cōsensu bonæ sunt. Poterit igitur voluptas esse bonā, quamvis non sit qualitas, aut daro quoddam non esse qualitas. Sed quia videtur voluntarij dictum ab Arist. & minimè probatum, actiones Virtutis, & ipsam beatitudinem, non esse qualitates, oportet id explicare. & suaderē. Itaque distinguendum est ex ipsius sensu, inter actionem Virtutis, beatitudinem, bonū, ac delectationem. Actio Virtutis, quæ & operatio dici solet, quandoque significat ipsam Virtutis procreationem, quæ motio est, & via ad perfectionem: quandoque verò accipitur pro functione, seu exercitatione Virtutis iam comparatæ & perfectæ. Prior illa est quoddammodo de genere actionis, tanquam motus ad terminum nondum adquisitum. Posterior vero est de genere qualitatis, tanquam actus entis iam perfecti. Similiter & beatitudo interdum accipitur pro adeptione, seu productione sui, quæ videtur esse motio quardam, & proin-

proinde spectare ad genus actionis: interdum pro ipso sine ultimo iam obiecto, & sic spectat ad genus qualitatis. Rursum etiam bonum, aut accipitur prout est attributum commune entis, & sic non est aliquo genere: aut pro eo quod significat probitatem, seu honestatem, & dicitur bonum morale: quo sensu spectat ad genus qualitatis. Denique in delectatione pariter distinguere oportet ut quædam sit ex genere actionis, quædam ex genere qualitatis. Prior est quædam procreatio delectationis perfectæ; posterior autem ipsa perfectæ & consummata delectatio. Ad rem igitur. Dum Arist. ait, actiones Virtutis, & ipsam beatitudinem, non esse de genere qualitatis, loquitur de ijs priori sensu, & quatenus sunt quædam motiones, seu procreations: non autem in posteriori. Cætera autem patent.

3 SECUNDA Ratio Platoniorum. Omne bonum est definitum. At voluptas non est quid definitum. Ergo neque bonum. Maior probatur autoritate Pythagoricorum, qui definitum statuebant ex parte bonorum, infinitum verò ex parte malorù. Minor suadetur. Quidquid suscipit magis & minus, seu intensiorem, & remissionem, non est definitum. At voluptas suscipit magis & minus, seu intensiorem & remissionem. Ergo voluptas non est quid definitum. Respondet huic argumento Arist. negando minorem præcipuam. Ad probationem illius, negata maiore, ait, voluptatem suscipere magis & minus, seu intendi, & remitti, dupliciter sumi posse. Primò in concreto, sive ex parte subiecti recipientis voluptatis. Secundò in abstracto, sive ex parte ipsius voluptatis. Priori sensu nihil interest quod voluptas recipiat magis & minus, seu intensiorem & remissionem, quominus bona sit. Nam & iustitia, & ceteræ Virtutes, ea incrementa & decrementa subeunt ex parte subiecti; cum iusti quotidie fiant magis iusti, & fortes magis fortes: at tamen iustitia, Fortitudo, alique Virtutes evidenter bonæ sunt. Posteriori quoque sensu, nihil probant; præsertim dum non distinguunt inter voluptates puras, & mixtas, seu proprias & improprias. Posteriores enim suscipiunt magis & minus, ex maiori, aut minori admissione dolorum: non tamen ideo non sunt aliquid definitum. nam etiam sanitas definita est, & tamen suscipit magis, & minus, cum non omnibus equaliter insit. Ergo & voluptates mixtæ, seu improprie, possunt esse quid definitum, dato quod in abstracto suscipiant magis, & minus. Priores autem voluptates, sive puræ, & proprie, si in abstracto non recipiant magis & minus, evidentiùs definitæ erunt. Ergo si iuxta illam Pythagoricorum doctrinam omne bonum est definitum prout dissent à malo, voluptates puræ, & definitæ in abstracto, habebunt utique

rationem boni. Patet igitur, argumento prædicto non excludi voluptates à ratione boni; sive suscipiant, sive non suscipiant magis & minus.

4 TERTIA Ratio eorundem, ad probandum præsertim, voluptati convenire non posse rationem summi boni. Summum bonum debet esse omnino perfectum, ut ex se patet. At voluptas non est perfecta omnino, sed potius imperfecta. Ergo non est summum bonum. Probatur minor. Omne quod consistit in motu, est imperfectum, quia tendit ad querendum aliquid, quo caret: unde & motus dicitur actus entis imperfecti. At voluptas consistit in motu: est enim motio quædam appetentis, & generatio quædam tendens ad constituendam naturam. Ergo voluptas est imperfecta. Respondet Aristoteles negando minorem præcipuam, & ad probationem illius similiter negat minorem: quia voluptas non est motus, nec generatio tendens ad constituendam naturam. Non est motus. Quia omni motui convenit esse tardum, aut velocem, ut latè ostenditur *lib. 7. Physic.* At voluptati non convenit esse tardam, aut velocem: neminem enim dicimus, nisi fortè improprie, suscipiari tardè, aut celeriter. Ergo voluptas non est motus. Sed neque generatio tendens ad constituendam naturam, idque ex duplici ratione. *Prima*: Quia omnis generatio est transiens ex termino à quo determinato, in terminum ad quem determinatum: non enim ex quolibet generatur quodlibet, sed ex certo termino, ut album ex nigro, vel alio colore ex intermedijs, ut traditur *1. Physic.* Insuper in generatione opus est dari corruptionem termini à quo, ubi produciuntur terminus ad quem. At voluptas non est transiens ex termino à quo determinato in terminum determinatum ad quem; nec simul cum illa datur corruptio. Non enim per voluptatem acquiritur aliquis terminus, neque inducitur corruptio aliqua. Ergo voluptas non est generatio. *Secunda* ratio. Si voluptas esset generatio, dolor ipsi oppositus esset corruptio: ac proinde quod generatur per voluptatem, corrumpere per dolorem: ita enim accidit in generationibus & corruptionibus. Atqui nihil apparet, quod generetur per voluptatem, & corrumpatur per dolorem: neuter enim eorum esse suum inducere, aut destruerè dignoscitur aliquem terminum. Igitur nec voluptas est generatio, nec dolor corruptio.

5 QUARTA, Et affinis præcedenti. Omnis repletio naturæ indigentis est generatio. Omnis autem voluptas est repletio naturæ indigentis. adversatur enim dolori, qui est indigentia & defectio naturæ, ut patet in fame & siti. Ergo omnis voluptas est generatio.

At nulla generatio est quid perfectum, nec summum bonum. Igitur nulla voluptas est quid perfectum aut summum bonum. Respondet verò Arist. & simul redarguit hanc rationē sic: Omnis repletio suscipitur in corpore. At voluptas non recipitur in corpore. Voluptas igitur non est repletio. Maior patet: quia corporis proprium est repleri, sicut & deficere, seu defectionem subire. Minor autem probatur. Nam si voluptas propriè ac per se loquendo susciperetur in corpore, omne corpus esset capax recipiendi defectionem, seu voluptatem, cuius oppositum planè constat in rebus inanimatis, immò & in viventibus purè vegetabilibus, quæ corpore quidem constant, verùm voluptatem recipere nequeunt. Ergo voluptas propriè ac per se loquendo non recipitur in corpore. Restat igitur ut voluptas propriè ac per se solum recipiatur in sensitivo, aut etiam rationali: quoniam ea tantùm, quæ sensu, aut ratione prædita sunt, voluptatem, sive defectionem recipere possunt. Ergo de primo ad vltimum voluptas non est repletio, quanquam videatur coniuncta cum repletione, sicuti & corpus coniunctum est cum sensitivo, rationalique. Vnde nec voluptas erit propriè generatio: nec dolor erit defectio, quamvis adiunctam habeat defectio- nem.

6 MONET Autem Philosophus, rationem existimandi vnum & idem cum generatione voluptatem, & cum defectione dolorē, esse sumptim ab Adversariis ex observatione doloris, ac voluptatis circa alimentum. Quoties enim patimur defectionem cibi aut potus, patimur dolorem famis ac sitis: quoties autem replemur, experimur voluptatem. Vnde existimant, idem omnino esse dolorem ac defectionem, & voluptatem repletionemque. At reverà errant: quia esto circa alimentum præcedat dolor & sequatur voluptas, doloremque defectio comitetur, & repletio voluptatem, attamen id vniuersè loquendo falsum est. Plures enim sunt voluptates, & quidem propriæ, quas non præcedat dolor, vel defectio, nec sequatur, aut comitetur repletio: ut patet in ea voluptate, quæ ex disciplinæ mathematicis capitur, & ex alijs scientijs speculativis. Quippe nulla defectio, aut dolor eam antecedit; nec repletio comitatur. Idemque est de ijs voluptatibus, quæ capiuntur visu, auditu, memoria, & spe. Igitur non est de ratione voluptatis, quatenus voluptas est, quòd repletio sit, aut repletionem comitetur, ideoque neque quòd sit generatio, aut generationem afferat. Si enim ita ellet, omnis voluptas præsupponeret defectionem, & vel ellet repletio aut generatio, vel afferret repletionem, aut generationem. Cuius oppositum planè evincitur prædictis insantijs.

7 QUINTA Platoniorum ratio. Si voluptas per se ellet bonum, nulla voluptas ellet prava. At manifestum est, voluptates aliquas, præsertim obicænas, esse pravas. Ergo voluptas non est bonum per se. Huic argumento triplicem solutionem adhibet Arist. Prima est, voluptates pravas, & obicænas, nò esse voluptates propriè & verè, sed apparetur tantùm, & in exultatione impiorum: sicut respectu ægotantium & lipporum quædam sunt apparetur salubria, vel alba, quæ tamen verè non sunt. Quare locus est ut alie voluptates, scilicet, veræ & propriæ, sint bonæ, quamvis aliarum & purè apparentium conditio prava sit. Secunda solutio est, voluptatem per se quidem expectabilem esse, non tamen ex quocumque obiecto, aut quolibet medio, sed deceni, ac rationabili. Sic etiam darii, videtur bonum, quatenus divitiæ deserviat ad operationes Virtutis; non tamen darii ex proditione patriæ. Similiter valere, seu sanitatem accipere; inter bona censetur: non tamen per turpia opera, aut indecens medicinæ genus. Vnde illud insigne elogium S. Casimiri Poloniæ Regis: *Virginitatem, quam ab menabulis servavit illesam, sub extremo vite termino fortiter asseruit, dum gravi pressas infirmitate, mori potius, quàm castitatis iacturam ex medicorum consilio subire, constanter decrevit.* Similiter & haud vulgaris laus Michaelis Verini, castissimi adolescentis, in alio simili eventu, ijs versibus expressa à Bidhermanno:

*Verinus, puer innocens, Ibra
Nuper gloria nobilis inventa,
Cùm letbo propior videret, omnes
Desperasse Ma: haonum catervas,
Aut porro superesse iam malignis
Vnam à Cypride fibribus medelam:
Abcedant Veneres, Cupidinumque
Infantes, ait, exulcent cohortes:
Qua, cùm tot nocent bonis, mihi vni;
Si prod: esse vtilium, malus videbor:*

Aliud quoque exemplum afferit Aristoteles in defectione cibi. Quamvis enim sanitas sit aliquid bonum, non tamen decet illam quolibet cibo querere. Ideo subeuntibus morbum illum, quem Græci elephantiasin appellanti non licet in medicinam uti puerocum sanguine. Similiter nec expectanda est humanarum carniarum comestio ad sanitatem recuperandam: sed dumtaxat concellarum. Voluptates igitur, quæ decemibus medijs, & ex rationabili obiecto capiuntur, bonæ sunt; quamvis alie suppositæ habeantur deformes, Tertiæ, & germanior solutio est; diversas esse species voluptatum. Alie namque sunt deformes, turpes, & rationi repugantes: alie pulchræ, honestæ, & rationi conformes.

Atque huius posterioris speciei, seu potius generis sunt, quæ ex Virtutum ac disciplinarum exercitio procedunt. Quare voluptas communiter sumpta abstrahit ab eo, ut bona, aut mala determinatæ sit, sicut abstrahit ab utraque ex prædictis speciebus.

8 CIRCA Secundam partem afferunt rationes, quibus alij ex Philosophis contra eandem Eudoxi opinionem probabant, voluptatem non esse bonis accensendam. *Prima* erat huiusmodi. Si voluptas esset aliquid per se bonum, aut omnino bonum, omnis vita voluptuosa iure ac merito expetibilis esset. At consequens est falsum: ut patet in vita puerorum, quæ ideo expetibilis iure non est, quoniam voluptuosa, seu impensa in puerilibus delectationibus. Ergo voluptas non est aliquid per se bonum, nec omnino bonum. *Secunda* ipsorum ratio, & præcedenti affinis. Si voluptas esset per se bona, ac proinde expetibilis, merito voluptatem appetere debemus ex quibuslibet rebus, etiam turpibus & obicænis. Hoc autem absurdum est: cum eiusmodi voluptas irrationabilis sit, & quæ nunquam merito appetatur, etiam ad fugiendos totius vitæ dolores. Voluptas igitur per se bona non est, proindeque nec expetibilis. *Tertia*. Illud sine quo, seu independenter à quo, plura bona appetuntur, non est per se bonum, aut appetibile. At voluptas est talis conditionis, ut sine illa, aut independenter ab illa, plura bona appetantur. Ergo voluptas non est per se bona aut appetibilis. Probatur minor: Saepe enim appetimus bonum quod est

in videndo, sciendo, & operando secundum Virtutem, independenter à voluptate inde secutura, aut quamvis secutura non sit.

9 CONCLUDIT Philosophus, & breviter indicat quid sentiendum sit, quidque respondendum ijs tribus argumentis, iuxta doctrinam prius ab ipso traditam. Nimirum, ijs rationibus, ac nonnullis præcedentibus, probari quidem voluptatem præcisè sumptam, seu communiter dictam, non esse idem ac bonum, sed indifferentem ad bonam & malam: præterea neque omnem voluptatem esse per se expetibilem. Ideo & distingui debere varias species voluptatum, & caularum, à quibus oriuntur: ut quædam per se bonæ sint, atque expetibiles, quoniam honestæ rationabileque; quædam autem turpes ac rationi adversantes, ideoque in bonorum albam non referendæ, ac nullatenus expetibiles. Itaque rejicit in summa opinioniones Eudoxi, & Platoniorum. Eudoxi quidem, quatenus docuit, voluptatem esse summum bonum, aut bonum per se: Platoniorum autem, quatenus universè dixerunt, voluptatem esse malam, aut non bonam. Constant quippe ex hæcque traditis, non omnem voluptatem esse bonam, neque item malam, sed à bono alienam. Media igitur sententia, quæ inter voluptates distinguit, & quasdam probat, quasdam verò rejicit, vera & eligenda est.

VIDE D. Thomam 1. 2. quæst. 34. & illius Interpretes.

CAPVT QVARTVM.

Quid non sit voluptas, & quomodo operationem perficiat.

ED Quidnam, aut quale sit, magis patebit, si sermonem paulò altiùs reperamus. Visio enim quovis in tempore perfecta est: nihil enim ipsi deest, quod postea factum species ipsius perficiet. Tali persimilis est & ipsa voluptas. Est enim quoddam totum: nulloque in tempore voluptatè quispiam accipiet, cuius species, si maiore tempore fiat, perficietur. Quo circa nec motus est: in tempore enim est omnino motus. Et alicuius etiam finis, ut ædificatio tunc erit perfecta, cum id fecerit, quod affectat, in toto tempore, aut in hoc. In partibus autè temporis omnes sunt imperfectæ. Et à tota, & inter sese diversæ specie sunt.

Com-

visiones, ac auditiones, voluptatem afferre. Constat autem, & maximè tum, cum sensus est præstantissimus, & circa tale operatur. Atque cum talia sunt, ipsum sensibile, & id, quod sentit, erit semper voluptas, si est quod agat, & quod patiat. Perficit autem operationem voluptas, non ut habitus, sed ut pullulans quidam finis, perinde atque pulchritudo in ijs, qui vigent ætate. Atque quousque ipsum sensibile, vel intelligibile, & id, quod discernit, vel contemplatur, tale sit, quale esse oportet, erit in operatione voluptas. Nam cum sunt similia, ipsum passivum, atque activum, & inter sese modum habent eundem, idem semper natura fieri solet. Quomodo igitur nemo continuè voluptatem capit, an defatigatur? Omnia enim humana nequeunt continuè operari. Neque voluptas igitur continuè fit: sequitur enim operationem. Nonnullæ autem res, cum novæ sunt, delectant, sed postea non similiter, propter hæc ipsa. Primò nanque invitatur mens, & circa illas operatur intensè, quemadmodum operantur visu, qui inspicunt: deinde non fit talis ipsa operatio, sed neglectior. Quapropter & voluptas extenuatur, ac offuscatur. Putaverit autem quispiam, omnes ideo voluptatem appetere, quia vivere etiam omnes affectant. Vita verò quædam est operatio. Atque circa ea quilibet, & ijs operatur, quæ & maximè amat: ut musicus quidem, auditu circa cantus: avidus verò discendi, mente circa res contemplandas. Eodem modo & singuli cæterorum. Voluptas autem perficit operationes, & ipsum etiam vivere, quod appetunt. Cum ratione igitur & voluptatem affectant: perficit enim ipsum vivere vniuscuiusque, quod expectabile est. Quærere verò vtrum ob voluptatem vivere expectamus, an voluptatem ob vitam, missum in præsentia faciamus. Coniuncta enim hæc esse videntur, & non suscipere separationem. Nam & sine operatione voluptas non fit, & omnem operationem perficit ipsa voluptas.

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS QVARTI.

Voluptas qualiter habeat esse: an momento indivisibili, an potius tempore successivo. In quoviam consistat, & qualiter perficiat operationem. Quando illa duret: & cur continua non sit. Quid cause, ut ab omnibus appetatur.

POSTQVAM Arist. attulit expenditque Veterum opiniones circa Voluptatē, inquirat, quid sit, aut non sit Voluptas, & quomodo perficiat operationē. Dividitur caput in quatuor partes. In prima dicitur vtrum voluptas fiat

successivè, seu per partes, an potius tota simul, & momento indivisibili. In secunda decernit ac multipliciter probat, voluptatē non esse motum, aut generationē. In tertia exponit quid sit ipsa voluptas, & qualiter operationē perficiat. In quarta excitat nonnullas quæstiones circa eandem voluptatem, illatque resolvit.

2 CIRCA Primam partem exponit, qualiter, seu quando fiat voluptas; in parte temporis, an potius in instanti. Respondetque, perinde censendum de illa, ac de visione, quæ est tota simul, & perfecta in qualibet temporis parte, tum etiam in quovis momento indivisibili; neque indigere aliquo alio posterius adveniente, cuius accessione species illius perficitur. Non enim pars vna visionis primum fit: deinde alia: sed tota visio primum fit, ac simul existit: opposito sane modo rebus successivis, atque in motu aut fluxu consistentibus, quarum vna pars existit post aliam, & nunquam aliqua tota simul. Ita ergo de voluptate examinandum, non habere partem vnam post aliam, nec fieri aut existere per partes; sed fieri, & esse totam simul, & perfectam in qualibet temporis parte, ac momento indivisibili; neque indigere aliquo alio posterius adveniente, cuius accessione species eius perficitur. Quare si adit voluptas per vnam horam v. g. erit integra in qualibet parte, & momento illius, perinde ac visio. Illa scilicet, visio, quæ non multiplicatur ad inveniendum obiectum per partes, ac diversa latera, cum aliqua successione; sed quæ totam aliquam superficiem eiusdem obiecti immobiliter percipit, & sive parum, sive multum percipit.

3 VERVM Iuxta ea, quæ initio huius libri tradidit idem Philosophus, observanda est distinctio voluptatum corporearum, & habentium rationem generatius quoddammodo, seu motus tendentis ad perficiendam replendamve naturam, à voluptatibus simplicibus, propriisque animæ, & naturam perfectam per habitum supponentibus. Observandum insuper ex dictis eo loci, voluptatem esse quoddam accidens adiunctum operationi sensitivæ aut intellectuali, ac proinde illius naturam sequi. Hisce autem duobus statutis, dicendum est, priores voluptates, fieri & existere successivè, ac per partes: posteriores autem simul & ex toto. Ratio primi est: quia voluptates corporeæ & imperfectæ sequuntur naturam operationum, ex quibus resultant. At natura operationum, ex quibus resultant, talis est, ut illæ fiant successivè, ac per partes, quod patet in actibus comedendi, ac bibendi, voluptatem afferentibus. Ergo & voluptates ipsæ fiant successivè, ac per partes. Ratio secundi est ex opposito principio: Quia voluptates animi, ac perfectæ resultant ex operationibus etiam perfectis, seu procedentibus à natura plenè constituta: quæ proinde fiant & existunt totæ simul, instar entium permanentiù, absque vlla partiù successione. Ergo prædictæ voluptates fiant etiam existuntque totæ simul, absque successione partium. Et de his posterioribus tantum in-

telligendus est in præfati Arist.

4 CIRCA secundam partem statuit (quod iam non semel tradiderat) voluptatem non esse motum, nec generationem: idque probat: Quia omnis motus, & generatio successiva, necessariò fit in tempore, & perfecta non est in qualibet temporis parte, siquæ alicuius alterius gratia. At voluptas non fit necessariò in tempore, nec talis est, ut perfecta non sit in qualibet temporis parte, nec tandem fit gratia alicuius alterius, sed queritur propter seipsam. Non enim se habet instar ædificationis templi, cuius partes successivè fiunt: ut primò iaciantur fundamenta, deinde erigantur parietes, ac columnæ, & denique tectum superextruatur. Nec etiam se habet instar motus successivi, aut localis, ut ambulationis, volatus, saltationis, ac similibus, qui procedunt cum latitudine quadam ex vno termino in alium, & variantur ex principijs, à quibus oriuntur, atque ex parte terminorù, à quibus, & in quos tendunt, tanquam in finem motus. Quin potius quocumque temporis momento res suavis obijciatur, statim percipitur delectatio aliqua. Ergo de primo ad vltimum voluptas non est motus aut generatio successiva.

5 CONFIRMATVR. Impossibile est, ut motus, aut successiva generatio, fiant momento temporis, aut in eo existant secundum suam entitatem; id quippe omni entis successivo repugnat, ut abundè ostenditur lib. 6. *Physic.* At voluptas, ut iam præmonuimus, fit momento temporis, & in eo existit secundum suam entitatem. Quippe quolibet momento inchoari intrinsecè potest, sicut visio, & intellectio: similiterque absque vlla variatione, aut additione partium per aliquam temporis durationem persistere. Igitur voluptas non est motus aut successiva generatio.

6 CIRCA Tertiam partem iam potestivè explanat quid sit ipsa voluptas, & an perficiat operationem. Quod ut edisserat, præstatuit quid sit perfecta operatio: quoniam voluptas propria non, nisi ex perfecta operatione, resultat. Est igitur perfecta operatio, quæ procedit à potentia bene disposita, & nullatenus impediatur circa proprium obiectum: perfectissima autem operatio est, quæ à potentia optimè disposita & expedita oritur circa præstantissimum illius obiectum. Igitur operationes sensuum, atque etiam intellectus, quotquot ab eisdem rectè dispositis, & expeditis procedunt circa proprium, aut etiam præstantissimum obiectum, perfectæ operationes sunt, aut etiam perfectissimæ. Neque autem esse perfectæ, aut etiam perfectissimæ, nisi lubido operanti afferat voluptatem: quoniam alioquin carebunt hanc perfectionem debita potentijs sensitivis, & intellectivis, quæ

quæ à cæteris pœnes hoc differunt. Ergo voluptas est affectio quædam in potentia sensitiva, aut intellectiva resultans ex perfecta operatione. Hinc aut probatur, operationes ipsa specifici voluptate. Omne enim illud, quod perfectam operationi inest, quatenus perfecta operatio est, debet illam perficere. Atqui voluptas inest operationi perfectæ, quatenus operatio perfecta est: scilicet, quatenus est operatio potentia rectè disposita, & expeditè circa proprium obiectum. Ergo voluptas perficit operationem. Quare voluptas propria sic ferè definitur poterit: *lucunditas in principio cognoscente resultans ex operatione perfecta*. Et quidem eo præstantior erit voluptas, quod perfectior operatio: ad autem perfectior operatio, quod à perfectiori potentia, & melius disposita, & circa melius obiectum processerit. Quapropter voluptates animi, quàm corporis; & mentis, quàm sensuum; longè perfectiores sunt, ac maiores, per se loquendo.

7 MONET Verò Aristoteles operationem perfici voluptate, non tamen vi habitu quodam inhærente, sed vi sine postea accedente. Id enim denotat illis verbis: *τὸ κατὰ τὴν ἀρίστην ἢ ἡδονήν, ἢ καὶ ἢ ἕστιν ἐν πάρῃ κατὰ, ἀλλ' ὡς ἐπὶ γινώσκοντι τὴν ἡδονήν. Περιτίθειται αὐτὴν ἀκίνητον ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ, ὡς ἂν ἡδονήν, ἀλλ' ὡς ἐπὶ γινώσκοντι τὴν ἡδονήν. Περιτίθειται αὐτὴν ἀκίνητον ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ, ὡς ἂν ἡδονήν, ἀλλ' ὡς ἐπὶ γινώσκοντι τὴν ἡδονήν.* *Perficit autem actionem voluptas, non ut habitus quidam qui inest, sed ut finis quispium postea accedens.* Scilicet, voluptas non est aliqua forma essentialis, aut constitutiva operationis, ut iam sæpe observatum est superioribus; sed veluti affectio quædam, aut corollarium ex perfecta operatione resultans. Quod explicat statim exemplo pulchritudinis resultantis ex flore ætatis rectè disposito, & nullatenus constituentis illud per modum formæ.

8 CIRCA Quartam partem instituit quædam quæstiones eodem spectantes, illasque resolvit. PRIMA est quantum dures, seu persistat in operante voluptas, sive ad intellectum, sive ad sensum spectet. Respondet autem, illam tandiù durare, quandiù obiectum actu repræsentatum sensui, aut intellectui rectè disposito fuerit conveniens. Quod probatur hæc ferè ratione. Quandiù activum, & passivum sunt rectè ac similiter disposita, tandiù manet effectus ex ijs proveniens. At obiectum conveniens, & potentia cognoscitiva sunt activum, & passivum in ordine ad effectum voluptatis. Quippe sicut ex obiecto, ut viro, & potentia ut scæmina, paritur horrida; sic & voluptas. Ergo quandiù obiectum conveniens & potentia cognoscitiva sunt rectè, ac similiter disposita, tandiù voluptas durat. Contingit verò eiusmodi rectam dispositionem quandoque parum, quandoque multum durare in obiecto, & potentia: ac per consequens voluptatem inde confluentem,

aut esse brevem; aut longam. Cum verò ea quæ sub sensum cadunt, winds stabilia sint, quàm quæ sub mentem; consequens est, ut delectationes mentis sint diuturniores, quàm sensuum, quoniam causam sui diuturniorem habent. Unde fit delectationem ex theoreticis disciplinis ortam esse magis stabilem ijs, quæ ex sensibilibus obiectis capiuntur.

9 SECVNDA Quæstio: Quidnam in causa sit, ut nemo capiat continue voluptatem, sed saluatim, sive per temporis intervalla? Respondetur rationem esse, quia defatigatur potentia, ex cuius operatione debet resultare voluptas. Si enim potentia sensitiva, ac proinde corruptibilis sit, ex se ipsa languescit, & proinde ab operatione desistit. Si autem intellectiva sit, quamquam ratione sui non defatigetur, sicut nec corruptioni obnoxia sit; adhuc tamen eget sensibus, tanquam instrumentis ad operandum; ideoque ex horum defatigatione desistit à vividis operationibus, quæ possent parere voluptatem. Quæ sanè doctrina consonat axiomatici eiusdem Philosophi à nobis illustrato in libris de Anima disput. 83. quo dicitur: *Oportet intelligentem phantasmata speculari.* In quo sanè homo desistit à Deo, qui, ut nullius lassitudinis, seu defatigationis capax est, ita & actionem continentem, ac æternam habet, similiterque voluptatem. Quod idem Arist. docet 8. Physicor. & 2. de Cælo cap. 1. atque Auctor libri de Mundo communiter putatur Aristoteles, sed reversus, ac fortè Christianus, quantum ex doctrina illius apparet.

10 TERTIA. Quenam ratio sit, ut res noviter cognitæ pariari initio voluptatibus secus verò postea? Id enim omnibus experimento patet: ideoque celebres habentur ij versus à Græco Latine redditi:

Cognitio enim hæc hominum longè est celebratiora viuis,

Et gratissima, qua nuperrima venit in aures.

Et illud Pindari: *ἄνθρωπος δὲ ὁμοῦ κενεῖται. Λαοὶ δὲ οἰνοῦσι: sed hymnorum novorum flores.* Præterea vero interrogatio respondet Aristoteles causam esse, quia prima repræsentatio novi, & convenientis obiecti, statim excitat ad intensiorem actum cognitionis, postea verò ad remissiorem. Cum igitur voluptas conveniret repræsentationi obiecti convenientis, & actui cognitionis, debet esse initio intensior, & postea remissior. Omnis enim effectus naturaliter procedens ab aliqua causa, crescit, aut decredit in perfectione iuxta incrementum, aut decrementum perfectionis eiusdem cause.

11 QUARTA. Cur omnes appetant voluptatem? Respondetur ideo esse forsitan, quia omni-

nibus naturale est vt appetat vivere, ac proinde operari sentiendo, aut intelligendo: nam eiusmodi operationes sunt actus vite. Et in ijs quidē operationibus varia est hominū inclinatio, ac multiplex genius: vt propterea quidā speciatim docantur appetitu musicæ, quidam mathematicæ disciplinæ, quidā philosophiæ, & sic de alijs; ac per consequens magis appetant circa ea obiecta, quam circa alia, sentire, & intelligere, quia magis appetunt in ijs exercitijs vivere. Cū igitur voluptas perficiat operationem vite, prout iam definitū est supra, consequens etiā est, vt sicut diligunt vitā, ita etiam voluptatem appetant.

12 VERVM Circa hoc ipsum addit quæstionem aliam: vitium vita propter voluptatem expetatur, an potius voluptas propter vitam: Hæc enim duo, scilicet, vita & voluptas, vique adeo coniuncta sunt, vt vna ab altera separari nequeat. Huic dubitationi non respondet in præsentī. Verūm ex ijs, quæ in se-

quentibus tradit, dicendum est, quamvis appetatur simul atque indivisim operatio vite, & voluptas, nihilominus in sensu formali voluptatem appeti propter operationem vite, & non e contra; quia voluptas est quies appetitus, non in ipsa, sed in operatione, seu re delectante appetitum. Nemo enim delectatur directe de ipsa delectatione; siue voluptate; sed de re ipsa, quæ delectat: Ergo voluptas appetitur directe, non propter seipsam, sed propter operationem vite delectat. *Præterea.* Quid, quid profuit ex aliquo, veluti perfectio accidentalis illius, est propter ipsum: vt proprietates propter naturam, accidentis propter subiectum. At voluptas profuit ex operatione vite cognoscentis, veluti accidentalis eius perfectio; vt sæpe dictum est. Ergo voluptas est propter operationem vite cognoscentis, ideoque propter illius appetitum.

VIDE D. Thomam 2. 2. quæst. 32. quæ est de causa delectationis, & illius interpretes.

CAPVT QVINTVM.

Quòd voluptates inter se specie differant.

VNDE Et specie voluptates differunt. Nam ea, quæ sunt diversa specie, à diversis perfici putamus. Sic enim sunt & ea, quæ à Natura, & ea, quæ ab arte conficiuntur: vt animalia, arbores, pictura, statua, domus, vas, & similia. Similiter igitur, & operationes differentes specie, à differentibus specie proficiuntur. Operationes autem mentis ab operationibus sensus, & hæc rursus inter sese differunt specie. Igitur & voluptates, quæ ipsas perficiunt. Hoc autem & ex eo patebit, quia vnaquæque voluptas est ei propria operationi, quam perficit: propria enim voluptas augeat operationem. Qui namque cum voluptate operantur, singula magis discernunt, atque exactius comprehendunt: veluti geometræ fiunt, qui geometrica gaudent contemplatione, magisque intelligunt singula. Similiter & qui musicam amant, & qui ædium extruendarū delectantur arte, cæterorumque; singuli omnes in opere proficiunt proprio, hoc ipso se oblectantes. Voluptates igitur augent operationes. At ea, quæ augent, propria sunt. Quæ verò diversis specie propria sunt, & ipsa diversa specie sunt. Præterea, magis hoc ex eo videbitur ita esse, quia voluptates, quæ à diversis sunt, impediunt actiones. Qui namque delectantur, nequeunt mentem sermonibus adhibere, si quæpiā

audierint modulantem : magis modulandi gaudentes arte, quam operatione præfenti. Voluptas igitur ea, quæ à modulandi facultate prodit, operationem, quæ est circa sermones, corrumpit. Hoc idem & in cæteris vsu venit, cum circa duo simul quispiam operatur: operatio nanque iucundior alteram excludit: & si multum voluptate præcellat, magis extrudit, atque adeo vt neque operetur per illam. Quocirca cum vehementer aliqua re gaudemus, non valde aliud agimus, & alia facimus, cum parum nobis alia placent: vt & in spectaculis qui bellaria edunt, id maxime faciunt, cum viles sunt, qui contendunt. Cum igitur propria quidem voluptas exactas operationes reddat, & diuturniores, ac meliores efficiat, alienæ verò extenuent, atque corrumpant, constat ipsas inter sese vehementer distare. Alienas nanque voluptates id ferè, quod proprii dolores, efficiunt. Etenim proprii dolores operationes ipsas corrumpunt: vt si huic scribere, illi rationem subducere, iniucundum est, atque molestum: hic non scribit, ille rationem non subducit: quippe dolorem cum auferat operatio. Circa igitur operationes contrarium à proprijs voluptatibus accidit, & doloribus. Atque voluptates, doloresve proprii sunt, qui in operatione per se ipsam fiunt. Alienas verò voluptates simile quid ei facere diximus, quod ipsi dolores efficiunt: corrumpunt enim, etsi non similiter, operationes. Cum autem operationes probitate differant, atque improbitate, & aliæ quidem sint expetendæ, aliæ verò fugiendæ, & aliæ neutræ: similiter sese habent & voluptates: nam vnique operationi est propria quædam voluptas. Quæ igitur studiosæ propria est, ea & proba: quæ verò prauæ, ea est improba. Etenim & cupiditates honestarum quidem laudabiles sunt, turpium verò vituperabiles. Magis autem propriæ sunt operationibus voluptates, quæ sunt in ipsis, quam ipsæ cupiditates. Nam hæ quidem sciuntur, & temporibus, & natura: illæ verò propinquæ sunt operationibus, atque adeo indistinctæ, vt contentio sit, si idem sit operatio, & voluptas. Non tamen ipsa voluptas mentis esse videtur operatio, neque sensus. Est enim absurdum. Sed quia non separatur, idem quibusdam videtur. Vt igitur operationes sunt diuersæ, sic & voluptates. Differt autem visus à tactu puritate: & auditus, ac adoratus à gustu. Similiter igitur & voluptates differunt. Et ab his item eæ, quæ sunt mentis. Et hæ rursum differentiam inter sese suscipiunt. Videtur autem vnique animalium & propria quædam esse voluptas, sicut & opus. Est enim ea, quæ comitatur operationem. In singula etiam intuenti, id ita esse patet. Alia nanque voluptas est equi, alia canis, alia hominis: que modo-

modum & Heraclitus dicit, a finum stramina magis optare, quam aurum : a finis enim pabulum auro iucundius est. Voluptates igitur eæ, quæ sunt diverforum specie, differunt specie. Eas vero, quæ sunt eorundem, consentaneum est rationi diversas non esse. In hominibus autem mediocriter discrepant. Eadem enim alios dolore afficiunt, alios delectant : & alijs quidem molesta sunt, odioque habentur, alijs verò iucunda, ac amabilia. Hoc & in dulcibus accidit. Non enim eadem dulcia febricitanti, atque sano videntur : neque calidum idem infirmo, atque optimam habitudidem habenti videtur. Similiter & in alijs accidit. In omnibus autem talibus, id esse tale constat, quod studioso videtur. Quod si hoc rectè dicitur, quemadmodum & apparet, & est, atque virtus, & bonus hoc ipso, quo talis est, omnium est mensura : erunt & voluptates perfectæ, quæ huic videntur, & iucunda, quibus gaudet ipse. Atque non mirum est, si ea, quæ huic molesta sunt, alicui videantur esse iucunda : multæ nanque corruptelæ, depravationesque hominum fiunt : iucunda non sunt, sed his, & ita dispositis. Eas igitur, quæ sunt sine controversia turpes, constat non esse dicendum voluptates esse, nisi corruptis. Earum verò, quæ probæ, videntur esse, qualem, aut quam dicendum est hominis esse, an ex operationibus constat, hæc enim ipsæ voluptates sequuntur. Sive igitur vna sit, sive plures operationes perfecti viri, atque beati, eæ voluptates, quæ has perficiunt, propriè dicendæ sunt hominis voluptates. Cæteræ verò secundum, & perparum, quemadmodum & operationes.

SVMMA ET EXPLANATIO OCAPITIS QVINTI.

Voluptates specie differre: tum ex diversitate actionum, unde ostenduntur ex probitate, aut improbitate: tum etiam quòd alia alijs puriores sint: tum denique ex varia animalium natura ad diversas voluptates proclivi.

AD CLARISSIMVM ET LITTERATISSIMVM HEROEM,
D. D. GVNDISALVM FERNANDEZ DE CORDOBA,
ALCANTARENSIS MILITIÆ EQVITEM, SVPREMI CASTELLÆ SENATVS
CONSILIARIVM, REGIÆ GAZÆ PRÆFECTVM IN IMPORIO HISPALENSI,
QVONDAM IN SALMANTICENSI ACADEMIA VERPERTINÆ IVRIS CATHEDRÆ ANTECESSOREM
CELEBREM, ET COLLEGII MAIORIS CONCHENSIS SODALEM, &c.

SCOPVS Capitis huius est differentia voluptatum, quam multipliciter exponit Philosophus. Dividitur autem in quatuor partes. In prima docet actionum specie diversarum delectationes etiam specie differre. In secundâ

ostendit voluptatum differentiam ex probitate aut improbitate oriri. In tertîa observat, qualem voluptatum differre ab alijs, quòd puriores ijs & sinceriores sint. In quartâ demum addit discrimen aliud delectationum, petitur ex vario genere animalium, quæ diversimodè delectantur.

CIRCA

2 CIRCA Primam partem statuit, voluptates differre specie iuxta diversitatē operationum, idē; multipliciter probat. PRIMO. Perfectiones operationum specificē diversarum, nequeunt non differre secundū speciem. Quod patet, tum à priori, quia res essentialiter diversæ exigunt perfectiones specie diversarum etiam ab instantiā perfectionum naturæ & artis specie diversarum, quoniam natura & ars specie differunt. Insuper & idem alterius speciei est à perfectione propriā plantæ, sicut & perfectio domus à perfectione statui proprii. Atqui voluptates sunt perfectiones propriæ operationum specie diversarum, vt sensationis & intellectus, ac sensuum quidem & intellectuum specie differunt inter se. Igitur & voluptates earundem sunt specie diversæ.

3 SECUNDA Ratio. Quæcumque sunt propria & accommodata operationibus specie diversis, necessum est vt specie differant: quia debent ijs competere secundū quod vnum eorum differre specie ab altero. At variae voluptates sunt propriæ & accommodatae operationibus specie diversis. Ergo necessum est vt voluptates eiusmodi specie differant. Probatur assumptio. Voluptates enim variae conservant & augent operationes specie diversas: vt voluptas, quæ percipiuntur in mensurando, conservat & auget operationes faciles atque expeditas in Geometriā; similiter & voluptas in numerando, operationes proprias Arithmetice; & voluptas in canendo artificiosè, operationes proprias Musice; & sic de alijs. Atqui vnumquodque augetur & conservatur ijs, quæ sunt propria & accommodata suæ naturæ: vt docet idem Arist. in libris de Generat. & vberius adhuc lib. 7. Metaph. Igitur voluptates variae sunt propria & accommodatae operationibus specie diversis.

4 TERTIA. Quidquid positum in vna actione alteri actioni operique est impedimento, proprium est eius in qua positum est. Alioqui enim commune erit vtrique actioni, hæc proinde neutram impedit. Atqui vnus actionis delectatio impedit aliam actionem. Ergo vnus actionis delectatio est propria ipsius: & per consequens distincta à delectatione alterius actionis. Probatur minor, siue assumptio, in qua solâ est dissidium, exemplo siqueti, quo cernimus, eos, qui sono, siue cantu tibie admodum delectantur, si quem audiant suaviter tibi canentem, non posse animum intendere in disputationes cogitationelæ ad sapientiam spectantes. Prævalet enim delectatio capta de tibiarū cantu, delectationi alioqui expectandæ de disputatione severiorum rerum: & veluti maior superat illam minorem, aut ex

toto impedit. Quod pertinet illud Ciceronis 2. de Oratore observantis, quosdam Philosophorum audiores male discum audire, quam magistrum; ideoque auditio disci, Philosophum disputantem deserere. Vbi loquitur de ludo disci, quem per contentionem iactare solebant. Idque generatim apparet, vbi quis fit. Vbi duobus aut pluribus rebus occupatus est. Quæ enim maiorem delectationem parit, hebetat etiam, aut ex toto absorbet, si admodum vehemens sit. Vera igitur est assumptio illa, quæ assertur, vnus actionis delectationem impedit, mento esse alteri actioni.

5 ALIUD Exemplum affert in confirmationem eiusdem doctrine per locum à contrario: vt probet, vnus actionis delectatione vehementi impeditur aliam delectationem. Vbi enim quis delectatur remissè aut leviter, actione aliqua: non impeditur vt in aliam rem animum intendat. Quod patet in ijs, qui positi in Theatro se convertunt ad bellaria, illaque dentibus rodunt & comminunt; quoniam remissè attendunt ad actores fabularum, qui parum industrie aut minus proprie, quam par esset, in scenâ fabulas representant. Nimirum, allusio est ad morem Græcorum, qui solebant integros dies in Theatro exigere: ideoque opus habebant deferre secum aliquos faciliores cibos, quibus se refecerent: cuiusmodi sunt, quæ ῥεσνήματα Græcè nominantur, & à Latinis generatim dicuntur bellaria. De quibus Gellius lib. 12. cap. 11. ita loquitur: *Bellaria si gnificanti omne mensa secundæ genus. nam quæ Græci ῥεσνήματα, aut τιμωρα dicebant, ea Veteres nostri bellaria appellaverunt. Vna quoque dulciora est invenire in Comædijs antiquioribus hoc nomine appellata, dictaque esse Liberi bellaria.* Verùm Iulius Pollux lib. 6. censet eo nomine comprehendi, non modò fructus omnes, quos edimus crudos, & nullo subactos igni, veluti ficus, poma, cæteraque mensis secundis inferri solita; sed etiam ova tosta, & ad ignem indurata, quibus olim cornæ finiebantur. Græci igitur eiusmodi bellaria secum deferrebant ad Theatra, vt velerentur quasi rodendo & dentibus comminendo inter medios actus histrionum, præsertim quoties hi frigidè aut tegniter suas partes agebant. Cùm enim tunc remissè attendere ad representationem in Theatro exhibitam, nihil impediobat, vt se converterent ad vicendum bellarijs, eaque corrodendum. Vbi autem fabularum in Theatro ad vivum ab histrionibus exhibebatur, nullus erat locus spectantibus, vt se ad bellaria rodenda converterent. Ergo quia vehemens delectatio vnus actionis absorbet aliam actionis diversæ.

6 QUARTA Ratio. Quæcumque natura suâ pariunt effectus contrarios & in-

com,

compossibiles, debent esse diversarum specierum. Atqui multæ delectationes pariunt effectus contrarios & incommpossibiles. Ergo debent esse diversarum specierum. Maior pars: quia à rebus eiusdem speciei secundum naturam inam spectatis nequeunt oriri effectus contrarij & incommpossibiles: ideoque albedo & nigredo censentur colores diversarum specierum: quoniam naturâ suâ pariunt effectus contrarios & incommpossibiles disgregandi & congregandi visum. Minor autem tuaderur dupliciter. PRIMO: Quia delectatio propria alicuius actionis, confirmat illam & auget, ac diuturniorem meliorem que facit delectatio autem alterius actionis propria impeditur, diminuitur, & efficiur remissior, ratione alterius delectationis prævalentis: vt patet exemplo superius adducto in delectatione ex cantu tibiariur, aut ex toto impediuntur aut nimium minuunt eam, quæ ex *rebus ventis, ex rebus speculabilibus*, percipitur. At nihil impeditur ex toto, aut nimium imminuitur ab alio, nisi sit contrariur aut incommpossibile cum illo. Ergo multæ delectationes pariunt effectus contrarios & incommpossibiles. SECUNDO probatur eadem minor, loquendo de delectatione alienâ: nam hucque loquebatur de suâ, siue propriâ eius, qui delectatur. Quæ autem delectationes suæ dicantur, quænam alienæ, indicat paulo inferius illis verbis: *aliena à vobis, &c. Atque voluptates, doloresque proprij sunt, qui operatione percipiuntur sunt. Alienas vero voluptates alienius, eò quòd simile quid, atque ipsi dolores, efficiunt: corrumpunt enim, etsi non similiter, operationes.* Hoc præ nullo, altera probatio ab Arist. subobscure indicata, sic institui potest. Delectatio enim alicuius actionis propria, & eiusdè actionis tristitia etiam propria, eandem delectationem impediens, habent effectus inter se contrarios: quoniam delectatio confirmat, & auget actionem: tristitia autem imminuit illam, aut extinguit. Atqui hunc ipsam effectum ex tristitiâ oriri solitum parit aliena delectatio: quoniam & dolorem efficit, sicut tristitia, & actionem corrumpit: vt patet exemplo iam indicato audientis suavem tibiariam cantum, ideoque impedimentum subeuntis ad actionem disputandi, seu speculandi, & tibiunde ad delectationem suam, siue propriam, ex ipsa securam. Ergo delectationes propriæ atque alienæ habent effectus inter se contrarios.

7 ADDIT Tamen, quoddammodo differre inter se, quantum ad prædicta, dolorem, & voluptatem alienam. Nam ille propter se, siue naturâ suâ, est impedimento actioni: voluptas autem, propter actionem alienam, eandem actionem impedit. Hoc enim significat verba illa, *ἐκ τῶν τοῦ αἰσίου, ἐστὶν ἄλλοις, ἢ ἑαυτῷ, ἡ ἀπολαύσις, ἢ ἡ ἐπιθυμία, ἢ ἡ ἡδονή, ἢ ἡ λύπη, ἢ ἡ πένθος, ἢ ἡ ἀπορία, ἢ ἡ ἀνάγκη, ἢ ἡ ἀπολαύσις, ἢ ἡ ἐπιθυμία, ἢ ἡ ἡδονή, ἢ ἡ λύπη, ἢ ἡ πένθος, ἢ ἡ ἀπορία, ἢ ἡ ἀνάγκη.*

8 CIRCA Secundam partem ostendit delectationum discrimen ex probitate aut improbitate actionum oriri. Delectationes enim probatur actionum, honestæ sunt: vitiosarum autem turpes. Quibus & addit neutras, seu indifferentes, quæ nascuntur ex actionibus naturâ suâ indifferentibus, seu medijs inter bonum & malum: quales sunt actiones legendi, scribendi, cœnandi, aut ambulandi. Quibus tacite videtur impugnare Platonem (cui & Cicero subscripti) docentem omnes voluptates esse malas. Quamvis Martilius Ficinus, & Flaminius Nobilius, a Giphanio allegati, nominant Platonem vniuersè loquutum, sed de ijs nominatim delectationibus, quæ ad corpus spectant, & in quibus dictum esse supra lib. 3. 4 circa finem, versari propriè inconuenientem. Verum, quidquid sit de mente Platonis, Arist. statuit, delectationem quædam esse bonam, aliam malam: idque diversimodè probat.

9 PRIMO: Quia ex præcedentibus constat, vnicuique actioni suam propriam delectationem esse. Equo oportet vt vnamquamque actionem sequatur delectatio similis, quæ accommodata naturæ eiusdem actionis. Atquæ natura actionum ea est, vt quædam earum probæ sint, quædam autem præuæ. Ergo & delectationum quædam probæ sunt, quædam autem præuæ.

10 SECUNDO: Quoniam cupiditates diuiduntur in bonas & malas: vt quæ sunt appetitiones honestarum actionum & rerum probæ sint; quæ autem turpium, improbræ, & vituperabiles. Ergo cupiditates, siue appetitiones, diuiduntur in bonas & malas, iuxta similem diuisionem actionum. At multo magis delectationes diuidi debent iuxta actionum diuersionem, quàm cupiditates ipse: quoniam delectationes sunt magis propriæ actionum, ipsæ que propinquiores. Igitur delectationes multo potiori ratione, quàm cupiditates, diuiduntur in bonas & malas. Quòd autem delectationes sint magis propriæ & illigatæ actionibus, quàm cupiditates, facile suadetur: Quia delectationes sunt in ipsis actionibus, easque inseparabiliter comitantur: cupiditates vero, quibus appetimus actiones ipsas, nec sunt in ijs, nec etiam simul: cum appetitio plerumque tempore præcedat actionem, & prius sit velle agere, quàm ipsum agere. Præterea id ipsum constat, quoniam magis illigatum est alteri, quod semper illud spectat vt præsens, quàm quòd id extendit tanquam futurum. At delectatio semper spectat actionem vt præsentem: appetitio autem vt futuram. Ergo magis illigata est delectatio actioni, quàm appetitio.

11 MONET Verò, delectationem non ita illigatam esse actioni, vt ab eâ non distinguatur, quamvis separari non possit: plura

plurima enim tempore non differunt, seu inseparabilia existunt, quæ tamen ex alijs capitibus diversa sunt. Itaque delectatio quæ capitur ex actione sentiendi aut intelligendi, non est sensus, aut intelligentia, sed quid naturæ consequens utramque, veluti propria affectio. Quod sufficit ut iuxta divisionem actionum in bonas & malas, ipsæ etiam delectationes dividantur.

12 CIRCA Tertiam partem proponit aliud discrimen delectationum, quod quædam earum sunt puriores & sinceriores alijs: ideoque & specie ab ijs differant. Puras vero, seu καθάραι, illas appellat, quæ nihil cōtentionis terrenæ, seu corporis habent: ideoque ad mentis operationem spectant. Porro, cum mens ipsa partim contemplatrix sit, partim actiuosa; secundum priorem considerationem purior quoddammodo videtur, quàm secundum posteriorem: quia contemplatur nimirum abstracta ab operationibus sensuum & functionibus corporis; agit autem ministerio eorumdem. Verum & adhuc sub hac posteriori inspectione, actio mentis longè purior, & sincerior, siue liberior à concretionem est, quàm actio corporis & sensuum.

13 HOC Supposito, probat delectationes specie differre ex prædicto capite, serè sic. Delectationes, ut supra constitutum est, sequuntur naturam actionum, veluti affectiones quædam. Atqui actiones specie differunt inter se, quod aliæ alijs sunt puriores & sinceriores. Actio enim videndi longè purior est, quàm tangendi: similiter & actio audiendi & odorandi, quàm gustandi. Visus enim operatio longè subtilior, seu delicatior est, ægeris actionibus exteriorum sensuum: ideoque laboriosiori officio naturæ paratur, ac plenè admirabili: ut patet ex ijs, quæ cum eodem Arist. diximus disp. 86. de Animâ. Actiones verò tangendi & gustandi, longè impuriore sunt, & minoribus impennis naturæ stant. Actiones denique audiendi & odorandi medium quendam statum obtinent: quoniam mediocri naturæ officio parantur, & percipiunt res, siue obiecta; nec ita distantia, ac visus à longè prospiciens colores & lucem; nec adeo contigua ac tactus & gustus; sed medio modo se habentia inter proximum & remotum. Actiones verò mentis longè supereminet quibuslibet operationibus sensuum omnimodâ puritate; quoniam longè abstractiores sunt, & liberiores à materiâ; præsertim illæ, quæ ad partem seu vim animæ contemplatricem spectant. Ergo & delectationes eisdem actionibus illigatæ differant specie, quod aliæ alijs puriores sunt.

14 EIDEM Partitioni delectationum in puras, & impuras, seu concretas, anam dedit Aristoteli Plato in Philæbo, & lib. 9. de Republica. Cicero autem lib. 1. de Finibus, & ap-

pellat liquidas & liberat. quas Arist. lib. 3. supra amicus, non mixtas vocat, & frequentius καθάραι puras. Verum, ut monuimus, non omnes æqualiter puræ sunt; sed suas cuique gradus est. Primo ordine collocantur delectationes mentis contemplatricis: sub quarum notatione analogiam quandam servant delectationes Dei, Angelorum, animarum à corpore separatarum, & denique Philosophorum: qui, ut ait infra Aristoteles, non homines sunt, sed plures homines: quia nihil terrenæ facis habere videntur; sed dumtaxat colere id, quod in homine divinum estimentem, videlicet, quæ non modo Ethnicorum proceres, sed & Philo Judæorum disertissimus arbitratur, suas ἡδὴ εὐδαίμωνος & εὐχῆς ἀποστασία, ἢ διαίτησός, divina & bone anima partem, sed in ἀνθρώπῳ, sibilem. Secundo ordine recentur delectationes, quæ ex Virtutum actionibus capiuntur; hominumque propriæ sunt; vitæque mixtæ ex actione spirituali & corporeâ, in ordine ad bonum morale. Tertio denique actiones sensuum, & inter has prioriloco quæ nobilioris sensus sunt: qualem inter externas esse visum iam paulo antè dictum est. Huius enim actio est purissima, quippe quæ potissimum in lucem fertur, omnium qualitatum maximè puram. Vnde Flaminius Nobilius lib. 2. de Voluptate inquit: *Siquis in spelunca per aliquot annos inclusus cauectetur, & adduceretur ei puella pulcherrima, illa iuce statim frui mallet, quàm puella aspectu.* Succedunt deinde delectationes ex actionibus exteriorum sensuum suo ordine, ac primùm quidem auditus, deinde odoratus, postea gustatus, seu gustus, ut communiter dici solet, & denique tactus, qui est ignobilior omnium sensuum. Quare & idem Arist. supra lib. 3. docuit, intemperantiam esse sitam in voluptatibus gustandi & tangendi, tanquam omnium ignobilissimis, quæ proinde non tam humane, quàm belleine sunt.

15 ALIAM Rationem afferi Martinius Ficinus ex Platonis lib. de Voluptate cap. 7. cur delectationes oculorum & aurium sint præstantiores ceteris aliorum sensuum: quod, nimirum, maiorem affinitatem habeant cum delectationibus mentis. Rem verò ita esse, sic probatur: Quia & tabulæ pictæ, quæ aspectu percipiuntur, & soni, aut numeri poetici, qui ad auditum spectant, quandam servant harmoniam, & pulchritudinem, partiumque convenientiam. Ergo & servant ordinem sine quo, nimirum, ea haberi non possunt. At ordo est aliquid proprium mentis, seu rationis. Igitur actiones vivendi & audiendi, dum eum ordinem, siue harmoniam attendunt, planè spectant aliquid admodum affine menti & rationi. Nihil itaque mirum quod utriusque prædicti sensuum actiones antecellant actionibus exteriorum sensuum.

16 CIRCA Quartam partem obfer-
vat differentiam aliam delectationem peritiam
ex vario genere animantium, quæ diverſimodè
delectantur. Sic autem proponi poteſt. Dele-
ctationes quorumbet animantium ſunt diverſe,
iuxta propriam unicuique naturam. Ergo
quemadmodum animalia ſpecie ac naturâ
differunt, ſic & delectationes. Aſſumptio proba-
tur, tum ratione, tum & inducitione. Ac ratio-
nem primum: *Quia* quorum animalium diverſa
eſt natura, diverſa etiam adio eſſe debet,
ac ſubinde delectatio adionem conſequens.
Atqui animalium diverſa natura eſt. Ergo &
adio, ſubindeque delectatio, diverſa eſſe debet.
Itaque quemadmodum animalium natura eſt
varia & multiplex ſecundum ſpeciem, ita &
adio, delectatioque.

17 INDUCTIONE Verò probatur
aſſumptio eadem. Conſiderant enim intentè
& ſerio diverſa animalium genera, apparet
planè unicuique eorum peculiarem delectatio-
nem eſſe, iuxta propriam naturâ, ut canis, equo,
leoni, bovi, & ſic de alijs. Ideoque Ariſt. probat
eſtatum Heracliti dicere ſoliti, aſinum ſtra-
menta paleaſque malle, quàm aurum: quia ex
illis voluptatem capit, ex auro verò nullam.
Conſonantque quoddam gallus apud Æſopum fru-
menti granum unioni pretioſiſſimo antepo-
nitur, quoniam ex priori recipit voluptatem,
non item ex poſteriori. Nimirum, unicuique
animalium ſicuti eſt peculiaris natura & cu-
piditas, ſic etiam delectatio: & ut accinit Vir-
gilius,

*Torva leana lupum ſequitur, lupus ipſe capel-
lam,*

*Florentem Cythiſum ſequitur leiſiva capilla.
Te Corydon, ò Alexi: trabis ſua quemque vo-
luptas.*

Quæ poſtrema verba, inter alios, celebrat S.
Auguſtinus tract. 22. in Ioannem, & imitatur
Stadius 2. Sylv. dum accinit: *Sua cuique vo-
luptas.* Et Prudentius in Hamart. illo verſu:
Dividit huc illuc raptiſſima ſua quemque libido.
Veriſſimum igitur eſt, & inducitione compro-
batum, ſingulis animalibus, iuxta naturæ di-
verſitatem in ſpecie, eſſe peculiarem cupidita-
tem, ſubindeque delectationes ſpecie diverſas,
& alias quidem humanas, alias autem bellui-
mas, & has rufus diverſas, iuxta ſpecificam
belluarum diverſitatem.

18 VBI Quæri obiter poteſt, eſt
animantia bruta habeant certas voluptates, vl-
tra quas nihil appetunt: homo autem per om-
nium voluptatum genera divagetur, & quaſ-
dam quidem modò velit, modò nolit, abſque
vllâ ſtabilitate. Quò ſpectant verba illa Pli-
nij loquentis de homine: *Vni animantium lu-
ctus eſt datus. Vni luxuria, & quidem omni-
bus modis nulli: vni fragilior: nulli rerum om-
nium libido maior.* Quid igitur in cauſâ eſt hu-

ius viciffitudinis circa voluptates diverſas?
RESP. belluas ſolo nature inſtinctu ducitur, ea
autem libertate vllâ: ideoque ſtabiliter perma-
nere in certâ illâ cupiditate delectationis, quæ
natura præſcripſit, quin facultas variandi ſit.
Homo autem, cum arbitrio conſtet, pro libito
divertit in alias atque alias voluptates. Quò
ſpectat illud didum Iuliz corruptiſſime ſer-
mine ad Auguſtum Caſarem increpantem, &
ſciſcitantem ab ea, quid cauſe eſſet, cur belluus
certo ſolùm anni tempore ad libidine citari-
rentur, illa verò aſſiduò & ſemper. Reſpondit
eum, cauſam eſſe, quòd ille ſint bellus; ipſa
verò mulier: nimirum, libertate prædita. Ge-
nuina ſanè cauſa, ſed ratio nulla: quaſi Iuliz
ideo bellua non eſſet, quòd belluas libidine
ſuperaret.

19 CONFIRMAT Ariſt. rationem
præiactam expendendo diverſitatem delecta-
tionum, quibus ducuntur homines, licet eiuſ-
dem nature ſint. Quamvis enim rationi con-
ſonum appareat, ut quemadmodum homines
in eadem ſecundum ſpeciem naturâ conver-
niunt, ſic etiam in quaerendâ eadem voluptate
conſentiant: attamen experimento, atque indu-
citione patet, ſæpiſſimè eos adhibere delectatio-
nibus ſpecie diverſis. Idem enim homo pro di-
verſitate temporum, atque eventuum, alijs at-
que alijs ſpecie voluptatibus ducitur. ſæpe etiâ,
quas vno tempore perſequitur, alijs fugit. Vnde
æger eſt averſatur plura, quæ in bonâ valetudine
ardenter amabat, aut amat que vderat.
Rurſus, quidam hominum certâ aliquâ dele-
ctatione rapiuntur, alijs diverſis, aut etiam con-
trariis. Veriſſimum quippe eſt illud Plinij lib. 5.
6. Epit. 27. *Non omnibus eadem placeant.* Et Ci-
ceronis eſtatum: *Sic ſe res habent: te ſua, me
delectans mea.* Atque Homeri longè anteq-
uam Odyſ. 14. accinentis:

*Ἄλλος γὰρ τ' ἄλλοισι τ' ἄλλὰ πινύμενται: ἕρπυϊοι
Ἄλλος enim rebus varijs vni gauget, & alter*

Ergo non modò in diverſis animantibus, ſed
in alijs atque alijs hominibus eiſdem ſpecie
naturæ, inveniuntur delectationes diverſe ſe-
cundum ſpeciem, & aliz alijs oppoſitæ. Cuius
varietatis cauſam nuper ex ipſo hominis arbi-
trio aſſignavimus. Bellus autem ſi quando
fortè diverſis voluptatibus abripiuntur, id ta-
rò accidit, & ſolùm iuxta variam diſpoſitio-
nem corporis & ſenſuum, abſque libertate
vllâ.

20 ADDIT Verò parneſim quan-
dam, ſive admonitionem, ut verè & ſolide de-
lectationes diſcernantur ab adulterinis & ſpu-
rijs. Priorum enim norma, & veluti canon, eſt
vir probus, & Virtus ipſa. Vt enim iam in hoc
Opere didum eſt lib. 3. cap. 4. & lib. 7. cap. 12.
& lib. 9. cap. 4. iudicium de rebus honeſtis
&

& experendis, aut etiam honestioribus, debet fieri ad præscriptum Virtutis & viri probi, in quo illa sedem habet. Id namque honestum est existimandum, quod congrui Virtuti, & viro optimo. Proindeque ex tot & tam varijs delectationib⁹, quot diximus abduci alios atque alios homines, iuxta peculiarem vniuscuiusque indolem electionemque, solum ille persequend⁹ sunt ut veræ & solidæ, atque amore dignæ, quas Virtus sequendas præscribit, & vir prudens atque optimus probat. Quæ autem à Virtute recedunt, & in vitium declinant, suggiendæ sunt, veluti commentitiæ & spuriz, atque à naturâ rationali degeneres. Unde & hæc ferè rationis formula proponi potest. Illæ delectationes sunt inter humanas optimæ & amore dignæ, quæ sunt conformes mensuræ & normæ humanarum actionum. Atqui Virtus, seu vir optimus, est mensura humanarum actionum. Illæ igitur delectationes sunt inter humanas optimæ & amore dignæ, quæ sunt conformes Virtuti, & viro optimo.

21 CÆTERVM, Quoniam etiam in viris probis voluptates diversæ sunt, quamvis omnes honestæ, quærri potest, quænam illarum sit melior, ac proinde magis propria ho-

minis. Huic dubitationi occurrir Arist. pronunciatque, bonitatem seu honestatem maiorem delectationum æstimandam esse ex honestate maiori actionum, quas sequitur delectatio. Quare siue vna, siue plures actiones sint, quæ maximè atque in primis perniciunt optimum ac felicem Virum; sic etiam delectationes de ijs optimæ ac primariæ erunt. Delectationes vero earum operationum, quæ solum secundariò perficiunt virum optimum & felicem, erunt secundariæ, & minoris honestatis. Quippe inter delectationes is ordo est, ut prima ac præstantissima omnium habeatur, quæ ex contemplatione percipiuntur; secunda, & ipsi proxima, quæ capitur ex actione studiosâ Virtutis; tertia denique quæ habetur ex rebus deservientibus Felicitati parandæ, vel utcumque stabilizandæ: quales sunt, bona corporis valetudo, opes, amicitia, aliæque plura huius generis, sine quibus Felicitatem non esse plenam & omnibus numeris absolutam, dictum iam est lib. 1. cap. 10. & lib. 9. cap. 9. Lege plura alia lib. 7. cap. 13. de voluptatum speciebus, ad illustrandum hoc ipsum caput.

VIDE D. Thomam 2. 2. q. 32. & illius Interpretes.

CAPVT SEXTVM.

De Felicitate.

DICTIS Autem ijs, quæ ad ipsas virtutes, ac amicitias, voluptatesque pertinent, de felicitate figura dicere restat, quippe cum finem humanarum rerum ipsam esse ponamus. Si igitur ea, quæ priùs sunt dicta, repetierimus, orationem sanè fecerimus breviorē. Diximus itaque, felicitatem habitum non esse: inesse enim dormienti per vitam, plantarum vita viventi, & in calamitatibus maximis constituto. Quod si hæc non placent, sed ponendum est potiùs, ipsam operationem esse quandam, ut priùs est dictum, & operationum aliæ sint necessariæ, & ob alia, aliæ per se ipsas sunt expectabiles, perspicuum est, felicitatem earum aliquam operationum esse, quæ sunt per se, & non ob aliud, expectandæ. Felicitas enim nullius indiget rei, sed est ex sese sufficiens. Operationes autem eæ per se sunt expectabiles, à quibus nihil præter operationem quæritur. Tales verò videntur esse actus ij, qui à virtute proficiuntur. Honestam namque, studiosamque agere, ex ijs est, quæ

quæ per se expetuntur. Et item ludorum ij, qui sunt iucundi: non enim ob alia ipsos expetunt. Damna quoque potius ex ipsis, quàm commoda, suscipiunt, & corpus, & patrimonium negligentes. Confugiunt autem ad talia oblectamenta & plerique eorum, qui beati esse dicuntur. Quapropter apud tyrannos in pretio habentur ij, qui in talibus oblectamentis sunt dextri. In ijs enim se ipsos præbent iucundos, quæ illi affectant: indigent autem talibus. Videntur igitur hæc ad felicitatem pertinere, propterea quòd hisce vacant homines ij, qui sunt in potestatibus constituti. At nullum fortasse signum tales sunt homines: nam nec virtus in potestatibus, nec intellectus consistit, à quibus operationes studiosæ proficiuntur. Nec si illi, cum synceram, liberalemque voluptatem non degustarint, ad corporis confugiunt voluptates, propterea putandum est, has magis expetibiles esse. Et pueri enim quæ apud se ipsos in pretio sunt, præstabiliissima esse putant. Consentaneum igitur est rationi, ut pueris, & viris diversa pretiosa esse videntur, sic & pravis, & studiosis videri. Ut igitur sæpe dictum est, & pretiosa, & iucunda sunt ea, quæ studioso viro talia sunt. Vnicuique autem ea est operatio maximè expetibilis, quæ ab habitu proprio procedit. Et studioso igitur ea, quæ proficiuntur à virtute. Felicitas ergo non in ludo, iocove consistit. Etenim absurdum foret, humanum finem iocum esse, & negotia multa, molestave per totam vitam causa iocandi suscipere. Cuncta enim ferè, præter felicitatem, alterius expetimus gratia: hæc enim est finis. Studere autem, & laborare gratia ioci, stultum profectò, nimisque puerile habetur, & est. Iocari verò ut studeas, secundum sententiam Anacharsidis rectè sese habet. Iocus enim requietis similis est. Atque cum continuè nequeant homines laborare, indigent requiete. Non est igitur ipsa requies finis: fit enim gratia operationis. At verò vita felix in virtute consistit. Hæc autem vita cum studio est, & in serijs, sed non in ioco consistit. Atque ea, quæ studiosa sunt, seriave, præstabiliora ridiculis, & ijs, quæ ioco fiunt. Et operationem semper melioris & partis, & hominis, studiosam magis dicimus esse: melioris verò præstabilior est, & ad felicitatem iam magis atinens. Frui præterea quivis, & mancipium, voluptatibus corporis, non minùs, quàm optimus homo, potest: at felicitatem nemo mancipio tribuet, nisi & vitam tribuerit studiosam. Felicitas enim non in talibus consistit modis vivendi, sed in operationibus, quæ à virtute proficiuntur, ut priùs etiam diximus.

SUMMA ET EXPLANATIO CAPITIS SEXTI.

Felicitatem non esse sitam in habitu, sed in actione, eaque per se expetibili: qua primò non sit actio ludi, sed Virtutis perfecti. Quod multiplici ratione probat.

AD ILLUSTRISSIMUM ET LITTERATISSIMUM

D. D. PETRUM GIL DE ALFARO,

IACOBÆI ORDINIS EQVITEM, SVPREMORVM SENATVVM, REGIÆ
GACÆ PRÆSIDEM, ET IVSTITIÆ CONSILIARIVM, VALLISOLETANQ
PRÆTORIO EXPRAFECTVVM, QVONDAM ACADEMIÆ COM-
PLVTENSIS PRIMARIVM IVRIS ANTECESSOREM,
ET MAIORIS COLLEGII D. ILDEPHONSI
SODALEM; &c.

GGREDITVR Arist. posterior-
rem huius libri tractationem;
& vltimam totius Operis, qua
distingit de Felicitate: ac sum-
matim in hoc capite docet, Fel-
licitatem non esse habitum, sed

opus aut actionem optabilem; & per se expe-
tendam; quæ quidem non sit posita in opera-
tione ludi, sed Virtutis. Distingit verò totum ca-
pitulum in tres partes. In prima, quasi recapitu-
lando doctrinam lib. 1. traditam, statuit, Fel-
licitatem, non in habitu sitam esse, sed in actio-
ne per se expetenda. In secunda docet, non esse
positam in actione ludi. In tertia denique cõ-
cludit, constitutam esse in operatione secundû
Virtutem.

2 CIRCA Primam partem breuiter,
& veluti in epilogo pertrahit præcipua eor-
um, quæ toto opere docuit, vt tandem eor-
undem ipsi imponat tractatione hac de Felici-
tate, quæ est finis vltimus humanæ vitæ. Ac pri-
mam quidem commemorat se abundè egisse de
Virtutibus: nimirum, ab initio libri secundi,
vsque ad finem septimi: idque continenter, seu
disputatione perpetua, & minime interrupta.
Deinde & octavo ac nono libro integris de
Amicitia: ac tandem initio huius libri de Vo-
luptate per quinque priora capita, præter
plura, quæ de ipsa distinxit septimo libro:
Nec refert ea, quæ libro primo docuit cir-
ca summum bonum, sive Felicitatem homi-
nis: quoniam ea ipsa ferè summam repo-
nuntur quatuor postremis capitibus libri ha-
jus, quamvis plura in illis addantur, quæ da-
ta opera ibidem prætermittunt. Et tunc tunc
solum agebatur de Felicitate politica: nunc
verò iam sermo est de Felicitate, quæ posita
est in contemplatione. De qua tamen mo-
net, se solum dicendum esse *ὑπόψῃ*, in figura;
id est, rudi popularique modo, vt oportet
tractanti res Ethicas; iuxta traditam lib.
1. cap. 3. non autem subtili, & exacta dis-
putatione, vsq; fieri solet in alijs theoreticis dis-
ciplinis.

3 RESVMIT Itaque plura præceden-
tibus tradita: ac primùm quidem, Felicitatem
non esse sitam in habitu. Quod docuerat lib. 1.
cap. 7. & nunc de nouo probat dupliciter. Pri-
mò, Felicitas non est sita in eo, quo existente in
homine, ipsa non existit. Quippe vnumquodq;
necessum est existere quoties & vbi existit, id
per quod constituitur. Atqui existente quoli-
bet habitu in homine fieri potest, ac solet, vt
non existat Felicitas. Ergo hec in nullo habitu
sita est. Probat minor sive assumptio, in ho-
mine prædico quibuslibet habitibus, sed tamen
dormiente: in quo certè non est Felicitas. Putrò
hanc non esse in homine dormiente, convinci-
tur ratione manifesta. Felicitas enim est quid
perfectissimû, & absolutissimû: vixque summû
naturæ rationalis bonû. Atqui in homine dõr-
miente nihil est perfectissimû, & absolutissimû.
Dum enim dormit, est omnino absque actione
perfecta rationalis animi, solumque exercetur
in ea, quæ omni animæ videnti & sentienti
communis est, & consistit in motu nutritionis,
atque imaginariis facultatis; seu phantasiæ;
eo tempore inordinata. Quid si forte aliquan-
do intellectus in dormiente videtur aliquid
cognoscere, id solû imperfectè sit. Felicitas ergo
non est in homine dormiente. Et tamen in
eo resident, vt supponimus, quilibet Virtutis
habitus, tam intellectuales, quam morales. Fel-
licitas igitur in nullo eiusmodi habitu sita est.
Secundò id ipsum probat: Quia in quibuslibet
calamitatibus, etiã extremis, manent omnes
habitus Virtutis antea acquisiti, beneque autè
mo viri probi. Et tamen tunc non inest Felici-
tas. De quo relegenda sunt, quæ tradidit lib.
1. cap. 10. Felicitas ergo in nullo habitu Vir-
tutum posita est. Quare superest, vt consistat
in actione, vt traditum fuit eodem lib. 1.
cap. 7.

4 VERVM Cùm actiones humane
sint plurimæ, quæque inter se dissidentes, non ta-
tis est dicere, Felicitatem in actione sitam esse,
nisi & præterea explicariùs, ac nominatim dic-
tatur, quæzã eiusmodi actio sit. Hoc autem,

vt edisserat, dividit adiones humanas: vt quædam illarum sint propter se expetendæ, quædam autè solùm propter aliud. Ea verò divisione præmissa, decernit, Felicitatè sitam esse in adione per se optabili & expetendâ. Probatque: Quia quidquid propter se queritur, & nõ propter aliud, si in adione consistit, debet esse finis in ea quæ per se optabilis & expetendâ est. Atqui Felicitas propter se queritur, & nõ propter aliud: cùm sit summum hominis bonum, de cuius ratione est vt propter se queratur, & nõ propter aliud: vt *ead. lib. 1. c. 4.* demonstratum est. Ergo Felicitas, si consistit in adione, debet sita esse in ea, quæ propter se optabilis & expetendâ est.

5 SED Præterea, cùm & adiones per se optabiles, & expetendæ sint plures, ac diversæ, restat adhuc inquirendum, in quam illarum consistat Felicitas. Id vt expediat, constituit duo genera adionum per se optabilium. In altero eorum collocat eas, quæ Virtutum adiones dicuntur & sunt: in altero verò ludiceras, quæ ad voluptatiem referuntur. Et virtuosas quidè generis adiones propter se expetibiles esse probat. Priores quidem: quia ratione honestatis suæ nos alliciunt, absque ordine ad vitiatè, voluptatiemvè. Posteriores autè: quia delectationes ex ludo alijque rebus institutis ad oblectamentum animi, nõ referuntur ad vitiatè aut aliquam: cùm ex ijs nemo ferè commo- dùm, seu vitiatè percipiat, quin potius plurimum detrimenti subire soleat. Experimento enim patet, plurimos ludorum causâ, non modò patrimonium dilapidare, & opes suas prodigè, sed & salutè corporis perdere, & impedire magna honoris incrementa, quæ alioqui haberent. Igitur posteriores voluptates, id est, ludiceras, non queruntur vitiatè causâ, sed dumtaxat iustiparum.

6 CIRCA Secundam partem statuit, ex duplici genere adionum per se optabilium Felicitatem solùm esse positâ in priori; nimirum, in adione Virtutis; non autè in posteriori, videlicet, in adione ludicrà. Quod quidè nõ frustra docet, sed vt debellet insitum ferè errorè vulgaribus hominibus, qui nullam aliâ Felicitatè cogitare videntur, aut optare, nisi eam, quæ ludicris exercitationibus contenta est. Huius autè erroris causam Aristoteles monet esse in eo quòd videant eos, qui potestate & rerum amplitudine supereminent, nullam aliâ expetere Felicitatè. Quippe ipsi plerumque opes suas & horas collocant in aleis, audiendiq; hominibus, non tam vrbanis, & lepidis, ac colloquio iuauibus. (quod ad Virtutè spectare dictum est *lib. 3. cap. 8*) quàm securis, histionibus, parastis, morionibus, & pumilionibus: quorum inanes & ridiculas operas amplissimâ mercede conducunt, vt risum ex inde, voluptatemque omnino ludicram capiant. Quam eandem po-

pularis erroris causam indicaverat iam *lib. 1. cap. 5.* & videtur redigi ad hunc syllogismum vulgariùm hominùm. Felicitas sita est in eo, quod Reges, Principes, ac primarij in Republica homines, summo studio expoptant, & persequuntur: quippe qui vnicè in votis habere videntur, vt felices, seu beati sint. Atqui Reges, Principes, & primarij quique in Republica homines, summo studio expoptant & persequuntur ludicras voluptates. Felicitas ergo sita est in ludicris voluptatibus.

7 NIMIRVM, Potèntibus in sæculo plerumque in voluptatibus, & ludicris exercitationibus, vitæ tempus inuitur, quasi nulla præterea Felicitas sit, quam querere oporteat. Quippe ij recipi, aut etiam verbis dicunt illud Alcimoni apud Hæmerum *Odyss. 1.* alloquens Vlystem:

Semper nobis convivium geatum est, citharæque, schoræque,

Vesle, quæ mutatoria, balneaque calida, & cubilia.

Sed agite Phœnacum saltatores optimi, tri- pudiate.

Præco autem propè venis ferens cithararum canoram

Demodoro: hic autem postea iovit in medium circium autem iuvenes,

Puberes saltabant periti saltationis.

Verùm quæ demum solis maneat, quis tandem exitus sit eius spurie felicitatis, sapientissimus Iob paucis edidit *cap. 21. v. 12.* dum de ijs hominibus inquit: *Tenent tympanum, & citharam, & gaudent ad iunctum organi. Dancunt in bonis diebus suis, & in punção ad inferna descendunt.* Ibi loent, quas meruerunt, absiduum ludorum & voluptatum turpium acerbisq; simas pœnas: vbi,

Flamma immortalisque, atroxque, intermi- naque, & nec

Vi, forte, æterno aut dissoluenda die.

8 CÆTERVM Ratiocinationè illam vulgi refellit Arist. quoniam Principes ac potentes homines, è quorum exemplo argumentum efformant, nos sunt apti, quibus fides præstetur, nec digni, quos ceteri sequantur in querenda, aut estimanda Felicitate. Neque enim talis eorum vita est, aut existimatio, siue iudicium de rebus agendis, vt adiones humane ceaseantur bonæ, aut malæ, voluptatesque vere, aut falsæ, prout ipsi definiunt. Adionum namque honestarum, & solidarum delectationisq; siue per se expetendarum fons est duplex: Virtus & Mens, siue Ratio, recta & Prudentia. Neutra autem earum Regno, aut Principatui anxia est. Ergo ex eo quòd Reges, aut Principes agunt iudicantvè, non est statuenda regula aliqua adionum, aut delectationum honestarum. Quippe ipsi plerumque ignorant,

experimento saltem puras delectationes & immixtas; solumque vacant ijs, quæ ludicræ, aut aliter turpes sunt. Superest igitur, ut actionum humanarum quæ bonæ sunt discernantur à malis, & delectationum quæ veræ à falsis; iuxta præscriptum rationis rectæ & Prudentiæ. Pessima ergo est ratiocinatio illa vulgi: quoniam Felicitas non est metienda ex eo, in quo improbi Reges Principesve suam felicitatem constituunt; nimirum, ex delectationibus ludicris, & impuris: sed in eo tantum putanda est consistere, quod iuxta Virtutem, & rationem rectam est. Id enim solum apparet dignum, ut in eo summum hominis bonum coleretur.

9 CIRCA Tertiam partem demum constituit, Felicitatem solidam in actione Virtutis positam esse; non autem in lusione, sive exercitatione ludi. Assertio hæc bimembris est, & seorsim quod ad singulas partes ab Arist. probatur. Quod ad priorem quidem in hunc fere modum. Id quod maxime expetendum atque optabile est viro probò, velini pretiosissimum inter omnia, est in quo sita est Felicitas. Atqui actio Virtutis est quid maxime expetendum & optabile viro probò, veluti pretiosissimum inter omnia. Ergo actio Virtutis est id, in quo sita est Felicitas. Maior parerit: Quia id quod maxime expetendum atque optabile est viro probò, est id in quo situm est summum hominis bonum, sive ultimus finis humane vitæ. Felicitas autem est summum hominis bonum, sive ultimus finis humane vitæ. Ergo id quod est maxime expetendum & optabile viro bono, est in quo sita est Felicitas. Iam minor primi & præcipui syllogismi suadet. Vnicuique enim maxime expetenda & optabilis est actio profecta ex illo habitu, quem sibi assiduo, ac voluntario exercitio paravit. Ideoque Philosopho, seu prædico Philosophiæ habitu, suavisimum & maxime expetendum est philosophari, musico canere, pictoriquæ expingere: quoniam eiusmodi operationes procedunt ab habitu voluntarijs actibus adquisito: ut dictum est lib. 9. cap. 9. Atqui etiam actio Virtutis in homine probò oritur, sive proficitur ex habitu Virtutis, quem ipse sibi assiduo & voluntario exercitio paravit. quod supra lib. 2. cap. 1. traditum est. Ergo actio Virtutis est quid maxime expetendum & optabile probò viro.

10 CONFIRMATVR. Cùm vir probus sit veluti canon, seu norma totius honestatis, ut sæpe dictum est, proindeq; & Felicitatis, in quam ducit honestas; censenda est Felicitas in eo consistere, quod eidem viro probò optimum inter omnia est. Atqui actio Virtutis viro probò quid optimum & pretiosissimum inter omnia est. Ergo in actione Virtutis con-

sistere censenda est Felicitas.

11 POSTERIOREM Asserti partem, quæ dicitur, Felicitatem nullo modo in lusione, seu actione ludi positam esse, multipliciter probat. PRIMO: Felicitas solù est posita in illa actione, quam vir probus existimat optimam, & maxime propter se optabilem. Atqui luso, sive actio ludi, non est quam vir probus existimat optimam, & maxime propter se optabilem; Felicitas ergo non est posita in lusione, seu actione ludi.

12 SECUNDO. Felicitas est summum hominis bonum, & omnium actionum humanarum finis, ex dictis lib. 1. cap. 4. At luso, si ve actus ludendi, non est summum hominis bonum, seu omnium actionum humanarum finis. Ergo luso, sive actus ludendi, non est hominis Felicitas. Probatur minor, sive assumptio. Omnes enim actiones humane sunt propter summum hominis bonum, sive ultimum finem ipsarum: ut ibidem statutum est. Atqui non omnes actiones humane sunt propter lusionem. Interea enim quæ agimus plurima sunt, quæ summo: labore & studio paramus; alia quæ non, nisi cum ingenti dolorum perpessione laboreque. Quis autem, inquit Arist. nisi puer, aut stultus, existimet ea omnia fieri propter lusionem? Ergo luso non est summum hominis bonum, sive omnium actionum humanarum finis.

13 TERTIO. Felicitas nullo sanè modo consistit in illa actione, quæ propter aliam actionem hominis expetitur: cùm ipsa sit ultimus finis. Ac luso propter aliam actionem hominis expetitur. Felicitas ergo non est luso, Minorem, in qua esse posset dissidium, probat Arist. autoritate Anacharsidis, cuius proverbium illud fuit: *Ludendum, ut studeas, non studendum, ut ludas*. Simile planè alteri Socratici estatio: *Edendum, ut vivas, non vivendum, ut edas*. Ergo luso est propter aliam actionem: nimirum, studendi. Siquis autem scire velit, quis, aut quantus fuerit Anacharsidis, quem in Philosophorum classe recensendū putaverit Arist. & cuius sententiam, ut gravem ac veram, receperit; consulari Laertio, qui eius vitam & obitum refert. Sufficiat dicere, illum vnum inter Scythas, veluti miraculum quoddam, fuisse Philosophum. Vnde & in proverbium abiit: *Anacharsis inter Scythas*. quo extollitur aut sapientia alieuius inter indoctos educati, aut Virtus eximia cuiusdam inter improbos. Galenus quoque, siue ut Schy- ras irrideret, siue ut Atheniensibus adulareretur; dixit, sicuti miraculum fuit inter Scythas vnum aliquem existimare Philosophum, nimirum, Anacharsidem; ita & inter Athenienses miraculo fuisse, quod aliquis non philosopharetur. Porro Diogenes iam allegatus præterea auctor est, illum fuisse sapientiam in-

quæ per se expetuntur. Et item ludotum ij, qui sunt iucundi: non enim ob alia ipsos expetunt. Damna quoque potiùs ex ipsis, quàm comoda, suscipiunt, & corpus, & patrimonium negligentes. Confugiunt autem ad talia oblectamenta & plerique eorum, qui beati esse dicuntur. Quapropter apud tyrannos in pretio habentur ij, qui in talibus oblectamentis sunt dextri. In ijs enim se ipsos præbent iucundos, quæ illi affectant: indigent autem talibus. Videntur igitur hæc ad felicitatem pertinere, propterea quòd hisce vacant homines ij, qui sunt in potestatibus constituti. At nullum fortasse signum tales sunt homines: nam nec virtus in potestatibus, nec intellectus consistit, à quibus operationes studiosæ proficiunt. Nec si illi, cùm synceram, liberalemque voluptatem non degustarint, ad corporis confugiunt voluptates, propterea putandum est, has magis expetibiles esse. Et pueri enim quæ apud se ipsos in pretio sunt, præstabilissima esse putant. Consentaneum igitur est rationi, vt pueris, & viris diversa pretiosa esse videntur, sic & pravis, & studiosis videri. Vt igitur sæpe dictum est, & pretiosa, & iucunda sunt ea, quæ studioso viro talia sunt. Vnicuique autem ea est operatio maximè expetibilis, quæ ab habitu proprio procedit. Et studioso igitur ea, quæ proficitur à virtute. Felicitas ergo non in ludo, iocove consistit. Etenim absurdum foret, humanum finem iocum esse, & negotia multa, molestave per totam vitam causa iocandi suscipere. Cuncta enim ferè, præter felicitatem, alterius expetimus gratia: hæc enim est finis. Studere autem, & laborare gratia ioci, stultum profecto, nimisque puerile habetur, & est. Iocari verò vt studeas, secundùm sententiam Anacharsidis rectè sese habet. Iocus enim requietis similis est. Atque cùm continuè nequeant homines laborare, indigent requiete. Non est igitur ipsa requies finis: fit enim gratia operationis. At verò vita felix in virtute consistit. Hæc autem vita cum studio est, & in serijs, sed non in ioco consistit. Atque ea, quæ studiosa sunt, serivæ, præstabiliora ridiculis, & ijs, quæ ioco fiunt. Et operationem semper melioris & partis, & hominis, studiosam magis dicimus esse: melioris verò præstabilior est, & ad felicitatem iam magis attinens. Frui præterea quivis, & mancipium, voluptatibus corporis, non minùs, quàm optimus homo, potest: at felicitatem nemo mancipio tribuet, nisi & vitam tribuerit studiosam. Felicitas enim non in talibus consistit modis vivendi, sed in operationibus, quæ à virtute proficiuntur, vt priùs etiam diximus.

SUMMA ET EXPLANATIO CAPITIS SEXTI.

Felicitatem non esse sitam in habitu, sed in actione, eaque per se expetibili: quæ primò non sit actio ludi, sed virtutis perfectæ. Quod multiplici ratione probat.

AD ILLUSTRISSIMUM ET LITTERATISSIMUM
D. D. PETRUM GIL DE ALFARO,

IACOBÆI ORDINIS EQUITEM, SUPREMORVM SENATVVM, REGIÆ
GACÆ PRÆSIDEM, ET IVSTITIÆ CONSILIARIVM, VALLISOLETANQ
PRÆTORIO EXPRAFECTVM, QVONDAM ACADEMIÆ COM-
PLVTENSIS PRIMARIVM IVRIS ANTECESSOREM,
ET MAIORIS COLLEGII D. ILDEPHONSI
SODALEM; &c.

GGREDITVR Arist. posteriorem huius libri tractationem; & ultimam totius Operis, quæ dixerit de Felicitate: ac summam in hoc capite docet Felicitatem non esse habitum, sed

opus aut actionem optabilem, & per se expetendam; quæ quidem non sit posita in operatione ludi, sed virtutis. Dividit verò totum caput in tres partes. In prima, quasi recapitulando doctrinam lib. 1. traditam, statuit Felicitatem non in habitu sitam esse, sed in actione per se expetenda. In secunda docet, non esse positam in actione ludi. In tertia denique concludit, constitutam esse in operatione secundum virtutem.

2 CIRCA Primam partem breviter, & veluti in epilogo perstringit præcipua eorum, quæ toto opere docuit, vt tandem eorundem ipsi imponat tractatione hac de Felicitate, quæ est finis ultimus humanæ vitæ. Ac primùm quidem commemorat de abunde egisse de virtutibus: nimirum, ab initio libri secundi, vsque ad finem septimi: idque continenter, seu disputatione perpetua, & mixtè interrupta. Deinde & octavo ac nono libro integris de Amicitia: ac tandem initio huius libri de Voluptate per quinque priora capita, præter plura, quæ de ipsa dixerit septimo libro. Nec refert ea, quæ libro primo docuit circa summum bonum, sive Felicitatem hominis: quoniam ea ipsa ferè summam reponuntur quatuor postremis capitibus libri huius, quamvis plura in ijs addantur, quæ data opera ibidem prætermittuntur. Etenim tunc solum agebatur de Felicitate politica: nunc verò iam sermo est de Felicitate, quæ posita est in contemplatione. De qua tamen monet, se solum dicendum esse *ἡνῶν*, in figurâ; id est, rudi popularique modo, vt oportet tractanti res Ethicæ, iuxta tradita lib. 1. cap. 3. non autem subtili, & exacta disputatione, vt fieri solet in alijs theoreticis disciplinis.

3 RESVMIT Itaque plura præcedentibus tradita: ac primùm quidem, Felicitatem non esse sitam in habitu. Quod docuerat lib. 1. cap. 7. & nunc deo probat dupliciter. Primum. Felicitas non est sita in eo, quo existente in homine, ipsa non existit. Quippe vnumquodque necesse est existere quoties & vbi existit, id per quod constituitur. Atqui existente quolibet habitu in homine fieri potest, ac solet, vt non existat Felicitas. Ergo hec in nullo habitu sita est. Probat minor sive assumptio, in homine prædico quibuslibet habitibus, sed tamen dormiente: in quo certò non est Felicitas. Potest hæc non esse in homine dormiente, convincitur ratione manifesta. Felicitas enim est quæ perfectissimè, & absolutissimè: vixit summè naturæ rationalis boni. Atqui in homine dormiente nihil est perfectissimè, & absolutissimè. Dum enim dormit, est omnino absque actione perfectæ rationalis animi, solumque exercetur in ea, quæ omni animæ viventi & sentienti communis est, & consistit in motu nutritionis, atque imaginatricis facultatis; seu phantasiæ eo tempore inordinatæ. Quod si forte aliquando intellectus in dormiente videtur aliqui cognoscere, id solum imperfectè fit. Felicitas ergo non est in homine dormiente. Et tamen in eo resident, vt supponimus, quilibet virtutum habitus, tam intellectuales, quam morales. Felicitas igitur in nullo eiusmodi habitu sita est. Secundò id ipsam probat: Quia in quibuslibet calamitatibus, etiâ extremis, manent omnes habitus virtutis antea acquisiti, hærentque aucto viti probi. Et tamen tunc non inest Felicitas. De quo relegenda sunt, quæ tradidit lib. 1. cap. 10. Felicitas ergo in nullo habitu virtutum posita est. Quare superest, vt consistat in actione, vt traditum fuit eodem lib. 1. cap. 7.

4 VERVM Cùm actiones humanæ sint plurimæ, atque inter se dissidentes, non tantis est dicere, Felicitatem in actione sitam esse, nisi & præterea explicatius, ac nominatim dicatur, quænam eiusmodi actio sit. Hoc autem,

vt edisserat, dividit actiones humanas: vt quædam illarum fini propriæ se expediendæ, quædam autē solūm propriæ aliud. Ea verò diuisione præmitta, decernit, Felicitatē siam esse in actione per se optabili & expedienda. Probatque: Quia quidquid propriæ se quæritur, & nō propriæ aliud, si in actione consistit, debet esse sitū in ea quæ per se optabilis & expedienda est. Atqui Felicitas propriæ se quæritur, & nō propriæ aliud: cū sit iustum hominī bonum, de cuius ratione est vt propriæ se quærat, & nō propriæ aliud: vt *ead. lib. 1. c. 4.* demonstrat. Ergo Felicitas, si consistit in actione, debet siam esse in ea, quæ propriæ se optabilis & expedienda est.

5 SED Præterea, cū & actiones per se optabiles, & expediendæ sint plures, ac diuersæ, restat adhuc inquirendum, in quam illarum consistat Felicitas. Id vt expediā, constituit duo genera actionum per se optabilium. In altero eorum collocat eas, quæ Virtutum actiones dicuntur & suat: in altero verò ludicras, quæ ad voluptatem referuntur. Et virtutesque quidē generis actiones propriæ se expetiabiles esse probat. Priores quidem: quia ratione honestatis suæ nos allicunt, absque ordine ad vilitatē, voluptatemque. Posteriores autē: quia delectationes ex ludo alijque rebus institutis ad oblectamentū animi, nō referuntur ad vilitatem aliquā: cū ex ijs nemo ferē commōdū, seu vilitatē percipiat, quin potius plurimū detrimenti subire soleat. Experimento enim patet, plurimos ludorum causā, nō modō patrimonium dilapidare, & opes suas prodigete, sed & salutē corporis perdere, & impedire magna honoris incrementa, quæ alioqui haberent. Igitur posteriores voluptates, id est, ludicræ, nō quæruntur vilitatis causā, sed dumtaxat iustiarum.

6 CIRCA Secundam partem statuit, ex duplici genere actionum per se optabilium Felicitatem solūm esse positā in priori; nimirum, in actione Virtutis; nō autē in posteriori, videlicet, in actione ludicrā. Quod quidē nō frustra docet, sed vt debellē insitū ferē errore vulgariū hominibus, quī nullam aliā Felicitatē cogitare videntur, aut optare, nisi eam, quæ ludicris exercitationibus consistit. Huius autē erroris causam Aristoteles monet esse in eo quod videant eos, quī potestate & rerum amplitudine supereminet, nullam aliā exoptare Felicitatē. Quippe ij plerumque opes suas & horas collocat in alijs, audiendiq; hominibus, nō tam vrbanijs, & lepidis, ac colloquio iuauibus (quod ad Virtutē spectare dicitur *lib. 3. cap. 8*) quā in scurris, bistronibus, parasitis, morionibus, & pumilionibus: quorum inanes & ridiculas operas amplissimā mercede conducunt, vt risum exinde, voluptatemque quantum ludicram capiant. Quam eandem po-

pularis erroris causam indicauerat iam *lib. 1. cap. 5.* & videtur redigi ad hunc syllogismum vulgariū hominū. Felicitas siam est in eo, quod Reges, Principes, ac primarij in Republica homines, summo studio exoptant, & persequuntur: quippe qui vnice in votis habere videntur, vt felices, seu beati sint. Atqui Reges, Principes, & primarij quique in Republica homines, summo studio exoptant & persequuntur ludicras voluptates. Felicitas ergo siam est in ludicris voluptatibus.

7 NIMIRVM, Potētibz in sæculo plerumque in voluptatibus, & ludicris exercitationibus, vitæ tempus insumitur, quasi nulla præterea Felicitas sit, quam quærere oporteat. Quippe ij reipsa, aut etiam verbis dicunt illud Alcinoi apud Hæmerum *Odyss. 1.* alloquentis Vlysem:

Semper nobis conuuiuium genatum est, citbaræque, sboreaque,

Visse, que mutatoria, balneaque calida, & cubilia.

Sed agite Phœacum saltatores optimi, triudiate.

Præco autem propè venis ferens citbararum canoram

Demodoco: hic autem postea iouit in medium; circum autem iuuentis,

Puberes saltabant peris saltationis.

Verum quæ demum sots maneat, quis tandem exitus sit eius spuris felicitatē, sapientissimus Iob paucis edisserit *cap. 21. v. 12.* dum de ijs hominibus inquit: *Tenent tympanum, & citbaram, & gaudent adsonitum organi. Dancunt in bonis dies suos, & in puncto ad inferna descendunt.* Ibi luent, quas meruerunt, assiduorum ludorum & voluptatum turplum acerbissimas pœnas: vbi,

Flamma immortalisque, atroxque, intermiuque, & nes

Vt, forte, æterno aut dissoluenda die.

8 CÆTERVM Ratiocinationē illam vulgi refellit Arist. quoniam Principes ac potentes homines, ē quorum exemplo argumētum efformant, nō sunt apti, quibus fides præstat; nec digni, quos ceteri sequantur in quærenda, aut æstimanda Felicitate. Neque enim talis eorum vita est, aut existimatio, siue iudicium de rebus ageadis, vt actiones humanæ censeantur bonæ, aut malæ, voluptatesque veræ, aut falsæ, prout ipsi definiti. Actionum namque honestarum, & solidarū delectationū siue per se expediendarū fons est duplex: Virtus & Mens; siue Ratio recta & Prudentia. Neutra autem earum Regno, aut Principatui annexa est. Ergo ex eo quod Reges, aut Principes agunt iudicantq; nō est statuenda Regula aliqua actionum, aut delectationum honestarum. Quippe ipsi plerumque ignorant,

experimento saltem, puras delectationes & immixtas; solumque vacant ijs, quæ ludicra, aut aliter turpes sunt. Superest igitur, ut actionum humanarum quæ bonæ sunt discernantur à malis, & delectationum quæ veræ à falsis, iuxta præscriptum rationis rectæ & Prudentiæ. Perfectissima ergo est ratiocinatio illa vulgi: quoniam Felicitas non est metienda ex eo, in quo improbi Reges Principesque suam felicitatem consistuunt; mirumque, ex delectationibus ludicris, & impuris: sed in eo tantum putanda est consistere, quod iuxta Virtutem, & rationem rectam est. Id enim solum apparet dignum, ut in eo summum hominis bonum collocetur.

9 CIRCA Tertiam partem demum constituit, Felicitatem solidam in actione Virtutis positam esse; non autem in lusione, sive exercitatione ludi. Assertio hæc bimembris est, & seorsim quod ad singulas partes ab Arist. probatur. Quod ad priorem quidem in hunc ferè modum. Id quod maxime expetendum atque optabile est viro probo, veluti pretiosissimum inter omnia, est in quo sita est Felicitas. Atqui actio Virtutis est quid maxime expetendum & optabile viro probo, veluti pretiosissimum inter omnia. Ergo actio Virtutis est id, in quo sita est Felicitas. Maior parer: Quia id quod maxime expetendum atque optabile est viro probo, est id in quo situm est summum hominis bonum, sive vltimus finis humanæ vitæ. Felicitas autem est summum hominis bonum, sive vltimus finis humanæ vitæ. Ergo id quod est maxime expetendum & optabile viro bono, est in quo sita est Felicitas. Iam minor primi & præcipui syllogismi suaderet. Vnicuique enim maxime experenda & optabilis est actio profecta ex illo habitu, quem sibi assiduo, ac voluntario exercitio paravit. Ideoque Philosopho, seu prædico Philosophiæ habitu, suavissimum & maxime expetendum est philosophari, musico canere, pictoriquæ expingere: quoniam eiusmodi operationes procedunt ab habitu voluntariis actibus adquisitorum dictum est *lib. 9. cap. 9.* Atqui etiam actio Virtutis in homine probo oritur, sive proficitur ex habitu Virtutis, quem ipse sibi assiduo & voluntario exercitio paravit. quod supra *lib. 2. cap. 1.* traditum est. Ergo actio Virtutis est quid maxime expetendum & optabile probo viro.

10 CONFIRMATVR. Cùm vir probus sit veluti canonicus, seu norma totius honestatis, ut sæpe dictum est, proindeque & Felicitatis, ad quam ducit honestas; censenda est Felicitas in eo consistere, quod eidem viro probo optimum inter omnia est. Atqui actio Virtutis viro probo quid optimum & pretiosissimum inter omnia est. Ergo in actione Virtutis con-

sistere censenda est Felicitas.

11 POSTERIOREM Asserti partem, quæ dicitur, Felicitatem nullo modo in lusione, seu actione ludi positam esse, multipliciter probat. PRIMO: Felicitas solè est posita in illa actione, quam vir probus existimat optimam, & maxime propter se optabilem. Atqui iustus, sive actio ludi, non est quam vir probus existimat optimam, & maxime propter se optabilem. Felicitas ergo non est posita in lusione, seu actione ludi.

12 SECUNDO. Felicitas est summum hominis bonum, & omnium actionum humanarum finis, ex dictis *lib. 1. cap. 4.* At lusus, si ve actus ludendi, non est summum hominis bonum, seu omnium actionum humanarum finis. Ergo lusus, sive actus ludendi, non est hominis Felicitas. Probatior minor, sive assumptio. Omnes enim actiones humane sunt propter summum hominis bonum, sive vltimum finem ipsarum: ut ibidem statutum est. Atqui non omnes actiones humane sunt propter lusionem. Inter eas enim quæ agimus plurimæ sunt, quæ summo labore & studio paramus; alia quæ non, nisi eum ingenti dolorum percussione laboreque. Quis autem, inquit Arist. nisi puer, aut stultus existimet ea omnia fieri propter lusionem? Ergo lusus non est summum hominis bonum, sive omnium actionum humanarum finis.

13 TERTIO. Felicitas nullo modo consistit in illa actione, quæ propter aliam actionem hominis est petitur: cum ipsa sit vltimus finis. At lusus propter aliam actionem hominis expetitur. Felicitas ergo non est lusus. Minorem, in qua esse postea dissidium, probat Arist. autoritate Anacharidis, cuius proverbium illud fuit: *Ludendum, ut studeas, non studendum, ut ludas.* Simile plerumque alteri Socraticis effato: *Edendum, ut vivas, non vivendum, ut edas.* Ergo lusus est propter aliam actionem: nimirum, studendi. Siquis autem scire velit, quis, aut quantus fuerit Anacharidis, quem in Philosophorum classe recentendos paraverit Arist. & cuius sententiam, ut gravem ac veram, receperit; consulat Laertium, qui eius vitam & obitum refert. Sufficiat dicere, illum vnum inter Scythas, veluti miraculo quodam, fuisse Philosophum. Unde & in proverbium abiit: *Anacharidis inter Scythas.* quo extollitur aut sapientia alicuius inter indoctos educati, aut Virtus eximia cuiusdam inter improbos. Galenus quoque, sive ut Schyrtas irrideri, sive ut Athenienses adularetur, dixit, sicuti miraculum fuit inter Scythas vnum aliquem existimare Philosophum, nimirum, Anacharidem; ita & inter Athenienses miraculo fuit, quod aliquis non philosopharetur. Porro Diogenes iam allegatus præterea auctor est, illum fuisse sapientia in-

fignum, vitæque ac morum suæ Gentis corrigendum studiofissimum. Cùm autem id ferri apud suos curaret, eisque observandas proponeret Atheniensium leges, à fratre Regis Scythiæ sagitta confosus fuit.

14. CONFIRMAT Arist. eandem rationem: Quia ludus institutus est natura sua ad relaxationem animi, requiemque a labore & studio: ut, nimirum, ea intermissione levati ab onere, identidem ad studium & laborem redeamus. Homines enim, inquit, *ἐλευθεροῦντες οὐκ ἔχουσιν νομίον, ἀ ἀναγκάστους ἀπορταί, κὺν μὴν ποῖσιν ἀσπίδω ἄλαβωρε, ρεϋεῖς ἰνδιδεῖν*. De quo vide supra lib. 4. c. 8. & lib. 9. cap. 9. & hoc ipso lib. cap. 4. Igitur lusus propter laborem & studium rependum instituta est: atque adeo propter alium finem, quod sane repugna: Felicitati, quæ ad nullum alium ordinatur finem. Felicitas ergo non est in lusione posita.

15. QVARTO. Felicitas est melioris, tum rei, tum hominis, tum & partis eiusdem hominis. At lusus non est melioris, tum rei, tum hominis, tum & partis eiusdem hominis. Felicitas ergo non est lusus, seu posita in lusione. Maior propositio syllogismi patet. Felicitas enim est in re meliori: quoniam si duarum rerum bonitate inæqualium comparatio fiat, quaeraturque, in vitæ earum sit Felicitas posita: respondebitur planè, positam esse in meliori. Est etiam melioris hominis: quoniam ex duobus hominibus inter se comparatis ille censetur felix, qui apparuerit melior. Est denique melioris partis eiusdem hominis: quia Felicitas potius in anima, quàm in corpore, sedem habet: ut demonstratum est lib. 1. cap. 5. Felicitas ergo est melioris, tum rei, tum hominis, tum & partis hominis. Minor autem præcipua probatur: Quia nec res ludicræ sunt meliores, quàm seræ, gravæque: nec vir ludendi studiosus melior est, quàm qui serijs & gravibus inuentus est. nec denique corpus, quo ludicra peraguntur, melior pars hominis est, quàm anima, in cuius recessu irascuntur gravia & seræ. Ergo lusus, sive actio ludicra, non est melioris, tum rei, tum hominis, tum & partis hominis.

6. CONFIRMATVR. Etiam eiusdem animæ partes, sive facultates, sunt plures, & aliæ alijs meliores, seu præstantiores. Felicitas autem solum ad præstantiorè animæ partem spectat: ideoque præstantior censetur, qui se exercet secundum partem animæ contemplanticem, quàm effectricem: melioresque sunt qui contemplantur, quàm qui virtutes moralis operationem exercent atque contemplatione. Igitur Felicitas collocata est in facultate, & actione animæ præstantiori melioriq. Hanc verò non esse lusionem patet: quoniam nec in præstantiori animæ parte exercetur, nec an-

tecellit contemplationi; nec operatiõnem secundum virtutem moralem; sed est inferiori loco relatè ad vitamque. Felicitas ergo longè præstantior est, quàm ut in lusione constitueretur.

17. QUINTO. Mancipia, servique non sunt capaces Felicitatis, quandiu in servitute, & pelsima eius status miseri conditione existunt. At idem ipsi capaces sunt eius delectationis, quæ ex ludo habetur. Felicitas ergo non est posita in ea delectatione: quæ ex ludo habetur. Maior, in qua est difficultas, sub obturè significatur ab Arist. illis verbis: *ἐὺδαίμωνος δ' ἂν ἴδω ἀδελφῶν, μὲν δὲ δὴ ἀνδρῶν μὴ οὐκ ἔστι βίη. Felicitatem verò nullius māncipio tribuit, nisi etiam vitam*. Quibus planè supponit, servos non esse participes vitæ: nimirum, felices: ut hoc loco interpretatur Euphratus & Argyropilus, alijque. Aut certe, iuxta expositionem Giphani, & conformiter ad stilum Iuriconsultorum, Aristoteles omnem servis vitam negat: quoniam servi in iure pro nullis habentur, aut pro mortuis, quatenus civili vitæ mortui sunt, neque ad ullam Reipublicæ partem spectant, iuxta l. *Quod attinet, ff. de Regul. iuris*. Vnde iuxta hanc expositionem, sic probari potest illa maior propositio. Quicumque capax est Felicitatis, capax est etiam vitæ: eùm Felicitas sit vitæ perfectissima. At servi non sunt capaces vitæ: ut nuper probatum est. Ergo neque sunt capaces Felicitatis. Et tamen capaces sunt ludicræ delectationis. Felicitas ergo sita non est in ludicra delectatione.

18. ALLI Demum eo nomine *ἄβη, vitæ*, ab Aristotele servis denegatæ, intelligunt eam, quæ secundum virtutem est. Itaque iuxta expositionem hanc sic probanda erit maior illa propositio. Quisquis capax est Felicitatis, capax est etiam vitæ posite in actione virtutis. Nam, ut idem Philosophus loquitur lib. 7. Polit. c. 13. *ἂν ἀρχὴ δόξης, non est otium servis*. Cùm enim proterus additi sint imperio dominorum, non possunt rebus honestis vacare, & ijs actionibus, quibus adquiruntur virtutes, & paratur Felicitas. Ergo servi capaces non sunt Felicitatis.

19. CONFIRMATVR Doctrinæ hæc, simul & explicatur, observando ex eodem Aristotele lib. 1. Politic. cap. 8. quæstionem esse, an servus, puer, & mulier, potest sint esse virtutes participes. In qua contravertitur, postquam in vitæque partem disputavit, sic demum ex propria sententia respondet: *Atque omnibus (nimirum, servis, pueris, & mulieribus) insunt sanè animi partes: sed insunt dissimiles. Nam servus quidem profusus non habet vim consultantis: femina vero habet vim, sed infirmam: puer*

verò habet quidem, sed imperfectam. Quare
 & similem oportet esse rationem, & in mora-
 libus Virtutibus existimandum, oportere qui-
 dem omnes esse participes, sed non eodem modo:
 verum quantum cuique ad suum opus, & mu-
 nus sit satis. Itaque non omnino negat Aristo-
 teles servis (sicut nec pueris, nec foeminis)
 actionem Virtutis; cum planè concedat ijs to-
 tam illam, quæ necessaria est ad servile mu-
 nus honestè exercendum, ut neque per intem-
 perantiam, neque per timiditatem deserant
 opera sibi à domino iniuncta: quod insuper

habetur eodem capite. Verum ea Virtus tanta
 non est, nec tam perfecta, ut sufficiat ad
 parandam Felicitatem, quæ certè non, nisi
 actionibus Virtutum omnino perfectis, & vn-
 dequaque absolutis adquiritur. Servi igitur
 capaces Felicitatis absolutæ non sunt. Et ta-
 men idonei sunt ad ludicras voluptates exci-
 piendas. Felicitas ergo posita non est in ludi-
 cris voluptatibus.

VIDE D. Thomam 1. 2. quæst. 4. art. 2.
 & q. 4. art. 1. atque illius Interpretes.

CAPVT SEPTIMVM.

De Felicitate contemplativa.

QUOD Si felicitas operatio est per virtutem, con-
 sentaneum est rationi, per eam esse, quæ est
 præstabilißima: hæc autem eius fuerit, quod
 est optimum. Sive igitur mens sit hoc, sive
 aliquid aliud, quod quidem natura dominari
 videtur, ac imperare, & animadversionem
 habere de honestis, divinisque rebus, aut quia
 divinum & ipsum est, aut quod eorum, quæ sunt in nobis, est divinißi-
 mum, huius operatio per virtutem propriam ipsa felicitas fuerit bea-
 titudoque perfecta. Dicitur autem, ipsam esse contemplationem.
 Atque consentaneum hoc & antea dictis, & veritati videbitur esse.
 Hæc enim operatio præstabilißima est: quippe cum & mens sit epru,
 quæ in nobis insunt, præstantissimum, & ea, circa quæ mens versatur,
 cognoscibile præstabilißima sint. Est præterea continua maximè
 nam contemplari magis continuè, quàm agere, quod vis possumus. Ar-
 bitramur præterea, felicitati voluptatem admistam esse oportere. Iu-
 cundissima autem operationum virtutum, est ea haud dubiè, quæ per
 sapientiã. Itaque Philosophiã mirabiles tum puritate, tum firmitate vo-
 luptates habet. Atque consentaneum est rationi, scientibus, quàm quæ-
 rentibus, oblectamentum ipsum iucundius esse. Ipsa quoque sufficien-
 tibus maximè fuerit in contemplatione: nam & sapiens, & iustus, &
 cæteri rebus ijs indigent, quæ necessariae sint ad vitam. Sed si satis his
 talia adsunt, iustus quidè eorum indiget, ad quos, & eum quibus ege-
 rit iuste: & temperans item, ac fortis, & singulicæterorum. At sapiens,

si solus etiam sit, contemplari potest: & quò sapientior est, eò magis potest. Melius autem fortasse si habeat adiutores: attamen sufficientissimus ipse est. Præterea, propter se ipsam amari sola videtur: nihil enim ab ipsa fit præter hoc, contemplatum, inquam, esse. At cum agimus, præter ipsam actionem, aut plus aliquid, aut minus assequimur. Videtur etiam in otio felicitas ipsa consistere. Negotia nanque suscipimus, ut otium habeamus: & bellum gerimus, ut in pace degamus. Operationes igitur activarum virtutum, civilibus, aut bellicis in rebus versantur: actiones autem, quæ in his fiunt, negotiosæ sunt. Atque bellicæ quidem omnino. Nemo nanque bellum expetit gerere, gerendi gratia belli, neque bellum ob bellum parat: videbitur enim crudelis quidam, & sanguinolentus penitus esse, si faciat amicos hostes, ut pugnae, cædesque fiant. At & ipsius civilis negotiosa est, & præter ipsam administrationem potestates comparantis, atque honores, aut felicitatem sibi ipsi & civibus: quæ quidem diversa est à civili, quam quaerimus ut diversam. Si igitur civiles quidem, & bellicæ actiones, cæteris actibus, qui à virtutibus prociscuntur, pulchritudine, magnitudineque præcellunt: hæc verò negotiosæ sunt, atque aliquem finem affectant, & non propter se ipsas sunt expetibiles: mentis autem operatio, & studio antecellit, cum contemplativa sit, & præter se ipsam nullum affectat penitus finem, habetque voluptatem propriam, quæ quidem operationem ipsam exauget. Sufficientia insuper, otium, defatigationis vacuitas, & humana, & quæcunque alia viro tribuuntur beato, per hanc operationem illi inesse videntur. Perfecta felicitas hominis fuerit hæc profectò, sumpta longitudine vitæ perfecta. Nihil enim felicitatis est imperfectum. Talis autem vita superat hominis naturam. Non enim hoc ipso, quo homo est, ita vivet, sed quo est quid in ipso divinum. Quantum igitur hoc ab ipso composito differt, tantum & huius operatio distat ab ea, quæ à virtute alia proficiscitur. Quòd si mens divinum ad ipsum hominem est, & vita, quæ ab hac manet, divina est respectu ipsius vitæ humanæ. Oportet autem non, quemadmodum monent quidam, humana nos sapere, cum simus homines, aut mortalia, cum simus mortales: sed, quo ad fieri potest, immortales nos ipsos facere, cunctaque efficere, ut ea vita vivamus, quæ ab eo manat, quod est eorum, quæ in nobis insunt, prætabilissimum. Nam tamen si parum est mole, vi tamen, & pretio multum omnibus antecellit. Videbitur autem, & unusquisque hoc esse: siquidem præcipuum est, & melius. Absurdum igitur esset, si non suam, sed alicuius alterius, expeteret vitam. Id insuper, quod dictum est antea, nunc etiã accommodabitur.

Quod

Quod est enim natura vnicuique proprium, id optimum vnicuique, & iucundissimum est. Et homini igitur ea vita, quæ ab ipsa proficitur mente: sicquidem maximè hoc est homo: hæc ergo est & felicitissima vita.

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS SEPTIMI.

Felicitatem suam esse in operatione Virtutis optimam secundum optimam facultatem. Hanc verò esse intelligentiam: ideoque demum Felicitatem perfectam consistere in veritatis contemplatione: utpote qua actione præstantior sit.

AD SPLENDIDISSIMVM, ET EXIMIE ERVDITVM, OMNIBVSQVE
GRATIARVM DOTIBVS AFFLVENTEM
HEROEM,

D. D. PETRVM DE VLLOA ET GOLFIN,
ALCANTARENSIS MILITIÆ EQVITEM, SVPREMI IVSTITIÆ SENATVS
CONSILIARIVM, OLIM IN SALMANTICENSI ACADEMIA
PRÆSTANTISSIMÆ DECRETI CATHEDRÆ PROFESSOREM
CELEBERRIMVM, ET COLLEGIJ MAIORIS
CONCHENSIS SODALEM, &c.

TATVTVM Fuit præcedenti capite, Felicitatem suam esse in actione Virtutis. Cùm verò actiones Virtutis plurimæ & diversæ sint, aliæque solum in contemplatione consistant,

aliæ verò circa opus versentur, pergit Aristoteles ad exponendum, in quonam eorum genere sit actio, in qua Felicitas posita est. Dividit verò caput in tres partes. In prima docet, Felicitatem esse sitam in actione secundum optimam Virtutem optimæ facultatis: hanc verò esse intelligentiam, quæ principatum obtinet in homine. In secunda statuit, perfectam Felicitatem in contemplatione veritatis sitam esse. In tertia idipsum probat comparatione facta inter contemplationem & actionem.

2 CIRCA Primam partem, suppositio ex præcedenti capite, Felicitatem actione Virtutis consistere, decernit, eam in actionem debere esse optimæ Virtutis, & sedem habere in optima hominis facultate. Quod totum colligitur ex ipsa notione Felicitatis, quæ est ultimus finis, sive summum hominis bonum, ac proinde præstantissimum. Ergo si consistit in actione Virtutis, debet terti actio esse Virtutis summæ ac præstantissimæ. Virtus autem summa & præstantissima debet residere in eadem facultate, quæ cæteris omnibus præstantior est. Felicitas igitur debet constitui in actione secundum optimam Virtutem, quæ proinde sedem habet in optima sive præcellentissima animæ facultate.

3 QVÆNAM Autem sit facultas animæ optima, idem Aristoteles edidit, tum ex nominibus & appellationibus ipsius: tum præterea ex proprietatibus, sive notis. Circa nomina autem inquit, eam fortasse appellari *νοῦ*, *mentem*; sive alio quoppiâ nomine. Quod dixisse videtur, quia à Platone nominatur *νοῦς ψυχῆς*, *intelligens anima*. Vt cumque autem appellanda sit facultas animæ optimæ, mox illam esse, quæ secundum naturam videtur dominari, & præesse, ac notitiam habere de præclaris, ac divinis rebus: sive illa sit aliquid divinum; sive eorum, quæ in nobis sunt, divinisimum. Quibus verbis videtur meminerit opiniois illius, seu potius erroris quorundam Veterum, existimantium, mentem hominis esse aliquid divinum, seu particulam divinæ mentis. Quidam enim Deum ipsum appellabant *animam Universi*, cuiusque magnæ animæ particulas faciebant animas hominum. Vnde & apud Laetium in *Zenone*, agebant, *τὸν τῶν ὅλων ψυχῆς μὲν εἶναι τὰς ἐν τοῖς ζῴοις ψυχῆς, ἀνὴν ἄνθρωπος*, *animam Universi partes esse animantium animas*. Plutarchus quoque in *Apologia de Dogmat. Platonis*, sic loquitur, quasi ex mente ipsius: *Animæ mentis, & rationis cæterorum, non solum opus Dei est, sed & pars: necque ab ipso, sed ex ipso est facta*. Et præterea cap. 14. *Animæ illigatæ, & coniunctæ Deo sunt, et particulae sint eius, & decerpta*. Sunt & alia his similia apud Græcos.

4 LATINORVM Queque plures fuerunt in eodè errore, indicato ab Aristotele

in præfati, quantum ex eorum verbis conijcere licet. Cicero 5. Q. T. Tul. *Humanus, inquit, animus deceptus est mente divina*. Seneca Epist. 92. loquens de homine: *Quis est autem, quoa non excessives in eo divini aliquid, existere, qui Dei pars est?* Idemque docet de Vita beata, cap. 32. dum ait: *hominem divini spiritus esse partem, ad velut sentillas quasdam facerem* (alii legunt, *altrorum*) *in terris desultis esse, atque alieno loco adhaerere*. Manichei quoque, & Marcioniste hæretici *animam de propria Dei substantia formabant*, ut testatur Tertullianus lib. 4. *adversus Marcionem*, cap. 37. Idem sentit Carpocrates apud Irenæum lib. 1. *adversus hæreses*, cap. 24. & Cerdo apud Theodoretum lib. de *divinis aceretis*, & Gnostici, ac Priscillianiste apud S. Augustinum lib. de *Hæresibus*, cap. 46. & 70. Ut mirum non sit quod Horatius, Ethicus, & Poeta, eidem errore subsciperent, illis verbis:

———— corpus onustum
Extremis vitis, animam quoque pergravat
una.

Atque affigit humo divina particulâ aurâ.
Neque hoc loco impugnanda est tam irrationabilis existimatio: cum id propriam sedem habeat in libris de Anima: ubi id iam præstiri dicitur 75. & 79. Modò sufficit notare, quinâ fuerint in eo errore indicato ab Arist. in præsentis, verbis illis: *sive vitis est quæ aurâ, aut quia divinum quid ipsum est.*

5 CÆTERVM, Quamvis facultas intelligentis animæ, sive mens, quæ cæteris facultatibus libè supereminet, sit in cuius actione Felicitas sedem habet, adhuc tamen dubitatur quantum sit eiusmodi actio: an contemplatrix, an potius operatrix. Vtrumque enim habet intellectus, sive mens: quoniam altera illius actio, sine ullo ordine ad opus, contemplatur potissimum res divinas, & à corporis, sive materice concrectione liberas; deinde & veritates quaslibet, ac naturas rerum: altera in operationem tendit, dum perspicit in moribus & rebus agendis quid honestum sit, idque exequendum præcipit, atque insuper præscribit ea, quæ ad utilitatem publicam spectant, & privatam vniuscuiusque. Dubitatur, inquam, utra prædicatur mentis actionum aptior sit, ut in ea constituar Felicitas. Respondet verò Arist. illam sitam esse potius in actione contemplative, quam operatæ; sive, ut vocibus apud Scholasticos receptis viamur, potius consistere in cognitione speculativa, quam practica. Quæ resolutione distimul celeberrimam controversiam, in qua quaeritur, summa desiderium partium contentione, utra Felicitas potior sit: an contemplatrix & solitaria: an potius civilis, & socialis, seu colloca in publica luce. Distimul, inquam: & pro contemplatri-

ce Felicitate suffragium fert, tanquam nobiliora, & excellentiora.

6 CIRCA Secundam partem docerunt, Felicitatem in actione contemplantis potius sitam esse. Idque probat sex rationibus. PRIMA sic proponi potest. Felicitas absoluta hominis posita est in illa actione, quæ optima est, seu perfectioris supereminet inter omnes alias. At sola contemplatio animæ est optima actio, sive perfectioris supereminens inter omnes alias. Ergo in sola contemplatione animæ sita est Felicitas absoluta. Maior patet quia Felicitas absoluta hominis est suprema illius perfectio. Ergo sita esse debet in ea actione, quæ omnium optima est, ac perfectioris supereminens cæteris. Minor autem suaderet. Quia perfectio actionis colligitur ex perfectione subiecti in quo recipitur, & obiecti circa quod versatur. Ergo sola illa actio erit optima, cuius subiectum, pariter & obiectum, fuerit optimum. Atqui contemplationis subiectum optimum absque dubio est; nimirum, intellectus, sive mens, potentiarum hominis nobilissimarum obiectum quoque summè excellens; nimirum, res præstantissimæ, & mortalissimæ, seu corporæ concrectionis expertes, ac potissimum divinæ. Ergo sola contemplatio animæ est actio optima, quæ perfectione supereminens cæteris.

7 SECUNDA Ratio. Felicitas hominis est actio inter cæteras maximè continuata & perpetua; ut lib. 1. cap. 7. dictum est: quoniam id ipsum denotat notio ipsa Felicitatis, ut durabilis, constantis, & diuturna sit. Atque inter omnes actiones humanas contemplatio est maximè continuata, & perpetua. Ergo inter omnes actiones humanas sola contemplatio est in qua consistit Felicitas. Probatur minor, in qua esse posset dissidium: Quia cæteras omnes actiones per se loquendo inferunt corpori defatigationem & molestiam, quoniam corporis facultatibus exercentur: ideoque eas abrupte opus est & intermittere, ut quis iterum possit illas repetere. Ergo cæteras actiones per se, sive ex natura sua nequeunt esse continuatae, sive perpetuæ. Contemplatio autem, eam non exercentur mediante aliqua facultate corporis (sed solius mentis, quæ immortalis, & incorruptibilis est), per se loquendo, sive ex natura sua, nullum laborem, sive defatigationem patitur, nisi ad summum per accidens, & quatenus præsupponit ministerium phantasie, aliorumque sensuum. Ergo contemplatio sola inter cæteras actiones hominis per se loquendo est maximè continuata, & perpetua.

8 TERTIA. Sola illa actio, quæ omnium iucundissima est, videtur idonea ad Felicitatem constituendam. At contemplatio est actio omnium iucundissima. Ergo sola contemplatio videtur idonea ad Felicitatem constituendam.

con

fortuna, seu externis, ac degenem in aliorum convicta, sed longè paucioribus, & ijs tantùm, quæ ad vitam conservandam necessaria sunt. Quo duplici nomine, & solitudinis, & minoris necessitatis, differt Felicitas contemplatrix à civili & actuosa.

12 QUINTA Ratio. Felicitas sua esse debet in eà actione, quæ solùm propter seipsam ex naturâ rei quaeritur. At inter actiones humanas sola contemplatio propter seipsam ex naturâ rei quaeritur. Ergo inter actiones humanas sola contemplatio est, in quâ Felicitas sua esse debet. Maior constat ex dictis lib. 1. cap. 2. & 4. & evincitur ex ipsâ notionem vltimi finis, qui secundùm naturam suam spectatus, solius sui gratiâ quaeritur. Minor autem suadetur: Quia ceteræ actiones humanæ pariunt ex naturâ rei alios effectus, quorum gratiâ amari possunt: vel uti, honorem, gratiam, existimationem, utilitatem, &c. Sola autem contemplatio est, quæ per se spectata, nihil aliud homini affert, præter veritatis notitiam. Licet enim quandoque magnæ utilitates proveniant ex contemplatione Mathematicæ, aut Physicæ v.g. id solùm est per accidens, sive ex eventu fortuito. Ergo inter actiones humanas sola contemplatio propter seipsam ex naturâ rei quaeritur.

13 SEXTA. Felicitas perfecta, licet in actione virtutis posita sit, vt capite præcedenti demonstratum est, non tamen in actione virtutis moralis, sive operatricis. Ergo sua esse debet in actione virtutis intellectualis contemplatricis. Consequentia patet: quia præter virtutes morales, & ad operandum ordinatas, nulla alia est, nisi intellectualis contemplatrix. Antecedens verò probat Arist. quia Felicitas perfecta exigit otium, seu tranquillitatem animi quiescentis in vltimo fine. At nulla actio virtutis moralis, seu operatricis, posita est in otio, aut tranquillitate animi quiescentis in vltimo fine. Quod sic suadetur. Actiones præcipue virtutum moralium & practicarum, iuxta ipsum Arist. lib. 1. Polit. cap. 3. bipartitio dividuntur, vt quædam sint civiles, quædam autem bellicæ, seu militares. Earum verò nulla est que in otio, aut tranquillitate animi consistat: quoniam virumque genus actionis negotiosum est, & turbis motibusque obnoxium. Felicitas ergo sua non est in actione aliquâ virtutis moralis, seu practicæ. Solùm itaque consistet in actione virtutis contemplantis, quæ certè otium & tranquillitatem affert. Cum enim sit contemplatio, seu possessio vltimi finis naturalis, nihil restat amplius quod quaeratur, vbi summum bonum obtinetur. Quare superest, vt animus hominis, dum contemplatur, omnino quiescat, & felici otio perfruatur.

14 CONFIRMATVX Et explicatuz amplius. Actiones enim civiles, quamvis

secundùm virtutem sint, & ex illâ procedant, nequeunt in otio & tranquillitate fieri: quoniam & in turba populari exercentur, & in ordine ad bonum aliquod, sive privatum, sive commune civium. Quare dum id bonum quaerunt, solliciti sunt de aliquo vltiori bono obtinendo, quod patet impedimento esse tranquillitati & otio. Actiones autem bellicæ (quæ sunt alterum extremum divisionis prædictæ) evidentiùs carent tranquillitate & otio: cum & turbulenti sint, inter medietas armorum strepitus; & præterea non exerceant gratiâ sui; sed in commodum pacis. Nemo enim est, nisi foris immanis, aut sanguinarius, qui gerat bellum propter ipsum bellum: vt eleganter monet Cicero *Philippica* 13. his verbis: *Nam nec privatos focos, nec publicas leges, nec libertatis iura chara habere, quem discorantia, quem civium caedes, quem civile bellum delectet, eumque ex numero hominum exterminandum puto.* Verùm & fortasse nervosius idem Aristoteles in præsentiarum loquitur, dum ait: *Nemo namque bellum expetit gerere gerenti gratiâ belli: neque bellum ob bellum parat. Videbitur enim crudelis quidam atque sanguinolentus peritus esse, si faciat amicos hostes, ut pugna cadique fiant.* Quare eam ob causam exprobrat Marti crudelitatem apud Homerum Pallas, & insupet Horatius lib. 1. Carm. dum eundem Martem ita alloquitur:

*Hæu nimis longo satiate ludo,
Quem iuvat clamor, galeæque leves,
Atque Mauri pedibus cruentum
Vultus in hostem.*

Igitur de primo ad vltimum neque civiles, neque bellicæ actiones sunt in tranquillitate & otio: ideoque inepre sunt ad perfectam Felicitatem constituendam. Quare superest vt ea posita sit in contemplatione, quæ eiusmodi tranquillitate & otio gaudet.

15 NOTANDVM Verò est, quæ sensu dicat Arist. contemplationem esse positam in tranquillitate & otio. Non enim est sensus, animam contemplantis viri mortuo modo se habere, aut nihil omnino agere. Duplex enim otium, seu vacatio ab agendo est. Altera quæ solam significat intercapedinem quædam laboris, seu cessationem interiectam, vt postea quis identidem ad laborandum redeat. De quâ diximus nonnihil capite præcedenti, & lib. 4. cap. 8. Et hæc quidem ipsum laborem repetendum pro fine habet, quoniam illius gratiâ quaeritur. Altera autem vacatio liberalior est, quæ nullum omnino finem eiusmodi habet, neque suscipitur gratiâ alicuius extrinseci sed solùm quaeritur gratiâ sui, quoniam habet rationem finis vltimi & perfectissimi. Diciturque

vacatio, otium, aut requies, quatenus non quaerit quidquam aliud, sicut in se ipsa sit actio, & quidem admodum intenta ac vivida circa veritates, quas contempletur. Hoc igitur posteriori sensu contemplatio dicitur requies, & otium quoddam, quamvis valde vivida & intenta sit. Quare procul à mente Arist. est prior ille sensus, & insuper communis adque vitatus, quo dicitur quis vacare alicui rei, cui operam dat, cæteris præternitis: quo sensu apud Ciceronem dicitur vacare armis aut Philoſophiæ, apud Plinium vacare corpori, apud Currium vacare sermone, apud plerique passim vacare alijs rebus. Vacatio autem hoc loco pro tranquillitate animi felicitas accipitur.

16 CIRCA Tertiam partem confirmat eandem excellentiam contemplationis, paulo ante probatam, comparando illam cum actione practica, atque huic illam præferendo. Ratio autem, quæ id suadet, sub hanc formulam proponi potest. Vita quæ competit homini secundum quod est aliquid sublime & quoddammodo divinum, perfectior & excellentior est, quam illa, quæ ipsi competit quatenus homo est. At contemplatio est vita competens homini secundum quod est aliquid sublime, & quoddammodo divinum: actio autem practica competit ipsi quatenus homo est. Ergo contemplatio perfectior & excellentior est, quam actio practica. Maior cum consequentiâ patet. Minor autem probatur. Contemplatio enim est vita competens homini secundum mentem, sive intelligentiam, quæ certè aliquid valde sublime est, & imitatio quedam divinæ mentis; ideoque quid divinum per participationem, aut similitudinem. Actio autem practica, etiam ex Virtute morali procedens, competit homini prout compositio ex corpore & animâ, ac versari in civili conviçta, seu modo communi vivendi cum alijs hominibus. Ergo contemplatio est vita competens homini secundum quod est aliquid sublime & quoddammodo divinum: actio autem practica competit homini secundum quod homo est.

17 CONFIRMATVR. Vita hominis prout constantis animo & corpore, intellectu & sensu, ætatenus perfecta dicitur & est, quatenus opera animæ sentientis ab homine facta sunt rationi consentanea: ideoque operationes Virtutum moralium, in appetitu sensitivo residentium, procedunt ab homine, prout constante animo & corpore, intellectu & sensu. Ergo longè minus perfecta sunt, quàm contemplatio vitæ puræ: quoniam hæc solum procedit à nobilitate & præstantiore hominis parte, quæ est anima & mens, in qua sola sedem habet Sapiencia, contemplationis parens. Unde & iterum conficitur, perfectam Felicitatem hominis, non in actione practica, aut operatione Virtutis moralis, sitam esse: sed in contempla-

tione sola, quæ ætère vita perfectior & excellentior est.

18 OPPONIT Aristoteles sibi effectum quorundam, asseverantium, hominem non debere esse sollicitum comparandi sibi id quod divinum quoddammodo est, sed quod humanum. Ita enim tradidit videtur Socrates apud Lactantium lib. 3. divin. Instit. & apud Xenophontem lib. 3. & 4. de discipulis & factis Socratis similiterque Diogenes lib. de Na:urâ, teste Simplicio, si locat in laudationibus Helena. Præterea in eadem opinione fuisse Anaxagoram, Socrate antiquiorem, testatur idem Arist. lib. 1. Metaph. cap. 2. atque initio eiusdem Metaphysicæ, tribuit eam Hesiodo, quem aliqui ut sapientissimum Poetam sæpe allegat cum laude. Itaque obiectio summatim hæc est. Si contemplatio, ut hæcenus diximus, est bonum adeo sublimè, & quoddammodo divinum, non erit expectanda profectò ab homine, qui solum debet querere bonum humanum. Atqui ab homine querenda est Felicitas: eum naturaliter debeat suum ultimum finem appetere. Felicitas igitur non est sicut in contemplatione.

19 HANC Verò obiectionem, & aliorum opinionem refellit Aristoteles: Quia potè expedit homini, ut immortalia & æterna cogitando studiosè perquirat, quo ea limpida mentis acie contempletur. Quod sic fere probat. Convenientissimum homini est, ut studeat id aliquid, quod sibi comperit secundum nobilitatem & præstantiorem partem sui. At contemplatio ita est aliquid divinum, ut tamen cõpetat homini secundum nobilitatem & præstantiorem partem sui. Ergo contemplatio ita est aliquid divinum, ut convenientissimum sit homini quod studeat eam allegari. Quare extrarem opponunt allegati Philoſophi, hominis studium non debere ferri ultra eas, quæ humana sunt, & divina consentant. Quippe contemplatio non est aliquid divinum, quæ ab homine separatur, & in altiori omnino ordine positum: sed solum est quid divinum, quatenus exercetur in ea hominis parte, sive secundum illud, quod præcipuum, & ut loquitur Arist. supra lib. 9. *κρίτατον, maxime dominans* in homine est. Nimirum, cõtemplatio est actio hominis secundum partem animæ superiorem, quæ est mens, & dicitur *βίον τι, divinum quid*, quatenus speculatur divina & æterna.

20 DICES: Paulo superius tradidimus fuit, vitam contemplatricem non esse vitam secundum hominem, sed longè excellentiorem; & quoddammodo divinam. Modo autem videmur asserere oppositum: siquidem pronunciamus, vitam contemplatricem esse homini consentaneam secundum potiore partem sui, quæ est mens. Quidquid enim homini competit secundum aliquid proprium ipsius, est quid proprium hominis, quæ homo est. At contem-

platio, ex modò dictis, competit homini secundum mentem, quæ est aliquid maxime proprium ipsius. Ergo contemplatio, seu vita contemplatrix, est aliquid proprium hominis, quæ homo est.

21 RESP. Vtramque doctrinam facile coherere. Dum enim supra dixit Aristoteles contemplatricem non esse propriam hominis, loquebatur de homine ut quoddam totum sive complexum est ex animo & corpore: quæ ratione solum exercet actiones ab animo simul & corpore dependentes, inter quas non censetur contemplatio. Cum verò in extrema capitis parte docet, contemplationem competere homini, seu esse propriam ipsius; non loquitur de homine adæquatè considerato, sive quatenus complexum quoddam est: sed solum inspecto secundum partem superiorem & præstantiorem, quæ est anima, seu mens sapientie habitu prædita. Iuxta hanc enim considerationem maxime proprium, seu consentaneum est ipsi æterna & divina contemplari. Quare merito rejicit Aristoteles existimatio-

tionem Hesiodi, Anaxagoræ, & Socratis, sive lint contemplationem veritatis non esse homini querendam, tanquam aliquid sit omnino superius homine. Licet enim ita sit, considerato homine in ratione totius ex corpore & animâ coalescentis, & secundum vtramque partem simul operantis; non tamen inspecto secundum id solum, quod *υψηλότερον*, sive prædominans in homine est. Vnde quamvis contemplari studeat, non propterea vult alium sapere, nec contraire documento illi eiusdem Socratis, *τὸ ἄνω ἴμας, ὃ ὑπὸ τῷ ἴματι, quæ supra nos, nihil ad nos*. Vide Aleiatum Emblema. 102. & ibidem Cl. Minoem, ubi plura ad rem.

Ad questionem hoc ipso capite proficigaram de præstantiâ Felicitatis contemplatricis supra actuosam, pertinet tota fere doctrina capitis sequentis. Quare Oberterus Giphanius censet, perperam fuisse ab Interpretibus divisum unum caput ab alio.

VIDE D. Thomam 2.2. q.3. art.3. 4.5. 6.7. & 8. atque illius Interpretes.

CAPVT OCTAVVM.

De Felicitate actiua, & præcipuo munere operationis.

SECUNDO Autem est ea vita, quæ à virtute aliâ manat. Operationes enim, quæ ab hac procedunt, humanæ sunt. Nam iusta, & fortia, & cætera, quæ à virtutibus proficiuntur, inter nos ipsos agimus, in commercijs, & necessitatibus, atque actibus communibus, & item affectibus unicuique servantes decorum: hæc autem omnia constat esse humana. Nonnulla autem à corpore provenire videntur, & multum virtus morum, cum affectibus iuncta est. Coniuncta est etiam & prudentia moris virtuti, & hæc prudentiæ: si principia quidem prudentiæ à virtutibus ipsis emergant, rectum verò moris virtutum à prudentia manat. Cum autem hæc sese sic habeant, ut à se mutuò pendeant, sintque coniunctæ affectibus, circa ipsum compositum fuerint. At compositi virtutes humanæ sunt. Quare & ea vita, quæ ab ipsis proficitur, & felicitas humana est. Mentis autem, est separata. Atque tantum de ipsa sit dictum: exactè nanque dicere, proposito maius est. Videbitur autè & externa affluentia perperam, aut minus indigere, quàm moralis. Opus est enim utrisque

ne-

necessarijs rebus. Atque sit æquè: quanquàm circa corpus, & res tales civilis homo magis elaborat: parva enim differentia fuerit. In operationibus autem non mediocriter different. Etenim liberali quidem, ad liberalitatis operationes exercendas: & iusto ad retributiones, pecunijs opus erit. Voluntates enim non sunt manifestæ. Simulant autem & qui non sunt iusti, agere iustè velle. Forti autem opus est potentia, si agit aliquid eorum, quæ à virtute proficiscuntur: & potestate etiam temperanti. Quo nanque modo aut hic, aut cæterorum quisquam manifestus erit? Quæritur autem vtrum magis proprium sit virtutis electio, an ipsi actus: quippe cum in vtrisque virtus consistat. Atque constat in vtrisque, perfectum ipsum consistere. Ad actus autem multis indiget: & quò maiores, pulchrioresque sunt, eò pluribus indiget. At contemplanti nullis huiusmodi rebus ad operationem est opus: quin & ipsæ impedimento ferè sunt ad contemplationem. Sed hoc ipso, quò homo est, atque cum pluribus vivit, expedit ea agere, quæ à virtute proficiscuntur: indigebit igitur talibus ad ea agenda, quæ ad hominem spectant. Atque felicitatem perfectam contemplativam quondam operationem esse, hinc quoque fuerit manifestum. Deos enim maximè beatos esse putamus, atque felices. At quosnam actus tribuere illis oportet, iusto sine? An ridiculi videbuntur, si commutent, & deposita redant, & huiusmodi cætera agant? At forte sine, propterea quòd formidolosas res sustinent, periculaque subeunt honestatis ipsius causa? An liberales? At cuiam dabunt? Absurdum est in insuper, si nummos etiam habeant, aut aliquid tale. An temperantes: at quidnam fuerint? An laus est importuna, si pravas dii cupiditates non habere dicantur? Ita per omnia discurrenti, cuncta, quæ sunt circa actus, parva quædam, & non digna dijs immortalibus sanè videntur. At verò vivere ipsos univèrsi putant: quare & operari. Non enim oportet illos, ut Endymionem aiunt, dormire. Viventi igitur ei, cui actio. & multò magis effectio non tribuitur, quidnam aliud præter cõtemplationem restat? Quare Dei operatio præcellens beatitudine, contemplativa sine controversia fuerit. Et humanarum igitur operationum ea homo est summè felix, quæ illi maximè est cognata. Signum est huius, & animalia cætera felicitatis expertia esse, tali penitus operatione privata. Nam dijs quidem tota est vita beata, talem habentibus operationem: hominibus autem quo ad ipsos talis operationis quædam inest similitudo. At animalium cæterorum nullum prorsus est felix: quippe cum nulla ex parte particeps sit contemplationis. Quousque igitur contemplatio

sefe extendit, eoufque sefe extendit & felicitas ipsa: & quibus contem-
 platio magis inest, ijs & felicitas magis inest, non per accidens qui-
 dem, sed per ipsam vtiue contemplationem: hæc enim per seipsam
 est pretiosa. Quare felicitas contemplatio fuerit quædam. Est autem
 opus huic & prosperitate externa, cum sit homo. Natura nanque ipsa
 non est ad contemplandum sufficiens: sed & corpus sanum esse oportet,
 & alimenta, relinquumque famulatum adesse. Non tamen putan-
 dum est, multis, ac magnis ei opus fore, qui futurus est felix, si fieri non
 potest, vt sit beatus sine bonis externis. Neque enim sufficientia, ne-
 que iudicium, neque actus, in exuperatione consistit: sed fieri potest, vt
 & non principes terræ, ac maris agant honesta. Etenim mediocribus
 felicitatibus potest quispiam agere per virtutem. Atque id clarè cer-
 nere licet. Privati nanque non minus agere videntur res bonas, quam
 qui sunt in potestatibus constituti: imò etiam magis. Satis autem est,
 tot facultates habere. Erit enim eius vita felix, qui per ipsam opera-
 tur virtutem. Solon etiam bene fortasse de felicibus sensit, qui quidem
 eos esse felices dixit, qui mediocriter res habuerunt externas, & pul-
 cherrimas res (vt putabat) egere, modesteque vixere. Fieri enim
 potest, vt mediocria possidentes agant ea, quæ agere oportet. Videtur
 autem & Anaxagoras non locupletem, neque potentem felicem ipsum
 existimasse, cum dixisset, se non mirari, si quis absurdus multitudini vi-
 deatur: hæc enim sentiens res solùm externas, his iudicare tantummo-
 do solet. Consentaneæ igitur nostris sententijs, & sapientum opiniones
 sunt: at enim habent quidem & talia quandam fidem. Veritas tamen
 in ijs, quæ in actionem veniunt, ex operibus iudicatur, & vita. In his
 enim præcipuè certitudo veritatis consistit. Considerare enim oportet
 ea quæ antea dicta sunt, ad opera referentes, & vitam. Et si conso-
 na sunt operibus, accipienda sunt: sin verò discrepant, verba sunt tan-
 tum putanda. At verò qui mente operatur, & eam colit, disponitur
 optimè: is & amicissimus dijs immortalibus est. Nam si dii curam
 humanarum rerum, vt existimatur, aliquam habent, rationi sanè con-
 sentaneum fuerit, ipsos eo gaudere, quod est optimum, maximeque
 sibi cognatum: hoc autem fuerit, ipsa mens. Et in eos, qui maxime
 hoc amant, atque honorant, beneficè a vicissim conferre, tanquam cu-
 ram ijs, quæ sibi sunt chara, ac diligentiam adhibentes, & rectè, bene-
 que agentes. At constat, hæc omnia maxime sapienti inesse. Amicissi-
 mus igitur sapiens ipse dijs immortalibus est. Eundem autem conve-
 niens est & felicissimum esse. Quare sapiens hoc quoque modo ma-
 xime fuerit felix.

SUMMA ET EXPLANATIO CAPITIS OCTAUI.

Virtutem moralem ac Prudentiam in bonis humanis versari, ac competere homini, quatenus animo & corpore consistat. Porro Felicitatem contemplatricem esse, praestantiorem, quam actiuam. Vir felix qualiter se gerat in rebus externis.

AD CLARISSIMUM ET NOBILISSIMUM EQVITEM,
D. D. MARTINVM DE VADARAM ET OSINALDE;
SVPREMI IVSTITIÆ SENATVS CONSILIARIVM, QVONDAM IN SAL-
MANTICENSIS ACADEMIA PRÆSTANTEM IVRIS CÆSAREI
PROFESSOREM, ET VETERIS COLLEGI D. BAR-
THOLOMÆI SODALEM, &c.

SUPERIORI Capite disputatum est de Felicitate illa, quæ in cõtemplando posita est. Nunc agit Arist. de eâ quæ actiua, seu politica dicitur: & summam decernit ac probat, illam consistere in operibus moralium Virtutum ac Prudentiæ. Dividit verò caput in tres partes. In primâ monet, omnem moralem Virtutem, ac Prudentiã versari in bonis humanis, & easdem competere homini quatenus consistit ex animo & corpore. In secundâ docet, Felicitatem vitæ contemplatricis perfectiorem esse, quam operatricis sive actiuæ vitæ. In tertiã denique præscribit modum, quo se habet vitæ felix in rebus externis.

2 **CIRCA** Primam partem præmittit, actiones Virtutum moralium esse humanas, & Prudentiam in rebus humanis versari, atque eas omnes Virtutes in id potissimum tendere, vt moderentur & perficiant hominem, prout constantem animo & corpore. Id verò vt singulatim edisserat, præmittit, esse aliam Felicitatem distinctã à superiùs explicatã, inferiorẽ, & secundariam; quæ consistit in actionibus humanis secundùm Virtutes; vt Iustitiam, Fortitudinem, & alias; quæ versantur in actionibus & affectibus honestis naturæ humanæ. Prior illa Felicitas contemplatricis, capite præcedenti appellata est divina, quod sedem habeat in solâ hominis mente, quâ æterna & divina speculatur, in secretiori animæ recessu. Posterior verò, de quâ nũc agimus, humana dicitur: quoniam posita est in actionibus Virtutum & Prudentiæ, quæ certè sunt humanæ, quoniam in rebus humanis versantur. Quod ferè sic probat. Omnium moralium Virtutum & Prudentiæ actiones, aut versantur in rebus externis, quæ in usum hominum veniunt; qualiter opera Iustitiæ, Fortitudinis, & aliarum quarundam Virtutum, iuxta quas aliquid inter nos commutamus, distribuimus, aut qualitercumque agimus: aut versantur in necessitatibus seu indigentis hominum sublevandis; vt Liberalitas, Magnanimitas, Clementia, & aliz quædam,

Aut denique spectant corpus ipsum, & modè rationem perturbationum animi, vt Temperantia, Manuferudo, & aliz permultæ, quibus cura est moderatio affectuum. Prudentia autem omnibus ijs præscribit modum in operando. Atqui omnia prædicta continentur intra meas rerum & actionum humanarum. Ergo omnes Virtutes morales, & ipsa Prudentia, versantur in rebus & actionibus humanis.

3 **VERVM** Adhuc speciatim id ipsum docet de Prudentiã, nimirum, versari in rebus & actionibus humanis. Probat autem hoc pene modo. Quamvis Prudentia sit Virtus intellectualis, est tamen colligata cum Virtutibus moralibus, veluti earum norma & lex: vt ostensum fuit lib. 6. c. 13. disiderique longè à Sapientiã, quæ versatur in rebus divinis, æternis, & longè superioribus, quam sint res humanæ: quod & ibidem cap. 12. traditum est. Hoc quæm supposito, ratio sic procedit. Omnis moralis Virtus versatur in actionibus & rebus humanis. Atqui Prudentia, licet sit Virtus intellectualis, versatur in eadem materiã moralium Virtutum. Prudentia igitur, licet sit Virtus intellectualis, versatur etiam in actionibus & rebus humanis. Maior super probata fuit. Minor autem suadetur ab Arist. quoniam principia Prudentiæ sumuntur ex Virtutibus moralibus. Fines enim Virtutum moralium sunt principia Prudentiæ, accipientis eas, veluti certa & explorata, ac deinde procedentis, ad eligenda adiumenta, seu mediã conferentia in eosdem fines Virtutum obtinendos. At nequit Prudentia versari in medijs conferentibus ad obtinendos fines Virtutum moralium, nisi & in earum materiã verteretur, vt patet. Prudentia ergo versatur in eadem materiã Virtutum moralium.

4 **ADDIT**, Virtutes morales, & Prudentiam ipsam, versari in perficiendo toto homine, prout coalescente ex animã & corpore indivisim. Id autem probat: Quia tam Virtutes morales, quam Prudentia, versantur in moderandis perturbationibus: vt sæpe ostensum est in hoc Opere, præferim lib. 2. c. 2. & 3.

At perturbationes competunt homini, quatenus constanti ex anima & corpore indivisum veritate. Virtutes ergo morales, & ipsa Prudentia, versantur in moderando, seu perficiendo homine, quatenus constante ex anima & corpore indivisum. Quare longè dissident à Sapientia, quæ solum perficit hominem secundum præstantiorem sui partem; nimirum, intelligentiam, seu mentem, iuxta dicta præcedenti capite. Præter id probat: quia Virtutum opera habent quoddammodo orum ex variâ corporum temperatione, vi cuius aliqui ad lustitiam, alij ad Imperantiam, alij ad alias Virtutes sunt proclives, iuxta dicta libro 6. cap. vii.

5 CIRCA Secundam partem decernit, Felicitatem contemplativam esse præstantiorem, quàm activam. Sed priusquam id ex professo doceat, reponit, quòd paulo antè tradiderat, tam Prudentiam, quàm Virtutes morales, quatenus distinctas à Sapientia, esse positas in toto homine perficiendo, prout est totum quoddam ex corpore & animo coalescens; non verò in alterâ eius parte tantùm. Hinc verò inferit, Felicitatem activam, sive practicam etiam esse positam in perficiendo toto homine, atque adeo humanam omnino esse. Id plane probatur ex præsupposito. Felicitas enim practica, seu activa, consistit in actionibus Virtutum moralium & Prudentiæ. Atqui omnes actiones Virtutum moralium & Prudentiæ positæ sunt in toto homine perficiendo, ideoque prorsus humane sunt. Felicitas ergo practica, sive activa, posita est in toto homine perficiendo, ideoque prorsus humana est. Unde & inferitur, præstantiorem esse Felicitatem contemplativam: quoniam hæc non perficit hominem totum, sive secundum utranque partem; sed secundum alteram & præstantiorem tantùm, quâ divinum aliquid est, vt cap. præced. dicebatur. Quare Felicitas contemplativa non est propriè humana: quia non perficit totum hominem: sed longè sublimior, & propria mentis ac *καρτερικὴν, separata*; id est, libera & independens ab officio corporis. Quod tamen hoc loco monet non esse tradendum exactè, quia præter rem esset & iam lib. 3. de Anima explicatum fuit.

6 POTEST Autem sub hac formula probari excessus Felicitatis contemplativæ supra activam. Quidquid perficit subiectum prorsus liberum à materiâ, & quoddammodo divinum, est longè præstantius, quàm id quod perficit subiectum constans materiâ, & prorsus mortale, atque humanum. Atqui contemplativa Felicitas perficit solum mentem, quæ est subiectum prorsus liberum à materiâ, & quoddammodo divinum; activa verò perficit totum hominem, qui est subiectum constans materiâ, & prorsus mortale, atque humanum.

Ergo contemplativa Felicitas est longè præstantior, quàm activa.

7 SECUNDA Ratio, quæ probat eam Felicitatis contemplativæ præstantiam supra activam, sive practicam, sic ferè ab Arist. proponitur. Omnis illa muneris functio, vel actio, quæ paucioribus bonis externis eget, præstantior est, quàm quæ indiget pluribus. At contemplativa Felicitas paucioribus bonis externis eget, quàm activa. Ergo & præstantior Felicitas est. Maior patet: Quia omnis illa muneris functio, vel actio, quæ paucioribus bonis externis eget, est magis sibi ipsi sufficiens, quàm quæ indiget pluribus. At quidquid est magis sibi ipsi sufficiens, etiam præstantius est. Ergo omnis illa muneris functio, vel actio, quæ paucioribus bonis externis eget, quàm quæ indiget pluribus, iam minor illa præcipui syllogismi suadet ab Arist. quia licet uterque felix, nimirum, & contemplator, & actor, egeant subsidijs vite conservandæ necessarijs, vt visû & vestitu; attamen in operibus Virtutum, & actionibus exercendis, posterior eget longè pluribus bonis externis, quàm prior. Etenim Felicitas activa, sive practica, vt in actum Liberalitatis procedat, vel Magnificentiæ, eget pecuniâ, aut opibus: vt in actum Iustitiæ prodeat, eget, aut facultatibus ad reddendum alteri debitum, aut auctoritate ad faciendam distributionem. Felix autem contemplationi deditus, quâ parte contemplator est; sibi ipsi sufficit, neque ijs extrarijs adiumentis opus habet; cum eius functio posita non sit, ig dando, aut distribuendo. Ergo contemplativa Felicitas paucioribus bonis externis eget, quàm activa.

8 SED Obijcit sibi difficultatem, quæ oriri possit ex indigentia hac bonorum externorum in iusto & liberali viro. Potissimè enim functio iusti, & liberalis viri, aut quæcunque aliâ morali Virtute præditi, non est opus ipsum externum dandi, aut distribuendi; sed bona voluntas, sive propositum, quo non preteunte, nullo modo opus ipsum in re ponere. Atque bona voluntas, sive propositum eius, modi, non eget bonis externis, cum sit aliquid internum, sive animo in hærens. Ergo potissimè functio iusti, & liberalis viri, aut quæcunque aliâ morali Virtute præditi, non eget bonis externis. Ergo neque ijs eget Felicitas activa, quæ in eâ functione propriâ Virtutum potissimam sedem habet.

9 RESPONDET Arist. ita quidem esse, vt præcipua Virtutum functio in interiori actu, seu voluntate, posita sit: verum tamen Virtutes illas, quæ non prodeunt in lucem; sive in apertum non se profertur, obscuras esse. Multi etiam se simulant liberales, ac iustos; & de seipis voluntatem illam, sive internum propositum prædicant, qui tamen non prop-

terea iusti aut liberales habent: quoniam nihil eiusmodi agunt foris. Ergo vt Virtus moralis obsecura non sit, aut vera habeatur, necessarium est vt tripla, siue operibus honestis in apertum se proferat. Cumque hoc nequeat prestare sine bonis externis, vt probatum est; planè inferitur, functiones, seu actiones moralium Virtutum egerè bonis externis. Felicitas autem contemplativa, cum in solo recessu animæ posita sit, neque ex se inferat aliquod opus eiusmodi; non indiget externis bonis, nisi ijs tantum, quæ necessaria sunt ad conservationem vitæ.

10 HINC Autem monet, oriri aliam questionem. Si enim Virtus non solum exercetur interno voluntariis actu, sed etiam opere externo, & sine hoc obscura est, vt modo diximus; merito dubitari potest, quodnam eorum exercitiorum sit in Virtute morali præcipuum, an internum electionis, an potius externum operationis. Respondet autem Aristoteles huic dubitationi, internum electionis actum in Virtute morali præcipuum ac primû locum habere: ceterum adhuc opus esse actu externo ad perfectionem eiusdem Virtutis: quia cum humana sit, & que conuidium aliorum spectat, nequit habere perfectionem sibi congruentem intra arcanos voluntatis recessus, nisi præterea lucem aspiciat, & in actum exteriorum se proferat. Hoc autem prestare nequit absque bonis externis, quamvis secundaria sint, & mera Virtutis exercendæ instrumenta. In Felicitate verò contemplativa longè alia ratio est: quoniam rota illa in interno actu consistit, & nullis bonis externis eger, adhuc secundario, vt perfecta existat, nisi ijs dumtaxat, quæ ad vitæ conseruationem necessaria sunt. Quin potius externa bonorum affluentia posset impedimento esse contemplationi: quoniam affert multiplices curas, & distrahit animum ad plura; cum tamen contemplator debeat in vnam animi vacationem, ac recessum ab hisce fluxis & caducis rebus, vires suas exercere.

11 RVSVS Et iidem alia subiicit difficultas. Si enim iuxta Arist. hoc loco, Virtutis moralis functio præcipua & primaria in solo actu interno posita est; oportebit dicere, quamlibet Virtutem moralem acquiri posse abque actionibus externis in materia ipsius, ex sola consuetudine internorum actuum. Aliquæ verò obstat videtur, quod idem Arist. nunc pronuntiet, obscuram esse Virtutem & imperfectam, nisi in actum exteriorum prorumpat. RESPONDEO, posse intimum Virtutis moralis habitum generari & absolute augeri internis actibus, identidem, seu frequenter exercitiis circa materiam illius absolute possibilem; quâvis per accidens, & ex toto defectu externorum subsidiorum, aut occasionis opportuna, non sit

locus ad externa opera eiusdem Virtutis exercenda. Quod non solum hoc loco intinuat factis Arist. sed & lib. 4. cap. 2. dum docet, Liberalitatem non in multitudine donationum sitam esse, sed in habitudine interno Virtutis: ideoque liberalis esse posse, non modo diuitem hominem, qui plura donare potest, sed & pauperem, qui nulla, aut exigua. Hoc autem non diceret, si ex ipsis mente externa opera essent simpliciter necessaria ad gignendum & augendum Virtutis moralis habitum. Neque obstat quod in præsentiarû docet, obscuram esse Virtutem & imperfectam sine actu externo. Non enim loquitur de Virtute morali quò ad perfectionem intrinsecam, essentialiternè; neque de illa, vt primò acquiritur, & simpliciter augetur: sed solum quò ad perfectionem extrinsecam & civilem, quæ potissimum spectatur in humano conuidio.

12 TERTIA Ratio. Illa actio, quam Deo tribuimus, excellentior est ea, quam ipsi negamus. At contemplatio est actio, quam Deo tribuimus: operationes verò Virtutum moralium sunt actiones, quas Deo negamus. Ergo contemplatio est actio præstantior, quam operationes Virtutum moralium: ac proinde Felicitas contemplativa est excellentior, quam actiua. Consequentia quò ad vtramque partem est perspicua. Maior pars: Quia perfectioribus perfectiora tribuimus, & ab ijs excludimus quæcumque minus perfecta sunt. Minor autem suadet ab Aristotele: Quia Deos, inquit, putamus beatos & felices esse. At non existimamus eos beatos, quasi exerceant actiones Virtutum moralium. Non enim actiones sustinent: quoniam ridiculi existimarentur, si exercebant commercia, aut deposita redderent, atque alia eiusmodi facerent. Non actiones Fortitudinis: cum non sustineant formidolosa, subeantque pericula: neque enim hoc alicuius honestatis, aut excellentie in ijs esse. Non actiones Liberalitatis: cum nihil mutuo sibi dare possint, nec pecunia vtantur, aut opus habeant. Non actiones Temperantie: quoniam illæ solum in corporea natura, & perturbationibus obnoxia, inueniri possunt. Dicere autem, Deos esse liberos à perturbationibus, seu non habere prauas cupiditates, est exigua laus, & quæ magis illorum perfectionem videatur deprimere, quàm extollere. Denique, percurrenti singulari actiones Virtutum moralium, inquit, apparebit, eas omnes esse longè inferiores, & indignas, quæ Dijs tribuantur. Ergo Dijs non tribuimus actiones Virtutum moralium, ac proinde nec Felicitatem actiuam in ijs consistentem.

13 QVOD Verò ijs tribuatur actio contemplandi, seu Felicitas speculativa (quæ est altera illius præcipue minoris pars) probat Arist. hoc modo. Dijs enim tribuuntur aliquid actionis generis. Ergo cum actio eiusmodi non sit electio, seu operatio, vt probatum est

detur dissentite Arist. in præfenti) Deo adscribi debere: idque probat hæc ferè ratiõne, vt interpretatur Caietanus. Iustitia distribuens ex propria & formali ratiõne id habet, vt tribuat vnique pro merito & dignitate: quemadmodum apparet in optimo rectore cuiuslibet multitudinis, Reipublice, aut familie. Atque totum id competi Deo, in gubernatione huius Vniuersi. Cum enim creaturas condiderit perfectione inæquales, non eadem omnibus tribuit, sed diuersa, pro varietate naturarum, atque vnique quod suum est, siue congruum sibi. Ideo homini ex rationali animo & corpore constanti tribuit intellectum & sensum: cæteris animantibus sensum dumtaxat: plantis vim, qua se intus nutriant & augeant: grauius & leuius qualitates, quibus centrũ suum quærant: alijs denique rebus facultates & præsidia opportuna ad tuendam seruandamque naturam ipsorum propriam. Iustitia ergo distribuens verè competit Deo. Quare idem S. Thomas laudat sententiam Dionysij *cap. de Diuin. nominibus*, prope finem, & *cap. 9.* prope medium, vbi inquit: *Videre oportet in hoc veram esse Dei iustitiam, quod omnibus propria tribuit secundum vniuersumque existentium dignitatem, & vniuersumque naturam in proprio saluat oratione, ac virtute.*

19 QVARE Iustitia distribuens Deo asserenda est, quamvis excellentior & longè sublimior, quàm quæ hominibus competit: similiter & subiunctæ quædam Virtutes, seu eidem aguarè, vt Liberalitas, & Magnificentiæ: non quidem prout faciunt sumptus paruos, aut magnos in commodum aliorum; siquidem Deus nullos sumptus facit, quoniam non exiit amittitue dominium earum rerum, quas donat, vt in nobis accidit: sed quatenus dat omnibus affluenter, absque villo inuicuitu utilitatis: in quo consistunt et Virtutes secundum suam rationem formalem. Aristoteles ergo dum videtur Liberalitatem hoc loco excludere à Deo, intelligendus est de illa, quæ facit sumptus, & per eos alienat dominium rei datæ ab ipso dante: non verò de ea, quæ inclinat ad liberalem, & gratuitam donationem. Aliæ autem Virtutes morales ex propriâ & formali ratiõne positæ in moderandis perturbationibus, excludendæ à Deo sunt, vt supra dicebamus. Idque etiam agnovit Cicero *lib. 3. de Natura Deorum*, nisi quòd malè Virtutes intellectuales Deo negauit, & Iustitiam distribuente. Verba sunt. *Nam iustitia, quæ suum cuique distribuit, quid pertinet ad Deos: Hominum enim societas, & communitas, vt vos dicitis, iustitiam procreauit. Temperantia autem constat ex prætermittendis voluptatibus corporis: cui si locus in celo est, quam voluptatibus. Nam fortis Deus intelligi qui potest? in dolore, an in labore? an in periculo? quorum Deum nihil attingit.*

Simile aliud testimonium est eiusdem in *Historia*, allegatum à Div. Augustino *lib. 4. de Trinit.*

20 QVIBVS Adnotatis pro illustratione textus Aristotelis, ratio illa tertia ipsius, sic breuiter instantur, & in synoptim redigitur. Felicitas illa, secundum quam homo magis Deum imitatur, & ipsi similis est, præstantior censeri debet. Atque secundum Felicitatem in contemplatione positam hominẽ magis Deum imitatur, ipsique similior est, quàm secundum prædicam consistentem in exercitio Virtutum moralium, quibus moderatur perturbationes animi; cum illa prior locum habeat in Deo, non autem hæc posterior. Felicitas ergo in contemplatione positæ præstantior censeri debet, quàm prædica consistentem in exercitio Virtutum moralium, quibus moderatur perturbationes animi.

21 QVARTA Ratio in idem probandum sic proponi potest ad nentem Arist. Illa actio est præstantior, proindeque aptior constituenda Felicitati, quæ remotior est à belluis, & magis propria videntium ratiõne. Atque actio contemplandi est remotior à belluis, & magis propria videntium ratiõne, quàm actio Virtutis moralis, ideoque aptior Felicitati constituenda. Ergo & contemplatiua Felicitas est præstantior, quàm actiua. Vtraque consequentiæ est perspicua. Maior patet: Quia actio propria præstantioris subiecti, & ab imperfectione remotior, debet esse præstantior: vtpote procedens à præstantiori virtute actiua, & nobiliori agente. Minorem verò probat Arist. quia actio contemplandi nullum omnino locum habet in belluis, cù sit actio purè spiritalis: quæ proinde Deo & substantijs separatis maximè competit: hominibus autem in gradu inferiori, & belluis nullo modo. Actiones autem Virtutum moralium quoddammodo, siue per quandam similitudinem, in belluis conspiciuntur. In quibusdam enim earum apparent simulachra quædam Virtutum moralium.

22 QVOD Probatur excurrendo per quasdam animalium species, in quibus ea Virtutum vestigia apparent. Aristoteles ipse *lib. 9. de Historia animalium* tradit, in canelis esse Pietatis & reuerentiæ in parentes similitudinem, vt ne coacti quidem coniungatur matribus suis. Quin & aliquando contigit, vt cùm admittitur copia non haberetur, curatore camelum mitteret in matrem cooperatam: sed eum post acetillum, cognita matre, eo pudore luctulium, simul & ira concitatau fuisse, vt impreso morsu curatorem interficeret, veluti authorem eius sceleris. Eodem quoque loco narrat, Scyharum Regi tuitile elegantem corpore atque indole equam, marium pullo, rum præstantiũ procreatricem: eorundemque vni

exteris pulchriorem admiffum & oblarum genitrici, vt ex eo procrearet filios; conftanter recufante. Cùm verò operæ metri & ignoz te adunxiffet, veluti pudore actus, fugamartipuit, & fe præcipitem dedit. Hæc duo Picatis exempla profert in belluis Arift.

23 ADDENDA Autem funt fpecimina aliarum Virtutum moralium, in elephantis præfertim: Ac primò quidẽ Religionis vmbra præ fe ferunt: quoniam Solem exorientem adorant, & novam Lunam: vt teftantur Plurarchus, Elianus lib. 7. cap. 44. & Plinius lib. 4. cap. 10. his verbis: *Animalium maximum elephas, proximumque humanis fenfibus. quippe intellectus illis (sermonis patrij, & imperatorum obediens, officiorumque, qua adiditate, memoria, amoris & gloria voluptas. immo verò, qua in homine rara. probitas, prudentia, æquitas, RELIGIO QVOQVE. Sacrum, Solijque ac Lunæ veneratio.* Vbi non Religionem modò, fed & plures alias Virtutes in elephantis expreiffet. Iuftitiæ quoque vindictæcicis fpecies in ijs effulget. Cuius duo exempla memorat Elianus. Primum refert lib. 10. cap. 15. in hæc ferè verba. Romæ imperante Titò, cuiufdam magiffri elephantorum vxor cum alio mechabatur. Verùm quidam ex elephantis in fpecto fecelere vitrumque tranffixit dentibus, & interfectos adulteri j foties fervavit, quoadvult dominus veniret, confciusque fieret, tam criminis commiffi, quàm iuffu vltionis. Alterum narrat lib. 8. cap. 17. valde affine præcedenti in fœum ipfius magifftrum, & adulteram fœminam.

24 CASTITATIS Etiam imago quedam in elephantis apparet, teffe Arift. lib. 5. Hiftoriæ animal. cap. 16. vbi tradit, marem, quam femel inierit, non vltra tangere: & interpofto triennio repetere coitum, fed cum aliâ. Plinius quoque lib. 8. cap. 4. Probitatem ijs adfcribit tantam, vt fi hominem inveniunt in agro, non offendant, eùm facile poffint, quin potiùs illi demonftrant iter, vt rectâ procedat. Pietatem quoque in magiffros ijs tribuit lib. 5. vltque adeo, vt quandoque propter obitum eorum dolore atque inediâ contabuerint. Similiter & ita pius tradit effe erga prolem fuam, vt vrgentibus venatoribus malint capi, aut cædi, quàm naros periculo obijcere. Quin & ijs magnam effe reverentiam in fenef, ideoque iuniores fenioribus cedere in timore, potu, ac loco. Fidelitatis quoque exemplar mirum eft quod idem Elianus lib. 10. cap. 14. & Athenæus lib. 19. cap. 30. referunt, his pene vtriusque verbis. Antigono Regi elephas, plias fœmina fuit. Evenit vt in obfidione oppidi Megarensis puerum pareret vxor, Indi elephantiffæ. Is fuâ linguâ commentus, dat infantem inter bellicæ turbas elephanti,

ira nomen eius fuit) Niceæ. Caput illa ferriò in fidem: & omnia officia exhibet, quæ piiffima aliqua nutritrix, five mater. Infans ante pedes eius deponi debebat, nifi fieret, cibum non capere, iram omnibus fignis ostendere, & dolorem: gaudere eontra eò adiacente: & tunc cunas movere ad oblectandum, aut fomnum conciliandum: tum ventilare, & pellere mufcas. quod faciebat fanè fcitè, arundinis ramum promulcide fuâ, mutans. Atque hæc officia interdum vfurpabat elephas maritus. Hæcunus prædidit Authores.

35 EX Quibus omnibus, alijsque pluribus huiusmodi, quæ confultò omittimus, patet, veram effe propofitionem illam, in quâ affumebatur, belluis effe fimilitudinem quandam earum actionum, quæ ex Virtutibus moralibus procedunt, quamvis nullum fpecimen præbeant actionis in contemplando poftitæ, quoniam hæc purè intellectuâlis effer, & in quâ folus homo Dei, atque Intelligentiarum aâteritæ expertium, fimilitudinem refert. Cùm igitur Felicitas perfectâ fit ponenda folùm in eò, quod Deo, & Intelligentijs atque hominibus per imitationem competat, non autem in illo, cuius imago quædam etiam in brutis cernitur; confequens effer, vt perfectâ Felicitas non in actionibus Virtutum moralium pofta fit, fed in aâu contemplationis.

26 CONFIRMAT Arift. quia quò perfectior effer contemplatio, eò maior cenfetur Felicitas: & tantumdem Felicitatis habere quis cenfetur, quantum habet contemplationis. Deus enim fumme felix effer quia fummo contemplationis gradum attingit. Inter fubftantias intelligentes, tum feparatas, tum & materiæ concretas, illæ felicior cenfetur & effer, quæ cæteris contemplatione antecellit. Felicitas igitur perfectâ in contemplatione pofta effer præcipue, & multò magis, quàm in aâione.

27 CIRCA Tertiam partem præfcribit menfuram bonorum externorum in viro felici. Cùm enim antè tradidiffet Felicitatem debere effe perfectiffimam, præfertim eò quod vir beatus fibi fufficiens fit; nunc querit an egeat externis bonis, & in quâ menfurâ. Refponderet verò huius quæftioni, virum felicem opus habere externâ prosperitate, quoniam homo effer, & in ira finis humane conditionis inclufus. Natura enim humana non effer fibi fatis, five fufficiens ad contemplandum, nifi adiuverit externis fubfidijs, & prosperitate aliquâ: fine quibus non poterit congruenti modo fe habere. Quare vir felix primò opus habet bona valetudine, ac fano corpore: quoniâ alius dolores & ægritudines impedimento efferunt anime ad quietem

esse fidendum ipsorum monitis, neque putandos illos oracula quædam actionum humanarum quoniam in rebus agendis, non tam verba spectantur, quam mores & opera decentis. Parum enim est si sententia admiranda in ore fiat, dum cernuntur opera non coherentia doctrinæ: quia populus, non tam movetur, seu excutitur ad exequendam doctrinam, quam ad imitandum exemplum, sive vitam eorum, qui in sublimi loco sunt, & cæteris antestant. Quod tamen ita intelligendum in sano & vero sensu, ut si sententia ipse Philosophorum veræ sint, & iuxta honestatis præscriptum; sequende sint, & opere exequende: non quia ab ijs traditur, sed quia veritas & honestatis conformes. Id enim & ratio recta præscribit, & Salvator noster monuit dum dixit, faciendum esse id quod à Phariseis secundum legem divinam præcipiebatur: opera verò eorum non esse ad exemplum, seu imitationem trahenda. *Qua dicunt, facite, inquit: secundum opera autem eorum nolite facere.*

31 DENIQUE, Cùm iam docuerit quomodo se habeat vir felix circa bona externa, subdit qualiter se gerat erga seipsum ac Deum. Ac primo quidem observat, eum agere vitam *κατὰ νόον, secundum mentem.* Probaturque fere sic. Ille vitam agit secundum mentem, qui omnia operatur dirigitque prout præscribit recta ratio, sive Virtus. At vir felix omnia operatur dirigitque, prout præscribit recta ratio, sive Virtus. Ergo vir felix vitam agit secundum mentem. Unde & sequitur ut vivat potius mente, quam corpore: quoniam cùm potissimum contemplationi vacet, quæ est opus præcipuum mentis, & nullo modo ad corpus spectat; placet sequitur, felicem hominem vivere secundum mentem. Ideoque ille ab Aristotele dicitur *κατὰ νόον ἰσχυρῶς, secundum mentem agens.* Secundo infert, eundem esse Deo charissimum; idque hoc penè pacto probat: Siqua de rebus humanis cognitio & cura est Deo (est autem maxima) par est ipsum maximè diligere ac delectari in eo, quod optimum est, & ipsi simillimum in homine. Similitudo quippe plurimum confert in amorè. Atqui opus contemplationis est optimum, & Deo simillimum hominem faciens. Ergo par est Deum maximè diligere ac delectari in homine, qui vacat operi contemplationis. Denique & exinde inferitur, præstantiorem esse Felicitatem contemplativam, quàm activam: qui est præcipuus scopus huius capitis, & præcedentis: Quoniã per Felicitatem contemplativam redditur homo Deo similior, quàm per activam: eam contemplatio fit potissimum actio divina, sive Dei. At quanto aliqua actio reddit subiectum Deo similior, tantò præstantior est. Felicitas ergo contemplativa præstantior quàm activa est,

32 DUBITARI Autem potest, an verè sapienterque Aristoteles præposuerit Felicitatem contemplativam activæ, seu politicæ. Videatur enim contrariè existimandum duplici ratione. *Primo* est opposita doctrinæ nuper traditæ: quoniam, scilicet, perfectior est illa Felicitas, iuxta quam homo redditur similior Deo. At similior redditur Deo secundum Felicitatem activam, quàm contemplativam: quia ratione Felicitatis activæ, sive actus Virtutis moralis, dicitur & est homo causa secunda rerum, sicut Deus est prima procreans omnia per intelligentiã, ut docet Aristoteles *lib. 12. Metaph.* ratione autè Felicitatis contemplativæ nihil extra se operatur homo, ideoque nullius causa est, nec Deum imitatur in agendo extra se. Perfectior igitur est Felicitas activa, quàm contemplativa. *Secunda* ratio dubitandi. Felicitas enim illa, quæ melioribus & præstantioribus cõpetit, proculdubio est præstantior. At, qui activa Felicitas, sive politica, melioribus, seu præstantioribus cõpetitur: præfatis Reipublicæ, & moderatoribus civitatum, qui debent esse ceteris meliores, & præstantiores. Ergo activa Felicitas, seu politica, præstantior quàm contemplativa est.

33 IN Oppositum verò sunt totæ rationes Arist. vitroque argumento productæ ad probandum, longè præstantiorè esse Felicitatè contemplativam, quàm politicam, sive activam. Quibus & accedunt nonnullæ aliæ ex eodem Arist. erunt, quas solum indicabo. *Primo* est: Quia licet utraq; Felicitas sit in intelligentiæ animæ facultate, contemplativa tamen exercetur secundum habitum Sapientiæ, qui est longè præstantior, quàm habitus Prudentiæ; secundum quem exercetur activa Felicitas, ut dicitur *lib. 6.* Atqui exercitii habituum præstantiora sunt quò ex habitu præstantiori exercentur. Felicitas ergo contemplativa præstantior, quàm activa est. *Secundo.* Felicitas contemplativa versatur circa Deum ipsum: activa autem seu politica, circa bonum commune civium. Ergo prior illa versatur circa aliquid longè sublimius, quàm hæc posterior. Quare & præstantior erit: quoniã ex maiori excellentia obiecti capitur maior habituum actuumque perfectio. *Tertio.* Id quod ex natura rei est finis, debet esse præstantius omni eo, quod iam ipsum ordinatur, sive ipsius gratia sit. Atqui contemplativa Felicitas ex natura rei est finis; activa autè ordinatur in ipsam, seu ipsius gratia sit; eù consistat in actibus Virtutù moralium, qui iuxta Arist. eo tendunt, ut compositis actibus animi per morales Virtutès, vacemus tantè contemplationi. Ergo contemplativa Felicitas præstantior est quàm activa. *Denique,* est delectatio sit comes Felicitatis, hæc præstantior eù erit debet, quatenus maiorè & firmiorè delectatione

parit. Contemplariis autē maiore delectationē parit, & firmiorē, quā activa: siquidem hæc libera non omnino est: sive, quia in conviſu politico plures occasiones tridij & pœnitentię sunt: sive quia, ut inquit Eultratius, vir politicē felix, dum quosdam pleſtit, afficitque suppli- cio, nequit non affici tridio aut dolore aliquo. Præstantior ergo existimari debet contempla- tiva Felicitas, quā politica.

34. NEQUE Obstant duę illę ratio- nes suprā obiectę, quibus oppositum assume- batur probandum. AD I. negatur assumptio, cum iam sæpè ostensum sit, similiores nos Deo fieri per actionē contemplandi, quā per actus Virtutum moralium. Neque obstat quod actio contemplandi nihil extra se producat, sicut actus Virtutis moralis. Adhuc enim imitatur præcipuum Dei actum, sive Felicitatē essentialē, quę non consistit in producendo alia à se, sed in contemplando seipsum. Hęc enim est perfectio necessaria Deo, in qua totam suā Felicitatē obtineret, quamvis nihil extra se pro-

duceret. Similiter ergo Felicitas præcipua ho- minis, quę similior Deo redditur, solum sicut est in contemplatione Dei, & rerum æternarū, veluti præstantiore actibus Virtutum, quibus homo efficit, sive profert aliquid extra se.

35. AD II. Fatemur meliorem esse Felicitatem illam, quę melioribus & præstan- tioribus competit. Hęc autem non est politi- ca, sed contemplativa. Neque obstat quod op- ponitur de Præfētis Reipublicę, & Guberna- toribus civitatum. Ijenim, sicuti meliores ez- teris esse debent in actibus Virtutum moralium, ita & in contemplatione Dei, ac rerum æter- narum. Quod si verò solum præditi sint per- sectione activa, seu politica, minus boni, atque omnino inferiores erunt viro contempla- tioni dedito. Hic enim supponitur præditus eidem Virtutibus moralibus, sine quibus nulla est solida Felicitas: insuper ornatus est excel- lentissimo habitu Sapientię: ratione cuius magis similis Deo existit, ac proinde præstan- tior est.

CAPVT NONVM.

Peroratio Operis.

ET Enim si de his, atque virtutibus, & insuper de amicitiā, voluptateve satis figura diximus, estne putandum, nostrum propositum iam finem habere? An, quemadmodum dicitur, non est hoc in rebus agendis finis, peripexille, cognoville quę singulas, sed potius agere? Necde virtute scire sat est, sed enitendum est, ipsam habere, ac ut: vel si quo alio modo boni efficiuntur. Si igitur verba sufficerent, ad faciendos homines bonos, multas lure mercedes, secundum Theognidem, atque magnas afferrent: & comparare ea oportet. Nunc verò iuvenes quidem liberos hortari, ac provocare, moribusque ingenuis, veracque honestatis amatoribus, idoneis ad obtemperandum educatione bona iam factis, persuadere verba possunt: vulgus autem ad probitatem incitare nequeunt. Non enim sunt tales, ut ob pudorem obtemperent, sed ob metum: nec ut à pravitate ob turpitudinem abstineant rebus, sed ob poenam. Nam quia affectibus vivunt, persequuntur quidem proprias voluptates, & ea, quę illas efficiunt: fugiunt autem dolores oppositos. Honestatis autem, voluptatisque verę, nullam profus habent animadversionē: quippe cum eas nō degustarint. Tales igitur, quęnam verba traducere, modera riq; possent? Fieri enim non potest, aut nō facile fit, ut ea verbis mutentur, ac extruancur, quę impressa sunt moribus, temporeque diuturno retēta. Amabile autē est fortasse, si cum omnia essent, quibus boni fieri videmur, participes virtutis efficiamur. Fieri verò bonos, alij natura, alij consuetudine, alij doctrina putant. Natura igitur (ut constat) non in nostra est potestate: sed inest ijs hominibus per causam quādā divinam, qui verē sunt fortunati. Verba autē præceptionive, non in omnibus vites habent, sed opus est, auditoris animam anticā moribus esse cultam ad retē gaudendum, ac abhorrendum, perince atque terram, quę semina sit nutritura. Qui nanque vivit cum perturbatione, non audiet ea verba, quę dehortantur, neque intelliget. Is verò, qui ita dispositus est, qui fieri potest, ut dissuadenti obtemperet? Omnino autem nō verbis ipsa perturbatio, sed vi cedit. Mores igitur præcedant aliquo modo virtuti familiares oportet, amantes bonum, atque abhorrentes à turpi. Difficile autem est ut ab adolescentia rectē quis ad virtutem institutur, non sub talibus legibus educatus. Modestē nanque vivere, continenterque, plerisque hominibus, præsertim & iuvenibus, non est iucundum. Quapropter educatione, atque officia à legibus instituta esse oportet. Non enim dolorem afferent, si fuerint consueta. Fortasse autem non sufficit,

dum sunt adoleſcentes, rectam educationem, & curam eſſe adepros: ſed cum oporteat viros quoque factos, ipſa agere, ac aſſueſcere, & in his, & omnino omni in vita legibus eſſe opus. Multitudo enim neceſſitati poribus, quam rationi, & poenis, quam honeſtati parat. Idcirco ſunt, qui legumlatores oportere cenent ad virtutē in vitare, ac provocare honeſtatis gratia, propterea quod iſi, qui prohibent, ob conſuetudinem præcipue obtemperabunt. Adverſus autē inobedientes, & hebetiores ingenio, caſtigatōnes, poenaliſq; inſtituere. At eos, qui curari, ac emendari nequeunt, extrudere, atque exterminare. Probum enim hominē, & ad hanc ſententiam viventem, rationi obtemperaturum inquit eſſe: improbum vero voluptatē affectantem, dolore afficiendum eſſe perinde, atque inmentum. Quapropter & eos dolores afferri oportere dicunt, qui maxime cōcupiſtis voluptatibus adverſantur. Quod ſi eum, qui bonus futurus ſit, bene educatum (vt dictum eſt) ac moribus bonis aſſuefactum eſſe oportet, deinde bonis exercitijs vivere, & neque invitum, neque ſponte reſe agere prævas. Hæc autem fuerint, ſi mente aliqua, rectoſque ordine vires habente vivatur. Opus eſt mente profectō, munere cuius ita hæc evenire poſſint. Igitur patris quidem præceptio vires non habet, neque neceſſitatem, neque vilius omnino vnius viri, niſi rex, aut aliquis talis. Lex autem vim habet cogentem, quæ quidem eſt ſermo ab aliqua prudentia, & atque mente profectus. Et homines quidem eos oſiſſe ſolent, qui appetitionibus adverſantur, & ſi recte id ipſum faciunt. Lex autem non eſt eis moleſta, prohibentem iubens. In ſola autem Lacedæmoniſorum civitate cum alijs paucis, curam adhibuiſſe in educatione, & atque officijs legiſlator videtur. In pluribus autem civitatibus tales reſe ſunt neglectæ. Et ita vniſquisque vivit, vt ſibi placet, ritu Cyclopium filios regens, atque vxorem. Preſtabiliſſimū igitur eſt, diligentiam rectamve curam adhibere communem: idque ipſum facere poſſe. Quod ſi negligitur publice, ad vnumquemque pertinet filios ſuos, atque amicos ad virtutē dirigere, vel ſaltem velle dirigere. Atque maxime id ipſum poſſe videbitur ex his, quæ diximus, idoneus ad leges ferendas factus. Publicas igitur diligēcias, atque curas per leges fieri conſtat: bonas autem, per ſtudioſas. Nec intereſſe quicquam videtur, ſcriptæ ſint, an non ſcriptæ: vnus, an plures per illas inſtituantur: vt & in muſica, exercitandiſq; facultate, & eruditionibus cæteris, hoc nihil refert. Nam vt in civitatibus leges, ac mores: ſic & in domibus poſſunt paterni ſermo, ac mores: quinetiam magis ob cognationem, beneficiaque collata. Sunt enim ipſi filij iam pridem affectione devincti, & facile obtemperantes natura. Diſferunt inſuper & inſtituta privata à publicis perinde, atque in medicina. Vniuerſaliter enim febricitanti conferunt inedia, & quiete: at alicui forſitan non conducit. Magiſter quoque luſi, non omnibus forſaſſe pugilibus eandem pugnam imponit. Singula autem magis exacte fieri videbuntur, adhibita cura, diligentiaſq; privata: magis enim id adipiſcitur vniſquisque, quod congruum eſt. Atque optime quidem in ſingulis curam, ac diligentiam adhibuit, & medicus, & luſi magiſter, & quivis alius, qui hoc vniuerſale ſcit: omnibus, inquam, aut talibus hoc eſſe accommodatum. Scientiæ enim, communis ipſius eſſe dicuntur, & iuſta. Nihil tamen forſitan obſtat, quin & iſi, qui ſcientiæ quidem eſt expertus, exacte autē ea perſepit experientia, quæ in vnoquoque accidunt, rectam in vno aliquo diligentiam adhibeat, atque curam: quemadmodum & quidam optime ſibi ipſis eſſe medici videntur, qui tamen nulli alij poſſunt opem afferre. Verūm nō minūſ forſitan oportere videbitur, eum, qui vult artiſex, & contemptor evadere, ad vniuerſale pergere, atque illud (vt fieri poteſt) cognoscere. Dicitur enim, ſcientias circa hoc ipſum verſari. Forſaſſe autem & iſi, qui vult ſua cura, diligentiaſque meliores facere, ſive multos, ſive paucos, enitatur oportet, vt ad ferendas leges aptus evadat, ſi boni legibus fieri poſſumus. Nō eſt enim cuiusvis quovis recte diſponere. Sed ſi alicuius eſt, ſcientiæ eſt: vt in medicina ſit, & in cæteris facultatibus, quarū eſt aliqua cura, atque prudentia. Hæc cū ita ſint, conſiderare poteſt hoc oportet, vndenam, & quomodo quiſpiã legumlator evaſerit. An ab iſi, qui Rempublīcā gerunt, quemadmodum & in cæteris facultatibus fieri ſolet: nam pars civilis eſt ipſa ferenda: ſi legū facultas. An nō ſimiliter in civili, & cæteris facultatibus ſit, & ſcientijs? Nam in cæteris quidē iſdē tradunt facultates, & per ipſas operantur, vt medici, atque pictores. Reſe autem civiles docere quidem pollicentur ipſi ſophiſtæ, nemo autem ipſorū agit: ſed iſi, qui Rempublīcā gerunt, & qui quovis potentia quadam id agunt, & experientia potiſſus, quam mente. Neque enim ſcribunt de talibus neque loquuntur: quod tamen præclarior forſitan eſſet, quam iudicialis orationes, vel deliberativas componere. Neque filios ſuos, aut amicorū villos idoneos a gubernandis Rempublīcā efficiunt. Erat autem conſentaneum rationi, ſi poſſent. Neque enim melius quicquā civitatibus reliquiſſent, neque ſibi ipſis, aut chariſſimis aliud magis optarent, quam iſta poſſe. Non tamen parum experientia conferre videtur: non enim ferent per civilem conſuetudinem ad gubernandū Rempublīcā aptiores. Quapropter iſi, qui de civili cupiunt ſcire, experientia inſuper opus eſſe conſtat. Sophiſtæ autem iſi, qui

facultatem hanc profitentur, tradendi viam ignofant. Neque enim quale quid eſt, neque circa quæ vertitur, omnino ſciunt. Non enim ipſam, & oratoriam facultatem idem, neque inferiorem ponere nit, congregatis iſs legibus, quæ ſunt probatæ. Fieri enim poſſe dicunt, vt optimè delignantur: proinde quaſi ſelectio non eſſet ſagacitatis, & iudicæ rectè non eſſet maximum: vt in muſicis. Qui nanque ſunt in ſingulis experti, rectè opera iudicant: & quibus, aut quomodo perficiuntur, & quæ ſunt his conſona, comprehendunt. Inexpertis autem ſatis eſt, ſi non lateat ipſos bene, an malè factum ſit opus: vt in pictura. Leges autem operibus ſimiles civiliſibus ſunt. Quoniam igitur modo quiſpiam ex his legum fuerit iator, aut eas, quæ ſunt optimæ iudicaverit? Neque enim medici ex libris ſunt: & tamen dicere conantur non ſolum curatioes, ſed etiam ægrotantes curari poſſe, & vt curare oportet, habitu vniuſcuſque diſtincto. Hæc autem expertis quidem vtilia, iſs verò, qui ſcientia carent, inutilia ſunt. Et legum igitur forſitan, & rerum publicarum congregationes iſs quidem, qui perſpicere, atque discernere poſſunt, quidnam rectè ſeſe habet. vel contra, aut quæ quibus accommodantur, vtilis eſſe poſſunt. ſed iſ, qui ſine habitu talia tractât, rectè quidem iudicare non poſſunt, niſi fortuito. Magis autem ad ea comprehendenda fortalle fuerit apti. Cùm igitur noſtri maiores ea, quæ ad facultatem ferendam legum pertinent, ſine perſcrutatione reliquerint, noſ ipſos illa fortalle præſtat conſiderare: & omnino de republica pertractare oportet, vt quoad fieri poteſt, ea philoſophia perficiatur, quæ circa res humanas vertitur. Primum itaque ſi qua rectè à maioribus uictum, id enitatur recenſere. Deinde ex congregatis rebus publicis conſiderare, quænam civitates, & rerum publicarum ſingulas evertunt, atque conſervant: & quas ob cauſas aliæ rectè gubernantur, aliæ contra. His enim perſpectis, magis fortalle perceperimus, quænam ſit reſpublica optima, & quomodo vnaquæque diſpoſita, quibusve legibus vitæ, ac moribus, bene fuerit conſtituta. Dicamus igitur, hinc initio ſumpto.

CLARISSIMO ET SPLENDIDISSIMO PRINCIPI,
D. D. MARTINO DE GVZMAN,
 MARCHIONI DE QVINTANA, IACOBÆI ORDINIS
 EQVITI-COMMENTARIO DE BIEN-VENIDA, &c.

POSTQVAM Excellentiffimis Parentibus Tujs Commentarios Philoſophiæ Ethicæ inſcripti, ORNATISSIME PRINCEPS, viſum eſt Opus claudere & conſignare ſimili ſine, ac exordio inchoatum eſt. Neque enim ſatis fuſt vniuſcuſque amborum vrbam ſeorum reddibus lineamentiſque exprimere. niſi & vividam vtriuſque imaginem pennicillo adunbrarem. Filios Parentum tuorum naturales imagines eſſe, & *ἴδρα τὰ ἀγάλματα, uicentia ſimulacra*, paſſim audimus & legimus.

Excurret ea ſimilitudo, non modò per humanum genus, ſed animantes quoque brutas. Feliciſſima ſanè conditio originis Tuæ, qua vtriuſque Parentis nobilitate tu ſummam, ingenium, indolem ad vivum expreſſiſti. Paterno NVÑEZ DE GVZMAN genere, quid tota Hiſpania illuſtriuſ? Odo circiter ſeculis continuatum & eximium ſplendorem eicit à Sereniſſimo Infante D. NVÑO, germano fratre ALPHONſI, Hiſpaniarum Regis, cognomento Magni. Nòrunt id omnes, quibus aliqua Hiſtoriæ lux aſſuſiſt. Maternis etiam cognominibus, NIBO, & HENRIQVEZ, quid ſublimius? Vtrumque id Regium pariter eſt, & ex duplici Caſtellæ Infante derivatum. Nemo id neſcit, niſi fortè qui Gentis noſtræ res nec à limine ſaltavit. Verùm & hæc hæreditaria ſunt, quibus non laus, ſed honor debeat. Maius quoddammodo & glorioſius eſt. Parentum Tuorum nobiliſſimam indolem, moreſque expreſſiſſe, quàm ſanguinem intra venas animæſe. Auandæ procul Ariſtoteles in hoc Opere adoleſcentes à ſtudio Ethicæ doctrinæ, quòd & nimis laciuant ætatis flore, & minùs ad prudentiam apti ſint, deſectu experientiæ multiplicis. Non tamen omnes eos à lacratio huius diſciplinæ arceſt, ſec illos nominatim, qui *uoribus iuniores* ſunt. Nimirum, prævidit, quorumdam genium & educationem eius conditionis futuram, vt ſtatim intra penetiora Ethicæ adyta recipiantur. TE Verò, MARTINE PRINCEPS, huius generis eſſe, meritò exiſtimet quiſquis noverit, & mentis Tuæ ampliffimam capacitate, & animi propenſionem toto impetu in honeſtum euntem, & optimam à puero inſtitutionem. Neque enim minùs ampla meſſitura erat Primo genito talium tantorumque Parentum: quorum vniuſcuſque, alteri inter Viros, & inter Heroines alteri, videtur eſſe mens & anima multiplex. Scilicet, alteri ad ſummam rerum Hiſpaniæ adeo ſtrenuè geren-

dum

dam, alteri ad tot naturæ & gratiarum dotes accumulandas, quasi multiplici anima, sive ut Græcè exprimiunt, *πολυψυχία* opus est. Ideo & amborum imitatione à primis ferè vniuersitatis omnia ea facillè didicisti, quæ Heroem ac Principem decent. Latinam linguam si dixerim TE cum ipso lacte iuxtille, non mentiar. Notum est, excellentissimæ Genitrici Tux tam facile fuisse Ciceronianum nectâr instillare, quàm lac. Historiæ lætio, Equestris ars, & Gymnastica, deliciae Tux sunt. Hinc est, ut Hispaniarum Rex CAROLVS II. Tui in primis charum habeat, & quasi coadiutorem in liberalibus litteris addidicentem. Ideo frequenter TE alloquio & familiaritate tua dignatur. Neque enim ille Hispaniæ SOL, & quatsati Imperij vnica post Deum spes, rarijs vicinis vrit, sed denudulcet. Flammantem illius lucem pupillis oculorum immo. is excipere toles. i aciem ferè luminis acies inaperitititâ Clarissimo Fratri Tuo D. D. GARSIAE DE GVZMAN. Vice licet, ambo Aquilarum filij, in Solem Hispaniæ, quam vis inano orbe splendentem, facillè oculorum aciem intendit. Felices ambo, quibus tanti sueris vicina ac benigna lux est. Felices ambo, quibus tales habere contigit Parentes beneficio naturæ, ut nec licuisset eligere præstantiores. Felicissimi denique, si probatos vtriusq; mores, si virtutes Christianis Heroibus aignas, ab ijs derivatas, & in hoc Opere explanatas. diuturno vitæ progressu & longa annorum periodo expresseritis. Hoc meum votum & amplissimum inscriptionis præmium. Eius finis est introductio ad Politicam, seu Doctrinam Civilem, quæ profecto Principum Philotophia est. Non enim ij opus habent implexis syllogismorum mearatis, aut tricis, quarum vberissimi in Scholis leges. Melius horas suas collocabunt in pacato studio Philotophiæ Moralit, quæ & honestè vivere, & rectè imperare, & contempere ad Felicitatem docet. non illam tantùm, quam Aristoteles Elicet iun. ne delitutus agnovit, sed eam insuper quæ longè altior, & æternitatem duratura est. Hanc ipsam Tibi exopto, PRINCEPS CLARISSIMUS, & quibus postum ueliterijs à Numine precor. Salutariæ XIII. Kalendas Sextiles, anj 10 Reparate Salutis Cl. 15 C. LXXV.

SVMMA ET EXPLANATIO CAPITIS NONI.

Non satis esse homini addicere Phisicam, & biam Ethicam, nisi & probus fieri studeat: nec probum futurum absque bona consuetudine. Eam verò parari institutione legum optimarum,

Intendum quoque esse, ut quis idoneus sit condendis legibus

& quomodo ea obtineri possit. Denique traditur

institutio quadam ad libros Politicorum.

NMPONIT Aristoteles coronidem lætissimo & admirando Operi totius Ethicæ disciplinæ, tum introductione quadam ad Politicos libros, quorum nonnulla præludia in præfentiarum appatent: tum & epologo, seu peroratione totius Operis. Summa capituli fere est, finem doctrinæ hucusque traditæ esse actionem: iuuentutè institui oporteret: vltimū ari ad iungendum, artem vlti, ut finis Ethicæ obtineatur. Dividit verò caput in sex partes. In prima monet non satis esse homini addicere, quæ hæcæ libris tradita sunt, nisi & probus fieri studeat. In secunda docet, hominem probum fieri per consuetudinem bonam. In tercia observat, bonam consuetudinem effici per institutionem legis. In quarta tradit necessariam esse legem homini, ut probus fiat. In quinta, oportere hominem idoneum fieri ad leges condendas. In sexta denique præscribitur modus, quo homo ad id se efficere possit idoneum.

2 CIRCA Primam partem in id potissimum tendit, ut ostendat non satis esse homini nosse quæ hæcæ dicta sunt de Virtutibus, de Amicitia, de Voluptate, ac Felicitate, nisi & conetur finem totius doctrinæ traditæ

assequi: nimirum, honestatem vitæ & operatiōnum. Id autem ferè sic probat. Non satis est vitæque disciplinam prædicam addicere nisi illius finis obtineatur. At Philosophiæ Ethica est disciplina prædica, eiusque finis honestas operationum & Morum: ut lib. I. cap. 3. & sæpe aliàs ostensum fuit. Ergo non satis est vitæque Philosophiam Ethicam addicere, nisi & obtineatur honestas operationis & morum. Neque enim, inquit, præclarissimi sermones disputatione sufficunt ad Virtutem probatè emperandam: sic namque homines qui plura & speciosa verba parant, magis sibi laudem assequerentur, ut aiebat Theophrastus. Addendæ igitur sunt actiones & opera, ut Virtutes comparemus, & solidam laudem mereamur.

3 CONFIRMAT Idipsum: Quodnam licet adolescentibus nobilibus & ingenio indolis sint eius conditionis, ut moventur ad honestum, & declinent à turpi, ut suasionis alicuius, sermonis, disputationisive, non tamè a ijs, qui inveteratè consuetudine vitiorum egerant, veluti penè immedicabili morbo. Quare nec exhortationibus, nec pudore, nec notitiâ recti moventur ad fugiendum malum, & bonum prosequendum. Restat igitur ut meru præ-

næ deterrantur. Quod & antea observaverat Plato in *Protagora*, ubi narrat, Mercurium à Jove in terras missum, mortalibus pudorem ac poenam attulisse: quæ sunt duo vincula Republicæ in officio continentæ, ut aiebat Seleucus Legumlator apud Stobæum: quoniam ferviles animi moventur metu: liberi autem verecundiâ & honestate. Vnde illi notissimi verus:

Oderunt peccare boni, virtutis amore.

Oderunt peccare mali formidine pœna.

Itaq; hominibus in vitio iam inventeratis vnum superest remedium terroris à penâ incurrendâ. Ijs vero, qui ingenui & liberales sunt, præfertim adolescentibus, in quorum animo improbitas nondum radices fixit, exhortatio & disciplina remedium afferre potest, ut errata corrigant, & ad honestatis præscriptum suos mores componant. Quamvis & in hoc insistere oporteat: quoniam licet juvenes quâ parte minus in vitio obfirmati sunt, facilius curari possint, aliunde fervore ipsi ætatis, perturbationumque ardentium, quasi rapiuntur ad suas cupiditates explendas. Quod observat idem Arist. 2. Rethor. cap. 12. illis præsertim verbis: *οἱ παῖδες οὖν, &c. Ac juvenes quidem moribus sunt cupidi, & parati ad ea efficienda, quæ concupierint, & ex cupiditatibus quæ circa corpora versantur maxime eas sectatores sunt, quæ circa res venereas est, & incontinentes ipsius, & in horas mutabiles, & fastidiosi in cupiditatibus.* Apud Horatium quoque in *Arte Poetica* sic juvenis dipingitur:

*Cercus in vitium scæci, mormontibus asper,
Vilius tardus provisor, prodigus aris,
Sublimis, cupidusque, & amata relinquere
pernix.*

4. CIRCA Secundam partem præferibit modum, quo homo fieri probus possit. Quod ut edisserat, præmittit tres hominum opiniones. Prima est existimantium, homines ipsâ naturæ conditione, sive origine probos existere: quoniam id habent ex naturali propensione, aut indole, vel impressione cælestium corporum, sive astrorum vi. Secunda opinantium totam hominum probitatem in consuetudine, sive exercitatione bonorum operum, sitam esse. Tertia summam honestatis in doctrinâ ponit, asseritque eos probos evadere, qui optimos magistros, sive institutores nati sunt. Quare iuxta eam triplicem opinionem tria sunt præsidia Virtuti comparanda: natura, consuetudo, doctrinæque, sive educatio. Nominæ naturæ sive ipsius intelligentiæ est, quandam naturæ bonitatem, seu optimam indolem ad Virtutes, comparandas: quæ in hominis arbitrio non est, sed Dei dono recipitur simul cum naturâ ipsâ. Verùm eum hoc loco Arist. solum dixerat de his, quæ ab usu nostro & li-

berâ voluntate pendunt, eam acceptionem mittit, veluti instituto inoponiam. Procegit igitur ad ea, quæ iuxta leges à nobis fiunt, & omnino differunt à naturâ: quoniam, ut inquit Plato lib. 10. de Legibus, *si natura tanquam divina virgula, boni effici possimus, nulli legibus opus esset.*

5. QUARE Procegit ad consuetudinem & doctrinam: quæ duo ex tribus prædictis sunt in nostrâ potestate. Ac de consuetudine educatione præmittit: priores esse debere, quim doctrinam: quia quotquot nullam honestorum operum consuetudinem habuerunt, sed pravis moribus imbuti sunt, pravas opiniones animo excipiunt, quibus præoccupati, postea non percipiunt veritatem, nec monitorem aut docentem ferre possunt. Ideoque vix rectæ doctrinæ facilis aditus in mente sit, debet animus prius excoli visu probæ, & optima educatione: veluti tellus, quæ plurimo cultu subigitur & paratur ad semenem excipiendam. Quæ eadem similitudine vitur Cicero in 3. Tuscul. Q. Q.

6. ITAQVE Arist. parandæ Virtutis & probitatis morum tria præsidia assignat: quorum primum esse docet consuetudinem, secundam doctrinam, tertium naturam, sive illius bonam constitutionem. Ac naturam quidem, quamvis optimâ indole præditam, non sufficere ad probitatem, probat ferè sic. Nequit homo fieri probus ex eo, quod in ipsius potestate non est. At natura, & optima indoles, in ipsius potestate non est: quippe quæ dono Dei habetur ante omnem vsum arbitrii. Ergo nequit homo fieri probus ex naturâ, & optimâ indole. Quod verò nec sufficiat doctrina, ita suadet. Id quod experimento convincitur repulsam pati, & effectum non obtinere, nullatenus est præsidium efficax ad rem assequendam. Arqui doctrinâ, quantumvis bonam, experimento convincitur repulsam pati, seu effectum non obtinere: cum plures improbi existant, qui nullâ institutione doctrinæ, nullis monitis excitantur, ut turpitudinem detestant, & probi fiant. Ergo doctrina non est præsidium efficax ad turpitudinem detestandam, & probitatem assequendam. Denique restat ut ex ijs tribus præsidij consuetudo, & educatio sit primum ac præcipuum. Quod non solum colligitur ab exclusione exercitorum, sed & ratione hæc: Quia illud est optimum ac præcipuum præsidium ad probitatem assequendam, quod præparat animum, docetque ijs gaudere, & lætari; quibus gaudendum merito ac lætandum est: ea vero odibile, quæ odio digna sunt. Sic enim paratur animus ad ferendum Virtutis fructum, sicut terra ad semenem excipiendam. Ad bonam consuetudinem & rectam educationem ea omnia præstat, ut apparebit consideranti singula. Ergo

filia

illa est optimum & præcipuum præsidium ad probitatem allequendam. Secundum vero locum obtinet doctrina, & iustum omnium bona naturæ indoles.

7 CIRCA Tertiam partem docet, ad eam consuetudinem habendam, insigni præsidio e. e bonam educationem, sive institutionem, quam catechesin Græci dicunt. Hęc enim valde præparat animum adolescentis ad doctrinam Ethicam seriò addiscendam, ut dictum est lib. I. cap. 4. Quare præscribit modum, quo eiusmodi educatio sive institutio recta habeatur: ut eo adiumento comparere sibi quis bonam consuetudinem, in qua est præcipua vis ad Virtutem & probitatem adquirendam.

8 PORRO Institutionem rectam petendam esse docet a constitutionibus legum optimarum, quæ sunt regula humanorum actuum. Afferit itaque, & necessarias esse leges ad bonam consuetudinem inducendam. Idque dupliciter probat. PRIMò: Quia quoties aliquod bonum est admodum difficile obtineatur, opus est aliquid subsidium adhibere, quo excitantur, & quasi compellente, adigamur in eius consecrationem. At proba institutio & consuetudo recta est bonum aliquod difficile obtineatur: tum ob sui præstantiam, tum & ob lucram perturbationum, quibus provocamur ad pravam consuetudinem (tum etiã, quia iuvenes dediti sunt delectationibus, ut dictum est lib. I. cap. 3. difficile autem est delectationibus resistere & modum imponere. Ergo opus est aliquid subsidium adhibere, quo excitantur, & quasi compellente, adigamur ad bonam institutionem, & consuetudinem rectam. Id vero non est aliud quam lex, quæ proposito præmio hortatur ad bonum; & indicta pœnã avertit à malo. Ergo ad bonam institutionem consuetudinem quæ parandam optimis opus est legibus. Monet verò, quamvis bona consuetudo sit initio sui aspera & dura, progreſſu ipſo fieri dulcem ac suavem, etiam iuvenibus neminemque adultorum, seu etiam provectæ ætatis, eximi legibus, quibus ad honestum excitentur: præsertim cum plerique hominum imperio potius, quam exhortationi parent; & non tam honestatis amore, quam timore pœnæ ducantur. Quare manifestum est leges hominum moribus rectè instituendis & formandis vitales ac necessarias esse.

9 SECUNDO Idipsum probat ab auctoribus & conditoribus earundem legum: qui optimi & prudentissimi fuisse existimantur. Ij verò leges statuerunt, quibus & promittitur præmium rectè operantibus; & indicitur supplicium ijs, qui malè agunt. Observaverunt enim, quosdam hominum esse ad honestatem propensos, & nobilibus atque ingenue indolis,

qui Virtutis amore ducantur, & quoddammodo excitentur præmio proposito. Alios verò, ad vitium proclives, improbos, & servilis animi, qui solo timore pœnæ accentur ab iniquitate. Alios denique inveteratè vitiorum consuetudine depravatisimos, & prorsus insanabiles: quos propterea Plato lib. 12. de Legibus, nullam aliam medicinam monet habere posse, quam mortem. Ideoque e civitate excluduntur, aut ultimo supplicio damnantur. Quare iidem Legumfactores iuste & prudenter leges statuerunt, quibus & proponeretur bene operantibus præmium, & malè agentibus supplicium. Ergo quia existimantur omni hominum conditioni, sive proborum, sive impiorum, necesse fariarum esse leges ad rectam morum consuetudinem sibi parandam, quocumque demum sibi ducerentur.

10 CIRCA Quartam partem confirmat ferè doctrinam nuper traditam, ostenditque, leges esse per se necessarias, ut homines probi fiant. Quippe consuetudo non ideo probitatem hominibus affert, quia consuetudo fit: sed quoniam conformis est optimis & probis moribus. Itaque probitatem hominum ad leges potissimum existimas referri debere: idque duplici ratione probat. PRIMA est. Quia cumque hominum probus est efficiendus, si volens, nolensve continere debet à malis. At ut quis volens, nolensve contineatur à malis: necessariz sunt leges. Ergo ut quisquam hominum probus fiat, necessariz sunt leges. Maior pars: quia nemo hominum potest operari bonum, quodcumque illud sit, nisi aut spontanea voluntate id præbet; aut coactè: & prior modo operantur qui honestam indolem nascuntur, honestatemque colunt; posteriori verò, qui improbi existunt ac refractarii. Ergo qui cumque hominum probus est efficiendus, nec oportet ut volens nolensve contineatur à malis. Minor illa præcipua probatur: Quia ut quis volens contineatur à malis, oportet esse leges; quibus promovetur & excitetur ad honestum, præsertim proposito præmio. Ut autem vel invitus, sive nolens, à malis abstineatur, opus est legibus, suadetque sic: Quia nemo potest contra propriam cupiditatem, & improbam consuetudinem agere invitus, nisi ab aliquo potentiori & sublimiori coerceatur. Ergo opus est ut adit potentior aliquis & sublimior, qui coerceat; & instrumentum, quo id præstet. Atqui Legumfactores sunt potentiores & sublimiores cæteris, quoniam, ut dicitur, id est, robur, seu fortitudinem habent ac coercendum improbos: leges autem sunt instrumenta, quibus vim inferunt, dum pœnam in dicitur transgressibus. Ergo ut quis, etiam nolens, seu invitus, se contineatur à malis, opus est legibus.

OBIICIT.

11 **OBIICIT** Aristoteles sibi ipsi, rationem hanc non videri vrgentem: quoniam occurri posset, responderique ab aliquo, ad rectam institutionem, sufficere imperium parentis: qui iure patriæ potestatis possunt filijs præcipere quidquid oportet ad formandos sibi bonos mores. Verùm evasionem hanc præcludit idem Arist. quia parentum potestas non habet tantum robur ac vim, quantà opus est ad corrigendos degeneres filios, seu Virtuti repugnantes. Quare altiori potestate & fortitudine opus est, quanta & qualis invenitur in Regibus, alijsque simili potentia præditis. Cùm autem ab ijs propriè leges ferantur, proculdubio ad rectam institutionem necessariè sunt leges. Sunt quippe illæ, ut aiebat Seneca, minis adnita præcepta, & propterea magis idoneæ ac compellendum, quam iussa patrum: ideoque Ulpianus l. i. ff. de Iustitiis & Iure dixit, *Justificusultus opera iuris & legum efficere bonos homines metu pœnarum.*

12 **SECUNDA** Ratio, quâ idem ipsum saadet, est: Quoniam longè aprioris videtur leges, quàm præceptum superioris, ut obtemperemus, & imperata faciamus. Homines enim eius conditionis & genij sumus, ut difficilè pareamus alieno imperio. Ideoque aut illud detrectamus, si possumus: aut ægrè ferimus, si locus non sit detrectandi. In causa est, quod durum appareat alieno regi imperio hominem naturâ liberum; & quod sæpe certissimus præceptum superioris ex malevolentia, aut aliâ sinistra affectione procedere. Hoc autem impedimentum nõ vrgit in lege: quoniam illa generatim fertur ad omnes abique malevolentia vllâ, aut sinistra affectione oprimi Legumlatoris: qui solâ honestate & studio boni *communis ductus eam iusti æqualiter in omnes.* Ergo ad bonam institutionem, consuetudinemque parandam, subindeque honestatem morum, leges sunt admodum necessariæ.

13 **CIRCA** Quintam partem hortatur homines, ut se idoneos præstare studeant ad leges ferendas: cùm iam antè docuerit, bonam consuetudinem, probitatemque morum ab optimis legibus ortum decere. Itaque vult vnumquemque à primâ inuentæ etate se talem exhibere, eamque in honestate operum curam impendere, ut progressu temporis *republicæ iudis, idoneus legibus ferendis evadat.* Nisi enim aliqui sibi ipsi leges imponant, & suæ ipsorum institutioni studeant, non facile inveniunt, à quo instruantur: quoniam in pluribus civitatibus nulla instituendorum puerorum cura suscipitur, neque vllæ sunt leges circa eorum educationem conditæ. Solam quippe fuisse ait Lacedæmoniorum civitatem, & alias Græcorum per paucas, quæ publicâ lege præferberent institutionem puerorum; quomodo ij educandi essent: in pluribus autem solùm erant privati

cura, eaque mala, & temerè susceperat, & veluti Cyclopica: quâ parentes in filios educabant, ut nullam aliam haberent legem, quàm privatam, & pro vniuscuiusque arbitrio. Quo eodem stilo loquitur lib. 1. Polit. desumpto ex Homero lib. 8. *Odyssæ*, ut erodivbi accinit, Cyclopes eo barbaro & inculto more solitos educare filios suos. Itaque solos nominatim laudat Lacedæmonios quod publicas circa id leges tulissent: quod etiam tradit Xenophon lib. 1. vbi testatur, id fuisse proprium Spartanæ civitatis inter omnes Græcæ populos: ideoque *in initio Cyropædiæ* ob eam causâ laudat Perias. Verùm inter eas Græciæ vrbes, quæ puerorum instruendorum curam publicam habebant, & generatim pauçè dicuntur ab Arist. intelligendæ veniunt Athenæ ipsæ, quibus olim publicè ea cura fuit teste Iocrate *in Arcepagitico.*

14 **QUONIAM** Autem, ut modò dictum est, in plerisque vrbibus, leges publicæ non erant, hortatur præsertim patres familiæ, ut privatis legibus ad rationis præscriptum studeant filios suos educare, & instruere. Invenient verò seu deprehendent eas rationi conformes, si se tales moribus exhibeant, ut Legumlatores evadere possint. Qui enim se idoneam præstat ut legem publicam ferre possit, multo magis ferre poterit privatam instituendis filijs ac familiæ suæ: quoniam hoc longè facilius est, & minorem prudentiam expositit. Aut certè si filij ipsi parentum educatione destituti sint, oportet ut studeant honestati ab initio, & sibi ipsi privatas veluti leges imponant, quibus ad *Privatam & probitatem concitentur.* Vtrovis enim modo, aut parentes cum filijs, aut filij ipsi secum faciant, quod facit in civitate cum omnibus Legumlator; eo solùm discrimine, quod huius lex sit publica, illorum autem privata.

15 **DEINDE** Assignat nonnullas rationes aliqualis diversitatis inter eas privatas leges & publicas. Prima est, quod leges publicæ sint scriptæ: private autem non scriptæ. Huius dissimilitudinis etiam meminit lib. 3. cap. 8. Politic. & lib. 1. Rhetor. eamque pariter tradit Iustinianus Imperator lib. 1. Institut. tit. 2. 5. constat: vbi & illud effectum profert, solemne apud Græcos, *τῶν νόμων, εἰ μὲν, ὀγγραφῶν, ἢ δὲ ἀγγραφῶν. Legum quidem aliqua scripta, aliqua non scripta.* Vbi iuris scripti sex veluti species designantur: nimirum, lex, plebiscitum, Senatusconsultum, Principum placite, Magistratum edicta, responsa prudentum. Deinde circa ius non scriptum inquit aliquantò postea: *Sine scripto ius venit, quod vjas approbat: nam diuturni mores consensu utentium comprobati, legem imitantur.* Itaque primum discrimen publicarum legum à privatis apud Aristotelem est, quod priores illæ sint *ius ὀγγραφῶν* scriptum; posteriores verò ius

*ἀγλαῖον, non scriptum, & potius mores, consuetudinesque, quam leges. Hanc verò differentiam peccatigam esse monet: quoniam vitarumque vitæ eadem est, modò sunt bonæ, & rationi conformes, etiam non scriptæ. Quare & laudantur pariter Athenienses, qui scriptis legibus utebantur, ac Lacedæmonij, qui non scriptis. De quo legendi Dionysij: Hælycar. lib. I. Plutarchus in *Lycurgo*, & Cicero pro *Faacio*.*

16 SECUNDA Differentiam legis publicæ à privatæ in eo sicut esse ait, quod prior instituta sit ad erudiendos omnes cives; posterior vero ad vnam familiam dumtaxat. Hanc quoque differentiam æquigam esse docet: nam idem ferè est quòd instituitur vnus aut plures: sicut videre est in Musica, aut arte Gymnastica, quæ eadem est, siue præcepta vniuique tradantur vni, siue etiam pluribus. TERTIA in eo consistit quòd lex publica versetur in regendâ tota civitate: privata autem in vnâ familiâ, aut domo. Et hæc æquigam quoque apparet differentiam ratio, sicut & præcedens, à quâ vix differet. nisi quòd lex privata videatur longè maiorem vim habere in vnâ domo, quàm publicæ in totâ civitate. Ratio enim vero eius maioris vis in lege privatâ consistit esse ait in necessitudine, seu vinculo cognationis, ac beneficiorum, quibus filius abstrigitur patri. Inde enim quasi naturaliter red duntur *ἐκ νότου, facile obtemperare patri*, cum ab eo acceperit *τὸ βίαι, ipsum esse, ac vivere*. Hæc autem ratio celsat in lege publicâ: quoniam Legislator non est natura pater civium: ideoque minùs potens ad rapidum animos illorum in obedientiam. Ergo potentior videtur lex privatâ, quàm publicâ, ad obedientiam subditi, siue inferioris.

17 QVA Expositione præoccupatur obediò, alioqui difficilis, quæ oriri potest ex dictis circa quartam partem: vbi tradidimus cum Aristotele, potentior esse potestatem regiam, quàm paternam, ad homines in officio continendos: idcirco non sufficere quòd filij parentibus subiecti existant, nisi & ferantur leges, quibus obtemperare debeant. Id autem videtur modò confirmari, cum nuper dixerimus maiorem esse vim in lege privatâ & paternâ, quàm in publicâ, vt homines obtemperet, seu iussa faciant. Præoccupatur, inquam, obediò hæc, & facile solvitur: quoniam ibi loquebamur de obedientiâ coactâ, ad quam extorquendam à subditis, validior est lex publica, propter maius robur seu vim Regum & Principum, indicientem pœnas transgressoribus. Hoc autem loco agimus de obedientiâ spontaneâ, quæ proinde affectu, siue amore voluntatis ducitur, ac proinde eò efficacius & potentius, quòd vrgentior & intior est ratio auandî. Cum igitur intior & vrgentior sit filijs ratio amandi patres, quàm Legulatores,

consequens est vt efficacior sit ad conciliandam filiorum obedientiam lex parentum privata, quàm publicæ Legulatores.

18 QUARTA Differentia in eo ponitur ab Arist. quòd lex publicæ præcipit aut prohibet vniuersim, ac generalia & communia præcepta tradit, ab omnibus obseruanda: privata vero lex solum præcipit res agendas, aut verat fugiendas vni, vel alteri, aut paucis quibusdam eiusdem familie. Vnde oritur, vt privatae leges sint accommodatiorcs vnicuique, quàm publicæ. Id exponit Arist. similitudine peritæ ex arte medendi. Aptior enim est singularis & certa medicina, quâ quis huic vni illi in singulari remedium efficit & opportunum affert, quàm generales quædam eiusdem artis præceptiones, & pronuntia, quæ ex variâ & dissimili subiectorum temperatione, sepeprehenduntur nullum omnino fructum alterere. Vnde præstantiores vultoretque medici sunt ij, qui vltra præcepta generalia scunt in singulari vnicuique proprium adhibere remedium, iuxta peculiarem ipsius constitutionem; quàm qui solum generalia documenta & pronuntia didicerunt. Non enim curanda est ab infirmitatibus natura humana in abstracto, vel idea hominis; sed Scratres, aut Titus. Fieri quoque potest, inquit Arist. vt licet vniuersè dicatur inedia vtilis febricitanti, aut quies; alicui tamen infirmo vitæque, aut altera earum nociva sit. Magister quoque pugilum, vt strenuè suam artem exerceat, non pariter omnibus eandem pugnam præscribit, sed accommodatam vnicuique: quia exactius seruantur præcepta singulis opportuna, quàm omnibus generatim præscripta. Idemque in alijs artibus cernere est. Pariter ergo privatæ leges magis se insinuant & adaptant singulis subditorum, quàm publicæ.

19 VNDE Sequitur (quod paulò superius monuimus) parum aut nihil esse discriminis inter legem publicam & privatam, quia quòd vni aut pluribus præscribitur, quòd generalia quædam pronuntia continent, vel singularia; parum variat legem, quæ simpliciter eadem manet: sicut eadem ars Medicinæ aut Gymnastica est, quæ præceptiones vniuersè tradit, ac quæ in singulari remedium, seu certam pugnam alicui præscribit. Quòd autem privata lex potentior sit ad obedientiam subditorum inducendam, quàm publicæ, aliquale quidem differtimen virtutis legis in mōuendo probat; non autem naturam diversam: sicut natura Medicinæ aut Gymnasticæ artis in singulari & in vniuersum eadem est, quàm vis in singulari potentior sit ad obtinendum effectum, quàm in vniuersali.

20 MONEF Itaque Arist. peritiam patris familiæ in condendis legibus privatâ anteponendam esse generali scietat in ferendâ

dit

dis legibus publicis. Quod equidem difficile apparet: cum alijs locis generalem scientiam prælerit singulari; & præterea scientia legum vniversè ferendarum procedat à Prudentia civili & generali; quæ sublimior apparet, quàm familiaris & domestica Prudentia, secundùm quàm privatæ leges ab vnoquoque conduntur in vium familiæ suæ. Patet verò, actus præstantiores esse, prout ab habitu præstantiori proficiuntur. Huic verò difficultati occurrendum est asserendo, non præferri absolute peritiam patris familiæ in condendis legibus privatis, scientiæ generali in ferendis legibus publicis. Quippe oppositum evincitur rationibus nuper propofitis. Solum itaque præfertur singularis illa peritia vniversali, iuxta sensum quartæ differentiæ iam traditæ inter vitramque legem: quatenus, scilicet, peritiæ condendi legem privatam potentior est & efficacior ad obtinendum effectum, sive spontaneam subditorum obedientiam (quoniam singularis adaptatur iuxta vniuscuiusque indolem peculiarem) quàm peritiæ vniversalis, quæ solum decernit aliquid in genere, absque consideratione singularium, ideoque minùs accommodata est. Hac etiam ratione præfertur peritia medendi efficaciter alicui morbo in singulari, & vitior ac fructuosior habetur hic & nunc, quàm scientia Medicinæ in genere præscribens remedium, quod in hoc singulari saluam non operatur.

21 ALIVNDE Verò, & absolute loquendo, non negat hoc loco Arist. quod sæpe alijs docet, scientiam rerum in vniversum præstantiorem esse notitiã in singulari. Quartè peritiã condendarum legum ferendarum præstantior est, quàm earundem ferendarum in singulari. Hæc verò tunc erit priorè solã, sive seorsim sumptã præstantior, quando simul cum eã habetur. Evidens namque est inferius bonum coniunctum superiori magis valere, quàm superius seorsim ac per se solum. Vnde & maior seu præstantior erit peritiã patris familiæ scientis condere legem privatam domi suæ, simul & publicam civitati, quàm scientia Legumlatoris illius, qui solum novit publicas leges condere. Similiter & peritior medicus qui in singulari simul & in vniversum mederi scit, quàm qui in genere tantùm. Enitendum igitur esse monet Arist. vt quisque in suã arte, sive disciplinã, notitiã vniversalem coniungat peritiæ in singulari: proindeque & patribus familiæ curandum est vt idoneos se præsentent, non modo ad ferendas leges privatas domui & familiæ suæ, sed etiam ad cognoscendũ generalia præcepta publicis iuris. Sic enim evadent peritissimi & scientissimi familiæ suæ gubernandæ: qualis profectò esse debet, quisque erudire iuvenes, & bonis instituerè moribus curat.

22 CIRCA Sextam partem inquirat modum, quo quis se prestare possit idoneum ad leges condendas, eaque civiles, seu publici iuris. Dubitari enim potest ait, vitrum eam aptitudinem possit quisquam atque consuetudine, institutione, aut doctrinã ab ipsis Reipublice administratoribus, sive Principibus, acceptã. Verùm hæc postremam partem refellit: quia licet in alijs disciplinis oporteat doctrinam accipere ab ijs qui eam opere exercent, non tamen in Nomotheicã, seu disciplinã ferendarum legum. Quippe in alijs disciplinis idem est qui eas doctrinã tradit, ac qui opere exercent: vt patet in medicis, pictoribus, fabris, scriptoribus, & alijs artificibus. Non enim solum faciunt opera arti consentanea, sed etiam regulas, seu principia præscribunt, ad eam disciplinam tradendam. In Nomotheicã autem seu Politicã non ita fit: quoniam alij eam doceant, alij opere exequantur, dum Rempublicam administrant. Non itaque ab ijs posterioribus discenda est Nomotheica, sive doctrina condendarum legum.

23 VBI Arist. videtur loqui de Sophistis, qui eo tempore sibi peritiam Politicæ arrogabant, quasi tantum apti essent ad eam tradendam: quod Plato plurimis locis apud Giphanium de ijs testatur, ac præterea Isocrates de Sophistis, Cicero lib. de Oratore, Aristides Orationibus adversus Oratores, & idem Arist. initio lib. I. Rhetor. Itaque Sophistæ reprehensi sunt, quod doctrinã contenti nihil agerent politicè, neque vlli Reipublice administrandæ operarentur. Politici autem, quibus cura erat gubernandæ Reipubl. in solo opere versabantur, doctrinã Sophistis permitta, quin aliquid illius aut discerent, aut scriberent, aut docerent. Quare solum erant politici vsu ipso & exercitatione, non autem doctrinã, quales & fuisse eos, qui Iurisconsulti appellabantur, observat Cicero in Bruto: quoniam nemo eorum, excepto Servio Sulpitio, scientiam Iuris didicerat, nisi dum taxa: vsum.

24 POLITICOS autem ipsos nullam scientiam eius doctrinæ habuisse, probat dupliciter. PRIMO: Quia si præditi fuissent eã scientiã, vtilissimã sanè, & præstantissimã, profectò de eã scripsissent, aut docuissent. Ac neque aliquid eiusmodi scripsisse, aut docuisse inveniuimus, inquit Arist. quod pulchrius esset, quàm orationes iudiciales, seu deliberativas scribere. Ergo Politici nullam eius doctrinæ scientiam habuerunt. Loqui autem videtur de Politicis quibusdam, vt Clitibene, Thocydides, Pericle, Critiã, Alcibiades, & Epaminondã, qui in iudiciali, vel deliberativo genere, vel in foro ad populum, vel in Senatu, Orationes habuerunt, eaque scripto mandantur: nihil tamen docuisse aut scripsisse, quod spectat ad Politicam, vti sunt.

25 ALTERA Ratio, siue coniectura, qua idem ipsum conijcit, est: Quoniam si quis, qui Politici audiebant, eius doctrinæ peritiā esse prædicit, profecto illam tradidissent filijs suis, & amicis, quos charos in primis habebat. Neque enim putandum eos inuidiæ coniunctisimis & maxime tuis peritiā, disciplinæ præstantissimæ atque vtilissimæ. At nihil eius doctrinæ filijs suis, aut amicis tradiderunt. Quod & Plato antea observauerat in *Euthydemo*, & *Alcibiade*: ubi eam ob causam omnes reprehendit Politicos. Ij ergo nulla Politicæ peritiā erant præditi. Quare putandi sunt solum habuisse illius vsum, siue exercitium, quod certe non sufficit ad doctrinam aliquam prodigantate tradendam. Vnde neque ab ijs, qui communijs Politici appellantur, doctrinam Politicam addiscenda est: sicut nec ab ijs, quos supra diximus, vsu & exercitatione caruile.

26 SI Autem vsus & exercitatio non sufficit vt homines gnaros Politicæ faciat, quid tandem vtilitas ex vsu & exercitatione erit? Huic questioni respondet Arist. se nullo modo improbare vsum siue exercitiam Politicæ, cum id sufficiat ad Rempublicam administrandam, & ciues faciendos Politicos; non quidem peritiā, sed opere ipso, & experimento. Quod & in Iurisconsultis notat Cicero ubi nuper: dum ait, eos non à Scholis prodixisse, sed ex vsu & consuetudine Iurisconsultorum. Nimirum, Scholas postea fuisse institutas testatur Pomponius l. 2. ff. de Origine. Iuris. Quare Aristoteles solum reprehendit imperitiam eorum, qui Politici dicebantur: quoniam nisi doctrina hæc à suis fontibus, siue principijs petatur, eo modo quo disciplinæ aliæ, quamvis vsus & exercitatio adhi, nemo evadet perfectè Politicos. Vtrumque igitur coniungere oportet, peritiā, & præterea vsum: quoniam alterum sine altero non est satis.

27 REFVTATIS Politicis, tanquam ineptis ad Politicam docendam, accedit ad probandum, nec Sophistas ad id munus præstandum idoneos existere, sed eos *ωρὸς ἑστίαι τῶ ἀδύνατον, procul esse à docendo*. Id autem ferè sic probat: Nemo aptus est ad eam artem, seu disciplinam, quam nescit, siue non satis novit. At Sophistæ disciplinam Politicam nesciunt, seu non satis norunt. Sophistæ igitur apti non sunt ad disciplinam Politicam tradendam. Maior patet. Minor autem iudicatur ab Arist. tripliter. PRIMO: Quia Sophistæ sui temporis (de his enim loquitur) confundebant Politicam cum Rhetoricâ. Vtramque enim indivisim profitebatur, quasi vna eademque disciplina esset: ideoque Rhetores & Sophistæ dicebantur. De quo legendus Ludovicus Cresolius in *Thesatro Vesperum Rhetorum lib. 1. cap. 2.* post Platonem, Hocratem, & Aristidem, locis superius indicatis. Nemo autem

vtramque disciplinam Rhetoricæ & Politicæ confundit, seu pro vna eademque reputat, nisi qui Politicæ naturam nescit, seu non satis novit. Sophistæ igitur Politicæ disciplinæ naturam nescierunt. SECUNDO id probat: quia ijdem Sophistæ aiebant (quamvis inconsequenter) Rhetoricam esse Politicæ præstantiorum. Quod absurdissimum dictu est, & ab eo solo proferri potest, qui Politicæ naturâ & præstantiam ignorat. TERTIO: quoniam Sophistæ non solum nomine se Politicos prædicabant, quod collegissent in vnum plurimas aliorum leges dispersas, Politicæ deterierunt. Hoc autem non sufficit ad peritiā Politicæ habendam: quoniam hæc omnino exigit iudicium ac dilectum earum Legum secundum Prudentiam politicam, & rectam singulorum rationem: sicuti vt quis Musicæ peritiâ præditus sit, non satis est si vicinamque noverit plures concentus esse bonos malove, nisi & præterea singulorum rationem ex ipsijs Musicæ elementis, siue principijs, reddere possit. Idemque accidet monet in arte pingendi, alijsque similibus. Cum igitur Sophistæ solum aliorum leges collegissent, nec tamen de ijs iudicium ferrent ad præscriptum Prudentiæ, nec rationem earum redderent ex principijs Politicæ deductâ, planè colligitur, eos Politicæ naturam non satis calluisse, nec idoneos fuisse ad eam doctrinam alijs tradendam.

28 CONFIRMAT Id ipsum: Quoniam ad perfectum Politicum, siue scientem, spectat, non modo probare leges aliorum operum, & improbare malas: sed etiam, ubi opus fuerit, condere novas leges iusta temporis opportunitate vites Republicæ. Quod comprobatur exemplo perfecti medici, cuius non solum est, probare, opportuna remedia ab alijs præscripra, aut improbare que inutilia sunt, vel nociva: sed etiam excogitare & adinventare nova quedam remedia, ubi id necessarium, siue conveniens fuerit. Hoc autem prætere medicus non potest, nisi Medicinæ peritiā ex fontibus siue principijs hausserit, vt inde procedat ad singula iudicanda & discernenda. Quare cum Sophistæ operam suam collocaissent solum in coactrandis aliorum legibus, & quibusdam probandis, aut improbandis, quin tamen Politicam ex principijs siue fontibus hausissent, nec ex ijs possent excogitare novas alias leges pro temporum opportunitate, profecto censendi sunt nullatenus fuisse perfecti Politici, siue scientes.

29 DENIQUE Cum nec Politicæ, nec Sophistæ illius temporis Politicam veram aut didicissent, aut docuissent, promittit Aristoteles se ex professo de illâ aduram, proindeque de Nomotheciâ, que est disciplina legum sapienter ferendarum, & pars quedam Politicæ. Obiterque carpit prædeceles suos, quod

In ea illustri doctrina tradenda nihil studij, aut curæ posuerint, aut curæ non satis. Quo ipso videtur non probare Politicam prius à Platone traditam, aut saltem non plenam absolutamque censere: eam existimè: necessariam esse de ea scribere. Id autem se facturum promittit eo ordine, vi primùm conetur persequi quid rectè dictum à maioribus fuerit: deinde ex collectis Rebus publicis considerare, quæ si sint opportuna servandis civitatibus, tum in genere, tum & in singulari; aut etiam destruedis: insuper & causam, siue rationem, propter quam aliquæ Rerum publicarum administrantur rectè, aliquæ autem malè. His enim omnibus consideratis, apparebit quæ Politia, siue Respublica sit optima, & quomodo vnaqueque constituta sit, & quibus legibus ac moribus viatur. His ferè verbis libros Ethicorum prælaudat, & sese accingit ad libros Politicorum. Similiter & ego Commentarium totius Ethicæ claudio & configno aureis illis Senecæ verbis Epist. 5. *Posterorum negotium ago: illis ali-*

qua; quæ possunt prodèsse, conscribo. Salutares admittuntur, veluti medicamentorum vtilium compositiones, litteris mando: esse illas efficaces in meis videribus expectatus; quæ, etsi per sanata non sint, serpere uiderunt. Rectum iter, quod serò coguor, & iustus errans, alijs monstror. Vnam aliquo Dei obsequio, & proximorum fructu. Quidquid autè à me dictum, scriptum, dicendum, scribendum, sponte, & summa animi demissione subijcio correctioni S. Romanæ, Catholicæ, & Apostolicæ Ecclesiæ, necnon SS. Patrum doctrinæ; præsertim clarissimorum Theologiæ luminum, AVGVSTINI, THOMÆ, & ANSELMI, per quos possimum proficere studui, & studebo, quandiu hæc vita superstes fuerit. Disputationes Ethicæ, quibus doctrina in hoc Opere tradita plenius illustratur, quam primùm licuerit committeremus alex, & publicæ luci.

(?)

INDEX ALPHABETICVS RERVM ET VERBORVM MEMORABILIVM VTRIVSQUE PARTIS:

In quo **L.** significat Introductionem ad Philosophiam Moralem, initio Operis editam, **l.** denotat librum, **c.** caput, **n.** numerum vnicuique ferè ꝑ. Commentarij præfixum.

A
ABDICATIO huj in liceat patri, & è contrà. *l. 5. c. 14. à v. 8.* Modus, & formula illius apud Græcos, & Romanos, *ibid.* Ακόλαστος cur Græcè dicatur intemperans. *lib. 3. c. 2. n. 9.*

ACTIO in quo differat ab effectione. *lib. 6. c. 4. n. 3.* An sit perfectior, cocontemplatione, *lib. 10. cap. 7. n. 6.*

ACTIONES humana quot & quæ principia habeant, *lib. 1. c. 1. n. 3.* & 4. Inconstantia illarum, & existimatio diversa apud alias atque, alias nationes, *lib. 1. cap. 3. n. 3.* Qualiter sint probæ ex mediocritate, & improbæ ab excessu, aut defectu. *lib. 2. c. 2. toto.* Quænam earum sint natura sua præcæ, *lib. 2. c. 6. à v. 9.* Nullam earum servare mediocritatem, *ibid.* Non posse omnibus actionibus humanis convenire vnam regulam, propter earum varietatem & inconstantiam, *lib. 2. c. 7. n. 2.* & 3. Quænam earum sint voluntariæ, aut involuntariæ, *lib. 3. c. 1. toto.* Quænam earum circumstantiæ, *ibid. à n. 23.* Actiones natura sua turpes an liceant, ob vitanda gravissima mala, *ibid. à n. 11.* Actiones, quibus generantur virtutes & vitia, an sint in nostra potestate, *lib. 3. c. 5. toto.* Actiones civiles, in quibus versatur iustitia commutativa, *lib. 5. c. 2. n. 12.* & 13. Actiones virtutis an sint qualitatives, *lib. 10. c. 3. n. 2.*

ADULATORES reprehendi, *lib. 4. c. 5. n. 2. 3. 7. 10.* **A**QUALITAS qualiter spectetur ad iustitiam distribuentem, *lib. 5. c. 3.* Qualiter ad iustitiam commutantem, *lib. 5. c. 5. toto.* An sit vnum, & idem cum ratione Pythagorica, *ibid. latè.* **A**QUALITAS ex nummo & indigentia, *ibid. à v. 8.* **A**QUALITAS duplex, *lib. 5. c. 6. n. 6.*

AQUITAS, seu Επισκια, quid sit, & in quo possim eius officium, *lib. 5. cap. 10. toto.*

AGHATHOS Poetæ celebre effatum examinatur, *lib. 6. c. 2. n. 15. & seqq.*

AEFFABILITAS, virtus, cuiusque extre-

ma vitia, *lib. 4. c. 6. toto.* Est mediocritas quædam inter sermonis suavitatem & asperitatem circa alios, *ibid. à n. 2.* Est similis Amicitia, itemque dissimilis, *ibid. n. 5.* Conciliatrix animorum, *ibid. n. 6.* Eius proprietates, *ibid. n. 7. 8. & 9.* Vitia ipsi opposita exponuntur, *ibid. n. 10. Αλαζονεία.* Vide Arrogantiam.

ALPHONSVS Rex Aragonum & Sicilia, & Sereñissimo Principe Vianæ D. CAROLO, laudatur tanquam prædixisset iis virtutibus, *Intr. c. 5.*

AMBITIO notatur, *lib. 4. c. 3. & c. 4. n. 6.*

AMICITIA, & Amicus. Vtrum Amicitia sit postponenda Veritati, *lib. 1. c. 6. n. 1.* An communem faciat fortunam prosperam, vel ad versam amicorum, seu videntium, seu vitæ suorum, *lib. 1. c. 11. per tot.* Tractationem de Amicitia ad Philosophum Moralem pertinere, *l. 8. c. 1. n. 1. & seqq.* Opinio eorum qui docent, firmiter esse in similitudine, item & contraria id negantium, *ibid. n. 9. & seqq.* In quo verè illa consistat, *lib. eodem, c. 2.* per tot. Eius obiectum φιλία, seu amabilia, videtur, & exponitur, *ibid.* Eius triplex præcipua species, *ibid. c. 3.* per tot. Amicitia sola proborum est perfecta, eaque *l. 4. c. 1. n. 1. & seqq.* Comparatio earum trium specierum Amicitia inter se, *lib. 8. c. 4. per tot.* Amicitia contrahendæ apros non esse, nisi qui *congruè servant, c. 5. n. 3. & seqq.* Qualiter tollatur ex cessatione convictus, seu absentia, *ibid.* An consistat in habitu, an in actu, *ibid. n. 10. & seqq.* Quinam inepti sint ad illam contrahendam, *cap. 6. num. 2. & 3.* An inter plures contrahenda sit, *ibid. num. 4. & seqq.* Principium & potentum Amicitia multiplex, *ibidem num. 8. & 9.* Amicitia in excellentia, quænam, *lib. 8. cap. 7.* per totum. An inferior possit illam contrahere cum superiori, *ibidem num. 2.* Quomodo illa sit stabilis, *num. 3. & sequentibus.* Comparatur Amicitia cum iustitia, *num. 7. & sequentibus.* An obliget

ad exoptandum amico maxima bona. *ibid. n. 10. & seqq.* An consistat magis in amare, quam in amari. *lib. 8. cap. 8.* per totum. Quibus præsidij conferveur. *ibid. num. 5. & sequentib.* Invenitur quandoque inter eos, qui genito contrario invicem sunt. *n. 7. & seqq.* Amicitia civilis, quæ nã, & quousque extendatur. *lib. 8. c. 9. per tot.* Amicitia regia, paterna, materna, economica, fraternã, & cõgiugalis explicantur. *lib. 8. c. 11.* per tot. Triplex species pravæ amicitie ex triplici Republicæ specie vitiosa. *ibid. n. 6. & seqq.* Amicitia sodalitia, filialis, confanguinea, & coniugalis expeditur. *lib. 8. cap. 12. n. 2. & seqq.* Qualiter eiusmodi personæ ducere possint iuam, & pacatum convictum in ijs amicitijs, earumque proprietates. *ibid. latè.* Quomodo querelæ vitandæ sint in quolibet Amicitie genere. *lib. 8. cap. 13.* per tot. Eas locum habere præsertim in Amicitia spuria *vilitatis. ibid. n. 5. & seqq.* Remedium in compensatione situm esse, & qualiter ea adhibenda *sir. ibid. n. 10. & seqq.* Querelæ Amicitie in excellentia, earum radix, & cautio. *lib. 8. c. 14. per tot. ferè.* Amicitia dissimilium, seu inæqualium, quibus conferveur præsidij, quibus querelis solvatur, & harum remediũ. *lib. 9. c. 1. per tot.* Quousque durent omnes Amicitie species, & an honesta Amicitia semel soluta, oblivione sepelienda *sir. li. 9. c. 3. per tot.* Amicitie opera quænam sint, & qualiter à viro probò exhibenda. *lib. 9. c. 4. per tot.* Improbos non præstare opera Amicitie. *ibid.* Mors pro amico quam gloriosa. *lib. 9. cap. 8. n. 17. & seqq.* Vir felix an *exeat amicitis. lib. 9. c. 9.* per tot. Amicorũ numerus quantum debeat esse in omni Amicitie genere. *lib. 9. c. 10.* per tot. In ea que perfecta, est exiguus esse debet. *ibid. n. 17. & seqq.* An egeamus amicis potius in prospera fortuna, quam in *adversa. lib. 9. c. 11.* per tot. Nihil optabilius, quam amicorum cõvictum, si probi sint; nec detestabilius si improbi. *lib. 9. c. 12.* per tot.

Amoris varij gradus inter se comparantur. *lib. 8. c. 12. ferè per tot.* Amor coniugalis omnium *maximus. ibid. n. 16. & seqq.* Amor viri probi erga se qualis. *lib. 9. c. 4. n. 5. & seqq.* Amor sui qualis esse *debeat. lib. 9. c. 8.* per tot.

Aspiratio apud *Arist.* *quid. lib. 1. c. 3. n. 6.*
Aopvov, seu *lentitudo*, vitium Manufactidii-
 oppositum, explicatur. *lib. 4. c. 5. n. 3. & 6.*

Anima pars, sive facultas duplex. *lib. 1. c. 13.*
 In qua earum sedem habet Felicitas. *ibid. toto ferè cap.* Tractatio de Anima ad quem Philosophum spectet. *ibid. n. 6.* An sit immortalis ex mente *Arist.* *lib. 3. c. 9. n. 6. & seqq.* Anima putata ab Ethnicis naturæ *ignec. lib. 2. c. 6. n. 11.*

Ανγκεαλία, vitium Magnificentie contrarium. *lib. 4. c. 2. n. 2.*

Architectonica artes quæ nã. *lib. 1. cap. 1. num. 9.*

Architecti legumlatores, & cur. *lib. 6. cap. 8. num. 7.*

Architectus, quis, *lib. 4. c. 2. n. 2.*

Aristippi Philosophi libido reprehensa. *lib. 6. c. 5. n. 3.*

Aristocratica quædam species Republicæ, & qualiter in ea iustum *serveur. lib. 5. c. 3. n. 6.*

Explicatur amplius. *lib. 8. c. 10. n. 2. & seqq.*

ARISTOTELIS quantum illustraverit Philosophiam Moralem. *Intr. cap. 2. n. 3.* Quæ

ti fecerit D. Thomas doctrinam Ethicam ipsius *ibid. n. 7. Interpretet* illius, & Explanatores

quoniam, & plures illorũ laudati. An libri Ethicorum ab eo scripti fuerint, an potius à *Nicomacho ipsius filio. ibid. n. 4.* per tot. Scrip-

torum, seu operum illius *historia. ibid. n. 3.* Le-

git hæc libri fundamenta totius Philosophiæ,

Moralis, seu actuosæ, que tripartitò dividitur, *ibid. cap. 4.* per tot. An falso ad scripserit Platonem opinionem de Idea Boni. *lib. 3. c. 6. n. 2.*

& 3. An fuerit inventor Ethicæ, vel aliterius *disciplinæ. lib. 2. c. 1. n. 3.* Quo sensu docuerit

hominem vitiosum non posse fieri *probum. lib. 3. c. 5. num. 14. & seqq.* An negaverit pri-

imum virtutis, & prænam vitiorum, post mortem *hominis. lib. 3. cap. 6. n. 6. & seqq.* Eius do-

ctrina circa maiestatem, in qua veritatur Magnanimitas, an vera, & cum Christiana Religione

coherens. lib. 4. c. 3. n. 4. & seqq. An creationem animæ rationalis *agnoverit. lib. 6. c. 4.*

n. 9. An putaverit alia constare spiritum intelligentem, & rationali animo. *lib. 6. cap. 7. n. 14.*

& seqq.

Arrogantia vitium veritati oppositum: per excessum. *lib. 4. n. 7. n. 4.* Non iudicatur ex potestate, sed ex electione, eaque exhibitu mentis.

ibid. n. 4. & 5. In quibus præsertim apparereat, & *verteur. ibid. n. 16.*

ARS in quo versetur, quid sit, quas functiones habeat, *lib. 6. cap. 4.* per totum. Dissert à Prudentia, *ibid. n. 2.* Ratio propria Artis, *n. 4.*

& 5. Functio, & materia ipsius, *n. 16. & seqq.* Eius operatio, & naturæ, diversa, *ibid. n. 7. & 8.* Itemque inferior, *ibid.* Diversitas materia ipsius à materia *(scientiarum. ibid. n. 10.* Comparatio illius cum fortuna, *ibid. n. 11. & seqq.*

Item cum inertia sibi contraria, *ibid. n. 14. & 15.* Eius distinctio à Prudentia multiplex, *lib. 6. c. 5. n. 14. & seqq.* Ars magis, quam Prudentia, subiacet oblivioni, & cur, *ibid. n. 19. & seqq.* Artes liberales an inutiles sint, & *quare- nus proficue esse possint. lib. 6. c. 7. n. 23. & seqq.*

Ars Princeps, seu Architectonica, quænam; *lib. 1. cap. 2. n. 9.* Philosphia civilis est *civilis modi. ibid.*

Artes qualiter spectent proportionem in commutationibus operum suorum, *lib. 4. n. 16. & seqq.*

Avaritia propriè quis, *lib. 4. cap. 1. n. 4. & avaria, an sit aliquali ad prædigiã. ibid.*

Asperitas, vitium Affabilitati oppositum per defectum, *lib. 2. c. 7. n. 8. & lib. 4. c. 6. n. 2. & 18.*

Astra an ex mente Aristotelis constant, rationali animo, *lib. 6. cap. 7. n. 14. 16. & seqq.* Quid de alijs Ethicis, *ibid.*

Astrologi confutantur, *lib. 6. c. 7. n. 23. & seqq.*

Atrox, qualis olim, & quanta *vrbs*, *lib. 9. cap. 10. n. 8. & seqq.*

Athenienses novitarum amantes, *lib. 3. cap. 10. n. 10.*

Avaritia vitium liberalitati oppositum per defectum, in quo *versetur*, *lib. 4. c. 1. n. 5.* Est peior, quam prodigeta ipsi *contraria*, *ibid. n. 20. & seqq.* Est vitium insanabile, *ibid. n. 19.* Est magis opposita liberalitati, *ibid.*

AVCTOR, Operis huius, quo consilio agressus fuerit *illud*, *Inter. c. 1.* a princ. Quorum horatu, *ibid.* Quorum Interpretum, & Explanatorum ope *vlus*, *ibid. n. 2.* Quae methodo *n. 3.* Quo stilo, *n. 4.* Quos Praeceptores olim habuerit in *Inrisprudencia*, *lib. n. 8.*

Audacia, opposita Fortitudini per excessum, exponitur, & illustratur exemplis, *lib. 3. c. 7. n. 9 & seqq.*

Auditus moderatio circa voluptates an spectet ad Temperantiam, *lib. 3. c. 10. n. 6. & seqq.*

Aves, an delectentur olfactu, aut visu rerum *iucundarum*, *lib. 3. c. 10. n. 16. & 17.*

AVGVSTINVS, clarissimus *Ecclesiae*, ac Theologiae lumen, saepe laudatur, & explicatur decursu Operis.

Axiomata summa *quoniam*, *lib. 6. c. 6. n. 23.* Quo sensu non sit illorum scientia, ars, aut prudentia, *ibid. & seqq.*

B

BALDI Iuriconsulti mors ex levi mortu canis cuiusdam, *lib. c. 11. n. 11.*

Barbaria, vitium Magnificentiae oppositum *per excessum*, *lib. 4. c. 2. n. 3.*

Βαρβαροὶ ἄνθρωποι, quinae apud *Arist.* *lib. 4. c. 7. n. 21.*

Barbaries immanis quorundam hominum, *lib. 5. c. 5. n. 17.*

Bellus an voluptatem capiant olfactu, auditu, aut visu rerum iucundarum, *lib. 3. c. 10. n. 15. & seqq.* Virum fuit temperantes, aut intemperantes, *lib. 7. c. 6. n. 1. & 12.* Variæ illarum delectationes, *lib. 10. c. 5. n. 16. & seqq.* An in ijs sint virtutes morales quoddammodo, *lib. 10. c. 8. n. 21. & seqq.*

Belluina quorundam hominum indoles, *lib. 7. c. 5. latè.* Exemplis confirmata, *ibid. n. 17.*

Beneficentia querelarum occasio, *lib. 9. c. 7. ferè per totum.* Notio propria *Dei*, *ibid. n. 9.*

Beneficia quomodo, quando, & quibus conferenda, *lib. 4. c. 1. n. 9. & seqq.* latè. Singulis pro dignitate conferenda sunt, & quo ordine, *lib. 9. c. 2.* per tot. An debeat esse maior cura retribuendi beneficium, quam donandi ami-

co, *ibid. n. 3. & 4.* Quoniam beneficia, & quibus exhiberi possint, ac debeant, *ibid. n. 7. & seqq.* Qui beneficia ab alijs acceperunt, minus eos amant, quam ab ijs amentur, *lib. 9. c. 7. ferè per totum.* Quoniam sit causa, *ibid. n. 2. & seqq.* latè. Iucunditas maior est in conferente beneficium, quam in recipiente, *ibid. n. 11. & seqq.* Beneficia dare gloriosius, & melius est, quam recipere, *lib. 9. cap. 9. n. 4.*

Benevolentia viri improbi erga seipsum nulla, *lib. 9. cap. 4. n. 14.* Benevolentia an sit idè, ac Amicitia, vel amatio, *lib. 5. n. 1. & seqq.* Est inimum Amicitiae, *ibid. n. 7.* Ducitur ex oculorum aspectu, *ibid. & seqq.* Solius Amicitiae honestè principium est Benevolentia, *ibid. n. 12. & seqq.*

Βυρολόχης Cur appellet Aristoteles *scurtas*, *lib. 4. c. 8. n. 4. & seqq.*

BONVM, quid & quotuplex, *lib. 1. cap. 1. n. 5. & 6.* Idea boni an sit ipsa hominis Felicitas, *lib. 1. c. 6. per totum.* Bonorum distinctio in laudabilia, & honorabilia, *lib. 1. c. 12.* Quibus eorum accenseri debeat Felicitas, *ibid. toto capite.* Bonum, an verum, an potius *apparet*, sit in quod fertur *voluntas*, *lib. 3. cap. 4. per totum.* Boni seu *φιάντων*, amabilis distinctio in honestum, iucundum, & vile, *lib. 8. cap. 2. n. 2. & seqq.* Bona fortunæ plura an sint necessaria Felicitati, *lib. 10. c. 8. n. 27. & seqq.*

Βούλοισ & *Βούλοισ*, quid sit ex mente Aristotelis, *lib. 3. c. 4. n. 1.*

C

CAMELORVM pietas in patente, *lib. 10. c. 8. n. 22.*

Cantio, quæ novissima gratissima; vetus *adagium*, *l. 9. c. 4. n. 10.*

CAROLVS Vianæ Princeps, Regum Navarrae Primogenitus, Ethicos Aristotelis libros Hispanicè reddidit, *Introd. c. 1. n. 2.* sine; Eius prologus in idem opus ad Alphonsum Aragoniae, & Siciliæ Regem, describitur, *Introd. cap. 3.* Illius elogium, *ibid. n. 3.* Variæ sententiae & verius antiquo sermone Hispano scripti, saepe in decursu Operis.

Celsarum immanis barbaries, *lib. 1. cap. 5. num. 19.*

Ceryon an mollis, *lib. 7. n. 13.*

Cecania symbolum pietatis filiorum erga patres, *lib. 9. c. 2. n. 8.*

Circumstantia actionum humanarum quot; & quoniam, *lib. 3. c. 1. n. 23. & seqq.*

Cæli portenta an timenda sunt à viro fortis & qualiter, *lib. 3. c. 7. n. 2. & seqq.* Illorum mira aliquot exempla, *ibid. n. 3.* Cæli an consent rationali animo ex mente Aristotelis, *lib. c. 7. n. 14. 16. & seqq.* Cælum ne rueret, timebant aliqui, *lib. 6. c. 5. n. 17. & 18.*

Collata, seu illata in *Republ.* quæ, *lib. 5. cap. 4. n. 3.*

Columna Athenis imposita Iphicrati, & cur.
lib. 4. c. 3. n. 27.

COMITAS Virtus, eiusque extrema. lib. 4. cap. 8. per totum. Versatur in ludis, tanquam vera virtus, servans in ijs mediocritatem. ibid. n. 2. & 3. Vitium ipsi oppositum per excelsum est proprium furrarum. ibid. num. 4. & 5. Vitium oppositum per defectum est rusticitas. ibid. num. 6. & seqq. Eorum habituum proprietates, & multiplex comparatio. ibid. n. 9. & seqq.

Commutativa Iustitia, quoniam virtus, & in qua materia versetur. lib. 5. cap. 2. num. 12. & seqq. Vide Iustitia.

Compensatio qualiter fieri debeat ad tollendas amicorum querelas. l. 8. cap. 13. n. 11. & seqq. item l. 9. cap. 1. Quis debeat eic iudicare in ea compensatione. ibid. num. 6. & seqq. Modus quo illa facienda est. ibid. n. 9. & seqq. Concordia viri improbi erga seipsum nulla. l. 9. cap. 4. num. 15. & seqq. Quid illa sit, in quibus versetur, & quorum lib. 9. cap. 6. per totum.

Constantia, eiusque extrema. l. 7. cap. 1. Constantans, & mollis cum continentie, & incontinentie comparatus. l. 7. c. 7. per totum. Constantis definitio. ibid. n. 8.

Constitutio bonarum actionum, origo Virtutum moralium. l. 2. c. 1. Necessaria est, ut homo evadat probus. l. 10. c. 9. n. 4. & seqq. Refert maximè ad illam bona educatio. ibid. n. 7. & seqq.

Consultatio, seu deliberatio, aut consilium de quibusnam rebus sit, aut non sit. l. 3. cap. 3. n. 7. & seqq. Quo modo, ordine, at fructu fieri debeat. ibid. n. 6. & seqq. Debet habere finem certum. ibid. n. 10. Qualiter comparatur cum electione. ibid. n. 11. & 12. Non est de rebus eternis, aut necessarijs. lib. 6. c. 1. n. 6. Consultatio bona. Vide Enbulia. Consultatio debet non temerè, sed maturè fieri, facta autem semel est exequenda celeriter. lib. 6. c. 10. n. 4.

Contemplatio an præstantior, quam actio. lib. 10. cap. 7. n. 6. & seqq. latè.

Continentia, & eius extrema. lib. 7. c. 1. Eius habitum quale sit, & quomodo comparetur cum temperato. lib. 7. c. 2. Continentes quomodo agant. lib. 7. c. 3. Circa quæ versentur cōtineas, & incontinentes. lib. 7. cap. 4. Circa quæ non versentur. lib. 7. c. 5.

Continens ira, & multiplex eius consideratio. lib. 7. c. 6. Contingens, & incontinens cum constante, & molli comparatus. lib. 7. cap. 2. Comparatur incontinentes cum imperator. lib. 7. c. 8. item cum pertinaci. c. 9. An incontinentia, & Prudentia simul esse possint. c. 10.

Contrastus in quibus versatur Iustitia commutativa exponuntur. lib. 3. c. 2. n. 12. & seqq. Conversiorum alterum ducit ad cognitionem alterius. lib. 5. c. 1. n. 10. & 11.

Credere quàm necessarium discenti. lib. 6. c. 8. n. 15. & 16.

Credulitas execranda, & ferina aliquorum. lib. 7. cap. 5. n. 6. & 7.

Cupiditatem quædam communes, quædam peculiare singulorum. Quomodo circa utraque se gerant vir temperans, & intemperans. l. 3. c. 1. Inter per totum. In communibus pauciores peccant, quam in peculiaribus. ibid. num. 9. Harum exemplum. ibid. Cupiditas habendi plus iusto, seu pleonexia, quodnam vitium sit. lib. 5. c. 1. n. 12. & seqq.

Cyclopes nullam habebant curam educationis puerorum. l. 10. c. 9. n. 13.

D Delphines, an volucrium ex muscia capiunt. lib. 6. c. 10. n. 16. & 17. Narratio Delphis cuiusdam deferentis dorilo Arionem, an fabulosa. ibid.

Democratia quid, & qualiter in ea ius servetur. lib. 5. c. 3. n. 6. expenditur, & improbat, veluti iniqua species Republicæ. l. 8. c. 10. n. 2. 5. & seqq.

DEVS ampliori cultu, quàm laude dignus. l. 3. c. 12. n. 5. Idem decernitur de Mentibus separatis. ibid. An possit infecta reddere, quæ facta sunt. lib. 6. c. 2. n. 15. & seqq. Est agens perfectius, quàm natura, & natura, quàm ars. l. 6. c. 4. n. 9. Eius voluptas perpetua, & immutabilis. l. 10. c. 4. n. 9. Dicitur ab Ethnicis anima Univerſi. lib. 10. c. 7. n. 3. Deo, quæ actio potissimum tribuitur. l. 10. c. 8. n. 12. & 13. An in Deo sint virtutes morales. ibid. & n. 15. & seqq.

Dexteritas Eutrapeliæ comes. l. 4. c. 8. n. 9. Dextra pars melior, & fortior, quàm sinistra. lib. 4. c. 8. n. 10.

Disſimulatio. Vide Ironia.

Distributio Iustitiæ quoniam virtus. lib. 5. cap. 2. num. 11.

Divinora homine & γαργάρα, seu clarissima, cur altra dicantur ab Arist. lib. 6. cap. 7. num. 16. & seqq.

Divinrum, augurium, & aruspicum genus mendax. lib. 4. c. 7. n. 16. & seqq.

Divitiæ quàm multis existerit totinæ extreme occasio, etiam Cæsaribus. lib. 1. c. 3. n. 9. Hereditate obtinæ, facilius donantur, quam industria acquisitæ, & cur. l. 4. c. 1. n. 16. Illarum amor quàm alienus à Philosopho. l. 9. c. 1. n. 8. Doctrina, quid, & qualiter per eam acquirantur virtutes intellectuales. l. 2. c. 1. n. 4. & seqq.

E Brij puniuntur duplici pœna, & cur. lib. 3. c. 5. n. 9. & 10. Scelera ex ebrietate incurra puniuntur. ibid. Loth an culpandus propter stuprum ex ebrietate lectum. ibid.

Educatio bona ab ipsa pueritia, est maximè

necessaria ad Virtutes comparandas. *l. 2. c. 1. n. 24.* & latius. *lib. 10. m. 7. & seqq.* Lacedæmones lege publicæ educationem puerorū curarunt. *ibid. n. 13. & seqq.* Cyclopus filij absque educatione. *ibid.*

Electio, seu propositum agendi, quid sit, aut non *fit. l. 3. cap. 2.* per totum An sit vnum, & *idem cum* spontaneo, voluntario, cupiditate, voluntate, ira, aut opinione. *ibid. m. 4. & seqq.* Sira est in voluntaria opinione ex consilio precedenti. *ibid.*

Elephantum religio, castitas, & fidelitas aliqualis. *l. 10. cap. 8. m. 23. & 24.*

Epidemiothns, dexterositas Eurapeliæ comea. *l. 4. cap. 8. n. 9.*

EPHIA, quænam virtus, & quod eius officium. *l. 5. c. 10.* per totum.

Eucosium, quid. *l. 1. c. 12. n. 9.*

Elatio vitium Magnanimitati oppositum per *excellent. l. 3. c. 7. n. 7. & l. 4. cap. 2. num. 4. 2. & 43.*

ΕΛΛΗΜΑΤΑ legum quænam. *l. 5. c. 9. n. 4.*

ETHICA NICHOMACHÆA, illorumq; decem versiones Latine. *ibid. s. 1. m. 2.* Hispanica à Serentis. Principe Viannæ D. Carolo scripta. *ibid. sine.* Interpretes, & Explanatores eorum præcipui. *ibid.* An ab Aristotele, an potius à Nicomacho ipsius filio, scripta fuerint. *ibid. c. 4.* per totum. Sunt fundamentum totius Philosophiæ Moralis, & Politicæ. *ibid. cap. 5.* per totum. Ethicæ totius compendium. *ibid. c. 10.* per totum. Vide plura alia. v. *Philosophia Moralis.*

ΕΘΟΣ, atque ἦθος, qualem nominis, & rei cognitionem habeant. *l. 2. c. 1. m. 14.*

Eubulia, seu bona consultatio, quid non sit, quid etiam sit, & quas conditiones exigit. *l. 6. c. 10.* per totum. Eius proprietates. *ibid. n. 4.* Diffinitio. *ibid. n. 6.*

Ευδαιμονισμός, quid significet. *l. 1. cap. 12. num. 9.* & 10.

Eudoxus quis. *l. 10. c. 2. m. 2.* Eius opinio de voluptate examinatur latè. *ibid. & seqq.*

Εὐλιπίδης, quinam. *lib. 3. c. 8. 17. & seqq.*

Euripus quid. *l. 9. c. 6. n. 8. & seqq.* Euripi homines, qui. *ibid.*

Eurapelia. Vide *COMITAS*. Eurapelus vir, eiusque functiones, & proprietates. *l. 4. c. cap. 8.* latè.

Experientia confert ad generationem virtutum intellectualium. *l. 2. c. 1. m. 2. & seqq.* Est quandoq; parens fortitudinis spurie. *l. 3. cap. 8. n. 6. & seqq.*

F

FACULTAS Animæ præstantior qualis sit, intellectus, an voluntas. *lib. 10. cap. 7. num. 6. & seqq.*

Felicitas est vltimus finis humanus, & quomodo illa vestigiata sit. *l. 1. c. 4.* per totum. *Quam*

multæ extiterint opiniones circa id, in quo illa sita est. *ibid. n. 3.* Eam non esse sitam in voluptate, honore, virtute, aut diuicijs. *l. 3. c. 5.* per totum. Neque in Idea boni. *ibid. c. 6.* per totum. Quænam sint illius attributa, & in quo tantè ipsa sit posita. *l. 1. c. 7.* per totum. Moris opiniones ad verum sensum redactæ, aut *reicte. l. 1. c. 8.* per totum. Quomodo illa obtineatur, an industria seu arte hominis, an cõteatur inter honorabilia. *l. 1. c. 12.* per totum. Est perfectissimum bonum huiusmodi. *l. 1. c. 7. m. 2. & 3.* Afferit sufficientiam cæterorum bonorum. *ibid. & n. 4.* Consistit in operatione virtutis optimæ, & perfectissimæ. *ibid. n. 7.* An possit persistere inter calamitates, & ærumnas huius vitæ. *l. 1. c. 10. n. 9. & 10.* item *l. 10.* An egeat præsidio amicorum. *l. 9. c. 9.* per totum. Imò an egeat amicis magis, quàm *fortuna, ad verba. lib. 9. c. 11.* per totum. Felicitas an in habitu, an potius in actu consistat. *lib. 10. c. 6.* Eam in actione sitam esse. *ibid. n. 2. & seqq.* eaque non ludicra, sed virtutis solida. *ibid. n. 6. & seqq. latè.* An serui sint capaces Felicitatis. *ibid. n. 17. & seqq.* Est sita in operatione Virtutis optimæ, secundum habitum. *lib. 10. c. 7. n. 2. & seqq.* Quænam ea sit, an contemplatio, an potius actio. *ibid. latè* per totum. Ferè capite. Felicitas contemplatiua an sit præstantior, quàm actiua. *lib. 10. c. 8. n. 5. & seqq. latè.* An egeat pluribus fortunæ bonis. *ibid. n. 27. & seqq.*

Felix quisnam esse possit, aut non possit. *lib. 1. c. 9. n. 5. & seqq.* An quis in hac vita estimandus sit felix, an solum post fata. *lib. 2. c. 10.* per totum. Virum felicem, seu supersticium seu vita sanctum, an tangat amicorum fortunæ prospera, aut aduersa. *lib. 1. c. 11.* per totum. An secundum vitæ dimidium felix differat an nō differat à misero, & cur. *lib. 1. c. 13. n. 7. & 8.* Felix an egeat amicis. *lib. 9. c. 9.* per totum. Felicitati viro iucundissima est vita. *ibid. n. 13. & seqq.* An felix potius quam miser, egeat amicis. *lib. 3. cap. 11.* per totum.

Feritas quorundam horribilior vizio humani. *no. lib. 7. c. 1. & c. 4.* Eius execranda malitia. *lib. 7. c. 5.* An sit prior vicio sitate. *lib. 7. cap. 6. n. 9. & seqq.*

Ferocitas animi opposita veræ Fortitudinij & illius exempla. *lib. 3. c. 7. m. 4. & seqq.*

Festina lentis, adagium celebre, exponitur. *lib. 6. c. 10. n. 5. & seqq.*

Finis aliquis extremus est, in quem omnes actiones humane cõtendant: vnus quoque alijs præstantior, iuxta rerum, ac facultatum, siue actuum diuersitatē. *l. 1. c. 1.* per totum. item *c. 2.* Quæliet de illo dillectat Philosophia Moralis, seu civilis. *ibid. n. 9. & seqq.* Quandoque finis vnico medio, quandoque pluribus obtineri potest. *lib. 3. c. 3. 4. n. 7. & 8.* Finis actionum Fortitudinis, aliarumque virtutum debet esse honestus. *lib. 5. cap. 6. n. 12. & 13.*

Fisci causa, mala est sub bono Principe. lib. 5. cap. 6. n. 12. & 13.

Femina dives, nobilitis, & arrogans, intolerabile matrimonij onus. lib. 3. cap. 10. n. 9.

FORTITUDO in qua materia verietur, *lib. 3. cap. 6. per totum.* Multiplex eius acceptio. *ibid. num. 2.* Est medicritas inter timiditatem, & audaciam. *ibid.* Quid proprie sit. *ibid. num. 3.* Versatur interribilibus, & quæ nam ea sint. *ibid. num. 4. 5. & seqq.* An etiam in ijs, quæ divina sunt, live supra hominem. *lib. 3. cap. 7. num. 2. & seqq.* Virtus Fortitudini contraria exponitur. *ibid. num. 7. & seqq.* Latè. Comparatur cum ijs vitij extremis. *ibid. num. 11. & seqq.* Fortitudo animofitatis ex furore, & ira. *ibid. num. 10. & seqq.* Fortitudo ex imperitia. *ibid. num. 21. & 22.* Fortitudo solida qualiter se gerat circa timores, & audaciam, tristitiam, & delectationem. *lib. 3. cap. 9. num. 2. & seqq.* An patiar fecum dolorem ex terribilibus illatum. *ibid. num. 3. & seqq.* An vis fortis doleat quia moritur. *ibid. num. 6. & seqq.* Fortitudinis solidæ proprietates. *ibid.*

Fortuna an sit cauta felicitatis humane. *lib. 1. cap. 9. fecè per totum.* Prospera, aut adversa, qualiter non impediat functiones magnanimi viri. *lib. 4. cap. 3. num. 18. & seqq.* Fortunæ comparatio cum arte. *lib. 6. cap. 4. num. 11. & seqq.* An ia prospera fortuna sit magis opus amicis quàm in adversa. *leg. 9. cap. 11. per totum.*

Franciscus Piccolomineus scriptor Philosophiæ de Moribus, laudatur. *lib. 1. cap. 1. num. 2. impognatur. ibid. cap. 5. & 8.*

Fratrum œconomia comparata Timocratiæ. *lib. 8. cap. 10. num. 10.* Amor fratrum maior quàm consanguineorum, & cur. *lib. 8. cap. 12. num. 10. & seqq.*

Fuga magnanimi viri, siquando necessaria est, decorum servat. *lib. 4. cap. 3. num. 4. Fuga leonis, qualis. ibid.*

Fugere dimissis manibus, quid ibid.

G

Galatini Mantuani equitis ingens temeritas. *lib. 3. cap. 8.*

Gloria quid proprie significet. *lib. 1. cap. 12. n. 9.*

Gneij Pompeij casus infelix. *lib. 5. cap. 11. num. 11.*

GNOME, quid, & qualiter comparetur cum Synesi ac Prudentia. *lib. 6. cap. 12. fecè per totum:* Qualiter etiam comparetur cum habitu principiorum. *ibid. num. 6. & seqq.*

Græci multa putabant licita, quæ Romani turpia, & è converso. *lib. 4. cap. 9. n. 8. & 9.*

Gula immodicæ exempla. *lib. 8. cap. 10. num. 20.* Ejus vitij deformitas quantæ, etiam iudicio

Ethnicorum. *ibid. num. 21. & cap. 11. num. 7. 8. Gustus* voluptates qualiter moderate temperantia. *lib. 3. cap. 10. num. 18. & seqq.*

H

HABITUS intellectuales quinque explicantur. *lib. 6. cap. 3. fecè per totum.* Eam definitionem esse exactam. *ibid.*

Habitus principiorum, Græcè *νῆς*, sive mens, est virtus intellectualis, superaddita intelligentiæ. *lib. 6. cap. 6. num. 2. & seqq. latè.* An sit inditus à natura, an potius adquisitus. *ibid. num. 14. & seqq.* An sit magis à natura, quàm ceteri virtutum habitus. *ibid. num. 19. & seqq.* Comparatur cum *Gnome*. *lib. 6. cap. 12. num. 6. & seqq.* Est principiorum ac finis, & quo sensu. *ibid. num. 12.*

Helogabili luxus: & insanum Magnificentie genus. *lib. 4. c. 2. n. 8.*

Helluonum nobilitas exempli. *lib. 3. cap. 10. n. 20. & c. 1. n. 7.*

Heroica quorundam gesta, præsertim M. Attilij Reguli Bruti, & Alphonso Perez de Guzman. *lib. 3. cap. 1. num. 9. Heroica* virtus, & *Heroes*. *lib. 7. cap. 1.*

Hirtius qualiter se gesserit cum Ptolomæo Egypti Rege. *lib. 4. c. 3. n. 26.*

Homerus multis locis illustratus. *lib. 3. cap. 1. & 6. & 7. & 8. & 11. Item lib. 4. cap. 8. lib. 5. cap. 9. lib. 6. c. 7. lib. 7. cap. 1. & 6. alijque locis.*

Honorum triplex gradus: & qualiter eriguntur quinque eorum legat magnanimus vir. *lib. 4. cap. 3. num. 25. & seqq.* Homo sit probus præsertim consuetudine, seu vii proborum actionum. *lib. 10. cap. 9. num. 4. & seqq.* Homo an præstantior artibus. *lib. 6. cap. 7. num. 17. & seqq.*

Honor quibus rebus debeatur. *lib. 1. cap. 12. & lib. 4. cap. 3. num. 22.* Est cultus solum virtutis debitus. *ibid.* Honores recusare, qualiter debeat, aut dedecet. *ibid. num. 41.* Honor Principi debitus. *lib. 5. cap. 6. num. 14.* Quidam Principum nimium & humano matorem extorserunt à subditis. *ibid.* Honor divinus habitus Braudæ Lacedæmonio, & cur. *lib. 6. c. 7. n. 4.* Etiam Arato Sicyonio. *ibid.*

Humilitas Christiana an componatur cum Magnanimitate, & qualiter. *lib. 4. cap. 3. n. 3. & seqq. ac præterea num. 41.*

I

IDEA boni an verè tradita à Platone: & quo sensu. *lib. 6. n. 2. & 3.*

Ignavia, seu timiditas, opposita Fortitudini per defectum, exponitur, & illustratur exemplis. *lib. 3. c. 7. n. 9. & 10.* Quibus poësis olim

punitur. *lib. 3. c. 8. n. 2.* & *5.* Eius exempla alia. *ibid. n. 9.*

Ignorantia quatuorplex fit. *lib. 3. c. 1. n. 17.* & *segg.* Qualiter reddat involuntariam actionē. *ibid.* An omnis improbus sit ignorans. *ibid. n. 22.* Ignorantia legum nō excusat à culpa, idēque punitur. *lib. 3. c. 5. n. 7.* & *segg.*

Imperitia belli est quibuidam causa fortitudinis non vere, simul & ruinae. Illustratur exemplis. *lib. 3. c. 8. n. 21.* & *segg.*

Improbis omnis ignorans est. *lib. 2. c. 1. n. 22.* An possit ab habitu viii ad Virtutem transire. *lib. 3. c. 5. n. 15.* & *segg.* Improborum cōvictus, quā delectabilis. *lib. 9. cap. 12. n. 4.* Est alienus ab omni benevolentia & concordia erga te. *plum: lib. 9. c. 4. n. 12.* & *segg.*

Incontinentia & incutiens. Vide *Continentia*. An incontinentes sciat malum esse id quod agunt. *lib. 7. c. 2.* per tot.

Indecorum an sit magnis viris indulgendum in gravi periculo. *lib. 3. c. 1. n. 10.*

Inertia arti contraria exponitur. *lib. 6. cap. 4. n. 14.* & *15.*

Iniuriam pati volens an aliquis possit. *lib. 5. c. 9.* per tot. An sibi ipsi iniuriam introgare valeat. *lib. 5. cap. 11.* per tot. An vis, seu facultas vna eiusdem hominis alteri iniuriam inferat. *ibid. n. 12.* An peius sit facere iniuriam, quam pati. *ibid. n. 9.* & *segg.* Occidens seipsum an sibi iniuriam faciat, an Republicæ. *ibid. n. 4.* & *segg.*

Insuperbia decori sumptus, seu sordiditas, vitium Magnanimitati oppositum per excessum. *lib. 2. c. 7. n. 7.* & *lib. 4. cap. 2. n. 7.* & *8.*

Insuperbia vii an liceat magnis viris. *lib. 4. c. 8. n. 30.* & *segg.*

Insuperbus vide *Habitus principiorum.*

Intelligens anima duplici constat facultate. *lib. 6. c. 1. n. 4.* & *segg.* An vna ab altera recepta, an ratione solum distinguatur. *ibid. n. 3.* & *segg.*

Intelligentia practica & speculativa qualiter comparentur, & suas functiones obeant. *lib. 6. cap. 2. n. 6.* & *segg.* Prior earum dividitur in activam & operariam. *ibid. n. 11.* & *segg.* An sit perfectior, quam voluntas. *lib. 10. c. 7. latē.*

Intemperans segerit instat puerorum. *lib. 3. c. 12. n. 5.* Intemperans proprie quis, & qualiter differat ab incontinente. *lib. 7. c. 2.* Vter eorum peior sit. *ibid.* Vtriusque discrimen ex professo traditur. *lib. 7. c. 8.* per totum. Dicitur in sanabilis, & *cur. lib. 7. c. 2. n. 6.*

Intemperantia per defectum, quæ *lib. 3. cap. 11. n. 13.* Quæ excellens habet, comparatur cū timiditate, ab eaque dilectur. *lib. 3. cap. 12. n. & segg.* Intemperantia an sit peior, quam in continencia, & qualiter cum ea comparetur. *lib. 7. c. 8. ioio.*

Ironia vinum veritati oppositum per defectum. *lib. 4. c. 7. n. 3.* Socrates potissimum, &

Oratores ea vti. *ibid. n. 5.* & *6.* Ironiæ duplex genus. *ibid. n. 20.* & *segg.*

IVTISPERRITIS quàm utile & necessarium sit studium Moralis Philosophiæ. *ibid. c. 2. num. 8.*

IUS, sive iustum Iustitiæ distribuentis, in medio & equali secundum proportionem situm esse. *lib. 5. c. 3.* per totum. Quomodo sit eiusmodi proportio. *ibid. n. 8.* & *segg.*

Iusta agere, & iuste agere, in quo differant.

lib. 2. c. 4. per totum. Non omnem iustam actionem esse normam Virtutis partem, sed illam solum, quæ electione, & constantia fit. *ibid. n. 1.* Iusta legitima in operibus virtutum posita sunt. *lib. 5. cap. 1. n. 9.* An omnis qui iniuste agit, iniustus ceteri debeat. *lib. 5. c. 6. n. 2.* & *3.* Iustum atque iniustum politicum, herile, paternum, ac coniugale, quid sit, & in quibus. *ibid. n. 4.* & *segg.* Iuste aut iniuste an fieri aliquid possit, quin sit ex iustitia aut iniustitia. *lib. 5. cap. 8.* per totum.

IVSTITIA, & iniustitia ipsi opposita in qua materia versetur, quid quæque illarum, & quatuorplex sit. *lib. 5. c. 1.* per totum. Discrimen multiplex illius à reliquis virtutibus moralibus. *ibid. n. 2.* Iustitiæ vulgaris definitio expressa. *ibid. n. 3. 4.* & *segg.* Multiplex eius acceptio. *ibid. n. 10.* Iniustus quis, & quatuorplex eorum. *ibid. n. 11.* & *segg.* Iustitiæ definitio exacta iremque iniustitiæ. *lib. 5. c. 5. n. 14.* & *15.*

IVSTITIA Commutativa in quibus rebus versetur. *lib. 5. c. 2. n. 12.* & *segg.* Eius propria functio, prout differat à Iustitia distributiva. *lib. 5. c. 4.* per totum. Qualiter spectet medium in commutationibus. *ibid. num. 11.* & *segg.*

IVSTITIA Distributiva. *lib. 5. c. 2. n. 11.* & *segg.* Distribuens aliter, quàm exigant merita personarum, semper iniustum agit. *lib. 5. cap. 9.* & *segg.* An peior sit distribuens quam recipiens. *ibid.*

IVSTITIA Legalis, quænam, & quanta virtus sit. *lib. 5. c. 1. n. 15.* & *segg.* Est ad alterum. *ibid. n. 18.* Vitæ regina, aut complexio. *ibid. n. 19.* practantissima etiam. *ibid. n. 20. 21.* & *22.* Est virtus vniuersa quodammodo. *ibid. n. 23.* Non est frustra. *ibid. n. 24.* & *25.*

IVSTITIA Particularis, distincta à generali, an vere sit, & in quibus conveniat, & differat ab illa. *lib. 5. c. 2.* per totum. Qualis virtus sit. *ibid. n. 8.* Dividitur in Distributivam, & Commutativam. *ibid. n. 11.* & *segg.* vbi & exponitur vtriusque materia propria.

IVSTVM quibus proprie insit. *lib. 3. c. 9. n. 12.* An sit idem ac æquum & bonum. *lib. 5. c. 10.* per totum.

Iustum civile, herile, & æconomicum, ac politicum. *lib. 5. c. 6.* fere per tot.

Iustum commutativum quodam sit, & qualiter servetur. *lib. 5. c. 4.* & *5.*

Usum distributum, quid sit, & in quo consistat *lib. 5. cap. 3.* per totum, qualiter versetur in varijs Reipublicæ speciebus. *lib. 5. c. 3. num. 6.*

Usum naturale simul & legitimum, exponitur, atque inter se comparatur. *lib. 5. c. 7.* per totum. *Usum legitimum* non est, nisi post legem conditam: simul nec iniuncti ipsi oppositum. *ibid. n. 4. & seqq.* ubi & exemplis confirmatur. *Usum naturale, similiter & naturale* in quibus versatur, & an omnino mutari nequeant. *n. 5. & seqq.*

Iuvenes minus apti ad studium Philosophiæ Moralis, & cur. *lib. 1. cap. 3. n. 1. & seqq.* Quantū eos deceat pudor. *lib. 4. c. 9. n. 5. & 6.*

L

LAVS In quo conuult: *lib. 1. cap. 12. n. 9.* Quæ apud optimos & sapientes habetur, maximi pretii est. *lib. 4. c. 3. n. 17.*

Leges planè demonstrant, Virtutes, & vitia non esse nobis indita à natura. *lib. 2. c. 1. n. 23. & lib. 3. c. 5. n. 6. 7. 8.* Qualiter puniant ignorantia, & ebrios. *ibid. & n. 9. ac 10.* Legum finis utilitas communis. *lib. 5. c. 1. n. 15. & seqq.* Legum definitio. *ibid. n. 17.* Legum naturalium firmitas, & humanarū inconstantia. *lib. 5. c. 7.* per totum. item, *cap. 10.* per totum ferè, ubi de Epikia, seu Virtute correctrice legum. Earum illæ *ματαια*, id est, reliqua, quænam. *ibid. n. 4.* Legibus condendis vauquique se apium præstare debet, & qualiter id fiat. *lib. 10. c. 9. 13. & seqq.* Legum multiplex differentia. *ibid. n. 15. & seqq.*

Legati apud Græcos, quidam sacri, quidam profani. *lib. 4. c. 2. n. 2.*

Legum latores cententur Architecti, & cur. *lib. 6. c. 2. n. 7.*

Leo Magnanimitatis species exhibet, etiam dum fugit. *lib. 4. c. 3. n. 14.*

Liberalitas, quæ Virtus sit, & in qua maiestria versetur. *lib. 4. c. 1.* per totum. Est mediocritas interiecta avaritiæ & prodigentiæ, veluti vitij extremis. *ibid. n. 4. & seqq.* Actiones, & functiones propriæ illius. *ibid. n. 6. & seqq.* Cautiones observandæ in largiendo. *ibid. n. 9. & seqq.* Proprietates illius quot & quænam. *ibid. n. 15. & seqq.*

Lobis an peccaverit in stupro ex ebrietate. *secundo. lib. 3. c. 5. n. 10.*

Lucroniū, seu Iulio brigæ, nobilissima Rivingis vrbs, laudatur. *lib. 3. c. 8. n. 13.*

Ludus aliquis vitæ humanæ necessarius est, *lib. 4. c. 2. & seqq.* item *lib. 10. c. 6.* An in actione ludi consistat humana Felicitas. *ibid. n. 11. & seqq.*

Lucrum, & damnum qualiter accipiatur & spectetur in iusto commutatio. *lib. 5. cap. 4. num. 7. & seqq.*

Luscina, avis, vulgo, Rayfisher an deleat

ur canis. *lib. 3. c. 10. n. 16.*

Luxuriosi & intemperantes reprehendi acriter à Gellio. *lib. 3. c. 10. n. 21.*

M

MAgistratus vtrum ostendat, Bñnis celestis effectum. *lib. 1. c. 1. n. 21.*

MAGNANIMITAS Virtus atque eius extrema vitia. *lib. 4. c. 3.* per tot. In qua materia versetur, iam illa, quam vitia opposita. *ibid. n. 2. & seqq.* An tradita ab Arist. fore sit verè, & absque offensione doctrinæ Christianæ. *ibid. n. 4. & seqq.* Non opponitur humilitati Christianæ. *ibid.* Comparatur eū alijs Virtutibus. *ibid. n. 12. & seqq.* Eius functiones, seu officia, tum in prospectis, tum & in adversis. *ibid. n. 27. & seqq.* Res magne, in quibus versatur, quænam sint. *ibid. n. 10.* Variæ aique insignes notæ magnanimi viri cuiusque proprietates. *ibid. n. 23. & seqq.* Qualiter se gerat cum superioribus, & inferioribus. *ibid. n. 25. 26. 27.* Novem illius proprietates. *ibid. n. 29. & seqq.* Viri magnanimi plures existit. *ibid. n. 27. & seqq.* ut que av 35. Gelus & oratio magnanimi viri, qualis esse debeat. *lib. 4. c. 3. n. 39.* Vitia Magnanimitati opposita expendantur & comparantur inter se. *ibid. num. 40. & seqq.*

MAGNIFICENTIA Virtus, eiusque extrema vitia. *lib. 4. cap. 2.* per tot. Versatur in sumptibus splendidioribus, & illustrioribus, tanquam in propria materia. *ibid. n. 2. & seqq.* Vitia ipsi opposita. *ibid. n. 3.* Proprietates illius. *ibid. n. 4. & 5.* Functiones propriæ. *ibid. n. 6.* Proprietates illius. *ibid. n. 4. & 5.* Functiones propriæ. *ibid. n. 6.* item & ipsi contrariæ peti, excellum, aut defectum. *ibid. n. 8.* Magnificentim genus insanum in Heliogabalo. *ibid. n. 8.*

Mala vitæ magis terrentur quam audia. *lib. 1. c. 1. n. 4. & 5.*

Mala, in quibus Fortitudo versatur quænam sint. *lib. 3. c. 6. n. 4. & seqq.* latè. Mala quædam ex natura rei, quædam opinione, seu consuetudine tantum apud varias nationes, eorumque exempla. *lib. 4. c. 9. n. 8. & 9.*

MANSVBTUDO, & vitia ipsi opposita. *lib. 4. c. 3.* per tot. Caret proprio nomine apud Græcos, quamvis vicemque appelleret. *ibid. n. 2.* Similiter & extrema caret proprio nomine, sicut & apud nos. *ibid. n. 6.* Servat mediocritatē circa iram. *ibid. n. 4. & seqq.* Vitium ipsi oppositum per defectum, quod dicitur lenitudinem, exponitur. *ibid. n. 6.* Vitium exuperans iracundia, cuiusque multiplex modus. *ibid. n. 7. & seqq.* Vtrum vitiorum eorum sit peius. *ibid. n. 12. & seqq.*

Margites stultitiz, exemplar. *lib. 6. c. 7.*

Matres au magis quam Patres diligant filios suos. *lib. 8. c. 12. n. 5. & seqq.* item *lib. 9. cap. 7. n. 17.*

Mediocritas duplex, & in qua earum positio sit **Virtus moralis**. *lib. 2. cap. 6.* ferè per totum. Mediocritatum inter varia extrema dispositio. *lib. 2. c. 7.* per totum. Quibus præceptis insisteret oporteat ad servandam mediocritatem *lib. 2. c. 9.* per totum. Quam difficile sit illam invenire. *ibid. n. 2. c. 7. seqq.*

Mendacium hominum triplex genus notat. *lib. 4. c. 7. n. 17. c. 7. seqq.* Est natura sua turpe. *ibid.* An liceat ex fine bono, seu ob utilitatem publicam. *lib. 10. c. 1. n. 5. c. 6.*

Mens & appetitus in homine, principia duo agendi, *exponuntur. lib. 6. c. 2.* ferè per totum. Vide **Intellectus**.

Mentes separatè appellantur **Dij** ab Arist. alijsque **Ethnicis**. *lib. 5. c. 7. n. 6.*

Metus, an reddat involuntarias hominis actiones. *lib. 3. c. 1. n. 3. c. 7. seqq.* Metus Paniceus. *lib. 3. c. 8. n. 7.* Metus quorundam nimius, ac ritu dignus. *lib. 7. c. 5. n. 17.*

Militæ qualiter debant studere Fortitudinì veteri. *lib. 3. c. 6. c. 7.* Quæ sint species Fortitudinis spurie, & merita ab ijs fugienda. *ibid. cap. 8.* per totum. Suspendiarij quandoque meliores ad victoriam & cur. *ibid. n. 11.*

Milo Crotoniæ quis, quantarum virium, & qualiter perierit *lib. 1. c. 3. n. 7.* Eius voracitas incredibilis *ibid. c. 6. n. 6. n. 6. c. 7. lib. 10. cap. 9.*

Modestia cuiusque extrema *lib. 4. c. 4.* per tot. Caret proprio nomine apud **Grecos**. *ibid. n. 1.* Comparatur cum Magnanimitate, sive Liberalitate cum Magnificencia. *ibid. n. 3.* In qua materia versetur. *ibid. n. 3. c. 7. seqq.* Eius mediocritas, & vitia opposita. *ibid. n. 7. c. 7. seqq.* Modicitas vitium Magnificentiæ contrarium per defectum. *lib. 2. c. 7. n. 7. c. 7. lib. 4. cap. 2. n. 7.*

Mollitudo, Vitium, Constantiæ oppositum; exponitur per comparationem cum illa, & cù **inconscientia**. *lib. 7. c. 7.*

Mollis quis proprie loquendo. *ibid. n. 8.* An sit peior, quam incontinentes *ibid. n. 10.* Mollis exempla. *ibid. n. 14. c. 7. seqq.*

Mors ultima linea rerum. *lib. 3. cap. 6. n. 4.* qualiter in periculis mortis veniet Fortitudo. *ibid. c. 7. seqq.* Malorum omnium maximè terribile. *ibid. n. 10.* An post mortem sit felicitas, aut pœna aliqua ex mente Arist. *ibid. n. 10.* Mors quæ in bello incurritur maximè gloriosa, & cur. *ibid. n. 11.* Quæ in aqua accidit; infelix habebatur, & quam ob causam. *ibid.* Præmia statuta morientibus in bello. *ibid. n. 13.* Mortem sibi ipsi consciscere, potius est extreme timiditatis, quam Fortitudinis. *lib. 3. c. 7. n. 13.* Exempla aliquot eorum, qui sibi ipsi exitiales manus attulisse leguntur. *ibid.* Peccata adversus Republicam, idèòq; legibus puniuntur. *lib. 5. c. 1. n. 6. c. 7. seqq.* Mors an sit acerba fortibus viris. *lib. 3. c. 9. n. 6. c. 7. seqq.* **Mors**

pro amico, quàm gloriosa. *lib. 9. cap. 8. n. 17. c. 7. seqq.*

Mos & **Mores** quòtupliciter accipiuntur, & qualiter ad Philosophiam moralem spectent. *Intr. cap. 6.* per totum. Morum diversitas apud varias nationes. *lib. 4. c. 9. n. 3. c. 9.*

Mureti laus. *Intr. c. 1. n. 4.* Eius monitum prudens & modestia plenum circa filium Augustorum, qui res Scholasticas tractant. *ibid.*

N

NATURALIA quæque vix, aut ne vix quidem mutantur. *lib. 2. c. 1. n. 19. c. 20. Necesse sit apud Consultos, quæ *lib. 5. c. 2. n. 14.**

Negotiosi, seu polygramones, quinam. *lib. 6. cap. 7. n. 10.* Cur ardeliones dicantur. *ibid.*

Niobe immodica in amandis filijs. *lib. 7. cap. 4. n. 13.*

Nonotæta seu disciplina condendarum legum, non iradebatur à Sophistis, aut Politicis. *lib. 10. c. 9. n. 22. c. 7. seqq.* Promittit Arist. se illam traditurum in libris Politicorum. *ibid. n. 29.*

Nûs, sive Intellectus principiorum, quæque virtus intellectualis, & qualiter à cæteris distincta. *lib. 6. c. 6.* per totum.

Nummus qualiter deservit commutationibus iustis, & quàm **necessarius** sit. *lib. 5. c. 5. n. 3. c. 7. seqq.*

O

OBERTVS Gippianus quantum illustraverit Libros Ethicorum. *Intr. c. 1. n. 2.* præsertim observationibus iuridicis. *ibid. cap. 2. n. 8.* In eius Commemarijs extant nonnullæ hæreses, atque execrationes in Ecclesiam Romanam. *ibid.* Eius interpretatio in Arist. Ethica probatur, aut improbatu varijs locis decursu Operis.

Occidens seipsum, an irroget sibi iniuriam; an Republicæ. *lib. 5. c. 11. n. 4. c. 7. seqq.*

Ocularum intuitus, origo amoris. *lib. 9. c. 5. n. 7.* Occasio multiplicis ruinæ spiritualis, & amoris turpis. *ibid. c. 7. seqq.* item *lib. 9. cap. 12. n. 2.* Illorum rata quædam infirmitas in quibusdam. *lib. 7. c. 7. n. 17.*

Odorum & vaguentorum voluptates moderari, an spectet ad Temperantiam. *lib. 3. c. 10. n. 13. c. 7. seqq.*

Oeconomia viri & vxoris, expenditur comparaturque cum Aristocrazia & Oligarchia. *lib. 8. c. 10. n. 8. c. 7. seqq.*

OECONOMICA pars Philosophiæ Moralitatis. *ibid. c. 5.* Quenam sit eius materia propria, sive **subiectum**. *ibid. c. 8.*

Oligarchia, quænam Republicæ species, & qualiter in ea iustam servetur. *lib. 5. c. 3. n. 6.* Expenditur & improbatu. *lib. 8. cap. 10. n. 2. c. 7. seqq.*

Opinio an sit vnum & idem cum electione. *lib. 3. c. n. 13. & seqq.*

Orgia quæ apud *Græcos. lib. 8. c. 9. n. 9.*

Οργανότης, ἰακύνθια. Virtum Manuicudi-
nii opprobrium per *excellent. lib. 4. cap. 5. n. 3.*
Eius multiplex modus. *ibid. n. 7. & seqq.*

P

Parentum obligatio ad filios rectè insti-
tuendos. *lib. 5. cap. 6. n. 18. & lib. 9. cap.*
2. n. 7. & seqq. & lib. 10. c. 9. n. 13. qui
vniuntur filiis vt seruis, & comparantur Tyran-
nis. *lib. 8. cap. 10. n. 7.* Cura illorum olim circa
educationem *filiorum. lib. 9. c. 9. n. 12.* Ea ipsa
verbiis tradiunt, & confirmantur exemplis. *lib.*
10. c. 9. n. 7. & seqq. Eorum amor iusto maior
in filios, notatur. *lib. 7. c. 4. n. 15. Item filiorum*
in parentis. ibid.

Patris boni & mali officium. *lib. 5. c. 6.*
n. 11. Agamemnon populorum Pater dictus ab
Homero, & cur. *lib. 8. c. 11. n. 2.*

PATRES Ecclesie dum Dialecticam &
Philosophiam speculaticam reiiciunt, quo
sensu loquantur. *l. c. 2. n. 4.*

Patris amor in filios, an sit maior, quàm fi-
liorum erga ipsos. *lib. 8. cap. 12. n. 5. & seqq.*
An item maior, quàm maritis. *ibid. n. 10. & lib.*
9. c. 7. n. 17. Patri an liceat abdicatio filij, & è
contrà. *lib. 8. c. 14. n. 8. & seqq.* An filius de-
beat Patri in omnibus obedire. *lib. 9. cap. 2. n.*
5. & 6. quoniam ipsi officia debeant, & an possit
aliquando excusari ab onere alendi Paren-
tes. *ibid. n. 7. & seqq.*

Patriopon, quid sit. *lib. 1. cap. 7. n. 6.*

Pertinax & continens qualiter convenians
& differant. *lib. 7. cap. 9. per totum.*

Perturbationes, seu affectiones, in quo con-
sistant. *lib. 2. c. 5. n. 3.* quot illæ sint. *ibid. &*
Janius. lib. 2. c. 7. n. 4. & seqq. quæ ex aliqua
perturbatione fiunt, an sint voluntaria. *lib. 3.*
c. 1. n. 33. & seqq.

Petri Rogerij, aliàs *Clementis VI. admiran-*
da memoria ex vulnere infidit. *lib. 5. cap. 11.*
num. 11.

Phantasia quid, & an necessitatem homini
imponat. *lib. 3. c. 5. n. 17. & seqq.*

Philecteti calus acerbus. *lib. 7. cap. 7.*
num. 11.

PHILOSOPHIA MORALIS origo, dig-
nitas, villitas, & præstantia supra cæteras disci-
plinas, quanta & qualis. *l. c. 2. per totum.* An
à Pythagora primum tradita. *ibid. à n. 1.* Quid
Socrates, Plato, & Aristoteles in eam conuulerint.
ibid. Philosophiæ Moralis fundamenta
iactantur in hæc Ethicorum libris. *l. cap. 5.*
per totum. Eius diuisio in Ethicam (quæ &
Monasticam) Oeconomicam, & Politicam.
ibid. Ethicam esse præparationem quandam
ad duas posteriores. *ibid. num. 3.* Ethicæ sco-
pæ esse inquisitionem viæ singulorum, & ex

mente. D. THOMÆ, cuius opinio vin-
dicatur ab impugnationibus Piccolomi. *ibid.*
num. 4. & seqq. Quo sensu dicatur *Moralis,*
& qualiter Mores accipiuntur, prout ad ipsius
considerationem spectant. *ibid. c. 6. per totum.*
quoniam sit illius materia, siue subiectum, tam
generatim acceptæ, quàm diuise in *Ethicam,*
Oeconomicam, & Politicam. *ibid. cap. 7. & 8.*
Illam esse scientiam, non speculaticam, sed
practicam, non effectricem, sed actiuam. *ibid.*
cap. 9. per totum. Quo ordine addiscenda. *ibid.*
n. 5. & seqq. Compendium breue illius, quatenus
tradiuntur his decem libris Ethicorum. *ibid.*
c. 10. per totum. Est Archiecconomica relatè ad
cæteras disciplinas, & quo sensu. *lib. 1. c. 2. n.*
9. & seqq. Eius auditor qualis esse debeat, &
qualiter illam tradi oporteat. *lib. 1. c. 3. per to-*
tum. An potius, senibus, quam iuuenibus con-
ueniens sit illius studium. *lib. 1. c. 3. n. 11. &*
seqq. Eius audire debere esse probè insti-
tutum ab ipsa *pueritia. lib. 1. cap. 4. n. 6. &*
seqq. Methodus quoniam debeat esse in traden-
da. *ca. ibid. n. 4. & 5. & lib. eodem 1. cap. 7. n. 8.*
& 9. Ad illam spectat agere de Virtutibus
lib. 1. c. 1. n. 2. & 3. Similiter de actionibus
bonis, & malis. *lib. 2. c. 2. n. 2.* Item de Volun-
tario atque involuntario. *lib. 3. cap. 1. num. 2.*
Item de electione, seu consilio agendi. *lib. 3.*
c. 2. n. 2. & seqq. Item de Voluptate. *lib. 7. cap.*
11. & lib. 10. c. 1. per totum. Item de Amicitia
lib. 8. c. 1. Philosophiæ Moralis studium non
sufficere, nisi præterea vnusquisque fieri pro-
bus studeat. *lib. 10. c. 9. n. 2. & seqq.*

Philosophus quàm alienus debeat esse ab
amore diuitiarum. *lib. 9. c. 1. n. 8.* Debet id ip-
sum docere, quod verum existimat, idque fa-
ctis confirmare. *lib. 10. c. 1. n. 5. & 6.*

Pietas parentibus debita à filiis, eiusque of-
ficia. *lib. 9. cap. 2. n. 7. & seqq.*

ϕιλανθία in quibuslibet erga vnum opus.
lib. 9. cap. 7. n. 7. & seqq. De amore sui latè.
ead. lib. cap. 8. per totum.

ϕιλόνειμος Græcè in bonam & malam par-
tem. *lib. 4. cap. 4. n. 5.*

Philoxenus Eryxius, insignis helleuo. *lib. 3.*
cap. 10. n. 10. Exoptabas girtur Trium Cubito-
rum. *ibid.*

ϕερωνοίς, quid sit. *lib. 6. c. 4. n. 11.*

Pindari elogium. lib. 4. cap. 1. n. 16.

Plonexia, quoddam vitium. *lib. 5. cap. 1.*
n. 12. & seqq.

PLATO quid contulerit in Philosophiam
Moralem. lib. 4. cap. 2. num. 2. An illam didice-
rit ex Sacris litteris. *ibid.* An Ideam boni &
aliarum quarumlibet rerum in Deo tradiderit,
& quo sensu. *ibid.* Eius Commentum de Virtu-
tibus indicis animo, & earum oblivione, re-
iectus. *lib. 2. c. 1. n. 12. & 13.* Variæ itidem eius
opinionis probatæ aut improbatæ decurso
Operis.

Poetarum nemo malus sibi videtur. lib. 4. c. 1. n. 16. & lib. 9. c. 7. n. 8.

POLITICVM quid significet. *lib. 5. c. 6. n. 4. & 5.*

POLITICA Philosophiæ Moralis pars præcipua. *l. c. 5.* Eius subiectum, sive materia propria. *ibid. c. 8.* An tractat institutionem privatorum singulorum. *lib. 5. c. 2. n. 10. & lib. 10. c. 9. n. 1.* An idem habitus sit cum *Sapientia. lib. 6. c. 7. n. 22 & seqq.* In quo conveniat cum Prudentia, aut ab ea differat. *ibid. cap. 8. num. 2. & seqq.* Imperat omnibus disciplinis, & quo sensu. *ibid.*

POLITICIS, quàm necessariam Ethicæ studium. *l. c. 2. n. 9. Eorum* studium in virtute collocatum esse debet. *lib. 1. cap. 13. n. 3.* Nesciunt olim condere leges. *lib. 10. cap. 9. num. 2. & seqq.*

Princeps bonus debet exequi leges suas. *lib. 5. c. 6. n. 10.* Qualiter se gerere debeat cum Iudicis. *ibid. n. 12.*

Principia agendi quænam sint. *lib. 6. cap. 2. per totum.*

Prodigia vitium oppositum Liberalitati. *lib. 4. c. 1. n. 4.* Comparatur cum avaritia extremè *conitaria. ibid. n. 16. & seqq.* Frequenter alij vitij coniunctum. *ibid.*

Provigia, sive ostenta terribilia, an timenda sint à viro forti, & qualiter. *lib. 3. c. 6. n. 2. & seqq. latè.*

Proposio, quæ & qualis ad Iustitiam distributivam spectet. *lib. 5. c. 3. n. 6. & seqq.* item quo duplex. *ibid. item c. 4.*

PRUDENTIA differt ab Arte. *lib. 6. c. 4. n. 2. 3. & 4. ac latius c. 5.* Vestigatur eius propria ratio ex consideratione virorum prudentium. *c. 5. n. 2. & seqq.* Distinctio illius à scientia. *n. 6. Definitio n. 8. Materia* in qua versatur. *ibid. n. 9. & seqq.* Prudentem esse ac scientem non idem est, idque exemplis confirmatur. *ibid. 10.* Quo sensu dicatur scientia à Socrate, Platone, & Arist. *ibid. n. 11.* differt ab Arte multiplex. *ibid. n. 14. & seqq.* An sit idem habitus cum sapientia. *lib. 6. c. 7. n. 13. & seqq.* iterumque. *n. 22. & seqq.* Insuper distinctio virtutis que ex parte materiæ ostenditur. *ibid. n. 27. & seqq.* Quatenus conveniat cum Politicæ, aut ab ea differat. *lib. 6. c. 8. n. 2. & seqq.* An curet solum bonum privatum prudentis, an etiam familiæ, aut civitatis. *ibid. num. 10. & seqq.* Tres species ipsi subiunguntur, Oeconomica, Nomothetica, & *Chirotechnæ. ibid. n. 8. & 9.* Chirotechnæ rursus dividitur in *bulæotiken*, & *dicaliken. ibid.* Pueri Mathematicas *scientias* addicere possunt. *ibid. n. 12. & 13.* Illam perfectè acquirere, quàm difficile. *ibid. vsque ad n. 18.* Distinctio illius à scientia, & intellectu principiorum. *ibid. n. 18. & seqq.* Cur illa dicatur *notitia τὸ ὄρατον, extremi*, Intellectus verò *τὸ ψῶν, terminorum, ibidem*, Prudentiæ comites, seu adiutrices plures. *lib. 6. c. 10. n. 1.* An prius acquiratur, quàm *synthesis. ibid. n. 6. & seqq.* Eius utilitas ad parandam *Felicitatem. lib. 6. cap. 13. latè.* Connexio illius cum ceteris Virtutibus. *ibid. & cap. 13. sequenti per totum.* Versatur in bonis humanis, competitque homini, quatenus corpore & animo *constat. lib. 10. c. 8. n. 2. & seqq.* Prudentia an simul esse possit cum incontinentiâ. *lib. 7. c. 10. per totum.*

Pudor Vide *Verecundia.*

Pueri Mathematicis disciplinis apti potius quàm *Prudentiæ. lib. 6. c. 8. n. 12.*

Pulchra & formosa non dicuntur, nisi quæ magna. *lib. 4. c. 3. n. 7. Pluchritudo* corporis & præceteris auger in viris auctoritatem. *ibid. num. 19.*

Pumilioes possunt esse belli, non pulchri. *lib. 4. c. 3. n. 7.*

Pusillanimitas, Vitium Magnanimitati oppositum per defectum. *lib. 2. cap. 7. n. 7. & lib. 4. c. 3. n. 40. & 41.*

PYTHAGORAS An inventor Moralis Philosophiæ. *l. c. 2. ad n. 1.*

Pythagoreum Talio an sit vnum & idem cum *Iusto. lib. 5. c. 5.* per totum.

Q

3

Q *Qualitates* an sin actiones virtutis. *lib. 10. c. 3. n. 2.*

Querela oriri solite in varijs Amicitia speciebus, præsertim verò in eâ, quæ vitiositate dicitur. *lib. 8. cap. 13.* ferè per totum. Eas compensatione præsertim tolli, & quomodo hæc faciendâ sit. *ibid. n. 10. & seqq.* Oriuntur etiam querelæ ex Amicitia in excellentiâ. *lib. 8. cap. 14. per totum ferè.* Radix earum, & modus, quo præcaveri possint. *ibid. num. 5. & seqq.* Querelæ in amicitia dissimilium, earumque *remedium. lib. 9. cap. 1. per totum.* Querelæ benefactorum, quod minus iusto amenuat ab ijs qui beneficia acceperunt. *lib. 9. cap. 7. ferè per totum.*

R

R *Ratio recta* quænam sit, & qualiter nec cessaria ad Virtutes acquirendas. *lib. 6. num. 2. & 3.*

Risus nimis estusus an venia dignus. *lib. 7. cap. 7. num. 13.*

Regibus & Principibus quàm utile & necessarium sit studium Philosophiæ Moralis. *ibid. cap. 3. per totum.* quantum profint aut nocent subditis exemplo suo bono aut malo. *lib. 1. cap. 4. num. 5.* Illorum amicitia multiplex. *lib. 8. cap. 6. num. 8. & seqq. item cap. 7. per totum.* Regum Persarum ac Scytharum filij mol-

molles. lib. 7. cap. 7. n. 14. In quo Reges differunt à Tyrannis, & quemam virtutumque officia. *lib. 8. cap. 10. num. 3. & 6.* Regia amicitia, quæ nam. *lib. 8. cap. 1. l. num. 2. & 3.* Rex subditorum debet esse quasi Pater. *ibid.*

Res contingentes & humane, quedam sub actionem, quedam sub effectiorem cadunt, & ad habitus diversos spectant, *lib. 6. cap. 4. num. 2. & seqq.*

RESPUBLICÆ (specie diversæ, & varius in ijs modus servandi) *iustum. lib. 5. cap. 3. nu. 6.* Aequalitas non vna & eadem in iusto ab ijs spectata. *lib. 5. cap. 6. n. 6.* Rempublicam curare, an spectet ad Prudentiam. *lib. 6. cap. 8. n. 10. & seqq.* Item late de varijs illius speciebus. *lib. 8. cap. 10. per totum.* Comparatio illarum, tum inter se, tum etiam cum tribus alijs speciebus Reipublicæ vituperio dignis. *ibid.* Comparatio earum cum varijs Amicitiaë formis. *lib. 8. cap. 11. per totum: item cap. 11. num. 6. & seqq.*

Rhadamanti Regis ius quale, & an iustum. *lib. 5. cap. 5. totum.*

Roma magnitudo mira olim, & numerus civium. *lib. 9. cap. 10. num. 9. & 10.*

Romanis plura putabantur licita, quæ Græcis turpia & inconcessa, atque è converso. *lib. 4. cap. 9. num. 8. & 9.*

Rusticitas, vitium comitari oppositum per defectum. *lib. 2. cap. 7. num. 8. & lib. 4. cap. 8. d. num. 19.*

Ruy Diaz Luconensis militis facinus memorabile. *lib. 3. cap. 8. num. 13.*

S
Sagacitas. Vide *Synesis*.
Sapientes quinam dicantur simpliciter, quinam ex parte totum. *lib. 6. c. 7.* Sapientum dictis quantum deferre oportet, etiam si demonstrationibus non videntur. *lib. 6. c. 12. n. 12.*
SAPIENTIA An versetur circa principia, & si que assentiantur. *lib. 6. c. 6. n. 25. & seqq.* Quibus illa tribui soleat. *lib. 6. c. 7. n. 23. & seqq.* Quo item sensu dicatur caput habens, & scientia eorum quæ honorabilissima sunt. *ibid. num. 9. & seqq.* An sit idem habitus cum Prudentia, & Politica. *ibid. num. 13. & seqq. & 22. cum seqq. late.* Sapientia vitilis ad parandam Felicitatem. *lib. 6. c. 12. late. An* sit præstantior, quam Prudentia. *lib. 6. c. 13.*

Sardanapali Regis luxus immodicus. *l. 1. c. 5. n. 5.*

SCIENTIA propriè dicta ex quibusnam causis procedat, in qua materia versetur, & quæ sit propria eius ratio. *lib. 6. c. 3. n. 8. & seqq. late.*

Scipio in bello Numantino qualiter puniret milites ignavos. *lib. 3. c. 8. n. 5.* Eius dexteritas & humanitas. *lib. 4. c. 8. n. 9.*

Scurrus cur Aristoteles appelles *βωμολῆς*

γῆρ, l. 4. c. 8. n. 4. & 5. Qui semel scurra, nunquam pater familias, *ibid. n. 5.* Scurræ & *fan-* niones notantur. *ibid. & n. 17. ac seqq.*

SENECA an potius doctrinæ, quam vitæ, Philosophus. *lib. 1. c. 3. n. 3. & seqq.* Eius opes, moderatio frugalitas. *ibid.* Eius variæ quæ in signis tententia, toto ferè decursu Operis.

Senius singularium qualiter ab Arist. accipitur. *lib. 6. c. 8. n. 19. & seqq.*

Septentia. Vide *Gnome*.

Seruus cum domino an possit inire amicitiam. *lib. 8. c. 1. n. 8. An* sit capax Felicitatis, *lib. 10. c. 6. n. 17. & seqq.*

Sidera. Vide *Astra*.

Similitudo an sit causa amoris, an potius odij. *lib. 8. c. 1. n. 9. & seqq.*

Simonides Poeta avarus, eiusque dictum refutatum. *lib. 4. c. 1. n. 19.*

Sirenes quæ, & qualiter ijs comparetur voluptates. *lib. 3. c. 10. n. 7. & seqq.*

Societas omnis reducitur ad communicationem civilem. *lib. 8. cap. 9. n. 2. & seqq.* Societatis varij gradus. *ibid.*

Socrates quid contulerit in Philosophiam *Moralem. l. c. 2. n. 2. Eam* didicisse ferunt à Pythagora. *ibid.* Laudatus ab Erasino vitra modum. *ibid. Socratis ironia crebra. lib. 4. cap. 7. n. 5. & 20. Eius effectum, neminem* scieniem male agere, expenditur late. *lib. 7. c. 2. & 3.*

Somnus quorundam diuinius. *lib. 10. c. 8. num. 13. & 14.*

Soloni dictum, neminem ante finem vitæ feliciter existimandum, expenditur. *lib. 1. c. 10. ferè per totum.* In condendis legibus fuit instar Archirei. *lib. 6. c. 8. n. 7.*

Sophista reprehensi ob avaritiam & ceno-doxiam. *lib. 9. c. 1. n. 6. & seqq.* Inuitus Reipublicæ. *lib. 10. c. 9. n. 23. & seqq.*

Spontaneum quid & quotuplex. *lib. 3. cap. 1. n. 23. Vid. Voluntarium.*

Stilus ab Authore servatus in hoc opere. *l. c. 1. n. 4. Qualis* adhiberi debeat in rebus scho-lasticis. *ibid.*

Syllogismus inconsequentis pessimus. *lib. 7. c. 3. n. 13. & seqq.*

Συνάλλαγμα, quid, & qualiter accipiat ab Arist. *lib. 5. c. 2. n. 13. Vide Contractus.*

Συμβόλαιον, quid & qualiter ad Iustitiam spectet. *lib. 5. c. 2. n. 12.*

Synesis, seu sagacitas, in quo consistat, quod contrarium habeat, & quæ ratione comparetur cum Prudentia. *lib. 6. c. 11. per totum.* An prius quam illa adquiratur. *ibid. n. 6. & seqq.*

T
Tætus Voluptates iur in quibus moderandis præcipue versatur Temperantia. *lib. 3. cap. 10. n. 18. & seqq.*

Talis Pythagorica an sit vna & idem, ac iustitia. *lib. 5. c. 5. per totum.*

Tar

Tarquinius Gallus Ethicorum Interpres atque Explanator, *laudatur. l. c. 1. m. 2.* Interpretationes illius in varia Ethicorum loca sæpe probatæ aut improbatæ toto decursu Operis.

Tartarorum mos barbarus & risu dignus, *lib. 7. c. 5. n. 19.*

TEMPERANTIA est virtus affinis *Fortitudini. lib. 3. c. 10. n. 1.* & *seqq.* In qua animæ parte *residat. lib. 2. c. 3.* Est mediocritas quædam circa voluptates & tristitias. *ibid. n. 4.* Quænam sint eiusmodi voluptates, & tristitiæ *ibid. n. 5.* & *seqq.* Voluptas audiendi nova, videndi pulchra, & olfaciendi fragrantia, an spectet ad Temperantiam. *ibid. n. 6.* & *seqq.* latè. Postea est in moderandis voluptariibus gustus & præsertim *edus. ibid. n. 18.* & *seqq.* Quomodo se gerat circa cupiditates, tum communestum & peculiariæ *singulorum. lib. 3. c. 1. l.* ferè per totum. Item circa molestias ac dolores. *ibid. n. 20.* & *seqq.* Qualiter se gerat circa voluptates. *ibid. n. 15.* & *seqq.* Comparatur cum timiditate, & leceratur ab illa. *lib. 3. cap. 12. m. 2.* Temperantia opera. *lib. 6. c. 12. n. 6.* Dicitur sophrosyne à Græcis, tanquam servatix *Prudentiæ. lib. 6. cap. 4. m. 12.* & *13.* Temperantes pauci *Philosophorum veterum. ibid.* Comparatio Temperantiz cum continentia. *lib. 7. c. 4. n. 9.* & *seqq.*

Terribilia, in quibus versatur Fortitudo, quænam sint. *lib. 3. c. 6.* ferè per totum. Quædam terribilium excedunt humanas vires, quædam non excedunt. *lib. 3. c. 7. m. 2.* & *3.* Quænam eorum possint elimeri à viro forti, & qualiter timenda sint. *ibid.* & *seqq.* Terribilia perferre, an sit difficilius, quàm abstinere à iucundis; *lib. 3. c. 9. n. 2.* & *seqq.*

Terrores Panici in præliis. *lib. 3. c. 8. n. 7.*

Thebanorum ignavia. lib. 3. c. 8. n. 9.

THEOLOGIS quàm necessarium sit studium Philosophiæ Moralis. *l. c. 2. n. 7.*

Θεολογία apud Græcos, quinam *l. c. 2. n. 2.*

Θιασμός, quid significet. *lib. 8. c. 9. n. 9.*

THOMAS Doctor Anglicus quanti fecerit doctrinam Aristotelis in hisce Ethicorum libris. *l. c. 2. n. 7.* Eiusdem S. D. interpretatio & expositio multiplex, toto ferè decursu Operis, *Tiberij ira, qualis. lib. 4. c. 5. n. 9.* Eius nobile effatum. *lib. 5. c. 6. n. 12.*

Timocrazia infima species Reipublice probabilis, explicatur. *lib. 8. cap. 10. d. n. 2.*

Timiditas vitium fortitudini oppositum per defectum, exponitur. *lib. 3. c. 7. n. 7.* & *seqq.* Timiditas insignis quorundam. *lib. 7. c. 5. n. 17.* & *seqq.*

Troasylai rara admodum infania. *lib. 4. c. 1. n. 16.*

Trierarcibus, quis. lib. 4. c. 2. n. 2.

τρυφή apud Arist. quis, eiusque *εὐμωρία. lib. 7. c. 7. n. 10.*

Tyrannis contraposta Regno, expèndiur? *lib. 8. c. 10. m. 2.* & *seqq.*

Tyranni an sint proprie avari. *lib. 4. cap. 12. n. 20.* Cur eos Græci appellent *ἄνομοβόυσ. lib. 5. c. 6. n. 22.* Quidam eorum divinum honorem extorserunt à subditis. *ibid. n. 14.* In quo dissentit à Regibus. *lib. 8. cap. 10. n. 3.* Nequeunt subditi cum ijs amicitiam habere. *lib. 8. c. 11. n. 7.*

V

VERECUNDIA an sit virtus, & in qua materia versetur. *lib. 4. c. 6.* per totum.

Non est habitus, ideoque nec proprie virtus. *ibid. n. 2.* *Verecundantia* cur subeficiat, metuentes verò contra expellebant. *ibid. n. 3.* An sit idem ac pudor. *ibid. n. 4.* Eius laus. *ibid.* Materia in qua versatur. *num. 5.* In iuvenibus maximè laudanda. *n. 6.* In senibus vix habet locum. *ibid. n. 7.* An sit homini qui semper probus fuit. *ibid. n. 9.* & *seqq.* vsque in finem. Vbi pudor perit, spes nulla bonæ frugis est. *ibid.*

VERITAS, seu veracitas, & illius extremitas. *lib. 4. cap. 7.* per totum. Servat mediocritatem inter ironiam & iactantiam. *ibid. num. 2.* & *3.* Iactantiæ propria ratio & vitiositas. *ibid. n. 4.* Ironia quid, & quibus præsertim in usu fuerit. *ibid. num. 5.* & *6.* Veritatis reatitudo, & functiones proprie. *ibid. num. 7.* & *seqq.* Extrema veritas vberius exponuntur. *ibid. num. 12.* & *seqq.*

Violentum quid, & quodplex. *lib. 3. c. 1. n. 3.* & *seqq.* Qualiter pariat involuntarium. *ibid.* Vir probus id iudicat bonum, quod verè bonum est. *lib. 3. c. 4. n. 6.* & *7.* Est quasi eadem, seu norma agendorum. *ibid. n. 8.* vir fortis an sentiat dolorem inter terribilia. *lib. 3. c. 9. n. 4.* & *seqq.*

Virginitas amissa an possit recuperari. *lib. 6. c. 2. n. 18.* Fortiter allerenda est, etiam cum periculo vitæ. *lib. 10. c. 3. n. 7.* Exempla quorumdam. *ibid.*

VIRTUS an sit id, in quo sita est humanæ Felicitatis. *l. c. 5. n. 8.* & *seqq.* Distinctio virtutum in intellectuales ac morales, iuxta distinctionem facultatum animæ. *lib. 1. cap. 13.* per totum, & *lib. 2. cap. 1.* Virtutes an sint naturæ insitæ, an potius adquirantur, & quomodo. *lib. 2. cap. 1.* per totum. Quibus actionibus generentur aut corrumpantur. *lib. 2. c. 3.* per totum. Quibus signis, seu notis possit quis in se deprehendere virtutem iam acquisitam. *lib. 2. c. 3. n. 2. 3.* & *4.* Adversus eos qui plurimum de virtutibus dissentunt, nec tamen secundum illas operantur. *lib. 2. c. 4. n. 7.* & *8.* Virtutum sedem in anima esse, vbi & affectionum & facultatum, & habituum. *lib. 2. cap. 5.* ferè per totum. Virtutem non esse sitam nisi in habitu, ve

ratione generica. *ibid.* Virtutes, & vitia an sint in nostra potestate. *lib. 3. c. 5.* per totum. Homo est sibi causa efficiens. *virtutumque. ibid. nu. 3.*
 4. Virtutum omnium præcipuarum sunt quædam comites, vel adiutrices. *lib. 6. c. 10.*
 1. Earum connexio, cum Prudentia. *lib. 6. c. 13.* ferè per totum. Virtutis actiones an sint qualitates. *lib. 10. c. 3. n. 2.* Virtus Heroica *quænam;* & in quibus. *lib. 7. c. 1. n. 2. & seqq.*

VIRTUS. Moralis versatur in voluptatibus & tristitijs, veluti in materia propria. *lib. 2. c. 3. n. 5. & seqq.* latè. Non omnem actionem iustam esse notam virtutis iam adquisitæ, sed illam solum, quæ electione & constantia fit. *lib. 2. c. 4. ferè* per totum. Dilleritis illius ab arte. *ibid.* Quidditas seu essentia ipsius quænam sit. *ibid. & cap. 5. per totum.* Eam statutam esse in mediocritate inter extremos, quorum alterum exuperat, alterum deficit. *ibid.* Virtutum moralium ac vitiorum mûta oppositio an sit, & qualis, ac quantitas. *lib. 2. c. 8.* per totum. Virtutes morales firmiores sunt quoddammodo, quàm intellectuales, & cur. *lib. 2. c. 1. & lib. 6. c. 5. n. 21. & 22.* Versatur in actionibus & rebus humanis, competitque homini, quantum corpore & animo constat. *lib. 10. cap. 8. n. 2. & seqq.* An posita sit potius in electione interna, quam in operatione externa. *ibi. n. 10.* An sine hac adquiri possit. *ibid. n. 11.* An sint Virtutes morales in *Dro. ibid. nu. 15. & seqq.* An in bellis. *n. 21. & seqq.*

VIRTUS Intellectualis, eiusque divisio in quinque species, & singularum expositio. *lib. 6. per totum.*

Vitia vnicuique iucunda, sed præsertim viro felici. *lib. 9. c. 9. n. 13. & seqq.* An propter voluptatem appetenda sit, an potius voluptas propter vitam. *lib. 10. c. 4. n. 12.*

Vitia opposita Virtutibus moralibus *quænam.* *lib. 2. c. 7.* vitia qualiter & quantum virtutibus opponantur. *lib. 2. c. 8.* per totum. Vitia extrema an magis inter se opponantur, quàm virtute morali inter se. *ibid. n. 5.* Vitia, sicuti & virtutes, an sint in nostra potestate. *lib. 3. c. 5. per totum.* An post vitia contracta possit quis resipiscere, & virtutem idquirere. *ibid. n. 15. & seqq.* Vitia opposita Fortitudinæ explicantur, illustantur, exemplis, & comparantur cum ipsa. *lib. 3. c. 7. ferè* per totum. Virium gula. *v. Gula.* Virium oppositum Temperantiæ per defectum. *lib. 3. c. 1. n. 13. & 14. Per excessum.* *ibid. cap. 12.* Vitia opposita Liberalitati. *lib. 4. c. 1. vide* plura alia in nomine proprio ceterarum Virtutum.

Vlysses callidus, fallax, & doctus, cur. *lib. 1. cap. 10. n. 6.*

Voluntas an feratur in bonum verum, aut

apparent. *lib. 3. cap. 4. per totum.* An sit causa Virtutum Moralium, ac vitiorum. *lib. 3. cap. 5. per totum.* An sit perfectior, quam intellectus. *lib. 10. cap. 7. num. 3. & sequent. lib. latè.*

Voluntarium aique involuntarium, quid & quomplex. *lib. 3. c. 1. per totum.* Involuntarium per vim quale sit. *ibid. n. 2. & seqq.* latè. Involuntarium ex ignoracione. *ibid. n. 17. & seqq.* Voluntariæ actionis quænam sit circumstantia. *ibid. n. 23. & seqq.* Voluntarium tandem in quo consistat. *ibid. n. 23. & seqq.* An ea que ex cupiditate, aut alia perurbatione fiunt, sint voluntaria. *ibid. n. 23. & seqq.* Involuntarium an sit, quod ex amore rerum pulchrarum fit. *ibid. n. 16.* Voluntarium quoddam sit ex proærestis, quoddam sine illa. *lib. 5. c. 8. n. 9.*

Voluptas non est, in quo Felicitas hominis sita est. *lib. 1. c. 5. n. 4. & 5.* Quàm fallax sit, & quanto studio ab ea declinare oporteat. *lib. 2. c. 9. n. 8.* Voluptates quædam animi, quædam corporis: & in quibus earum verletur Temperantia. *lib. 3. cap. 14. n. 5. & seqq.* Sunt sirenium instar ad capiendos homines. *ibid. n. 7. & seqq.* Voluptatum in videndo & audiendo moderatio ad quam virtutem spectet. *ib. n. 5. & seqq.* latè. Item in efficiendo. *ib. n. 13. & seqq.* Que ad gustum, & præcipue que ad tactum spectant, sunt materia Temperantiæ. *ibid. nu. 18. & seqq.* Voluptatum divisio in turpes & concellas. *lib. 3. c. 11. n. 16. & 17.* Voluptatis consideratio spectat ad Philosophiam Moralem. *lib. 7. c. 1. 1. & lib. 10. c. 1. per totum.* Opiniones Veterum illam probantium aut improbantium. *lib. 7. c. 1. 1. & c. 12. item. lib. 10. c. 2. c. 3. & c. 4.* An verè probantur aut improbanda sit. *lib. 7. c. 1. 2. & lib. 10. c. 12.* Voluptatum species *vixit.* *lib. 7. c. 3. & 14. item. lib. 1. c. 4.* Voluptas quid non sit, & quomodo operationem perficiat. *lib. 10. c. 4. per totum.* Que turpis naturâ suâ est, nullis modo admittenda, etiam cum vixit periculo. *lib. 10. c. 3. n. 7.* Quantum durer. *lib. 10. c. 4. n. 8.* Cur non sit continens. *n. 9.* Cur initio iucundior. *n. 10.* Cur ab omnibus appetatur. *n. 11.* Voluptates adversus naturam. *lib. 7. c. 3. latè.*

Urbum magnitudo, quanta esse debeat, & quantum civium numerus ad rectam gubernacionem. *lib. 9. cap. 10. n. 8. & seqq.* Magnitudo mira quarundam urbium. *ibid.*

Vitiosus aliqua an reporteretur ex disciplinis theoreticis. *lib. 2. n. 4. item. lib. 6. c. 7. nu. 23. & seqq.*

X

Xenophanti ritus effusus, an veniè dignus. *lib. 7. c. 7. n. 13.*

ERRATA SIC CORRIGE.

EX PRIORI PARTE. Lib. 1. Pag. 53. col. 2. lin. 23. alio, lege *alibi*. Lib. 2. pag. 60. col. 1. lineæ 30. sine *uobis*, lege *uobis*. Eod. lib. pag. 64. col. 2. lin. 29. initio, *Hæc* dele. Item lin. 30. sequenti generatur, lege *qua generatur*. Pag. 88. lin. 23. Virtutem, lege *Virtuti*. Pag. 145. col. 2. lin. 7. deliberare, lege, *deliberaret*.

EX POSTERIORI PARTE. Lib. 8. c. 11. pag. 184. lin. 7. mercimonis. lege *mercimonium*. Pag. 186. col. 1. lin. 30. mones, leg. *mors*. Pag. 256. col. 2. l. 22. *uerra*. lege *uerra*. Pag. 295. col. 1. l. 38. actione, lege, *in actione*. lin. 39. dele *m*. Pag. 313. lin. 28. Commentario. lege *Commentario*. Sunt & alia, aut leuiuscula, aut facilia correctu, quæ lector æquus, aut dissimulet, aut emendet. Salamancae extrema Julij die, M. DC. LXXV.

M. Petrus Diaz, de Castro, Humaniorum litterarum Professor,
& Corrector ex præscripto D. Cancellarij.

F I N I S !

SALMANTICÆ:
Apud LVCAMPEREZ, prope Collegium Societatis,
ANNO M. DC. LXXV.

LIBRERIA MARI
ROMA
VICTORIO EMANUELE

Reimp.º
Jo. Thomas M.º. Leaveni Cur. C.º. 1.º. P.º.º.

113